GHEORGHE ŞINCAI

OPERE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

GHEORGHE ŞINCAI

OPERE

I

HRONICA ROMÂNILOR
TOM I

Ediţie îngrijită şi Studiu asupra limbii
de FLOREA FUGARIU
Prefaţă şi Note de MANOLE NEAGOE

1967
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

COPERTA: *ELISABETA PĂDURE*

Georgius Sinkai mpria de Eadem
Prim. Scholae Natlis Balasfalvez
et reliquarum Graeco-Catholicarum
per M. Transnia Principatum
Director.

PREFAŢĂ

Cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este o etapă de adînci prefaceri în ceea ce priveşte evoluţia gîndirii româneşti. De data aceasta era rîndul Transilvaniei să-şi aducă contribuţia la patrimoniul nostru spiritual. Această provincie, în care românii au cunoscut cea mai lungă şi grea stăpînire feudală, irumpe spectaculos pe scena gîndirii noastre social-politice; energiile de veacuri încătuşate se dezlănţuie şi, ca nicăieri în altă parte a Ţărilor Române, se pun cu o vigoare şi cu o pasiune rar întîlnite problemele fundamentale care privesc originile şi formarea poporului român, drepturile acestui popor.

Activitatea culturală, opera de ridicare a maselor spre lumină, prefaceri de ordin social şi politic, lupta socială, toate acestea cunosc o efervescenţă cu totul deosebită în Transilvania.

Această renaştere de ordin cultural şi social-politic se datoreşte în primul rînd apariţiei relaţiilor capitaliste în sînul societăţii româneşti din Transilvania.

Evoluţia social-economică permite crearea unei pături de intelectuali cu o cultură solidă, de largă perspectivă, a cărei operă, judecată în ansamblul ei, poate fi plasată în cadrul iluminismului european.

De data aceasta nu mai avem de-a face cu participări singulare la fenomenul cultural european — cazul stolnicului Cantacuzino şi al lui Dimitrie Cantemir —, ci cu integrarea noastră în cultura europeană.

Intelectualii noştri se instruiesc şi se formează la şcolile occidentale, dar rezultatele lor nu mai rămîn izolate, ci sînt receptate de o pătură mai largă a societăţii româneşti, ceea ce permite crearea unei atmosfere deosebite de înflorire şi răspîndire a culturii.

Acest salt calitativ îl realizează mişcarea culturală cunoscută sub numele de Şcoala ardeleană.

Într-un timp record, pe parcursul unei generaţii, cei patru mari reprezentanţi ai Şcolii ardelene — Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior şi Ioan Budai-Deleanu — reuşesc să realizeze, abordînd problemele fundamentale ale vieţii noastre sociale şi culturale, opere care prin valoarea lor inestimabilă stau la temelia culturii noastre moderne.

Începînd cu lucrări destinate învăţămîntului elementar şi mergînd pînă la opere de cercetare savantă sau de elaborare estetică de mîna întîi, cum ar fi *Ţiganiada*, contribuţia lor este esenţială pentru evoluţia gîndirii româneşti. Titani, dar şi mucenici ai culturii neamului românesc, desţelenesc ogorul nostru spiritual, îl smulg din somnul letargic al unui feudalism de tip oriental, care se prelungea peste măsură, şi aruncă prin opera lor puntea spre o nouă etapă, şi ea tot de renaştere, dar şi de consolidare, perioada paşoptistă şi postpaşoptistă; alcătuiesc manuale şcolare, pentru că opera lor corespunde uneia de adevărată naştere a învăţămîntului nostru elementar; scriu cărţi în care se cuprind sfaturi despre cum trebuie cultivat pămîntul, cum trebuie crescute animalele etc., etc., lucrări menite să ducă, în general, la înflorirea gospodăriei ţărăneşti; în altele încearcă să alunge fantasmele superstiţiilor, piedică în calea unei gîndiri drepte şi luminoase. Toate acestea se înscriu pe linia ridicării maselor la o înţelegere nouă, superioară, a rosturilor lor.

Pe plan literar, Budai-Deleanu realizează cu *Ţiganiada* una dintre cele mai valoroase opere pe care le-a produs geniul românesc.

Dar activitatea lor se concentrează mai cu seamă pe tărîm filologic şi istoric. Despre limba română se ştiau lucruri vagi. Trebuiau dicţionare şi gramatici. Aceste lucrări erau absolut necesare pentru că ele constituiau piatra unghiulară pentru o cultură care trebuia să se realizeze pe plan superior.

Nu numai atît, dar ele mai aveau, în condiţiile de atunci, şi o semnificaţie politică, deoarece demonstrau originea latină a românilor.

Istoria însă ocupă cea mai mare parte din activitatea reprezentanţilor Şcolii ardelene. Acest lucru se explică prin faptul că istoria devine arma politică principală pentru lupta de emancipare socială şi naţională a românilor. Istoria constituia baza argumentării drepturilor pe care românii trebuiau să le cucerească. De aceea Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior şi Budai-Deleanu elaborează o serie de lucrări istorice menite să ilustreze, pe bază de documente, justeţea acestor cereri. Aceste lucrări au stat la baza luptei politice pe care românii din Transilvania au dus-o la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Scrierile istorice ale lui Samuil Micu şi Budai-Deleanu n-au cunoscut lumina tiparului (excepţie face *Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor*, de Samuil Micu, tipărită abia în anul 1964) şi n-au contribuit într-o măsură corespunzătoare la progresul cunoaşterii istoriei noastre. În schimb, lucrarea lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, şi mai cu seamă opera lui Şincai, alături de colecţiile de cronici pe care le editează M. Kogălniceanu în Moldova şi N. Bălcescu în Muntenia, sînt lucrări care în secolul al XIX-lea au stat la baza cunoaşterii trecutului nostru.

Cronica românilor şi a mai multor neamuri a lui Gheorghe Şincai nu a cunoscut pînă acum prea multe ediţii. Cîteva fragmente din volumul I au fost publicate în *Calendarul* de la Buda, pe anul 1808 şi 1809. Volumul I al *Cronicii* a fost tipărit parţial de două ori: în anul 1843, la Iaşi, şi în anul 1844, la Buda. Toate aceste încercări de editare a *Cronicii* au fost făcute cu litere chirilice. Prima ediţie integrală a *Cronicii* a apărut la Iaşi în 1853—1854, tot cu litere chirilice, iar a doua, la Bucureşti, în 1885—1886, cu alfabet latin, sub îngrijirea lui Gr. Tocilescu. Lăsînd la o parte faptul că primele încercări de editare şi prima ediţie integrală a *Cronicii* au fost tipărite cu caractere chirilice, constituind astfel o greutate pentru cititorul de azi, cele două ediţii integrale sînt atît de rare, încît astăzi au caracterul unor piese de bibliofilie.

În afara acestui inconvenient, trebuie arătat că la baza ediţiei din anul 1853—1854 n-a stat manuscrisul original, ci o copie cu multe lacune şi multe modificări ale textului, iar ediţia din 1885—1886 este o reproducere a primei. O ediţie nouă este cu atît mai necesară astăzi cu cît se pune problema cunoaşterii şi valorificării, de pe poziţii noi, a uneia dintre cele mai de seamă opere ale culturii noastre.

Trebuie arătat că în afară de studiul făcut de Al. Papiu-Ilarian, în anul 1869, cu prilejul discursului de recepţie la Academia Română, sînt puţine interpretări care să se ridice la nivelul acestuia. Este evident că studiul lui Al. Papiu-Ilarian este depăşit la ora actuală de noile cercetări în domeniul istoriei, care ne permit să judecăm dintr-o amplă perspectivă valoarea operei marelui cărturar transilvănean.

Dacă în domeniul biografiei lui Şincai s-au făcut completări utile, pe linia înţelegerii operei sale istorice s-au realizat progrese neînsemnate. Cînd facem această constatare nu trebuie să uităm că opera lui Şincai este singura istorie de sinteză, ştiinţific alcătuită, a întregului popor român, pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, cînd apare lucrarea lui A.D. Xenopol. Considerată din acest punct de vedere, se înţelege de ce *Cronica* lui Şincai a jucat un rol atît de important în formarea generaţiei de la 1848 şi a celei următoare. (M. Kogălniceanu, de exemplu, a învăţat istoria românilor după manuscrisul *Cronicii* lui Şincai, pe care-l avea Gherman Vida, profesorul său; M. Eminescu, pasionat cunoscător al trecutului nostru, a studiat şi a făcut însemnări din *Cronica* lui Şincai.)

Importanţa *Cronicii* pentru formarea unei concepţii înalte despre trecutul poporului român stă în primul rînd în cantitatea enormă de date pe care ea le cuprinde. În afară de aceasta, dragostea lui Şincai pentru poporul său, patriotismul lui înflăcărat, reuşeşte să galvanizeze şi să dea viaţă acestui material uneori destul de arid şi prolix. Lupta dramatică dintre autor şi materialul imens pe care voia să-l domine, consideraţiile sau concluziile politice pe care Şincai le formulează în legătură cu diverse perioade ale istoriei sau cu fenomenele sociale fac din *Cronica* sa un mesaj dinamic şi plin de pasiune, o operă care va corespunde idealului de luptă al generaţiei de la 1848.

Cronica lui Şincai a servit nu numai ca temei al justificării drepturilor noastre, dar, datorită existenţei ei, Bălcescu, Kogălniceanu, Eliade şi I. Ghica au putut să treacă la monografii cu caracter social şi politic. Pe lîngă aceasta, *Cronica* a servit ca instrument de învăţătură pentru cîteva generaţii şi a constituit o sursă preţioasă de informare pentru istoricii noştri pînă în deceniul al 3-lea al secolului al XX-lea.

Ca să ne dăm seama cît de importantă este opera istorică a lui Şincai pentru evoluţia gîndirii istorice şi a istoriografiei noastre este suficient să ne amintim că, pînă la ea, în cunoaşterea trecutului poporului român se ridicau piedici aproape de netrecut. Cronicile interne circulau în copii şi din ce în ce mai corupte sau în compilaţii care denaturau conţinutul lor iniţial. De asemenea, documentele cele mai importante în legătură cu viaţa politică a Ţărilor Române se aflau la Constantinopol sau în arhivele altor ţări. De aceea, înainte de a fi publicată, M. Kogălniceanu făcea o prezentare a *Cronicii* lui Şincai în *Dacia literară* (1840), prezentare pe care o reproduce în *Arhiva românească* (1843) şi prin care atrăgea atenţia asupra importanţei şi a necesităţii publicării ei: „*Hronica* lui Şincai este un lucru atît de mare, atît de preţios, încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află adunate; şi nu stau la îndoială de a zice că cît *Hronica* aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie."[1]

---

[1] M. Kogălniceanu, *Gheorghe Şincai*, în *Dacia literară*, 1840, partea a II-a, p. 217.

Eşuînd încercările particulare de tipărire a *Cronicii*, Grigore Alexandru Ghica cumpără manuscrisul aflat în posesia lui Gherman Vida, „fiind însă un asemine odor naţional, nici se cuvine a rămînea mai îndelungat proprietate privată“[1]. Cu concursul statului, *Cronica* este editată integral în 1853—1854, la Iaşi. Tipărirea ei are semnificaţia unui eveniment naţional şi, coincizînd cu revenirea lui Ghica, după retragerea ruşilor din Iaşi, în anul 1854, ea este prezentată domnului în chip sărbătoresc, însoţită de oda lui Gh. Sion, care circula în foi volante în rîndul manifestanţilor[2].

După tipărire, deoarece se pregăteau evenimentele care aveau să ducă la Convenţia de la Paris, din 1858, intelectualii români o fac cunoscută prietenilor poporului român din Franţa, pentru a servi ca instrument al justificării drepturilor noastre la unitate şi independenţă naţională.

În 1855, Edgar Quinet cunoştea *Cronica*, iar în lucrarea sa *Les roumains* îl compara pe Şincai cu Muratori[3], autorul celei mai însemnate culegeri de izvoare pentru istoria Italiei. După Quinet, apariţia *Cronicii* constituia un eveniment de cea mai mare importanţă pentru poporul român. „Acest monument — spune Quinet — iese la lumină în chiar momentul în care procesul românilor se află în faţa judecătorului, în care ei aveau cea mai mare nevoie a unei mărturii autentice.“[4] După istoricul francez, opera lui Şincai, prin maturitatea cu care a fost alcătuită, era fructul unui om al secolului al XIX-lea: „Nici o dorinţă a efectului, a strălucirii, ci o nevoie excesivă a adevărului demonstrat, şi toate acestea într-un limbaj ingenuu, original, brusc, viu, popular, plin de vigoare şi simplitate aproape rustică“[5]. Remarcînd imparţialitatea istoricului român şi abundenţa documentelor originale din cuprinsul *Cronicii*, Quinet îl socoteşte pe Şincai, pentru metoda sa, ca pe unul

---

[1] *Cuvînt înainte*, la Gh. Şincai, *Hronica*, ed. 1853—1854.

[2] În ziarul *Traian*, 1869, nr. 39—40.

[3] Edgar Quinet, *Les roumains*, în *Revue des deux mondes*, Paris, anul XXVI, 1856, vol. II, p. 7.

[4] *Ibidem*.

[5] *Idem*, p. 8.

dintre creatorii marii şcoli istorice a secolului al XIX-lea. Cît priveşte valoarea *Cronicii*, „aşa cum este ea — spune Quinet — va dăinui, va fi o bază de nezdruncinat, pe care poate să se sprijine fără teamă societatea românească“[1].

Dacă din punct de vedere al informaţiei *Cronica* a fost depăşită de studiile întreprinse în cadrul istoriografiei noastre moderne, rămîn interesante ideile şi principiile pe care autorul le-a formulat sau pe care noi le putem deduce din contextul *Cronicii*. Aceste idei şi principii merită să fie studiate pentru că ele reprezintă o verigă importantă în evoluţia gîndirii româneşti.

Dar pentru a înţelege valoarea operei istoricului transilvănean, pentru a defini cu mai multă precizie ideile politice şi sociale pe care autorul le formulează pe parcursul *Cronicii*, este nevoie să prezentăm succint cadrul istoric şi social în care s-a desfăşurat activitatea lui Şincai, să stabilim cîteva din trăsăturile momentului istoric în care el şi-a alcătuit opera.

Cadrul general politic şi social. Ultima mare ofensivă turcească spre centrul Europei eşuează sub zidurile Vienei, în anul 1683. După această dată urmează, la scurte intervale, o serie de victorii ale armatelor austriece, care aveau să schimbe radical raporturile politice din centrul Europei. În numele luptei „sfinte“ de eliberare a creştinilor de sub jugul turcesc, curtea de la Viena subjugă, pentru propriile-i interese, ţările „eliberate“. Transilvania, uimind şi fiind lăudată pentru bogăţiile ei de toţi străinii care-i calcă pămîntul, nu putea să nu atragă atenţia guvernului imperial, şi solicitudinea acestuia este manifestată o dată cu primele înaintări ale armatelor sale spre sud-estul european. Vrînd-nevrînd, nobilimea transilvăneană este convinsă, în prezenţa armatei austriece, să renunţe la suzeranitatea turcească şi s-o accepte pe cea austriacă (1688).

Prin Diploma Leopoldină din decembrie 1691 au fost reglementate raporturile dintre Transilvania şi curtea de la Viena. Pentru început, în afara contribuţiei băneşti anuale la care era supusă Transilvania, erau menţinute, în ansamblu, vechile relaţii socialeconomice din cadrul provinciei. Erau recunoscute ca religie oficială religia catolică, luterană, calvină şi unitariană, şi rămîneau în vigoare vechile legi ale ţării — Tripartitul lui Werböczi, Aprobatele şi Compilatele. În felul acesta românii erau privaţi în continuare de drepturi politice şi sociale, fiind obligaţi să suporte un dublu jug: social şi naţional. Prin Diploma Leopoldină se recunoştea un guvern al Transilvaniei, în fruntea căruia era un guvernator ales de Dieta Transilvaniei şi confirmat de curtea imperială. Pe lîngă curtea de la Viena s-a creat Cancelaria aulică transilvană, compusă din oameni numiţi de către împărat. Tezaurariatul se ocupa cu problemele financiare, Consiliul de război al curţii cu treburile militare prin intermediul unui general comandant, iar Tabla regească cu justiţia provinciei. Imperiul austriac fiind format dintr-un conglomerat de popoare, guvernul încearcă să-i dea unitate printr-o intensă şi sistematică politică de centralizare. Această tendinţă de centralizare a statului se manifestă pe mai multe planuri, unul dintre ele fiind şi cel ideologic. Din acest punct de vedere, instrumentul ideologic pe care voia să-l folosească numai în interesul său era religia catolică. În Transilvania populaţia maghiară şi germană era în cea mai mare parte luterană, calvină sau unitariană, din care pricină guvernul imperial încearcă să atragă la catolicism pe români pentru a contracara, în felul acesta, influenţa de care se bucurau pe plan suprastructural cele două minorităţi.

---

[1] Edgar Quinet, *op. cit.*, p. 8.

Pentru a-i atrage pe români la catolicism, guvernul austriac şi biserica catolică nu se dau înapoi de la nici un mijloc, începînd cu promisiunile şi terminînd cu ameninţările, înşelăciunea şi corupţia. Se miza cel mai mult pe promisiunea de a acorda preoţilor români aceleaşi drepturi şi privilegii ca preoţilor catolici de alt neam şi de a recunoaşte populaţia românească, trecută la catolicism, printre celelalte naţiuni constituţionale. Tentaţi de privilegiile făgăduite, o parte din conducătorii bisericii ortodoxe române din Ardeal recunosc unirea bisericii ortodoxe cu aceea catolică, prin Sinodul de la Alba-Iulia din 1697. Atanasie Anghel duce mai departe acţiunea unirii şi, în 1699, o Diplomă Leopoldină legalizează unirea. Cu hirotonisirea lui Atanasie Anghel la Viena se dă o nouă diplomă, la 19 martie 1701, prin

care se acordau românilor şi preoţilor români privilegiile de care se bucurau catolicii. În practică, aceste privilegii n-au fost aplicate niciodată, iar cît priveşte autoritatea şi drepturile noului episcop unit, sînt limitate prin prezenţa unui teolog iezuit la curtea sa. Din această tranzacţie, prin manevra fără scrupule a imperialilor şi catolicilor, iese în cîştig curtea de la Viena, pentru că avea posibilitatea să controleze prin teologul iezuit întreaga activitate spirituală a episcopiei unite şi, în consecinţă, a românilor care trecuseră la unire. Reacţia împotriva unirii a fost violentă din partea majorităţii românilor, mai ales a celor din ţinuturile din sudul Transilvaniei şi chiar din partea nobilimii maghiare din Transilvania, care era ameninţată, prin acordarea de drepturi românilor, să piardă foloasele unei exploatări nelimitate de care se bucurase pînă atunci.

Participînd la războiul de succesiune la tronul Spaniei, Austria neglijează interesele ei în sud-estul european, situaţie care permite izbucnirea răscoalei lui Francisc Rakoczi II de la începutul secolului al XVIII-lea, prin care se urmărea eliberarea Ungariei de sub jugul austriac. Dar după înfrîngerea curuţilor, partizanii lui Francisc Rakoczi, şi după pacea de la Satu-Mare, din 1711, regimul austriac se întăreşte şi mai mult în Transilvania.

Se urmăreşte subordonarea politică a acestei provincii faţă de guvernul de la Viena, cu toate că, în aparenţă, au fost păstrate unele forme de autonomie. Armata, finanţele, justiţia trec direct în mîinile guvernului austriac, atribuţiile Dietei transilvane sînt restrînse treptat, compoziţia ei este modificată în interesul guvernului imperial, o parte dintre membrii ei fiind numiţi de către împărat, ca, pînă la urmă, să se renunţe la serviciile Dietei.

Cu toate că a fost menţinut un guvern al Transilvaniei, acesta joacă rolul de organ executiv al puterii centrale, guvernatorul şi consilierii fiind numiţi, cu timpul, direct de împărat. În schimb, creşte rolul Cancelariei aulice a Transilvaniei în dirijarea afacerilor provinciei. Armata, instrumentul esenţial în asigurarea stăpînirii austriece, rămîne, prin desfiinţarea vechii organizaţii militare a provinciei, în mîinile guvernului imperial.

Nobilimea, deşi ostilă oricărei reforme, acceptă măsurile luate de guvernul imperial, pentru că acesta a ştiut să acorde, în locul drepturilor suprimate, privilegii practice, mai mari decît pe cele pe care le avusese nobilimea pînă atunci asupra iobagilor. Din acest aranjament dintre nobilime şi curtea de la Viena aveau să sufere masele de ţărani iobagi, ale căror obligaţii faţă de stăpînul feudal erau limitate doar de bunul-plac al acestuia.

După războiul austro-turc din 1716—1718, poziţia Imperiului austriac se întăreşte considerabil prin anexarea Banatului Timişan, Olteniei, o parte din Serbia şi Bosnia. Ca provincie de graniţă, cu un relief care-i dă aspectul unei cetăţi admirabil fortificate, Transilvania capătă din punct de vedere strategic o importanţă excepţională. De aici se putea porni în orice direcţie pentru noi cuceriri, şi speranţa ocupării Ţărilor Româneşti făcea din Transilvania o bază de operaţii ideală. Datorită acestei situaţii strategice cu totul deosebite pentru imperiu, curtea de la Viena caută să ia măsuri care să pună oarecare limite înăspririi relaţiilor sociale. Pe lîngă aceasta, va exista o permanentă concurenţă între stat şi nobili în exploatarea ţăranilor. De exemplu, în timp ce stăpînul feudal va favoriza evaziunea fiscală a iobagului faţă de stat, statul, pentru acoperirea nevoilor sale băneşti, va căuta să micşoreze sarcinile ţăranilor faţă de stăpînii lor.

Cu toate acestea, exploatarea nobilimii creşte şi va determina pînă la urmă împotrivirea armată a ţăranilor. Încercînd să soluţioneze situaţia lor grea prin fugă — o formă a luptei de clasă pe care o întîlnim constant, în tot cursul evului mediu — , în secolul al XVIII-lea are loc o masivă emigrare a iobagilor români în Moldova şi Ţara Românească. Această situaţie va alarma curtea de la Viena, şi Maria Tereza va încerca să-i pună capăt prin unele reforme sociale. Împotriva unirii şi ca un protest social au loc mai multe mişcări ţărăneşti, cum este aceea a lui Visarion din 1744, sau a lui Sofronie din Cioara, din 1778. Lupta de clasă va culmina spre sfîrşitul secolului cu răscoala condusă de Horia, Cloşca şi Crişan.

Sub episcopul Ioan Patachi, credincios Vienei, unirea cîştigă teren, dar Ion Inocenţiu Micu o transformă într-o armă politică în slujba românilor. Ca membru al Dietei, începe o luptă susţinută prin memorii, cereri adresate Dietei, guvernului şi curţii ca să obţină pentru români drepturi egale cu celelalte populaţii din

Transilvania. Cu toate că de la început înfăptuitorii unirii şi-au dat seama că au acceptat-o pentru perspectivele politice pe care le deschidea, cel care a dat însă amploare şi a pus accentul pe revendicări politice a fost Inocenţiu Micu. Luptei pentru unire îi dă şi un caracter de luptă pentru revendicări naţionale. Ceea ce urmăreşte Inocenţiu Micu prin întreaga sa activitate este recunoaşterea românilor ca a patra naţiune. În promovarea acestor revendicări Micu porneşte de la textul celei de-a doua Diplome Leopoldine (1701), în care se specificase că nu numai preoţii, ci şi mirenii, indiferent de starea lor socială, o dată trecuţi la unire, trebuiau să se bucure de drepturile politice pe care le aveau celelalte naţii.

Ion Inocenţiu Micu caută să demonstreze că unirea nu înseamnă ruperea de poporul românesc şi extinde lupta lui pentru revendicări asupra întregii populaţii româneşti din Transilvania. El este primul care transformă romanitatea în armă de luptă pentru drepturile poporului român. Vechimea, continuitatea pe acest pămînt, faptul că poporul român constituie cea mai numeroasă populaţie a principatului, care suportă sarcinile impuse de guvern, iată argumentele pe care le aduce Inocenţiu Micu. El cere reducerea robotei iobagilor, desfiinţarea iobăgiei pe pămînturile care aparţineau Coroanei, întemeierea de şcoli, dreptul de a ocupa orice funcţie. Din armă a centralizării, Inocenţiu Micu transformă unirea în armă de luptă pentru ridicarea politică şi socială a poporului său.

El este acela care a atras atenţia asupra foloaselor pe care le aducea unirea pe plan cultural şi rolul pe care cultura trebuie să-l joace pe plan politic. În linii generale, Inocenţiu Micu schiţa planul de viitor de la care va porni Şcoala ardeleană. Inocenţiu este înlăturat, şi în locul lui sînt preferaţi ca episcopi oameni docili curţii din Viena.

În 1759 este recunoscută în mod oficial biserica ortodoxă, cu scopul de a diviza lupta politică şi socială a românilor. Prin crearea celor două regimente de graniţă, formate din locuitorii români de la marginea provinciei, guvernul austriac încearcă să împiedice fuga românilor în principate şi să consolideze puterea centrală. O altă încercare de întărire a puterii centrale este făcută de regimul „absolutismului luminat“ din vremea lui Iosif al II-lea.

Pe calea reformelor de sus în jos se urmărea adaptarea societății la noile realități economice, create prin dezvoltarea neîncetată a burgheziei, și în același timp atenuarea luptei de clasă și înlăturarea pericolului unor răsturnări violente, pe cale revoluționară. Iosif al II-lea, care disprețuia pe nobili, ca o clasă inactivă, dar nu dorea desființarea societății feudale, încearcă să impună o serie de reforme prin care să ridice starea economică și socială a țăranului, în care vedea un instrument util statului : producător de bunuri materiale, contribuabil și soldat. Dacă în restul imperiului reformele sale sînt aplicate, în Transilvania ele întîlnesc o opoziție înverșunată din partea nobilimii și a celor trei națiuni, care vedeau știrbite vechile lor privilegii. Chiar dacă reformele lui Iosif al II-lea n-au ținut seama de stadiile diferite de dezvoltare ale societății din cadrul imperiului — de unde și eșecul lor în unele provincii —, chiar dacă vor fi depășite de cuceririle Revoluției Franceze, pentru românii din Transilvania ele reprezintă un important progres în lupta lor pentru cucerirea drepturilor politice și sociale. Așa se explică aprecierile elogioase ale reprezentanților poporului român față de politica lui Iosif al II-lea.

Trebuie însă să arătăm că românii au obținut unele drepturi datorită reformelor lui Iosif al II-lea, iar altele au fost smulse în urma răscoalei țărănești de sub conducerea lui Horia.

Cauza principală care a dus la izbucnirea răscoalei din anul 1784 este accentuarea exploatării iobăgimii de către marii feudali. Adîncirea contradicțiilor din sînul societății feudale avea să ducă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea la însăși criza regimului feudal.

Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan „e prima zguduire puternică a orînduirii feudale în cuprinsul țării noastre, marcînd începutul procesului revoluționar de subminare a feudalismului“ [1].

Cu toate că pînă la urmă răscoala a fost înăbușită, iar conducătorii ei executați, ecourile ei au depășit granițele Transilvaniei și au produs o puternică impresie asupra contemporanilor.

În afara caracterului profund social pe care l-a avut răscoala din 1784, trebuie remarcat și aspectul ei de emancipare națională. Medalii cu inscripția „Horia rex Daciae“, bănuiala autorităților că răsculații au legături cu românii din Moldova și Muntenia sînt indicii că în rîndul maselor populare se formase o conștiință națională. Așadar evoluția economică și socială, strădaniile unor intelectuali români dădeau roade, încît realizările pe plan ideologic ale Școlii ardelene se ridicau pe o bază solidă.

Pe plan european, răscoala țărănească din Transilvania era socotită ca un preludiu al viitoarelor mișcări revoluționare din Europa.

Îndată după izbucnirea Revoluției Franceze, în imperiu, dar mai ales în Transilvania, se simte o creștere violentă a valului reacționar. Nobilimea maghiară din Transilvania, cea mai numeroasă din Europa, în cîrdășie cu întreaga nobilime din Imperiul austriac, îl determină pe Iosif al II-lea să revoce reformele înfăptuite. Leopold al II-lea, urmașul lui Iosif al II-lea, în fața conflictului care izbucnește între Franța revoluționară și imperiu, e forțat să facă mai multe concesii nobilimii maghiare care își ascunde lupta pentru menținerea privilegiilor ei sub lozinca luptei pentru libertate și independență națională.

Dieta este convocată din nou, limba germană, folosită ca instrument pentru centralizarea statului, e scoasă din școală și înlocuită cu latina sau maghiara. Pe plan politic și social se încearcă revenirea la vechile drepturi medievale pe care le avuseseră nobilii. Se agită ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria, în folosul nobililor, funcționarii români sînt destituiți, elementele suspecte pentru guvernul transilvan sînt închise, iar o parte condamnate la moarte. Se reface vechea constituție a celor trei nații și patru religii recunoscute; problema țărănească interesează Dieta din punct de vedere al primejdiei pe care țărănimea o reprezintă pentru nobili, și nu pentru a se lua măsuri care să-i îmbunătățească situația. În aceste împrejurări de ofensivă reacționară, românii prezentau împăratului, în 1791, *Supplex Libellus Valachorum*, memoriu prin care cereau să li se acorde drepturi egale cu celelalte națiuni.[1] Deși mai erau aduse ca argumente Diplomele Leopoldine și unirea, accentul principal cădea însă pe documentele istorice care atestă vechimea românilor pe pămîntul Transilvaniei, numărul mare al populației românești, care suporta sarcinile fiscale ale imperiului, din care pricină românii cereau să fie primiți în funcții în proporție cu numărul lor. La sfatul lui Telechi, *Supplex*-ul, care fusese înaintat împăratului, este trimis Dietei Transilvaniei. Indignarea nobililor nu cunoaște limite, iar Bob, care deși semnase alături de Samuil Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Molnar, I. Mehesi, I. Darabant etc., declara în Dietă că nu fusese de acord cu toate revendicările formulate în *Supplex*. Așadar, Dieta consideră că *Supplex*-ul e inutil, pentru că românii se bucură de suficiente drepturi; a schimba ceva din starea actuală e împotriva legilor țării, și de altfel — așa cum a spus-o Bob — nici românii nu sînt de acord cu asemenea cereri! Trebuie menționat că, înainte și după *Supplex*, au fost trimise o serie de memorii la Viena, dar fără rezultat.

---

[1] *Istoria României*, Editura Academiei, București, 1964 vol. III, p. 744.

[1] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1948.

O dată cu instaurarea regimului reacțiunii de după 1791, orice încercare de a inova pe plan social-politic devine periculoasă. Sînt date nobililor vechile drepturi, pentru a-i avea ca aliați împotriva Revoluției Franceze și mai apoi în lungile războaie pe care imperiul le duce împotriva lui Napoleon. Se guvernează prin ordonanțe imperiale. Principiul de bază în politica internă este acela de a nu se schimba nimic. Singura preocupare a Dietei transilvane e să adapteze totul la regimul reacționar. Un riguros regim de cenzură și de poliție este introdus în tot imperiul. Singura formă de luptă pe care românii o pot duce în această vreme, pentru revendicări naționale, este aceea pe plan filologic și istoric. Urmează o perioadă de intensă activitate culturală, în care timp se realizează unitatea spirituală și redeșteptarea națională a românilor. Iau naștere germenii noilor lupte politice și sociale care aveau să ducă la evenimentele anului 1848.

Pe plan cultural secolul al XVIII-lea marchează o perioadă de continuu progres pentru Transilvania. Ca în întreaga Europă, datorită ideilor iluministe, care încep să prindă rădăcini peste tot, se pune un accent deosebit pe dezvoltarea învățămîntului. Cu timpul, Blajul devine centrul cultural al provinciei, și de aici sînt trimiși tinerii la învățătură la Viena și la Roma. Guvernul, considerînd școala ca un instrument de centralizare, sprijină dezvoltarea ei. Se tipăresc multe cărți sub influența bisericii romane, dar circulă în manuscris lucrări care nu sînt contaminate de spiritul unirii bisericii românești cu biserica Romei. Sînt traduse manuale pentru școlile românești, și reprezentanții Școlii ardelene își vor aduce contribuția lor prin traduceri, adaptări și compunerea unor manuale școlare. Ideea originii romane pătrunde în mase. Istoria începe că capete o importanță covîrșitoare pentru luptele politice care aveau să vină. *Hronicul* lui Cantemir e copiat de Constantin Dimitrievici și folosit de Samuil Micu. Ion Săcădate întocmește o colecție de documente care-i va servi lui Șincai. Apar gramatici și se insistă asupra rolului culturii. Treptat încep să fie cunoscuți scriitori progresiști din străinătate: J.-J. Rousseau, Haller, Klopstok, Fénelon, Descartes, Leibniz, Wolff, Voltaire, Locke.

În timpul regimului de cenzură instaurat după 1791 sînt interziși Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Goethe, Schiller, Lessing ș.a.

Din nevoi interne, dar și sub influența unui curent mai larg, cu caracter european, al fiziocraților, intelectualitatea din Transilvania este atrasă spre studierea și pregătirea unor lucrări sau manuale care privesc îmbunătățirea exploatării solului și în general economia sătească.

Ioan Piuariu-Molnar tipărește în 1785 prima lucrare românească cu caracter economic — *Economia stupilor*. Gr. Obradovici traduce, în 1807, *Carte de mînă pentru bine orînduita economie, lucrarea pămîntului și pentru plămădirea și păstrarea vitelor și a păsărilor celor casnice spre marea treabă a plugarilor celor românești.* Sub influența ideilor luministe sînt scrise lucrări științifice, cu caracter de popularizare. Se duce o susținută activitate de combatere a superstițiilor. Șincai scrie *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, lucrare rămasă inedită pînă în anul 1964[1]. Tot

---

[1] Gh. Șincai, *Învățătură firească spre surparea superștiției norodului*, studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, 1964; D. Prodan, *Un manuscris al lui Gheorghe Șincai împotriva superstițiilor* în *Studii și cercetări*, fascicula 2, Cluj, I (1950).

Şincai scrie *Povăţuire către economia de cîmp* şi *Istoria naturei sau a firei*. Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior îşi dau seama de importanţa istoriei ca armă în lupta pentru cîştigarea drepturilor politice pentru români. Pe baza documentelor istorice încearcă ei să demonstreze originea latină, continuitatea poporului român, drepturile politice ale poporului român. *Supplex Libellus Valachorum*, operă colectivă, reprezintă pe plan oficial cel mai important moment al acestei lupte. Opera istorică a celor trei reprezentanţi ai Şcolii ardelene pune baza unei temeinice argumentări a drepturilor poporului român. Ea reprezintă una din culmile gîndirii şi culturii româneşti. Şi, aşa cum spunea Iorga, „puţine procese de dezvoltare prezintă mai multă atracţie pentru cercetător decît această răpede reabilitare intelectuală a unui neam nobil, multă vreme ţinut în loc sau prigonit de împrejurări vrăjmaşe“ [1].

*

La puţini istorici se poate întîlni o împletire atît de strînsă între viaţa şi opera autorului ca la Şincai [2]. Viaţa istoricului se confundă, în liniile ei mari, cu alcătuirea cronicii. Mergînd pe un drum caracteristic culturii ardelene contemporane, unde întîlnim frecvent dialogul dintre autor şi cititorul său, Şincai păstrează şi el această notă aparte, cu vag parfum familiar, şi peste textul greoi al documentului, dar cu iz de stringentă actualitate, stabileşte un contact

---

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, III, partea întîi, ediţia a II-a, Bucureşti, 1933, p. 5.

[2] Pentru întocmirea acestui capitol am făcut apel în primul rînd la ştirile pe care ni le-a lăsat Şincai însuşi în *Cronică* şi în *Elegie*, izvoare esenţiale pentru biografia sa. De aceste date s-a folosit A. Papiu-Ilarian în discursul său de recepţie la Academia Română din 1869.

Iorga, în *Istoria literaturii româneşti*, a folosit, cu mici adaosuri, aceleaşi date ca şi Papiu-Ilarian.

După 1920 au apărut o serie de studii, care au adus date noi în legătură cu biografia lui Şincai. În ultimul moment a apărut monografia lui M. Tomuş, *Gheorghe Şincai* (1965), care pune în valoare toate contribuţiile anterioare.

direct cu cititorul, presărînd ici şi colo informaţii în legătură cu viaţa sa sau cu mersul redactării cronicii. Pe baza acestor informaţii putem să urmărim, în mare, biografia istoricului. O dată cu terminarea cronicii, seacă şi izvorul ştirilor în legătură cu viaţa istoricului nostru.

Şincai, scrupulos în materie de cronologie şi reproşînd altora ori de cîte ori are prilejul că au greşit o datare, este un model de cum a ştiut să „smintească“ la cronologie atunci cînd ne relatează locul şi data naşterii.

După mărturia lui, s-a născut în anul 1753 [1], la 28 februarie, sau în anul 1754 [2], la Şamsud (azi comuna Şincai), raionul Sărmaş, regiunea Cluj.

Cercetări recente au reuşit să stabilească cu mai multă precizie locul şi data naşterii lui Şincai. Pe temeiul altor însemnări manuscrise, se pot corecta mărturiile contradictorii lăsate de Şincai în sensul că el s-a născut „la Rîciul-de-Cîmpie, în comitatul Turda, în 1754“ [3], sat la nord de Şamsud, unde locuia bunicul său după mamă. Copilăria şi-a petrecut-o la Şinca-Veche [4]. După tată, Şincai se trage dintr-o veche familie de boieri din Ţara Făgăraşului. O dată cu înfiinţarea Regimentului II de graniţă, Şinca este militarizată, din care pricină familia lui Şincai părăseşte satul şi se stabileşte la Şamsud, unde ia în arendă o parte dintr-o moşie nobiliară.

Pe bunicul lui îl chema Andrei. Acesta avea un frate — pe Ştefan — dregător de cămară crăiască la Blaj.[5] Ştefan moare la Turnu-Roşu, în 1705, unde era „raţionist“ cînd au năvălit curuţii.

Despre Andrei se ştie că a avut un fecior, pe Ioan, tatăl lui Şincai, pe care l-a dat ca „poslujnic“ la curtea vlădicăi Patachi, de unde l-a scos „pentru că l-au aflat odinioară măturînd polata vlădicească"[1], îndeletnicire nedemnă, după socoteala boierului făgărăşan.

---

[1] *Cronica*, I, p. 487 (cităm întotdeauna pagina manuscrisului *Cronicii* lui Şincai).

[2] *Idem*, II, p. 183.

[3] Dumitru Ghişe şi Pompiliu Teodor, *Studiu introductiv* la Gheorghe Şincai, *Învăţătură firească spre surparea superştiţiei norodului*, Bucureşti, 1964, p. 21.

[4] *Idem*, p. 21—22.

[5] *Cronica*, III, p. 345.

Mama lui Şincai, Ana, era fiica lui Nicolae Ghereg (Grecu). Acesta luptase alături de curuţi pînă în anul 1708, cînd a trecut la lobonţi, partizanii Casei de Austria, unde a ajuns pînă la gradul de căpitan, iar în 1711 a părăsit armata, instalîndu-se la Rîciu.[2]

Gheorghe Şincai a avut cinci fraţi şi două surori, despre care se ştiu puţine lucruri. Un frate de-al său, Ioan, moare în luptele de la Lörch din 1795 cu gradul de căpitan, în Regimentul II de graniţă.[3] Un altul, Pantelimon, despre care nu se ştie mai nimic, moare în 1790 şi e îngropat la Şamsud.[4] Ceilalţi fraţi erau Vasile, Andrei şi Grigore.[5] În *Cronică* Şincai intenţiona să vorbească mai pe larg despre familia sa[6], dorinţă care nu s-a împlinit.

Tatăl lui Şincai era un om simplu, pe care „erezia unită" încă nu-l afectase, ca de altfel pe mai toţi românii din sud-estul Transilvaniei, în care se cuprindea Ţara Bîrsei şi Ţara Făgăraşului. Cînd patriarhul Dosoftei al Ierusalimului venise să combată unirea, Ioan Şincai a cumpărat o indulgenţă cu 40 de lei, lăsînd cu limbă de moarte să i-o pună pe piept după ce va închide ochii, lucru pe care istoricul, contaminat de ideile iluministe, nu l-a îngăduit.

Deşi om fără carte, Ioan Şincai stăruie ca fiul său Gheorghe să înveţe. Îl trimite mai întîi la şcoala din satul Sabed ca să înveţe ungureşte[7], unde, din motive necunoscute, nu rămîne multă vreme, continuîndu-şi învăţătura la şcoala din Şamsud.[8]

În 1766 a fost trimis la Tîrgu-Mureş, la Colegiul reformat, să studieze temeinic limba latină şi ungurească cu profesorul

---

[1] *Cronica,* III, p. 345.

[2] *Idem,* p. 289.

[3] *Elegia Nobilis Transilvani,* Georgii Şinkai de Eadem... în A. Papiu-Ilarian, *Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai din Şinca,* Bucureşti, 1869, p. 106—127, nota 5.

[4] *Cronica,* II, p. 69.

[5] M. Tomuş, *Gheorghe Şincai,* Bucureşti, 1965, p. 15.

[6] *Cronica,* I, p. 511.

[7] *Elegia,* nota 2.

[8] *Idem,* nota 3.

Al. Kovásznai, *vir doctissimus,* umanist şi autor al unor cărţi despre care Şincai spunea că-l vor face nemuritor. După doi ani, în anul 1768, în urma intervenţiei fratelui său mai mare, Ioan, merge la Cluj, la Seminarul iezuiţilor „Sf. Iosif", unde studiază timp de patru ani, ca bursier, gramatica şi poetica. Depune atîta sîrguinţă pentru însuşirea acestor discipline, încît nici unul dintre colegii săi nu i-au putut-o lua înainte[1]. Vacanţele şi le petrecea la fratele mamei sale, Mihai Grecu, administratorul moşiilor lui Wolfgang Bánffy din Nuşfalău (raionul Şimleu, regiunea Crişana), după cum însemnează Şincai: „Cînd învăţam la Cluj supt părinţii iezuiţi, mergînd în tot anul în Varmegia-Crasnei, în Nuşfalău, la fratele mîne-mea, prefectul baronului Wolfgang Bánffy, răposatul domnul Mihai Grecu, carele m-au crescut la învăţătură, şi totdeauna trecînd de la Hoedin pre la satul ce se chiamă Bologa, am văzut zidurile unei cetăţi mai mari decît iaste cetatea Buda în care scriu aceste".[2] Dintre profesorii care i-a avut la Cluj, Şincai aminteşte pe Fridvalszky Ianos, bibliotecarul Ordinului şi în acelaşi timp un bun arheolog, a cărui lucrare *Inscriptiones romano dacicae* o va folosi la alcătuirea primului volum al *Cronicii* sale.[3]

După aceea a trecut la Bistriţa, în anul 1772, din voinţa părintească, ca să studieze limba germană.

În 1773 este primit în mănăstirea de la Blaj şi i se încredinţează predarea retoricii şi poeticii la şcoala românească de aici[4]. Peste un an, la stăruinţele prepozitului Ignatie Darabant, viitorul episcop al Oradiei, Grigore Maior, episcopul Blajului, îl trimite împreună cu Petru Maior pentru desăvîrşirea studiilor la Roma.

La Colegiul de Propaganda Fide din Roma Şincai învaţă timp de doi ani filozofia şi alţi trei ani teologia. Se bucură de aprecieri elogioase din partea profesorilor, şi la sfîrşitul celor cinci ani de studii, în 28 ianuarie 1799, îşi dă doctoratul în cele două discipline.[1] În legătură cu studiile lui Şincai la Roma, trebuie să relevăm un aspect al relaţiilor care se stabileau între studenţi şi Congregaţia de Propaganda Fide. De la începutul studiilor, Şincai depune un jurămînt prin care se angajează ca după terminarea studiilor să informeze anual Congregaţia despre activitatea şi poziţia sa socială.[2] Datorită acestui sistem, Vaticanul reuşea să creeze o reţea vastă de informatori. Şincai însuşi, după mărturisirea sa, a trimis rapoarte acestei Congregaţii, pînă la izbucnirea Revoluţiei Franceze.

---

[1] *Elegia,* nota 5.

[2] N. Iorga, *op. cit.,* p. 202.

[3] *Cronica,* I, p. 17; M. Tomuş, *op. cit.,* p. 20.

[4] N. Iorga, *op. cit.,* p. 202.

Ajuns pe cale filologică, prin studierea limbii latine, la rezultate care aveau contingenţă cu domeniul istoriei, Şincai, în contact şi impresionat de vestigiile impunătoare ale Romei antice, concepe planul, temerar prin proporţiile lui, de a alcătui o istorie a poporului său. Şi în afara studiului filozofiei şi teologiei, Şincai începe din primul an al şederii sale la Roma să culeagă informaţii în legătură cu istoria poporului român.

În anul 1775 se încheie primul volum de informaţii referitoare la istoria poporului său, pe care le extrăsese din diferiţi autori.

Aşadar, încă din anul 1775 pune baza unei colecţii de documente şi extrase din izvoare narative, care va număra pînă la urmă 27 de volume, colecţie care va creşte necontenit pînă în ultimii ani ai vieţii sale şi care va constitui baza documentară a *Cronicii*. Remarcat, aşa cum am spus şi mai înainte, de către profesorii săi, i se îngăduie să frecventeze cîteva din bibliotecile mai importante din Roma : biblioteca Vaticanului, Sopra la Minerva, ad Arcelli, Benedictină şi, în sfîrşit, biblioteca Colegiului de Propaganda Fide, al cărei custode ajunge.

Nu numai atît, dar Ştefan Borgia, secretarul Congregaţiei, obţine pentru Şincai permisiunea papii să citească orice carte în orice bibliotecă şi a „însărcinat cu cheltuiala sa pe un presbiter erudit, care să mă conducă ca pe un oaspe şi pe un străin, oricînd aş dori, prin bibliotecile publice ale Romei şi la societăţile erudiţilor, să mi le arate şi să mă ducă acasă. Însă nu numai atît, dar el însuşi adesea a căutat şi mi-a dat ca să citesc scriitori în diferite limbi, care nu erau cunoscuţi de mine pînă atunci şi care pomeneau ceva despre români. M-a invitat deseori la masa sa, plină de prieteni (italieni) sau chiar de erudiţi străini, din ale căror prea învăţate discuţii şi dispute am profitat mult în istorie şi în alte ştiinţe.“[1]

În 1779, o dată cu încheierea studiilor sale la Colegiul de Propaganda Fide, Şincai, întorcîndu-se acasă, se opreşte, din ordinul împărătesei Maria Tereza (se pare că la intervenţia lui Darabant)[2], pentru un an la Viena. Aici, la Seminarul „Sf. Barbara“, unde se afla Samuil Micu, studiază metode de a învăţa şi a conduce şcolile naţionale, precum şi dreptul politic, dreptul natural al ginţilor şi dreptul ecleziastic.[3]

La „Sf. Barbara“ era director de studii Samuil Micu, despre care Şincai avea să vorbească mai tîrziu cu admiraţie şi elogii îndreptăţite.

Coincidenţa preocupărilor celor doi tineri învăţaţi avea să ducă la cimentarea unei prietenii sincere şi dezinteresate, pe care numai moartea lui Micu o va curma, în 1806.

Şincai îl găseşte pe Samuil adunînd documente şi cronici. La 1770 lui Samuil îi rămînea ca dar de la o descendentă din neamul Bălăcenilor *Cronica bălăcenească*, după care un oarecare Vasile Vlad face o copie, care a intrat în colecţia lui Şincai ca al douăzecilea volum. Prima încercare istorică a lui Şincai este acel *Dialog despre români*, pe care l-a scris în timpul şederii sale la Viena şi care nu ni s-a păstrat. Voia să-l publice o dată cu *Elementa linguae...*, însă cenzura imperială s-a opus.[4] Dar lucrul cel mai important din timpul şederii la Viena este colaborarea lui la gramatica lui Micu : *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*; Şincai pune în ordine materialul adunat de Samuil Micu şi alcătuieşte prefaţa acestei gramatici, un adevărat manifest al Şcolii ardelene. În prefaţă îşi afirmă Şincai, pentru prima dată, ideile sale în legătură cu originea limbii şi poporului român. Editată pentru prima dată la Viena,

---

[1] *Elegia*, nota 8 (unde se reproduce şi textul diplomei pe care a obţinut-o Şincai).

[2] I. Ardeleanu, *Documente istorice (G. Şincai)*, în *Foaia bisericească şi scolastică*, Blaj, 1887—1888, I, p. 85—86.

[1] *Elegia*, nota 11.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 205.

[3] *Elegia*, nota 13, 14.

[4] *Cronica*, I, p. 222; III, p. 471, 477—478.

în 1780, Șincai scoate, cu consimțămîntul lui Micu, o a doua ediție, în anul 1805, pe numele său.

Această operă trebuie judecată nu pentru unele greșeli pe care le cuprinde din punct de vedere lingvistic, ci în funcție de scopul pe care cei doi autori l-au urmărit prin redactarea și publicarea ei. *Elementa* este mai mult un manifest cu caracter politic decît o lucrare savantă de limbă. Prin ea se urmărea demonstrarea latinității poporului român, deci implicit și noblețea lui. Ea era destinată savanților și oamenilor politici de la Viena, cărora trebuia să li se demonstreze latinitatea limbii noastre și originea romană a poporului român.

Șincai profită de scurta sa ședere la Viena pentru a aduna „zi și noapte" noi documente și informații și pentru a stabili legături utile cu învățați de seamă ai timpului. Aici face cunoștință cu „prea vestitul" Daniel Cornides, pe care îl considera ca cel mai învățat om al ungurilor din acea vreme. Cornides, vizitîndu-l el întîi pe Șincai, rămîne impresionat de cantitatea și calitatea materialului adunat de istoricul român. Apoi deseori se văd, discută împreună despre „Cumania" (istoria cumanilor) și Cornides îi împrumută lui Șincai, spre lectură, cărțile și manuscrisele sale. [1]

Schimb de idei și informații stabilește și cu un alt istoric ungur, Iosif Benkö. Îl cunoaște pe Sulzer, care-i dă să citească *Letopisețul* lui Miron Costin, după care Șincai va copia o parte cu litere latine, iar alta va fi copiată de altcineva, cu litere chirilice.

Folositoare i-au mai fost lui Șincai și relațiile sale cu nunțiul apostolic și arhiepiscopul Iosif Garampi, cărturar și prieten cu Muratori. Garampi îi îngăduie să consulte cărțile și manuscrisele aflate în biblioteca nunciaturei.

Volumul al XXI-lea din colecția sa de documente moldovenești și muntenești a fost alcătuit cu materiale copiate din biblioteca nunciaturei în anul 1780. [2] Tot la Viena Șincai îl cunoaște pe Anton Hadik, „president al cancelariei cei de oaste", fostul comandant al

---

[1] *Elegia*, nota 15.

[2] Iacob Radu, *Manuscriptele din Biblioteca Episcopiei unite din Oradea-Mare*, București, 1923, p. 39—41.

armatelor imperiale din Transilvania. Hadik, în timpul șederii sale în Transilvania fiind „foarte iubitoriu de oameni procopsiți și de cărți" și mai ales de manuscrise, a strîns o colecție importantă de documente în manuscris, pe care Șincai are prilejul s-o cerceteze în două rînduri.[1] De la Ștefan Costa, consilierul de curte, copiază legile votate de Dieta Transilvaniei la 1599—1600, în timpul stăpînirii lui Mihai Viteazul. [2]

Afirmația lui Șincai, atunci cînd ne spune că a lucrat ziua și noaptea pentru stringerea materialelor, nu este o figură de stil, pentru că în 1780, la sfîrșitul șederii sale la Viena, ajunsese la al 27-lea volum de documente și materiale, pe care le-a cules între anii 1775—1780.

Sînt aproximativ 2.000 de pagini de scris mărunt în limbile originale (greacă, latină, italiană, maghiară etc.). Pentru a le strînge a fost necesară parcurgerea altor multe mii de pagini manuscrise, muncă enormă, cantitativ, dar mai cu seamă calitativ, pentru că numai cunoașterea la perfecție a limbilor pe care le-am amintit mai sus i-a permis abordarea manuscriselor. Armătura pe care urma să clădească opera era în linii mari închegată. Șincai însă, de-o scrupulozitate și conștiinciozitate rar întîlnite, va continua timp de încă 20 de ani să strîngă noi și noi materiale, și abia în jurul vîrstei de 50 de ani s-a apucat să redacteze *Cronica*.

În afară de *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* și *Dialog despre români*, Șincai intenționa să facă un dicționar „daco-român". [3]

După ce-și dă examenele, se întoarce la Blaj, unde prelucrează și traduce cărți de școală, iar la 9 aprilie 1782 era numit catihet la Școala normală din Blaj. La 15 octombrie devine „director principal al acestei școli" [4], iar în același an, 1782, avea să fie numit director al școlilor românești.

---

[1] *Cronica*, II, p. 22.

[2] *Idem*, p. 369.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 207.

[4] *Ibidem*.

O dată cu venirea sa la Blaj, începe o vie activitate de redactare a manualelor şcolare necesare şcolilor noi pe care le înfiinţează.

Între 1782 şi 1785 apar mai multe manuale, traduceri şi adaptări, pe care le dorea potrivite ca preţ, „ca nu cumva făcîndu-se cartea mai mare, preţul încă să i se suie, şi dintr-aceia să se nască pricină, pentru care cei săraci, de carii mai mulţi se află în neamul nostru, decît bogaţi, să nu şi-o poată cumpăra“ [1]. Tipăreşte *A.B.C. sau Alphavit pentru folosul şi procopsala scoalelor celor normaleşti a neamului romănesc...*, Blaj, 1783, şi *A.B.C. sau Bucavnă*, Sibiu, 1783; *Catehismul cel mare*, Blaj, 1783; *Prima principia latinae grammatices...*, Blaj, 1783; *Îndreptare cătră arithmetică*, Blaj, 1785. Aceste lucrări sînt importante prin faptul că fac faţă, într-o formă accesibilă, nevoilor imperioase ale dezvoltării învăţămîntului la românii din Transilvania. În munca lui, Şincai s-a lovit de dificultăţi enorme pe care i le punea limba. În adaptarea sau compunerea manualelor el trebuia să îmbrace în grai românesc noţiuni diverse, şi felul în care a ştiut să rezolve acest neajuns merită să fie relevat: „În care muncă a mea m-am sîrguit, cît am putut, ca de la cuvintele şi vorbele cele tocma româneşti nicicum să nu mă abat şi depărtez, ci să le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc româneşte, decît pre altele...“ [2]. Această alegere avea în concepţia lui Şincai scopul să îmbogăţească limba română, aşa cum s-a întîmplat cu limbile altor neamuri. Pe plan lingvistic, acest punct de vedere este unul dintre cele mai raţionale şi, spre deosebire de etimologismul şi latinismul intransigent din *Elementa*, Şincai evoluează, în ceea ce priveşte scrierea, spre un sistem de scriere fonetică.

În legătură cu această activitate există un raport al lui Şincai către Congregaţia de Propaganda Fide din anul 1783, singurul cunoscut pînă acum din rapoartele anuale pe care le-a trimis Congregaţiei. Din el ne putem da seama de natura acestor informaţii, dar mai ales de felul în care Şincai înţelege să-şi respecte anga-

---

[1] Gheorghe Şincai, *Catehismul cel mare*, Blaj, 1783, *Cuvînt înainte.*

[2] *Ibidem.*

jamentul pe care şi-l luase faţă de Congregaţie. După ce arată că a fost numit director al şcolilor româneşti, în 1782, şi catihet la Blaj, mărturiseşte că, în cursul anului 1783, s-a consacrat alcătuirii manualelor necesare şcolilor noi înfiinţate. Cu ajutorul acestor manuale, după cum spune Şincai, se va propaga cu uşurinţă în rîndul poporului credinţa cea adevărată. [1] Judecînd activitatea lui Şincai în lumina cuprinsului acestui raport, ar reieşi că istoricul nostru era docil angajamentului luat faţă de Congregaţia amintită. Concluzii în acest sens au fost trase în comentariul care însoţeşte documentul respectiv. Trebuie să arătăm însă că a judeca pe Şincai numai după cuprinsul acestui raport, fără a fi încadrat în restul activităţii lui, constituie o greşeală de cercetare.

Comparînd cuprinsul acestui raport cu conţinutul lucrărilor lui Şincai, unde întîlnim în mod sistematic o interpretare ortodoxă a problemelor religioase, rezultă că istoricul înţelegea să-şi respecte jurămintele, trimiţînd însă informaţii eronate despre activitatea lui, pentru a nu deveni suspect în ochii celor de la Congregaţia de Propaganda Fide.

Încă de la începutul activităţii sale la Blaj, Şincai se află în proaste raporturi cu funcţionarii Episcopiei, din care pricină cere să i se acorde o funcţie „de director naţional blăjan“, cu justificarea: „nu pentru plata ce ar fi să am, nici pentru fală, ci ca să pot corespunde mai uşor cu guvernul, ca unul ce i-aşi fi supus de-a dreptul“ [2]. Părăsind rasa călugărească, la 3 august 1784, o dată cu Samuil Micu şi Petru Maior, cerea la sfîrşitul aceleiaşi luni „o plată oarecare după analogia altor directori normali“ [3]. Am văzut la început că unul din punctele programului absolutismului luminat — în speţă iosefinismul — era şi acela de a introduce învăţămîntul la sate, pentru a instrui pe oameni atît cît era necesar ca să devină supuşi utili şi loiali împăratului. În cadrul acestui program, din porunca lui Iosif al II-lea, Şincai, în calitatea sa de „director peste şcoalele românilor din Ardeal“ şi cu o remuneraţie fixă de

---

[1] I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 125—126.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 203.

[3] *Idem*, p. 209.

300 de florini pe an, străbate principatul în trei rînduri. În cursul celor 12 ani de directorat, Şincai depune aceeaşi activitate şi pasiune neobosită pentru emanciparea poporului său, reuşind să ridice numărul şcolilor româneşti la 300, cifră elocventă pentru un început şi o perioadă aşa de scurtă. [1]

Între timp, în 1785, apare aritmetica la Blaj, pe care o socoteşte, fără să ştie de existenţa unei alte aritmetici tipărite în 1777 la Viena, ca fiind prima aritmetică românească. Autorul adoptă o metodă simplă şi limpede pentru a putea capta atenţia copiilor, calitate pe care Papiu-Ilarian o aprecia într-o laconică, dar semnificativă însemnare. [2]

În această vreme are loc începutul conflictului dintre Şincai şi Bob. În timpul alegerilor unui nou episcop, în anii 1782—1784, Şincai este un susţinător viguros al lui Ignatie Darabant. În august 1782 scria nunţiului apostolic la Viena şi-l ruga să intervină ca să fie ales ca episcop Darabant, deoarece a obţinut cele mai multe voturi, pentru meritele lui şi pentru că era cel mai în vîrstă. [3] În ciuda dorinţei românilor, este ales Bob. Inferior ca pregătire şi în acelaşi timp un instrument al guvernului transilvan, şi nu un reprezentant al intereselor poporului român, Bob va căuta să înlăture pe orice cale pe Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, periculoşi prin faptul că-i demascau incapacitatea intelectuală, dar şi slugărnicia faţă de forţele reacţionare şi faţă de imixtiunea din ce în ce mai accentuată a bisericii catolice în viaţa spirituală a românilor uniţi. Renunţarea la rasa călugărească, dorinţa de a fi independent din punct de vedere financiar sînt expresia conflictului care izbucnise între Şincai şi Bob. Cît de ascuţite deveniseră raporturile dintre cei doi o dovedeşte şi faptul că, în 1787, intervenea guvernul transilvan, reproşînd lui Şincai purtarea sa necuviincioasă faţă de Bob. [4]

---

[1] *Elegia*, nota 23.

[2] Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 16.

[3] I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 52.

[4] Z. Pîclişanu, *Contribuţii la biografia lui Gh. Şincai. Legăturile lui Şincai cu episcopul Ion Bob (După documente inedite)*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 60, p. 3.

O scrisoare a lui Şincai, din 1787, prin care cerea guvernului ardelean să fie mutate şcolile din Blaj într-un oraş ca Mediaş sau Sibiu, pentru ca elevii să poată învăţa mai uşor limba germană, a fost interpretată ca o intenţie a istoricului de a uşura sarcinile şcolii româneşti.[1] În acţiunea lui Şincai era în fond dorinţa de a scoate şcolile de sub influenţa Episcopiei unite din Blaj şi de a curma, într-un fel, conflictul cu Bob.

În anul 1784 are loc marea răscoală ţărănească a lui Horia. Care a fost atitudinea lui Şincai faţă de răscoală şi de autorii ei nu se ştie, deocamdată, cu precizie, cu toate că unii sînt de părere că Şincai împreună cu alţi intelectuali ar fi simpatizat-o. După reprimarea răscoalei s-a continuat o luptă politică susţinută pentru cucerirea de drepturi egale cu celelalte populaţii din Transilvania — luptă care a culminat cu *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae cum notis historico-criticis*, din anul 1791. Şincai a participat şi el alături de ceilalţi intelectuali ai Transilvaniei la alcătuirea *Supplex*-ului. Nu numai atît, dar atunci cînd Eder, istoric sas din Transilvania, situîndu-se pe poziţia claselor privilegiate, a criticat violent şi pe un ton insultător revendicările drepte ale poporului român, Şincai i-a răspuns printr-o anticritică, prin care-i demonstra că, în primul rînd, nu ştie suficientă istorie şi că mai există şi documente de care trebuie să se ţină seama. Anticritica n-a fost publicată însă din pricina cenzurii.

Cererea românilor nu avea cum să-şi găsească rezolvarea într-o vreme în care guvernul austriac era preocupat să menţină ca aliată nobilimea transilvană.

În acest timp, în Transilvania, reacţiunea nobiliară, în alianţă cu minorităţile privilegiate — saşi şi secui —, se manifestă cu o îndîrjire rar întîlnită şi revendică toate drepturile stipulate prin Bula de aur a lui Andrei II, dată în 1222, plus toate privilegiile obţinute de-a lungul secolelor de Unio trium nationum.

Ca urmare a acestei stări de lucruri se iau măsuri şi pe linia organizării învăţămîntului. Deoarece introducerea limbii germane în școlile din Transilvania constituia o măsură în cadrul procesului de centralizare a statului, i se ordonă lui Șincai să nu se mai predea limba germană în școlile românești. Nu numai atît, dar se caută motive care să-l piardă pe Șincai.[1] Între timp, are loc o înrăutățire a relațiilor dintre cei trei reprezentanți ai Școlii ardelene și Bob.

---

[1] Gh. Bariţ, *Directorul de şcoală Gh. Şincai*, în *Studii şi articole*, Sibiu, 1912, p. 156—157. Z. Pîclişanu, *op. cit.*, p. 3.

Bob refuză să ia conducerea politică a românilor și, ceea ce este mai reprobabil, nu acceptă să sprijine material lupta politică a românilor, deși el era cel mai în măsură s-o facă.[2]

În urma acestei atitudini, clerul unit îi aduce lui Bob grave acuzații în fața guvernului transilvan că nu-și face datoria de păstor, nu predică unirea și, în loc să cheltuiască veniturile Episcopiei în folosul acesteia, cumpără case la Blaj și Alba-Iulia pentru un frate și o nepoată.[3]

Profitînd însă de turnura evenimentelor, favorabilă reacțiunii, Bob reușește să-l îndepărteze pe Micu, căruia îi intentează un proces, îl amenință pe Petru Maior că-l va distruge („*Dabo operam ut dextruam illum*“) și, în fine, izbutește să-l înlăture definitiv din viața oficială pe Gh. Șincai.

Inflexibilitatea, tenacitatea cu care Bob urmărește distrugerea morală și fizică a istoricului este de-a dreptul odioasă și s-ar putea explica, într-un fel, prin aceea că Șincai fusese un adversar curajos și cinstit. Și, în momentul cînd se simțea mai mult ca oricînd nevoia unității tuturor forțelor spirituale și materiale, pentru a se salva cuceririle minime pe care le obținuseră românii pînă atunci, Bob dezlănțuie ofensiva împotriva fruntașilor spirituali și încearcă să realizeze prin acțiunea lui desființarea singurei forme de luptă care se mai putea purta în împrejurările de atunci: lupta pe tărîm intelectual, prin istorie și filologie. Atitudinea lui Bob față de cei trei reprezentanți ai Școlii ardelene depășește limitele unei dispute cu caracter personal, ea capătă semnificația mai largă de

---

[1] *Elegia*, nota 1.

[2] Z. Pîclișanu, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai. Legăturile lui cu episcopul I. Bob*, în *Transilvania*, LIII, 1922, nr. 4, p. 298.

[3] *Idem*, p. 299.

trădare a intereselor naționale. De aceea disculparea lui Bob printr-o paralelă dintre viața lui Șincai și a lui Creangă este nejustificată.[1]

În 24 iunie 1794, sub formula că supușii săi credincioși l-au îndemnat s-o facă, Bob scrie guvernului că Șincai, deși a fost sfătuit de el, duce o viață dezordonată și nu-și îndeplinește îndatoririle. Nu inspectează școlile, și atunci cînd o face, bea și provoacă scandaluri pe unde ajunge. În consecință, Bob cere să se facă o anchetă. Guvernatorul Bánffy ordonă să fie cercetat cazul și sînt făcute unele investigații în legătură cu Șincai. Se pare că aceste investigații erau într-un fel dirijate, din care pricină Șincai, furios, face declarații compromițătoare. La 17 iulie, încins cu sabia, merge la profesorul Ștefan Vlad, unde se afla mai multă lume, și declară: „Ori pier eu, ori piere episcopul, care-și va pierde vlădicia; eu nu voi pieri fiindcă știu dreptul (*scio jura*), deci va pieri episcopul. Vor pieri Bobuțu (I. Bob), Dubălaru (Mihail Limariu, vicarul Hațegului, o rudă a lui Bob), Cuionu (Demetriu Caian, notariul clerului și parohul Blajilor), Ștefan Pop (prepozitul mănăstirii) și alții, ale căror nume le veți afla mai tîrziu. Să știți că eu sînt șeful și autorul conjurațiunei.“[2]

Bob și oamenii lui — de exemplu prepozitul mănăstirii din Blaj — fac noi plîngeri, prin care cer demiterea lui Șincai. Îl acuză că învață pe copii că omul, pentru propria-i apărare, poate ucide. Așa cum va mărturisi mai tîrziu istoricul, a fost făcut iacobin, cel mai ușor lucru în acea vreme *„meque per hunc* (*quo nihil facilius id temporis erat*) *Iacobinismi incusari facere*“ [3].

Neliniștit de faptul că guvernul nu ia măsuri urgente, Bob îl cheamă, cu îngăduința prefectului Iosif Pop, cumnatul său, pe Vicecomitele Gyujtó Sandor și-l arestează pe Șincai la 24 august.

Insultat, bătut, Șincai este întemnițat fără să i se acorde dreptul ca să fie judecat de către un tribunal nobiliar. La un moment dat, încearcă să-l determine pe Bob să-l ierte, dar ca răspuns episcopul îi confiscă pămîntul și casa.[1] Scrisorile lui Șincai, intervențiile fraților săi pe lîngă guvernul transilvan determină pînă la urmă autoritățile să-l judece la un tribunal nobiliar, între 18—23 iunie 1795. Constatîndu-se că amenințările lui Șincai nu erau făcute la adresa guvernului, ci erau destinate episcopului, este eliberat. Revine la Blaj și-i cere lui Bob să i se restituie casa și lucrurile și să fie iertat pentru tot ce făcuse. Numai la intervenția guvernului, Bob îi plătește, „de milă", o parte din banii ce-i datora pe casă.[2]

---

[1] Dionis Popa, *Gheorghe Șincai*, Blaj, 1944, p. 27—29.

[2] Zenovie Pîclișanu, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai. Legăturile lui Șincai cu episcopul Bob (După documente inedite)*, în *Adevărul literar și artistic*, 1922, Seria a II-a, anul II, nr. 63, p. 4.

[3] I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 86.

Șincai își dă seama că fiind singur și sărac nu poate lupta împotriva lui Bob și a oamenilor săi, și de aceea cere guvernului transilvan să i se dea un avocat din oficiu pentru a-i apăra cauza. Se plînge față de guvern nu numai de insultele nedrepte și de violența inadmisibilă cu care fusese tratat împotriva drepturilor sale de om liber și nobil, dar și de faptul că-i fusese jefuită casa de oamenii episcopului. Dorea o reabilitare morală și materială și cerea să fie reintegrat în postul de director, în care, îndată după arestarea sa, Bob ceruse să fie numit altcineva. I se răspunde că, în urma anchetei făcute, s-a dovedit că a avut o comportare nepotrivită cu funcția sa, din care pricină cererea lui este respinsă.[3]

Încrezător în dreptatea care trebuia să i se facă de către curtea imperială, Șincai, cu sprijinul lui Ignatie Darabant, episcopul Oradiei, pleacă la Viena în anul 1796, unde înaintează curții două memorii asupra activității sale. El spera să obțină reintegrarea în postul de director și despăgubirea pentru daunele materiale suferite pe timpul destituirii.

Șincai adresa curții imperiale un memoriu la începutul primăverii. La rîndul său, împăratul trimitea spre cercetare acest memoriu Cancelariei aulice transilvane la 14 aprilie 1796.[4]

---

[1] Z. Pîclișanu, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai. Legăturile lui Șincai cu episcopul Bob (După documente inedite)*, în *Adevărul literar și artistic*, 1922.

[2] *Ibidem.*

[3] Z. Pîclișanu, *op. cit.*, p. 4.

[4] Lucia Protopopescu, *Contribuții la biografia lui Gh. Șincai*, 1962, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., Extras din culegerea *Limbă și literatură*, vol. VI, p. 489—491.

Concluziile cancelariei erau prezentate, între 25—27 aprilie, împăratului și Consiliului de stat. Neluîndu-se nici o măsură în legătură cu memoriul făcut, Șincai redactează și înaintează un al doilea memoriu. Și cea de a doua petiție urmează același drum ca și prima, iar la 13 august 1796 Cancelaria aulică transilvană înainta Consiliului de stat verdictul său în legătură cu procesul lui Șincai, verdict care consfințea înlăturarea lui din învățămînt. Camera aulică argumenta că „din cauza lipsei sale de moralitate a fost găsit nedemn de funcția avută" și „nu mai poate, fără prejudiciul tineretului, să îndeplinească funcția solicitată"[1]. I se accepta totuși lui Șincai să acționeze pe cale legală împotriva jignirilor și daunelor materiale pe care i le-au provocat episcopul Bob și vicecomitele Gyujtó.

Între 31 august și 4 septembrie, consilierii de stat aprobă hotărîrea Cancelariei aulice, iar unul dintrei ei omite adaosul „referitor la urmărirea despăgubirii sale pe calea justiției". La 9 septembrie, Cancelaria aulică făcea cunoscut guvernului că hotărîrea în cazul lui Șincai rămînea definitivă. Între timp, Șincai solicită un post în administrația școlilor împărătești și un altul în Ungaria, dar amîndouă îi sînt refuzate.[2] În martie 1797 Șincai îi cere lui Bob să fie primit în ordinul călugăresc, cerere pe care o repetă și la începutul lunii mai. Bob nerăspunzînd pe loc cererii formulate de Șincai, se pare că acesta, pînă la urmă, s-a răzgîndit. În toamna aceluiași an solicită guvernului ardelean un post de traducător. Pe petiție se pune rezoluția „petentul nefiind pregătit pentru postul solicitat, cererea se pune ad acta".[3] Neobținînd din partea autorităților nici o funcție oficială care să-i asigure existența și libertatea de a lucra, se duce la curtea contelui Vass. „Părăsit de oartă, m-am retras sub aripile protectorului meu, ilustrul domn comitele Daniel de Vass din Țaga, camerariu regelui și al soției sale, ilustra doamnă Clara Szerentsi. La curtea lor am stat șase ani încheiați și am învățat pe cei trei fii ai acelor conți, pe Toma, Ioan și Gheorghe, în artele bune și în științe, de la care Transilvania au de sperat mare sprijin; între timp am purtat grija administrării bunurilor lor."[1] Din această pricină istoricul a trebuit să-și neglijeze propriile sale cercetări în legătură cu trecutul poporului român.

---

[1] Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 494.

[2] Gh. Pascu, *Istoria literaturii române*, secolul al XVIII-lea partea a III-a, p. 113.

[3] Z. Pîclișanu, *op. cit.*, p. 4.

Șincai, așa cum ne-o mărturisește însuși, nu putea uita de istoria daco-romană, căreia îi acordase atîtea griji, studii și privigheri, așa că, o dată cu terminarea instrucției copiilor lui Vass, părăsește, după șase ani, Țaga și vine la Oradea, la vechiul său protector, I. Darabant, „care în toate zilele m-a poftit la masa sa și m-a primit să locuiesc în casa sa din suburbea Oradiei". Aici, în 1803, alcătuiește în versuri *Elegia Nobilis Transilvani Georgii Sinkai data ad auctorem Oradiadis, Magno Voradino ipso festo die S. Michaelis Archangeli* (8 noemvre), 1803, publicată în Oradea în 1804. *Elegia* este importantă prin datele autobiografice pe care le cuprinde și printr-o serie de informații în legătură cu unele persoane contemporane lui Șincai.

Rămîne trei luni la Oradea, într-o atmosferă de emulație, puternic entuziasm și dăruire pentru cultivarea literelor, în mijlocul unor vechi și noi prieteni, Samuil Vulcan, viitorul episcop, Iosif Szilágyi, Simion Bran, Ioan Corneli, Nicolae Vitez, George Farcaș și Mihail Tertina, care își scria versurile în limba latină, „gloria științei regale". Lui îi închină, sub impresia directă a sentimentului pe care îl inspiră Tertina, multe versuri din *Elegia* sa:

Zilnic mă duc să-l văd în oraș, chiar acasă la dînsul,
Și totdeauna-s primit și cu drag stă de vorbă cu mine.
Mai învățat totdeauna mă-ntorc, săturat de bogata
Învățătură ce-i curge acestui bărbat de pe buze.
Și mi-i de dînsul cu atît mai drag că-mi dezvăluie un suflet,
Alb cum e laptele, cum e zăpada din munții Ripheici,
Iară atunci cînd i-am descoperit că, de mulți ani, eu însumi
Scriu mai pe larg o istorie a nației noastre române
Și i-am cerut ajutorul pe care putea să mi-l deie
Neprețuita comoară de cărți ale lui, el atuncea

---

[1] *Elegia*, nota 24.

Gata și-n grab arătatu-mi-a multe și multe volume,
Rare și nemaivăzute de mine, bogat fiind dînsul
Și-n monede și-n cărți și-n feluri de scrieri și chipuri
Ce bibliotecii lui sînt o strălucitoare podoabă.[1]

Tertina îi face cunoștință cu poetul maghiar Ladislau Nagy, care publică *Elegia*, pe care Șincai o compusese în limba latină, în a sa *Orodias*.

După lunile petrecute la Oradea, cu sprijinul material al prietenilor săi, Șincai pleacă la Budapesta. Aici îndeplinește funcția de secretar literar al „celeberimului" Kovachichi, autorul unei lucrări istorice, de unde Șincai va lua informații necunoscute de el, pentru începutul secolului al XVI-lea.[2] Kovachichi era posesorul unei însemnate colecții de manuscrise. O parte din ele le obținuse de la contele Hadik, și Șincai ne spune că, în 1804, înainte de a deveni „diortositoriu (corector) în tipografia crăiască", a făcut multe extrase din aceste manuscrise. În corespondența cu Engel, căruia îi comunică informații pe care istoricul german nu le folosește, de unde reproșurile lui Șincai, Engel îl considera pe istoricul român ca ajutor abil și activ al lui Kovachichi. [3] Și într-adevăr, timp de 7 luni — noiembrie 1803—iunie 1804 — Șincai lucrează la colecțiile de documente pe care Kovachichi le publică pe seama sa. În tot acest timp Șincai nu poate lucra „pentru folosul meu sau al nației decît doar pe furiș, ci în folosul numai a aceluia. Așa a trebuit să fac prefețe la toți autorii editați de dînsul și am fost silit să aranjez singur, *Jus tavernicale capitulare comun* și chiar local." [4] Șincai transcrie documentele, colaționează, corectează, prefațează, muncind din zori și pînă-n noapte pentru hrană și un rînd de haine. Îl cunoaște și se împrietenește cu „prea învățatul" Katona, cu care face schimb de idei și informații. Tot la Buda se afla și Samuil Micu.

În vremea în care lucra la Kovachichi, la 28 martie 1804, încearcă din nou să i se facă dreptate în conflictul cu Bob. De data aceasta se adresa nunțiului apostolic din Viena și, exagerîndu-și meritele în propagarea unirii, arată că Bob l-a închis din pricină că, în 1784, a fost împotriva alegerii lui ca episcop. Cu toate că s-a dovedit nevinovăția lui, datorită influenței lui Bob și Gyujtó-n-a fost repus în drepturile sale, și de aceea roagă pe nunțiu să se intervină pe lîngă împărat prin Congregația de Propaganda Fide ca să fie judecat de Tabla regească din Transilvania. [1] La 15 mai Șincai intră corector al tipografiei crăiești, în urma recomandărilor episcopului Samuil Vulcan. [2] Îl părăsește pe Kovachichi, care intenționa să-i ceară serviciile în continuare [3], fără a-i solicita plata, și începe o nouă etapă de muncă îndîrjită pentru redactarea *Cronicii*. Munca de corector era prost plătită, dar îi lăsa timp pe care-l consacra cercetărilor sale prin bibliotecile Budapestei. Programul zilnic, descris de Șincai, ni-l arată muncind intens la redactarea *Cronicii*: „Mă scol, în cartierul meu din cetate, la Wiener Thor, dis-de dimineață și citesc pînă la opt și jumătate. De acolo mă duc la Pesta, și la nouă intru în vreuna din biblioteci și lucrez, la manuscripte mai cu seamă, pînă la douăsprezece; la care manuscripte foarte cu greu mi-a fost îngăduită intrarea. Mă întorc apoi să prînzesc în cetate. După prînz, pe la două, îmi odihnesc sufletul o jumătate de ceas, plimbîndu-mă cu unul și cu altul. La două și jumătate mă întorc în Pesta și stau în bibliotecă de la trei pînă la șase. După șase, întorcîndu-mă într-o jumătate de ceas la Buda, iar mă pun la lucru, pînă la opt. Dar nu totdeauna, pentru că adesea mă duc să-mi văd cunoscuții, uneori vin ei la mine. Iar la opt ceasuri de seară merg la plimbare și mănînc și beau dacă am ce. La zece, în sfîrșit, merg la culcare.“[4]

---

[1] Apud Dionis Popa, *op. cit.*, p. 37.
[2] *Elegie*, nota 25.
[3] Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 21.
[4] Scrisoarea către Corneli, 3 iulie 1804, în Gh. Pascu, *op. cit.*, p. 165.

În acest timp prietenii săi și Engel îl îndeamnă să publice istoria la care lucrează și colecția sa prețioasă de documente și extrase.

---

[1] Z. Pîclișanu, *op. cit.*, p. 307; I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 86.

[2] Gh. Pascu, *op. cit.*, p. 165.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 216.

[4] Scrisoare către Corneli din 31 iulie 1804, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 217.

Tertina îl sfătuia să încerce publicarea *Anticriticii*. Lui Engel, căruia îi trimite și *Cronica bălăcenească*, Șincai îi spune că intenționează să alcătuiască o istorie a tuturor românilor, inclusiv pe aceea a cuțo-vlahilor sau țințarilor, începînd cu domnia lui Traian.

Cu toate că în acest an, 1804, a ajuns cu redactarea *Cronicii* pînă la evenimentele anului 1660, nu se hotărăște să o publice decît după ce o va completa cu descrierea faptelor pînă la zi și nu o va desăvîrși ca formă. [1] Prin prietenul său Corneli, Șincai face demersuri pe lîngă Darabant ca să obțină ajutoare în vederea tipăririi *Cronicii*. I se răspunde că Episcopia nu-l poate sprijini, iar hîrtie nu i se poate trimite, fiind de proastă calitate. [2] În același timp, Șincai se teme ca noul cenzor ce va fi numit să nu-l îndepărteze din funcția sa de corector, ceea ce ar fi însemnat că trebuia iarăși să-și vîndă timpul și munca, pe care vroia să le întrebuințeze „numai pentru folosul nației“, pentru a-și cîștiga hrana zilnică.

Noul cenzor este Samuil Micu, și cei doi prieteni cad de acord să scoată o nouă ediție a *Elementelor* numai pe numele lui Șincai, ceea ce se și realizează în 1805. Gramatica nu are însă succesul de vînzare scontat, și Șincai nu realizează nici un cîștig menit copierii și tipăririi *Cronicii*. [3] Tot în anul 1804, la cererea căpitanului de cavalerie Lipszky, care întocmea o hartă a Transilvaniei, Șincai îi răspunde în public, la 20 septembrie, că pentru transcrierea toponimicelor românești e bine să fie folosite litere latinești. [4]

În 1805 Șincai compune o poezie în românește, scrisă cu litere latine, sub forma unui dialog între păstorii Oprea și Bucur, în care este proslăvită perioada de reforme din vremea lui Iosif al II-lea.

---

[1] Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 22.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 217.

[3] Idem, *op. cit.*, p. 218.

[4] Șincai răspunde lui Lipszky sub forma unei scrisori deschise, pe care o tipărește într-o broșură de 13 pagini în 8° cu următorul titlu: *Epistola Georgii Sinkay de Eadem ad Spectabilem et Clarissimum virum Ioannem de Lipszky, Capitaneum Caesareo-Regii Regiminis Equestris Hungarici, quondam Vécseyani, nunc Hasso-Homburgensis, Mappae Geographicae Provinciarum ad S. Coronam Regni Hungariae pertinentium elucubratorem*, Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1804.

Gînditor iluminist, Şincai este preocupat de răspîndirea cunoştinţelor despre natură, menite să folosească procesului de dezvoltare al economiei agrare. El elaborează o serie de lucrări ştiinţifice cu caracter de popularizare : *Povăţuire cătră economia de cîmp*... Buda, 1806, *Istoria naturei sau a firei*, lucrare rămasă în manuscris, şi *Vocabulariu* ce se ţine de *Istoria naturei*, tot în manuscris. Pe linia aceloraşi preocupări, Şincai traduce şi adaptează lucrarea lui H. Helmuth, *Volke Naturlehre*, cunoscută sub numele de *Învăţătură firească spre surparea superştiţiei norodului*, „unul din monumentele cele mai reprezentative pe care le-a produs iluminismul românesc de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea“ [1], lucrare din care se desprinde gîndirea deistă a lui Şincai.

În această lucrare Şincai îmbogăţeşte vocabularul ştiinţific cu o terminologie care s-a păstrat în parte. [2]

În mai 1806 moare la Buda Samuil Micu. Problema succesiunii în postul de cenzor pe care-l deţinuse Micu ridică noi semne de întrebare pentru viitorul lui Şincai. În mod provizoriu, Şincai cumulează, pînă în iulie 1807, şi funcţia de cenzor. [3] Şincai sperase la un moment dat că va fi numit ca cenzor în locul lui Micu, dar tipografia nu va aproba alegerea lui din pricina „vîrstei“ [4]. Fiindu-i greu să ducă la îndeplinire ambele posturi, Şincai cere să fie numit un cenzor, solicitînd pentru el rămînerea în postul de corector pe care-l deţinuse [5], ca după aceea să ceară din nou să fie numit printre candidaţii la postul de cenzor. Corneli, prietenul lui Şincai, este ales în postul de cenzor, dar nu-l va ocupa. În a doua recomandare pentru postul de cenzor, pe care trebuia s-o facă episcopul Oradiei

---

[1] Dumitru Ghişe şi Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 30.

[2] I. Lungu, *Gh. Şincai, învăţat şi gînditor iluminist*, în *Cercetări filozofice*, nr. 2, 1963, p. 406.

[3] At. M. Marienescu, *Vieaţa şi operele lui Petru Maior*, în *Anal. Acad. Rom.*, Seria II, vol. VII, secţia a II-a, Bucureşti, 1883, p. 48—51.

[4] *Idem*, p. 47—48.

[5] *Idem*, p. 54.

către cancelaria imperială, Samuil Vulcan propune în primul rînd pe Petru Maior, apoi pe Mihai David şi pe Alexia Aaron. Pe Şincai nu-l recomanda din cauza „vîrstei“. În iunie 1808 era numit Petru Maior, care se va prezenta la postul său în martie 1809. Între timp, Şincai a început să publice în *Calendarul* din Buda o parte din *Cronica* sa, ca o continuare la ceea ce publicase Micu.

Prin 1807, proiecta, la sugestia unui „prea ilustru domn Demetrius Mets“, care promitea acoperirea unei părţi din cheltuieli pentru tipografie, să facă o ediţie prescurtată a *Cronicii*. Tot în acelaşi an trimitea manuscrisul *Cronicii* ducelui Palatin şi Consiliului regatului. Prin 1808 nutrea speranţa că Margella, un basarabean, va lua asupra lui cheltuielile pentru tipărirea *Cronicii*. Repetatele cereri ale lui Şincai de a fi primit într-un post care să-i asigure existenţa, acum, spre sfîrşitul vieţii, sînt respinse pe motiv de vîrstă, cu toate că istoricul nostru făcea demersuri între 53—55 de ani, în deplinătatea forţelor fizice şi spirituale. Vîrsta nu putea constitui o piedică de netrecut dacă ne gîndim că Micu avea 60 de ani şi era bolnav cînd a fost numit cenzor. Altele sînt pricinile care au dus la îndepărtarea lui din viaţa publică. Şincai n-aşteaptă venirea lui Petru Maior la Buda şi, spre sfîrşitul anului 1808, merge la Sinea, la comiţii Vass, de la care primise, în acelaşi an, trei scrisori, prin care-l chemau să vină la ei, „unde va avea casă şi masă cît va trăi“ [1].

La Sinea, aşa cum mărturiseşte Şincai, merge pentru a „săvîrşi munca aceasta, pentru folosul românilor, dintre carii unii mai vrea-m-ar mort, decît să scriu de acestea “[2]. Este evident că românii la care se referea Şincai sînt Bob şi oamenii lui, care prin funcţiile deţinute erau singurii în măsură să-l sprijine.

Timp de doi ani, cît stă la Sinea, Şincai corectează şi reface unele capitole în lumina materialelor noi pe care le-a cules prin bibliotecile Budei şi din *Istoria* lui Engel, apărută la Halle în anul 1804, și redactează o parte din *Cronică*. Pînă în anul 1811, cînd Șincai pleacă de la Sinea, ajunsese cu noua redactare a *Cronicii* pînă la anul 1614.

---

[1] A. Veress, *Tipografia română din Buda*, în *Boabe de grîu*, an. III, nr. 12 (dec. 1933), p. 598.

[2] *Cronica*, I, p. 501.

Timpul petrecut la curtea comiților Vass a fost foarte fructuos pentru desăvîrșirea a aproape jumătate din textul *Cronicii*. Șincai e recunoscător familiei Vass că i-a acordat sprijin material, iar recunoștința lui e mărturisită de mai multe ori în cuprinsul *Cronicii* [1]. Numai recunoașterile directe ale ajutorului acestei familii sau mulțumirile pentru acest ajutor i se par lui Șincai insuficiente, din care pricină, în cadrul *Cronicii*, el va reproduce documentele acestei familii, va face, într-un anumit sens, istoricul ei.

Șincai părăsește Sinea și, în februarie 1811, se duce la Oradea, unde termină de redactat întreaga *Cronică* (pînă la anul 1739). La 2 noiembrie anunța pe Vulcan că a terminat *Cronica* și-l ruga să numească pe cine va crede de cuviință ca să-i revizuiască opera. Tot în timpul acestei șederi, Șincai, care proiectase încă de prin 1810 o redactare latină a *Cronicii*, traduce în latinește o parte din primul volum al *Cronicii*, pînă la anul 1183. La început se adresează pentru tipărirea *Cronicii* tipografiei din Buda. Condițiile bănești pentru tipărire depășeau însă posibilitățile financiare ale lui Șincai, din care pricină se hotărăște s-o tipărească la Oradea, și prezintă cenzurii versiunea latină a *Cronicii*. La 6 martie 1812, Anton Szerdahellyi, cenzorul din Oradea-Mare, aprobă tipărirea acesteia pe cuprinsul Ungariei.

Neavînd un editor care să-i tipărească *Cronica* la Oradea-Mare, Șincai se adresează tipografului Martin Hochmeister din Sibiu. [2] Dintr-o notiță făcută de Iosif Kemény, reiese că Hochmeister, neîncrezîndu-se numai în cenzura din Oradea, supune manuscrisul cenzurii ardelene, al cărei șef, episcopul Iosif Martonfi, întocmește un raport complet nefavorabil *Cronicii*. [3] În urma acestui raport, guvernul ardelean confiscă cele două manuscrise și refuză să le înapoieze la cererea lui Șincai [1]. Nu numai atît, dar iritați de f[illegible] că în Ungaria se îngăduise tipărirea *Cronicii* lui Șincai, urmează o corespondență între guvernul transilvan și Gh. Tokodi, directorul Academiei din Oradea, și Consiliul Locotenențial din Ungaria, prin care guvernul transilvan cerea ca să nu se mai comită astfel de neglijențe, pentru că lucrările de genul *Cronicii* lui Șincai sînt germenul răscoalelor din Transilvania. În concluzie, guvernul transilvan cerea Consiliului Locotenențial ca toate cărțile care se tipăreau în Ungaria și cuprindeau date referitoare la Transilvania să treacă mai întîi prin cenzura din Transilvania. La răspunsul negativ al Locotenenței, guvernul transilvan se plînge Camerei Aulice din Viena, dar fără rezultat [2]. Fiind confiscate de către guvern, cele două manuscrise au ieșit din circuitul oficial și s-au păstrat la Cluj, spre deosebire de celelalte manuscrise și copii ale *Cronicii*, care s-au păstrat la Oradea.

De la această dată — martie 1812 și pînă în 1814 — nu mai avem știri despre Șincai. De altfel, o dată cu încetarea lucrului la redactarea *Cronicii*, Șincai intră într-un anonimat, din care numai cîteva pîlpîiri de lumină, culese din amintiri, notate multă vreme după moartea istoricului, reînvie pentru posteritate cîteva crîmpeie din ultimii ani ai vieții sale.

Din corespondența pe care Gavra [3] ne-o prezintă ca fiind de la niște „prea vrednici ai nației acesteia bărbați de curînd primită" — 8 februarie 1844 — ni se păstrează un portret al lui Șincai, pe care-l reproducem:

După cum spun cei care l-au văzut:

„1. Capul mare destul, fruntea mare înaltă, dar nu cerculare, ci coronată, adecă deasupra ochilor părțile amîndouă mai goale de păr.

2. Uitarea ageră, înfocată, pătrunzătoare, vie, arăta om înțelept, învățat, poetic; căutătura lui însuflătoare de respect mare;

---

[1] *Cronica*, II, p. 172.

[2] A. Veress, *Note și scrisori șincaiane*, București, 1927, p. 7; M. Tomuș, *op. cit.*, p. 192—193.

[3] Comes Iosephus Kemény, *Lexicon Eeruditorum Hungaricorum et Transsilvanicorum*, vol. IV, Arhiva Muzeului Ardelean, Cluj, apud A. Veress, *op. cit.*, p. 7—8, nota 3.

[1] I. Modrigan, *Soartea „Cronicii" lui Șincai* în *Cultura creștină*, anul VI, 1916, nr. 1, p. 22.

[2] *Idem*, p. 21, 22.

[3] Prefață la Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*... tom. I, Buda, 1844.

vorba nici decît subţire, da' nici groasă de tot, ci vorbă de bărbat; vorbea de tot apăsat şi articulat, făcînd gesticulaţii cu mîna, însă plăcut preste tot în vorbire, mai mult vesel şi poetic decît într-adins; da' totuşi gravis în purtare; vorba slobodă şi cu îndrăzneală, ca bărbatul care are de unde şi ştie ce să vorbească, sigur în mintea şi hărnicia sa. Se spune că cum vedea omul, îi făcea versuri.

3. Umbletul lui arăta om de frunte, gravis, maestatic; capul şi umerii mai îndărăpt decît pieptul şi pîntecele, întins, ducea mîna cu bastonul înainte, cum merg oamenii cei mari, păşind şi cu bastonul un pas înainte, cu mare gravitate şi puţinel legănîndu-se.

4. Statura lui era de frunte întră cei mici, adecă om de statură mică, gros, sau mai bine plin la trup, lat în piept, şi întră umeri ţapăn, da' nu trunchiu. Cînd intra într-o adunare, trăgea căutarea tuturor asupră-şi, şi nu putea rămînea neştiut, venind cu vîlfă, fără a-i sta rău, fără a i să putea zice căci (că-i probabil) burzucat sau semeţ *(hochmüthig)*, ci numa fălos modest, sau, cum am zice, fală carea i să cădea şi pentru aceea i să şedea; arăta netemere multă şi curaj mare.

5. Îmbrăcămintea lui oficială sau de stat au fost care este a nobililor, cu nedragi vînăţi sinioraţi, spenţel (scurteică sau mînăcariu) şi dulamă pe umăr, mijlocul încins cu sabie, fiind nobil de Şinca."

Tot dintr-o corespondenţă reprodusă de Gavra în fruntea primului volum al *Cronicii*, tipărit la Buda în 1844, se pot spicui cîteva informaţii în legătură cu viaţa lui Şincai. Autorul scrisorii, un cleric al Episcopiei din Blaj, relatează că l-a văzut în 1812, prin luna iunie, la Blaj. După descrierea fizicului şi îmbrăcăminţii, care corespund în general portretului reprodus mai sus, cu deosebirea că de data aceasta este prezentat ceva mai înalt şi se insistă mai mult asupra impresiei puternice pe care o producea apariţia istoricului, ni se relatează că, în convorbirea cu Bob, Şincai, în anii grei, cînd nu-şi găsise nicăieri un rost, păstrează aceeaşi îndrăzneală şi demnitate care-l caracterizaseră şi-i spune episcopului multe lucruri plăcute şi neplăcute.

Seara, într-o vizită făcută călugărilor, care „uitînd că zace înainte-ne mîncarea în tanjere, cu gurile căscate din toate părţile, ochi ţintasem asupra acestui bărbat (acum întră ai săi străin!) carele văzurăm că, deşi era el tare deschilinit, pentru sărăcia îmbrăcămintelor lui, de cei împodobiţi cu brîne roşii", totuşi domină adunarea prin vorbele lui pline de miez şi îi lasă cu aceste cuvinte: „Pui de rumâni, purtaţi-vă bine şi nu uitaţi şi pe Şincai!".

Părăsind Blajul, clericii îl întîlnesc în afara oraşului, trîntit la umbra unui copac, cu desaga plină de hîrtii alăturea. Întrebat: „Pentru ce porţi strălucirea-ta atîtea scrisori, atîta sarcină în spate?", Şincai răspunde: „Acesta e fătul meu, în carea după moarte-m' mă voi proslăvi, dacă nu mi-a fost ruşine a-l face, nici a-l purta, nicicînd îmi va fi ruşine". (*„Quare portat vestra spectabilitas volumen illud, tantam sarcinam, in dorso?" „Hic fetus meus est, in quo post fata glorificabor, si non pudet fecisse, nec portasse pudebit."*)[1]

De la Blaj se pare că Şincai a mers la Oradea, la S. Vulcan, unde a făcut o copie după *Cronică*, drept răsplată pentru ospitalitatea ce i s-a oferit.

Din anul 1814 Şincai dispare cu desăvîrşire, nimeni nu mai ştie nimic despre el, despre moartea şi locul morţii sale. Pentru posteritate rămînea învăluită în legendă „umbra divinului cerşetor cu desagii pe umeri, cu *Cronica* în sac, cu o naţiune într-o cîrpă", cum şi-l imagina Hasdeu. Abia în anul 1866, la o jumătate de secol după moartea lui, s-a descoperit data şi locul morţii — 2 noiembrie 1816, la Sinea, la curtea comiţilor Vass.[2] Acest lucru n-a împiedicat să se înfiripeze şi o legendă a morţii lui Şincai. Se spunea — şi oamenii au crezut-o multă vreme — că Şincai se abătea adeseori prin satul Bobota, unde locuia o soră de-a lui, măritată după nepotul episcopului Darabant. Odată, oprindu-se să bea apă la „fîntîna de lîngă moara lui Alexi", a murit pe loc. Strîngîndu-se satul, a fost recunoscut şi îngropat, lîngă biserică, la umbra unui păr. De fapt, povestea se referea la moartea lui Simion Bărnuţiu, care spre bătrîneţe, revenind din Moldova şi fiind bolnav de febră, a băut apă rece la Unguraş, şi pînă la Bocşa-Română, sat lîngă Bobota, a murit.

---

[1] Al. Gavra, *op. cit.*, tom. I.

[2] M. Tomuş, *op. cit.*, p. 233.

*

Secolul al XVIII-lea, spre deosebire de secolele al XVII-lea şi al XIX-lea, cînd literatura se impune de departe ca una dintre cele mai însemnate manifestări ale spiritului omenesc, este secolul „filozofilor“ sau al luminilor, pentru că are ca trăsătură dominantă activitatea ştiinţifică şi filozofică. În secolul al XVIII-lea se pune baza tuturor ştiinţelor, atît practice, cît şi sociale, care vor căpăta în secolul al XIX-lea o formă şi un conţinut mult mai expresive. Această schimbare are loc datorită cercetărilor provocate de nevoile pe care le impune economia burgheză în plină dezvoltare. În istorie se simte aceeaşi tendinţă înnoitoare ca în toate celelalte activităţi ale spiritului omenesc. Locul retorismului şi al caracterului literar de tradiţie al istoriografiei din secolul al XVII-lea îl ia de data aceasta erudiţia. Centrul de greutate nu mai cade pe compoziţie, pe forma elegantă a frazei. Dimpotrivă, izvoarele capătă o importanţă necunoscută pînă acum.

În cadrul istoriografiei secolului al XVIII-lea se pot defini două mari orientări.

Prima, cronologic vorbind, este aceea enunţată şi teoretizată de Louis de Beaufort în *Disertation sur l'incertitude des cinq premiers siècles de l'histoire romaine*, care apare în 1738.

Trăsătura caracteristică a noii orientări era consideraţia fără limită care se acorda documentelor. După adepţii acestei teorii, izvoarele constituie lucrul cel mai de preţ, valoarea lor determinînd în ultimă instanţă valoarea unei lucrări istorice. Faptele stabilite pe baza documentelor trebuie să aibă o înlănţuire logică şi ceea ce contravine raţiunii trebuie înlăturat. Şi, în sfîrşit, unul dintre principiile acestei metode istorice era acela de a pune pe lector să judece evenimentele prin citări şi referiri care-l puneau în contact direct cu izvoarele.

Pentru Beaufort era lipsit de importanţă să vorbeşti despre guverne şi despre obiceiuri. Esenţial era ca pe baza documentelor şi a izvoarelor narative să reuşeşti să pui o ordine în desfăşurarea evenimentelor, să stabileşti o cronologie cît mai exactă. Această orientare a luat naştere datorită faptului că în această perioadă are loc, mai mult decît oricînd, contactul direct cu sursa. Acum se deschid primele biblioteci şi arhive pentru public, de unde istoricii puteau culege informaţiile, să alcătuiască mari colecţii de cronici şi documente, cum este, de exemplu, marea colecţie italiană a lui Muratori, *Rerum italicarum scriptores*, sau colecţiile de documente realizate de călugării benedictini din Franţa.

O altă orientare este aceea care se situează la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, iniţiată de Voltaire, în care esenţialul pentru istoric nu este descurcarea datelor şi circumscrierea lor în limite restrînse, locale, ci istoria civilizaţiei văzută în ansamblu, ceea ce determină evoluţia civilizaţiei omeneşti, punct de vedere foarte preţios, care avea să ducă în ultimă instanţă la ideea evoluţiei omului, a perfecţionării raţiunii omeneşti (Condorcet, *Esquise d'un tableau historique des progres de l'esprit humain*, 1794). Şincai, care a studiat la Roma şi la Viena, iar după ce a terminat studiile a avut legături cu istorici de seamă ai epocii, este imposibil să nu fi cunoscut, măcar în mare, aceste idei, să nu fi fost atins de acest „duh“ al epocii.

*

În afară de bogatele informaţii autobiografice pe care autorul le presară în cadrul *Cronicii*, se întîlnesc şi o serie de date pe baza cărora ne putem face o imagine destul de clară asupra modului în care Şincai concepea istoria şi menirea istoricului.

În concepţia lui Şincai, istoria este o ştiinţă. Această idee, care-şi află rădăcinile în acest secol, al XVIII-lea, cînd se pune baza atîtor ştiinţe, o întîlnim formulată limpede în cadrul *Cronicii*[1]. E un punct de vedere care ne lămureşte munca gigantică a autorului în strîngerea materialului necesar redactării *Cronicii* şi, în acelaşi timp, semnificaţia unor observaţii pe care Şincai le face istoricului german Engel.

În concepţia istoricului transilvănean circumscrierea precisă a subiectului care trebuie tratat comportă în sine germenii succesului. De aceea îşi avertizează cititorul atunci cînd Engel amestecă lucrurile : „Ci tu ţine acelea, care le zic mărturiile mai sus aduse şi nu te mira de încîlcelele preavestitului Enghel, căci omul carele se apucă de multe [ca şi el] lezne poate greşi“ [1]. O dată fixat subiectul, Şincai acordă o atenţie cu totul aparte materialului pe care trebuie să lucreze, şi ceea ce trebuie remarcat e atitudinea lui ştiinţifică faţă de acest material. Om al pămîntului, cu adînci rădăcini în mediul rural, Şincai vede opera istorică în chip gospodăresc, ca o construcţie căreia îi trebuie un bun temei, pentru că „cine greşeşte temeiul, acela casă stătornică nu-şi va face“, ceea ce se întîmplă, după părerea lui Şincai, cu „preavestitul“ Engel, care, necitind un hrisov adus de Şincai, îl aşeza pe Bogdan I, voievodul Moldovei, după strănepotul său Laţco. [2] Şi pentru că pe un oarecare Copaci tot Engel îl face Horpaci, Şincai observă că nu trebuie să te miri că a greşit, „pentru că aşa se satură carii mîncă cu gurile altora“ [3].

---

[1] *Cronica*, III, p. 285.

În observaţiile pe care Şincai le face lui Engel, întîlnim un punct de vedere ştiinţific important : acela al cunoaşterii izvoarelor în original. În această privinţă, Şincai adoptă o poziţie critică faţă de izvoarele sale, mergînd pînă la analiza lor internă şi, aşa cum remarca Iorga, îl surprindem uneori discutînd sensul unor cuvinte greceşti. [4]

Acest punct de vedere avea să se impună la noi abia la finele secolului trecut, datorită influenţei latiniştilor ardeleni — Al. Papiu-Ilarian, Cipariu —, dar mai cu seamă a fenomenalului Hasdeu. Aceştia au atras atenţia, prin studiile lor, asupra posibilităţilor nelimitate de interpretare a fenomenului istorico-social prin cunoaşterea limbii în care a fost scris documentul folosit. După cum ne-o spune el însuşi, „tot scopul mieu au fost şi este ca în hronica aceasta se adeverez acelea, care sînt de lipsă spre înţelegerea şi ştiinţa istoriei românilor“... [5] Şincai înţelege să trateze istoria tuturor românilor de-a dreapta şi de-a stînga Dunării, concepînd-o însă într-un cadru larg, în legătură cu istoria popoarelor din jurul lor sau în mijlocul cărora trăiesc. Încadrarea poporului român într-o istorie mai largă, cu caracter universal, făcea inteligibilă istoria lui. De aceea vom vedea cum Şincai va vorbi pe rînd despre istoria Imperiului roman, a Imperiului bizantin, a Bulgariei şi Ungariei, menţionînd, în mai multe locuri, că el nu intenţionează să facă istoria acelor popoare, ci numai atît cît să facă înţelese „lucrurile românilor“, atunci cînd vorbeşte de unguri, sau pentru că „au fost bulgarii una cu românii“, cînd se referă la istoria Asăneştilor. [1]

După Şincai, datoria istoricului este să spună adevărul, şi el se străduieşte în opera lui să stabilească acest adevăr. [2] De aceea îl supără faptul că Engel „pretutindenea, unde poate, tot jarul îl trage la oala ungurilor, necăutînd mai de multe ori adevărul, care iaste tocma de lipsă în fieştecare istoric“ [3]. Şi ne explică şi cauza acestei stări de lucruri „că istoricii cei mai mulţi nu cearcă se scrie adevărul, ci numai cum se înalţe pre un neam, ca se-i dobîndească bunavoinţă şi se surpe pre altul, căruia îi pizmuiesc urzirea, vîrtutea şi lauda“ [4]. Cu toate că acordă o importanţă exclusivă istoriei politice, în cadrul căreia rolul esenţial îl joacă personalităţile, Şincai precizează că în intenţia lui nu este să facă istoria unei familii, că nu se ocupă cu genealogiile. [5] Această precizare a lui Şincai îşi are importanţa ei pentru că subliniază caracterul larg al concepţiei autorului despre istorie după o epocă şi într-o epocă în care erau la modă stabilirea de genealogii şi restrîngerea preocupărilor istoriei numai la o singură persoană sau casă domnitoare.

În cadrul *Cronicii* sale, unde este cuprinsă într-o largă perspectivă istoria tuturor românilor, Şincai îşi propune să abordeze pe rînd problemele cele mai importante în spiritul cinstit al istoricilor, „a căror dregătorie iaste a scrie numai drept, nepărtinind vreunuia, neasuprind pe vreunul“ [6].

---

[1] *Cronica*, I, p. 585.
[2] *Idem*, p. 521.
[3] *Idem*, II, p. 172.
[4] N. Iorga, *op. cit.*, p. 229.
[5] *Cronica*, III, p. 285.

[1] *Cronica*, I, p. 472; III, p. 186—187.
[2] *Idem*, II, p. 13.
[3] *Idem*, I, p. 541.
[4] *Ibidem*.
[5] *Idem*, III, p. 285.
[6] *Idem*, II, p. 125.

Propunîndu-şi să scrie istoria poporului său, Şincai, cu o tenacitate rar întîlnită, desfăşoară o muncă imensă, ale cărei proporţii, noi, cei de astăzi, obişnuiţi cu bibliotecile pline de tot soiul de colecţii de izvoare, făcute după cele mai exigente metode critice, cu greu le putem bănui. Prima şi cea mai dificilă problemă era aceea a strîngerii materialului, pe care trebuia să-l descopere piesă cu piesă, în arhive, în biblioteci sau la particulari. O dată încheiată această muncă — greu de realizat, în genere, pentru un istoric, dar mai ales pentru atît de exigentul Şincai —, se punea şi problema elaborării metodei de lucru. Este probabil că, în timp ce strîngea documente şi informaţii, Şincai se gîndea şi la forma pe care trebuia s-o dea *Cronicii*. Metoda trebuia aleasă însă şi în funcţie de scopul lucrării — demonstrarea originii romane, a continuităţii, a nobleţii neamului românesc, deci în scopul unei lupte politice. Iorga, în *Istoria literaturii româneşti*, face o serie de observaţii critice în legătură cu calităţile *Cronicii*. Considerînd-o din punct de vedere literar, afirmă că „nu e o operă literară, deşi autorul ei ar fi dorit aşa de mult s-o facă, deşi a oferit sufletul său pentru trăinicia clădirii. Dar sufletul n-a ştiut să-l fixeze prin farmecele poetului, şi marele monument a rămas, pentru cît va dura încă, o zidire moartă şi pustie, în care rătăcesc numai — învingînd oboseala, care înlătură pe ceilalţi — cercetători de adevăr, urmăritori de informaţie.“ [1] Sau, mai departe, „acest fanatic a făcut o carte rece, o carte învăţată, o carte folositoare, dar moartă“ [2]. Observaţiile lui N. Iorga sînt, în mare, îndreptăţite, dar de data aceasta nu sînt făcute la obiect, pentru că Şincai nu s-a gîndit niciodată să facă din *Cronica* lui o operă literară. Ceea ce şi-a propus era demonstrarea strînsă, fără putinţă de tăgadă, a latinităţii noastre. Acest lucru nu se putea realiza uşor în condiţiile în care trebuia să lucreze, mai ales că o istorie a revendicării drepturilor românilor echivala pentru epoca respectivă şi în împrejurările de atunci cu un adevărat manifest politic. Cenzura instituită de către guvernul transilvan veghea cu multă stricteţe asupra evoluţiei vieţii spirituale din cadrul principatului Transilvaniei şi nu îngăduia să fie lovite vechile drepturi şi orînduiri, de idei şi revendicări, oricît de îndreptăţite ar fi fost. Prezenţa ei se simte în mai multe rînduri în însuşi textul *Cronicii*. Atunci cînd autorul este conştient că a depăşit anume limite, din pricina pasiunii pe care o pune în cadrul unei dispute, îl vedem revenind la tonul ponderat, pe care încearcă să-l păstreze în cuprinsul întregii lucrări. De altfel, Şincai are grijă să ne prevină că evită în mod intenţionat polemica deschisă, tocmai pentru a asigura publicarea *Cronicii*, adoptînd un ton măsurat pe tot parcursul lucrării. Pe de altă parte, pentru ca demonstraţia lui să fie evidentă şi de necontestat, el adoptă sistemul reproducerii documentului însuşi, cu toate că avea la dispoziţie exemplul şi experienţa înaintaşilor — cronicarii şi D. Cantemir — şi al contemporanului şi bunului său prieten Samuil Micu, care a folosit metoda narativă în expunerea evenimentului istoric. În afară de reproducerea documentului, el adoptă şi sistemul analistic. Şincai nu ne dă nici o lămurire în privinţa motivelor sau punctelor de vedere care l-au împins să aleagă această modalitate de tratare a istoriei. Cu toate deficienţele pe care le prezintă o asemenea metodă — pentru că fragmentează şi îngreunează expunerea faptelor şi, ceea ce este mai rău, nu dă posibilitatea unei interpretări pe un plan mai larg a evenimentelor —, în cadrul vechii noastre istoriografii era necesară şi se impunea o tratare cu mai multă exactitate a evenimentului istoric.

Pentru spiritul de riguroasă precizie al lui Şincai, sistemul analistic se impunea cu atît mai mult cu cît el însuşi se izbise de greutăţi aproape de netrecut în ceea ce priveşte stabilirea exactă a cronologiei evenimentelor. Şincai aminteşte deseori de faptul că unul şi altul „smintesc“ la cronologie, şi de un asemenea reproş nu scapă nici prietenul său Samuil Micu.

Aşadar, avînd în vedere stadiul istoriografiei noastre, cînd problemele de cronologie formau un capitol spinos, ţinînd seama şi de faptul că în această epocă se acorda o mare importanţă stabilirii cu exactitate a unei date istorice, se poate spune că Şincai nu făcea altceva decît să-şi ia asupra-i o sarcină extrem de dificilă, cînd la îndemînă îi era gruparea documentelor pe probleme şi tratarea lor în principiu, aşa cum o făcuseră şi înaintaşii săi. Şi din acest punct de vedere, *Cronica* lui Şincai prezintă o importanţă covîrşitoare pentru dezvoltarea istoriografiei noastre moderne.

---

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 235.
[2] *Idem*, p. 237.

Cuvintele episcopului Grigore Maior citate la începutul *Cronicii* — „acesta era maì întîi de a se face pentru neamul românesc“ — pot căpăta o semnificaţie mult mai largă. Opera lui Şincai trebuie judecată nu ca un început de drum, ci ca o bază solidă de la care se putea porni cu temei la cercetări de amănunt istoric, sau, cu consecinţe şi mai fructuoase, ca punct de plecare al unor interpretări mai largi, care puteau cuprinde întreaga arie geografică pe care s-au plămădit destinele poporului român. Ceea ce se realizase pînă la Şincai în domeniul istoriei era mai mult sau mai puţin o interpretare personală a evenimentelor. Concomitent cu informaţia istorică, întîlnim, mai ales la cronicarii munteni, pasiunile politice, prejudecăţile de clasă ale autorilor. În *Cronica* lui Şincai, pe lîngă punctul său de vedere, întîlnim însă realitatea documentului, care ne îngăduie să-i acceptăm sau nu părerea, dar, ceea ce este şi mai important, ne permite să judecăm noi înşine faptele, să stabilim concluzii care să ne aparţină.

În cazul în care autorul nu poate să reproducă documente, tratarea istoriei pe ani îi îngăduia să prezinte pentru acelaşi eveniment părerea mai multor istorici sau cronicari, urmînd ca logica şi raţiunea să decidă în ultimă instanţă de partea cui este, sau ar putea să fie, adevărul. În acest fel, punctele de vedere ale autorului se susţin ele însele pe documentele şi textele narative reproduse, fără să mai fie nevoie de intervenţia lui, care, oricît de probă ar fi fost, putea fi răstălmăcită. Autorul îşi putea permite o astfel de metodă şi pentru că dreptatea era de partea lui, cauza pe care o susţinea găsindu-şi justificarea strălucită în documentele vremurilor mai vechi.

Izvoarele Cronicii *lui Şincai. Atitudinea istoricului faţă de izvoarele sale. Modul de lucru.* Aşa cum vom vedea mai departe, cînd vom analiza punctele de vedere ale istoricului în problemele cruciale ale istoriei poporului român, cînd în mod obligatoriu va fi nevoie să amintim în parte sursele sau să facem aprecieri asupra lor, Şincai a folosit pentru alcătuirea *Cronicii* sale un material impresionant, pe care l-a cules timp de 34 de ani de muncă prin biblioteci şi arhive. Aşa cum spune el însuşi, chiar în titlul lucrării, şi-a luat informaţiile din mai multe mii de autori, ceea ce în concepţia autorului reprezintă o garanţie a seriozităţii lucrării, dar şi o depăşire calitativă a tot ce se făcuse pînă la el în domeniul istoriei poporului român. Îi sînt cunoscuţi istoricii antici greci şi latini, dar mai cu seamă istoricii care se preocupă de perioada de mijloc, din care a făcut cele mai întinse şi numeroase extrase.

Pentru a ne da seama de varietatea şi numărul izvoarelor, e suficient să enumerăm la întîmplare numai cîteva: Tacit, Dio Cassius, Paul Diaconul, Ruffus — pentru istoria antică; Kinamos, Acominatul, Eginhard, *Analele de la Fulda*, *Gesta Inocentii III* şi toţi istoricii bizantini — pentru perioada obscură a secolelor V-XII; cronicarii unguri şi ruşi, istoricii bizantini, cronicarii polonezi formează baza informaţiei sale pentru epoca ce vine după Întemeiere. Acestora li se adaugă o parte din cronicile româneşti, *Cronica bălăcenească* şi o parte din cronica lui Greceanu după Filstih. Pentru istoria Moldovei, Şincai foloseşte cronica lui Ureche, într-o formă coruptă, amestecată cu cronica lui Miron Costin. De acest lucru nu-şi dă seama Şincai, şi de aceea în *Cronica* sa vom întîlni citat numai pe M. Costin. În afara izvoarelor narative, foloseşte în mod sistematic pentru epoca stăpînirii romane materiale epigrafice din inscripţiile colecţiei lui Fridvalski, iezuitul din Cluj. Faţă de înaintaşii săi, care întrebuinţaseră inscripţii în mod sporadic — Stolnicul, Cantemir —, Şincai le foloseşte în mod sistematic.

Dar avantajul său substanţial faţă de predecesori îl reprezintă marele număr de documente pe care le întrebuinţează şi le pune în circulaţie. Culese la Roma, Viena, Budapesta şi oriunde a putut să le găsească în manuscris sau tipărite, cea mai mare parte a lor se referă la probleme transilvănene, iar cînd prezintă un interes mai larg, ele au în general un caracter politic. Pe baza acestor documente Şincai reuşeşte să completeze informaţiile culese din izvoarele narative, dar să le şi corecteze, atunci cînd este nevoie. Ambiţia lui de a fixa o cronologie cît mai exactă a istoriei noastre se bazează pe documentele pe care le posedă.

În afara cronicilor şi documentelor, în afara vechilor istorii, pe care Şincai le caută şi le studiază chiar şi după o primă redactare a *Cronicii*, el folosește scrierile istorice ale contemporanilor săi: Engel, Katona etc., lucrări de geografie, utile pentru identificări toponimice, dicționare capabile să-i explice, în lipsa unor studii de amănunt, numele dat unor populații sau triburilor unor popoare migratoare.

Pentru a ilustra diferența de informare dintre Șincai și înaintașii săi, este suficient să reproducem cîteva date mai mult decît semnificative. Ureche a folosit numai doi cronicari polonezi: pe Martin Pascovski și pe Bielski. La rîndul său, Miron Costin folosește în *De neamul moldovenilor*, pentru tratarea aceleiași probleme, unsprezece istorici (cronicari), Dion, dar mai ales Toppeltin fiind izvoarele de bază.[1] Nicolae Costin urcă numărul izvoarelor sale la 14[2], ca D. Cantemir să folosească pentru alcătuirea *Hronicului româno-moldo-vlahilor* 150 de nume de autori și titluri.[3] Saltul de la 14 la 150 este într-adevăr impresionant, dar Șincai triplează numărul izvoarelor sale. Dar dacă numărul izvoarelor narative poate fi limitat pentru o anumită perioadă și, în mod obligatoriu, intră aceleași izvoare în circuitul științific, folosirea de către Șincai a inscripțiilor și documentelor, în majoritatea cazurilor instrumente mai precise de lucru, reprezintă saltul calitativ pe care el îl face față de antemergători. Pentru a depăși ca informații cronica lui, privind datele esențiale legate de evul mediu timpuriu, au fost necesare cercetările sistematice de la finele secolului al XIX-lea și editările de documente ce-au urmat, și, mai ales, cercetările arheologice din ultima vreme. Abia acum, după o muncă sistematică de un veac, se poate spune că se pot aduce corectări esențiale la *Cronica* lui Șincai.

În afară de aceasta, trebuie să menționăm că unul din marile merite ale lui Șincai a fost acela de a traduce în limba românească texte din istoricii greci și latini, de a ne da textele cronicarilor bizantini, de a traduce documentele latine de la începutul epocii feudale românești, în sfîrșit, de a transpune în limba română un material imens din limbile latină, greacă, germană, maghiară, italiană, franceză, ceea ce pentru a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reprezintă un progres inestimabil în materie de limbă. Dar, în afara acestui interes de ordin filologic, care n-a fost relevat și studiat de nimeni pînă acum, valoarea *Cronicii* rezidă în aceea că pune la îndemîna oricui informații pe care colecțiile noastre actuale de documente le cuprind în limbile mai greu accesibile — latină, greacă etc. Pentru amatorul de autentic, *Cronica* lui Șincai aduce la tot pasul măsura și gîndul timpului despre care vorbește și te pune în contact cu epoci care abia se conturează din negura istoriei.

Atitudinea critică a lui Șincai față de materialul documentar și de izvoarele narative pe care le folosește marchează un progres evident față de Cantemir, progres care se înscrie pe linia ascendentă a istoriografiei secolului al XVIII-lea, cînd se perfecționează instrumentele de lucru și se caută o formulă inteligentă pentru valorificarea acestora. În acest sens este semnificativ felul în care evoluează indicația bibliografică. Pornind inițial de la mențiuni întîmplătoare, fără nici o ordine, se ajunge spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea la folosirea curentă a aparatului bibliografic, cu toate că nu se poate vorbi de un sistem unitar și, în același timp, de o mare precizie a acestor indicații. Folosirea indicațiilor bibliografice constituia o mărturie incontestabilă a veracității afirmațiilor făcute și, pornindu-se de la acest punct de vedere, se ajunge uneori la o paradă bibliografică, căutînd nu calitatea surselor, ci numărul lor.

Șincai cade și el în acest păcat, dar meritul lui este că asemenea exagerări nu sînt curente în cadrul *Cronicii*, numărul lor fiind infim în comparație cu alții, ca și cu proporțiile lucrării sale. De obicei, Șincai este circumspect în folosirea izvoarelor, spiritul său critic reușește să discearnă, de cele mai multe ori, caracterul tendențios al unor izvoare narative. Vorbind despre încoronarea lui Carol Robert, Șincai reproduce în întregime convenția survenită, cu această ocazie, între Carol Robert și voievodul Transilvaniei. Prin reproducerea documentului respectiv, Șincai urmărește să demonstreze interpretările greșite pe care le face Bonfinius cînd relatează acest fapt: „Nici e minune că greșește Bonfinie, căci au fost strein și au scris despre Ungaria mai mult pentru bani decît pentru adevăr“ [1]. De altfel, Bonfinius, istoricul de curte al lui Matei Corvin, este obiectul mai multor intervenţii incisive din partea lui Şincai. Punctul de vedere al lui Bonfinius e, „cum visează Bonfinie“ [2], şi pentru că e omul de casă al Corvinilor; cînd vorbeşte de expediţia turcească în Moldova din 1475 „au tăcut aci numele lui Stefan V, domnului Moldovei, pentru că acesta au întrecut cu vitejia nu numai pre Matiaş craiul, ci şi pre Ioann Huniadi, tatăl lui Matiaş, cum arată toate bătăile lor, a tustrei“ [3]. Pentru a arăta inexactitatea afirmaţiilor lui Bonfinius şi eforturile acestuia de a proslăvi pe regele Ungariei, Şincai spune că acesta „supt bou încă cearcă viţel, numai ca se poată înălţa pre Matiaş craiul, patronul său“ [4].

---

[1] *Cronicele României sau Letopisețul Moldovei și Valahiei* edit. II, București, 1872, vol. I, p. 7.

[2] *Idem*, p. 38.

[3] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București 1958, p. 230.

Dacă în cazul de faţă spiritul critic al lui Şincai poate fi influenţat de sentimentul său patriotic, sînt dovezi la tot pasul că efortul istoricului merge pe linia descoperirii adevărului şi a exactităţii ştiinţifice în evoluţia tuturor evenimentelor. Acest lucru se vede şi în felul în care face aprecieri asupra cronicilor româneşti pe care le foloseşte. Logofătul Miron (înţelege Ureche) se înşală cînd fixează zălogirea Pocuţiei în 1422, şi Şincai îi dă dreptate lui Engel, care e de părere că a avut loc în 1411. [5]

Anonimul românesc „foarte amestecă istoria Valahiei“ [6], din care pricină Şincai, cu tot respectul pentru izvor, se simte nevoit să se îndepărteze „în multe şi mai vîrtos în hronologie de Anonymul acesta şi a îndrepta, după zisele altora, toată istoria Valahiei, cea de pe timpul de-acum. Carea ca se o poci eu mai bun rînd face, întîi voi aduce cuvintele lui, cum sînt scrise, apoi le voi îndrepta, cum scriu alţi autori vrednici de credinţă.“ [7] Alteori, Şincai opune realitatea documentului comentariilor greşite pe care le fac, de exemplu, Istvanfi şi Cromer tratatelor dintre Ştefan, poloni

---

[1] *Cronica*, I, p. 447.
[2] *Idem*, II, p. 14.
[3] *Idem*, II, p. 77.
[4] *Idem*, II, p. 78.
[5] *Idem*, I, p. 562.
[6] *Idem*, II, p. 223.
[7] *Ibidem.*

şi unguri, la 1499. Remarcînd că ambii „bîrfesc“ atunci cînd îl consideră pe Ştefan supus, Şincai arată că „în hrisov unele ca acestea nu se află, ci se află că Stefan V, din mila lui Dumnezeu, au fost domn Moldovei, ca şi Ioann Albert, craiu Poloniei, şi Vladislav II, craiu Ungariei. Miron Logofătul au scris din Cromer şi pre el l-au şi urmat.“ [1]

În altă parte Miron Logofătul (Ureche) se înşală, şi acest lucru se datorează faptului că a trăit „mult mai tîrziu“. Ideea priorităţii izvorului contemporan faptelor relatate revine de mai multe ori la Şincai.[2] Nici Cantemir nu-i scapă [3], şi l-ar dori în faţa lui, ca să-l vadă cu ce aer afirmă că Dracula a domnit înaintea lui Dragoş. „Barem! de le-ar fi spus aci, se-i văd zglobia, căci cînd au trăit Dragoş şi cînd Dracula!“ [4] Foresti, un alt istoric, „amestecă toate, cît cuvintele lui nu sînt vrednice de a le aduce înainte“ [5]. Nu-i place cum scrie „nu ştiu cine“ la Hevenesi despre mama lui Mihai Viteazul, pe care-o face „cufăriţă“, cînd ea era „neguţătoriţă“ şi, pentru spusele lui, prilej pentru Şincai să-ţi atragă atenţia : „Vezi cum se înşală nepriceputul!“ [6] Nu-i plac istoricii bizantini din pricina impreciziei numelor pe care le dau popoarelor barbare. Este aici vorba de un neajuns pe care l-a resimţit întreaga istoriografie modernă. În tendinţa de arhaizare a numelor de popoare cu care Imperiul bizantin a venit în contact timp de cinci secole — de exemplu, sciţi pentru tătari — cu greu se poate face precizarea, pe baza informaţiilor lăsate de istoricii bizantini, care popor se ascunde sub cutare nume. De aceea, prilej de incriminări cînd corectează un Ludovic dintr-un Doloic, „cum îl numeşte Nichita (e vorba de Choniates, n.n.), după obiceiul grecilor, carii numai cît au întunecat istoria prin mutarea numelor celor proprie“ [7].

---

[1] *Cronica*, II, p. 137.
[2] *Idem*, II, p. 138, 232.
[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 229.
[4] *Cronica*, II, p. 53.
[5] *Idem*, p. 46.
[6] *Idem*, p. 329.
[7] *Idem*, I, p. 361.

De altfel, grecii sînt priviţi în mod critic de către istoricul transilvănean din mai multe motive. Mai întîi, în concepţia lui Şincai, Bizanţul uzurpă gloria romană şi numele roman, moştenind pe nedrept o împărăţie care ni se cuvenea nouă, românilor, ca urmaşi direcţi ai romanilor. Apoi, iconoclasmul, pe care Şincai nu-l acceptă, e o operă grecească. În aprecierea lui Şincai trebuie să vedem o influenţă a istoricilor bizantini din secolul al XV-lea, care, deplîngînd vechea glorie imperială, prezentau, prin antiteză, decăderea Bizanţului contemporan lor, mai ales sub aspectul moral. Dacă adăugăm acestor motive şi faptul că cele două ţări româneşti erau conduse de domni fanarioţi, atunci cînd Şincai reînvia gloria vechilor oblăduitori, de stirpe autohtonă, e uşor să înţelegem animozităţile sale. Încît, nu trebuie să ne mire preferinţa pe care Şincai o acordă *Cronicii Bălăceneşti*, şi în felul acesta trebuie interpretată judecata lui: „Cetitoriule bune! aci îţi mai aduc aminte că precum Filştih pretutindenea înalţă pe Cantacuzeni, aşa *Istoria Bălăcenească* îi defaimă în cît pot; ci eu mai mult cred *Istoriei Bălăceneşti*, pentru că stările împregiur mai apriat le pune, şi Cantacuzenii, măcar că sînt români de pe strămoaşă-sa Ilinca, fata Radului X, domnului muntenesc, dară de pe strămoşul lor, Constantin postelnicul, sînt greci, şi grecii nu lezne îşi lase năravul. Drept aceaia, aci urmez istoricului bălăcenesc.“ [1]

Vorbind despre Şincai şi atitudinea lui faţă de izvoarele folosite, trebuie să amintim şi de Engel, a cărui istorie, apărută în vremea în care istoricul transilvănean terminase o primă redactare a *Cronicii*, îl obligă să-şi refacă propria-i lucrare, pentru că acesta aducea noi informaţii din surse necunoscute istoricului transilvănean. N. Iorga credea că surprinde în aprecierile făcute de Şincai despre Engel obida ardeleanului în faţa unei lucrări concepută mai bine şi lucrată mult mai repede decît a lui [2]. Credem că Iorga s-a înşelat în aprecierile sale, pentru că, într-o scurtă analiză a tuturor însemnărilor pe care Şincai le risipeşte de-a lungul *Cronicii*, reiese în mod limpede că Şincai îl apreciază pe istoricul german cînd are dreptate, şi acest lucru îl subliniază ori de cîte ori este cazul, dar, potrivit metodei adoptate, nu uită să-i reproşeze şi să-i explice erorile făcute. De altfel, natura cinstită a firii lui Şincai se dovedeşte şi din faptul că-i transmite lui Engel documentele şi informaţiile pe care acesta i le ceruse. Ceea ce-i imputa Şincai lui Engel e că „pretutindenea, unde poate, tot jarul îl trage la oala ungurilor“ [1]. Cu alte cuvinte, Şincai nu se supără că a scris Engel o istorie a românilor, ci pentru că nu a scris obiectiv despre români, obiectivitate care este egalată la Şincai de dragostea şi admiraţia pentru poporul român. Privind lucrurile din acest punct de vedere, ni se pare logică formula neacademică a lui Şincai cînd comentează evenimentele anului 1395: „Care le scrie aci despre moldoveni preavestitul Enghel, treacă-meargă, ducă-se; dară ce zice în *Istoria Valahiei*, adecă că Mircea Vodă au fost *chenígliher ungrişer cronvasál*, adecă iobagiul crăesc al coroanei ungureşti, tocma nu-mi încape în stomac, pentru că hrisovul lui Mircea Vodă, care l-am scris din Vagner, aşa sună...“ [2]. Reproducînd hrisovul în întregime, Şincai conchide: „Hrisovul acesta arată că Mircea Vodă n-au fost vasalul, fără numai alleatul coroanei ungureşti“ [3].

Că se „înşală“ sau „sminteşte Engel la cronologie“ este un lucru pe care Şincai nu-l poate trece cu vederea, şi, în pasiunea lui pentru descurcarea celor „de prea vestitul Engel încîlcite“, uneori fixează, pe baza mărturiilor aduse din alţi autori, o altă cronologie, care nu totdeauna se dovedeşte a fi cea exactă[4]. Obiecţiile de principiu pe care i le face Şincai lui Engel ne arată înalta apreciere pe care Şincai o acordă menirii istoricului şi muncii sale. Pentru a înlătura orice bănuială de invidie a lui Şincai faţă de Engel merită să amintim că, la 1620, cînd se vorbeşte despre moartea lui Graţiani şi războiul turco-polon, Şincai enumeră şapte autori, cu menţiunea că mai sînt şi alţii care au descris aceste evenimente, dar încîlcit, şi pentru că „Engel s-au nevoit se descurce lucrul, drept aceaia din-

---

[1] *Cronica*, III, p. 168.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, III, p. 224.

---

[1] *Cronica*, I, p. 541.

[2] *Idem*, p. 545.

[3] *Idem*, p. 548.

[4] *Idem*, p. 580.

tr-însul așa ți-l pun înainte"[1]. Este o recunoaștere indiscutabilă a meritelor istoricului german.

Adoptînd o atitudine critică și deseori polemică față de izvoarele sale, Șincai n-o face cu superioritate, ci cu aerul omului care vrea să știe, să afle cît mai multe lucruri noi, așa cum singur ne-o spune undeva, „carele știe mai multe despre chenezi (cnezi), învețe-mă și pre mine, căci bucuros îl voiu asculta"[2].

Sistemul redactării *Cronicii* pe ani, pe care îl folosește Șincai, îi permite să-și grupeze materialul în așa fel, încît sînt ani pentru care reproduce o singură informație, iar pentru alții mai multe izvoare, care concordă sau nu între ele. În primul caz, ceea ce îl determină pe Șincai să prefere un izvor sau altul este claritatea expunerii și dimensiunea.[3] Uneori, dacă un text aduce o serie de amănunte care lipsesc în alte izvoare, Șincai îl acceptă, indiferent de mărimea lui. Astfel, pentru anul 1509 reproduce pe Wapowski, menționîndu-i însă și pe ceilalți autori care s-au ocupat cu problema respectivă.

În cazul în care sînt mai multe izvoare și material prea mult pentru a fi introdus în *Cronică*, Șincai își dă seama că „lung aș fi de aș aduce cuvintele tuturor istoricilor carii au scris despre Despot, tyrannul Moldovei, căci unii, precum și Ioann Sommer, au scris cărți întregi despre dînsul. Drept aceaia eu numai ale acelora cuvinte le voiu aduce aci, din care se poți înțelege istoria anilor acestora, apoi la sfîrșit îți voiu numera pre mai mulți, carii au scris despre acelaș Despot."[4] După cum, atunci cînd citatele sînt scurte, el le reproduce pe toate, așa cum procedează, de exemplu, la redactarea evenimentelor anului 1484.

Cînd este pus în fața mai multor izvoare care se contrazic, Șincai preferă izvorul contemporan evenimentului. „Dintre aceşti trei avtori, carii îi aduseiu aci, Natale comitul cu atîta mi se vede a fi mai vrednic de credință, că tocma în timpul acesta au trăit..."[5]

[1] *Cronica*, III, p. 15.
[2] *Idem*, II, p. 38.
[3] *Idem*, I, p. 134.
[4] *Idem*, II, p. 275—276.
[5] *Idem*, II, p. 264.

Dacă socotește ca important materialul pe care-l are la îndemînă, îl reproduce pentru bogăția amănuntelor.

Pentru bătălia de la Zărnești, din 1690, după ce ia din *Cronica Bălăceanească* aproape o pagină de manuscris, reproduce în întregime relatarea lui Cserei, care participase la luptă, pe aproape patru pagini de manuscris[1], îl citează apoi pe Del Chiaro, care descrie evenimentele de după bătălie, trimite pentru amănuntele încoronării lui Thököly la Engel, că „mie nu-mi este voia se-mi lungesc munca cu ceremóniile acelea"[2] și, în final, aduce textul lui Ghebhardi, care face un rezumat al tuturor evenimentelor.

Dar nu orice izvor contemporan are prioritate în fața lui Șincai, pentru că el își dă seama de parțialitatea unora, din care pricină suspectează descrierea lui Engel despre uneltirile lui Constantin Brîncoveanu la Poartă împotriva Cantemireștilor, pentru că, așa cum ne atrage atenția Șincai, istoricul german și-a luat materialul din D. Cantemir, or dușmănia dintre Brîncoveni și Cantemirești e prea cunoscută ca să se poată acorda credit lui Cantemir[3].

Sînt cazuri cînd două izvoare se contrazic între ele, și atunci le reproduce pe amîndouă cu observația : „Eu, ca se nu mă fac însumi judecătoriu între dînșii, cetitoriule! toată judecata ți-o încredințez ție, aducînd zisele lor, precum sînt scrise"[4]. Atunci cînd nu știe la ce an să insereze unele știri, le reproduce în ultimul an al domniei voievodului[5], iar dacă faptele nu se pot încadra analistic, le grupează pe doi ani. Cînd desfășurarea evenimentelor nu este limpede, Șincai le ordonează după logica lor formală. Circumspect, nu se încrede în izvoare în a căror formulare se strecoară termeni care sugerează neîncredere. Respinge ca neadevărate povestirile despre Vlad Țepeș, iar scrisorile de acuzație, pe baza cărora Matei Corvin îl duce în captivitate pe Vlad Țepeș, le socotește neintemeiate, constatare valabilă și astăzi. De asemenea, îl exclude pe Costea din rîndul voievozilor moldoveni, deși Engel îl menționează

[1] *Cronica*, III, p. 202—206.
[2] *Idem*, p. 207.
[3] *Idem*, p. 198.
[4] *Idem*, p. 316—317.
[5] *Idem*, p. 83.

(și pînă la urmă va fi acceptat de istoriografia noastră modernă) din lipsă de încredere pentru acel dicitur — se spune — din sursa utilizată: „Costea Mușat, *de quo non scitur ubi principaverit, «dicitur» quod ejus familia despotiana regum Serviae*, ci din cuvintele acestea pentru *dicitur*, nemica nu se poate închide cu temei". Sînt și cazuri în care Șincai, din dorința sa de a demonstra că Moldova și Țara Românească n-au fost supuse coroanei maghiare, se orientează greșit printre izvoare. Pentru a ilustra acest lucru, ne vom opri asupra evenimentelor anului 1390, mai ales că avem de a face cu cea mai mare greșeală a sa. Turocz relatează că în anul 1390 Ștefan al II-lea, domnul Moldovei, s-a supus coroanei ungare în urma unei expediții militare în Moldova, afirmație întîlnită și în Petru de Reva și Bonfinius. Engel fixează în 1395 expediția ungară — ipoteză acceptată azi pe baza documentelor —, dar Șincai o socotește greșeală de cronologie, deoarece nu are nici un document pentru anul respectiv prin care ar fi putut infirma existența unei lupte dintre moldoveni și unguri. Să accepte supunerea Moldovei față de coroana maghiară ar fi însemnat să renunțe la ideea pe care o fundamentase și pe care avea s-o susțină, anume că cele două țări românești n-au fost supuse nimănui pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

În schimb, D. Cantemir, în *Istoria Imperiului otoman*, fixează în mod greșit în anul 1390 lupta de la Valea-Albă dintre Ștefan cel Mare și turci, luptă care a avut loc în anul 1476. Greșeala de cronologie pe care o face Cantemir se explică prin aceea că n-a avut la îndemînă documentele și cronicile referitoare la perioada respectivă. Descrierea însă pe care Cantemir o face în legătură cu luptele dintre moldoveni și turci coincide în amănunt cu relatările pe care ni le-au lăsat cronicarii poloni, unde se întîlnește și data exactă a acestor fapte: 1476.

Cu toate că Șincai a cunoscut izvoarele polone, aceasta nu-l împiedică să asimileze lupta de la Valea-Albă cu una imaginară din anul 1390, numai pe baza asemănării numelui celor doi voievozi, adică Ștefan al II-lea și Ștefan al V-lea, și erorii de cronologie pe care o face Cantemir. Șincai operează această schimbare de locuri și întîmplări care nu au nici o legătură între ele, numai pentru a arăta că, în anul 1390, moldovenii nu s-au bătut cu ungurii, ci cu turcii! În realitate, în anul 1395, Ștefan al II-lea îl bătea pe Sigismund, regele Ungariei, la Ghindăuani, și ca să nu se piardă amintirea acestei victorii, a pus să fie săpată pe piatra lui de mormînt.

În legătură cu folosirea documentelor am mai arătat că de multe ori Șincai dă traducerea integrală a acestora. Cu toate că scindează fluența narației, ele sînt în majoritatea cazurilor selecționate dintre documentele-cheie, care atestă fie existența românilor în Transilvania în vremuri mai vechi, fie egalitatea deplină care a existat o vreme între nobilii români, unguri, sași și secui. De obicei, Șincai reproduce integral documentele de politică externă, tratate încheiate, de exemplu, de Mircea cel Bătrîn, la 1395, cu ungurii, sau cel din 1499 dintre Ștefan cel Mare și poloni, mai ales că prin ele se dovedește independența celor două țări românești.

Dar nu întotdeauna ele prezintă o mare valoare informativă, și reproducerea lor se explică nu atît prin valoarea lor intrinsecă, cît prin dorința autorului de a-și slăvi neamul, din care pricină reproduce lunga diplomă dată în 1548 de Ferdinand lui Nicolae Olahul, pentru că se vorbește în el de originea românească a Olahului și de meritele lui[1]. Sînt și cazuri în care autorul, deși tentat să reproducă un document, n-o face de teama cenzurii[2].

O observație de ordin general care se poate aduce modului de lucru adoptat de Șincai este că pentru cea mai mare parte a volumului I din *Cronică* el prelucrează materialul informativ, citatele de texte sau documente rezumîndu-se la ceea ce credea că este absolut indispensabil și esențial. Cu volumul al II-lea, dar mai ales cu al III-lea, reproducerea unor texte din ce în ce mai lungi devine curentă, încît, comparativ, textul reprodus depășește cu mult intervențiile autorului. După părerea noastră, acest aspect diferit al *Cronicii* își are două explicații: prima, rezolvarea problemelor esențiale de istorie a poporului român, ca originea nobilă, continuitatea, se pune în primul volum, încît efortul masiv al autorului este dirijat, atît în adunarea materialului, cît și în prelucrarea lui, spre primul volum. A doua, pentru epoci mai noi, Şincai găseşte materiale narative din ce în ce mai bogate şi mai exacte, încît problema pe care şi-o pune este aceea de a alege materialul care i se părea lui mai bun.

---

[1] *Cronica*, II, p. 249—254.
[2] *Idem*, II, p. 214.

*

Am spus mai înainte că Şincai urmărea în primul rînd un scop politic prin realizarea operei sale. Problemele esenţiale din istoria poporului român care trebuiau rezolvate pentru înfăptuirea acestui scop sînt trei. Primul este acela al originii nobile a neamului românesc, a cărei demonstraţie se putea face prin dovezile de netăgăduit ale romanităţii lui, dovezi de ordin istoric şi lingvistic. O dată demonstrată romanitatea noastră, lucru pe care îl mai făcuseră şi alţii şi care nu ridica probleme dificile pentru un istoric, se ivea o a doua chestiune, tot atît de importantă, anume, problema continuităţii populaţiei romanice în stînga Dunării, pe teritoriul pe care se ştia că-l locuia încă din secolul al III-lea. În concepţia feudală, posesiunea asupra unui teritoriu putea fi exercitată în virtutea dreptului primului ocupant. Adversarii acordării de drepturi poporului român din principatul transilvănean susţineau că la venirea ungurilor ei n-au întîlnit pe teritoriul transilvan o populaţie romanică, românii venind abia în secolul al XIII-lea pe aceste meleaguri. În consecinţă, considerînd lucrurile din acest punct de vedere, românii n-aveau nici un drept să ceară ameliorarea situaţiei lor, fiind o populaţie tolerată, lucru care părea firesc şi moral pentru oamenii secolului al XVIII-lea. De aceea, tocmai datorită acestei condiţii cu totul speciale în care era pusă problema romanităţii populaţiei transilvănene şi a drepturilor ei, s-a născut ideea şi necesitatea demonstrării continuităţii românilor în stînga Dunării şi în special în Transilvania.

Dar romanitatea noastră şi continuitatea poporului român pe teritoriul pe care-l locuia, în secolul al XVIII-lea, nu erau argumente suficiente pentru a emite pretenţii la reforme politice în favoarea lui. Acest lucru era o consecinţă a altui principiu politic enunţat de unguri şi de saşii transilvăneni, şi anume, e vorba de

drepturile cuceritorului, ale stăpînului care s-a impus cu forţa, chiar dacă acest stăpîn a venit mai devreme sau mai tîrziu în Transilvania. Şi cum ungurii veniseră în Panonia în calitate de cuceritori, iar popoarele de sub coroana ungurească, inclusiv Transilvania, „fuseseră supuse cu sabia“, după părerea lor, era evident că cei care se puteau bucura şi puteau emite pretenţii la drepturi politice erau numai ei.

Datorită acestui mod de a pune problema drepturilor politice, în vremea respectivă, s-a născut pentru istoricii Şcolii ardelene necesitatea demonstrării faptului că ungurii n-au venit în Transilvania în calitate de cuceritori. Bazîndu-se pe o interpretare a textului cronicarului ungur Anonimul lui Bela şi pe o altă idee politică de o mare circulaţie în secolul al XVIII-lea, şi anume, e vorba de ideea *contractului* ca temei al unei organizări politice de stat, istoricii Şcolii ardelene au încercat să aducă dovezi că Transilvania n-a fost cucerită, ci de bunăvoie, în urma unui pact realizat între unguri şi români, a fost acceptată de români stăpînirea lui Tuhutum asupra Transilvaniei.

În afara acestor teze pe care îşi propunea să le rezolve, pornind de la nevoile şi realităţile politice din Transilvania secolului al XVIII-lea, Şincai se ambiţiona să realizeze o istorie unitară a tuturor românilor de la origini şi pînă în zilele lui. Nici un istoric nu reuşise să conceapă şi să realizeze un plan atît de vast pînă la Samuil Micu şi Şincai. Ultimul are marele merit de a fi înzestrat cu o operă capitală istoriografia românească modernă, care abia se năştea. În afara problemei originii şi continuităţii poporului român, Şincai, depăşindu-l pe Petru Maior ca problematică, iar pe Samuil Micu ca documentaţie, tratează în cadrul *Cronicii* relaţiile româno-bulgare şi româno-ungare anterioare întemeierii statelor române, discută şi încearcă să pună ordine în evenimentele care se înlănţuie în jurul întemeierii celor două ţări româneşti, îmbrăţişează întreaga istorie feudală a tuturor românilor, cu aspectele ei politice şi sociale. Poziţia pe care autorul a adoptat-o faţă de aceste probleme formează obiectul rîndurilor care urmează.

Originea poporului român. O problemă esenţială din istoria poporului român pe care Şincai îşi propune s-o rezolve este aceea a originii acestui popor. În legătură cu această problemă există o serie de lucrări care preced pe Şincai şi care, aşa cum vom vedea mai departe, vor influenţa, într-o oarecare măsură, punctul de vedere pe care-l va adopta istoricul transilvănean.

Primul cronicar care a menţionat originea noastră romanică a fost Grigore Ureche. El a afirmat că „de la Rîm ne tragem“, dar în mod eronat vedea în poporul român un „amestec de neamuri“, şi nu un popor romanic.[1] Cel care încearcă să rezolve originea poporului nostru, tratînd istoria tuturor românilor ca un tot unitar, şi nu a statelor feudale Moldova sau Ţara Românească, este Miron Costin în *De neamul moldovenilor* şi în alte două lucrări alcătuite în limba polonă: *Cronica polonă* şi *Poema polonă*. Descoperind şi arătînd şi altora originea latină a poporului român, Miron Costin nu se ridică, din pricina limitelor pe care le impunea gîndirea feudală, la ideea unităţii naţionale, în schimb el urmărea ridicarea conştiinţei nobleţei noastre în rîndul poporului său. Miron Costin dorea ca demonstrarea originii nobile a poporului român să constituie un îndemn pentru creştini, care cultivau şi admirau clasicismul latin, să elibereze pe moldoveni, urmaşii romanilor, de sub jugul ruşinos al turcilor.[2]

Problema originii poporului român o tratează şi stolnicul Constantin Cantacuzino în *Istoria Ţării Româneşti întru care să cuprind numele ei cel dintîi şi cine au fost lăcuitorii ei atunci şi apoi cine o-au mai descălecat şi o-au stăpînit pînă şi în vremile de acum cum s-au tras şi stă.*

Spre deosebire de cronicarii moldoveni, Constantin Cantacuzino foloseşte un număr mai mare şi mai variat de izvoare, lucru care-i permite să abordeze, în afară de originea poporului român, şi problema continuităţii lui.[3] Stolnicul admite că dacii n-au fost

---

[1] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1958, p. 63, 65; P. P. Panaitescu, în *Studiu introductiv* la Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 16.

[2] P. P. Panaitescu, în *Studiu introductiv* la Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 17.

[3] *Cronicarii munteni*, Bucureşti, 1961, vol. I, p. 68.

stîrpiţi de către romani, ci au continuat să trăiască sub stăpînirea romană.[1] Nu numai atît, dar în istoria sa sînt menţionate răscoalele dacilor împotriva romanilor, punct de vedere respins de către reprezentanţii Şcolii ardelene.[2] Poporul român s-a născut, după Stolnic, din amestecul romanilor cu dacii.[3] Stolnicul respinge teza părăsirii Daciei de către romani şi aduce argumente, bazate pe logica faptelor, din care reiese că romanii şi dacii au rămas multă vreme stăpînitori pe aceste locuri, deşi au suferit stricăciuni din partea popoarelor barbare.[4] O afirmaţie foarte preţioasă pe care-o face Stolnicul este aceea că ungurii, la venirea lor, au găsit Transilvania plină de oameni. După Stolnic, românii din Transilvania sînt mai neaoşi decît cei din Moldova şi Ţara Românească.[5] Arătînd că nimic nu este statornic pe lume şi admiţînd ideea că popoarele sînt rezultatul unui continuu amestec, Stolnicul afirmă că în Transilvania au rămas mulţi „nemeşi români şi Maramurăşul tot“, dar că mulţi dintre ei s-au amestecat cu ungurii, aşa încît o mare parte din boierii unguri sînt la origine români.[6] Cantemir va folosi şi el argumentul, pentru demonstrarea continuităţii românilor, că a existat o boierime veche românească; Şincai, însă, respingînd teza amestecului între popoare, va prelua ideea existenţei unei vechi nobilimi româneşti, pentru a demonstra continuitatea, dar mai ales pentru a arăta că românii au fost la început egali cu ungurii în drepturi. Şi pentru că, pînă la începutul secolului nostru, cînd N. Iorga descoperă pe adevăratul autor al *Istoriei Ţării Româneşti*, opera Stolnicului era atribuită lui Nicolae Milescu, Şincai o va folosi sub acest nume.

Problema originii poporului român este reluată şi tratată la un nivel superior faţă de încercările precedente de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*. Folosind un număr mult mai mare de izvoare decît Costineştii şi stolnicul Cantacuzino, Cantemir întrebuinţează pentru alcătuirea *Hronicului* o serie de cronicari bizantini, ruşi, izvoare turceşti, arabe şi persane, pe care ceilalţi nu le cunoscuseră. În afara numărului mare de izvoare pe care le foloseşte şi a metodei critice, istorice, bazată pe principii pe care autorul şi le fixează pentru demonstrarea adevărului istoric, Cantemir mai are şi un alt merit faţă de predecesori, prin aceea că încearcă să demonstreze continuitatea poporului român folosindu-se de izvoarele bizantine şi încadrînd istoria noastră într-una mai largă, sud-est europeană, de unde erau şi se puteau culege unele date despre existenţa poporului român.

---

[1] *Cronicarii munteni*, Bucureşti, 1961, vol. I, p. 54.

[2] *Idem*, p. 55.

[3] *Ibidem*.

[4] *Idem*, p. 68.

[5] *Idem*, p. 52.

[6] *Idem*, p. 49—50.

Scopul lucrării lui Cantemir, după cum o subliniază el însuşi, este acela al cinstirii patriei: „Slujească-să dară cu ostăninţele noastre neamul moldovenesc“ [1]. Acest lucru el înţelege să-l facă prin demonstrarea nobleţei neamului, a poporului din care te tragi. Dar această nobleţe Cantemir o vede în sens nobiliar, în spiritul ideologiei clasei dominante feudale din secolul al XVIII-lea, cînd calităţile cuiva se măsurau nu după valoarea lui personală, ci după vechimea familiei, cînd cîteva sute de ani adăugate arborelui genealogic aveau o importanţă cu totul deosebită. Pornind de la această premisă, Cantemir încearcă să împingă originea poporului român cît mai adînc în trecut. Fixînd anul 107 ca anul de început al poporului nostru, pentru că atunci au fost aduşi coloniştii romani, Cantemir, cu o deosebită mîndrie, face observaţia că nici un alt popor al Europei, ca germanii, popoarele slave, francezii, popoare care se închează în secolele V—VI, nu sînt mai vechi decît poporul român.

Dacii (care după Cantemir sînt sciţi, deci tătari, şi ţin de istoria legendară şi fantastică a ţărilor Gog şi Magog, pe care *Biblia* şi geografii arabi le situau undeva la marginea de răsărit a lumii), fiind de origine barbară, nu puteau fi socotiţi ca strămoşi ai poporului român. Pentru că grecii socoteau pe toţi străinii drept barbari, Cantemir îi scoate pe romani din această categorie, făcîndu-i urmaşi ai grecilor din Troia. În afara argumentelor culese din istoricii latini, Cantemir aduce şi un argument de ordin lingvistic, demonstrîndu-ne că latina derivă din elină, pe baza unor asemănări de

---

[1] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 180.

cuvinte, care ne arată, însă, fondul lor comun indo-european, lucru pe care Cantemir nu-l ştia. Deoarece romanii erau descendenţii grecilor, Cantemir se simte obligat să reproducă succint istoria grecilor. Se opreşte asupra luptelor de la Troia şi ne prezintă felul în care Eneas s-a salvat şi cum a ajuns în Italia. După ce ne relatează fundarea Romei, trece la demonstrarea originii romane a poporului nostru.

Din ideile fundamentale susţinute în *Hronic* în legătură cu cucerirea Daciei şi continuitatea romanilor merită să fie relevate cîteva. Cea mai importantă este aceea a stîrpirii dacilor de către romani, idee pe care Cantemir o împrumută de la Costineşti şi care va fi reluată de către istoricii Şcolii ardelene. După Cantemir, părăsirea Daciei de Aurelian nu este altceva decît o retragere vremelnică din faţa unei invazii, după care populaţia a revenit să-şi ocupe locurile şi casele părăsite. Romanitatea din Dacia continuă să existe în cadrul Imperiului roman sau bizantin, fără a fi influenţată de năvălirile barbarilor. Din rîndurile acestei populaţii s-a ridicat o nobilime care este mai veche decît nobilimea maghiară.

Planul *Hronicului* a influenţat pe Samuil Micu în scrierea istoriei sale. Micu îşi începe expunerea de la fundarea Romei.

Însă demonstraţia cea mai bine documentată a originii poporului nostru şi a continuităţii lui o face Şincai. El părăseşte modul tradiţional de a încadra istoria românilor într-una care începea de la facerea lumii sau de la fundarea Romei şi îşi începe *Cronica* în anul 86. Alegerea acestei date n-a fost făcută întîmplător. În anul 86 au loc luptele dintre Decebal şi Domiţian. Aşadar Şincai îşi începe *Cronica* cu evenimentele care au premers şi au dus pînă la urmă la căderea Daciei sub stăpînirea romană. Pe de altă parte, Şincai urmărea să scoată în evidenţă opoziţia dintre Domiţian, împăratul incapabil „şi dat spre sburdările trupeşti“ [1], şi Traian, împăratul viteaz, înţelept, „urzitoriul, întemeietoriul şi-i de-a zice tatăl românilor“ [2].

---

[1] *Cronica*, I, p. 3.
[2] *Idem*, p. 13.

Din prima frază a *Cronicii*, Şincai, urmîndu-l pe stolnicul Cantacuzino, rupe cu tradiţia şi, cu toate că va îmbrăţişa teza stîrpirii dacilor de către romani, ni-l prezintă pe Decebal ca pe un şef de oaste neobosit şi inteligent. Printre colonişti Şincai admite şi „gloate mişele", iar colonizarea Transilvaniei este dovedită de inscripţiile romane adunate de Fridvalszki, fostul său profesor.[1] În ceea ce priveşte convingerea lui Şincai în legătură cu dispariţia dacilor, nu există nici o îndoială, cu toate că, descriind înfăţişarea dacilor aşa cum au fost sculptaţi pe Columna lui Traian, Şincai observă că portul lor era „tocma cum iaste portul românilor celor ce lăcuesc pre lîngă Sibiiu"[2]. Este pentru prima dată cînd se face o legătură de acest gen, însă fără nuanţele şi concluziile etnografice ce s-ar fi cuvenit.

Stăpînirea romană în Dacia. După ce demonstrează originea noastră, Şincai nu face numai un istoric al stăpînirii romane în Dacia, ci o istorie a Imperiului roman, din care făcea parte Dacia, şi aceasta mai ales pentru că numai romanii înşişi sînt strămoşii noştri. Expunînd evenimentele pe ani, împletind într-un stil curgător comentariile sale cu extrasele din izvoarele pe care le foloseşte, nu uită să aducă unele informaţii care atestă bunăstarea Daciei ca rezultat al administraţiei romane[3] sau elogii pentru împăraţii care s-au îngrijit de buna administrare şi apărare a Daciei, sau să ne prezinte în chip negativ pe împăraţii care nu s-au interesat de noua provincie romană.[4] Dar indiferent de calităţile pe care le-ar fi demonstrat, un alt împărat nu putea „să întreacă pre unişorul Traian"[5], eroul care polarizează întreaga admiraţie a lui Şincai. De exemplu, vorbind de moartea lui Adrian, Şincai conchide că „n-ar fi fost reu, de n-ar fi pizmuit atîta laudei ceii adevărate a lui Traian"[6], iar cît priveşte monumentele lăsate de unul şi de altul, „ci tătuşi piiaţul şi Columna lui Traian mai mult iaste decît Mausoleul lui Adrian, după judecata tuturor"[1].

Cucerirea şi colonizarea Daciei de către romani sînt văzute de Şincai numai în laturile lor pozitive; ele au constituit un progres de nediscutat pentru civilizaţia acestor locuri. De relaţii antagonice între autohtoni şi noii cuceritori nu putea fi vorba, deoarece Şincai acceptă teza extirpării dacilor. În asemenea condiţii, explicarea procesului romanizării, care a suscitat mai tîrziu atîtea discuţii, nu-şi afla locul. Cît priveşte lupta de clasă din sînul Imperiului roman, Şincai, la fel ca şi majoritatea contemporanilor săi, nu putea să desprindă din izvoarele folosite asemenea aspecte. Nici măcar persecuţiile creştinilor, de care autorul aminteşte adeseori, nu-i trezesc bănuieli în această direcţie. De aceea, perioada care se cuprinde între anii 105—274, socotită de autor ca perioadă de plămădire a poporului român, întruneşte admiraţia şi aprobarea deplină din partea lui Şincai. Această trăsătură, caracteristică întregii Şcoli ardelene, va fi preluată în mare parte de istoriografia noastră chiar şi după ce se dovedise persistenţa dacilor în noua colonie şi luptele duse de aceştia împotriva stăpînirii romane.

Abia în cadrul istoriografiei noastre contemporane s-a pus şi s-a rezolvat în adevărata lor lumină caracteristicile esenţiale ale cuceririi romane, atît ca aport pozitiv pentru dezvoltarea civilizaţiei pe aceste meleaguri, cît şi ca evidenţiere a luptelor de clasă inerente modului de producţie sclavagist. O problemă pe care Şincai o abordează încă de la începutul *Cronicii* este şi aceea a creştinării Daciei. Sprijinindu-se pe unele afirmaţii ale lui Tertulian şi Origenes, Şincai consideră că creştinarea Daciei a început o dată cu colonizarea ei.[2]

Procesul creştinării nu se încheie cu această etapă, şi istoricul transilvănean socoteşte că el s-a continuat şi după părăsirea Daciei, cînd, în urma marilor persecuţii, o parte dintre creştinii de la sudul Dunării au trecut în nord[3], fapt acceptat de istoriografia noastră.

---

[1] *Cronica*, I, p. 10.
[2] *Idem*, p. 7.
[3] *Idem*, p. 15.
[4] *Idem*, p. 14.
[5] *Idem*, p. 15.
[6] *Idem*, p. 16.

---

[1] *Cronica*, I, p. 16.
[2] *Idem*, p. 18.
[3] *Idem*, p. 59—60.

Nu numai atît, dar Şincai este convins că romanii creştinaţi care au rămas în Dacia „pre mai mulţi au întors la credinţă încă şi din gothi“ [1].

Am mai arătat că, spre deosebire de înaintaşi, Şincai profită de realizările înfăptuite în materie de cercetare istorică şi utilizează în mod sistematic inscripţiile pentru perioada stăpînirii romane în Dacia. Şi cu toate că uneori le acordă o importanţă exagerată, reproducînd aproape cea mai mare parte a lor (deşi atunci cînd sînt tratate piesă cu piesă, în general, aduc informaţii cu caracter local), cu toate că prin acest procedeu încarcă expunerea cu amănunte care ni se par inutile, totuşi, dacă ţinem seama de faptul că pînă la Şincai se ştiuseră numai lucruri vagi despre urmele lăsate de stăpînirea romană în Dacia, atunci înţelegem pasiunea şi dorinţa pe care autorul le pune în reproducerea acestor mărunte informaţii, care însă deschideau noi perspective asupra perioadei respective şi jalonau toponimic această romanitate atît de discutată de pe cuprinsul Transilvaniei.

Vorbind de inscripţii, merită să fie menţionat ca document de limbă românească traducerea lor, de o mare precizie şi concizie. Şincai a fost împins în redarea integrală a unora dintre ele şi de conţinutul lor, cum este inscripţia lui Plautian, din 203 : „Am trăit, cînd am trăit, bine; acuma povestea mea s-au făcut, acuşi se va face a voastră, se trăiţi şi vă bucuraţi. Am trăit şesezeci şi şepte de ani.“ [2]

Decadenţa stăpînirii romane este situată de Şincai după anul 241, pentru că „pînă acuma, strămoşii nostri încă nu scăzuse din floarea şi fericirea sa“ [3].

Semnul decăderii îl dau atacurile goţilor din anul 248, pe care Şincai le socoteşte ca „începutul tuturor reutăţilor şi al năcazurilor, care de aci înainte au trebuit se le sufere romanii cei din Dachia, adecă strămoşii noştri, ai românilor celor de-acum“ [4].

---

[1] *Cronica*, I, p. 60.
[2] *Idem*, p. 22.
[3] *Idem*, p. 27.
[4] *Idem*, p. 29.

Pînă la părăsirea Daciei de către o parte din coloniştii romani, Şincai, tratînd în continuare istoria Imperiului roman, stăruie mai mult asupra năvălirilor întreprinse de goţi, care afectau în special Dacia, urmărind, atît cît îi permiteau izvoarele, să reproducă fiecare incursiune a acestora în imperiu. Şi chiar dacă în izvoare nu se pomeneşte nimic despre pagubele suferite de către locuitorii Daciei în urma acestor năvăliri, descriind rezultatul lor din provinciile sud-dunărene, Şincai, în tabloul sumbru pe care încearcă să-l schiţeze ca preludiu al marilor dezastre ce vor urma, nu uită să ne atragă luarea-aminte asupra faptului că dacă asemenea lucruri s-au putut întîmpla la sudul Dunării, „dară beţii strămoşii noştri ce n-au trebuit să pătimească în Dachia?“ [1]

Problema „părăsirii Daciei“ de către romani este tratată de Şincai în mod magistral. Concluziile stabilite de el sînt valabile şi azi, adăugîndu-li-se, ca descoperiri noi, foarte puţine lucruri.

Avînd în vedere importanţa pe care Şincai o acordă acestei probleme, discutată pe larg în cadrul *Cronicii*, se cuvine să ne oprim puţin asupra ei. Cantemir, în *Hronic*, aşa cum am văzut, admitea o retragere vremelnică a romanilor, dar o dată trecut pericolul, ei reveneau în nordul Dunării, aşa cum proceda populaţia în cazul unei năvăliri tătărăşti contemporane domnului moldovean. Spre deosebire de tot ce se spusese pînă la el în această problemă, Şincai nu numai că lărgeşte cadrul discuţiei datorită cunoaşterii tuturor izvoarelor antice care s-au referit la părăsirea Daciei, dar dă o soluţie logică problemei, soluţie care îşi păstrează valabilitatea, în linii generale, şi astăzi. Materialele de la care porneşte discuţia sînt vechile istorii ale scriitorilor antici, cărora Şincai le acordă un larg credit. În ceea ce priveşte restul materialelor referitoare la această problemă — inscripţii, materiale numismatice şi arheologice propriu-zise —, ele erau prea puţine pentru a servi ca bază de discuţie, importanţa lor fiind pusă în valoare abia în timpurile mai noi.

E de remarcat, în primul rînd, că Şincai cunoaşte şi pune în discuţie toate izvoarele narative mai vechi care s-au referit la

---

[1] *Cronica*, I, p. 33.

„părăsirea Daciei“. Analiza lor nu o face în ordinea cronologică a scrierii operelor respective, ci, pentru a respecta planul analistic al *Cronicii*, Şincai le grupează în două părţi : prima cuprinde istoricii care afirmă că romanii au părăsit Dacia în vremea lui Gallienus, şi a doua, istoricii care fixează părăsirea Daciei în vremea lui Aurelian. Istoricii care se referă la părăsirea Dacici pe vremea lui Gallienus sînt Sextus Aurelius Victor, Orosius, Eutropius, „cu carii se nărăvesc“ Paul Diaconu şi Sextus Ruffus.

Şincai traduce pasajele care amintesc „părăsirea Daciei“ pentru ca pe baza lor să poată răspunde lui Carol Eder, care contestase afirmaţiile din *Supplex Libellus Valachorum*, că românii au stăpînit Transilvania cînd au venit ungurii. Numai pe baza izvoarelor sus-amintite Şincai conchide că, deşi „s-au silit d. Eder a arăta ce dorea, nimica au isprăvit, pentru că deşi zic numiţi avtorii, mai ales Orosie, că Dachia de pururea au fost perdută supt împăratul Galien, zisa lor aşa trebue înţeleasă, cum că colónia romanilor cea din Dachia lui Traian, de pe vremea lui Galien, n-au mai remas în floarea, în carea au fost pînă la dînsul“ [1].

Această concluzie a lui Şincai nu numai că a rămas valabilă, dar a fost confirmată de către istoriografia noastră contemporană. Pe baza noilor descoperiri arheologice, s-a dovedit că între anii 257—271 a avut loc o depreciere monetară, o decădere economică, de altfel caracteristică întregului imperiu, dar că n-a fost vorba de o retragere a romanilor. [2]

Anul în care au fost retrase din Dacia garnizoanele militare romane nu poate fi stabilit cu precizie matematică. Pe baza unor mărturii epigrafice şi numismatice, istoriografia noastră contemporană s-a fixat asupra anului 271. Şincai, pe baza izvoarelor avute la îndemînă, a stabilit ca dată a acestei retrageri anul 274.

Continuitatea poporului român. Şincai se ridică cu vehemenţă împotriva ideii că Dacia a fost părăsită în întregime : „Cum că împăratul Avrelian, vrînd a merge împrotiva persilor, în anul acesta

---

[1] *Cronica*, I, p. 36.

[2] *Istoria românilor*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti 1960, vol. I, p. 461—465.

(274) au scos leghioanele din Dachia Veche şi o parte a coloniei şi le-au aşezat de-a dreapta Dunărei, nu se poate tăgădui, dară a îngădui încă nu poci, cum că toată colonia o-ar fi trecut în Dachia-cea-Noao, pentru că cei mai mulţi dintră coloni au trebuit se fie daţi spre economie, carea aşa lesne ştiu că nu o-au lăsat, mai vîrtos după atîta mulţime de vreme, cît au fost întră Traian şi întră Avrelian“ [1].

Această concluzie este comună întregii Şcoli ardelene şi se sprijină pe o afirmaţie făcută de Sarnitius, în *Istoria goţilor* [2].

Un argument în favoarea continuităţii a fost făcut pe baza unei concluzii logice care se poate trage în urma afirmaţiei că Aurelian a retras legiunile din Dacia pentru a merge împotriva perşilor. Aşadar, evacuarea se făcea în parte şi de bunăvoie, „pentru că de-ar fi fost atunci vro pricină de a fugi din Dachia-cea-Veche în cea Noao, cum s-ar fi gătit şi pornit Avrelian tocma atunci asupra persilor?“ [3].

Ideea lui Şincai că retragerea s-a făcut de bunăvoie a trecut neobservată, şi de fapt nici acum, după părerea noastră, nu este valorificată la justa ei valoare. Trebuie arătat că cedarea Daciei în stăpînirea goţilor nu a însemnat şi o despărţire categorică între populaţiile romanice de pe ambele maluri dunărene, mai ales că goţii erau primiţi ca federaţi, o formulă care se va generaliza pe cuprinsul întregului Imperiu roman.

Încredinţat că o parte a coloniei a rămas în Dacia, Şincai afirmă că dintre aceşti romani şi din cei trecuţi de Crum peste Dunăre „s-au prăsit apoi toţi românii cîţi sînt de-a stînga Dunărei“ [4]. Nedîndu-şi seama că romanizarea a pornit de la sud spre nordul Dunării şi că de fapt procesul romanizării premersese cucerirea romană în Dacia, Şincai credea, ca şi stolnicul Cantacuzino, că din romanii trecuţi de Aurelian în noile Dacii „s-a prăsit“

---

[1] *Cronica*, I, p. 42—43.

[2] Vezi : Samuil Micu, *Scurtă cunoştinţă a istorii românilor*, Bucureşti, 1963, p. 26.

[3] *Cronica*, I, p. 51.

[4] *Idem*, p. 43.

grupul romanic sud-dunărean. O dată demonstrată lipsa de temei a celor care susţineau că Dacia a fost părăsită în întregime, se străduieşte să argumenteze continuitatea românilor de-a stînga Dunării, una dintre cele mai importante şi controversate probleme de istorie românească. Este interesant de urmărit felul în care încearcă să rezolve şi să umple acest hiatus de peste o jumătate de mileniu, timp în care izvoarele narative păstrează o desăvîrşită tăcere despre existenţa românilor la nordul Dunării.

Un argument în sprijinul continuităţii, de care s-a servit cam în aceeaşi formă şi Cantemir, îl împrumută din folclor: „Românii cei de-a stînga Dunărei, mai vîrtos cei din Ardeal, pînă astăzi pomenesc pre împăratul Avrelian, cîntînd cu jale: hai, Lerom, doamne! Adecă: hai, Avreliane, doamne! cînd colindă la Crăciun.“ [1]

Pentru ultimul sfert al secolului al IV-lea şi începutul secolului următor, Şincai caută să demonstreze existenţa romanilor în Dacia şi încearcă să acrediteze ideea că ar fi existat o stăpînire efectivă a Imperiului roman asupra Daciei. Pentru a urmări gîndirea lui, să dăm un exemplu: pentru anul 316 izvoarele indică o năvălire a sarmaţilor peste Dunăre, în Panonia. [2] În anul 319 Constantin bate pe goţi în ţinutul sarmaţilor. Cum sarmaţii locuiau dincolo de Nistru, după cum reieşea din izvoarele care se refereau la situaţii anterioare anului 274, anul evacuării Daciei, Şincai, pe baza acestei logici, în care este evident că se înşală, conchide că „sarmatele“ a fost bătut dincolo de Nistru, şi deci „pe vremea aceasta, nu neamurile gothilor, ci românii, cei din colonia lui Traian prăsiţi, era în Dachia-cea-Veche“ [3]. Aşadar, neamurile goţilor „mai adeseori au năvălit în Dachia Veche preste beţii strămoşii noştri; pentru care năvăliri, Dachia lui Traian sau cea Veche, pe vremea Marelui Constantin, se chiăma Gothia, iară mai tîrziu s-au numit Ghepidia, tot pre vremea neamurilor acestor, gothiceşti, căci după aceaia, pre tîmpurile altor neamuri, alte nume au avut amîndoao Dachiile“ [4].

---

[1] *Cronica*, I, p. 44.
[2] *Idem*, p. 59.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.

Că pe vremea lui Constantin cel Mare, care a făcut pod peste Dunăre „ca se poată apăra Dachia-cea-Veche şi împinge îndărăpt pre varvarii, carii acuş-acuş năvălea întrînsa“ [1], şi pe vremea lui Justinian, despre care istoricul nostru nu aminteşte, a existat cel puţin un control al malului nordic al Dunării, este un fapt confirmat de cercetările ulterioare, şi-i dau, într-o oarecare măsură, dreptate lui Şincai, dar includerea întregii Dacii sub controlul imperiului este o exagerare pe care istoricul o făcea din lipsa unor cercetări amănunţite asupra perioadei respective şi din dorinţa de a demonstra continuitatea romanităţii la nordul Dunării.

Ceea ce este important în afirmaţiile şi concluziile la care ajunge Şincai este nu problema stăpînirii oficiale asupra Daciei, ci faptul că, pentru prima dată, se punea cu toată tăria problema contactului dintre cele două populaţii romanice de la nord şi sud de Dunăre, şi mai ales este pentru prima dată cînd se încerca identificarea românilor sub numele, de altfel vagi, pe care le dau izvoarele bizantine popoarelor şi locurilor de la nordul Dunării.

Un alt merit al lui mai este şi acela al folosirii izvoarelor legate de istoria bisericii, de unde încearcă să extragă ştiri în legătură cu existenţa romanităţii la nord de Dunăre. Este un aspect care, fără să dea rezultate spectaculoase — dacă excludem exagerările lui Şincai, care identifică pe un Theofil, mitropolitul Goţiei, ca mitropolit român, cu reşedinţa la Alba-Iulia —, n-a fost epuizat nici pînă în prezent.

Făcînd în continuare o istorie a Imperiului roman, pentru raţiunea că era împărăţia strămoşilor noştri, încearcă să cuprindă în cadrul ei şi istoria românilor din nordul şi sudul Dunării, menţionînd cea mai mică informaţie care se referă la Dacia Nouă sau Rîpoasă, la luptele care au avut loc prin aceste părţi, sau la oraşele din aceste părţi atunci cînd sînt amintite în izvoare [2].

Încercarea de a include istoria noastră într-una mai largă, cu caracter universal, o făcuse şi Cantemir. Şincai depăşeşte opera savantului moldovean printr-o mai mare ordine în folosirea izvoarelor, printr-o înlănţuire mai strînsă a faptelor şi printr-o interpretare superioară a lor. La un moment dat, el admite o stăpînire parţială a Daciei de către goţi, dar este convins, de exemplu, că în anul 374 „numai românii era în anul acesta în Ardeal şi cea-ialaltă parte a Dachiei pînă în Tisă“ [1].

---

[1] *Cronica*, I, p. 65.
[2] *Idem*, p. 135, 136, 140.

Începînd cu secolul al V-lea, admite că Dacia Veche a trecut sub stăpînirea mai multor popoare barbare, totuşi, la anul 505, vede o năvală a românilor din cele două Dacii asupra Bizanţului, iar anul 602 este socotit de Şincai ca „cel mai de pre urmă de a mai putea împăraţii Răsăritului stăpîni Dachia-cea-Veche şi pre colonii lui Traian cei întrînsa remaşi“ [2].

Vorbind de venirea slavilor, el îi vede, ca şi pe ceilalţi barbari, simpli cuceritori, care au trecut fără să fi exercitat vreo influenţă asupra formării poporului român.

În cadrul efortului demonstrării continuităţii, tratează o problemă care avea să nască multe controverse : *colaborarea româno-bulgară din secolele VIII—XIII.*

Credem că istoricul transilvănean avea dreptate acceptînd punctul de vedere exprimat de Engel, că toate popoarele migratoare au trecut, dar n-au stăpînit în Dacia, în afară de bulgari. Şincai însemnează : „Tu cetitoriule! ia aminte că, de la anul acesta, pînă la venirea ungurilor, beţii colonii lui Traian, şi cei ce era în Dachia-cea-Veche şi cei din Dachia-cea-Noao, mai tot supt jugul bulgarilor au gemut“ [3]. În altă parte, însă, istoricul consideră pe români ca fiind uniţi cu bulgarii şi, deci, părtaşi la victoriile pe care aceştia le repurtează asupra bizantinilor. În consecinţă, atunci cînd vorbeşte de ţarii bulgari îi socoteşte crai ai românilor [4], şi istoria bulgarilor face parte integrantă din *Cronica* sa. Un argument în favoarea existenţei românilor în sudul Dunării, în secolul al VIII-lea, este identificarea unui episcop cu numele Urs ca fiind român. [5]

---

[1] *Cronica*, I, p. 89.

[2] *Idem*, p. 169.

[3] *Idem*, p. 183—184.

[4] *Idem*, p. 192, 197, 198.

[5] *Idem*, p. 208.

În apărarea continuităţii poporului român Şincai respinge teza lui Engel că bulgarii au populat Dacia Veche cu români şi admite doar faptul, justificat de documente, că bulgarii „au mai adus români la cei mai dinnainte lăcuitori româneşti, nu numai din colonii lui Traian cei din Dachia lui Avrelian, ci şi din romanii accia pre carii i-au aşezat în Thrachia şi Machidonia avgustul Constantin cel Mare“ [1].

Un alt fapt important este acela că Şincai îi separă prin anul 708 pe români (romani) de greci (romaichi), observînd că grecii fără ajutorul românilor, care se aflau la data aceasta sub stăpînirea bulgarilor, n-au putut moşteni gloria sau slava strămoşilor noştri! [2]

Tot pentru perioada respectivă Şincai face şi unele erori : bulgarii sînt slavi, şi nu turci, cum spune Engel, pentru că vorbesc o limbă slavă; abrodiţii sînt români, şi încercarea lor de eliberare de sub influenţa bulgară, în 824, cînd cer sprijin regelui Franciei, este considerată de Şincai ca o răscoală a românilor împotriva jugului bulgar. [3]

De o importanţă covîrşitoare pentru istoria poporului nostru sînt primele ştiri bizantine despre Vlahi din Cinamos, Anna Comnena, Gh. Acropolitul, N. Choniates şi alţii, ştiri pe care Şincai le scoate în evidenţă în *Cronica* sa. O dată cu începutul istoriografiei noastre ştiinţifice, s-au ridicat de către adversarii continuităţii poporului român obiecţiile cele mai periculoase cu privire la formarea poporului nostru. Şincai, în cadrul *Cronicii*, va răspunde interpretărilor arbitrare ale documentelor printr-o analiză temeinică a acestora şi va schiţa cadrul general al disputelor, care se vor purta şi mai tîrziu, cu o şi mai mare înverşunare.

Unul dintre cele mai persistente argumente ale adversarilor formării poporului român pe teritoriul pe care-l ocupă azi este acela al caracterului nomad al populaţiei române sud-dunărene. Datorită acestei trăsături, pe care ei o voiau exclusivă pentru organizarea socială a românilor, se putea trage concluzia că românii, în peregrinările lor neîncetate pe urma turmelor de oi, au ajuns mai tîrziu şi prin locurile de la nordul Dunării şi Carpaţilor. Simţind cît de periculoasă este această interpretare, Şincai, pentru prima dată în istoriografia noastră, ia poziţie şi demonstrează netemeinicia unor astfel de afirmaţii. Răspunzînd lui Eder, care „foarte reu s-au înşălat, judecînd din cuvintele Annei Comnenei, cele mai sus aduse, că pe vremea eii, românii au fost numai păstori şi, neavînd stătornice lăcaşuri, se muta din loc în loc, ca şi ţiganii; pentru că însa Anna Comnena scrie că oraşul Exeban de lîngă Andrónia au fost oraş românesc, şi aşa românii în comun au avut lăcaşuri şi oraşe, cu mult mai vestite decît sasii din Ardeal, măcar că pentru mărimea şi lăţimea neamului românesc, carea nici Eder o poate tăgădui, mulţi dintre români îmbla razna şi atunci, ca şi acuma“ [1].

---

[1] *Cronica*, I, p. 185.

[2] *Idem*, p. 192.

[3] *Idem*, p. 222.

Este adevărat că Şincai nu cunoaşte cronicile apusene ale lui Villehardouin, Robert de Clari, *Cronique de Romanie*, şi altele, care se referă la cea de a patra cruciadă şi în care sînt foarte multe informaţii referitoare la românii din sudul Dunării şi la colaborarea lor cu cei din nordul Dunării. Totuşi, folosind izvoarele bizantine, în special pe Choniates şi pe Acropolitul, Şincai consideră răscoala din 1186 ca fiind pornită de către români în colaborare cu bulgarii. În afară de caracterul răscoalei, de colaborarea româno-bulgară, Şincai vorbeşte şi de ajutorul pe care-l dau sciţii, de la nord de Dunăre, pe care-i socoteşte ca fiind români. Că este o exagerare este evident, pentru că sub numele de scit se ascundeau şi triburile cumane din Cîmpia Dunării. Ceea ce este important, însă, e că Şincai, în credinţa lui nestrămutată despre existenţa românilor la nordul Dunării, intuieşte această colaborare românească de la nord şi sud de fluviu.

În cadrul *Cronicii* este acordat un mare spaţiu luptelor dintre Asăneşti şi Imperiul bizantin.

În afara izvoarelor bizantine, Şincai foloseşte, tot pentru prima dată, o serie de documente-cheie ale curiei papale, care aruncă lumină asupra originii românilor, asupra formării Imperiului româno-bulgar în timpul Asăneştilor, asupra relaţiilor dintre Ioniţă şi Roma

---

[1] *Cronica*, I, p. 308—309.

şi în plus unele amănunte în legătură cu evoluţia creştinismului în aceste părţi sud-dunărene. Lăsînd la o parte cronicile occidentale, despre care am amintit mai sus şi care aduc completări utile, dar nu schimbă cadrul general istoric, Şincai foloseşte toate materialele care stau şi acum la baza cercetării acestei perioade, şi concluziile lui, în afara unor exagerări, sînt valabile şi astăzi (fără să mai amintim traducerea integrală şi impecabilă a textelor greceşti şi latineşti). Personalitatea lui Ioniţă este schiţată cu admiraţie de Şincai, şi atunci cînd Acropolitul — scriitor, de altfel, necontemporan perioadei tratate — încearcă să întunece figura înconjurată de lumina legendei pe care i-o dau calitatea lui de român şi de crai viteaz, istoricul transilvănean observă caustic: „Aci înseamnă că de ar fi fost adevărate cîte bîrfeşte grecuţul Acropolita asupra lui Ioannichie sau Ioann I, împăratului românilor şi bulgarilor, prinţii Moldovei şi ai Valahiei dintru-nceput pîn-acum n-ar fi priimit ca se pună numele de Ioann înaintea numelui lor, celui din botez; iară aceasta o-au făcut pururea pentru pomenirea lui Ioann I şi pentru ca se mărturisească că noi, românii care sîntem de-a stînga Dunărei, măcar că grecii ne-au poreclit schyte şi comani, tot de-un neam sîntem cu românii cei de-a dreapta Dunărei“ [1].

Se afirma în pasajul citat credinţa în unitatea românilor de pretutindeni şi în acelaşi timp se încerca explicarea particulei *Io* din nomenclatura voievozilor români.

Relaţiile românilor cu ultimele popoare migratoare. Aşa cum arătam mai înainte, istoricii Şcolii ardelene au încercat să explice relaţiile dintre românii din Transilvania şi unguri nu ca relaţii de la supus la cuceritor, ci ca o convieţuire care avea la bază o înţelegere survenită între unguri şi români. Luînd mărturie afirmaţiile cronicarului ungur, Anonimul regelui Bela, care spune că „lăcuitorii ţerei văzînd moartea domnului său (Gelu), de bună voia sa dînd mînă, ş-au ales şie domn pre Tuhutum, tatăl lui Horca, şi în locul acela ce se chiamă Aştileu, credinţa o-au întărit cu jurămînt, şi din ziua aceaia locul acela s-au numit Aştileu (Eşculeu), pentru că acolo au jurat"[1]. Aşadar, Transilvania n-a fost supusă cu armele, ci de bunăvoie, încît pretenţiile ungurilor de a se bucura de drepturi numai ei şi celelalte naţiuni privilegiate, pe baza dreptului celui mai tare, n-aveau nici un fundament istoric. Acelaşi lucru trebuie înţeles, după Şincai, şi despre celelalte formaţii statale din cuprinsul Ardealului, care s-au supus ungurilor.

---

[1] *Cronica*, I, p. 367.

Făcînd o paranteză, e de remarcat în această parte a *Cronicii* abundenţa citatelor care rivalizează ca întindere cu textul lui Şincai. Documentele erau prea importante, şi prin ele însele aduceau atîta material nou pentru istoria poporului român, încît Şincai găseşte necesar să le reproducă. Asta nu înseamnează că intervenţia autorului păleşte, se pierde şi rămîne neînsemnată în masa documentelor şi textelor de cronică. Dimpotrivă, deoarece pledoaria pentru drepturile poporului român îşi găseşte justificare şi în această perioadă, intervenţiile lui Şincai sînt foarte importante, ele conduc logic pe cititor spre o anume concluzie, pe care documentele înseşi o impun, subliniază cu pasiune tot ceea ce trebuie reţinut şi polemizează cu vigoare şi cu o perspectivă largă, dobîndită din cunoaşterea unui material foarte bogat, cu cei care contestă aceste drepturi.

Fiindu-i cunoscute o mare parte din documentele interne ale regatului ungar, Şincai aduce o serie de mărturii preţioase, care demonstrau existenţa românilor în Transilvania în secolul al XIII-lea, cum ar fi, de exemplu, documentul din 1224, prin care li se concesiona saşilor dreptul de a folosi o pădure a vlahilor şi bissenilor (pecenegilor)[2].

Fixînd regiunea cuprinsă de saşi, Şincai conchide că „românii nu sînt numai suferiţi în Ardeal, ci ei sînt vatra Ardealului, pentru că sasii nu au altă dreptate, fără numai carea o au şi românii"[3], aşa că „reu se înşală... la puntul acesta vestitul Eder"[4].

Este adevărat că pe alocuri, atunci cînd este vorba de Transilvania, Şincai aduce prea multe documente. Ele sînt pline de interes prin amănuntele pe care le dau despre organizarea socială şi bisericească sau pentru o istorie locală, dar sînt insuficiente ca să permită o grupare a lor pe probleme şi desprinderea unor concluzii care să-l îndrumeze pe cititor în istoria acelor timpuri de mijloc.

În această perioadă, aria problemelor care-l preocupă pe Şincai se lărgeşte şi mai mult. El tratează, în parte, şi istoria Bizanţului, ca moştenire a istoriei romane, deci strămoşeşti, se ocupă de istoria bulgarilor, care trăiesc împreună cu românii, iar o mare parte din *Cronică* este afectată istoriei Ungariei, ale cărei destine le urmează Transilvania. Şi fiindcă pecenegii şi cumanii au ocupat succesiv Moldova şi o parte a Ţării Româneşti, sînt amintiţi şi ei. Aşadar, avem de a face, prin forţa lucrurilor, cu o încadrare a istoriei noastre într-o istorie cu caracter universal. Existenţa românilor într-un loc presupune, într-un sens, tratarea istoriei lor. Dacă n-o au, din lipsă de ştiri directe, atunci trebuie făcută istoria statului în care sînt încorporaţi, menţionîndu-se, ori de cîte ori se iveşte prilejul, existenţa lor, soarta lor.

Privind raporturile dintre unguri şi români, Şincai ajunge la concluzia că românii reprezintă cea mai veche şi constantă populaţie a Transilvaniei, şi ocuparea acesteia de către unguri s-a făcut în urma unei înţelegeri bilaterale, a unui contract dintre populaţia românească şi unguri. De acum încolo ceea ce trebuia demonstrat era egalitatea în drepturi dintre români şi unguri, egalitate care se justifică prin existenţa nobililor români. Privind lucrurile din acest punct de vedere, Şincai identifică o serie de familii nobiliare ungureşti de origine română şi afirmă că e mai mare numărul nobililor unguri de origine românească decît al celor de origine maghiară, reproduce documente din care reiese în mod evident această egalitate în drepturi pe plan politic şi social. Unul din cele mai importante documente pe care îl aduce în sprijinul acestei afirmaţii este documentul din 1291, pe care regele maghiar Andrei îl dă lui Ugrin, şi din care se poate constata cum că nobilii români, aşa cum se citează în acest loc, stăteau alături de nobilii unguri, saşi şi secui, după obiceiul feudal la judecăţile prezidate de rege. Înarmat cu un astfel de document, Şincai nu uită să-i răspundă lui Eder că „în *Antihrisul* mieu am fost respuns la toate bîrfelele lui, ci dacă nu s-au putut typări pentru teleagă, îl întreb acum din căruţă, au nu e priimit un neam în ţeara aceaia, în care şede şi judecă dinpreună cu craiul său?"[1]. O dată demonstrată această egalitate în drepturi, Şincai consideră privilegiile regale acordate nobilimii, aşa cum este, de exemplu, celebra Bulă de aur dată de Andrei II, în anul 1222, ca privilegii care privesc şi pe români.[2]

---

[1] *Cronica*, p. I, 247.

[2] *Idem*, p. 375—376.

[3] *Idem*, p. 375.

[4] *Idem*, p. 378.

Pentru istoria prestatală a românilor din Moldova şi Ţara Românească Şincai aduce cîteva documente esenţiale pentru perioada respectivă. Este vorba de crearea episcopiei cumanilor de la începutul secolului al XIII-lea şi de diploma acordată de regele ungur cavalerilor Ioaniţi, în 1247, în care se cuprind cele mai preţioase informaţii despre existenţa şi organizarea socială a românilor din Oltenia şi o parte a Munteniei. În interpretarea unora dintre ele Şincai face şi greşeli elementare, explicate de lipsa unor studii despre popoarele migratoare. De aceea identifică sub numele de pecenegi şi cumani pe români. Este adevărat că se poate înţelege sub numele acestora şi populaţia românească supusă lor, dar Şincai este convins că cumanii sînt moldoveni de lege latinească[3], vlahii fiind de rit grecesc, iar emigraţia cumană în Ungaria, provocată de năvălirile tătarilor pe la mijlocul secolului al XIII-lea (1239), este emigraţia unei populaţii româneşti, care şi-a pierdut limba. Pentru că — aşa cum argumentează Şincai — ungurii care nu ştiu româneşte au zicala „Cît e Ţeara Ungurească, nu e ca fata românească"[4], aşa că lui Ladislau al IV-lea i s-a spus cumanul, pentru că se căsătorise cu o cumană, „l-au prăpădit dragostea comanelor sau a românelor"[5].

În urma acestei sumare prezentări a poziţiei lui Şincai faţă de perioada cea mai obscură din istoria poporului român se cuvine să relevăm pe scurt meritele istoricului ardelean.

Ceea ce se impune de la început este cantitatea materialului pe care-l foloseşte, cît şi calitatea lui. Pentru izvoarele narative se poate spune că Şincai a utilizat tot ceea ce era esenţial pentru această perioadă. În afara materialului merită evidenţiată concepţia avansată a lui Şincai, felul cum a înţeles să trateze perioada susamintită, înglobînd-o, de exemplu, în cadrul unei istorii mai largi şi încercînd să identifice pe români sub stăpînirile succesive ale popoarelor migratoare. Şi încă un amănunt: de la Şincai încoace, într-o lucrare de sinteză, niciodată nu i s-a acordat acestei perioade un spaţiu atît de mare în comparaţie cu economia întregii lucrări.

*

Una dintre cele mai importante şi controversate probleme pentru istoriografia românească s-a dovedit a fi aceea a apariţiei formaţiilor statale, adică a întemeierii celor două ţări româneşti. Unii istorici au acceptat teza descălecării celor două principate, pe care ne-a transmis-o tradiţia istorică. Teza aceasta avea să fie abandonată cu timpul de către N. Iorga, C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu şi alţii. Cu timpul s-a ajuns la o interpretare ştiinţifică a acestei probleme, demonstrîndu-se că aşa-zisa întemeiere nu este altceva decît rezultatul unei evoluţii interne a formaţiilor sociale româneşti, în anume condiţii generale care au permis acest fenomen.

Şincai, acceptînd teza descălecatului, este primul istoric român care încearcă să stabilească în mod ştiinţific o ordine în materialul confuz pe care ni l-a transmis tradiţia istorică. Numai cine ştie cronicile noastre îşi poate da seama de munca dificilă pe care a trebuit s-o depună istoricul transilvan pentru a clarifica una din perioadele obscure ale istoriei noastre.

Lipsindu-i cronicile slavo-române, care cuprind uneori date esenţiale despre începuturile celor două ţări româneşti, lipsindu-i şi primele documente emise de cancelariile domnilor români, pe baza cărora se pot face aprecieri sigure, era normal ca Şincai să comită şi unele erori, pe care istoricii de mai tîrziu aveau să le corecteze.

Pornind de la Anonymul românesc, Şincai acceptă ca dată a întemeierii Ţării Româneşti anul 1215, iar Negru Vodă este o persoană reală, care a domnit pînă în anul 1239, cu toate că Engel se îndoieşte de informaţiile acestui autor [1]. Dacă problema întemeierii este încă susceptibilă de unele modificări şi îmbunătăţiri pe care le vor aduce studii bazate pe ştiri noi, ceea ce este important e că Şincai, prin descălecarea celor două ţări româneşti, nu admite şi popularea lor (colonizarea lor) cu români veniţi de peste munţi, din Maramureş, sau Ţara Făgăraşului [2].

---

[1] *Cronica*, I, p. 435.
[2] *Idem*, p. 371.
[3] *Idem*, p. 386.
[4] *Idem*, p. 396.
[5] *Ibidem*.

Şincai nu este de acord nici cu „povestea despre Dragoş, despre căţaoa lui, ce s-au chiemat Molda, şi despre zimbru, carea poveste nu e vrednică de a se scrie, fiindcă iaste numai bîrfeală şi nu istorie adevărată" [3], observaţie pe linia gîndirii iluministe, care respingea în substanţă legendele.

Şincai, în continuare, sistematizînd şi punînd de acord un material mult mai întins decît au avut cronicarii la dispoziţie şi polemizînd cu istorici contemporani lui sau cu izvoarele, încearcă să fixeze o ordine îmbunătăţită a succesiunii domnilor din cele două ţări româneşti. Munca era imensă, iar rezultatele n-au rezistat decît parţial (e de reţinut că, în acest domeniu, chiar rezultatele cercetărilor de pînă azi pot fi susceptibile de noi discuţii şi modificări).

Cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea izvoarele devin mult mai abundente atît ca număr, cît şi ca informaţii, calitatea acestora îmbunătăţindu-se pe măsură ce se apropie de timpuri mai noi. Poate şi din această cauză, pe măsură ce ne apropiem de sfîrşitul lucrării, intervenţiile lui Şincai scad ca frecvenţă şi importanţă.

Tratînd istoria celor două state feudale româneşti, Şincai include în paralel şi istoria Transilvaniei, ca parte integrantă a istoriei poporului român. Este pentru prima dată cînd se face acest lucru.

După ce a demonstrat originea nobilă a neamului românesc şi continuitatea lui pe acest pămînt, Şincai face efortul de a redeştepta mîndria naţională prin reînvierea faptelor de vitejie de odinioară. În acest sens, perioada de cristalizare a independenţei state-

---

[1] *Cronica*, I, p. 369.
[2] *Idem*, p. 431.
[3] *Idem*, p. 430.

lor feudale din secolul al XIV-lea şi mai cu seamă luptele de independenţă care se încep din secolul al XIV-lea şi culminează în secolul al XV-lea îi ofereau lui Şincai materiale extrem de bogate. Şi dacă pe altul l-ar fi impresionat şirul de victorii pe care le-a obţinut poporul român, aproape de necrezut dacă raportăm la scara geografică disproporţia dintre cele două ţări române şi adversarii lor, Şincai păstrează un calm şi o admirabilă măsură a lucrurilor dacă ne gîndim că opera lui servea totuşi unui scop politic. Acest lucru te frapează de la prima mare victorie pe care o obţin muntenii în lupta de la Posada din anul 1330. Citînd descrierea luptei din cronica lui Turocz, care se încheie cu „numerul românilor, carii s-au ucis acolo prin unguri, numai computista (socotitorul) din iad l-au cules", Şincai remarcă „slăbiciunea inimei, carea o arată Turoţie în sfîrşit asupra românilor", şi trece imediat la cu totul altceva [1].

Şincai refuză în mod categoric să accepte suzeranitatea ungurească sau polonă asupra celor două ţări româneşti pentru secolele XIV—XVI. El arată că Ţara Românească şi Moldova au fost independente după întemeiere, şi această afirmaţie are ca scop să demonstreze că noi am jucat un rol politic şi în acelaşi timp să dezmintă pe cronicarii unguri, care vedeau în Ţara Românească o provincie supusă coroanei maghiare. Şincai subliniază acest lucru de foarte multe ori în cuprinsul *Cronicii*. De exemplu, Engel, vorbind despre ajutorul dat de români lui Mihail, ţarul Bulgariei, trăgea concluzia că grecii au socotit Valahia ca o provincie ungurească. Şincai răspunde că „zisa lui Enghel nu iaste adevărată, căci grecii nu pentru aceaia numesc Ţeara Muntenească Ungrovlahiă, pentru că ar întări că iaste provincia ungurească, ci pentru ca se-o osebească de la Vlahia-cea-Mare sau Moglena" [2].

De asemenea, el se ridică împotriva afirmaţiei făcute de unii că Alexandru Voievod s-a supus în 1343 lui Ludovic, regele Ungariei [3]. Amintind de un hrisov pe care l-a dat în 1377 acelaşi rege saşilor pentru construirea unei cetăţi, în care se menţionează că „de va veni la mînile noastre *Ţeara Muntenească*", sau „pînă cînd va veni *Teara Muntenească* la mînile noastre", conchide: „Întîiu, că *Ţeara Muntenească* sau Valahia pînă în anul de-acum, n-au fost supt unguri, fără numai cît avea nădejde craiul Ludovic că o va dobîndi; ci au murit cu nădejdea, ca şi ceialalţi crai ungureşti"[1]. Documentul este o dovadă incontestabilă a independenţei Ţării Româneşti, dar ceea ce urmăreşte Şincai să demonstreze, şi acest lucru a fost confirmat de toate documentele care s-au descoperit ulterior, e că ungurii nu au putut să cucerească vreuna din cele două ţări româneşti. În acest sens, referindu-se la expediţia ungurească din 1369, Şincai observa că „banatul Craiovei acuş au fost supt unguri, acuşi supt români, după cum au fost aceştia sau aceia mai tari şi mai norocoşi; aşa arată hrisoavele cele bătrîne, care totdeauna mai mult se preţuesc, decît minciunile acelora, carii, cu supunerea Valahiei întregi numai se lingăresc ungurilor"[2].

---

[1] *Cronica*, I, p. 469.
[2] *Idem*, p. 460.
[3] *Idem*, p. 479, 518—519.

Şincai nu acceptă nici pentru Moldova situaţia de vasală faţă de Polonia. Vorbind de închinarea lui Petru I către Vladislav Jagello, din 1387, Şincai o contestă pe motiv că argumentele nu sînt concludente, deoarece se bazează pe două regeste din Dogiel: „Mie mi-ar plăcea a vedea hrisoavele, ale cărora regestruri le aduce Doghiel, în original, pentru că nu cred eu să se fie supus Petru II Muşat pre sine polonilor, precum nici următorii lui s-au supus vreodată, fără numai cît au făcut mai adese ori alleanţă cu polonii, cum voiu arăta la anii viitori. Iară alleanţa nu e supunere; aşadară se dovedeşte că polonii numai din fală deşartă amestecă alleanţa cu supunerea, precum dintru aceaiaş fală amestecă şi titulii domnilor româneşti cu palatinii lor, pentru că de voiu întreba eu, avut-au vreun palatin leşesc atîta putere, cîtă au avut măcar care vodă din Moldova sau din Valahia, ce-mi vor respunde?"[3]

Un act omagial este socotit de Şincai act de împăcare, pentru că, după socoteala istoricului transilvănean, este o împăcare atunci

---

[1] *Cronica*, I, p. 519.
[2] *Idem*, p. 509.
[3] *Idem*, p. 532.

cînd cineva „nu pierde ce au avut mai nainte, fără numai nu se pofteşte de la dînsul ca se plătească pagubele care le-au făcut"[1].

Vorbind despre perioada de decădere politică a Moldovei, care are loc după moartea lui Alexandru cel Bun, cînd, datorită luptelor interne, se afla — ca niciodată în istoria ei — sub cele mai grele legături feudale faţă de Polonia, cu toate că din textele lui Cromer pe care le citează în *Cronică* reiese în mod evident starea de vasalitate a Moldovei, Şincai nu face nici un comentariu, ca spre sfîrşitul acestei perioade să vorbească tot de alianţă.[2]

Unul din argumentele pe care le aduce Şincai împotriva pretinsei supuneri a Moldovei sau a Ţării Româneşti faţă de Polonia şi Ungaria este şi acela că regii celor două ţări n-au reuşit să impună niciodată voievodatelor româneşti un domn pe care ţara respectivă să-l accepte. Că polonezii şi ungurii au ajutat pe un pretendent sau pe altul ca să ia scaunul, aceasta nu înseamnează că cele două ţări au fost supuse vreodată în mod efectiv, pentru că, de-ar fi fost aşa, ar fi pus oricînd şi pe cine-ar fi vrut ca voievod, cum au făcut-o cu voievozii Transilvaniei şi cu palatinii lor.[3] Că cele două ţări româneşti au fost vasale în unele perioade faţă de Polonia sau Ungaria este un fapt pe care istoriografia noastră modernă l-a acceptat.

Părerea noastră este că, în afara unor exagerări, Şincai a intuit o anume stare de lucruri, care a fost mai bine precizată abia după ce au apărut noi documente. Acceptînd uneori starea de vasalitate a celor două ţări româneşti faţă de alte puteri, trebuie făcută menţiunea că această dependenţă a fost pur nominală, în afară de o scurtă perioadă cuprinsă între anii 1432—1457, cînd amestecul polon şi al lui Ioan de Hunedoara în treburile interne ale celor două ţări româneşti ameninţa independenţa reală a celor două ţări.

Şincai n-a acceptat recunoaşterea vreunei dependenţe, bazîndu-se în special pe situaţia politică de la sfîrşitul secolului al XV-lea, cînd Moldova, în special, se afla într-o situaţie de totală independenţă faţă de Polonia şi Ungaria. Încît este uşor de înţeles de ce

---

[1] *Cronica*, I, p. 580.
[2] *Idem*, II, p. 16.
[3] *Idem*, p. 148—150.

Şincai reacţionează prompt atunci cînd Engel aduce două citate nesemnificative din Eder, dar în care se cuprind termenii ca „voievodul său“ şi „credinciosul său“ la adresa lui Ştefan cel Mare faţă de Vladislav II, şi aceasta pentru anul 1503. Arătînd că la supuşi nu se trimit soli, ci porunci, Şincai trimite la actul de alianţă din 1499 dintre Ştefan şi poloni: „şi vei vedea că Stefan V, de carele se cutremura toţi oblăduitorii din vecini, n-au fost supus, fără numai prieten craiului unguresc. În zădar se lingăreşte, aşadară, preavestitul Enghel şi aci ungurilor, căci scopul său nu-l va dobîndi pururea.“ [1]

Observaţia lui Şincai că tratatul dintre Radu cel Mare şi Vladislav, din 1507, nu e un act de supunere, ci de alianţă este justificată de întregul context politic al epocii respective, cînd Ungaria, datorită decăderii economice şi luptelor sociale, era incapabilă să emită pretenţii de dominare reală peste Carpaţi. Dacă Ţara Românească ieşise din orbita politică a Ungariei, Şincai nu-şi dă seama însă că acest lucru se datora în parte şi influenţei politice turceşti.

În legătură cu raporturile dintre ţările române şi vecinii lor, poziţia lui Şincai nu va rămîne rigidă, ea se va modifica pentru o perioadă mai tîrzie, cînd va accepta o dependenţă a celor două ţări româneşti faţă de turci. Dar în aprecierile lui Şincai întîlnim totuşi tributul pe care-l plăteşte unor idei contemporane lui. Creditul exagerat pe care acesta îl acordă rolului personalităţii în istorie, şi acest lucru se resimte pe întreg parcursul *Cronicii*, începînd cu strămoşul Traian şi încheind cu Iosif al II-lea, „binefăcătorul“ românilor din Transilvania, este un rezultat al influenţei filozofici wolfiene. Subiectiv, el credea că decăderea politică a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a avut loc datorită faptului că s-a sfîrşit sămînţa oblăduitorilor Moldovei, iar locul domnilor români l-au luat străinii [2]. De aceea îl vedem că este indignat de condiţiile pe care polonii le impun Movileştilor: „Vezi fala şi nedreptatea leşească“, şi plin de obidă adaugă: „căci nu învie acuma Ştefan al cincilea“ [3].

---

[1] *Cronica*, II, p. 141.
[2] *Idem*, p. 262.
[3] *Idem*, p. 348.

Şincai îşi dă seama că la procesul de decădere al celor două ţări româneşti au contribuit cauze interne şi cauze externe. Dar atunci cînd se referă la cauzele interne, el nu le vede pe plan social, în contradicţiile dintre clasele antagonice, ci, potrivit unor concepţii luministe, pe plan moral.

După istoricul ardelean, „pre neamul românesc mai mult l-au stricat întîiu neînţelegerea între dînşii şi pizma din lăuntru, carea şi pre strămoşii noştri, romanii cei vechi, sîngură i-au mîncat“ [1]. Schimbările dese de domnie, faptul că românii „adeseori nu s-au nărăvit între sine în punerea domnilor“ [2] au jucat un rol efectiv în slăbirea rezistenţei celor două ţări faţă de încercările de dominare dinafară. Observaţia lui Şincai că „partea cea mai slabă totdeauna au năzuit sau la poloni, sau la unguri şi au făgăduit toată supunerea şi ascultarea, numai să se ajute împrotiva părţei ceii mai tari; de unde au urmat de partea cea mai tare încă toate le-au făgăduit, numai se nu se ajute partea cea mai slabă“ [3] este judicioasă, şi ea trebuie extinsă şi la relaţiile ţărilor române cu turcii. Este pentru prima dată cînd se emite o apreciere obiectivă asupra unei stări de fapt dintre 1418—1457, şi importanţa acestui punct de vedere îşi păstrează valabilitatea şi astăzi, pentru că prin domn nu se înţelege persoana fizică şi morală a unui voievod, ci instituţia domniei, cea mai importantă în cadrul societăţii feudale. Dar dacă pentru istoria medievală a ţărilor române această constatare îşi păstrează o valoare importantă pînă în secolul al XVI-lea, după acest secol motivele reale şi esenţiale ale decăderii politice a celor două ţări româneşti stau în înrăutăţirea situaţiei economice şi sociale dinăuntrul lor, înrăutăţire accentuată şi de întărirea dominaţiei otomane.

La aceasta au contribuit însă şi cauze externe: „pizma şi fala creştinilor din vecini, şi mai vîrtos a leşilor, decît neamurile cele păgîne, tătarii şi turcii“ [4].

---

[1] *Cronica*, I, p. 563.
[2] *Idem*, II, p. 64.
[3] *Ibidem*.
Idem, I, p. 563.

Prin acordarea unor domenii pretendenţilor la domnie fugiţi în Ungaria şi Polonia, ungurii şi polonii au contribuit la întreţinerea dezordinii interioare în cele două ţări, „ci prin meşteşugurile acestea — se indignează Şincai — ce au dobîndit şi ungurii şi polonii? de nu ştii tu, îţi voiu spune eu, ascultă-mă: polonii, pentru fala lor, au roşit şi îngrăşat pămîntul Moldovei cu sîngele, şi pre moldoveni i-au îmbogăţit cu prădzile din ţinutul lor; ungurii au dat Ardealul de jaf şi moldovenilor şi muntenilor, pînă cînd au căzut aceştea supt jugul turcilor“ [1].

Una dintre cele mai valoroase idei politice din *Cronica* lui Şincai este aceea a importanţei colaborării dintre unguri şi români. După el, „ungurii cei vestiţi mai nainte în toată lumea de-atunci au început a merge înapoi ca şi racii, de cînd s-au despărţit de români şi s-au însoţit cu alte neamuri“ [2]. Această constatare o face istoricul transilvan pentru istoria regatului maghiar de la sfîrşitul secolului al XV-lea.

Cu toate că apreciază rolul pe care-l joacă disensiunile dinăuntrul Ungariei în căderea regatului maghiar, Şincai nu a întrevăzut că luptele de clasă şi haosul economic au dus la prăbuşirea de la Mohaci.

Judecînd pe un plan mai larg istoria relaţiilor româno-maghiare şi plecînd de la realităţi contemporane lui, Şincai ajunge la rezultate valoroase, deşi le aplică unei perioade anterioare. N. Bălcescu, referindu-se la evenimentele anilor 1848—1849, avea să sublinieze deseori rolul important pe care românii l-ar fi putut juca în timpul revoluţiei maghiare, dacă ungurii ar fi acceptat condiţiile de colaborare, pe bază de egalitate, pe care le propuseseră românii.

*

Spre deosebire de Samuil Micu, care în *Istoria şi lucrurile şi întîmplările românilor* descrie evenimentele anului 1784, şi ne dă în felul acesta posibilitatea să cunoaştem în mod direct atitudinea lui faţă de răscoala ţărănească a lui Horia, Cloşca şi Crişan, Şincai se opreşte în *Cronica* sa cu aproape o jumătate de secol mai devreme. De aceea este greu de precizat felul în care a privit Şincai frămîntările sociale contemporane lui. Găsim totuşi cîteva informaţii, care ne definesc într-o anumită măsură atitudinea istoricului faţă de problemele sociale ale vremii. Pe baza lor, este greu însă să apreciem la valoarea ei reală concepţia social-politică a lui Şincai, cu atît mai mult cu cît teama de cenzură îl face să evite multe idei care ar fi putut prejudicia apariţia *Cronicii*. Şi dacă ne gîndim că ultima redactare a acesteia avea loc într-o perioadă de aspră cenzură, devine evidentă şi semnificativă prudenţa mărturisită în mai multe rînduri de către autor.

Cu toate acestea, Şincai se situează pe o poziţie mai înaintată, dacă-l comparăm cu Samuil Micu, atunci cînd face relatarea marilor răscoale ţărăneşti din Transilvania, din anii 1437 şi 1514.

Dacă Samuil Micu evită să facă aprecieri asupra semnificaţiilor sociale pe care le-au avut mişcările ţărăneşti sau adoptă o atitudine negativă faţă de ele [1], Şincai, după ce arată care sînt cauzele ridicării ţăranilor, se opreşte mai mult asupra urmărilor negative pe care înăbuşirea răscoalei de la Bobîlna a avut-o asupra soartei ţăranilor. Cu această ocazie reproduce în întregime înţelegerea făcută între nobili în anul 1437, deoarece cuprinsul ei, prin sarcinile inumane impuse iobagilor şi prin tendinţa egoistă de clasă, constituia ea însăşi, în gîndirea iluministă, şi mai ales pentru nuanţa fiziocrată, o grea acuzare pentru autorii ei.

Referindu-se la unirea pe care au făcut-o nobilii cu saşii şi cu secuii, Şincai dezvăluie substratul social şi de clasă care a dus la realizarea ei, arătînd că „nu e împrotiva a tot neamului românesc, precum nu iaste nici împrotiva neamului unguresc, carele aşişderea nu se numeşte în unirea aceaia, ci numai împrotiva proştilor iaste“ [2]. Aşadar, Şincai este convins că românii n-au fost excluşi în întregime din înţelegerea făcută între nobili la 1437. Ei n-au fost menţionaţi, pentru că erau nobili şi nu se deosebeau cu nimic de unguri, în timp ce era necesar ca secuii şi saşii să fie numiţi, pentru că nu erau nobili. Ţinînd cont de această realitate, Şincai ne atrage atenţia că atunci cînd românii au fost despărţiţi de către unguri în Aprobatele Ardealului, nu s-a procedat conform dreptului istoric. Nu numai atît, dar Kemény, autorul Aprobatelor, prin strămoşul său Nicula, era de origine românească.

---

[1] *Cronica*, II, p. 65.
[2] *Idem*, p. 2—3.

[1] Cornel Cîmpeanu, *Introducerea* la Samuil Micu, *Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor*, Bucureşti, 1963, p. XXXVII.
[2] *Cronica*, I, p. 248.

Vorbind de războiul ţărănesc din 1514, Şincai notează: „Acesta iaste anul cel mai nefericit pentru românii, carii sînt supt sîntă coroana Ungariei, pentru că în anul acesta au căzut supt jugul, supt carele şi astăzi gem mişeii“ [1].

Se ştie că legatul papal a început să predice ridicarea oamenilor din Ungaria, Polonia pentru organizarea unei cruciade împotriva turcilor, cu toate că nobilii s-au opus. De aceea, în momentul în care cetele de ţărani au început să se adune, nu existau condiţii pentru organizarea lor într-o armată, din care pricină li s-a poruncit să plece fiecare la casa lui. Neexecutînd porunca regală, s-a ajuns la războiul ţărănesc de sub conducerea lui Gh. Doja.

Pentru că legatul papal a predicat cruciadă fără asentimentul nobililor, Şincai subliniază că pricina acestor nenorociri a fost Leon X. Cu toate că, într-un fel, părerea lui poate fi justificată, n-a văzut în războiul ţărănesc o încercare de eliberare a ţăranilor dependenţi.

Însă dacă atitudinea lui Samuil Micu este negativă faţă de războiul ţărănesc din 1514, Şincai socoteşte că „oricum au fost cruzimea aceasta, românii şi ungurii cei proşti, de supt sînta coroană a Ungariei, o pot plînge pururea“ [2], pentru că din oameni slobozi, în sensul că aveau libertatea să se mute de pe o moşie pe alta, prin Tripartitul lui Werböczy ei au fost legaţi de pămînt. Istoricul nostru remarcă pentru prima dată în istoriografia noastră că în procesul de aservire a ţăranilor legarea de pămînt reprezintă punctul culminant al evoluţiei iobăgiei. Analizînd înrăutăţirea treptată a

---

[1] *Cronica*, II, p. 181.

[2] *Idem*, p. 182.

situaţiei ţăranului dependent printr-o creştere neîncetată a obligaţiilor sale, el se ridică împotriva iobăgiei.

Observînd că situaţia ţăranilor s-a înrăutăţit o dată cu legarea de glie, Şincai compară obligaţiile pe care le prevedea Tripartitul şi obligaţiile iobagilor din vremea sa, care „la atîta agiunsese pe vremea mea, de se vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuia împreună“, şi arată că ţăranii erau obligaţi să lucreze pentru stăpîni, „începînd de luni pînă sîmbătă seara, în toată săptămîna preste tot anul“ [1]. Ca şi Samuil Micu, crede că vinovaţi de situaţia aceasta sînt principii protestanţi şi calvini. Pentru că românii n-au vrut să primească eresurile lor, au fost excluşi din viaţa politică şi socială a Transilvaniei, fiind socotiţi ca toleraţi în cadrul principatului.

Ca luminist moderat, Şincai vedea rezolvarea problemei ţărăneşti numai pe calea reformelor pornite de sus în jos. În acest sens îi atribuie Casei de Austria un rol important în eliberarea ţăranilor de sarcinile iobăgiei. După el, „românii cei proşti au gemut supt tyrănnie pînă la anul 1785, cînd s-au milostivit avgustul împăratul, Iosif II, a strica iobăgia“ [2]. Deşi concepţia socială este limitată în comparaţie cu unele idei mult mai înaintate ale unor contemporani ai lui, totuşi, compasiunea lui pentru soarta ţăranilor, protestul lui printr-o amănunţită expunere a nedreptăţilor comise de nobili reprezintă un progres faţă de gîndirea socială a lui Samuil Micu.

*

Din alte lucrări ale lui Şincai se poate desprinde atitudinea lui faţă de Biserică, în ce măsură gîndirea lui a fost influenţată de religie. Aşa cum reiese din *Învăţătura firească, spre surparea superstiţiei norodului*, gîndirea lui Şincai era deistă, „în sensul că D-zeu este conceput ca o cauză ultimă a lucrurilor, ca un început şi prim motor al mişcării din univers, dar care nu intervine în desfăşurarea fenomenelor. Fenomenele se petrec potrivit legilor proprii, obiective.“ [1] Deismul lui Şincai este evident şi în cuprinsul *Cronicii*, unde intervenţia divină în explicarea fenomenului istoric nu mai apare ca la înaintaşii săi, concepţia lui fiind laică şi raţionalistă. [2] În cuprinsul *Cronicii* întîlnim însă o serie de păreri pe care Şincai le formulează în legătură cu clerul şi unele instituţii ecleziastice, păreri care definesc într-o mare măsură poziţia înaintată a gîndirii istoricului.

---

[1] *Cronica*, II, p. 183.

[2] *Idem*, p. 184.

În primul rînd, el se ridică împotriva puterii lumeşti a Bisericii. Puterea arhiereilor trebuie să fie numai de natură spirituală, şi nu „cîtă i-au dat împăratul Foca, Carol cel Mare, Mahómed II sau Bonaparte de-acum“ [3]. Prin această afirmaţie se ridică de fapt împotriva drepturilor feudale de care s-a bucurat Biserica în tot cursul evului mediu.

Cu toate că ar fi dorit ca românii să nu se despartă de Biserica Romei, condamnă totuşi încercările violente pe care papalitatea le face în secolul al XIII-lea pentru a subordona pe românii de la sud şi est de Carpaţi. Fără să discearnă coincidenţa de interese ale regatului ungar şi ale papii, el explica tendinţa ungurilor de expansiune în estul şi sudul Carpaţilor ca venind numai din îndemnul scaunului apostolic. [4] Situaţia tulbure de la începutul secolului al XIII-lea, cînd în sud-estul european se încerca realizarea unor noi formaţii politice, într-o dezordine şi într-un complex de tendinţe şi interese, unele venite din Apus, prin feudalii celei de-a IV-a Cruciade, altele din Nord, prin unguri, unele locale, prin grecii care se zbăteau să-şi refacă stăpînirea şi, în fine, noua creaţie statală româno-bulgară, care se înfiripa şi încerca să-şi afirme drepturile cu arma în mînă, tot acest ghem de interese, în care teribilul Inocenţiu al III-lea era amestecat prin toţi, peste tot, este surprins admirabil de Şincai în cîteva rînduri, ceea ce dovedeşte că istoricul nostru era capabil să discearnă esenţialul dintr-o perioadă istorică, că este capabil să explice un fenomen complex de date şi să formuleze judecăţi generale care se ridică la nivelul unei concepţii istorice. Dar să-i dăm cuvîntul lui Şincai: „Creştinii în tîmpurile de-acum (1236) se mînca unul pre altul, şi aceasta o făcea din îndemnul arhiereilor (trebuie înţeles conducători laici şi ecleziastici) celor mai mari, carii numai întru aceaia se sîrguia, ca se-şi lăţească domniile, iară nu adevărul, nici credinţa şi dragostea creştinească. De-aci au urmat de lătinii (cruciaţii) vărsa sîngele grecilor, şi grecii al lătinilor; românii cei de-a dreapta Dunărei, uitîndu-şi de fraţii şi făcătorii de bine, carii era de-a stînga Dunărei, dinpreună cu bulgarii avea grijă de la carii vor putea mai mult răpi, de la greci sau de la lătini; iară ungurii, îndemnaţi de Grigorie al noaolea, papa de la Roma, numai de aceaia se grijea, cum ar putea supune şie pre români şi pre bulgari.“ [1]

De altfel, toate încercările făcute de curia papală, în cursul evului mediu, de a se amesteca în afacerile Moldovei, sînt reprobate de Şincai. Vorbind despre evenimentele anului 1595, istoricul izbucneşte: „Dară eu mă mir şi mă ciudesc, ce au avut Climent VIII, papa de la Roma, de a se mesteca şi în lucrurile Moldovei, cînd n-au avut gînd se ajute pre bieţii moldoveni, fără numai se-i supună şie“ [2]. Încercările de subjugare a românilor sub masca religioasă sînt şi în alte dăţi demascate de Şincai. Referindu-se la Despot Vodă, istoricul îşi avertizează poporul: „Vai! neamului românesc! şi iarăş vai! carele, uitîndu-şi viţa şi seminţa, geme sub jugul altor neamuri, nu pentru altăceva, ci numai pentru neînvăţătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa şi viclenşugul neamurilor celor streine, care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legei creştineşti, în carea eu vreu se moriu, înşală pre bieţii români, de-i stăpînesc şi în zioa de-acum. Nu vreu eu se numesc neamurile acestea, ci numai atîta zic: ce păstoriu ai, ale căruia cuvinte nu le înţelegi! Vezi, socoteşte şi judecă, ce vreau arhiereii aceştia? se te înveţe se-ţi prindă partea pre lumea aceasta, au se te ducă la ceriuri? Nu crede, o, române! pentru că numai punga ta o voesc, ca se-şi împle pungile lor

---

[1] I. Lungu, *op. cit.*, p. 403.
[2] *Idem*, *Cercetări filozofice*, nr. 4, 1963, p. 903.
[3] *Cronica*, II, p. 299.
[4] *Idem*, I, p. 388—389.

---

[1] *Cronica*, I, p. 388—389.
[2] *Idem*, II, p. 350.

și tu se remîni rob acelora, pre carii mai-marii tăi i-au stăpînit oarecînd. Deșteaptă-te, drept aceaia, o, iubite neamul mieu, și ai minte!"[1]

Istoricul merge și mai departe atunci cînd afirmă că luteranii și calvinii sînt singurii care „au deschis mintea apusenilor" [2], ceea ce însemnează că el, unitul, neagă supremația papii și ajunge la o concepție de toleranță religioasă specifică iluminismului secolului al XVIII-lea.

De altfel, într-o diplomă papală, curia își dovedește „toată neștiința sa și necunoașterea neamurilor, pe care vrea să le pască" [3], iar o bulă papală e atît de încîlcită, cum Șincai n-a întîlnit niciodată[4]. Se ridică împotriva Ordinului iezuiților, și după ce le descrie cinul în mod cu totul imparțial, recunoscîndu-le calitățile intelectuale, dezvăluie cititorului lipsa lor de scrupule [5] și încercările pe care le fac iezuiții ca să ajungă prin unirea românilor cu Biserica Romei stăpînitori ai poporului român. [6] Șincai, deistul, cunoscătorul „năravurilor popești", nu crede în minuni, și vorbind de aducerea capului unui sfînt de la Sfetagora pentru stîrpirea lăcustelor din Moldova la anul 1691, reproduce insidios remarca făcută de Filstih că la Athos „nu poate trăi vreo parte muierească, încă nici dintre paseri". [7] Așa cum am văzut mai înainte, Șincai este împotriva comerțului cu indulgențe.

În concluzie, prin dezvăluirea mobilurilor cu totul practice care stau la baza propagandei religioase, prin contestarea infailibilității capilor bisericii, prin concepția lui deistă, Șincai marchează un moment important în evoluția gîndirii românești.

Merită să fie reținut punctul de vedere al istoricului ardelean în legătură cu unirea românilor din Transilvania cu Biserica Romei.

[1] *Cronica*, II, p. 285.
[2] *Idem*, p. 182.
[3] *Idem*, III, p. 347.
[4] *Idem*, p. 346.
[5] *Idem*, p. 301.
[6] *Idem*, p. 236, 252, 264.
[7] *Idem*, p. 211.

În stabilirea poziției lui Șincai trebuie să pornim de la fapte care s-au petrecut cu multă vreme înainte de actul unirii, din 1701. Șincai condamnă cauzele care au dus la despărțirea Bisericii de Apus cu Biserica de Răsărit, care apar în timpul împăratului Foca. Acesta, pentru că luase tronul imperial cu forța și pentru că se temea să nu fie afurisit de patriarhul Constantinopolului, s-a adresat patriarhului Romei, ca să-i recunoască domnia, în schimbul recunoașterii titlului de patriarh ecumenic. După Șincai, acest titlu „a stricat dragostea" dintre răsăriteni și apuseni. [1]

O dată înfăptuită despărțirea celor două biserici, Șincai este de acord cu eforturile pentru unificarea lor, dar această unire să se facă în așa fel, încît „noi românii se ținem obiceiurile bisericii Resăritului și lătinii încă se nu ne clevetească pre noi" [2]. După Șincai, sensul unirii rezidă în credința comună, urmînd ca obiceiurile, ceea ce este specific religiei fiecărui popor, să rămînă neschimbate. [3] În acest spirit înțelege Șincai unirea vremelnică făcută de Ioniță Asan cu Biserica Apuseană și, în același chip, și unirea românilor din Transilvania.

Consecvent acestui punct de vedere în singura sa lucrare religioasă, *Catehismul*, pe care o scrie pentru școlile unite, expune toate dogmele bisericești (inclusiv cele cuprinse în actul unirii cu Biserica Romei) în forma lor ortodoxă. [4] Pornind de la ideea că influența slavonă, exercitată în tot cursul evului mediu asupra culturii noastre, este o consecință a faptului că românii și bulgarii au trecut sub controlul bisericii răsăritene după al VIII-lea conciliu, Șincai consideră că „românii mai fericiți ar fi fost de s-ar fi supus patriarciei din Roma" [5].

În legătură cu împrejurările care au dus la înfăptuirea unirii românilor cu Biserica Romei, Șincai reproduce faptele așa cum le-a prezentat Samuil Micu în *Historia ecclesiae Valachicae de Tran-*

[1] *Cronica*, I, p. 171.
[2] *Idem*, II, p. 184.
[3] *Ibidem*.
[4] Lungu, *op. cit.*, p. 397.
[5] *Cronica*, I, p. 236.

sylvania şi se declară de acord cu punctul de vedere exprimat de Samuil Micu. De altfel, reprezentanţii Şcolii ardelene vor adopta, cu mici deosebiri, aceeaşi poziţie faţă de unire. Ceea ce este esenţial în prezentarea lui Samuil e că unirea s-a realizat în urma promisiunilor de emancipare socială pe care le-a făcut împăratul Leopold I românilor în cazul în care ei vor trece la unire şi în urma asigurărilor date de pater Baranyi, parohul catolic din Alba-Iulia, cum că prin această unire toată rînduiala şi ceremoniile bisericeşti răsăritului le pot ţine românii, numai să recunoască cele 4 puncte, atît de cunoscute. [1]

Deoarece Şincai vede în reacţia nobililor calvini o încercare a duşmanilor de a împiedica progresul neamului românesc, însemnează că în concepţia lui unirea ar fi putut reprezenta un factor real în emanciparea românilor. [2]

Documentele emise de cancelaria imperială şi mai cu seamă Diploma Leopoldină din anul 1699 cuprind destule date care să întărească impresia că dorinţa nestrămutată a curţii de la Viena era să uşureze sarcinile feudale ale românilor şi în special ale preoţilor români care trecuseră la unire. Şincai a înţeles care era scopul practic urmărit de împărat prin unirea românilor cu catolicii şi într-un comentariu făcut pe puncte Diplomei Leopoldine, din 1699, arată că prin unire austriecii nu doreau altceva decît să contracareze, numeric, pe calvini şi luterani, „ca acatholicii şi mai ales calvinii, care stăpînea mai nainte, în nemica se întreacă pe catholici“ [3]. Se urmărea prin unire „ca în cetăţi, oraşe şi comunităţi după propórţie să se pună deregatori dintre catholici“ [4]. De aceea, unirea se făcea în interesul curţii de la Viena, şi Şincai, ferindu-se să afirme el însuşi acest lucru, citează pe calvinul Cserei Mihai, care reproducea scrisoarea secretă a lui Leopold I, prin care-l îndemna pe generalul Rabutin să-i convingă pe români să se unească numai cu Biserica catolică. [5] Aşadar, istoricul nostru este conştient de faptul că prin unire „prea mult s-au ajutat latinii prin noi, uniţii, numai de ne-ar

---

[1] *Cronica*, III, p. 231.
[2] *Idem*, p. 236, 237, 238.
[3] *Idem*, p. 246.
[4] *Ibidem*.
[5] *Idem*, p. 252.

fi mulţemit uniţilor sau de ne-ar mulţumi şi în timpul de acum“ [1] şi, în acelaşi timp, aşa cum reiese din pasajul citat, îşi dădea seama că prin unire nu se atinseseră ţelurile politice şi sociale pe care le urmăriseră românii. Recunoaşte că pentru cler s-au făcut unele îmbunătăţiri de ordin material, dar rolul său politic este neînsemnat, „cît a cincea roată la car“. „Ci noi, românii — se întreabă Şincai la un moment dat — ce folos am avut sau avem din toate acestea?“ [2] Pentru că „unirea aceasta... numai popilor au folosit, că aceştia au dobîndit puţină scutinţă cam anevoe, dară nobilii (printre care se număra şi Şincai) au rămas şi remîn cu buzele drînboiate pînă astăzi, căci lătinilor destul le iaste că înşălînd pre români în partea lor, au putut învinge cu numerul pre calvini“ [3]... Pentru marea masă a iobagilor, unirea n-a adus nici o îmbunătăţire, şi „românii cei proşti au gemut supt tyrânnie pînă la anul 1785“ [4].

Nu numai că românii n-au folosit nimic de pe urma unirii, dar le-au fost ştirbite, datorită ei, unele drepturi mai vechi pe care le avuseseră. În primul rînd, este o scădere pe linia ierarhiei bisericeşti, pentru că, în loc de mitropolie, papa a înfiinţat o episcopie. [5] Un alt prejudiciu pe care l-a adus unirea românilor a fost dezorganizarea Bisericii ortodoxe prin desfiinţarea Mitropoliei de la Alba-Iulia, în locul căreia a fost creată Episcopia greco-catolică de la Făgăraş.

Temîndu-se de cenzură, dar şi de represaliile pe care le-ar fi putut atrage îndrăzneala sa, Şincai îşi disimulează atitudinea faţă de modul necinstit în care a fost aplicată în practică unirea, şi reproduce pasajele din Cserei Mihai, prin care se demască metodele folosite de Casa de Austria pentru a impune unirea. Citînd din Cserei samavolniciile pe care oficialităţile le-au comis pentru a-i „convinge“ pe români să treacă la unire, Şincai ne previne asupra autorității celor scrise de Cserei: „Ci tu adu-ți aminte că acesta au fost unul dintre calvinii cei mai tari în religia lor“ [1].

---

[1] *Cronica*, III, p. 247.
[2] *Ibidem*.
[3] *Idem*, II, p. 184.
[4] *Ibidem*.
[5] *Idem*, III, p. 345.

Referindu-se la situația creată după unire în Transilvania, Șincai își afirmă, tot într-o formă care să nu-l angajeze direct, simpatia față de Biserica ortodoxă: „Ziseiu că aș putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de crierii cei goli, carii lezne ar putea stîrni despre mine ce nici gîndesc, cînd scriu acestea. O întrebare tătuși îndrăznesc a face, carea este aceasta: dintre doi arhierei românești din Ardeal, adecă Ioann Bob și Vasilie Moga, carii și astăzi, în zioa de Sîntă Măria Mare din anul 1811, trăiesc, care s-ar putea zice cel adeverat următoriu al sfîntului Theofil?“ [2]

Demonstrînd ineficacitatea unirii pe plan social, arătînd modul necinstit în care a fost înfăptuită, contestînd autoritatea episcopului unit din Transilvania, cît și autoritatea papii asupra acestui episcop, Șincai se ridica de fapt împotriva unirii. Atitudinea lui va fi una din cauzele care l-au făcut pe Șincai indezirabil în fața autorităților civile și ecleziastice din Transilvania.

*

Istoricul ardelean, scriindu-și opera cu intenția vădită de a o publica și conștient fiind de rolul cenzurii, va adopta în general un ton măsurat în expunerea faptelor și o atitudine deosebit de binevoitoare față de Casa de Austria.

Există în această poziție a istoricului o limitare pe plan ideologic, dar trebuie să recunoaștem că era împins la aceasta de evenimentele în mijlocul cărora trăia, de realitățile politice și sociale din Transilvania secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea. Nu trebuie să uităm că nobilimea maghiară forma 90% din Dieta Transilvaniei și că era cel mai înverșunat adversar al oricărei reforme, indiferent că era vorba de românii sau de ungurii iobagi. A spera că s-ar fi putut ajunge la o înțelegere cu această

[1] *Cronica*, III, p. 252.
[2] *Idem*, p. 347.

nobilime e de domeniul fanteziei, și experiența revoluției de la 1848, cînd conducătorii revoluției maghiare au respins o alianță cu românii, deși era în interesul lor, și Bălcescu le-o demonstrase nu o dată, o dovedește din plin.

În afară de aceasta, singurele reforme în favoarea românilor au fost făcute sub stăpînirea austriacă, așa încît este explicabil de ce Șincai are cuvinte de laudă pentru Casa de Austria și în special pentru Iosif al II-lea, „supt carele au resuflețit românii, și eu atunci înflorind mult puteam“ [1].

Șincai crede că „după ce s-au luat Ardealul de la turci prin armele cele biruitoare ale avgustei Casei Austriei, românilor din Ardeal îndată mai bine le-au mers“ [2]. De aceea nu-i place că Mihai Viteazul, oricît de viteaz a fost el, se îndoia de calitățile împăratului Rudolf al II-lea, întrebîndu-se ireverențios dacă împăratul „fată e, au nevastă“ [3]. Intenția lui Șincai de a prezenta favorabil stăpînirea Casei de Austria este manifestă atunci cînd condamnă mișcarea curuților și se bucură de înfrîngerea lui Rákoczi al II-lea. [4] Dar sub tonul uneori laudativ al istoricului se descoperă gînduri care ne arată că binefacerile n-au fost făcute în mod gratuit, pentru că, fără ajutorul românilor, „nici astăzi ar stăpîni avgustă Casa Austriei Ardealul“ [5].

*

În afara problemelor privind istoria poporului român, abordate și discutate de Șincai, merită să fie amintite unele puncte de vedere cărora nu le acordă un spațiu prea mare, dar cu ajutorul cărora poate fi conturată cu mai multă precizie gîndirea lui iluministă.

[1] *Cronica*, III, p. 288.
[2] *Idem*, p. 201.
[3] *Idem*, II, p. 375.
[4] *Idem*, III, p. 288.
[5] *Idem*, II, p. 397.

În primul rînd este încrederea lui în cultură.

În acest sens este semnificativ un pasaj din Zonara, în care ni se relatează o incursiune făcută de goţi în Grecia. Goţii, după ce jefuiesc Atena, strîngînd cărţile grecilor, au vrut să le ardă, însă unul dintre ei i-a sfătuit să n-o facă, pentru că grecii, fiind ocupaţi cu studiul lor, nu vor avea vreme să deprindă meşteşugul armelor, şi în felul acesta vor putea fi lesne învinşi. Cu toate că încă din antichitate s-a creat impresia că una din cauzele decăderii unor puteri politice s-a datorat culturii, care a moleşit virtuţile războinice strămoşeşti, Şincai respinge o astfel de părere printr-o comparaţie : „căci pre vremile mele, care neam au fost mai învăţat decît frîncii şi anglii şi tătuşi nici pre aceştea pe apă, nici pre aceia pe pămînt, i-au biruit cineva încă pînă acuma“. [1]

După Şincai, stăpînirile n-au nevoie numai de arme, ci şi de învăţătură, pentru că armele apără şi întăresc împărăţiile, în timp ce învăţătura şi meşteşugurile le fericesc. [2]

De aceea se impune conducătorilor poporului român ca să introducă învăţăturile şi meşteşugurile printre români. „Aceasta de se va face, crede-mă, românii vor fi dintră cei mai fericiţi“ [3], şi exemplu poate să stea Rusia, „a căriia lăcuitori, ce era mai nainte de Petru cel Mare şi ce sînt acuma“. [4]

Îi pare rău că tipografia românească este foarte puţin îngrijită din pricina nepriceperii conducătorilor ei — atacul vizează pe Bob — „măcar că literele ar fi cele mai bune în tîmpul de-acum“ [5].

Şincai, la fel ca Samuil Micu, consideră că cea mai bună organizare de stat este aceea a monarhiei luminate. În virtutea acestui principiu, vom întîlni în cuprinsul *Cronicii* aprecieri ale istoricului făcute despre unii conducători sau sfaturi şi observaţii de ordin general, despre cum ar trebui să se comporte regii şi împăraţii. [6]

---

[1] *Cronica*, I, p. 40.
[2] *Idem*, p. 12.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] *Idem*, III, p. 160.
[6] I. Lungu, *op. cit.*, p. 903.

Justinian, care a ţinut „supt regulă pre toţi arhiereii“ şi chiar pe papa de la Roma, se bucură de simpatia manifestă a lui Şincai pentru că a dat legi care erau valabile şi-n vremea lui, a construit oraşe şi cetăţi, a recîştigat o parte a imperiului, refăcînd puterea şi gloria romană, obiect de mîndrie pentru reprezentanţii Şcolii ardelene. [1]

El crede în împăraţii buni, sub ocîrmuirea cărora, de cînd s-a pomenit lumea, se produc nedreptăţi datorită dregătorilor lor. [2] De aceea, împăratul Filip „tare s-au înşălat şi de la scopul său foarte au scăpătat“ cînd şi-a ridicat tot neamul în dregătorii, pentru că acestea „nu trebuia împărţite după sînge, ci după vrednicie, că aşa se ţin împărăţiile“ [3].

Nu-i plac tiranii şi deseori ia atitudine împotriva samavolniciilor comise de aceştia. Interesant de remarcat este şi faptul că atît Samuil Micu, cît şi Şincai au o atitudine negativă faţă de Matei Corvin şi epoca sa, una dintre cele mai strălucite din istoria politică şi culturală a Ungariei. Dacă Samuil evită să-şi exprime părerea asupra lui Matei Corvin, Şincai, dimpotrivă, îl desconsideră, şi în termeni duri surprinde portretul acestui rege, „din creştet pînă în tălpi falǎ goală“ [4]. Lăsînd la o parte motivele pentru care Şincai îl dispreţuieşte, trebuie să remarcăm că aprecierile făcute de el sînt confirmate de documentele noi, din care reiese limpede că, în afara meritelor pe linia unei înfloriri culturale, Matei Corvin n-a sesizat care sînt direcţiile esenţiale de dezvoltare ale politicii sud-est europene.

Una dintre cele mai înaintate idei ale lui Şincai este aceea a egalităţii omului în faţa justiţiei, pentru că oamenii sînt buni şi răi, drepţi şi strîmbi, indiferent de condiţia socială. [5] În acelaşi timp se afirmă egalitatea pe plan moral — calităţile de bun sau rău, de drept sau strîmb fiind atributele omului, indiferent de clasa din care face parte.

---

[1] *Cronica*, I, p. 151.
[2] *Idem*, p. 25.
[3] *Idem*, p. 28.
[4] *Idem*, II, p. 62.
[5] *Idem*, I, p. 503—504.

Acest punct de vedere reprezintă un uriaş cîştig în gîndirea omenească, iar pe plan social însemnează respingerea unor drepturi pe care şi le arogaseră stăpînii feudali şi în general ideologia feudală.

★

Epoca în care a trăit Şincai marchează începutul culturii noastre moderne, este epoca în care se pune baza unor discipline fundamentale pentru evoluţia ulterioară a culturii româneşti.

Viaţa lui Şincai şi activitatea lui sînt expresia unui înalt patriotism. Şincai poate constitui pentru toate generaţiile un simbol al muncii, al cinstei, al jertfei pentru un ideal care trebuie să fie scump tuturor: slujirea fără nici o şovăire a intereselor poporului tău, indiferent de sacrificiile pe care le reclamă o asemenea îndatorire. În acest sens, cunoaşterea vieţii istoricului va fi pururea un exemplu, un îndemn.

Cu toată activitatea prodigioasă pe care Şincai o desfăşoară pe linia dezvoltării învăţămîntului elementar, cu tot aportul său în domeniul lingvistic sau în acela al răspîndirii şi popularizării cunoştinţelor ştiinţifice, contribuţia sa esenţială rămîne cea din domeniul istoriei.

De la început, Şincai şi-a propus să facă istoria tuturor românilor, istorie pe care intenţiona s-o ducă pînă în anul 1808, dar pe care a încheiat-o o dată cu anul 1739.

Cronica lui Şincai nu este o apariţie singulară, ea se încadrează pe linia ascendentă a vechii noastre istoriografii, care începe cu Grigore Ureche, şi reprezintă, atît ca valoare, cît şi ca amploare, începutul unei noi perioade din istoriografia noastră: perioada modernă. În acest sens ni se pare semnificativ faptul că Şincai, înainte de a termina redactarea *Cronicii*, a pregătit trei volume de material documentar, pe care voia să le tipărească. Prin alcătuirea unui corpus de documente — primul la noi — Şincai ne apare ca primul istoric român care a conceput istoria ca ştiinţă. Neputîndu-le edita, din motive încă nelămurite, documentele au fost incluse în cea mai mare parte în cuprinsul *Cronicii.*

Cu toate că prin opera sa Şincai a militat în primul rînd pentru drepturile românilor din Transilvania care fuseseră încălcate de secole de stăpînirea străină, cu toate că opera sa este fructul unui patriotism, căruia autorul i-a sacrificat totul, şi pe care el l-a privit ca pe o datorie sfîntă faţă de poporul său, acest patriotism nu este umbrit niciodată de şovinism. Gîndirea lui, influenţată de iluminism, este dreaptă, cinstită, în cîntărirea faptului istoric.

Felul în care Şincai a înţeles să rezolve problemele-cheie ale trecutului nostru, să lămurească unele probleme de cronologie, fac din cronica sa o operă istorică valoroasă.

Prin strădaniile sale, el a reuşit să introducă în circuitul ştiinţific o serie de documente, care sînt esenţiale pentru cunoaşterea unor etape din istoria noastră. O importanţă de prim ordin o au informaţiile privind epoca ce se cuprinde între anii 271 şi secolul al XIV-lea. Datorită documentelor pe care le are la îndemînă, Şincai reuşeşte să încadreze istoria noastră în graniţele largi ale istoriei europene. Cunoscînd izvoarele bizantine, tratează cu competenţă formarea Imperiului româno-bulgar sub dinastia Asăneştilor. *Diploma Ioaniţilor* îi permite să cunoască apariţia primelor formaţii româneşti, iar cunoaşterea unor documente emanate din cancelaria regală maghiară îi îngăduie să abordeze, cu succes, relaţiile care s-au stabilit între români şi unguri în momentul în care ultimii au pătruns în Transilvania. De asemenea, o serie de documente necunoscute pînă la el îi dau posibilitatea să analizeze, cu mai multă precizie, care au fost raporturile ce s-au stabilit între ţările româneşti şi vecinii lor.

Cadrul social, economic şi politic în care şi-a petrecut viaţa, contactul pe care el l-a avut cu ideile înaintate ale epocii i-au permis lui Şincai făurirea unei viziuni largi asupra istoriei noastre. Tratînd trecutul poporului român ca un tot unitar, *Cronica* lui Şincai poate fi privită ca prima istorie naţională românească, ca un simbol care anticipa cu un secol realizarea visului de veacuri al unităţii noastre naţionale.

MANOLE NEAGOE

LIMBA LUI ŞINCAI*

1. PROBLEME DE GRAFIE

Scrisă în mare parte cu litere chirilice, opera lui Şincai pune numeroase probleme de grafie, mai ales în ceea ce priveşte neologismele şi numele proprii.

Teoretician al limbii, autor al unei gramatici româneşti şi a diverse manuale şcolare, Şincai a făcut eforturi permanente pentru unificarea sistemului ortografiei şi pentru utilizarea cît mai raţională a alfabetului chirilic, care fusese aplicat limbii noastre fără să fi fost în prealabil adaptat. De altfel, acesta este singurul reproş pe care învăţaţii Şcolii ardelene îl aduceau scrierii chirilice, pe lîngă aceea că forma slovelor ar fi urîtă şi complicată.

Redactarea operei întinzîndu-se pe o perioadă de peste 30 de ani, este firesc să se întîlnească oscilaţii de grafie şi inconsecvenţe, care însă, judecate proporţional, reprezintă un procent relativ redus. În cazul *Cronicii*, la oscilațiile datorate redactării diferitelor ei părți la mari intervale de timp se adaugă și influența documentelor străine pe care le folosește autorul și mai ales a celor vechi românești, documente pe care autorul se consideră dator, în general, să le reproducă cu fidelitate. Vezi însă *Lista variantelor la citatele românești* de la finele *Cronicii*. În restul operelor, traduceri și prelucrări, situația e analoagă.

---

* Vezi la finele studiului *Lista lucrărilor lui Şincai*, folosite aici, cu siglele respective, precum şi *Indexul capitolelor şi paragrafelor* acestui studiu.

1.1. *Oscilații grafice.* Modificînd tradiția, Șincai notează regulat grupul cs prin litera x din alfabetul latin. Totuși, uneori, apare scris și cs și, ceea ce este mai important, nu în cuvinte vechi, ci în neologisme și nume proprii: *bucs* I 129; *Csanthia* I 344; *Csifia* I 276; *îndecsul* Î titlu; *reflecsie* I 184; *ecsecutoriu* III 27 (dar *execuție* III 387). Uneori grupul cs este redus la s: *espressia* Î 5; *esțepție* III 48; *escursie* I 168; *esperiențiă* I 169, N 47; *esponent* II 173; *estractul* I 569 și *estrat* II 22 (dar *extracturi* I 584); *pretest* I 259; *Sest* I 36 (dar și *Sext* I 42). Alte exemple de oscilații, vezi 6.3.1.

1.2. *Geminate.* Contrar spiritului limbii române, care nu admite în pronunție consoane duble, Șincai notează de obicei geminatele, fie sub influența originalului urmat, fie chiar și în cuvinte românești, intenționat:

a) *Neologisme sau nume proprii cu geminată* : *abbație* II 43; *accurat* I 92; *allodiu* III 363; *annalista* I 235, *annalistul* I 248; *angvilla* N 73; *appelație* III 59; *Approbatele* III 83; *assult* III 217; *assecura* II 19, *assecuratorie* III 107, *assecurație* III 372; *assessor* III 383; *attac* I 142; *attentat* I 117; *avvenire* II 372; *bullă* I 356; *cassă* III 323; *Cappadochia* I 37; *cancellariu* II 207, *cancellăria* III 330, *canțellerie* III 226; *castell* I 364; *cessionale* (pl.) III 284; *chinnamon* N 10; *coccul* N 78; *collegă* I 28, *collegiurile* I 12; *commatic* I 101; *commediă* I 173; *commendant* III 347; *commetaneu* I 450; *commissar* II 359; *commod* III 380; *commun* III 173; *correspondenții* (f. pl.) III 306, *correspundere* III 230; *ducissă* II 45; *duell* I 483; *eminentissim* III 248; *ecclesiarh* II 251; *exțellenția* I 393; *flagell* I 193; *Galeațțo* III 93, 94; *gall* III 54 (dar *gali* (pl.) II 63); *guttă* II 109 (dar *gută* II 441); *hattișerit* III 107 (dar *hatișerif* III 242); *hippopotamul* N 60; *machellariu* III 355; *mammon* III 72; *mappă* III 250; *million* III 23; *offițeri* (pl.) III 255, *offițiolat* II 149; *pinne* (pl.) N 55; *prințessă* III 28, *prințipessă* I 495; *professor* I 198; *progress* III 42; *russesc* III 217; *sboccatură* III 24; *stemmă* I 270; *summă* III 120; *tyrann* I 26; *suppurtînd* II 179 (dar *supurta* I 21); *Trebellie Polion* I 40 (primul cuvînt cu geminată, al doilea fără).

b) *Cuvinte românești cu geminată*, aproape toate pe criterii etimologice: *carr* I 84 (dar *carul* I 48), *cărra* III 242, 261 (dar *cărat* III 111); *carrii* N 82; *commînda* I 54 (după lat. *commendare*); *dessuflețit* II 251; *dinnainte* I 169, II 104; *ferr* I 145, 331 (dar *ferul* I 4); *Flocci* III 200 (dar *flocii* N 78); *pässărarii* N 53; *pressurile* N 67; *suppune* I 9, 115, *suppus* I 66; *tutte* (pentru *toate*) III 276; *tutte trele* N 92.

Există și cîteva grafii aberante cu geminată nejustificată: *vasall* II 214 (scris obișnuit *vasal* II 57); *titull* I 49 (dar *titul* I 24); *collonel* III 125 (dar *colonell* III 324); *cavallier* II 362 (cf. it. *cavaliere*); în cuvinte moștenite: *crăiessei* I 495 (după *prințessă* III 28, *prințipessă* I 495 etc.).

Uneori totuși același cuvînt, scris în alte părți cu geminată, este notat cu consoană simplă. Această grafie se poate, mai rar, explica prin faptul că omite notarea deasupra consoanei a barei cu care indică uneori consoana dublă, notată de obicei prin repetarea literei. Mai adesea însă grafia simplă arată adaptarea neologismului. Iată cîteva exemple fără geminată (pentru majoritate cf. lista anterioară): *angvila* N 73; *avenire* II 17 (cf. și it. *avvenire*); *cancelariat* II 359 și *canțelariuș* II 351; *castelul* I 453 (dar *castellului* I 454); *comăndirt* II 22, *comendant* I 459 (dar în p. următoare: *commendantul*), *comendator* III 238; *eclesie* III 247; *gută* II 441; *hatișerif* III 242; *ofițeri* III 148; *prințesă* I 370; *supurta* I 21; *sbocatură* I 190.

Grafia neologismelor tinde să părăsească principiul etimologic pentru cel fonetic.

1.3. y. Contrar tradiției chirilice, Șincai notează adesea pe *y*, din considerente etimologice: „v in solis graecis dictionibus habet locum" L 4. În grafia lui Șincai această literă are forma lui *ypsilon* (v) din greacă și nu a lui y din alfabetul latin: *arhetyp* II 399; *arhipresvyter* I 348; *asyl* I 348; *bulgarofyg* I 412; *hryso-*

litul N 28; *hrisovól* I 352; *Hrysostom* apare regulat (dar şi *Hrisostom* I 110); *hydropisiă* III 27; *monopyrg* I 152; *myr* I 352, *myrui* I 357; *mysteriu* III 259; *porfyra* I 25, II 368; *sátyra* I 151; *symvolul* C 6; *synhron* I 104; *synod* I 127; *synodică* S 133; *Syracuza* I 179; *syrúpul* N 21; *systemat* S 146; *typ* I 236; *tyrann* I 26; *vyssoni* N 3.

Sînt însă şi cazuri cînd un **i** apare acolo unde am aştepta un **y**: *amígdalele* N 7 (dar *amygdalul* N 5); *Assiria* I 14; *eutichiani* I 121; *idropizie* III 282 (dar *hydropisiă* III 27); *ipodiacon* I 350; *miruri* (pl.) II 329; *misteriu* III 57, C 75 (dar *mysteriu* III 259, C 75); *pirop* I 13 (gr. *πυρωπός*); *piramidă* I 327 (gr. *πυραμίς*); *elemosína* C 172; *Sirmiu* I 42 (dar *Syrmiu* I 40) *síllabele* A 61; *zelotipie* III 237 (dar *typ* I 236, *arhetyp* II 399). Alternarea lui **y** cu **i** e un indiciu că Şincai pronunţă **i**, nu **ü**. Chiar în cuvinte germane, **ü** apare transcris cu **i**: *firşt* I 462 (primit, poate, prin intermediul maghiar, cum pare să dovedească **ş**); *Nirenberg* I 578; *Virtenbergei* II 207 (dar *Chevenhiúller* III 366). În loc de **y** apare **i** şi în cuvinte de altă origine: *Fleuri* I 171 (pentru *Fleury*); *Prai* II 1 (pentru *Pray*); *Lion* III 250 (pentru *Lyon*); dar şi *syrbi* C 34 (pentru *sirbi*).

1.3.1. Acelaşi semn (**v**) este folosit de Şincai şi în notarea diftongilor **au**, **eu**, pronunţaţi în maniera grecească modernă **av**, **ev** înainte de consoană (şi pe care i-am transcris, de aceea, cu *v*): *avthentie* I 317, *avtentică* I 494, *avthenticînd* I 537, *avthenticare* III 306; *avtochefalos* I 387; *avlei* I 317; *Evharistiei* C 75; *evropenii* N 1; *nevroptere* N 79. Fapt curios, această notare apare şi în unele cuvinte de origine latină, unde nu e de aşteptat pronunţarea **av**, **ev**: *avtor* I 18; *avtoritate* II 325; *avgust* I 156. Uneori, totuşi, acolo unde traduce documente latineşti, transcrie cu **eu** chiar cuvinte greceşti: *pseudo-episcopi* I 385.

1.4. **th**. Contrar tradiţiei chirilice, care confundă pe **θ** cu **φ**, la Şincai **θ** nu apare decît cu valoarea **th**. Acest semn este folosit în notarea unor cuvinte greceşti (luate uneori prin latină): *anthere* N 6; *Athina* I 40; *avthentie* I 317, *avthenticînd* I 537, *avthenticare* III 306 (dar *avtentică* I 494); *bibliotheca* I 12; *cathedra* II 114 (dar *catedră* II 114); *methodul* S 61; *thermómetru* S 76; *Thrachia* I 11; *thronul* II 117; *Vithleim* C 19. Se întîlnesc cazuri în care Şincai renunţă la **th**: *muntele Ato* I 38; *diortositoriul* (*Cronica*, foaia titl.); *Elisavet* C 52; *istm* I 274 (tradus de autor prin lat. *isthmus*); *hrysolitul* N 28.

2. PRONUNŢIE

Transcripţia chirilică, deci fonetică, folosită de Şincai, dă posibilitatea să se constate modul de pronunţie al unor cuvinte şi nume proprii străine care, dacă ar fi scrise cu alfabetul limbii originalului (latina în primul rînd, apoi limbile romanice), nu ne-ar permite totdeauna să cunoaştem pronunţia lor în vorbirea autorului. Şi aici, ca şi în cazul grafiei, se observă o serie de oscilaţii şi de variante, uneori explicabile prin modelul pe care l-a avut sub ochi, alteori greu de explicat.

2.1. **ce**, **ci** în cuvintele şi numele latineşti este transcris de obicei, conform unei maniere de pronunţare din timpul său, cu **ţe**, **ţi**: *canţellerie* III 226, *canţellariuş* II 351; *cruţifer* I 432; *esţepţie* III 48; *esţellenţia* I 393; *noviţiat* III 353; *prinţip* I 415, *prinţipessă* I 495; *soţietate* E 17; *ţensură* II 183; *puterea tribuniţiă* I 18; *ţifrele* Î fine; *ţircumstanţiile* C 118; *ţitronii* N 14; *Ţeilon* N 15; *viţesimator* II 204. Semnificativ este faptul că chiar atunci cînd notează o întreagă propoziţie latinească cu litere chirilice, Şincai transcrie **ţe** şi **ţi** pentru **ce**, **ci**: *Telis, Nerva, tuis lacrimas ulţisţere nostras* I 6. Sînt însă şi cazuri în care apare grafia **ce**, **ci**: alături de *canţellerie* III 226, apare *cancelariat* II 359 şi alături de *canţelariuş* II 351 — *cancellariul* II 207; *nunciatură* II 319, *nunciu* III 379; *proces* III 121; alături de *ţensură* II 183, apare *censură* I 222. Uneori grupul **ci** este transcris prin **chi**: *Calchidonia* I 123; *Marchiana* I 11; *chylíndru* E 24, N 63; *Odoacher* I 132; *Sichilia* III 258, N 3; *Thrachia* I 11; *Xylochirc* I 129 (redat în traducerea latinească a autorului prin *Xylocircus*). *Chedrului* N 3 păstrează o formă deja fixată.

2.2. **gi**, care ne-am aştepta, în virtutea aceluiaşi principiu de pronunţie, să fie transcris prin **ghi**, apare totuşi notat şi **gi**:

hronologiă II 90 ; *legion* I 152. Pronunţia **gi** ne-ar face să bănuim o sursă italiană sau o adaptare a formei franceze a cuvîntului, dar la aceste presupuneri se opune **h** iniţial din *hronologiă*, inexistent atît în italiană, cît și în franceză. În general însă **gi** este transcris prin **ghi** : *leghion* I 4, 21 etc. (dar şi *legion* I 152).

2.3. **η** (e lung grecesc, pronunţat în greaca nouă i) apare notat atît cu **e** (*eclesie* III 247, *eclesiarh* II 251), cît și cu **e** alternat cu **i** : *amnestie* III 32 (dar *amnistia* III 35) ; *clerică* III 353 (dar *cliric* I 234) ; *metropolitan* I 517 (dar *mitropolitan* I 356), *metrópolie* I 44 (dar *mitropolie* I 71) ; *Rúmili* III 224 (pentru *Rumelia*) ; *Vithleim* C 19 (însă cu **th**) ; *Iosif* C 19 (deja fixat cu această formă).

2.4. **β** (**b** grecesc, pronunţat mai tîrziu **v**) apare notat cu **v**, după pronunţia din greaca nouă : *Aravia* N 11 ; *Elisavet* C 52 ; *syllave* P 4 ; *symvol* C 6 ; *Paravatul* (*Παραβάτης*) I 11 ; *varvarii* I 9. Unele cuvinte erau, de altfel, pătrunse în limbă sub această formă ; scriitorul putea însă să dea preferinţă formei lor latinești. Mai ciudat este faptul că apare **v** şi în cuvinte care presupun un model latinesc : *Decheval* I 3 ; *tavernicul* II 118 (ultimul, poate, sub influenţa unei forme romanice moderne) ; *visect* Î 45 ; *vyson* N 92, *vyssoni* N 3.

2.5. Pentru **u** pronunţat ca **v** în diftongi înainte de consoană vezi 1.3.1.

3. FONETICA

Majoritatea particularităţilor fonetice care deosebesc limba lui Şincai de limba românească literară care s-a impus ca normă abia în deceniile următoare lui reprezintă fonetisme regionale ardelenești, iar alteori mai general populare, lucru firesc în absenţa unei norme a limbii literare. Arhaismele fonetice sînt destul de rare (*gînşte* II 182 etc.), cîteva acceptate datorită prestigiului unora dintre scrierile vechi românești, cele mai multe însă pot fi considerate drept arhaisme numai în raport cu limba literară actuală, căci ele mai circulă uneori şi astăzi în graiurile locale. Vezi 6.1.1. şi 6.1.2.

Pentru a avea un sistem de referinţe mai comod şi unitar, prezentăm întîi faptele fonetice, alăturîndu-le echivalentele din limba literară de astăzi, chiar dacă uneori fenomenele din Şincai reprezintă evoluţia normală istorică, iar cele acceptate astăzi sînt rezultatul unor accidente fonetice.

3.1. *Vocalele*

3.1.1. **a** = **e** : *rapede* I 9 ;

a = **ă** : *de alta parte* I 6 ; *faţarnic* I 173 (dar *făţarnică* I 203) ; *gatirea* II 93 (dar *gătirile* I 173) ; *gaurile* I 298 ; *laptucă* N 5.

3.1.2 **ă** = **a** neaccentuat : *căftan* III 222 ; *cărașii* N 73 ; *inştălaţie* III 355, *inştălui* III 258 (dar *inştalaţie* III 260) ; *comăndirt* II 22 ; *frănţozesc* III 333 (dar *franţozesc* III 208) ; *lătini* II 137, *ţătinesc* I 6 ; *măimuţe* N 47 (dar *moimuţe* N 50) ; *nestătornici* III 272 ; *săbău* II 382 ; *stătornic* N 3 ; *tăbacul* N 18 ;

ă accentuat = **a** : *cămerei* I 516, *cămerilor sărilor noastre* II 107 ; *căncellărie* II 22 ;

ă = **e** : *cătră* I 4 ; *se nu cură* N 86 ; *cutrămură* S 11 ; *dintră* I 4 ; *a dojăni* I 22 şi *dojănire* I 394 (dar *a dojeni* I 162) ; *Dunără* I 64 (dar *Dunăre* I 65) ; *locuri glodoasă şi mocirloase* S 112 ; *întră* I 11 ; *se-l iartă* III 86 ; *se omoară* I 5 (conj. III sg.) ; *îndămîna* I 124 (dar *îndemînare* I 267) ; *împărechia* I 445 ; *înşălat* 1 6 ; *jălui* I 120 ; *jărvit* I 10 ; *mişălătate* I 231 (dar *mişel* I 10) ; *năcăji* I 3 ; *răveneală* E 5 ; *răvăşăl* I 281 ; *răzămăm* S 26 ; *şesesprăzece* I 3 ; *stăjeari* N 2 ; *trăstie* N 3, E 12 ; *zău* I 17, *zăoae* I 17. Numeroase sînt cazurile unde apare **-iă** = **-ie** : *audienţiă* II 175 ; *cassiă* I 164 ; *commediă* I 173 ; *conferenţiă* III 236 ; *copiă* I 494 ; *cuhniă* III 153 ; *disgraţiă* III 224 ; *esperienţiă* I 169 ; *hydropisiă* III 27 ; *familiă* III 79 ; *îndulgenţiă* III 257 ; *mandiă* I 356 ; *melancoliă* III 10 ; *tribuniţiă* I 18. Apar totuşi şi forme cu **-ie**, uneori chiar în cuvintele citate : *amnestie* III 32 ; *audienţie* III 266 ; *esperienţie* II 249 ; *idropizie* III 282 ; *îndulcenţie* II 181 ;

ă = **o** : *Băbîlna* III 240 ; *cătreţ* E 105 ; *inărogi* N 52 ; *înătătoare* E 103 ; *lăcuia* I 3, *lăcuitori* III 41 ; *tăt* N 21 ; *tătuş* I 6, *tătuşi* II 94, N 3 ; *văpseală* S 3, N 11 ; *zăbăvi* A 35 ;

ă = i: *năsipos* N 9; *rădică* I 13, *rădicarea* II 109 (fonetisme justificate etimologic), dar și *rîdicat* I 6, 12; *răditele* (= ridichi) N 18;

ă = î: *batăr* I 12 (și *bater* II 169); *făşii* N 54, 71; *tălcui* I 38.

3.1.3. **e = ă:** *adeverat* III 273; *aşezemîntul* II 138; *a crepa* E 31, *crepat* II 111; *a făghedui* I 565; *grozevi* II 148; *împenat* III 1; *întrebuințem* S 1; *mulțemită* I 348; *necrepată* N 10; *numera* I 10, *numerul* II 95; *oteri* (= hotărî) II 193; *petatul* N 54, *petate* N 18; *preserîndu-se* E 15; *recit* II 104; *recuroasă* S 64; *remas* I 10, *remînă* II 118; *reposat* II 92; *resărit* I 34; *reschira* II 93; *rescoli* I 590; *rescoc* N 4, *rescopt* I 495; *respica* I 364; *resvrătitoriu* I 528 (dar *răsvrătitor* I 595); *reu* I 3; *rădecină* E 141; *Secărîmb* N 41; *selbatece* II 100, N 8; *semînță* N 6; *sepat* I 10; *sersamuri* II 389 (dar *sărsamuri* III 27); *soarte* I 59; *tiner* III 126 (înlocuind pe *tînăr* din *Cronica Bălăcenească* I, p. 390) şi II 209 (înlocuind pe *tînăr de zile* din Ureche, p. 147), *tineră* N 4; *țeran* III 16; *țercile* N 62; *țeri* I 352; *urmeaze* (ind. pr.) N 52; *vezînd* II 91, *vezut* II 103, *vezute* N 8; *zemislit* C 19. Des întîlnit este acest fenomen în poziție finală: *ațițe* I 334 (= ațîță); *se curățe* N 12 (ind. pr.); *se cuprinde* I 164 (= să cuprindă); *se iase* II 134; *se învațe* N 52 (ind. pr.); *înse* (= însă) I 4; *lase* II 33 (= lasă); *marmure* (sg.) I 7; *se leaghe* I 472 (= se leagă). Cel mai frecvent caz de acest fel este conjuncția *să* scrisă regulat *se*, cu excepția cazurilor cînd precede pronumele reflexiv *se* şi este notată *să: se iase* II 134; *ca se poate* III 77; *se remînă* II 118 etc., dar *să se facă... să se întoarcă* II 162 reprezintă regula. Este suficient însă ca un monosilab să despartă conjuncția *să* de reflexivul *se*, pentru ca conjuncția să redevină *se: se nu se amogească* S 27; *ca se nu se urluiască* I 12. Uneori grafia cu *-e* dă loc la confuzii în raport cu limba literară de astăzi (*repus* I 28, de la *răpune*, nu de la *repune*), mai ales între pers. III sg. conj. şi pers. III sg. ind. reflexiv: *se omoară* I 58 (= să omoare); *se cuprinde* I 164 (= să cuprindă) etc. Vezi şi 4.6.3.;

e = i: *adecă* I 3; *argentărie* III 281; *ceteşte* I 5; *chenez* I 503, *chenezat* I 404; *cumenecarea* C 86 (dar *cuminecă* C 87); *demineață* II 114, S 19; *frasen* N 4; *mertec* III 93; *persecile* N 7; *prebegi* III 7; *presosință* II 97; *resipi* II 358, *resipire* C 84, *resîpeşte* E 6 (dar *răsipeşte* E 7); *selbatece* II 100, *selbateci* N 8;

e = î: *bater* II 169; *se sterpească* N 6.

3.1.4. **o = u:** *aborul* E 221, 57, *abori* S 47; *Bojoreanul* III 326; *Borbonia* III 250; *Borbonică* (adj.) III 251; *botaşii* E 158; *botocănos* N 6; *cosori* (vb.) II 373 (< *cusur*); *cusutoriu* (=cositor) S 87; *doios* I 34; *a floera* N 67; *fortună* S 114, *fortunoşi* S 113; *franțozesc* III 208; *gonoite* E 68; *goronului* N 3 (dar *gorunului* N 10); *giolgiuri* N 18; *jor* II 104; *Logogiul* III 103; *mărmoriți* III 85; *morilor* N 13; *moronii* N 74 (dar *muron* N 76); *nodoros* N 3; *notreț* N 57; *Oitoz* III 46; *oleu* N 14, *oleoase* N 6; *ordiniş* E 189; *poronci* I 84; *povoiu* S 95, N 27; *porul* (= purul) E 124; *samor* III 60; *scopitul* (= scuipatul) N 81; *sororei* I 11;

o = ă: *se amogească* III 77, S 27; *se grămodeşte* S 113; *lostoni* N 48; *locuste* I 258; *omot* N 66; *polomidă* E 47; *votav* II 347, III 80;

o = a: *drogoman* III 106; *moimuțele* N 50; *oltuire* N 62;

o > ău: *încătrău* I 505 (ca în împrumuturile maghiare cu *-o* final: de exemplu *szabo* > *sabău*; *tõ* > *tău* etc.).

3.1.5. **i = e:** *carpinul* N 11; *cigile* (de la *cegă*) N 74; *continim* C 172; *cauzile* I 591; *diris* I 11 (dar *dires* I 10); *firile* E 45; *hamiş* III 119; *se nu hămisească* E 191; *mesile* N 66; *ni* (= ne) II —113, 120 etc.; *nemiş* I 498, *nemişug* II 427 (dar *nemeş* I 434); *niminea* I 330; *osibesc* E 144, *osibeşte* I 152; *petri* II 116; *pominire* I 76; *poriclească* I 364 (dar *poreclit* I 367); *sicret* E 202, N 25; *smochinile* N 7; *ştîgliții* N 67; *terminii* I 501 (dar *termenii* I 409); *usibită* C 63; *vinind* I 322;

i = î: *ațițat* I 10; *bătrinețele* N 81, *bătrinilor* II 112; *bind* I 8; *căpăține* S 12, N 17; *cocoştirci* N 61; *crişmă* S 73; *îmboldorit* N 70; *împopori* I 403 (dar *împoporî* I 69); *întăritat* I 213; *întimpinare* III 223; *omori* S 56; *oteri* (= hotărî) II 193; *părindu-le* I 383; *pîri* (vb.) II 204; *pogori* S 48; *prinzindu-l* II 104; *Rimnic* II 123; *ris* C 71; *rozind* N 56; *scoborim* S 26, *scobori* S 48; *scoțind* E 160, S 43; *simbrie* S 18; *sin* E 214; *sirme* S 3; *strimb* I 504; *strimte* II 100, E 7, *strimtoare* I 468 (dar *strîmto-*

rindu-i I 468); *stringe* N 88, *strins* I 62, *stringîndu-se* E 6; *tineră* N 4, *tinăr* I 16; *ţinţariul* N 78; *ţiţe* S 30; *uri* (vb.) II 282; *zideri* (vb.) I 450, *zidăritoriu* III 272;

i = u: *sipţiia* S 61, *sipţire* III 138, N 2; *ştiitoriu* C 10; *muşinoaele* E 13;

i = iu: *airilea* I 80; *Bucim* II 312 (în loc de *Bucium* din Ureche, p. 212); *izbaşii* III 90 (în loc de *iuzbaşii* din *Cronica bălăcenească*, I, p. 370).

3.1.6. **î = e:** *arîndă* III 114; *amînunţa* III 64; *elemînturi* N 6; *jîrtfească* I 84, *jîrtvea* S 115 (dar *jertfi* I 85);

î = i: *beţîu* I 25; *desmînta* II 94; *frăţînătate* I 347; *gălbinîndu-se* N 18; *grîndinea* S 1; *însectele* N 47; *ibrişîn* I 270; *întrat* II 94, *întru* I 6; *jigărîte* E 6; *lîngoare* III 339; *prăsît* I 10; *pustîe* (adj.) I 242, *pustîiască* III 224; *puţîntel* I 12; *rîdicat* I 6, 12; *rîsipească* I 9, *resîpeşte* (dar *răsipeşte* E 7) E 6; *slujîndu-i* I 12; *sîmpţit* I 120; *sprîgini* (vb.) II 50, *sprîgineşte* N 6, *sprîgineală* II 423, *sprîjană* I 77; *tîmp* (= timp) II 199, forma regulată la Şincai, *tîmpuriu* II 151; *ţîn* II 137; *ţînutul* I 352; *ţîpa* I 177;

î = u: *gutîi* (subst. f. pl.) N 7; *îmblare* II 46; *înfla* I 147; *înfrîmseţat* I 366, *înfrîmseţează* I 363; *împlea* I 475; *jîrăbiuţe* E 221; *reîmbla* I 487; *sîrgunit* I 48; *smîncesc* S 75, *smîncirea* S 75.

3.1.7. **-u** scurt final apare la Şincai numai după *i*: *adetiu* II 325; *admirariu* II 49; *ajutoriu* I 336; *baiu* III 241 etc.; cîteva excepţii: *alt crai* I 84 (în toate celelalte poziţii, Şincai a renunţat la **-ŭ** scurt menţinut grafic pînă tîrziu şi reintrodus de editorii *Cronicii*). În alte situaţii *-u* final se pronunţă şi nu e scurt: *taiassu* V 13.

u = o: *arburi* III 367, 373, N 2, 10; *cusutoriului* (= cositorului) N 40; *micşurează* S 64; *îmicşura* III 107; *încungiura* I 492, II 193; *Mahumed* I 175; *muron* N 76 (pentru *morun*); *mulcumi* I 834; *Musc* III 103, *muscani* III 94, *muscăcesc* III 43; *oltuire* N 12; *purcariu* I 424; *syrupul* N 21; *undulate* N 11; *urezul* N 21; *usebit* I 142, *usibită* C 66, *usibesc* C 12;

u = ă: *cuptuşită* N 88, *cuptuşite* II 389, E 219, *cuptuşirea* N 3; *sumînţa* E 24; *zmulţuite* N 42;

u = i: *amînunţa* III 64; *au cerşut* III 122, B 40; *cusutoriului* N 40; *furtuşag* III 301; *nesăţuoase* N 54;

u = î: *rundunele* N 67.

3.2. *Semivocalele*

3.2.1. *Apariţii de semivocale* avînd timbrul vocalei precedente se constată în hiat (uneori, poate, simple grafii): *cîmpiia* E 2; *deregătoriia* I 5; *diiavoli* C 5; *fiiu* I 5; *hîrtiia* E 214; *înviia* S 73, 74; *lăcomiia* E 196; *leşiioase* N 35; *liliĭacii* N 48; *piiaţuri* I 12; *roşiiatec* N 54, 71, 56; *sibţiia* S 61; *spăriia* S 2; *strădaniia* E 67; *ştiia* N 62; *iezuvit* I 6.

3.2.2. *Dispariţia semivocalei*, uneori după ce a asimilat vocala precedentă, dînd naştere la hiat (*căria* I 72; *închiat* II 148; *a trea* I 104, 105; *cealalţi* II 411) sau la diftong (*Andreu* I 105, dar *Andreiu* I 295); vezi şi 3.3.2.

3.2.3. *Dispariţia semivocalei* ca al doilea element al diftongului înainte de nazală: *semenii* (= seimenii) II 327; *vonic* (=voinic) I 122.

3.2.4. *Consonantizarea semivocalei* (al doilea element al diftongului) înainte de consoană: cf. 1.3.1.

3.3. *Diftongii*

3.3.1. *Diftongarea vocalelor accentuate:*

oa = o: *coantră* I 254; *joară* I 116, 146; *oao* N 50 (vb. ind. pr.); *oaăle* N 49; *roaoa* E 7;

ia = e (notat iniţial şi *ie*): *iaste* I 7 etc. (dar regulat *este*); *iasă* (= iese) I 134. Pentru grafia *я* a oricărui **é**; vezi *Notă asupra ediţiei*, p. CCXXIII—CCXXIV.

3.3.2. *Monoftongare:*

ei > e: *cleul* N 10 (dar *cleiu* N 10), *cîleos* N 5, 3; *tuleul* N 7;

oi > o: *vonic* I 122;

eo > o: *vro* II 122 etc.

uă > o: *amîndoao* N 5; *doao* N 6; *noao* N 6 (*doao, noao* pentru *două, nouă* reprezintă regula, cu cîteva excepţii: *nuoaă* (adj. pl. f.) III 271, 273; *al noaălea* II 248; *ploaă* III 211, S 48, dar *ploao* S 95; *roaă* S 56, N 2 şi chiar *roaoă* S 91, dar (*roaoa* S 91); *oao* (= vb. ouă) N 50; *hinteao* III 260; *lepingeao* I 246; *zio* III 219.

Lipsa monoftongării se constată în *pomeană* I 161 (dar *pomană* II 318). Pentru alte cazuri vezi 3.4.3.6.

3.3.3. *Diftongi rezultaţi din triftongi: grindeu* E 22 (dar *grindeiului* E 23); *nescînteoasă* N 30; *oleu* N 14 (dar *oleiu* N 14), *oleoase* N 6.

3.3.4. **eu** = **iu**: *beşleu* III 105.

3.4. *Consoanele*

3.4.1. *Sonante.* Combinaţiile de sonantă cu consoane surde, acolo unde în general avem o sonoră, dovedesc că în pronunţia lui Şincai, sonantele sînt adeseori surde: *nemişlocit* II 109; *sloţi* I 376; *vîlfă* I 356 (dar *vîlvă* I 551). De cele mai multe ori însă sonantele sînt sonore, aşa cum dovedesc numeroasele sonorizări ale consoanelor surde învecinate: *cocostîrg* V 4; *dujman* I 20, 224, 448; *hodnogi* II 240; *îndicsi* III 8 (= înticsi); *lezne* I 5 (dar *lesne* El 71); *mandie* (= mantie) I 350; *sbugnesc* S 2, *sbugniri* S 113; *sugmanul* I 7; *sveglele* N 19 (dar *sfeclile* E 124); *Syngellul* (= Syncellus) I 26; *vîrvurile* N 2.

3.4.1.1. **-m** > **-n**: *caimacan* III 318; *can* = *cam* (*can învrăjbiţi* III 144; *can întunecat* N 6; *can mucoase* N 2; *l-au can stricat* III 291) (dar *cam depărtate* S 80).

3.4.1.2. **n** = **m**: *mornăi* I 326, E 193, *mornăitură* II 70, *mornăirea* S 18; *Ialóniţa* (= Ialomiţa) I 163.

3.4.1.3. **r** = **l**: *asuprerile* C 53; *cărindare* S 2; *curărarii* N 10; *minărariurile* S 7; *Sfreder* S 149, *sfrederite* E 219, *sfrederiţi* N 72; *staur* I 510; *vorbure* S 3; *vitrior* N 31; *zurgăruind* N 72.

3.4.1.4. **l'** urmat de **i** cade: *Capitoiu* I 5; *Gallipoiu* III 329; *Nicopoiul* II 94; *Pentapoiu* I 180 (transcris de Şincai în latineşte: *Pentapolis*); *Thermopoiu* I 119. Sînt însă şi nume de oraşe terminate în *-polis* care nu pierd pe **l**: *Neapolul* I 644, II 86, III 313; *Leopoldopolul* III 281; *Petropol* III 340.

3.4.2. *Guturale*

3.4.2.1. **c** = **g**: *acăţa* I 5, 540, *se acaţe* (ind. pr.) N 58; *acrişul* N 9; *corbaciu* I 93 (= gîrbaci), *corbăci* (vb.) I 317; *cniechină* (= cneghină) II 134; *pribac* II 224; *vitrec* El 96.

3.4.2.2. **c** = **h** (*X* grecesc):

a) în poziţie finală: *diptic* III 114; *catastic* (= catastif, cu -f < -h) III 134; *hronostic* III 115; *monac* I 220 (dar şi *monah* I 236); *parocii* C 91;

b) în alte poziţii: *Acmet* III 12; *Carcov* III 304; *melancoliă* III 10; fenomenul se întîlneşte şi în cuvinte vechi: *mîcnit* II 103; *odicnă, odicnit* I 131 (şi *hodigniţi* B 70); *ticneşte* E 206.

3.4.2.3. **g** = **c**: *măiug* N 39; *rotogol* III 63.

3.4.2.4. **h** = **c**: *hris* (critică, gr. κρίσις) I 435, *antihris* I 435; *evnuh* II 105; *ohnă* III 216.

3.4.2.5. Căderea lui **h-** iniţial, în neologisme ca şi în cuvinte vechi: *Elespont* I 91; *Emos* I 94 (dar *Hemul* I 104); *esperii* (pl.) II 63; *idropizie* III 282 (dar *hydropisiă* III 27); *ierotoni* I 267; *ipodiacon* I 350; *ollăndesc* Î 43; *omofil* I 466; *oteri* (= hotărî) II 193, *otărî* N 45, C 108, *otărît* II 92, *otărite* N 25, *otărîş* I 35, *neotărît* I 179.

Uneori se întîlneşte şi apariţia nejustificată a lui **h-** la iniţială: *hargaţi* II 153. În multe neologisme **h-** se menţine: *hederă* N 8; *hippopótamul* N 60; *horizontul* S 120.

3.4.3. *Palatalele sau consoanele muiate cunosc unele fenomene de confuzie cu perechile lor dure: aşi* (= aş) I 10, 246; *gătaş* (= gătaşi) III 300; *însuş* I 94; *nicăir* III 339; cf. şi *-ar/-ariu*, *-or/-oriu* (vezi *Derivarea cu sufixe* 6.9.4.).

3.4.3.1. **k'** apare redat uneori prin **t**: *capitihaii* (pl.) III 70; *Ienate* III 278; *întypuesc* S 8; *muşti* N 3; *răditele* E 124, N 19; *rîntezatul* E 76, *rîntiază* N 60; *stretea* N 78; *typ* (= chip) I 236, S 10, *typuri* C 62; *ştiab* (pentru *şchiab* = *jghiab*) II 368; alteori apare redat prin *p*: *tipie* I 250.

3.4.3.2. **g'** apare notat cu **d**: *desdina* (pentru *desghina* < *desbina*) I 290, *deşdină* E 210 (dar *desghină* E 9); *desdeoacă* E 45; *lespedios* N 31. Apare şi notaţia inversă: *ghihorilor* N 54 (= dihorilor).

3.4.3.3. **h′ > č**: *iconomaci* (pl.) I 220; *párocii* C 91; *patriarcii* II 124;

h = f′: *patrahir* III 385.

3.4.3.4. **f′ > č**: *cănaci* I 270; *înciripa* I 210.

3.4.3.5. **t′ > č**: *cofcirii* III 90 (înlocuieşte pe *coftirii* din *Cronica Bălăcenească* I, p. 370).

3.4.3.6. **ţ′ > ţ**: *atîţa* I, 83, 7, S 10, N 62; *cîţva* I 182, E 145; *cetăţan* I 158, S 18; *ţ-ai* (= ţi-ai) I 539; *însuţ* I 350; *sloboziţ* I 511 (dar *laţi* pentru *laţ* I 107);

ţ alternînd cu **t**: *întrarginţit* N 4; *părinţească* III 282, C 45 (dar *părintească* I 104), *părinţeşte* I 5; *scurţimea* I 276.

3.4.4. *Africate*

3.4.4.1. **ğ** pentru literarul **j** se mai păstrează în unele cazuri: *agiunge* I 503; *batgiocorit* I 165; *giunghia* (vb.) I 477; *încungiura* I 492, *încungiurare* II 193; *lespegioare* N 22; *Logogiul* III 103; *painginii* N 77; *pregiur* N 2. Uneori **ğ** pentru **j** apare nejustificat etimologic: *giăfuesc* II 377; *lugerii* E 145; *rogogine* E 140, 219; *sprîgini* I 491, *sprîgineşte* N 6, *sprîgineală* II 423 (dar *sprîjana* I 77); *a strugi* I 492 (dar *a se struji* I 38), unele explicabile, poate, ca hipercorectitudini (cf. 3.4.4.2.). În cazurile *bagagia* I 209 şi *coragea* I 182, **ğ** se explică prin limba de origine (italiana).

3.4.4.2. **ğ** apare însă uneori redat prin **j** (fonetism ardelenesc): *cujetînd* III 113; *slujile* III 233; *traje* I 382.

3.4.4.3. **č > ğ**: *cocostîrgii* N 67 (dar *cocoştircii* N 61); *crugeac* (= cruciat) I 57; *cugĭmă* I 6 (**č** asimilat în sonoritate), dar apare şi **č** pentru **ğ** : *sluceariul* II 431;

č > ş: *Balaş* III 28; *Cotroşeni* III 52; *crişmă* S 73.

3.4.4.4. **dz** apare de regulă la pluralul unor substantive (*ciurdzi* I 218, dar *ciurzile* E 38; *dobîndzi* I 381, *dosădzi* I 119; *frundze* I 211; *grămădzi* II 75; *obedzi* I 310; *prădzi* I 126; *sfedzile* I 262; *voevodzilor* II 119) sau adjective (*slobodzi* I 421, dar *sloboţi* E 12), uneori chiar şi în neologisme: *gepidzi* I 173; *piramidzi* I 12, precum şi la gen. sg. (*Orădzei* Ad 3; *Turdzei* I 7). Uneori apare şi în forme verbale (*se nu închidzi* I 323) sau în alte poziţii (*crudzime* I 336, 337, 339; *voivodzia* II 3).

3.4.5. *Fricative*

3.4.5.1. **s** intervocalic (în româneşte sau în limba de origine, în neologisme) apare notat oscilant, uneori **s**, alteori **z**: *bálzam* S 58; *cauză* II 37, *cauzile* I 591, *cauzelor* II 120, scris cu **z** uneori chiar şi în latineşte: *cauzarum auditor generalis* III (dar *causa* I 170); *desertoriul* I 344; *clausulă* III 386; *diecesă* III 75; *disarmonie* I 378; *eclesie* III 247, *ecclesiarh* II 251 (dar *eclejiă* III 262, cu **j** < **z**); *filósoful* S 68 (dar *filózoful* S 51); *generoz* II 246; *hydropisiă* III 27 (dar *idropizie* III 282); *prezes* I 25; *superştiţiozilor* S 6; *vizitaţii* III 49 (dar *visitaţie* III 264). Fenomenul se întîlneşte şi în nume proprii (*Calvizie* I 97; *Orozie* I 93) şi chiar şi în cuvinte vechi româneşti (*hrizoave* I 399, 403);

s după **n** apare uneori notat **z** (pronunţie germană): *dispenzator* II 205; *penzioner* II 265; *ţenzură* II 214 (dar şi *ţensură* II 183 şi *censură* I 222).

3.4.5.2. **s** provine uneori din reducerea grupului **x**: cf. 1.1.

3.4.5.3. **s > ş** (influenţă maghiară şi germană): *areşt* III 330, *arişte* I 367, *areştălui* III 210; *baştie* (= bastion) I 222; *correşpondenţii* (pl.) III 313; *cryştaii* (pl.) N 26; *firşt* I 462; *Eşculapie, geniul Dachiilor* I 17; *fişc* I 15; *Franţişc* III 256 (şi *Francişc* III 272); *inştanţia* II 120; *piştol* III 327, *piştoale* S 19; *potaşă* N 41; *reşpecturile* C 68; *subştitut* III 260; *Sas-Şebeş* II 120; *superştiţiozilor* S 6; *şcvadron* III 205; *şpion* I 99, *şpionii* III 17 (dar *spion* II 87); *ştigliţii* N 67; *Toşcana* I 17, III 12; *Vaşluiul* II 70 (grafie inexplicabilă).

Uneori şi cuvintele în forma lor latină sînt pronunţate în manieră maghiară: *canţelariuş* II 351; *fişcuşesc* I 590 (derivat cu *-esc* de la lat. *fiscus* pronunţat ungureşte); *şpeţieşuri* I 60 (lat. *species*); *tituluşurile* (= lat. *titulus*) A 89.

În cazul lui *şeptemvrie* II 421 e vorba de analogie cu *şepte*, iar *Şighişoara* II 369 e fenomen de asimilare. Aberant este *aceşta* I 107, II 182, III 61, N 8.

Alteori **s** apare pentru **ş**: *ceaus* II 431, III 37, 98; *însus* (= însuşi) II 439; *înversună* E 196; *sasii* I 372; *scoalelor* I 252.

3.4.5.4. **z** din **s** intervocalic sau în vecinătatea lui **n**, cf. 3.4.1., 3.4.5.1., 3.5.1.2.;

z în alternanţă cu **d**: *se le sloboaze* III 375; *hollanzi* III 322 (dar *hollandi* III 337);

z > **s**: *albanes* III 158; *aprosilor* III 282; *chinesi* N 10; *ovăs* III 220, N 59;

3.4.5.5. **dz** pentru **z**, cf. 3.4.4.4.

3.4.5.6. **ş** < **s**: cf. 3.4.5.3.;

ş < **j**: *mişlocul* N 6; *nădeşdea* III 5; *nemişlocit* II 109; *sluşba* I 503, 510; *şinepenul* N 9, *şnepeni* N 8; *vraşbă* I 258; *Cluşului* II 105; *Teleşin* (= Teleajen) III 216, cf. 3.5.1.4.;

ş > **j**: *dujman* I 20, 448, cf. 3.4.1.;

-**ş**, în cuvinte în care astăzi în limba literară este muiat, este notat dur de obicei de către Şincai: *aceaiaş (Cronica*, foaia de titl.); *acelaş* I 10; *iarăş* I 3; *însuş* I 3, 8; *tătuş* I 6, II 94. Vezi însă: *aşi fi* I 10; *aşi crede* I 141; *acuş...acuşi* I 509; *aşi sminti de aşi grămădi* N 47; *tătuşi* II 94, cf. 3.4.3.

3.4.5.7. **j** < **ş**: cf. 3.4.5.6.;

j > **ş**: cf. 3.4.5.6.;

j < **ǧ̇**: cf. 3.4.4.2.;

j = **ǧ**: cf. 3.4.4.1.;

3.4.5.8. **f** = **v**: *mofilă* III 37; *Snagof* III 129; *vîlfă* I 356 (dar *vîlvă* I 551); *mînăstirea Zugrafului* II 139 (dar *Zugrav* I 230, *zúgravii* S 26).

3.4.5.9. **v** = **f**: *jărvit* I 10; *prav* II 352, *prăvărie* III 332; *se prăvueşte* N 6 (dar *praful* S 19); *svezei* (= sfadă) III 49; *vîlvă* N 12; *vîrvurile* N 2; *sveglele* (dar *sfeclile* E 124) N 19.;

v > **h**: *biholi* (pl.) III 370, N 52, 57; *holbura* N 3; *măduhă* E 158.;

v > **g**: *pleşug* III 159.

3.5. *Fenomene fonetice*

3.5.1. *Asimilarea* este întîlnită frecvent, mai ales în contact, dar sînt şi cazuri cînd lipseşte acolo unde nu ne-am aştepta (cf. 3.5.1.4.).

3.5.1.1. *Asimilarea progresivă: amogi* (= amăgi) III 259; *îndicsi* (= înticsi) III 8; *mandie* (= mantie) I 350; *pociumb* (cf. *ciump)* E 80; *popistăşească* II 408, 422; *Synghellul (Syncellus)* I 26; *votav* II 347 şi III 80 (unde înlocuieşte pe *vătaf* din *Cronica bălăcenească*, I, p. 362). Vezi şi 3.4.5.1. (**s** după **n**).

3.5.1.2. *Asimilarea regresivă: căriia* III 361; *dujman* I 222; *hodnogi* II 240; *ijdăni* I 541 (dar *işdăni* I 247); *îmmărmurit* I 212; *lezne* II 145 (dar *lesne* El 71); *succamerariului* II 67; *sugmanul* I 7; *tuşşepte* I 114, *tuşi şepte* S 103 (dar *tusşesesprăzece* S 128); *zbugnesc* S 2.

3.5.1.3. *Asimilare la distanţă:*

a) *vocalică: drogoman* III 106; *măzălit* (= mazilit) II 118; *poronci* (vb) I 582; *Şoldon* III 46;

b) *consonantică: funinginea* N 40; *Şighişoara* II 369; *vorbure* S 3.

3.5.1.4. *Lipsa asimilării: buşdi* S 53; *desbate* II 312; *desbăta* I 365; *desbrăca* I 54; *deslipeşte* E 129; *dinpreună* II 149, III 64; *işdăni* I 247 (dar *ijdăni* I 541); *înserinare* II 104; *înserinat* II 59; *jărtveşte* I 23; *nemişlocit* I 109; *prea-nbătat* III 64; *primeşdioase* N 57; *sdrănţos* II 27; *sglobie* II 53; *sloţi* I 376; *tusşesesprăzece* S 128; *typzui* (= chibzui) S 16; *zăbăvit* I 10. Vezi şi 3.4.1., 3.4.5.6. şi 6.9.7.

3.5.2. *Disimilare: amelinţa* II 22, *amelinţătură* II 284; *bulgăr* (= Bürger) I 16; *găunire* E 5; *Zlacna* III 111, *Zlagna* I 21 (pentru *Zlatna*).

3.5.3. *Dispariţia unei vocale:*

Afereza: cioae II 212; *obagiu* (= iobag) I 488;

Sincopa: frumseţa I 79, *înfrîmseţat* I 366, *infrîmseţează* I 363; uneori apar şi forme vechi, nesincopate: *direptate* II 43;

Apocopa: degrab I 358; *în grab* II 286;

Eliziunea apare frecvent, ca în vorbirea populară, pentru a evita hiatul: *dup-aceaia* I 8; *nencetat* I 34; *nendemînate* I 66; *nendestulit* I 20; *nengrădite* I 95; *nengropate* II 112; *nenvăţat* I 61; *nenvinse* I 66.

3.5.4. *Inserţia unui sunet:*

Anaptixa: şinor (= şnur) I 516; *mînăstirea Sinagovului* I 555, 556;

Epenteza: boambele (= boabele) E 162; *doangele* (= doagele) E 161; *sîmpţit* I 120.

3.5.5. *Metateza: căplăuze* N 59; *culceriu* I 380; *paţirni* (= panţiri) III 151; *straiţă* I 209; *trevgă* I 572 (dar *tregvă* I 564); *vrîsta* E 98.

3.5.6. *Haplologia: celalte* (= celelalte) I 509.

3.5.7. *Grupuri de consoane:*

a) *iniţiale:* păstrate: *bdenie* III 95; reduse: *crîjni* (= scrîşni) III 167; *pintră* I 66;

b) *interioare*: reduse: *almintrelea* I 3; *jărvit* I 10; *propemtic* (tradus de autor în latină prin *propemticum* < gr. προπεμπτικός) I 104.

3.5.8. *Fonetică sintactică: cocostîrg de casă* V 4.

3.5.9. *Etimologie populară* întîlnim în cazul lui *epitrof* III 315 (într-un citat din Clain), din *epitrop*, prin apropiere de gr. ἐπιτρέφω, τϱόφος; *ierotoni* I 267, în loc de *hirotoni* (gr. χειροτονέω), prin derivare de la gr. ἱερός „sfînt“ *(a sfinţi*, de altfel, e folosit de el pentru *hirotonirea* episcopilor şi mitropoliţilor).

3.6. *Accentul* este notat de autor regulat, ceea ce permite stabilirea exactă a pronunţării.

3.6.1. *Numele proprii şi cuvintele împrumutate din latină şi greacă* (fie direct, fie prin intermediul latinei) poartă la Şincai, după uzanţa savantă, accentul conform normelor accentuării latineşti: *amígdalii* E 142, *amýgdal* N 5, *amígdalele* N 7; *anónymul* III 20; *Apóstata* I 11; *ásinii* N 59; *astrónomii* S 122; *astrólog* II 320; *bálzam* S 58; *barómetru* S 47; *crótalii* N 72; *catálogul* Î 43; *cáthedră* II 114; *ceremóniile* III 57; *compilátoriu* E 220; *cómmod* III 380; *curátor* III 261; *diámetrul* S 61; *Dechéval* I 3; *dispenzátorul* II 205; *Elisávetei* C 52; *elemósina* (accentul latinesc, nu grecesc) C 172; *écho* S 68; *ecónom* III 479; *eléctorul* III 227; *filózoful* S 51, *filósoful* I 17; *hrysólitul* N 28; *hippopótamul* N 60; *hydrófanul* N 29; *impóstor* I 147; *lî́mpade (lămpáş)* S 13; *méthodul* S 61; *máhinile* S 28, I 387 (dar *maşine)*; *metéori* S 1; *metrópolie* I 44; *Názaret* C 21; *omófil* I 466; *orátor* II 160 (dar *oratórii* I 76); *párocilor* C 144; *pólline* N 6; *parágraful* Î 70; *píramidă* (dar *pirámidzi*; cf. lat. *pýramis*, dar *pyrámides)* I 327; *pódagră* E 107; *polițíe* III 317; *predicátorul* III 329; *rebéllie* I 150; *sátyră* I 151; *scándala* I 385, III 15; *senátorii* III 65; *Sócrate* I 92; *stómacul* N 63 (dar *stomácul* E 110); *síllabele* A 61; *sýmvolul* C 6; *tígridelor* N 53; *tártar* S 11; *translátor* III 381; *thermómetru* S 76; *vápură* E 78; *Vorísthen* I 88.

Aberant accentuate sînt cuvinte ca *báston* A 43; *Cánada* S 73, N 11; *Pánnonia* I 4 etc.; *Petropól* III 340; *uméd* E 5 (lat. *umĭdus)*; *Xýlochirc* I 129.

3.6.2. *Unele cuvinte poartă alt accent decît cel fixat în limba literară de azi: încoló* E 29, S 73 (dar, foarte rar, *acólo* C 151); *acríşul* N 9; *agá* III 150; *angárie* III 380; *báter* I 169; *biholíţelor* N 57; *bólnav* III 222, *bólnavilor* S 33; *cerém* C 47; *cofciríi* III 90; *companíi* (de soldaţi) III 100; *córman* E 20; *dúmbrăvi* S 68; *episcópi* C 34; *gîrgăríţele* E 58; *gîrbóve* S 32; *héghira* I 175; *împlém* S 44; *lóstonii* N 48; *ghiaţă lucíe* S 106; *flacăra lúminei* (lat. *lumen -ĭnis)*; *mắduhă* E 158; *míriştile* E 30; *nemíjlocit* C 161; *péntrucă* E 156; *préscură* C 85; *pricínă* C II; *primăvára* E 30; *ráia* III 392, 297; *remîném* S 26; *róbotă* III 245; *sîntém* C 73 (dar *sî́ntem* C 73); *spáhisi* I 549 (= spahii); *şálmă* (= cealmà) III 124; *se trămúră* N 25; *ţérînă* C 113; *ţinérea* C 56; *varvárii* N 10; *veveríţele* N 54; *zăhár* N 11; *zúgravul* I 230, *zúgravii* S 26, *mînăstirea Zúgrafului* II 139.

În mai multe rînduri ezită asupra accentuării *(várvarii* sau *varvárii)* sau nu se hotărăşte: *trúpínă* N 2; în cîteva cazuri, pe compuse sau cuvinte lungi aplică greşit două accente: *Luítpránd* I 257; *Eliógábal* I 24; *Strâşimírovici* I 460.

4. MORFOLOGÍA

4.1. *Substantivul*

4.1.1. *Genul.* Sînt de remarcat unele cazuri de schimbare de gen, explicabile într-o perioadă de adaptare masivă a neologismelor în limbă şi de fluctuaţie a formei cuvintelor:

masculin pentru feminin: *beizadel* III 163; *Cartagul* I 117 (= Cartagina); *călăuzul* II 324, *călăuzii* I 162 *(beizadel* şi *călăuzi,* forme de masculin după genul natural); *foiul* S 65, *foii cei mari* S 65 (dar şi *foalele* S 95); *găocii* E 25; *music* (= fanfară) III 149; *patriarh* „moştenire părintească" I 352.

Termenii de ştiinţă care denotă genuri, specii sînt masculini: *brut* N 51; *jivinii aceştea* N 1; *osebiţi vieţuitori* N 1; *sburătorii... ceialalţi vieţuitori* N 61; *Scorpiul* (= Scorpionul) S 150, *scorpii* N 78.

feminin pentru neutru: *actă* I 208; *antimónie* E 102; *bagagia* I 274; *baştie* I 122; *coifă* II 329; *curage* I 182; *dulmană* El 91; *gloanţă* II 158, S 7, E 5 (singular feminin refăcut după pluralul neutru: *gloanţe* S 15, pronunţat la fel cu femininul); *mădularea* II 50; *minută* N 90; *pălată* II 358 (şi *pălută* II 356, *polată* I 48); *rachia* S 53; *resărita soarelui* II 231; *slonă* I 369.

neutru pentru feminin: *arhivul* I 496; *canapeiu* III 266; *eresul* (= erezie) I 100; *dieresul* P 5; *ameazul nopţei* C 112; *diecesuri* III 75 (dar *diecesă* III 75, alături de *dieces*); *eclips* El 88; *harţ* II 252, *harţuri* III 351; *hemisferiu* S 141; *hris* I 435; *însect* V 7; *leghion* I 4; *listul* E 224; *maestat* I 195 (dar şi *maestate* II 363, 149); *méthodul* S 61; *ocau* B 98; *parentesul* A 73; *period* A 73; *poes* P 7; *syntaxul* P 4; *thematuri* I 211 (cuvîntul păstrează genul original grec; cf. *thematele* I 211).

neutru pentru masculin: *cîmpurile* I 167.

feminin pentru masculin: *aburea* E 164, *aburea* şi *vapura* E 91—92 (dar *aborul* E 221, 57, *abur* [*vapură*] E 78); *o arbure* I 542 (după lat. *arbor*); *arburea aceaia* S 120 (şi pl. *arburii acestea* N 16); *corallele* N 45; *hribele* N 23; *celealalte meteori* S 1 (dar *meteorul acesta)*; *plumînă* El 90, *plămine...alcătuite...doao plămîni* N 89; *pustie* C 22 (dar *pustîiu* C 58); *apa Tiverei* I 56 (fem. ca în lat., deşi forma este cea din ital., unde este masculin).

Pentru derivarea femininelor de la masculine, cf. *Formarea cuvintelor* 6.9.

masculin pentru neutru: *articuli* III 316; *24 de caraţi* Î 47; *cotorii* E 72, 30; *cryştaii* N 26; *curcubei* S 103; *fluerii* N 69; *fulgerii* S 62; *globii* S 5 (dar *globuri* S 15); *licvori* S 53; *doi mărgăritari* II 234, *mărgăritarii cei scumpi* N 83; *numerii aceştea* S 46; *unii roi* E 188; *trunchii* N 3, 10; *titulli* I 49; *amîndoi ţermurii* S 36.

Pentru neutrele în *-uri*, vezi *Pluralul* (4.1.5.6.).

4.1.2. *Declinările*

4.1.2.1. *Declinarea I,* care conţine în română puţine masculine: *popă*, *vlădică* (articulat de Şincai *vlădicul* III 260), al căror plural se formează după declinarea a II-a (cu excepţia turcismelor: *agă*, pl. *agale*, dar la Şincai: *agi* III 229), *capitihaii* III 70, dar şi *capichehaile* III 272, este bogat reprezentată mai ales în *Cronică*, deoarece autorul păstrează forma latinească (şi grecească) a neologismelor şi numelor proprii masculine de declinarea I: *annalista* I 229 (dar *annalistul* I 248); *Apostată* I 75; *computista* I 469; *duca* I 365; *heterearha* I 227 (tradus de autor în latineşte *hetaeriarhes*); *bărbat schythă* I 120. La plural aceste cuvinte primesc articolul feminin *-le:* *argonautele* II 354; *iconoclastele* I 207; *Ioannitelor* I 408; *sarmatele* I 4. Alte cuvinte la plural: *îndigene* III 84, *monotelite* I 178 (dar sg. *monothelit* I 194); *poete încoronaţi* II 276; *schythe şi gothe* I 29 (dar *goţii* I 29); *trinovite* I 425.

Tot în această categorie, pe lîngă cuvinte greceşti şi latineşti, se includ şi cuvinte de alte origini: *califă* I 177. Unele cuvinte turceşti în *-a* capătă terminaţia *-auă:* *beleao* III 100.

4.1.2.2. *La declinarea a II-a,* substantivele latineşti terminate în *-ius* sînt adaptate de Şincai sub forma *-ie*, după vechea tradiţie românească: *Cornelie Fusc* I 2; *Evlavie* (care traduce pe lat. *Pius*) I 7; *Oppie Sabin* I 3; *Iraclie* I 177; *Publie Furie Saturnin* I 21. În cazul terminaţiei *muta cum liquida* renunţă la *-u:* *sarétr (şlétrom)* E 84; *chylindr* E 25, N 63.

4.1.2.3. *Declinarea a III-a* conţine la Şincai unele substantive latineşti de declinarea a III-a (trecute astăzi la declinarea I) chiar cu riscul confuziei numerelor: *o cohorte* I 254 (dar *niscare cohorte de a lor săi* I 332). Alte substantive latineşti de declinarea a III-a, deşi asemănătoare ca temă *(custos, -dis* şi *Tanais, -idis)*, sînt repartizate de Şincai, conform genului lor, primul la declinarea II-a (*custod* I 308 şi *custosul* II 207), celălalt la declinarea I (*Tanaida* III 43); la fel *ghindea* E 101 (lat. *glans*).

4.1.3. *Genitiv-dativul*

4.1.3.1. La declinarea I genitiv-dativul articulat se termină în *-ei*, chiar şi acolo unde ne-am aştepta la *-ii*: *cămărei* III 226; *căsei* I 383; *cetăţei* II 352; *crăimei* II 149; *oştei* I 418; *sororei* I 11; *svezei* III 49; *ţerei* II 357; *universităţei* II 59.

4.1.3.2. În schimb genitiv-dativul nearticulat la substantivele de aceeaşi declinare face uneori în *-i* în loc de *-e*: *aceiiaşi crăeştei mili* I 375.

4.1.3.3. *Alternanţele vocalice şi consonantice* specifice acestui caz lipsesc la unele neologisme din această categorie: *maestatei sale* II 363, 382 (dar şi *chesaro-crăeştei maestăţi* III 382); cf. şi 4.1.5.1.

4.1.3.4. La numele proprii genitiv-dativul se formează, ca de regulă în limba mai veche, prin postpunerea articolului: *muierea Creţulescului* III 312; *Radului* III 312 (dar şi *muierea lui Radul*, ibid.); *Văcărescului*, ibid.; *nepot Mircei* III 308 (dar *feciorul lui Mircea* II 248); *feciorul Mihnei* II 248 (dar *feciorul lui Mihnea* III 308); chiar cuvinte străine: *Bertinianului* I 232. Uneori şi femininele primesc pe *lui* la genitiv, ca în limba de astăzi: *lui Iracleona* I 178.

4.1.3.5. Pentru genitivul prepoziţional, cf. prepoziţia *de*, 4.9.

4.1.3.6. Pentru dativul adnominal, cf. *Sintaxa* (5.1.5.).

4.1.4. *Acuzativul* se formează uneori cu *p(r)e*, chiar cînd nu e vorba de persoane: *meşteşugul de a lega pe tîlhari, pe paseri, pe feare şi flintele* S 21; *pre cai* I 492; *pre Thrachia* I 136; *pre neamurile vecine* I 395; *pe familia Brîncovenească*. Pentru *pe*, semn al acuzativului, cf. 4.4.5.3.; uneori, rar, apare unde nu e necesar: *cu pre mai mulţi spurcaţi* I 465.

4.1.5. *Vocativul*, ca în limba veche, afectează uneori şi adjectivul care urmează substantivul: *cetitoriule bune* II 40. De remarcat şi următoarea aglomerare de vocative: *înţelepte şi luătoriule de samă, noao iubite credinciosule* II 81.

4.1.6. *Pluralul*

4.1.6.1. *Lipsa alternanţei* apare la plural ca şi la genitiv: *vocalică*: *ciocănitoarele* N 63; *corabii* (pl.) I 33; *coţofane* N 63; *gauri* (pl.) N 54; *indianii* I 11; *liliiacii* N 48; *privighetoarele* N 67; *iape* N 59; *matce* E 183; *rasţiane* (= sîrbeşti) III 226; *talianii* II 38; *vasilianii* III 362; *sabiilor* S 15;

consonantică: *căli* (pl.) II 218; *căsi* (cu *ă*, dar fără *ş*) I 591, *căsilor* N 10; *ochi goli* S 3; *judelor* II 179; *ministri* I 25; *oglindelor* N 40; *omidele* N 78; *rîuşoarele...limpede* N 76 (în schimb *vîrful cozei* E 104; *căzile* E 160).

Această regularizare a paradigmei provine mai degrabă din concepţia vremii asupra gramaticii ca raţională şi normativă: „*toiag*, baculus, *toiage...iapă*, equa, *iape...oglindă*, speculum, *oglinde...turturea*, turtur, *turtureale*, *irundinea*, hirundo, *irundineale... setean*, pagensis...*seteani*“ El 33—35.

4.1.6.2. Există în schimb cazuri curioase de alternanţă *d/dz* (deşi Şincai nu întrebuinţează în alte situaţii litera ζ): *grămădzi* II 75; şi chiar neologismul *pirámidzi* I 12 (vezi şi 3.4.4.4.); *lycoperdzi* N 23; *tarandzi* N 23.

4.1.6.3. *Forme neobişnuite de plural* la unele substantive: *blîndeţele* III 164, N 53; *încălţăminte* (pl.) N 10; *mulţemitele* I 348; *petrinjeii* El 106; *păstărnacii* E 124; *prihăni* III 55; *sări* S 33, N 44, I 377.

4.1.6.4. Unele substantive sînt, conform limbii vechi populare, *pluralia tantum*: *bătrîneţele* III 366, N 53; *tinereţele* III 7, I 339; *buneţele* E 127; *încălţăminte* N 10; *spatele...late* E 86.

4.1.6.5. La unele substantive de declinarea I (în *-ă*) apare un plural regional în *-i*: *petri* II 116; *tăblile* N 3. Altfel pluralul e frecvent în *-e*: *rane* C 24; *arăme* (cu *e*, dar alternanţă vocalică) N 40; *căpăţine* S 12; *matce* E 183 (dar *matcile* E 183); *păpuşe* S 51; *scoice* N 32.

4.1.6.6. *Pluralul neutrelor* se formează în *-uri* la o serie de substantive care astăzi au alte forme: *ajutoriuri* II 206; *anahronismuri* I 445; *argumenturi* III 229 (*argumînturi* S 142); *armariuri* N 10; *aşezămînturi* I 185, II 138; *capurile* II 367, III 117, S 145. E 216; *castelluri* I 364; *chenezaturi* I 408; *classu-*

rile N 50, 2; *clenodiurile* II 1; *climaturile* N 22; *collegiurile* I 12; *commaturi* Î 10; *complimenturi* III 282; *contracturile* I 258; *crenguri* E 48; *culcuşurile* N 56; *decanaturi* II 194; *diamanturi* III 64; *diametruri* S 136; *diplomaturi* I 474; *dominiuri* III 258; *eclipsurile* S 136; *elemînturi* N 6; *eresuri* (= erezii) C 46; *extracturi* I 584; *fermanuri* III 208; *feruri* E 20 (probabil pentru evitarea omonimiei cu *fier de plug.* Remarcă şi reducerea geminatei etimologice); *folosuri* N 57, S 63; *gradurile* S 76; *gramuri* Î 47; *harţuri* III 351; *iduri* III 354; *instrumenturi* III 371; *jurămînturi* I 138, 211, 282; *liliuri* N 19; *metalluri* N 25, S 5; *microscopiurile* S 4; *meriturile* III 258; *miluri* (unitate metrică) I 152, S 123; *minerariuri* N 1, S 7 (dar şi *minerarilor* N 26); *minuturi* Î 45; *motivuri* C 121; *offiţiolaturi* II 149; *patenturi* III 252; *potiriuri* I 510; *pretexturi* I 499; *privilegiuri* III 286; *producturile* Î 23; *punturi* S 70, I 585, N 84, III 252; *regestruri* I 349; *regimenturi* III 194; *reşpecturile* C 68; *rîsuri* (= rîşi) III 63; *roduri* I 590, C 140; *sălaşuri* I 451; *scuduri* (= scuzi) III 364; *suspinuri* S 122; *serindariuri* C 138; *speţieşuri* I 164; *stadiuri* II 50, I 337; *státuri* III 13; *talenturi* I 122; *tapeturi* N 62; *telescopiurile* S 128; *tituluşurile* P 8; *tracturi* I 428; *trataturi* I 101; *ţesturi* N 83.

Există şi unele forme oscilante: *ascunsuri* I 329 (dar *ascunse* III 325); *calendariuri* S 138 (dar *cărindare* S 2); *dăraburi* I 291, N 28 (dar *dărabe* N 17, 34, I 13); *gerundiile* P 183 (dar *supinuri* P 161; *nominathivuri* P 178); regulat *îndemnuri* (dar *îndemnele* C 126); *regestruri* (dar *regestrele* I 555) I 555; *thematuri* I 211 (dar *thematele* I 211); *veşminte* I 556, 218 (dar *veştmînturi* I 174, C 69, A 31); menţionăm şi pl. *şinoarele* (= şnururile) S 87. În *Elementa* încearcă să dea reguli pentru pluralul în *-uri*, în funcţie de consoana finală a temei (El 33—36), dar în anumite cazuri procedează arbitrar menţionînd o singură formă: „*brîn* vel *brîu*, cingulus, *brîne*“ El 33, nu şi *brîuri*, formă regională, cunoscută autorului, în altele semnalează folosirea ambelor forme: „*blid*, patena, *bliduri* vel *blide*“ El 34.

4.2. *Adjectivul*

4.2.1. O formă ciudată de singular este *vec* (pentru *vechi*) I 139, 459, 499, ivită probabil din necesitatea de a evita omonimia cu pluralul, derivaţie regresivă (în ciuda faptului că alternanţa *c*/*chi* nu se întîlneşte în diferenţierea pluralului de singular). Vezi şi *frunzele de verze (curec)* E 82.

4.2.2. *Pluralul feminin şi neutru al unor adjective* în *-iu*, *-ie* (scris de Şincai *-iă*: cf. 3.1.2: *ă* = *e*) face în *-ie* pentru a se deosebi de masculin *-ii*: *păcate proprie* C 118; *lucruri proprie* S 10; *trebi proprie* II 223; *casele pustie* III 222 (dar *locuri... pustii* E 12); *hrisoave mai tîrzie* I 562; *mărgelele cele roşie* N 30; *trag cam întunecat - roşie* E 71 (dar *haine roşi* S 65); *broaştele tîmpurarie* N 70; *mădulările cele vie* S 18; *personele vie* S 36. Adjectivul *asemene* are la Şincai forme diferite după gen şi număr: *tîmpurile asemene... calea neasemenă* S 8; *asemeni* (masc. pl.) N 23.

4.2.3. *Genitiv-dativul* feminin al unor adjective aflate între un determinant şi substantivul determinat face uneori în *-e* în loc de *-i: ale toate cetăţei Sibiiului* II 169. Alteori adjectivul care urmează un substantiv nu se declină: *Dachiei veche* I 96 (dar *a Dachiei cei vechi* I 182).

4.2.4. *Comparativul* adjectivului este adesea precedat la Şincai de articolul adjectival *cel*, pretînd astăzi la confuzii cu superlativul, care la el are alte mijloace de formare (vezi 4.2.5.): *pecetea lui cea mai mare* I 533 (cf. şi I 536); *pecetluită cu pecetea noastră cea mai mică, neavînd la noi pecetea cea mai mare* I 548. Evidente sînt cazurile unde asemenea forme reproduc un comparativ latinesc: *din locul cel mai de sus* I 280 (lat.: *ex superiore loco): Andronic cel mai Bătrîn* I 427 este tradus de Şincai cu *Andronicus senior;* cf. şi I 391, II 61 etc. O dovadă în acest sens este şi utilizarea lui *decît* (pentru *dintre)*, specifică complementului comparativului: *au fost cea mai însemnată decît toate* I 167.

4.2.5. *Superlativul adjectivelor* este format adesea cu *bine*, *prea* şi *mult*, *tocma*, *între* + *toţi*, *toate*, în loc de *foarte : bine graşi* N 48; *bine mulţi* I 211, 215; *bine bătrîni* I 493; *bine netede* S 70; *bine plăcut* III 258; *prea mulţi* I 5, 206; *cea prea tare* I 216; *prea roditoare* I 326; *prea multe* I 325 etc.; *mult umedă* E 16; *mult cinstitul* III 387, 388; *tocma urîtă* E 183. Întrucît *cel* este utilizat la comparativ, *mai* apare cu valoarea lui *cel* la superlativ: *mai întîilea al lor arhiereu* I 236; *ciuma... au potopit din ţeară mai puţin de*

(= cel mai puţin) *300 000 de oameni* III 303; *obicinuise mai puţin o dată în septămînă a merge la tatăl său* III 313; *cît mai puţin o dată într-un an* C 107 (= cel mai puţin); *plumbul... este cel mai greu între toate metalluri* N 43 (după lat. *inter + omnes).*

4.3. *Articolul*

Articolul apare uneori în cazuri unde nu ne-am aştepta: *se arate pe vinovatul* S 21; *pre mortul l-au dus* II 109; *prin apedusul au întrat în cetate* I 191; *dintră romănii, aceştia... au fost* I 62; *Gheorghie Şincai din Şincai, doctorul filosofiei Cronica*, foaia de titl. Uneori însă articolul lipseşte, ca în limba veche: *ş-au păzit capete* II 337; *plumbul... este cel mai greu între toate metalluri* N. 43.

4.3.1. *Numele proprii masculine* apar adesea articulate, ca în limba veche: *Radul* II 79, III 312; *Brîncoveanul* III 309; *Ştefan Cantacuzenul* III 312; *Creţul* II 308; uneori chiar şi cele străine: *Sestul Ruf* I 36. Vezi şi 4.1.4.4.

4.3.2. *Numele proprii feminine* apar adesea nearticulate, în poziţii în care astăzi se articulează. Numele de persoane sînt nearticulate mai ales după verbele *a chema, a numi: carea iarăş Catharină se chiamă* I 525; *numi pre fata lui Vlaico... Ilină* I 497; *o au numit grecii Irină* I 315; *fata sa, Ilina, pre carea nu trebuia se o numească Ilină, ci Slavă* I 445 (vezi totuşi: *aceasta s-au chiemat Maria* I 583). Fenomenul se observă şi în alte situaţii: *luînd oarecarea Agmundă* I 295.

Numele feminine de localităţi apar de asemenea nearticulate mai ales în funcţie de complement de loc: *sasii din Bistriţă* I 475; *s-au înturnat la Orade* II 414; *trecînd în Oreştiadă* I 344, *în Orăştiadă* I 416; *Vaş de Ţeagă* II 105; *i-au omorit în Timişoară* II 116 (cf. şi I 469, 499). Semnificativ e exemplul: *nu în Brăilă... căci Brăila se arsese* II 50. Lipsa articolului se observă, ca şi la numele de persoane, după verbele *a chema* etc.: *satele ce se chiamă Ohabă şi Dăbîcă* II 55. Vezi, în schimb, masculine articulate în aceeaşi poziţie: *se nu-l zică... vînzătoriul patriei* III 298.

4.3.3. Uneori primeşte articol şi adjectivul şi substantivul determinat: *jupînii sasii* II 115; *mişeii pîrîţii* S 37.

4.3.4. Spre deosebire de limba de astăzi, în care se articulează cuvîntul aflat pe primul loc, la Şincai primeşte articol cuvîntul aflat pe locul al doilea, ca în limba mai veche şi populară: *din vechie familia domnească* III 31.

4.3.5. *Articolul de singular -le* al masculinelor de declinarea a III-a apare şi la masculine de altă declinare: *solgăbiraele* I 440, 448 (dar *solgbirăul* II 37). Pentru *-le* de plural, vezi 4.1.2.1.

4.3.6. Pentru articularea pronumelui relativ, cf. 4.4.5.

4.3.7. *Articolul genitival* apare uneori neacordat cu substantivul pe care îl determină, folosindu-se forma unică pentru ambele numere şi toate genurile: *oşti de a romanilor* I 4; *a căruia loc* I 5; alteori el apare acordat împotriva aşteptărilor: *ca a lor nişte mergători înainte* III 33. Uneori acordul este făcut cu atributul şi nu cu numele pe care îl însoţeşte articolul: *ale cărora cuprindere* II 207; *ale cărora plinire* III 96 (dar *a cărora plinire* III 97).

Sînt şi cazuri cînd articolul genitival apare şi unde nu e necesar (*veniturile a doaozecimei* II 107); în schimb, în alte locuri lipseşte, deşi ar fi de aşteptat: *din sfatul vostru tuturor* II 110 (traducerea unui document latinesc).

4.3.8. *Articolul adjectival* apare după substantive articulate urmate de adjective (*Sîntămăria cea Mare* I 12), chiar şi în locuri unde nu se mai foloseşte în limba de astăzi: *mîntuirea cea publică* II 102; *hanului celui tătăresc* III 100. La genitiv femininul are forma *ceii* (în loc de *celei*) I 3.

4.4. *Pronumele*

4.4.1. *Pronumele personal* apare uneori sub forme sau grafii arhaice sau regionale: *iale Cronica*, foaia de titl.; *eii* I 37, II 91; *noşti* I 348; *noao, voao* reprezintă regula. Vezi şi I 9, II 118 etc.

4.4.1.1. *Pronumele personal de persoana a III-a* apare uneori cu valoarea demonstrativă a lui *ille* din care provine: *vrînd se-şi izbîndească strîmbătatea de el* (= acela) *făcută*. Vezi şi II 91: *eii*; II 98: *pre el* etc.

4.4.1.2. *Forma scurtă a pronumelui personal în dativ* este uneori evitată sau înlocuită cu forma lungă a pronumelui: *pre voi vom îndestuli* II 113; *vom porunci voao* II 118. Amintim că teoreticienii Şcolii ardelene condamnau repetarea pronumelui (ca şi a negaţiei), specifică limbii române, iar Şincai se consideră dator să explice această particularitate străinilor: „Verba regentia accusativum, vel dativum personae, ad majorem expressionem subinde utrumque duplicant, ita tamen, ut primum contrahant, secundum vero absque ulla contractione ponant, et quidem accusativum cum particula *pre*, quae, dum contracte ponitur, accusativus (utijam diximus cap. praecedenti) omitti solet; e.g. *Te laud pre tine*, laudo te; *se laudă pre sine*, laudat se; *mi-au dat mie pîne*, dedit mihi panem“ El 81.

4.4.2. *Pronumele reflexiv* este folosit uneori în locul celui personal de persoana a III-a: *ca se le lecuim la vremea sa* II 98; *ţapii cu coarnele sale cele ascuţite* II 108; *tată-său* I 125 (= lor); *perirea sa* II 287 (= lor).

De altfel Şincai teoretizează că după prepoziţii ca *asupra*, *dedesupt*, *în coantră* etc. se pune nominativul posesivelor în locul genitiv-dativului pronumelui personal, adăugînd: „quamquis bene etiam *asupra lui, lor*“ El 72. Teoria aceasta este urmată de Şincai, care în III 9 corectează în manuscris *ştirea lui* prin *ştirea sa*, evitînd de altfel un echivoc.

4.4.2.1. Dintre formele rare azi ale acestui pronume, menţionăm pe *şie* II 73, cu care înlocuieşte pe *luişi* într-un loc din Ureche, p. 98, şi *şieşi* I 5, S 92.

4.4.3. Pronumele *dînsul* apare la Şincai în texte redactate de el (II 91, 95 etc.), deşi alteori înlocuieşte pe *dînsul* din Ureche cu *el* (II 73 = Ureche, p. 98). *Dînsul* nu are valoare de reverenţă la Şincai: *dînsa* (despre apă) S 28; *dînsele* (despre pămînturi) S 26.

4.4.4. *Pronumele demonstrativ* este folosit uneori cu valoare emfatică: *bărbat ca acela* I 397.

4.4.4.1. Femininul lui *acela* este scris regulat *aчeïa* (cf. de exemplu II 111, 117, III 118), distingîndu-l astfel de pluralul masculin *aчeïa* I 277.

Genitivul acestei forme este de obicei *aчeïïa*, dar apare şi *aчeïa* (II 129), rar, situaţie care pretează la confuzie cu nominativul plural masculin.

4.4.4.2. Şincai foloseşte, după model latinesc, pe *acesta*, pentru a se referi la persoana imediat anterioară în frază, iar pe *acela* pentru o altă persoană, care o precede pe aceasta: *pre Cornelie Fusc şi pre Oppie Sabin (dintră carii, acesta era consulariu, iar acela prefect pretoriului...)* I 4.

4.4.4.3. Formele lui *acesta*, ca şi ale lui *acela*, sînt folosite în poziţii similare, uneori cu, alteori fără particula *-a*: *noao şi creimei aceştii ungureşti* II 149; *sfatul acest de pre urmă* II 179 (dar *nobilii ţerei aceştiia a noastre)* II 150; *acestea bunevoinţe* I 371; *întru acesta an* I 438, 439; cf. şi I 21, 557, II 279, III 218. Pentru *acel*, vezi: *omul acel viclean* III 68 (dar *acelea condiţii* I 405).

4.4.4.4. Pronumele demonstrativ apare şi însoţit de particula *-ş(i)*, specifică pronumelui de identitate: *acestaş an* (cu valoarea lui *acelaşi)* II 92; *acelaş* I 10.

Uneori în locul lui *acelaşi* este întrebuinţat *iarăşi acela*, tot *acela: iarăş acela Miron* II 104; *tot aceaia* III 218. Pentru lipsa lui *-i* final, cf. 3.4.5.6.

Cînd precedă substantivul, primeşte pe *-a*: *acestea insecte* N 79; *acesta folos se poate avea* E 163; *pe acestea locuri* C 26; *deacelea făpturi* N 1.

4.4.4.5. În locul lui *acesta* apare uneori forma *cest(a)*.

4.4.4.6. Demonstrativul *celălalt* apare uneori, după model latinesc, cu valoarea de „restul“: *ceaialaltă familiă* (= restul familiei) III 79. Pentru genitiv-dativul singular apare *celuialalt* Î 26; la plural masculin apare forma *celoralalţi: a celoralalţi* II 149. Pentru *altul* cu valoare de *celălalt*, cf. 4.4.6.

4.4.5. *Pronumele relative* apar adesea la forma articulată: *cine e pre carele l-am mîniat* C 123; *carele* I 3, II 91; *carea* I 3, II 102, 111; *carii* I 3, II 91, forme care alternează uneori cu cele nearticulate: *pre carele* II 91 (dar în fraza imediat următoare *de la care)*. La cazurile oblice de asemenea apare adesea un *-a*, uneori şi acolo unde nu ne-am aştepta: *al căruia hrisov* II 94; *a căriia părţi* III 228; *a căria îmbrăcare* I 172 (cf. şi I 4: *căruia)*.

Relativul e întrebuinţat uneori cu valoarea de interogativ a lui *cine* (lat. *quis*), confuzie curentă în vorbirea populară: *care se înţeleg prin cei vii şi care prin cei morţi?* C. 29.

4.4.5.1. În locul formelor oblice ale lui *care* sînt folosite uneori formele lui *cine: a cui moarte* (pentru *a cărui moarte*) I 8.

4.4.5.2. *Accentul formei de genitiv-dativ* este la Şincai cel din limba literară, nu cel aşteptat, ardelenesc: *cắruia* I 4.

4.4.5.3. *Acuzativul pronumelui relativ* apare uneori şi fără *pe*, ca în limba mai veche şi populară: *împăratul cu oastea sa, carea o avea cu sine* I 177; *vitejia lui... carea o au arătat* II 130; uneori absenţa lui *pe* pretează la confuzii, ca în I 545: *că şi alții așa scriu, dară destul de reu încîlceşte care le scrie în paragraful 14 al* Istoriei moldoveneşti, *care eu le-am descurcat.*

4.4.5.4. *Pronumele relativ* este folosit la început de frază cu valoarea demonstrativă, după modelul limbii latine: *carea înţelegîndu-o...* (pentru *aceasta*) I 3; cf. şi I 8, II 91; *ce, de vom putea face, noi înşine vom lecui* II 113 (traducerea unui document latinesc); *ce se fie spre fericirea şi folosul senatului, al romanilor şi al mieu, pre Marc Ulpie Nerva Traian îl priimesc fiiu* I 5—6.

4.4.6. *Pronumele nehotărît.* Dintre formele mai puţin obişnuite notăm: *altă ceva* I 469; *altul cineva* II 423, C 68; *ce* (= orice) I 56; *cine* (= care) : *vrunul cine* I 92; *cineşi* III 41; *cîţivora* II 31; *fieştecare* (cu sensul lui *oricare*) I 11 şi *fieştecarele* I 3; *fieştecarii* III 246; *măcar carea* I 404 (ardelenism); *neştine* (= cineva) I 6; (vezi şi pluralul: *scriu neştine... carii* II 333); *niscai* I 47, 62, II 18; *niscare* (= pl.) I 332; *oarce: s-au lucrat pentru oarce pace* III 49; *oarecarele* I 14; *oricarii* I 71; *oarecine* II 331; *vro* II 122; *vrunii* II 112 (dar şi *vreunii* II 117).

La *un* notăm lipsa articolului: *un Asan* I 327; *un Isaia... un Buhta* II 58; *un Dumnezeu* II 132; *un Iancola* II 313. De notat şi forma de genit. sg. *unului* I 238, ca şi lipsa lui *-a* la genit. pl.: *asupra unor carii* III 269.

Altul folosit cu valoare de *celălalt* (după lat. *alter*): *de alta parte* (= de cealaltă parte, lat. *ex altera parte*) I 6; *întralt an* E 70 (= în anul celălalt, următor); *şi unul şi altul şi al treilea* III 395; *sîrguniţii unora de alţii* (= ceilalţi) *se nu se priimească* II 130; vezi şi II 285; III 307.

4.4.7. *Pronumele de identitate* apare sub formele *însul* I 59; *însa* I 16, 113, S 29 (în loc de *însuşi, însăşi*); *înşii* E 100; *înse* N 81.

Particula *-şi* tinde să constituie terminaţia: *fuiu însuş orînduit* C I; *însuşi vieţuitorii* N. 45; *depărtarea planetelor de la sine însuşe* S 138.

4.5. *Numeralul*

4.5.1. *Numeralul cardinal.* Pentru *milion* apare, ca în limba veche, *întunerec*, alături de neologismul *million*, pe care îl glosează: *million sau întunerec* III 23; aceeaşi noţiune o redă perifrastic: *mai mic decît Soarele de patrusprăzece sute de mii de ori* S 141; pentru *miliard*: *mii de milioane* S 4. După modelul vechilor scrieri apar uneori numerale de tipul: *În anul şese şi cincizeci preste o mie patru sute* II 12 (text din Bzovius). De notat şi formele populare şi arhaice: *tutte trele* III 107, *tusşepte* I 114.

4.5.1.1. Numeralul cardinal nu primeşte articolul adjectival *cel: supt doao crîmburi ale lumei* N 52; *despre patru somnuri* E 216; *doi voievozi ai Ardealului* II 234 (= cei doi); *prin doi voivozi vecini* II 241 (este vorba de cei doi voievozi ai Munteniei şi Moldovei, vecini ai Ardealului); la fel: *doi domni româneşti* II 271; *unul dintre trei soli* II 269; cf. şi I 496, 588 etc.; *despre doaosprezece închieturi ale credinţei* C 9; *zece porunci ale lui Dumnezeu sînt* C 57 (dar *fieştecarea dintre cele zece porunci* C 66).

4.5.2. *Numeralul ordinal* este uneori înlocuit cu cel cardinal *(în îndictionul cinsprăzece* I 257), care nu primeşte pe *-lea* nici chiar cînd este precedat de *al: la anul al optsprăzece* I 164; *la anul al noaosprezece* I 167 (vezi totuşi *în îndictionul al cincisprăzecelea* I 257: *întîilea* I 276). În I 295 alternează în aceeaşi frază *întîilea* cu *dintîiu.*

4.6. *Verbul*

Pentru construcţia verbului, vezi *Sintaxa* 5.1.1.

4.6.1. *Schimbări de conjugare* apar destul de des: *s-au adăogit* II 279, *adaogerea* III 381 (dar *se adaogă* III 384); *adevera* E 159, II 15 (dar *adeveri* I 10); *ajutori* II 91; *cionta* I 398; *cleit* (= încleiat) N 81; *desmînta* II 94; *îmbunătăţează* E 147, *îmbunătăţată* E 159; *înarăma* S 34; *încolori* S 103 (dar *încolorat* S 76); *încrucează* II 347; *îndestuli* II 113, 400, III 59, 209; *îndetori* C 74, 43, II 408, 355; *îngiosate* E 145; *înoculeşti* E 131; *însînătoşa* II 284;

întituli II 210; *întrarginti* II 353, *întrarginţit* N 4; *înundi* S 95; *ogoia* III 30; *rescoli* (= răscula) I 364; *scuipi* III 150; *rotunda* S 46; *strîmptori* I 7, 173; *şpioni* III 17; *trunchire* S 138.

De observat că verbele de conjugarea a IV-a terminate în consoana *r* primesc, de regulă, *-i*, în loc de *-î: amăresc* E 162; *boresc* N 49, 64; *îmboldorite* N 60; *otărite* N 25; *împopori* I 403 (dar *împoporî* I 69, 369); *pogori* S 48; *scobori* S 48; *tîresc* N 47; *urite* N 70; *vîri* N 22; *zîdăresc* N 52, *zidăritoare* III 272.

Sufixele *-ez*, *-esc* lipsesc adeseori: *se accómmodă* E 31; *se ajune* S 80; *căpchie* E 95; *se creastă* E 158; *se ciontă* E 398; *departă-te* S 120 *(se împart* E 26 e excepţie faţă de *se împărţesc* N I, 7, C 109, N 50); *despărţeşte* I 552; *n-au vrut se-i urme* I 581; *să se învîrtească* S 21 (dar *să se învîrte* S 23, *se învîrte* S 21); *se-i sloboadă* I 61.

4.6.2. *Diateza.* Reflexivul are, de multe ori, valoare de pasiv: *nici a să înşăla* (= a fi înşelat) C 3; *se aducea* (= erau aduşi) II 91; *agiungîndu-se ... s-au omorît* I 15; *s-au ales craiu Ungariei* II 111; *se bate de Vladislav* II 111; *se va chiema* (= va fi chemat) II 93; *învingîndu-se şi fugărindu-se* I 208; *s-au omorit* (= au fost omorîţi) I 135; *să se priimească* (= să fie primiţi) I 150; *s-au tăiat* (= a fost tăiat) II 91; *s-au vezut* (= a fost văzut) II 103; *Peregast s-au rănit într-o sprînceană şi au murit* I 163; *Hristos au poruncit să se audă beserica* (= să fie auzită, ascultată) C 4. În multe cazuri se ajunge la confuzii grave: *Longin tyrannul... s-au omorît din porunca lui Anastasie* I 135 (Longin nu s-a sinucis, ci a fost executat).

La diateza reflexivă uneori pronumele reflexiv este pus după verb. *Au supus şie* II 143.

4.6.2.1. *Activul apare uneori în locul reflexivului: a odihni* C 76, II 346, S 16 (dar *s-au odihnit* II 354); *au obicinuit* III 261 (= s-a obişnuit); *întunecă* (= se întunecă) N 51; *sprîgineşte* N 6; *razemă* S 28; *se sterpească* N 6; *selbăticesc* E 127; *se nu poată abate* E 192; *cuminecăm* C 114; se întîlneşte rar şi reflexivul pentru activ: *s-au alunecat* S 2 (= a alunecat).

4.6.3. *Modurile*

4.6.3.1. *Infinitivul este folosit în locul imperfectului* în situaţii în care azi se utilizează numai la forma negativă: *cetăţile... s-au cuprins... pînă a trăi încă Matiaş* II 125. Infinitivul apare în locul conjunctivului, lucru obişnuit în limba mai veche: *vreu a zice* I 148; *de vreai a şti* III 392.

După verbe *a putea, a cuteza* etc., infinitivul primeşte particula *a* dacă este separat prin alte cuvinte de aceste verbe: *se poci vorbi cu dînsul şi a-i spune* III 219; *au putut învinge pre Decheval şi a suppune Dachia* I 10; *îi era slobod... încă nici cărţi scrie şi a le trimite* III 264.

Infinitivul lung substantivat este des întrebuinţat de Şincai, în locul supinului sau a diverse formaţii substantivale: *adaogere* (= adaus) C 174; *adulmecarea* (= adulmecatul) N 47; *amestecare* I 437, E 8, N 42, 40; *ameţire* (= ameţeală) S 39; *aprinderile* (= incendiile) S 28; *nici o arare sau săpare* E 60; *aruncare* C 61; *auzire* (= auz) N 73 (dar *auzul* N 47); *baterea* I 391, S 7; *bere* C 69 (= băutură); *căire* I 580; *călcarea* I 391; *căutarea cu bobi* C 61; *cercarea* (= examen) C 117; *certarea* I 287; *credere* (= credinţă) S 9; *credincioşire* (= credinţă) II 219; *Cuminecarea* (= comuniunea) I 420; *cumplire* (= cruzime) II 167, S 113; *cuprindere* (cuprins) II 207; *curgere* I 486, II 424 (dar *curs* II 408); *custarea* N 1; *semnul deplinirei* (= perfecţiei) I 356, *deplinire, Vollkommenheit* A 77; *dăruirea* (= donaţia) I 73; *descîntări* S II; *desgheţărei* (= desgheţului) S 91; *desnedejduire* (= desnădejde) III 206; *diregerea* (= dresul) E 8; *domnire* (= domnie) I 526, III 305; *dorire* I 358; *găunire* E 5, N 27, 85; *gîcirea* C 61; *gonire* (= prigoană) I 402; *grăire* N 73; *gunoire* I 8 (dar *gunoitul* E 10); *gustarea* (= gustul) N 86; *începere* I 329, B 68; *încîlcire* (= încîlceală) III 346; *încungiurarea* (= asediul) I 196; *îndigenare* (= indigeat) III 31; *îndrăznire* I 283, II 345 (dar *îndrăzneală* II 381; *înotarea* S 37; *însoţirea* C 69; *întăriri* (=întărituri) I 152; *înundarea* (= inundaţia) B 78; *învingere* I 168, S 2, II 404 (= victorie); *lenevire* (= repaos) S 15; *lovire* (= lovitură) I 181; *mergerea* (= mersul) I 90; *meşteşugire* (= meşteşug, uneltire) III 264; *mijlocire* E 9, 182, N 7 (= mijloc); *măririei* (= măriii) *noastre* I 506; *mirosirea* (= mirosul) S 4, N 73, 47, 86; *mînecare* (= mînecat) II 137; *mornăirea* (= mormăitul) S 18; *murgirea de seară* S 134; *navigare* (= navigaţie) I 190; *năvălirea* (= năvala) I 292; *necustare* (= neexistenţă) E 175; *necurăţire* (= necurăţie) C 69; *nevederea* S 109; *noro-*

cirea sau nenorocirea S 138; *norocul şi... nenorocirea* I 178; *ocoliri* (= ocoluri) I 211; *omenire* (= omenie) I 415; *părtinirile* C 140; *pipăirea* (dar *pipăitul* N 47) N 47; *plecare* (= plecăciune) I 402; *preoţirei (preoţiei* C 145) C 145; *puternicire* III 387; *puşlăire* II 232; *resplătire* (= răsplată) I 506; *răpezirea* S 32 (= repeziciunea); *răpirea* (= jaful) I 575; *respicare* (= explicaţie) S 16; *resuflarea* (= respiraţia) N 73; *robiri* (= jafuri) I 326; *rugare* I 269; *simţiri* (= simţuri) N 47, S 3, N 45; *sîrgunire* I 193, 477; *sugerea* (= suptul) S 53; *străduirea* (= străduinţa) I 510; *stricările* (= stricăciunile) I 456; *şerbire* (= robie) I 526; *ucidere* (= omor) I 337; *trîndăvire* (= inerţie) S 15; *venire* (= viitor) C 137; *zugrăvire* (= zugrăvitul) I 230.

În schimb, mai rar, e evitat infinitivul: *amelinţătură* (= ameninţare) II 284; *datul cu tunurile* III 225 (cf. şi *datul*: I 454).

Infinitivul lung nu apare, cu toate că în *Elementa* îl foloseşte cu menţiunea: „Vulgus in colloquiis solet omittere ultimam syllabam *re* infinitivi praesentis, atque loco *a lăudare, a tăcere, a dormire* etc. *a lăuda, a tăcea* etc.“ El 56; asupra acestei probleme revine: „Diximus jam in parte 2 dum de infinitivo primae conjugationis ageremus, quod ultima syllaba *re* praesentis infinitivi in loquendo non pronuncietur. Hujus admonitionis cave obliviscaris“ El 82.

4.6.3.2. *Participiul perfect pasiv* apare, rar, cu valoarea activă, ca în latină şi în limba veche: *desfătată* N 12; *îndurat* C 11; *urmate zile* (= următoare; cf. lat. *secutae dies)* I 524; *loc nestrăbătut* (= impenetrabil) I 220; *înfricoşat* I 436, 591, S 13; *necuprinsă* S 4, N 84 „incomprehensibilă“; *nenvinsă uitare* C 142; *nepricepute* „imperceptibile“ S 3; *neschimbat* C 11; *nespuse* N 26; *strălucite* N 26; *bureţi veninaţi* N 23; *vezute flori* „vizibile“ N 23.

4.6.3.3. *Imperativul.* De reţinut întrebuinţarea destul de deasă la persoana a III-a sg. a unor conjunctive fără *să*, cu valoare de imperativ: *placă-ţi a şedea, că ei fi ostenit* El 98; *cumpere-şi* I 13; *încete fala polonilor şi rămînă lauda cozacilor* III 304; la asemenea forme complementul pronominal este postpus (cf. *cumpere-şi* I 13), dar la persoana a II-a el poate preceda verbul: *carea o vezi* I 10 (imperativ). De notat şi imperativul arhaic: *nu ve speriareţi* S 146.

4.6.3.4. *Conjunctivul.* La persoana a III-a singular apar unele forme de indicativ după *să* al conjunctivului. Dacă în unele cazuri am putea presupune că e vorba de probleme de grafie *(se omoară* I 5 pentru *să omoare*; *se iase* II 134 pentru *să iasă)*, în alte cazuri însă situaţia e clară: *se-l aşează* III 182; *ar vrea se-i paşte* II 129; *se-l iartă* III 86; *se-l întreabă* III 182; *ca se poate* (= să poată) III 77; *ca se nu se omoară* E 196.

La *perfectul conjunctivului* auxiliarul *a fi* are uneori forme variabile după persoane: *se fiiu cetit* E 113; *se nu-ţi fiu greşit* C 165; *se nu fii vezut* II 314; *se fie descoperit* S 27; *se fie luat* (= să fi luat) II 92.

4.6.3.5. *Condiţionalul trecut* este folosit uneori în propoziţii interogative indirecte sau în temporale, după model latinesc: *nu-mi aduc aminte cine ar fi mers* I 97; *după ce ar fi fost prins, toate faptele lui cele rele s-au descoperit* B 72 (tradus paralel de Şincai: *Als er gefangen gesetzet ward, da kamen alle seine bösen Streiche an der Tag);* uneori în această situaţie este folosit condiţionalul format din *vrea* + infinitivul: *vrea da dosul... de nu vea sosi călărimea* (= ar fi dat... de nu ar fi sosit...) I 39. Cf. 5.I.2.

4.6.4. *Timpurile*

4.6.4.1. La *viitor* apar uneori forme regionale ca: *îi crede* (= vei crede) II 127; *ei fi ostenit* El 98 (= vei); alteori este format din *a voi* + conjunctivul: *unde va se aşează* E 47; *vor se iasă* E 177; *va se năvălească* II 238; *vor se năvălească* I 428; *ce seceriş vei se aibi, poţi judeca* E 39. Auxiliarul viitorului este adesea *a*: *cum i s-a vedea* I 466; *a trebui* S 24; *vinul a pearde* E 170. În *Elementa* formează viitorul cu auxiliarul *oiu, ei, a, om, eţi, or*: potest in quacunque conjugatione ante auxiliare futuri poni *v*; e.g. loco *oiu*, voiu, loco *ei*, vei etc. El 54.

4.6.4.2. *Perfectul compus* este preferat celui simplu, Şincai mergînd pînă la a-l înlocui în citate din limba românească mai veche: *au înfrînt* II 42 (pentru *înfrînse* din Ureche, p. 90); *au fost* II 73 (pentru *fu* din Ureche, p. 100).

Totuşi în alte locuri, preferă perfectul simplu pasiv celui compus: *fu făcut* I 4.

În cazul verbului *a obicinui* perfectul compus are valoare de prezent *(am obicinuit* S 29).

4.6.4.3. În locul *mai mult ca perfectului*, Şincai foloseşte adeseori formele de perfect anterior: *de la care ne-am fost depărtat* C 117; *s-au fost sipţiat* S 62; *carele au fost împuşcat* S 19; *au fost cuprins* I 7; *au fost resolvăluit* III 375; *s-au fost mutat* S 6; *au fost crescut* E 14; *s-au fost prins* E 191; *au fost înghiţit* N 76; *ni le-aţi fost scris* II 94; *s-au fost zis* I 8. Totuşi într-un loc schimbă pe *s-au fostu săvîrşit* din Ureche, p. 147, cu *reposase* II 209 (cu ocazia înlocuirii slavonismului); cf. şi I 16, 168. În *Elementa* 54, Şincai traduce cu *laudaveram* atît pe *io am fost lăudat* cît şi pe *io lăudasem.*

4.6.4.4. *Persoanele.* Şincai foloseşte, ca în limba veche, *au* pentru *a* la pers. a III-a singular indicativ: *s-au gătat* (s-a pregătit) I 6; *el au prealăţit* II 143; *au respuns* I 8 etc. Cele cîteva abateri sînt, probabil, erori de grafie: *a venit în Moldova* III 153; *a orînduit* I 376, C 79, 80 (dar *au rînduit* în rîndul următor); *l-a spînzurat* III 122.

La pers. a III-a plural imperfect apar însă forme identice cu singularul: *lăcuia* (= locuiau) I 3 etc.

4.7. *Adverbul.* De notat folosirea unor forme şi valori adverbiale regionale sau arhaice:

acum (= imediat): *Păresima acum viitoare* II 92; *a furiş* I 54, II 332; *ales* (= mai ales) I 555; *almintrelea* I 3; *amu* II 7; *a une ori* I 9; *can binişor* (= foarte mult) S 38; *cîndva* (= odată şi odată): *se cuvine ca cîndva se sărute mîna împăratului* III 270; *de-a una* (= împreună) I 254; *de ce de ce* (= din ce în ce) III 209; *de odată* (= totodată) I 269, II 163, 251; *de osebi* (= mai ales) I 260; *deplin* nu e încă adjectiv: *părtinirea deplin* III 99; *ascultare deplin* II 303; *desăvîrşit* e folosit numai adverbial ca şi *deplin: plină şi desăvîrşit putere* III 60; *dinpreună* (= totodată) I 227; *din protiva* (= vizavi) I 30; (= la rîndul său) III 278, 298; *din sus* (= deasupra) El 68 (unde traduce pe *din sus* cu lat. *supra)*; *dintîiu* I 71; *după olaltă* (= continuu) I 227, 269; *est tîmp* III 67; *fără numai* (= decît) II 123; *împreună* (= totodată) I 220; *încă: eu încă atunci le-am văzut* I 7; *Traian... încă n-au întîrziat* I 6; *încă şi indianii* I 11. Topica şi folosirea lui *încă* este specifică ardelenească; *încătrău* I 505 etc.; *mai* (= aproape): *mai în opt ani* III 217; cf. şi II 91, 126; (= mai mult): *au mai voit* I 228, II 90; *mai plăcîndu-le banii decît legea creştinească* I 490. De notat şi slaba valoare a lui *mai* în numeroase cazuri: I 59, 383, 405, 406, 472 etc.; (= cel): *mai puţin de* E 148; *numai decît* (= numai cît, doar): *armele numai decît apără sau întăresc împărăţiile* I 12; *o dineoară* (= odată) II 220; *tocma* (= chiar, cu totul, foarte): *puterea Dachiei prin lung războiul lui Decheval tocma se storsese* I 14; *tocma puţîni au scăpat* I 327; *tocma aproape* III 289; cf. şi II 118.

Pentru formarea adverbelor vezi şi sufixul *-eşte* 6.9.4.

4.7.1. *Negaţia.* De remarcat lipsa lui *nu*, atunci cînd propoziţia mai conţine o altă negaţie: *nici s-au înşălat neştine* I 6; *nimenea au putut, ibid; nici s-au făcut* I 9; *au putut nimene* I 66; *nici să îndrăzneşti* II 107; *nici veşmîntului său au părtinit* I 6. Uneori negaţia lipseşte cu desăvîrşire: *romanii, pentru frica de a putea ţînea bătae... s-au turburat* I 214.

4.8. *Conjuncţiile*

4.8.1. *Copulative.* Repetarea populară şi regională a lui *şi* cu funcţie adverbială: *mai tot Peloponnesul... l-au prins şi şi Pindul* II 6; *şi şi alţii* II 59; cf. III 82 etc.

4.8.2. *Adversative: dar* alternează cu *dară*; *iar* apare cu valoarea lui *însă: iar fiind serbătorile Paştilor* I 164; *ci* este frecvent folosit (cf. I 14, 222 etc.).

4.8.3. *Comparative: ca cum* I 4; *precum ... aşa* II 107; cf. I 94.

4.8.4. *Concesive: măcar că... tătuşi* II 97; *bine că* (= cu toate că) I 442, II 32, III 97; *deşi*, cu toate că apare notat în *Elementa*, p. 71, ca un cuvînt, nu e folosit decît separat prin forma verbului auxiliar: *de au şi dat bunuri în Ardeal* II 149; *de nu şi putem* S 9; *de nu i se va şi împuţina* S 48; *de nu se va şi mai uşura* S 49.

4.8.5. *Cauzale: pentru* (= din cauza) I 11, II 23; *pentru aceaia... pentru că* II 111; *pentru ce* (= pentru că): *şi de tot stricată pentru ce au ţînut cu Peschennie* I 21; *am poftit îndestulire pentru ce m-au pîrit cu nedreptul* III 215; *de ce oare* (= deoarece) S 47.

4.8.6. *Condiţionale. De* apare adeseori cu valoarea lui *dacă* (I 3, II 112 etc.). De altfel în *Elementa*, Şincai tratează pe *de*, iar la *deacă* trimite la *de*.

4.8.7. *Consecutive.* Dat fiindcă Şincai foloseşte pe *în cît* cu valoare exclusiv de *în ceea ce priveşte*, pentru marcarea raportului consecutiv foloseşte corelaţiile: *întru atît(a)... cît* şi *la atît(a)... de*. Vezi I 5, II 130 etc.

4.8.8. *Completive: cum că* I 9; *precum* II 68; *căci, căci că* şi *cum* sînt folosite cu valoarea lui *că: toată vorba lui sta întru aceaia cum ar trebui să se desrădăcineze toţi eriticii din Ardeal* III 232; *me făgheduesc căci... nu voiu mai păcătui* C 125; *se ştiţi căci că... au rescumpărat* I 521.

În propoziţiile completive întrebuinţarea lui *de* în loc de *că* este frecventă: *li s-au întîmplat de la amîndoi împăraţii de li s-au plinit anii* I 444.

4.8.9. *Temporale: cît* I 10 şi *îndată cît* II 118 apar folosite cu valoarea lui *îndată ce*; *dacă* este folosit temporal II 104; *numai ce* II 113 şi *numai decît* I 12 apar pentru *îndată ce*; *pînă cînd*, cu sensul de *cît timp* II 120; *de ce oară*, cu sensul de *din moment ce* II 266, III 307; *după ce* este construit cu perfectul condiţional după modelul lui *postquam* cu mai mult ca perfectul conjunctivului latin. Cf. I 292, II 131 etc.; se întîlnesc relativ multe cazuri.

4.9. *Prepoziţiile*

asupra: (= împotriva) I 3, II 91 etc.; cf. *Elementa*, p. 72: *asupra* „*contra*“ (lat.); *greşala asupra craiului* I 580;

cu: (= de) *a se folosi cu* II 56; (= la, despre) *a gîndi cu* II 205; *cu începutul lunei* E 42, III 19; cf. şi II 78, 233, I 335, I 341; (= în) *cu numele nostru* II 111, 119 (în ambele cazuri în traducerea unor documente latine); *cu numele lui Dumnezeu* C 116; (= conform cu) *trăind cu mintea sa* III 204; (= prin) *se osebesc de la olaltă şi cu forma şi cu colorul* N 4; *cu desimea, cu...* cu N 10; (= sub) *să se supună cu condiţii* I 443;

de: (= asupra, în privinţa, după model latinesc) *triumf de persi* I 36, *de sarmate, de leghioanele* I 4; (= despre) *de Radul Vodă* II 124; (= de către) *de iarnă şi de lipsa zăhărelei, foarte s-au năcăjit oastea* I 317; *s-au asuprit de mulţime* II 149; *reu se purta de varvari* I 345; (= în); *de-a treilea an* I 47, 55; *de al şeptelea an* I 181; precedă titlul nobiliar: *Ioann de Chichileu* I 487; (= din); *de toate părţile* I 93; *de opt laturi* III 222; (= după) I 12; (= pentru); *de anul viitoriu* I 93; *cărindariul de anul* 1807 I 100; (= *că* completiv); *s-au întîmplat de la amîndoi împăraţii de li s-au plinit anii domniei* I 444 (*de* se repetă aci);

de către (= dinspre): *de către lăcuitorii locului* I 190;

de la: (= de) cu valoarea lat. *a, ab*: *a se osebi de la sasi* I 593. În *Elementa* specifică: verba auferendi praeter accusativum regunt ablativum cum praepositione *dela*, ab, e.g.: *departă de la mine lumina*, move a me lumen El 81; (= de către): *lepădatu-s-au de la Dumnezeu* C 16; *de la senat s-au judecat* I 8; cf. şi I 449; *se va pedepsi... de la* III 239; *trimişilor de la crăiasca mărime* I 376; *desparte... de la* I 39; *orînduit de la... guberniu* C 1; (= asupra): *biruinţa... de la Simeon* I 241;

de p(r)e (= asupra, împotriva): *biruinţa... de pe nogăiani* II 171 (cf. şi I 73, 273, II 9, 404); *să se facă direptate de pe stricătoriul păcei* II 43; *învingerea carea o au avut de pe Moisi Secheli* II 404; (= în ceea ce priveşte): *cred de pre mine* III 261;

de genitival: *locul... de mare apărare* I 183; *cei ce sînt de mare esperienţie* E 87 (lat. *homines magnae experientiae); prinţ de împărăţia romanilor* III 223; *în curgerea de un an* II 424; *în cursul de trei septămîni* II 408 (III 299); *aducerea aminte de o slăbiciune ca aceasta* I 350 (după lat. *verba memoriae); perirea aceasta de tătari* I 398 (aci *tătarii* înving); *învingerea ... de Mund* I 144 (*Mund* e învins);

despre (= asupra): *trebue se aibă putere despre fieştecare supus* II 136 (traducere a unui document latin); (= în privinţa): *desnădejduise despre mîntuirea sa* I 90; *ca... se izbîndească despre sine* C 136;

din (= din timpul): *dat... din baterea cetăţei ceii noao* II 107; (= pe baza): *din legătura carea* II 102, 111; *din deregătoria crăimei* II 97; (= de): *din bună voia* II 110; 143, *din bună voinţa lor* II 144; (= de la): *din mulţi auzînd* I 256; *înţelegînd... din ostaşii săi* I 245; (= în): *din batjocură* I 245; *pînă din pămînt o au fost strîcat* I 152; (= în urma, datorită): *din rugarea lui Sfendosthlav* I 269;

dintră (= din) : I 16 ;

dintru (= din) : *dintru amîndoao Dachiile* I 62 ; cf. și I 4 etc. ;

în (= timp de) *în trei zile* S 80 ; *în toată zioa* E 90 ; *în doao sau trei zile* S 19 ; *în* 17 *ani* II 42 ; *au spînzurat capul cel tăiat al lui Nichifor pe lemn în mai multe zile, spre arătare* I 213. De altfel, în *Elementa* Șincai precizează că la întrebarea *cît, quamdiu, quantum*? trebuie să se răspundă cu ablativul cu prepoziția *in* sau fără ea, totuși, totdeauna fără nici un articol, și dă ca exemplu : „cît ai șezut în Roma?... În cinci ani, quinque annis“. Sînt însă și cazuri cînd *în* lipsește la Șincai, acolo unde l-am aștepta, conform regulei citate : *făcea bulzi și-i da la porci doao sau trei septemîni* E 101 ; *bătîndu-l opt luni* I 277 ; *tătarii trei ani au petrecut* I 398 ; (= pe) *s-au suit în Capitoiu* I 5 ; (= asupra) : *au luat grija țerei în sine* II 423 ; *au priimit în sine* II 400 (= a-și lua asupra sa), traduc construcții latinești de tipul *in se suscipere, assumere* ; (= pentru) : *banii se-i cheltuim în lipsele țerei* II 110 ; (= ca, drept) : *îl cunoaștem și-l priimim în firesc și legiuit domnul nostru* I 446 ; *am socotit ... în episcopul neamului celui românesc din Ardeal... și în mai mare prelatul... se-l priimim, numim și ungem* III 258 ; *au luat... în a doaoa muiere, pre...* I 569 ; *în pedeapsă* II 408 ; *în izbînda* I 442 ; *ungerea sa în craiu* I 478 ; (= la) : *frumos în trup* I 50 ; *în cei mai mulți arburi* N 2 ; *în umbră* N 9 ; *în țermurele Dunerei* I 133 ; (= împotriva) : *năsilnicia... în Naghiseghi* III 275 ; *multe rele au făcut în oștile lui* I 138 ; vezi și I 121, II 222 ; (= cu) : *în războaele acestea au trecut tot anul* I 134 ;

întru: (= în) *întru al cincilea an* I 6 ; *întru aceaia zi* II 111 ; *întru avenire* I 4, *întru venire* C 137 ; (= în viitor) *întru această bucurie* II 104 ; (= spre) *întru prea mare paguba și batjocura deregătoriei crăești* II 120 ; *întru nevoințele sale* C 178 ; (= de) *s-au îndrăgit într-o fată* I 490 ;

întră: (= în decursul, în intervalul...) *a dărăburi întră păhare* I 344 ; *întră un an* C 75 (vezi lat. *intra)* ; *întră Prut și întră Dunăre* I 89 (dar și nerepetat, *ibid.* și I 85) ; alteori apare forma *între: între plînte acelea se numeră* (lat. *inter*) N 1 ; *numai în pămînt sau între năsip* N 28 ;

la: (= în) *la anul 1808 (Cronica*, foaia de titl.) ; (= pentru) *s-au gătit la moarte* III 219 ; cf. și I 485 ; (= circa) *la patruzeci de boieri* III 255 ; introduce complementul indirect : *strică la stupi* N 56 ;

ot: (= de la) II 28 ;

p(r)e: (= la, pe la) *m-ar trimite pe nunta...* III 62 ; *pe Crăciun* II 66 ; cf. și III 69, 267 ; (= pentru, întrucît *pentru* la Șincai înseamnă *din cauza) s-au șănțuit pe iarnă* II 390 ; *am dat bou pe încoronarea craiului* II 118 ; (= asupra) *a lua pe sine* III 15, 363 (vezi supra *în)* ; (= împotriva) *reutățile care vin pre stupi* E 199 ; *au venit... pe Ardeal* II 349 ; *pe Țeara Românească* II 349 ; (= în termen de) *pre cinsprezece zile* II 102 ; (= pe la) *pre alte neamuri* I 12 ; introduce complementul direct de lucruri : *pe dinții acești și-i culcă* N 71 ; *împinge aerul și pe fumul din pipă* S 53, în ciuda notei din *Elementa* : *„Pre* accusativi rebus incriminatis apponere non est opus ; e.g. *Du parul de-aici*, asporta palum hinc“ El 77 ;

pentru: (= din cauza) *pentru moartea împăratului* I 45 ; *pentru tyrănnia* II 103 ; *pentru zisa Țeara Moldovei* II 149. Cf. și I 183, II 107 etc. ; (= drept) *de vom lua pentru Comania* I 408 (după lat. *pro)*, *pentru mulțămită* C 36 ; *diftongii... se socotesc pentru o literă* A 53 (tradus de Șincai cu lat. *pro*, germ. *für)* ;

preste (I 8 etc.) alternează cu *peste* (II 144 etc.) și are uneori sensul de împotriva ; *preste direptate* II 138 ; *preste voia domnului* II 120 ; *preste adever* II 125 ; (= în decursul) : *peste toată zioa* C 76 ; *preste toată iarna* N 51 ;

prin: (= de către) *luarea cetăților... prin turci* II 100 ; *adus prin mine* II 58 ; *s-au luat prin Matiaș* II 103 ; *prin fratele nostru* II 112 (ultimele două locuri figurează în traducerea unor documente latinești, traducînd pe *per* cu acuzativul) ;

supt (I 13, 352) arată uneori o clauză, ca în latinește : *l-au luat supt condiții* II 101 (dar *să se supună cu condiții* I 443) ; *supt perderea capetelor* II 102 ; *supt obicinuita pedeapsă* II 92 ; *l-au pus supt tribut* I 248 ; *supt mornăirea* S 27 ; *supt pedeapsa de voi știută, ibid* (= la) *supt doao crîmburi ale lumei* N 52 ; *supt umbră* N 59. Uneori are sensul de aproximație al lui *sub* latinesc : *supt sfîrșitul lui ianuarie* II 67 (lat. *sub fine Ianuarii*) ; cf. și III 54, II 367 ; (= în timpul) *supt Pilat* C 8 ; *supt sfînta lyturghie* C 86 ; *supt vremea aceasta* E 90 ; *subt tot ospățul* III 63 ; *supt toată împărăția* I 227 ; *supt adunarea* III 39 ;

supt tescuit E 163; cf. şi II 407; (= lîngă): *supt Giurgi* II 334; *supt Hotin* II 235. Ca prefix apare şi cu forma *sub*: *subbaşii* II 196; *subcancellariul* I 468; *subjugat* I 278.

5. SINTAXA

5.1. *Sintaxa părţilor vorbirii*

5.1.1. *Construcţia verbului* este în unele cazuri diferită de cea de astăzi şi uneori de cea a epocii, avînd adesea model latinesc: *a ameninţa* cu dativul: *amînînţa Bălgradului* III 228; *a se iscăli* cu dativul: *s-au iscălit soborului* I 115, *s-au iscălit tudumanei* I 114, după modelul lat. *subscribere* cu dativul (dar *să iscălească instrucţiile acestea* III 264); *a îngădui* cu dativul lucrului: *n-ar fi îngăduit orînduelei aceiia* II 125, *nu îngădue măiugurilor* N 39; *a se vedea* cu dativul (= a părea): *mi se vede că* I 408 (după lat. *mihi videtur)*; *a logodi* cu dativul: *logodeşte pe fata sa, Constantina, lui Mavrichie* I 155; *a părtini* cu dativul: *părtinea banilor* I 220, *nici veşmîntului său au părtinit* I 66; *a pizmui* cu dativul: *pizmuind slavei lui Traian* I 14 (după lat. *invidere* cu dativul); *a teme* cu acuzativul (ca în latină şi în limba mai veche): *muma şi doamna temînd pre fiiul său* I 464 (= temîndu-se în privinţa fiului său); cf. III 69; *a întra* cu acuzativul: *întrînd vadul Nistrului* I 88, *au întrat puntea* I 316 (după model latinesc); *focului* (= de foc) *nenvins* N 32; *a se împărtăşi* cu dativul: *după ce ne-am împărtăşit sfintei evharistii* C 114, *ne împărtăşim celoralalte taine* C 30.

5.1.2. *Consecuţia timpurilor*

Perfectul indicativ din propoziţia principală e corelat uneori cu un perfect condiţional în subordonate temporale: *şi după ce mult s-ar fi rugat împăratului şi n-ar fi dobîndit se i se facă dreptate... s-au îmbrăcat în veşmînt armenesc* I 292; *şi după ce în zădar o ar fi bătut... s-au sfătuit*, ibid.; *facem înştiinţare... că după ce... s-ar fi fost stîrnit ori ce nepretenşug... noi... le-am ertat* II 131 (toate trei exemplele figurează în traduceri din latineşte, după modelul lui *postquam* cu mai mult ca perfectul conjunctiv; construcţia este destul de des întîlnită. Cf. 4.6.3.5.

5.1.3. *Lipsa repetării unor elemente auxiliare ale formelor verbale*, chiar cu prejudiciul pretării la confuzii: *împăratul nu înceta scrie* I 170; *nici slujitori a-şi băga sau a-i lăsa şi muta* III 264; *numai ca se-şi poată ţinea domnia şi apăra de Vladislav* III 115; *s-au descoperit sfatul lor şi înfrînt* III 237; *l-au învins şi tăiat* II 116; *nici averile noastre le-ar fi prădat varvarii şi dus* I 320; *aş vrea se fug şi vin la tine* I 206; *se-i păzească şi apere* II 133; *se pomenesc şi laudă* I 16 (lipsa lui *se*, semn al reflexivului, aci cu valoare de pasiv, pretează la confuzie cu activul).

5.1.4. *Lipsa repetării pronumelui nearticulat: pe preamulţi au tăiat* I 5; *vom porunci voao* II 114; *pre voi vom îndestuli* II 113. De remarcat că asemenea elipse sînt adesea favorizate de fenomene de fonetică sintactică: în exemplele precedente *vom* este pentru *vă vom*, iar *mulţi au* pentru *mulţi i-au*, specifică vorbirii populare şi familiare. Vezi şi 4.4.1.2.

5.1.5. *Dativul adnominal* apare la Şincai fie după model latinesc *(prefect pretoriului* I 4 = lat. *praefectus praetorio)*, fie ca în limba veche *(sin Radului Vodă* II 123).

5.2. *Sintaxa propoziţiei*

5.2.1. *Acordul* se face după genul natural sau gramatical: *gazda* (subst. masc.) *bună* E 47, *unii dintră gazdele cele mai bune* E 47, *cei patru gazde* B 80.

Predicatul se pune uneori la singular cînd are două sau mai multe subiecte la singular, legate prin *şi*: *nu creşte ghinde* (numărul sg.) *şi jir* E 98; *frasinul, ulmul şi fagul slujeşte spre* N 11; *capul şi coşul... este* N 47; *pricinile pentru care se numeşte lutul şi tina cea cleoasă grea* E 4; *scrie Luitprand şi Sigebert* I 257; *aşa scrie Verantie şi Zai, solii craiului* II 266. Alteori acest acord se face după înţeles şi neconsecvent: *norodul ţerei tale, care zic că sînt* I 265; *toate popoarele... carii era... spăimîntaţi şi... apăsaţi, sau le-au supus, sau le-au primit în pretenşug* I 46; *pentru spăsenia numiţilor dux şi norod* I 511;

domeniul Ciceului şi al Cetăţei-de-Baltă era date I 122; *cu zisele oastea şi oamenii săi* I 546; *un neam... jăfuesc ţinutul* I 182.

Şincai spune, ca în limba epocii, *grijă de popoarele bulgăreşti şi româneşti* I 355; *ştiinţa limbilor greceşti şi lătineşti* II 251 şi *voevozii moldovenesc şi muntenesc* II 268; *istoriile împărăteselor Ricardei şi Cunigundei* S 82, spre deosebire de norma actuală, după care substantivul se pune la singular.

5.2.2. *Apoziţia* este, de regulă, acordată cu numele pe care îl determină, chiar atunci cînd este dezvoltată: *Împărate ceresc, mîngăitoriule, duhule adevărului* A 21; *lui Constantin Vodă, tatălui lor celui nefericit* III 312; *sororei sale, Marchianei* I 11; *după moartea lui Matiaş I, craiului Ungariei* II 90; *lui Totruş, prefectului eii* II 91; *muierea lui Radul, fiiului Iliaş Vodă* III 312. Apar însă şi apoziţii neacordate: *se arată că Duca Vodă, domn Moldovei* N 53. Uneori apoziţia unui nume în dativ apare în nominativ: *dînd frate-său, Alm* I 312.

În cazul existenţei a două apoziţii genitivale (apoziţia apoziţiei), articolul genitival al celei de-a doua apoziţii nu se acordă în număr şi gen cu prima apoziţie, ci cu numele determinat de aceasta: *Ştefan cel mare, fiul lui Thoma, al fiului lui Pousa* I 481; *...Nicolae şi Ladislav Vas, fiii lui Ioann, ai fiiului lui Emeric... Deşeu şi Thoma Ruf, feciorii numitului Ioann, ai fiiului lui Emic* I 480. Uneori acest tip de apoziţie creează confuzii, putînd fi luat drept complementul predicatului: *dat prin mînile lui Clet, cănţellariului curţei noastre şi prepositului din Agria* I 374 (s-ar putea crede că documentul a fost dat cancelarului, pe cînd în realitate *cănţellariului* este apoziţie la *lui Clet).*

Apoziţia substantivelor care denumesc noţiuni geografice apare, ca în limba veche, în genitiv: *în oraşul Dejului* II 105; *satul Cosminului* II 107; *în muntele Caucazului* N 57.

5.3. *Sintaxa frazei*

5.3.1. *Propoziţiile relative* sînt întrebuinţate adesea abuziv de Şincai, încît uneori e greu de distins la cine se referă pronumele:

Aci destul de chiar vorbeşte preavestitul Enghel (de vei lua afară acelea care le scrie despre Coriatovici, despre carele vezi anul 1392), că şi alţii aşa scriu, dară destul de reu încîlceşte care le scrie în paragraful 14 al Istoriei moldoveneşti, *care eu le-am descurcat la anul 1390* I 545. Uneori, pentru a evita astfel de confuzii, reia după pronumele relativ substantivul determinat : *o epistolă... care epistolă o au trimis* II 98 (construcţie după model latinesc).

5.4. *Topica*

5.4.1. *Intercalarea:*

— complinirilor între formele auxiliare şi verb: *de nu ar fi, cu grabă, fugit* II 27; *fu, cu vicleşug, omorît* I 37; *n-au, piatră pe piatră, remas* I 77;

— între elementele unui compus: *bine se-l cuvinteze* I 250;

— propoziţiei subordonate în propoziţia regentă: *drept aceaia ca nu, cu vreme, fiindcă iaste în marginea ţărei, să se întîmple... orînduim...* II 108;

— între substantiv şi adjectiv: *goana cea de Athanaric asupra beţilor strămoşilor noştri începută* I 86.

Aceste tipuri, deşi posibile în limba veche, au uneori modele latineşti sau germane (ca în exemplul II 108, unde traduce un document latinesc). Tipic este exemplul III 258 unde predicatul urmează după unsprezece rînduri: *am socotit ca pre acelaş episcop... se-l priimim.*

5.4.2. *Poziţia complementului*

Complementul, direct sau indirect, precedă adesea predicatul, în loc să-l urmeze: *o au prădat* I 136; *vitejia... carea o au arătat* II 130; *cu Stefan, voevodul Moldovei, împreunîndu-şi oştile laolaltă* II 91; *el încă-l trecînd* I 275. Uneori această topică artificială dă loc la echivoc, complementul putînd fi luat drept atribut al substantivului precedent: *darul de numitul Lavrentie voevodul lor făcut* I 399 *(voevodul lor* sau *făcut lor?).*

5.4.3. *Inversiunea: fost-ar fi bun împăratul Car* I 47.

6. LEXICUL

6.1. *Arhaisme.* Întrucît, în lipsa unor studii adîncite asupra limbii scriitorilor epocii, este greu de distins ceea ce era învechit încă pe vremea lui Şincai de ceea ce e învechit astăzi, grupăm ambele categorii sub aceeaşi rubrică:

6.1.1. *Cuvinte arhaice: acătare modru* E 149; *adètiu* II 325; *angarie* III 380; *apriat* I 66; *berbecuţi... de arete* (= prăsilă) E 90; *arină* El 89, N 32, *arinos* E 142, N 13; *asturcon* II 55; *athname* III 102; *azaghii* I 549; *bairam-pişchieş* III 144; *boeram* III 119; *beglerbeg* III 256; *beşleu* III 105; *biu* II 199; *biuşug* I 429; *bozi* S 23 (= zei); *cadilesocher* II 335; *calga* III 199; *camha* I 588; *cădi* (= tămîia) S 13; *chenez* I 503; *chenezat* I 404; *chit* N 50 (= balenă); *capichihae* III 101 şi *capigihiaea* III 111, *capihaio* II 327, *capitihaii* (pl.) III 70; *căpetenesc* I 449; *ceauş* III 98; *cehodariu* III 287; *chiaia* III 271; *chinzuitură* I 501; *cin* I 378; *citov* I 39; *cniechină* II 134; *coftirii* (pl.) III 90; *a conăci* III 50, 320; *cóntoş* III 310; *crug* S 126; *cucă* II 175; *cuhniă sau carr cu şese cai* III 153; *cumplire* S 113; *dalterie* III 51; *drogoman* III 309; *drungariu* I 241; *efendi* III 242; *fiiastru* „*privignus*“, *fiiastră* „*privigna*“ El 96; *finichi* E 142; *furul* S 121; *gialiţă* S 64; *fuşt* I 99; *ghindurile* N 60; *hamiş* III 119; *haram* III 221; *hatişerif* III 242 şi *hattişerit* III 107; *iazagiu* III 150 (dar vezi supra *azaghii*); *iaptă* (= aruncă) S 101, 2, E 184, *eptare* S 101; *ijdăni* I 541 şi *işdăni* I 247; *işlic* III 101; *izbaşă* III 145; *de iznov* I 10; *a împrilosti* I 119 (vezi şi *prilosti* I 19); *judeţ* (subst. m.) I 518; *larmă* (= răscoală) I 479, *a se lărmui*, ibid.; *a lăzui* I 518; *a libovi* I 482; *litie* II 280; *marghiolie* C 155; *moştenesc* (adj.) II 200; *narthecă* II 245; *necruntat* II 183; *a oblici* II 184; *ocină* I 556; *olăcariu* III 152, II 80; *a avea op* I 11, II 171, *este op* N 81; *ot* (= de la) II 28; *oşteze* (subst. pl.) I 94; *parip* II 358; *păstură, panis apium* E 178; *pehleivan* III 135; *poclon* III 88; *a poftori* I 148; *pohilă* „postillena“ El 93; *ponoslu* III 349, *a ponoslui* III 130, B 70; *porodiţă* I 43, II 10; *posluşnic* III 345; *poticală* II 310; *a prilosti* I 19, *prilostiţi* (= îndrăciţi) S 11; *próclet* I 138; *căsile de rabd* I 244; *roată* (= companie) III 132; *ruptoare* II 204; *sangeac* (= steag) II 186, *sangeacul sau prefectul cetăţei* II 353; *seim* I 586; *selbă* „*pădure*“ El 89; *selicter* III 285; *sfetilna* III 179; *simoniă* I 359; *spăsenie* I 373, *a se spăsi* I 15; *sglobie* (subst.) II 53; *a se sfeti* II 64; *slonă* I 363; *stavă* (= herghelie) E 77; *subbaşii* II 156; *surguciu* III 101; *sutaş* I 5; *şugubină* I 557; *tefterdariu* III 242; *trapezariu* III 129 (dar şi neologismul *tricliniu* II 245); *a ţercălăi* II 351; *unişor* (= unic) I 15, II 118; *urşinic* I 159; *veci* I 360 (= secole); *vergură* II 139; *verhovnic* I 351; *vers* (= glas) C 22; *a vie* (= trăi) C 47; *volnic* S 151, II 327, *volnicie* III 248; *zahróa* III 162; *zidire* (= creatură) I 97.

6.1.2. *Forme arhaice: ascunsuri* II 84 (dar *ascunse* III 325); *bdenie* III 95; *cărindariu* I 10; *cercători* (pl.) III 248; *cirtă* II 259; *chipzuri* III 327; *crenguri* E 47; *deosebi* III 285 (= adv. deosebit); *deplinire* I 356; *deregînd* S 53, *diregerea* E 8, *diresul* N 19, *dirept* (subst.) I 535 (şi *drept* I 491), *drept* (= în faţă, vizavi) E 132; *direptate* II 138; *gînscă* N 55, II 182; *iasele* E 78, II 412; *îmblare* III 46; *a îmboldorî* I 212; *împrotiva* I 311 etc.; *şi-l înfiptă* E 187; *întruloacă* N 30, 85; *măruntări* (subst. pl.) I 223; *mişelătăţi* C 24, S 79; *mumînă* S 65, II 97, I 512; *a oborî* I 492; *osfeştanie* III 316; *pofală* I 355; *prav* II 392; *preaosfinţit* III 179; *priimit* (= plăcut, preferat) I 139; *priimi* I 579; *pustíe* (adj. f. pl.) III 222; *rescoli* (= răscula) I 590; *rumpe* N 28; *siriman* I 48, E 115, 13, II 163; *sugman* El 92; *tătîne-său* II 111; *varvarii* I 9; *tar* (= greutate) S 47; *vergură* II 139, S 150, C 19.

6.1.3. *Sensuri arhaice: amenința* (= a mişca repede) S 40; *apasă* (= cîntăreşte) S 34; *amînă* (adv.) I 337; *arunca* (= reproşa) II 163, *aruncare* II 137, *aruncătură* II 179 (= reproş); *asemănare* (= egalitate) III 277; *asemenă dare* (= egală) III 358; *birui* (= a lua bir) I 15, 144, 148, 246, *biruinţă* (= stăpînire), tradus de Şincai în latină cu *regnum* I 84, 85, II 350, 351, 426, 427, *biruinţa persească* (tradus de Şincai prin *regnum Persicum*) I 179, *prin biruinţa* (tradus de Şincai cu *per imperium*) I 78; *bolovan* (= ghiulea) II 102; *brîncă* (= mînă) S 86; *bunătate* (= avuţie) II 415; *buneţele* E 127; *bunătăţi* (= virtuţi) I 64; *bunătatea banilor* (= bani buni) N 42; *cerca* (= căuta) III 310, (= ruga) I 6, II 120, (= întreba, cerceta) S 4, I 472, III 185; *caută* (= priveşte) S 120; *cetanie* (= lectură) I 67; *ciudă* (= minune) II 326; *coconi* (= copii) S 80, *cocoană* (= fiică de domn) III 73; *credinţă* (= credit) III 355; *cumpene* (= cîntar)

C 71 ; *curs* (= alergare) S 2 ; *cuvios* (= potrivit) S 103 ; *cuvîntătoriu* (= rațional) II 178 ; *a se desbate* (= a se elibera) II 312 ; *față* (= culoare) E 48 ; *fetii* (subst. pl.) (= puii) N 50 ; *grăunțe* (= grame) S 77 ; *grozevi* (= îngrozi) III 248 ; *haiduc* (= soldat) II 224 ; *iară* (= însă) S 49, C 23 ; *împărechia* (= dezbina) I 445 ; *împistrită „picta“* El 109 ; *îmboți* (= înghesui) I 549 ; *îndămîna între sine* (= a se înțelege) I 124 (și *îndemînare* I 267) ; *înțerca* (de la ceva) (= a opri) II 59 ; *întunerec* (= număr foarte mare) III 23 ; *întunerece* (= milioane) S 125 ; *învălui* (= supăra) II 221 ; *învăluială* (= supărare) III 151 ; *jupîneasă* (= doamnă nobilă) S 118 ; *laudă* (= amenințare) II 110, *lăuda* (amenința) I 435 ; *lămurit* (= curat, pur) N 42, *lămuresc* N 39 ; *lege* (= religie) C 21 ; *legiui* (vb. refl.) (= a se judeca) I 484 ; *litie* (= slujbă religioasă) II 280 ; *lumesc* (= laic) C 68 ; *lumină* (= lumînare) S 12 ; *martor* (= mucenic) II 96 ; *mărturie* (= martor) I 503 ; *miruri* (= parfumuri) II 329 ; *mișel* (= sărac) S 18 ; *moștenesc* (= ereditar) II 260 ; *de moșie* (= ereditar) S 21 ; *muncitoriu* (= călău) II 302 ; *mohorît*, *violaceus* El 95, *mohorît* (= purpuriu) I 270 (tradus de Șincai în latină cu *rubeus)* ; *năpusti* (= părăsi) II 187 ; *năzui* (= scăpa) I 115 ; *neagonisit* (= nemuncit, nefolosit) I 492 ; *necruntată jîrtvă* (= nesîngeroasă) C 79 ; *necuvios* (= necuvenit) I 3 ; *nemernic* (= pribeag) II 251 ; *neîndemînat* (= nesupus, neîmblînzit) I 66 ; *neprocopsit* S 109 ; *oblăduesc* (= stăpînesc) E 150 ; *ocîrmuitoriu* (= cîrmaci de corabie) I 38 ; *olate* (= clădiri) I 122 ; *pacoste* (= prejudiciu) II 131 ; *plaiu* (= potecă) II 278, (= trecătoare) III 43 ; *a ocoli* (= a asedia) III 277 ; *odinioară* (= la un moment dat) I 95 ; *pomană* (= pomenire) II 318 ; *porni* (= ațîța) I 220, *pornire* (= expediție militară) I 51 ; *pricinui* (= pretexta) I 122 ; *prinsoare* (= captivitate) I 121 ; *privi* (= supraveghea) II 437 ; *povățui* S 139, *povățuire* I 222, *povățuitoriu* I 3 (= a conduce, conducere, conducător) ; *fără prihană* (= fără pată) C 67 ; *răvaș* (= socoteală) II 380 ; *samă* (= cantitate, număr) II 347 ; *sburdare* (= plăcere trupească) I 3 ; *scîrbă* (= întristare) C 24 ; *scrisori* (= scrieri) II 22 ; *scump* (= avar) S 6, I 60, *scumpete* (= avariție) I 170, *scumpătate* (= avariție) A 29 ; *smicea* (= fărîmă) III 1 ; *sminti* (= greși) I 66, 129 ; *sodom* (= ruină) II 251, *sodomia* C 158, *sodomi* (= devasta) N 37, I 216 ; *sparge* (= împrăștia) III 143 ; *silă* (= forță) I 4 ; *stihie* (= element) S 28 ; *coaja suvrintată* E 134 ; *tîmpuriu* (= la timpul potrivit) II 151 ; *țeară* (= oaste de țară) II 194, (= congresul nobililor) III 99, (= provincie) I 68 ; *tăroasă* (= gravidă) C 91 ; *tîmpov* (= obtuz) S 102 ; *a trăi* (= a se folosi) C 33, 80, 81, P 4 ; *a urgisi* (= a exila) II 122 ; *a urma* (= a imita) A 31 ; *viclean* (revoltat împotriva stăpînirii) II 330 ; cf. și *a vicleni* III 150, *viclenşug* II 101 ; *zidire* (= creatură) I 97, *zidiri înțelegătoare* (= ființe raționale) S 40, *a zidi* (= a crea) N 24, 45.

6.2. *Regionalismele* sînt firești într-o operă scrisă într-o epocă în care limba literară nu era încă fixată. Ele sînt adesea greu de deosebit de arhaisme (care se păstrează de regulă în graiuri). Este de asemenea greu de făcut o distincție netă între ardelenisme propriu-zise și regionalisme mai generale, adică cuvinte și forme populare neacceptate mai tîrziu de limba literară. Menționăm, totuși, separat ardelenismele mai evidente :

6.2.1. *Ardelenisme : acăul* (= oca) I 45 ; *aghistină* II 404, *aghistinii* E 142 (dar în *Elementa* 94 : *găstînă „castanea“*) ; *anişul* E 124 ; *a arădui* III 39, *arîndă* III 114, *arîndaş* III 358 (dar *arendator)* III 102 ; *apriat* E 49 ; *armariu* III 69 ; *aşăul* E 118, 225, 14 ; *baie* (= mină) El 95, N 42, S 7 ; *baiu* B 54, III 217 ; *băieş* S 27, I 12 ; *ballamut „balbus“* El 91 ; *cîrd (başcă)* E 98 ; *batăr* C 165 ; *a băilui* E 72, 137 ; *a-şi bănui* (= a se căi) III 214 ; *bărdaş* N 10, S 151 ; *bicăşăl* V 13, N 29, 33 ; *birsag* II 37 ; *a biztătui* II 341, *biztătuire* III 348 ; *bîntuială* E 110, I 335 (= supărare) ; *bodiuri* (subst. pl.) E 65 ; *bomológ* N 79 ; *boambă* N 15, E 162 ; *bobotae* S 74 ; *boboş* (adj.) III 206 ; *bolîndaríţă* V 5 ; *borcuturi* S 33 ; *boscoane* S 11, I 48 ; *bosorcae* I 48 ; *bot* E 157 ; *brahă* E 100 ; *bruşăl* E 5, *bruşos* E 23, *bruşii* (pl.) E 23 ; *a se bumbureza* N 81, *bumburuză* N 81 ; *bucium* (= butuc) E 149 ; *bugner (pinter, făcătoriu de buţi)* E 171 ; *bulgăr* (= Bürger) I 16 ; *busurca* I 293 ; *but* II 63 ; *butlan* E 160 ; *caliţcă* E 185 ; *casnic* (subst.) III 27 ; *cămară* (= cameră de locuit) B 84 ; *căoaciul* S 76 ; *căpăluit* (= săpat) E 41 ; *cărígă* (s.f.) S 13 ; *frumoase căsi* (tradus de Şincai prin lat. *pulchra cubicula)* El 105 ; *chilie... cubiculum vel o căsuţă* El 105 ; *căsulie* (= colivie) E 176 ; *cătane* C 91 ; *căţăi* (= larve de albină) E 202 ; *ceur, „strabo“* El 91 ; *cheartiu* (= grădină) E 100 ; *de chilin* N 92, E 66, III 365 ; *chiliptrat* N 7 ; *chindete* E 21 ; *cigamigă* III 282 ; *cioae* El 95, N 42 ; *ciormăiagul* E 47 ; *citov* E 75 ; *ciungărit*

„mutilus“ El 91 ; *ciuf* (tradus de Şincai cu germ. *Spott*) B 20 ; *cîndai* III 66 ; *cîrcăi* (= cîrti) I 419 ; *cîrcoveală* II 393 ; *clisă* E 98, 101 ; *cloambă* E 132 ; *cobîrlău* I 391 ; *cocean* (= cotor) E 162 ; *coh* III 444 ; *coşniţă* E 173 ; *colniţă* N 65, E 57, 88 ; *conihă* tradus de autor prin *Küche* B 97 ; *conteni* I 350 ; *copîrşău* II 279 ; *corelabe* E 121 ; *corfă* S 19 ; *corn* (= colţ) I 8 ; *copon* E 105 ; *cotcă (loptă)* E 7, S 17 ; *coşerci* (pl.) N 10 ; *coşeriu (ocol)* E 188 ; *coşteiu* E 55 ; *crişmă* S 73 ; *crumpele* E 124 ; *cucuruz* N 20 ; *curcubetă*, *cucurbita* El 93 (dar şi *cucurbetele* E 125) ; *cufăriţă* II 329 ; *curec* (= varză) E 82, *curechiurile* N 17 ; *curuţ* III 280 ; *a custa* (= a trăi) I 10, *custare* II 140 ; *dărab* E 168, S 104, Î 17 ; *a se deschilini* N 61, *deschilinit* (adv.) E 151, *deschilinire* S 4 ; *de altă dată* (= a doua oară) S 6, *de altă oară „ein andermal“* B 54 ; *deodată* (= de prima dată) S 6 ; (= totodată) S 19 ; *derdeteag* II 375 ; *murţ sau dimberiu nemţesc* V 25 ; *dîlmă* I 409 ; *doange* E 161 ; *dodolót* E 6 ; *doios* I 34 ; *dologi* (subst. pl.) I 93 ; *domn* (= boier) N 63, *domnii cei pămînteşti* E 80, *domnie* (= stăpînire) C 29 ; *se drusueaşte* E 155, *se drusuluesc* E 119 ; *dúdet* E 13 ; *a dudui* (= a izgoni) III 103 ; *duhan* E 96, *a duhăni* E 223 ; *frate dulce* II 56 ; *duléţi* E 100 ; *cu dreptate* (= într-adevăr) S 5 ; *se durducă (ridică, înalţă)* E 20 ; *fain* N 20, 10, 88 ; *făgădaş* B 56, II 351 ; *fără numai* S 6 ; *fărină* II 311 ; *feria* Î 45, E 170 ; *fărtai, pătrare* B 98 ; *fimbrie* II 329 ; *finor* E 91, 89, 145 ; *firez* N 70, *firezui* N 10 ; *fleşerilor (misarăşilor)* E 79 ; *foalele* N 71, E 86, S 5 ; *focău* II 428 ; *forfoiu* III 312 ; *fragi* (= dude) E 210, *frăgariu* (= dud) E 142 ; *frăţuţ* (= bănăţean) I 43 ; *fura* (= furişa) E 184 ; *gazda* (= gospodarul) E 47, II 183, *găzdoaile* E 105 ; *găiori sau matiaşi* N 64 ; *a se găta* (= a se termina) E 27, *gătatul* III 309 ; *gătirea* (= pregătirea) E 31 ; *găvănaşurile* E 57 ; *păstăioase (ghijoase)* E 124 ; *glaje* (= sticlă) El 92, N 1, 28, S 3 ; *gliile* E 25 ; *golgotinele* E 56 ; *gonopíştiriţă* N 78 ; *gozul* E 54 ; *grof* E 94 ; *guboace* N 81 ; *halaştău* II 127 ; *haşmă* II 189, N 19, *hagimă* E 124, *hagimiţă* E 124 ; *hăltăcări* (vb.) E 170 ; *hărminţaş* II 107, *hărminţie* II 106 ; *a se heigni* (= haini) II 136 ; *hinteao* III 260 ; *hîlm* I 12 ; *hoheriul* S 14 ; *fumariu (hornóiu)* E 57 ; *iagher* III 190 ; *ic de trăznet* S 115, E 129, N 39 ; *icúz* E 129 ; *iosag* II 66 ; *isteţ* (= agil) E 86 ; *iţe* (subst. pl.) E 170 ; *izbîndi* (= răzbuna) I 6 ; *încai* E 20 ; *înclicoşesc* E 27 ; *încredinţat „desponsatus“* El 96 ; *încungiura* (= evita) S 72 ; *înfoca* (= încinge) S 71, *înfocarea* S 71 ; *a întilinci* E 133, *întilincirea* E 132 ; *întiri* (tradus de Şincai prin germ. *jagen)* B 90 ; *înteri* I 125 ; *jae de juoară* V 2 ; *jilípuri* S 32 ; *jílişte* E 15 ; *joldoş* II 240 ; *lămpaş* S 13 ; *lăzui* E 13 ; *lepedea „linteamen“* El 92, *lepedeao* E 43 ; *lepingeà* B 98 ; *leş* (= cursă) I 163 ; *a leşui* (= a unelti) I 24 ; *de lipsă* (= necesar) N 10, 52, I 12, *lipsele* (= nevoile) S 28 ; *ludăi* (subst. pl.) E 100 ; *luşca (ceapa ciorească)* E 47 ; *margiolaş* III 177 ; *marhă* III 113 ; *marhion* I 363 ; *mariaş „marianum“* (= monetă) El 107 ; *marmanziu* E 147 ; *maştehă* I 20 ; *mătăhăli* (subst. pl.) E 76 ; *găiori sau matiaşi* N 64 ; *maz... lat. gypsum* V 7, N 33 ; *măiug* N 39 ; *mălaiul cel mărunt* E 35 ; *măseaoa* (parte a plugului) E 21 ; *merg* (= vin) S 5 ; *mihalce* (subst. pl.) V 6 ; *minteà* II 389, *minteni* C 176 ; *mirăzenii* (subst. pl.) S 11, 10 ; *misarăş* E 79 ; *mîntui* (= scuza) II 57, *mîntuinţă* I 451 ; *mînuchiu* (= mîner) E 25 ; *moală* I 9 ; *mócuşi* N 55 ; *modrul* (= modul) N 8 ; *murţ sau dimberiu nemţesc* V 25 ; *năsărîmbă* II 367 ; *năzăresc* S 11 ; *a năzui* N 58 (= a se năpusti) ; *negură* (*„ceaţă“*) El 88 ; *nemeş* I 434 *(nemiş* I 498), *nemişug* II 427 ; *oară (gâliţe)* E 10 ; *a obli* (= a netezi) I 518, E 26, N 9, 32, *oblu* (adj.) E 137, I 530 ; *obsiga* E 47 ; *ocau, akó, Eimer* B 98 (dar *acăui* Î 26) ; *a ocăcăi* N 70 ; *odată şi altădată* (= prima şi a doua oară) A 41 ; *odihnă* (= linişte) C 116, *odihnit* (= liniştit) S 2 ; *odineoară* (= adineaori) L 4 ; *odvarbiraiu* II 350 ; *olah* (= român) I 404, *olătaş* I 498 ; *oltuitul* E 125 ; *omlitaşul* E 211, *omlituit* E 136 ; *otărîş* (= vecin) I 351 ; *oteri* (vb.) II 193 ; *otare* S 100 ; *pantă* (= panglică) III 274 ; *păluţă* I 338 ; *fasolea (păsúla)* E 124 ; *pere de pămînt* E 110, *peteà* I 150 ; *picioucă* V 26, 5 ; *pe picior* (= la fugă) III 258 ; *piiaţ* I 12 ; *bugnér (pînter...)* E 171 ; *pinzerie* III 284, *pinzetariu* III 284 ; *pişcarii* (subst. pl.) N 76 ; *pişpec* III 159 ; *plăibaţele* N 41 ; *pleu* S 53 ; *pociumb* E 80 ; *poţochii* N 56 ; *povază* II 12 ; *poznă* (= minune) II 326 (înlocuind pe *minune* într-un text din Ureche, p. 220) ; *pregiţi* (subst. pl.) E 204 ; *priviţi* (= nuiele) III 140 ; *profos* II 407 ; *prunci* (= copii pînă către vîrsta de 16 ani) S 53, *pruncíia* C 21 ; *pustişagurile* E 235 ; *puşlău, puşlăire* II 332 ; *puton (bot)* E 157 ; *rachie* E 94, S 53 ; *răitariu* I 567 ; *rît* N 20, III 376, El 89 ; *robotă* (= clacă) III 245 ; *rost* (= gură) II 385 ; *rostopastă* N 5 ; *rudă* (= prăjină) E 188 ; *rujă* N 18, *ruja cînească sau rugul* N 9 ; *sacică* E 78 ; *săbău* II 382 ; *sburat la minte* B 38 (tradus de autor prin

germ. *leichtsinnig*; *a scăpăta* I 28; *scăunime* III 354; *scînteuţe* „*cariophilum*“ El 93; *scopit* „*sputum*“ El 90; *scormăni* (= restaura) I 19; *sireaoa* I 496; *a sitiri* (= a invoca) I 321; *slab* (= rău) I 158, II 30; *socacii* (subst. pl.) E 45; *socatiţă* (= bucătăreasă) B 97; *solgăbirău* II 37; *soţ* I 3, 309, *soţie* I 209 (= tovarăş), *soaţă* B 66; *solovîrv* N 18; *sperle* (subst. pl.) E 12; *spetează (papură)* E 132; *spurdat* E 38; *straiţă* I 209; *strigoae* (= steregoaie) V 14; *a sucui* II 358; *sudalmă* C 24; *sugşugat* E 54; *suléget* E 174, *sulégetă* E 175; *şcătuia* E 214; *şest* I 298 *(şes* I 330); *şîreglă* E 78; *şlétrom* E 84; *şmeag* (= gust) N 35; *şpinat* E 124; *ştiab* II 368; *ştigliţii* (subst. pl.) N 67; *ştromfănitoriu* E 167; *şucheat* E 20; *şură* E 47; *a tămînda* I 49, *tămîndare* II 122; *tătăişă* I 219; *teier* III 69; *spelta sau tentiul* E 33; *tengheri* E 142; *roaba (tiriboanţa)* E 119; *tocma urîtă* E 183; *topor* „*parva securis*“ El 35; *toporuş* (= toporaş) V 5; *tudumană* II 114, *a tudumăni* II 169; *tufări* (pl.) III 362; *a tuna* (= a coborî) II 432, (= a intra) III 389; *ţeller* E 124; *ţăpiş* S 25, *ţepiş* I 468; *ţercălui* II 351; *ţighiriu* III 260; *ţimiriu* I 542; *ţîrţeriţă* E 36, 124; *ţipa* (tradus de autor prin germ. *jagen)* B 82; *unguroasă* (subst.) V 9; *unsoare* (= grăsime) N 55; *uţuţ* S 85; *varmegie* E 94, *varmege* I 380; *vartă* E 54; *văişag* III 254; *trocile (văláele)* E 98; *vălătuire* III 254; *verş* III 156; *vidicuri* E 28, III 60; *vinars* E 94; *vişlă* II 159; *votav* (= şef) II 347; *zasc* E 165; *zdroh* E 72, 91; *zămătişă* E 106 (dar *semătişă* E 109); *zăpeticit* N 59, E 98; *zglobiia* S 96, *poveşti zglobie* S 97; *zibibii* E 142; *zuguri* S 32.

6.2.2. *Cuvinte comune mai multor regiuni sau general populare: alac* E 18; *asupri* (= copleşi) E 55; *babă* (= bunică) II 374; *bolfă* N 10; *boreasa* „*seine Frau*“ (în context e vorba de soţia unui om de jos, argat) B 64; *bortă* N 48; *cuhnă* E 57; *bulz* S 5, 87, E 101, N 5; *buşdi* S 53, *buşdirea* S 53; *căştiulti* (pl.) S 96; *cătuşnică* V 9; *cătreţ* E 106, S 107; *ciumaş* I 393; *ciungărit* III 307; *cocostîrg de casă* V 4; *clonţ* N 62; *conteni* N 85, *continesc* (= împiedic, opresc) S 18; *corbaciu* I 193, *a corbăci* I 317; *coşeriu* E 88; *coşteiu* I 16; *corle* (pl.) V 22, *a se corli* S 38; *covăţit* S 141; *covri* (vb.) N 67; *crăiţariu* B 98; *cucúrbita* N 3, *cucurbete* E 100; *cumănac* N 23, B 97; *custură* E 20; *desmeţîndu-se* E 106; *dobă* N 87, E 76; *dosadă* I 116, *a dosădi* II 315; *drîmboiat* II 284; *a dubi* (glosat de autor prin *a desface*) E 139; *duhos* E 57; *a se dumeri* (= dresa) E 76, 81; *fărinuţă* N 4; *fecior* (= flăcău) N 69; *dutcă sau...şuştacă* I 44; *a felezui* E 55; *foiul* S 65; *fuştel* S 75, *fuştei* E 219; *galiţe sau oară* E 103; *giolgiu* E 214; *se gînfă* S 38, *gînfarea* S 38; *gîrjob* E 152; *a se gîrgiobi* S 5; *goange* E 25; *gruiu* S 367; *a se gujbi* E 220; *harţ* „*Krieg*“ B 94, II 126; *hasnă* „*Nutzen*“ B 96, E 74; *hădărage* (pl.) N 11; *hoaspe* (pl.) E 166, 212; *hodnog* II 240; *horn* S 108; *hutupi* (vb.) N 80; *iriţă* E 19; *a izidi* E 49, N 6; *a îmăcri* E 46; *a îmboldori* N 4, 60; *a se îmbueci* E 38; *îmblăci* (subst. pl.) E 54; *a îmbrăţoşa* II 283; *împărtăşire* (= relaţie, comunicare) S 35; *împărţanişte* I 70; *a împili* E 41; *se îngîrjobă* E 158; *lăcat* B 97; *lădăţuică* I 193; *leaţe* (pl.) E 219; *a leşui* S 40; *a se lingări* II 63; *rîu lotru* S 39; *a se lovi* (= a se potrivi) I 7; *lubeniţe* E 125; *lumină* (= făclie) I 363; *muşcoiu* I 158, *muşcoae* II 310; *mai* (= aproape) I 4; (a pierde) *merşii* I 343; *mînecare* II 137; *maţă* I 156; *mîţă* N 53, 54; *motoşcuţe* (pl.) E 214; *mursă* E 58; *mustăreţe* (pl.) N 4; *nădragi, cioareci* B 98; *nădui* (vb.) I 579; *năduşală* E 27, S 71, *a năduşi* E 43; *nănaşiu, nănaşă* El 96; *nelovit* (= de necontestat) S 17; *olate* (pl.) S 79; *ostoi* (vb.) I 87; *pecetlariu* III 277; *pecurarii* (pl.) E 88; *pódină* N 81; *polată* I 48; *ponihos* II 141; *potîng* E 21; *a se potopi* (= a se omorî) E 198; *povoiu* S 95, *a povăi* S 120; *prepus* C 171; *prinsoare* (= închisoare) II 329; *puternicie* (= violenţă) III 209; *sperlit* I 329; *răşchira* I 519; *a răpşti* I 34; *răcluţă* I 327; *sălaş* N 81; *sărsam* III 27 (dar *sersam* II 389); *scăfiţă* S 86; *sloiu* (= lingou) II 243; *sminti* (= greşi) N 47, *smintele* (= greşeli) C 67; *a sprîgini* (= a apăra) I 491; *stelniţă* N 80; *straiţă* E 98; *a strămura* S 78; *a strugi* I 492 (*struji* I 38); *sudui* S 111; *sulunariu* (= cilindru) S 54; *a şovîrca* II 244; *apă tară* (= grea) S 34; *tilincuţă* E 133; *a toca* (= a izbi) I 181; *tescuitură* II 69; *tăroasă* (= gravidă) I 542; *ţiclan* V 10; *o ţiră* N 68 şi *o ţîră* S 38; *ţeline* E 42; *ţerci* N 62; *veşcă* S 21; *vîltoros* I 9; *vîji* (vb.) I 152; *vîlfă* I 356; *zicătură* III 169; *zălud* S 9.

Asupra a ceea ce considera autorul arhaism, ardelenism sau cuvînt general românesc. glosele lui sînt cel mai sigur indiciu.

Forme regionale: *beţîu* I 235; *drumarii* (= drumeţii) S 60; *pălanc* E 116; *păstravii* N 23; *penuşéle* E 82; *povoară* E 77, S 46; *se nu se sîească* E 77 ; *sopon* II 408; *sprîjană* I 77; *sprîgineală* III 423; *stăgilă* E 79; *typzuiţi-vă* S 16; *o ţeve* S 20; *a vinătui* II 56; vezi 3: *Fonetică.*

Sens regional: *a-şi agonisi* (cultiva) S 1; *casă* (= cameră) E 214; *chilie* (= încăpere, cameră) S 56; *a crepa* (= a muri) E 198; *dumeri* (= a dresa, îmblînzi) E 76, 81; *floci* (= păr de la ugerul oii) E 89; *a izbîndi* (= a răzbuna) C 12; *moaşă* (= bunică) I 22, *moş* (= bunic) I 177; *murătoare* (= moare) E 101; *porumb* (= porumbel) C 22, S 99, V 4; *prunci* (= copii adolescenţi) E 209; *rînd* (= rînduială) B 68; *rogogine* (pl.) (= papură) E 219; *scafă* (= talger) S 42; *sobă* (= cameră) S 2; *valuri* (= întristări, supărări) C 115.

6.3. *Neologismele* întîlnite nu reprezintă decît în mică măsură cuvinte introduse pentru prima dată de Şincai. Dată fiind însă slaba circulaţie a cărţii româneşti în epocă şi lipsa unei limbi literare formate şi acceptate, adeseori fiecare scriitor împrumuta independent neologisme, fără să le ia neapărat de la un înaintaş sau din limba literară. O dovadă a acestui fapt o constituie şi oscilaţia formei neologismelor la acelaşi autor şi în aceeaşi operă, în funcţie de izvorul direct folosit, cum e cazul mai ales în *Cronică* şi în prelucrări. Stabilirea limbii de origine a neologismelor este, cu unele excepţii, iluzorie, ele avînd etimologie multiplă nu numai în limbă, dar chiar şi la acelaşi autor, cum se poate vedea din unele dintre exemplele de mai jos. De aceea vom nota originea numai acolo unde există semne sigure.

În această situaţie nici stabilirea textului în care apare pentru prima dată un neologism în limba română nu înseamnă, deci, şi depistarea filierii lui pentru scriitorii următori. Socotim că notarea, pe cît e posibil, a tuturor neologismelor întîlnite la Şincai, chiar dacă nu apar pentru prima dată la el, este oricum necesară, cel puţin pentru a le putea urmări circulaţia.

6.3.1.: *abbaţie* II 43; *abbreviaţiuni* A 79; *ablathiv* P 179; *acaciul* N 9; *acatholic* III 246, II 230; *accenturile* A 90; *accurat* I 92, E 88, *accurată* E 28; *accómodă* (vb.) E 31; *accusathiv* P 178;

achaţii N 29; *acipensĕri* N 74; *actă* I 208, 236, *actual* I 238; *acvilon* I 393; *adiutant* III 271; *addiţie* Î 12; *administrălui* (vb.) III 377; *admirariu* II 49; *admissariu* II 49; *adularia* N 30; *affecturi* A 79; *agazon* I 480, *agazonie* I 480; *agent* III 215; *alabardă* II 385; *alabastru* N 33; *alburn* N 4; *alcal* N 35, *alcaline* N 35; *alce* N 58; *alcedine* N 64; *alge* N 8, 23; *alleanţă* I 538, *alleat* I 546; *alligatóre* N 71; *allodiatură* II 363, *allodiu* III 363; *altul mărei* I 197 (lat.: *altum*); *alphavit* A titl.; *alumn* III 353; *amarant* El 93; *ambaşatori* (pl.) II 43 (ital.); *amfibii* N 47; *amic* I 147, 337; *american* N 79; *amethist* N 29; *ammodit* N 72; *amnistie* III 35 (dar *amnestie sau ertare* III 23); *amýgdal* N 5; *anahronismuri* I 445, *anahronist* I 445; *Analecte* I 380; *analogia* S 5; *anatomie* III 248, N 86; *annali* I 493, II 213, *analista* (subst. m.) I 229, *annalista* II 235 (dar *annalistul* I 494); *angliceşti* I 508; *angorane* N 57; *angville* N 73; *ániş* E 124; *annonym* I 278; *anomal* P 34, *anomală* P 149; *antecessor* I 433, 400, II 32; *antihris* (= anticritică) I 435 (vezi *hris*); *anthére* N 6; *antimoniu* N 40; *antliă* S 41; *apatit* N 33; *apedus* I 191; *apetit* E 218; *apocrisari* (subst. pl.) I 571; *apoplexie* II 219; *apohecariu* S 41, II 332; *appellaţie* III 59; *Approbatele* III 83, *aprobaţie* (*Cathehism: Aprobaţie*); *apropriia* I 331, III 115, I 321; *aptere* N 79; *arbur* N 59; *ardeă* V 2; *arendator* III 102; *areşt* III 330, *areştălui* III 210, *arişte* II 37; *argillă* N 27, *argilloase* N 28; *argonaute* (subst. m. pl.) II 358; *argument* B 62, I 43; *arghyri* (subst. pl.) I 254; *arhetyp* II 399; *arhiprinţ* I 550; *arhidieces* III 330; *arhiepiscopat* III 213; *arhipovăţuitoriu* II 252; *arhipresvyter* I 348; *arhitect* I 153; *arhiv* I 516, *arhivariu* III 356; *arian* I 99, II 372, *arianism* II 298; *arithmetica* C 1; *armadă* I 248, III 298; *arme* (= armată, cf. lat. *arma*) I 11; *armiger* II 366 (lat.); *arsenic* N 4; *articul* P 12, III 248; *asbest* N 32; *a assecura* II 19, *assecuratoria* (subst. f.) III 107, *assecuraţie* III 372; *assessor* III 383; *ascaride* N 83; *asfalt* N 37; *assult* III 217; *asterism* S 126; *astronomii* (subst. m.) S 122; *astrológ* II 329; *asyl* I 348; *attac* I 142; *attentat* I 174; *atmosferă* S 56; *audienţie* III 266 (dar *audienţiă* III 69); *auditor* III 263 (dar adaptat *auzitoriu* III 267); *aura* (pasăre) N 62; *aură sau aer de resuflat* S 37;

aurarii N 41; *autoritate* II 325 (dar *avtoritate* III 264); *auricalc* N 40; *auripigment* N 40; *avantgardă* III 33; *avgust* I 156, *avgustal* I 21, *avgustă* (subst. f.) I 111; *avlei* (subst. pl.) I 317; *avthenticare* III 306, *avthenticînd* I 537, *avtentic* (adj.) III 56, *avtentică* I 494 (dar *avthentică* I 469), *avthentica* (vb.) I 537, *avthentie* III 372, *avthent* II 181; *avtochefalos* I 387; *avthori* (pl.) I 494; *avvenire* S 59, II 64 (din ital.); *babirussa* N 60; *bactriani* N 58; *bagagie* I 274; *bal* Î 46; *balenă* N 60; *banco* III 290 (din ital.); *banderiu* II 174; *barómetru* S 47, N 40; *báron* I 408, III 330, El 99, *baronaturi* II 208; *basalt* N 30; *baston* A 43, El 93, I 91, S 25: *baştie* I 222; *babtisteriu* I 69 şi *baptisteriu* III 156; *baliste* (subst. pl.) I 508; *bestia* I 50; *băccoase* N 13; *bătărie* (= asediu) I 21, (= unitate de artilerie) III 334; *belladona* V 17; *bellue* (pl.); *beneficiată* III 240; *berilli* N 28; *bibliotheca* I 12, II 238, *bibliotechariu* II 409; *bibuli* N 22; *bere* „*rosol*“ El 106; *billion* Î 3; *boele* (pl.) N 72; *bogomil* I 313; *bol* N 31; *bombe* S 110, *bombardariu* II 30, *bombardă* II 61; *bonasia* N 66; *borac* N 35; *vîntul Borea* I 204; *Breviariul hronologicesc* II 213; *botanicii* (subst. m. pl.) N 16; *branhie* N 73; *brecia* N 34; *brigadir-generariu* III 393; *brillant* N 28; *bullă* I 356; *bruţi* (subst. pl.) N 50; *bucs* E 129; bulbi N 5; *bulgarofyg* I 152; *cadmiă* N 41; *cafeaoa* N 15; *calafoniu* S 56; *calcedoniu* N 29; *calende* I 66, 355; *califă* (subst. m.) I 177; *calligraphia* P 4; *calmesă* V 28; *calvin* III 65, *calvinesc* III 159; *calyptră* N 22; *cameleont* N 71; *camerariu* I 488, *camerăticească* III 284, *camerling* III 134; *camin* II 354; *cancellariat* II 359, *cancelariu* II 41, *canţelariuş* II 351 (din magh.), *cancellariu* II 207, *cancellăria* III 330 (*al căncellăriei ceii de oaste* I 22), *canţellerie* III 226; *a candida* III 135, *candidat* III 276, *a candidălui* III 330; *caniculă* I 211, S 127; *canonic* (= călugăr) II 183; *cantor* I 380, 457; *cap* (capitol) I 69; *capacitate* III 353; *capella* III 214, *capellan* I 446, 349; *capitul* III 374, *capitulari* (pl.) III 56; *cardiágm* I 280; *carat* Î 47; *carboni* N 69; *cardinal* (subst.) I 350, 447; *carette* N 70; *carmene* (subst. pl.) I 104; *carneol* N 29; *cartam* N 18; *cásiă* I 164; *cartifiol* V 3, N 19; *cartilagine* N 85; *cassă* III 70, 323; *castell* I 364, *castellan* I 448; *castru* I 216; *catálog* Î 43;

catafract III 151; *catastic* III 134; *catharesis* III 326; *catedră* (= dată calendaristică) II 114, *cathedră* (= episcopat) III 114; (= amvon) II 311, *cathedratic* III 345; *catehet* Î titl.; *catholicească* C 34; *causă* (= proces) I 292; *cavallier* II 362; *căpitan* II 256; *direcţiei cămăraticeşti* II 361 (dar *cămereticesc* III 284); *censură* I 222 (dar *ţensură* II 183, *ţenzură* II 214); *ceremónii* El 101, III 57, S 21; *cerússă* N 43 (*ţeruzele* N 41); *cessionale* (pl.) III 284; *centrul* S 16; *cetăţan* I 158; *chesariu* I 119; *chesaro-crăeştei maestăţi* III 382; *chinnamon* N 10; *chinovar* N 40; *chyrurgul* II 395; *chylindr* N 63; *chypru* E 91; *chirivariu* S 82; *cínipii* (pl.) N 81; *ciocoladea* N 15; *classuri* N 2; *clausulă* III 386; *clenodiu* II 1; *clerică* (= seminar) III 353; *client* I 561, *clientelă* I 532, II 369; *povaze sau clipeuri*; *climat* N 4; *cliríc* I 234, 373; *cobalt* N 36; *cobíte* N 75; *cochinelle* N 79; *cocul (cocos)* N 17; *codicell* II 245; *coéc* N 79; *coleoptere* N 79; *colofoniu* N 11; *cocvina* „*bucătărie*“ El 101; *collegă* (subst. m.) I 28, *collegiu* I 12; *colon* I 84, II 162; *colonell* III 324; *colonia* I 16; *color* E 108, I 331; *cólubrii* N 72; *columnă* I 13, S 46; *commedia* I 173, *comediant* S 20; *commatic* (adj.) I 101, *commat* I 9, A 75; *comăndirt* II 22 (germ.), *comendant* I 459 (dar *commendant* III 122, 347), *comendator* III 238, *comendă* II 240 (dar *commendă* I 573); *cometă* S 145, El 88, II 219; *comitat* I 376; *comitopuli* (pl.) I 325, *comit* III 320; *comîndătorie* II 338; *commisariu* II 359; *commetaneu* I 450; *commisie* III 284; *cómmod* III 380; *commun* III 173, *în commun* (= de obşte) E 26, I 392 etc., *communitate* E 80, I 518, III 123; *compagnie* (ital.) III 204 (dar *companíe* III 100); *compilatoriu* II 220, III 267; *compliment* III 288; *cómput* I 24, II 258, *computista* (subst. m.) I 469 (ital.); *comt* N 75; *concanonic* I 488; *conciune* El 88; *concubin* II 47; *condiţie* I 7, 405; *conductori* S 84; *confederat* III 390, *confederaţie* I 107; *conferenţiă* III 236; *conférva* N 22; *confrunta* I 239; *confuză* (adj. f.) I 121; *coniuncţie* S 138; *congiariu* I 285, 148; *conjurat* I 219, *congiurat* II 288 (dar *conjuraţie* III 175, *conjurátor* I 522); *congregaţie* III 377; *consiliariu* I 281, 532; *consistoriu* III 154; *construcţiile* A 67; *consul* I 16, *consulariu* I 43, *consulat* I 15, 16; *cont* II 81; *cont.* (prescurtare pentru *conte*) I 95; *context* II 341; *continuatoriu*

III 27; *contract* I 258, III 276; *contradicălui* III 248, *contradictor* I 450; *contrage* I 225; *controversie* III 68, 276; *convent* I 448; *copia* I 494; *corallele* N 45; *cordon* III 291; *corollă* N 6; *cornetă* III 62; *correspondenție* III 306 (dar *correșpondenție* III 313 și *correspundere* III 230); *cost* (= plantă aromată) I 164; *costrușii* N 7; *cortel* III 125; *cottul gobiu* N 75; *cratimă* P 9; *creta* B 98, N 32, *cretoase* E 5; *critic* (adj.) III 291, (subst.) I 36, 13, *critică* II 62; *crótalii* N 72; *crisolit* El 95; *crucifix* III 205; *crugeac* (= cruciat) I 570; *cruste sau linii* S 71; *crutifer* I 432; *cubică* S 140, *cubicește* (adv.) S 41, *cubicești* (adj. pl.); *cultrat* N 75; *cubiculariu* I 261, II 118; *curage* I 182; *curator* I 16, III 261; *custos* II 207 (dar *custód* I 457); *cvadranți* S 102, *cvadrați* E 70; *cvartă* III 113, *cvartling* I 590 (germ.); *cvarzul* N 25; *cvestór* I 19; *cvietanție* II 1; *cvintă* III 113, *cvintinguri* Î 46, S 41; *cvoțient* Î 28; *dáctil* N 14; *damă* (= căprioară) V 4; *dasya* A 90; *dathiv* P 181; *dapific* III 67; *decadă* I 533; *decan* I 422, *decanaturi* III 194; *decret* I 387; *decurion* I 36; *denari* (pl.) I 376; *deputat* II 420, III 342, *deputație* II 420; *desarma* I 207; *desertoriu* I 315, 344; *déspină* I 441; *despotat* II 337, *despotic* III 322; *diariu* III 214; *dialogi* (pl.) I 101; *diámetrul* S 61, *diámetri* S 102 (și *diametruri* S 136); *diecesă* III 75, *diecesuri* III 75; *dieresul* P 90; *diftongi* A 2; *diortositoriu*, *Cronica*, foaia titl.; *diplomat* (= diplomă) I 372, *Diplomatariu* III 205, II 306, *diplomaticesc* II 140; *diptam* V 19; *diptere* N 79; *direct* I 495; *director* E 181; I 435, II 115, III 13, *direcția* I 309, III 361; *disarmonie* I 378; *discul* S 82, 132; *disgrația* III 118; *dispenzator* II 205; *disputația* II 311; *district* III 56; *dividend* Î 27, *divizie* Î 27, *divizor* Î 28; *doctor* (în științe) II 276 (dar *doftorul* = doctor III 155); *doga* (subst. m.) II 221; *dogmă* II 202; *domestic* (subst.) I 244, 252, *domestice* E 73; *dominican* I 532, II 168; *dominiu* III 285; *donație* I 368, 515; *drungariu* I 240; *dopunt* A 75; *drahme* S 41; *drîmox* N 11; *dromaderi* N 57; *drot* S 27; *drupoase* N 7; *dubiă* I 586; *duca* (subst. m.) I 365, *ducat* I 511 (= provincie) I 412, (= monedă); *ducissă* II 45; *duell* I 484; *dumoasă* N 59; *duplicat* (adj.) I 451; *dux* I 511 (lat.); *ében* N 4; *ecclesiarh* II 251 (*eclesie* III 247, *eclejiă* III 262); *echo* (= ecou) S 68; *ecliptică* S 142; *eclips* El 88; *ecónom* (subst.) III 365, *economic* I 42; *ecsecutoriu* III 27 (dar *execuție* III 387); *ecumenic* I 97; *edil* I 187; *edisar* E 68; *efor* III 259; *egregiu* III 250; *elaf* N 58; *elastic* S 65; *elasticitate* S 50; *elector* III 23, 227; *electrică* N 30, S 83, *electricitate* S 62, *electrizui* S 114; *electrófor* S 87; *electru* S 82; *elefant* I 156; *elemînt* S 69; *elemosină* C 172; *eminentissim* III 248; *eparhie* I 402; *epistolă* I 281; *epitrof* III 315; *epocă* I 169; *eres* I 100, II 298, *eresuri* C 46; *erică* E 91; *escursie* (= incursiune) I 168; *esperiențiă* I 169 (dar *esperienție* II 249); *esperiu* (adj.) I 63; *esponent* II 172; *espressia* Î 5; *esseanție* E 166; *estrat* II 22 (dar *estract* I 569); *esțepție* III 48; *etymologicești* P 11, *etymologia* P 4; *Eur* El 88; *evicție* III 276; *evnomian* I 99; *evtichian* I 121; *evnuc* I 154 (dar *evnuh* II 105); *examen* III 247; *exarh* I 443; *execuție* III 387; *execvălui* III 278; *exemplar* (subst.) I 562, *exemplariu* II 316; *expediție* III 277; *extracturi* I 584; *excellenția* El 109 (dar *exțellenția* I 392); *fabrii* N 10, *fabrică* E 221, I 153, III 167; *fabulă* N 69; *facție* III 173; *factori* Î 22; *faretră* II 83; *fasiani* N 65; *fassia* II 140; *faturi* S 139; *federat* I 137; *feldmarșal* III 361 (germ.); *feri* (adj. pl.), *feritate* N 53; *fertón* I 376; *feud* I 579 (ital.), *feudariu* II 56; *fială* I 397; *figura* (= imaginea) III 315, *figura* N 30; *filice* N 2, V 6; *filomelă* V 10, N 81; *finanție* III 357; *firșt* I 462; *fisc* I 405 (dar *fișc* I 15); *fisognomie* I 7; *fișcal directorul* III 268; *fișcușesc* I 520 (magh.); *stele fixe* S 126; *flagell* (= bici) I 193; *flaștrom* E 130; *flegma* N 51; *flogistic* S 107, *flogisticitate* S 110; *florentin* (monedă) Î 43; *florinți* III 315 (monedă); *flottă de mare* I 182; *foce* N 55; *forma* N 2, *formații* P 72; *fornétta* III 312 (ital.); *franțișcan* III 344; *franțozesc* III 208 (dar *frîncesc* III 266, *frîncie* I 493); *fuc* N 23; *fund* (= teren) III 353, *fundamént* C 71 (dar *fundămînt* I 152), *fundator* III 378, 362, *fundație* (= zestre) III 373; *funt* N 74, I 96, 118; *fysică* S 1, *fysici* (subst. m. pl.) N 36; *fysicești* S 12, *fysicește* S 10; *fysitera* N 60; *gagát* N 37; *gală* III 260; *galeă* II 329; *galete* E 220; *galițcheu* S 33; *galle* N 10; *gallinagini* N 68; *gazetă* I 15; *genealogia* III 343 (dar *Genălogia* III 2), *genealogicesc* III 356; *general* (adj.) I 386, *generalat* III 52, *generariu-căpitan* II 155, *generariu de cîmp* II 90; *generoz* N 59, II 246 *(generoasă* III 67*)*, *generozitate* N 59; *geniu* (= divinitate protectoare) I 17 (lat.); *gen* P 11; *geograficeşti* S 137; *geometria* S 136; *german* (frate) II 148 (lat.); *gerundii* P 71; *ghemoşti* (pl.) I 227; *ghinecolatris* III 318 (gr.); *ghymnasiarh* I 16; *ghyps* E 12; *ginte* (pl.) S 37; *gioveler* III 156 (ital.); *gliri* N 50; *glob* N 30, *globul pămîntesc* N 31, *globuţ* S 76, *globii* S 5; *glorie* I 192; *glume sau căsulii* N 20; *glutinoase* E 121; *gobiul* N 75; *grad* S 72, *gradurile* S 76; *gralle* N 63; *grue* N 67; *gryful* N 63; *gubernator* I 527, *gubernatoria* II 222 (dar *gubernătorie* II 322), *guberniu* C I, III 260; *grammátic* (subst.) III 139, *grammatica* III 169; *granatul* N 30; *graţie* I 21, 246, 394, C 59; *graţioz* II 341; *gummĭ* N 11; *guttă* II 109, S 39 (dar *gută* II 441); *hamaxobiu* I 315 (gr.); *haos* S 7; *héghira* I 175; *helládiu* I 251; *helándi* (pl.) I 201; *helciul selbatec* N 68; *helidoniu* N 5; *hemiptere* N 79; *hemisferiul* S 141; *heríng* N 76; *hetumogiari* (*şepte unguri*) I 243; *heteriárh* I 227; *hienă* N 53; *hil* N 90; *Hina* S 3; *hinsariu* II 321; *hippopótam* N 60; *hipocrită* El 88; *hişpan* (subst.) II 333 (dar *şpaniolesc* II 333); *hodă* N 68; *hollandi* III 337 (dar *hollanzi* III 322); *horizont* S 120; *horvat* II 205; *hospital* (adj.) I 400; *hris* (= contestaţie) I 435; *hrismă* C 103; *hronist* I 526; *hronostic* III 315; *hronograf* I 387; *hronologiă* II 90, *Breviariul hronologicesc* II 213; *hrysólit* N 28 (dar supra *crisolit* El 95); *hrysovol* I 352; *humoase* E 5; *hyacinth* N 29; *hydrófan* N 29; *hydropisiă* III 27 (vezi *idropizie*); *hymenoptere* N 79; *ianitorul* I 418 (lat.); *iáspidă* N 29; *iaşii* (subst. pl.) I 16; *icneumone* N 71; *iconoclaste* (subst. m. pl.) I 207; *iconomaci* (subst. pl.) I 220; *idolatră* (subst. m.) El 88; *idus* I 511 (dar *idurile* III 354); *ieracófor* II 48; *iezuvit* I 16; *illyriceşti* A 81; *a împoporî* I 184; *impostor* I 147; *impune* I 454; *indecs* Î titl., *indicesc* N 83; *indiction* I 129, 202, 205, 352; *indigo* N 18, V 7; *îndulgenţia* III 257; *infant* II 207, III 358; *instanţie* II 120 (şi *inştanţie* I 435, III 84); *instrucţie* III 70; *instrumenturi* III 371; *insulă* I 319; *insurecţie* III 84; *interpunţii* P 9; *interregn* III 69; *inştalaţie* III 260 (*inştălaţie* III 355), *inştălălui* III 355; *ioannite* (subst. m. pl.) I 400; *ipodiacon* I 350; *istm* I 274; *iurisdicţie* III 360; *îmbricaţi* N 8; *îmunitate* III 239, II 113; *împetiţie* III 376; *împune* (vb.) I 180, 453, *împunere* I 69; *împuta* I 203, 499, III 309; *încolorat* S 76; *îndiction* I 238; *îndigenat* III 425, III 26, *îndigene* (subst. m. pl.) III 84, *îndigenare* III 31; *îndúcii* (subst. f. pl.) II 365 (lat.); *îndulcenţie* II 181 (lat. *indulgentia*); *îndublecat* S 54, *înduplicat* Î 43; *înflux* S 139; *înformare* II 112, *înformaţie* II 113, *înformălui* III 384; *înfuzorii* N 83; *înglobate* N 2; *înoculaţie* E 131, *se înoculeşti* E 131; *însecte* N 47; *înscripţie* I 10, II 125; *însufla* S 52; *întabula* III 276, *întăbulălui* III 362; *întimat* III 284; *întitului* III 24; *întriplecat* Î 43; *întroduce* III 285, *întroducere* III 384; *înunda* I 9, *înundi* S 95, *înundare* I 153; *întypări* III 240; *înventariu* III 176; *învita* (vb.) I 231; *învitrioreşte* S 34; *Joia* (= planeta Jupiter) S 127; *judecat* (subst. n.) (= funcţie de judecător) II 353; *judecii* (subst. m. pl.) I 518; *juraţi* (= consilieri) I 518; *labrador* N 30; *lagenă* I 246; *lagher* (= depozit) III 222 (germ.); *lagópă* N 53, *lagop* N 66; *lámine* N 71; *lampadă* II 49; *lanii*; *laură* I 4, *laur* N 15, V 8; *lavă* N 34; *piatra lazului* N 30; *lătin* (= occindental) II 137; *lebede* N 69; *lectică* III 20 (dar şi *leptică* I 61); *lector* I 446; *legat* (subst.) I 21; *leghion* I 16 (dar *legion* I 152) *lenon* I 48 (lat.); *leopard* N 54; *leopoldin* III 263; *lepidoptere* N 79; *levendula* N 19; *liber* III 300; *libert* I 44; *libertate* III 273; *licvor* S 35; *liheni* N 22; *limb* C 27; *liliu* N 19, *lilie* El 93, *liliuri* N 5; *linia* S 7, Î 13; *linxi* N 54; *list* E 224; *litanii* S 80; *literat* I 521, *literă* III 159; *lithomargă* N 31; *unei lîmpade* S 13; *lînugine* N 61, *lînuginoase* N 61; *locultenent* II 299 (şi *locumtenent* III 357); *lot* Î 47, *loţi* (pl.) S 41, N 42; *luftbalon* S 59; *luşcă* E 47; *luteran* II 182, *luterenesc* II 293; *luţernă* E 68; *lycoperdul tuberos* N 2; *machellariu* III 355; *machelleriile* S 111; *macri* N 48; *maculele* S 146; *madamă* (= doamnă) I 549; *Madrit* S 57; *maestat* I 195, *maestate* S 146, I 363, 149; *magazin* (= depozit) III 294; *magie* I 266; *magisteriu* I 95, *magistrat* (subst. n.) II 138 (= magistratură), III 56 (= administraţie) I 51, *magistră* I 510, *magistru* S 21, I 81; *magnat* III 300; *magnesiă* N 35; *magnet* S 9, N 43; *machinile* I 192, *mákină* I 158, 391 (dar *maşíne* I 292); *malthă* N 36; *mammon* III 72; *mandiă* I 356, *mandie* I 350; *mándole* N 18, *mándolilor* N 13; *rizófora mangle* N 2; *manifest* III 98; *maniheu* I 304; *mappă* A 43, III 233; *marcă* (= monedă) Î 47, I 422; *marcassít* N 39; *margă* N 33; *marhion* II 124, *marhionat* III 285, *marhionissă* III 23, 343; *marşal* 181, 533; *Marţa* (= planeta Marte) S 127, *marţial* N 39; *marţiu* N 20; *massă* S 47; *materie* III 276; *mathematice* (adj. f. pl.) III 179 (dar *mathematiceşti* I 8), *mathematicul* (subst. m.) S 55; *matronă* II 224; *mausoleu* I 16; *maz* N 33; *a mărita* E 134; *mărieaş* Î 44 (= monetă); *meister* I 514; *melancoliă* III 10; *memoria* N 92; *mercuriu* N 40; *merituri* III 258; *Mercurea* S 127 (= planeta Mercur); *merigine* S 91; *méropi* N 64; *metalluri* N 25; *metă* I 495; *metrópolis* (= capitală) I 44 (dar *mitropolie* I 71); *metallice* N 26; *metéori* S I; *method* S 61; *metropolitan* I 517, *mitropolitan* I 356; *mexican* N 62; *mica* N 31; *microscopul* N 1; *milă* (= unitate de măsură) II 126, *miluri* I 152; *militar* (subst.) III 342, *milităresc* I 226, 576, III 72; *million* III 23, 96; *milioane* S 4; *miliţie* I 240; *milot* V 24; *mim* I 48; *mimósa* N 11; *minéra* N 41, *minerariuri* N 25, *mineralnice* N 31, *minerăleşti* S 33; *ministeriu* III 195, *ministru* I 125; *miniu* N 44; *minorit* I 400; *mintă* N 19; *minuend* Î 17; *minut* Î 45; *misteriu* III 57 (= taină bisericească) (dar *mysteriu* C 7, III 239); *mod* E 49, P 60, *moduri* P 57; *modă* S 118, III 356; *modiu* I 291; *molibdénă* N 41; *moluşti* N 83; *monarh* I 140, II 49, *monarhia* III 372; *monete* Î 1; *monodontele* N 61; *monopyrg* I 152; *monotelite* (subst. m. pl.) I 178 (şi *monothelite* I 178); *mosc* S 3; *motiv* C 161, *motivuri* C 121; *multiplicand* Î 22, *multiplicator* Î 22, *multiplicaţie* Î 22, 23; *muniţie* III 392; *muria* N 35; *muscan* III 43, *muscăcesc* III 43; *music* (= fanfară) III 109 (= muzician) II 395; *musticet* N 61; *myde* N 70; *naftă* N 37; *nagişagoşi* (subst. pl.) II 405; *narcis* N 20; *natra* N 36; *natura* III 376, S 3, *naturalnică* S 28; *naţionalnic* II 115; *navarh* II 49; *navigare* I 190; *neconductori* S 85; *necritic* (adj.) I 445, (subst.) II 63; *nemic* I 4, III 9 (ital.); *neoteric* II 371; *neporos* S 29; *neproprii* A 2; *nestorian* I 120; *nevroptere* N 79; *nitru* N 35; *nobil* (subst.) I 434, 582, *nobilitate* (= nobilime) II 253, *nobilităreşti* (adj. pl.) II 377; *nogăian* II 171; *nominathiv* P 178; *nonă* (= impozit) III 183, *none* (pl.) (= dată calendaristică) I 408 (lat.); *normă* III 209, 316, C II (= şcoală normală), *şcoală normălească* C I; *notariu* I 222, 372; *notă* I 372, II 52; *notălui* (vb.) III 278; *noviţiat* III 353; *nullă* (= zero) Î 4; *num* I 166 (dar *numm* I 444) „monetă“ (lat.); *númidele* N 65; *numismat* (= monetă) III 315, *numismă* (= monetă) I 131; *nunciatură* II 319, *nunciu* III 379; *nymfe* S 40; *oarele zilelor* El 103; *obligat* II 34, III 208, *obligaţie* C 103; *oberlaitinant* III 381 (germ.); *obol* I 138; *observaţii* S 10; *obtuz* S 102; *oceanul* N 83; *octavă* (= dată calendaristică) I 481, II 217 (lat.); *oéstru* N 82; *ofiţerii* III 148 (dar *offiţeri* III 255), *offiţiolat* III 149; *olympiadă* I 129; *oleastrii* N 14; *olivi* N 14; *ollăndesc* Î 43; *omagiu* I 531; *omiác* V 25; *omofil* I 466; *onagri* N 59; *onyh* N 22; *opace* S 125; *opal* N 29; *opossiţia* S 138; *opoválsam* N 11; *orariu* (ceas) El 104; *orator* II 160, *orătoreşte* (adv.) II 251; *orbită* S 125; *organ* (= instrument) III 308; *oricalc* S 71; *original* II 95, III 246, I 398; *ort* (= naştere) III 42 (lat.); *orthoepie* P 3; *orthografie* A 90; *ovală* S 132; *ovate* N 4; *oxiă* A 90, 92; *pagi* (subst. m. pl.) III 158; *paginea* I 455; *palamite* (subst. m. pl.) I 482; *palatin* I 378, 495, *palatinat* II 246; *palatul* N 47; *palmele* (=plantă) N 13; *palpii* N 78; *palestră* II 53; *papagaii* N 64; *papir* N 10; *papirnici* N 35; *paragraf* Î 70, I 545; *parasangă* I 332; *paraselene* S 89; *paravatul* I 11; *pard* N 54; *parentes* A 73; *pargamen* II 43; *parhelii* S 89; *Parizi* S 57; *parolă* I 389; *parte* (= partid) II 227 (lat.); *particulă* Î 3; *particular* III 277, *în particular* E 49; *patent* (subst.) I 489; *pater* III 179; *patenile (blidele)* El 101; *patriarh* (= domnie ereditară) I 352; *patrichiu* I 7; *patrie* II 100, C I; *patriot* (= compatriot) III 363, II 306; *patron* (= suzeran) II 215 (= sfînt II 215), *patronat* III 258, 346; *pavlichian* I 313; *pălată* I 356, 369 *păluţă*, II 358; *pătra* (vb.) S 20, I 180, 385; *pedagog* III 259; *peiotă* I 258; *pelican* N 68; *peninsulă* N 37; *penitenţiă* (= părerea rea) El 88 *penitenţiariu* I 446; *penzioner* II 265; *percă* V 10, N 75; *percnopter* N 62; *period* A 73, *periodică* S 132; *perpendiculare* (f. sg.) S 24, *perpendiculăreşte* (adv.) S 23; *persoană* II 95; *pertinenţie* I 525; *peruvian* N 11; *petroleiu* N 37, *petroleu* N 37; *peunii* N 65; *pfund-şterling* III 394; *pica* V 10, *picii* N 64; *pictură* I 231, II 280; *piiaţ* I 12; *pinne* N 55; *píramidă* I 327 (dar pl. *pyramidzi* I 12); *piróp* I 13; *pistil* N 6; *pistol* III 327; *Piul* I 27; *planete* S 126; *platină* N 41; *pleban* III 235, I 468; *plenipotenţiă* III 261, *plenipotenţiariu* III 241; *antliă pneumatică* S 41; *poés* (= artă poetică) II 409, P 7;

poetă (subst. m.) I 85, *poetic* (subst. m.) II 405, *poeticeşte* (adv.) II 251; *pólipii* N 83; *politic* (subst. m.) III 118, *politică* III 270, *politicesc* (= civilizat) I 66; (= politic) II 21; *poliţie* A 31, III 317, 159; *polline* N 6; *pomariu* N 12; *pomeránzii* N 14; *pompă* (=festivitate) C 93, I 29; *popistăşesc* (adj.) II 408; *popor* (= poporeni) C 85, *popoare* (= naţiuni) B 90; *porfirat* (subst.) II 233, *porfiriu* N 33, *porfyră* II 368; *porii* S 29; *porţellan* S 86, *porţellană* (adj.) N 31; *porţie* I 450; *potiriuri* I 510; *practică* (= procedeu) III 205; *predecessor* I 350; *predicatoriu* III 239, *predicaţiă* III 13; *prediu* III 376; *prefect* I 80, 459 (şi *prefectuş* II 35, în pronunţie magh.), *prefectură* II 253; *prejudecată* III 345, *prejudiţios* III 386; *prelat* II 123, *prelaturi* (= funcţii de prelat) II 202; *preposit* I 374, *prepositură* II 91; *prerogativă* III 244; *prescris* I 356; *present* I 139, *a presenta* I 376, III 258 (dar *a presentălui* III 346); *presidălui* III 383, *presidiu* III 384; *prestér* N 72; *pretensia* II 64 (dar *pretenţia* III 321), *pretendent* I 566; *pretest* I 259, II 57 (dar *pretext* C 25, I 171); *pretór* I 204, *pretoriu* I 23, *pretură* I 161; *prezes* I 25; *prezident* III 106; *primat* I 351, 356, *primaţi* (şt. nat.); *primaţie* I 355 (dar *primăţie* I 351); *primicher* I 443; *principal* (subst.) III 277; *principat* III 112, 346; *prinţ* S 55, B 92, I 138, *prinţesă* I 370 (şi *prinţessă* III 27), *prinţesc* III 53, *prinţie* III 311; *prinţíp* I 415, *prinţipat* C I, II 12, *prinţipissă* I 531 (dar *principissă* II 143), *prinţipulariu* I 452; *prior* I 498, II 129, *priorat* II 207; *prismă* N 30; *privat* (subst.) I 438 (adj.) III 123, *în privat* (adv.) II 442; *privileghion* I 351 (dar *privilegiul* I 354, III 208); *probă* Î 39, S 20, N 42, I 567, III 353; *procator* I 422, *procătorie* II 168; *proces* III 121; *proconsul* I 16; *product* S 46, Î 22; *proém* C 44; *professor* E 197, I 198; *profos* II 407; *profund* El 88; *a prognostica* I 198; *progress* III 42; *pronunţiatura* A 51; *propemptic* I 104; *proporţie* E 174, III 246, N 85, *proporţional* III 277, *proporţionarea* S 136; *propretor* I 16; *propriu* N 26, I 51, *propria* S 125, I 62, *trebi proprie* II 225, *proprie* (adv.) S 25, III 182, *proprietatea* I 530, *proprietăţi* (pl.) S 21, *proprietari* III 322; *a propune* III 379; *prorogata* I 521; *prosodia* A 57; *protector* III 27; *protecţie* III 152; *protervia* C 69; *protestant* (subst.) II 182, *protestaţie* I 488, III 262; *protocol* III 214; *protoegumen* I 470; *protonotari* I 244, 276; *protopresvyter* I 346; *protospatariu* I 209, 282; *protostrator* I 344; *protovestiariu* I 244, *protovestiaritul* I 426; *provincial* (subst.) II 333, III 286; *provinciă* I 51, II 198 (dar *provinţiă* I 51); *provisor* II 152; *psatirian* I 99; *pseudo-sobor* I 122; *public* (adj.) I 372, 523, *în public* III 154; *pulpoase* N 7; *pulsul* S 67; *punct* I 372 (şi *punt* A 75, I 376, *punturi* S 70, N 84); *rang* III 307; *pupil* III 193, *pupilla* N 87; *puteolană* N 34; *pyrit* N 39; *racvete* S 110; *rae* V 11; *raffinare* N 21, *rafineri* N 35, *raffinărie* N 21; *rarităţi* (pl.) I 13; *raţionist* III 283; *răitariu* I 567; *rebell* I 504; *rebellie* II 200; *recomendaţie* III 154, *recomîndare* I 500, *recomîndat* III 154; *rector* I 254, III 352; *recurs* I 405; *recvizítor* I 502; *reduce* (= readuce) S 45, I 51, II 112, *reducere* (= readucere) I 222, *reducţie sau reducerea numerilor* Î 56; *reflecsie* I 184; *reforma* II 351, *reformat* III 277, *reformaţie* III 241; *Alba regală* III 315; *regestru* I 531, *registru* I 592; *regiment* III 194, Î 2; *regulă* I 151, P 34, N 25, Î 13, S 26, I 51; *a reîmbla* I 450, *reîmblare* I 450, *reîmblători* (subst. pl.) I 500; *remi* (= rame, lopeţi) N 68; *a repetălui* A 61; *a replica* S 8, *replicarea* S 8; *representaţie* III 374, *representălui* (vb.) III 372; *rescript* I 65; *residenţie* III 37; *resoluţia* II 408, *resolvălui* III 277, 361; *respect* (= trecere) III 240; *respublică* III 242 (dar *republică* III 97); *a resufleţi* I 365; *reştanţie* Î 17; *rétor* II 285, *retorica* II 409; *revisori*, *Catehism Aprobaţie*; *revoluţie* III 355; *rézeda* N 18; *rezoluţie* Î 49; *rival* I 196; *rizofora mangle* N 2; *romaichi* (= greci) I 192, *romaicesc* (= grecesc) I 192, *romeu* (= grec) I 457; *rotmistru* II 211; *rubia* N 18; *rubinul* N 28; *rusticole* N 68; *rută* V 11; *sacra* (subst. f.) I 138; *salveturi „mappalia“* El 100; *sacrificul* III 112; *safyr* N 28; *sago* N 15; *salamia* N 36; *salmónii* N 75; *salv-conduct* II 29; *sangiac* II 353; *sangiacbeg* II 345; *sardelle* N 76; *sardonyh* N 29; *saretr* E 84; *Saturn* S 127; *satyră* I 151; *sboccatură* S 32, III 24 (*sbocatură* I 90); *scafă* (gr. *σκάφη*) I 192; *scandală* I 385 (*scandălă* III 15); *scaramuce* II 375 (ital.); *scoală* I 138, *scolastici* E 124; *scolopaci* N 68; *scop* II 126; *scorl* N 30; *scuduri* (= monetă) III 363; *scut* I 193; *secfíul* N 18; *secretariu* II 5; *sectă* II 352; *secundă* S 67, Î 45; *seim* I 586; *secur* (adj.) I 397, 546, *securitate* N 78, I 88; *secvestru* III 276; *séller* N 18; *semidiametri* S 102; *semimetalluri* N 39; *semina-*

riu III 353 ; *senat* Î 23, *senator* III 300 ; *sentenţie* (= opinie) I 281, (=sentinţă judecătorească) I 405 ; *sepiile* N 83 ; *seratula* N 18 ; *serenitate* I 524 ; *serpentin* N 31 ; *sessie* II 179 ; *sevast* (subst.) I 342, *sevastocrator* I 326, 439 ; *sexágoni* N 78 ; *sextíl* I 473 ; *sfera* S 31 ; *shismatic* I 468 (vezi *şismatic*); *sicret* (adj.) E 202, II 38, N 25; *silicvă* I 166 ; *sifon* S 53 ; *sillabe* A 61 (dar *syllabe* S 68) ; *sinagogă* III 313 ; *ţiganii sau singarii* I 78 ; *sinensi* (= chinezi) N 61 ; *Siriul* (= Sirius) S 126 ; *smaragd* N 28 ; *socinian* III 83 ; *sodă* N 36 ; *solemnitate* III 76 ; *soţietate* E 173, I 20, 224 ; *spat* N 32 ; *spaţiu* N 50 ; *spectru* N 51 ; *spegmă* E 221 ; *speltă* E 33 ; *spargă* El 106 ; *speranţa* I 15 ; *speţiesuri* I 164 ; *spinat* N 19 ; *spion* I 99, II 87 *(şpion)* ; *spirit* (= duh necurat) S 13, (= spirt) N 37 (= mîndrie) II 13 ; *spongioasă* N 34 ; *stadiu* II 50 ; *stalactit* N 32 ; *stat* II 67, *statistic* (subst.) II 176 ; *statuă* S 26, I 23, *statuariu* (= sculptor) S 26 ; *statuţie* I 522, *a stătui* I 422 ; *steatit* N 31 ; *stemmă* I 270, III 307 ; *stipendiariu* II 118 ; *stiria*, (lat. *stiria*) El 88 ; *stócfişi* N 76 ; *stolă* I 259 ; *stomac* N 63, E 110, El 90 ; *stratagémă* I 150 ; *stratopedarh* I 462 ; *strobiroase* N 7 ; *strutiocamel* N 62 ; *strution* N 66 ; *sturionii* N 73 ; *subbaşii* II 196 ; *sub-cancellariu* I 468 ; *suber* N 10 ; *subordinat* III ; 210 ; *subpretór* I 159 ; *subsistenţia* III 387 ; *subştitut* III 260 ; *subtracţie* Î 16, 17 ; *subtraend* Î 17 ; *succamerariu* II 67 ; *súccin* S 82, N 37 ; *succuri* (pl.) N 4 ; *sud* II 28 ; *sufragiu* III 561 (vezi *vot* III 56) ; *Sul-başa* (= hingher şef) III 15 ; *súlfurele* N 25 ; *sultanin* (= monetă) II 411 ; *summă* I 83, S 62, Î 13, 39 ; *superînţendent* I 372, 356, *superînţendenţia* III 67 ; *superştiţie* S 6, III 57, *superştiţiozi* S 5, *superştiţioaze* S 65 ; *supin* P 67 ; *suporta* II 22, *supurta* II 21 ; *suppune* (= presupune) I 151 ; *suverin* (= monetă) Î 43 ; *a suvrînta* E 162, II 406 ; *svec* III 54, *svecicesc* III 96 ; *sylogism* II 63 ; *symvol* I 353 ; *sinhron* (adj.) I 104 ; *synod* I 127 ; *lună synodică* S 133 ; *synops* I 136, 248 ; *syntax* P 4 ; *syrup* N 21 ; *systemat lumesc* S 146 ; *şcvadron* III 205 ; *şiclescuşi* N 62 ; *şismatíc* I 394 ; *saretr (şletrom)* E 84, *şletrum* N 36 ; *şpaniolesc* III 333 ; *şnefi* N 68 ; *şpeţieşuri* Î 12, 60 ; *şpargă* V 2 ; *ştaţie* III 35 ; *pfund-şterling* III 394 ; *ştiur* V 12 ; *ştria* S 92, 103 (vezi supra *stiria* El 88) ; *ştufă* II 329 ; *ştuţ* II 441 ; *şuh* Î 46 ; *Şveţia* E 88 ; *şvev* III 187 ; *tabella* S 140, A 47 ; *tabellariu* I 201, 344 ; *tablă* Î 23, N 31, S 70, I 52, 340 ; *tachygraphia* P 4 ; *taiasu* N 60 ; *talant* II 409 (dar *talenturi* [= virtuţi] I 192 şi *talantii* [= calităţile] III 72) ; *talc* N 31 ; *tápeturi* N 62 ; *cerb tarand* V 4, N 58 ; *tártar* S 11 ; *tavernic* I 378 ; *taxă* III 362 ; *teatru* III 136 ; *tecnă* I 147 ; *telescopiu* S 128 ; *termen* I 409 *(termin* II 129 = soroc) ; *terpentin* E 130, S 86 ; *terragiu* I 522 ; *tetrapod* III 197 ; *tetricea* N 66 ; *testament* III 250, *testamînt* III 279, *testămînt* I 286 ; *teutonii* I 375, 519 ; *thematuri* I 211, *thematele* I 211 ; *theolog* III 264 ; *therme* (pl.) I 53 ; *thermómetru* S 76 ; *thesaurariu* II 230, *tesaurariat* III 258 ; *thron* I 299 ; *tigride* N 53 ; *timari* N 61 ; *tinca* N 75 ; *tincal* N 36 ; *titlă* A 92 (dar *titul* I 24, *tituluşurile* A 89, P 8, *titull* I 49), *a titula* III 383 ; *titór* III 173 ; *tîmpestăţi* S 97 ; *tîmpurarie* (adj. pl. f.) N 70 ; *tof* N 34 ; *tom* III 84, *tombac* N 44 ; *tonă* N 61, II 335 ; *toparh* I 282 ; *topaz* N 29 ; *torf* N 38 ; *tract* I 428 ; *tractat* I 101, III 285, II 267 ; *tradiţie* C 4, I 59, 430 ; *traduce* (= strămuta) I 265 (vezi *ne-au tradus la tîmpuri în care* S 37) ; *tragédiă* II 35 ; *transcript* I 488 ; *transdanubiană* I 50 ; *translator* III 381 ; *transumt* III 246 ; *trap* N 30 ; *tratat* I 101 ; *tregvă* I 564 (ital.) (vezi şi *trevgă* I 572) ; *tremella* N 2, V 14 ; *triangul* N ; *tribun* I 252, III 79, *tribunească* (adj.) I 28 (dar şi *tribuniţiă* I 18) ; *tribut* I 99, 200, *tributari* (pl.) I 225 ; *tricheciu* N 55 ; *tricliniu* II 245 ; *trillion* Î 3 ; *tringe* N 68 ; *trinitar* III 344 ; *triumf* I 4 ; *triumvirat* II 317 (dar *trevirat* II 314) ; *trutta* N 76 ; *tub* S 128 ; *lycoperdul tuberos* N 2 ; *tulipan* N 19 ; *tulpa* (= tulipă) El 93 ; *tun* II 157 (vezi *bombardă* N 42) ; *turfă* E 62 ; *turmalin* N 30 ; *turmă* (= unitate militară) II 26 ; *tutelă* I 88, II 399 ; *tutor* I 103, 250, *tutriţă* I 141 ; *a typări* N 72, *typógraf* III 315, *typógrafiă* N 12 ; *tyrann* N 54, I 26, *tyrănnesc* (adj.) II 302, *a tyrănni* I 26, *tyrănnia* I 26 ; *ţener sau zeceaş* Î 44 ; *ţensură* II 183 (vezi supra *censură*) ; *ţeruze* (lat. *cerussa*) N 41 ; *ţifre* Î 4 ; *ţincraut* N 22 ; *ţircumştanţiile* C 118 ; *ţitron* N 14 ; *ţol* E 9 ; *ţucchercand* N 21 ; *ţvanţişer* sau *usolas* Î 44 ; *ulva* N 23 ; *uncie* S 41 ; *undulate* N 11 ; *unicorn* II 253 ; *unitar* III 65, 230, *unitărăşesc* (adj.) III 201 ; *universitate* (= plenară) I 59 (= universitate) I 142 ; *Uran* (= Uranus) S 128 ; *urban* III 380, *urbarialicesc* (adj.) III 376, *urbariu* III 363 ; *urogall* N 65 ; *uropigiu* N 62 ; *uz* E 35, III 385, *uzată* E 38 ; *vagabund* III 378 (vezi *puşlău* II 332) ; *valzam de pămînt* N 37 ; *vampir* N 51 ; *vápură*

E 91, 92; *variă* (= accent grav) A 92; *vasal* II 57 (şi *vasall* II 214); *vasilian* III 362; *verş* III 156; *vestarh* I 300; *vicariu* Ad 4, I 75, III 264; *viole* N 18; *Vinerea* (= planeta Venus) S 127; *virtuos* (adj.) II 16; *vismut* N 40; *visect* Î 45; *vitrior* N 31, S 33; *vițe-craiu* I 13; *vițe-işpan* II 268; *vițesimator* II 204; *vițe-voivod* I 432; *vizirat* III 111; *vizitație* III 49 (şi *visitație* III 264); *volschi* (subst. pl.) I 491; *florint vonaş* Î 44; *vox* II 13, III 98 (lat.); *vrahiă* A 90; *vulcănoase* N 27; *vult, față, obraz* El 90; *vyson* N 22, II 52; *zeiască* I 53; *zeeşti vîrtuți* I 102; *zăoae* I 17, *nişte zeoae* S 40; *zău* (=zeu) I 17; *zefir* El 88; *zelotipia* III 237; *zeólit* N 30; *zibelline* N 54; *zinc* N 36; *zona* E 146, 31, I 384; *zoófiți* N 84; *zostă* I 275.

6.3.2. *Neologisme adaptate*

În numeroase cazuri se observă efortul lui Şincai de a adapta neologismele, fie modificîndu-le forma, conform legilor de evoluție ale cuvintelor româneşti moştenite, fie substituind unei părți a cuvîntului neologistic împrumutat, un element moştenit: *bătărie* I 21; *beizadél* (trecut la declinarea masculină, deşi scriitorul introduce numeroase neologisme masculine la declinarea I; cf. 4.1.2.1.) III 163; *carciofoi* E 124; *Cînele cel mai Mare (Canicula major)* S 126; *correspundere* „corespondénță" (cu dublu *r*, dar cu *u*) III 230; *faturi* S 139; *feritate* N 53; *fundămînt* I 152, S 64; *globuri* S 15 *(globi* S 5).

Înlocuirea lui *in-* cu *în-*: *îmunitate* II 113; *împetiție* III 376; *împunere* I 69, *împunîndu-i* I 180; *a împuta* III 309; *îndigenare* III 31, *îndigenat* III 26, *îndigene* (subst. m. pl.) III 84; *înducii* (lat. *indutiae*) II 365; *îndinfată* N 68; *îndulcenție* II 181 (lat. *indulgentia*, modelat după *dulce*), dar şi *indulgenție* III 257; *îndupleca* (= dubla) II 303, *înduplicat* Î 43; *înformare* II 112 (şi *înformație* II 113); *înscripție* II 125; *întimat* III 284; *întriplicat* Î 43; *a întroduce* III 385, *întroducere* III 384; *a înundi* S 95 (dar *a înunda* I 109, *înundarea* B 78, I 153); *înventariu* III 176; *a învita* I 231;

lenon (lat. *leno*) I 48; *leptică* I 61 (dar *lectică* III 20); *locultenent* III 122 (dar *locumtenent* III 357); *miscări* (= amestecuri) C 69 (după lat. *misceo*); *ochilată* (lat. *oculatus*) N 70; *păpir* Î 46; *recomîndare* I 500; *răscrie* (vb.) I 519; *sofietate* I 20; *superîntendent* III 56, *superîntendenție* III 77; *testamînt* III 279 şi *testămînt* I 286 (alături de *testament* III 250 etc. mai frecvent); *trevirat* (pentru *triumvirat* II 317) II 314; *tutriță* I 141; *vițe-craiu* I 13; *vițe-işpan* II 268.

Pentru completarea listei consultă paragraful precedent: 6.3.1.

6.3.3. *Calcuri*

Adeseori cuvintele neologistice sînt calchiate, uneori ca formă, alteori ca sens, uneori în întregime, alteori parțial.

6.3.3.1. *Calcuri propriu-zise*: *apedusurile* I 10; *arhipovățuitoriu* (= arhiduce) II 252; (vezi şi *cel mai înalt dux* II 131, în care este calchiat şi *arhi-*; cf. şi *marele dux* II 18); *ascunse* (= secrete) III 325; *canțelleriei... ceii de harț* (germ. *Kriegskanzlei*) III 226; *întăiat* (după ital. *intagliato* şi lat. *incisus*) I 13; *împreună lucrare* (= conlucrare) I 403; *împururi* (= eterniza) I 515; *încetare de la arme* (lat. med. *armistitium*) I 537; *a face destul* (lat. *satisfacere*) III 170; *generariu de cîmp* (cf. germ. *Feldmarschall*) III 90; *mişcăcios* şi *nemişcăcios* III 379 (lat. *mobilis* şi *immobilis*); *nechiemăcios înapoi* (lat. *irrevocabilis*) I 454; *nestrăbătuincios* (lat. *impenetrabilis*) I 365.

6.3.3.2. *Calc semantic*: *arme* (= armate, după lat. *arma*) I 405; *arunca* (= *obiecta*) II 217; *a aşeza răscoala* III 218 (după lat. *sedare*); *cerc* (= circ) I 129; *deregătoria* (= misiunea) II 175; *eşire* (= expediție) III 276; *fecior firesc* (= natural) II 25, 31; *împăca* (= supune, după lat. *pacare*) I 26; *împlîntare* (= colonizare, după lat. *plantatio*) I 430; *împluse noao ani* I 475 (lat. *implere*); *împrumutat* (= reciproc, după lat. *mutuus*) II 168; *închide* (= conclude, cf. germ. *einschliessen*) I 262, (= include, după lat. *includere*) I 599; *îndupleca* (= dubla, după lat. *duplicare*) II 303; *însemnare* (= semnificație) II 182; *întări* (= afirma) II 77, *întărire* (= confirmare) II 348; *întoarce* (= traduce, după lat. *vertere*) I 91 (şi *înturna* I 374); *întors* (= pervers) I 393; *întrece* (= învinge, cf. lat. *superare*) II 20; *întregime* (= integritate) III 56; *lucruri noao* (= răscoală, după lat. *res novae*) I 61; *măestrie* (= funcție de magistru) I 45; *mai marii* (= strămoşii, lat. *maiores*) I 49; *muncă* (= operă, după lat. *opus*) II 221; *necurmat* (= imediat, după lat. *continuo*) I 335; *nendestulit* (= nesatisfăcut) I 20; *neobicinuit* (= extraordinar) III 97; *neotărît* (= nelimitat) II 295; *neputincios* (= imposibil) I 434; *osebit* (= special) I 376; *parte* (= partid) II 207 şi (= rol) II 182 (lat. *partes*); *părtaş* (= partizan) I 21; *sfat răscopt* (= matur) I 379; *rînd* (= treaptă socială) II 357 (lat. *ordo*); *strîns* (= strict) III 17; *suferit* (= tolerat) I 375; *suge* (= împrumuta) I 140 (lat. *haurire e fontibus*); *sfărîmitură* (= fragment) I 430; *sfîrşit* (= scop) III 274 (lat. *finis*); *soarte* (= tragere la sorţi) I 59 (lat. *sortitio*); *trunchi* (= ciung) I 303 (lat. *truncus*); *tărime* (= întăritură) I 88 (germ. *Festplatz*); *urmare* (=imitaţie) I 351 (cf. germ. *Nachahmung*); *văzut* (=considerat) II 139 (lat. *spectabilis*); *cărţi zidăritoare* (= manifeste instigatoare) III 272.

6.3.3.3. *Expresii calchiate*: *a mea iaste* (=e de datoria mea) I, 239, 277 (lat. *meum est*); *a judeca triumf* (lat. *adiudicare*) I 14; *din cathedră* III 311 (lat. *ex cathedra*); *tot de o fărină* II 311 (lat. *eiusdem farinae*); *a înoi războiul* (lat. *bellum renovare*) II 378; *a-şi paşte mintea* (lat. *ingenium pascere*) I 19; *a porunci războiu* (lat. *bellum indicere*) I 143; *a pune la rînd* (lat. *in ordinem redigere*) I 155; *a purta inimă neînfricoşată* (lat. *animum gerere*) II 83; *a socoti în număr* (lat. *in numerum ducere*) III 66; *stările din pregiur ale lucrurilor* (lat. *rei circumstantia*) I 189; *a-şi vărsa sufletul* (lat. *animam fundere*) I 37; *mi se vede că* (= mi se pare că) (lat. *mihi videtur*) I 408; *se mi te vezi neplecat* I 383, cf. I 46, 58, 89, 168, 399 etc.; *a veni la brînci* (lat. *ad manus venire*) I 315; *a veni la arme* (lat. *ad arma venire*) I 329; *vestea lucrurilor* (lat. *fama rerum*) I 46; *pre care îl zice a fi fost* II 91 (în limba autorului are ca model lat. *quem dicit fuisse*) etc. Această listă reprezintă o foarte mică parte, cu titlu de exemplu.

6.3.3.4. *Cuvinte sau noţiuni neologistice redate prin perifrază*: *a da afară* (=edita) II 229; *a bate cu petri* (=a lapida) I 24; *fără de rînd* (=extraordinar) II 179; *cel mai dinlăuntru* (=intim) I 121; *din lăuntru* (=intern) III 359, 123; *cel mai de pre urmă* (=extrem) II 110; *înşălăciune militărească* (=stratagemă) I 343; *a lua afară* (=a excepta) II 92; *a merge înainte* (=a avansa) (lat. *progredior*) III 252; *beserica cea prin toată lumea lățită* (= ecumenică) III 244; *starea cea mai de pre urmă împregiur* III 26 (cf. lat. *extremae circumstantiae*); *mergători înainte* (= avangardă) I 158; *sporire înainte* (= progres) II 108 (dar şi *progress* III 42); *una născută fata sa* (lat. *unigenita*) III 106; *în* Annalii *ce-i cu mîna scrişi (in Annalibus manuscriptis)* III 49; cf. şi III 357; *a priimi fiiu* (= a adopta) I 6; *de price* (= controversat) I 42 etc.

Specificăm că nu am prezentat decît un număr relativ restrîns de calcuri, foarte numeroase într-o operă constituită în bună parte din traduceri şi prelucrări.

6.4. *Glose*

Scriind într-un moment în care limba literară nu era fixată, Şincai se simte dator să explice cuvintele care nu erau general cunoscute şi anume:

6.4.1. *Ardelenismele sau regionalismele, prin cuvinte folosite în alte regiuni: zece acao (patruzeci de vedre sau ferii ardeleneşti)* E 169—170; *a se afla sau descoperi* E 108; *afumă sau cădeşte* S 13; *aghistinii (castanii)* E 142; *aiul (usturoiul)* E 124; *agliţ sau degeţei* V 11; *a astruca sau îngropa* C 173; *atraţel sau limba cînelui* V 5; *bir sau dajde* II 59; *birsaguri sau pedepse* II 37; *gard de bîrne sau de pălanc* E 111; *bodiuri sau ... căpiţe* E 65; *boierilor (nemeşilor)* I 432; *bostani (cucurbéte, duléţi, ludăi)* E 100; *pomi bombaţi sau muroşi* E 142; *tufe de brad (finori)* E 91; *în brazde (polog)* E 51; *brăcină sau baeră* S 22; *brînca sau înflarea grumazilor* E 102; *bucătarii (socácii)* E 45; *bucătăriei (cuhnei)* E 57, N 58; cf. III 275; *căirea şi înfringerea inimei* C 117; *cercarea sau ispitirea cunoştinţei* C 117; *cerneală, negreală* El 92; *de chilin sau de osebi* E 176; *chiliptraţi, adecă puşi ca ziglele şi înţolaţi* N 7; *ciubărul sau acăul* Î 45; *cîrd (başcă)* E 98; *oi... cam cîrligate sau cîrnite* E 85; *cîrtiţele sau hîrciogii* N 56; *în clăi sau în cruci* E 53, *în clăi sau în jirézi* E 65, *cruci* (*clei*) E 51; *coceni sau cotori* E 162; *cocine (coteţe)* E 98; *colniţă (şopru)* E 88; *corastra (adecă laptele cel dintîiu după fătat)* E 83; *corcotine, adecă curcani şi curci* E 108; *coşeriu (ocol)* E 88; *cotcă (loptă)* E 7; *coţofane sau ţerci* N 64; *crumpele (perele cele de pămînt)* E 124;

cucuruzul sau mălaiul E 35; *cucută sau bucinghiş* V 4; *cuglme (cumănace)* I 17; *cuhnă (bucătărie)* II 11; *cuhniă sau carr cu şese cai* III 153; *o cupă (un mos, doao iţe)* E 170; *curăţitul bucatelor sau felezuitul* E 55; *cutiesc sau... bagă într-un juguţ* E 80; *despărţicios, adecă că se poate desface în părţi* S 5; *facerea de destul sau plinirea* C 117; *taina dezlegării sau a pocăinţei* C 37; *drot (sîrmă)* E 191; *se dubeşte (desface)* E 139; *se durducă (ridică, înalţă)* E 20; *o dutcă sau o şuştacă* Î 44; *fasolea (păsúla)* E 36, 124; *foile de cucuruz sau penuşele* E 82; *frunza vonicului sau rapiţă* V 6; *fumariu (hornoiu)* E 57; *galbeni sau ducaţi* III 23, N 59; *galiţe sau oară* E 103; *găvănaşurile sau cămările cele de ţînut bucate* E 57; *în gios sau de-a vale* E 21; *gîndac de legumi sau omidă* V 20; *gîrbóve sau strîmbe* S 32; *grădină (cheartiu)* E 100; *gustul (şmeagul)* N 35; *haraciul sau darea* II 303 (vezi supra *bir sau dajde* II 59); *hîrleţul (aşăul)* E 118; *hoit sau mortăciune* N 49; *icrele sau oaole* N 74; *se îmblătesc sau se trăeră* E 53; *îndeletniciei sau leneviei* C 167; *otărîtă îndreptare sau oblu* S 17; *îngerii cei căzuţi sau dracii* S 10; *îngropat sau astrucat* C 25; *jiganii sau jivini* E 174; *lebădă sau gînscă guşată* V 10; *limba boului sau miruţă* V 1; *luncă* vel *rît* El 89; *luntrii sau corăbii* I 38; *luşca (ceapa ciorească)* E 47; *marginea sau laturea* E 54; *vin... mai marmanziu, adecă prea bun* E 147; *mălaiul cel mărunt (meiul)* E 35; *mălăişti (cucuruzişti)* E 29; *măduha sau inima plîntelor* N 4; *mintă sau izmă* V 9; *mîţele cele de casă sau pisicile* N 54, *mîţe sau pisici* S 83, *mîţa popei sau vearme cu multe picioare şi flocos* V 24; *moine sau... ţelini numai odată arate* E 29; *narangiu sau roşu ca ruja* N 18; *năduşala (căldura cea prea mare)* E 27; *notreţ sau zăhărea* I 192; *pomi... nucoşi sau cojoşi* E 142; *oară (galiţe)* E 10; *oblăduesc (stăpînesc cu toată maestatea)* E 150; *de obşte sau sebornicească* C 33; *omătul (neaoa, zăpada)* E 11; *omlituitul, adecă trasul viţelor de la buciumi* E 149; *are op (lipsă)* E 4, 41; *ordinişul sau vreana* E 204; *păpucii sau călţunii* III 175; *legume... păstăioase (ghijoase)* E 124; *grîu... păros (ţăpos)* E 32; *părţi sau închieturi* C 9; *pedestraşi sau roşii* II 37, 39; *picioare sau şuhuri* N 51; *pisică sau mîţă* V 4; *plata sau simbria* III 121; *plăsmuirea sau zidirea* C 13, *a plăsmui însemnează a face ceva din nimica* C 14; *pocăinţa sau înfrîngerea inimei* C 96; *popílnic sau potívnic* V 2; *porumb ţigănesc sau cioică* V 9; *poşte sau călăraşi* III 220; *povăţuitorii (călăuzii)* I 63 (pentru a evita sensul obişnuit la Şincai „*general, comandant*"); *praful sau iarba cea de puşcă* S 52; *prieaşte (foloseşte)* E 144; *pururea fiitoare, adecă vecinică* C 39; *putón (bot)* E 157; *puţuri (fîntîni)* E 99; *rădvan (hinteu, carr)* I 84; *regula cea de aur sau de tri* S 130; *rescoală (svadă, larmă, gîlceavă)* E 184; *rîmători (porci)* E 11; *rîndul sau sireaoa* S 129; *rîturile sau fînaţele* E 23; *roaba (tiriboanţa)* E 119; *rogogine (hîrtie)* E 219; *rómoniţe sau muşeţele* V 4; *rostul sau gura* III 208; *rotungioară sau selnică* V 7; *rude (prăjini, leaţuri)* E 107; *ruja cînească sau rugul* N 9; *sapă (căpăluesc)* E 119; *săpatului (căpăluitului)* E 41; *sarea (acrimea)* E 9; *sarea nitrului sau şletrumul* N 36; *sărată sau murată* N 75; *scăldătorile ce se numesc băi* S 33; *scut sau povázá* I 5; *sîrmă sau drot* E 205; *slănină (clisă)* E 98; *slujba sau şerbirea* C 144; *soroci sau pofti de faţă în oarecare loc* S 8; *spate* vel *dos* El 90; *spelta sau tencul* E 33; *spetează (papură)* E 132; *şcoala sau răsadniţa* E 149; *şineapănul (finiorul)* E 89; *şir (rînd)* E 24; *şuhuri sau urme* N 63; *tăbac (tutun)* E 193, *tăbac (duhan, tutun)* E 96; *tărtíle sau trévere* N 14; *mai tîmpuriu (devreme)* E 64; *trifoiul turcesc sau măzerichea* E 69; *trocile (vălaele)* E 98; *ţeperigul... sau salamia* N 36; *ţine sau crede* E 175; *tăeatul... ţiţelor sau al căsuliilor* E 195; *ţundra (sugmanul)* I 7; *să se unească şi împreune la olaltă* E 190; *unirea sau împreunarea* E 190; *planete... următoare sau de-apoi* S 128; *veadra sau feria carea e de 8 cupe* Î 45; *viersuitoare... sau litere care au sunet de sine* A 47; *frunzele de verze (curec)* E 82; *vidicuri, ţiituri sau părţi* E 28; *vinars (rachie)* E 94; *vitrior sau galiţcheu* S 33; *vîntoase sau vorbure* S 3; *vlădica (sau mitropolitul)* II 315; *zăpada, omătul sau neaoa* S 98; *zdrobitoriu (ştromfănitoriul, pisătoriul)* E 167; *zibíbii (struguraşii)* E 142.

În bună parte din glosele citate se trădează intenţia de a elimina slavonismele şi maghiarismele în favoarea cuvintelor de origine latină sau greacă: *afumă sau cădeşte* S 13; *birsaguri sau pedepse* II 37; *bucătarii (socacii)* E 45; *cerneală, negreală* El 92; *cercarea sau ispitirea cunoştinţei* C 117; *în clăi sau în cruci* III 53;

curăţitul bucatelor sau felezuitul E 55 ; *taina dezlegării sau a pocăinţei* C 37 ; *hoit sau mortăciune* N 49 ; *ordinişul sau vreana* E 204 ; *plata sau simbria* II 121 ; *plăsmuirea sau zidirea* C 13 ; *pocăinţa sau înfrîngerea inimei* C 96 ; *pururea fiitoare, adecă vecinică* C 39 ; *rîndul sau sireaoa* S 129 ; *rostul sau gura* III 208 ; *scut sau povază* I 5 ; *mai tîmpuriu (de vreme)* E 64 ; *viersuitoare... sau litere care au sunet de sine* A 47, evită obişnuitul *glasnice* ; *vlădica (sau mitropolitul)* II 315 ; *zăpada, omătul sau neaoa*, S 98.

6.4.2. *Neologismele le glosează prin cuvinte populare sau prin perifrază; ABC* (= abecedar) *sau BUCAVNĂ* B titl. ; *addiţie sau adaogerea numerilor* Î 12 ; *agapelor, adecă... ospeţelor celor de demult* C 85 ; *alcaline sau leşiioase* N 35 ; *alcalul sau leşia mineralnică* N 35 ; *alcedinele sau ţercile de mare* N 64 ; *ABC sau ALPHAVIT* (= alfabet) A titl. ; *algele sau jinarii* N 8 ; *alligatore sau caiman* N 71 ; *amfibii sau care aşa trăesc în apă ca şi pre uscat* V 1 ; *amici (preteni)* I 267 ; *cuvîntul amin e evreesc şi atîta însemnează cît se fie sau va fi; amnestie sau ertare* III 23 ; *analogia sau asemănarea* S 5 ; *ánişul (mărariul cel tare)* E 124 ; *antene sau coarne* N 50 ; *aptere, care n-au aripi* N 79 ; *árdeă sau cocostîrg selbatec* V 2 ; *argilla sau lutul* N 27 ; *arsenicul sau piatra şoricelului* N 40 ; *asfaltul sau reşina de pămînt* N 37 ; *ásinii sau măgarii* N 59 ; *aură sau aer de resuflat* S 37 ; *babirússa... porc cu coarne* N 60 ; *ţevea cea de glajă plină cu argint viu, barómetru, adecă măsurătoare de greutatea aerului* S 47 ; *bastoane (bîte, fuşte)* I 91 ; *belladónă sau iarba codrului* V 2 ; *boe sau şerpi prea mari sau bălauri* V 3 ; *bolul sau lutul pecetos* N 31 ; *bombarde sau tunuri* III 102 ; *bonasia sau passerea împărătească* N 66 ; *botanicii, adecă cei ce cunosc erburile* N 16 ; *brecia sau stanul de sfărmituri* N 34 ; *bulbi sau cepe* N 5 ; *calligraphia, adecă meşteşugul de a scrie neted* P 4 ; *cancellariul sau logofătul* II 207 ; *cártam sau şofran selbatec* V 4 ; *cartilagine sau os moale* V 4, N 5 ; *centrul sau puntul cel din mişloc* S 16 ; *chypru (erică)* E 91 ; *chylindrul sau tăvala* E 24 ; *classuri sau împărăţii* N 1 ; *în climatul nostru, adecă supt ceriul supt carele vieţuim* N 4 ; *cocul (cocos)* N 14 ; *coleoptére, care au aripile cele deasupra scorţoase, iară cele dedesupt frunzoase* N 79 ; *collegă sau soţ* I 28 ; *de un color (de o faţă)* E 108 ; *cometă sau stea cu coadă* II 219, S 145 ; *commat sau punt* Î 9 ; *communităţile (obştile)* E 80 ; *conferva sau jinariul cel adeverat* N 23 ; *consiliari (sfetnici)* II 136 ; *contradictor (împrotivitoriu)* I 450 ; *cotca sau ... lopta* S 17 ; *cruste sau linii* S 71 ; *cvadranţi sau pătrari* S 102, *picioare cvadrate sau împătrate, adecă măsurate în lung şi în lat* S 46, *stînjini... cvadraţi adecă luaţi sau socotiţi în lung şi în lat* E 70 ; *cvarz sau piatră sclipitoare* V 11 ; *cvoţient sau cîtuitoriu* Î 28 ; *damă sau ciută* V 19 ; *definiţia (tîlcuirea)* E 73 ; *diámetrul... adecă linia carea l-au tăiat tocmai în doao* S 61 ; *diptam sau frănţinel* V 5 ; *diptere, care au numai doao aripi frunzoase* N 79 ; *dividend sau dempărţit* Î 27, *divízie sau împărţirea numerilor* Î 27, *divizor sau împărţitoriu* Î 28 ; *poame domestice (casnice)* E 126 ; *eclipsurile sau întunecările* S 136 ; *electrófor, adecă purtătoare de electricitate* S 87 ; *elemînturi sau stihii* N 6 ; *elemosína sau milostenia* C 172 ; *elenie sau grecia cea veche* S 1 ; *epistolă (răvăşăl)* I 281 ; *esţepţie (sau luare afară)* III 48 ; *fabrii sau bărdaşii* N 10 ; *fabule sau poveşti* S 6 ; *factori sau făcători* Î 22 ; *fasia (aşezarea)* II 140 ; *figura sa, adecă faţa sau alcătuirea cea din afară* S 5 ; *filomelă sau priveghitoare* V 10 ; *stele... fixe sau stătătoare* S 126 ; *florinţi (zloţi)* III 315 ; *fundatoriului sau întemeitoriului* III 362 ; *fysică, adecă ştiinţă sau meşteşug al firei* S 1 ; *gallă sau guboace* V 6, *galle sau galeşi* S 33, *gallele sau goangele* N 10 ; *gintelor (neamurilor)* S 37 ; *glume sau căsulii* N 20, 8 ; *glorie sau slavă* I 112 ; *glutinoase (lipicioase la olaltă)* E 121 ; *gobiul sau peştele de piatră* N 75 ; *gúmmi sau cleu* N 11 ; *hederă sau fanchiu* N 8 ; *helidoniu sau rostopastă* N 5 ; *hemiptére, care au aripile cele de-asupra numai de gimătate scorţoase* N 79 ; *hemisferiului (gimătăţei de glob)* S 141 ; *hippopótamul sau calul de apă* N 60 ; *hirotonia sau preoţia* C 96 ; *horizontul... linia aceaia carea se duce pre acolo, pre unde vedem noi preste faţa globului pămîntesc* S 120 ; *Hristos, adecă uns* C 17 ; *hymenoptére sau roitoare* N 79 ; *iaspidă sau cremene* N 33 ; *insulile (ostroavele)* I 319 ; *itrosul sau utrenia* C 88 ; *însect sau goangă* V 7 ; *încolorat sau văpsit* S 76 ; *lagóp sau cocoş încălţat* V 8 ; *lámine sau făşii* N 71 ; *lanii sau ulii cei mărunţi* N 64 ; *laur, dafin* V 8 ; *lenoni sau votri* I 48 ; *lepidoptere, care au patru aripi cu praf solţos împistrite* N 79 ; *libertate sau slobozenie* III 273 ; *licvorul sau materia cea curgătoare* S 35 ; *linia... ecliptică* *sau orbita* S 142 ; *listul sau pagina* E 224 ; *unei lîmpade (lămpaş)* S 13 ; *lînugine, adecă nişte peri ca lîna* N 61 ; *luftbalonului sau a globului celui de aer* S 59 ; *licoperdul tuberos sau buretele cerbilor* V 8, *lycoperdzii sau bureţii cerbilor* N 23 ; *oare (ciasuri)* El 104 ; *orariu (cias)* El 104 ; *magistrul sau meşterul* S 21 ; *maltha sau cleiul cel negru* N 37 ; *maşinele (uneltele)* I 7 ; *Matca focului sau Gheena* C 26 ; *memoria sau aducerea aminte* N 92 ; *mercuriul sau argintul viu* N 40 ; *méropile sau mîncătoarele de albini* N 64 ; *meritele sau vredniciile* III 258 ; *metéorele sau întîmplările cele din văzduh* S 10 ; *măcelarilor sau fleşerilor (misarăşilor)* E 79 ; *microscopiul... (unealta cea de glajă, carea îmăreşte lucrurile)* N 1 ; cf. S 4 ; *million sau întunerec* III 23 ; *mimi (ciufi)* I 48 ; *minuend sau numer demmicşurat* Î 17 ; *moda sau obiceaiul* S 118 ; *motiv sau îndemn* C 161, *motivuri sau îndemnuri* C 121 ; *multiplicand sau demulţit* Î 22, *multiplicator sau îmulţitoriu* Î 22, *multiplicaţie sau îmulţirea numerilor* Î 21, 22 ; *murţ sau dimberiu nemţesc* V 25 ; *nafta sau válzamul de pămînt* N 37 ; *natura sau firea* S 3 ; *rădăcini naturalnice* (*după fire*) E 150 ; *neporos sau negăocios* S 29 ; *nobil sau nemeş* III 262 *(nobilii sau boierii* I 590*)* ; *noviţiat sau probă* III 353 ; *obtúz sau tîmpóv* S 102 ; *oestrul sau stretea cea mare* N 82 ; *oleaştrii (maslinii)* E 142, *olivii, oleaştrii sau maslinii* N 14 ; *opac, adecă întunecos* N 29, *opace sau întunecate* S 125 ; *centrul orbitei sau al cercului cursurilor* (astron.) S 125 ; *oricalcului, adecă uneltei ceii de aramă, cu carea se netezesc hainele* S 71 ; *originalul (izvodul)* I 398 ; *ovală, adecă lungăreaţă ca şi oul* S 132; *frunze... ovate sau ca oaăle* N 4 ; *palatul sau limba* N 47 ; *palpii sau vîrvul buzelor* N 78 ; *paraselenele... adecă îmulţitele luni* S 89 ; *parhelii... adecă îmulţiţii sori* S 89 ; *parietariă sau iarbă de perete* V 10 ; *patenile (blidele)* El 101 ; *pedagogul sau eforul* III 259 ; *penitenţiă (părere rea)* El 88 ; *petroleiul sau oleiul de piatră* N 37 ; *picii sau ciocănitoarele* N 64 ; *picioare sau urme mathematice* III 179 ; *pinne sau aripi* N 75 ; *pistilul sau mezul* N 6 ; *planete sau îmblătoare* S 126 ; *pódagră (boală de picioare)* E 107 ; *pólip sau peperíg viu* V 26 ; *polline sau fărină* N 6 ; *pomoase sau pulpoase* N 12 ; *anafură... préscură blagoslovită de preot* C 85 ; *prinţii sau căpeteniile* I 138 ; *priorului sau egumenului* II 129 ; *în privat sau deosebi* II 422 ; *privilegiile sau cădinţele* I 319 ; *product sau făcut* Î 22 ; *proém sau cuvînt înainte*

C 44 ; *pronunţiatura sau zicerea* A 51 ; *prosodia sau zicerea afară cea lungă sau cea scurtă* A 57 ; *protector sau apărător* ; *protestanţi (ce s-ar zice tudumănitori) sau lutherani* II 182 ; *pulsul sau sîngele din vîna omului* S 67 ; *rae sau peşte de mare* V 11 ; *rangul sau treapta* III 307 ; *rebellul sau resvrătitoriul* I 582 ; cf. I 505, III 122 ; *reformă, adecă schimbare* III 392 ; *remăşiţă, restanţie sau osebire* Î 17 ; *remi sau vîsle* N 68 ; *rotmistrii (adecă căpitanii călăreţilor)* II 211 ; *sacrificul, adecă preot românesc* III 112 ; *saretr (şletrom)* E 84 ; *scolopacii sau şnefii* N 68 ; *secretariul (logofătul)* II 5 ; *semidiametri sau gimătăţi de diametri* S 102 ; *secundă de ceas sau întru atîta vreme în cîtă bate pulsul sau sîngele din vîna omului sînătos* S 67 ; *sexagoni sau cu şese unghiuri* N 78 ; *silúr sau buruienuţe albe* V 28 ; *Siriul sau steaoa cea din Cînele cel mai Mare (Canicula major)* S 126 ; *socinianii sau unitarii* III 83 (dar vezi : *unitarii sau socinianii* III 65) ; *spatul scînteitoriu, adecă bicăşei* N 29, *spat sau bicăşăl scînteitoriu* V 13 ; *spiriti (duhuri)* El 87 ; *statue (chipuri cioplite sau vărsate)* I 4 ; *steatitul sau piatra clisoasă* N 31 ; *stemma sau ţimiriul* III 307 ; *stipendiari sau ostaşi plătiţi* II 118 ; *coaja suberului sau a stăjeariului celui mare* N 10 ; *subtracţia sau scoaterea numerilor* Î 16 ; *numer subtraend, adecă numer de scos sau îmicşurătoriu* Î 17 ; *piatra sau cleiul ce se numeşte súccin sau chirivariu sau electru* S 82 ; *sucul sau mustul* N 21, *succuri sau mustăreţe* N 4 ; *sulfurele, adecă piatra... pucioasă* N 25 ; *synod sau sobor* I 127 ; *syntax sau învăţătura de a împreuna cuvinte şi senteţii* P 177 ; *şpeţieşuri sau lucrări ale arithmeticei* Î 12 ; *ştiur sau mócuş* V 12 ; *tachygraphia, adecă meşteşugul de a scrie rapede* P 4 ; *taiassu, porc necunoscut pre la noi* V 13 ; *telescopiu sau..., tubul cel de glajă cu carele vedem departe* S 128 ; *teutonii sau nemţii* I 519 ; *thermómetru, adecă unealta aceaia carea arată gradurile căldurei şi ale frigului* S 76 ; *thron sau scaun crăesc* I 299 ; *tîmpestatea sau fortuna din aer* S 115, *tîmpestăţile sau vremile grele cele mari* S 97 ; *tof sau puteolană împetrită* V 13 ; *tradiţie sau predanie de obşte* I 59 ; *transdanubiană (de preste Dunăre)* I 50 ; *trevirat (adecă de cei trei bărbaţi)* II 314 ; *tribut (haraci, dajde)* I 99 ; *tringi sau şnefii de ţermure* N 68 ; *trută sau păstrav cu negru petat* V 14 ; *tutela sau sprîgineala* II 399 ; *typul sau faţa* B 40 ; *ţener sau zeceaş* Î 44 ;

ţeperig sau salamîă V 11; *ţeruzele sau plăibaţele* N 41; *ţircumştanţiile sau stările împregiur* C 118; *ţvanţiser sau usolaş* Î 44; *o uncie şi doao drahme sau doi loţi şi doao cvintinguri* S 41; *uropígiul sau cobea* N 62; *uzată (obicinuită)* E 38; *vasall sau supus* II 214, cf. II 344; *vîrtutea sau năravul bun* A 31; *vult, obraz, faţă* El 90.

6.4.3. Uneori s-ar părea că Şincai vrea să favorizeze pătrunderea unor cuvinte în limbă, deşi ele au echivalent autohton, şi, în acest caz, notează întîi termenul general cunoscut şi apoi cuvîntul nou: *abur (vápură)* E 78; *bani sau monete* Î 43; *bîtă, báston* El 93; *dobitoacele blînde sau domestice* E 73; *buruenuţe albe sau silur* V 6; *calea sau linia* S 7; *chipul sau statua* Î 23, *chipurile sau statuele* I 7 (vezi supra *statue* I 4); *chipuri sau forme* E 204; *coada calului sau ţincrait* V 6; *sfînta cuminecătură sau evharístia* C 96; *dafin, laur* V 19; *crin, lilie* El 93; *darul sau graţia* C 15; *fala sau protervia* C 69; *faţa sau colorul* N 29; *faţa sau persoana* C 99; *finichii... latineşte pálmele* N 13; *care gaurici se chiamă pori* N 85; *icoana sau figura* III 315; *inărog sau unicorn* V 21 *(unicorn, vezi inărog* V 30); *lumineaţă sau briliancă* V 2; *apostoliceasca mărturisire a credinţei sau symvolul credinţei* C 7; *nescări sau neconductori* S 85; *nădejdea sau speranţa* I 15; *noviţiat sau probă* III 353; *a numera sau arithmetica* C I; *pricină sau cauză* C 19; *protestanţi (ce s-ar zice tudumănitori) sau lutherani* II 182; *resvrătitoriul şi rebelul* I 508; *resunare, care de mulţi se numeşte écho* S 68; *săvîrşiri sau proprietăţi* C 10; *scări sau conductori materiilor celor electrice* S 84; *scurtări sau abbreviaturi* A 79; *stihia sau elemîntul* S 69; *stolnicul sau dapificul* III 67; *taine sau mysterii* C 33, 7; *unire sau alleanţă* I 538; *unitarii sau socinianii* (vezi supra *socinianii* III 83) III 65; *vîna sau minéra* N 41.

Din această scurtă listă nu rezultă vreo intenţie expresă a lui Şincai de a elimina slavonisme, ci numai aceea de a îmbogăţi lexicul prin neologisme, cu toate că majoritatea cuvintelor pentru care caută un neologism sînt de origine slavonă. Vezi totuşi 6.4.1., la sfîrşit.

6.5. *Traducerea numelor proprii străine* este frecventă în opera lui Şincai. Uneori el dă întîi numele original, pe care îl traduce imediat alături: *Mihail Vais sau Albu* II 432; *Benedict Ruful (ce atîta însemnă, cît Vereş ungureşte, Roşu româneşte)* II 58; *Paravatul sau călcătoriul de lege* I 70, 76; *Pius adecă cu evlavie* I 16; *Potor adecă beţîu* I 235; *Stridiaţi sau vînzătoriul de scoice* III 134; *Hristos, adecă uns* C 17; *Matca focului sau Gheena* C 26.

Alteori îl traduce şi dă alături originalul, fără explicaţii: *Punte, Pontes* I 153; *Hunnivarul, cum îl chiamă Prai şi Catona, sau Cetatea hunnilor* I 125; cîteodată însă traducerea numelui reprezintă adevărate comentarii: *locul ce s-au numit Aştueu (Esculeu) pentru că acolo au jurat* I 247; *Luscul (adecă ponihosul, nu orbul de ochi)* II 14; *Pogonat, pentru că foarte de tiner i-au crescut barba* I 181.

Sînt însă şi cazuri cînd traduce numai parţial un nume compus: *Alba-Crăiască* III 280 (= *Alba-Regia*); *Munte-ferratului* I 363, dar *Monte-ferratului* I 361; *munte-Flascon* I 512; *Porfirăgheneta* I 29 (pentru gr. *Porfyroghennetes*).

În alte cazuri dă numele numai sub forma tradusă: *Marea cea de la mişlocul pămîntului* (= Marea Mediterană) N 66; *Muntele Întraurit* I 117; *Evlavie* I 7 (dar *Antonie Gordian Piul* I 27); *Gîngavul* I 219 (= lat. *Balbus*); *Peschennie Negru* I 20 (lat. *Pesennius Niger*); *Dachia-cea-Rîpoasă* I 133 (lat. *Dacia Ripensis*); *Zioara de meazănoapte* S 120 (= Aurora boreală). În I 475 numele în forma lui românească, *Bălaur*, reprezintă stabilirea unei legături etimologice cu numele original, pe care îl reproduce în greceşte: ἐπί Μπελαυρον τόν θεῖον.

6.6. *Sensuri neobişnuite*

Ortodox şi pravoslavnic sînt folosite cu sensul de „drept credincios“ şi întrebuinţate atît referitor la Biserica creştină Răsăriteană, cît şi la catolici şi calvini: *ortodox* (= catolic) I 385; (= calvin: *pişpecului celui ortodox de legea noastră calvinească* III 159); *pravoslavnic* (= catolic) III 20; (= calvin) III 57, 60 (vezi *Notă asupra ediţiei*, p. CCXVIII); alte sensuri neobişnuite: *năpustit* (= rămas pustiu, pustiit) III 353 (cf. şi III 187, 189); *năpusti socoteala* (= părăsi, abandona opinia) S 59; *părtinire* (glosat de autor, în paranteză, cu lat. *indulgentia*) I 392; *pizmă* (= schismă) III 361, 373, *pizmaticie* (= schismaticie) III 239; *a se uri* (= a se plictisi) fără pronumele în dativ II 220, 230, 289, III 63; *sterpăciuni* (= oi sterpe) E 91; *tigae* (= parte a flintei) S 19.

6.6.1. *Abstractul pentru concret: s-au măritat după oarecare şleactă* III 153 (dar *şlectac* II 221); *rudenie* (= rudă) III 285.

6.7. *Creaţii personale sau neatestate la alţi autori*

Creaţiile personale la Şincai sînt cu mult mai puţin numeroase decît ne-am aştepta într-o epocă în care se simţea nevoia exprimării unei mari cantităţi de noţiuni noi, Şincai dovedind de altfel prudenţă şi în această privinţă. El a preferat mijloacele de îmbogăţire curente ale limbii. Deocamdată nu putem avea nici o dovadă că Şincai a creat într-adevăr cuvintele care nu se întîlnesc la alţi autori şi că ele nu circulau în epocă. Cuvintele de mai jos le prezentăm cu titlul de prime (sau rare) atestări, fiind convinşi că pentru majoritatea se pot găsi şi alte atestări:

aţeţimea E 165; *cîtuitoriu* Î 28; *ferime* (tradus de autor cu lat. *efferitas*) I 50; *formos*, formă regulată la Şincai (după lat. *formosus*) I 66; *frăţînătate* I 347; *iarăşui* „repeta“ (după lat. *iterare*) S 51, III 114, 251; *încîtuire* „înseriere“ II 34; *îmicşurătoriu* Î 17; *împrotivnic* I 133; *împururi* (vb.) I 515; *jurămînt legelnic* „de credinţă“ C 65; *luneni* S 134; *molime* N 10, I 111; *nezărvitoriu* „nelitigios“ III 363; *întărimile* I 341; *întăbulălui* III 362 (dar şi obişnuitul *întabula* III 276); *notălui* III 268; *puţinime* III 15; *rărime... molime* N 4; *broaşte tîmpurarie* N 70; *uninţă* I 393; *urbarialicesc* III 376.

E posibil de asemenea ca şi printre calculele citate să existe unele creaţii personale sau atestări unice.

6.8. *Variante lexicale*

Utilizarea procedeelor indicate din nevoia de îmbogăţire a limbii, cît şi faptul că Şincai urmează îndeaproape, mai ales în *Cronică*, izvoare diverse, face ca adesea aceeaşi noţiune să fie redată în chipuri diferite sau să apară diferite variante ale aceluiaşi cuvînt: noţiunea de *mare duce* este redată în următoarele moduri: *arhiduxul*; *arhipovăţuitoriu* II 252; *marele duxul* II 132; *cel mai înalt dux* II 131; *marele povăţuitoriu* II 130. Cuvîntul *palat* de asemenea: *pălată*

III 358, *polată* I 48, *pălută* I 216, 338; *maşine* (pl.) I 292 (dar *mahinile* I 130); *minteà* II 389 (dar *mintee* III 271, 278); *mumîni* (gen. sg.) I 577, *mîne-sa* I 228, *mumă-sa* I 234 etc.

Numeroase alte exemple de variante se pot găsi în rubricile de mai sus. Mai cităm: *canţellariu* I 388, *cancellariu* II 207, *cancelariul* III 41, *canţellerie* III 226, *căncellărie* II 22.

6.9. *Formarea cuvintelor*

Cum s-a văzut (6.7.), Şincai nu face parte dintre scriitorii care creează intenţionat cuvinte şi încearcă să le impună limbii. Cînd uneori a făcut acest lucru, el a fost obligat de nevoia redării cît mai fidele a originalului pe care îl traducea în româneşte. Meritul lui a constat, în asemenea cazuri, mai mult în felul cum a ştiut să aleagă tocmai acele posibilităţi care aveau să fie confirmate în bună măsură de dezvoltarea ulterioară a limbii literare.

6.9.1. *Compunerea.* Deşi în limba veche românească compunerea era mai răspîndită decît astăzi şi deşi autorul urmează nenumărate documente din diferite epoci în latină, greacă, apoi germană, maghiară, limbi în care compusele abundă, în opera sa compusele sînt aproape inexistente. Chiar atunci cînd calchiază compuse străine, el preferă de obicei să le redea prin perifrază (vezi 6.3.3.1. şi 6.3.3.4). Compusele sînt fie de natură populară (ex. *măcar care* I 404 etc.; *neştine* I 6 etc.) sau, de fapt, compuse străine, în care el a înlocuit unul sau ambele elemente cu cuvinte româneşti: *arhi-povăţuitoriu* II 252 (= arhiduce); *dopuntul* P 9, *duopuncta*; *apedus* I 10 (lat. *aquae ductus)*; *asuprănăvălire* III 376; *chesaro-crăeştii măriri* E titl.; *meazănota* P 9, *media nota*; *pseudo-proroc* II 355; *viţe-işpan* II 268; *viţe-craiu* I 13.

Neologisme compuse: *generariu vicariul* II 212, III 388, II 23; *generariu commendantul* II 395; *generariu căpitanul* II 155, 238; *causárum audítor generariu* III 380 (vezi aplicarea accentului pe cuvinte latineşti); *împărătescul generariu* II 124; *căpitanul Russiei generariu* II 43; *secretariu-cancellariului* III 246; *original transumtul* III 246; *pentrunumele* P 15 *(*lat. *pronomen)*; *maimărişoare (*lat. *majusculae)* P 8; *împreunăsunătoare* P 5 (lat. *con-*

sonantia; *nainte punerea* P 179 (lat. *praepositio*); *mergerea înainte* B 18 (germ. *Fortgang*). Scrise separat sau împreună, ordinea nefirească a cuvintelor (adjectivul înaintea substantivului) şi inflexibilitatea primului element arată că de fapt avem de-a face cu compuse. Şincai apelează la mijloacele proprii limbii pentru redarea lui *con-*, *de-*, *ex-*, *in-*, *prae-*, *pro-*, *re-* etc.: *au mînat războiul înainte* I 144; *împreună lucrare* I 403 (= conlucrare), *împreună lucrătorilor* III 374 (= colaboratorilor); *închidea afară* (= excludea) I 134; *se pună armele* I 302 (= depună), *au pus gios* I 120 (= depus). *l-au pus* (= depus) I 531; *cădinţă... nechiemată* I 420 (= irevocabilă), *nechiemăcios înapoi* I 454 (= irevocabil); *mergerea înainte* I 118 (= progresul), *mergători înainte* (= avantgardă, premergători) I 58; *au adus înainte* (= produs, prezentat) I 310; *au chiemat îndărăpt* I 86 (= a revocat), *a chiema înapoi* I 449 (= a revoca); *ca se cîştige îndărăpt* (= recîştiga) I 361, 371, *cîştigă înapoi* I 52; *împinge îndărăpt* I 65 (= respinge); *au tras înapoi* (= a retras) I 460 (dar şi *s-au tras de la cetate* I 303); în fine, foloseşte regulat *a reîmbla* I 500, *reîmblarea* I 500, *reîmblători* I 55.

Aproape toate situaţiile aduse aci se întîlnesc, cum e de aşteptat, şi în operele celorlalţi reprezentanţi ai Şcolii ardelene şi denotă efortul comun de a îmbogăţi limba prin mijloacele proprii, existente în română.

6.9.2. *Derivarea cu prefixe.*

Spre deosebire de compuse, derivatele cu prefixe se întîlnesc frecvent. În multe cazuri întîlnim derivate cu prefixe acolo unde limba literară a preferat mai tîrziu forme simple sau le-a abandonat pe cele folosite la începutul secolului al XIX-lea. Cele mai frecvente sînt derivatele cu *in-*:

îmboţi I 549; *îmbucura* I 464; *îmbueci* I 429; *îmăcreşte* E 46; *îmări* I 9, *îmăreşte* N 1, *îmăresc* S 4; *îmicşora* III 222, *îmicşorează* S 49, *îmicşurătoriu* Î 17; *împătrate* S 46; *implîntare* (lat. *plantatio*) I 430: *împovorire* I 403, *a împoporî* I 184; *împrotivnic* I 133, *împrotivitoare* I 547; *împunere* (lat. *impositio*) I 69; *împururi* I 515; *înarăma* S 34; *încîtuire* II 34; *încolorat* S 76, *încolorite* S 103; *încrescut* N 29; *încrestate* N 70; *încreştinarea* I 229; *încrucez* S 23, *încruciţi* (= cruciaţi) I 361; *îndinţată* N 68; *înduplica* (= dubla) I 456, *îndublecat* S 54 (= dublu), *înduplicată* I 456 (= dublu); *înghimpoase* E 116; *îngiosate* E 145; *înglobate* N 2; *însemănare* II 352; *întăiat* (= lat. *incisus*, ital. *intagliato*) I 13; *întărime* (= întăritură) I 342; *întypări* (= tipări) III 240. În schimb, uneori prefixul *în-* lipseşte acolo unde nu ne-am aştepta (vezi 6.9.3.).

Dat fiind că nu foloseşte pe *in-* privativ (vezi 6.9.1.), apar numeroase derivate cu *ne-*, din nevoia de a reda termeni savanţi, formaţi în latină şi în limbile romanice cu *in-* privativ, inexistent atunci în limba română: *nebăga* III 239; *nebîntuit* I 373; *nechiemăcios înapoi* I 454 (lat. *irrevocabilis*); *necruntat* II 83; *nenărăvire* II 343; *nendemînat* (lat. *indomitus*) I 66; *nescări sau neconductori* S 85; *necustare* E 175; *nedespărţicioase* A 51; *neelectric* S 114; *negrijă* E 199; *nemirosul cu negustul* S 29; *nepretenşug* II 131, B 90; *neproprii* A 2; *nerodirea* E 29; *nestrăbătuincios* (lat. *impenetrabilis*) I 365; *nesuferitori de greutate* E 77; *neştergăcios* C 95; *netreabă* III 285; *nevederos* S 93 · *nevederea* S 109; *nezărvitoriu* III 362.

În acelaşi sens mai citām: *acatholic* III 230 (un citat din Clain); *desarhieri* III 329; *desromâni* III 25; *dessufleţit* S 9, II 251; *deszicerea* C 71; *dedulci* I 6; *întrarginţit* N 4; *întrauritul* S 3; *întrănodurilor* E 152; *prezisa biruinţă* (= zisă mai sus) I 56; *prescrisul* (= transcrisul) I 356; *răscrie* I 519; *reîmblători* I 500, *reîmbla* I 487; *resufleţi* I 365; *strămoştean* I 409; *zevărsat* I 473; *s-au zăpeticit* N 59, *purcei... zăpiticiţi* E 98.

În derivarea cu prefixe, de obicei Şincai păstrează intacte cele două elemente componente, evitînd asimilările fireşti rezultate din alăturarea lor. Vezi numeroase exemple în listele de mai sus (în special 3.5.1.4.).

Cîteva prefixe sînt folosite cu alt sens sau formă decît cele obişnuite azi: *dedulci*, „îndulci" (fig.) I 6 (dar *îndulcindu-se cu oaspeţiile* I 490); *desosăbi* (pentru *deosebi*) III 58; *războli*, „a cădea bolnav" III (s-au *răsbolit şi au murit*); *strămoştean* I 409; *năpusti socoteala* (= părăsi cu totul, abandona opinia) S 59.

În cîteva cazuri se pare că Şincai evită derivarea cu două prefixe: *necercînd* I 336; *neplinindu-i-o* I 156; *nedeplinită* C 164; *de la cele nedeplinite la cele deplinite* N 45 (porneşte de la *deplinire* = *perfecţie*); *nemestecîndu-se* (= neamestecîndu-se) III 365; *resufleţi* I 272, 365 (= reînsufleţi) *şi reduce* II 112 (= readuce), *reducţie sau reducerea numerilor* Î 56, după model lat.: *reanimare, reducere.* Apar totuşi şi cuvinte cu două prefixe, ca: *demmicşurat* Î 17.

6.9.3. *Lipsa prefixelor* apare la Şincai, ca şi în limba mai veche românească (cultă şi populară), la el însă şi sub influenţa literaturii latine, în care acest procedeu este adesea uzitat:

blănit III 278; *a se bolnăvi* III 68, S 2, *bolnăvirea* I 548; *cerca* (vb.) I 6, N 9, N 62, C 117, S 4, *cercarea* C 117, S 50; *călcătorii* C 58, *călcări* C 153; *cîrligaţi* N 60, *cleit* (=încleiat) N 81; *a comînda* (=a recomanda) III 299, *comîndată* I 499, *comîndări* (= recomandaţii) III 20 (dar *recomîndat* III 154 şi *recomendaţie* ibid.); *se copere* N 20 (dar *acopere* N 23), *coperite* N 23; *coronare* I 586 (dar *încoronare* II 218); *a cunoaşte* (= a recunoaşte) I 311, III 303; *s-au depărtat* I 411, *depărtare* (= îndepărtare) III 298, *depărtat* N 85; *deplinite... nendeplinite* N 39, *deplinită* I 352, S 2, *treaptă a deplinirei* C 63; *a flori* (= lat. *florere*) I 193; *a frînge* I 185, 227; *se gălbinesc* N 4; *a găti* (= a pregăti) E 27, III 154, N 5, *gătire* I 212, II 93; *gînfat* II 439, *se gînfă* S 38, *gînfarea* S 38; *gonesc* (= prigonesc) C 169, *goana* (= prigoana) I 31, *gonitoriu* (= prigonitor) III 209; *a grămădi* N 47, *grămădite* N 34; *a griji* (= a îngriji) III 56; *a jura* (= a conjura) I 143; *s-au leznit* S 37; *se mestecă* N 26; *mărmoriţi* III 85; *se nopteze* N 65; *a nebuni* N 93; *a osebi* I 5, *osebirea* N 39, *osebit* S 9; *a plini* S 118, E 77, *plinirea* C 11; *a pune* (= a depune) II 30; *puşcătură* II 403, *puşcături* S 19 (dar *împuşca* III 1); *puternicire* III 387; *se roşesc* N 4; *a scrie* (a descrie) I 342 (= a transcrie), II 22; *se spăimîntează* S 122, *spăimîntat* I 582; *a sta* (= a consta) II 365; *streinarea* C 71 (dar *înstreinarea* C 71), *lucrul streinat* C 71; *suflarea* (= răsuflarea, respiraţia) N 50; *se poate suppune* (= presupune) E 174; *suppunîndu-se* (= presupunîndu-se) I 151; *temeitoriul* C 33; *a tinde* I 193; *titulat* III 383; *a se tîlni* I 38; *tocmire* C 84; *s-au tras* (= retras) I 303; *typărit* (dar *întypări* III 240); *typzuiţi-vă* (= imaginaţi-vă, închipuiţi-vă) S 16; *se nu se ţepenească* E 164, S 85, *ţepenite* N 62; *a urmeca* (= a adulmeca) III 5; *se usibesc* C 12, *usibită* C 63; *vărsarea mărilor* (= revărsarea) N 27; *a vinătui* S 81 (= a învinovăţi), *vinovăţi* III 211.

6.9.4. *Derivarea cu sufixe.* Este categoria cea mai bogat reprezentată. Citām exemplele mai puţin obişnuite:

- *ace* (= tor): *fugace* N 57;

- *an:* *muscan* III 943; *vasiliani* III 362; *nogăiani* II| 171; cf. şi - *ean;*

- *anie:* *împărţanie* I 103;

- *anişte:* *împărţanişte* I 70;

- *ariu:* *admirariu* II 49; *bombardariu* II 30; *cubicularariu* II 18; *drumarii* „drumeţii“ S 60; *generariu* III 90; *feudariu* II 56; *hinsariu* II 321; *prinţipulariu* „prinţişor“ I 452; *răitariu* I 567; *statuariul* S 26; *străjari* (pl.) I 95; *tîlmăciariu* III 309; *tîmpurarie* (adj. pl. f.) N 70; *trapezariu* III 129; *urbariu* III 363. De observat că chiar în cuvintele împrumutate, neologisticul *-ar* e înlocuit cu vechiul românesc *-ariu.* De asemenea, uneori *-ariu* înlocuieşte pe *-al,* care nu se fixase încă în limbă (vezi *admirariu, feudariu*).

- *aş:* *ciumaş* I 393; *făgădaş* I 175 (= făgăduială); *hărţegaşi* II 146; *hărminţaş* II 107; *lămpaş* S 13; *sortaş* I 219, II 169;

- *at:* *cancellariat* II 359; *generalat* III 52; *marhionat* III 285; *îndigenat* III 26; *despotat* II 337; *vizirat* III 111;

- *ăcesc:* *muscăcesc* „rusesc“ III 43, E 34;

- *(ă)cios* (= -ător): *ertăcioase* C 142; *stricăcios* S 56; *mîncăcios* III 147; (= -abil): *mişcăcioase* III 379; *nedeslegăcioasă* C 146; *nemişcăcioase* III 379; *nechiemăcios înapoi* „irevocabil“ I 454; *[illegible]* II 420 (vezi şi: *cădinţă... neputincioasă de a se chiema îndărăpt* I 434); *neştergăcios* C 95; *nevătămăcioasa* (lat. *inviolabilis*) I 561.

- *(ă)ciune:* *desmerdăciunile* I 134; *erbotăciuni* E 70; *ertăciune* 338; *închinăciune* C 166; *însurăciune* I 419, II 277; *sterpăciuni* „oi sterpe“ E 91; *uriciunea* C 125 *(urăciuni* C 24*)*;

- *ăi* (pentru - ui): *a olătăi* III 159;

- *ui* (foarte productiv, echivalentul lui - *isi* din Moldova şi Ţara Românească, nefolosit de Şincai (vezi totuşi *electrizui* S 114), chiar în cuvinte de origine greacă, care circulau în epocă cu acest sufix): *ierotoni* I 267 (nu *irotonisi*); *administrălui* III 377; *areştălui* III 210; *candidălui* III 330; *contradicălui* III 248; *execvălui* III 268; *inştălălui* III 258, 355; *înformălui* III 334, 384 (alături de *informare* III 112); *întăbulălui* III 362; *notălui* III 278; *presentălui* III 346 (dar *presenta* I 336); *presidălui* III 383; *representălui* III 372; *resolvălui* III 361, 277; *ţărcălui* II 351 (de la *ţărcălău*) şi altele. Frecvenţa lui relativ mare la un scriitor ardelean se explică prin originea maghiară a sufixului (magh. - *alni*, - *olni*);

- *ăşesc:* *unitărăşesc* III 201;

- *(ă)tui:* *biztătui* III 49; *vinătui* II 56, III 86;

- *ău (= os):* *focău* II 428; *puşlău* II indice;

- *că:* *cătîrcii* II 275 (vezi 6.9.7.); *sască sau săsoaică* I 493;

- *di:* *buşdi* S 53;

- *eală:* *sprîgineală* I 189, III 153, *sprîjineală* B 82; *tihneală* I 501;

- *ea (= eauă):* *bucăţea* S 87; *puţîntea* E 210; *jucăreaoa* S 52;

- *ean (= aş):* *moştian* I 340, *moşteană* I 436; *cartaginenilor* I 187; *părtean* I 282, 262. S-ar părea că Şincai face distincţie uneori între sufixele - *an* şi - *ean:* *ţereni* I 176, 212, 421, 445, II 149 (atestat numai la pl.), sînt locuitorii de baştină ai unei ţări, spre deosebire de *ţeran* „agricultor“ III 16 (pl. *ţerani* III 29).

În II 326 *ţerani* de la Şincai, înlocuieşte pe *ţărani* de la Ureche P 220.

În alte cazuri alternanţa - *an/- ean* ţine de natura consoanei precedente (ex. *cetăţan* I 58);

-enie: *sfinţenia sa* (= sfinţia sa) II 75; *poftim zlobozenie de la osfinţenia ta* I 394, *sînţeniei tale* I 393;

- *eriu:* *tălmăcieriu* III 20; *raffinerilor* N 38;

- *esc* este de asemenea unul dintre sufixele productive în epocă formînd adjective chiar de la substantive deja derivate cu un sufix uneori tot adjectival: *apostolească* C 33 (dar *apostolicească* C 31); *arienească* I 105; *bulgăreşti* I 223; *căpetenesc* „capital, principal“ I 119, *căpetenească dregătorie* C 43; *creştineşti* I 63; *trupul dobitocesc* S 20; *vîrtuţi... dregătoreşti* C 161; *episcopesc* I 516, III 387; *fiscuşesc* „fiscal“ I 520; *hărăpeşti* „arabe“ Î fine, nepaginat; *marseşti* I 109; *milităresc* I 381, 80; *minerăleşti* (dar *mineralnice* N 31) S 33; *omenesc* (= omenos) I 503; *ostroavele Moluceşti* N 15; *musulmănesc* II 231; *nobilităresc* II 377; *şcoale normăleşti* A titl., C titl., Î titl.; *ollăndesc* Î 43; *Oradesc* Ad 4; *patriarcesc* I 236, 351, III 346; *păpistăşesc* III 217; *başilor turceşti, perseşti* N 57; *ostaşi poloneşti* III 346; *pruncească* S 53; *cetăţeni romaneşti* I 14, *românesc* Î titl.; *romeeşti* I 462; *secuenesc* II 304; *spănioleşti* I 223; *stătornicească* C 174; *şlectceşti* I 493; *teutonesc* I 384; *vecinica şi tîmpureasca resplătire* C 171; *alţi Vaseşti* I 476; *vărvăresc* I 58. Exemplele abundă;

- *eş:* *sumeş* „semeţ“ I 336; *corăbieşii* II 72 (atestat doar aci, la plural);

- *eşte:* *căpeteneşte* C 64; *cubiceşte* S 41; *domneşte* I 582; *făţărniceşte* I 156; *fysiceşte vorbind* S 8; *îndeletniceşte* C 120; *înţelepţeşte* I 11; *orătoreşte şi poeticeşte* II 251; *perpendiculăreşte* S 23; *sărăceşte* II 329; *seborniceşte* C III; *stătorniceşte* S 83, C 29, I 43, II 124; *tîmpureşte* C 138; *trupeşte* S 10;

- *et:* *dúdet* E 13; *pometuri* E 125;

- *ete:* *duleţi* E 100; *racametele* N 71;

- *eţ:* *sloveneţ* „elocvent“ II 65, 130 (înlocuieşte pe *slovesnic* într-un citat din *Cronica Bălăcenească*, p. 394); *lungăreţ* N 62; *pădureţe* E 99; *troculeţe* E 106; *vermuleţ* E 177;

- *ic* în neologisme serveşte pentru a deriva substantive şi nu adjective: *poetic* „poet“ II 405; *botanicii* N 16; *fysicii* S 5; *gramaticii* C 23; *mathematicul* S 55; *politic* „om politic“ III 118; *romaic* I 192; *statistic* (= om de stat, după ital. *statista*) II 176; adjectivele corespunzătoare acestor substantive sînt formate, de aceea, cu sufixul *-icesc*; vezi totuşi *Borbonic* III 251; *milă cubică* S 140; *electrice* S 83; *aerul flogistic* S 107; *picioare sau urme mathematice* III 179 (dar şi *mathematiceşti* I 8); *lună periodică* S 133; *lună synodică* S 133;

- *icesc:* *angliceşti* I 508; *apostolicească* C 31 (dar *apostolească* C 33); *aravicesc* E 224; *canonicesc* I 356; *catholicească* C 34 (dar *catholica şi apostolica beserica* I 511); *cămărăticesc* III 361; *Carpaticesc* II 147; *Cherauniceşti* I 285; *cubiceşti* S 46; *diplomaticesc* II 140; *geticească* I 139; *mathematicesc* I 8; *gothiceşti* I 59; *politicesc* I 66; *theologiceşti* C 61; *etimologiceşti* P 11; *fysiceşti* S 12;

geograficeşti S 134; *gothicească* I 91; *illyriceşti* A 81; *indicesc* N 83; *romaicească* I 192; *schythicesc* I 61, 387; *urbarialicesc* III 363;

-*(i)cios: despărţicios* S 5, N 3, A 51; *nedespărţicioase* A 51; *mîngăicios* III 109; *nestrăbăticioase* S 106; *nesufericioase* I 336; *tremuricioasă* S 66; *uricioase* C 124; cf. şi -*(ă)cios*;

-*ie: călărţi* I 163 (= unităţi de cavalerie); *căsulie de drot* E 176; *căştiulii* S 96; *crăie* I 238; *cumnăţie* I 426; *domnie* I 547; *frăţie* I 81; *frîncie* I 493; *groznicia* I 82, S 99; *dăscălia* C 22; *elenie sau grecia cea veche* S 1; *hirotonia sau preoţia* C 96 (dar *hirotonirea* I 357); *înălţiei voastre* I 525; *îndeletnicia* C 120, 157; *idolie* (= idolatrie) II 311; *jidovie* S 127; *mărturie* C 148; *prorocie* S 152; *puternicie* „violenţă" B 90, III 209 (după *năsîlnicie*); *prinţie* III 311 (citat din *Cronica Bălăcenească*); *pravoslavie* I 70; *primaţie* I 355; *românie* (= limba română) I 401, 493, *rumânie* (= limba română) C 17; *scumpia* (= scumpete) III 62; *stepîniea* B 84 (tradus de Şincai: *die Obrigkeit*); *varvárie* I 50; *ungurie* I 595 (= limba maghiară). În alte cazuri însă *-ime* înlocuieşte pe *-ie*;

-*ime: afunzime* S 31; *aţeţimea* E 165; *boerime* „nobleţe" I 317; *curuţime* III 267; *crăime* I 238; *domnime* „*Herschaft*" B 42; *ferime* I 50; *întregime* III 56; *mărime* I 373 (dar I 506: *măririi noastre*); *molime* I 111; *puţinime* III 15; *recimea* „răceala" S 91; *robime* I 553 (= robi, dar I 557 = robie); *românime* S 33, III 290; *scăunime* III 354 (= saşii din Scaune); *sibţirime* S 4; *tărime* S 115, I 88, C 143 (şi *întărime* = întăritură I 341); *unime* I 392, 394; *uninţă* sau *unime* Î 2;

-*in: căisin* E 142; *leopoldin* III 263; *sultanin* II 411; *suverin* Î 43;

-*inţă: ajutorinţă* N 87, I 238; *cădinţă* S 31, I 50; *detorinţă* I 361, 380; *mîntuinţă* S 18, I 61, C 128; *nevoinţă* III 309, C 78; *scutinţă* I 376; *socotinţă* S 3; *uninţă* sau *unime* Î 2;

-*issă: ducissă* II 45; *episcopissă* II 287; *marhionissă* III 23, 343; *prinţipissă* III 313 (dar *prinţessă* II 58);

-*işte: găinăriştile* E 106; *mălăişti (cucuruzişti)* E 29;

-*itean: trinovitean* I 392 (= locuitor din Trinov);

-*iţă*. Referitor la acest sufix Şincai spune: „Appellativa, quae minores dignitates aut plane servilia munia denotant, fiunt foeminini generis, quae exeunt in *iu*, mutando ultimum *u* in -*ţă*, ut *neguţătoriu*, negotiator, *neguţătoriţă... purcăriţă, pecurăriţă, văcăriţă, căpităniţă, şpăniţă*" El 38. Alte exemple: *bolîndariţă* V 5; *cufăriţă* III 29; *luntriţe* N 10; *muceniţă* I 531; *muştiţe* E 154; *neguţătoriţă* II 329; *ploiţă* S 93; *scăfiţă* S 86; *scînduriţe* N 11; *tămîiţă* E 124; *sărăriţele „salinaria*" El 111; *tutriţă* I 141;

-*îş(-iş): costiş* (adv.); *curechişi* „vărzării" E 15; *otărîş* „*vecin*" I 35; *mulcomiş* (adv.) I 75;

-*lariu: pecetlariu* III 277 (dar *pecetnic* I 378);

-*mînt: acoperemînt* N 10; *crezemînt* S 18; *aşezemînt* I 217, S 104;

-*nic: detornicilor noştri* A 23, *detornicul jurămînt* III 385 (= datorat), *detornica cinste* III 385; *jurămînt legelnic* C 65; *ape mineralnice* (dar *minerăleşti* S 33) N 31; *naturalnică* S 28, *rădăcini naturalnice* E 150; *naţionalnic* II 115, *Cronica*, foaia de titl.; *pupirnicilor* N 35; *volnice numiri* S 151. Sufixul obişnuit în epocă, se întîlneşte rar la Şincai.

-*oi, -oaie.* Acest sufix s-a bucurat în *Elementa* de o atenţie specială: „augetur autem substantivorum significatio valde, quando eis in fine additur *oiu*, v.g.: *cal*, equus, *căloiu*, valde magnus equus; *om*, homo, omoiu, extraordinariae staturae homo; *mueroiu*, *fătăroiu*, mulier, filia innupta extraordinariae magnitudinis etc." El 39; „Nominibus animalium irrationabilium, ut faeminina fiant, additur *oae*, v.g.: *lup*, lupus, *lupoae*; *urs*, ursus, *ursoae*; *iepure*, lepus, *iepuroae*; *leu*, leo, *leoae* etc." El 38; „Nomina gentilia formant foemininum assumendo *oae* vel *oaică*, v.g.: *ungur*, hungarus, *unguroae* vel *unguroaică*, hungara; *neamţ*, germanus, *nemţoae* vel *nemţoaică*, germana; *turc*, turca, *turcoae* vel *turcoaică*; *tătar*, *tătăroae* vel *tărăroaică*; *sîrb*, *sîrboae* vel *sîrboaică* etc. El 37. Alte exemple: *găzdoae* S 78, *găzdoile* E 105; *fumariu* (hornoiu) E 57; *grecoae* II 287; *lădoae* E 107; *lădoiul* B 66; *Mircioae* II 290; *muşcoii* (pl.) II 361, *muşcoae* II 310; *Radziviloae* III 70; *strigoae* III 48; *ursoaele* N 52; *zăoae* I 17. Nu are valoare augmentativă (cu excepţiile citate mai sus: *căloiu*, *omoiu*, *mueroiu*, *fătăroiu*).

-*os: arinos* „nisipos" E 142; *bruşos* E 23; *cenuşos* N 29; *cocenoase* E 124; *pomi... cojoşi* E 142; *colinos* E 144; *cremănoase*

N 41; *delos* E 144; *foioase* E 124; *lutoase* I 508; *păstăioase (ghijoase)* E 124; *glodoasă* S 108; *hrănoase* „hrănitoare“ E 66, S 1; *metalloşi* N 34; *mîzgoşi* E 132; *muroşi* E 142; *nucoşi* E 142; *păgubos* I 4; *penoşi* N 63; *pomoase* sau *pulpoase* N 12; *rădăcinoase* E 124; *rămoase* N 58; *sdrănţos* II 27; *sodoroase osteneli* I 530; *spăimîntoase* S 11; *tinoase* E 78; *vederoşi* N 26, 29, II 207, S 94, 13, Ad 6; *vîltoros* I 9;

- oş: *boboş* III 206; *joldoş* III 122;

- oşi: *credincioşire* II 219; *împretenoşi* II 156;

- ov: *gîrbóve sau strîmbe* S 32; *obtuz sau tímpov* S 102;

- oz: *generoz* II 246 (vezi şi 3.4.5.1.);

- sag (şi *-şag*): *birsag* II 37; *bustuşag* III 221; *celşag* II 162; *furtişag* S 21; *pustişagurile* E 235; *văişag* III 254;

- şug (de notat că *ş* nu asimilează pe *n* şi *r* precedenţi: *nemişug* II 427; *meşterşug*; *pretenşug* I 119, 141, 561; *viclenşug* I 87, 130; *vitezşug* I 141 (şi *viteşug* II 436);

- tariu: *pinzetariu* III 284 (cf. *pinzerie* III 284);

- tate: *creştinătate* (= creştinare) I 75, 232; *frăţînătate* I 347; *mişălătate* S 79, III 154, C 24; *nobilitate* (= nobilime) II 253; *păgînătate* I 60, 278; *scumpătate* A 29;

- tor alternează cu *-toriu* (de la cuvintele moştenite) chiar şi în neologisme: *continuator* I 229 (dar *continuatoriu* III 27); *ajutătorii* (= auxiliarii) I 302; *arendator* III 302; *arătoriu* I 95, E 13; *arhipovăţuitoriu* II 252; *auditor* III 263 (şi *auzitoriu* III 267); *cercător* III 248; *comîndătorie* (subst. f.) II 338; *compilátoriu* II 220 (accentul ar părea să indice că *-u* final nu se pronunţa; păstrînd accentul latinesc, Şincai a substituit sufixul cu corespondentul său românesc moştenit: *-tori(u)*; vezi *consistoriu* III 56; *conjurator* I 552; *diortositoriu Cronica*, foaia de titl.; *ianitoriu* I 418; *fiitoare* „existentă“ C 80; *întrecătoriu* B 66; *oile... mulgătoare* E 87; *pîrîtoriul* (= pîrîşul) I 140; *răpitorilor* B 90; *rugătoriul* C 42; *resplătitoriul* C 162; *trăznitoare şi lovitoare* S 187; *ucigători* „ucigaşi“ S 27, I 501; *urmăritorii* (= urmaşii) I 433; *văzătorii* „spectatorii“ S 54; *vîslătoriul* (= vîslaşul) I 320; uneori *-toriu* are sens pasiv: *moştenitoriul nostru principat* (= moştenit) II 373;

- ţie apare regulat în locul aşteptatului *-ţiune* (atribuit şi scrierilor Şcolii ardelene): *condiţie* I 7; *confederaţie* I 107; *evicţie* III 276; *facţie* III 172; *fundaţie* III 373; *instrucţie* III 70; *informaţie* II 113; *protestaţie* I 488; *vizitaţie* III 49;

- tură: *abbreviaturi* A 79; *amelinţătură* II 284; *chinzuituri* I 501; *vrăjitura, fermecăturile* C 61; *pronunţiatura* A 51; *săgetătură* I 362; *şoptitură* C 71; *tescuitură* II 69;

- ui: *berlui* II 353; *drusuită* E 203; *electrizui* S 114; *făţuită* „personală“ P 58; *fuştui* B 56; *împăciui* I 299; *întitului* III 24, N 52; *s-au păruit viile* E 153; *a se ponoslui împrotivă* B 60; *repetălui* A 61; *vinătui* S 81; *vrăşmăşui* S 116; *zurgărui* N 72;

- uică: *lădăţuică* I 193 (dublu diminutiv); *ceţăţuică* III 121;

- uie: *lădăţue* III 211, S 13, E 211;

- uincios: *nestrăbătuincios* „impenetrabil“ I 365;

- ulie: *căsulie* E 176; *căştiulii* S 96;

-uş(ă): *cărăruşă* II 433, N 68; *jucăuşi (= dansatori)* II 329; *toporuş* (= *-aş*) V 5; *mărunţuşuri* S 82; *ineluşe* N 7; *bărbătuşii* N 63;

- uţ(ă): *aţuţe* N 6; *bouţii* E 80; *cepuţă* N 22; *cornuţe* N 77; *dărăbuţe* N 73; *fărinuţă* N 4; *frunzuţe* N 6; *frăţuţ* „bănăţean“ I 43; *globuţ* S 76; *goli-goluţi* S 36; *gonguţe* S 96; *grecuţ* I 367 (după lat. *graeculus*); *grinduţe* E 24; *gropuţe* E 15; *jîrăbiuţe* E 221; *juguţ* E 80; *măciuliuţă* N 22; *mrejuţă* E 205; *ochiuţi* N 78; *ouţele* E 213; *pescuţii* N 70; *păiuţ* N 22; *părăuţe* E 212; *păstăuţe* E 71; *pruncuţi* E 77; *puşcuţele* E 52; *rădăcinuţe* E 210; *şănţuţuri* E 117; *tilincuţă* E 133; *tinăruţ* I 131; *vermuţi* N 78; *văsuţe* N 4; *vînuţe* N 84; *pelcuţă* N 16; *olcuţe* S 30; sufixul este frecvent.

6.9.5. *Formaţii regresive: maimar* (subst.) C 174 (de la *mai mari*); *înghimp* (subst.) de la *înghimpa* I 179.

6.9.6. *Creaţii prin contaminare : glăvăţînă* (glavă + căpăţînă) E 96; *hodihni* (din odihni + hodini) II 105; *trădanie* III 107 (din *tradiţie* + *predanie* „tradiţie“ II 176).

6.9.7. *Analogia* cu formele simple, rezultată din conştiinţa etimologică, are ca efect păstrarea intactă a formelor elementelor componente ale cuvintelor, împiedecînd efectul asimilărilor fonetice, fireşti în asemenea situaţii: *desbate* II 312; *desbăta* I 65;

desbrăca I 54; *iztovit* I 6; *meşterşug* (dar şi *meşteşug* III 182); *pretenşug* I 119, 141; *viclenşug* I 87, 130; *vitezşug* I 141 (dar *viteşug* II 436); *vitezeşte* I 119, 136, II 179 (dar *vitejeşte* I 17), vezi 3.5.1.4. şi 3.4.5.1. Tot efectul analogiei trebuie considerată şi forma *cătîrci* (subst. masc. pl.) III 275, creată după femininul *catîrcă*.

7. PROBLEMA LIMBII LITERARE ÎN OPERA LUI ŞINCAI

Şincai se situează prin *Elementa linguae daco-valachicae* (Viena, 1780), în primul lot al teoreticienilor limbii literare româneşti, concepută ca o perfecţionare a limbii populare; de asemenea în *Catehismul cel mare cu întrebări şi respunsuri...* (Blaj, 1783), arată că a intervenit conştient asupra materialului de limbă, alegînd „vorbele cele tocma româneşti... după cum pre unele locuri mai bine vorbesc româneşte decît pre altele". Acest citat ne arată că Şincai şi generaţia sa tindeau să abandoneze fără regret şi conştient graiul local din regiunea natală, în favoarea unui singur grai acceptat ca bază pentru limba literară comună, dar limba literară naţională prin care se vehiculau deopotrivă idei naţionale şi democratice era împiedicată să se dezvolte atît în Ardeal cît şi în celelalte două ţări româneşti. În acel moment problema formării unei limbi literare comporta două aspecte principale urgente: „îndreptarea" şi „îmbogăţirea" limbii, cum se exprimau toţi autorii de opere originale şi traducătorii. Exemplul lexicoanelor şi gramaticilor normative ale limbilor literare străine îi împingea pe acelaşi drum.

Teoria „îndreptării" limbii la Şincai este o aplicare particulară a concepţiei sale asupra istoriei, după care concepţie orice transformare a conceptului sau evenimentului, transformare inerentă în timp, este receptată de istoricul Şincai, drept corupere, „stricare" a purităţii originare genetice, la care trebuie să se revină prin restituţie şi restaurare. Transformarea însăşi este concepută ca un proces nociv de „disarmonie", interior sau exterior conceptului sau evenimentului care transformîndu-se se deteriorează. În specie: „Ulfila acesta au întors *S. Scriptură* în limba gothicească, luînd afară cărţile *Împăraţilor*, carea limbă, după aceaia, în Italia au

mîncat pre cea lătinească, tocma precum o-au mîncat mai nainte în Dachia. De-aci vine că românii avem multe cuvinte care de la lătinie nu se pot aduce, şi în limba tălienească tătuşi se află" I 91.

Cu alte cuvinte, dacă goţii n-ar fi stricat limba latină vorbită de români în Dacia, şi dacă slavii n-ar fi continuat procesul coruperii limbii, românii n-ar fi primit limba slavonă în biserică şi în cancelariile domneşti: „Îţi voiu arăta creştinătatea încă cum s-au băgat întră romani, nu prin sloveni, precum ei ar vrea se arete (pentru că cu vreme strămoşii noştrii le-au priimit multe cuvinte, încă şi literele), ci mai zic că prin români s-au creştinat întîiu gothii, apoi slovenii" I 84.

Punctul de vedere al lui Şincai, pe scurt, este următorul: românii sînt de origine exclusiv romană (dacii au fost ucişi şi izgoniţi, după Şincai), sînt în majoritate colonişti din Italia şi nu din restul provinciilor imperiului, iar inscripţiile găsite pe teritoriul vechii Dacii dovedesc că în Dacia se vorbea latina literară, cel puţin de către „familiile de frunte". Aşa cum încrucişarea, „corcirea" în biologie, nu duce la nimic bun (după Şincai), la fel în limbă amestecul şi împrumutul din alte limbi care nu sînt latina sau neolatine. În acest sens se va face „îndreptarea" limbii, prin eliminarea elementelor alogene şi „îmbogăţirea" prin împrumuturi autogene: latina (româna e latina din Dacia, românii sînt romanii din Dacia).

Neîndoios că Şincai ţine să-şi scrie *Cronica*, precum şi restul operei sale de popularizare şi manualele, într-o limbă înţeleasă de toţi românii (vezi numeroasele glose şi perifraze), dar dată fiind neputinţa practică de a se ajunge la un consens din pricina rarităţii cărţii tipărite şi a manuscriselor, limba lui Şincai conţine mai degrabă intenţii personale de normare, dintre care o parte coincizînd cu orientarea viitoare a limbii literare nu frizează astăzi, parte însă au fost respinse.

Pentru a-i surprinde opiniile asupra limbii literare (el era convins că scrie într-o limbă românească literară, şi într-adevăr scrie într-o formă de limbă literară, diferită însă de cea acceptată mai tîrziu), am întocmit o listă comparativă a unor citate din lucrări istorice manuscrise româneşti. Menţionăm că nu am dispus de manuscrisele folosite de Şincai, ci comparaţia am făcut-o cu edițiile actuale (vezi *Lista* variantelor la citatele românești, la finele tomului al III-lea). Profitul confruntării este redus, dar oricum parcurgerea listei trădează voința lui Șincai de a interveni în ceea ce privește:

— înlocuirea slavonismelor cu corespondenți moșteniți sau neologisme de origine latină în primul rînd; de asemenea înlocuirea maghiarismelor și turcismelor. Menționăm că în ambele situații nu e vorba de eliminare sistematică, ci mai degrabă de descongestionarea lexicului de elementele nelatine;

— reducerea arhaismelor fonetice, morfologice sau lexicale.

Limba literară trebuia, prin urmare, să fie modernă și deschisă influențelor, acceptate cu măsură însă. Mirajul Romei și al limbii latine l-a împins pe Șincai, ca și pe ceilalți reprezentanți ai Școlii ardelene, să acorde precădere elementului latin față de cel neolatin și nu numai în lexic, ci chiar și în structura și topica frazei. Scriind și vorbind curent latina, cum nu existau regule ale frazei literare românești, altele decît cele ale limbii populare și diferite de cele ale frazei latinești, Șincai și-a întocmit fraza românească după modelul celei latinești. Și într-adevăr multe sînt piedicile pe care le întîmpină cititorul *Cronicii*, începînd cu sintaxa frazei și terminînd cu accentul și geminatele, dar fenomenul este regulă în toate culturile, în perioadele în care se caută individual (nu existau dicționare, nu exista o gramatică comun acceptată) soluții pentru formarea limbii literare naționale. Or, cum limba literară românească și-a pus temeiul, într-o perioadă posterioară redactării *Cronicii*, și anume pe bază de grai muntenesc, și s-a îmbogățit în primul rînd cu elemente neolatine (nu pe grai ardelenesc și cu elemente latine), putem ușor înțelege aglomerarea dificultăților de limbă pentru cititor.

Luarea în considerare a tuturor particularităților limbii lui Șincai denotă o sudură neaderentă întru totul a elementelor de influență la materialul oferit de limba populară. Însă efortul făcut de Șincai în direcția îmbogățirii limbii reprezintă o contribuție remarcabilă, iar opera lui, luată în ansamblu, va rămîne un monument al culturii noastre.

FLOREA FUGARIU

LISTA

lucrărilor lui Șincai citate în *Limba lui Șincai*, și siglele trimiterilor*

A = *ABC sáu ALPHAVIT pentru folosul și procopsálá* [*sc*]*oálelor celor normalesci á nemului romănesc.* 𝔄𝔅ℭ *oder Namenbüchlein, zum Gebrauche der Walachischen National-Schulen.* Blasendorf. Gedruckt mit den Buchstaben des S[eminars], 1783

Ad = *ADPLAUSUS quo Illustrissimo ac Reverendissimo DOMINO DOMINO SAMUELI VULCAN Graeco-Catholico Episcopo Magno-Varadinensi etc. etc. in exordio Pastoralis suae dignitatis omnigenam felicitatem precantur SUI Tribus linguis Valachica, Hungarica et Latina.* Budae, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1806

B = *ABC sáu BUCAVNĂ spre folosul scolelor niamului romanesc.* 𝔄𝔅ℭ *oder Namenbüchlein zum Gebrauche der National-Schulen.*

---

* Majuscula indică titlul lucrării, iar cifra arabă care urmează indică pagina manuscrisului sau a ediției princeps; trimiterile la *Cronică* sînt marcate prin cifre romane care desemnează numărul tomului manuscrisului autograf, iar cifra arabă numărul paginii tomului respectiv.

in dem Grossfürstenthum. Siebenbürgen. Mit ihrer Röm. Kail. Königl. apost. Majestät allergnädigster Freyheit. Hermannstadt. Gedrückt bey Martin Hochmeister Kail. Königl. priv. Buchdrücker und Buchhändler, 1783

C = *CATEHISMUL CEL MARE cu Întrebări şi Respunsuri, alcătuit şi întocmit pentru folosul şi procopsala tuturor Şcoalelor Normăleşti a Neamului Românesc* de GHEORGHIE GAVRIIL ŞINCAI, Directorul şi Catehetul Şcoalei cei Normăleşti din Blaj şi cell. În Blaj. Cu Typariul Seminariului. 1783

E = *POVĂŢUIRE cătră ECONOMIA de CÎMP pentru folosul şcoalelor româneşti celor din Ţeara Ungurească şi din părţile ei împreunate*, cu milostiva îngăduinţă a împărăteştii şi chesarocrăeştii şi apostoliceştei măriri. Ne legată cu 30 crei<ţari>. La Buda, în Crăiasca typografie a Universităţii Ungureşti, 1806.

El = *ELEMENTA LINGVAE DACO-ROMANAE sive VALACHICAE emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta* per GEORGIUM SINKAY de EADEM AA. LL. Philosophiae & SS. Theologiae Doctorem, Scholarum Nationalium Valachicarum in Magno Transylvaniae Principatu primum atque emeritum Directorem, nunc penes Regiam Universitatem Pestanae Typographiam Typi Correctorem. BUDAE. Typis Regiae Universitatis Pestanae 1805

Î = *ÎNDREPTARE cătră ARITHMETICĂ întîia parte, alcătuită şi întocmită pentru folosul şi procopseala tuturor Şcoalelor Normăleşti a Neamului Românesc* de GHEORGHIE ŞINCAI din ŞINCA, directorul şi catehetul numitelor şcoale, &. În BLAJ. Cu Typariul Seminariului. 1785

L = *EPISTOLA GEORGII SINKAY de EADEM ad Spectabilem et Clarissimum virum IOANNEM de LIPSZKY* Capitaneum Caesareo-Regii Regiminis Eqvestris Hvngarici, qvondam Vécseyani, nvnc Hasso-Hombvrgensis, *MAPPAE GEOGRAPHICAE* Provinciarum ad S. Coronam Regni Hungariae pertinentium elucubratorem. BUDAE. Typis Regiae Vniversitatis Pestanae 1804

N = *Istoria naturei sau a firei*

P = *PRIMA PRINCIPIA LATINAE GRAMMATICES QUAE ADUSUM SCHOLARUM VALACHICO—NATIONALIUM Propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjecta Valachica Lingva, in hunc ordinem redegit, ac typis edi curavit* GEORGIUS GABRIEL SINKAI de EADEM AA. LL. Philosophiae, & SS. Theologiae Doctor, ac Primariae Scholae Nationalis Balasfalvensis Director & Catecheta. BALASFALVAE. Typis Seminarii Dioecesani. MDCCLXXXIII

S = *ÎNVĂŢĂTURĂ FIREASCĂ spre SURPAREA SUPERŞTIŢIEI NORODULUI*

V = < *Vocabularium pertinens ad tria regna naturae* >

HRONICA ROMÂNILOR ŞI A MAI MULTOR NEAMURI în cît au fost iale aşa de amestecate cu românii, cît lucrurile, întîmplările şi faptele unora, fără de ale altora nu se pot scrie pre înţeles, din mai multe mii de avtori, în cursul de 34 de ani culeasă şi după anii de la naşterea Domnului nostru Is. Hs. alcătuită de GHEORGHIE ŞINCAI din ŞINCA, doctorul filosofiei şi al theologhiei, fostul director al şcoalelor naţionalnice în toată Ţeara Ardealului şi diortositoriul cărţilor în crăiasca typografie a Universităţii ungureşti. În Buda. În aceaiaş crăiască typografie, începută a se tipări la anul 1808

I = Tom. I
II = Tom. II
III = Tom. III

INDEXUL

capitolelor și paragrafelor *Limbii lui Șincai*

1. PROBLEME DE GRAFIE

1.1. *Oscilații grafice*

1.2. Geminate
  a) Neologisme sau nume proprii cu geminată
  b) Cuvinte românești cu geminată
1.3. *y*
1.3.1. *v* în notarea diftongilor *au*, *eu*
1.4. *th*

2. PRONUNȚIE

2.1. *ce*, *ci*
2.2. *gi*
2.3. *η* (*e* lung grecesc pronunțat în greaca nouă *i*)
2.4. *β* (*b* grecesc, pronunțat mai tîrziu *v*)
2.5. *u* pronunțat ca *v* în diftongi înainte de consoană

3. FONETICĂ

3.1. *Vocalele*

3.1.1. *a=e, ă*
3.1.2. *ă=a* neaccentuat, *a, e, o, i, î*
3.1.3. *e=ă, i, î*
3.1.4. *o=u, ă, a*; *o > ău*
3.1.5. *i=e, î, u, iu*
3.1.6. *î=e, i, u*
3.1.7. *-u* scurt final; *u=o, ă, i, î*

3.2. *Semivocalele*

3.2.1. Apariţii de semivocale
3.2.2. Dispariţia semivocalei
3.2.3. Dispariţia semivocalei ca al doilea element al diftongului
3.2.4. Consonantizarea semivocalei

3.3. *Diftongii*

3.3.1. Diftongarea vocalelor accentuate: *oa=o*; *ia=e*
3.3.2. Monoftongarea: *ei > e*; *oi > o*; *eo > o*; *uă > o*
3.3.3. Diftongii rezultaţi din triftongi
3.3.4. *eu=iu*

3.4. *Consoanele*

3.4.1. Sonante
3.4.1.1. *-m > -n*
3.4.1.2. *n=m*
3.4.1.3. *r=l*
3.4.1.4. *l'* urmat de *i* cade
3.4.2. Guturale
3.4.2.1. *c=g*
3.4.2.2. *c=h*: a) în poziţie finală; b) în alte poziţii
3.4.2.3. *g=c*

3.4.2.4. *h=c*
3.4.2.5. Căderea lui *h-* iniţial

3.4.3. Confuzia palatalelor cu perechile lor dure
3.4.3.1. *k'* redat uneori prin *t*
3.4.3.2. *g'* notat cu *d*
3.4.3.3. *h' > č*; *h' =f'*
3.4.3.4. *f' > č*
3.4.3.5. *t' > č*
3.4.3.6. *ţ' > ţ*; *ţ* alternînd cu *t*

3.4.4. Africate
3.4.4.1. *ğ* pentru literarul *j*
3.4.4.2. *ğ* redat prin *j* (fonetism ardelenesc)
3.4.4.3. *č > ğ*; *č > ş*
3.4.4.4. *dz* la plurarul unor substantive
3.4.5. Fricative
3.4.5.1. *s* intervocalic notat *s* sau *z*; *s* după *n* apare uneori notat *z*
3.4.5.2. *s* provenit din reducerea grupului *x*
3.4.5.3. *s > ş*; *s* pentru *ş*
3.4.5.4. *z* din *s* intervocalic sau în vecinătatea lui *n*; *z* în alternanţă cu *d*; *z > s*
3.4.5.5. *dz* pentru *z*
3.4.5.6. *ş < s*; *ş < j*; *ş > j*; *-ş* muiat notat dur
3.4.5.7. *j < ş*; *j > ş*; *j < ğ*; *j = ğ*
3.4.5.8. *f = v*
3.4.5.9. *v=f*; *v > h*; *v > g*

3.5. *Fenomene fonetice*

3.5.1. Asimilare
3.5.1.1. Asimilarea progresivă
3.5.1.2. Asimilarea regresivă
3.5.1.3. Asimilare la distanţă: a) vocalică; b) consonantică
3.5.1.4. Lipsa asimilării
3.5.2. Disimilare
3.5.3. Dispariţia unei vocale: *afereza*; *sincopa*; *apocopa*; *eliziunea*
3.5.4. Inserţia unui sunet: anaptixa; epenteza

3.5.5. Metateza
3.5.6. Haplologia
3.5.7. Grupuri de consoane:
    a) inițiale: păstrate, reduse;
    b) interioare reduse
3.5.8. Fonetică sintactică
3.5.9. Etimologie populară

3.6. *Accentul*

3.6.1. Numele proprii și cuvintele împrumutate din latină și greacă
3.6.2. Accent diferit de cel din limba literară de azi

4. MORFOLOGIA

4.1. *Substantivul*

4.1.1. Genul: masculin pentru feminin; feminin pentru neutru; neutru pentru feminin; neutru pentru masculin; feminin pentru masculin; masculin pentru neutru
4.1.2. Declinările
4.1.2.1. Declinarea I
4.1.2.2. Declinarea a II-a
4.1.2.3. Declinarea a III-a
4.1.3. Genitiv-dativul
4.1.3.1. Genitiv-dativul declinării I
4.1.3.2. Genitiv-dativul declinării I, nearticulat
4.1.3.3. Alternanțe vocalice și consonantice
4.1.3.4. Genitiv-dativul numelor proprii
4.1.3.5. Genitivul-prepozițional
4.1.3.6. Dativul adnominal
4.1.4. Acuzativul
4.1.5. Vocativul
4.1.6. Pluralul
4.1.6.1. Lipsa alternanței la plural: vocalică, consonantică
4.1.6.2. Alternanța *d/dz*

4.1.6.3. Forme neobișnuite de plural
4.1.6.4. Pluralia tantum
4.1.6.5. Pluralul în *-i*, la declinarea I
4.1.6.6. Pluralul neutrelor în *-uri* în loc de *-e*; forme oscilante

4.2. *Adjectivul*

4.2.1. Forme ciudate de singular
4.2.2. Pluralul feminin și neutru al unor adjective în *-iu*, *-ie*
4.2.3. Genitiv-dativul feminin al unor adjective aflate între un determinant și substantivul determinat
4.2.4. Comparativul precedat de *cel*
4.2.5. Superlativul format cu *bine*, *prea*, *mult*, *tocma*, *între* + *toți*, *toate*, în loc de *foarte*

4.3. *Articolul*

4.3.1. Numele proprii masculine articulate
4.3.2. Nume proprii feminine nearticulate
4.3.3. Articularea adjectivului și a substantivului determinat
4.3.4. Articularea cuvîntului aflat pe locul al doilea
4.3.5. Articolul *-le* al masculinelor de declinarea a III-a, folosit la alte declinări
4.3.6. Articularea pronumelui relativ
4.3.7. Formă unică a articolului genitival
4.3.8. Articolul adjectival după substantive urmate de adjective

4.4. *Pronumele*

4.4.1. Forme regionale sau arhaice ale pronumelui personal
4.4.1.1. Pronumele personal de persoana a III-a, folosit cu valoarea lat. *ille*
4.4.1.2. Evitarea repetării formei scurte a pronumelui personal
4.4.2. Pronumele reflexiv folosit în locul celui personal
4.4.2.1. Forme rare azi ale pronumelui reflexiv
4.4.3. Pronumele *dînsul* folosit pentru *el*
4.4.4. Pronumele demonstrativ folosit cu valoare emfatică
4.4.4.1. Femininul lui *acela* notat diferit de masculinul plural

4.4.4.2. Folosirea lui *acesta, acela* după model latinesc
4.4.4.3. *acest, acesta, acel, acela* folosite în poziții similare
4.4.4.4. Pronumele demonstrativ însoțit de particula *-ș(i)*
4.4.4.5. *cest(a)* în loc de *acesta*
4.4.4.6. Demonstrativul *celălalt* după model latinesc, cu valoarea de „restul“
4.4.5. Pronumele relativ articulat; relativul cu valoare de interogativ
4.4.5.1. Formele oblice ale lui *cine* pentru ale lui *care*
4.4.5.2. Accentuarea pronumelui relativ
4.4.5.3. Acuzativul relativului fără *pe*
4.4.5.4. Relativul la început de frază cu valoare de demonstrativ (după model latinesc)
4.4.6. Pronumele nehotărît; forme mai puțin obișnuite
4.4.7. Pronumele de identitate: *însul*

4.5. *Numeralul*

4.5.1. Numeralul ordinal
4.5.1.1. Numeralul cardinal nu primește articolul adjectival *cel*
4.5.2. Numeralul ordinal înlocuit cu cel cardinal

4.6. *Verbul*

4.6.1. Schimbări de conjugare
4.6.2. Diateza. Reflexivul cu valoare de pasiv
4.6.2.1. Activul pentru reflexiv
4.6.3. Modurile
4.6.3.1. Infinitivul în locul imperfectului, conjunctivului; infinitivul lung substantivat
4.6.3.2. Participiul perfect pasiv cu valoare activă
4.6.3.3. Imperativul
4.6.3.4. Conjunctivul
4.6.3.5. Condiționalul trecut folosit după model latinesc
4.6.4. Timpurile
4.6.4.1. Viitorul

4.6.4.2. Perfectul compus preferat celui simplu
4.6.4.3. Perfect anterior pentru mai-mult-ca-perfect
4.6.4.4. Persoanele

4.7. *Adverbul*

4.7.1. Negația

4.8. *Conjuncțiile*

4.8.1. Copulative
4.8.2. Adversative
4.8.3. Comparative
4.8.4. Concesive
4.8.5. Cauzale
4.8.6. Condiționale
4.8.7. Consecutive
4.8.8. Completive
4.8.9. Temporale

4.9. *Prepozițiile*

5. SINTAXA

5.1. *Sintaxa părților vorbirii*

5.1.1. Construcția verbului
5.1.2. Consecuția timpurilor
5.1.3. Lipsa repetării unor elemente auxiliare ale formelor verbale
5.1.4. Lipsa repetării pronumelui nearticulat
5.1.5. Dativul adnominal

5.2. *Sintaxa propoziției*

5.2.1. Acordul
5.2.2. Apoziția

5.3. *Sintaxa frazei*

5.3.1. Propozițiile relative

5.4. *Topica*

5.4.1. Intercalarea
5.4.2. Poziția complementului
5.4.3. Inversiunea

6. LEXICUL

6.1. *Arhaisme*

6.1.1. Cuvinte arhaice
6.1.2. Forme arhaice
6.1.3. Sensuri arhaice

6.2. *Regionalismele*

6.2.1. Ardelenisme
6.2.2. Cuvinte comune mai multor regiuni sau general populare; forme regionale; sens regional

6.3. *Neologismele*

6.3.1. Neologisme
6.3.2. Neologisme adaptate
6.3.3. Calcuri
6.3.3.1. Calcuri propriu-zise
6.3.3.2. Calc semantic
6.3.3.3. Expresii calchiate
6.3.3.4. Cuvinte sau noțiuni neologistice redate prin perifrază

6.4. *Glose*

6.4.1. Ardelenisme sau regionalisme glosate
6.4.2. Neologisme glosate
6.4.3. Favorizarea pătrunderii neologismelor

6.5. *Traducerea numelor proprii străine*

6.6. *Sensuri neobișnuite*

6.6.1. Abstractul pentru concret

6.7. *Creații personale sau neatestate la alți autori*

6.8. *Variante lexicale*

6.9. *Formarea cuvintelor*

6.9.1. Compunerea
6.9.2. Derivarea cu prefixe
6.9.3. Lipsa prefixelor
6.9.4. Derivarea cu sufixe
6.9.5. Formații regresive
6.9.6. Creații prin contaminare
6.9.7. Analogia

7. PROBLEMA LIMBII LITERARE ÎN OPERA LUI ȘINCAI

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Se iniţiază, într-o serie de şase volume, publicarea integrală a operei lui Gheorghe Şincai.

Primele trei volume cuprind *Cronica românilor*, al IV-lea versiunea latinească a primului volum al *Cronicii*, iar următoarele, lucrările în româneşte, de interes mai larg *(Catehismul cel mare...*, *Povăţuire către economia de cîmp...*, *Istoria naturei sau a firei*, *Învăţătură firească spre surparea superştiţiei norodului)*, precum şi lucrările în latineşte de gramatică, lexicografie şi manualele şcolare în româneşte, latineşte şi bilingve.

Această ediţie s-a întocmit pe baza manuscriselor autografe sau, în lipsa manuscriselor, pe baza ediţiilor apărute în timpul vieţii lui Şincai.

Dat fiind caracterul eterogen al lucrărilor cuprinse în volumele IV — fine, descrierea manuscriselor şi a ediţiilor Şincai, precum şi normele de transcriere şi interpretare se vor da la începutul fiecărui volum. Aici ne vom ocupa exclusiv de *Cronică.*

Ediţiile Cronicii. Se editează pentru prima dată *Cronica* lui Gheorghe Şincai, în lectura manuscrisului autograf integral, aflat în păstrare la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, sub nr. 592.

I Prima ediţie [1], parţială, a *Cronicii* o reprezintă fragmentul publicat la finele *Calendarului de la Buda pe anul 1808*. Îngrijită de Şincai, această „ediţie“ este neîndoios cea mai valoroasă şi ne-a folosit la fixarea sistemului de transcriere a chirilicelor manuscrisului.

II *Ediţia Iaşi 1843* reproduce *manuscrisul-copie Mărcuţiu*; e un volum de 504 pagini şi merge pînă la anul 999 inclusiv. Menţionăm că dislocă trimiterile din pagina manuscrisului, în subsolul paginii tipărite (la fel cu *Ediţia 1886*). În loc de prefaţă, editorul „afarădătătoriul“, Gherman Vida, pune o exortaţie: „*Prea iubite şi nepreţuite al mieu suflete!*“, care e un autoelogiu al editorului.

Lectura manuscrisului şi a notelor este făcută sub nivelul exigenţelor minime în epocă.

III *Ediţia Buda 1844*. Îngrijită de profesorul Gavra. E un volum de 700 pagini şi merge pînă la anul 1383. Textul este precedat de „Închinarea operii de faţă preaputernicului Dumnezeu Sabaoth“, pe două pagini, şi de „precuvîntarea editoriului a Plasmii acestia către Posteritatea (Următorimea) Naţiei româneşti“.

Editorul pune o singură notă, pe care o reproducem: „Opul şincaian, precum am mai vestit de cîteva ori şi în alte locuri, îl am la mînă în doao mînăscrise diştincte; în unul, în locul acesta se pune cuvîntul «pravoslavnici», în celalalt «catholici». Altmintrelea, în decursul istoriei acestia, aceea am cam observat: ca cînd authorul nostru atinsele cuvinte le-ar întrebuinţa în loc de synonyme, Însemnarea Editorului.“ Nota lui Gavra se află la p. 118 şi se referă la contextul: „nu numai au rămas creştini pravoslavnici“ (anul 377).

Într-adevăr Şincai foloseşte sinonimic cuvintele menţionate, iar prezenţa lui *pravoslavnic* într-unul din manuscrisele lui Gavra trădează, probabil, o corectură de copist.

---

[1] Asupra titlului complet al diferitelor ediţii, vezi fotocopiile acestor ediţii în materialul ilustrativ al primului volum.

IV *Ediţia Iaşi 1853—1854*. E prima ediţie integrală a *Cronicii*, după *manuscrisul-copie Mărcuţiu*, folosit şi de Vida, manuscris păstrat actualmente în Biblioteca centrală universitară din Iaşi, sub nr. IV-1. S-a tipărit în trei volume, ultimul fiind precedat de o biografie a lui Gheorghe Şincai, întocmită de A. Trebon Laurian.

Desprindem din adresa domnitorului Alexandru Ghica către vornicul Grigore Cuza, şeful departamentului averilor bisericeşti şi ale învăţăturilor publice: „să pui la cale tipărirea zisului manuscris în cel mai îmmulţit prin putinţă număr, păstrîndu-se ne alterat tecstul originalului“ şi „spre agiutoriu întru privigherea şi grăbirea ediţiei ecsacte după tecst, prin înadinse ofisuri am însărcinat sub a d-tale preşedinţă o comisie închiegată de d-lor aga Alecu Donici, aga Anastasie Panu şi colonelul Mihail Cogălniceanu“.

Ediţia, de fapt, aparţine lui A. Trebon Laurian: „resultatul grabnicei publicări este a se datori îndeosebi d-*sale* general-inspectorului scoalelor A. Trebon Laurian, pre care, prin ofisul Vostru din 28 iunie 1852, n. 3257, l-aţi rînduit membru al comisiei şi carele au privighiat corectura ediţiei şi au îndreptat greşelele manuscrisului“, va comunica comisia domnului, Alexandru Ghica, la „1853, iunie 4 zile“, cînd au apărut primele două volume, la exact un an de la numirea lor în comisie pentru tipărirea *Cronicii*, „în anniversara rînduirei lor“.

Asupra a ceea ce denumim azi principii de editare, după care s-a călăuzit comisia, extragem din raportul comisiei, adresat domnului şi tipărit în faţa tomului I, ca prefaţă pentru întreaga operă: „Comisia, potrivit dorinţei înălţimei-voastre şi insuflată însăşi ea de un sînt respect pentru osteneala intelectuală a strălucitului autoriu, au pus lege de a nu se atinge cît de puţin de tecstul original, modificîndu-l sau adăogîndu-l în ceva. Această ediţie este dar reproducţia credincioasă a scrierei lui Şincai.“

Ultima frază contravine afirmaţiei de mai sus că A. Trebon Laurian „au îndreptat greşelele manuscrisului“. (Pentru stabilirea intervenţiilor lui Laurian în manuscris, ar fi fost nevoie de confruntarea integrală a manuscrisului cu textul. Nu am făcut această operaţie întrucît nu edităm *manuscrisul-copie Mărcuţiu*, ci manuscrisul original Şincai. Am confruntat însă integral manuscrisul pe care îl editām cu un exemplar tipărit al acestei ediţii, din dorinţa de a aduce eventuale îmbunătăţiri, în cazul că ar fi lipsit ceva important din manuscrisul nostru, care urma să obţină viza cenzurii guvernului transilvan. Manuscrisul autograf Şincai s-a dovedit însă mai complet şi redactat definitiv în vederea trimiterii la tipar.)

Comisia de editare mai menţionează că s-au tras o sută exemplare, în 4⁰, la preţ de 1,50 galbeni toate trei tomurile, şi că în cursul aceleiaşi veri, 1853, se va tipări şi al treilea tom (care va apărea în anul 1854).

Ediţia nu are nici o notă, nici o explicaţie. Trimiterile Şincai sînt păstrate la sfîrşitul fiecărui an, aşa cum am înţeles să procedăm şi noi. Astăzi e o carte relativ rară şi o posedă bibliotecile de stat şi puţine biblioteci particulare.

Faţă de ediţiile precedente, Vida şi Gavra, lucrarea e mai îngrijită, dacă ţinem seama şi de viteza apariţiei (un an de la luarea iniţiativei pînă la apariţia primelor două volume). Totuşi greşelile de lectură sînt numeroase : confuzia între *î* (ѫ) şi *ă* (ъ), introducerea lui -*u* final nesilabic nefolosit de Şincai, moldovenizarea lexicului, ortografie, punctuaţie defectuoase.

V *Ediţia Bucureşti 1886.* Este ultima ediţie a *Cronicii.* Se intitulează „*Ediţiunea a doua, tipărită de Ministerul cultelor şi instrucţiunei publice*“ şi e tipărită la Bucureşti în Tipografia Academiei Române.

Citām din *Prefaţă:* „Ediţiunea s-a făcut după m-scriptul Bibliotecei din Iaşi, care a servit şi ediţiunei noi din 1853, căutîndu-se a se reproduce textul cu toată esactitatea posibilă, cu ortografia, chiar şi cu erorile şi omisiunile copiei. O singură modificare ne-am permis : aceia de a trece, spre mai multă înlesnire, notele în josul fiecărei pagine, în loc de a le grămădi în corpul textului, după fiecare an, precum este în m-scriptul şi ediţiunea ieşeană.

O colaţionare preliminară a m-scriptului din Iaşi cu cel autograf, care se păstrează în Biblioteca «Museului Transilvan» din Cluş (manuscrisul editat de noi, n.n.), cu alte m-scripte şi ediţiuni cunoscute, s-a crezut că ar întîrzia pre mult apariţiunea cărţii, şi de aceia s-a decis tipărirea ei fără acea colaţionare, rămînînd ca la finele volumului al III-lea să se dea un indice complet al tutulor variantelor ce se vor constata în urmă.

Graţie iniţiativei luate de d. D. Sturdza, ministru actual al Instrucţiunei Publice, colaţionarea presente cu m-scriptul original din Cluş s-a făcut de d. profesor dr. Gr. Silaşi, care a notat pe marginile unui exemplar tipărit, ce se păstrează în Biblioteca Academiei Române, toate deosebirile : adaosele, ştersăturile şi corecţiunile făcute de autor. Din acestea se dă la finele volumului al III-lea indicele celor mai însemnate variante, cele cari adaogă sau modifică în ceva textul tipărit, lăsîndu-se afară numai deosebirile mici de ortografie, punctuaţiune şi de inversiuni, spre a nu se încărca prea mult acel indice.“

Semnează Gr. G. Tocilescu, 1886, iunie 1.

Într-adevăr, între paginile 469—508, la finele volumului al III-lea, se prezintă o foarte bogată listă cu rezultatele colaţionării următoarelor manuscrise şi ediţii : *manuscrisul autograf* (pe care îl editām acum) ; *manuscrisul-copie Mărcuţiu* (pe baza căruia s-au întocmit ediţiile *Iaşi 1843* ; *Iaşi 1853—1854* ; *Bucureşti 1886*) ; *Ediţia Iaşi 1843* ; *Ediţia Iaşi 1853—1854* ; *Ediţia Buda 1844* şi *Calendarul de la Buda pe anul 1808.*

Din această listă trebuiau eliminate *ediţiile Iaşi 1843*, şi *Iaşi 1853—1854*, deoarece nu se colaţionează zadarnic ediţii atîta vreme cît se dispune de manuscrisul acelor ediţii.

O altă observaţie pe care o facem şi care îi va fi dat de gîndit lui Tocilescu, care începuse editarea înainte de a face colaţionarea cu *manuscrisul autograf*, cu *Ediţia Buda 1844* şi cu *Calendarul de la Buda pe anul 1808*, este concordanţa lecţiunilor din *Calendar* cu cele din *manuscrisul autograf.* În fapt, singură colaţionarea *copiei Mărcuţiu* cu *manuscrisul autograf* şi preferarea sistematică a lecţiunilor originalului, adică eliminarea erorilor *copiei Mărcuţiu*, ar fi coincis cu editarea originalului, pe care Tocilescu nu îl avea la dispoziţie.

Cercetarea deosebirilor dintre *manuscrisul autograf* şi *Calendarul de la Buda pe anul 1808* de o parte, faţă de restul ediţiilor de altă parte, dă imaginea exactă a erorii lui Tocilescu de a tipări cartea înainte de colaţionarea manuscrisului original de la Cluj de către Silaşi. Probabil că Tocilescu nu va fi crezut că erorile copistului Mărcuţiu sînt atît de numeroase şi de grave, altfel n-ar fi început tipărirea (vezi în materialul ilustrativ fotocopia primei pagini a *Ediţiei Bucureşti 1886*, cu adnotările marginale ale lui Silaşi).

Ediţia a avut meritul de a transpune în litere latine, cu ortografia oficială, chirilicele manuscrisului, nu întotdeauna interpretate consecvent.

VI *Manuscrisul.* Reprezintă transcrierea pe curat, în vederea tipăririi, a unei opere care depăşise de multă vreme faza de ciornă, aşa cum ne-am putut da seama din confruntarea integrală pe care am făcut-o cu *Ediţia Iaşi 1853—1854* şi din sondajele asupra manuscrisului ediţiei menţionate *(copia Mărcuţiu)*, manuscris-copie al unui original după care şi-a întocmit Şincai manuscrisul definitiv pe care îl publicăm.

O ediţie critică a manuscrisului pe care îl editām, în accepţia curentă a confruntării diferitelor manuscrise autografe şi menţionării tuturor sau anumitor deosebiri, se impunea numai în cazul că am dispune de un alt sau de alte manuscrise Şincai, posterioare acestui manuscris, şi întocmite de autor ca o formă de elaborare superioară a operei, cu rezerva, pe deasupra, ca autorul să fi continuat să se afle în posesia manuscrisului editat de noi. Însă faptul că, după confiscarea *Cronicii*, Şincai transcrie el însuşi, la Oradea, volumul al III-lea, încredinţînd de altfel primele două volume altor copişti, dovedeşte că pentru acele două volume dispunea de un text complet şi nu avea nimic deosebit de adăugat, iar volumul al III-lea, dintr-o pricină sau alta, pretindea, la transcriere, mîna autorului. Şi într-adevăr, sub raportul redactării, diferenţele cele mai sensibile se întîlnesc între volumul al III-lea, fond Oradea, şi volumul al III-lea al manuscrisului nostru.

De asemenea, dacă am fi dobîndit convingerea că manuscrisul înaintat cenzurii prezintă diferenţe faţă de manuscrisele fond Oradea, tocmai din pricina supunerii la cenzură a acestui manuscris, am fi crezut de datoria noastră să menţionăm de fiecare dată diferenţele.

Textul este scris în întregime de mîna Şincai şi prezintă relativ puţine ştersături. Adăugările se datoresc mai degrabă omisiunilor decît intervenţiilor ulterioare în text. La corectură revine ştergînd în mai multe rînduri informaţii autobiografice sau şi de altă natură. Le-am restituit între paranteze drepte acolo unde ştersătura nu ne-a împiedicat lectura.

Transcrierea textului. Manuscrisul este scris cu litere chirilice, într-un alfabet pe care Şincai se străduieşte să-l respecte riguros.

Am căutat să punem sub ochii cititorului ceea ce reprezenta o *realitate fonetică* în vorbirea lui Şincai. Am reflectat adesea la afirmaţia lui Şincai, că pe vremea lui sînt numai doi oameni de cultură care ştiu să se folosească corect de literele chirilice, anume Samuil Micu Clain şi episcopul de Argeş : „E mille vero scribentibus ad amussim scribentem vix unum nominare queo : est enim Cl. Pater Samuel Klein, quantum indicare possem, inter modo viventes apprime gnarus linguae Valachicae, est Reverendissimus Episcopus Argiensis in Valachia Transalpina (quos Cl. Dominus Ioannes Molnar de Müllersheim *Menelogii Maioris* emendatores prae caeteris elegit) sane bonus Valachus, ast hi ambo summi inter Valachos nominis viri (mihi parcant) in suis emendationibus quot non commiserunt errores orthographicos? non ob inscitiam, aut ignorantiam, sed ob difficillimam litteris Cyrillianis scribendi methodum“ *(Epistola Georgii Sinkai de Eadem ad... Ioannem de Lipszky... Budae... 1804)*[1].

În transcrierea manuscrisului am adoptat o serie de norme pe care le enumerăm mai jos (vezi şi *Limba lui Şincai*, în special: 1.; 1.1.; 1.2.; 1.3.; 1.3.1.; 1.4.; şi 2.; 2.1.; 2.2.; 2.3.; 2.4.; 2.5., capitolele asupra grafiii şi pronunţiii):

1. *é* sub accent azi, în limba literară, notat de Şincai prin *я'*, totdeauna după consoană, l-am transcris prin *e*; aşadar *lege* pentru

---

[1] „Însă dintre nenumăraţii scriitori cu greu pot numi unul care să ştie să scrie perfect: este preavestitul părinte Samuil Clain, pe cît pot să arăt între cei în viaţă astăzi pe vreunul perfect cunoscător al limbii române; este preareverendul episcop de Argeş (Iosif, n.n.) în Valahia Transalpină (pe care preavestitul domn Ioan Molnar de Müllersheim i-a preferat corectori ai *Mineiului celui Mare)*, un foarte bun cunoscător al limbii române, şi totuşi aceşti doi bărbaţi, foarte renumiţi între români (să mă ierte), în îndreptările lor, cîte greşeli ortografice n-au făcut? Nu din neştiinţă sau din ignoranţă, ci din pricina metodei foarte dificile de a scrie cu litere chirilice.“

λяψε din manuscris, *merge* pentru *мярψε*. De comun acord, toţi reprezentanţii Şcolii ardelene, în sistemele lor de scriere cu litere latine, notau acest *я* printr-un *é*, tinzînd astfel spre adoptarea formei care avea să se impună în româna literară. Cînd însă noi notăm azi diferit *aceia* şi *aceea*, notate deosebit şi de Şincai prin *ачеїа* şi *ачѧїа*, n-am evitat confuzia după procedeul actual, ci păstrînd grafia Şincai pentru masc. pl. *aceia* (care coincide cu sistemul actual), am transcris sing. f. prin *aceaia*, pentru că, de altfel, recunoaştem o mai sensibilă diferenţă în pronunţarea regională a acestor forme, diferenţă pe care ne-am simţit datori s-o redăm grafic.

2. Nu am iotacizat pe *e*- iniţial; de asemenea am păstrat hiaturile grafice în silabele interioare: *ae*, *îe*, *oe*, *oae*, *ue* etc. Ori de cîte ori a iotacizat Şincai, am păstrat, bineînţeles, *i*.

3. Şincai renunţă la litera ζ *(zilo)*. Cînd vrea să marcheze pronunţia *dz*, notează un *з* *(zemle)* precedat de un *d* (vezi *Limba lui Şincai*, 3.4.4.4.). În epocă, de altfel, se făcea confuzie în notarea cuvintelor cu *zilo* sau *zemle*, fapt menţionat în gramatici.

Cuvintele străine care comportă un *zz* în ortografia limbii respective, în cazul că se pronunţă diferit în acea limbă, Şincai le transcrie fonetic *(Galeaţţo* nu *Galeazzo*, ca în italiană). Am păstrat geminata (vezi *Limba lui Şincai*, 1.2.).

4. Am transcris, prin *i*, pe *ĭ*, notat corect de Şincai, înainte de vocale; -*i* final nesilabic, postconsonantic sau al doilea element de diftong, notat de Şincai -*ŭ*, l-am transcris -*i*, ca şi pe -*i* final silabic, pe care Şincai îl notează printr-un -*н* accentuat grav *(н̀)* (vezi mai jos *Accente, spirite)*. În *Epistola*: „*ĭ* ponitur ante vocales et dyphtongos; *н* ante quamvis consonantem et in fine vocum“[1].

5. *o*, ω le-am transcris prin *o*, deşi Şincai le foloseşte diferenţiat: „ω ponitur solitarium, vel coniunctum certis vocibus, quando significat unitatem in genere foeminino; initio vocum; in ultimis syllabis genitivorum et dativorum pluralium; in vocibus a graecis mutuatis iuxta eorundem genium; alias ponitur *o*“[1].

6. -*u* final nu apare notat niciodată pe parcursul întregului manuscris, în poziţie postconsonantică, nesilabic. În *Cuzu* I 242, *roşu* şi alte cîteva cuvinte peste tot, are valoare silabică.

7. ю l-am transcris *iu*, iniţial şi interior; în poziţie finală am păstrat cu regularitate -*u*, nu pentru că s-ar fi ajuns la omonimie cu pluralul, dacă l-am fi eliminat, ci pentru că, în limba lui Şincai, sg. *povăţuitoriu* se pronunţă într-adevăr diferit de pluralul *povăţuitori*. Notaţia atît de atentă fonetică a lui Şincai poate îngădui chiar investigaţii dialectale azi: „Desinentia in *riu* amittunt *u*, ut: făcătoriu, *factor*, făcători; ascultătoriu, *auscultator*, ascultători“.[2]

8. ꙗ l-am transcris prin *ia*.

9. ѧ, folosit de Şincai după vocale, l-am transcris *ia*, ca şi pe ꙗ: „... ꙗ ponitur initio vocum; ѧ in medio et fine“[3].

10. θ în ciuda specificării din *Temeiurile*... lui Budai-Deleanu, fila 10 verso (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, nr. 2425), că „rosianii o grăiesc ca *f*, slovenii ceialalţi ca *ft*, care pronunţie au luat-o şi unii dintre români“, socotim că Budai-Deleanu are în vedere exclusiv cărturari din nordul Moldovei şi că adevărata pronunţie a lui Şincai respecta pe cea originală, grecească, adică *th*. Am transcris, aşadar, regulat *th* (vezi *Limba lui Şincai*, 1.4.).

11. ꙟ *(ios)*. Reprezintă regula la Şincai, care a renunţat la ѫ. L-am transcris iniţial *în*-, *îm*-, *î*-, după caz. „ꙟ solitarium, dum praepositionem *in* significat, pronunciatur, ac si haberet н post

---

[1] „*ĭ* se pune înainte de vocale şi de diftongi; *н* înainte de orice consoană şi la sfîrşitul cuvintelor“ *(Epistola*, p. 4.).

[1] „ω se pune singur sau împreunat cu anumite cuvinte care desemnează unitatea la genul feminin; la începutul cuvintelor; în ultimele silabe ale genitivelor şi dativelor plurale; în cuvintele împrumutate de la greci, după spiritul limbii greceşti; în alte poziţii se pune *o*“ *(Epistola*, p. 4).

[2] Cuvintele care se termină în -*riu* pierd (la plural, n.n.) -*u*, ca de exemplu...“ *(Elementa*, p.36).

[3] „ꙗ se pune la începutul cuvintelor; ѧ la mijloc şi la sfîrşit“ *(Epistola către Lipszky*..., p. 4.).

se... in medio et in fine vocum ponitur ж.“[1] De ţinut însă seama că în română nu se acceptă geminate (vezi *Limba lui Şincai*, 1.2.). Notarea consecventă a lui ꙟ şi з împiedică orice posibilitate de eroare. Am păstrat litera manuscrisului redîndu-le regulat prin *î* şi respectiv *ă* (întîmpinăm aici eventuala nedumerire asupra folosirii de către Şincai a cuvîntului *român* şi a familiei lui de cuvinte. Aşa cum am transcris, aşa figurează de fiecare dată în manuscris şi corespunde concepţiei istorice a lui Şincai asupra perioadei de formare a poporului român; (vezi, de ex.: I 116, unde alternează în aceeaşi frază *românii* cu *romanii*).

12. ч, џ le-am notat, după caz: *ce*, *ci*; *ge*, *gi*, observînd de altfel că în pronunţie confuzia este obligatorie.

13. Am păstrat toate particularităţile morfologice, de ex.: genitiv-dativul f. sg. în *-ei* (vezi *Limba lui Şincai*, *Morfologie*, 4.).

14. Nu am adoptat ortografia actuală la transcrierea numelor proprii şi denumirilor geografice şi de asemenea nu ne-am servit nici de ortografia diferitelor limbi străine din care provin numele proprii, ci, interesaţi de felul cum le pronunţa autorul *Cronicii*, am transcris chirilicele prin care le-a notat autorul. Notaţia lor corectă, conform ortografiei în vigoare, se întîlneşte în *Indicii* de la finele *Cronicii*. Aşa au procedat şi alţi editori de opere istorice, inclusiv de altfel editorii lui Şincai, şi credem că aşa e potrivit.

Am folosit minuscula la notarea numelor de popoare, instituţii, funcţii, calendar etc. şi în general ne-am îngăduit numai ceea ce nu aduce prejudicii sub raportul limbii autorului.

15. Am păstrat regulat toate prescurtările lui Şincai, fără să completăm tacit cuvintele, socotind că e mai indicat să nu mărim inutil volumul operei, ci să dăm, la sfîrşitul *Cronicii*, o *Listă* a prescurtărilor româneşti şi o alta cu prescurtările latineşti folosite de Şincai în text şi în trimiteri.

16. Am păstrat tot ceea ce este neconsecvenţă sau pare cititorului eroare şi am încercat să cuprindem diferitele particularităţi în *Limba lui Şincai*. Pentru înlesnirea cititorului dornic să se informeze asupra limbii lui Şincai, am întocmit *Indexul* capitolelor şi paragrafelor *Limbii lui Şincai*.

---

[1] „ꙟ singur, cînd desemnează prepoziţia *în*, se pronunţă ca şi cînd ar avea н după sine... la mijloc şi la sfîrşitul cuvintelor se pune ж“ *(Epistola*, p. 3—4).

17. N-am corectat nimic în mod tacit, manuscrisul lui Şincai fiind un model de atenţie şi de disciplină în muncă. Parantezele ( ) aparţin scriitorului şi le-am păstrat ca atare; am folosit parantezele [ ] în cazurile în care am restituit în text ştersături ale autorului. Am procedat astfel ori de cîte ori am considerat că fragmentele şterse prezintă vreun interes oarecare şi merită să fie aduse la cunoştinţa cititorului (vezi, de ex.: I 14, 62, 222, 325, 353, 371, 374 etc.). Am folosit parantezele < > pentru cele cîteva omisiuni întîlnite de-a lungul unui manuscris foarte întins: *vă<tă>maţi* I 6; *de-aşi <fi> vrut eu se ajut* I 464 etc.

Am păstrat punctele de întreruperea citatelor, puncte folosite de Şincai la mijlocul sau la sfîrşitul citatelor, fără să unificăm; am menţinut numărul de puncte, indicaţie aproximativă a unei întreruperi mai lungi sau mai scurte în original.

Cuvintele şi frazele în limbi străine, care se întîlnesc în textul *Cronicii*, notate cu alt alfabet decît cel chirilic (majoritatea în latină, mai puţine în germană, maghiară, italiană, franceză, slavă), s-au păstrat cu ortografia Şincai. În cazul cuvintelor şi fragmentelor în greacă, notate totdeauna în alfabet grecesc, am păstrat de asemenea litera manuscrisului Şincai. Textele în limbi străine au fost evidenţiate prin litere cursive.

Am aplicat punctuaţia în vigoare azi numai în situaţiile în care respectarea punctuaţiei autorului ar fi dus la eroare. Menţionăm că punctuaţia lui Şincai e savantă, foarte îngrijită.

În mai multe rînduri, cînd o frază se raportează la doi ani consecutivi, Şincai scindează fraza intercalînd trimiterile la primul an, după care continuă fraza, cu minusculă, la anul următor (vezi, de ex.: I 72, unde fraza întreruptă la finele anului 350 continuă, după trimiteri, la anul 351 al *Cronicii*; vezi şi I 115, între anii 432 şi 433).

Accente, spirite. Şincai accentuează toate cuvintele, chiar şi monosilabele. Conformîndu-ne normelor în vigoare azi, am eliminat accentul, păstrîndu-l însă în cazul substantivelor comune numai cînd diferă de cel folosit azi în limba literară, iar în cazul substantivelor proprii, cînd diferă de cel aşteptat de cititor sau e cu totul necunoscut cititorului (nume proprii străine). L-am marcat, de regulă, numai la primul loc întîlnit; dată fiind însă lungimea manuscrisului, repartizat în trei tomuri, l-am repetat, uneori, la distanţă. Şincai notează cu o deosebită grijă accentul, iar la corectură revine, dacă a greşit (se întîmplă foarte rar să greşească). Un exemplu de atentă notare reprezintă *δячù (de-aci)* şi *δéчй (deci)*. Copiştii manuscrisului Şincai au greşit adesea, notînd *deci* pentru *de-aci*, aşa cum Şincai însuşi a greşit transcriind adesea *décii*, din manuscrisele cronicarilor moldoveni, prin *δячù (de-aci)*. Prezentăm aici cîteva situaţii: în II 28 Şincai înlocuieşte un *décii* din Ureche[1], p. 89, cu *apoi*; de asemenea *apoi* II 315 pentru *décii* din Ureche, p. 213; în II 72 notează *deci s-au întîmpinat* pentru *décii s-au împreunat*, din Ureche, p. 98.

Am eliminat spiritele puse, conform tradiţiei grafice, pe iniţialele vocală sau diftong.

Cratima. Şincai nu folosea cratima, ci, în poziţiile în care o folosim noi astăzi, practica scrierea legată. Ori de cîte ori analiza a cerut-o, am introdus în text cratima. Sub o transcriere *de-acum*, se va recunoaşte în original un *δеакут*, nu un *δякут*. Grafia legată a lui Şincai ne-a îndemnat ca ori de cîte ori el notează dezlegat, cu preţul multor hiaturi, noi să păstrăm scrierea din manuscris, chiar dacă în mai multe rînduri ne-am format convingerea că Şincai, ca şi alţi reprezentanţi ai Şcolii ardelene, împinge prea departe analiza, atunci cînd scrie dezlegat. Ne-am călăuzit însă după maniera vorbirii populare, a poeziei populare şi a poeziei noastre culte de pînă la influenţa occidentală, după care începe să se evite sistematic hiatul. Am păstrat aşadar hiatul, care este în limba lui Şincai un indiciu cert al prevalenţei procedeelor populare asupra celor culte.

Trimiterile lui Şincai date la sfîrşitul anului respectiv (*Cronica* este scrisă analistic, an după an) le-am lăsat la locul pe care îl ocupă în manuscris, nefiind de părere să le dislocăm în josul paginii; am procedat ca *Ediţia Iaşi 1853—1854*, nu ca *Ediţia Iaşi 1843* şi *Ediţia Bucureşti 1886*. Cifrele arabe exponenţi, din textul *Cronicii*, trimit la notele lui Şincai, pe care le-am păstrat ca atare. Exponenţii litere minuscule trimit la notele istorice din subsolul paginii ediţiei noastre; Şincai foloseşte şi el, incidental, minusculele (I 38—40), însă nu ca trimiteri, ci ca explicaţii în textul *Cronicii*.

N-am dislocat trimiterile lui Şincai pentru a nu interveni în pagina manuscrisului.

Notele istorice corectează erori de cronologie, lămuresc erori de interpretare, datorite lipsei sau insuficienţei izvoarelor lui Şincai, explică unele instituţii mai puţin cunoscute (în special între secolele I—XIII), aduc completări care elucidează şi precizează unele fapte istorice, în fine, explică atitudinea autorului *Cronicii* faţă de unele probleme mai importante, care n-au fost tratate în *Prefaţă*.

Transcrierea trimiterilor Şincai (nume de autori şi titluri de opere) s-a făcut păstrîndu-se ortografia autorului, nu după ortografia în vigoare astăzi şi nici după sistemele folosite actualmente în diferitele limbi în care sînt făcute trimiterile. În aceste trimiteri am păstrat toate prescurtările autorului. Completarea numelor şi a titlurilor ar fi dublat volumul notelor; cititorul va găsi la finele *Cronicii* o *Listă* completă a autorilor şi operelor româneşti şi străine citate de Şincai, atît în text cît şi în note.

Glosarul se dă la finele ultimului volum al *Cronicii*. La articolele din *Glosar*, la care figurează traducerea în latineşte a cuvîntului românesc, am dat acea traducere pentru că aparţine lui Şincai, care şi-a tradus în latineşte tomul I pînă la anul 1183 (volumul al IV-lea al ediţiei noastre). În vederea întocmirii *Glosarului* am confruntat textul românesc al *Cronicii* cu cel latinesc.

Toate trimiterile aparatului critic şi din *Prefaţă* nu se fac la pagina volumului tipărit, ci la pagina manuscrisului Şincai, notată marginal stînga, cu cifre arabe. De ex.: trimiterea III 27 se va înţelege: tomul al III-lea al manuscrisului Şincai, pagina 27.

Editorii aduc şi pe această cale vii mulţumiri redactorului de carte, Constantin Mohanu, pentru ajutorul competent şi binevoitor, pe care l-a acordat la elaborarea întregii lucrări.

FLOREA FUGARIU

---

[1] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, P.P. Panaitescu, ed. a II-a, E.S.P.L.A.

HRONICA ROMÂNILOR

TOM I

HRONICA
ROMÂNILOR
ȘI
A MAI MULTOR NEAMURI

ÎN CÎT

au fost iale aşa de amestecate cu românii, cît lu-
crurile, întîmplările şi faptele unora, fără de ale
altora, nu se pot scrie pre înţeles, din mai multe
mii de avtori, în cursul de 34 de ani culeasă şi
după anii de la naşterea Domnului nostru Is. Hs.
alcătuită

DE

GHEORGHIE ȘINCAI din ȘINCA

doctorul filosofiei şi al theologhiei, fostul director
al şcoalelor naţionalnice în toată Ţeara Ardealului şi
diortositoriul cărţilor în crăiasca typografie a
universităţei ungureşti

În Buda
În aceaiaş crăiască typografie, începută a se
tipări la anul 1808

Tantae molis erat Romanam condere gentem!
VIRGILIUS

Aceasta era întîiu de a se face
pentru români.

VLĂDICA MAER VORBIND CU SAUL SERDARIUL.

3

HRONICA ROMÂNILOR

CAREA ÎNCEPE DIN ANUL 86
DUPĂ NAŞTEREA DOMNULUI HS. AŞA MERGE :

Anul 86. Dechéval, craiul Dachiei-ceii-Vechi, carele şi Diurpanéu s-au numit[1], fiind în lucrurile de oaste foarte priceput, isteţ la minte, la bătae nepregetătoriu şi învăţat a năvăli sau de a se trage îndărăpt[2], s-au sculat în anul acesta cu oaste asupra romanilor, pre carii mai şesesprăzece ani i-au năcăjit[3] pentru necuvioasa purtare a împăratului Domitian, carele era nu numai nesuferitoriu de osteneli, ci şi fricos, slab la fire şi dat spre sburdările trupeşti nu numai cu mueri, ci şi cu prunci[4]. Drept aceaia el nu s-au atins de războiu, fără numai prin povăţuitori s-au oştit cu Decheval[5].

[1] Paulus Orosius, lib. 7, c. 10; Paulus Diaconus, lib. 9; Katona in *Synopsi chron.*, p. 2, sect. 1. [2] Dion Cassius in *Domit.*; Sethus Calvisius in *Opere chron.* [3] Calvisius, l. c.[a] [4] Dion, l. c. [5] Dion, l. c.; Orosius, l. c.; Paulus Diac., l. c.; Philippus Brietius in *Chronico univ.*

---

[a] Trimiterea *l. c.* pentru titlul operei istorice a lui Calvisius, citat aici, deşi e prima menţiune a acestui izvor, ar putea sugera faptul că Şincai, într-o formă precedentă de redactare, şi-a început *Cronica* mai înainte de anul 86 sau că se referă la colecţia sa de documente pe baza căreia şi-a întocmit *Cronica*.

Anul 87. Tocma cînd rîvnea Domitian ca să se cinstească ca un zeu[1], în anul 87, Decheval pre Oppie Sabín, prefectul Mesiei-de-Gios, adecă al Bulgariei de acum, reu îl juca[2].

[1] Dion, Calvisius et Katona, ll. cc. [2] Dion et Katona, *ibidem.*

Anul 88 Decheval, în anul acesta, iarăş bate pre Oppie Sabin[1] şi cuprinde mai multe cetăţi de la vecini, sóţii romanilor[2], apoi trimite soli de pace la Domitian[3], dară acesta nu priimeşte pacea, ci,

[1] Dion in *Trajanum;* Katona in *Synopsi.* [2] Idem, ll. cc. [3] Petrus Patricius et Magister, *De legationibus.*

Anul 89. în anul aci curgătoriu, însuş porneşte în coantra lui Decheval, dar apoi trăgîndu-se, merge asupra cvadilor, carii lăcuia în Moravia, era nemţi şi nu-i dăduse ajutoriu în coantra dachilor[1], şi pre Cornelie Fusc îl trimite asupra lui Decheval cu mare oaste. Carea înţelegîndu-o Decheval se turbură şi iarăş trimite soli la Domitian, în batjocură zicîndu-i că de-i vor da romanii fieştecarele cîte doi fileri pe an,
4 va face pace, almintrelea va/cuteza şi tot reul, cît va putea, îl va face romanilor[2]. Nici au fost deşerte cuvintele craiului, că pre Cornelie Fusc şi pre Oppie Sabin (dintră carii acesta era consulariu, iar acela prefect pretóriului, deregător de frunte la romani) i-au bătut şi i-au stîns cu oştile dinpreună[3]; pre Domitian încă l-au fugărit cvadii[4]; ba încă şi sármatele, carii era sloveni, i-au tăiat un leghion cu povăţuitoriu cu tot[5]. Pentru care perderi de silă i-au căutat lui Domitian a face pace cu Decheval, căruia i-au dat mulţi bani, tot feliul de meşteri şi multe scule dintru ale sale[6], făgăduindu-i şi tribut (haraci, dare) întru avenire pe fieştecare an[7]. Tocmeala aceasta, măcarcă era păguboasă, ruşinoasă şi neauzită mai nainte întră romani, au ţinut pînă la Traian[a], precum vom arăta în cele ce urmează. Înse Iulian, carele fu făcut mai mare povăţuitoriu în locul lui Cornelie Fusc, urmînd lui Fabie celui de demult, au contenit cîtva răpirile lui Decheval şi ale dachilor[8].

---

[a] Şincai pune înţelegerea dintre daci şi romani la anul 89. De fapt, această înţelegere a avut loc după anul 94, cînd dacii au fost înfrînţi la Tapae. Cu această ocazie s-a stabilit ca romanii să dea un ajutor dacilor, care erau consideraţi ca aliaţi ai romanilor, şi nu haraci, cum socoteşte Şincai.

[1] Petrus Patricius et Mag., *De leg.;* Brietius in *Chronico;* Paulus Diac., lib. 9. [2] Idem Petr. Patricius, l. c. [3] Paul. Diac., l. c. [4] Orosius, lib. 7, c. 10; Paulus Diaconus et Brietius, ll. cc. [5] Paulus Diac., l. c. [6] Brietius, l. c. [7] Dion in *Domit.;* Brietius, l. c. [8] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 90. Domitian, mîndrindu-se în deşert[1] şi din nenorocirea oştilor sale laudă vînînd[2], ca un fără de minte sumeţ, încă din tabără au scris la Roma, fălindu-se ca cum ar fi învins pre toţi nemicii (protivnicii), pentru carea, cît ţinea stăpînirea romanilor, pretutindenea i-au făcut státue (chipuri cioplite sau vărsate) de aur şi de argint[3]; apoi înturnîndu-se în Roma ca un biruitoriu al dachilor şi al nemţilor, au ţinut mare triumf de leghioanele cele de dînşii mai stînse[4]. De sarmate numai laură (cunună de vitejie) au purtat[5]. Dat-au şi o cină în carea pre oaspeţi mai întîiu foarte i-au înfricoşat, iară dup-aceaia i-au bine dăruit[6].

[1] Orosius, lib. 7, c. 10; Paulus Diac., lib. 9. [2] Brietius in *Chronico.* [3] Dion in *Domitianum.* [4] Orosius et Paul. Diaconus, ll. cc. [5] Paul. Diaconus, l. c. [6] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 93. În Dachia (adecă : în Ardeal, partea Ţerei Ungureşti cea dintră Tisă şi Ardeal, Ţeara Românească, Moldova, Bucovina şi Bugeac; vezi *Istoria românilor,* carea s-au typărit la sfîrşitul cărindariului din anul 1807, partea 2, § 6), în Mesia (adecă, Bulgaria şi Servia), în Pánnonia (adecă cea de către Buda parte a Ţerei Ungureşti) şi în Ghermania, multe oşti de a romanilor s-au potopit
5 sau pentru prea/mare sumeţia, sau pentru frica şi leneviia povăţuitorilor, întru atîta, cît nu numai despre marginile împărăţiei, ci şi despre locurile cele de ernat ale oştilor încă se putea avea îndoială. Drept aceaia fu chiemat Agricola de la Anglia, se fie povăţuitoriu în coantra dachilor, ci el, fiindcă numai din pizmă era chiemat, n-au priimit deregătoriia şi după scurtă vreme au murit în 23 avgust, fiind de 56 de ani[1].

[1] Cornelius Tacitus in *Vita Iulii Agricolae;* Calvisius in *Opere chron.*

Anul 94. Iulian, carele povăţuia pre romani în coantra dachilor, în anul acesta, slujîndu-i norocul, au poruncit ostaşilor şi sutaşilor ca fieştecare se-şi scrie numele pre scut sau povăză, ca mai lezne să se poată osebi cei viteji de cei fricoşi, şi dînd războiu în locul ce se numea Tápis, care n-au trebuit se fie departe de Sarmizoghetuza (despre carea ceteşte în *Istoria românilor*, partea 2, § 7), pe prea mulţi au tăiat şi omorît dintră dachi; iară Vexínas, carele era al doilea după Decheval, neputînd scăpa cu fuga, cu voia au căzut întră cei tăiaţi şi făcîndu-se mort, noaptea pe ascuns au fugit la ai săi. Însuş Decheval temîndu-se ca nu cumva romanii se năvălească în Sarmizoghetuza, unde avea scaunul, au poruncit de au tăiat arborii de prin pregiurul cetăţei şi de trunchi au acăţat arme, ca părîndu-li-se romanilor că sînt ostaşi, să se întoarne, precum s-au şi întîmplat[1].

[1] Dion Cassius in *Domitianum* Calvisiusque in *Opere chronologico.*

Anul 96. Domitian, după ce au omorît pre mulţi dintră creştini, ba încă şi dintră rudeniile sale, vrea se omoară pre mai mulţi, ci, pîrît fiind de muierea sa, Domítia, fu însuş ucis în 18 septemvrie, în vîrstă de 45 de ani, întru a căruia loc, de tot senatul romanilor, fu înălţat Marc Coccéu Nerva, om bătrîn, dară foarte bun şi pentru aceaia de toţi lăudat, pentru că după doi ani au priimit şieşi fiiu pe Traian[1].

[1] Dion Cassius in *Nervam*; Orosius et Katona, ll. cc.

Anul 98. Marc Cocceu Nerva din inimă dorea se lepede jugul dachilor de pre grumazii romanilor, ci pentru vîrsta bătrîneţelor nu putea; drept aceaia părinţeşte cugetînd despre folosul tuturor, în anul acesta, 98, s-au suit în Capitoiu (cetăţuica sau curtea unde se strîngea senatul), şi acolo cu glas mare au zis: „Ce se fie spre fericirea şi folosul senatului, al romanilor şi al mieu, pre Marc Ulpie/Nerva Traian îl priimesc fiiu“. Apoi, întorcîndu-se cătră Traian, i-au zis: „*Telis, Nerva, tuis, lacrimas, ulţisţere, nostras*[a] — adecă: Cu săgeţile tale, Nerva!, izbîndeşte lacrămile noastre“.[1] După carea faptă a sa nu mult au trăit împăratul Nerva, ci au murit în 27 ianuarie, fiind de 66 de ani[2].

Despre Plotína, muierea împăratului Traian, scrie Dión Cássie[3] cum că cînd se suia în polata împărătească şi încă era pe trepte, întorcîndu-se cătră norod, au zis: „Ca aceaia întru aicea, ca carea vreau se şi es“. Nici s-au înşălat neştine întrînsa, că aşa s-au purtat, împărătească fiind, cît nimenea au putut a-i băga vreo vină.

[1] Dion in *Nervam.* [2] Katona in *Synopsi chronologica.* [3] In *Trajanum.*

Anul 100. Dachii, dedulcindu-se cu darurile ce li se da de la romani, din zi în zi mai multe poftea, dară împăratul Traian necum se le dea mai multe daruri, ci, cîte se obicinuise a se da, încă le-au tras, pentru carea pricină Decheval au început a-şi înmulţi oastea; Traian, ca un viteaz cum era, încă n-au întîrziat, ci în anul acesta cu de-adinsul s-au gătat asupra dachilor[1], pre carii, măcarcă cu anevoe, întru al cincilea an, tătuş de tot i-au iztovit[2].

[1] Dion in *Trajanum;* Calvisius in *Opere chron.* [2] Iulianus Aug. in *Satyra.*

Anii 101—102. „După ce au pornit împăratul Traian asupra dachilor, nici au fost departe de locul în carele se aşezase cu toată oastea sa Decheval, craiul dachilor, iată se aduce la el un burete foarte mare, pre carele era scris cu slove lătineşti: Cum búrii cu toţi soţii lor cearcă pre Traian ca făcînd pace să se întoarne acasă. Traian tătuş s-au lovit cu ei; în carea bătae de au şi căzut mulţi dintră dachi, dară dintră romani atîţa au picat răniţi, cît nici cîrpe cu care se-i lege avea. Drept aceaia Traian (precum zic, carii ştiu), nici veşmîntului său au părtinit, ci mai pre-urmă ş-au tăiat cămeşa şi o a dat se lege ranele ostaşilor celor vă< tă >maţi, iară celor morţi le-au rîdicat altare şi au poruncit ca pre acelea în tot anul se li se facă pomenirea. De-acolo Traian au purces spre munţi şi cuprinzînd dealurile, nu fără de primejdie au ajuns la cetatea în carea era scaunul cel crăesc al dachilor, pre carii, strîmptorindu-i de altă parte Lúsie povăţuitoriul, pre mulţi din ei au tăiat şi prins.

---

[a] Textul latinesc este scris în original cu litere chirilice.

Văzînd acestea craiul Decheval au trimis pre unii dintră cei ce purta cugime (cumănace) la Traian, se ceară pace, făgăduind că va face oricîte i se vor porunci. Iară împăratul Traian i-au/
7 poruncit ca armele şi maşinile (uneltele) cele de războiu şi de stricat ziduri, împreună cu meşterii carii le făcea, şi cu cei fugiţi se i se dea; cetăţile şi turnurile se le strice; din părţile care le cuprinsese de la vecini se iase, şi pre aceia se-i ţie pretini sau protivnici, pre carii vor ţinea şi romanii. Condiţiile acestea Decheval, după ce fu adus înaintea lui Traian, cît de cît trebui se le priimească şi, căzînd la picioarele lui Traian, i s-au închinat.

Traian, după ce au aşezat acestea, s-au înturnat în Italia, şi solii lui Decheval s-au slobozit în senat, unde lepădînd armele şi cu mînile încleştate ca şi şerbii, puţintele au cuvîntat şi cu umilinţă. După ce s-au întărit pacea, numiţii soli iarăş au încins armele, şi împăratul Traian au ţinut foarte frumos triumf de dachi, poreclindu-se şi Dachic."

Pînă aicea sînt cuvintele lui Dion Cassie[1], cu carele se loveşte Petru Patrichie şi Magistru[2], numai cît acesta zice: 1. că Decheval pentru aceaia au trimis acuma dintră cei cu cugime, *pilofórus*, soli la Traian, pentru că aceştea era mai de frunte decît comitii, οἱ κόμηται de carii au fost solii cei mai dinnainte, 2. că Decheval au dat romanilor toată partea Dachiei cîtă au fost cuprins Traian, ce nu e de a se crede că aşa ar fi fost dată Dachia pînă în Sarmizoghetuza, ce e prea mult; ci mai bine zice Dion că au întors cît au fost cuprins de la vecini, nu romanilor, ci stăpînilor celor dintîi, precum se va vedea din cele ce se vor însemna la anii viitori.

Dion nu numeşte locul în care au fost bătaia aci adusă, drept aceaia lezne las se fie fost pre şesul Turdzei[a], precum voiaşte Catona[3],

---

[a] Îndoiala lui Şincai a fost confirmată de cercetările ulterioare. Luptele cu dacii nu s-au dat pe Cîmpia Turzii, ci pînă la Sarmisegetuza, pe un aliniament care urmează drumul de la Porţile-de-Fier—Sarmisegetuza.

nu singur, tătuş întreb, pentru ce n-au fost pre şesul Jîbetului, cum vreau alţii mai mulţi?

În cîtu-i despre solii dachilor cei la Roma trimişi şi în senat întraţi, înseamnă că senatul de-atunci îndată au poruncit de li s-au cioplit chipurile din marmure tocma cum era făcuţi la statură, la fisognomie şi la haine, adecă: obrazul, grumazii, peptul şi picioarele cu cioarecii, din marmure albă; iară cugima, părul şi ţundra (sugmanul), din marmure neagră; gluga, iarăş din marmure albă, tocma cum iaste portul românilor celor ce lăcuesc pre lîngă Sibiiu. Chipurile sau státuele acestea încă de-atunci s-au ţinut în Capitoiul Romei pînă la anul 1775, luna lui fevruarie, cînd au luat patriarhul Evlavie al şeselea moştenirea S. Petru (il Possesso). Eu încă atunci le-am văzut.

---

[1] In *Trajanum*. [2] *De legationibus*. [3] In *Synopsi chronologica*, part. 2, sect. 1./

8 Anii 103—104. Care s-au întîmplat întru aceşti doi ani, pentru aceaia le scriu şi pun înainte cu cuvintele lui Dion Cassie, ca să se vază cu cîtă credinţă s-au fost zis acelea, care se cuprind în *Istoria românilor*, partea 2, § 4, 5. Aşadară Dion zice:

„Cînd se fac acestea, iată vine veste că Decheval multe face împrotiva păcei: cîştigă arme, priimeşte pre cei fugiţi, întăreşte cetăţile, pre neamurile de prin pregiur le îndeamnă prin solii săi la răscoală şi pre cei ce nu-l ascultă îi prădează şi că pîn-acuma încă au cuprins o parte a ţinutului iazigilor, carea în zădar o-au cerut aceştea dup-aceaia îndărăpt, că Traian nu li-o-au întors.

Pentru pricinile acestea, Decheval, de la senat iarăş s-au judecat protivnic romanilor. Iară Traian însuş, şi nu prin povăţuitori, au isprăvit acel războiu. Şi măcarcă Decheval era cu mult mai slab decît Traian, tătuşi puţîn au fost de nu l-au omorît pre acesta cu vicleşug. Pentrucă Decheval au trimis în Mesia, în chip de fugiţi, pre unii carii se omoară pe Traian, la carele şi de alte ori, dară mai vîrtos în vreme de războiu era tocma slobod a întra; ci acei în chip de fugiţi n-au cutezat a face acea fără de lege pentrucă unul dintră dînşii, după ce au căzut în prepus, s-au prins şi trăgîndu-se la munci, au descoperit vicleşugul. De-aci Decheval pre Longhin, povăţuitoriul romanilor, carele era foarte învăţat în meşteşugul de oaste, la atîta l-au adus (prilejuind ca cum ar vrea se facă ce el ar porunci), cît au mers la dînsul. Pre acesta, după ce au mers, au poruncit de l-au legat şi înaintea tuturor l-au întrebat despre sfaturile lui Traian; ci nemica putînd scoate din gura lui, au poruncit se-l dezlege şi la închisoare se-l ţină; apoi s-au rugat prin cărţi lui Traian ca, pentru slobozirea lui Longhin, să se împace cu sine. Căruia Traian aşa i-au respuns cît s-au vezut nici a prea preţui pre Longhin, nici a nu-l băga în vreo samă, ca pre unul a cui moarte nu o vrea, dară viaţa încă nu i-o prea poftea. Care pînă cînd le-au socotit Decheval şi au cercetat ce ar trebui se facă, Longhin, bind veninul carele-l căpătase, au murit.

Într-aceaia Traian au făcut pod de piatră preste Dunăre,
de care eu însumi nu poci destul a mă minuna. Căci măcarcă au
făcut Traian mai multe lucruri minunate, dar podul acela pe
toate le întrece. Fost-au făcut pre doaozeci de stîlpi de piatră
9 cioplită şi-n patru cornuri tăiată; fieştecare stîlp era, afară de
temeiu, înalt 150/de picioare (mathematiceşti), lat de 60 de picioare,
şi era stîlpii depărtaţi unul de altul 170 de picioare şi cuprinşi cu
bolte pe de-asupra. Cheltuiala făcută cu podul acesta au fost nespusă,
dară pentru aceaia au fost podul mai minunat, pentrucă s-au
făcut în rîu vîltoros şi plin de moală şi pentrucă apa rîului nu
s-au putut abate într-altă parte. Iară eu nu pentru aceaia am spus
lăţimea rîului, pentrucă doară ar fi prea mare (căci a une ori, cînd
inundează, de doao şi de trei ori încă e mai mare), ci pentrucă
atîta iaste în locul acela, carele e cel mai îngust, decît care mai
de-ndămînă de a face pod, loc altul nu s-au aflat. În carele, cu cît
cură rîul din lat în mai îngust şi iarăş din îngust în mai lat, cu
atîta cură mai rapede şi e mai afund, ce îmăreşte greutatea cea de
a face pod. Din care lucru lezne se poate înţelege inima cea mare
a lui Traian.

Podul acela, noao nu ne iaste de folos, căci nu se trece pre dînsul, ci stau stîlpii numai de-a fala, ca şi cînd ar fi acuma făcuţi, ca să se cunoască dintrînşii că nu iaste ce n-ar putea face mintea omenească. Traian au făcut podul acesta că se temea ca nu cumva, îngheţînd Dunărea, să se pornească vreun războiu asupra romanilor celor dincolo; carea de cumva s-ar întîmpla, se poată lezne trece oştile preste dînsul. Ci Adrian, temîndu-se ca nu cumva varvarii, omorînd păzitorii podului, mai lezne se treacă în Mesia, au poruncit se rîsipească părţile cele de-asupra ale podului. Drept aceaia Traian, după ce au isprăvit podul, au trecut Dunărea, apoi mai mult fără de primejdie decît în grabă s-au oştit şi de-abea au învins.“ [1]

Iată că Dion Cassie apriat scrie cum că întîiu pre Longhin, povăţuitoriul romanilor, nu Traian l-au trimis, ci Decheval l-au înşălat la sine, a doaoa, apa Dunărei nu s-au abătut de la matca sa, a treia, podul n-au avut 24 de stîlpi, ci numai 20, a patra, nici s-au făcut numai într-un an, precum Calvisie încă arată[2].

În cîtu-i despre iazigi, cărora Traian nu le-au întors partea ţinutului, cea prin Decheval cuprinsă, înseamnă că ei stăpînea tot pămîntul, cît se cuprinde întră Dunăre, Tisă, munţii Carpatului şi apa Branului[3], adecă: toată partea ungurească, cea de către Peşta, cîtă se cuprinde întră numitele otare şi că ei, în vremea aceaia, încă nu era suppuşi romanilor, fără numai cît le era soţi, pentrucă Traian au fost cel dintîiu, carele au lăţit şi întins stăpînirea Romei preste Dunăre[4].

---

[1] In *Trajanum*. [2] In *Opere chron.* [3] Claud. Ptolomeus, lib. 3, cap. 7. [4] Aurelius Victor in *Breviario rer. Rom.*/

10 Anul 105. Fiindcă „împărăţiei romanilor prea mult i-ar fi scăzut, de n-ar fi cuprins Traian, împăratul cel mai mare şi mai viteaz, Dachia, aţîţat fiind şi de împrotivirile dachilor şi de bunătatea ţerei, zice Cheleşeri[1], acelaş împărat, cît au isprăvit podul, îndată au trecut Dunărea şi bătîndu-se, aşa de reu au înfrînt pre dachi, cît n-au remas nici carii se agonisească pămîntul, nici carii se lăcuiască prin cetăţi“[2]. Drept aceaia în anul acesta şi în cei doi ce urmează[3], foarte mulţi lăcuitori au dus în Dachia din toată lumea romanilor[4], dară mai ales din Roma şi din Italia, precum adeverează inscripţiile, care pînă-n zioa de astăzi custă, mai cu samă în Ardeal[5]; din care inscripţii aceaia încă se dovedeşte, că nu numai gloate mişele, ci

şi familii de frunte au fost duse sau strămutate în Dachia. Lung aşi fi în vorbă de aş numera toate familiile, cîte se află în înscripţii, ci tu le ceteşte la Fridválschi[6]. Ceteşte şi cele ce am scris în *Istoria românilor* (carea s-au typărit în sfîrşitul cărindariului de anul 1807), partea 2, § 8, 9, 10. Eu, la anul acesta, mai multe nu înşir, fără numai că nu e cu neputinţă se fie fost şi din familia Corvinilor[a] (din carii a fi prăsît, Matiáş, craiul Ungariei, cu de-adinsul dorea să se arete[7]) aduşi în Dachia, măcarcă Corvinii în înscripţii nu se cetesc.

[1] Samuel Köleseri in *Aurar. Romano-Dacic.*, cap. 1, nro. 5. [2] Eutropius, lib. 7; Paulus Diac., lib. 10. [3] Katona in *Synopsi chron.* [4] Eutropius et Paulus Diaconus, 11. cc. [5] Fridvalskii, *Inscript. Dacic.* [6] Eaedem *Inscript. Dacicae.* [7] Zamoscius in *Analectis Dacicis*, cap. 11.

Anul 106. Traian, după ce au învins şi stîns pre dachi, au zăbăvit în Dachia, Mesia şi Thrachia pînă la anul 108, precum se va adeveri de-aci încolo. În anul acesta, 106, mai mult au fost în Dachia, pentrucă au sepat vistieriile lui Decheval de supt albia Streiului[1], au jărvit şi mulţămit zeilor, întîiu pentrucă au putut învinge pre Decheval şi a suppune Dachia romanilor[2], a doaoa pentrucă au aflat vistieriile[3], au cinstit cu foarte multe şi frumoase daruri pre Marc Lichínie Muchian pentru bună purtarea lui în războiul cu dachii[4], au direş cetăţile cele stricate ale Dachiei şi au zidit unele noao de iznov, care sînt: Caputbóvis (Capul Boului), Nicopoiul Valahiei, Theodora sau Turnul, la capul podului cel din Valahia, şi Puntea, la capul podului cel din Bulgaria[5], şi mai pre-urmă au făcut căile şi apedusurile despre care destul am cuvîntat în *Istoria românilor*, part. 2, § 11, carea o vezi./

11 [1] Dion Cassius, in *Trajanum.* [2] *Inscriptio Dacica*, 3. [3] *Inscr.*, 69. [4] *Inscript.*, 43. [5] Procopius *De aedif.*, lib. 4, c. 6.

---

[a] Matei Corvin pretindea că se trage dintr-o familie romană. Genealogia aceasta fusese stabilită în vremea domniei lui şi într-o epocă în care genealogiile cele mai neverosimile erau alcătuite de „savanţi" întreţinuţi la curţile regale şi princiare. Aşa cum arată documentele şi mărturiile contemporane, Matei Corvin era de origine română, dintr-o familie de nobili mărunţi din Haţeg. Stîrpirea dacilor de către romani este un argument, pentru unii din reprezentanţii Şcolii ardelene, în demonstrarea purităţii romane a originii poporului român.

Anul 107. În anul 107 sau în sfîrşitul anului trecut, Traian, în cinstea sororei sale, Marchianei, au zidit Marchioanopoiul din Bulgaria[1], ce se chiamă acuma Presláva[2]; din Mesia-de-Gios sau Bulgaria au trecut în Thrachia, unde au înoit oraşul Zénes şi l-au numit de pre numele său Traianopoiu[3], de-unde întorcîndu-se în Dardania, au zidit Ulpianul, carele, după ce s-au dirís prin Iustinian cel dintîiu, s-au numit Iustiniana a doaoa[4], iară acuma se chiamă de lăcuitori Prísren, de tăliiani Preísereno şi iaste în Serbia, lîngă Drinul Alb, în preajma cetăţei numite Pec[5].

[1] Zosimus, lib. 1, c. 4; Ammianus Marcellinus, lib. 27, p. 364. [2] Bruzen in *Dictionario*, t. 7; Hofmannus in *Lexico*, t. 3. [3] Idem, Hofmannus, t. 4. [4] Procopius, *De aedificiis*, lib. 4, c. 1; Katona in *Synopsi chron.* [5] Baudrand in *Geographia.*

Anul 108. Înturnîndu-se Traian în anul acesta în Roma şi ducînd şi capul craiului Decheval, au ţinut al doilea triumf de dachi, cu atîta mai mare pompă, cu cît au fost mai greu a-i învinge şi ucide pre ei[1]. Iară cum că foarte cu greu i-au fost lui Traian a face aceasta, mărturiseşte Iulian avgustul şi Paravátul sau Apóstata[2], zicînd:

„Că dachii era cei mai tari şi mai viteji întră toate neamurile cele de-atunci şi pentru statura şi tărimea trupurilor şi pentru cîte le băgase lor în cap Zamolxes, carele se cinstea de dînşii. Pentrucă fiind ei încredinţaţi că nu vor peri cu totul, fără numai se vor strămuta cu lăcaşul, pururea era gata a se băga în primejdii, ca cei ce-şi aştepta mutarea."

[1] Dion in *Trajanum;* Katona in *Synopsi chron.* [2] In *Satyra.*

Anul 109. Împrăştiindu-se vestea lui Traian în lume pentru cîte făcuse de cînd împărăţea, dară mai vîrtos pentru cele ce lucrase în Dachia, toate neamurile l-au cinstit prin solii săi, încă şi indianii, carii era cei mai depărtaţi de Roma[1].

[1] Dion in *Trajanum;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 110. Înțelepțește socotind împăratul Traian că fieștecare 12 stăpînire n-are op numai de arme, ci și de învățături/(pentrucă armele numai decît apără sau întăresc împărățiile, dară învățăturile și meșteșugurile le fericesc), puțintel au încetat de la arme și au pornit învățăturile și meșteșugurile întră suppușii săi; pentrucă în Roma au făcut bibliotheca cea de pre numele lui Ulpiana chiemată[1], iară în Dachia collegiurile sau școalele bărdășilor[2] și ale băieșilor[3] și c.l. Batăr de ar urma lui Traian și oblăduitorii românilor! și ar băga întră dînșii întîiu învățăturile (cum se zic) cele frumoase, a doaoa toate meșteșugurile, barem cele mai de treabă și mai de lipsă ca se nu se urluiască românii pre alte neamuri! Aceasta de se va face, crede-mă, românii vor fi dintră cei mai fericiți. Pildă ne poate fi Rusiia, a căriia lăcuitori, ce era mai nainte de Petru cel Mare și ce sînt acuma?

[1] Dion in *Trajanum;* Calvisius in *Opere chron.;* Brietius in *Chronico univ.;* Katona in *Synopsi chron.* [2] *Inscriptiones Dacicae,* 22, 70, 71. [3] Eaedem *Inscript.,* 64, 65

Anul 111. Roma, cîtu-i de mare, mai multe piiațuri are dintră care cele mai mari și mai vestite sînt: Piiațul Sîntului Petru, din Vatican, piiațul Sîntămăriei ceii Mari, piiațul Navónei, al lui Traian, cel din Lateran ș.c. În piiațurile din Vatican, Lateran și de la Sîntămăria cea Mare sînt trei pirámidzi foarte frumoase rîdicate; cel ce se numește Navonei, pentru apele întrînsul aduse, e mai minunat; ci, decît toate acestea mai minunat iaste piiațul lui Traian, și pentru așezămîntul și pentru vechimea lui. Piiațul acesta fu urzit în anul 111 și isprăvit în anul următoriu, 112, după ce s-ar fi cărat multe hîlmuri de pămînt de pre locul acela[1]; celealalte le-am scris precum le-am văzut cu ochii.

[1] Dion in *Trajanum;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 112. Traian, după ce au descîntat piiațul cel de pre numele său numit, în anul de-acum 112, lepădînd solia craiului Cósroe I, s-au rîdicat cu războiu asupra partilor și în coantra Armeniei[1].

[1] Dion et Katona, ll. cc.

Anul 113. Slujîndu-i norocul, Traian, în anul aci curgătoriu, bate pe Parthamisír, craiul Armeniei, îl pune gios și cuprinde Armenia, 13 suppunîndu-o cu totul romanilor[1]./ Iară senatul rădícă în cinstea lui Traian o columnă foarte minunată în míjlocul piiațului celui de dînsul făcut[2], carea columnă e mai înaltă decît toate pirámidzile cîte sînt în Roma, și de cît cea ce zace în mai multe dărabe ruptă la locul sau curtea ce se chiamă: *Il Monte Citório,* adecă Muntele cel de judecăți. Temeiul columnei, supt care s-au și astrucat după viiața sa Traian, iaste făcut în patru cornuri de piatră cioplită, dară columna e rotundă și mai din multe dărabe de piatră făcută, pre a căriia laturi de gios pînă sus, iaste întăiat cu meșteșug nespus tot războiul cu dachii, adecă toate oștile romanilor și ale dachilor, precum au fost cînd s-au bătut. Eu însumi mai adese ori am privit la columna aceasta, despre carea, cine va dori a ști mai multe, cumpere-și cartea ce s-au scris și cu icoane împodobit despre dînsa. Iară că nu s-au stricat columna aceasta prin varvări, ca alte rarități ale Romei, zice Brieție[3] că ar fi fost pricină iscusința eii și pomenirea vîrtutei împăratului Traian.

ii.
în toată

Însemnare. De vrei a ști ce sînt piramidzile, despre care am cuvîntat mai nainte, iată-le tîlcul: acestea sînt din piróp (un feliu de piatră roșie și foarte tare) în patru muchi așa cioplite, cît de la temeiu tot mai înguste vin pînă ce se ascut în vîrv; drept aceaia, cu cît e mai înaltă piramida, cu atîta trebuie se fie și mai largă în temeiu. Piramidzile acestea nu sînt făcute de romani, ci de eghipteni, de-unde le-au dus în Roma, încă înaintea nașterei Domnului Hs. după ce au învins Octavian Avgustul pre Antonie și pre Cleopatra, cea mai de pre-urmă din vița lui Ptolemeiu[4].

[1] Dion et Katona, ll. cc. [2] Iidem, *ibidem.* [3] In *Chronico univ.* [4] Svetonius in *Octavianum* etc.

Anul 114. În anul acesta împăratul Traian au luat Mesopotamia și Adiabena de la parthi; iară povățuitoriul Lúsie au bătut Síngara (de-unde s-au prăsit țiganii, precum se va arăta la anul 363) și alte cetăți[1].

[1] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 117. Împăratul Traian, urzitoriul, întemeitoriul şi-i de-a zice tatăl românilor, după ce au învins pre Cósroe şi au dat craiu parthilor pre Parthamaspát, vrînd să se întoarne în Roma, au venit
14 pînă în Chilíchia / şi bolnăvindu-se au murit în cetatea Salinunt, în 10 zile ale lui avgúst, fiind de 61 de ani[1], după ce cu atîta laudă au împărăţit în 19 ani, 4 luni şi 27 de zile[2], cît ş-au făcut obiceiu senatul, cînd vrea se laude pre oarecarele împărat, se zică : *feliţior Avgusto, melior Traiano*, adecă : mai fericit decît Avgust, şi mai bun decît Traian[3]; pentru carea bunătate lui sîngur s-au îngăduit să se îngroape întră zidurile Romei; supt columna sa, lui sîngur i-au judecat triumf şi după moarte. — [S. Grigorie Dialogul încă pentru bunețele lui au scris că s-ar fi spăsit, măcar au fost păgîn.]

Pînă au trăit împăratul Traian, strămoşilor noştri, romanilor celor din Dachia, le mergea foarte bine[a], precum am arătat în *Istoria românilor*, partea 2, mai cătră sfîrşit, dară cît muri Traian, iată pizma, carea din ceput domneşte şi pre toţi îi stăpîneşte, întră în împăratul Adrian, carele iarăş era de neamul său şpaniol, ca şi Traian[4], pentrucă zice Evtropie, cartea 7 : „Adrian, pizmuind slavei lui Traian, îndată au părăsit trei ţeri, care Traian adăogase împărăţiei romanilor, adecă : din Assiria, Mesopotamia şi Armenia au chiemat oastea şi au voit ca rîul Evfratului se fie marginea împărăţiei. Vrînd a lucra aşişderea şi cu Dachia, l-au îngrozit pretenii, de a da mulţi cetăţeni romaneşti varvarilor. Pentrucă Traian cuprinzînd Dachia, din tot crugul pămîntesc cel romanilor suppus dusese întrînsa nenumerate gloate, care se agonisească pămîntul şi se lăcuiască prin cetăţi. Căci puterea Dachiei, prin lung războiul lui Dechéval, tocma se storsese."

Dachia, aşadară, împăratul Adrian cu totul n-au părăsitu-o, ci acătare grijă de dînsa încă n-au avut, ba tocma au pus temeiul, din care apoi toată stricăciunea strămoşilor şi perderea Dachiei, de nu şi de tot, încai în parte, au urmat, precum se va arăta la anii viitori. Pentrucă din pricina ca cum s-ar teme se nu treacă varvarii în Mesia, dară cu adeverat din pizma laudelor împăratului Traian, au stricat podul cel minunat, care de Traian se făcuse preste Dunăre[5].

---

[a] E un punct de vedere idealist, determinat, în parte, de admiraţia lui Şincai pentru întemeietorul romanităţii de la nord de Dunăre. În realitate, romanii aduceau un regim social care, cu toate că reprezenta o treaptă superioară a civilizaţiei pentru stăpînii de sclavi, era mai aspru pentru oamenii liberi şi sclavi.

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Io. Georg. Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. I, V catalogo impp. Romanorum. [3] Baronius ad h.a. etc. [4] Katona, l. c. [5] Dion in *Trajanum;* Eutropius, lib. 7.

Anul 118. Măcarcă împăratul Adrian nu mult gîndea cu Dachia, familiile cele mai de frunte acum din dînsa şi deregătorii tătuşi nu-nceta a face ce era spre folosul sau podoaba patriei, ceii nu demult cîştigate. Aşa Marc Arrie, cvestorul coloniei ceii din Sarmi-
15 zoghetuza /sau Ulpia Traiana, întru al treilea consulat al lui Adrian, carele cade în anul 118[1], au făcut o înscripţie foarte frumoasă, în carea mărturiseşte că Dachia e fericită pentrucă s-au adăogat împărăţiei[2], iară C.M. Papirie Elian au făcut doao înscripţii, tot întru acesta an; în cea dintîiu arată cum au dus apă în Sarmizoghetuza[3], întru a doaoa, cum au păzit rîpele Tisei şi ale Dunărei[4]. Însuş Adrian, după ce s-au înturnat în Roma, au ertat toate cîte trebuia să se plătească fişcului, adecă cămărei ceii împărăteşti, în 16 ani[5].

[1] *Fasti Idatiani*, apud Graevium, tom. 11, p. 247. [2] *Inscriptio Dacica* apud Fridvalski, 17. [3] *Inscript. Dacic.*, 75. [4] *Inscript. Dac.*, 73. [5] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 121—131. Ca se-şi arate toată vîrtutea, şi ca se întreacă pre împăratul Traian, de la anul 121 pînă la anul 131, Adrian împăratul au îmblat toată împărăţia, adecă tot cît biruia romanii în Africa, Asia şi Evropa; şi multe lucruri vrednice de laudă au făcut, dară nu cu care să întreacă pre unişorul Traian[1].

[1] Eutropius, lib. 7; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 132. „Adrian, după ce au îmblat Evropa, Africa şi Asia, la războiul cel în coantra jidovilor... au trimis întîiu pre Tinnie Ruf, apoi pre Iulie Sevér"[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 136. În anul acesta, împăratul Adrian au împodobit Roma cu multe olate[1], între care, precum mi se pare, cel mai de frunte iaste coşteiul, carele acuma se numeşte în limba tălienească *La Cità di Sant Ángelo*, Cetatea Sîntului Înger, decît carea în tîmpul ce am lăcuit în Roma nu era mai mare tărime în toată Roma; cînd au luat frîncii Roma, în anul 1797, încă destul s-au vestit cetăţuica aceasta prin toate gazetele.

[1] Paulus Diaconus, lib. 11 in *Hadrianum*; Stephanus Katona in *Synopsi chronologica* etc. /

16 **Anul 138.** Împăratul Adrian, carele n-ar fi fost reu, de n-ar fi pizmuit atîta laudei ceii adevărate a lui Traian, după ce au împărăţit ani 20, luni 10, zile 14[1], au murit la Bae, în 10 zile ale lui iulie, în vîrstă de 61 de ani[2], şi s-au îngropat afară de Roma în mausoleul său, care se numeşte acuma Cetatea Sîntului Înger, şi care, drept aceaia, l-au fost şi zidit ca cu mormîntul încă se nu fie mai puţin decît Traian; ci tătuşi piiaţul şi Columna lui Traian mai mult iaste decît Mausoleul lui Adrian, după judecata tuturor.

Împăratului Adrian i-au urmat Tit Avrelie Antonin I, carele almintrelea s-au chiemat Tit Avrelie Fulv. Acesta, cît au început sîngur a împărăţi, îndată au ertat pre toţi cei la moarte osîndiţi de Adrian, şi tătîne-său, lui Adrian, de carele se priimise fiiu, i-au făcut foarte mare şi multă cinste, pentru carea el încă fu din orînduiala senatului poreclit Pius, adecă cu evlavie[3].

[1] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. 1, catalogo 5 impp. Rom. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] Idem Katona, *ibidem*.

Anul 140. În anul 140, supt stăpînirea împăratului Tit Elie Antonin cel cu evlavie sau Pius, iarăş înfloriră lucrurile strămoşilor noştri în Dachia, pentru că se isprăvîră toate cîte s-au fost urzit, iară nu gătat, de împăratul Traian, precum se poate vedea din înscripţiile ce pînă astăzi custă în Gradíşca, în Corneşdi şi în Sîntămărie lîngă Hăţeg, care toate le-au cules şi typărit arhimandritul dintră Ungaria şi Polonia, Fridvalschi, pre carele eu însumi bine l-am cunoscut, cînd era iezuvit la Cluj.

În înscripţiile acestea se pomenesc şi laudă mai cu samă romînii carii urmează: Ollie Trog, curátorul căilor şi proconsulul Colliei[1], adecă a Ţerei Munteneşti[2]; Marc Surrian propretorul[3]; Marc Lichinie, consulul sau búlgărul coloniei ceii din Sarmizoghetuza[4]; Rustie Sulpichie, prefectul leghionului XIII[5]; însa colonia din Sarmizoghetuza[6]; Caiu Clodie, prefectul iaşiilor[7]; Publie Furie Saturnin propretorul[8]; Caiu Régul, prunc tinăr[9]; Caiu Rutilie ghymnaziarhul[10].

[1] *Inscriptiones Dacicae*, 11. [2] Zamoscius in *Analectis Dacic.*, cap 4. [3] 16. [4] 14 et Sertorius Ursatus, *De notis Romanorum*, p. 764. [5] 13. [6] 18. [7] 60. [8] 9. [9] Zamoscius in *Analectis Dacic.*, cap. 10. [10] 41./

17 **Anul 150.** Supt consulatul lui Marc Staţie Prisc, carele s-au întîmplat în anul 150[1], Iulie Avrelie Ipófim au făcut un altariu întru cinstea lui Iupiter, a tuturor zăilor şi zăoaelor, pentru bunăstarea împărăţiei romanilor şi vîrtutea leghionului XIII, despre care altariu înscripţia pînă astăzi custă în Bălgradul din Ardeal[2]. Altele, care s-ar ţinea de Dachia, nu aflu pînă la anul 161.

[1] *Fasti Idatiani*, apud Graevium, t. 11. [2] *Inscriptio Dacica*, 45.

Anul 161. În anul acesta, în 7 zile a lui martie, muri bolind de friguri împăratul Tit Elie Antonin I, Cel cu Evlavie, la Lórii, în Etruria sau Toşcana, fiind de 75 de ani[1], după ce cu atîta dreptate au împărăţit ani 22, luni 8, zile 28[2], cît după moarte toţi l-au jălit, ca pre un prea bun părinte al tuturor.

Împăratului Tit Elie Antonin I, Celui cu Evlavie, i-au urmat Marc Avrelie Antonin II Filósoful, carele, cu nemaiauzită pildă, îndată ş-au făcut soţ şi avgust pre Luchie Ver Antonin, căruia dîndu-i pre Luchilla, fata sa, cea cu Faustina, fata lui Antonin, Celui cu Evlavie, avută, l-au trimis asupra parthilor[3].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. med. aevi*, t. 1, quinto catalogo impp. Rom. [3] Idem Katona, *ibidem*.

Anul 162. Împăratul Luchie Ver lenevindu-se în mergerea în coantra parthilor, craiul acestora, Vologhés, multă pagubă face romanilor, ci Marc Staţie Prisc, Avidie Cassie şi Marchie Ver, povăţuitorii romanilor, vitejeşte se poartă împrotiva lui Vologhés[1] şi cu vreme îl înving.

[1] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 166. Împăraţii Marc Avrelie Antonin Filosoful şi Luchie Ver ţin mare triumf pentrucă au învins pre parthi, dară Luchie Ver se dă cu totul desmerdărilor[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 167. Pre la anul acesta era ocîrmuitoriu Dachiei Ol Terentie Pudênt, precum adeverează a şeptea înscripţie de la Fridvalschi, în carea se ceteşte că ar fi făcut un altariu lui Eşculapie, geniului sau îngerului Dachiilor; de-unde poţi culege că încă de-atunci Dachia Veche sau Dachia lui Traian nu era numai una, ci o parte a ei se numea Collia[a], precum în *Istoria românilor*, part. 2, § 6, tocma la sfîrşit, încă s-au arătat./

18 **Anul 169.** Făcînd pace cu marcomannii, carii era nemţi, Luchie Ver al doilea, cum s-ar zice, împărat, se înturna către Roma pre la Veneţia, unde, ca un spurcat ce era, fără veste au murit la sfîrşitul lui dechemvrie din anul acesta, fiind de 42 de ani[1], după ce au stăpînit împreună cu socru-său, Marc Avrelie Filosoful, ani 7, luni 8, zile 12[2]. Împăratul acesta, Luchie Ver, de n-au întrecut cu faptele cele necuvioase pre împăraţii Caiu Neron şi Vitellie, dară mai puţin n-au fost decît dînşii[3].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Io. Georg. Eccardus in *Corp. Hist. med. aevi*, t.1, catalogo 5 impp. Rom. [3] Baronius ad h. a.

---

[a] Afirmaţia lui Şincai că o parte a Daciei s-a numit Collia nu este confirmată de nici un document.

Anul 174. Remînînd încă din anul 170 numai sîngur împărat Marc Avrelie Filósoful, în anul aci însemnat, 174, s-au sculat cu războiu în coantra iazigilor (vezi cele ce am scris la anii 103 şi 104), pre carii i-au şi învins în mijlocul Dunărei; apoi trecînd cu războiul împrotiva cvadilor, de aceştea, nu departe de Pojón, fu încungiurat cu toată oastea şi întru atîta primeşdie adus, cît, de n-ar fi dobîndit ostaşii cei creştini prin rugăciunile sale ploae şi învingere, acolo ar fi perit[1].

Nici te minuna că, pe vremea aceasta, mulţi ostaşi era creştini, pentru că ostaşii, în războaele acestea, mai cu samă era din Dachia şi din ţerile cele de prin pregiurul eii, despre care aşa cuvîntă Tertullian[2]: „Locuri suppuse lui Hs. întră celealalte sînt ale sármatelor, ale dachilor, ale germanilor şi ale schytelor, întră carii pretutindenea împărăţeşte numele lui Hs. carele au venit.“ Aşişderea grăiaşte şi Oríghen, avtór iarăş dintru al doilea veac, dintru a cărora zise nu fără temeiu gîndesc că întră strămoşii noştri, cei de Traian purtaţi în Dachia, atunci încă au fost mulţi creştini, carea a mea zisă se va mai întări pre rînd, la anii viitori.

[1] Baronius ad h. an.; Katona in *Synopsi chron.* [2] In libro *Adversus Iudaeos.*

Anul 178. Începînd de nou bătaia cu cvadii, marcomanii şi cu alţi nemţi, împăratul Marc Avrelie Filosoful însuş merge la războiu şi duce cu sine şi pre fiiul său, Marc Avrelie Cómmod, căruia încă în anul 175 îi dăduse putere tribuníţiă, ce era foarte mare deregătorie la romani.[1]

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*/

19 **Anul 180.** În anul acesta, tocma cînd bătea mai tare pre cvadi şi pre ceialalţi nemţi, Marc Avrelie Antonin Filosoful, din multa cetire, cu carea ş-au păscut mintea, dar ş-au slăbit trupul şi sînătatea, au murit în Beci, ce se numea atunci Vindobóna, în 17 zile ale lui martie, în 59 de ani ai vîrstei sale[1], după ce au împărăţit ani 18, luni 11, zile 14[2], fericit, de n-ar fi avut ginere şi soţ pre

Luchie Ver, fiiu şi următoriu pre Marc Avrelie Commod Antonin, carele încă acolea, în Beci, îndată i-au urmat [3].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t.1, catal. 5 impp. Rom. [3] Idem Katona, *ibidem*.

Anul 181. Împăratul Commod lăsînd războiul cel cu cvadii, carele puțîn de nu se isprăvise, numaidecît s-au înturnat în Roma la triumf, unde apoi s-au dat desmierdărilor şi toate blăstămățiile le-au plinit.[1]

[1] Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 184. Nu în zădar se zice : *Réghis ad exémplum tótus pervértitur órbis*, adecă : după pilda craiului, lumea se împrilosteşte, pentrucă Luchie Livie Victorín, cvestorul Dachiei, carele în anul trecut, 183, fusese consul [1], în anul acesta, urmînd stăpînului său, lui Commod împărat, au înoit iarăş collegiul Isidei Myrioanei în Dachia [2], care collegiu, pentru spurcăciunile ce se făcea întrînsul, încă de pe vremea consulilor Pisón şi Gabínie, mai nainte de naşterea domnului Hs., fusese oprit şi pînă acum numai de împăratul Domitian mai fusese scormănit [3].

[1] *Fasti consulares Idatiani* apud Graevium, t.11. [2] *Inscriptio Dacica* 33. [3] Fridvalski in hanc inscript.

Anul 192. Împăratul Marc Avrelie Commod Antonin, ciuma, stricarea şi mai perderea Romei, vrînd se omoară pre vro cîțva dintră ai săi, de aceştea fu omorît în 31 de zile ale lui dechemvrie, fiindu-i vîrsta de 31 de ani [1]; după ce au năcăjit pre romani în 16 ani, 8 luni şi 12 zile [2]. Mai mare sfadă n-au fost în senat, decît cea de după moartea lui Commod, că unii poftea se-l spînzure aşa mort, alții se-l arunce în Tívere, ci toți, împreună, întru aceaia s-au aşezat, ca numele se i-l şteargă de pretutindenea, statuele se i le rîsîpească, şi lunile, care le numise de pre sine, să se numească ca şi mai nainte [3]./

20 [1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. [1], catal. 5 impp. Rom. [3] Baronius ad h.a.

Anul 193. După moartea lui Commod, senatul au ales împărat pre Públie Helvie Pértinax, prefectul Romei, fără voia lui, carele, vrînd se îndrepte cele turburate şi stricate prin împăratul Commod, au căzut în pizma multora şi fu omorît de ostaşii cei nendestuliți, în 28 martie, fiind de 67 de ani [1], după ce au împărățit numai 75 de zile [2].

Lui Pertinax i-au urmat Marc Dídie Iulian I, carele, precum au cumpărat împărăția cu bani, aşa au luat şi folosul eii; pentrucă oastea cea din afară au ales trei împărați în trei laturi împrotiva lui, adecă : cea din Pannonia, Dachia şi Mesia, pre Septimie Sevér I, cel de viță din Africa; cea din Britannia, pre Clodie Albín; cea din Siria, pre Peschénnie Negru. În coantra lui Sever au lucrat Iulian, de senatul l-au judecat dujman, dar apoi s-au împăcat şi pre Sever l-au priimit soț şie; ci nu mult au țînut nici pacea, nici soțietatea, căci pre Iulian l-au urît ai săi şi l-au omorît, 1 iunie, cînd era de 56 de ani [3], după ce au împărățit iarăş numai 65 de zile[4].

Mîntuindu-se împăratul Sever I de Didie Iulian, întîiu au tras în partea sa pre Clodie Albin, numindu-l chesariu, apoi au pornit asupra lui Peschénnie în Siria [5].

Cum că strămoşilor noştri încă nu le-au fost reu în Dachia, supt împăratul Septimie Sever, de-acolo putem judeca, că se află multe înscripții întrînsa, pe vremea împăratului acestuia făcute, din care chiar se vede că nu mică grijă au avut de Dachia. Aşa se ceteşte în Bălgrad o înscripție supt consulatul lui Falcón şi a lui Clar, care cade în anul 193[6], de Marc Úlpie Muchián făcută, în carea zice că el însuş au zidit o beserică cu ceas în cinstea lui Iupiter, pentru sînătatea Iuliei avgustei [7], despre carea scrie Fridvalschi [8] că au fost muiere împăratului Sever, măşteha împăratului Caracálla şi mumă împăratului Geta.

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. med. aevi*, tom. 1, catalogo 5 impp. Rom. [3] Idem Katona, *ibidem*. [4] Idem Eccardus, *ibidem*. [5] Idem Katona,

ibidem. [6] *Fasti consulares Idatiani* apud Graevium, t. 11. [7] *Inscriptio Dacica*, 38. [8] In notis ad dictam inscriptionem./

21 **Anul 194.** În anul acesta bătu oastea împăratului Sever pre Peschénnie de trei ori, întîiu la Chyzic, a doaoa la Nichea, a treia la Iss, unde l-au și omorît[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 196. Cetatea Vyzantiului, ce se numește acuma Ţarigrad, după o bătărie de trei ani, fu luată de împăratul Sever și de tot stricată, pentru ce au ţînut cu Peschénnie. Tot întru acesta an, împăratul Sever au numit chesariu pre Caracalla, fiiul său cel mai mare[1].

[1] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 198. Neputînd suferi se aibă soţ strein, împăratul Sever, în anul acesta, trece în Gallia, bate pre Clodie Albin la Lugdún și, groaznic gonind pre părtașii lui, numește pre fiii săi, pre Caracalla, avgust, iară pre Geta, chesariu[1].

În Dachia încă s-au făcut doao înscripţii supt consulatul lui Publie Furie Saturnín, carele cade în anul acesta[2]: una e făcută de Lelie Maximilian, decuriónul colóniei[3], ceaialaltă de Oréllie ajutătoriul, bulgărul coloniei[4]. Din amîndoao, fiindcă amîndoao se află în Aiud[5], s-ar putea judeca că în Aiud încă au fost colonia românească.

[1] Katona, l. c. [2] *Fasti consulares Idatiani* apud Graevium, t. 11. [3] *Inscriptio Dacica*, 101. [4] *Inscr. Dac.*, 102. [5] Fridvalski ad has inscript.

Anul 200. Supt al doilea consulat al împăratului Sever, care cade în anul 200[1], iară s-au făcut trei înscripţii în Dachia: una în Turda

de Caiu Claudian, legatul avgustál, în carea se pomenește leghionul al cincilea machidonesc[2], alta în Bălgrad, de Marc Valerie Longhín, legatul leghionului XIII, celui Geamen, carele în înscripţia aceasta se numește Severian[3], a treia în satul Ostróh, de colonia Ulpia Traiana Dachica Sarmizoghetuzana[4], carea tocma lui Sever s-au făcut, pentru grija lui cea bună.

[1] *Fasti cons. Idatiani.* [2] *Inscr. Dac.*, 59. [3] *Inscr. Dac.*, 39. [4] *Inscr. Dacica*, 12.

Anul 201. Împăratul Sever merge în Palestina asupra jídovilor,
22 carii ţînuse cu Peschennie și fiiului său, lui Caracalla, / îngădue
triumf de jidovi[1]. Iară în Dachia, collegiul aurarilor, supt consulatul lui Muchian și al lui Fabian, care au căzut în anul 201[2], face în satul Petrișán, lîngă Zlagna, o înscripţie foarte mîndră, pentru sînătatea și bun sporiul împăratului Sever[3], din carea chiar se vede că de băi încă au purtat grijă împăratul Sever.

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] *Fasti cons. Idatiani* apud Graev., t.11. [3] *Insc. Dacica*, 65.

Anul 202. Pagubă, și încă mare! că împăratul Sever n-au fost mai bun cătră creștini, pre carii, în anul acesta, a cincea oară au început a-i goni[1].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h.a.

Anul 203. Împăratul Sever, după triumful care l-au ţînut cu amîndoi feciorii, au însurat pre Caracalla, feciorul cel mai mare, dîndu-i pe Plautilla, fata lui Plautián, pre carele l-au și omorît în anul îndată următoriu, 204, pentru niscare prepusuri[1]. Doară Plautian acesta au făcut înscripţia, carea se află lîngă Turda și sună așa: „Am trăit, cînd am trăit, bine; acuma povestea mea s-au făcut, acuși se va face a voastră, se trăiţi și vă bucuraţi. Am trăit șesezeci și șepte de ani. Sulpichiei, moașei sale, Caiu Plautian, ca unei vrednice, i-au pus înscripţia aceasta."[2]

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] *Inscriptio Dacica*, 48.

Anul 208. Împăratul Sever face avgust pre Geta, al doilea fecior al său, şi se apucă de războiul cu britannii[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 211. Bolnăvindu-se împăratul Luchie Septimie Sever, au chiemat pe Caracalla şi pe Geta, feciorii săi, la sine, şi, după ce i-au îndemnat se trăiască întră sine cum se cuvine fraților, arătîndu-le şi aceaia, că el toate au fost şi acuma nemica îi folosesc, au murit în Evorác, cetatea Angliei, în 4 fevruarie, în vîrstă de 66 de ani[1], după ce cu atîta laudă ar fi împărățit (de n-ar fi fost aşa de groaznic) ani 17, luni 11, zile 28[2], cît doară pre toți împărații cîți au fost pînă acuma i-ar fi întrecut; căci numai de dînsul s-au zis în commun : sau născut, sau mort se nu fie fost[3]. Împărăteasa Iulia (despre carea, la anul 193) încă aşa au dojănit pre fiii săi, împărații Caracalla şi Geta, după moartea bărbatului său, a lui
23 Sever : „Fiii miei! ați aflat modru de a împărți / pămîntul şi marea, dară pre mine, mama voastră, cum mă veți împărți ?“[4]

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. med. aevi*, t.1, catalogo 5 impp. Rom. [3] Katona, l. c. [4] Herodianus, lib. 4.

Anul 212. Caracalla omoară pe frate-său, Geta, cînd era acesta în vîrstă de 23 de ani[1], şi împărățise, după moartea tătîne-său, luni 10, zile 10[2], apoi porunceşte să se tae din casnicii şi ostaşii lui Geta, 20.000[3].

[1] Herodianus et Katona, ll. cc. [2] Eccardus, l.c. [3] Idem Katona, l. c.

/ **Anul 217.** Caracalla, carele, precum îşi ducea începerea la trei neamuri, adecă : naşterea la galli, vița, de pe tată la afri, iară de pe mumă la syri, aşa avea şi reutățile lor toate, mergînd din Edéssa în Cárra, cu vicleşug fu ucis de Macrín, prefectul pretoriului, în 8 aprilie, în vîrstă de 29 de ani[1], după ce au împărățit, de la moartea tatîne-său, ani 6, luni 8, zile 18[2].

confirmat?

Lui Caracalla tot întru acest an i-au urmat Macrín, ucigătoriul lui, carele, ales de ostaşi, după ce fu întărit de senat, pre Diadumén, fiiul său, îndată l-au numit chesariu, şi bătut fiind de Artavan, craiul parthilor, pacea de la dînsul o-au cumpărat cu bani[3]. /

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus, l. c. [3] Idem Katona, *ibidem.*

Anul 218. Potolindu-se războiul cu parthii, începe cel din lăuntru, pentrucă Mesa, moaşa lui Eliógabal, almintrelea Elágabal, cu banii şi cu meşteşugurile eii face de oastea crede că nepotu-său, Eliogabal, iaste feciorul lui Caracalla şi drept aceaia îl alege împărat, împrotiva împăratului Macrin, pre carele, după ce l-au învins la Immas, în Cappadochia, împreună cu Diadumen, pre carele îl făcuse şi avgust, îl omoară în 3 zile ale lui iunie, în vîrstă de 54 de ani, după ce au împărățit an 1, luni 4, zile 2[1].

[1] Dion in *Macrinum;* Eccardus et Katona, ll. cc.

Anul 219. Împăratul Eliogabal duce în Roma pre zeul său, chipul sau statúa soarelui, de la carea s-au şi numit, că almintrelea numele îi era Marc Var Antonín, şi-i jărtveşte oameni, ce nu se mai auzise întră romani[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*/

24 **Anul 221.** Eliogabal priimeşte pre vărul său, Alexián, şi mutîndu-i numele în Alexandru, îl face chesariu[1]. /

[1] Idem Katona, *ibidem.*

Anul 222. Eliogabal, omul cel mai de nimica, leşuind după viiața chesariului Alexandru, într-o răscoală de ostaşi fu ucis în 6 martie, în vîrstă de 18 ani, după ce au împărățit ani 3, luni 9, zile 3, după cómputul lui Catona[1]; aşadară n-au împărățit ani 6, luni 8, zile 18, precum voeşte Eccárd[2]. După moarte, Eliogabal, carele mai multe spurcăciuni au făcut în Roma, decît oarecînd Sardánapal în Nínive, fu aruncat în Tivere şi státua zeului Eliógábal, scoasă din Roma, nici s-au îngăduit mai mult ca împăratul Eliogabal să se numească Antonin, ci l-au poreclit Tiverín[3].

Iară chesariul Alexandru, făcîndu-se acuma avgust sau împărat deplin, nu priimeşte titulii de *Antonin*, nici de *Mare*, ci remîne : Marc Avrelie Sever Alexandru şi îndată curăţeşte şi senatul şi polata cea împărătească de oameni rei şi blăstămaţi; creştinilor, de mama sa, Mamméa (precum se crede, ca de o creştină), fiind îndemnat, le părtineşte; pre cei buni îi dărueşte, pre seraci îi miluеşte, de cei învăţaţi se teme şi-i cinsteşte, numai ca se nu scrie reu despre dînsul, dară pre oamenii cei fără de lege, şi mai ales pre tîlhari, foarte greu îi pedepseşte, aceste cuvinte avînd pururea în gură : „Ce ţie, şi altuia", adecă : ce ţie vrei, fă şi altuia, care cuvinte le-au fost învăţat de la creştini[4].

[1] In *Synopsi chronologica.* [2] In *Corpore Historico medii aevi.* [3] Idem Katona, l.c.
[4] Baronius ad h.a.; Katona, l.c.

Anul 223. În Bălgradul Ardealului se află o înscripţie, în piatră întăiată[1], carea o-au făcut Avreliei Apollóniei, mamei ceii prea iubite, Tit Elie Lup... bulgărul coloniei din Apulum (precum gîndesc), pe vremile acestea, de nu şi tocma întru acesta an, pentrucă cu zece ani după aceaia, adecă în anul 232, Tit Elie Lup au fost consul[2] şi mai nainte au trebuit se fie bulgăr în Dachia, decît consul în Roma.

[1] *Inscript. Dac.* apud Fridvalski, 24. [2] *Fasti consulares Idatiani* apud Graev., t.11.

Anul 226. Artacsers persianul s-au rădicat cu războiu asupra craiului Artavan şi învingîndu-l în trei bătăi, toată stăpînirea parthilor o-au stricat şi au întors stăpînirea iarăşi la persiani[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*/

25 **Anul 228.** Dintru început au fost şi pînă în sfîrşit va remînea ca şi supt împăraţii cei buni, prin deregătórii rei să se facă nelegiuiri. Tocma aşa s-au întîmplat şi cu împăratul Alexandru, carele în sine era bun şi creştinilor (precum am scris mai nainte la anul 222) le părtinea, dară ministrii lui era rei, întră carii unul era Maximín, cel ce i-au şi urmat.[a]

Maximin acesta fiind prezes Mesiei-de-Gios, adecă al Bulgariei, au început a şesa goană asupra creştinilor, carea apoi, ca împărat, o-au întărit, precum voiu arăta la vremea sa; în goana din anul acesta, au trebuit se pătimească şi cei din Dachia creştini, fiindcă era în vecinătate, ci de dînşii, scris n-am aflat, dară foarte s-au gonit creştinii în Mesia, mai vîrtos la Drăştor, unde au pătimit întră ceialalţi s.s. Passícrat, Valentión, Iulie şi Esýochie, a cărora lupte pre larg sînt scrise de Baronie[1], Gelasín şi Adón[2].

[1] In *Annal.* ad an. 228, num. 2. [2] In *Martyrologiis* suis.

Anul 229. Artacsers, craiul persilor, vrînd se cîştige ţerile care oarecînd le ţînuse persii, în anul aci curgătoriu se gată în coantra romanilor, şi împăratul Alexandru asupra lui[1]. În Dachia, Caiu Iavolen Modést, sutaşul leghionului XIII, au făcut o înscripţie întru cinstea Mércurii sau a lui Mercúrie[2], carea înscripţie acuma încă custă în Bălgrad.

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] *Inscr. Dacica,* 44.

Anul 230. Împăratul Alexandru învingînd pre Artacsers, în 25 ale lui septemvrie, tocma minunat triumf ţine de persi[1].

[1] Katona, l.c.

Anul 234. Miscîndu-se nemţii în coantra romanilor, Alexandru împărat merge asupra lor[1].

[1] Idem Katona, *ibidem.*

---

[a] Punct de vedere influenţat de teoria monarhului luminat.

Anul 235. Fă bine şi aşteaptă reu. Aşa i s-au întîmplat şi betului Alexandru împărat: căci au rădicat pre Maximin I, cel în munţii Thrachiei din părinţi varvari născut, carele apoi, la Mogúnţia, fiind împreună cu împăratul Alexandru, au întărrîtat o samă de ostaşi de l-au omorît în 14 zile ale lui martie, în vîrstă de 29 de ani[1], după ce aşa au împărăţit ani 13, luni 8, zile 9[2], cît cu lacrămi au fost jălit de toată Roma. Întru a căruia loc au îmbrăcat pórfyra, fără ştirea senatului, Maximin I cel cumplit, carele, în scurtă vreme
26 după aceaia, face pre Maxím I, fiiul său, chesariu, şi începe / goană asupra tuturor, dar mai vîrtos împrotiva preoţilor celor creştineşti[3].

---

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Io. Georg. Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, tom. 1, catalogo 5 impp. Rom. [3] Baronius ad h.a.

Anul 236. Împăratul Maximin strîmtorind pre germani la nişte bălţi îi învinge, şi toată ţeara lor o prădează.[1]

---

[1] Idem Katona, l.c.

Anul 237. Maximin împăcînd Germania, merge în Sirmiu, unde se poartă mai mult ca tyrann decît ca împărat; drept aceaia oastea din Africa alege împăraţi fără de voia lor, pre doi Gordiani, pre tatăl şi pre fecior, în coantra cărora sculîndu-se Capellian cu maurii, pre Gordian cel mai tinăr îl bate şi-l omoară; carea înţelegîndu-o Gordian cel mai bătrîn, însuş pre sine se sugrumă, după o împărăţie de trei luni, cum scrie Catona[1], iară cum zice Gheorghie Eccard[2] după 20 de zile.

Auzînd senatul de moartea Gordianilor, au numit împăraţi pre M. Clodie Pupién şi pre D. Chelie Balbín, iară chesariu pre Gordian al treilea, care era nepot din fată lui Gordian celui dintîiu, şi lui Pupien i-au încredinţat războiul asupra tyrannului Maximin[3]

---

[1] In *Synopsi chron.* [2] In *Corpore Historico medii aevi*, t.l. [3] Calvisius in *Opere chron.*; Baronins iu *Annalibus*.

Anul 238. Numai anul 69, în care au perit împăraţii Galba, Othon şi Vitellie[1], au fost asemene anului acestuia, în carele iarăş trei împăraţi s-au stîns, adecă: Maximin I, Pupien şi Balbin.

Maximin, carele cu tyrănnia întrecea nesăţioasa sa mîncare şi tărimea trupului, cînd bătea cetatea Acvilea, fu ucis de ostaşii săi, în 16 martie, după ce au tyrănnit ani 3, zile 2[2], nu ani 3, luni 4, zile 2, precum scrie Eccard[3].

După uciderea lui Maximin şi a fiiului său, Maxim I, Pupien cu Balbin au trăit oarecîtva preteneşte, ci nu îndelung; drept aceaia, după 29 de zile ale împărăţiei lor[4], amîndoi fură tăiaţi tocma în Roma şi s-au numit avgust în locul lor chesariul M. Anton. Gordian al treilea, fiind numai de 16 ani[5]; atîta îl iubea oastea pre Gordian!

---

[1] Dion Cassius in dictos impp. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] In *Corp. Hist. med. aevi.* [4] Idem Eccardus, *ibidem.* [5] Calvisius in *Opere chronologico.*/

27 **Anul 241.** Murind Artacsers, craiul persilor cel dintîiu, i-au urmat Sápore I, carele multă pagubă au făcut romanilor[1]. Împăratul M. Antonie Gordian, mai nainte de a porni împrotiva lui Sapore, s-au căsătorit, luînd pre Furia Savina, fata lui Misitheiu, pre carele, ca pre un prea înţelept, l-au şi pus prefect pretoriului[2], apoi aşa au pornit. Mergînd Gordian asupra lui Sapore, poate că au trecut prin Dachia, pentrucă supt al doilea consulat al lui, care tocma în anul acesta cade[3], se află mai multe înscripţii, făcute în Dachia, dintră care cea din păretele besericei ceii mari din Turda, sună aşa: „Împăratul, chesariul Antonie Gordian, Piul, Fericitul, Nenvinsul avgust, beserica Legilor şi...“[4]. Ce au mai fost întăiat în peatra aceasta, nu se poate ceti, drept aceaia nici se poate otări, în ce loc ar fi fost zidită beserica aceasta a Legilor[5]. Înscripţiia din Ostróv[6] e făcută „de colonia Ulpia Traiana avgusta dachica Sarmizoghetuzana mitropolitana, pentru norocirea şi sporirea împăratului şi chesariului M. Antonie Gordian, întru al doilea consulat“. Sînt mai multe înscripţii din anul acesta în Dachia, precum le poţi ceti la Fridvalschi[7], care aci nu le mai aduc, numai cît însemn că,

pînă acuma, strămoşii nostri încă nu scăzuse din floarea şi fericirea sa, carea după moartea lui Gordian al treilea au început întîiu a o perde, precum vei ceti la anii viitori.

[1] Zosimus Comes in *Gord.* III. [2] Calvisius in *Opere chron.* [3] *Fasti consulares Idatiani* apud Graev., t.11. [4] *Inscr. Dac.*, 52. [5] Fridvalski in *Collectione Inscriptionum Dacic.* [6] *Inscriptio Dac.*, 15. [7] Fridvalski, l.c.

Anul 242. Împăratul Gordian, prin socrul său Misitheiu, în mai multe rînduri frînge coarnele lui Sapore[1], ci M. Iulie Filíp cel mai Bătrîn nu încetă a pune curse lui Misitheiu, pînă ce l-au şi repus[2].

[1] Calvisius in *Opere chronologico.* [2] Katona in *Synopsi chron.*/

28 **Anul 244.** Marc Iulie Filip cel mai Bătrîn, după ce au repus pre Misitheiu, socru lui Gordian, atîta s-au lingărit pre lîngă împăratul, pînă ce au încăput a fi prefect pretoriului, în carea deregătorie, de sîrg s-au silit ca pre stăpînul său cel tinăr, pre împăratul Gordian al treilea, se-l aducă în ura tuturor; drept aceaia, întîiu au băgat foamete în oaste, apoi au făcut de s-au dat cellégă sau soţ lui Gordian, zicînd că acesta, pentru tinereţele sale, nu iaste în stat, nici destoinic, sîngur de a putea ocîrmui împărăţia; mai pre-urmă au poruncit de au omorît pre betul împăratul Gordian, în sfîrşitul lui aprilie, cînd era de 22 de ani[1], după ce au împărăţit, ca avgust sau împărat deplin, ani 5, luni 5, zile 5[2]. Fost-au Gordian al treilea vesel, procopsit în toate învăţăturile şi, pentru vîrtuţile sale, de toţi iubit, încă şi de ostaşi (mai nainte de a-i prilosti pre aceştea Filip) şi adeseori zicea că „mişel iaste monarhul, de la carele se ascunde adevărul"[3].

După moartea lui Gordian, senatul pune împăraţi pre Marc şi pre Hostilian, ci perind aceştea cu moarte grabnică, mai nainte de a apuca schiptrul, acelaş senat au întărit pre Filip, pre carele, mai nainte îl alesese ostaşii. Aşa Filip, întărindu-se în stăpînire, face pace neaşteptată cu craiul Sapore şi grăbind la Roma, acolo, pre fiiul său, iarăş Filip chiemat, îl numeşte chesariu, dîndu-i şi tribunească putere, carea ce însemnează îţi vor spune Neupórt[4], Hofmann şi Bruzen[5]; vezi şi *Istoria românilor*, partea I, § 15.

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Georg. Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t.1. [3] Katona, l.c. [4] *De ritibus Rom.* [5] In lexicis.

Anul 245. Împăratul Filip, după ce au numit pre fiiul său chesariu, pre Prisc, fratele său, l-au pus preste oastea din Syria şi de la resărit, iară lui Severian, ginere-său, i-au încredinţat oştile cele din Mesia şi Machidonia, gîndind că aşa se va înrădăcina şi împărăţia şi-o va face statornică[1]; ci tare s-au înşălat şi de la scopul său foarte au scăpătat, nu după multă vreme, nici fără de pricină (precum se va arăta de-aci înainte), pentrucă deregătoriile nu trebuia împărţite după sînge, ci după vrednicie, că aşa se ţîn împărăţiile.

[1] Zosimus Comes, lib. 1, in *Philippum Aug.*

Anul 247. Plinindu-se o mie de ani de la zidirea Romei, stăpînei/ 29 oarecînd a toată lumea, şi maicei românilor, împăratul Filip i-au prăznuit şi serbat urzirea cu cea mai luminată pompă, carea au putut fi; şi pre fiiul său, pre Filip chesariul, l-au făcut avgust[1].

[1] Zosimus Comes, lib. 1, in *Philippum Aug.*; Calvisius in *Opere chron.*; Katona in *Synopsi chron.* etc.

Anul 248. Anul acesta, precum iaste cel dintîiu, dintru a doaoa mie de la zidirea Romei, tocma aşa iaste începutul tuturor reutăţilor şi al năcazurilor, care de aci înainte au trebuit se le sufere romanii cei din Dachia, adecă strămoşii noştri, ai românilor celor de-acum, pentrucă în anul acesta s-au sculat asupra românilor cei ce se numesc de Zósim comitul[1] carpi, de Paul Diaconul[2] şi Evtropie gothi, de Gheorghie Synghellul[3], Chedren[4] şi Zónara[5] schythe şi gothi, şi au început a prăda locurile cele vecine Dunărei, adecă Dachia; împrotiva cărora mergînd avgustul Filip, varvarii n-au putut nici cea dintîiu navălire a o suferi, ci trăgîndu-se la o oarecarea cetate, i-au încungiurat şi atîta i-au strîmtorit romanii, cît le-au căutat a face pace şi a se întoarce la locurile sale, precum şi împăratul s-au întors la Roma[6].

[1] Lib.1, in *Philippum Aug.* [2] Lib. 10. [3] Pag. 376. [4] T.1, p. 258. [5] T.1, p. 627. [6] Zosimus Comes, l.c.

Anul 249. În anul acesta, gothii, despre carii ceteşte pe Procopie[1], boranii, despre carii vezi pre Báudrand[2], urugúndii, despre carii, Constantin Porfirăgheneta[3] şi carpii, despre carii, Brúzen[4], iarăşi au năpădit în Dachia, ba şi preste Dunăre, în Mesia, împrotiva cărora fiind trimis Messie Dechie, oastea îl strîgă împărat. Drept aceaia împăratul Filip, lăsîndu-şi feciorul în Roma, porneşte în coantra lui Dechie, ci fără de noroc, pentrucă ajungînd în Verona, 30 fu ucis, precum şi fiiul său fu ucis /în Roma, după cum scrie Calvisie[5], întru al şeptelea an al împărăţiei lor, iară, după alţii, întru al şeselea an. Eccard apriát scrie[6] că Filippii au fost ucişi după ce au împărăţit ani 5, luni 5, zile 29, cărora le-au urmat Méssie Dechie cu fiiul său Etrusc, carele era prăsit din ţinutul Syrmiului, din satul Bubália sau Chívali, din viţă bună şi luminată[7]. Pagubă că au gonit aşa tare pre creştini[8]!

[1] *De bello Vandalico*, lib. 1, c.2. [2] *Geographiae* tom.1. [3] Lib. 2, *De them.* [4] In *Dictionario.* [5] In *Opere chronologico.* [6] In *Corp. Hist. medii aevi*, t.1. [7] Katona in *Synopsi chron.* [8] Lactantius, *De mort. persec.*, nro. 4.

Anul 250. Messie Dechie făcîndu-se avgust, toţi titulii cei mai luminaţi, precum era consulatul, puterea tribuniţiă ş. alt. i-au întors senatului, ca se-i dea cui va vrea; fiiul său, Herénnie Dechie, carele şi Etrusc s-au numit[1], încă n-au vrut se poarte cunună după ce s-au făcut chesariu[2].

[1] Iornandes, *De rebus Geticis.* [2] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 251. Cum că împăratul Messie Dechie, în anul acesta, s-au bătut cu varvarii, carii nu numai Dachia Veche, ci şi Mesiile, cu alte ţeri de prin pregiurul lor le prădase, toţi avtorii mărturisesc; dară ce feliu de neam ar fi fost şi cum s-ar fi chiemat varvarii aceia, aşişderea unde s-au bătut şi unde au perit Dechie împreună cu feciorul său, în vorbe nu se lovesc; pentru că Zosim Comitul[1] îi numeşte schythe şi zice că au venit de preste Tanaíd şi că lîngă Tanaid au şi perit Dechie; Paul Diaconul[2], Gheorghie Synghellul[3] şi Chedren[4] îi numesc schythe sau gothi; Zonara[5] cu Calvisie[6] îi numesc numai varvari; ci Lactanţie[7] îi chiamă carpi; şi mai preurmă numitul Zosim Comitul, într-alt loc[8], îi chiamă /gothi, borani, 31 urugundi şi carpi (despre carii s-au vorbit la anul 249). După Strittér[9], urugundi s-au zis, carii după aceaia s-au chiemat bulgari; boranii şi carpii mi se văd a fi fost de o viţă cu gothii. Ci fie cum va fi neamul şi numele varvarilor acestora, dară istoria, după avtorii aci aduşi, aşa au fost:

Împăratul Dechie, înţelegînd că varvarii au cuprins Dachia şi Mesia[10] cu alte ţeri vecine[11], pre fiiul său, Herennie Etrusc, Dechie l-au numit avgust[12], apoi turbînd împrotiva creştinilor[13], au purces asupra varvarilor, pre carii i-au şi învins la Avryt, cetatea Mesiei-de-Gios, ce se numea şi Forum Terebroniului, tăind din dînşii treizeci de mii, măcarcă el încă foarte mulţi ostaşi au perdut, mai vîrtos din thrachi şi Filippopoiul încă l-au cuprins varvarii[14] deacea dată; ci nerăzbind aceştia cu Dechie, i-au făgăduit că vor întoarce prada şi se vor înturna la locurile sale, dară Dechie n-au priimit făgăduinţa varvarilor, ci vrînd se-i istovească de tot, au trimis pre Caiu Gal Trevonian senatorul, ca se le împedece trecutul Dunărei sau al Nistrului, căci al Tanaidului, precum scrie Zosim Comitul[15], ar fi fost prea departe. Trevonian, mergînd unde fusese trimis, s-au înţeles cu varvarii în coantra lui Dechie şi după ce au gonit acesta pre varvari pînă la o baltă, l-au sfătuit ca se treacă prin baltă asupra varvarilor; ce făcînd Dechie dinpreună cu feciorul său, neştiind firea bălţei, întrînsa s-au noroit amîndoi cu ostaşi cu tot; aşa cît nici trupurile nu li s-au aflat mai mult. Întru aceasta cîţi avtori am adus la acest an, toţi se lovesc şi toţi zic (afară de Zosim Comitul, carele au fost păgîn) că pentru goana creştinilor au petrecut aşa.

Perit-au Dechie în sfîrşitul lui noemvrie, în vîrstă de 50 de ani [16], după ce au împărăţit an 1, luni 11, zile 18 [17] şi i-au urmat Caiu Gal Trevonian, carele au făcut pre Volusian, fiiul său, chesariu, şi cu varvarii pace, dară tocma păguboasă şi ruşinoasă romanilor [18].

[1] Lib. 1, *In Decium.* [2] Lib. 10. [3] P. 376. [4] T.1, p. 258. [5] T.1, p. 627. [6] In *Op. chron.* [7] *De mortibus persecutorum*, nro. 4. [8] L.c. [9] In *Bulgaricis.* [10] Lactantius, l.c. [11] Paulus Diac., l.c. [12] Katona in *Synopsi chron.* [13] Lactant., l.c. [14] Paulus Diac., l.c.; Georgius Syncellus, l.c. [15] L.c. [16] Katona, l.c. [17] Georg. Eccardus in *Corp. Hist.* [18] Zonaras, t.1, p. 628./

32 **Anul 252.** Împăratul Trevonian face avgust pre fiiul său, Caiu Vibie Volusian [1], iară „gothii şi boranii şi urugundii şi carpii iarăş prădează cetăţile din Evropa, răpind orce mai remăsese întrînsele“ zice Zosim Comitul [2]. Pricina pentru carea s-au sculat varvarii aceştea asupra romanilor, mai vîrtos a celor din Dachia, adecă a strămoşilor noştri, au fost că împăratul Caiu Gal Trevonian n-au dat gothilor cîte le făgăduise [3], iară carpii, urugundurii sau bulgarii, şi boranii vrea şi ei atîta se aibă cît gothii; căci zicea, mai ales carpii, că ei sînt mai de frunte decît gothii [4].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Lib. 1, in *Trebonianum Gallum.* [3] Zonaras, t.1, p. 628. [4] Petrus patricius et magister, *De Legg.*, p. 24.

Anul 253. Emilie Emilian, povăţuitoriul leghioanelor celor din Mesia, văzînd îndrăzneala varvarilor, carea o avea asupra romanilor celor din Dachia, au făgăduit ostaşilor că, de se vor bate şi vor învinge pre gothi, toate, cîte se plătea gothilor, le va plăti lor. Drept aceaia cu o inimă s-au sculat ostaşii şi, bătînd pre gothi, pre Emilian, carele de viţă era maur din Africa, l-au rîdicat împărat [1]; asupra căruia pornind de la odihnă, din Roma, avgustul Gal Trevonian cu fiiul său, Vibie Volusian, fură ucişi la Interamna [2] după ce au împărăţit ani 2, luni 4, zile 9 [3]. Iară avgustul Emilie Emilian în zădar au făgăduit senatului că şi din Thrachia va scoate pre varvari, pentrucă mai nainte de a plini ceva, Publie Cornilie Valerian, povăţuitoriul leghioanelor celor din Gallia, după moartea lui Trevonian

şi a lui Volusian, au rîvnit a fi împărat[4] şi ostaşii, carii se scîrb-
de bătăile cele dintră dînşii, au omorît pre Emilie Emilian împăratul,
la Spolét, cetatea Italiei[5], după ce au împărăţit zile 88[6]. Acum re-
mînînd împărat Valerian, pre fiiul său, Publie Lichinie Gallién pre
carele senatul îl numise chesariu, îl face avgust, ca se poată mai
33 lezne/ sta în coantra nemicilor, carii de toate părţile îl încungiura[7].
Creştinilor încă le-au dat pace, în 5 ani[8].

[1] Ioann. Zonaras, t.1, p. 628. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, tom. 1, catal. 5 impp. Rom. [4] Zonaras, l.c. [5] Katona, l.c. [6] Eccardus, l.c. [7] Katona, l.c. [8] Baronius ad h.a.

Anul 254. Precum mi se pare, în anul acesta s-au întîmplat, care se scriu de Gheorghie Synghellul [1], cu cuvintele aci următoare, adecă: „Împărăţînd Valerian şi Galien, schythele au trecut Istrul sau Dunărea şi de iznóv prădînd Thrachia, au trecut la Thessalónica, cetatea Illyriului, pre carea în zădar o-au încungiurat, căci de cei din lăuntru s-au gonit îndărăpt. Grecii, spăimîntîndu-se, au pus pază la Thermópile; cei din Athína au înoit zidul cel de pre vremea lui Sylla stricat; cei din Pelopones, de la mare pînă la mare au întărit isthmul cu zid; iară schythele, încărcaţi cu jafuri, s-au înturnat la căsile lor.“ Acestea scrie şi Zonara [2], dinpreună cu Anastasie bibliothecariul [3], care fiind aşa, dară beţii strămoşii noştri ce n-au trebuit să pătimească în Dachia?

[1] Pag. 381. [2] T. 1, p. 629. [3] Pag. 22.

Anul 257. În anul acesta, Valerian lase în Roma pre Gallien, fiiul său, ca se aibă grijă de împărăţie de către apus şi amează noapte, iară el porneşte în coantra persilor [1] şi mergînd pînă la Ţarigrad, acolo se înşală de Macrian, de goneşte creştinii, al optulea[2]; pentru carea faptă, Dumnezeu încă nu i-au agiutat, ci au pornit varvarii iarăş asupra romanilor, căci zice Zosim Comitul [3] că: „Boranii şi gothii şi carpii şi urugundii (sînt numele neamurilor care nu lă-

cuia departe de Dunăre) nu lăsa vreo parte, nici a Italiei, nici a Illyricului ne jăfuită, prădînd toate fără de nici o împrotivire. Şi boranii se silea se treacă şi în Asia, precum au trecut, de frică făcînd
34 pre vosforani/ se le dea corabii şi se le fie povăţuitori la trecut." Reutatea varvarilor acestora mai mulţi ani au ţînut asupra romanilor, mai vîrtos asupra celor din Dachia, precum din care vor urma poţi cunoaşte.

---

[1] Ioannes Zonaras, t.1, p. 631. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] Lib. 1, in *Valer. et Galien.*

Anul 259. Dumnezeu n-au întîrziiat a bate şi pre Valerian împăratul, pentru vărsarea sîngelui creştinesc, căci acelaş Macrian, carele îl aţîţase asupra creştinilor, l-au sfătuit se meargă însuş, fără de oaste, la Sapore, craiul persilor, se-şi facă pretenşug cu dînsul. Care sfat priimindu-l Valerian şi mergînd, fu prins de Sapore, în zece ani batjocorit şi mai pre-urmă cu grele chinuri omorît, în vîrstă de 61 de ani [1]. Întîmplîndu-se căderea lui Valerian, fiiul lui, Gallien împăratul, au început a goni pre creştini, dară pre tatăl său, măcarcă lezne ar fi putut face, de la persi nu l-au rescumpărat, ci s-au dat cu totul desmerdărilor. Drept aceaia Avreol în Illyric, Macrian la resărit, răpesc tyrănia [2].

---

[1] Zosimus Comes, lib. 1; Orosius, lib. 7; Katona in *Synopsi chron.* [2] Orosius et Katona, ll. cc.; Sextus Aurelius Victor, in *Breviario.*

Anul 260. Nu pricep cum ar putea se fie adeverat, ce scrie Zonara [1] despre Gallien împăratul, zicînd: „Gallien, fiind lăsat la apus de tată-său, cînd au mers asupra persilor, şi pre héruli, neam schythicesc şi gothicesc, i-au bătut", pentrucă Valerian au mers în coantra persilor, în anul 257, şi de-atunci Gallien, pînă la anul acesta, nici o biruinţă n-au făcut, ba au perdut, căci şi în anul aci curgătoriu, Valente I în Ahaia, Pisón în Thessália, iară Póstum în Gallia s-au rădicat asupra lui Galien, rîvnind a-i răpşti împărăţia [2].

---

[1] T.1, p. 631. [2] Zosimus Comes, lib. 1; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 261. Afară de varvari, carii nencetat năvălea de toate părţile asupra romanilor, supt toată vremea în carea au împărăţit Ga-
35 lien, treizeci de tyrani s-au sculat/împrotiva lui, dintră carii unii apăra, alţii strica împărăţia. Aşa în anul de-acum, după ce au ucis Avréol pre Marchian şi pre feciorul lui, iară Odenát pre Cviét; Emilian în Eghypt, Trevellian în Isávria, Chels în Africa şi Saturnin la resărit primesc porfyra [1].

---

[1] Zosimus, lib. 1; Paulus Orosius, lib. 7; Victor in *Breviario;* Katona in *Synopsi chron.;* Calvisius in *Opere chron.*

Anul 262. Din tot tîmpul întru care au împărăţit Galien, anul acesta au fost cel mai nefericit romanilor, pentru că în anul acesta, după cum scrie Sext Avrelie Victor[1], Gallien „după obiceiul oamenilor, desfătîndu-se întru fericiri cu fiiul său, Salonín, căruia îi dăduse cinste de chesariu, întru atîta primejdie au pus toată împărăţia romanilor, cît gothii, fără de vreo împedecare păşind, au cuprins Thrachia, pre machidoneni, pre cei din Ahaia şi cîte era otărîşe cu Asia; cuprins-au parthii Mesopotamia; şi preste Răsărit au domnit hoţii sau o muere. Alemannii străbătuse în Italia, frîncii, după ce au prădat Gallia, stăpînea Hispania, bătînd şi mai prădînd oraşul tarraconenilor, tîmpuriu au căpătat corăbii, şi o parte dintră dînşii au străbătut pînă în Africa; şi s-au perdut preste Dunăre cîte cîştigase Traian". Aşişderea scrie şi Paul Orósie [2], zicînd: „Supt împăratul Galien, germanii trecînd munţii şi străbătînd Retia şi Italia, vin pînă la Ravenna. Alemannii alergînd prin Gallii, în Italia încă trec. Ţeara Grecească, Machidonia, Pontul, Asia, prin năvălirea gothilor, se istoveşte, pentrucă Dachia, preste Dunăre, de pururea se ia. Cvadii şi sarmatele prădează Pannoniile. Germanii cei mai din colo cuprind Hispania, parthii iau Mesopotamia şi jăfuesc Syria." Mai pe scurt şi mai pe-nţeles scrie Evtropie[3], zicînd: „Dachia, carea dincolo de Dunăre se adaogase de Traian, atunci s-au perdut; Ţeara Grecească, Machidonia, Pontul, Asia s-au prădat prin gothi; sarmatele şi cvadii au jăfuit Pannonia"./

Iată aduseiu ce scrie Victor, Orosie şi Evtropie (cu carii se nărăvesc Paul Diaconul[4] şi cu Sestul Ruf[5]), din cuvînt în cuvînt, pentru aceaia, pentrucă D. Iosíf Cárol Eder, criticul *Inștanției* românilor celor din Ardeal[a], carea o-au fost dat aceștea împăratului Leopold II, în anul 1791, toată puterea sa întru avtorii aceștea și în Flavie Vopisc, a căruia cuvinte le voiu aduce la anul 274, o-au pus, ca se poată arăta cum că românii n-au fost stăpîni Ardealului cînd au venit ungurii; ci, măcar cît s-au silit D. Eder a arăta ce dorea, nimica au isprăvit, pentrucă, de și zic numiți avtorii, mai ales Orosie, că Dachia de pururea au fost perdută supt împăratul Galien, zisa lor așa trebue înțeleasă, cum că colonia romanilor cea din Dachia lui Traian, de pe vremea lui Galien, n-au mai remas în floarea, în carea au fost pînă la dînsul[b]. Cum că așa trebue înțeleasă zisa, voiu arăta la anii următori.

[1] In *Breviario historiae Romanae.* [2] Lib. 7, cap. 22. [3] Lib. 8. [4] Lib. 10, in *Gallienum.* [5] In *Breviario rer. Romanarum.*

Anul 263. Împăratul Galien, deșteptîndu-se ca dintr-un somn, după atîta stricare a împărăției cîtă se făcuse pînă acum, mai vîrtos în anul trecut, 262, în anul acesta face povățuitoriu Resăritului pre Odenát Palmyreanul [1], carele împedecă cîtva biruințele craiului persilor, a lui Sapore, și ia îndărăt de la dînsul cetățile Nísivi și Carras [2].

[1] Georgius Syncellus, p. 382. [2] Idem, *ibidem,* et Katona in *Synopsi chron.*

Anul 264. Publie Antonie Saturnin, carele au făcut înscripția 32, de la Fridvalschi, ca decurionul coloniei din Ápulum, în anul acesta au fost consul [1]. Împăratul Galien ține triumf de persi și pre Odenat, carele i-au fost învins, îl face avgust [2].

[1] *Fasti consulares Idatiani.* [2] Katona in *Synopsi chron.*

---

[a] Prin „*Inștanția românilor celor din Ardeal*“ se înțelege *Supplex Libellus Valachorum.*
[b] Cercetările moderne au demonstrat că în timpul lui Gallien are loc o criză economică care afectează în întregime Imperiul roman.

Anul 265. Persii, schythele și tyrannii tot năcăjesc împărăția romanilor[1], ci Odenat avgustul bate pre persi, ia de la dînșii Ctesifóntul și pornește întru ajutorul Asiei-ceii-Mici, pre carea o năcăjea boranii și alți varvari [2].

[1] Katona, l. c. [2] Georgius Syncellus, l. c./

37 **Anul 266.** Împăratul Galien, pre frate-său, P. Lichinie Valerian, îl face întîiu chesariu, după aceaia avgust[1], iară Odenat avgustul trecînd prin Cappadochia, degrabă zboară la Eraclea din Pont și cînd vrea, fără de veste, se lovească pre borani și pre ceialalți varvari, fu cu vicleșug omorît de unul, carele, așișderea, se chiema Odenat. Iară schythele, ne așteptînd venirea lui Odenat, zice Gheorghie Synghellul [2], prin Pont s-au întors la locurile sale.

[1] Katona, l. c. [2] Loco citato.

Anul 267. Perind Odenat avgustul, prin vicleșugul tyrannului Menie Odenat, muierea lui, Zinóvia, cu inimă bărbătească au ocîrmuit Resăritul în locul fiilor săi, a lui Herennian și a lui Timolau, carii era tineri de vîrstă [1].

[1] Eutropius, lib. 8.; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 268. Acesta iaste anul în carele s-au mîntuit împărăția strămoșilor noștri de Galien, stricătoriul și perzătoriul eii, pentrucă în anul acesta, pornind Galien cu oaste asupra tyrannului Avreol, după ce au agiuns la Mediolán, fu ucis de povățuitorii oștilor sale, Marchian și Checrópie, în 19 martie, în vîrstă de 50 de ani [1], după ce au împărățit ani 14, luni 4, zile 28 [2]. Pînă ce au împărățit Galien, n-au făcut vreun bine, dat fiind pururea spre jocuri și spre desmerdări, mai ales după ce au căzut la robie tată-său, Valerian; ci mai nainte de-a-și vărsa sufletul atîta au făcut, că au numit împărat pre Clavdie II, carele era născut în Illyric și fu după aceaia întărit împărat și de senat și de oaste. Acesta pre Avreol tyrannul l-au stîns de pre faţa pămîntului, dară pre ceialalţi tyranni i-au lăsat pînă la alt tîmp [3], căci zicea că a stînge tyrannii iaste folosul lui, iară a stînge varvarii e folosul împărăţiei [4].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. med. aevi.* [3] Katona, l. c. [4] Zonaras, t. 1, p. 635.

Anul 269. Întîmplările din anul acesta mai mulţi avtori le-au scris tocma de-amăruntul, ci eu cuvintele tuturor nu le poci aduce
38 înainte, ca se nu fiu prea lung în vorbă. Aşadară / aci numai cuvintele lui Zosim Comitul le voiu întoarce pre românie şi, unde vor fi încîlcite, le voiu tălcui la sfîrşit cu cuvintele altor avtori. Tu, drept aceaia, cetitoriule! primeşte cuvintele lui, precum urmează: „În vremea aceasta (zice el, cartea 1, în *Clavdie* II), schythele, cîţi mai remăsese din bătăile cele mai dinnainte, mîndrindu-se pentru norocul ce-l avusese pînă acum, s-au însoţit cu herulii[a], cu pevchinii[b] şi cu gothii[c] şi strîngîndu-se la rîul Tyra[d], carele se varsă în Marea Neagră, cu şese mii de luntrii sau corăbii şi cu trei sute doaozeci de mii de oameni, au luntrit pe mare, pînă la oraşul ce se chiamă Tómii[e], de la carele, fiindcă era tare închis, fură fugăriţi; de-aci luntrind pînă la Marchianopoiu[f], cetatea Mesiei, şi nici pre aceasta putîndu-o lua, fiindcă vîntul îi sufla în spate, luntrea mai încolo. După ce au sosit la strîmtoarea Propóntidei[g], pentrucă corăbiile, pentru mulţimea lor, nu încăpea, au început a se lovi laolaltă şi strujîndu-se una de alta, ocîrmuitorii încă au lăsat cîrmele şi unele s-au înecat cu oameni cu tot, altele goale s-au suflat la ţermuri, perind mulţime şi de oameni şi de corăbii. Pentru pricina aceasta varvarii, de la strîmtoarea Propontidei, au luntrit cătră Chyzíc şi ne isprăvind ceva, după ce au trecut preste Elespont, la muntele Ato (sau Sfeatágoră), acolo ş-au cîrpit luntrile şi au încungiurat Cassandra şi Thessalonica şi puţin au fost de nu le-au luat, ci înţelegînd că se apropie împăratul cu oştile, s-au tras mai la mijloc cătră locurile cele mai înalte şi prăda ţinutul dintră Dobér şi Pelagónia, în care loc tîlnindu-se cu călăreţii cei din Dalmaţia, au perit trei mii de oameni, iară ceaialaltă mulţime s-au lovit cu oştile cele de împăratul povăţuite.

Începînd războiul, după ce ar fi căzut mulţi din îmbe părţile, romanii s-au dat la fugă, dară pre căi pre care nu îmbla oameni, şi lovind fără de veste pre varvari, cincizeci de mii au tăiat dintru dînşii...

Cîţi varvari au remas din războiul carele s-au ţinut de dînşii şi de Clavdie împăratul, la Naís[h], întărindu-se cu carre prin
39 pregiur, se silea se meargă în Machidonia; ci / lipsindu-le zăhăreaoa, murea de foame şi ei şi dobitoacele lor. Iară mergînd ei, călăreţii romanilor le-au eşit înainte şi tăind mai mulţi dintră dînşii, pre ceialalţi i-au strîmtorit cătră muntele Em, unde împregiurîndu-se de romani, mulţi au perit. Iară după ce i-au plăcut împăratului ca numai pedestraşii să se bată cu varvarii (căci se făcuse price întră pedestraşi şi întră călăraşi), începînd groaznică bătaie, vrea da dosul romanii, dintră carii nu puţini căzuse pînă aci, de nu vea sosi călărimea, cu a căriia venire aşa s-au îndreptat sminteala, de nu multă pagubă s-au simţit, păşind mai nainte schythele şi gonindu-i romanii. Carii încungiurase ostroavele Creta sau Candia şi Rodul cu corăbiile, nefăcînd ceva vrednic de pomenire, s-au înturnat îndărăpt; şi intrînd ciuma întră toţi varvarii, unii au perit în Trachia, alţii în Machidonia, iară cîţi au remas cítovi sau s-au scris în leghioanele romanilor, sau s-au dat spre lucrarea pămîntului." Aceasta iaste ce scrie Zosim Comitul, pre carele ca se-l înţelegi, trebuie se ştii că:

a) Herulii era de aceiaş viţă, de carea şi gothii, numai cu numele şi cu oarecare obiceiuri se osebea de la olaltă [1].

b) Pevchinii aşişderea era tot de un neam cu gothii, cu herulii, cu basternnele, cu carpii şi cu boranii, carii aci se numesc schythe [2].

c) Gothii era de o viţă cu neamurile îndată mai sus zise şi cu vandalii, cu longobardii, cu ghepídele, cu táifalii şi cu alţii, adecă toţi era nemţi, eşiţi din Scandinavia sau Sveţia [3]; acuma cuprinsese, de nu toată Dachia Veche, încai o parte a eii, precum poţi cunoaşte din care s-au zis la anii trecuţi.

d) Tyra iaste Nistrul, care desparte Moldova de la Polonia sau de la Russia şi de la Podolia [4].

e) Tómii sînt cetatea Baba[a] din Bulgaria sau din Dobrodíţi [5].

---

[a] Şincai confundă Tomisul, Constanţa de azi, cu Babadagul.

f) Marchianópoiu se chiamă acuma Preslava, cetatea Bulgariei, lîngă Marea Neagră[6].

g) Propontida se chiema marea dintră Bósforul Thrachiei şi dintră Elespont, ce se zice acuma Mare di Mármora[7]. /

40 h) Naisul iaste cetatea Serbiei de-acum, la rîul care aşişderea se numeşte; întrînsul s-au născut împăratul Constantin cel Mare şi să chiamă acuma de serbiani Nícova, de taliani Nissa, de frînci Níce[8].

Cîte au scris Zosim Comitul, la anul acesta, nu numai le înţelege Trebellie Polión[9], ci mai adaogă dinpreună cu Calvisie[10] că, după ce au învins romanii pre varvari, nu era ostaş carele se nu fie avut roabe mueri gothiceşti, şi cîte trei, nici au fost loc, întru împărăţia Romei, în care se nu fie fost rob dintră gothi.

Ioann Zonara [11] şi aceasta scrie, că, fiind fugăriţi gothii de la Thessalonica, au cuprins Athina, şi preste alte jafuri au strîns toate cărţile la olaltă ca se le ardă, ci mai nainte de a-şi plini ei voia, s-au aflat unul dintră dînşii, mai înţelept decît ceialalţi, carele au dat sfat se nu le ardă, pentrucă grecii, pînă cînd se cuprind cu cărţile, nu se deprind în meşteşugurile de oaste şi drept aceaia mai lezne se pot învinge. Frumoasă învăţătură de la un varvar! Dară oare adeverată au fost, sau ba? căci pre vremile mele, care neam au fost mai învăţat decît frîncii şi anglii şi tătuşi nici pre aceştea pe apă, nici pre aceia pe pămînt, i-au biruit cineva încă pînă acuma.

---

[1] Procopius, *De bello Goth.*, lib. 3, c. 33; Ioan. Zonaras, t. 1, p. 631. [2] Tacitus, *De moribus Germ.*, c. 46; Hofmannus in *Lexico.* [3] Procopius, *De bello Vandalico*, lib. 1, c. 2. [4] Baudrand in *Geogr.;* Bruzen in *Dictionario*; Hofmannus in *Lexico.* [5] Iidem, ll. cc. [6] Iidem, ll. cc. [7] Drumelli in *Dictionario.* [8] Baudrand, Bruzen et Hofmannus, ll. cc. [9] In *Claudium* II, c. 9. [10] In *Opere chron.* [11] Tom. 1, p. 636.

Anul 270. Împăratul Clavdie, după ce au învins pre gothi şi pre ceialalţi varvari, pe apă şi pe uscat, în mai multe laturi ale împărăţiei, din ciuma pornită din trupurile celor tăiaţi bolnăvindu-se în Syrmiu, ţînutul Slavoniei de-acum, au murit [1] în sfîrşitul lui octomvrie [2], în vîrstă de 66 de ani [3], după ce au împărăţit ani 2, luni 7, zile 12[4], iară nu ani 9, luni 4, zile 14, precum se înşală Eccard[5] sau diortositoriul cărţei lui. Fost-au Clavdie din fire spre aceaia făcut, ca se vindece toate cîte se întîmplase supt Galien, numai viaţa de i-ar fi fost mai lungă[6]. În locul lui, după cum scrie Zonara[7], /
41 au urmat Avrelian, carele era născut de părinţi mai de gios, ci foarte vestit pentru vitejie[8] şi alte lucruri ce au făcut, precum se va arăta în cele ce vor urma. Catona[9] scrie că în locul lui Clavdie îndată au urmat Cvintíl, frate-său, şi au stăpînit numai 17 zile, rapede perind, sau de mîna sa, sau de ferul ostaşilor săi; ci Zonara apriat zice[10] : "Bolind în Syrmiu, Clavdie, după ce s-au sfătuit cu mai marii oştilor despre următoriu, au zis că Avrelian iaste vrednic de a fi împărat". Aşadară, Avrelian, nu cu oaste, ci de însuş Clavdie au fost numit împărat.

---

[1] Zonaras, tom. 1, p. 636; Katona in *Synopsi chron.* [2] Katona, l. c. [3] *Chronicon Paschale*, p. 273. [4] Contextus hujus chronici. [5] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. 1, catal. 5 impp. Rom. [6] Katona, l. c. [7] Zonaras, l. c. [8] Idem Katona, l. c. [9] Katona, l. c. [10] Zonaras, l. c.

Anul 271. „În anul (zice Paul Diaconul, în cartea 10) de la zidirea Romei 1027, Avrelian s-au făcut al 32 împărat, după Avgustul Octavian. Acesta s-au născut din tată de mijloc şi, precum zic unii, din colonul lui Avrelie, senătorului celui prea vestit din Dachiacea-Rîpoasă, carea iaste întră Dachia şi Machidonia, bărbat puternic în războae, ci de o inimă nestîmpărată şi cam plecată spre vărsare de sînge; carele cu osîrdie au învins pre gothi în Dunăre, şi împărăţiei romanilor i-au întors otarele cele mai de demult." Paul Orosie, în cartea 7, cap. 23, încă scrie : „Avrelian mergînd cu oaste la Dunăre, pre gothi tare i-au bătut şi împărăţiei romanilor i-au întors otarele cele mai de demult. De-acolo întorcîndu-se la resărit, pre Zinovia, carea după moartea bărbatului său, a lui Odenat, cuprinsese Syria, mai mult cu frică decît cu bătae o-au suppus. Pe Tétric încă, carele în Gallia nu putea aşeza gîlcevile ostaşilor săi şi scrisese : « *eripe me his, invicte, malis*», adecă : « scoate-mă, nenvinsule, din reutăţile acestea» şi, drept aceaia, ca pre un vînzătoriu al oştilor sale, fără muncă l-au biruit. Aşa, ca un cîştigătoriu al doilea al războiului şi al Meazănoaptei, cu mare mărire
42 au ţînut / triumf." Din cuvintele lui Paul Diaconul chiar se vede

că Avrelian n-au fost născut în Syrmiu, precum scrie Catona[1], ci în Dachia-cea-Rîpoasă, adecă în partea Mesiei, carea s-au numit după aceaia Dachia Rîpoasă, precum se va arăta la anul 274.

[1] In *Synopsi chronologica.*

Anul 272. Care le-am adus la anul trecut din Orosie, nu toate s-au făcut în anul acela, ci în trei ani după olaltă s-au întîmplat, precum mărturiseşte Vopisc[1], adecă : pre gothi i-au bătut Avrelian şi atunci şi în anul de-acum; pre Zinovia o-au suppus în anul acesta, pe Tetric l-au învins în anul 273[2].

[1] In *Aurelianum.* [2] Calvisius in *Op. chron.*; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 274. Acesta iaste anul cel însemnat şi încă şi de price întră mine şi întră d. directorul Eder, carele prea aspru au scris în coantra *Cererei* sau *Instanţiei* ceii în anul 1791 date împăratului Leopold II, de românii din Ardeal. În *Critica* sa au voit numitul Eder se arate cum că românii ar fi de viţă varvari, nu romani, pentrucă (zice el) pre colónia de Traian dusă în Dachia Veche, împăratul Avrelian, în anul acesta, o-au trecut Dunărea şi o-au aşezat în partea Mesiei-de-Gios, a Mesiei-de-Sus şi a Dardaniei, precum scriu Flavie Vopisc[1], Evtropie[2], Paul Diaconul[3], Sextul Ruf[4], Calvisie[5], Brieţie[6] şi alţii.

Cum că împăratul Avrelian vrînd a merge împrotiva persilor, în anul acesta au scos leghioanele din Dachia Veche şi o parte a coloniei şi le-au aşezat de-a dreapta Dunărei, nu se poate tăgădui, dară a îngădui încă nu poci, cum că toată colonia o ar fi trecut în Dachia-cea-Noao, pentrucă cei mai mulţi dintră coloni au trebuit se fie daţi spre economie, carea aşa lesne ştiu că nu o-au lăsat, mai vîrtos după atîta mulţime de vreme, cît au fost întră Tra-
43 ian şi întră Avrelian,/ precum scrie şi Sarnichie[7], care argument, de se va vedea slab, din cele ce vor urma la anii viitori, încă se va dovedi că, pînă la venirea bulgarilor, romanii stătorniceşte au stăpînit şi de-a stînga Dunărei, carea arătîndu-o, se arată cum că nu toată colonia au fost trecută de Avrelian în Dachia-cea-Noao. Vezi despre aceasta şi *Dialogul* care l-am făcut despre români.

Din partea coloniei carea au remas în Dachia Veche, şi din romanii cei de Crumn trecuţi preste Dunăre (vezi la anii 812, 813 şi 814), s-au prăsit apoi toţi românii cîţi sînt de-a stînga Dunărei, cum cură în Marea Neagră; iară din partea coloniei carea s-au trecut Dunărea şi s-au aşezat în Dachia-cea-Noao, aşişderea şi din romanii, pre carii i-au dus Marele Constantin în Thrachia, Machidonia şi Thessalia, s-au prăsit românii cei ce sînt de-a dreapta Dunărei, carii s-au numit după aceaia, amu vlahi[8], amu cotzo-sau cuzo-vlahi[9], iară mai pre-urmă, ţinţari[10], tocma cum s-au numit şi cei ce au remas de-a stînga Dunărei, întîiu români[11], apoi abotriţi[12], după aceaia comani şi paţinachite[13], mai pre-urmă munteni, moldoveni, mărgineni, mocani, frătuţi[14]; ci, oricum s-au numit sau se numesc şi acum, tot de o viţă şi poródiţă sînt, adecă romani de sînge, precum firea şi vîrtutea îi mărturiseşte, şi eu, la anii viitori, tot mai pre larg voiu arăta, pentrucă la anul acesta numai Dachia-cea-Noao o voiu mai scrie. Aşadară :

Dachia-cea-Noao, după cum mărturisesc Flavie Vopisc, Sextul Ruf şi Evtropie [15], au fost de-a dreapta Dunărei, aşezată de Avrelian avgustul, într-o parte a Mesiei-de-Gios, în altă parte a Mesiei-de-Sus şi într-o parte a Dardaniei; şi au fost împărţită în doao, adecă în Dachia-cea-Rîpoasă şi în Dachia-cea-de-Mijloc. Dachia-cea-Rîpoasă se întindea pre lîngă ţermurii Dunărei, numai prin Dunăre fiind despărţită de Dachia lui Traian sau cea Veche; se ocîrmuia prin consulariu, carele avea supt stăpînirea sa mai multe cetăţi, întră care cea mai de frunte au fost Raţiaria [16], ce se numeşte acuma Arezár [17] sau Nicopoiul Bulgariei [18]; Dachia-cea-de-Mijloc cădea mai departe de Dunăre, spre Dardania, ocîrmuindu-se
44 iarăş prin consulariu/şi avînd metrópolis cetatea Sárdichei [19], carea fu vestită pentru soborul ce s-au ţinut întrînsa la anul 346, şi acum se chiamă Triadiţa [20].

Greşesc aşadară cei ce zic că Dachia-de-Mijloc e Ardealul.

[1] In *Aurelianum.* [2] Lib. 9. [3] Lib. 10. [4] In *Breviario rer. Rom.* [5] In *Opere chron.* [6] In *Chron. univ.* [7] *De rep. Goth.*, lib. 4, c. 5. [8] Choniates, lib. 1, *De Isacio*

Angelo, c. 6. [9] Cantacuzenus, lib. 3, c. 53; Anna Comnena, *Alexiados* lib. 5; Zonaras, lib. 18, nro. 23. [10] Usus. [11] Authores sub quatuor prioribus num. citati. [12] Eginhardus ad ann. 824; Lucius, lib. 1, c. 15. [13] Zonaras, Anna Comnena, Cantacuzenus et Gregoras, ll. cc. [14] Usus. [15] Ll. cc. [16] Hierocles in *Notit. imperii orient.* [17] Hofmannus in *Lexico.* [18] Niger in *Geogr.* [19] Hierocles, l. c. [20] Bruzen n *Dictionario.*

Anul 275. Bine au lucrat, sau reu, împăratul Avrelian, cînd au luat leghioanele și o parte a coloniei din Dachia-cea-Veche și le-au așezat în cea Noao, precum s-au arătat la anul trecut, nu am de a zice, ci aceasta o însemn, că românii cei de-a stînga Dunărei, mai vîrtos cei din Ardeal, pînă astăzi pomenesc pre împăratul Avrelian cîntînd cu jale : hai, Lerom, doamne! Adecă : hai, Avreliane, doamne! cînd colindă la Crăciun.

După ce au așezat lucrurile Dachiilor, împăratul Avrelian, în anul acesta, au pornit asupra persilor cu leghioanele a cărora familii le așezase în Dachia-cea-Noao, ca se nu cadă în mînile varvarilor pînă se va înturna cu leghioanele, și agiungînd la Iraclia Thrachiei, fu ucis de libertul său, anume Mnestheiu, în locul ce se zicea Cetatea Noao[a], ἐν τῷ καίνῳ λεγομένῳ φρουρίῳ[1], în 20 martie[2], după ce au împărățit anii 5, luni 4, zile 20[3]. Avrelian n-ar fi fost reu împărat, numai de ar fi fost mai milos și de n-ar fi pornit a noaoa goană asupra creștinilor. După 6 luni[b] fu de la senat numit, în locul lui Avrelian, împărat M. Clavdie Tacit[4].

[1] Georgius Syncellus, p. 385; Zonaras, tom. 1, p. 637. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] Io. Georg. Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. 1, catal. 5 impp. Rom. [4] Katona, l. c.

45 **Anul 276.** În anul trecut, după moartea lui Avrelian, /leghioanele, de s-au și înturnat în Dachia, fiindcă pentru moartea împăratului bătaie cu persii n-au avut, dară, în anul de-acum, iară le-au scos împăratul Tacita și le-au trecut în Asia, unde, după ce au învins pre schythe, au murit și Tacit, în 13 aprilie[1], după ce au împărățit luni 8, zile 12[2]. Fost-au împăratul Tacit, carele își ducea vița sa de la Tacit istoricul, pre carele des îl cetea, așa dedat spre învățătură, cît nu trecea vreo noapte în carea se nu cetească sau se scrie ceva[3].

---

[a] Aurelian a fost omorît de Mnestheus, libertul său, la Cenophrurium, în 4 ianuarie 275.

[b] După moartea lui Aurelian urmează un interregn de 6 luni, cel mai lung pe care-l cunoaște istoria imperială. Soldații cereau Senatului să numească împărat, iar Senatul, la sfatul lui Tacit, le-a îngăduit soldaților să-și aleagă împărat.

După moartea împăratului M. Clavdie Tacit, frate-său, Marc Clavdie Florian, ca și cînd i-ar fi fost de moșie împărățiia, o-au rîvnit fără de voia oștilor sau știrea senatului; drept aceaia nici au împărățit mai mult de 88 zile[4], fiind ucis, nu se știe de cine[b], la Tars[5].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. 11, catal. 5 impp. Rom. [3] Katona, l. c. [4] Eccardus, l. c. [5] Katona, l. c.

Anul tot acelaș, adecă de la Hs. 276, iară de la zidirea Romei 1029. După uciderea împăratului Florian, oștile de la resărit, pre Marc Avrelie Prob, a căruia vitejie o știia de pe vremea împăraților Clavdie, Avrelian și Tacit, cu sila l-au făcut împărat, măcarcă era din mică viță, în Syrmiu născut[1].

[1] Zosimus Comes in *Probum;* Katona in *Synopsi chron.;* Calvisius in *Op. chron.*

Anul 277. Împăratul Prob, în anul acesta, bate varvarii carii cuprinsese Galliile și Galliile iarăș le unește împărăției[1].

[1] Zosimus Comes in *Probum;* Katona et Calvisius, ll. cc.

Anul 279. După ce au tăiat împăratul Prob, în anii trecuți, 200.000[c] de nemți în Gallii[1] și Galliile iarăș le-au unit împărăției, precum scrie

---

[a] M. Claudius Tacitus, în vîrstă de 75 de ani, este ales împărat la 25 septembrie 275, la propunerea consulului Gordianus. Este interesant de reținut că în timpul scurtei sale domnii printre actele mai importante se numără și acela de a fi pus în biblioteci opera omonimului său, marele istoric Tacitus.

[b] După istoricii moderni, M. A. Florianus a fost omorît a Tars de către soldații săi.

[c] Cifra este, fără îndoială, exagerată. După cîte se știe, francii sînt bătuți în Frizia de generalii împăratului Probus, iar acesta îi bate pe alamani și-i urmărește pînă în Suabia. El înrolează în armata sa 16.000 de germani.

46 Flavie Vopisc [2]: „Împăratul Prob au călătorit prin Thrachii[a] / şi toate popoarele (neamurile) geticeşti, carii era, pentru vestea lucrurilor, spăimîntaţi şi pentru puterea numelui celui de demult apăsaţi, sau le-au suppus, sau le-au priimit în pretenşug". Cu mult mai chiar vorbeşte Zosim Comitul, acestea scriind despre împăratul Prob: „Pre basterni, carii era de neam schythicesc şi s-au suppus lui, priimindu-i, i-au aşezat în Thrachia şi le-au dat pămînturi sau moşii. Aceştea după aceaia au vieţuit după legile şi obiceiurile romanilor." Iată că împăratul Prob au învins pre geţi şi pre basterni, ci geţii aceştea şi basternii era de o viţă cu carpii, cu gothii, cu boranii şi cu toţi cei ce era nemţi sau şveci de viţă şi în anul de-acum lăcuia sau într-o parte a Dachiei-ceii-Vechi, sau dincolo de dînsa, peste Nistru[3]; aşadară romanii pînă acum nu perduse Dachia Veche, sau, de au fost şi perdut vro parte din dînsa, în anul acesta iarăş o-au dobîndit înapoi[b]. Carea fiind aşa, chiar se dovedeşte că împăratul Avrelian nu toată colonia lui Traian, fără numai o parte a eii o-au trecut preste Dunăre, în patria sa, precum s-au arătat la anii 271, 274 şi 275. Mie mi se vede că împăratul Avrelian n-au voit alta prin trecerea unei părţi a coloniei de-a dreapta Dunărei, fără numai ca să-şi facă şie pomenire şi se împodobească ţeara, din carea era prăsit.

[1] Hofmannus in *Lexico univ.* [2] In *Probum.* [3] Hofmannus, l. c.; Bruzen in *Dictionario Geogr.*; Baudrand in *Geogr.*

Anul 280. Aşezînd lucrurile Dachiilor şi pre basterni, în Thrachia, împăratul Prob de-aci au trecut la resărit şi în anul de-acum au

---

[a] Asupra cronologiei anilor 278—280 există unele contraziceri. La anul 278 au loc, după unii, luptele lui Probus cu goţii, care au trecut Dunărea, iar în anul 279 are loc campania lui Probus din Asia şi Egipt.

[b] În cazul de faţă este vorba de luptele pe care Probus le dă cu popoarele gotice, la sud de Dunăre. Datorită confuziei pe care o face Şincai, confundînd pe geţi cu goţi, datorită faptului că goţii sînt numiţi de unele popoare „sciţi" şi pentru că, după Şincai, în Dacia locuiau romani, iar sciţii locuiau dincolo de hotarele Daciei, deci la răsărit de Nistru, Şincai trage concluzia că luptele romanilor cu goţii au avut loc în afara hotarelor Daciei, deci dincolo de Nistru. De fapt, nu numai că Probus i-a bătut pe goţi în provinciile romane dintre Dunăre şi Marea Adriatică (Iliria, Reţia şi Misia), dar, după ce a înfrînt pe goţii care pătrunseseră în aceste provincii, Probus s-a îndreptat spre Dunăre, unde i-a înfrînt pe lygieni, sau logioni, o populaţie, probabil, germanică.

bătut, în Isavria, pre tîlhari, în Eghypt, pre Saturnin tyrannul, şi în Ethiopia, pre vlemii[1].

[1] Flavius Vopiscus in *Probum*; Eutropius, lib. 9; Aurelius Victor in *Breviario rer. Rom.*; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 282. Înturnîndu-se de la resărit la apus, împăratul Prob au învins în Gallia pre tyrannii Procul[a] şi Bonóz, apoi de germani şi de vlemii au ţînut mare triumf; după aceaia vrînd a se scula
47 cu harţ / asupra persilor, au agiuns pînă la Syrmiu, unde fu omorît de niscai ostaşi, carii se urîse cu lucrul, întru care pururea trebuia să se deprindă [1]. Fost-au ucis la începutul lui avgust din anul deacum [2], după ce au împărăţit ani 2, luni 2, zile 12 [3].

Împăratului Prob, carele singur au fost harnic se ţînă cît cîştigase cei mai dinnainte, întru acestaş an i-au urmat Marc Avrelie Car, carele făcînd pre fiii săi, Carín şi Numerián, chesari, îndată au învins pre sarmate[4], carii lăcuia de la Dachia Veche peste Nistru[5]. Aşadară şi pe vremea împăratului Car, încă era supt romani Dachia-cea-Veche[b].

Vopiscus in *Probum*; Aur. Victor in *Brev. rer. Rom.*; Eutropius, lib. 9, Katona-in *Synopsi chron.* etc. [2] Iidem, ll. cc. [3] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi.* [4] Vopiscus, Victor, Zosimus Comes, Eutropius, Katona, ll. cc. [5] Plinius, lib. 4; Baudrand in *Geogr.*; Hofmannus in *Lexico univ.*; Bruzen in *Dictionario.*

Anul 283. În anul acesta, carele iaste de la zidirea Romei 1036, împăratul Car, vrînd a se bate cu persii, pre amîndoi fiii săi, adecă şi pre Carin şi pre Numerian, îi numeşte împăraţi[c]; şi pre Carin îl trimite se apere Galliile, iară pre Numerian îl duce cu sine asupra persilor [1].

[1] Vopiscus in *Carum*; Eutropius, lib. 9; Aurelius Victor in *Breviario rer. Rom.*; Eusebius in *Chronico*; Katona in *Synopsi chronologica* etc.

---

[a] T. Aelius Proculus se proclamă împărat la Lyon şi îmbracă purpura la Colonia, dar este prins şi omorît. Faptul e plasat în anul 280.

[b] Luptele lui M. Aurelius Carus cu triburile sarmaţilor şi quazilor au loc în anul 283, după cronologii recente, iar luptele au fost purtate în Panonia, şi nu peste Nistru, unde Şincai le localizează.

[c] Împărat trebuie luat aici în sensul de august. Pînă aici Şincai întotdeauna a procedat aşa, şi nu e nici o explicaţie pentru ce a renunţat la sistem.

Anul 284. Împăratul Car, după ce au învins pre persi și au luat Mesopotamia de la dînșii, au agiuns pînă la Ctesifont, cetatea cea pururea nefericită și fără noroc romanilor[1], și acolo au perit la mezul vărei[2]; unii dintră avtorii cei la anul trecut aduși zic că s-ar fi bolnăvit și așa ar fi perit; ci Flavie Vopisc, în cartea despre împăratul Car, apriat scrie că au perit treznit fiind de fulger. Fost-ar fi bun împăratul Car, de n-ar fi numit și lăsat după sine avgust pre fiiul său Carin[3]. Împărățit-au Car de al treilea an[4], 48 iară nu 10 luni și 5 zile, precum scrie Eccard[5]. / Numerian avgustul foarte s-au scîrbit pentru moartea tătîne-său și atîta au plîns, pînă ce s-au bolnăvit la ochi; drept aceaia socru-său, Árrie Áper, cînd bolea, l-au omorît tot întru acest an, în luna lui septemvrie, în carul cu care îl purta; nici voia Aper să i se știe fărădelegiuirea, și împuțîndu-se trupul, din putoarea ceaia au priceput ostașii că Numerian iaste mort, și descoperind carrul, au aflat nelegiuirea lui Arie Aper.

Drept aceaia Dioclitian cel cumplit, carele era unul dintră ostași, prăsit din Dalmația, din orașul Diócle, de lîngă Salóna, cetatea cea vestită, din părinți sirimani, ci bun ostaș, căruia îi prorocise odineoară o babă meșteră sau bosorcáe (strigoae) că atunci se va face împărat, cînd însuș va ucide un gligan, ce se zice lătinește *aper*, văzînd pre Numerian avgustul ucis de Arie Aper, s-au sculat și au ucis pre Aper, pentru carea faptă oastea toată l-au rădicat împărat în 17 septemvrie din anul curgătoriu, și el, adecă Dioclitian, în 20 noemvrie au numit chesariu pre Ercúlie Maximian[6].

[1] Eusebius in *Chronico.* [2] Katona in *Synopsi chronologica.* [3] Idem, *ibidem.* [4] Vopiscus in *Carum augustum.* [5] In *Corpore Historico medii aevi*, t. 1, catal. 5 impp. Rom. [6] Vopiscus in *Numerianum;* Eutropius, lib. 9; Aurelius Victor in *Breviario;* Eusebius in *Chronico;* Katona, l. c.

Anul 285. Avgustul Carín, după ce au învins pre tyrannul Iulian Savinul, nu departe de Verona, și l-au omorît, au purces împrotiva lui Dioclitian, în Mesia, pre carele l-au și învins, în bătaia cea dintîiu, ci sumețîndu-se după aceaia Carin și cu lăcomie gonind pre ostașii lui Dioclitian, fu, de ostașii săi, vîndut și tăiat la începutul lui avgust[1], după ce au năcăjit pre romani, ani 2, luni 11, zile 2[2]. Zis-am că au năcăjit pre romani, pentrucă pre cei buni, pre unii i-au omorît, pre alții i-au sîrgunit și polata împărătească o-au împlut de mimi (ciufi), de cîntăreți și de lenoni sau votri; nici au fost lucru de rușine, care se nu se fie aflat întrînsul[3].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. 1, catal. 5 impp. Rom. [3] Vopiscus in *Carinum;* Eutropius, lib. 9; Eusebius in *Chronico;* Katona, l. c. /

49 **Anul 286.** Perind în anul trecut împăratul Carin, remas-au Dioclitian sîngur avgust, carele, drept aceaia, la începutul lui aprilie al anului de-acum, pre chesariul Herculie Maximian[a], cel născut în Syrmiu, din părinți de gios, dară foarte viteaz, îl face avgust[1].

Tot întru acesta an au pătimit în Drăștior sau Silistria, ss. mucenici Maxim Dada și Chyntilian, a cărora viață o scrie Godefrid Henșénie[2]. Din viața sfinților acestora se dovedește că în Dachiile lui Avrelian, pe vremea aceasta, au fost proconsuli Gabinie și Tarcvinie, ci care în carea Dachiă au fost proconsul, nu se otărește.

[1] Victor in *Brev.;* Katona in *Synopsi chron.* [2] Godephridus Henschenius in *Continuatione Bollandi,* ad 13 apr.

Anul 287. După ce și Dioclitian au silit pre Narséu, craiul persilor, se ceară pace și Herculie Maximian au înfrînt germanii, carii năvălise în Gallia, amîndoi se socotea cum ar putea potopi pre Caraúsie, carele îmbrăcase porfyra în Britannia[1].

[1] Eusebius in *Chronico;* Katona in *Synopsi chron.*

---

[a] Herculie Maximian este M. Aurelius Valerius Maximianus, făcut *caesar* în anul 285, iar în anul 286, luînd Diocleţian numele de Jupiter, îl proclamă pe Maximian august şi îi dă şi numele de Hercule.

Anul 288. Herculie Maximian foarte tare fu bătut pre mare de Carausie [1], iară Dioclitian bate gothii, carii trecuse Dunărea, şi-i înteţeşte să se roage de pace; afară de aceaia face trei cetăţuici, spre paza vadurilor Dunărei [2].

[1] Eusebius in *Chronico;* Katona in *Synopsi chr.* [2] Ammianus Marcellinus apud Calvisium ad h. a.

Anul 289. Nemica putînd strica lui Carausie, se socotiră Herculie şi Dioclitian se facă pace cu dînsul, precum au şi făcut, dîndu-i titul de avgust şi lăsîndu-l se oblăduiască Britannia [1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 290. Văzînd Achilleu norocul lui Carausie, el încă îmbracă [1]
50 porfyra în Eghypt, iară Narseu, craiul / persilor, strică pacea şi se apucă de prada Resăritului.

[1] Eusebius in *Chronico;* Katona in *Synopsi chron.*

Anul 291. În anul acesta, carele iaste de la zidirea Romei 1044, Dioclitian şi Herculie s-au împreunat la Mediolan [a] şi s-au sfătuit cum ar putea apăra împărăţia de atîtea rele şi protivnici? şi mai pre-urmă au aflat că iaste op de ajutoriu; drept aceaia în

Anul 292 întîia zi a lui martie, Dioclitian, dinpreună cu Herculie, au numit chesariu pre Flavie Constantie I Hlor, tatăl Marelui Constandin, şi pre Galerie Maximian Armentariul [1], despre carele, adecă Galerie, aşa scrie Avrelie Victor [2] : „Iară Galerie au fost (măcarcă cu neiscusîtă şi proastă direptate) destul de-a se lăuda, frumos în trup, prea bun şi norocos ostaş, prăsit din părinţi proşti, păstoriu de ciurdzi; de-unde s-au poreclit Armentariu. Prăsît au fost din Dachia-cea-Rîpoasă şi întrînsa s-au şi îngropat, la locul carele l-au fost numit Romulian, de pre numele Rómulei, mamei sale. Acesta cu fală au îndrăznit a zice că mumă-sa, ca şi Olympiáda, mama Marelui Alexandru, de smeu au fost încălecată cînd l-au zemislit pre el.“ Ci Lactanţie [3], cu mult mai almintrelea scrie despre Galerie, zicînd : „Era în bestia aceasta firească varvárie şi ferime străină de sîngele românesc. Nici e de a te mira, pentrucă mumă-sa, transdanubiană (de preste Dunăre) fiind, cînd jăfuia carpii, atunci trecînd apa, fugise în Dachia-cea-Noao.“ Şi iarăş tot Lactanţie scrie [4] despre acelaş Galerie, zicînd : „Cîte au făcut cei bătrîni, din cădinţa oştirei, în coantra celor învinşi, şi el au cutezat a le face în coantra romanilor şi a suppuşilor lor, pentrucă părinţii lui fusese suppuşi dărei, carea Traian, ca biruitoriu, în pedeapsă o aruncase pre dachi, pentru cele multe rebélii ale lor“.

În cuvintele lui Lactanţie, care s-au adus aci, foarte frumoase însemnări face Stéfan Baluzie, din care numai cîte sînt spre scopul meu le voiu culege şi da înainte. Aşadară zice Baluzie [5] că
51 Romula, muma lui Galerie, au fugit/din Dachia-cea-Veche în cea Noao, în tîmpul cînd au făcut Avrelian Dachia-cea-Noao; ci aceasta nu se poate crede, pentrucă de-ar fi fost atunci vro pricină de a fugi din Dachia-cea-Veche în cea Noao, cum s-ar fi gătit şi pornit Avrelian tocma atunci asupra persilor? Aşadară după aceaia au trebuit Romula se fugă în Dachia lui Avrelian, din Dachia lui Traian. Ce, de iaste adeverat, precum şi iaste, din Lactanţie încă se adeverează că Dachia Veche n-au fost golită prin Avrelian de toţi colonii lui Traian [a].

În cîtu-i despre darea, de Lactanţie aşa pomenită, ca cum ar fi fost de Traian aruncată pre dachi, aşa scrie Baluzie [6] : „Xifilín, din Dión pomeneşte amîndoao pornirile lui Traian asupra dachilor, dar nicăiri nu pomeneşte de darea carea s-ar fi poruncit lor. Numai atîta zice, că Dachia s-au făcut provincie, ce şi Flavie Vopisc mărturiseşte, vorbind despre Avrelian. Ci, fiindcă aceaia regulă avea romanii, ca toate țerile, care se reducea în provincii, se fie supt dare și magistratului poporului românesc suppuse, precum arată Sigónie în cartea 1, *Despre cădințele provințiilor*, nu e nici o îndoială că Dachia n-au fost supt dare, mai vîrtos pentrucă Lactanție apriat întărește aceasta." Pînă aicea Baluzie, ci eu mă întorc acolo, de-unde m-am fost abătut.

---

[a] După cronologii moderne, cei doi împăraţi s-au întîlnit la Milan cu un an mai devreme. Diferenţa dintre cronologia lui Şincai şi cea modernă este minimă.

[a] Argumentul lui Şincai că Aurelian n-a părăsit Dacia pentru că se pregătea să plece asupra Persiei e insuficient. Bazîndu-se numai pe logica evenimentelor, el trage o concluzie care rămîne în picioare, şi anume, că nu întreaga Dacie a fost golită de romani.

Cît s-au numit chesariu, Constandie și Galerie, îndată ș-au împărțit și împărăția în patru părți, așa precum urmează, ca se o apere, adecă : lui Constandie i s-au dat Galliile cu toate țerile de preste Álpes, lui Herculie, Italia și Africa, lui Dioclitian și lui Galerie, Pannonia, Illyricul, Mesiile, Dachiile, Thrachia și tot Resăritul[7].

Aurelius Victor in *Breviario rer. Rom.*; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] In *Breviario*, ubi de Galerio. [3] *De mortibus persecutorum*, nro. 9. [4] *Ibidem*, nro. 22. In notis ad nrum 9 Lactantii. [6] *Ibidem*, ad nrum 22. [7] Paulus Orosius, lib. 7, c. 25; Eusebius in *Chronico;* Katona in *Synopsi chron.*

Anul 293. Allect, în Britannia, omoară pre Carausie, despre carele
52 am vorbit la anul 289, și gonind afară pre/romani, cuprinde toată Britannia, carea o-au stăpînit pînă la anul 296, precum se va arăta de-aci înainte [1], iară Galerie bate pre Narseu, craiul persilor, și înturnîndu-se în Mesopotamia, cu foarte mare cinste se priimește de Dioclitian [2].

Eusebius in *Chronico;* Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Orosius, lib. 7, c. 25.

Anul 294. La anul acesta, scrie Stefan Catona [1]: „Galerie, fiind trimis de Dioclitian în coantra basternilor, a carpilor și a sarmatelor, i-au învins la Achínc". Iară Paul Orosie [2] cu mult mai chiar vorbește, acestea scriind, la anul de-acum : „După ce au învins pre Narseu, craiul persilor, Maximian (Galerie) se întoarnă (în anul trecut, 293) în Mesopotamia și de Dioclitian cu foarte mare cinste se priimește. Aceiași povățuitori cu osîrdie s-au bătut după aceaia cu carpii și cu basternii. Apoi au învins pre sarmate, din carii prea multă mulțime au prins și i-au împrăștiat prin cetățuicele cele ce era pre marginile împărăției romanilor." Iată că Galerie s-au bătut cu carpii și cu basternii, carii era de o viță cu gothii (precum s-au arătat la anul 279), nu în Dachia, ci, cum zise Catona, la Achinc, carea cetate, după *Tabla* lui Peutíngher [3], au fost în Pannonia, nu mult mai în gios de Sicámbria, adecă de Buda Veche. Sarmatele încă lăcuia preste Nistru, precum toți avtorii mărturisesc, cu carii nu s-ar fi putut bate Galerie chesariul, de n-ar fi avut romanii Dachia-cea-Veche supt stăpînirea lor pe vremile acestea.[a]

In *Synopsi chronologica.* [2] Lib. 7, c. 25. [3] *Talula Peutingeri.*

Anul 296. Constandie chesariul trecînd în Britannia, pre Allec tyrannul îl bate și-l omoară, și Britannia o cîștigă înapoi; pînă au făcut acestea Constandie, Herculie avgustul au apărat Galliile, iară Dioclitian avgustul cu Galerie chesariul merg la resărit, și Dioclitian, în Eghypt, învinge pre Achilleu tyrannul, pre carele prinzîndu-l în Alexandria, îl aruncă fearelor, dară Galerie n-au avut
53 noroc împrotiva lui Narseu, craiului persilor, pentru carea/ nenorocire greu fu pedepsit de Dioclitian, pentrucă i-au căutat se fugă pedestru pre lîngă rădvanul sau carul lui Dioclitian vro cîtva loc[1].

[1] Eusebius in *Chronico;* Zosimus Comes in *Galerium;* Katona in *Synopsi;* Calvisius in *Op. chron.*

Anul 297. Galerie chesariul, rănit fiind de rușinea în anul trecut petrecută, în anul acesta ca un leu au mers asupra persilor, pre carii așa i-au bătut, cît au trebuit să se roage de pace. Constandie chesariul încă au învins pre alemanni și Herculie avgustul pre mavritani [1].

[1] Iidem authores qui ad ann. priorem.

---

[a] Din desfășurarea evenimentelor și din toate datele pe care le avem pînă acum reiese că stăpînirea romană nu se întindea și asupra Daciei. Însuși faptul că sarmații sînt bătuți la Achinc (Aquincum) ne dovedește acest lucru, pentru că este greu să admitem ca Șincai că sarmații au trecut Nistrul, Carpații și Tisa și au ajuns fără nici o piedică și pagubă să se bată pe Dunăre cu romanii.

Anul 298. Împărații și chesarii romanilor în anul acesta dau pacea de carea se ruga Narseu, craiul persilor [1].

[1] Katona, l. c.

Anul 300. După ce s-au întîlnit în anul trecut, în Mediolan, Dioclitian avgustul cu Herculie avgustul, în anul acesta Dioclitian s-au apucat de zidirea thermelor (scăldătoarei) celor din Roma [1], care pînă astăzi, se numesc ale lui Dioclitian, precum însumi le-am văzut.

Idem Katona, *ibidem*.

Anul 301. În anul acesta, împăratul Dioclitian, pentru norocul ce-l avea, întru atîta s-au mărit, cît și încălțemintele și le-au împodobit cu petri scumpe și cinste zeiască au rîvnit [1].

[1] Eusebius in *Chronico;* Zosimus Comes, lib. 2, in *Diocletianum;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anii 302 și 303. În Nicomedia ernînd Dioclitian avgustul, prin Galerie chesariul la aceaia se aduce, de pornește a zecea goană înprotiva creștinilor, carea goană în 23 fevr. s-au poruncit; apoi s-au dus la Roma de au ținut triumf de persi [1].

[1] Eusebius, Zosimus et Katona, ll. cc./

54 **Anul 305.** Mai minunat decît anul acesta nu trebue se fie pentrucă, spăriat fiind Diocletian avgustul de chesariul Galerie, au scris avgustului Herculie ca și el să se lase de a mai ocîrmui împărăția; drept aceaia amîndoi într-o zi au desbrăcat porfyra, Dioclitian în Nicomedia, iară Herculie în Mediolan; și chesarii Flavie Constandie Hlor și Caiu Galerie Maximian, la începutul lui maiu, s-au făcut avgusti, carii îndată au numit chesari pre Flavie Valerie Sevér, nepot din soră lui Galerie, și pre Caiu Valerie Maximin II, și au împărțit toată împărăția în patru părți, între sine, ca se știe fieștecarele carea parte are de-a-o apăra [1].

[1] Zosimus, lib. 2; Eusebius in *Chronico;* Eutropius, lib. 10; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 306, care iaste de la zidirea Romei 1059. În anul acesta, Marele Constantin, feciorul cel mai mare al avgustului Constandie I, văzînd lațurile cele de Galerie lui întinse, pre afuriș lase curtea lui Galerie și merge în Britannia, la tatăl său, pre carele în cetatea Evorác îl află bolnav de moarte și tare doios de a vedea pre fiiul său, Constantin, ca se-i poată commînda și familia și împărăția cîtă oblăduia. Drept aceaia, cît au sosit Constantin, îndată s-au rădicat din pat Constandie și, plinind cele ce dorea, după scurtă vreme au reposat, nefiind botezat, ci făcînd toate cîte se cuvin unui creștin; pentrucă dînsul, cînd alții gonea pre creștini, pre aceștea în cît putea, îi apăra, nici suferea slujitorii în polata sa, carii nu era creștini[1].

Murind Constandie, oastea pre Constantin îndată l-au strigat [illegible] avgust, ci avgustul Galerie s-au împrotivit și au numit avgust pre Sever II, nepotul său de soră, iară pre Constantin, de frică, l-au îngăduit se fie chesariu[2].

Pînă cînd se lúcră acestea, Maxentie, feciorul lui Herculie, carele desbrăcase porfyra în anul trecut, și ginerele lui Galerie, în Roma, în 27 octomvrie, răpește împărăția și chemînd pre tatăl său. Herculie, îi întoarnă porfyra[3].

[1] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 1. [2] Zosimus, lib. 2; Katona in *Synopsi*/
55 *chron.* [3] Eutropius, lib. 10; Katona, l. c.

Anul 307. Avgustul Sever II, fiind trimis de Galerie în Italia asupra lui Maxentie, prin vicleșugul lui Herculie fu lăsat de ai săi și ucis. Carea săvîrșindu-o Herculie, au trecut în Gallia, și pre fata sa, Fausta, o-au măritat după Marele Constantin, carele era văduv, pentrucă murise Minervína, muma chesariului Crisp, a celui dintîiu fecior al Marelui Constantin, și mărităndu-o, pre ginere-său, Constantin, l-au numit avgust.[1]

Galerie încă au numit avgust pre Valerie Lichinian Lichinie, carele era prăsît din Dachia, adecă din români, ca şi Galerie cu Marele Constantin[2]. Valerie Lichinian Lichinie acesta, de au fost din familia Corvinilor, Matia I, craiul Ungariei, încă de la dînsul ş-au adus viţa. Vezi anul 105.

Caiu Valerie Maximin încă întru acesta an au răpit împărăţia şi aşa, în anul acesta, s-au numărat, afară de Dioclitian, carele trăia privat, şepte avgusti în toată împărăţia romanilor, adecă : Herculie, Galerie, Sever, Marele Constantin, Maxentie, Lichinie şi Maximin[3], pînă ce toţi au perit cu vreme şi numai Marele Constantin au remas sîngur avgust, precum se va arăta la anii viitori.

[2] Zosimus, lib. 2; Eusebius in *Vita Constantini*; Katona in *Synopsi chron.* Iidem, ll. cc; Eutropius, lib. 10; Calvisius in *Opere chron.*, sed tribus annis, tardius; Baudrand in *Geograph.* [3] Katona, l. c.

Anul 308. Herculie tinde cursă mare lui Constantin, ca şi feciorului său, lui Maxentie, în anul trecut; carea pricepîndu-o Constantin, ca un ginere plin de frica lui Dumnezeu, alta nu face fără numai îl desbracă de porfyră şi-i porunceşte se trăiască ca un privat[1].

[1] Katona, l. c. /

56 **Anul 310.** Herculie Maximian, în anul acesta, iarăş au tins cursă Marelui Constantin, care lucru ştiindu-l fiica sa, Fausta, muierea Marelui Constantin, l-au spus bărbatului; pentru aceaia lui Herculie fu îngăduit de ginere-său să se omoară pre sine cu ce feliu de moarte va vrea; el drept aceaia s-au spînzurat pre sine însuş în oraşul Massília, cînd era de 60 de ani[1], după ce au împărăţit împreună cu Dioclitian, ani 21, luni 11, zile 12[2]; iară a doaoa oară de-a treilea an. Acesta sfîrşit au avut vărsătoriul de sînge creştinesc, Herculie.

[1] Zosimus, lib. 2; Eutropius, lib. 10; Katona in *Synopsi chron.*[2] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, tom. 1, catal. 5 impp. Rom.

Anul 311. Galerie Armentariul încă au perit în anul acesta, în oraşul Dachiei-ceii-de-Mişloc, în Sárdica, putrezîndu-i carnea, în vîrstă de 60 de ani[1], după ce au oblăduit ca chesariu 14, ca avgust 6 ani[2].

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Contextus hujus operis.

Anul 312. Al treilea gonitoriu al creştinilor era Maxentie, în coantra căruia pornind în anul acesta Marele Constantin[a], i s-au arătat pre ceriu semnul sfintei cruci, cu înscripţia aceasta : „ἐν τουτῳ νίκα", „întru aceasta învinge!" Şi aceasta s-au întîmplat pre la ameazi fiind soarele, despre carea vedere gîndind el, după aceaia, în noaptea ce au urmat, i s-au arătat în vis Domnul Hs. şi i-au poruncit ca oastea, cu semnul pre ceriu văzut, se şi-o întărească, că aşa va învinge, precum însuş Marele Constantin au povestit lui Evsevie, carele scrie acestea[1]. Drept aceaia întărindu-şi oastea cu semnul sfintei cruci, au purces în Italia şi pre povăţuitorii lui Maxentie i-au învins la oraşele Taurín şi Verona[2], iară pre însuş Maxentie l-au învins la Roma, în Puntea Milviei, carea aşa o întocmise Maxentie, ca să se strice şi să se înece în apa Tíverei Marele Constantin, cînd va vrea se treacă cu oastea; ci nu i-au ajutat lui Maxentie zeii pre carii cinstea, pentrucă însuş au căzut de pre pod şi s-au înecat în
57 Tivere, în 27 octomvrie, după ce/ au tyrănnit 6 ani deplin. Iară pre Marele Constantin l-au apărat Hs., întru carele credea, şi Roma o-au mîntuit prin dînsul[3].

[1] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 1, c. 28 seqq. [2] Zosimus, lib. 2; Eutropius, lib. 10; Katona in *Synopsi chron.* [3] Zosimus, Eutropius et Katona, ll. cc; Orosius, lib. 7, c. 28.

---

[a] Şincai îl admiră pe Constantin cel Mare pentru că-l socoteşte apărătorul creştinilor. În realitate, Constantin cel Mare a încercat o reunificare a imperiului sub conducerea unui singur stăpîn, iar Edictul de la Milan, care era opera lui Galerius, l-a recunoscut din necesităţi practice : îi cîştiga pe creştini de partea sa, fără ca el să fie creştin, pentru că Edictul de la Milan n-a fost dat numai în folosul creştinilor, aşa cum a fost interpretat mai tîrziu de către creştini, ci era un act de toleranţă religioasă, prin care se recunoşteau toate religiile practicate în cadrul Imperiului roman.

Anul 313. În anul acesta Marele Constantin au măritat pre Constandia, sora sa, după avgustul Lichinie[1]. Iară al patrulea gonitoriu al creștinilor, Dioclitian cel cumplit, spăimîntîndu-se de cartea Marelui Constantin, în carea i se lăudase cu reu, în Salóna, orașul Dalmației, au beut (precum zic unii) otravă și au perit în vîrstă de 68 de ani, după ce au fost împărățit, împreună cu Herculie, ani 21, luni 11, zile 12[2], și au trăit ca privat ani 9 deplin[3].

Mai custá al cincilea gonitoriu al creștinilor, Maximin II, tyrannul, ci acesta încă, învins fiind de Lichinie avgustul, între Iraclia și Odriiu, au fugit în Tars și acolo bînd venin, s-au otrăvit pre sine și au perit întră cele mai mari chinuri[4], după ce au împărățit ani 9, luni 8, zile 6[5]. Și așa s-au mîntuit bețiii creștini de goana, carea au ținut zece ani[6].

[1] Ioanens Bollandus ad 13-tiam Ianuarii. [2] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, tom. 1, catal. 5 impp. Rom. [3] Katona in *Synopsi chron.* [4] Orosius, lib. 7, c. 28; Katona, l. c. [5] Eccardus, l. c. [6] Katona, l. c.

Anul 314. După ce au biruit avgustul Lichinie, în anul trecut, pre Maximin tyrannul, au cuprins toate țerile lui și le-au ținut pentru sine. Aceasta neplăcîndu-i Marelui Constantin, au poftit de la Lichinie ca țerile să se împartă în doao, între dînșii, ci Lichinie n-au voit. Drept aceaia Marele Constantin s-au sculat cu oaste asupra lui Lichinie și lovindu-se în Pannonia, la Chyvale, în cîmpul Márdiei, au învins Constantin și au cuprins tot Sirmiul, iară Lichinie au scăpat cum au putut[1]./

58 Nu după multă vreme, Lichinie ș-au cîrpit oastea și în Thrachia iarăș au eșit înaintea lui Constantin, ci, neavînd nădejde de biruință, au trimis soli și s-au împăcat cu Constantin, supt condițiile ce urmează, adecă : ca Lichinie să se îndestuleză dincoace de mare numai cu Thrachia, iară dincolo se aibă tot Resăritul și Eghyptul și se omoară pre Valente, pre carele îl numise chesariu, ca se-l aibă soț în coantra lui Constantin[2]. Așadară Marelui Constantin i-au venit Machidonia, Thessalia, Arhipelagul, Mesiile, Dachiile toate, cele de pre lîngă Dunăre, tot Illyricul, și cîte țeri mai era, preste acestea, spre apus[3].

[1] Zosimus, lib. 2; Calvisius in *Op. chron*; Orosius, lib. 7, c. 28. [2] Eutropius, lib. 10; Zosimus et Calvisius, ll. cc. [3] Sozomenus, lib. 1, c. 7; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 315. Ioann Bolland în *Viața sfinților*, la 13 zile ale lui ianuarie, scrie că sfinții Ermýl și Stratónic, cei din orașul Singhidón, ce se numește acuma Seméndria, în anul acesta ar fi pătimit supt Lichinie; ci aceasta nu se poate lăsa, pentru că în anul acesta Singhidonul era supt stăpînirea Marelui Constantin. Așadară la anii cei trecuți trebue trecută și pătimirea sfinților, carii au fost chiar români de ai noștri[1].

[1] Ioannes Bollandus ad diem 13 Ianuarii.

Anul 316. În anul acesta „Marele Constantin merge în coantra sarmatelor și pre craiul acestora, Ravsimod, îl bate, carele, aflînd prilej, trece Dunărea, și Pannoniile fără nici o milă le jăfuește; ci Constantin gonind pre jăfuitori, pre aceia încă-i învinge și-i scoate din Pannonia. De-aci mergînd în Thessalonica, acolo zidește limanul“, zice Calvisie[1] din Zosim Comitul[2].

[1] Calvisius in *Opere chronologico* ad hunc annum. [2] Zosimus, lib. 2, in *Constantinum M.*

Anul 319. De anul acesta mi se văd a se ținea, care le scrie Orosie[1] despre Marele Constantin, zicînd : „După aceaia, pre neamurile
59 gothilor, cele prea tari / și prea mari, în însul sinul pămîntului vărvăresc, adecă în ținutul sarmatelor, le-au șters de pre pămînt“. Iată că Marele Constantin, în Sarmatia[a], s-au oștit cu neamurile gothilor, care era mai multe, precum s-au arătat la anii trecuți; ci Sar-

---

[a] Socotindu-i în mod sistematic pe sarmați dincolo de Nistru, orice luptă a romanilor cu ei este un prilej pentru Şincai să demonstreze continuitatea stăpînirii romane la nord de Dunăre, deci și a elementului romanic. De data aceasta el se referă la luptele pe care romanii le-au dat cu neamuri gotice pe Dunărea de mijloc, în Panonia, cînd, în urma victoriilor obținute, se spune că 300.000 de goți au fost împrăștiați în Italia și Peninsula Balcanică, cifră care poate fi considerată ca exagerată.

matia era preste Nistru, drept aceaia şi preste Dachia-cea-Veche; aşadară pe vremea aceasta, nu neamurile gothilor, ci românii, cei din colonia lui Traian prăsiţi, era în Dachia-cea-Veche; ci neamurile gothilor, adecă: visigothii, ostrogothii, boranii, carpii, basternii, carpodachii, taifalii, victofálii, ghepidii şi ceialalţi de viţă nemţească, carii toţi în commun de greci se numea schythe, iară de latini se chiăma gothi[2], mai adeseori au năvălit în Dachia Veche preste beţii strămoşii noştri; pentru care năvăliri, Dachia lui Traian sau cea Veche, pe vremea Marelui Constantin, se chiăma Gothia, iară mai tîrziu s-au numit Ghepidia, tot pre vremea neamurilor acestor, gothiceşti[3], căci după aceaia, pre tîmpurile altor neamuri, alte nume au avut amîndoao Dachiile, adecă şi a lui Traian şi a lui Avrelian, precum se va arăta la anii viitori.

Aceasta punîndu-o, aduc aci cuvintele lui Daniil Papebróchie, la care voiu respunde apoi; aşadară acesta aşa scrie [4]: „După ce ar fi învins împăratul Constantin pre schythele, carii lăcuia dincolo de Dunăre, în anul 319, cu mare biruinţă, şi, ca se le aline simţirea perderei ce avusese, s-ar fi milostivit a face pace şi legături cu dînşii, ca şi cu cei ce n-au perdut din putere, credinţa cea creştinească întru atîta s-au lăţit în Gothia, cît al şeselea an după prezisa biruinţă, se află a fi venit dintrînsa la Nichea şi a se fi iscălit orînduialelor soborului acolo ţinut, *Theófil al mitropoliei Gothiei episcop*. Ci de au fost mitropolie în Gothia, au n-au trebuit se fie şi episcopíi suppuse mitropoliei, drept aceaia şi episcopi mai mulţi? doară în rînd necurmat, tocma de pre vremea s. apostol Andreiu, căruia cum că Schythia i s-au dat cu soarte, cînd au împărţit apostolii lumea între sine, din tradiţie sau predanie de obşte, crede beserica. Ci fie aceasta cum va fi, aceaia mi se vede că nu s-ar putea tăgădui cum că fiind goanele creştinilor de supt împăraţi, mai vîrtos cea de pre-urmă şi decît toate mai groaznică, de supt Dioclitian, nu s-au putut întîmpla ca creştinii din Thrachia se fie fugit în Gothia ca se-şi poată mai fără de primejdie mărturisi credinţa între varvari decît între ai lor, cu mare folos al lăcuitorilor, măcarcă crăişorii şi 60 boiarii gothilor cu cea / mai mare parte a popoarelor ar remînea în păgînătatea cea părinţească."

Pînă aci, Papebrochie, şi nu reu, în cîtu-i despre s. apostolul Andreiu, nici în cîtu-i despre mitropolie, despre episcopii şi despre creştinii cei ce ar fi fugit doară supt gonirile numiţilor de ei împăraţi în Gothia sau Dachia lui Traian, nu numai din Thrachia, cum scrie dînsul, ci şi din Dachia lui Avrelian şi din amîndoao Mesiile, pre care numai Dunărea le despărţea; ci trebuia Papebrochie se socotească întîiu, cum că Avrelian nu toată colonia lui Traian o-au trecut în Dachia-cea-Noao, precum s-au arătat la anul 274. A doaoa, trebuia el se ştie cum că întră colonii de Traian duşi în Dachia-cea-Veche, au trebuit se fie mulţi creştini, pentru că mai pre acelea vremi scrie Tertullian [5]: „Locuri lui Hs. suppuse, întră altele, sînt ale sarmatelor, ale dachilor, ale germanilor şi ale schythelor, în care locuri, în toate, numele lui Hs. carele au venit acum, împărăţeşte". Aşadară trebuia Papebrochie se zică: dintră colonii lui Traian mulţi era creştini şi ca creştini remînînd în Dachia Veche, pre mai mulţi au întors la credinţă încă şi din gothi; poate că supt gonirile împăraţilor mai mulţi creştini s-au adunat la dînşii şi din alte ţeri, dară mai vîrtos din Dachia Noao, a căriia lăcuitori era fraţii lor şi al acestora mitropolit au fost Theofil, cel ce au fost în soborul cel dintîiu.

---

[1] Orosius, lib. 7, cap. 28. [2] Henricus Valesius in notis ad Eusebii lib. 4, c. 5, in *Vita Constantini M.* [3] Iornandes, *De rebus Geticis*. [4] Daniel Papebrochius in *Actis Sanctorum*, tom. 2 mensis Aprilis, p. 87. [5] Tertullianus in libro adversus Iudaeos.

Anul 321. Marele Constantin în anul acesta foarte aspră bătae au ţinut cu sarmatele, pre a cărora craiu, adecă pre Ravsímod, după ce au trecut Dunărea, l-au învins şi în fugă l-au şi omorît; iară sarmatelor, ca unor învinşi, le-au dăruit pace şi s-au întunat în Thessalonica[1].

---

[1] Zosimus Comes, lib. 2, in *Constantinum M.*; Calvisius in *Opere chronologico* ad h. an.

61 **Anul 324.** Avgustul Lichinie fiind om nestătornic, aspru, scump/ şi aşa de nenvăţat, cît nu numai de-abea putea iscăli poruncile şi

orînduelile care le da el, ci învățătura încă o numea ciuma împărăției[1] (pagubă, că au fost diaoș român! Vezi ce s-au scris la anul 307), pururea lucra împrotiva creștinilor și a cumnatul său, a Marelui Constantin; drept aceaia în anul acesta s-au mers la arme și războiu, în care războiu Marele Constantin au învins pre Lichinie, întîiu la Odriu sau Adrianópoiu, apoi la Calchidón[2]; ci la rugămintea sororei sale, a Constandiei, muerei lui Lichinie, întîiu au ertat pre Lichinie, dară începînd iarăș lucruri noao Lichinie[3], precum scrie Evsevie: „După legile războaelor l-au tăiat cu toți cei ce l-au îndemnat la reu"[4]. Și așa au venit toată împărăția romanilor la sîngur Marele Constantin[5]. Perit-au Lichinie în vîrstă de 60 de ani[6], după ce au împărățit ani 15, luni 4, zile 16[7].

Zosim Comitul[8], despre Marele Constantin, după ce au început sîngur a împărăți, și acestea scrie: „De-aci înainte nu s-au mai oștit, ci întru atîta s-au lenevit, cît năvălind thaifalii, cei de neam schythicesc, cu 500 de călărași, nu numai nu le-au pus oaste împrotivă, ci perzînd partea cea mai mare a ostașilor, cînd au văzut că protivnicii, pînă la șanț, toate le prădează, bucuros ș-au căutat mîntuința cu fuga". Înse cum că nu iaste adevărat ce scrie aci Zosim, se va vedea din cele următoare fapte ale Marelui Constantin.

---

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 2; Aurelius Victor in *Breviario*. [3] Katona, l. c. [4] Eusebius, lib. 2, c. 18. [5] Eusebius, lib. 2, c. 19 seqq.; Victor, l. c.; Zosimus, libro 2, in *Constantinum M.* [6] Katona, l. c. [7] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi.* [8] Zosimus, l. c.

Anul 325. Marele Constantin, după ce au remas sîngur împărat, mai întîiu pretutindenea au vestit prin cărți că sîngur Hristos iaste dătătoriul de biruințe, apoi au început a îndrepta lucrurile creștinilor, celor de la resărit, cele prin Lichinie stricate; drept aceaia au poruncit deregătorilor tururor țerilor ca, pre cei pentru Hristos izgoniți și prin ostroave și alte locuri sîrguniți, se-i sloboadă; bunurile lor, care, sau prin fișc, sau prin alții s-au fost cuprins, se li se întoarcă; besericile să se direagă; cu un cuvînt, toate cîte se mutase și schimbase prin Lichinie, să se pună în statul cel mai din-

62 nainte,/ precum acestea pre larg le scrie Evsevie în a doaoa carte despre viața lui Constantin[1].

Nici cu atîta s-au îndestulit, ci dragostea și unirea între creștini a o ținea încă s-au silit, pentrucă înțelegînd sfada carea se pornise între Alexandru, patriarhul, și Arie, preotul, amîndoi ai Alexandriei din Eghypt, nu numai prin soli, ci prin propria sa scrisoare, încă destul s-au străduit a-i împăca, dară tocma nemica au isprăvit[2]; drept aceaia, în anul acesta, au strins soborul cel dintîiu a toată lumea, la Nichea, în care sobor au fost de față 318 ss. părinți, între carii, dintru amîndoao Dachiile, adecă dintră români, aceștea mitropoliți și episcopi au fost:

Din Dachia lui Traian sau cea Veche, carea pre vremea soborului acestuia, precum s-au arătat la anul 319, se numea Gothia, au fost mitropolitul Theofil, după cum mărturisește iscălitura lui[3]; fost-au cu mitropolitul Theofil și Úlfila preotul, carele apoi au și urmat[4], ci fiindcă Theofil se iscălește pre sine numai *al mitropoliei Gothiei*, mare întrebare iaste, a căriia cetăți mitropolit au fost? mie mi se vede că ar fi fost al Bălgradului din Ardeal, pentrucă începutul mitropoliei ceii românești din Bălgrad[a], airilea nu-l aflu mai tîrziu; sfîrșitul eii s-au făcut în anul 1721, cînd s-au milostivit Innochentie XI, papa de la Roma, a ne dărui cu episcopia Făgărașului [în locul mitropoliei Bălgradului, pentru aceaia pentrucă ne-am unit cu Beserica Romei[5]].

Din Dachia lui Avrelian sau cea Noao, aceștea s-au aflat de față în soborul cel dintîiu, de la Nichea:

Protóghen al Sardichei, ce se chiamă acuma Triádița, precum s-au arătat la anul 274. Lui Protoghen acestuia, precum scrie Ghelasie Chyzichinul[6], i s-au poruncit ca, cîte au isprăvit soborul, se le vestească besericilor, celor din Dachia, din Calávria, din Dardánia și din țerile cele vecine. Viața lui Protoghen mai pre larg o scrie Lecvien[7]; Pist al Marchianopoiului[8], ce se chiamă acuma Preslava[9] și Marie al Coméei, despre carele zice Lecvien[10] că numele încă-l arată a fi român.

---

[a] Teofil a fost mitropolitul goților. Reședința lui nu poate fi fixată cu precizie.

Iară s. Theofan, patriarhul Ţarigradului, la anul acesta aşa scrie :
„Pre vremea aceasta multe neamuri au venit la botez, pentru mi-
nunile ce se făcea de niscai preoţi, carii încă de pre vremea împă-
63 ratului Galien fusese robiţi de gothi, / de chelte şi de gallii esperii,
carii atunci năvălea asupra romanilor, iară acum, supt biruitoriul
Constantin, nenumeraţi dintră dînşii scăpînd la Hs. s-au luminat[11]“.
Iată că în timpul lui Galien era preoţi creştineşti în Dachia lui
Traian, în carea năvălise gothii. Aşadară nu românii au luat credinţa
lui Hs. de la gothi sau de la sloveni, ci gothii şi slovenii s-au luminat
prin români[a]. Báter ş-ar fi ţînut românii şi literele! pentrucă atunci
cu slovele chyrileşti nu s-au putut folosi, fiindcă nici era pe lume.

[1] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 2, c. 30 seqq. [2] Idem, *ibidem*, c. 64 seqq. [3] Apud Labbaeum, tom. 2 *Conciliorum*. [4] Conradus Ianningus, tom. 5 Iunii, p. 185; Papebrochius, tom. 2, Aprilis, p. 87. [5] *Bulla erectionalis* eppatus Fogarasiensis. [6] Gelasius Cyzicenus in *Hist. concilii Nicaeni*. [7] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 302. [8] *Idem*, tom. 1, p. 1217. [9] Bruzen in *Dictionario*; Hofmannus in *Lexico*. [10] Lequien, tom. 1, p. 1226. [11] S. Theophanes in *Chronogr.* ad an. Constantini M., 20.

Anul 326. Pildă poate fi fapta Marelui Constantin tuturor tătînilor, carii avînd o muiere şi prunci cu dînsa, se însoară a doaoa oară! Marele Constantin cu Minervina, muierea sa cea dintîiu, au avut un fecior, anume Crisp; apoi, murind Minervina, s-au însurat a doaoa oară, luînd pre Fausta, fata avgustului Herculie şi a Evtropiei. Cu Fausta au avut trei feciori : pre Constantin, Constantie şi Constante; tuţi patru feciorii şi i-au iubit ca pre ai săi şi pre tuţi patru, cu vreme, i-au făcut chesari, dară pre rînd şi după vîrstă. Aceasta neputînd suferi Fausta avgusta, maşteha chesariului Crisp, s-au întors la meşteşugul drăcesc (măcarcă ia era creştină, şi mumă-sa Evtropia prea sfîntă muiere) şi din pizmă au pîrît pre chesarul Crisp tătîne-său, ca cum ar fi vrut se o ruşineză. Drept aceaia Marele Constantin, urmînd legilor, şi celor fireşti şi celor dumnezeeşti, ca un mai mare împărat, au poruncit de s-au ucis chesariul Crisp, fiiul său cel mai mare

---

[a] Problema creştinismului în Dacia, aşa cum o pune Şincai, este demnă de atenţie, pentru că istoricul nostru o ridică pentru prima dată în acest fel şi pentru că, în general, are dreptate.

Ci n-au trecut mult şi iată sîngele cel nevinovat al lui Crisp au strigat la ceriu şi pizma Faustei s-au vedit. Pentru aceaia bărbatu-său, Constantin (ca un împărat, căruia i s-au dat sabia ca se facă dreptate), au poruncit de şi pre dînsa o-au omorît tot întru acesta an[1].

[1] Zosimus, lib. 2, in *Constantinum; Fasti Idatiani*, Constantino aug. VII et Constantino caesare coss./

64 **Anul 327.** Sînta Ilină, maica Marelui Constantin, plină fiind de bunătăţi, în vîrstă de 80 de ani, după ce au făcut diată despre toate averile sale, au reposat în Domnul[1]; ci murit-au în anul acesta sau la sfîrşitul anului trecut? întrebare iaste, întră cei învăţaţi; aşişderea şi unde au fost întîiu îngropată? tu ceteşte pre Valesie[2].

Iară fiiul eii, Marele Constantin, în anul acesta au început a zidi podul cel de piatră, de preste Dunără, precum scrie s. Theofan[3], carele la anul 22 al M. Constantin scrie lucruri de mai mulţi ani, pentrucă podul s-au făcut în trei ani[a], adecă s-au săvîrşit în anul 330[4], de nu cumva şi în anul acesta au fost războiu cu gothii, precum au trebuit se fie, căci gothii s-or fi străduit se împedece facerea podului, ci tătuşi cea mai de pre-urmă şerbire întră gothi a o băga, precum scrie s. Theofan, în anul acesta n-au putut Marele Constantin.

[1] Eusebius in *Vita Constant.*, lib. 3, c. 46. [2] Valesius in notis ad hic citatum Eusebii locum. [3] S. Theophanes in *Chronogr.* ad an. Constantini 22. [4] Stritterus, tom. 1, p. 44.

Anul 328. La anul acesta atîta am aflat scris : „La anul împărăţiei Marelui Constantin 23, indict. 1, fiind consuli Ianuarie şi Iust, Constantin cel cu Evlavie mai de multe ori au trecut Dunărea şi au făcut pod de piatră preste dînsa[1]“. Tocma ce ziseiu la anul mai dinnainte, că au trebuit varvarii se împedece facerea podului; drept aceaia Constantin încă au trebuit se treacă se-o apere.

[1] *Fasti Siculi* ad annum Chr. 328.

---

[a] Este interesant de remarcat că, deşi construirea unui pod peste Dunăre de către Constantin cel Mare reprezintă unul dintre cele mai însemnate evenimente pentru istoria noastră veche, Şincai consemnează acest eveniment fără să-i acorde prea mare importanţă. Atitudinea lui se explică astfel : socotind pînă la această dată că Dacia se afla în stăpînirea romană, construirea podului respectiv devine, în sine, un fapt lipsit de interes.

Anul 329. Plăcîndu-i Marelui Constantin locul în care era Vizantiul-cel-Vechiu, dară mai mult lauda și pomenirea carea vrea se-o aibă, precum o și are, încă în anul 325, adecă cu patru ani mai nainte, au început a întemeia Vizantiul, ca apoi să se numească de pre numele său[1], la a cărui întemeiare n-au crutat vreo cetate, încă nici pre maica împărăției, cetatea Roma, ci oricîte au putut, toate le-au cărat în
65 Vizantiu, / pre carea cetate, întru atîta o-au înfrumsețat, mai vîrtos cu raritățile care s-au cules din căpiștile idolilor, cele stricate[2], cît nu în zădar s-au chiemat după aceaia, Roma Noao. Ca și mai mult să se înfrumsețeze, ba încă să se și întărească cetatea aceasta, în anul acum curgătoriu, Marele Constantin au mers în Roma și pre mai mulți senători și boieri au îndemnat de au trecut în Thrachia, cărora tuturor le-au dăruit mari moșii, mulți bani și multe bucate[3]. Din romanii aceștea și din cei de Avrelian trecuți preste Dunăre, s-au prăsit vlahii sau țințarii de-acum, adecă românii cei ce sînt de-a dreapta Dunărei[a]. Din Roma, Marele Constantin au trecut în Illyric și acolo au petrecut, precum arată rescrípturile din anul de-acum, avînd grijă ca să se isprăvească podul[4], ca, și cu acesta, se întreacă pe Traian.

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 3, c. 54 seq. [3] Zosimus, lib. 2, in *Constant.*; Calvisius in *Op. chron.* [4] Iidem Zosimus et Calvisius, ll. cc.

Anul 330. Podul de preste Dunăre, care au fost din gios de podul lui Traian, l-au făcut Marele Constantin ca se poată apăra Dachia-cea-Veche și împinge îndărăpt pre varvarii, carii acuș-acuș nǎvălea întrînsa[b], iară precum scrie Zosim Comitul[1], mai ales pentru aceaia l-au făcut, ca și cu podul se întreacă pre avgustul Traian, pre carele, cum scrie Paul Diaconul[2], îl numea : *herbam parietarum*, „iarbă de părete“, pentru titulii ce-i scrisese pre mai multe căsi. Ci iarte-mă sfîntul ! Traian, de ar fi avut darul de sus ca să se facă creștin, pre toți împărații i-ar fi întrecut întru toate. Podul acesta, după cum scrie Stritter[3], în anul de-acum s-au săvîrșit, adecă întru al treilea an de la urzirea lui.

Aceasta încă nu e de-a se lăsa, cum că în anul de-acum, 330, cînd s-au săvîrșit podul de preste Dunăre, s-au sfințit și Roma-cea-Noao sau Țarigradul, în 11 zile ale lui maiu, pre carea cetate, Marele Constantin o-au numit de pre numele său, Constantinopoliu, și o-au închinat supt paza preacuratei și pururea fecioarei Mariei[4].

[1] Zosimus, lib. 2, in *Constantinum.* [2] Lib. 11, in *Constantinum.* [3] Stritterus, tom. 1, pag. 44. [4] Katona in *Synopsi chron.*

Anii 331, 332. Avtorii, carii scriu despre aceşti doi ani, așa au încîl-
66 cit toată hronologhia, cît însumi nu mă poci desbăta, / nici poci judeca, de care an dintru acești doi se țîn, care aci le voiu însemna ; drept aceaia am pus amîndoi anii la olaltă. Așadară gătindu-se podul, Marele Constantin au trecut cu oastea și, cum scrie Paul Diaconul[1] : „Pre gothi, neamurile cele prea tari și prea multe... în ținutul sarmatelor, în multe feliuri i-au năcăjit și bătut, pînă ce mai pre-urmă le-au dăruit pace, pentru carea mare nume ș-au făcut la neamurile cele varvare“. Sîntul Theofan[2] pre scurt aceasta scrie : „În anul acesta, cel prea cu evlavie împărat Constantin trecînd Dunărea, pod de piatră au făcut preste dînsa și pre schythe i-au suppus“. Mai bine ar fi zis s. Theofan : „Au trecut Dunărea pre podul cel preste dînsa, de piatră făcut ș.c.“. Pentrucă podul nu s-au făcut cînd au trecut Dunărea, ci mai nainte, precum însuș scrie la anul 22 al *Marelui Constantin.* În hronologhie încă nu se lovește cu alții, carii pun anul 27 al aceluiaș împărat. Așișderea sminteşte în hronologhie și Chedren[3], cînd scrie : „În anii 23, 24 și 25, Constantin, trecînd Dunărea, pre schythe i-au suppus“, pentrucă în *Fastii* lui Idatie[4] apriat se zice : „Fiind consuli Pacatian și Ilarion, s-au biruit gothii de oastea romanilor, în țerile sarmatelor, în 12 calende ale lui maiu“, iară aceaia

---

[a] Șincai vede numai romanitatea de la nordul Dunării. Este unanim acceptat faptul că romanizarea Daciei a fost ușurată de contactul îndelung dintre locuitorii de la nordul Dunării și cei de la sudul fluviului, care erau romanizați înainte de cucerirea Daciei de către romani. Sensul romanizării, în chip logic, merge de la sud spre nord, și nu invers, cum îl vede Șincai.

[b] Explicația pe care o dă Șincai cu acest prilej este insuficientă și dictată de o concepție greșită, pe care am amintit-o. Podul a fost făcut nu ca să apere ceva pe care-l avusese dinainte, ci pentru a apăra ceea ce cucerise Constantin, de curînd, la nordul Dunării.

fără de îndoială iaste, că Pacatian și Ilarion au fost consuli în anul de la Hs. 332.

Se vedem acuma ce scriu și alții despre biruințele acestea ale Marelui Constantin. Aci întîiu voiu aduce cuvintele lui Evsevie, ale pretinului, apoi ale avgustului Iulian Parávatul, ale nepotului din frate al Marelui Constantin, decît carii mai bine a ști lucrurile Marelui Constantin au putut nimene.

Așadară Evsevie[5] zice : „Ce lipsă iaste a aduce aci printră iale cum au suppus el (Marele Constantin) împărăției romanilor pre neamurile cele varvare? cum pre cele nenvinse și a asculta de cineva nendămînate neamuri ale schythelor și sarmatelor, cel mai întîiu le-au pus supt jug și cu puterea la atîtea le-au adus, cît, fără de voia lor, pre romani i-au cunoscut stăpîni? Schythelor împărații mai dinnainte plătea dare, și romanii varvarilor cu adevărat slujiia, în toți anii dîndu-le bani. Ci împăratul n-au putut suferi necuviința aceasta, nici au socotit a fi formos unui prinț biruitoriu se dea acelea, care le da oblăduitorii cei mai dinnainte. Drept aceaia punînd nădejdea în Mîntuitoriul său și semnul biruinței asupra acelora încă dîndu-l, în scurt, pre toți i-au suppus. Și pre cei ce au stat împrotivă și au fost cu cerbice tare i-au domolit cu arme, pre ceialalți prin înțelepte solii îmblînzindu-i, de la cea selbatecă și necunoscătoare de legi viață i-au adus la cea omenească și politicească viață și așa au învățat schythele a asculta de romani.“/

67 Iară Iulian avgustul[6] acestea scrie : „Eu însumi (adecă Marele Constantin) sînt cu mult mai pre sus decît aceștea : decît Machidoneanul (Marele Alexandru) pentrucă m-am oștit împrotiva romanilor, a germanilor și a schythelor, nu în coantra varvarilor celor din Asia; decît Chesar și Octavian, pentrucă eu n-am lucrat, ca și ei, asupra bărbaților celor cu evlavie și cu vîrtuți, ci am năvălit în tyrannii cei mai fără de îndurare și fără de lege. Mai mult decît Traian întru atîta, întru cît m-am purtat vitejește și cu noroc în surparea tyrannilor, după vrednicie trebue se fiu; iară în cît am luat îndărăpt ținutul care l-au fost cîștigat el, nu în zădar m-aș judeca asemenea, de nu cumva e mai mult a lua înapoi cele perdute, decît a le cîștiga.“

Iată că Marele Constantin au luat înapoi care le cîștigase Traian preste Dunăre și era perdute : adecă Dachia-cea-Veche, în carea și pe vremea Marelui Constantin, ca de alte ori, năvălise schythele, adecă gothii, precum arată Valesie[7], iarăș o-au luat înapoi. Rușineze-se, așadară, carii bîrfesc că împăratul Avrelian în anul 274 toată colonia lui Traian o-au trecut Dunărea și că Dachia-cea-Veche n-au stătut mai mult supt stăpînirea Romei[a].

[1] Paulus Diaconus, lib. 11. [2] S. Theophanes in *Chronogr.* ad an. 24, *Constantini M.* [3] Cedrenus, tom. 1, p. 295. [4] *Fasti Idatiani* ad ann. Chr. 332; Selecta ad illustrandum Chronicon Paschale, pag. 447. [5] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 4, c. 5. [6] Iulianus Aug. et Apostata in *Satyra.* [7] Valesius in *Notis* ad Eusebii, lib. 4, c. 5, de Vita Constantini.

Anii 333 și 334. Aci iarăș împreun doi ani, pentrucă Calvisie nu se lovește în hronologhie cu Valesie, adecă unul pune un an, altul alt an[b]. Eu voiu a scrie cuvintele avtorilor carii au scris despre acești doi ani. Tu apoi, iubitoriule de cetanie! judecă ce vei vrea. Așadară zice Calvisie[1], din a doaoa carte a lui Zosim Comitul, despre Marele Constantin : „În anul de la Hs. 333, gothii (mai bine ar fi scris : sarmatele), ca se poată da ostași împăratului, pre slugile sale le
68 învață a se oști și le dau arme. / Dimprotivă șerbii au întors armele în stăpînii săi și i-au alungat din scaunele sale; stăpînii fugind au cerut de la Marele Constantin loc în care se lăcuiască, carele i-au și priimit în țeri și pre unii i-au scris întră ostași. Aceasta făcîndu-o și alți împărați după aceaia, mare primeșdie au pricinuit împărăției.“

Almintrelea scrie Evsevie[2] zicînd : „Iară pre sarmate însuș Dumnezeu i-au suppus supt picioarele (Marelui Constantin) și oamenii cei cu mîndrie varvarească înflați, așa i-au suppus. Pentrucă atunci cînd schythele s-au sculat cu războiu asupra lor, sarmatele, ca se stea în coantra protivnicilor, ș-au întrarmat șerbii. Șerbii, după ce au învins pre nemici, au început a întoarce armele în coantra domnitorilor săi și pre toți i-au izgonit din scaunele cele părintești. Iară aceștea alt liman de mîntuință n-au aflat, fără numai pre Constantin, carele fiind dedat a ținea oamenii, pre toți i-au priimit în împărățiia romanilor, și pre aceia, carii era vrednici, i-au scris întră ostași, iară celoralalți, spre chivernisirea vieței, le-au dat moșii. Așa cît ei înșuși mărturisea că nenorocirea le-au fost spre folos, pentrucă selbăticiia cea varvarească o-au mutat în slobozenia românească.“

---

[a] Concluzia lui Șincai este în mod evident exagerată. Textul citat demonstrează limpede că Aurelian și-a retras garnizoanele din Dacia, iar Constantin a recuperat ceea ce fusese pierdut.

[b] Șincai dă o excelentă dovadă de spiritul său critic atunci cînd nu se pronunță pentru un an sau altul. Trebuie amintit că cronologii moderne fixează anul 334 pentru evenimentele prezentate aici de Șincai.

În capul acesta al lui Evsevie, acestea scrie Valesie [3] : „Scularea aceasta a sarmatelor asupra domnitorilor săi s-au întîmplat în anul de la Hs. 334“. În *Fastii*, care s-au numit de Iacov Sirmónd *Idatiani*, așa iaste scris : „Fiind consuli Optat și Paulin, sarmatele, șerbii, toți împreună, pre domnitorii săi i-au izgonit în Románia“. Aceasta zice și Ieronim în hronica sa.

[1] Sethus Calvisius in *Op. chron.* [2] Eusebius in *Vita Constantini M.*, lib. 4, c. 66. [3] Henricus Valesius in *Notis* ad Euseb., lib. 4, c. 6, de *Vita Constantini M.*

Anul 337. Pentru năvălirile ce făcuse persii la resărit supt chesariul Constantin II, tatăl acestuia, Marele Constantin, după ce au învins pre gothi și pre sarmate, precum s-au zis mai nainte, și au împăcat lumea de celealalte părți, au strîns toate oștile și, cătră sfîrșitul vieței sale, au pornit asupra persilor [1], carii nu i-au așteptat venirea, ci, trimețînd soli, s-au rugat de pace, carea o-au și dobîndit [2]. Iară Marele Constantin nu multă vreme după aceaia s-au bolnăvit și mergînd în Ilinópoiu, cetatea de pre numele maicei sale așa zisă, și acolo (cum scrie Evsevie [3]) zăbăvind mult în beserica mucenicilor, s-au rugat lui Dumnezeu și simțind că i se apropie sfîrșitul,
69 au socotit că au sosit vremea în carea / să se curețe de toate păcatele, cîte au făcut în viață, crezînd foarte tare cum că toate în cîte au greșit ca om i se vor erta, prin puterea cuvintelor celor de taină și prin s. botez. Acestea cugetînd întru sine, acolea în beserică au îngenunchiat la pămînt și cu umilință au cerut ertare de la Dumnezeu, mărturisindu-și păcatele, în care loc dîntîiaș dată s-au învrednicit a priimi impunerea mînelor, cu obicinuitele rugăciuni; de-aci mergînd la oștezele Nicomediei și chiemînd episcopii, așa au grăit cătră dînșii, adecă precum scrie acelaș Evsevie, în capul 62 : s-au rugat de episcopi se-l boteze, cum l-au și botezat. Așadară Marele Constantin nu s-au botezat în Roma, în beserica sfîntului Ioann din Laterán, precum bîrfea cei ce-mi arăta și babtisteriul, în carele s-ar fi botezat de Silvestru, cel dintîiu papa de la Roma.

Botezat fiind Marele Constantin, s-au dat cu totul spre lauda lui Dumnezeu, pînă ce au reposat în 22 de zile ale lui maiu, tocma în zioa de Rusalei, pre la ameazi, în vîrstă de 65 de ani, după ce au împărățit 30 de ani [4]. Fost-au Marele Constantin formos la trup și viteaz, dară cu mult mai formos la suflet, pentru vîrtuțile care le-au avut; pentru care întru sfinți s-au și numărat de toată Beserica Resăritului. Beserica Apusului întru sfinți nu-l numără, pentru acelea, care le-am scris la anul 326.

Chesariul Constandie II, feciorul lui cel mișlociu, i-au dus trupul din Nicomedia în Țarigrad și l-au așezat în beserica Ss. Apostoli [5], măcarcă se cam împrotivea senatul, carele voia să se ducă în Roma [6].

Astrucîndu-se trupul Marelui Constantin, nu mult au trecut și oastea toată pre chesarii, fiii lui, Constantin II, Constandie II și pre Constande I, i-au numit avgusti, adecă împărați deplin [7]; carii adunîndu-se toți trei în Pannonia, în 9 zile ale lui septemvrie, împărățiia de tatăl lor remasă așa o-au împărțît întră sine, ca Resăritul se fie al lui Constandie II, Apusul al lui Constantin II și cele de la mișloc se le ocîrmuiască Constande I. /
70 Împărțaniștea aceasta nu mult au ținut întră frați, precum se va arăta la anii viitori[8].

[1] Sextus Rufus in *Breviario;* Papebrochius in *Actis sanctorum*, tom. 2 Aprilis, p. 87. [2] Eusebius in *Vita Constantini*, lib. 4, c. 57. [3] Idem Eusebius, *ibid.*, c. 61. [4] Idem Eusebius, *ibidem*, c. 64; Katona in *Synopsi chron.* [5] Euseb., c. 66. [6] Aurelius Victor in *Brev.* [7] Euseb. l. 4, c. 68. [8] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 340. De-abea au ținut împărțaniștea împărăției trei ani întră feciorii Marelui Constantin, și feciorul cel mai mare, Constantin II, nendestulindu-se cu Galliile și cu țerile de preste Alpes, în anul acesta au întrat în Italia cu oaste, vrînd se-o ia cu puterea de la Constande, frate-său cel mai mic. Drept aceaia Constande încă au trimis ostaşi în coantra lui Constantin II, carii l-au învins lîngă Acvilea şi l-au tăiat la începutul lui aprilie, în vîrstă de 25 de ani, după ce au împărăţit doi ani şi 7 luni, ca avgust [1]. Fost-au Constantin al doilea foarte mare apărătoriu al pravoslaviei, pagubă că au lăcomit a avea mai multe ţeri supt stăpînirea sa, pentru carea lăcomie ş-au perdut viaţa şi toate cîte au avut [2].

[1] Eutropius, lib. 11; Aurelius Victor in *Brev.* [2] Baronius ad h.a.

Anul 345. Constandie al doilea, feciorul cel mişlociu al Marelui Constantin, ca împăratul Resăritului, în anul acesta s-au oştit cu persii, la cetatea Singara[a], din carea s-au prăsît ţiganii [1] şi dintîiu au învins pre persi, iară după aceaia au perdut [2].

[1] Baronius ad ann. 363. [2] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 346. Fiindcă Constandie al doilea s-au mult înşălat de unii episcopi[b] carii ţinea dogmele cele rele ale lui Arie şi le şi prindea
71 partea, mai ales /împrotiva s. Marelui Athanasie, patriarhul Alexandriei, carele foarte s-au nevoit pentru credinţa cea pravoslavnică, în anul acesta, 346, iară nu în anul 347, precum scrie Inhófer [1], iarăş s-au strîns ss. părinţi cu numerul 376, în cetatea Sardica [2], ce se numeşte acuma de serbiani Triadiţa [3], carea era mitropolia Dachiei-ceii-de-Mişloc [4]. În care sobor, dintră arhiereii românilor aceştea s-au aflat : Πρωτογένης ὁ 'Αρχι-ἐππος Σαρδίκης, Protóghen, arhiepiscopul Sardichei, carele au fost şi în soborul de la Nichea [5], Gaudéntie din Dachia, de la Naís, patria Marelui Constantin[6], Calv şi Vitál din Dachia-cea-Rîpoasă, Calv de la Castrum Martis, ce se chiamă acuma Maróta [7], iară Vital de la Acve[8], ce nu era departe de Puntea lui Traian, de-a dreapta Dunărei [9]. Trebuit-au se fie fost de faţă în soborul de la Sardica oricarii arhierei şi din Dachia lui Traian, ci despre aceştea nu aflu scris fără numai atîta, cum că părinţii din soborul de la Sardica, mai toţi au fost şi în soborul cel dintîiu de la Nichea. Drept aceaia nici s-au socotit soborul de la Sardica, al doilea sobor a toată lumea, ci numai unul cu cel dintîiu, de la Nichea. Vezi pre Lavveiu [10].

[1] Inchofer in *Braevio chronico* ad an. 347. [2] Lequien, t. 2, p. 306. [3] Bruzen in *Dictionario.* [4] Notitia utriusque imperii. [5] Gelazius Cyzicenus, lib. 2, c. 20. [6] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 313; Baudrand in *Geographia.* [7] Bruzen in *Dictionario.* [8] *Epistola concilii Sardicensis ad ecclesias;* Sozomenus, lib. 9, c. 5. [9] *Tabula Peutingeriana.* [10] Labbaei *Concilia.*

Anul 350. Magnentie[a] în Gallia se apucă de tyrănnie şi pre Constante îl omoară în 18 zile ale lui ianuarie, în vîrstă de 30 de ani, după ce ar fi împărăţît ani 12, luni nu deplin 5. Aşa s-au stîns şi al patrulea
72 fiiu al Marelui Constantin! / carea înţelegîndu-o Vetranion, povăţuitoriul Pannoniei, întîia zi a lui martie îmbracă porfyra în oraşul Mursa, carele acuma se numeşte Esec. Aşişderea face şi Nepotian, nepotul Marelui Constantin, în Roma, în 2 zile ale lui iunie, ci nu îndelung au domnit amîndoi, pentrucă pre Nepotian l-au omorît Magnentie prin Anichét, întîia zi a lui iulie, iară pre Vetranion l-au desbrăcat de porfyră Constandie II, în 25 de zile ale lui dechemvrie[1] şi aşa au remas oblăduitori numai avgustul Constandie şi tyrannul Magnentie, dară nu îndelung pentrucă în

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 14; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 351, carele iaste de la zidirea Romei 1104, Constandie, pre vărul său, pre Gall, feciorul lui Constandie, al fratelui Marelui Constantin, l-au făcut chesariu şi i-au încredinţat Resăritul, iară el însuş au purces în coantra lui Magnentie, pre carele la Esecul de-acum, ce se numea atunci Mursa, aşa l-au învins, cît într-o zi au

---

[a] După cronologii moderne, perşii au ocupat Singara în anul 348. Izvoarele sînt însă confuze, şi poate fi adoptat ca dată, după unele, şi anul 349.

[b] Dintre cei doi fii ai lui Constantin cel Mare, Constant era apărătorul ortodoxiei, iar Constans, al arianismului. Constans, ca şi Constantin cel Mare, se va boteza la sfîrşitul vieţii în ritul arian.

---

[a] Fl. Magnus Magnentius, de origine germană, îmbracă purpura în Galia, după ce-l omoară pe Constant. Încearcă să se împace cu Constans, însă fără succes.

picat atîța ostași de îmbe părțile, cîți ar fi fost harnici a bate și suppune lumea toată[1]. Vezi cum s-au mîncat românii pre sine însuși!

[1] Ammianus Marçellinus et Katona, ll. cc.

Anii 352 și 353. Biruitoriu fiind Constandie avgustul, la Mursa, în Pannonia, n-au încetat de a fugări și mai încolo pre Magnentie tyrannul, pre carele l-au scos din toată Italia și, la Lugdún, în Gallia, încă l-au bătut foarte reu. Drept aceaia Magnentie în anul 353 însuș pre sine s-au omorît[1].

[1] Ammianus et Katona, ll. cc.

Anul 354. Gall chesariul nu bine s-au purtat la Resărit; drept aceaia fu chiemat înapoi și ucis din porunca avgustului Constandie[1].

Katona in *Synopsi chronologica.*/

73 **Anul 355.** În anul acesta, oarecarele dintră povățuitorii oștilor din Gallia, anume Silván, au îmbrăcat porfyra fără de voia avgustului Constandie, carea o-au și mai roșit cu sîngele său[a], după 28 de zile, pentrucă au fost învins și tăiat de ostașii lui Constandie. Avgustul Constandie drept aceaia ca cu atîta mai lezne se poată apăra Gallia și de tyranni și de nemici, în 6 zile ale lui noemvrie au numit chesariu pre Iulian II Paravatul sau Apóstata, carele i-au fost văr primare din doi frați și frate bun cu chesariul Gall, și l-au trimis în Gallia[1].

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 17; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 357. Avgustul Constandie II, după ce au îndreptat, în anul 356, adecă cel trecut, toate cîte fusese turburate prin tyranni, în anul de-acum mare triumf au ținut în Roma, de pre Magnentie, iară chesariul Iulian II, apoi Apostata, au învins pre allemanni și i-au alungat din Gallia[1].

[1] Ammianus et Katona, ll. cc.

Anul 358. Cvadii de o parte și sarmatele de altă parte acum năpădise ținutul romanilor, mai vîrtos Pannoniile; avgustul Constandie drept aceaia însuș au purces asupra lor și primăvara trecînd Dunărea, ținuturile cvadilor și ale sarmatelor le-au prădat foarte reu și pre amîndoao neamurile le-au suppus romanilor, pentru carea vitejie și Sarmatic[a] s-au numit avgustul Constandie[1].

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 17, c. 12; Sethus Calvisius in *Op. chron.*; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 359. Sapore II, craiul persilor, din sfatul oarecărui Antonin, carele fugise la dînsul, au prădat Mesopotamia și au cuprins Amida[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*/

74 **Anul 360.** Avgustul Constandie au mers în coantra lui Sapore, iară chesariul Iulian II, Paravatul, au întărîtat ostașii din Gallia, de l-au strigat avgust fără de știrea avgustului Constandie. Aceasta după ce o-au făcut Iulian, n-au îndrăznit a zăbăvi în Gallia, ci, de frica lui Constandie, s-au tras în Dachia-cea-Noao[b], de-unde nici s-au mișcat pînă la moartea lui [1]. Iară Sapore foarte vitejește se purta în coantra avgustului Constandie, pentrucă în anul acesta au luat Singara și Fénica cu puterea de la romani[2].

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 21, c. 5. [2] Katona in *Synopsi chronologica.*

---

[a] Porfira fiind de culoare roșie, în cazul de față avem de-a face cu o figură de stil a lui Șincai. Silvanus era comandantul infanteriei în Galia și a fost acuzat pe nedrept de conspirație, din care pricină a încercat să se proclame împărat. A fost ucis de comandantul cavaleriei din Galia în urma unei trădări.

[a] La romani era obiceiul ca unui învingător să i se decerneze ca titlu de glorie un adjectiv format din numele poporului învins. Bătîndu-i pe sarmați, în anul 358, Constans primește din partea armatei pentru a doua oară titlul de Sarmaticus, așa cum Traian s-a numit Dacicus.

[b] Iulian vine în Dacia Nouă în anul 361, și nu în 360, anul în care a purtat lupte cu barbarii pe Rin.

Anul 361. Fiind în Dachia, Iulian II Paravatul se deprindea cu de-adinsul în gîcituri, cercînd de-amăruntul maţele paserilor, după obiceiul păgînesc, şi nemica înţelegînd despre norocul său, pentrucă se temea ca nu cumva se-i spună gîcitorii bîrfele, după pofta lui (aşa greşeşte Ammian Marchellin[1], carele au fost ostaş supt dînsul), mai pre-urmă (zice acelaş Ammian) dintru aceaia au cunoscut că au murit Constandie II, pentrucă vrînd se încalece pe cal, feciorul carele ţînea de scări, au căzut la pămînt ca şi cum l-ar fi izbit cineva; din carea întîmplare Iulian Paravatul au judecat şi strigat că au murit cine l-au înălţat pre dînsul[2].

Iară moartea avgustului Constandie al doilea (în carele s-au stîns viţa şi seminţa numai a Marelui Constantin, dară nu şi a tătîne-său, a lui Constandie celui dintîiu, carea s-au stîns în Iulian Paravatul), aşa s-au întîmplat : fiind el la oaste în coantra lui Sapore, cum s-au zis la anul trecut, şi auzînd că vărul său, chesariul Iulian, au îmbrăcat porfyra fără nici o îngăduinţă a sa, au lăsat pre Sapore şi s-au înturnat asupra lui Iulian Paravatul; ci nu departe au agiuns, pentrucă sosînd în Chilichia, la oraşul Mopsuestia, l-au lovit nişte friguri şi dintru acelea au şi murit în 3 zile ale lui noemvrie, în vîrstă de 44 de ani[3], după ce au împărăţît ani 24,
75 zile 49 [4]. Fost-au Constandie în sine, din fire blînd, numai /asupra tyrannilor era aspru, asupra cărora mai fericit şi mai norocos au fost decît asupra nemicilor celor din afară. Pagubă că s-au înşălat prin ariani, de le-au foarte mult părtinit [5].

Murind, precum scriseiu, Constandie avgustul, i-au urmat Flavie Clavdie Iulian al doilea, feciorul lui Constandie, al fratelui Marelui Constantin, carele s-au poreclit Paravat sau Apostată, pentrucă au urgisît creştinătatea, în carea au fost crescut şi s-au făcut păgîn. Acesta, cît au înţeles de moartea văru-său, a lui Constandie avgustului, îndată au trecut din Dachia la Ţarigrad şi în 2 zile ale lui dechemvrie au cuprins scaunul cel împărătesc [6].

---

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 22, c. 1. [2] Idem, *ibidem*. [3] Katona in *Synopsi chronologica*. [4] Contextus operis hujus. [5] Katona, l. c. [6] Katona, l. c.; Calvisius in *Op. chronologico*.

Anul 362. Fiind acuma deplin împărat Iulian II, întîiaş dată au orînduit curtea cea împărătească şi toate cîte era întrînsa mai almintrelea de cum fusese supt Constandie, moşul său, supt Marele Constantin, unchiul său, şi iarăş supt Constandie, vărul său, le-au întocmit, adecă au curăţit toată curtea de creştini, o-au împlut de păgîni şi el încă aiavea s-au arătat a fi păgîn, apoi au început a goni creştinii, dară nu ca cei mai dinnainte împăraţi, pentrucă le pizmuia cununile muceniciei, ci îi gonea mulcomiş şi pre-afuriş, căci nu-i primea la deregătorii şi învăţăturile încă le era oprite[1], decît care, ce reu mai mare se putea gîndi asupra creştinilor? ci măcarcă oprisă Iulian Paravatul a omorî pre cineva numai pentru aceaia, pentrucă era creştin, ocîrmuitorii ţerilor tătuşi (fiindcă toţi era păgîni), pre mulţi creştini i-au trimis la ceriu. Aşa s-au întîmplat şi cu s. Emilian, a căruia pominire o prăznuim în 18 iulie. Sîntul acesta, Emilian, fiind din Doróstor, ce se chiamă acuma Drăştor sau Silistria [2], pentru că au surpat niscari idoli[3], fu prins împreună cu şepte soţii, a cărora viaţă o vezi la Sollerie [4], şi din porunca lui Capi-
76 tolin, vicariului Thrachiei, /fu aruncat în foc, în care s-au şi săvîrşit întru al doilea an al lui Iulian Paravatul [5].

---

[1] Baronius ad hunc ann.; Katona in *Synopsi chron.* [2] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1227. [3] Petrus Boschius, tom. 4 Iulii, p. 370 seqq. [4] Ioan. Bapt. Sollerius, tom. 4 Iulii, p. 360. [5] *Fasti Siculi* ad h. ann.

Anul 363. De ar fi remas Iulian II avgustul în credinţa creştinească[a] în carea au fost crescut, pentru talanţii ce-i avea, ar fi putut fi cel mai vestit împărat[1], ci înşălat fiind, mişălul, de Livanie şi Maxím, oratórii cei păgîni, la atîta au agiuns, cît nu numai credinţa o-au părăsit, ci numele cel s. al lui Hs. a-l şterge încă au voit. Drept aceaia au vrut se zidească beserica Ierusalimului, cea de Solomon făcută[2], de vaviloneni stricată[3], de Zoróvabel iarăş direasă [4] şi mai pre-urmă de un ostaş roman, fără ştirea şi voia împăratului Tit [5], carele s-au chiemat *Deliciae generis humani* [6], „Desfătarea neamului omenesc“, s-au aprins, în anul 70, cînd s-au robit Ierusalimul, şi aşa au ars, cît piatră pe piatră n-au, remas precum au fost prorocit Domnul Hs. [7] Beserica aceasta, zic au vrut Iulian Paravatul se-o zidească de nou, ca înălţînd iarăş legea veche, se strice pre cea noao[a]; **77** ci Dumnezeu cel atotputernic/aceasta n-au îngăduit, pentrucă cît se zidea zioa, tot se strica noaptea, precum mărturiseşte Ruffin [8], carele tocma întru aceaiaş vreme au fost în Ierusalim.

---

[a] Cu toate că Iulian Apostatul s-a născut creştin, el a fost educat în spiritul filozofiei vechi greceşti. Ca împărat, el a încercat să aplice în practică Edictul de la Milan, adică să recunoască toate sistemele filozofice şi religioase, lucru care i-a nemulţumit pe creştini. A interzis creştinilor să intre în învăţămînt pe motivul îndreptăţit că ei erau incapabili să interpreteze scrierile păgîne din pricina bigotismului lor.

Faptele lui Iulian avgustul Domnul Hs., pre carele l-au fost părăsit, nu le-au lăsat nepedepsite, pentrucă mergînd Iulian în coantra persilor, sprîjana sa o-au tras de la dînsul; drept aceaia au şi perit Paravatul sau Călcătoriul de lege, în 26 iunie 363, fiind în vîrsta cea mai frumoasă, de 32 de ani[9]. Ammian zice[10] că au fost adus de persi în loc neîmblat şi foarte primeşdios, de-unde vrînd să se întoarne, povăţuind oastea, l-au nimerit o segeată şi aşa au picat; ci alţii zic cum că segeata aceaia ar fi fost trimisă din ceriu şi că după ce s-au segetat Iulian Apostata au strigat: *„viţisti, Gallilee“*, adecă: „învins-ai, gallileanule“, pentrucă aşa chiema el pe Domnul Hristos[b]. Vezi pre Baronie la acestaş an.

După moartea lui Iulian Paravatul oastea au ales împărat pre Flavie Iovinian, carele au fost de naştere din Singhidún, adecă din Semendria[11]. Acesta n-au priimit porfyra pînă ce nu i-au făgăduit ostaşii că pînă întrunul se vor face creştini. Făcîndu-se aşadară **78** împărat Iovinian şi văzînd că oastea s-au foarte îmicşorat/şi mai pere de foame, au făcut pace cu persii, păguboasă şi ruşinoasă romanilor, dar i-au căutat a o face[12]. Ziseiu păguboasă, pentrucă i-au căutat se dea persilor cinci cetăţi, întră care au fost şi Singara, ci numai goale, fără de lăcuitori, căci lăcuitorii i-au adus preste apa Evfratului şi i-au aşezat prin biruinţa romanilor[13]. Unde s-au

---

[a] În legătură cu zidirea vechiului templu ne aflăm în plină legendă populară, care se grefează pe un adevăr: Iulian a încercat să organizeze păgînismul în felul creştinismului, dînd voie păgînilor să-şi reclădească templele.

[b] Moartea lui Iulian Apostatul s-a petrecut într-un chip cu totul diferit de cel pe care ni-l prezintă Şincai, care se inspiră din literatura creştină. După o campanie victorioasă împotriva perşilor, în timpul înapoierii, Iulian este atacat şi suferă pierderi grele. În timpul luptelor a fost el însuşi rănit şi, dîndu-şi seama că va muri, ultimele zile şi le-a petrecut în tovărăşia filozofilor, în discuţii asupra problemei nemuririi sufletului.

aşezat lăcuitorii din patru cetăţi se ştie, ci despre cei din Singara nimica se află scris, dară se află că mai tîrzie vreme au venit în Ţarigrad un neam necunoscut, carele după aceaia plinea slujbele în curtea cea împărătească. Baronie scrie la anul 363 cum că neamul acesta au putut se fie lăcuitorii din Singara, din carii apoi s-au prăsit ţiganii sau síngarii[a]. Părerea aceasta a lui Baronie[14] nu e fără de temeiu, pentrucă pre ţigani, carii, după lătinie, se numesc singari, numele încă-i arată a fi din Síngara, cetatea cea vestită de preste Evfrat.

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] *Regum* I, c. 6. [3] *Paralipomenon* II, c. 3. [4] *Esdrae*, c. 6. [5] Iosephus in *Antiqu.* [6] Svetonius in *Titum.* [7] Matthei. [8] Ruffinus,
79 lib. 1, c. 38 et 39. [9] Katona,/l. c. [10] Ammianus Marcellinus, lib. 23. [11] Katona, l. c.; Hofmannus in *Lexico*; Bruzen in *Dictionario*; Baudrand in *Geographia.* [12] Katona, l. c. [13] Ammianus, lib. 25. [14] Baronius ad ann. 363.

Anul 364, care iaste de la zidirea Romei 1117. În anul acesta vrînd împăratul Iovinian să se întoarne la Ţarigrad, au venit pînă în Dadastána şi acolo, de putoarea niscărora cărbuni aprinşi bolnăvindu-se, au reposat în 16 februarie, în vîrstă de 33 de ani[1]. Fost-au Iovinian avgustul împodobit cu frumseţa trupului, dară mai împodobit au fost cu vîrtuţile sufletului; pagubă că n-au trăit mai îndelung, zic scriitorii cei de pe acelea vremi[2] şi cei mai tîrzii[3].

După moartea avgustului Iovinian, venind oastea pînă la Nichea, acolo au ales împărat pre Flavie Valentinian cel dintîiu, carele era de naştere din Chívali, cetatea Slavoniei, carea acum se numeşte Víncoţ [4]. Iară Valentinian, făcîndu-se avgust, nu mult au zăbăvit şi au numit pre fratele său, pre Valente II, aşişderea avgust, dîndu-i Resăritul ca se-l ocîrmuiască.

80 [1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Ammianus,/ lib. 25; Zosimus, lib. 4. [3] Baronius ad h. a.; Katona, l. c. [4] Breviarium eccl. Diacovariensis, quod, 11 Aprilis 1807, fuit adprobatum a Pio septimo ad 13 Maji.

---

[a] Şincai, aplicînd principiul etimologic în analiza faptelor, ajunge la un rezultat care nu poate rezista criticii. Acest lucru se explică prin aceea că în vremea lui disciplinele auxiliare istoriei încă nu-şi căpătaseră întrebuinţarea lor potrivită. Cît priveşte etimologia numelui ţiganilor, ea nu este nici astăzi lămurită. În documente mai vechi li se spunea uneori ţingari, iar în Italia li se zice şi acum singari, ceea ce i-a dat prilej lui Şincai să facă apropierea între numele cetăţii Singara şi numele ţiganilor.

Anul 365. Împărații Valentinian și Valente, după ce au petrecut
iarna la olaltă, trecînd prin Trachia, împreună s-au dus la Nais,
orașul Dachiei Noao, ceii de Mișloc și patria Marelui Constantin,
precum și airilea am cuvîntat, carele acum se numește Nissa din
Serbia [1] și acolo, ca cei ce vrea să se despartă de la olaltă, au împărțit
întră sine curtenii și ostașii, adecă pre deregătorii politicești și pre
povățuitorii militărești. Lui Valentinian, după a căruia voie se
lucra toate, i s-au venit Iovin și Dagalaíf, iară lui Valente, Victor
și Arintheiu, ca cei mai de frunte. Dintru cei mai de gios, care cui
s-au venit, cine va vrea se știe, cetească pre Ammian [2]. Împăr-
țind și oștile și venind amîndoi frații în Sirmiu au împărțit și curtea,
apoi Valentinian au mers în Mediolan, iară Valente în Țarigrad.
Așa curgînd lucrurile, cu putere de prefecti, aceștia ocîrmuia ținutul
81 romanilor : Salustie ocîrmuia tot Resăritul, Mamertin / Italia, Africa
și Illyricul, iară Germanian, Galliile [3].

[1] Baudrand in *Geographia;* Bruzen in *Dictionario.* [2] Ammianus Marcellinus, lib. 26, c. 5. [3] Idem Ammianus, *ibidem.*

Anul 366. Procopie, unul dintră frățiile lui Iulian Paravatul [1], încă în anul trecut s-au sculat asupra avgustului Valente, prin daruri trăgînd ostașii la sine și, după ce au cuprins Țarigradul, Vithínia încă o-au luat de la Valente [2]. După aceaia au trimis pre unii bărbați de frunte preste Dunăre în Dachia Veche la Athanaríc, craiul gothilor, carele în vremea de atunci stăpînea o parte a Dachiei Vechi și prin solia aceaia au dobîndit întru ajutoriu zece mii de ostași de cei mai tari și mai viteji [3]. Cu oștile acestea, precum am zis, s-au sculat Procopie asupra lui Valente avgustul, ci nu mult au sporit, precum acuși se va vedea.

Valentinian avgustul, tocma atunci cînd s-au rădicat Procopie
asupra lui Valente, mersese la Pariz, în Gallia, unde, în luna lui
noemvrie a anului 365, l-au întîmpinat Ecvítie povățuitoríul, carele
numai atîta l-au înștiințat, cît înțelesese de la Antonie tribunul,
carele era în Dachia-cea-de-Mișloc, adecă că Procopie au răpit tyrăn-
nia, dară aceaia n-au înștiințat, trăește încă avgustul Valente,
sau nu? Drept aceaia avgustul Valentinian mult se învăluia cu
gîndurile, ce va se facă. Mai pre-urmă pre Ecvitie l-au făcut magis-
tru, carea deregătorie atîta era, cît sînt în vremea de-acuma mar-
82 șallii și l-au trimis se păzească Illyricul și Pannoniile,/ ca nu cumva
se le cuprindă Procopie tyrannul, carele pînă aci era foarte groaznic,
dară groznicia lui nu mult au ținut, pentrucă în anul acesta fu
vîndut de ai săi și, prins fiind, din porunca lui Valente i s-au tăiat
capul[4].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Idem Katona, *ibidem.* [3] Zosimus Comes, lib. 4, in *Valentinianum* et *Valentem augg.* [4] Ammianus Marcellinus, lib. 26, c. 5; Katona, l. c.

Anul 367. În anul acesta bolnăvindu-se foarte avgustul Valentinian, pre fiiul său, Flavie Grațian, îl numește avgust și prin Theodosie cel Mare, carele numai povățuitoriu era în vremea aceaia, cuprinde o parte a Britanniei sau a Angliei de-acum, carea pentru aceaia pînă astăzi Valentia se numește.[1]

Iară avgustul Valente au trecut în Mesia-de-Gios sau în Bulgaria, ca se afle pre gothii, carii pornise întru ajutoriul lui Procopie tyrannul, ci neaflîndu-i au zăbăvit cîtva în Marchianópoiu, sau în Preslava, apoi pe iarnă s-au întors în Țarigrad[2].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 3 Valentiniani; Sethus Calvisius in *Opere chronologico.*

Anul 368. Cum că împăratul Valente, în anul acesta, au vrut se treacă în Dachia Veche, ci n-au putut pentru gothi, scriu Ammian[1] și Seth Calvisie[2]; drept aceaia au ernat în Marchianopoiu.

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 27, cap. 5. [2] Sethus Calvisius in *Op. chronolog.*/

83 **Anul 369.** Avgustul Valente întru al treilea an oștindu-se cu gothii, carii asuprise pre românii cei de-a stînga Dunărei remași, au ernat în Marchianopoiu, apoi primăvara mergînd spre Dunăre, o-au tre-

cut şi pre Athanaric, craiul gothilor, l-au învins[1], ci cum? După ce-au trecut împăratul Dunărea, gothii n-au cutezat a da faţă, ci s-au ascuns prin lacuri şi prin păduri, carea văzîndu-o împăratul, pre ostaşi i-au oprit în loc, şi culegînd lăcuitorii ţerei, adecă pre români[a], le-au făgăduit pentru tot capul de goth o summă de bani, carii străbătînd lacurile şi pădurile, atîţa gothi au omorît, cît i-au căutat lui Athanaric a se ruga de pace, carea i s-au şi dat cu cinstea romanilor şi avgustul Valente s-au înturnat în Ţarigrad[2]. Ammian Marchellin[3] scrie că Athanaric au jurat că nu va mai trece Dunărea, dară n-au ţînut jurămîntul, pentrucă, gonit fiind de suppuşii săi, au mers în Ţarigrad şi acolo au murit.

Pînă s-au bătut avgustul Valente cu gothii, Sapore, craiul persilor, au prins pre Arsac, craiul Armeniei, şi l-au omorît[4].

[1] Ammianus Marcellinus, lib. 27, c. 5; Sethus Calvisius in *Op. chron.*; S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 4 Valentiniani I. [2] Zosimus Comes, lib. 4. [3] Ammianus, l. c. [4] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 370. Anul acesta îmi dă a lucra, măcarcă foarte multe am însemnate despre dînsul. Aşadară, cetitoriule! nu te mira de cumva îmi voiu muta rostul şi almintrelea de cum am obicinuit voiu scrie. **84** Căci afară de întîmplările împărăţiei, aci/ îţi voiu arăta creştinătatea încă cum s-au băgat întră români, nu prin sloveni, precum ei ar vrea se arete (pentrucă cu vreme strămoşii noştri le-au priimit multe cuvinte, încă şi literele), ci mai zic că prin români s-au creştinat întîiu gothii, apoi slovenii. Tu, drept aceaia, cetitoriule! toate cu luare aminte le ceteşte, pentrucă eu ţi le voiu da înainte precum le-am aflat în avtorii cei bătrîni, cei de mijloc şi cei mai de curînd[b]; şi

Întîiu îţi voiu spune întîmplările împărăţiei, care aşa au fost: I. Scrie Calvisie[1] cum că în anul acesta comitul Ecvitie şi Leontie au făcut o cetăţuică lîngă Dunăre, ca se împedece trecerea gothilor, *precum înscripţia arată.*

Pînă aci se arată întîmplările cele politiceşti ale împărăţiei strămoşilor, dară creştinătatea lor în anul acesta mai mult se adeverează, pentrucă:

Athanaric, craiul gothilor, pentru perderea în anul trecut, 369, de la strămoşii noştri suferită, şi pentru Fridighern, alt craiu al gothilor, carele învins fiind de Athanaric, fugise la romani preste Dunăre, s-au sculat asupra creştinilor din Dachia Veche, carii n-au putut se fie alţii, fără numai strămoşii noştri, colonii lui Traian, pre carii Avrelian nu i-au fost trecut Dunărea. Vezi care le-am scris la anul 274.

Cum că creştinii, pre carii i-au gonit Athanaric, n-au fost gothi, ci români, se poate adeveri din care urmează, adecă: întîiu pentrucă Athanaric cu gothii săi încă era păgîn, precum mărturiseşte Sozómen[2], zicînd că: „Athanaric au poroncit de izgonitorii au pus o státuă (chip cioplit) într-un rădvan (hintéu, carr) şi o-au purtat prin toate lăcaşurile acelora carii se zicea a fi creştini, poroncindu-le să se închine ei şi se-i jîrtfească".

A doaoa pentrucă Athanaric, precum scrie S. Isidor[3] în *Hronică*: „pre prea mulţi, carii n-au vrut a jărtfi idolilor, i-au făcut mucenici, iară pre ceialalţi mult năcăjîndu-i, după ce, pentru mulţimea lor, s-au îngrozit a-i omorî, i-au silit a eşi din biruinţa lui şi a trece **85** supt stăpînirea / romanilor". De n-ar fi fost români, creştinii de Athanaric izgoniţi, cum i-ar fi putut izgoni din biruinţa sa? Au doară nebun au fost Athanaric ca se-şi îmicşoreze neamul pentru credinţa creştinească, carea el însuş o-au priimit cu tot neamul său, nu după multă vreme, măcarcă prin ariiani? precum aceasta mai chiar se va dovedi la anii următori. Aci, pînă una şi alta, te sfătuesc se ceteşti pre Ruinárt[4], pre Henşenie[5], pre Papebrochie[6], din carii lezne vei înţelege adevărul şi vei şti şi mucenicii cei româneşti, carii de toată beserica se cinstesc. Vezi şi acelea, care le-am însemnat la anul 325.

---

[a] Că în anul 369 exista o populaţie romanizată la nordul Dunării nu se poate contesta, dar a-i numi pe locuitori români este o exagerare, pentru că formarea poporului român e un proces îndelungat, care începe acum şi se încheie în secolele X—XI. Exagerarea este explicabilă dacă ţinem cont de stadiul cunoştinţelor din epoca lui Şincai.

[b] „Autorii cei bătrîni" sînt izvoarele antice, „cei de mijloc", izvoarele medievale, iar „cei mai de curînd" izvoarele moderne şi contemporane lui Şincai.

[1] Sethus Calvisius in *Opere chron.* e Cuspiniano. [2] Sozomenus, lib. 6 *Hist. eccl.*, cap. 37. [3] Isidorus Hispalensis in *Chronico*, aera 407. [4] Theodoricus Ruinart in *Admonit. ad martyrium s. Sabae Gothi.* [5] Godefridus Henschenius ad 26 — tam Martii. [6] Daniel Papebrochius ad 12-am Aprilis.

Anul 371. Cînd gonea Athanaric, craiul gothilor, pre creştinii din Dachia Veche, carii, după cum am cuvîntat la anul trecut, era, de nu toţi, mai mare parte români şi adevăraţi catholici[a] sau pravoslavnici[1], avgustul Valente întru aceaia se silea ca pre toţi pravoslavnicii se-i facă ariani; drept aceaia în anul acesta au mers în Schythia-cea-Mică, unde lăcuesc acuma tătarii, ce se numesc dobrogeni, iar lătineşte Dobrodiţii, carea zace întră Bulgaria şi Marea Neagră la sboccatura Dunărei[2] şi ajungînd la cetatea Tómos, ce se numeşte acuma Babba şi unde au fost sîrgunit Ovidie poeta[3], au vrut se tragă pre s. Vretannion, episcopul locului, a căruia pomenire în *Martyrologiul* cel din Roma se face în 25 ianuarie, în partea arianilor, ci nemica au isprăvit, că sîntul i-au stat în coantră, apărînd dogmele soborului celui dintîiu, de la Nichea[4].

[1] S. Basilius M., *Epist.* 338; S. Augustinus, lib.18, *De civ. Dei*, cap. 52; S. Ambrosius, *Epist.* 15 et 16. [2] Peutinger in *Tabula geographica.* / [3] Hofmannus in *Lexico;* Bruzen in *Dictionario.* [4] Sozomenus, lib. 6 *Hist eccl.*, cap. 20; Nicephorus, lib. 11, c. 29; Baronius ad an. Chr., 371, num. 114 et 115; Lequien in *Oriente christ.*, t. 1, p. 1213. 86

Anul 372. Ţinînd încă goana cea de Athanaric asupra beţilor strămoşilor noştri începută, în anul acesta au pătimit doi viteji ai lui Hs., ss. Nichita, a căruia pomenire se face în 15 septemvrie, şi Sava, a căruia pomenire o prăznuim în 24 aprilie, după patronul mieu, marele mucenic Gheorghie.

S. Nichita, după multe chinuri, au fost ars de viu[1], a căruia moaşte s-au purtat întîiu în Chilichia, în cetatea Mopsuestia, unde şi beserică i-au zidit; iară după aceaia le-au trecut în Veneţia şi le-au aşezat în beserica S. Nicolae[2]. Locul în carele au pătimit, au fost Moldova, Bugeacul sau Ţeara Muntenească[3]. Eu gîndesc că au fost Ţeara Muntenească, pentrucă şi s. Sava acolo au pătimit, precum îndată vom vedea. S. Sava, în anul dintîiu al goanei, au fost lepădat şi sîrgunit din satul său, apoi iară chiemat îndărăpt; întru al doilea an au fost prins şi iarăş slobozit; întru al treilea, adecă în anul 372, au fost înecat în rîul Muséu[4], care rîu spală Rîmnicul[5], din care fiind scos cu vreme, prin Iunie, povăţuitoriul Schythiei Mici, fu trimis în Cappadochia, de-unde era Iunie[6].

[1] Menelogium Basilianum. [2] Petrus a Natalibus. [3] Ioannes Stiltingus ad 15-tam Septembris. [4] *Epistola ecclesiae Gothicae.* [5] Theodoricus Ruinart in *Notis* ad *Epist. eccl. Gothicae.* [6] *Epist. eccl. Gothicae.*

Anul 373. Cîte scrie Calvisie[1] la anul acesta din s. Isidor, toate sînt
87 bîrféle, pentrucă s. Isidor scrie precum / am arătat la anul 370, Paul Diaconul[2] încă se înşală cînd în coantra ss. marelui Vasilie, a lui Avgustin şi a lui Amvrosie, pre carii i-am adus la anul 371, zice că ss. mucenici carii au pătimit în Gothia, adecă în Dachia-cea-Veche, supt Athanaric, craiul gothilor, au fost ariani. Tu ceteşte care sînt scrise la numitul an, căci eu la anul acesta mai multe nu voiu a scrie, fără numai că în anul acesta s-au ivit întîiu, de preste Volga şi Tánai, din fundul sarmatelor celor din Asia, hunnii, vitejii cei mari[3], carii după aceaia (precum vom vedea la anii viitori) supt Attila, craiul lor, au foarte năcăjit nu numai pre strămoşii noştri, ci toată Evropa. Hunnii aceştea, fost-au unguri sau de alt neam? voiu grăi unde-i va fi locul şi sorocul.

[1] Sethus Calvisius in *Op. chron.* [2] Paulus Diaconus sive author *Miscellae*, lib. 12, in Valentem. [3] Ammianus Marcellinus, lib. 31, cap. 3; Calvisius, l. c.; Thuroczius, part. 1, cap. 10.

Anul 374. Avgustul Valente, carele din anul 370 pînă acum au apărat pre Para, fiiul lui Arzache, craiului Armeniei, în coantra lui Sapore, craiului Persiei, în anul acesta, pre acelaş Para, cu vicleşug îl omoară. Iară avgustul Valentinian prin Theodosie cel Bătrîn, tatăl lui Theodosie celui Mare, fugăreşte pre Firm tyrannul din Africa; pre cvadi, carii năpădise în Pannonii, încă îi ostoiaşte prin Marele Theodosie, ca prin un povăţuitoriu al său[1]. Ci decît acestea, mai de a se pomeni iaste, venirea hunnilor în Evropa, carea aşa o scrie Ammian[2], la anul de-acum:

---

[a] În accepţia lui Şincai, termenul *catolic* înseamnează credinţă dreaptă.

„Hunnii năvălind în țerile alanilor, carii fiind vecini greuthungilor se numesc tanaíte, pre mulți dintre dînşii au tăiat, pre alții i-au jăfuit, iară pre ceialalți, încredințîndu-i despre pace, şi i-au făcut soți şi împreunîndu-se la olaltă, cu mai mare îndrăzneală, rapede au pătruns în satele cele multe şi bogate ale lui Ermeríc (craiului greuthungilor), de carele, pentru multe şi vitejeşti ale lui / 88 fapte, toate neamurile vecine se temea. Carele spăriindu-se de viforul negîndit, măcarcă mult s-au nevoit ca se remînă neclătit, tătuş vestindu-se groznicia hunnilor, ca să se mîntuiască de relele viitoare, însuş pre sine s-au omorît. După a căruia moarte făcîndu-se craiu Vithimír, în puțină vreme au stătut împrotivă, bizuindu-se alanilor şi hunnilor, pre carii cu simbrie i-au fost tras la sine; ci după multe perderi ce au suferit, au căzut în războiu, de puterea armelor învins. De Vithimir au remas un pruncuț, anume Videríc, a căruia tutelă o-au priimit Alathéu şi Sáfrax, povățuitori foarte vestiți pentru tărimea lor, carii după ce s-au apărat pînă la o vreme, mai pre-urmă perzîndu-şi nădejdea de a mai putea sta în coantra hunnilor, pre-ncet s-au tras spre Nistru, care cură pre multe cîmpuri între Dunăre şi Vorísthen.

Cum că acestea fără de nădejde aşa s-au întîmplat, înțelegînd Athanaric, judele Thervingilor (împrotiva căruia, precum s-au zis mai nainte, s-au oştit Valente mai de demult, pentru ajutoriul lui Procopie trimis), vrea se stea nemişcat şi să se scoale cu puteri de cumva şi el s-ar răscoli ca ceialalți. Drept aceaia aşezîndu-şi oastea lîngă Nistru, aproape de valea greuthungilor, au trimis pre Munderíc, carele după aceaia au fost povățuitoriu în Arávia cu Lagarimán şi cu alți boieri, pînă la a 20 piatră, ca se vază de venirea protivnicilor; el întru aceaia îşi întocmea oastea de nimine fiind împedecat; ci almintrelea s-au întîmplat, de cum gîndea, pentrucă hunnii, precum sînt isteți la fire, socotind că mai departe trebue se fie mai mare mulțime şi lăsînd pre carii văzuse, au stat pe loc întru odihnă, pînă ce au resărit luna, la a căriia lumină întrînd vadul Nistrului şi trecînd, ce le-au fost mai spre folos au ales, şi temîndu-se ca nu cumva cei înainte trimişi se le vină în spate, oblu şi rapede au mers asupra lui Atha⟨na⟩ric, pre carele cu năvălirea dintîiu l-au spăriiat şi, tăind vro cîțiva dintru ai lui Athanaric, pre el l-au silit a fugi la munți. Spăimîntat fiind Athanaric de o întîmplare ca aceasta şi temîndu-se mai de rea, de la sprîncenele Ierásului (adecă ale Prutului) pînă în Dunăre, ținutul taifalilor l-au încungiurat şi zidurile le-au mai înălțat, carea rapede făcîndu-o, gîndea că va avea securitate şi scăpare. Ci cînd lucra, hunnii nencetat îl gonia şi de n-ar fi stătut pentru pradă, ar fi asuprit pre cei ce veniia. Mai pre-urmă lățîndu-se vestea prin celealalte neamuri ale gothilor, cum că 89 un neam, carele mai nainte / era necunoscut, acuma ivindu-se din cea mai din lăuntru parte (a Schythiei) ca şi povoiul, ce cură de pe munții cei înalți, toate le surpă şi le strică, partea cea mai mare a norodului, carea lăsase pre Athanaric, văzîndu-l aşa slăbit, cerca lăcaş depărtat şi neştiut de varvari şi îndelung soçotind ce locuri ş-ar alege, au judecat cum că Thrachia, pentru doao pricini ar fi mai de-ndămînă, pentrucă păşune are destulă, şi prin lățimea Dunărei se desparte de varvarii, carii năvălise ca fulgerul; şi aceasta o-au judecat în commun şi cei ce mai remăsese lîngă Athanaric.“

Pînă aci sînt cuvintele lui Ammian, dintru care înseamnă că greuthungii sau prothíngii cu thervíngii şi cu taifalii au fost de un neam, adecă gothi[3]; a doaoa, că Danastrul lui Ammian iaste Nistrul, iară Ierasul iaste Prutul[4]. Aşadară prothingii au stăpînit preste Nistru, thervingii şi taifalii întră Nistru şi Dunăre, adecă în Moldova, Bessarabia şi în Țeara Muntenească, precum mărturiseşte şi Ioann Stiltíng, la 15 zile ale lui septemvrie. În Ardeal încă au năvălit mai adeseori gothii, drept aceaia s-au şi numit Gothia, precum s-au arătat la anul 325. Ci în anul acesta nu se văd a fi fost gothi în Ardeal[a], pentrucă Fritighérn cu gothii săi mai nainte trecuse Dunărea, de-unde cu dreptate poci închide că numai românii era în anul acesta în Ardeal şi ceaialaltă parte a Dachiei pînă în Tisă.

[1] Katona in *Synopsi chron.* [2] Ammianus Marcellinus, lib. 31, cap. 3. [3] Baudrand in *Geographia*; Hofmannus in *Lexico*; Bruzen in *Dictionario*. [4] *Iidem*, ll. cc.

---

[a] Concluzia lui Şincai nu este confirmată de nici un izvor, ci dimpotrivă, deseori pînă la anul de acum, întîlnim lupte pe care romanii le dau pe Dunărea de mijloc împotriva popoarelor germanice, ceea ce înseamnează că şi Transilvania se afla sub stăpînirea popoarelor migratorii. Se poate afirma doar atît, că în această vreme exista în aceste părți o populație romanică.

Anul 375. Hunnii, supt craiul lor, Balámber chiemat[1], nu înceta a năcăji şi goni pre gothi, carii în anul acesta încă stăpînea pămîntul cît iaste întră Prut şi întră Dunăre[2].

Iară avgustul Valentinian I, lăsînd pre fiiul său cel mai mare, pre avgustul Graţian în Tréviri, cetatea Galliei, au mers în Carnunt, cetatea Pannoniei, carea n-au fost departe de Pojon, preste Dunăre, şi jăfuind pre cvadi şi pre sarmate, carii năpădise în anii trecuţi în Pannonia,
90 s-au pogorît în Bregeţión, / cetate iară a Pannoniei, ce n-au fost departe de Iaurin[3]; acolo l-au întîmpinat solii sarmatelor, cei pentru pace trimişi, pre carii întrebîndu-i împăratul Valentinian: „Au doară toţi sarmatii aşa sînt făcuţi în trup?" ei au respuns: „Împărate! aci ai pre cei mai voinici şi mai frumoşi la statură din neamurile noastre". Atunci împăratul s-au mirat, cum cutează nişte oameni mişei ca aceia, a se rădica asupra romanilor şi bătînd în pălmi, aşa de tare au strigat, zicînd: „Reu de romani! deacă pe vremea lui Valentinian unii ca aceştea se scoală asupra lor", cît i s-au rupt o vînă, din carea curînd mult sînge, au murit întru al unsprăzecelea an al împărăţiei sale[4], în 17 noemvrie, în vîrstă de 55 de ani[5]. Fost-au Valentinian frumos în trup, cu minte mare, iscusit la vorbă şi de toţi iubit; numai aceaia i-au stricat, că au crezut oamenilor celor necredincioşi ca la nişte credincioşi[6].

[1] Katona in *Synopsi rerum Hunnicarum.* [2] Ammianus Marcellinus, lib. 31, cap. 4; Sethus Calvisius in *Opere chronologico.* [3] *Tabula Peutingeriana;* Katona, l. c. [4] Paulus Diaconus, lib. 12, in Valentinianum I. [5] Katona, l. c. [6] Idem Katona, l. c.

Anul 376. Gothii mai de mulţi ani fiind înteţiţi de hunni, în anul acesta ne mai putînd suferi asuprelile lor, au trimis pre Ulfila, mitropolitul Ardealului[a] şi următoriul s. Theofil (vezi ce s-au scris la anul 325) la împăratul Valente, carele în tîmpul acesta petrecea în Antiohia[1], ca prin mişlocirea lui se dobîndească se poată trece Dunărea şi să se aşeze în Thrachia şi în vecinele ţeri, făgăduind împăratului că, de le va îngădui aceasta, ei încă vor fi gata a se oşti în coantra tuturor nemicilor împărăţiei[2]. Mergînd drept aceaia Ulfila la împăratul Valente, au dobîndit ce poftea gothii, cu carii au şi trecut, lăsîndu-şi turma cea românească în Dachia lui Traian; ci reu s-au întîmplat creştinătăţei cu mergerea mitropolitului Ulfila în Antiohia, pentrucă Evdoxie şi Acachie, vlădicii, carii era ariani, au sfătuit pre avgustul Valente ca gothilor se nu le dea cererea, de nu se vor face ariani[3]. Aşa s-au făcut Ulfila arian cu toţi cei ce au trecut cu dînsul, români şi gothi; iară de românii carii au remas în Dachia Veche supt stăpînirea romanilor şi a hunnilor, n-am aflat să se fie făcut ariani; pentru aceaia mai fericiţi au fost decît cei
91 ce au trecut. / Ulfila acesta au întors S. *scriptură* în limba gothicească, luînd afară *Cărţile împăraţilor*[4], carea limbă, după aceaia, în Italia, au mîncat pre cea lătinească, tocma precum o-au fost mîncat mai nainte în Dachia. De-aci vine că românii avem multe cuvinte, care de la lătinie nu se pot aduce şi în limba tălienească tătuşi se află[a].

Mai bine au mers împărăţiei Apusului în anul acesta, pentrucă după moartea avgustului Valentinian I, oastea, în Achinc, cetatea Pannoniei, ce se numeşte acuma Buda Veche[5], au numit avgust pre fiiul lui cel mai mic, pre Valentinian II, carele cu frate-său, avgustul Graţian, au împărţit în anul de-acum întră sine împărăţia Apusului[6].

[1] Theodoretus, lib. 4, c. 37. [2] Ammianus Marcellinus, lib. 31, c. 4; Sethus Calvisius in *Opere chron.* [3] Theodoretus, l. c.; S. Theophanes, p. 53; Selecta ad illustrandum *Chronicon Paschale*, p. 448; Eunapius, *De legationibus*, p. 19; Stiltingus ad diem 15-tam Septembris. [4] Socrates, lib. 2, c. 41; Iornandes, *De rebus geticis;* Le Qvien in *Oriente christiano.* [5] *Tabula Peutingeriana.* Katona in *Synopsi chron.* [6] Idem Katona, *ibidem.*

Anul 377. Avgustul Valente, precum s-au arătat la anul trecut, au priimit pre gothii cei ce fugise de hunni, în Thrachia şi în vecinele

---

[a] Ulfila nu poate fi socotit mitropolit al Ardealului, ci doar al goţilor, care stăpîneau în vremea la care se referă Şincai numai o parte a ţinuturilor locuite de români.

---

[a] Constatarea lui Şincai se referă la limba latină vulgară, din care au evoluat toate celelalte limb romanice, şi coincidenţele pe care le remarcă Şincai între unii termeni din limba română şi italiană, absenţi în latina clasică, îşi au explicaţia în originea lor comună din limba latină vulgară, şi nu ca împrumuturi din gotică. O influenţă directă şi precisă a limbii gotice asupra limbii române nu a putut fi dovedită.

ţeri, fără nici o legătură, ba încă nici armele nu le-au luat de la dînşii, ca cu atîta mai tare să se depărteză toată primejdia cea de cătră dînşii[1]. După aceaia flămînzînd gothii, au cerut hrană de la prefectii lui Valente, carii în loc de hrană au trimis cîni gothilor, dară aşa, ca pentru tot cînele se dea un rob. Tocma atunci au poruncit împăratul Valente ca pre gothi se-i treacă preste Elespont în Asia, de ce gothii nu s-au ferit, numai cît au poftit se li se dea de cale şi mîncare pe doao zile, ci au dobîndit o nemica, ba ce-i mai mult, încă i-au şi bătut, dîndu-le bastoane (bîte, fuşte) în loc de cele ce avea op. Drept aceaia gothii craiului Athanaric, carii se împărţea în taifali, victófali, schyri şi carpodachi[2], s-au unit 92 cu craiul Fritighernn, despre carele vezi ce am cuvîntat / la anul 370, şi au încungiurat Odriiul; ci neavînd unelte de a bate cetăţi, l-au lăsat şi au mers se prade Thrachia. Povăţuitorii cei împărăteşti au strîns oaste în coantra gothilor, dară întîiaş dată au remas învinşi şi gothii s-au îmbrăcat în armele celor căzuţi. După aceasta sosind oşti de la avgustul Graţian, cu acestea şi cu celealalte oşti ale lui Valente, cu mare vărsare de sînge s-au luptat gothii pînă în noapte, cînd s-au încungiurat de romani, şi pînă atunci au remas încungiuraţi, pînă ce s-au chiemat oştile de la Graţian trimise, în Gallia. După mergerea oştilor acestora în Gallia, gothii nemai putînd suferi foamea, au chiemat întru ajutoriu pre hunni şi pre alani şi, zbugnind afară, foarte reu au prădat Thrachia, Mesiile şi Dachiile lui Avrelian, adecă pre românii cei de-a dreapta Dunărei, căci pre cei ce era de-a stînga Dunărei, mai nainte îi asuprise hunnii, după ce au fugărit pre gothi.[3]

Anul 378. Întîmplările din anul de-acum, tocma accurat le scrie Calvisie[1], cu cuvintele următoare : „În anul 378 (zice el) împăratul Valente, precum scrie Sócrate, au venit în Ţarigrad, în 30 de zile ale lui maiu, unde venind, de tot norodul au fost ocărît, pentrucă au priimit pe gothi în Thrachia, carii şi oştezele Ţarigradului încă le-au prădat; pentru carea ocară mîniindu-se Valente, au eşit din Ţarigrad, în 11 zile ale lui iunie. Iară gothii temîndu-se au trimis pre vlădica (Ulfila) sol de pace la Valente, carele în zădar au călătorit, pentrucă Valente, rîvnind izbîndă, nici oastea de la Graţian trimisă, carea nu era departe, nu o-au aşteptat, ci în 9 zile ale lui avgust s-au lovit cu gothii, unde gothii din leş învingînd pre călăraşi, pre pedestraşi încă i-au adus la strîmtoare şi i-au tăiat, măcarcă nu fără şi de a sa perdere. Cei mai zdraveni bărbaţi au perit în bătaia aceasta şi din oaste de-abea au scăpat a treia parte. Valente încă lăsat fiind de ai săi, nici avînd vrunul cine se-l apere, după ce au fost rănit de o săgeată, s-au purtat într-o casă proastă, ci bine îngrădită, carea fiind încungiurată de nemici, fiindcă cei din lăuntru viteieşte se apăra, mai pre-urmă aducînd surcele, o-au 93 aprins, şi pre împăratul / încă l-au ars de viu, neştiind cine iaste în lăuntru. Iară cei ce au scăpat din foc şi au fost prinşi au povestit varvarilor toată întîmplarea. Perit-au avgustul Valente după ce au împărăţit ani 14, luni 4, zile 9.“ Catona zice[2] că au perit în vîrstă de 50 de ani, Orozie adaogă[3] că de îngropare încă au fost lipsit, ca se fie pildă celor următori, cît iaste de groaznic a mîniia pre Dumnezeu.

Cîte au scris îndată mai nainte Calvisie despre avgustul Valente, toate le scriu şi s. Theofan, Ioíl, Zónara, Chedren, Şvida şi Constantin Manasse[4], numai cît zice s. Theofan că oarecare călugăr, anume Isachie, cînd scotea Valente oştile din Ţarigrad, i-au prins dologii calului şi l-au întrebat, unde merge a se oşti în coantra lui Dumnezeu? carele fără zăbavă îl va pedepsi. Pentru care vorbe mîniindu-se Valente, au poruncit de au închis pre Isachie şi i s-au lăudat că de se va mai întoarce, îl va omorî.

Iară gothii, după perirea împăratului Valente şi a oştilor lui, au încungiurat Odriiul (de care nu departe au fost bătaia în care au perit Valente), ci în zădar, de la Ţarigrad încă au fost alungaţi. Drept aceaia au năpădit toată Thrachia, Mesia, Dachia lui Avrelian şi Pannonia, pre care ţeri foarte le-au jăfuit. Dinprotivă avgustul Graţian mergînd în Pannonia, de toate părţile au strîns oştile şi au chiemat pre Theodosie, cel după aceaia Mare numit, din Şpania, unde mersese de frica lui Valente, apoi făcînd consuli pre Avsónie, dascălul său, şi pre Olívrie de anul viitoriu, avgustul Graţian au ernat în Pannonia[5].

---

[1] Paulus Orosius, lib. 7, c. 33. [2] Sextus Aurelius Victor, in *Gratianum aug;* Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium M.* et *Gratianum augg.* [3] Ammianus Marcellinus, lib. 31, c. 5; Selecta ad illustrandum *Chronicon Paschale*, p. 448; Calvisius in *Opere chron.*

Nu e de a se tăcea aci ce scrie sîntul Isidor despre creştinii cei de Athanaric lepădaţi din Dachia Veche[6], despre carii am scris la anul 370. Acesta, după ce au povestit de perirea împăratului Valente ca şi avtorii cei mai nainte aduşi, aşa scrie despre gothi: „Iară gothii, în războiul acela, au găsit pre mărturisitorii cei mai dinnainte din Gothia, pre carii mai de demult îi izgonise din ţeara sa pentru credinţă, şi au vrut a şi-i uni la pradă, carii nevrînd a priimi învitarea, pre unii dintră dînşii i-au tăiat; ceialalţi, fugind
94 la munţi şi locuri de scăpare, / precum au putut, cîştigîndu-şi, nu numai au remas creştini catholici, ci şi cu romanii, de carii mai nainte fusese priimiţi, au remas în pace." Din cuvintele acestea ale sîntului Isidor, doao înseamnă: întîiu, că creştinii cei din Dachia Veche izgoniţi, n-au vrut să se împreune cu gothii, dară pentru ce? Eu zic, precum am mai zis la anul 370, că pentru aceaia nu s-au împreunat, pentrucă era de neam din colonii lui Traian, adecă români. A doaoa, că au scăpat la munţi şi acolo s-au aşezat; ci ştiut lucru iaste, cum că în muntele Emos, mai tîrzie vreme au lăcuit vlahii, carii sînt românii cei de-a dreapta Dunărei, precum mai luminat se va arăta la anii viitori; aşadară cu dreptate am scris toate cîte sînt scrise la anii 325 şi 370.

---

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] Paulus Orosius, lib. 7, c. 33. [4] S. Theophanes in *Chronographia* ad ultimum Valentis annum; Ioël in *Chronographia compendiaria*; Zonaras, t. 2, p. 31; Cedrenus, t. 1, p. 313, 314; Svidas, tom. 1 *Hist. Byzant.* p. 64; Constantinus Manasses, p. 50. [5] Socrates, lib. 2, c. 42; Calvisius, l. c. [6] Isidorus, eppus Hispalensis, aera 416.

Anul 379. Avgustul Graţian văzînd cum că gothii, taifalii, hunnii şi alanii, carii după perirea lui Valente şi a oştilor lui foarte se întărise cu caii şi armele romanilor[1], au cuprins toată Thrachia, Dachia-cea-Noao şi Mesiile cu alte ţeri vecine dinpreună şi le moştenesc ca patria sa, au chiemat încă în anul trecut, precum s-au

scris, din Şpania pe Theodosie şi cu voia tuturor l-au numit avgust, cînd era în vîrstă de 33 de ani[2], în cetatea Syrmiu, în 16 ianuarie al anului de-acum[3]. Catona scrie[4] cum că Theodosie au fost numit avgust în 19 ianuarie şi cum că au fost de neam şpániol, precum şi avgustul Traian.

Ioann Zonara[5] aşa scrie despre Theodosie cel Mare: „Fiindcă schythele, după perirea împăratului Valente, s-au fost prea înălţat şi Thrachia cu ţerile de prin pregiur necurmat jăfuindu-o, nu se putea înfrîna, (avgustul Graţian) au chiemat pre Theodosie şpaniolul — ca pre un bărbat tare şi foarte cu evlavie şi făcîndu-l avgust, îl trimite în coantra varvarilor, carele biruind, mare parte a schythelor o tae, gonind pre ceialalţi, carii însuş de sine, sau de
95 biruitori în fugă / agiunşi, tăiaţi, au perit. Aşadară perind varvarii aceştea mai toţi, Theodosie lăsînd oaste împrotiva celor ce mai remăsese, însuş au grăbit la avgustul Graţian, carele zăbăvea în Pannonia, se-i spună întîmplarea; ci tătuşi nu i s-au crezut mai întîiu nici învingerea, nici perirea varvarilor şi pentru pripa întîmplărei şi pentru ştiinţa cea prea mare a schythelor de a se oşti; iară după aceaia adeverindu-se lucrul — împăratul (Graţian) mirîndu-se de pripa lui Theodosie, cîte se făcuse le-au lăudat." Aşişderea scriu sîntul Theofan[6], Anastasie Bibliothecariul[7], Ioil[8], Constantin Manasse[9].

Iară Zosim Comitul[10] biruinţa Marelui Theodosie o scrie precum urmează, zicînd: „După ce nenumerate oşti ale schythelor celor dincolo de Dunăre, zic ale gothilor şi ale taifalilor şi ale altor neamuri ce lăcuia între aceştea, au trecut rîul (Dunărea) şi pentru aceaia au fost siliţi să fie spre greutatea oraşelor celor de supt stăpînirea romanilor, pentrucă hunnii cuprinsese ţerile de dînşii mai nainte lăcuite, împăratul Theodosie cu toate oştile se găta asupra lor. Iară neamurilor acestora, după ce au cuprins Thrachia, străjarii de prin cetăţi şi oraşe n-au îndrăznit a le eşi în coantră; unul, Modáres, carele era născut la Schythe, din seminţă crăiască, şi nu de mult trecuse la romani, de la carii, pentru credincioasă vitejiia sa, dobîndise măestria (magisteriul) în oaste, au povăţuit o parte de oaste într-un deal, care era la vîrv neted ca şi un pămînt arătoriu, dară aşa se întindea în lung, cît multe şi late cîmpuri

avea supt sine; acolo şedea, neştiindu-l varvarii. Iară odineoară înţelegînd că nemicii în cîmpurile la poalele dealului aceluia aşezate, reu trăind cu zăhăreaoa cea de pre cîmp şi din satele cele nengrădite strînsă, zac morţi de beţi, în taină au poruncit ostaşilor ca, luînd cu sine numai sabiile şi pavăzele, se dea năvală asupra varvarilor celor prin desfătări muiaţi. Carea poruncă plinindu-o ostaşii, în mică parte a zilei pre toţi varvarii i-au omorît şi nemai remînînd bărbaţi vii, pre cei morţi i-au despuiat, apoi s-au pornit asupra muerilor şi a pruncilor şi au prins patru mii de carre cu atîţa robi, cîţi se cuvinea a purta cu atîtea carre, afară de aceia, carii
96 pedestri/ urma carrele. Şi aşa au remas Thrachia în linişte.“

[1] Paulus Orosius, lib. 7, c. 34. [2] Sextus Aurelius Victor, in *Gratianum aug.* [3] Sethus Calvisius in *Opere chron.*; Selecta ad illustrandum *Chronicon Paschale*, p. 449. [4] Katona in *Synopsi chron.* [5] Ioannes Zonaras, t. 2, p. 33, 34. [6] S. Theophanes, p. 56. [7] Anastasius Bibliothecarius, p. 33. [8] Ioël, p. 169. [9] Constantinus Manasses, p. 5. [10] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodos. M.*

Anul 380. În anul trecut, numai o parte a gothilor o-au fost învins Marele Theodosie, adecă pre cea ce cuprinsese Thrachia, iară gothii carii trecuse în Machidonia, remăsese întregi; drept aceaia, înprotiva acestora au trimis avgustul Graţian, în anul de-acum, pre cei mai înţelepţi şi mai viteji povăţuitori ai săi cu oaste, ca se-i scoată din Machidonia şi din Dachia-cea-Noao, aşişderea şi din amîndoao Mesiile şi din Pannonia se-i rîsipească. Carii povăţuitori aşa s-au purtat, cît gothilor le-au căutat a face pace cu avgustul Graţian, carea pace avgustul Theodosie încă o-au întărit, după cum arată Calvisie[1] din Sigonie.

Mai mare nevoe au avut romanii cu hunnii, carii în tîmpul de-acum stăpînea o parte a Dachiei lui Traian; drept aceaia, avea suppuşi şie pre unii din strămoşii noştri, pentrucă Balamér, craiul hunnilor, nendestulîndu-se cu partea Dachiei Veche, mai multe rele făcea romanilor, care rele Prisc Retorul le scrie cu cuvintele următoare[2]: „Fiindcă Balamér schytha stricînd pacea, jăfuia ţerile romanilor şi multe cetăţi zdrobea cu totul, romanii au trimis soli la dînsul ca să se jăluiască pentru stricarea păcei. Şi ca de-aci

înainte să se ostoae a mai prăda ţerile romanilor, i-au făgăduit pe an noaosprăzece funţi de aur, pentrucă zicea că mulţimea norodului său pentru lipsa eii s-au pornit la războiu.“

[1] Sethus Calvisius in *Opere chron.* adducit haec e Sigonio. [2] Priscus Rhetor in *Excerptis de Legationibus*, p. 74.

Anul 381. Neplăcînd gothilor pacea în anul trecut făcută cu romanii, pre craiul său, Athanaric, după ce au fost 12 ani de dînsul ocîrmuiţi,
97 l-au lepădat şi au pus în locul lui craiu/, pre Alaric, carele au stăpînit, după cum scrie Calvizie[1] din s. Isidor, treizeci de ani. Iară Athanaric, după lepădarea sa, s-au dus în Ţarigrad şi după scurtă vreme acolo au şi murit[2], fiind consuli Svagrie şi Evherie[a]. Tot atunci (adecă cînd au murit Athanaric), Marelui Theodosie şi alte biruinţe i s-au întîmplat. Pentrucă (după cum mărturiseşte Zosim Comitul[3]): „pre schyri şi pre carpódachi, carii era amestecaţi cu hunnii, i-au întirit şi învingîndu-i, i-au înteţit a trece Dunărea şi a se aşeza la locurile lor, cele mai dinainte“. Aşadară, drept scrie Calvisie din sîntul Isidor[4], că Alaric, următoriul craiului Athanaric, au stăpînit preste Dunăre, sau în Dachia Veche, tocma în Ardeal, că Valahia, Moldova şi Bessarabia era supt hunni.

De voeşti a şti cine au fost schyrii şi carpodachii, pre carii îi pomeneşte Zosim Comitul, îndată mai nainte, ceteşte pe Bruzen[5] şi vei afla că au fost gothi de neam, numai cu porecla osebindu-se de la olaltă. Vezi anul 397.

Nu era destul amarul care-l suferea strămoşii noştri, şi cei din Dachia Veche şi cei din cea Noao, de la varvari şi păgîni, ci de la eritici încă trebuia se sufere multe rele, dinpreună cu ceialalţi pravoslavnici creştini. Pentrucă nemîntuindu-se bine de ariani, carii pre fiiul lui Dumnezeu şi cuvîntul Tatălui îl făcea zidire, s-au rădicat asupra Sîntului Duh spurcatul Evnómie cu ai săi şi vrea a-l micşora. Împrotiva acestora, drept aceaia, în anul de-acum s-au strins întîiaş dată la Ţarigrad sobor ecumenic sau a toată lumea, care sobor în rînd între cele ecumenice iaste al doilea, pentrucă cel din anul 346, de la Sardica, cetatea Dachiei-ceii-Noao, se socoteşte unul cu cel dintîiu, de la Nichea, din anul 325[6]. În soborul acesta, al doilea, au şezut: din Schythia-cea-Mică sau Dobrugi, Terentie, arhiepiscopul Babbei, carele au urmat vlădichei Vretánnion[7]; din Mesia-de-Gios, Martyrie, al Preslavei mitropolit[8]; din Dachia-cea-Noao, nu-mi aduc aminte cine ar fi mers la soborul sau adunarea aceasta, ci despre partea Dachiei lui Traian, au fost de faţe Ulfila[9], despre carele am cuvîntat la anul 376. Lui Ulfila, precum scrie Sozomen, cart. 7, cap. 17, i-au urmat Sevínas sau Selénas, cu vreme, 98 dară Sevinas/ acesta trecut-au iarăş cu Alaric Dunărea, sau nu? în avtori n-am aflat, precum nici aceaia n-am găsit, cine au remas vlădic la românii din Ardeal după a doao ducere a gothilor din Ardeal.

---

[a] În anul 381 au fost consuli Flavius Afranius Syagrius Gallus şi Flavius Eucherius.

---

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [2] Paulus Orosius, lib. 7, c. 34; Selecta ad illustrandum *Chronicon Paschale*, p. 44; Calvisius, l. c. [3] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium M.* et *Gratianum augg.* [4] Calvisius, l. c. [5] Bruzen in *Dictionario*. [6] Labbaeus in *Concil.* [7] Le Qvien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1213. [8] Idem Le Qvien, *ibidem*, t. 1, p. 1218. [9] Conradus Ianningus in *AA. SS.*, t. 5 Iunii, p. 185.

Anul 383, carele iaste de la zidirea Romei 1136. În anul acesta, în 19 ianuarie, Marele Theodosie au numit avgust pre fiiul său cel mai mare, pre Arcadie, cînd era în vîrstă de şese ani, iară Máxim II tyrannul, în Britannia, au îmbrăcat porfyra şi trecînd în Gallia, în cetatea Lugdun, au omorît pre avgustul Graţian, în 25 septemvrie, cînd era de 24 de ani şi împărăţise şesesprăzece ani preste tot[1].

Maxim tyrannul după ce au ucis pre Graţian avgustul, au trimis soli la avgustul Theodosie cel Mare, cerînd ca se împărăţească dinpreună, ci Theodosie n-au voit, dară împrotiva lui îndată încă n-au pornit, pentrucă tocma atunci s-au ivit preste Dunăre un neam schythicesc, de celealalte neamuri varvare încă necunoscut, care neam se numea prothingi, de alţii gruthungi[2], gautunni[3], truthungi[4], iothungi[5], doară şi mai bine iuthungi, căci se văd a fi eşit din Iuthlandia de-acum. Prothingii aceştea fiind mulţi, bine întrarmaţi şi oameni tari, fără nici o împedecare au străbătut printră toţi varvarii, carii era între Dunăre şi între dînşii şi agiungînd la ţermurile Dunărei, au poftit se li se îngădue se treacă în celalalt ţinut al romanilor, iară Promót, magistrul oştilor din Thrachia, Mesia şi Dachia-cea-Noao, n-au îngăduit, ci adunînd toate oştile la cel de-a dreapta ţermure al Dunărei, în multă vreme le-au stat 99 în coantră. Întru aceaia, Promot/ au ales niscai bărbaţi şie credincioşi, carii ştiia limba prothingilor, şi i-au trimis se înşele pre varvari. Trecînd aşadară bărbaţii cei de Promot aleşi, prothingilor le-au făgăduit că, de le vor plăti binişor, nu numai pe magistrul Promot, ci toată oastea lui li-o vor da în mînă. Varvarii foarte s-au bucurat de făgăduinţa aceasta şi măcarcă li se părea mult, cît poftea spionii cei prefăcuţi, mai pre-urmă s-au întocmit cu dînşii în mare summă de bani, carea summă li-o-au şi plătit mai nainte de a-şi plini aceştea făgăduinţa. Avînd acuma pre mîni banii, spionii cei prefăcuţi şi învăţînd pe prothingi, cînd şi cum să se apuce de romani, s-au înturnat la Promot şi l-au înştiinţat despre toate, carele înţelegînd isprava, aşa au întocmit luntrile romanilor în Dunăre, cît, cînd au vrut prothingii se treacă noaptea fără de lună, pre toţi i-au, sau tăiat, sau înecat în Dunăre. După aceaia au trecut în Dachia Veche şi au prins muerile prothingilor cu copilaşii şi cu cei ce remăsese cu iale şi pre toţi i-au dus la Marele Theodosie carele pre toţi i-au slobozit şi dăruit, pentrucă avea op. de ajutoriul lor asupra lui Maxim tyrannul, iară Promot au fost lăudat, cinstit şi întărit în deregătoria sa. Aşa scrie întîmplarea aceasta Zosim Comitul[6], carele mai nainte tocma aşa scrisese de oarecare povăţuitoriu al schythelor, anume Oedotheiu; doară acesta au fost povăţuitoriul prothingilor.

Tot întru acesta an s-au ţinut sobor numai patriarcesc în Ţarigrad, de patriarhul s. Nectarie, în care sobor au fost de faţe Epagát, mitropolitul Preslavei[7].

---

[1] Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Ammianus Marcellinus, lib. 27, c. 12; Claudianus, *De quarto consulatu Honorii*. [3] Flavius Vopiscus in *Probum*, cap. 8. [4] Trebellius Pollio in *Claudium II*, cap. 6. [5] Ammianus Marcellinus, l. c. [6] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium M.* et *Valentinianum II*. [7] Le Qvien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1218.

Anul 384. În anul acesta a urmat lui Ulfila, Sevinas sau Selenas, metropolitul, despre carele s-au vorbit la anul 381. Sevinas acesta n-au fost numai arian și evnomian, ci au fost, după cum scrie Socrate[1] și Sozomen[2], și psatirian, iară psatirianii / 100 întru aceaia greșea, căci zicea că Dumnezeu tatăl au fost adeverat tată și mai nainte de a fi Fiiul. Vezi pre Lecvien[3].

[1] Socrates, lib. 5, cap. 23. [2] Sozomenus, lib. 7, c. 17. [3] Le Qvien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1243.

Anii 385, 386, 387. La anii aceștea osebite întîmplări scrise la avthori n-am aflat, căci Marele Theodosie era învăluit cu lucrurile varvarilor celor din Dachia lui Traian și cu gătirea asupra lui Maxim tyrannul, iară acesta își mîna înainte tyrănnia și sporea a-și întări domnia, precum poți pricepe din cele ce s-au zis și se vor zice.

Anul 388. Pînă acuma atîta sporise Maxim tyrannul, cît nu numai ținutul reposatului avgustului Grațian îl stăpînea în pace, ci, în anul acesta, pre avgustul Valentinian II, cu maică-sa Iustína, încă i-au fugărit din ținutul lor, pre carii Marele Theodosie cu cinste i-au priimit și îndată au strins oști din hunni, gothi, alani și prothingi, cu carii lovind pre Maxim tyrannul la Sístia, cetatea Saviei, ce era la sbocatura rîului Cólapis în apa Savului[1], adecă în Croația de-acum, l-au învins, apoi la Acvilea l-au prins și l-au omorît[2].

[1] *Tabula Peutingeriana.* [2] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium M.* et *Valentinianum II;* Calvisius in *Opere chronologico:* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 389. Bonóz, mitropolitul Sardichei, ce se numește acuma Triadița[1], al cetăței ceii mai de frunte a Dachiei-de-Mișloc[2], apăra eresul lui Elvídie, pentru carea apărare S. Dámaz, patriarhul Romei, l-au afurisit[3]. Apoi luîndu-se cauza lui Bonoz în soborul de la Capua, tot soborul au judecat ca cauza lui Bonoz să se judece de Anýsie, mitropolitul Thessalónichei și de episcopii Machidoniei[4].

[1] Baudrand in *Geographia;* Bruzen in *Dictionario;* Hofmannus in *Lexico.* [2] Notitia utriusque imperii. [3] Marius Mercator in *Appendice* ad *Contradictionem Anath.* 12 Nestor. [4] Michael Le Qvien in *Oriente christiano*, t. 2, p. 302./

101 **Anul 390.** Thessalonichienii omorîse pre Voteríc, pentru carea faptă mîniindu-se Marele Theodosie au poruncit de au tăiat 7.000 din dînșii[a]. Înțelegînd aceasta sîntul Amvrosie, arhiepiscopul Mediolanului, cînd au mers împăratul la beserică l-au oprit, nici i-au îngăduit întrarea în beserică pînă cînd nu s-au pocăit și curățit de vărsarea sîngelui celui nevinovat; împăratul, Marele Theodosie, încă cu dragoste și cu umilință au plinit porunca sîntului arhipăstoriu[1], spre pilda tuturor oblăduitorilor celor ce sînt creștini, dintră carii în vremea de-acum, oare cîți ar urma marelui Theodosie?

[1] Guilielmus Cave in *Historia Literaria;* Katona in *Synopsi chronologica;* Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a. etc.

Anul 392. În 15 zile ale lui maiu din anul acesta, Arbogastes au sugrumat pe avgustul Valentinian II în Vienna Galliei, cînd era în vîrstă de 20 de ani[1] și aceasta o-au făcut ca se poată fi avgust Evgenie tyrannul, precum se va vedea din cele următoare. Iară Iosif Simonie Assemani[2] scrie cum că bulgarii, în anul acesta, s-au ivit întîiaș dată, carii, după cum scrie Paul[3], într-o noapte au năvălit preste longobardi și pre Agelmund, cel dintîiu craiu al acestora, l-au omorît robindu-i și fata, pre carea o-au dus cu dînșii.

[1] Baronius in *Annal. eccl.* ad h. a.; Calvisius in *Opere chron.;* Katona in *Synopsi chron.* [2] Iosephus Simonius Assemani in *Kalendario ecclesiae universae*, tom. II, part. 2, cap. 2. [3] Paulus, lib. 1, *De gestis Longobardorum*, cap. 16.

Anul 393. Avgustul Marele Theodosie, fără de măsură supărîndu-se pentru uciderea avgustului Valentinian al doilea, pre solii lui Evgenie tyrannul i-au slobozit fără de apriat respuns de la sine și în 10 zile ale lui ianuarie pre Honorie, fiiul său cel mai tinăr, l-au numit avgust[1].

---

[a] În anul 390 populația Thessalonicului se revoltă împotriva guvernatorului Botheric pentru că nu a îngăduit eliberarea unui conducător de care favorit. Îi ucid pe Botheric și pe alți magistrați, ceea ce atrage mînia împăratului Theodosie, care ordonă să fie masacrată populația Thessalonicului.

Însemnă Lecvien[2] cum că la anul acesta au scris sîntul Hieronim[3]: „Theótim, episcopul cetăței Tómos (al Babbei de-acum) din Schythia, au scris ca nişte dialogi, după înțelepciunea cea veche, scurte şi commatice tractaturi. Aud că şi altele scrie." Iară Sozomen[4]
102 despre sîntul Theotim/ acestea scrie: „În tot tîmpul acela, cînd şedea în scaunul patriarciei Hrysóstom şi după aceaia Theotim îndrepta beserica cetății Tomos din Schythia, carele au fost bărbat crescut în filosofie, a căruia vîrtute văzîndu-o hunnii, cei ce lăcuia lîngă Dunăre, pre dînsul îl numea zeul romanilor, pentrucă zeeşti vîrtuți pricepuse întrînsul, ci şi cu ospețe şi daruri mulcumindu-i, îmblînzise pre hunni".

Dintru acestea poți culege că sîntul Theotim n-au fost mitropolitul Dachiei-ceii-Veche, precum s-au fost scris în *Inştanția românilor din Ardeal*, cea în anul 1791 dată împăratului Leopold al doilea; de-aci tătuşi nu închide că s. Theotim n-au fost român, pentrucă o parte a coloniei lui Traian, de la anul 274, lăcuia de-a dreapta Dunărei şi dintru aceea se vede a fi fost sîntul Theotim.

[1] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium M.*; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Lequien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1214. [3] S. Hieronymus, *De scriptoribus ecclesiasticis.* [4] Sozomenus, lib. 7, c. 26.

Anul 394. În anul acesta Marele Theodosie însoțindu-şi şie pre hunni, pre gothi şi pre alte neamuri varvare, care acuma cuprinsese mare parte a Dachiei Veche, cu aceştea şi cu toată puterea ce avea supt sine, au trecut munții şi la Acvilea învingînd pre Evgenie tyrannul, l-au şi tăiat, iară Arbogaste[a], ucigătoriul avgustului Valentinian al doilea, după ce au văzut pedeapsa şi moartea tyrannului Evgenie, nsuş pre sine s-a omorît. Aşa au venit toată şi întreagă împărăția romanilor la unul Marele Theodosie, carele drept aceaia nu s-au mîndrit, ci cu mult mai bun şi mai milostiv au fost, nici rezboae au făcut pînă au mai trăit, fără numai de care nu s-au putut apăra[1].

[1] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium M.*; Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Sethus Calvisius in *Opere chron.*; Katona in *Synopsi chronologica* etc.

Anul 395. Avgustul Marele Theodosie, după ce au învins pre Evgenie tyrannul şi toată împărăția romanilor o-au suppus şie, nu mult au viețuit, căci bolnăvindu-se au murit în Mediolan, în 17 zile ale lui ianuarie, în vîrstă de 60 de ani, după ce au împărățit 16 ani[1]. Mai nainte de a reposa Marele Theodosie au chiemat pre amîndoi
103 fiii săi în Mediolan şi dojenindu-i şi îndemnîndu-i/ca se trăiască creştineşte şi frățeşte între sine, le-au împărțit împărăția (batér de nu-o-ar fi împărțit! că din împărțania aceasta, şi din trecerea scaunului împărătesc în Țarigrad, cea prin Marele Constantin făcută, au urmat apoi şi stricarea împărăției strămoşilor noştri şi deşdinarea besericei creştineşti, precum se va arăta în cele ce vor urma de-aci încolo), adecă avgustului Arcadie i-au dat Resăritul, supt tutela lui Rufín, a căruia fată o avea muiere Arcadie, şi avgustului Honorie Apusul, supt tutela lui Stilicon, a cărora scaune era: a lui Arcadie în Țarigrad, iară a lui Honorie în Roma[a]. Ci nu mult au ținut dragostea între avgustul Arcadie şi tútorul său, Rufin, pentrucă Arcadie, urînd pre fata lui Rufin, o-au lepădat şi au luat şie muiere pre Evdoxia. Pentru carea faptă a lui Arcadie, bursucîndu-se Rufin, pre hunni i-au învitat în Asia, iară pre gothi în țerile greceşti şi viindu-i întru ajutoriu Stilicón, tutorul lui Honorie, pre el încă l-au jăfuit, cu înşălăciune, de mare parte a oştilor de Honorie trimise; pentru care reutăți mîniindu-se ostaşii pre Rufin, ca pre un beciznic, l-au omorît[2].

[1] Zosimus Comes, lib. 4, in *Theodosium*; Katona in *Synopsi chronologica*; Calvisius in *Opere chron.* [2] Idem Zosimus, lib. 5, in *Arcadium aug.*; Katona et Calvisius, ll. cc.

---

[a] Arbogast, generalul lui Valentinian al II-lea, instigă armata împotriva împăratului, şi acesta este ucis la Viena, iar în locul lui este proclamat împărat Flavius Eugenius, un fost profesor de retorică latină. Arbogast a făcut acest lucru pentru că voia să opună politicii creştine a lui Theodosie oameni mult mai liberali, care simpatizau prin cultura lor cu păgînismul.

---

[a] Şincai deplînge faptul că Theodosie a împărțit imperiul între fiii săi Arcadius şi Honorius şi vede în acest act cauza decăderii imperiului şi dezmembrării lui politice şi religioase. De fapt, unitatea imperiului nu mai era o realitate în vremea lui Theodosie. Înainte de el imperiul a fost împărțit între mai mulți împărați — doi pînă la patru.

Anul 396. Lui Rufin i-au urmat Evtropie, cel de cît Rufin cu mult mai reu, carele s-au meşteşugit la împăraţii Arcadie şi Honorie, pînă ce au vestit pre Stilicon duşman împărăţiei, de carea ocară Stilicon, nu după multă vreme, s-au curăţît, precum se va vedea din cele ce se vor zice la anii următori[1].

În Africa Gildo au îmbrăcat porfyra, ci tyrănnia lui numai doi ani au ţînut, pentrucă în anul 398, Masezíl, frate-său, s-au sculat cu oastea asupra lui şi pre oastea lui Gildo, a frate-său, cu totul o-au înfrînt[2].

[1] Zosimus Comes, lib. 5, in *Arcadium* et *Honorium augustos;* Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Idem Katona, l. c.

Anul 397. Pe vremea aceasta cei mai vestiţi arhierei întră români/ **104** era sfinţii Theotim şi Nichita; despre sîntul Theotim am cuvîntat la anul 393, şi voiu mai cuvînta unde se va cuveni. La anul de-acum numai despre sîntul Nichita vreu a vorbi, a căruia laude sîntul Pavlin Nolanul în foarte formoase verşuri lătineşti le-au cuprins. Tu ceteşte despre sîntul Nichita pre Ioann Bollandul[1], că eu voiu însemna aci ce scriu şi alţii despre dînsul şi voiu scurta cele ce pre larg au scris în *Cármenele* sale s. Pavlin.

Aşadară despre sîntul Nichita trebue ştiut întîiu că au fost episcopul Remesianei, cetăţei Dachiei-de-Mişloc, a doaoa, că au fost om foarte învăţat, a trea, că au fost născut în Remesiana şi drept aceaia diaoş român, a patra, voiu arăta pre ce neamuri le-au dumerit şi învăţat legea creştinească.

Cum că sîntul Nichita au fost episcopul Remesianei mărturiseşte (afară de sîntul Pavlin Nolanul şi alţi avtori synhroni) Gennadie[2], ale căruia cuvinte acuşi le voiu aduce, iară cum că Remesiana sau Romaţiana au fost cetatea Dachiei-de-Mişloc întră Naís şi muntele Hemului, în partea Dardaniei aşezată şi zidită, arată Peutingher şi alţii[3].

Despre învăţătura sîntului Nichita vorbeşte sîntul Pavlin, în a zecea epistolă către Sever, iară Gennadie, la locul mai sus adus, acestea scrie : „Nichita, episcopul Remesianei, au scris cu cuvinte netede şese cărţi pentru cei ce vrea să se boteze". Pagubă că n-au însemnat Gennadie în ce limbă au scris sîntul Nichita acele şese cărţi, lătineşte sau greceşte? Pentrucă ştiut lucru iaste că arhiereii românilor pe vremile de-atunci nu ştiia fără numai lătineşte, precum mai chiar se va arăta la anul 458.

Că au fost născut în Remesiana s. Nichita, arată s. Pavlin[4], zicînd : „*Donec optato patriam vehatur laetus ad urbem*", adecă : „pînă ce cu plăcere va merge la cetatea părinţească" şi iarăş : „*Esto nobiscum licet ad paternam veneris urbem*", adecă : „fii cu noi, măcarcă ai sosit la cetatea cea părintească". Drept aceaia cu cale închid eu că s. Nichita au fost prăsit din partea coloniei lui Traian, cea de Avrelian trecută de-a dreapta Dunărei, adecă au fost prăsit din părinţi coţovlahi sau ţinţari.

Acuma se vedem ce neamuri au învăţat şi dumerit sîntul nostru? Acelaş s. Pavlin în propempticul mai sus adus numeră pre dachi, pre gothi, pre bessi, pre gete şi pre schythe sau hunni, dintră carii, dachii era românii cei de Avrelian/ **105** trecuţi în Dachia-cea-Rîpoasă şi cea de Mişloc, precum s-au arătat la anul 274.

Bessii, cine au fost, poţi vedea din Hofmann[5], mai pre-urmă poate fi că bessii din Thrachia, unde lăcuia mai nainte, au trecut în partea Dachiei Veche, ce se chiamă acuma Bugeac şi că de la dînşii s-au numit aceasta Bessarabia. Bissenii, carii se pun împreună cu românii în diplomatul lui Andreu II, craiului unguresc[6], se văd a fi fost remăşiţe de a bessilor[a], ci despre aceştea, mai multe la anii viitori.

Getele şi gothii, se văd a fi fost numai un neam[b], despre carii aşa scrie Procopie[7] : „Mai multe neamuri gothiceşti au fost în vremile de demult și astăzi încă sînt, ci întră acestea gothii, vandalii, visigothii și gépidii sînt și mai mulți și mai de frunte. De demult se chiema savrómati și melanhleni; unii și gete i-au numit. Cu numele, precum s-au zis, toți se usibesc de la olaltă, iară almintrelea nici cum. Căci toți sînt cu pele albă, cu păr galbin, înalți în trup, cu față veselă, aceleași legi și aceaiaș religie au, adecă cea arienească și o limbă vorbesc, pre carea o numim gothicească, așa cît judec că oarecînd numai un neam au fost și după aceaia s-au usebit prin numele cel de la povățuitorii lor împrumutat[a]. Lăcașurile lor cele bătrîne au fost preste Dunăre. Mai pre-urmă gepidii au cuprins Sîngidónul și Syrmiul cu tot ținutul și de o parte și de alta de Dunăre, unde și acuma lăcuesc." Așișderea scriu sîntul Theofan[8], Anastasie Bibliothecariul[9] și Constantin Porfyrogenetul[10]. Vezi și acelea, care s-au scris la anul 381 și mai nainte.

---

[a] Bessii sînt un popor de neam trac supus de romani și romanizat. În epoca de care ne ocupăm, izvoarele numeau bessi pe locuitorii din sudul Dunării, prin arhaizare, cu toate că bessii dispăruseră ca popor. Emigrarea lor în nordul Dunării este o supoziție menită să justifice numele de Basarabia, care are altă etimologie (posesie a Basarabilor). Legătura care se stabilește apoi între bessi și bissenii din secolul al XIII-lea este caducă. Bissenii era numele latinesc al pecenegilor, populație de origine turcă veche venită în părțile noastre prin secolul al X-lea.

[b] Procopius din Caesarea este acela care, în lucrarea sa despre goți, pe baza apropierii întîmplătoare de nume între geți și goți și a faptului că în vremea lui goții erau așezați acolo unde altădată useseră geții, confundă pe geți, populație de origine tracă, cu goții, popor de neam germanic. Această confuzie transmisă istoriei era curentă la începutul secolului al XIX-lea, și Șincai, ca și ceilalți reprezentanți ai Școlii ardelene, o acceptă. Ceea ce este interesant e că pe baza acestui șir de greșeli istorice, M. Eminescu a încercat să creeze o mitologie românească legată însă de cea nordică.

Mai pre-urmă, cetitoriule! însemnă că sîntul Nichita, de doao ori au călătorit în Italia la s. Pavlin : întîiu, în anul de-acum, după cum arată Baronie la anul 397, numerul 10 (măcarcă Antonie Pagi călătoria dintîiu o pune la anul 396), a doaoa, după patru ani, căci zice s. Pavlin[11] : *qvarto mihi redditus anno*, întru al patrulea an mie iarăș dat.

Anul 399. Gaína gothul, prin mișlocirea lui Tribigíld, au făcut în anul de-acum mare răzmíriță în împărăția Resăritului și pre Evtropie, ministrul împăratului Arcadie, l-au omorît[1], prin a căruia perire de mare nevoe s-au mîntuit toată împărăția.

Anul 400. Gaina, nendestulindu-se cu moartea lui Evtropie, ș-au băgat în cap se cuprindă toată împărăția Resăritului, ci vădindu-i-se cugetul, avgustul Arcadie au trimis asupra lui pre Fraiut povățuitoriul, carele au strîmtorit pe Gaina în Cherronés și foarte tare l-au frînt. Drept aceaia, precum scrie mai încolo Zosim Comitul[1], „pe Fraiut, după ce au învins pre Gaina, l-au făcut consul. Iară Gaina perzînd mare parte din oastea sa în Cherrones, precum s-au zis, cu oastea ce mai avea au grăbit cătră Dunăre și aflînd Thrachia jăfuită prin năvălirile cele mai dinnainte, ori cîte i-au venit înainte, toate le-au răpit. De-aci temîndu-se ca nu cumva se-l urmeză altă oaste românească și pre varvarii săi, carii nu era mulți, se-i dărîme, românilor, carii îl urma, încă nencredințîndu-se, pre români, carii n-au priceput sfatul, pînă întrunul i-au tăiat, iară cu varvarii au trecut Dunărea, cugetînd să se întoarne la ale sale și acolo se petreacă de-aci înainte.

Cînd așa lucrează Gaina, Úldes al hunnilor, pe vremea aceaia povățuitoriu, au socotit a fi cu primejdie se îngădue unui varvar carele are oastea sa se lăcuiască preste Dunăre. Afară de aceaia gîndind că împăratului Arcadie încă îi va face pre voe, de va alunga pre Gaina, s-au gătit la războiu asupra lui și adunîndu-și oștile le-au pus în rînd în coantra nemicului. Așișderea și Gaina, carele nici la romani a se întorna, nici de năpădirea lui Uldes a scăpa almintrelea nu putea, întrarmînd pre ai săi, au purces în coantra hunnilor, cu carii lovindu-se, în vro cîteva bătăi ostașii lui Gaina au ținut locul tocma vitezește, dară mai pre-urmă mulți au perit dintrînșii și Gaina încă s-au omorît vitezește și din inimă ținînd războiu. Sfîrșindu-se războiul cu moartea lui Gaina, Uldes, prințul 107 hunnilor, au trimis capul lui Gaina la împăratul Arcadie,/ de carele fiind cinstit cu formoase daruri, au făcut confederație cu romanii."

Iară Alaric, craiul gothilor, în anul de-acum au trecut în Italia și foarte mare pradă au făcut întrînsa[2].

---

[1] Ioannes Bollandus ad 7-mam Ianuarii. [2] Gennadius in *Cathalogo scriptorum eccl.* [3] Peutinger in *Tabula geogr.;* Notitia utriusque imperii sub Arcadio et Honorio augg. conscripta; Hierocles Grammaticus in *Notitia imperii orientalis;* Lequien in *Oriente christiano*, t. 2, p. 305. [4] S. Paulinus Nolanus in *Propemptico* ad S. Nicetam in Daciam revertentem. [5] Hofmannus in *Lexico.* [6] Andreas II, in diplomate Saxonibus, anno 1224 impertito. [7] Procopius, *De bello Vandalico*, lib. 1, c. 2 seu p. 178. [8] S. Theophanes, p. 81. [9] Anastasius Bibliothecarius, 106 p. 39. [10] Constantinus/Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 25 seu pagg. 78, 79. [11] S. Paulinus in *Natalitio S. Felicis nono.*

[a] Șincai are dreptate cînd acceptă afirmația lui Procopius că vandalii, goții și gepizii au aparținut aceleiași rase : rasa germanică. Împărțirea și denumirea lor sînt explicate însă în mod eronat de Șincai, datorită nivelului la care se afla gîndirea istorică în epoca lui. Trebuie arătat că nu a existat o împărțire în sensul în care o vede Procopius și o acceptă Șincai, ci că formații politice ale germanilor au apărut din necesități determinate de o anumi tă treaptă a evoluției sociale a neamurilor germanice.

[1] Zosimus Comes, lib. 5, in *Arcadium et Honorium augg.;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Tot întru aceşta an, precum scrie Palladie[3], s-au adunat episcopii şi bătrînii Asiei (cu carii au fost de faţă şi s. Theotim, mitropolitul Babbei, despre carele am mai cuvîntat la anul 393) în Ţarigrad, la s. Ioann Hrysóstom, pentru mai multe trebi, dară mai ales se osîndească cărţile lui Orígen, precum le-au şi osîndit, poftind aceasta mai vîrtos sînţii Theofil al Alexandriei şi Epifanie al Constandiei din Chypru; ci sîntul Theotim al Babbei de-acum, tuturor le-au stat în coantră, despre carele Socrate[4] aşa scrie : „Chiemînd episcopii la olaltă, Epifanie le-au cetit decretul carele osîndea cărţile lui Origen. Despre aceaia n-am de a zice, dară aceasta o zic, că au plăcut lui Epifanie şi lui Theofil a osîndi cărţile acestea. Unii dintră episcopi carii cinstea pre Epifanie, s-au iscălit decretului aceluia, iară cei mai mulţi n-au vrut a se iscăli, dintru a cărora numer au fost şi Theotim, episcopul Schythiei, carele aşa au respuns lui Epifanie : «Eu, Epifanie! nu vreu nici pre un om mai de demult mort a-l defăima, nici cutez a face o nelegiuire ca aceasta, ca se osîndesc cărţile, pre care mai-marii noştri nu le-au osîndit, mai ales că nu aflu nici o învăţătură rea întrînsele.» Drept aceaia, aducînd o carte a lui Origen, o-au cetit şi au arătat că tîlcuirea s. scripturi, carea se cuprindea întrînsa, e asemenea credinţei besericei. După aceaia au adăugat aceste vorbe : «Carii defăimeaze acestea, aceia defăimeaze lucrurile despre care sînt scrise cărţile acestea. Acestea au respuns lui Epifanie Theotim cel de mulţi lăudat pentru viaţa şi evlavia sa.»"

Mai scrie Sozomen[5] despre sîntul Theotim că un bărbat de frunte întră hunni, văzînd darurile sîntului, au socotit că are multă avuţie. Drept aceaia, ş-au gătit pavăza sa cu laţi, cum mergea asupra nemicilor, şi vorbind odineoară cu sîntul, au vrut se-l prindă cu laţul şi se-l treacă la hunni; ci cînd vrea se facă aceasta îndată i-au amorţît mîna cu carea ţînea laţul, nici s-au desmorţît, pînă ce nu s-au rugat sîntul Theotim lui Dumnezeu pentru dînsul.

---

108 [1] Zosimus Comes, lib. 5, in *Arcadium et Honorium augg.* [2] Idem Zosimus, /l.c.; Katona in *Synopsi chronologica.* [3] Palladius in *Dialogo de vita S. Ioannis Chrysostomi.* [4] Socrates, lib. 6, c. 11. [5] Sozomenus, lib. 7, c. 25.

Anul 401. Acesta iaste anul întru care s-au urzit acelea pentru care apoi au căzut blăstăm pre viţa avgustului Theodosie celui Mare, pentrucă în anul acesta au început împărăteasa Evdoxia, muierea lui Arcadie avgustul, sfada cu sîntul Ioann Gură-de-aur[1]. Tot întru acesta an, în 10 zile ale lui aprilie, s-au născut Theodosie cel Tinăr sau al doilea, fiiul lui Arcadie şi al Evdoxiei[2].

Sîntul Ioann Gură-de-aur încă întru acesta an au ţinut soborul, din care au trimis trei arhierei : pre Dimitrie al Pisinúntului, pre Evsevie al Appaméei şi pre Lupichín al Appiariei din Dachia-cea-Rîpoasă[3], în Calchidonia, la Theofil, patriarhul Alexandriei, se-i spună se vină în Ţarigrad şi aci se respundă la cele ce era pîrît, precum aceasta însuş s. Ioann Hrysostom o mărturiseşte în epistola carea o-au trimis lui Inochentie I, patriarhului Romei.

---

[1] Zosimus Comes, lib. 5, in *Arcadium et Honorium augg.*; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Sethus Calvisius in *Op. chronologico;* Katona, l. c. [3] Hierocles Grammaticus in *Notitia imperii Orientalis: Itinerarium Antonini.*

Anul 402. Stilicon, ministrul şi generariul avgustului Honorie, în anul acesta, la cetatea Polenţia chiemată, bate pre Alaric, craiul gothilor, carele întru al treilea an prăda Italia, iară avgustul Arcadie numeşte avgust pre fiiul său, Theodosie cel Tinăr, cînd încă era în leagăn[1].

Scris-au şi Inochentie I, patriarhul Romei[2], lui Marchian, episcopului Naissului din Dachia-cea-de-Mişloc, ce se numeşte acuma Nissa în Serbia[3], ca pre preoţii şi diaconii pre carii i-au fost sfinţit Bonoz, mitropolitul Sardichei, de se vor lăsa de eresul lui, se-i primească întru unirea besericei. „Acesta e aşadară (zice Lecvien[4]) acela Marchian, pre carele tot acelaş Inochentie, în epistola 22, îl numeşte cel mai de pre-urmă dintre episcopii Machidoniei şi ai Illyricului."

---

[1] Zosimus Comes, l. c.; Baronius ad h. a.; Katona, l. c. [2] Innocentius papa I, epistola 28. [3] Baudrand in *Geographia.* [4] Michael Lequien in *Oriente christiano,* tom. 2, p. 313./

109 **Anul 404.** La anul 376 am însemnat că Ulfila, mitropolitul Ardealului, cu o parte a gothilor şi doară şi a românilor, de frica hunnilor, au trecut în Thrachia şi pre toţi cei ce au trecut cu dînsul i-au făcut ariani, iară românii, carii au remas supt hunni, în Moldova, în Bessarabia şi în Ţeara Muntenească, supt gothi sau de sine în Ardeal şi pînă în Tisă, au păzit credinţa cea pravoslavnică; carii drept aceaia, au trebuit se aibă mitropolit în locul lui Ulfila; ci, cine au urmat nemişlocit lui Ulfila, n-am aflat, fără mai tîrziu, adecă în anul de-acum. Sîntul Ioann Hrysostom acestea scrie[1] cătră văduva Olympiada : „Mi-au povestit călugării marseşti şi gothiceşti, la carii episcopul Serapion pururea s-au ascuns, că au venit la dînşii diaconul Moduarie şi le-au spus că Ulfila, episcopul cel minunat, pre carele nu demult l-am sfinţit şi trimis în Gothia (aşa se chiema Ardealul în tîmpul de-atunci), după multe şi mari fapte au adormit şi că au adus epistola craiului, prin carea pofteşte ca să se trimită la dînşii alt episcop". Pînă aci sîntul Hrysostom, carele pentru sîrgunirea sa, cea prin meşteşugurile împărătesei Evdoxiei pricinuită, îndată n-au plinit cererea craiului gothilor[2]; drept aceaia aci încă nu poci şti cine au urmat nemişlocit mitropolitului Unilă. Dară aceste doao lucruri nu sînt de-a se tăcea : întîiu, că împărăteasa Evdoxia, după sîrgunirea sîntului Ioann Hrysostom, la trei luni, au murit[3] şi a doaoa, că Radagaís au năvălit în Italia cu 200.000, pre carele Stilicon strîmtorindu-l între munţii Fessulei, l-au învins şi l-au omorît[4].

[1] S. Ioannes Chrysostomus, epistola 14, ad Olympiadem viduam. [2] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1243. [3] Katona in *Synopsi chronologica*. [4] Zosimus Comes, lib. 5, in *Arcadium et Honorium augg.*; Katona, l. c.

Anul 406. Stilicon, după atîtea biruinţe, mîndrindu-se, au cugetat se facă împărat pre Elevtherie, fiiul său; drept aceaia au chiemat în Gallia pre mai mulţi varvari[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 407. Alanii, vandalii şi şvevii, după cum i-au fost învitat Stilicon în anul trecut, în anul de-acum au năpădit în Gallia, iară britanii, după Marc şi după Graţian, îşi aleg şie stăpînitoriu pre Constantin[1].

[1] Katona, l. c.

110 **Anul 408.** Adormisă în anul trecut în sîrgunire sîntul Ioann Hrisostom, precum scrie Palladie[1], cînd în anul de-acum, cu şepte luni după reposarea lui au murit şi Arcadie împăratul, întîia zi a lui maiu, în vîrstă de 31 de ani, după ce au împărăţit, după moartea tătîne-său, a lui Theodosie celui Mare, 13 ani, 3 luni şi 14 zile, pre carele muierea sa, împărăteasa Evdoxia, l-au adus la toate relele, căci almintrelea ar fi fost bun împărat. Împăratului Arcadie i-au urmat fiiul său Theodosie al doilea, supt tutela lui Antioc persul şi a lui Anthemie. Iară Honorie, avgustul Apusului, dovedindu-se prin Olympie necredinţa lui Stilicon, pre acesta l-au omorît, după a căruia moarte Alaric, craiul gothilor, încă mai cu îndrăzneală au încungiurat Roma[2].

[1] Palladius in *Dialogo de vita S. Ioannis Chrysostomi*. [2] Baronius et Fleury ad h. a.; Katona in *Synopsi* et Calvisius in *Opere chronologicis*.

Anul 409. Pînă cînd au trăit Arcadie avgustul şi Stilicon, povăţuitoriul împăratului Honorie, varvarii n-au îndrăznit atîtea, ci după moartea lor, vai! cîte nevoi au venit asupra romanilor! pentrucă Alaric, craiul gothilor, carele îndrăznisă în anul trecut a încungiura Roma, în anul de-acum, mai mare au cercat asupra împăratului Honorie, numind avgust pre Attal. Constantin tyrannul încă cu puterea au stors porfyra de la Honorie avgustul[1]. Judecă acuma, cetitoriule! cît au folosit romanilor trecerea scaunului împărătesc din Roma în Ţarigrad? adecă au dat prilej ca Roma, stăpîna neamurilor şi doamna lumei, se fie roaba varvarilor, precum vei vedea la anii următori.[a]

---

[a] Mutarea scaunului împărătesc de la Roma la Constantinopol nu a dus la căderea Romei. De altfel Honnorius era împărat la Roma, încît în oraş se păstrau instituţiile imperiale. Căderea Romei este determinată de cauze interne : accentuarea luptei de clasă, decăderea economică a imperiului, şi de cauze externe : atacurile popoarelor migratoare.

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica;* Sethus Calvisius in *Opere chron.*

Anul 410. În anul acesta, Alaric, craiul gothilor, au cuprins Roma cu vicleşug şi prin vînzare şi foarte reu o-au prădat, apoi nu după mult tîmp au murit în cetatea Consenţiei, lăsînd crăimea lui Ataúlf[1].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 411. În Gallia, pe vremea aceasta, se afla mai mulţi tyranni, dintră carii pre Constante l-au omorît Gherontie, pre Constantin, Constantie, iară Attal au lepădat porfyra, carea o-au îmbrăcat Giovín.[1]

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*/

111 **Anul 412.** Întru împărăţia Resăritului, în anul de-acum, mare mutare s-au făcut, pentrucă pre Antioc, tutorul lui Theodosie al doilea, l-au lipsit din deregătoria sa, trimiţîndu-l în Pérsida, şi împărăţia s-au încredinţat Pulheriei, sororei avgustului Theodosie al doilea, carea foarte cu înţelepciune au oblăduit şi cu aceaiaş înţelepciune au crescut şi pe frate-său.

Ci împărăţia Apusului încă n-au petrecut fără de mutări, pentrucă Ataulf, craiul visi-gothilor, supărîndu-se pre Giovin tyrannul din Gallia, au făcut pace cu Honorie avgustul şi cu toată puterea visi-gothilor au străbătut în Gallia[1].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 413. La atîta venisă acuma împărăţia Apusului, pentru molímea avgustului Honorie, cît mai mult o sfîrtica tyrannii decît o stăpînea dînsul, pentrucă Gallia o apucase Giovin şi Sevastian, Africa o ţînea Heraclian, carii tuţitrei fură omorîţi în anul de-acum şi burgundii se aşezară într-o parte a Galliei[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 414. Doao s-au întîmplat în anul acesta, care sînt vrednice de a se aduce înainte: una la Resărit, carea iaste că Pulheria, în 4 zile ale lui iulie, au priimit să se numească avgustă, alta la Apus, carea iaste că Plachidia, sora lui Honorie avgustul, s-au măritat după Ataulf, craiul visi-gothilor, pre carele Constandie l-au alungat în Şpania împreună cu Attal, carele iarăş îmbrăcase porfyra[1].

[1] Idem Katona, l. c.

Anul 415. Visi-gothii în anul de-acum au omorît pre Ataulf, craiul lor, întru al căruia loc au ales întîiu pre Sigheríc, apoi pre Vallia[1].

[1] Idem Katona, loco citato.

Anul 416. Vallia, craiul visi-gothilor, în anul de-acum au făcut pace cu romanii şi pre Plachidia, muierea lui Ataulf, împreună cu Attal tyrannul, i-au trimis la Honorie avgustul, carele după aceaia pre Plachidia o-au măritat după Constandie, povăţuitoriul său, carele alungasă pre Ataulf din Italia şi Gallia[1].

[1] Baronius ad h. a.; Calvisius in *Opere chron.;* Katona, l. c./

112 **Anul 418.** Faramúnd, craiul frîncilor, ce se numesc acuma franţozi, în anul acesta s-au aşezat întîiu în Gallia şi au pus temeiu crăimei franţozeşti, precum şi Vallia tot întru acesta an au pus temeiul crăimei visi-gothiceşti în Tolósa[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 420. Vararánes, craiul persilor, mare goană pornisă asupra creştinilor, pentru carea Theodosie al doilea încă s-au sculat cu războiu asupra lui, nici fără de folos, pentrucă Ardavúrie, povăţuitoriul oştilor lui Theodosie, în anul de-acum au învins pre Vararanes[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 421. Fiind avgustul Theodosie al doilea în vîrstă de 21 de ani, soru-sa, Pulheria avgusta, l-au îndemnat să se însoare şi să nu ia pre alta, fără pre Evdochia, ce s-au chiemat mai nainte Athenáida, fiind ia din Athína, fată de filosof, pre carea o-au şi luat augustul Theodosie al doilea în anul de-acum, precum arată Baronie [1].

Iară avgustul Honorie au numit avgust pre cumnatu-său, Constandie al treilea, adecă pre bărbatul Plachidiei, pre carele avgustul Theodosie al doilea nu l-au cunoscut avgust. Drept aceaia, Constandie s-au gătit cu războiu asupra lui Theodosie; ci mai nainte de a se război, au murit în 2 zile ale lui septemvrie, lăsînd după sine un fecioraş din Plachidia născut, carele s-au chiemat apoi Valentinian al treilea [2].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad hunc annum. [2] Idem Baronius, *ibidem;* Katona in *Synopsi* et Calvisius in *Opere chronologicis.*

Anul 423. Avgustul Honorie în anul de-acum au lepădat pre soru-sa, Plachidia, din Italia, carea s-au dus împreună cu fiiul său, Valentinian, la avgustul Theodosie al doilea. Apoi bolnăvindu-se în Ravenna, au murit în 15 zile ale lui avgust, în vîrstă de 39 de ani, după ce, nu zic că au împărăţit, ci s-au desmerdat şi au năcăjit împărăţia Apusului, în 28 de ani. După a căruia moarte, porfyra o-au îmbrăcat Ioann tyrannul [1].

[1] Baronius, Calvisius et Katona, locis citatis.

Anul 424. În anul acesta, împăratul Theodosie al doilea au numit chesariu pre văru-său, Valentinian, feciorul Plachidiei, şi pre Aspáre povăţuitoriul, l-au trimis cu oşti în coantra tyrannului Ioann;
113 iară Ioann au trimis la Aeţie, carele încă/ din anul 411 era chizeş
la Munúc, prindzţul hunnilor şi tatăl lui Attila, şi i-au poruncit
ca, pre bani, se-i aducă ajutoriu de la hunni, precum i-au şi adus [1],
ci în zădar,

[1] Marcellinus Comes in *Chronico;* Calvisius in *Opere chronologico;* Katona in *Synopsi chron.*

Anul 425 pentrucă în anul de-acum, Aspare au învins pre Ioann tyrannul şi prinzîndu-l în Ravenna, l-au dus în Acvilea şi acolo i-au tăiat capul; iară pre chesariul Valentinian al treilea, fiiul lui Costandie al treilea, din Plachidia, sora lui Honorie avgustul, precum s-au mai zis, l-au rădicat împărat în Roma, în 23 de zile ale lui octomvrie [1].

[1] Marcellinus Comes, Calvisius et Katona, ll. cc.

Anul 426. Hunnii, carii atîta se împuternicise preste beţii strămoşii românilor, în Dachia-cea-Veche, cît toate neamurile gothiceşti le alungase dintrînsa (adecă pre gepizi i-au alungat în Syrmiu [1] şi pre ostro-gothi în Pannonia [2]), în anul de-acum au trecut Dunărea şi au prădat pînă în Thrachia, de-unde, după ce le-au perit povăţuitoriul de trăznet, temîndu-se şi de ciumă, s-au întors îndărăpt [3].

Iară ostro-„gothii, carii (precum scrie s. Theofan [4]) mai întîiu dobîndise Pannonia, în al noaosprăzecelea an al împărăţiei lui Theodosie celui mai Tinăr, aşa voind el, au lăcuit în ţinuturile Thrachiei 58 de ani, apoi s-au făcut stăpîni împărăţiei Apusului".

[1] Procopius, *De bello Vandalico,* lib. 1, cap. 2. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad annum 19 Theodosii II. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico* ex Theodoreto. [4] S. Theophanes, l. c.

Anul 427. În anul acesta atîta s-au meşteşugit Aeţie, cît au adus în prepus pre Bonifatie, ocîrmuitoriul Africei; pentru aceaia avgusta Plachidia, carea însa ocîrmuia toată împărăţia, fiind încă tinăr Valentinian III, s-au sculat cu războiu asupra lui Bonifatie [1].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico;* Katona in *Synopsi chronologica.*/

114 **Anul 428.** Murind Mundzuc, stăpînul hunnilor, i-au urmat doi fraţi ai lui, Hóttar şi Rúas [1].

[1] Pray in *Annalibus Hunnorum;* Katona in *Synopsi chron.*

Anul 429. Bonifatie, ocîrmuitoriul Africei, ațîțat fiind de oștile Plachidiei cele asupra lui trimise, au chiemat întru ajutoriu pre Genseríc, craiul vándalilor, din Pannonia, carele foarte reu au prădat toată Africa [1].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico;* Calvisius in *Opere chronologico.*

Anul 430. Văzînd nespusa pradă a vandalilor, lui Bonifatie i-au părut reu că au chiemat pre Genseric în Africa și s-au nevoit în tot modrul se scoată pre vandali dintrînsa; ci în zădar i-au fost toată nevoința, pentrucă lupul anevoe lasă mielul pre carele l-au răpit odată; așa și Genseric nu numai n-au eșit din Africa, ci mai tare ațîțîndu-se au încungiurat Hippónul, cetatea Africei, în carea au păstorit sîntul Avgustin episcopul [1]. Hottar, stăpînul hunnilor, pere în războiul cu burgundii [2].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico;* Baronius in *Annalibus;* Katona in *Synopsi chron.*
[2] Pray in *Annalibus veterum Hunnorum;* Katona, l. c.

Anul 431. Bonifatie, nemai putînd suferi cîte făcea vandalii, s-au întrarmat asupra lor, ci fu învins de Genseric; drept aceaia, au scăpat la Plachidia avgusta, carea l-au priimit cu bucurie și toată cinstea i-au întors [1]; iară vandalii de-aci înainte au stăpînit Africa, pînă la Iustinian cel dintîiu, precum se va vedea din cele ce vor urma.

Mai fericită ar fi fost pre vremea aceasta împărăția Răsăritului, că hunnii îndestulindu-se cu Dachia-cea-Veche, nu-o năpăstuia, de nu o ar fi turburat eresul lui Nestórie, patriarhului din Țarigrad, împrotiva căruia, în anul de-acum, avgustul Theodosie al doilea au strîns al treilea sobor ecumenic în Efes, în care sobor, dintre arhiereii românești aceștea au fost de fațe : Timotheiu, episcopul cetății Tomos din Schithia [2], Dorotheiu, mitropolitul Preslavei [3], Marchian, episcopul Abrítului [4], Iacov, episcopul Drăștorului sau al Silistriei [5], Petronie, episcopul Novelor [6], Iulian, mitropolitul Sardichei sau al Triadiței din Dachia-de-Mișloc [7] și Evstatie, episcopul Nissei [8], carii tusșepte s-au iscălit tudumănei episcopilor acelora, carii tudumănea se nu înceapă s. Chyrill alexandrineanul, soborul împrotiva lui Nestorie, pînă ce nu va sosi Ioann antio-115 heanul cu episcopii Resăritului. Din / tudumana aceasta apoi nu puține rele au venit asupra unora dintră dînșii, pentrucă Dorotheiu, mitropolitul Preslavei, s-au pus gios din arhierie și s-au sîrgunit în Chesaria Cappadochiei [9], Iacov, episcopul Silistriei, s-au afurisit de sîntul sobor [10], pre Iulian, mitropolitul Sardichei, încă l-au afurisit soborul al treilea ecumenic pentru aceaia, pentrucă prindea partea lui Nestorie, în carea nebunie remînînd, din scaun încă s-au izgonit, precum scrie Irenéu din Tyr, cap. 190. Mai înțelepțește au lucrat Timotheiu, arhiepiscopul cetății Tomos din Schythia, sau al Babbei de-acum, carele s-au întors și s-au iscălit soborului din Efes [11]. Marchian al Abritului cu Petronie al Nóvelor și cu Evstatie al Nissei nu se cetesc a fi fost afurisiți; drept aceaia putem suppune că ei încă s-au întors de la nebunia lui Nestorie; ba încă Marchian au arhierit pînă la anul 458. Vezi pre Lecvien [12]. Nu vreau a tăcea aci, că în locul lui Dorotheiu, mitropolitului Preslavei, au fost pus prin soborul al treilea ecumenic, Saturnin, despre carele mai multe voiu cuvînta la anul 448.

[1] Marcellinus Comes in *Chronico;* Katona in *Synopsi chron.*
[2] Le Qvien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1214.
[3] Idem, *ibidem*, p. 1218.
[4] Idem, *ibidem*, p. 1220.
[5] Idem, *ibidem*, p. 1227.
[6] Idem, *ibidem*, p. 1221.
[7] Idem, t. 2, p. 303.
[8] Idem, t. 2, p. 313.
[9] *Collectio Synod.* Irenaei Tyrii, cap. 190.
[10] Eadem *Collectio*, cap. 7, 13, 28.
[11] Lequien, t. 1, p. 1214.
[12] Idem, *ibidem*, p. 1220.

Anul 432. Bonifatie, venind iarăș la cinstea cea mai dinnainte, s-au sculat cu războiu asupra lui Aeție, pre carele l-au și învins, ci el, din rana ce o-au căpătat întru acel războiu, nu după multă vreme au murit; iară Aeție au năzuit la Rúas, fratele lui Mundzuc și unchiul lui Attila, stăpînul hunnilor, carele în

Anul 433 au și ajutat pre Aeție, ca pre un cunoscut al său, cu frumoasă oaste; cu oastea aceasta, drept aceaia, Aeție au repus pre Sevastian, povăţuitoriul oştilor lui Valentinian III, şi iarăş ş-au cîştigat toată cinstea cea mai dinnainte [1].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.*; Pray in *Annalibus veterum Hunnorum*; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 434. După ce au murit Ruas, al doilea frate al lui Mundzuc, stăpînul hunnilor, Attila şi Bleda, amîndoi feciorii lui Mundzuc, au remas crai preste hunni, carii aşa au făcut pace cu avgustul Theodosie al doilea, ca în tot anul se le dea tribut sau haraci/ 116 cu care, cum au fost aşezat dintru început, nu s-au îndestulit, ci din an în an l-au tot mai suit, precum se va arăta la anii viitori [1].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*; Pray in *Annalibus veterum Hunnorum*; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 435. Genseric, craiul vandalilor, strîns fiind de oştile romanilor, face pace cu dînşii şi joară că o va ţînea [1].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 436 şi 437. În anul 436, cînd hunnii se oştea cu burgundii, Theodoric, craiul visi-gothilor, strîcînd pacea cu romanii, au încungiurat Narbóna în Gallia, de la a căriia batere în anul 437 l-au alungat povăţuitoriul Litórie cu ajutoriul hunnilor [1].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*; Pray et Katona, ll. cc.

Anul 438. Avgustul Valentinian al treilea, carele în anul trecut luase şie muiere pre Evdoxia, fata avgustului Theodosie al doilea [1], în anul de-acum au trimis pre Aeţie în Gallia împrotiva visigothilor, pre carii i-au şi bătut cu mare învingere [2]. Avgustul Theodosie al doilea încă în anul de-acum au vestit *Cartea Legilor*, cea de pre numele său numită [3].

Mai rele sînt care le-au făcut în anul acesta Attila şi Bleda, craii hunnilor, asupra bieţilor strămoşilor noştri, pentrucă, din porunca lor, precum scrie Prisc Retorul [4] : „Schythele (adecă hunnii), pe vremea cînd se ţînea tîrg mare între schythe şi între români, au mers cu oaste asupra românilor şi pre mulţi au ucis dintrînşii. Pentru aceaia romanii au trimis soli la schythe, carii să se certe cu dînşii pentru cuprinderea cetăţuicei şi stricarea păcei. Iară schythele au respuns că ei n-au făcut aceasta ca se înceapă războiu, ci ca se-şi izbîndească dosădzile de la romani făcute lor, pentrucă episcopul cetăţei Márgului au trecut în otarele lor şi cercînd mormînturile şi vistieriile crailor lor, le-au jăfuit. Drept aceaia, de nu vor da pre episcopul acesta în mînile lor, nici vor da pre cei fugiţi (carii era mulţi la romani) îndărăpt, precum ţînea pacea, că se vor apuca de războiu. Acestea a fi adeverate nengăduindu-le romanii, şi schythele tot una ţînînd, aceştea n-au vrut se aibă judecată despre cele ce era supt pîră, ci s-au apucat de războiu. Drept aceaia, trecînd Dunărea, multă pagubă au făcut oraşelor şi cetăţilor ce era lîngă ţermurii Dunărei şi întră celelalte au cuprins Viminăchiul, 117 cetatea mesilor din Illyric. Întîmplîndu-se acestea şi mulţi / zicînd că trebue dat episcopul, ca nu pentru un om toată împărăţia să se pună în primejdie, episcopul temîndu-se ca nu cumva să se dea în mînile schythelor, fără de ştirea tuturor celor din cetate au fugit la nemici şi au făgăduit că le va da cetatea, de se vor arăta şi craii schythelor cu milă şi cu ajutoriu cătră dînsul. La acestea făgăduindu-se toate cîte poftea, numai de va împlini ce zisese, dînd mînile şi întărind făgăduinţele de îmbe părţile cu jurămînt, episcopul cu mare mulţime de varvari, s-au înturnat în otarele romanilor. Acolo agiungînd, toată mulţimea varvarilor o-au ascuns în celalalt ţermure şi el au trecut şi au întrat în cetate, de-unde într-o noapte dînd semn, au eşit şi cetatea o-au dat în mînile nemicilor. Şi de-atunci lucrurile varvarilor din zi în zi au sporit.“

Pînă aci Prisc Retorul, carele în cele culese din *Istoria gothilor* [5] despre cetatea Margului aşa scrie : „Iară Margul iaste cetatea mesilor din Illyric, lîngă Dunăre, zidită în dreptul Constandiei, cetăţuicei ceii în celalalt ţermure făcute“. *Tabla* lui Peutingher pune Margul între muntele Întraurit şi Viminachiu, iară despre Viminachiu zice Nigher[6] că s-ar chiema acuma Vidin sau Diiu[a].

Mai pre-urmă cum că acestea, care le-am scris cu cuvintele Retorului Prisc, nu într-alt an, ci întru acest de-acum s-au întîmplat, arată Prai [7] şi Stritter [8].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Baronius in *Annalibus ecclesiasticis* ad h. a. [3] Katona, l. c. [4] Priscus Rhetor in libro *De legationibus.* [5] Idem Priscus in excerptis ex *Historia Gothica.* [6] Apud Bruzen in *Dictionario geographico.* [7] Pray in *Annalibus veterum Hunnorum*, pag. 108. [8] Stritterus, t. 1, p. 482.

Anul 439. Theodoric, craiul visi-gothilor, în anul acesta au învins pre Litorie şi cu Aeţie au făcut pace; iară Genseríc, craiul vandalilor, au cuprins Cartágul, cetatea cea mai de frunte a Africei [1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica;* Author *Miscellae*, lib. 14.

Anul 440. Genseric, în anul de-acum au trecut din Africa în Sichilia şi foarte reu o-au prădat, în coantra căruia avgustul Theodosie al doilea au trimis trei povăţuitori în Africa, dară Genserc, făcîndu-se că voiaşte a face pace cu romanii, pre tustrei povăţuitorii i-au înşălat de au isprăvit nemica [1].

[1] Author *Historiae Miscellae* et Katona, ll. cc./

118 **Anul 441.** În anul acesta, Attila şi Bleda, precum scrie Marchellin Comitul [1]: „craii hunnilor, cu multe mii de ostaşi au năvălit în Illyric şi au stricat din pămînt Naissul (acum Nissa) şi Singhidonul (acum Semendria) cu mai multe alte cetăţi şi oraşe ale Illyricului". Aşişderea scriu Sigonie [2] şi Paul Diaconul [3].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 9, Cyro solo cos. [2] Sigonius apud Calvisium in *Opere chronologico.* [3] Paulus Diaconus, lib. 14.

---

[a] Şincai identifică Viminaciul cu Vidinul, reproducînd de fapt o greşeală a *Dicţionarului geografic* al lui Bruzen, pe care-l utilizează. Viminaciul se află în Moesia Superioară, pe Dunăre, în apropierea Belgradului, deci la o distanţă apreciabilă de Vidin.

Anul 442. Valentinian al treilea, împăratul Apusului, văzînd înăgorea înainte a lui Genseric, craiului vandalilor, au făcut pace cu dînsul, lăsîndu-i toată Africa, numai Mavritania şi Numidia ţinîndu-le pentru sine [1].

Iară Attila şi Bleda, craii hunnilor, în anul acesta iarăş au prădat tot Illyricul şi Thrachia [2] drept aceaia şi Dachiile dinpreună cu Mesiile, că almintrelea nu putea trece în Thrachia; reu au fost aşadară în anul de-acum de toţi românii, nu numai de cei ce era de-a stînga, ci şi de cei ce era de-a dreapta Dunărei.

[1] Author *Historiae Miscellae*, lib. 14; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indict. 10, Eudoxio et Dioscoro coss.; *Chronicon Paschale*, p. 315.

Anul 443. Fiindcă Attila şi Bleda aşa au fost bătut în anul trecut pre doi povăţuitori ai oştilor împăratului Theodosie celui Tinăr, pre Arnegísl şi pre Ioann, la Chersonul Thrachiei, cît mai toate cetăţile Dachiilor, ale Mesiilor, ale Dardaniei, ale Machidoniei şi ale Thrachiei le-au fost cuprins, în anul de-acum i-au căutat împăratului Theodosie a cumpăra pacea de la dînşii cu 6.000 de funţi de aur, ca, după aceaia, pre fieştecare an se le dea cîte 1.000 de funţi [1]. Gîndeşte şi judecă, cetitoriule! la ce au agiuns vîrtutea romanilor?

[1] Paulus Diaconus, lib. 14; Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.*; S. Theophanes in *Chronographia.*

Anul 445. Attila, craiul hunnilor, din nesăţioasa rîvnă de a stăpîni singur, în anul de-acum au omorît pre Bleda, fratele său, şi neamurile care le-au stăpînit mai nainte Bleda şi le-au adăogit şie [1]. Pagubă că n-am aflat preste care neamuri au domnit Bleda şi preste care Attila. Avtorul *Mischellei* [2] numai atîta scrie că Attila şi Bleda au domnit în toată Dachia Veche şi în Pannonia.

119 [1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indict. 13, Valentiniano VI et Nomo/ consulibus; Author *Historiae Miscellaneae*, lib. 15. [2] Eadem *Historia Miscellanea*, l. c.

Anul 446. După ce au stătut Attila sîngur craiu hunnilor, cu mult mai tare s-au sumețit asupra romanilor, pentrucă, după cum scrie Prisc Retorul[1], la anul acesta : „supt împăratul Theodosie cel mai Tinăr, Attila, craiul hunnilor, au întrarmat pre ai săi și au scris epistolă la împăratul pentru cei fugiți și pentru dări. Pre cei fugiți, pre carii nu i-ar fi dat îndărăpt cu prilejul războiului celui mai dinnainte, ca cît mai curînd se-i trimită înapoi. Iară în cîtu-i pentru dări, ca cît mai rapede se trimită soli, carii se le scrie, ca nu cumva zăbăvind, schythele să se pornească la războiu. Pentrucă de ar și vrea, nu e mai mult în puterea lui a înfrîna mulțimea schythelor. Împăratul, după ce au cetit epistola, aceasta au zis, că nu va da pre schythele carii au scăpat la dînsul, ci dinpreună cu ei are în inimă se aștepte ce va aduce războiul; iară soli va trimite, carii se îndrepte cele de supt pîră. Acestea, precum se așezase la romani, înțelegîndu-le Attila, s-au mîniat și au trecut în otarele romanilor, unde după ce au stricat vreo cîteva cetățuici, mai preurmă au luat Rațiaria, cetatea cea mare și plină de oameni.“

Vrînd mai multe a ști despre Rațiaria, cetatea cea căpetenească a Dachiei-ceii-Rîpoase, vezi care s-au însemnat la anul 274.

---

[1] Priscus Rhetor in libro *De legationibus*, p. 34.

Anul 447. Nenorocit an au fost acesta pentru avgustul Theodosie al doilea, pentrucă nu numai Attila sporea a năcăji împărăția Resăritului, ci cutremurul pămîntului încă foarte au stricat Țarigradului.

Afară de acestea, Pulheria avgusta, pentru multe dosădzi, ce suferea de la Evdochia, cumnată-sa sau tătăișă-sa, încă au lăsat curtea frate-său, a lui Theodosie celui mai Tinăr și ducîndu-se ia, i-au dus dinpreună și norocul[1], pentrucă, după cum scrie Marchellin Comitul[2], „groaznic războiu și mai mare decît cel mai dinnainte au pornit Attila craiul, asupra romanilor, carele mai toată Evropa o-au ras, stricînd și prădînd cetățile eii. Attila craiul au prădat toate pînă la Thermopoiu, iară Arnegisl, magistrul ostașilor din Dachia-cea-Rîpoasă, la rîul Utului oștindu-să cu Attila craiul, și pre prea mulți tăind, vitezește au căzut.“

Cum poate fi așadară adevărat? ce scrie Calvisie[3] din Sigonie, cum că Arnegisl, după ce au strimptorit cu soțu-său, cu Anthemie povățuitoriul, pre Attila lîngă Sardica, cetatea cea căpetenească a Dachiei-de-Mișloc (despre carea vezi care s-au scris la anul 274),
120 au fugit la hunni / și prin fuga sa toată biruința o-au lăsat craiului Attila? Stefan Catona scrie[4] că Attila cu prilejul acesta șeptezeci de cetăți și orașe au jăfuit.

---

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 15, Ardabure et Callepio consulibus. [3] Calvisius in *Opere chronologico.* [4] Katona, l. c.

Anul 448. Attila, carele mai nainte numai în Dachia-cea-Veche și în Pannonia au domnit stătornicește, precum s-au zis la anul 445, în anul trecut au cuprins și Dachia-cea-Noao, adecă pre toți românii sau colonii lui Traian i-au supus șie, apoi în anul de-acum, iarăș au trimis soli la avgustul Theodosie al doilea, carea solie așa o scrie Prisc Retorul[1] : „Edecon, bărbat schythă, carele prea mari lucruri făcuse în războiu, iarăș au venit sol cu Oreste. Acesta, fiind de viță român, lăcuia în Pannonia, cea la rîul Savului așezată, carea, din legătura cea cu Aeție, povățuitoriul romanilor celor de la apus, făcută, o stăpînea varvarul.

Întrînd așadară Edecon în polată, au dat împăratului cartea lui Attila, în carea se jăluia că nu i s-au întors cei fugiți, carii de nu i se vor întoarce, și romanii nu vor înceta de la lucrarea pămîntului celui cu arme suppus șie, se lăuda cu războiu. Iară pămîntul lui Attila supus, era de-a lungul Dunărei, de la Pannonia pînă la Novele Thrachiei în lungime; în lățime cale de cinci zile. Nici lăsa să se facă tîrgurile ca mai nainte, lîngă țermurii Dunărei, ci în cetatea Naissului, carea o stricasă, după ce o-au luat (de la romani) și era departe de Dunăre, cale de cinci zile omului bun de pași; cetatea aceasta o punea otar schythelor și ținutului său. Aceaia încă poftea ca să se trimită la dînsul soli, nu din tot rîndul, ci dintră consulari după voe, cu carii să se poată înțelege despre cele de supt pîră, pentru a cărora priimire se va pogorî în Sardica.“

Din toată spunerea Retorului Prisc, carele însuș au fost sol cu Maximin consulariul, de astă dată, poți culege că Attila stăpînea în tîmpul de care se vorbeşte aci toată Dachia-cea-Noao împreună cu amîndoao Mesiile şi cu Dardania, afară de Pannonia, de Dachia cea-Veche[a] şi de alte ţeri, ce era dincolo de Dachia spre mează-noapte.

Zisu-s-au la anul 431 că soborul al treilea ecumenic de la Efes au pus gios pre Dorotheiu, mitropolitul Marchianopoiului sau al Preslavei de-acum, pentru că era nestorian, aci arăt că în locul lui Dorotheiu, acelaş sobor au orînduit pre Saturnin, pre carele Plintha, magistrul ostaşilor, l-au şi aşezat în Preslava întru acelaş an [2], ci nu mult au şezut în scaun şi s-au lepădat de poporenii lui, pentrucă au învăţat că cîte au pătimit Domnul Hs. ca om, le-au simpţit ca Dumnezeu [3]. Înse n-au trebuit Saturnin îndelung se re-121 mînă lepădat, pentrucă în anul acesta, 448, în care / întîiaş dată s-au vestit eretic Evtichie de soborul cel în Ţarigrad ţinut, mai întîiu Saturnin s-au iscălit soborului, precum urmează : Σατουρνῖνος, ἐπίσκοπος Μαρκιανȣπόλεως[4].

Márie neguţătoriul[5], carele în anul de-acum scriia în coantra nestorianilor şi a evtichianilor, încă ne învaţă că lui Timotheiu, arhiepiscopului Babbei de-acum, i-au urmat Ioann, carele murise mai nainte de a scrie Marie; vezi pre Lecvien[6].

[1] Priscus Rhetor in libro *De legationibus*. [2] Dorotheus in epistola ad clerum Constantinopolitanum. [3] *Collectio synodica* Irenaei Tyrii, cap. 117. [4] Lequien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1219. [5] Marius mercator in libro contra Nestorianos et Eutychianos. [6] Lequien, loco citato, pag. 1215.

Anul 449. Pînă cînd au zăbăvit Édecon, solul lui Attila, în Ţarigrad, Hrysafie[b], unul din cei mai din lăuntru[c] la împăratul Theodosie al doilea, s-au meşteşugit ca, cu bani, se-l aducă se omoară pre Attila. Ci întorcîndu-să Edecon cu solii lui Theodosie, cu Maximin consularul şi cu Prisc Retorul, au vădit lucrul lui Attila, carele mîniindu-se pentru aceaia, precum se şi cuvinea, pre Bigila, carele ştiia de toată treaba aceasta, l-au pus la prinsoare, nici l-au slobozit pînă ce n-au plătit 100 de funţi de aur, iară pre soli multă vreme nu i-au slobozit la sine, după aceaia tătu şi adese ori i-au ospătat şi, legînd pace cu împăratul, mulţi robi au slobozit fără de vre un preţ; aşa scrie Prisc Retorul [1], carele mai pre urmă iarăş zice : „Împrăştiindu-se adunarea cea pentru noi ţînută, am rugat pre Onegesie (cel dintîiu ministru al lui Attila), ca pre muierea lui Sylla şi pre feciorii eii, carii în luarea Raţiariei, împreună cu mumă-sa, se robise, se-i sloboadă; nici se prea trăgea de la slobozirea lor, numai cît poftea mare summă de bani pentru dînşii. Drept aceaia, noi iarăş ne-am rugat ca se-şi aducă aminte şi se cumpănească fericirea lor cea mai dinnainte şi nenorocirea cea de acuma. Aşa au slobozit pre femee pentru cinci sute de galbini şi pre feciori numai de cinste i-au trimis la împăratul."

Dintru aceste mai de pre urmă cuvinte ale lui Prisc Retorului, poţi judeca ce familii au fost între colonii lui Traian, adecă de cele mai de frunte, căci cine nu ştie ce au fost Sylla în Roma?

Las de a scrie toată călătoria solilor împăratului Theodosie pînă la Attila şi pentru lungimea eii şi pentru că e foarte confúză; ci tu o ceteşte în Prisc Retorul şi în Gheorghie Prai[2], carele vrea a arăta şi curţile lui Attila unde au fost. /

122 Tot întru acesta an s-au ţinut sobor în Ţarigrad, supt patriarhul Flavian al aceiaş cetăţi iarăş împrotiva lui Evtiche, în care sobor au fost de faţe Alexandru, arhiepiscopul Babbei, următoriul lui Ioann, carele şi în al patrulea ecumenic sobor de la Calchidonia s-au iscălit[3] şi Secundin, episcopul Novelor [4], cetăţei Dachiei-ceii-Rîpoase, despre carea cetate aşa scrie Procopie[5] : „De la cetatea Viminachiu mai în colo (în gios) mergînd, sînt trei cetăţuici în ţermurele Dunărei : Picnul, Cupul şi Novele, care mai nainte numai din cîte un turn custa. Ci acuma Iustinian avgustul atîtea olate şi baştii au făcut întrînsele, cît nu în zădar se chiamă cetăţi."

---

[a] Şincai pare să se contrazică. De fapt, contradicţia este aparentă, istoricul nostru oprindu-se numai la afirmaţiile lui Priscus, ceea ce ne obligă să înţelegem că, în afară de Dacia Veche şi Panonia, Atila cucerise şi stăpînea şi Dacia Nouă, amîndouă Misiile şi Dardania.

[b] Chrysaphius era eunuc la curtea lui Theodosie şi se bucura de o mare influenţă asupra împăratului. Se pare că datorită intrigilor lui au fost dizgraţiaţi împărăteasa Eudoxia şi favoritul ei Cyrus.

[c] Spatharius (spătar) — purtătorul de sabie al împăratului, funcţie creată în vremea lui Theodosie pentru eunucul său Chrysaphius. Apoi s-a creat o gardă mică de eunuci de *spatharii et cubilarii*, care se va dezvolta ulterior, iar şeful acestei gărzi va fi protospătarul *(protospatharius)*.

[1] Priscus Rhetor in libro *De legationibus*. [2] Georgius Pray in *Annalibus veterum Hunnorum*. [3] Michael Lequien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1215. [4] Idem Lequien, *ibidem*, p. 1221. [5] Procopius, *De aedificiis*, lib. 4, cap. 6.

Anul 450. După ce au făcut pace, în anul trecut, cu Attila, avgustul Theodosie cel mai Tinăr sau al doilea, în anul de-acum s-au căit că, din sfatul lui Hrysafie evnuhul şi al împărătesei Evdochiei, au urgisit pre avgusta Pulheria, soru-sa, de s-au dus din curtea cea împărătească. Drept aceaia, pre împărăteasa Evdochia o-au lepădat din curte şi pre soru-sa o-au chiemat înapoi, nădăjduind că cu întoarcerea eii i se va înturna şi norocul, care îl avusesă mai nainte; ci almintrelea s-au întîmplat, pentrucă după întoarcerea Pulheriei, puţin tîmp au trecut şi au murit Theodosie avgustul în 28 (sau cum scrie s. Theofan[1] în 20) de zile ale lui iulie, în vîrstă de 49 de ani [2], ne lăsînd vre un moştean după sine; pentru carea întîmplare, thronul împărătesc l-au moştenit avgusta Pulheria, carea au dat schiptrul lui Flavie Marchian, unui vonic de mai mari talanturi decît de viţă, priimindu-l soţ şi de căsătorie şi de împărăţie [3]. Attila întracestea n-au dormit ci, cît au înţeles moartea lui Theodosie, îndată au trimis soli şi la Marchian şi la Valentinian al treilea. Şi împrotiva lui Valentinian s-au gătit încă în anul acesta, pricinuind că Valentinian nu-i dă pre soru-sa, Honoria, muiere, după cum i-o-au fost făgăduit [4].

Tot întru acest an s-au ţinut al doilea sobor la Efes, de Dióscor, patriarhul Alexandriei, în partea lui Evtiche şi împrotiva sîntului Flavian, patriarhului Ţarigradului, care sobor, în anul îndată următoriu, de soborul al patrulea ecumenic de la Calchidon s-au vestit a fi nelegiuit, pentru multe pricini, care le vezi la Binie şi la Bail[5]. La pseudo-soborul acesta, au fost de faţe Diogenian, episcopul Remesianei din Dachia-de-Mişloc[6], Dorotheiu, mitropolitul Preslavei, Iacov, episcopul Silistriei, şi Marchian, episcopul Abrytului, despre carii am grăit la anul 431[7].

---

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ultimum annum Theodosii Iunioris. [2] Katona in *Synopsi chronologica*. [3] Author *Miscellae*, lib. 15; Baronius ad h. a. [4] Baronius et Katona, ll. cc. [5] Severinus Binius et Ludovicus Bail in *Collectione conciliorum*. [6] Lequien in *Oriente christiano*, t. 2, pag. 305. [7] Severinus Binius in *Recensione vonciliabuli Ephesini.* /

123 **Anul 451.** Evtiche, arhimandritul din Ţarigrad, cu atîta rîvnă s-au pornit asupra lui Nestorie, carele învăţa că în Domnul nostru Is.Hs. sînt doao feţe, una dumnezeiască, alta omenească, cît însuş, s-au alunecat în mai mare prăpaste, pentrucă vrînd se arete că în Domnul Hs. numai o faţă iaste şi aceaia dumnezeiască, firile aşa le-au amestecat, cît firea cea omenească mai pre-urmă o-au mutat în cea dumnezeiască[1].

Împrotiva eresului acestuia, avgustul Marchian, în anul de-acum, au strîns soborul al patrulea ecumenic în Calchidonia, la care sobor s-au adunat 636 de arhierei, adecă de doao ori mai mulţi de cîţi au fost la soborul cel dintîiu ecumenic de la Nichea [2], întră carii au trebuit se fie şi arhierei româneşti, sau doară aceştea n-au putut merge, pentrucă Dachiile amîndoao şi cea Veche şi cea Noao, precum s-au arătat la anul 448, era supt stăpînirea lui Attila; din Schythia-cea-Mică şi din Mesia-de-Gios tătuşi au fost de faţă Alexandru, arhiepiscopul Babbei[3] şi Haritón, episcopul Varnei[4].

Acestea cînd se făcea în împărăţia Resăritului, gemea împărăţia Apusului, pentrucă Attila, după ce au adunat oşti din toate neamurile cîte avea supt stăpînirea sa, au trecut Renul şi, după ce au stricat de tot mai multe cetăţi în Gallia, au agiuns mai pre urmă în Cîmpii Catalaunici, unde foarte groaznic războiu au ţinut cu Aeţie, povăţuitoriul oştilor lui Valentinian al treilea, şi cu Theodoric cel dintîiu, craiul visi-gothilor, în care războiu nu se pot spune cîţi au perit de îmbe părţile, ci mai spre seară s-au tras Attila şi au fugit noaptea, după carele în zădar au alergat Torismúnd, feciorul craiului Theodoric, vrînd se izbîndească moartea tătîne-său, carele căzuse în războiu. Zic avtorii, carii au scris despre războiul acesta, că Attila au fost strîns toate şeile grămadă, ca de cumva l-ar învinge, se nu cadă în mîna lui Aeţie, ci de viu să se ardă pre sine[5].

---

[1] S. Leo I Papa, in epistola 10; Ludovicus Bail in *Recensione concilii Chalcedonensis*. [2] Nicephorus, lib. 15, cap. 2. [3] Binius in *Recensione ejusdem concilii*. [4] *Collectio conciliorum*, jussu Pauli V, edita. [5] Author *Miscellae*, lib. 15; Iornandes *De rebus Geticis;* Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.*; Calvisius in *Opere chronologico*.

Anul 452. Attila, înturnat în Pannonia, au adunat oaste noao şi trecînd munţii au încungiurat Acvilea, pre carea o-au şi luat, după doao luni. De-aci au întrat în Italia şi foarte o-au prădat, iară vrînd se prade şi Roma, i-au eşit sîntul Leon Papa în întîmpinare şi l-au făcut de s-au întors acolo, de-unde venisă[1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 15; Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.*/

124 **Anul 453.** În anul acesta au reposat sînta Pulheria[a], în 18 zile ale lui fevruarie[1], iară Attila să găta la războiu în coantra avgustului Marchian, pentrucă nu vrea se plinească făgăduinţele avgustului Theodosie celui mai Tinăr, de la care războiu l-au împedecat, moartea carea i s-au întîmplat în anul îndată următoriu[2].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] S. Theophanes in *Chronographia*, pag. 92; Katona, l. c.

Anul 454. „Attila (zice Marchellin Comitul[1]), craiul hunnilor, stricătoriul Evropei, noaptea s-au omorît de mîna şi cuţitul unei mueri. Iară alţii zic că s-au înecat de sîngele ce i-au curs." Iară sîntul Theofan [2] mai pre larg şi aşa scrie despre moartea craiului Attila: „În anul acesta (454), asupra lui Marchian, carele nu suferea se i se dea tributul de Theodosie făgăduit, Attila se găta cu războiu. Întraceaia s-au aprins de dragostea unei fete prea formoase, cu carea ţinînd nuntă, şi bind prea mult vin, apoi adormind, i-au bujdit fără de samă mult sînge pe nas şi pe gură şi s-au înecat. Iară feciorii lui, carii aşa de mare stăpînire moştenisă de la tatăl lor, neputîndu-se îndămîna între sine, lezne s-au putut învinge după aceaia." Precum s-au şi învins, cum se va vedea la anii viitori.

Mai reu au lucrat Valentinian al treilea, împăratul Apusului, pentrucă în anul de-acum, pentru vorbele unor mincinoşi, carii au pîrît pre Aeţie cel viteaz şi stîlpul împărăţiei Apusului[a] că vrea se răpească porfyra, au chiemat pre Aeţie la sine şi însuş cu mîna sa l-au omorît[3].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 7, Aëtio et Studio coss. [2] S. Theophanes in *Chronographia*, p. 92. [3] Author *Miscellae*, lib. 15; Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 455. Zis-am la anul trecut, că reu au lucrat avgustul Valentinian al treilea, omorînd pre Aeţie, acuma zic că el încă ş-au priimit sfîrşitul în anul de-acum, şi toată slava lui Theodosie celui Mare, a moşului său, o-au îngropat cu sine, pentrucă prietenii lui Aeţie, din îndemnul senătorului Petronie Máxim, l-au omorît în 26 martie, în vîrstă de 36 de ani, după ce au împărăţit ani 29, luni 4, zile 23, dîntîiaş dată supt tutela mîne-sa, a Plachidiei, apoi singur; după a căruia moarte Petronie Maxim au răpit nu numai împărăţia Apusului, ci şi pre Evdoxia, muierea lui Valentinian al treilea şi fata lui Theodosie al doilea, carea, silită fiind a se mărita după Maxim, au chiemat întru ajutoriu pre Genseric, craiul vandalilor, din Africa. Genseric n-au zăbăvit a merge întru ajutoriul Evdoxiei; drept aceaia,
125 la venirea lui, lăcuitorii Romei pre Maxim l-au bătut cu petri şi în 12 iunie l-au aruncat în Tívere./ Iară Genseric, după ce au jăfuit Roma, s-au întors în Africa şi au dus cu sine pre împărăteasa Evdoxia cu doao fete a eii. După ducerea lui Genseric, fu numit avgust în 10 iulie, tot în anul de-acum, Mechíllie Avit, pre carele şi Marchian avgustul încă l-au întărit [1].

Asemenea lucruri s-au întîmplat şi întră hunni, după moartea lui Attila, pentrucă sfădindu-se între sine Éllac, Dénghesic şi Írnac, trei feciori ai lui Attila, neamurile pre care le biruise şi supusese tată-său, s-au sculat asupra lor şi mai întîiu Ardaric, craiul gepidzilor, au tăiat pre Ellac şi pre hunni i-au împins spre Marea Neagră. Valamir, craiul ostrogothilor, încă au învins pre Denghesic și pre Irnac și i-au întețit de s-au înturnat în Hunnivar [2], despre carea cetate așa scrie Procopie [3]: „În rîpa rîului (a Dunărei), cetăței, cum se chiamă, ceii vechi a hunnilor, și altele și ziduri i-au făcut (Iustinian avg.). Nu departe de la cetatea hunnilor Dunărea fusese întărită cu doao cetățuici: una, carea era în Illyric, s-au chiemat Palațiól, iară cea din direptul Palațiolului, Schivída. Pre acestea fiind de vechime stricate, împăratul Iustinian le-au dires și așa au oprit năpădirea varvarilor în părțile acelea." Din cuvintele lui Procopie, poți culege cum că Hunnivarul, cum îl chiamă Prai și Catona [4], sau cetatea hunnilor, au fost lîngă Dunăre în Bulgaria deacum, sau mai bine se zic în Dobrugeni. Așadară ostrogothii au înterit pre hunni din amîndoao Dachiile, precum i-au fost alungat mai nainte gepidzii din Syrmiu. Vezi și alte cărți ale lui Procopie[5].

---

[a] Pulheria, sora împăratului Theodosie, s-a amestecat în toate intrigile de la curtea imperială. După moartea fratelui său, din 450, cînd avea 51 de ani, Pulheria se căsătoreşte cu Macian, viitorul Valentinian III. La conciliul din Calcedon, ţinut în anul 451, cuplul imperial a jucat un rol însemnat în reuşita condamnării monofiziţilor.

[a] În legătură cu moartea lui Aetius, generalul care a salvat Galia în anul 451, s-a acreditat ideea că datorită morţii lui a fost grăbită prăbuşirea Imperiului roman din Occident. Cauzele care au determinat căderea Imperiului roman de apus sînt externe şi interne. Chiar dacă ar fi trăit, Aetius nu putea să împiedice pentru multă vreme prăbuşirea imperiului. Fiind acuzat Valentinian de moartea lui Aetius, i s-a reproşat împăratului că această moarte, făcută în mod gratuit, a dus la căderea imperiului. Ultimele cercetări arată însă că Aetius, în cîrdăşie cu senatori şi alţi mari demnitari ai imperiului, ducea o politică de limitare a puterii imperiale şi căuta să-şi mărească autoritatea.

[1] Author *Historiae Miscellaneae*, lib. 15; Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Iornandes, *De rebus Geticis*; Pray in *Annalibus veterum Hunnorum*; Katona, l. c. [3] Procopius, *De aedificiis*, lib. 4, cap. 6. [4] Pray et Katona, ll. cc. [5] Procopius, *De bello Vandalico*, lib. 1, c. 2 et *De bello Gothico*, lib. 3, cap. 33 et 34.

Anul 456. Împăratul Apusului, Avit avgustul, în anul acesta, prin Theodoric bate pre svevi și prin Rachimér întirește pre vandali, ci curînd după aceaia Rachimer s-au sculat în coantra lui Avit și, prinzîndu-l, l-au făcut de au lepădat porfyra în 17 zile ale lui maiu[1].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 457. În anul acesta, tocma cînd se găta cu războiu asupra
vandalilor, avgustul Marchian, împăratul Resăritului, au murit în
31 ianuarie, în vîrstă de 65 de ani, căruia i-au urmat Leon
126 cel dintîiu, carele și cel Mare s-au numit pentru/ vîrtuțile sale;
acesta era născut în Thrachia și avgust s-au făcut prin mișlocirea
povățuitoriului Aspare[1a].

---

[a] Aspar era alan. Fiind comandantul armatei, el i-a făcut împărați pe Marcian și pe Leon I. Eșuînd o expediție împotriva vandalilor la Constantinopol, are loc o revoltă, și Aspar, acuzat de trădare, este omorît împreună cu oamenii săi. Cu această ocazie influența germanică dispare de la curtea imperială.

Împărăția Apusului încă nu avea oblăduitoriu tocma de-atunci, de cînd desbrăcasă porfyra Avit avgustul, în anul trecut; drept aceaia, după zece luni și șeptesprăzece zile de nestăpînire, senatul Romei și ostașii dinpreună au ales avgust pre Iulie Maiorian, întru întîia zi a lui aprilie [2].

După ce au dobîndit și Resăritul și Apusul împărații săi, craii hunnilor, Denghesic și Irnac, au trimis solie la avgustul Leon cel dintîiu, împăratul Resăritului, despre carea solie așa scrie Prisc Retorul [3]: „Venit-au și la Leon împăratul solie de la feciorii lui Attila, ca, uitîndu-se toate sfedzile cele mai dinnainte, să se facă pace. Drept aceaia, romanii, după cum obicinuise mai de demult, se meargă pînă la Dunăre și acolo se țînă tîrg, din carele, cîte le-ar fi de lipsă, îmbe părțile se cumpere. Ci solia aceaia s-au întors deșartă. Pentrucă socotind împăratul binele cel de obște, n-au judecat a fi bine se dea hunnilor folosurile românilor, pre carii mai nainte cu atîtea prădzi și ucideri îi năcăjise. Iară feciorii lui Attila, după ce au înțeles solia, nu s-au nărăvit între sine, pentrucă Denghesic, după ce s-au înturnat solii fără nici o isprava, vrea se dea războiu romanilor, căruia Irnac îi sta împrotivă, zicînd că nu e de folos a se oști afară de patria lor. Denghesic tătuși au pornit cu războiu asupra romanilor și s-au silit se cuprindă Dunărea", ci, precum scrie mai încolo Prisc Retorul, au fost încungiurat de romani și foarte reu bătut.

Din cuvintele lui Prisc, ce le-am adus aci, dară mai ales din cele ce scrie Procopie [4] în cartea a treia, *Despre războiul gothicesc*, cap. 33 și 34, chiar se vede că hunnii, după moartea lui Attila, de ostrogothi, carii au ținut Dachia-cea-Noao și de gepidzi, carii în anul de-acum ținea Syrmiul și o parte a Dachiei-ceii-Veche, adecă Ardealul și cît iaste între el și între Tisă, au fost strîmtoriți spre Marea Neagră, în Moldova, Bessarabia, Țeara Românească și poate fi că și în Dobrodiț, pentrucă întru acesta se vede a fi fost Hunnivarul, despre carele am vorbit la anul 455, și pentru strîmtorirea aceasta le-au căutat a trimite solia cea mai nainte zisă.

[1] S. Theophanes in *Chronographia*; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Baronius in *Annalibus*; Katona, l. c. [3] Priscus Rhetor, pag. 44, 45. [4] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3, cap. 33, 34.

Anul 458. Ereticii, prietenii lui Dióscor, carele fusese patriarh Alexandriei,
și ai arhimandritului Evtyche, omorîse pre sîntul Pro-
127 térie cel din Alexandria, a căruia moarte înțelegîndu-o / avgustul
Leon cel dîntîiu, au scris la toți arhiereii Resăritului despre dînsa.

Între arhiereii la carii au scris, se află : Valerian al Preslavei, Ursichín al Scopiei, Zosim al Sardichei și Theótim al doilea al Babbei[1], la carea epistolă a împăratului Leon nu toți arhiepiscopii mai sus numiți au respuns; eu drept aceaia vreu a vorbi despre cei ce au respuns. Așadară Theotim al doilea al Babbei au respuns așa : „Domnului celui prea cu evlavie și prea creștin, împăratului nostru Leon, Theotim, umilit episcop al Schythiei[2]“; Ursichin al Scopiei, carele de Epifanie Scolasticul[3] se numește Ursilie, au respuns cu synodul său cel din Dardania, căruia synod sau sobor s-au iscălit și Dalmatie, episcopul Nissei din Dachia-de-Mișloc[4]. Respunsul lui Zosim, mitropolitului Sardichei, și al soborului lui nu se află[5]; Valerian, mitropolitul Preslavei, încă nu se află iscălit epistolei cu carea au respuns synodul din Mesia-de-Gios, ce era supt mitropolia Marchianópoiului sau a Preslavei[6], doară au fost bólnav, zice Carol de la s. Pavel[7] și pentru aceaia s-au iscălit în locul lui, Marchian al Abritului, ca cel mai bătrîn episcop.

Epistolei cu carea au respuns synodul Mesiei-de-Gios împăratului Leon s-au iscălit șese episcopi, precum urmează : Marchian al Abritului, Marțial al Appiariei, Monófil al Drăștorului, Marchéll al Nicópoiului, Petru al Novelor și Ditta al Odyssei[8].

La epistola aceasta a synodului din Mesia-de-Gios, acestea scrie Mihail Lecvien[9] : „Limba lătinească era mai de obște decît cea grecească în multe locuri ale Mesiei-de-Gios; și aceasta o arată iscăliturile epistolei synodului dintrînsa, ceii trimise la împăratul Leon despre moartea sîntului Proterie celui din Alexandria și despre soborul din Calchidonia, după care iscălituri iaste scris : «*și epistola aceasta fiind scrisă în limba lătinească, de pe lătinie s-au întors pe grecie, apoi de pe grecie iarăși s-au întors pe lătinie*».“

Nici e de a te mira că în mai multe locuri ale Mesiei-de-Gios au fost pre tîmpul acesta mai de obște limba cea lătinească decît cea grecească, pentrucă în locurile acelea lăcuia strămoșii românilor, pre carii Avrelian Avgustul i-au fost trecut de-a dreapta Dunărei,
128 precum s-au arătat la anul 274. Vezi și/ acelea care le voiu
însemna la anul 518, din Lecvien.

---

[1] *Collectio conciliorum*, jussu Pauli V Papae, edita. [2] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, pag. 1215. [3] Epiphanius Scholastichus in sua *Collectione*. [4] Lequien, t. 2, p. 313. [5] Lequien, t. 2, p. 303. [6] Lequien, t. 1, p. 1220. [7] Carolus a S. Paulo in *Geographia sacra*, lib. 8, num. 25. [8] *Collectio conciliorum*, jussu Pauli V, edita. [9] Michael Lequien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1217.

Anul 460. Avgustul Maiorian, împăratul Apusului, destul de fericit au fost în anul acesta, pentrucă pre visi-gothi reu i-au bătut în Galia[1]. Nu așa i-au îmblat norocul lui Denghesic, craiului hunnilor, pentrucă sculîndu-se iarăș asupra ostrogothilor, de aceștea, în Dachia-cea-Rîpoasă, întru atîta s-au înfrînt, cît de-aci înainte ostrogothii au fost spaima hunnilor[2].

---

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*.

Anul 461. Cînd se găta cu oaste asupra vandalilor celor din Africa, avgustul Maiorian fu ucis de Rachimer în 7 zile ale lui avgust, după a cui moarte împărăția Apusului au remas fără de oblăduitoriu patru luni, apoi au îmbrăcat porfyra Libie Sever al doilea, carele era născut din Lucania[1].

---

[1] Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 463. Ostrogothii, urîndu-se a suferi năpădirile gepidzilor și ale hunnilor, încă doară și răscoalele românilor celor din Dachia-cea-Noao, poftea se poată trece în Thrachia, carea poftă nengăduindu-li-să, au jăfuit Illyricul[a]. Drept aceaia spăimîntîndu-se Leon împăratul, le-au trimis daruri şi au dobîndit de la Theodomir, craiul lor, de i-au dat pre Theodoric, fiiul său, carele era numai de 8 ani, ca un chizeş [1].

---

[a] Ostrogoții au atacat Iliricul pentru că Leon I a refuzat să le plătească o sumă de bani, pe care imperiul o vărsa anual acestora. Opoziția lui Leon era de fapt o încercare de a se elibera de influența lui Aspar, care-și recruta soldații din rîndul ostrogoților.

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico* ex Sigonio.

Anul 465. Rachimer, carele potopise mai nainte pre doi împăraţi ai Apusului, pre Avit şi pre Maiorián, în 15 zile ale lui avgust din anul de-acum au potopit şi pre Sever al doilea cu otravă, după a căruia moarte au stătut împărăţia Apusului fără de oblăduitoriu doaozeci de luni [1].

[1] Baronius in *Annalibus* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 467. În anul acesta, în 12 zile ale lui aprilie, Anthemie, feciorul lui Procopie din Ţarigrad, din bunăvoinţa / 129 avgustului Leon celui dintîiu şi cu ajutorinţa lui Rachimer se face împărat Apusului[1].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 468. Aspare, carele ajutase pre Leon cel dintîiu să se facă împărat, în anul de-acum, mîniindu-se pre dînsul, pre Basilísc, carele fusese trimis în coantra vandalilor în Africa cu 1100 de corăbii, îl aţîţă împrotiva lui şi, făgăduindu-i că-l va face împărat în locul lui Leon, la atîta îl aduce, de toată oastea o vinde, pre carea Genseric craiul o prăpădeşte, arzînd toate corăbiile. Iară avgustul Leon, numai ca se aşează pre Basilisc, pre Patrichie, feciorul lui Aspare, îl face chesariu şi mărită după el pre Leonţia, fata sa cea din Verina [1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia;* Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 469. „Ostrogothii şi hunnii (zice Calvisie [1]) în Pannonia, ca care de care se-o apuce, se bat între sine şi biruind ostrogothii pre Densic, fiiul lui Attila, îl taie în războiu şi-i trimit capul în Ţarigrad (din *Hronica* lui Marchellin Comitului)." În Pannonia zice Calvisie că s-au întîmplat moartea lui Denghesic; ci mai bine ar fi zis : „în Dachia-cea-Noao[a]", pentrucă, după cum s-au arătat la anul 457, ostrogothii lăcuia atunci în Dachia-cea-Noao şi hunnii în partea Dachiei Veche, cea de către Marea Neagră, tocma departe de Pannonia.

Ci şi în altele încă au putut sminti Calvisie, precum şi Catona [2] au greşit în an, de sînt adeverate ce scrie *Hronica Paştilor* [3], aşa cuvîntînd : „În anul olympiadei 311, al patrulea al lui Leon al unsprăzecelea, indictionul 6, fiind Anthemie avgustul a doaoa oară consul, Dinstric, fiiul lui Attila, s-au tăiat de Anagást, magistrul oştilor din Thrachia, a căruia cap s-au adus în Ţarigrad, tocma cînd se făcea jocurile cercului *(ludi circenses)* şi purtîndu-l prin mişlocul cetăţei, l-au dus la Xylochirc, şi punîndu-l în ţapă, vreo cîteva zile au stat întrînsa, de l-au văzut toată cetatea." Din spunerea *Hronicei Paştilor*, aci adusă, chiar se vede că pre Denghesic, pre carele unii îl numesc Dinstric, alţii Dinsiric, ceialalţi Ghinsiric sau Densic, cum arată Stritter[4], nu l-au tăiat ostrogothii, ci Anagast.

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico.* [2] Katona in *Synopsi chronologica /* 130 *Hunnorum.* [3] *Chronicon Paschale*, pag. 323. [4] Stritterus, t. 1, p. 537.

Anul 470. Evric, craiul visigothilor, carele în anul 466 omorîsă pre frate-său, Theodoric al doilea, răpindu-i crăiia, şi pre romani îi lepădasă din Şpania, în anul acesta au încungiurat Arvérnul, în Gallia [1].

[1] Iornandes, *De rebus Geticis;* Katona in *Synopsi chronologica Visigothorum.*

---

[a] Istoriografia modernă fixează ca an al luptelor dintre Dengesic şi imperiu anul 469, încît Şincai, prin alegerea aceleiaşi date, ne oferă încă o dovadă despre spiritul său critic. De asemenea, în istoria greacă modernă se afirmă că hunii lui Dengesic au fost înfrînţi de Anagast, care era *magister militum per Thracias.* Această precizare confirmă ipoteza lui Şincai că hunii au fost înfrînţi undeva în Dacia Veche sau Dobrogea, pentru că Tracia, ca provincie imperială, de unde porneşte Anagast, era la sud de Moessia Inferioară.

Anul 471. Aspare, în anul acesta, iarăşi au început a vicleni asupra avgustului Leon celui dintîiu, ci împăratul viclenşugurile lui Aspare cu viclenşug le-au întrecut şi pre Aspare dinpreună cu feciorii, l-au omorît.[1]

---

[1] S. Theophanes in *Chronographia;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 472. Theodomir, craiul ostrogothilor, în anul acesta fiind înghețată Dunărea, au trecut din Dachia-cea-Noao şi, bătînd pre svevi (cum zice Calvisie, iară mie mi se vede că au trebuit să zică : „pre longobardi“ că aceştea era atunci mai aproape de Dachia-cea-Noao), încărcat cu pradă s-au întors înapoi. Feciorul lui Theodomir, Theodoric, pre carele îl slobozisă avgustul Leon la tată-său, încă au bătut pre sarmate. După acestea puțină vreme trecînd, au murit Theodomir şi i-au urmat Theodoric în crăime [1].

Mai minunate lucruri s-au întîmplat în împărăția Apusului, pentrucă Rachimer, ucigătoriul de împărați, s-au sculat cu oaste asupra avgustului Anthemie şi, prinzîndu-l l-au omorît, în Roma, în 11 zile ale lui iulie, întru al căruia loc au pus împărat pre Aníchie Olývrie, bărbatul Plachidiei; ci nu mult s-au bucurat Rachimer de împăratul cel nou, pentrucă au murit după 40 de zile, şi avgustul Olyvrie încă au murit în 23 octomvrie, de boală sau almintrelea, nu se ştie [2].

---

[1] Sigebertus in *Chronico* ad h. a.; Sethus Calvisius in *Opere chronologico.* [2] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 473. Glycherie, unul dintră senatorii din Roma, în anul acesta, în 5 zile ale lui martie, au îmbrăcat porfyra Apusului, ci nu mult au împărățit, precum se va arăta la anul viitoriu [1]; cît au împărițit încă n-au fost în odicnă, pentrucă Vindomir, unul dintră craii ostrogothilor, ațițat de Genseric, craiul vandalilor, au pornit cu oaste asupra Italiei, ci norocul împărăției Apusului, că pre cale au murit Vindomir, căruia i-au urmat feciorul lui, iarăş Vindomir chiemat, pre carele cu daruri la atîta l-au adus avgustul Glycherie, cît, lăsînd
131 Italia, au trecut / în Gallia şi s-au unit cu visigothii [2]. Theodoric, celalalt craiu al ostrogothilor, au năvălit în Illyric şi după aceaia în Thessalia, pre carele aşişderea cu daruri l-au contenit avgustul Leon cel dintîiu, de n-au cuprins toată Țeara Grecească [3].

---

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.* [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico ex Evagrio.* [3] Idem, *ibidem*, ex Sigonio.

Anul 474. Avgustul Leon cel dintîiu, ca unul ce se apropiia de moarte, în anul de-acum doi împărați au făcut : pre Leon al doilea, nepotusău, feciorul lui Zínon, Resăritului, şi pre Iulie Nepot, carele luasă pre nepoată-sa, Apusului; apoi puțîntel trăind, au murit în 13 fevruarie.

Leon al doilea, cît au murit avgustul cel dintîiu, pre tată-său, pre Zinon, îndată l-au numit avgust, apoi întru a zecea lună a împărăției sale, în vîrstă de 17 ani au murit, remînînd tată-său, Zinon, în locul lui, carele nici au mai aşteptat altă rădicare la thronul împărătesc, ci s-au dat cu totul desmerdăciunilor.

Iulie Nepot în 24 iunie au alungat pre avgustul Glycherie din Italia şi au remas el împărat, ci n-au avut îndelungă odicnă de Evric, craiul visigothilor, carele s-au sculat cu războiu asupra lui[1].

---

[1] Baronius in *Annalibus* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 475. Ostrogothii, nendestulindu-se cu Dachia-cea-Rîpoasă, în anul de-acum au cuprins mai multe cetăți ale Illyricului, nici s-au odicnit pînă ce n-au dobîndit de la avgustul Zinon Pavtália[1], despre carea aşa scrie Lecvien[2] : „Pre Pavtalia Ierocle o socoteşte între cetățile Dachiei-de-Mişloc, pre carea Ptolemeu şi Stefan o pun în Thrachia-cea-Veche, iară Procopie, în cartea 4 *Despre olate*, cap. întîiu, o pune în Illyric şi zice că Iustinian o au dires; ci ciocoii greceşti reu au scris «Pantalia» în loc de «Pavtalia» mutînd υ în ν pentrucă în numísme chiar se zice : Ουλπίας Παυταλίας“.

Visigothii încă aşa s-au purtat în Gallia, cît i-au căutat avgustului Iulie Nepot a le da Arvernul, cetatea cea de multe ori de

dînşii încungiurată. După a căriia dare, spre nenorocirea sa, avgustul Iulie Nepot au pus povăţuitoriu oştilor sale celor din Gallia pre Oreste, carele în scurt tîmp s-au rădicat asupra împăratului său şi în 28 avgust l-au fugărit în Salóna, iară pre fiiul său, Romul, l-au făcut împărat, pre carele romanii l-au poreclit *Augustulus*, pentrucă era tinăruţ, ca să se plinească întrînsul amîndoao numele
132 şi a lui Romulus, urzitoriului Romei, şi a lui Augustus,/urzitoriului împărăţiei, precum s-au plinit în Constantin al optulea, carele au perdut Ţarigradul, numele lui Constantin celui Mare, pentrucă şi unul şi altul au fost fiiul Ilenei, precum se va vedea la anul 1453[3].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Michael Lequien in *Oriente christiano*, t. 2, p. 307. [3] Katona, l. c.; Baronius ad h. a.

Anul 476. Acesta e anul cel de jele, în care Roma, biruitoarea neamurilor şi stăpîna lumei, căriia asemenea n-au fost, nu iaste, nici va fi, aşa au căzut[a], cît nu s-au mai sculat, nici se va mai scula mai mult, pentrucă în anul acesta au chiemat cei ce prindea partea lui Iulie Nepót, pre Odoácher, craiul hérulilor, în Italia, asupra lui Rómul Avgustulul, carele mergînd cu herulii, cu trichilingii şi cu alte neamuri, au bătut Ticínul, cetatea Italiei, au omorît pre Oreste în Placenţa, pre Paull în Ravenna şi pre Romul Avgustulul, desbrăcîndu-l de porfyră, l-au sîrgunit în Luculán, cetatea Campaniei, dară pre Iulie Nepot tot nu l-au pus iarăş împărat, ci stăpînirea Romei şi a Italiei ş-o-au ţinut şie Odoacher, îndestulindu-să cu títul numai de craiu. Nici au mai avut Roma de la Odoacher începînd, pînă acuma, împăraţii săi, pentrucă Carol cel Mare şi următorii lui numai cît s-au numit împăraţii Romei, dară Roma nu o-au stăpînit[1].

Avgustul Zinon, împăratul Resăritului, încă nu bine au îmblat în anul acesta pentrucă Basilisc[b] despre carele s-au vorbit la anul 468, s-au rădicat asupra lui şi l-au fugărit din thron, iar pre Marc, fiiul său, l-au numit chesariu[2].

---

[a] Căderea Romei n-a produs în lumea contemporană impresia pe care şi-au imaginat-o istoricii de mai tîrziu. Mai întîi, unitatea imperiului nu mai exista, iar apoi Odoacru i-a cerut lui Zenon să-i acorde rangul de patrician roman şi să-i delege lui conducerea Italiei.

[b] Basilisc era fratele Verinei, soţia lui Leon I. Verina vrînd să-l pună în locul lui Zenon pe Patricius, amantul său, se organizează o conspiraţie, al cărei şef e Basilisc. Zenon află la timp şi fuge cu ai săi în Isauria.

[1] Cassiodorus in *Chronico;* Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.* [2] S. Theophanes in *Chronographia;* Katona, l. c.

Anul 477. Avgustul Zinon trăgînd în partea sa pre povăţuitorii lui Basilisc, pre Il, pre Procúnd şi pre Armátie, iarăş au dobîndit împărăţia, ci întorcîndu-să în Ţarigrad, pre Armatie, ca pre un călcătoriu de jurămînt, l-au omorît şi pre Basilisc l-au sîrgunit în Cappadochia[1]. Odoacher, acuma craiul Italiei, încă au trimis, în anul acesta, soli la avgustul Zinon[2].

[1] S. Theophanes in *Chronographia;* Katona in *Synopsi chron.* [2] Cassiodorus in *Chronico* ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 478 şi 479. Theodoric, feciorul lui Triarie, şi unul dintră craii ostrogothilor, se scoală asupra avgustului Zinon cu războiu, în coantra căruia Zinon aţîţă pre Theodoric Amál, celalalt craiu al ostrogothilor, căruia încă nu i-au dat ce i-au fost făgăduit. Pentru carea înşălăciune, Theodoric Amal jăfuieşte Thrachia[1].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indict. 1; S. Theophanes in *Chronographia;* Katona, l. c./

133 **Anul 481.** În anul acesta au murit Theodoric, feciorul lui Triarie şi unul dintră craii ostrogothilor, şi au remas numai celalalt craiu al ostrogothilor, Theodoric Amal, carele şi Veronés s-au numit după aceaia. Acesta au făcut pace cu avgustul Zinon, şi pînă la o vreme au şi ţinut pacea, petrecînd în Dachia-cea-Rîpoasă[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 482. Il[a], carele mai nainte fusesă povățuitoriu la Basilisc tyrannul, în anul de-acum s-au rădicat asupra împăratului Zinon, și Verina, văduva avgustului Leon celui dintîiu, pre Leontie I l-au numit avgust în coantra lui Zinon[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 483. Despre Theodoric Amal, craiul ostrogothilor, Marchellin Comitul[1] așa scrie la anul acesta : „Acelaș Theodoric, craiul gothilor, mai împăcat fiind pentru darurile avgustului Zinon și pentru aceaia, că-l făcusă magistru de oaste, și-l numisă consul pre anul viitoriu, partea Dachiei-ceii-Rîpoase și a Mesiei-de-Gios, cea lui încredințată, cu ostașii săi o-au ținut pînă la o vreme". Adecă au ținut Dachia-cea-Rîpoasă și o parte a Mesiei-de-Gios, pînă la anul 489, cînd s-au gătit se meargă în Italia, precum mai larg se va spune la numitul an.

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 6, Fausto solo cos.

Anul 484. Leontie I și Il, după ce s-au biruit de oastea avgustului Zinon, se omoară[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 487. Greșește Sigebért[1] cînd scrie că în anul acesta au bătut Theodoric Amal, craiul ostrogothilor, pre gepidzi și pre bulgari, pentrucă aceaia s-au întîmplat în anul 489. În anul acesta, după cum scrie Marchellin Comitul[2] : „Theodoric, craiul gothilor, nesăturîndu-se cu darurile avgustului Zinon, cu mare și împrotivnică mulțime de alor săi, au venit pînă la împărăteasca cetate și orașul Melentiáda și pre multe arzînd cu foc s-au înturnat la cetatea Novelor, de-unde venisă". Din care cuvinte ale lui Marchellin Comitului nu numai aceaia se vede, că Theodoric Amal în anul acesta nu s-au bătut cu gepidzii și cu bulgarii, ci și aceasta, că el au lăcuit în cetatea Novelor, carea era cetatea Mesiei-de-Gios, întră Trimanniu și Securisca[3], în țermurele Dunărei zidită, ce se chiamă acuma Novomónt, unde au fost așezat leghionul cel itălienesc[4].

[1] Sigebertus in *Chronico*. [2] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indict. 10, Boëtio solo cos. [3] *Tabula Peutingeriana*. [4] Hofmannus in *Lexico*; Bruzen in *Dictionario*./

134 **Anul 489.** Avgustul Zinon, nemai putînd mulcumi almintrelea pre Theodoric Amal, craiul ostrogothilor, în anul acesta l-au îndemnat se treacă în Italia, se o ia de la Odoacher, craiul herulilor, și se fie el craiu preste dînsa; care lucru înțelegîndu-l Odoacher, au trimis soli cu formoase daruri la Triopstila, sau, cum îl numește Sigebert[1], Trápsila, craiul gepidzilor, și la Busa, craiul búlgarilor, rugîndu-se de ei ca se împedece pre Theodoric de la trecerea în Italia, carii amîndoi au plinit cererea lui Odoacher, ci spre nenorocirea lor, pentrucă amîndoi fură învinși și tăiați de Theodoric[2]. Și în războaele acestea au trecut tot anul acesta[3]. Așadară nu în anul 489, precum scrie Assemani[4] și Catona[5], ci în cel viitoriu, 490, au mers Theodoric Amal în Italia.

[1] Sigebertus in *Chronico*, sed erronee (sic) ad an. 487. [2] Author *Historiae Miscellae*, lib. 15; Sigebertus, l. c. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*, ex Sigonio. [4] Ios. Simonius Assemani in *Kalend. eccl. universae*, t. 2, part. 2, cap. 2. [5] Katona in *Synopsi chronologica Herulorum*.

Anul 490. Cîte s-au întîmplat în anul acesta mai pre scurt și mai chiar nu le poci scrie, de cum le-au scris Calvisie[1], zicînd : „În anul de la Hs. 490, Theodoric Amal, carele după aceaia s-au numit Verones, la mișlocul ernei, iasă din Mesia (de-Gios și din Dachia-cea-Rîpoasă; vezi anul 483), urmîndu-l tot poporul gothicesc cu muerile și pruncii și cu toate averile lor. Odoacher din protivă întărește munții ce se chiamă Alpes cu străji; ci Theodoric bate străjile și la rîul Sontie învinge pre Odoacher și prinde tabăra în 28 martie. După aceaia iarăș birue pre Odoacher la Veróna, în carea îndată au şi întrat şi de-acolo s-au numit Verones. A treia oară au învins pre Odoacher la rîul Abdua; de-unde Odoacher au fugit la Roma, ci romanii, carii luase carte de la împăratul Zinon se aibă craiu pre Theodoric, nu l-au priimit. De-acolo au scăpat la Ravenna, unde aşişderea îl închidea afară, ci, în 10 iulie, ş-au făcut cale cu sabia şi au cuprins cetatea, de-unde apoi amestecat s-au bătut, pînă ce, către sfîrşitul anului, Theodoric au încungiurat Ravenna." Din Sigonie.

---

[a] Il = Illus, înalt demnitar al imperiului, intră în conspirația organizată de Verina și Basilisc, ca apoi să treacă de partea lui Zenon, fiind ucis, în cele din urmă, de acesta.

Din cuvintele acestea ale lui Calvisie lezne poţi înţelege cum s-au deşertat Dachia-cea-Noao şi Mesia-de-Gios de ostrogothi şi au venit iarăş în mîna împărăţiei Resăritului, supt carea au remas pînă cînd le-au cuprins bulgarii, precum se va arăta la anii viitori.

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*, ex Sigonio.

Anul 491. Împăratul Zinon, după ce s-au mîntuit de ostrogothi, s-au dat spre toate desmerdăciunile şi mai vîrtos spre beţie, din carea şi moartea i-au urmat, în 9 aprilie, în vîrstă de 61 de ani[a], căruia i-au urmat Ariadna avgusta[b]. Chedren scrie[1] că pre împăratul Zinon, beat fiind, l-au îngropat de viu. Iară Ariadna, măritîndu-să după Anastasie I Dícor, pre acesta l-au făcut avgust[2].

[1] Cedrenus in *Compendio*. [2] S. Theophanes in *Chronographia;* Katona in *Synopsi chron.* /

135 **Anul 492.** În anul acesta au îmbrăcat porfyra Longin[c] în Isávria, sculîndu-se cu oastea în coantra împăratului Anastasie, despre a căruia moarte se va face cuvînt la anul 496[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia;* Katona in *Synopsi chron.*

---

[a] Zenon moare la vîrsta de 61 sau 66 de ani. După mai multe izvoare, se pare că a murit de dezinterie, şi nu din pricina epilepsiei sau a băuturii.

[b] Ariadna, soţia lui Zenon, după moartea acestuia l-a propus şi a fost ales ca împărat Anastasie I, zis şi Dikorus, şi abia după aceea s-a căsătorit Ariadna cu el.

[c] Longinus era fratele lui Zenon şi a fost exilat pînă la urmă de către Anastasie, pentru că în înţelegere cu isaurienii ar fi vrut să se proclame împărat. În afară de acest Longin era un altul, Longinus de Cordala, isaurian de neam, care este alungat şi el cu ceilalţi isaurieni care se aflau la curtea imperială de la Constantinopol. Cu o armată adunată în Isauria şi din alte provincii imperiale, isaurienii pornesc asupra Constantinopolului, Longinus Cordala fiind unul dintre conducătorii lor.

Anul 493. Cînd se bătea Diógen, povăţuitoriul oştilor împăratului Anastasie, în anul de-acum, cu Longin tyrannul în Isavria[1], bulgarii[a] prădează toată Thrachia[2]. Aşadară şi Mesia-de-Gios cu Dachia-cea-Noao, că almintrelea cum ar fi trecut din Dachia-cea-Veche în Thrachia?

Theodoric Amal încă, după ce au ţinut trei ani închis în Ravenna pre Odoacher, face pace cu dînsul, în 27 fevruarie, aşa ca Ravenna şi Italia se o stăpînească laolaltă, ci Theodoric n-au ţinut pacea, pentrucă chiemînd la ospăţ pre Odoacher în 5 martie l-au omorît, după ce au stăpînit Italia 17 ani. Şi aşa s-au stîns stăpînirea herulilor în Italia şi au început a ostrogothilor[3].

[1] S. Theophanes et Katona, ll. cc. [2] Author *Miscellae*, lib. 15; Assemani in *Kalend.* t. 2, p. 2, c. 2. [3] Cassiodorus in *Chronico* ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 496. În anul de-acum s-au sfîrşit războiul din Isavria, şi Longin tyrannul împreună cu alţii, carii îi ţînuse parte, s-au omorît din porunca împăratului Anastasie[1].

[1] S. Theophanes et Katona, ll. cc.

Anul 499. De-abea s-au mîntuit împărăţiia Resăritului de un feliu de varvari şi iată alţi varvari noi s-au rădicat asupra eii, adecă bulgarii, despre carii aşa scrie Marchellin Comitul[1], la anul de-acum: „Aríst, povăţuitoriul oştilor din Illyric, s-au dus în coantra bulgarilor, carii prăda Thrachia, cu 15.000 de ostaşi şi cu 500 de carre încărcate cu arme, ce sînt de lipsă la războiu şi războiul s-au ţinut lîngă rîul Zurta, unde au perit dintru ai noştri, în fugă sau în rîu, mai bine de patru mii. Acolo s-au stîns vîrtutea cea illyricească a ostaşilor, căzînd comitii Nicóstrat, Innochentie şi Achilin." Aşişderea scriu Calvisie[2], Assemani[3] şi Pagie[4].

Greşeşte aşadară Catona[5] în doao: una e că pre Arist îl numeşte Aristie, alta, că zice că în anul de-acum s-au cunoscut întîiu bulgarii de romani, la carea întreb, dară în anul 493, au n-au cunoscut romanii pre bulgari? ci mai reu greşeşte Şenlében[6], carele războiul, în anul acesta făcut între Arist şi între bulgari, îl mută la anul 501, înşălat fiind de nepriceputele cuvinte ale avtorului Mischellei[7], carele nu scrie : *în anul acesta întîiaş dată*, ci scrie *şi în anul acesta*.

---

[a] Bulgarii despre care vorbeşte Şincai erau un popor de origine turanică. Alături de ei apar şi slavi. Sub Anastasie ei nu întreprind decît incursiuni de pradă, după care se retrăgeau dincolo de Dunăre. Marea migraţie slavă începe sub Justinian.

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 7, Gibbo solo cos. [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [3] Assemani in *Kalend.* t. 2, p. 2, c. 2. [4] Pagius ad an. 499, num. 4. [5] Katona in *Synopsi chron.* [6] Ioan. Ludovicus Schönleben in *Historia /*
136 *Carnioliae*, tom. 1, part. 3. [7] Author *Historiae Miscellaneae*, lib. 15.

Anul 500. Theodoric Amal, craiul ostrogothilor, în anul de-acum întîiaş dată intrînd în Roma, dă legi foarte cuvioase[a], şi judecătorilor cu de-adinsul le porunceşte se ţînă dreptatea[1].

[1] Cassiodorus in *Chronico* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 501. „Şi în anul acesta (zice avtorul Mischellei[1]), adecă în al unsprăzecelea an al împărăţiei lui Anastasie, încă au năvălit bulgarii în Illyric şi în Thrachia şi mai nainte de a se cunoaşte, groaznic o-au prădat.“ Aşişderea scriu şi alţi avtori[2].

[1] Author *Historiae Miscellae*, lib. 15. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 11 Anastasii; Anastasius Bibliothecarius in *Hist. eccl.* p. 5; Cedrenus, t. 1, p. 358; Zonaras, t. 2, p. 55.

Anul 502. Bulgarii, în anul acesta, iarăş au prădat împărăţia Resăritului, despre carii aşa scrie Marchellin Comitul[1] : „Obicinuitul neam al bulgarilor, pre Thrachia cea de multe ori prădată, nestîndu-le împrotivă vreunul dintră ostaşii romanilor, iarăş o-au prădat“. Care cuvinte ale lui Marchellin, socotindu-le precum se cuvine a le socoti, chiar se vede că, de au prădat bulgarii Thrachia, mai nainte au prădat Dachiile, prin care au trebuit se treacă în Thrachia.

---

[a] După cum se ştie, Teodoric este singurul conducător germanic care renunţă la legile germanice şi acceptă legile romane. De altfel, în calitatea sa de rege, deci de subordonat al împăratului din Constantinopol, el nu poate alcătui sau aproba un nou cod de legi. Pentru domnia lui, *Codul teodosian* era încă în vigoare în Italia.

Prădzile acestea ne mai putîndu-le suferi împăratul Anastasie, pre bulgari i-au domolit cu daruri şi i-au îndemnat să se întoarcă spre apus[2], carii ascultînd au trecut în Pannonia şi au cuprins Syrmiul, împingînd pre gothi în strimtorile Pannoniei-ceii-de-Sus[3].

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 10, Probo et Avieno coss. [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [3] Schönleben in *Historia Carnioliae*, t. 1, parte 3.

Anul 504. Theodoric Amal, craiul ostrogothilor şi al Italiei, nesuferind luarea Syrmiului, la care avea cădinţă din anul 489, cînd au bătut şi supus şie pre gepidzi, în anul de-acum au trimis pre Peţa comitul, nu pre Peţamín, cum îl numeşte Catona în *Synóps*[a], cu oaste în coantra bulgarilor, carele vitezeşte dînd războiu, pre craiul gepidzilor şi pre al bulgarilor i-au tăiat şi Syrmiul încă l-au cîştigat Italiei, precum scriu Marian Scot[1], Cassiodor[2] şi Calvisie[3]. Aşişderea scrie şi Hermann[4], numai cît acesta pune anul 501, adecă zice că acestea s-au întîmplat cu trei ani mai nainte.

[1] Marianus Scotus in *Chronico*. [2] Cassiodorus pariter in *Chronico*. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*, ex Sigonio. [4] Hermannus, contractus apud Assemani in *Kalend.* t. 2, p. 2, c. 2.

137 **Anul 505.** Mundón, povăţuitoriul românilor din Dachia /-cea-Veche, unindu-şi şi pre românii din Dachia-cea-Noao[b], s-au rădicat asupra împăratului Anastasie şi au prădat Machidonia şi Thessalia, improtiva căruia trimeţîndu-se Savinian consulul, au perit cu oaste cu tot. Drept aceaia neputînd cu armele sta împrotivă, împăratul Anastasie, după obiceiul lui, au făcut pace cu banii[1].

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*.

---

[a] Data aleasă de Şincai (504) este acceptată şi de istoriografia modernă. În privinţa numelui, Şincai se află mai aproape de adevăr decît Katona, pentru că numele comitului era Pitzia (Piţia).

[b] Mundon, Mundus, prinţ gepid, atacă imperiul în anul 505. Va intra pînă la urmă în slujba împăratului din Constantinopol şi va ajunge *magister militum per Illyricum*. Cît priveşte pe românii de care vorbeşte Şincai, nu există nici o menţiune documentară care să ateste colaborarea lor cu gepizii, care năvălesc şi pradă Macedonia şi Tesalia.

Anul 508. Theodoric Amal, craiul ostrogothilor și al Italiei, pre visigothii carii remăsese în Gallia îi strînge la olaltă și cetățile Carcássul cu Arelatul le mîntue de încungiurarea frîncilor[1].

[1] Cassiodorus ad h. an.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 511. Theodoric Amal lățește stăpînirea sa pînă la Druénția și visigothilor le dă craiu pre Atalaríc, nepotul său[1], iară Anastasie avgustul sîrgunește pre Machidonie, patriarhul Țarigradului, pentru credința cea pravoslavnică[2].

[1] Cassiodorus in *Chronico;* Katona, l. c. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 20 *Anastasii aug.*

Anul 513. Pravoslavnicii cei din Schythia, din Mesia-de-Gios și Dachia-cea-Noao, adecă românii mai cu samă, văzînd eresurile împăratului Anastasie[a], s-au vorbit laolaltă ca credința cea adevărată se-o apere cu arme împrotiva împăratului; drept aceaia ș-au ales povățuitoriu pre Vitalian, feciorul lui Patrichiol, comitului federaților[b], carele era diaoș român. Vitalian[c] acesta așadară luînd românii și pre alte neamuri cu sine, s-au întîmpinat cu Ipátie, feciorul patrichiului Secundín și nepotul din soră al împăratului Anastasie, carele povățuia oastea cea împărătească și, lovindu-se laolaltă, numai într-o bătae au tăiat Vitalian șesezeci și cinci de mii din oastea cea împărătească și pre Ipátie încă l-au prins viu și l-au ținut supt pază în Mesia pînă la anul viitoriu. În războiul acesta au dobîndit Vitalian nemăsurată summă de bani, carea o trimesese împăratul să se plătească oastea, nenumerate arme și tot feliul de zăhărea[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 22 *Anastasii Dicori.*

---

[a] Împăratul Anastasie era monofizit, spre deosebire de majoritatea supușilor săi, și voia să pună la conducerea Bisericii orientale oamenii săi, propovăduitorii monofizitismului.

[b] Comitul federaților (*comes foederatorum)* era comandantul regimentelor de mercenari barbari, însă într-un alt sens decît cel cunoscut pînă în vremea împăratului Anastasie, cînd prin *foederati* se înțelegeau barbarii care, organizați în unități independente, dădeau ajutor romanilor. Începînd cu secolul al VI-lea, aceste unități vor fi numite socii.

[c] Vitalian, originar din Dobrogea, era fiul lui Patriciolus, și îndeplinea funcția de comite al federaților din aceste părți dunărene și pontice, fiind subordonat pe linie militară lui Hypatius, care era *magister militum per Thracias* (conducătorul oștilor din Tracia).

Anul 514. „În anul acesta (scrie sîntul Theofan[1]) Vitalian, cuprinzînd toată Thrachia, Schythia și Mesia (așadară și Dachia) și avînd cu sine prea mare mulțime de hunni și de bulgari, au luat Anhialul și Odyssópoiul și, prădînd toate pînă în Țarigrad, pre Chyril, magistrul oștilor din Thrachia, încă l-au prins. Ci părtinind/ Țari-
138 gradului, tabăra ș-o-au așezat la locul ce se chiamă Sosthénie. Iară Anastasie deznădăjduind despre toate, au trimis pre unii dintră senatori să se roage de pace și au jurat cu tot senatul cum că va chiema în Heraclea Thrachiei pre episcopii cei sîrguniți. Vitalian au mai poftit ca prinții sau căpeteniile fieștecării scoale încă se joare pe aceaia; și ca pre Machidonie Țarigrădeanul și pre Flavian ..... se-i întoarcă în scaunele sale, din care cu nedreptul fusese lepădați, și ceialalți episcopi încă să se întoarcă în episcopiile sale, apoi așa să se strîngă sobor, la care sobor să se chieme și patriarhul Romei cu toți episcopii, ca așa, cu judecată de obște, să se îndrepte cele ce fără de cale se orînduise asupra catholicilor. Jurînd pre toate acestea împăratul, senatul și alții din magistráturi și din popor și încredințînd cum că așa se vor plini toate, s-au făcut pace și Vitalian s-au înturnat acasă.

Patrichiul Secundin, cumnatul lui Anastasie de pe soră și tatăl lui Ipatie, încă căzînd la picioarele lui Vitalian, cu multe lacrămi au căpătat, slobod și sînătos, pre fiiul său, Ipatie, din legăturile în care se ținea în Mesia.

Într-aceaia Hormisda, episcopul Romei, întețit de Theodoric, și ca se răsplătească lui Vitalian, pre Evodie episcopul și pre Vitalian arhidiaconul, i-au trimis la soborul în Heraclea chiemat. Venit-au și alți episcopi din mai multe locuri, ca la doao sute, carii înșălîndu-se și de prócletul împărat și de Timotheu, episcopul Țarigradului, fără de ispravă s-au înturnat de-unde venise. Pentrucă procletul împărat strîcînd toată tocmirea, pre ascuns înștiințasă pre papa de la Roma se nu vină; că sacra cu care se făcea a chiema pre papa la soborul ce era a se face în Heraclea o dădusă lui Vitalian se-o trimită în Roma.“

Aşişderea scriu Anastasie Bibliothecariul[2], Chedren[3], Marchellin Comitul[4] şi avtorul Mischellei[5].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 23 *Anastasii Dicori.* [2] Anastasius Bibliothecarius, p. 54. [3] Georgius Cedrenus, t. 1, p. 360. [4] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 7, Senatore solo cos. [5] Author *Historiae Miscellae*, lib. 15.

Anul 515. „În anul acesta (iară sîntul Theofan[1] scrie), aţîţat fiind Vitalian de jurămînturile cele strîmbe ale lui Anastasie, multe rele au făcut în oştile lui şi împrotiva împărăţiei, pentrucă, năcăjindu-i cu ucideri, cu răpiri şi cu lepădări din numerul ostaşilor, mai preurmă, spre mai mare batjocură, vindea ostaşii cîte unul pe cîte un obol sau bănuţ.“

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 24 *Anastasii Dicori.*

Anul 516. Mihail Lecvien[1] la anul acesta aduce cuvintele lui Marchellin/ **139** comitului, din care arată că Anastasie avgustul, în anul de-acum, au chiemat înaintea sa pre mai mulţi arhierei, între carii au fost aceştea, dintră români: Domnión al Sardichei sau Triadiţei, Gaian al Naissului sau Nissei, Alchís al Nicopoiului şi Evangél al Pavtaliei; ci pre Domnion şi pre Evangel îndată i-au slobozit acasă, pentrucă se temea de ostaşii cei pravoslavnici din Illyric.

[1] Michael Lequien in *Oriente christiano*, t. 2, p. 307.

Anul 517. Fiindcă împăratul Anastasie Dícorul nu se lăsa de strîmbătăţile sale, Vitalian românul încă nu înceta de-a se război cu dînsul[a]; drept aceaia, în anul de-acum, au prădat Machidonia şi Thessalia, agiungînd pînă la Thermópyle şi la Epirul cel vec. În războiul acesta pre atîţa au robit ostaşii lui Vitalian, pre cîţi n-au putut rescumpăra trimişii împăratului cu banii dintr-o mie de funţi de aur bătuţi, pentru aceaia ostaşii, mai ales călărimea geticească, carii fost-au hunni sau români din colonii lui Traian? gîceşte tu, pre cîţi nu i-au rescumpărat Ioann, prefectul Illyricului, lipsindu-i cu ce, sau i-au dus robi împreună cu casnicii lor, sau i-au tăiat pre zidurile cetăţilor celor închise[1].

---

[a] În realitate, Vitalian a fost înfrînt în anul 515 sub zidurile capitalei şi n-a reapărut pe scena istorică decît în anul 517, cînd a reuşit să-şi reorganizeze o armată destul de puternică.

[1] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 10-ma, Anastasio et Agapito coss.

Anul 518. Acesta e anul cel fericit, întru carele mai vîrtos Resăritul s-au mîntuit de împărăţia lui Anastasie, celui fără nici o credinţă, carele, tunînd ceriul, fugea dintr-o chilie întralta, vrînd să se ascundă, ci puterea de sus mai tare au fost decît paza omenească, pentrucă Anastasie Dicorul au picat mort, de fulger fiind lovit sau de trăznet? nu se ştie. Aceasta se ştie că au perit în 9 iulie, în vîrstă de 88 de ani, după ce au împărăţit ani 27, luni 3; întru a căruia loc oastea şi senatul au ales împărat pre Iustin cel dintîiu, carele au fost născut în Illyric, din părinţi mişei; ci naşterea cea de mic stat o-au întărit cu vîrtuţile sale[1].

Nu e de a se tăcea ce s-au întîmplat cu Vitalian după moartea împăratului Anastasie, despre carele aşa scrie sîntul Theofan[2]: „Iară numitul de-asupra, Vitalian, după moartea lui Anastasie, aşa de priimit s-au făcut Marelui Iustin, cît au dobîndit deregătorie de magistru de oaste[a] şi, mergînd în Ţarigrad, s-au făcut consul şi comit de present[b], καὶ κόμιτα πρεσέσντου şi întru atîta graţie era la împăratul, cît au lepădat împăratul, pentru dînsul, pre Sever, şi au poruncit de l-au ucis“.

---

[a] Magistru de oaste — *magister militum*. Vitalian a fost un timp comandantul trupelor din Tracia *(magister militum per Thraciam)*.

[b] Comit de present — *magister militum praesentalis*; era comandantul militar ataşat persoanei imperiale. În vremea lui Constantin se instituie: *magister peditum*, comandantul infanteriei; *magister equitum*, comandantul cavaleriei, şi *magister militum praesentalis*, comandantul trupelor de pe lîngă împărat. Mai tîrziu numărul lor creşte, ajungînd la trei comandanţi în Occident şi la cinci în Orient, dintre care doi erau *praesentales*. Sarcina acestora din urmă era aceea de a apăra capitala.

Ghérman din Capua[3] încă aşa scrie despre Patérn, arhiepiscopul 140 Babbei, / şi despre Vitalian : „Preamilostivul împărat, în adunarea cea de obşte, în carea şi noi am fost de faţă, pre episcopul Patern şi pre luminatul bărbat Vitalian i-au priimit în graţia sa, iară pîrîtorilor le-au poruncit să se roage episcopului său de ertare". Pîrîtorii aceştea era mónahii din Schythia, carii făcea pre Patern, arhiepiscopul său, nestorian, pentrucă nu le îngăduia se propoveduiască : „că unul din prea Sînta Troiţă au pătimit pentru noi".

Tot întru acesta an au scris soborul din Ţarigrad, patriarhului iarăş din Ţarigrad, lui Ioann, despre Sever, patriarhul Antiochiei, şi despre alţi eritici, despre ale căriia înştiinţări iscăliturі, Lecvien[4] aşa scrie : „s-au iscălit : *Amantie Micul, episcop al cetăţei Nicopoiului din Mesia, a doao, cu mîna sa.* Carea iscălitură greceşte nu se află, fără numai lătineşte, de-unde se poate închide că Amantie numai lătineşte s-au iscălit." Eu adaog că numai lătineşte au şi ştiut Amantie, pentrucă era român din colonii lui Traian prăsît. Vezi ce s-au zis la anul 458.

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ult. an. *Anastasii Dicori;* Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Idem S. Theophanes, *ibidem* ad an. primum Iustini I aug. [3] Germanus Capuensis in epistola, hoc anno, missa ad Hormisdam Papam. [4] Lequien in *Oriente christiano,* t. 1, p. 1223.

Anul 519. „În anul acesta (zice s. Theofan[1]), Vitalian cu vicleşug s-au omorît ἐδολονήθη de ţarigrădeni, din mînia carea o avea asupra lui, pentru uciderile cele prea multe ce se făcuse cînd s-au rădicat în coantra lui Anastasie." Ci Catona[2] zice că Vitalian s-au omorît de Iustinian, prin vicleşug. Eu nu ştiu de-unde o-au supt aceasta Catona? carele şi moartea lui Vitalian încă o întîrzie cu un an.[a]

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 2 Iustini I aug. [2] Katona in *Synopsi chronologica.*

---

[a] Istoriografia modernă îi dă dreptate lui Katona. Vitalian a fost omorît în anul 520, din ordinul lui Justinian, în timp ce se ducea la o masă în palatul imperial. Prin uciderea lui Vitalian, Justinian înlătura un rival periculos. Îndată după uciderea lui Vitalian, Justinian a preluat funcţia de *magister militum praesentalis* şi apoi pe aceea de consul, funcţii pe care le deţinuse Vitalian.

Anul 522. Cabád, craiul persilor, se scoală cu războiu împrotiva împăratului Iustin, al căruia sporiu se împedecă de Belisarie şi de Sitta, povăţuitorii oştilor împăratului Iustin[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 5 Iustini I aug.; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 524. Împăratul Iustin goneşte eriticii, pentru carii în zădar se roagă Theodoric Amal, craiul ostrogothilor şi al Italiei, prin solul său, anume Ioann[1]. Theodoric încă se abate de la bunetele sale şi, în anul de-acum, omoară pre Boeţie, iar în anul viitoriu pre Symmac, socrul lui Boeţie, oameni de frunte din Roma[2].

[1] S. Theophanes ad an. 7 Iustini I aug.; Katona, l. c. [2] Cassiodorus in *Chronico.* /

141 **Anul 526.** Theodoric Amal, craiul ostrogothilor şi al Italiei, s-au căit că au omorît pre Boéţie şi pre Symmac şi întru atîta s-au turburat la fire, cît i s-au năzărit că vede capul lui Symmac pre ceriu în semnul peştelui, din carea năzărire spăimîntîndu-se şi bolnăvindu-se au murit în 30 avgust, în vîrstă de 70 de ani[a], căruia i-au urmat Atalaric, nepotu-său din fată, ci fiindcă Atalaric era prea tinăr, tutela lui o-au purtat mumă-sa, Amalasúnta, carea au pus otar între stăpînirile ostrogothilor şi a visigothilor rîul Ródanului[1].

[1] Cassiodorus in *Chronico;* Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 527. Împăratul Iustin cel dintîiu, în anul de-acum, au numit avgust şi collegă şie pre Iustinian cel dintîiu, apoi la a patra lună după aceaia au murit întru întîia zi a lunei lui avgust, în vîrstă de 77 de ani. După moartea lui Iustin, n-au mai trebuit să se facă noao alegere de împărat, pentrucă era de faţă Iustinian, feciorul lui Savatie și al Viglenízei, sororei reposatului împăratului Iustin, carele au și început sîngur a oblădui toată împărăția Resăritului[1].

---

[a] Descrierea morţii lui Theodoric este bazată pe legendă. În realitate, regele ostrogot a murit de dezinterie.

Înțelegînd aceasta muma și tutrița lui Atalaric, Amalasunta, cu grabă au trimis soli de pace și de pretenșug la Iustinian avgustul, apoi așa voind ostrogothii, au lepădat dascălii de lîngă fiiul său, Atalaric, ca se nu învețe, părîndu-li-se că învățătura se împoncișază cu vitezșugul[2].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 1 Iustiniani aug.; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Author *Historiae Miscellae*, lib. 16; Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 528. Despre începerea împărăției avgustului Iustinian celui dintîiu, în doao cărți ale sale vorbește Procopie; în cea dintîiu[1] zice: „Cînd au dobîndit împărăția Iustinian, unchiul lui Gherman, antele, vecinii slovenilor, trecînd Dunărea, cu mare oaste au năpădit în otarele romanilor. Iară Gherman, pre carele numai de curînd îl făcuse împăratul magistru oștilor din Thrachia, lovindu-se cu oștile nemicilor, pre iale le-au învins și mai le-au stîns.“ În ceaialaltă carte[2], adecă în *Istoria cea ascunsă*, mai amar scrie despre Iustinian, zicînd: „De cînd au început a împărăți Iustinian, hunnii, slovenii și antele mai în toți anii au jăfuit prea fără de milă Illyricul și toată Thrachia, Țeara Grecească, Chersonesul și toate țerile și noroadele, cîte sînt între Marea Egheului și oștezele Țarigradului. Așî crede că în fieștecarea năpădire mai mulți de cîte doao sute de mii de romani sau s-au tăiat, sau s-au robit, întru atîta, cît în **142** țerile / acestea nu e de a se vedea fără numai pustietatea Schythiei. Ci hunnii și slovenii și alți varvari încă nu s-au întors întregi acasă, pentrucă în attacuri, în baterile cetăților și în războaele cele fără de noroc, multă vărsare de sînge au suferit și ei, ca nu numai romanii, ci și varvarii se cunoască inima cea rîvnitoare de sînge a lui Iustinian.“ Pînă aci Procopie, dintru a căruia cuvinte, doao poți culege: una, că colonii lui Traian, beții strămoșii noștri, încă n-au remas nejăfuiți de varvarii de Procopie numiți, alta, că hunnii n-au fost usebiți în viță, de sloveni[a], precum aceasta o arată și Șenleben[3], în *Istoria Carnioliei.*

[1] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3, c. 40. [2] Idem Procopius in *Historia arcana*, cap. 18 sive pag. 52. [3] Ioann. Ludov. Schönleben in *Historia Carnioliae*, t. 1, parte 3-tia.

Anul 529. Iustinian avgustul, în anul acesta, au dat afară cartea legilor cea de pre numele lui numită, carea pînă în tîmpul nostru se ține și se învață în toate universitățile, ca un izvor a tuturor legilor omenești[1].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 530. Belisarie și Sitta, carii încă de împăratul Iustin fusese trimiși împrotiva lui Cabad, craiul persilor, în anul de-acum foarte vitezește s-au purtat, pentrucă Belisarie au învins pre Peróz, în Mesopotamia, iară Sitta pre Mermoróe[b], în Persarmenia[1], carii era povățuitorii lui Cabad.

Iară bulgarii, în anul acesta, iară au prădat Thrachia, împrotiva cărora grăbind Mundon[c], povățuitoriul oștilor din Illyric, despre carele, cum mi se pare, s-au vorbit la anul 505, pre cinci sute i-au tăiat, pre ceialalți i-au fugărit[2].

În Africa, Gelimér, fiiul lui Gelarîd, strănepotul lui Genseric, craiului vandalilor, încă s-au sculat asupra craiului Hilderíc și l-au despuiat de crăimea vandalilor, carea crăime apoi, în Gelimer, au avut sfîrșitul[3].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 4 Iustiniani aug.; Katona in *Synopsi chron.* [2] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 8, Lampadio et Oreste coss. [3] Procopius, *De bello Vandalico;* Katona, l. c.

---

[a] Este evident că Șincai face o confuzie atunci cînd îi socotește pe huni și pe slavi de aceeași rasă. Această confuzie e datorată faptului că în vremea în care Șincai își scria *Cronica* încă nu se făcuse un istoric amănunțit al diverselor popoare care au atacat Imperiul roman.

[b] Mermoroe (Mihr-Mihroe), general persan, bătut de Sittas lîngă orașul Satala în Armenia romană. Persarmenia, în cazul de față, este partea Armeniei, stăpînită de perși, unde Sittas ocupă, după bătălia sus-amintită, mai multe localități.

[c] „Povățuitorul oștilor din Illyria“ este egal cu *magister militum per Illyricum.*

Anul 531. Mai nenorocos au fost Belisarie în anul de-acum, pentrucă, silit fiind de ai săi să se bată, s-au biruit de Azareth, povăţuitoriul lui Cabad. Cabad, craiul persilor, încă au murit, căruia i-au urmat Hósroe[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 5 Iustiniani aug.; Katona in *Synopsi chron.* /

143 **Anul 532.** Ţarigrădenii, nendestulindu-se cu purtarea avgustului Iustinian, au jurat asupra lui, a cărora răscoală o-au aşezat împăratul, tăind treizeci de mii dintră dînşii[1].

Împrotiva Amalasuntei încă au jurat unii dintră ostrogothi; drept aceaia Amalasunta au aşezat cu avgustul Iustinian cum se fugă la dînsul şi după aceaia omorînd pre trei dintră conjuraţi, au potolit răscoala[2].

[1] Author *Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] *Iidem*, ll. cc.

Anul 533. Împăratul Iustinian face pace cu Hosroe, craiul persilor, apoi pre Belisarie îl trimite în coantra vandalilor în Africa, carele au învins pre Gelimer şi au luat înapoi cetatea Cartagului. Ci Gelimer s-au împreunat cu frate-său, Ţazón, şi lovindu-se cu Velisarie iarăş s-au învins, perzînd toată tabăra, în carea foarte multă blagă au aflat Velisarie[1].

[1] Procopius, *De bello Vandalico;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 534. Gelimer, craiul vandalilor, după perderea taberei cea din anul trecut, fugise în muntele Pappua, unde, încungiurat fiind de Fara, generariul lui Velisarie, la atîta foamete au venit, cît în anul acesta i-au căutat să se dea prins; pre carele Velisarie l-au dus în Ţarigrad şi formos triumf au ţînut de pre el. Aşa s-au stîns şi crăimea şi numele vandalilor, în Africa.[1]

Iară Amalasunta, murindu-i feciorul Atalaric, craiul ostrogothilor şi al Italiei, în vîrstă de 16 ani, s-au măritat după Theodat, feciorul Amalafridei, sororei lui Theodoric Amal şi au făgăduit împăratului Iustinian că-i va da Italia, şi Theódat au făgăduit că-i va da Toscana, ci Theodat n-au ţînut făgăduinţa şi pre Amalasunta, vara şi muerea sa, prin carea au fost înălţat la crăime, încă o-au omorît.[2]

[1] Procopius, *De bello Vandalico;* Katona in *Synopsi chronologica.* [2] [Author *Miscellae*, lib. 16; Katona, l. c.

Anul 535. Pentru uciderea Amalasuntei şi pentrucă nu s-au ţînut făgăduinţa, se dea îndărăpt romanilor Italia şi Toscana, Theodat, craiul ostrogothilor, avgustul Iustinian i-au poruncit războiu şi Belisarie au cuprins Sichilia, dară ostrogothii au biruit pre Mund, povăţuitoriul romanilor în Dalmaţia[1].

Bulgarii încă trecuse în Mesia-de-Gios, pre carii i-au bătut, Ţitta patrichiul[a], la rîul Iatrului[2], care la Nicopoiu se varsă în Dunăre[3].

[1] Procopius, *De bello Gothico;* Author *Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi*
144 *chron.* [2] Marcellinus Comes in *Chronico*, Indictione 13, Belisario / solo consule.
[3] Hofmannus in *Lexico universali;* Bruzen in *Dictionario geographico.*

Anul 536. Theodat înţelegînd învingerea ce o avusese ostrogothii de Mund, povăţuitoriul romanilor în Dalmaţia, au stricat toate legăturile cu împăratul Iustinian; pentru carea faptă, dară mai vîrtos pentrucă Belisarie au cuprins Neapolul şi Roma, ostrogothii l-au pus gios din crăime şi au ales în locul lui pre Vitíge, carele au tăiat pre Theodat cînd fugea cătră Ravenna şi însurîndu-se, au luat şie muiere pre Matasunta, fata Amalasuntei; apoi au mînat înainte războiul cu romanii[1].

[1] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3; Author *Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi chronologica.*

---

[a] În anul 535 Sittas, patriciu şi *magister militum praesentalis*, bate pe bulgari la rîul Jatrus (Jantra).

Anul 537. Vitíge, craiul ostrogothilor, în anul acesta au încungiurat Roma cu 150.000 de ostaşi, carea vitezeşte o-au apărat Belisarie numai cu cinci mii de ostaşi[1].

Atunci au încungiurat Belisarie Roma cu zid, care pînă în zioa de astăzi custă, nici e făcut ca alte ziduri, oblu la nori, ci răsturniş în afară, ca se nu se poată urca înlăuntru varvarii, de care zid mult m-am mirat, cînd l-am văzut.

[1] Procopius; Author *Miscellae* et Katona, ll. cc.

Anul 538. În Italia Belisarie au trimis pre Ioann se cuprindă Arimínul, iară Vitige au lăsat încungiurarea Romei şi s-au cărat după Ioann, ci Belisarie au învins pre ostrogothi, carii fugea de la Roma şi pre cei ce încungiurase Ariminul, cu venirea sa i-au spăriiat şi i-au fugărit de lîngă Arimin[1].

Almintrelea au curs lucrurile romanilor în Schythia-cea-Mică şi în Mesia-de-Gios, pentrucă doi crai ai bulgarilor, Vulgher şi Drungo, carii biruia o parte a Dachiei-ceii-Veche, fiind povăţuitori oştilor româneşti în Mesia Iustin, iară în Schythia Baudarie, au trecut Dunărea şi au început a prăda amîndoao ţerile, cărora eşindu-le în coantră numiţii povăţuitori, Iustin au picat în războiu, întru al căruia loc au fost pus Constantin, feciorul lui Florentie; iară bulgarii au pătruns pînă în părţile Thrachiei. Carea înţelegîndu-o Acum hunnul, magistrul oştilor din Illyric, căruia îi fusese în botez nănaş împăratul Iustinian, au grăbit împrotiva bulgarilor şi încungiurîndu-i, foarte reu i-au frînt, omorîndu-le amîndoi craii şi luînd de la ei toată prada; ci cînd se înturna Acum şi romanii veseli şi fără de vreo frică, au nimerit alţi bulgari, carii au biruit pre romani şi între ceialalţi au prins cu laţul pre Acum, pre Constantin şi pre Godílla; ci Godilla au tăiat laţul cu sabia şi au scăpat, Constantin s-au rescumpărat cu o mie de nummi, dară pre Acum hunnul l-au dus bulgarii cu sine, rob[2]. /

145 [1] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 12 Iustiniani I aug.; Author *Miscellae*, lib. 16; Georgius Cedrenus, t. 1, p. 371; Anastasius Bibliothecarius, p. 62.

Anul 539. După ce au robit bulgarii pre Acum hunnul, magistrul oştilor din Illyric, Mund, carele de viţă era gépid, au mers în Ţarigrad, unde fu priimit de împăratul Iustinian cu mare cinste şi dragoste, nu numai el, ci şi feciorul lui; de-aci l-au numit magistru oştilor şi l-au trimis în Illyric, în locul lui Acum, căruia cînd „mergea (zice sîntul Theofan[1]) nici era departe de Illyric, i-au închis calea o oaste nenumerată a bulgarilor, ci el ş-au deşchis calea cu ferrul, şi năvălind în nemici, pre toţi i-au şters de pre lume. Pre povăţuitorii cei mai aleşi cu mai mulţi robi i-au trimis în Ţarigrad, unde batjocorindu-i în tot chipul, i-au trecut prin cercul (cel mare) . După aceaia, în Thrachia au fost adîncă pace, nici au mai îndrăznit hunnii (mai zice-aş : bulgarii, de n-au fost tot de o viţă hunnii cu bulgarii, precum s-au zis la anul 528) de-aci înainte a trece Dunărea. Ce iaste mai mult, pre robii cei din bulgari i-au trimis împăratul în Armenia şi în Lázica de i-au scris între ostaşi“. Aşişderea scriu Gheorghie Chedren[2] şi Seth Calvisie[3] despre Mund şi despre bulgari.

În Italia ostrogothii, în anul de-acum, au stricat Mediolanul, iară Belisarie au luat Fésulele şi Avximul, apoi au încungiurat pre Vitige în Ravenna[4].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 13 Iustiniani I aug. [2] Georgius Cedrenus, t. 1, p. 372. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [4] Author *Historiae Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 540. Hósroe, craiul persilor, aţîţat fiind de solii lui Vitige, craiului ostrogothilor, rumpe pacea cu romanii şi arde cetăţile Sura, Verea şi Antiohia[1], iară Vitige nemai putînd suferi foamea în Ravenna, s-au dat pre sine lui Belisarie rob, pre carele ducîndu-l Belisarie în Ţarigrad, Iustinian avgustul l-au făcut patrichiu, dară nu mult au trăit ca patrichiu, murind după doi ani[2].

[1] S. Theophanes ad an. 14 Iustiniani I aug.; Katona in *Synopsi chronologica*.
[2] Author *Miscellae*, lib. 16; Baronius ad h. a.; Katona, l. c.

---

[a] Prin „cercul cel mare“, Şincai înţelege *circus maximus*.

Anul 541. După ce au prins Belisarie pre Vitige, ostrogothii bucuroşi ar fi priimit craiu loruşi sau pre Belisarie sau pre Uráia, ci
ei n-au priimit crăimea; drept aceaia ş-au ales craiu pre Hildebáld,
nepotul lui Theud, craiului visigothilor, carele au omorît pre Uraia
ostrogothul, cu vicleşug; ci Hildebald încă nu o-au mînat îndelung,
146 pentrucă în anul acesta fu ucis, căruia i-au/ urmat Eraríc, ales
fiind de rugíi, neamul său, pre carele după cinci luni aşişderea
l-au omorît ostrogothii şi au ales în locul lui pre Tótila, nepotul
lui Hildebald din frate, carele au vindecat lucrurile ostrogothilor
cele frînte, pentrucă tot întru acesta an au învins pre romani la
Favenţia şi au luat îndărăpt mai multe cetăţi în Italia[1]. Acestea
şi care vor urma s-au întîmplat romanilor pentrucă pre Belisarie
l-au trimis în coantra persilor[2].

[1] Procopius, *De bello Gothico;* Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Author *Miscellae,* lib. 16; Katona, l. c.

Anul 542. Belisarie alungă pre persi din otarele împărăţiei Resăritului, ci în Italia, Totila, craiul ostrogothilor, mai de multe ori şi în mai multe locuri pre romani îi bate[1].

[1] S. Theophanes ad an. 16 Iustiniani I aug.; Katona, l. c.

Anul 543. Totila, craiul ostrogothilor, cuprinde Neapolul. Iustinian avgustul trimite în locul lui Belisarie pre Martin, pre carele îl bat persii.[1]

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 544. Avgustul Iustinian iarăş trimite pre Belisarie în Italia asupra ostrogothilor, carii în anul acesta au luat Tíburul, cetatea Italiei, nu departe de Roma[1].

[1] Idem Katona, l. c.

Anul 545. Totila în anul acesta au cuprins Firmul, Áşculul, Spolétul, Assísiul şi alte cetăţi ale Italiei şi mai pre-urmă au încungiurat Roma[1].

[1] Idem Katona, l. c.

Anul 546. Belisarie în zădar se sileşte se ducă zăhărea în Roma, pentrucă oştile din Isavria au vîndut Roma lui Totila[1].

[1] Idem Katona, l. c.

Anul 547. Belisarie neputînd suferi perderea Romei, în anul acesta, de nou au încungiuratu-o şi o-au luat înapoi de la Totila, cu mult mai tare întărindu-o, de cum o întărise în anul 537. Ci perzînd călărimea după aceaia au trecut în Sichilia[1].

[1] Procopius, *De bello Gothico;* Author *Miscellae,* lib. 16; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 548. Catona[1] scrie la anul acesta: „Împrotiva lui Iustinian
joară Arsáche şi Artaváne. Slovenii, gepidzii, longobardii şi herulii
prădează otarele împărăţiei romanilor.“ Eu nu mult înţeleg din
cuvintele acestea, căci sînt pre scurt şi încurcat scrise, pentru aceaia
147 voiu aduce aci cuvintele/ lui Procopie, măcar că Stritter[2] le aduce
la al unsprăzecelea an al războiului cu ostrogothii, adecă la anul 546.
Aşadară Procopie[3] zice: „Atunci antele, precum s-au zis, pre bărbatul acesta (pre unul dintră dînşii, carele fusese rob la sloveni şi
altul dintră români, ce era rob la ante, numai ca se scape, îl mărturisea a fi Hilbúdie, magistrul oastei romaneşti), în adunarea lor
l-au silit se zică că el iaste Hilbudie, magistrul oştilor romanilor,
lăudîndu-i-se cu cazne, de nu va zice aşa. Cînd se lucra acestea
la ante, avgustul Iustinian trimiţînd solie la varvarii aceştea, au
poftit ca se treacă toţi în cetatea cea bătrînă ce se chiamă Turn,
carea fiind aşezată dincolo de Dunăre şi zidită de împăratul Traian,

de mulţi ani era goală, prădată fiind de varvarii cei din vecini. Avgustul Iustinian au făgăduit antelor că le va da cetatea aceasta şi tot ţînutul cel din pregiur cu cădinţa cea veche, ce o avea romanii la dînsa, că va ţînea pretenşug cu dînşii şi că bani încă le va da de biu, numai de vor face cu dînsul legătură, cum că vor sta împrotiva hunnilor, cînd vor vrea se prădeză împărăţia romanilor.

Auzînd acestea varvarii, la toate s-au legat, una poftind de la împăratul, adecă se lasă pre Hilbudie se lăcuiască într ă dînşii, punîndu-l iarăş în cinstea cea mai dinnainte, de magistru al oştilor romanilor, crezînd şi ei că iaste adevărat Hilbudie. Înflîndu-se omul acela cu nădejdea, el însuş vrea se fie şi se numea pre sine Hilbudie, magistrul oştilor romanilor. Drept aceia mergînd el la Ţarigrad, l-au întîmpinat Nárses în cale şi prinzînd vorbă cu dînsul, au priceput că iaste impóstor, măcarcă vorbea lătineşte şi învăţat fiind despre semnele lui Hilbudie, multe minţea dintrînsele; pentru aceaia prinzîndu-l Narses, l-au înteţit de au spus toată tecna şi aşa l-au dus cu sine în Ţarigrad.“

Din cuvintele acestea ale lui Procopie culege întîiu, că antele, slovenii şi hunnii, în anul acesta, stăpînea Ţeara Muntenească, Moldova şi Bugeacul sau Bessarabia; a doaoa, că supt numele de sloveni se înţeleg bulgarii[a]; a treia, că romanii nu perduse de tot Dachia-cea-Veche, carea şi mai chiar se va arăta la anii viitori, unde voiu cuvînta despre cele de împăratul Iustinian, de-a stînga şi de-a dreapta Dunărei zidite; a patra, că prin hunnii aci numiţi se înţeleg secuii din Ardeal, carii lezne putea trece pre la Turnul, în împărăţia romanilor.

[1] Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Stritterus, t. 1, p. 542. [3] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3, c. 14.

148 **Anul 549**. Cît s-au înturnat din Italia Belisarie, Totila,/craiul ostrogothilor, îndată au luat Roma[1], iară Hosroe, craiul persilor, ş-au trimis oastea în Lázica[2b].

---

[a] Şincai confundă pe slavi cu bulgarii pentru că izvoarele bizantine vorbesc de atacurile şi ale unora, şi ale altora în acelaşi timp şi pentru că denumirea de bulgari a fost atribuită ulterior unei părţi a slavilor de sud.

[b] Reluarea ostilităţilor dintre bizantini şi perşi a avut loc în anul 550. Provincia Lazic (Lazistan) este obiectul acestor lupte.

Almintrelea s-au întîmplat toate întru amîndoao Dachiile, vreu a zice şi în cea Veche şi în cea Noao, pentrucă, după cum scrie Procopie[3]: „Gepidzii, carii au ţînut mai de demult Syrmiul şi toată Dachia, cît au luat Iustinian avgustul ţeara aceaia de supt stăpînirea gothilor, pre românii carii era întrînsa i-au dus în robie. Şi păşind mai nainte, au prădat împărăţia romanilor. Pentru carea faptă a lor, împăratul de-aci înainte nu le-au mai plătit ce obicinuise a căpăta mai de demult de la romani.

Iară dînd avgustul Iustinian longobardilor cetatea Nóricul cu cetăţile Pannoniei şi alte locuri, afară de aceaia prea mulţi bani, ei au lăsat patria lor şi trecînd Dunărea, s-au aşezat nu departe de gepidzi.

Unele alte locuri ale Dachiei, spre Singidón, le-au dat împăratul herulilor unde lăcuesc acuma.“

Mai aduce acelaş Procopie[4] şi zicerea solilor longobardilor, carea o-au avut înaintea împăratului Iustinian, şi sună aşa: „Mai nainte vreme, cînd gothii stăpînea Dachia (cea-Noao), gepidzii se trăsese dincolo de Dunăre, unde şezuse mai de demult cu toţii, aşa de tare temîndu-se de puterea gothilor, cît n-au cutezat vreo dată a trece Dunărea. Atunci confederaţi şi cei mai mari pretini ai romanilor, cînd, supt numele pretenşugului, şi de la împăraţii cei mai dinnainte şi de la tine, cel ce aşişderea eşti făcătoriu de bine, în toţi anii priimea congiarii (cinste de oaste sau ospeţe). Acuma bucuroşi i-am întreba pre dînşii, ce au resplătit romanilor pentru atîtea faceri de bine? Adeverat nici puţin, nici mult pot arăta. Pînă cînd n-au avut cu ce se vă vateme, pînă atunci s-au contenit mai mult de silă, decît de voe. Pentrucă toate, cîte sînt preste Dunăre, le ţîneaţi perdute şi de la cele dincoace de Dunăre îi oprea pre dînşii frica ce avea de gothii....... Pentrucă iată gepidzii, cît au văzut că gothii s-au izgonit din toată Dachia şi că voi sînteţi împedecaţi cu războiu, îndată au îndrăznit ca niscai fărădelege a năpădi în ţînutul vostru....... Syrmiul îl ţîn gepidzii, o, împărate! şi pre români îi duc în robie, fălindu-se că ei biruesc toată Dachia; după carea învingere a unui război, sau pentru voi sau împreună cu voi, sau împrotiva voastră?“

Ca se poţi mai lesne înţelege toate cîte scrie la anul acesta Procopie, poftoreşte cîte am scris la anul 457 şi 490; apoi ia sama că ostrogothii bine că au golit Dachia-cea-Noao şi au cuprins Italia, tătuşi Syrmiul, şi drept aceaia şi Panonia, o-au avut supt sine pînă la războiul lui Iustinian cu dînşii, după cum s-au arătat la anul 504.

149 Tot întru acesta an, sau în cel îndată următoriu, trăia Vitalian, arhiepiscopul Babbei, cătră carele au scris patriarhul / Romei, Vigilie, epistola ce s-au cetit întru al cincilea sobor ecumenic, din Ţarigrad al doilea. Vezi pre Lecvien[5].

---

[1] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Author *Miscellae*, lib. 16; Katona, l. c. [3] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 3, c. 33. [4] Idem Procopius, *ibidem*, c. 34. [5] Lequien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1216.

Anul 550. Şenleben[1], la anul acesta, aşa scrie: „În tîmpul acela, în Illyric, de‿e de a se crede lui Márul şi lui Diocleát, stăpînea după Ostroîl Seviolád, din remăşiţele gothilor de viţă, carele cu norocul armelor îşi lăţise crăimea pînă în Valahia şi otarele Poloniei de-acum, supjugînd şi Dalmaţia". Nici sminteşte Şenleben cînd scrie acestea, pentrucă gepidzii, carii era de o viţă cu gothii, cum s-au arătat la anul 397, pe vremea aceasta, cu adeverat stăpînea Ardealul şi ceaialaltă parte a Dachiei-ceii-Veche, ce iaste între Ardeal şi între Tysă, afară de Syrmiu şi de Illyric, precum ai putut înţelege din cele ce s-au scris la anii cei mai dinnainte; drept aceaia au trebuit se li se lăţească crăimea pînă în Valahia şi Polonia sau Galiţia de-acum.

La resărit Gúvaz, craiul lázilor şi povăţuitorii avgustului Iustinian, tot întru acesta an au bătut pre Horián, povăţuitoriul lui Hosroe, craiului persilor, iară la apus, Totila, craiului ostrogothilor, au prădat Sichilia[2].

---

[1] Ioannes Ludovicus Schönleben in *Historia Carnioliae*, t. 1, parte 3. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 24 Iustiniani I aug.; Author *Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 551. Totila, urîndu-se a se mai bate cu romanii, cere pace de la împăratul Iustinian, carea nedobîndindu-o, încúngiură Ancóna, ci în zadar[1].

---

[1] Author *Miscellae* et Katona, ll. cc.

Anul 552. În anul acesta doi crai au perit: Guvaz al lazilor şi Totila al ostrogothilor: pre Guvaz l-au omorît povăţuitorii lui Iustinian, cu mare nedreptate, numai din pizmă, iară Totila, carele n-au fost mai puţin decît Theodóric Amal, întîiul craiu al Italiei, au căzut în războiul ce au avut cu Narses[1].

---

[1] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 4; S. Theophanes ad an. 26 Iustiniani aug.; Author *Miscellae* et Katona, ll. cc.

Anul 553. Ostrogothii, după moartea lui Totila, au pus craiu pre Teia, carele culegînd oştile cele rîsipite ale ostrogothilor, în anul acesta s-au lovit cu Narses în Campania, ci fără de noroc, pentrucă, nimerit fiind de o săgeată, au picat mort în războiu, şi aşa s-au stîns cu Teia şi crăimea şi numele ostrogothilor[1]. /

150 Tot întru acest an s-au ţinut al doilea sobor în Ţarigrad, ce au fost al cincilea ecumenic, la carele s-au strîns 160 de arhierei dinpreună cu Vigilie, papa de la Roma, pentru trei capete sau lucruri, care le poţi vedea la Bail[2] şi la alţi theologi. În soborul acesta, dintră arhiereii românilor, aceştea se cetesc a fi fost de faţă: Vasilisc, mitropolitul Sardichei[3], Proiéct, episcopul Naissului[4] şi Pavel, episcopul Ulpianului din Dachia-de-Mişloc[5].

---

[1] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 4; Author *Miscellae*, lib. 16. [2] Ludovicus Bail in *Summa conciliorum*, ubi de quinta synodo oecumenica. [3] Facundus Hermianensis, *Contra Mocianum*, pag. 205. [4] Lequien in *Oriente christiano*, t. 2, p. 309. [5] Idem Lequien, t. 2, p. 311.

Anul 554. Narses, în anul de-acum, pre ostrogothii carii mai remăsese îi trimite în Ţarigrad, şi el, ca un povăţuitoriu, ocîrmuiaşte Italia în 15 ani[1].

---

[1] Procopius et Author *Miscellae*, ll. cc.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 557. La anul acesta aşa scrie Paul Diaconul[1], sau măcar cine e, carele au scris *Mischella*: „În anul al treizeci şi unul al împărăţiei lui Iustinian, au întrat în Ţarigrad un neam necunoscut şi neaşteptat, dintră aceia ce se zic avari; la a cărora vedere au eşit toată cetatea, ca cei ce nu mai văzuse neam ca acela, pentrucă avea păr foarte lung, dat îndărăpt, împletit şi legat cu petéle; iară celalalt port al lor era asemenea portului hunnilor. Aceştea fugind din ţeara lor, au venit în părţile Schythiei şi ale Mesiei (de-Gios) şi au trimis soli la Iustinian rugîndu-se ca să se priimească." Aşişderea scrie şi sîntul Theofan în *Hronografie* la acelaş an al avgustului Iustinian.

[1] Paulus Diaconus, lib. 16.

Anul 558. Pre lăcuitorii Ţarigradului în anul acesta, după cutremurul pămîntului, i-au năcăjit ciuma şi venirea hunnilor pînă la dînşii[1], căci hunnii, carii lăcuia în Bugeacul şi ţînutul Oţacóvului de-acum, precum s-au arătat la anii cei mai dinnainte, şi se poate vedea din Procopie[2], au prădat Dobrodiţul şi Thrachia pînă în Ţarigrad.

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 32 Iustiniani I aug.; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Procopius, *De bello Gothico*, lib. 4.

Anul 559. Belisarie văzînd prada ce se făcea de hunni[a], s-au rădicat asupra lor şi cu stratagémă militărească i-au învins; Iustinian 151 tătuşi au cumpărat pacea cu bani de la dînşii[1]/ după obiceiul cel reu mai al tuturor împăraţilor Resăritului, cu care mai pre-urmă au şi mîncat împărăţia strămoşilor noştri, carii nu cu banii, ci cu peptul sta în coantra varvarilor.

[1] Procopius in *Historia arcana*; Author *Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi chronologica*.

---

[a] E vorba aici de marea incursiune pe care o fac cutrigurii, sub conducerea lui Zabegan, şeful lor. Profitînd de faptul că Dunărea era îngheţată şi luînd cu ei slavi şi bulgari, au devastat Tracia şi au ajuns pînă sub zidurile Constantinopolului.

Anul 563. În anul acesta mai mulţi au jurat asupra avgustului Iustinian celui dintîiu, între carii suppunîndu-se a fi şi Belisarie, de toată cinstea s-au despuiat prin Iustinian[1].

[1] S. Theophanes ad an. 36 Iustiniani I aug.; Katona, l. c.

Anul 564. Avarii venind în Evropa, mai multe neamuri îşi supun şie, pînă şi pre remăşiţele hunnilor ce au fost supt Attila, cu carii şi cu supunerea gepidzilor au cuprins mare parte a Dachiei-ceii-Veche; zic, mare parte, pentrucă într-o parte a Dachiei Veche, adecă în Valachia de-acum, au remas bulgarii, slovenii şi antele, precum se va arăta la anii viitori[1]. Aci socoteşte cît reu n-au suferit strămoşii românilor, cînd de supt unii varvari trecea supt alţii!

[1] Author *Miscellae*, lib. 16; Katona in *Synopsi chronologica Avarum*.

Anul 565. În anul 563, Belisarie n-au fost orbit de ochi, precum au bîrfit oare carii scriitori de sátiri, ci numai cît au fost lipsit de toate deregătoriile şi toată cinstea, pentru prepusul ce avea împăratul Iustinian asupra lui; drept aceaia cunoscînd Iustinian nevinovăţia lui Velisarie, în anul acesta i-au întors toate, dară Belisarie după aceaia nu mult au trăit, ci au murit în bune cărunteţe, pre carele, după şepte luni, l-au urmat avgustul Iustinian cel dintîiu, pentrucă şi el au murit în 13 noemvrie, în vîrstă de 83 de ani, după ce au împărăţit ani 38, luni 3, zile 13.[1]

Lui Iustinian celui dintîiu i-au urmat întru împărăţie Iustin al doilea, carele îi era nepot din soră, ci n-au fost aşa de norocos ca unchiul său, precum se va arăta la anii viitori[2].

Zică cine ce vrea despre avgustul Iustinian cel dintîiu, pentrucă au ţinut supt régulă pre toţi arhiereii, încă şi pre patriarcii Romei, dară eu însumi zic, nu din mine, ci din avtorii pre carii am cetit, că Iustinian, dintră toţi împăraţii Resăritului, numai sîngur se află, carele maestatea romanilor nu numai în tîmpul său o-au ţinut, cîştigînd îndărăpt Africa şi Italia, ci pînă în vremea noastră o-au întemeiat cu legile, despre care am cuvîntat la anul 529.

Afară de aceasta, cetăți și orașe încă atîtea sau au zidit sau au dires, cîte altul nici unul[a]. Dintră care cetăți și orașe, cele ce se țîn de amîndoao Dachiile le-aș fi adus la anii, în carii s-au zidit sau s-au dires, ci Procopie, carele au scris despre dînsele, n-au însemnat anii; drept aceaia eu încă le aduc aci, la anul cel mai de pre-urmă al lui Iustinian./

152 Așadară scrie Procopie[3] despre cetățile și orașele lîngă Dunăre așezate (căci cele mai departe de Dunăre aci nu le voiu aduce), precum urmează zicînd:

„Mai de demult împărații romanilor, ca se împedece pre varvarii cei dincolo de Dunăre așezați de la trecerea eii, încungiurase țermurii Dunării cu orașe și cu cetățuici și de o parte și de alta. Dară acestea nu așa le zidise ca se nu se poată apropiia cei ce vrea se le bată, ci numai ca se nu fie cu totul fără pază rîpa Dunărei, pentrucă varvarii cei ce lăcuia în părțile acelea se îngrozea de baterea zidurilor. Mai multe întăriri custa numai dintr-un turn, de-unde bine se zicea monopyrghii, în care puțintei străjari se țînea; și aceasta în tîmpul de-atunci era destul, ca să se teamă varvarii a se apuca de romani. Iară după aceaia Attila cu prea mare oaste năvălind, întăririle acelea cu puțînă osteneală le-au strîcat și împărăția romanilor o-au prădat, nimine stîndu-i împrotivă. Mai pre-urmă avgustul Iustinian cele strîcate le-au dires, nu în forma cea dîntîiu, ci în altă formă, ca se fie cu mult mai tari; preste acelea, noao încă mai multe au făcut...

Dunărea e rîul cel mai aproape de Dachia, carea usibește pre varvarii cei ce sînt de-a stînga eii de la românii care sînt de-a dreapta. Drept aceaia pre Dachia aceasta, romanii o numesc Rîpoasă, pentrucă cuvîntul lătinesc *ripa* însemnează țermure (de rîu) sau rîpă. În rîpa Dunărei, întîia cetate (a Dachiei-ceii-Rîpoase) au fost Singidonul (acum Semendria sau Zenderovul[4] în Serbia), pre carea cetate luîndu-o varvarii, pînă din pămînt o-au fost strîcat, ca și pre alte cetăți. Pre cetatea aceaia, avgustul Iustinian o-au dires cum au fost mai nainte și o-au încungiurat cu ziduri foarte tari, cît iarăș e cetate de frunte și vestită.

Afară de aceaia au făcut o cetățuică noao prea întărită și opt miluri departe de Singidon, carea cu dreptate s-au numit, pentru aceaia, Octav, ὤκταβον.

Mai încolo era Viminachiul, cetatea cea bătrînă, din fundămînt stricat; cetatea aceasta așa o-au dires împăratul, cît se vede a fi noao."

Despre Viminachiu nu se vîjesc avtorii, cum s-ar chiema în tîmpul de-acum; ci mie mi se vede că Nigher [5] are drept, carele zice că iaste Vidinul.

Merge mai încolo Procopie[6] și zice: „De la cetatea Viminachiu mai încolo mergînd în țermurele Dunărei, sînt trei cetățuici: Picnul, Cupul și Novele (acuma Novomont[7] în Bulgaria, unde au fost așezat legionul cel dintîiu italienesc), a cărora și zidirea și numele numai dintr-un turn era mai nainte, ci acuma Iustinian avgustul atîtea olate și turnuri au făcut întrînsele, cît nu în zădar se numesc cetăți./

153 În direptul Novelor, de ceaialaltă parte a Dunărei, era un turn mai de demult părăsit, anume Literata; Lederata o-au numit cei bătrîni. Din turnul acela, mare și prea tare cetate au făcut împăratul nostru.

După Nove sînt cetățuicile acestea: Cantavazátele, Smórnele, Cămpele, Tanátele, Zérnele și Ducheprátul; și în rîpa cea dincolo, multe altele, care le-au zidit din fundămînt.

Urmează cetatea cea de avgustul Traian făcută ce se chiamă Caput Bovis (Capul-Boului), după aceaia orașele Zanes; care toate prințul nostru foarte tare le-au îngrădit și le-au pus în stat de-a nu se putea lua.

Nu departe de orașul Zanes iaste cetățuica ce se numește Punte, *Pontes*. Tăindu-se aci rîul, o parte nu prea mare a rîpei o încungiură, apoi întorcîndu-se la albia sa, iarăș se amestecă... Iară de unde se chiamă locul Punți, și cum se silește Dunărea la albia sa, acuma voiu spune. Avgustul Traian, ca un bărbat harnic, neputînd suferi să i se otărască împărăția prin Dunăre, s-au grăbit a face pod preste dînsa, ca se poată fără de împedecare trece, de cîte ori va vrea se meargă împrotiva varvarilor celor dincolo. Dară eu nu mă silesc a spune cum s-au făcut podul acesta, ci spună Apollodór Damaschinul, carele au fost arhitectul podului. Înse podul acesta romanilor, după aceaia, nu mult au folosit, pentrucă, cu vreme, și pentru înundarea Dunărei și pentru vechimea lui s-au urluit (vezi anul 104). Atuncea Traian au făcut doao cetățuici întru amîndoao rîpele Dunărei și pre cea din partea cea dincolo (de cătră Dachia Veche) o-au numit Theódora, iară pre cea din Dachia-(cea-Noao) după lătinie, Punte, Pontem. Ci fiindcă cu urluiturile și fundămîntul podului așa s-au împlut Dunărea, cît pre acolo nu pot trece luntrile, drept aceaia trebue se-și mute cursul și iarăș se și-l întoarcă în albia sa, ca se rabde luntrile. Stricîndu-se cetățuicile acestea amîndoao și de vechime și de varvari, avgustul Iustinian, Puntea, carea era de-a dreapta, o-au zidit de nou și o-au dires cu prea tare fábrică, apărînd Illyricul despre partea aceasta; ci de Theodora, carea e de ceaialaltă parte, n-au avut grijă, ca de una ce era de-ndămîna varvarilor."

---

[a] Admirația lui Șincai față de Justinian se explică prin influența iluministă asupra gîndirii lui istorice, Din felul în care istoricul ardelean judecă activitatea politică și juridică a împăratului se poate vedea că Șincai era de acord cu principiul despotismului luminat.

De la podul lui Traian în gios pînă în Marea Neagră, mai multe cetăți și orașe au zidit sau au dires împăratul Iustinian cel dintîiu, precum scrie acelaș Procopie[8], ci eu acelea le las ca se nu fiu prea lung la anul acesta, dară le voiu aduce la anii viitori, unde mi se va da prilej. Acestea, care le-am scris aci, numai pentru aceaia le-am scris, ca se poți vedea că Dachia-cea-Rîpoasă din sus au început, de la Singhidon.

[1] S. Theophanes ad ult. an. Iustiniani I aug.; Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Author *Miscellae*, lib. 16; Baronius et Katona, ll. cc. [3] Procopius, *De aedif.*, lib. 4, cap. 5. [4] Baudrand in *Geographia;* Bruzen in *Dictionario.* [5] Niger/ apud Bruzen in *Dictionario geographico.* [6] Procopius, *De aedif.*, l. 4, c. 6. [7] Hofmannus in *Lexico;* Bruzen, l. c. [8] Procopius, *ibidem*, cap. 6 et 7. 154

Anul 567. Iustin al doilea, împăratul Resăritului și cel mai de prepurmă împărat dintră romani al Italiei întregi, din sfatul Sofiei, muerei sale, în anul acesta au otărît se chieme pre Narses, evnucul, din Italia, carea otărîre înțelegîndu-o Narses, au început a se înțelege cu longobardii, carii de la anul 549 stăpînea Pannonia. Longobardii, drept aceaia, în anul acesta s-au întocmit cu avarii, ca, trecînd ei în Italia, se le lase lor Pannonia[1].

[1] S. Theophanes ad an. 2 Iustini II aug.; Author *Miscellae*, lib. 17; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 568. Narses fiind chiemat din Italia, ca se-l pună la fus cu muerile, precum i s-au fost lăudat împărăteasa Sofia, în anul acesta au tors ghemul pre care nici Iustin al doilea, nici alți împărați ai Resăritului l-au putut răsuci, pentrucă eșind el din Italia, au slobozit întrînsa pre Alboin craiul, cu longobardii lui, carele îndată au cuprins Acvilea; iară avarii, după tocmeala ce făcuse cu longobardii, au cuprins Pannonia[1].

[1] Author *Miscellae* et Katona, ll. cc.; Baronius ad h. a.

Anul 569. Avgustul Iustin al doilea întărește pretenșugul cu turcii[1], Alboin, craiul longobardilor, cuprinde Veneția[2]; bulgarii prădează Thrachia, în coantra cărora trimis fiind Tiverie, carele au împărățit după Iustin al doilea, pre bulgari îi bate și-i alungă preste Dunăre[3].

[1] S. Theophanes ad an. 4 Iustini II aug. [2] Author *Miscellae*, lib. 17. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*, ex Gerund.

Anul 570. Alboin, craiul longobardilor, cuprinde Liguria[1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 17; Katona, l. c.

Anul 571. Armenia-cea-Mare trece supt stăpînirea romanilor, pentru carea se strică pacea cu persii[1]. Alboin craiul cuprinde Emilia, Toșcana și Umbria[2].

[1] S. Theophanes ad an. 6 Iustini II aug. [2] Author *Miscellae* et Katona, ll. cc./

155 **Anul 574.** La anul acesta aşa scrie sîntul Theofan[1] : „În anul acesta avarii au prădat ţerile de lîngă Dunăre, care lucru înţelegîndu-l împăratul, au trimis în coantra lor pre Tiverie, comitul păzitorilor de curte, carele dînd războiu s-au asuprit pre neştiut de avari, şi perzînd pre mulţi dintru ai săi, s-au înturnat". Vai de colonii lui Traian, bieţii strămoşii românilor! că aceştea lăcuia în ţerile de lîngă Dunăre.

Tot întru acesta, precum arată Stefan Catona[2], au nebunit avgustul Iustin al doilea, şi Tiverie s-au numit chesariu, ca se ocîrmuiască împărăţia. Lui Alboin, craiului longobardilor, după ce au cuprins Italia, încă nu bine i-au curs lucrurile, pentrucă s-au omorît în Verona, prin viclenşugul Rosimundei, muerei sale, căruia i-au urmat Clefo, carele foarte au asuprit pre fraţii noştri cei din Italia[3].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 9 Iustini II aug. [2] Katona in *Synopsi chronologica*. [3] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.

Anul 578. Avgustul Iustin al doilea, venindu-şi în fire, pre Tiverie al doilea din chesariu îl face avgust, apoi nu mult trăiaşte, ci moare în 5 octomvrie, după ce au împărăţit ani 12, luni 10, zile 22, iară Tiverie al doilea pre împărăteasa Sofia, pentru viclenşugul eii, îndată o pune la rînd şi avarilor plăteşte obicinuitele optzeci de mii de galbeni, numai se nu rumpă pacea[1].

[1] Theophanes ad an. 1 Tiberii II aug.; Baronius in *Annalibus ecclesiasticis* ad hunc annum.

Anul 579. Avarii, carii stăpînea acuma toată Dachia-cea-Veche şi amîndoao Pannoniile, vrînd se cuprindă Syrmiul de la gepidi, în anul acesta s-au făcut a se scula asupra slovenilor celor ce lăcuia preste Pannonia-de-Sus, spre marea Adriei şi, supt pretestul acesta au făcut pod preste apa Savului[1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 17; Katona in *Synopsi chron. Avarorum*.

Anul 580. Avgustul Tiverie al doilea pune povăţuitoriu oştilor de la Resărit pre Mavrichie, carele o parte a oştilor o trimite împrotiva persilor[1].

[1] S. Theophanes ad an. 2 Tiberii II aug.

Anul 581. Avarii cuprind Syrmiul de la gepidzi fără nici o bătae[1] pentrucă gepidzii era îngroziţi de avari, de cînd perduse cît biruia din Dachia-cea-Veche.

[1] S. Theophanes ad an. 3 Tiberii II aug.; Author *Miscellae*, lib. 17./

156 **Anul 582.** Avgustul Tiverie al doilea, în 5 zile a lunei lui avgust, numeşte pre Mavrichie chesariu şi după opt zile îl face avgust, adecă împărat deplin; după aceaia logodeşte pre fata sa, Constantina, lui Mavrichie şi moare în 14 zile ale numitei luni, după ce au împărăţit ani 3, luni 10, zile 9; după a căruia moarte, avgustul Mavrichie, carele era de viţă diaoş roman din Aravissa, cetatea Capadochiei, au ţinut formoasă nuntă cu Constantina, logodnica sa[1].

Nu e de-a se tăcea aci ce i s-au întîmplat avgustului Tiverie al doilea pentru evlavia lui[a]. Acesta văzînd odineoară că o piatră, pre carea era întăiat semnul sîntei cruci, se calcă cu picioarele de cei ce trecea pre lîngă dînsa, au poruncit de s-au rădicat piatra; sub carea au aflat o mie de măji de aur [2].

Ginerele lui Tiverie, avgustul Mavrichie, n-au fost aşa de norocos ca se afle comori, ci din comorile cele aflate de la alţii au trebuit se îndestuleze pre avari, pentrucă, după cum scrie Paul Diaconul[3] : „În anul de la naşterea Domnului 582 (nu 577), avarii, carii nu de mult luase Syrmiul, cetatea cea vestită din Evropa, au trimis soli la împăratul Mavrichie, poftind ca la cele opt zeci de mii de galbeni, care obicinuise a le lua de la romani în fieştecare an, se li se mai adaoge doaozeci de mii de galbeni. Împăratul, rîvnind pacea, le-au dat acestea.

---

[a] Tiberiu al II-lea nu a fost mai credincios ca alţi împăraţi. Încercarea lui de a unifica Biserica ortodoxă cu Biserica monofizită avea un substrat politic: realizarea unităţii de luptă împotriva perşilor.

Cagánul avarilor după aceaia au cerut se-i trimită spre vedere un elefant, feară din India, căruia i-au trimis pre cel mai mare, pre carele, după ce l-au văzut, l-au trimis înapoi la împăratul. Aşişderea au cerut se-i trimită un pat de aur, se-l vadă; şi pat de aur încă i-au trimis, iară el văzîndu-l iarăş l-au trimis îndărăpt. Mai pre-urmă au poftit ca la suta de mii de galbeni cea mai dinnainte se-i mai adaoge alte doaozeci de mii de galbeni, carea poftă neplinindu-i-o împăratul, caganul au stricat Singidonul şi au cuprins mai multe cetăţi din Illyric. Drept aceaia împăratul au trimis la dînsul soli pre Elpidie patrichiul şi pre Comentiól, înaintea cărora varvarul făţărniceşte s-au făgăduit că va ţînea pacea.“ Aşişderea scriu S. Theofan[4], Menander[5], Theofyláct[6], Chedren[7] şi Zonara[8].

---

[1] S. Theophanes ad ult. an. Tiberii II aug.; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Katona, l. c. [3] Paulus Diaconus, lib. 17. [4] S. Theophanes ad an. 1 Mauricii aug. [5] Menander, p. 175. [6] Theophylactus, lib. 1, c. 3. [7] Georgius Cedrenus, t. 1, p. 394. [8] Zonaras, t. 2, p. 73.

Anul 583. „În al doilea an al împărăţiei lui Mavrichie, caganul avarilor (scrie Paul Diaconul 1) se grăbea se strice pacea, pentrucă au întrarmat neamurile sclavinilor împrotiva Thrachiei, carii au mers pînă la zidurile cele lungi, făcînd multă perzare. Ci împăratul, scoţînd ostaşii cei ce păzia polata şi multe gloate din cetate,/
157 le-au poruncit se apere zidurile cele lungi, şi pre Comentiol, orînduindu-l povăţuitoriu, l-au trimis în coantra varvarilor, carele năvălind fără de ştirea varvarilor asupra lor, pre mulţi au omorît din ei şi pre ceialalţi i-au fugărit. Iară cînd se întorna cătră Odriiu s-au întîlnit cu Adragast, carele povăţuia mulţime de sclavini şi ducea mare pradă şi dînd năvală şi asupra acestuia, nu numai pre cei robiţi i-au mîntuit, ci şi biruinţă au dobîndit.“ Aşişderea scrie şi sîntul Theofan[2].

---

[1] Paulus Diaconus, lib. 17. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 2 Mauricii augusti.

Ánul 586. Filíppic, povăţuitoriul oştilor celor de la resărit, în anul acesta, la Ámida, foarte tare au bătut pre persi şi multe ţeri ale lor au prădat[1].

---

[1] Theophanes ad an. 4 Mauricii augusti; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 587. La resărit, în anul acesta, destul de bine au curs norocul romanilor, pentrucă Heraclie, unul dintră povăţuitorii oştilor de la resărit, au învins pre persi şi au cuprins Mazarul, oraşul persilor[1]; mai reu s-au întîmplat de cătră mează-noapte, mai ales bieţilor strămoşilor noştri, pentrucă, după cum scrie sîntul Theofan[2]: „În anul acesta caganul avarilor strîcînd pacea, Mesia (înţelege «de Gios», cu Dachia-cea-Rîpoasă) şi Schythia cu amar războiu le năcăja; iară cetăţile Raţiaria, Cononia, Achys (avtorul *Mischellei* mai bine scrie: Bononiam, Acvas), Dorostólul, Zandápa[a] şi Marchianopoiul, le-au rîsipit din fundămînt. Iară Comentiol sosînd în Anhial, pre ostaşii cei mai buni i-au ales dintră cei mai slabi şi oastea cea mai netrebnică, ca la 40.000 de oameni, o-au pus se apere tabăra, iară pre cei aleşi, ca la 6.000, ducîndu-i cu sine, doao mii au dat lui Cast, pre atîţa lui Martin, celelalte doao mii le-au povăţuit el şi au purces în coantra varvarilor. Cast agiungînd la Ţapárda şi la Hem şi aflînd pre varvari petrecîndu-şi tîmpul fără de grijă şi fără de străji, pre mulţi au omorît dintră dînşii, apoi pre robi şi prada cea dobîndită o-au dat ostaşilor se-o păzească. Iară Martin, mergînd la locurile ce era vecine cetăţei Babbei (deacum) şi fără de veste năvălind asupra caganului, multe oşti ale lui cu totul le-au stîns şi pre el l-au silit să se mîntuiască cu fuga. Martin, după ce au făcut izbînda aceasta, s-au înturnat acolo unde le zisese povăţuitoriul că-i va aştepta; ci Comentiol, de frică, se trăsese în Marchianopoiu. Ne aflînd Martin şi Cast pre Comentiol, ş-au unit oştile şi s-au tras cătră gura Hemului. De-aci Martin
158 văzînd că caganul trece rîul,/ s-au înturnat la povăţuitoriu. Cast, trecînd rîul şi întîlnindu-se cu mergătorii înainte ai nemicilor, pre

---

[a] Zandapa, Zaldapa, localitate între Durostorum şi Marcianopolis, azi Suiugiuc.

aceia i-au învins; dară după aceaia fără vreo pricină au pregetat a se înturna şi a se uni cu povăţuitoriul. Drept aceaia a doaoa zi închizîndu-i toată eşirea, caganul îl învinge; de-unde oastea cea rîsipită, precum au putut fieştecarele, au fugit prin munţi şi prin păduri. Unii, pre carii, ca şi pre feare, îi vînase varvarii, au vădit unde iaste Cast ascuns, pre carele varvarii după aceaia l-au prins viu şi încungiurîndu-l cu jocuri şi cu glume îşi arăta bucuria pentru biruinţă.

De-aci caganul au pornit spre ameazi şi mutînd războiul în Thrachia, s-au apropiiat de Zidul Lung. Iară Comentiol, acoperit şi ascuns fiind în pădurile Hemului, numai decît iase la larg cu Martin împreună, unde aflînd negătit pre caganul, pentrucă mulţimea varvarilor era împrăştiată prin Thrachia, de cu noapte s-au dus în coantra lui. Şi putea face mare izbîndă, de nu l-ar fi înşelat norocul cel slab. Pentrucă picînd gios povara de pre oarecare dobitoc al unui ostaş, alt ostaş în limba părintească au strigat pre stăpînul dobitocului se rîdice povara cea căzută zicînd: Τόρνα, φράτρε! (adecă: întoarnă-te, frate!), ci stăpînul muşcoiului (sau al cătîrcului) n-au auzit cuvîntul, dară auzîndu-l ceialalţi ostaşi şi gîndind că nemicii îi împresoară, au început a fugi, strigînd: Τόρνα, Τόρνα (Theofylact la locul ce se va aduce acuş, zice că au strigat: ρετόρνα ρετόρνα). Ci caganul încă spăimîntîndu-se, au început a fugi, aşa cît şi romanii şi avarii fugea, nimenea gonindu-i.

Caganul după aceaia culegîndu-şi oştile, au încungiurat cetatea Apiaria şi prinzînd pre Busa, carele era pus mai mare preste máhinele cetăţei, vrea se-l potoapă; iară Busa se ruga se-şi poată rescumpăra viaţa cu mare summă de bani; drept aceaia legat l-au dus înaintea cetăţei, carele numerînd facerile de bine cu toţi cetăţenii, se ruga se-l rescumpere; dară un cetăţan, carele (precum era vestea) se ţinea cu muierea lui Busa, au desmîntat pre cetăţeni de la rescumpărarea Busei. Aceasta văzîndu-o Busa, au făgăduit caganului că-i va da cetatea, şi făcînd o mahină ce o numesc berbece, au luat cetatea. Învăţînd varvarii a face mahinile, după aceaia mai multe cetăţi au zdrobit şi culegînd nespus numer de robi, s-au înturnat înapoi."

Aşişderea scriu: avtorul *Mischellei* [3], Anastasie Bibliothecariul [4] şi Theofylact [5].

Din cuvintele sîntului Theofan şi ale celoralalţi, înseamnă, întîiu, că ostaşii de supt povăţuirea lui Comentiol au fost mai mare parte diaoşi români, pentrucă limba lor cea părintească: Τόρνα φράτρε, e românească[a]: întoarnă, frate! a doaoa, că cetăţile, care
159 se numesc de avtorii mai sus numiţi, / mai toate au fost ale Dachieiceii-Rîpoase, în carea lăcuia, în tîmpul acela, o parte a românilor sau a colonilor lui Traian, pre carii i-au fost trecut de-a dreapta Dunărei, Avrelian. Despre cetăţile aci aduse am vorbit la anii mai dinnainte, afară de Zandapa şi Ţaparda, despre care tocma nemica ştiu.

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 5 Mauricii Augusti. [2] Idem S. Theophanes, *ibidem*. [3] Author *Miscellae*, lib. 17. [4] Anastasius Bibliothecarius, p. 74. [5] Theophylactus, lib. 2, a capite 10 usque 16.

Anul 591. La anul acesta scrie avtorul *Mischellei* [1] despre lucrurile întîmplate mai vîrtos în Dachia-cea-Noao, căci cea Veche mai de demult o stăpînea şi năcăjea caganul avarilor, zicînd: „În al zecelea an al împărăţiei lui Mavrichie, caganul cerca se i se îmulţească haraciul şi împăratul nu voia; drept aceaia caganul iarăş au început războiu şi prădînd Singidonul, ş-au pornit tabăra asupra Syrmiului. Iară împăratul au poruncit lui Prisc, pretórului din Evropa[b], se-i iasă înainte; carele trimeţînd înainte pre subpretórul Silvian, au pornit şi urzînd războiul, au învins romanii. Despre carea biruinţă înştiinţîndu-se caganul, ş-au strîns toate puterile şi s-au grăbit la războiu; iară Silvian văzînd mulţimea şi îngrozindu-se, s-au înturnat la Prisc. Caganul înţelegînd abaterea romanilor, s-au tras spre Marea Neagră şi agiungînd la oraşul Sîntului Alexandru l-au ars. De-aci au trecut la Diripera şi vrînd se strice toată împărăţia, au făcut unelte de stricat. Iară lăcuitorii cetăţei Diripera, măcarcă era prea înfricoşaţi, mai îndelung s-au luptat cu avarii şi stînd pre lîngă porţi se lăuda că vor bate pre varvari. Nici în zădar, fiindcă oarece putere dumnezeiască i-au sprîjînit pre ei, pentrucă li s-au părut varvarilor că din cetate es mai multe puteri să se bată cu dînşii; drept aceaia spăimîntîndu-se, cu nesăturată fugă au fugit pînă la Perinc. Iară Prisc nici a privi n-au îndrăznit spre mulţimile varvarilor, ci au întrat în cetatea Zurul şi au început a o întări; caganul au încungiurat cetatea şi se silea se scoată pe Prisc dintrînsa, care lucru auzîndu-l Mavrichie, nu ştiia ce se facă. Mai pre-urmă bun sfat i-au venit a minte, ca unuia dintră străjarii de curte se-i făgăduiască ce va pofti, numai se meargă dintr-adins la varvari şi aceluia i-au dat o epistolă, scrisă lui Prisc, 160 întru acesta tip : «Preamăritului pretorului/Prisc. Nu te spăiminta de silinţa varvarilor cea rea, pentrucă spre perzarea lor se silesc; căci se ştii că cu ruşine se va înturna caganul în ţeara sa, carea i s-au dat lui de romani. Pentru aceaia mărirea ta remîne statornică, făcînd pre varvari se alerge pre lîngă Zurul, că vom trimite corăbii pre mare şi vom robi familiile lor şi se va înteţi a se înturna la ale sale, încărcat de ruşine şi cu pagubă.» Carea epistolă luîndu-o şi cetindu-o caganul, s-au înfricoşat, şi trimeţînd la Prisc, cu ruşine şi nevrednice daruri s-au împăcat şi cu cea mai mare pripă s-au întors în ţeara sa."

---

[a] Cuvintele reproduse de Şincai şi socotite de el ca româneşti au provocat aprinse discuţii între istorici şi lingvişti. Unii au văzut în ele formula unei comenzi militare latineşti, alţii, pe bună dreptate, le-au considerat ca reprezentînd limba populaţiei locale.

[b] Justinian, inspirîndu-se din vechea organizare a Imperiului roman, creează instituţia pretoratului — pretórul era comandant militar şi avea în acelaşi timp şi puterea civilă într-o provincie. Sînt creaţi patru pretori, trei în Asia Mică şi unul în Tracia.

Aşişderea scriu sîntul Theofan[2], Theofylact[3], Chedren[4], Zonara[5] şi Anastasie[6].

Trei cetăţi se numesc de avtorii mai sus numiţi : Diripéra, Perincul şi Zúrulul; despre Diripera nu aflu scris unde ar fi fost şi cum s-ar chiema; acuma despre Perinc însumi judec că ar fi Eraclea Thrachiei; Zurulul iaste întră Odriu şi întră Ţarigrad, despre care vezi pre Baudrand[7].

[1] Author *Miscellae*, lib. 17. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 10 Mauricii augusti. [3] Theophylactus, lib. 6, capp. 3, 4 et 5. [4] Cedrenus, t. 1, p. 397. [5] Zonaras, t. 2, p. 76. [6] Anastasius Bibliothecarius, p. 77. [7] Baudrand in *Geographia*.

Anul 592. Iarăş acela avtor al *Mischellei*[1] la anul acesta, aşa scrie : „Întru al unsprăzecilea an al împărăţiei lui Mavrichie, acelaş împărat au trimis pe Prisc cu toate puterile româneşti la Dunăre, ca se împedece pre neamurile sclavinilor de la trecerea eii. Venind Prisc la Dunăre, au înţeles caganul şi trimiţînd soli, s-au jăluit că romanii încep războiul; dară Prisc zicea că n-au venit asupra lui, ci asupra sclavinilor. De-aci auzînd Prisc că Ardagast (sîntul Theofan îl numeşte Adragast) au împrăştiat pre sclavini la prădare, a mează-noapte au trecut Dunărea şi neaşteptat au năpădit preste Ardagast, carea văzînd Ardagast, pre părul calului au scăpat. Romanii, după ce au omorît pre sclavini şi au jăfuit ţinutul lui Ardagast, multă pradă au trimis la Ţarigrad prin Tatemér. Ci Tatemer pre cale s-au dat la băutură şi la desmerdări; drept aceaia sclavinii au năvălit preste dînsul, iară el spăimîntat au fugit la Ţarigrad. Ci romanii, carii era cu dînsul, fiind prea aprinşi asupra sclavinilor, au biruit tocma slăvit pre varvari şi pre cei prinşi întregi i-au dus la împăratul. Prisc încă îndrăznind au întrat mai înlăuntru în părţile sclavinilor. Iară Ghipes, bărbat creştin, fugînd la romani 161 şi întrarea o-au arătat romanilor şi pre varvari / i-au contenit. Drept aceaia prin vînzarea lui Ghipes, trecînd rîul, Prisc au aflat pre Musáchie, craiul varvarilor, mort de beat, pentrucă făcea pomeană frate-său, pre carele l-au prins viu şi tăind pre varvari, au dobîndit multă pradă, ci după aceaia s-au dat la băutură şi la mîncare; carea văzînd varvarii s-au adunat şi năvălind asupra biruitorilor ar fi resplătit uciderea cea mai dinnainte, de n-ar fi oprit Ghenzo cu pedestrimea romanilor năvala varvarilor, vitezeşte luptîndu-se cu dînşii."

Aşişderea scriu sîntul Theofan în *Hronografie* la al unsprăzecelea an al împăratului Mavrichie şi Theofylact în cartea a 6, cap. 6; dintru ale cărora zise, lezne poţi culege : întîiu, că caganul avarilor, în tîmpul de-atunci, cît de cît stăpînea pre gepidzi şi pre sclavini, a doaoa, că sclavinii lăcuia în Valachia, Moldova şi Bugeacul de-acum, pentrucă Prisc au trecut Dunărea pre la Drăştor sau Silistria, cînd au purces asupra lor, a treia, că sclavinii nu era supt un stăpîn, ci unii era supt Ardagast, alţii supt Musachie. Pagubă că n-au numit rîul care l-au trecut romanii, cînd au prins pre Musachie, căci alt rîu se vede a fi fost, nu Dunărea.

[1] Author *Miscellae*, lib. 17.

Anul 593. Prisc, povățuitoriul romanilor, în anul acesta, iarăș au trecut Dunărea și învingînd de nou pre sclavini, multă pradă au trimis împăratului Mavrichie; iară împăratul, prin Tatemer, au poruncit lui Prisc ca se erneze cu oștile în ținutul sclavinilor, care era o parte a Dachiei-ceii-Veche, precum s-au zis la anul trecut[1].

---

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 12 Mauricii aug.; Author *Miscellae* lib. 17.

Anul 594. Ce i-au venit în cap împăratului Mavrichie, ce nu? că în anul acesta pe Prisc, pretorul Thrachiei, carele era cu oastea în Dachia-cea-Veche, l-au pus gios din pretură, și în locul lui au pus pretor pre frate-său, Petru, care lucru înțelegîndu-l Prisc, n-au așteptat venirea lui Petru, fratelui lui Mavrichie, ci toată oastea romanilor o-au trecut de-a dreapta Dunărei. Carea trecere înțelegîndu-o caganul avarilor, s-au mirat și au trimis la Prisc de l-au întrebat pentru ce au făcut aceasta, cerînd și parte din prada ce o ducea Prisc de la sclavini. Prisc, pentrucă l-au lăsat de au trecut
162 în pace / și fără de primeșdie, pre sclavinii cei robiți i-au dat caganului, iară ceaialaltă pradă o-au dus cu sine[1].

S. Theophanes ad an. 13 Mauricii augusti; Author *Miscellae*, lib. 17.

Anul 595. Sîntul Grigorie Diálogul sau cel Mare, patriarhul Romei în anul acesta au scris lui Félix, mitropolitului Sardichei sau Triadiței, se asculte de Ioann, arhiereul Ahridei și vicariul scaunului apostolicesc[1].

---

[1] Michael Lequien in *Oriente christiano*, t. 2, p. 303.

Anul 596. Petru, fratele împăratului Mavrichie, de cînd au urmat lui Prisc, pînă acuma au bolit[1]; iară în anul acesta zice s. Theofan[2]: „Venind la Marchianopoiu sau Preslava, au trimis o mie de ostași înaintea sa, carii întîlnindu-se cu sclavinii, ce ducea mare pradă din ținutul romanilor, au fugărit pre varvari. Ci varvarii, omorînd pre robi, cu ceaialaltă pradă, carea era foarte mare, s-au înturnat din ținutul romanilor."

---

[1] Author *Miscellae*, lib. 17; Katona in *Synopsi chron.* [2] S. Theophanes ad an. 14 Mauricii augusti.

Anul 597. La anul acesta așa scrie avtorul *Mischellei*[1]: „În al cincisprăzecelea an al împărăției lui Mavrichie, Petru, pretorul Thrachiei, trimite o mie de ostași înaintea sa, carii află o mie de bulgari, ci bulgarii încredințîndu-se păcei carea o avea caganul avarilor cu romanii, petrecea fără de grijă, dară romanii au năvălit asupra lor; atunci bulgarii au trimis șepte bărbați la romani se-i dojănească se nu strice pacea. Auzind aceasta cei ce mersese înainte, au înștiințat pre Petru pretorul, carele au respuns că, de-ar veni tocma împăratul, încă nu va erta pre bulgari. Drept aceaia lovindu-se la olaltă, au fugărit bulgarii pre romani, ci nu i-au gonit departe, temîndu-se ca nu cumva se cadă în primeșdie."

Așișderea scrie sîntul Theofan[2], carele mai adaogă la cele de avtorul *Mischellei* zise, care urmează, zicînd: „De-aci Petru au purces asupra lui Peregast, prefectul sclavinilor, ci varvarii întîmpinîndu-l în țermurele rîului (pagubă că nu numește rîul, căci nu e Dunărea), vrea a-l împedeca de la trecerea lui. Romanii dinprotivă, din luntrile cele de trecut săgetînd, au alungat pre varvari. Cînd fugea varvarii, Peregast s-au rănit într-o sprînceană și au murit. Drept aceaia trecînd romanii, foarte mare pradă au cules, ci vrînd să se întoarne la ale sale, povățuitorii (călăuzii) au greșit calea cea dreaptă și abătîndu-se la locuri săci și fără de apă,
163 oastea o-au pus în mare primeșdie. / De-aci noaptea călătorind au agiuns la rîul Ilváchiu, ἐπιτυγχάνυσι τῶ Ιλβακίω ποταμῶ. (Ilvachiul au nu iaste Ialónița, rîul Țerei Muntenești?). Iară varvarii din leșurile de preste rîu, în care era ascunși, săgeta pre romanii cei ce mergea la apă și omorînd pre mulți dintră dînșii, mai preurmă au biruit varvarii și romanii au prins a fugi. Înțelegînd acestea Mavrichie, pre Petru l-au despoiat de deregătorie și pre Prisc iarăș l-au făcut pretor Thrachiei."

Tot la anul acesta însemnă Lecvien[3], din s. Theofan, că lăcuitorii Novelor, cetăței Dachiei-ceii-Rîpoase, cei mai de frunte, cu episcopul lor, a căruia nume nu se știe, au eșit înaintea pretorului Petru, cînd vrea se treacă Dunărea ca se meargă asupra bulgarilor și că Petru pretorul pentru aceaia, pentrucă lăcuitorii Novelor n-au voit să se numere întră ostașii lui Petru, pre episcopul lor l-au oprit la sine, pentru carea opreliște cetățenii Novelor încă au întirit pre Scribón, solul lui Petru, cu rușinea lui de la sine. Așadară pretorul Petru pre la cetatea Novelor, sau în vecinătatea eii, au trecut Dunărea cînd au mers în Valahia asupra bulgarilor și a sclavinilor.

---

[1] Author *Miscellae*, lib. 17, in *Mauricium augustum*. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 15 Mauricii aug. [3] Lequien in *Oriente christiano*, t. 1, p. 1221

Anul 598. Care s-au întîmplat la anul acesta între romani și între avari, bulgari și sclavini, avtorul *Mischellei*[1] le scrie cu cuvintele următoare: „În al șesesprăzecelea an al împărăției lui Mavrichie, Prisc, pretorul Thrachiei, adunînd toate oștile, au venit la Dunăre, tocma la cetatea Novelor. Ce auzînd caganul avarilor, au trimis la Prisc, de l-au întrebat, pentru ce au venit? Iară Prisc au respuns că au venit la vînat. La respunsul acesta caganul au zis că nu se cade a vîna în locul altuia. Dinprotivă Prisc zicea că locul iaste al său. Drept aceaia varvarul au stricat zidul Sîngidonului și au întrat în ținutul romanilor. Înțelegînd aceasta Prisc, au venit la ostróvul Dunărei și luînd călăríi, au mers la Constantíola, unde era caganul, ca se vorbească cu dînsul; și venind caganul la țermurele rîului, Prisc cu întristare vorbește cu el. Iară caganul au zis către dînsul: «Auzi, Prische! ce ai tu cu țeara mea? au doară vrei să o iai din mînile mele? judece Dumnezeu între mine și între împăratul Mavrichie, și ceară sîngele oastei romanilor și al oastei mele din mînile lui». Dinprotivă, Prisc zicea: «Dă înapoi romanilor cetatea Sîngidonul!» La aceasta răspunde caganul: «O cetate vrei se iai de la noi? în scurtă vreme vei vedea cinci zeci de cetăți românești
164 suppuse avarilor». Ci Prisc / trecînd rîul spre Sîngidon, cetatea aceasta o-au prădat și pre bulgari i-au gonit dintrînsa."

Așișderea scrie și sîntul Theofan[2], dintru a cărora cuvinte culege că Prisc pre la cetatea Novelor, carea cădea în Mesia-de-Gios, ci se ținea de Dachia-cea-Rîpoasă (precum arată tabla lui Peutíngher[3]), au trecut preste Dunăre în Valahia de-acum, carea atunci o stăpînea sclavinii și bulgarii, supt tutela avarilor, și că din Valahia au trecut Dunărea, de au prădat Sîngidonul sau Semendria de-acum, carea era cea mai de sus cetate a Dachiei-ceii-Rîpoase, precum s-au arătat la anul 565.

---

[1] Author *Miscellae*, lib. 17. [2] S. Theophanes ad an. 16 Mauricii augusti. [3] Peutinger in *Tabula geographica*.

Anul 599 și 600. Care s-au întîmplat la acești doi ani, nu le vei înțelege mai bine decît din avtorul *Mischellei*, pre carele ți-l dau aci. Așadară scrie avtorul *Mischellei*[1], precum urmează: „La anul al optsprăzecee al împărăției lui Mavrichie, Prisc luînd cu sine puterile (Thrachiei) au venit la Sîngidon. Iară caganul culegîndu-și puterea îndată au întrat în Mesia și s-au silit se cuprinde cetatea Coméa. Drept aceaia Prisc au lăsat Singidonul și au mers se apere cetatea aceasta. Iar fíind serbătorile Paștilor și neavînd romanii hrană, caganul au scris lui Prisc se-i trimită carre, ca se le ducă bucate se poată petrece Paștile cu bucurie. Au trimis Prisc 40 (sau cum scrie s. Theofan 400) de carre și le-au încărcat cu bucate caganul. Prisc încă au trimis caganului spețieșuri din India, adecă: piperiu, frunză din India și cost și cásiă, cu mai
165 multe feliuri de acestea, ce se cearcă. / Fíind caganul lîngă Syrmiu și luînd acestea, foarte s-au bucurat întrînsele și, pînă ce au trecut serbătorile, romanii au lăcuit împreună cu varvarii. După ce au trecut serbătorile, varvarii s-au osebit de romani și mergînd la Dirizipera, au prădat cetatea aceasta și au aprins beserica sîntului Alexandru, despuindu-i și mormîntul de coperișul cel de argint. Ci și trupul mucenicului încă l-au batgiocorit și dobîndind multă pradă din Thrachia, se ospăta, foarte sumeți fíind asupra romanilor.

Iară după ce au sosit Comentiol (pretorul Asiei) în Țarigrad, foarte mare spaimă s-au făcut în cetate, întru atîta, cît se sfătuia se lase Evropa și se fugă în Asia și în Calchidonia; împăratul încă cu o parte a străjearilor de curte au întărit Zidul cel Lung. Iară norodul păzea cetatea şi senatul sfătuia pre împăratul se trimită soli de pace la caganul.

Iară Dumnezeu făcînd izbîndă pentru mucenicul Alexandru, au trimis ciumă între varvari şi într-o zi pre şepte feciori ai caganului, prin friguri şi prin boală din lăuntru i-au omorît cu pre mai mulţi spurcaţi, întru atîta, cît, după bucuria de biruinţă, jele fără de mîngăiare au cuprins pre varvari.

Atunci senatul iarăş au rugat pre împăratul se trimită solie
la caganul. Drept aceaia au şi trimis pre Armazón cu multe daruri
la caganul, în Dirizipera, ca şi cu cuvinte se îmblînzească pre ostaşi.
Ci caganul nu vrea, fiind foarte supărat pentru moartea /
166 fiilor săi, ci zicea către sol: «Judece Dumnezeu între mine şi între
împăratul Mavrichie. Iară eu robii îi întorc lui, se-mi dea pentru
fieştecare suflet o numismă». Iară Mavrichie n-au vrut se dea.
Iarăş au cerut caganul se i se dea numai cîte un num pentru fieştecare
suflet. Ci împăratul n-au vrut, ba nici patru silicve n-au îngăduit
să se dea. Atunci caganul mîniindu-se, pre toţi robii i-au omorît
şi s-au înturnat la ale sale, după ce au făgăduit romanii că-i
vor plăti în tot anul cîte cincizeci de mii de galbeni. Aceasta încă
o-au făgăduit caganul că nu va mai trece Dunărea. Dintru acestea
s-au urzit ura împrotiva lui Mavrichie."

Aşişderea scriu sîntul Theofan [2], Theofylact [3], Anastasie Bibliothecariul [4], Chedren [5].

Despre cetăţile Syrmiul şi Singidonul am vorbit la anii mai dinnainte, despre Coméa zic Lecvien [6] şi Bruzen [7], că au fost în Dachia-cea-Rîpoasă; Dirizipera au fost cetatea Thrachiei. Din care iarăş culege că caganul avarilor, supt a căruia tutelă era gepidzii, bulgarii şi sclavinii, stăpînea toată Dachia Veche.

167 **Anul 601.** Anul acesta ar fi fost fericit / tuturor romînilor, vreu a zice şi celor din Dachia-cea-Veche şi celor din Dachia-cea-Noao, deacă ar fi avut minte avgustul Mavrichie, pentrucă avtorul *Mischellei* [1], aşa scrie: „La anul al noaosprăzece al împăratului Mavrichie, Commentiol (pretorul Asiei) iarăşi luînd pre cei întrarmaţi, au venit la Dunăre şi unindu-se cu Prisc (pretorul Thrachiei) la Singidon, au stricat pacea cu avarii. Carea stricîndu-o, au mers la cetatea Viminachiu, carea e mare ostrov al Dunărei. Care auzîndu-le caganul, au purces spre cîmpurile româneşti. Drept aceaia pe patru feciori ai săi, dîndu-le alte puteri, i-au rînduit se păzească vadurile Dunărei. Ci romanii, făcîndu-şi luntrii, au trecut rîul şi supt povăţuirea lui Prisc s-au bătut cu feciorii caganului. Pentrucă Commentiol, bolnav fiind, şedea în ostrovul Viminachiu. Şi ţinînd multe ceasuri bătaia, omorîndu-se şi trei sute de romani pînă la apusul soarelui, dintră varvari au căzut patru mii. Aşişderea bătîndu-se şi a trea zi, romanii, de la locurile cele mai înalte au năvălit în coantra varvarilor şi pre aceştea întorcîndu-i într-un loc şi fugărind pre avari, pre mulţi dintrînşii i-au înecat, între carii şi feciorii caganului au perit, şi romanii s-au îmbrăcat cu vestită învingere.

Iară caganul adunînd puteri multe, însuş purcede în coantra
romanilor; ci ţinînd războiul, romanii învingă pre varvari şi biruinţa
aceasta au fost cea mai însemnată decît toate. Într-aceaia
Prisc au trimis patru mii se treacă Tysa, poruncindu-le se cercetează
ce fac varvarii. Ci nemica ştiind varvarii despre aceaia ce se
168 întîmplasă, / ţinea sărbătoare şi se ospăta dinpreună; la aceştea
agiungînd romanii, pre ascuns mare frică au făcut, pentrucă
treizeci de mii de gepidzi şi de alţi varvari au omorît şi căpătînd
mare dobîndă s-au înturnat la Prisc.

Iară caganul strîngîndu-şi iarăşi puterile au venit la Dunăre şi bătîndu-se, s-au învins varvarii şi s-au înecat în apa Dunărei şi au perit cu dînşii foarte mulţi şi din sclavini. Iară vii s-au prins: din avari 3.000, din sclavini 800, din gepidzi 3.200; afară de aceştea încă alte 2.000 de varvari. Caganul văzînd aceasta, trimite la împăratul Mavrichie soli, sîrguindu-se se capete înapoi pre cei prinşi şi împăratul neştiind cumplita învingere a romanilor şi perderea varvarilor, scrie lui Prisc ca numai pre avari se-i întoarcă caganului."

---

[1] Author *Historiae Miscellae*, lib. 17, in Mauricium augustum. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 18 Mauricii. [3] Theophylactus, lib. 7, c. 13, p. 181. [4] Anastasius Bibliothecarius, p. 81. [5] Cedrenus, tom. 1, p. 399. [6] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1226. [7] Bruzen in *Dictionario*.

Aşişderea scrie sîntul **Theofan**[2], din carele se vede avtorul *Mischellei* a fi scris *Istoria* sa. Drept aceaia unde are avtorul *Mischellei*, *Týrsa*, eu am pus, din sîntul Theofan, *Tysa*; mai vîrtos pentru aceaia, pentrucă *Tyrsa* la alţi avthori nu se află; poate fi că în avthorul *Mischellei* încă e greşală de typariu.

Din care le scrie avthorul *Mischellei* şi sîntul Theofan la anul acesta, aşadară poţi culege că romanii, trecînd pe la Viminachiu în Ţeara Românească şi agiungînd pînă la Tysă, ba trecînd şi Tysa cu escursia lor, s-au tare împuternicit în Dachia-cea-Veche. Drept 169 aceaia au fost mîntuit pre strămoşii / noştri de jugul varvarilor[a]. Báter de ar fi lăsat împăratul Mavrichie după pretorul Prisc! Varvarii din carii s-au prins cele 2.000, mai pre-urmă însemnate, mi se văd a fi fost bulgari, că aceştea încă lăcuia într-o parte a Dachiei-cei-Vechi, între gepidzi şi între sclavini, precum s-au arătat la anii mai dinnainte.

Anul 602. Anul acesta iaste cel mai de pre urmă al împărăţiei lui Mavrichie avgustul, doară şi cel mai de pre urmă de a mai putea împăraţii Răsăritului stăpîni Dachia-cea-Veche şi pre colonii lui Traian cei întrînsa remaşi. *Epocă*, carea e de-a se însemna! pentrucă (după cum scriu sîntul Theofan[1] şi avthorul *Mischellei*[2]) împăratul Mavrichie, întru al doaozecilea an al împărăţiei sale, în locul lui Prisc celui viteaz au pus pretor pe Petru, fratele său, căruia i-au poruncit se erneză cu oastea în ţînutul sclavinilor, adecă în Moldova şi în Ţeara Muntenescă · sau Valahia de-acum; căci acestea le stăpînea atunci sclavinii împreună cu bulgarii; Ardealul şi cît iaste pînă în Tysă, gepidzii; Bessarabia, hunnii, precum s-au arătat la anii mai dinnainte, mai ales la anul 455. Porunca aceasta n-au plăcut ostaşilor şi pentru lipsa hranei cailor şi pentrucă avea cu sine multă pradă, pre carea se temea a o ţinea în mijlocul varvarilor, căci strămoşii noştri, colonii avgustului Traian, era foarte reu storşi de varvari, pentru carea stoarcere era slabi de a putea 170 ajuta ostaşilor, / de s-ar fi sculat iarna, în coantra ostaşilor, cînd aceştea n-ar fi avut zăhăreaoa cea de lipsă; drept aceaia nici au priimit porunca. Iară pretorul Petru şi mai tare au nebunit pre ostaşi, pentrucă s-au tras îndărăpt de la tabără 20 de miluri, şi întru aceaia au fost ploi foarte multe şi frig mare. Ci împăratul nu înceta scrie pretorului, numai se erneză în Dachia-cea-Veche şi se culeagă zăhăreaoa de iarnă de la sclavini. Iară pretorul, chiemînd la sine pre ungen erariu, anume Gunduin, i-au zis: „Prea grea mi se vede mie porunca împăratului, carele porunceşte se ernăm în ţînutul strein; ci greu iaste a asculta, mai greu a nu asculta. Nici un bine nu face scumpetea, muma tuturor reutăţilor, de carea stăpînit fiind împăratul, el iaste causa relelor ce vor urma"; şi chiemînd pre mai marii oştilor, le-au spus porunca. Acestea auzîndu-le ostaşii, au început a face gîlceavă, carea văzîndu-o unii din cei mai de frunte, au fugit la Petru pretorul, iară oastea au rădicat împărat pre Foca sutaşul. Ci auzînd Petru pretorul, au fugit la frate-său, Mavrichie împăratul, de i-au spus.

Auzind aceasta Mavrichie avgustul, au fugit în Calchidonia, unde prinzîndu-l Foca tyrannul, au poruncit de l-au omorît, după ce au văzut de faţă moartea fiilor săi, carii era cinci cu numerul. Mavrichie avgustul fu tăiat în anul despre carele acum scriu, în 27 noemvrie, în vîrstă de 63 de ani[3]; iară pre împărăteasa cu trei fete ale eii mai tîrziu le-au potopit acelaş tyrann, precum se va vedea la anul 605.

Foca, carele era de viţă din Cappadochia, după ce au apucat împărăţia, ca se şi-o întărească, pre mulţi i-au omorît şi temîndu-se ca nu cumva se-l afurisească patriarhul Ţarigradului pentru uciderea 171 împăratului Mavrichie, au scris la patriarhul Romei, / în carea epistolă dă patriarhului Romei titul de ecumenic, adecă preste toţi patriarcii şi arhiereii besericei, care titul după aceaia l-au şi ţinut patriarcii Romei pînă în zioa în carea scriu acestea.

---

[1] Author *Miscellae*, lib. 17, in *Mauricium augustum*. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad an. 19 Mauricii aug.

[a] **Priscus a atacat în anul 601 lîngă Viminaciu pe avari şi, obţinînd cîteva victorii, a trecut Dunărea şi a înaintat pînă la Tisa. Şincai corectează bine atunci cînd identifică Tyrsa cu Tisa, da deoarece Priscus a trecut Dunărea, Şincai exagerează cînd spune că a trecut în Ţara Românească. Prin Ţara Românească trebuie să înţelegem întreaga Dacie, ceea ce demonstrează credinţa lui Şincai continuitatea poporului român la nord de Dunăre.**

Batăr de nu l-ar fi ţinut! pentrucă titulul aceşta au stricat dragostea între resăriteni şi între apuseni. Ci despre aceasta vezi pre Fléuri [4].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 20 et ultimum Mauricii aug. [2] Author *Miscellae*, lib. 17, in *Mauricium*. [3] Katona in *Synopsi chronologica*. [4] Fleuri in *Historia ecclestiastica* ad h. a.

Anul 603. Nu mult împărăţi Foca şi Narses povăţuitoriul[a], în anul acesta se sculă asupra lui; Hosroe II, craiul persilor, încă au pornit războiu asupra romanilor, supt pretest ca cum ar vrea se izbîndească moartea lui Mavrichie [1].

Author *Miscellae*, lib. 18; Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 605. Foca, împrotiva jurămîntului său, omoară pre Narses, carele se împăcase cu dînsul. Pre împărăteasa Constantina, muierea împăratului Mavrichie, şi pre trei fete ale eii încă le potopeşte [1].

[1] Iidem author *Miscellae* et Katona, ll. cc.

Anul 610. De la moartea lui Mavrichie nemica am despre romanii cei din Dachia, iară despre romani în commun, aceasta iaste de a se
172 însemna, că tocma reu le-au curs / lucrurile supt Foca tyrannul, pentrucă toate se făcea cu mare silnicie. Drept aceaia Prisc, mai nainte pretorul, carele avea muiere pre fata tyrannului Foca, au chiemat pre Iraclie din Africa în coantra socrului său, carele venind la Ţarigrad, au învins pre tyrannul, în 5 zile ale lui octomvrie din anul acesta, şi i-au tăiat capul, îmbrăcînd însuş porfyra, după a căria îmbrăcare, Iraclie s-au cununat cu Evdoxia, fata unui boieriu din Africa [1].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica*.

---

[a] Narses era unul dintre cei mai de seamă generali ai imperiului, cu reşedinţa la Edessa în momentul în care se revoltă împotriva lui Focas.

Anul 611. Hosroe, craiul persilor, măcarcă perisă Foca tyrannul, asupra căruia s-au fost sculat pentru uciderea împăratului Mavrichie, pre cum s-au zis mai nainte, tătuşi n-au încetat a se oşti în coantra romanilor, ci în anul acesta fugărind pre romani, au cuprins Edessa şi Appaméa [1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 2 Heraclii aug.; Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 614. Anul acesta au curs spre ocara tuturor creştinilor, pentrucă persii au luat Ierusalimul, şi Sînta cruce, pre carea s-au răstignit mîntuitoriul lumei, Domnul nostru Is. Hs., o-au dus roabă în Persida [1].

[1] S. Theophanes, l. c.; Baronius ad h. a.

Anul 615. Avgustul Iraclie trimite soli de pace la Hosroe, pre carii Hosroe, în coantra cădinţei neamurilor, îi pune la oprelişte [1].

[1] Idem S. Theophanes, l. c.; Katona, l. c.

Anul 618. La anul acesta aşa scrie S. Nichifor, patriarhul [1]: „După acestea puţină vreme trecînd, au venit în Ţarigrad domnul hunnilor, ὁ τῶν οὔννων τοῦ ἔθνους κύριος cu boierii săi şi mulţi ostaşi; şi au poftit de la împăratul (Iraclie) ca se-i boteză, carea poftă a lor
173 priimindu-se, boierii hunnilor / s-au dus la botez prin boierii romaneşti şi muerile lor, prin muerile acestora. De-aci, după ce s-au botezat, pre toţi i-au cinstit avgustul cu daruri împărăteşti şi cu deregătorii. Pentrucă pre povăţuitoriu l-au făcut patrichiu şi cu mare omenie i-au slobozît în ţînutul hunnilor, πρὸς τὰ οὔννικὰ ἤθη."

Hunnii aceştea se văd a fi fost secuii din Ardeal, pre carii celealalte neamuri i-au alungat din Bessarabia, unde-i întirise gepidzii, după moartea lui Attila (precum s-au arătat la anul 455) şi i-au strimtorit întră munţii Ardealului, unde lăcuiesc pînă în zioa în carea scriu acestea[a].

[1] S. Nicephorus patriarcha in *Brev. Hist.* ad ann. Christi 618.

Anul 619. Caganul avarilor, carele de la moartea avgustului Mavrichie, învăluit fiind cu slavii cei de cătră Veneţia, n-au trecut Dunărea în coantra romanilor, în anul acesta au trimis soli de pace la Iraclie avgustul. De carea solie bucurîndu-se împăratul, pentrucă se găta asupra lui Hosroe, cu multe şi mari daruri au cinstit pre caganul şi aşişderea au trimis la dînsul soli pre Anastasie patrichiul şi pre Cozma cvestórul, ca se spună voinţa sa caganului. Ci era faţarnic, căci pre soli i-au priimit cu cuvinte dulci şi s-au arătat amic romanilor, întărind şi aceaia că va merge să se întîlnească cu împăratul şi se facă legătură cu dînsul. Înturnîndu-se solii, au spus toate acestea împăratului, de care bucurîndu-se Iraclie avgustul s-au gătit se iase înaintea caganului cu mare pompă la Iraclea, carea cetate o aşezase solii cu caganul loc de întîlnire; şi trimiţînd înainte gătirile cele de comédiă, căci vrea se-l priimească cu joc de călăreţi, aù trimis şi veşminturi scumpe şi multe şi pre sama caganului şi pre sama celor ce vor fi cu dînsul. Venind împăratul în Iraclea, peste trei zile au sosit şi caganul cu foarte mulţi ostaşi, pre carii, luînd cu sine pre cei mai buni, i-au împărţit prin pădurile care sînt de-asupra zidurilor celor lungi ca, ocolind pre împăratul şi pre cei ce era cu dînsul, se-i poată prinde. Un lucru neaşteptat ca acesta, înţelegîndu-l Iraclie avgustul, au lepădat porfyra, s-au îmbrăcat în haine proaste şi, legînd coroana cea împărătească de
174 cotul său, în ruşinoasă fugă s-au dat şi / de-abea au scăpat în Ţarigrad. Iară avarii cu inimă gonind pre cei ce fugea, au venit pînă la cîmpul ce se chiamă Al şeptelea şi acolo s-au aşezat cu tabăra. De-acolo s-au împrăştiat pînă la puntea ce era preste rîul Varnissului şi toate le-au prădat şi robit fără nici o bîntuială.[b] Întru aceaia veşmîntul împărătesc şi veşmînturile care se gătise pre sama caganului şi pre sama boierilor lui, cu toate gătirile celealalte şi cu purtătorii lor, au remas în mînile varvarilor. Pre-urmă cu nespusă mulţime de robi s-au înturnat la locurile sale. Din spunerea unor robi carii au scăpat, se socotesc a fi fost numerul robilor, pre carii i-au dus atunci avarii, bărbaţi şi mueri, ca la 270.000. Aşa scriu întîmplarea aceasta: sîntul Nichifor [1], sîntul Theofan [2] şi avtorul *Mischellei* [3].

De-au făcut aceasta avarii în Thrachia, ce nu vor fi făcut în Dachia-cea-Noao? căci pre Dachia-cea-Veche, după moartea lui Mavrichie, îndată o-au înghiţit. Vai au fost de bieţii strămoşii noştri! pînă ce Dumnezeu i-au mîntuit, precum se va arăta la anii viitori.

[1] S. Nicephorus, patriarcha C. P., in *Breviario Hist.* ad ann. Christi 619. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 9 Heraclii aug. [3] Author *Miscellae*, lib. 18, in Heraclium aug.

Anul 620. În anul acesta şi mai tare gătindu-se avgustul Iraclie în coantra persilor, ca se rescumpere crucea Domnului, cea robită de dînşii, precum s-au zis mai nainte, iarăşi au trimis solie la caganul avarilor, mustrîndu-l pentru attentatul din anul trecut şi dojănindu-l ca se ţînă pacea, căci nu vrea împăratul se aibă vreun nemic după spate, pînă se va oşti cu Hosroe. Solia aceasta, după cum scrie sîntul Theofan [1] şi avtorul *Mischellei* [2], foarte cu cinste o-au priimit şi mărturisînd cum că îi pare reu de aceaia ce au lucrat în anul trecut, s-au făgăduit caganul că pacea o va ţînea cum se cuvine.

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 10 Heraclii aug. [2] Author *Miscellae*, lib. 18, in eundem.

Anul 622. Avgustul Iraclie, fiind acuma gata se pornească în coantra persilor, au trimis soli la caganul avarilor, prin carii s-au rugat de
175 caganul se aibă grijă, ca un amic, de trebile / romanilor, pînă ce se va înturna dînsul de la Persida, numindu-l tutór fiiului său.

---

[a] Hunii, despre care vorbeşte Şincai, nu pot fi identificaţi cu secuii. Trebuie să fie un trib de la nord de Dunăre, al cărui loc cu greu poate fi stabilit.

[b] Faptele relatate de Şincai în anul 619 au avut loc în anul 617.

Carea cerere a lui Iraclie, caganul o-au priimit şi au făgăduit că o va plini, măcar că nu s-au ţinut de făgădăş, precum vom vedea la anul 626. Drept aceaia încredinţat fiind avgustul Iraclie de către caganul, au pornit şi pre cale, cu toată sîrguinţa, au învăţat şi deprins pe ostaşi în lucrurile de războiu, apoi încă în anul acesta au învins de-odată pre persi [1].

Anul acesta, poci zice că e dintră cei mai însemnaţi ani, pentrucă în anul acesta începe héghira sau fuga lui Mahuméd, prorocului turcilor, carii de-aci numeră anii, precum pre larg arată Leunclavie [2], pre carele îl poţi afla lătineşte şi turceşte.

[1] Author *Miscellae*, lib. 18, in *Heraclium aug.*; Katona in *Synopsi chron.* [2] Leunclavius, in *Annalibus Turcicis.*

Anul 623. Iraclie avgustul nădăjduind în Hs., pentru a căruia cruce se oştea cu persii, în anul acesta au fugărit pre Hosroe, şi aprinzînd Gazéul, cincizeci de mii de robi au slobozit [1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 13 Heraclii aug.; Author *Miscellae*, lib. 18, in eundem Heraclium; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 624. Iraclie avgustul tot sporeşte asupra persilor, pentrucă bate pre doi povăţuitori ai lui Hosroe, pre Sarvar şi pre Saravlanca; pre acesta îl tae, pre cel dintîiu îl fugăreşte [1].

[1] Iidem, ll. cc.

Anul 625. Iraclie avgustul, în anul acesta, au trecut în Chilichia şi tăbărînd lîngă rîul Sárului cu vîrtutea sa, foarte au înfricat pre Sárvar, povăţuitoriul lui Hosroe. [1]

[1] Iidem, ll. cc.

Anul 626. Întru al şesesprăzecelea an al împărăţiei lui Iraclie, adecă în anul acesta, precum scriu sînţii Nichifor [1] şi Theofan [2] şi

Paul Diaconul [3], Hosroe, craiul persilor, au strîns oaste noao din streini, din ţereni şi din şerbi, adecă din toate neamurile şi din toate
176 feliurile şi luînd / din oastea lui Sárvar încredinţată cincizeci de mii de ostaşi, i-au adăogat la oastea ce noao şi i-au încredinţat pretorului său, Sátin, numind toată oastea aceasta noao *Grămădzi de Aur*. Şi pre Satin l-au trimis asupra împăratului, iară pre Sarvar cu ceaialaltă oaste l-au trimis asupra Ţarigradului, ca însoţîndu-se cu avarii, cu hunnii, carii era de către apus, cu bulgarii, cu sclavinii şi cu gepidzii, carii era în Dachia-cea-Veche, supt tutela caganului avarilor, precum s-au arătat la anii mai dinnainte, dinpreună se încungiure cetatea cea împărătească. Cînd au înţeles acestea Iraclie avgustul, el încă au împărţit oastea sa în trei părţi, dintră care o parte o-au ţinut cu sine, alta o-au trimis spre paza Ţarigradului, a treia o-au dat frate-său, Theodor, în coantra lui Satin, carele au şi învins pre Satin cu Grămădzile cele de Aur.

Sarvar cu oastea sa au venit pînă la Calchidonia; iară caganul cu neamurile mai sus numite au încungiurat Ţarigradul pre mare şi pre pămînt, atîtea luntrii ducînd din Dunăre, cîte nu încăpea în sinul mărei de lîngă Ţarigrad, şi au bătut cetatea în zece zile, numai în zădar, pentrucă, cu puterea lui Dumnezeu, prin rugăciunile Maicei ceii pururea vérgură, s-au biruit caganul cu ai săi şi pre mare şi pre pămînt şi cu ruşinoasă pagubă au căutat neamurilor mai sus zise a se înturna la ale sale. Ce n-au pătimit românii cei din Dachia-cea-Noao şi de astădată! pentrucă avarii n-au putut trece la Ţarigrad fără numai prin Dachia-cea-Noao. Iară împăratul cu oastea sa, carea o avea cu sine, prin Syria au trecut în Eghypet, de unde întorcîndu-se în Lazica, au făcut soţietate de arme cu turcii [4a].

[1] S. Nicephorus in *Breviario* ad ann. Christi 626. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 16 Heraclii aug. [3] Paulus Diaconus, lib. 18. [4] Iidem, ll. cc. et Katona in *Synopsi chronologica*.

---

[a] Heraclius nu putea să meargă în Siria şi Egipt atîta timp cît nu-i înfrînsese pe perşi. Egiptul şi Siria redevin provincii bizantine după anul 628. Turcii pe care-i pomeneşte Şincai aici sînt de fapt bazarii, popor tot de origine turcă.

Anul 627. După ce s-au însoţit Iraclie avgustul cu turcii, foarte reu au prădat Persida; ci turcii nu îndelung au ţînut soţietatea; drept aceaia Iraclie sîngur s-au bătut cu Razáte, povăţuitoriul persilor, pre care l-au şi învins, rîsipindu-i toată oastea [1].

[1] Iidem, ll. cc./

177 **Anul 628.** Siroe, fiul lui Hosroe, văzînd perderile ce se întîmplase, au potolit pre tată-său[a] şi făcînd pace cu avgustul Iraclie, i-au dat îndărăpt Crucea Domnului, pre carea avgustul pre umerile sale o-au purtat pînă la locul eii, după cum scrie Baronie [1], pre carele îl poţi vedea.

[1] Baronius in *Annalibus ecclesiasticis* ad hunc annum.

Anul 632. În anul acesta, în 17 iunie au murit Mahúmet, întîiul califă al sarachinilor şi prorocul celor a cărora lege se numeşte de pre numele lui, întru al căruia loc sarachinii au ales pre Avuvécru [1].

[1] Baronius, l. c.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 634. Avuvecru, al doilea califă al sarachinilor, după ce au învins pre romani, în anul acesta, moare, iară Omár, următoriul lui, multe cetăţi cuprinde de la romani [1].

„Întru acelaş tîmp (scrie s. Nichifor [2], adecă în anul 634) Cuvrát, vărul lui Orgnána, domnul hunnogundurilor (al bulgarilor), se scoală asupra caganului avarilor, lepădînd jugul, şi pre ostaşii pre carii îi ţînea la dînsul caganul, batjocorindu-i îi ţîpă din ţînutul său. După aceaia, trimiţînd solie la Iraclie, au făcut pace cu dînsul, carea o-au şi ţînut pînă la sfîrşitul vieţei lor, pentrucă Iraclie şi daruri i-au trimis şi patrichiu l-au făcut.“

---

[a] E vorba de un complot organizat împotriva lui Chosroe, în fruntea căruia se afla Siroe. La 24 februarie 628 Chosroe a fost omorît, şi în locul lui a fost pus Siroe.

Din cuvintele acestea ale sîntului Nichifor, culege că avarilor de-aci înainte tot reu le-au mers, pînă cînd i-au stîns Cárol cel Mare, precum se va arăta la anul 799.

[1] Baronius et Katona, ll. cc. [2] S. Nicephorus in *Breviario historico* ad ann. Christi 634.

Anul 635. Omár, al treilea califă al sarachinilor, învinge pre Theodor, fratele lui Iraclie, şi pre Vaháne şi ia de la romani Damáscul, Fenichia şi Eghyptul.[1a]

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 25 Heraclii aug.; Baronius ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 637. Sarachinii, după ce au ţînut încungiurat Ierusalimul în doi ani, mai pre-urmă l-au luat în anul acesta; de-aci au
178 trecut / în Persida şi învingînd şi fugărind pre Ormíşda, craiul persilor cel mai de pre-urmă, precum se va arăta la anul 651, Persida o suppun şie[1].

[1] S. Theophanes ad ann. 27 Heraclii aug.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 640. Croaţii unindu-se cu sirbii alungă pre avari din Dalmaţia[1].

Katona in *Synopsi chron. Avarorum.*

Anul 641. Iraclie avgustul, după atîtea întîmplări ce se făcuse în împărăţia Răsăritului, carea de pe vremile acestea da semne că va îmbla ca şi împărăţia Apusului, adecă că, cu vreme, se va stînge cu totul, s-au bolnăvit şi au murit în 11 fevruarie sau martie (zice Catona [1]), în vîrstă de 66 de ani. Iraclie, cum au fost vrednic de laudă întru început, pentru evlavia sa, aşa au fost vrednic de hulă, în sfîrşit, pentru eresul monothelitelor, pre carii apărîndu-i, pre Dumnezeu l-au mîniat şi pornit asupra sa [2].

---

[a] Egiptul a fost cucerit de către arabi între anii 639—642.

Lui Iraclie i-au urmat în împărăţie doi feciori ai lui, adecă Constantin al treilea, carele era născut din Evdochia, muierea cea dintîiu, şi Iracleóna, carele era născut din Martína, a doaoa muiere. Pre Constantin al treilea l-au otrăvit măştehă-sa, Martina, preste trei luni ale împărăţiei, în vîrstă de 29 de ani; pre Iracleona, după şese luni l-au măzălit senatul şi însemnîndu-l la nas, l-au sîrgunit împreună cu mumă-sa, Martina, căriia i-au tăiat limba, pentru otrăvirea lui Constantin al treilea. Acelaş senat au pus împărat în locul lui Iracleona, pre Constande al doilea, feciorul lui Constantin al treilea, carele n-au semănat tătîne-său, ci moşu-său, lui Iraclie, că el încă au prins partea monothelitelor [3].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Baronius ad h. a. [3] S. Theophanes ad ult. Heraclii aug.; Baronius et Katona, ll. cc.

Anul 647. Otman, al patrulea califă al sarachinilor, cuprinde Africa şi în anii viitori ia Chyprul şi Isavria de la romani [1]. Aşa curea acum norocul sarachinilor şi nenorocirea romanilor!

[1] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 651. Ormisda, craiul persilor cel mai de pre-urmă, moare
179 în anul acesta, şi cu dînsul se stînge toată biruinţa / persească,
după ce ar fi stătut în floarea sa 425 de ani [1].

[1] Katona, l. c.

Anul 654. Sarachinii cuprind Armenia de la romani şi pre Constante al doilea îl biruesc şi fugăresc pre mare [1].

[1] Idem Katona, l. c.

Anul 658. Mávia, al cincilea califă al sarachinilor, pentru războiul ce se pornisă întră sarachini, face pace cu Constante al doilea [1].

[1] Idem Katona, l. c.

Anul 659. Avgustul Constante al doilea, carele pre Constantin IV, fiiul său cel mai mare, mai nainte îl făcuse avgust, în anul acesta, pre ceialalţi doi fii ai săi, adecă pre Tiverie apoi III, şi pre Iraclie, îi numeşte chesari, iară pre Theodosie, fratele său, îl omoară [1].

[1] Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 663. Avgustul Constante II, neputîndu-se odihni de înghímpul cunoştinţei sufletului său, şi pentru uciderea fratelui său şi pentru alte reutăţi, în care înota, au mutat scaunul împărăţiei din Ţarigrad în Syracuza, cetatea Sichiliei [1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 22 Constantis II aug.; Katona in *Synopsi chronologica.*

An neotărît. Care acuş le voiu aduce din avtori vrednici de credinţă, despre moartea lui Cuvrat, domnului bulgarilor, despre carele s-au făcut pomenire la anul 634, şi despre cinci feciori ai lui, de ce an se ţîn, nu poci otărî[a], ci poci întări cum că pe vremea aceasta s-au întîmplat moartea lui Cuvrat, pentrucă scrie avtorul *Mischellei* [1] despre dînsa, precum urmează: „Iară în tîmpurile lui Constante (II, nu Constantin), carele au împărăţit la apus, murind Corvat (sau Cruvat, nu Orvat), domnul Bulgariei, despre carea s-au zis, sau al contrágilor, şi lăsînd după sine cinci feciori, le-au
180 lăsat cu limbă / de moarte ca se nu se despărţească cu lăcaşul
de la olaltă, şi nimănui se slujească. Ci în puţin tîmp după moartea lui acei cinci feciori s-au despărţit de la olaltă dimpreună cu norodul pre carele îl avea fieştecarele supt sine.

Şi cel întîiu născut fiiu al său, anume Vutáia, păzînd porunca tătîne-său, au remas în ţeara mai marilor săi pînă astăzi. Al doilea frate, anume Contárag, au trecut apa Tanaidului şi mai întîiu au descălecat în ţînutul ce era dinprotiva frate-său (Vutaia). Al patrulea şi al cincilea trecînd Istrul sau Dunărea, unul s-au aşezat în Pannonia cea avărească, suppunîndu-se cu toată puterea sa caganului avarilor (în anul 666). Iară celalalt (adecă al cincilea) venind în Pentapóiu (ce se zice acuma Benevent) nu departe de Ravenna, acolo s-au aşezat supt creştini (în anul iarăş 666).

---

[a] Cubrat moare în jurul anului 650.

Apoi al treilea dintre aceştea, carele s-au numit Hăsparuh, trecînd Danáprul şi Danástrul (adecă Nistrul), rîurile cele ce sînt întră Dunăre şi întră mează-noapte, au venit la locul ce se chiema Hónglon[a] şi au lăcuit întră Dunăre şi întră numitele rîuri, văzînd locul a fi fără de primejdie şi de îmbe părţile greu de-a se răsbate, pentrucă fiind băltos şi de rîuri încungiurat de toate părţile, multă odihnă făcea neamului cu aşezarea sa de către protivnici.

Iară după ce s-au împărţit aceştea în cinci laturi şi s-au împuţinat, au eşit un neam mare, al cazárilor, din cea mai din lăuntru parte a Berzíliei din Sarmatia cea dintîiu şi au cuprins toate ţerile pînă în Marea Neagră, care neam, pre fratele cel mai mare, pre Vutaia, prinţul Bulgariei ceii dintîiu, l-au suppus şie, împunîndu-i tribut, care tribut pînă astăzi îl plăteşte.“

Aşişderea scriu sînţii Theofan[2] şi Nichifor[3]; sminteşte aşa dară Sigebert[4] cînd scrie că Vutaia au cuprins Moldova, Bessarabia şi Valahia cu bulgarii şi el au trecut în Mesia-de-Gios şi în Dachia-cea-Noao, adecă în Bulgaria de-acum, pentrucă domnul bulgarilor carii au pătrat acestea n-au fost Vutaia, ci Hasparuh.

[1] Author *Miscellae*, lib. 19, in *Constantinum Pogonatum augustum.* [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 11 ejusdem Constantini aug. [3] S. Nicephorus, C.P. patriarcha, in *Breviario Hist.* ad ann. Christi 679. [4] Sigebertus in *Chronico* ad annum Christi 680./

181 **Anul 666.** Precum scrie Şenleben[1], în anul acesta au trecut Alzéco, al cincilea fecior al lui Cruvat, domnului contragilor, din Bulgaria-cea-Bătrînă de lîngă Volga, cu bulgarii săi în Italia şi luînd slujbă de la Grimoald, craiul longobardilor, au dobîndit Beneventul spre lăcaş.

Al patrulea fecior al lui Cruvat, al căruia nume, după anonymul Belei, au fost Reán, încă în anul acesta au trecut în Pannonia la avari[2]; vezi şi celea care le-am scris la anul cel neotărît, cel îndată mai dinnainte, şi care le voiu scrie la anul 889 din anonymul Belei.

[1] Ioannes Ludovicus Schönleben in *Historia Carnioliae*, tom. 1, part. 3 seu ad ann. 666. [2] Stephanus Katona in *Synopsi chron. Avarica.*

Anul 667. Îmărindu-se puterea avarilor cu adaogerea bulgarilor cea din anul trecut, avarii, în anul acesta, s-au rădicat în coantra lui Lup, povăţuitoriului Foroiuliului, pre carele l-au învins şi numai înşălaţi de Grimoald, craiul longobardilor, au lăsat Foroiuliul[1].

[1] Katona, l. c.

Anul 668. Constante al doilea, pentru apărarea eresului monothelitelor şi pentru alte fapte necuvioase, întru atîta ură au venit, cît nimenea îl putea suferi[a]. Drept aceaia, oarecare Andreiu, cînd se scălda, în Syracusa, cetate a Sichiliei, unde mutase thronul cel împărătesc, cum s-au zis la anul 663, l-au tocat în cap cu o secure, din carea lovire au şi murit în 16 septemvrie, în vîrstă de 38 de ani[1]; întru al căruia loc au stătut împărat fiiul lui cel mai mare, Constantin al patrulea, carele s-au numit Pogonat, pentrucă foarte de tiner i-au crescut barba. Constantin Pogonat aşadară, cît au urmat tătîne-său, îndată au izbîndit uciderea lui şi pre Miziz tyrannul l-au şters de pre pămînt[2].

[1] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica.* [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. ultimum Constantis II aug.; Author *Miscellae*, lib. 19.

---

[a] Honglon-Ongl (῞Ογλος, ῞Ογκλος), teritoriu aşezat între Dunăre, Nistru şi Marea Neagră. Numele părea a fi slav : ѪГЪЛЪ, „unghi, colţ“, adică exact numele tătărăsc de mai tîrziu : Bugeac — „colţ“.

[a] Avînd la îndemînă ca izvor numai scrierile sfîntului Theofan, Şincai apreciază de pe poziţiile tendenţioase ale Bisericii ortodoxe activitatea lui Constant II. După cum se ştie, iritarea reprezentanţilor Bisericii oficiale se datorează faptului că, în anul 648, Constant II a promulgat o ordonanţă prin care prescria încetarea disputelor religioase. Substratul acestei ordonanţe era însă de natură politică, şi se urmărea, prin înlăturarea certurilor religioase, care contribuiau la dezmembrarea imperiului, să realizeze unitatea politică.

Anul 672. Sarachinii gată mulţime de corabii şi încungiurînd pre mare Ţarigradul[a], de-a şeptelea an în zădar îl bat[1].

[1] Author *Miscellae* et Katona, ll. cc./

182 **Anul 678.** Sarachinii în anul acesta, carele era al şeptelea de cînd bătea Ţarigradul, după mare perdere a lor, s-au împăcat cu avgustul Constantin Pogonatul şi, încetînd a mai bate cetatea cea împărătească, s-au înturnat la locurile sale[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 10 Constantini IV aug., dicti Pogonati; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 679. Vro cîţva avtori scriu despre lucrurile care ţi le voiu pune înainte la anul acesta, ci nu se nărăvesc între sine, nici în numerul anilor, nici în numele povăţuitoriului bulgarilor, carii au venit în anul cel neotărît, ce l-am pus după anul 663, într-o parte a Dachiei-ceii-Vechi şi unindu-se cu bulgarii, carii şi mai nainte era în Dachia-cea-Veche, supt tutela caganului avarilor, nu numai pre fraţii săi, pre bulgari, ci pre sclavini şi pre gépidzi încă i-au scos de supt jugul avarilor. Eu, ca se meargă lucrul mai respicat, întîiu îţi voiu arăta, după obiceiul mieu, din avtorii cei mai bătrîni, ce s-au întîmplat în anul acesta cu bulgarii, românii şi împărăţia Resăritului; apoi voiu descurca zisele celoralalţi avtori, ca să se poată cunoaşte şi şti adevărul. Aşadară scrie avtorul *Mischellei*[1] precum urmează: „Iară împăratul Constantin (IV Pogonat numit) înţelegînd că un neam de trei ori necurat şi spurcat, peste Dunăre, la Honglon, ş-au întins corturile şi că apropiindu-se de Dunăre, jăfuesc ţînutul carele acuma se stăpîneşte de dînşii (adecă Mesia-de-Gios şi Dachia-cea-Noao), s-au întristat foarte şi au poruncit se treacă oştile în Thrachia şi făcînd flottă de mare, şi pre pămînt şi pre mare au pornit asupra lor, vrînd se-i bată cu arme şi împrotiva (tărimei) Honglon şi a Dunărei, prin Epir (Albania de-acum) trimiţînd pedestraşii, pre Dunăre au poruncit se vină corăbiile. De o grabă şi mulţime ca aceasta spăimîntîndu-se bulgarii, au scăpat la tărimea mai sus zisă şi s-au întărit de toate laturile, remînînd în tărimea aceaia trei sau patru zile şi nici bulgarii cutezînd a eşi, nici romanii îndrăznind a se bate cu dînşii, pentru lucrurile ce era prin pregiur au priceput mîrşăvitul neam că romanii ş-au perdut coragea, drept aceaia s-au bucurat şi mai sumeţi s-au
183 făcut. / Deci împăratul avînd boală mare de picioare şi silit fiind a merge în Mesemvria la scăldătoare, cu cinci corăbii şi cu oamenii săi s-au înturnat şi, lăsînd magistratul şi poporul (adecă oastea), le-au poruncit se stea împrotiva bulgarilor, de cumva ar eşi cu lănci săgetătoare, iară de nu vor eşi, se-i ţînă închişi şi se-i ocolească cu tărimi. Ci călăreţii, stîrnind că au fugit împăratul şi spăimîntîndu-se, au plecat fuga, de nimenea fiind goniţi.

Văzînd aceasta bulgarii, s-au luat după dînşii şi pre mai mulţi i-au tăiat, pre mulţi i-au rănit, alungîndu-i pînă la Dunăre, carea trecîndu-o şi venind pînă la cetatea ce se zice Varna, nu departe de Odis, şi văzînd locul de prin pregiur că iaste de mare apărare, dindărăpt pentru Dunăre, dinnainte şi de pre de laturi pentru muntele Hemului şi Marea Neagră, mai vîrtos că acum biruise şi stăpînea pre neamurile sclavinilor, cele de prin pregiur, care se zicea a fi şepte: pre severi i-au aşezat la strîmtoarea Hemului, ce era dinnainte, pre veregebóri de către resărit, iară de către mează-zi şi apus pînă la Avaria (adecă Pannonia şi Iazigia), pre celelalte şepte neamuri, care era suppuse lor. Deci după ce s-au lăţit bulgarii în locurile acestea, s-au sumeţit şi au început a strica şi a prăda cetăţile şi oraşele cele de supt romani. Drept aceaia, împăratului i-au căutat a face pace cu dînşii şi spre mai mare ruşine, carea romanilor s-au întîmplat pentru mulţimea păcatelor lor, a le făgădui dare pre tot anul.“

Aşişderea scriu s.s. Theofan[2] şi Nichifor[3], tot la acesta an. Aşadară greşeşte Sigebert[4] şi, după dînsul, Assemani[5], cînd scrie că războiul acesta s-au întîmplat în anul îndată următoriu 680 şi că povăţuitoriul bulgarilor s-au chiemat Vutaia; vezi anul cel neotărît după anul 663 pus. Greşeşte şi Calvisie[6] scriind acestea la anul 678, ci mai mult greşeşte Şenleben[7], pentrucă toate le pune cu doi ani mai nainte, apoi pre povăţuitoriu încă-l numeşte Vutaia; măcarcă Vutaia cu bulgarii săi nu s-au mişcat din Bulgaria-cea-Veche de lîngă Volga, precum s-au arătat mai nainte.

---

[a] Arabii asediază Constantinopolul în anul 673, începînd din aprilie şi pînă la căderea iernii.

Tu, cetitoriule! ia aminte că, de la anul acesta, pînă la venirea
184 ungurilor,/ beţii colonii lui Traian, şi cei ce era în Dachia-cea-Veche şi cei din Dachia-cea-Noao, mai tot supt jugul bulgarilor au gemut; ziseiu „mai tot“ şi nu „pururea“; pentrucă voiu arăta la anul 824, cum că colonii cei din Dachia-cea-Veche, adecă strămoşii românilor celor ce sînt de-a stînga Dunărei, pe vremea aceaia supt nume de abotriţi au fost scuturat jugul bulgarilor.

[1] Author *Miscellae*, lib. 19. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 11 Constantini IV seu Pogonati aug. [3] S. Nicephorus in *Breviario Hist.* ad ann. Christi 679. [4] Sigebertus in *Chronico* ad ann. 680. [5] Assemani in *Kalendario ecclesiae univ.*, tom. 2, part. 2, cap. 2. [6] Sethus Calvisius in *Opere chron.* [7] Schönleben in *Historia Carnioliae*, t. 1, part. 3.

Anul 680. Bulgarii, după ce au cuprins Mesia-de-Gios şi amîndoao Dachiile, vreu a zice şi cea-Veche şi cea-Noao, nu s-au îndestulit cu tributul ce-l avea de la împăratul Constantin Pogonatul, ci în anul acesta au prădat Thrachia; drept aceaia i-au căutat împăratului a le adăoga la tributul cel obicinuit [1].

Formoasă reflecsie face prea vestitul Ioann Cristian Enghel [2] la anul acesta despre neamurile acelea, care din început pînă la venirea bulgarilor au asuprit pre colonii lui Traian, carea reflecsie iată o scriu aci din cuvînt în cuvînt:

„În cîtu-i despre neamurile (zice el), care prin Valahia şi Moldova de-acum au năvălit în ţerile împărăţiei Resăritului, iarăşi mă întorc la cele ce am scris şi zic că neamurile acestea pînă la anul 680 au fost mai de multe viţe şi naşteri, pentrucă au fost nemţi supt nume de longobardi, ostrogothi, visigothi ş.c. Au fost sloveni supt nume de vénete, ánte şi doară şi sármate; mongoli supt nume de hunni, turci sau tătari supt nume de avari şi bulgari. Dintră toate neamurile acestea, cele mai dintîiu au fost numai trecătoare prin Valahia. Sînguri bulgarii se află în istoria cea veche a Dachiilor se fie fost stăpîni de stătut întrînsele în mai mulţi ani, pentrucă ei au împoporît întîiaş dată Valahia de-acum, Ardealul şi Bănatul cu vlahi sau români.“

Destul de formos scrie Enghel, ci cum că bulgarii ar fi fost de o viţă cu turcii şi cu tătarii n-au arătat; nici va putea arăta, pentrucă limba bulgarilor arată cum că ei sînt de viţă sloveni [a]. Aceaia încă n-au arătat prea vestitul Enghel, cum că bulgarii au împopo-
185 rît/ Dachia lui Traian cu români, căci, precum am arătat la anul 274 şi voiu mai arăta la anii viitori, o parte a coloniei lui Traian, încă doară cea mai mare, pururea au remas în Dachia-cea-Veche. Drept aceaia bulgarii n-au împoporît de nou Dachia-cea-Veche, adecă Moldova, Valahia, Banatul, Ardealul, Bucovina, Maramurăşul şi cît mai iaste între Ardeal şi între Tysă, cu români, ci au mai adus români la cei mai dinnainte lăcuitori româneşti, nu numai din colonii lui Traian cei din Dachia lui Avrelian, ci şi din romanii aceia pre carii i-au aşezat în Thrachia şi Machidonia avgustul Constantin cel Mare, precum s-au zis la anul 329 .

Întru acesta an s-au ţînut şi al şeselea sobor ecumenic în Ţarigrad, carele şi trullán se numeşte, de la Trulla, în carea s-au ţînut. În soborul acesta, afară de alte aşezămînturi, s-au afurisit monothelitele, adecă aceia carii învăţa că numai o voe au avut Domnul Hs., măcarcă au avut doao firi [3].

[1] Sigebertus in *Chronico* ad ann. 680; Sethus Calvisius in *Opere chronologico.*
[2] Ioannes Christianus Engel in *Historia antiqua Valachiae*, part. 1, pag. 139.
[3] Calvisius, l. c.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 683. Şenleben [1], la anul acesta, scrie aşa: „La anul 683, însemnă Antonie Uranéţ cum că preste bulgari şi sloveni domnea Terbéllie, carele au început crăimea, doară au urmat povăţuitoriului Vutaia“. Ci eu am arătat la anii cei mai dinnainte cum că Hasparuh au fost domnul bulgarilor cînd au cuprins aceştea Dachiile şi Mesia-de-Gios.

---

[a] În disputa lui Şincai cu Engel asupra originii bulgarilor fiecare are dreptate, numai că Engel se referă la bulgarii turanici, veniţi de pe Volga, iar Şincai, la slavii aşezaţi în sudul Dunării, care au luat numele de bulgari de la cei dintîi.

[b] Teoria întăririi romanităţii nord-dunărene cu elemente sud-dunărene a fost în general acceptată, numai că rolul ei în formarea poporului român nu este determinant, ci secundar.

Aşadară nu lui Vutaia, ci lui Hasparuh au trebuit se urmeză Terbellie sau Terbel; vezi anul 700.

[1] Schönleben in *Historia Carnioliae*, tom. 1, part. 3.

Anul 685. Avgustul Constantin IV Pogonatul, făcînd pace cu bul-
garii, şi sarachinii încă sfădindu-se între sine, în mai mulţi ani au
trăit în linişte şi în anul acesta, la începutul lui septemvrie, au re-
posat ca un împărat ce au fost vrednic de toată lauda, pentrucă
nu numai cele turburate prin tată-său, Constantin II, le-au îndrep-
tat, ci pre monothelite încă i-au frînt, întorcînd pacea besericei lui
186 Hs.[1]/ Împăratului Constantin al patrulea i-au urmat fiiul lui, Iusti-
nian al doilea, în vîrstă de 16 ani [2], carele multe au făcut şi multe
au şi petrecut, precum se va arăta la anii viitori.

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. ult. Constantini IV Pogonati; Baronius in *Annalibus eccl.* ad h. a. [2] Iidem, ll. cc. et S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann Christi 685; Katona item in *Synopsi chronologica.*

Anul 686. „În al doilea an al împărăţiei sale (zice avtorul *Mischellei*[1]) Iustinian al doilea au stricat pacea cea cu bulgarii făcută, turburînd toate, cîte bine le orînduisă tată-său şi au poruncit se treacă călăreţii în Thrachia, vrînd se prădeză pre bulgari şi sclavini." Aşişderea scriu ss. Theofan [2] şi Nichifor [3].

[1] Author *Miscellae*, lib. 19. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 2 Iustiniani II aug. [3] S. Nicephorus in *Brev. hist.* ad annum Christi 686.

Anul 687. Avgustul Iustinian al doilea după ce au adunat în anul trecut toate oştile sale în Thrachia, în anul acesta au pornit asupra bulgarilor şi a sclavinilor, carii acuma stăpînea toată Dachia-cea-Veche, toată Mesia-de-Gios şi toată Dachia-cea-Noao, adecă stăpînea tot pămîntul, cît iaste între Tysă, Nistru, Marea Neagră şi muntele Hemului; drept aceaia avea suppuşi şie şi pre strămoşii noştri. Ba, ce-i mai mult, slavinii muntele Hemului încă-l trecuse pînă la Thessalónica, pentrucă scrie sîntul Nichifor [1], precum urmează: „Acesta (Iustinian II), dobîndind împărăţia, cîte întocmisă tată-său de pace şi de celealalte lucruri de commun, toate le-au turburat şi pacea cu bulgarii făcută încă o-au stricat. De-aci trimiţînd călăreţi în Thrachia, au purces în coantra sclavinilor şi venind pînă la Thessalonica, acolo pe prea multe neamuri ale sclavinilor le-au suppus şie, pre unele cu arme, pre celealalte suppunîndu-se iale de bună voia lor, pre care le-au trecut marea pre la Avyd şi le-au aşezat în ţeara Opsíchiei. Din sclavinii aceştea au întrarmat treizeci de mii şi i-au numit oaste osebită, preste carea au pus mai mare pre Gébul, Γεβύλον, pre unul dintră cei mai de bun neam; în oastea aceasta mult nădăjduind, au rupt pacea carea o făcuse tată-său cu sarachinii."

Sîntul Nichifor au mestecat aci lucruri ce se ţîn de mai mulţi
ani, precum din cele zise şi din cele ce se vor zice poţi pricepe.
Eu, pentru mai mare înţelegere a războiului acestuia, adaog aci
187 cuvintele avtorului *Mischellei* [2], carele aşa grăieşte despre dînsul:/
„În al treilea an al împărăţiei sale, Iustinian (al doilea) au pornit
oastea sa în coantra Sclaviniei şi a Bulgariei, şi pre bulgarii, carii îl
întîmpinase, de astă dată i-au împins îndărăpt. Iară mergînd a
Thessalonica, au tăiat mare mulţime de sclavini şi pre cei ce s-au
suppus lui i-au trecut marea pre la Avyd în Opsichia. Ci cînd se
întorna din Bulgaria, bulgarii i-au stat în cale la rupturile Hemu-
lui şi strîmtorindu-i oastea, pre mulţi ostaşi ai lui, sau i-au tăiat
sau i-au rănit, şi el încă de-abea s-au putut înturna."

Aşişderea scriu sîntul Theofan [3], Chedren [4] şi Zonara [5]. Sminteşte aşadară Catona [6] punînd războiul cu bulgarii la anul 689, adecă cu doi ani mai tîrziu[a].

[3] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Christi 685. [2] Author *Miscellae*, lib. 19. [1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 3 Iustiniani II aug. [4] Cedrenus, tom. 1, p. 441. [5] Zonaras, tom. II, p. 92. [6] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 691. Avgustul Iustinian al doilea mai fără de vreo cauză, în anul acesta au stricat pacea şi cu sarachinii şi, precum cu ruşine au urzit războiul, nădăjduind în cele treizeci de mii de sclavini, despre care am cuvîntat la anul 687, cu mai mare ruşine l-au sfîrşit, pentrucă au fost învins şi Hasan sarachinul au luat cetatea cartaginenilor, ale căriia ziduri le-au stricat din pămînt[1].

---

[a] După istoricii moderni, războiul cu bulgarii a avut loc în anul 689.

[1] SS. Theophanes et Nicephorus; Katona item, ll. cc.

Anul 693. Avgustul Iustinian al doilea nu s-au îndestulit nici s-au învăţat cu acelea, care le pătimise pentru stricarea păcei, de tată-său făcute cu bulgarii şi cu sarachinii, ci în anul acesta au mai adăogat rele la rele, pentrucă au pus edil (adecă preste cele ce se zidea) pre Stefan şi vistiariu pre Theodot, pretenii săi, carii cu atîta nendurare s-au purtat în deregătoriile sale, cît pre foarte mulţi au mîniiat, spre perirea şi a sa şi a împărătului[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 9 Iustiniani aug.; Katona, l. c./

188 **Anul 695.** Nemai potînd senatul şi norodul din Ţarigrad suferi blăstămăţiile lui Stefan şi ale lui Theodot, dinpreună şi ale împăratului Iustinian al doilea, s-au sfătuit la olaltă şi au ales împărat pre Leontie sau Leon patrichiul, carele îndată au omorît pre Stefan şi pre Theodot, despre carii am cuvîntat la anul 693. Iară pre Iustinian al doilea l-au însemnat la nas şi l-au sîrgunit în Chersóna sau Crimea de-acum[1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 10 Iustiniani II aug.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 696. Avgustul Leontie în anul acesta au trimis pre Ioann, cu mare flotă de mare în Africa asupra sarachinilor, carele au şi învins pre sarachini şi au luat îndărăpt cetatea cartaginenilor de la dînşii; ci în anul următoriu, 697, Ioann au perdut şi bătaia şi Africa şi i-au căutat să se tragă în Creta sau Candia de-acum[1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 20; Katona, l. c.

Anul 698. Oastea lui Ioann încredinţată, nendestulindu-se cu purtarea împăratului Leontie, au rădicat împărat pre Apsímar, numindu-l Tivérie al treilea, carele mergînd la Ţarigrad, au luat cetatea cu vicleşug, şi pre Leontie însemnîndu-l la nas, l-au închis în mănăstirea lui Dalmatie; după aceaia au pus preste toate oştile mai mare povăţuitoriu pre Iraclie, fratele său[1].

[1] S. Theophanes ad ann. 1 Apsimari; Katona, l. c.

Anul 699. Iraclie, fratele avgustului Tiverie Apsimar, trecînd în Syria, au prădatu-o pînă la Samosáta şi au tăiat 200.000 de sarachini[1].

[1] Idem S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 2 Apsimari aug. et Katona, l. c.

Anul 700. În anul acesta, Avdéla sarachinul vrînd se întoarcă paguba şi se resplătească uciderea sarachinilor, cea în anul trecut 189 întîmplată, au încungiurat cetatea/ Antarádului, ci nemica au isprăvit, pentrucă cu ruşine s-au înturnat de la dînsa[1].

Am scris la anul 683 că în locul lui Hasparuh la bulgarii cei ce cuprinsese Dachiile şi Mesia-de-Gios au urmat domnitoriu Terbellie, despre carele atîta scrie Sigebert[2] la anul de-acum: „Terbel domneşte preste bulgari". Din care cuvinte reu închide Assemani[3] că Terbellie în anul acesta au urmat lui Hasparuh. Alte fapte ale lui Terbellie le voiu însemna la anii viitori.

[1] Author *Miscellae*, lib. 20; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Sigebertus ad ann. 2 Tiberii III Apsimari augusti. [3] Joseph. Simonius Assemani in *Kalendario ecclesiae universae*, tom. 2, part. 2, cap. 2.

Anul 702—704. În anul aci curgătoriu, domnitorii Armeniei, lăsînd pre sarachini, au trecut supt sprîgineala avgustului Tiverie Apsimar, pre carii pentru aceaia foarte greu i-au pedepsit Moamed[1].

În cîtu-i pentru Iustinian al doilea, de carele am cuvîntat la anii mai dinnainte, iară mai ales la anul 695, despre dînsul aşa scrie avtorul *Mischellei*[2] la anul de-acum: „Întru al şeselea an al împărăţiei lui Apsimar, Iustinian al doilea lăcuind lîngă Chersona şi fălindu-se că el încă va împărăţi, lăcuitorii locurilor acelora, temîndu-se ca nu cumva se dea de vreo primejdie din împărăţiia lui, s-au sfătuit ca sau se-l omoară, sau se-l trimită viu împăratului.

Care sfat înţelegîndu-l Iustinian, au fugit de-acolo şi venind în Dara (cetatea Cazariei, ce era dincolo de Crimea), au poftit se poată întra la caganul cazarilor, carele cunoscînd stările din pregiur ale lucrurilor lui Iustinian, cu prea mare cinste l-au priimit şi au măritat pre sora sa, Theodora, după dînsul. Iară după puţînă vreme, cu îngăduinţa caganului, Iustinian s-au pogorît în Fanagória (ostrovul ce iaste în coastele Crimului[3]) şi acolo au lăcuit cu Theodora. Auzind acestea Apsimar, au trimis la caganul şi i-au făgăduit mari daruri, de-i va trimite pre Iustinian viu, sau barem capul lui. Cererei (avgustului Apsimar) îngăduind caganul, au trimis păzitori
190 lui Iustinian, supt pretest ca nu cumva se i se întîmple/ vreo primejdie de către lăcuitorii locului, poruncind lui Fázin, carele era acolo pus în locul său şi lui Blaghizin, prinţípului Bósforului, ca atunci cînd le va zice, se omoară pre Iustinian. Despre toate acestea, înştiinţată fiind Theodora prin un şerb al caganului, şi ia descoperindu-le bărbatului, Iustinian pre mai sus numiţii prinţi, Fazin şi Blaghizin, i-au chiemat la sine supt pretest că are de a vorbi cu dînşii despre oarecare lucruri de taină; şi venind ei, au poruncit de i-au sugrumat. Deci Iustinian pre Theodora îndată o-au trimis în Cazaria, şi el fugind din Fanagoria, s-au pogorît în Men (locul Sarmatiei ceii din Asia[4]) şi aflînd gata o corabie, s-au suit întrînsa, şi luntrind pre lîngă ţermure, au sosit la locul ce se zicea Symvol, lîngă Chersóna, în carea trimiţînd pre ascuns, au luat dintrînsa pre Varisvacúrie şi pre fratele lui, pre Salíva şi pre Stefan şi pre Moropául dinpreună cu Theofil, cu carii luntrind de la Chersona, au trecut Farul şi aşa luntrind au trecut Necropola, adecă sbocaturele Danaprului (sau ale Boristenului[5] de-acum) şi ale Nistrului; în carea navigare întîmplîndu-li-se grea fortună, toţi desnădăjduise despre mîntuirea sa. Iară Maiáche, pretenul lui Iustinian, au zis către dînsul: «Iată, perim, doamne! făgăduiaşte lui Dumnezeu pentru mîntuirea ta că, de-ţi va întoarce Dumnezeu împărăţia, nici o izbîndă vei lua despre nemicii tăi». Ci el în mînie respunzînd, au zis: «De voiu erta pe vrunul dintră dînşii, în locul acesta mă înece Dumnezeu!» şi eşind din fortuna aceaia fără de primejdie, au venit în Dunăre. Din Dunăre au trimis pre Stefan la Terbellie, domnitoriul Bulgariei, ca se-i trimită ajutoriu se poată iarăş dobîndi împărăţia cea părintească, făgăduindu-i că-i va da prea mari daruri şi că-i va lua fata muiere şie (sîntul Nichifor[6] zice că Iustinian au făgăduit că va da fata sa lui Terbellie) şi că-i va fi întru toate suppus; carea făgăduinţă cu jurămînt o-au întărit. Pre carele priimindu-l Terbellie cu prea mare cinste, au pornit tot norodul bulgăresc (poate că şi pre români) şi în anul următoriu s-au dus la împărăteasca cetate."

Aşişderea scrie sîntul Theofan[7], din carele, cum am mai zis, au luat istoria avtorul *Mischellei*./

---

191 [1] S. Theophanes ad ann. 6 Tiberii Apsimari; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Author *Miscellae*, lib. 20, in *Apsimarum*. [3] Stephanus in *Geographia*. [4] Bruzen in *Dictionario geogr*. [5] Idem Bruzen, *ibidem*. [6] S. Nicephorus in *Breviario Hist*. ad ann. Chr. 702. [7] S. Theophanes, l. c.

Anul 705. La anul acesta, Sigebert[1] aşa scrie: „Iustinian cu ajutorul lui Terbellie, craiului bulgarilor, iarăş au dobîndit împărăţia, apoi pre Leontie II şi pre Tiverie, carii răpise împărăţia, în mijlocul cercului i-au omorît, iară pre Calínic patriarhul scoţîndu-i mai nainte ochii, l-au sîrgunit". Dară mai chiar scrie avtorul *Mischellei*[2] şi aceia pre carii îi voiu zice după dînsul, zicînd: „În anul al şeptelea al împăratului Apsimar, Iustinian al doilea, venind la cetatea cea împărătească cu Terbellie şi bulgarii acestuia suppuşi, s-au tăbărît la poarta Cársiului şi pînă la Vlahérne şi în trei zile vorbind cu cei ce era în cetate, au fost batgiocorit de dînşii, neprimindu-i-se vreun cuvînt. Ci Iustinian cu puţîntei dintru ai săi oştindu-se, prin apedusul au întrat în cetate şi făcînd gîlceavă şi săpînd au luat cetatea, apoi preste puţîn au întins corturile în polata Vlahernelor. Deci în anul dintîiu al împărăţiei sale, adecă cînd au dobîndit iarăş împărăţia Iustinian al doilea, multe daruri şi vase împărăteşti dînd lui Terbellie l-au slobozit în pace."

Aşişderea scriu sîntul Theofan [3], Ioil [4], Constantin Manasse [5], Chedren [6], Zonara [7], Codin [8]; ci sîntul Nichifor [9] adaogă trei lucruri cătră cele zise de avtorii mai sus numiţi, adecă : că Iustinian al doilea, după ce ş-au dobîndit iarăş împărăţia, au măritat pre fata sa după Terbellie, au făcut pre Terbellie chesariu, pre Theodora, muierea sa şi pre Tiverie, fiiul său, i-au chiemat din Cazaria la Ţarigrad.

---

192 [1] Sigebertus in *Chronico* ad ann. 705. [2] Author *Miscellae*, lib. 20./ [3] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 7 ejusdem Apsimari. [4] Ioel in *Chronographia* apud Acropolitam, p. 175. [5] Constantinus Manasses, p. 181. [6] Cedrenus, tom. 1, p. 445. [7] Zonaras, tom. 2, p. 91. [8] Codinus, *De originibus C.P.*, p. 49./ [9] S. Nicephorus in *Breviario Hist.* ad ann. Christi 702.

Anul 708. La al treilea an, după ce iarăş au împărăţit, Iustinian al doilea ş-au uitat de facerea de bine a lui Terbellie, craiului bulgarilor şi al românilor, şi adunîndu-şi toate oştile în Thrachia, au pornit asupra lui Terbellie, stricînd pacea, carea o avea cu dînsul. Au şi venit pre mare şi pre pămînt pînă la o cetate, bulgarilor suppusă (pagubă! că avtorii, din carii scriu acestea, n-au numit cetatea!), şi cu corăbiile s-au tăbărît lîngă cetate, iară pre călăreţi i-au slobozit se-ş adune fîn şi alt feliu de notreţ sau zăhărea. Aceasta văzîndu-o bulgarii, s-au slobozit şi, ca pre nişte oi ce frunzăresc, au tăiat turma cea romaicească, luînd multă pradă, cai şi arme de la dînşii, omorînd pre foarte mulţi dintră ei. De-aci împăratul Iustinian cu aceia, carii au scăpat din mînile bulgarilor (şi doară şi ale colonilor lui Traian, adecă ale românilor, pentrucă aceştea, în tîmpul despre carele scriu, era suppuşi bulgarilor), au fugit în Anhial, cetatea Thrachiei, şi au închis porţile, iară bulgarii au încungiurat Anhialul. Văzînd împăratul Iustinian că bulgarii nu se mişcă de lîngă Anhial, preste trei zile au tăiat întîiaş dată vinele calului său, apoi au poruncit ca toţi se lucreză aşa şi aşezînd máchinile cele de oaste pre zidurile Anhialului, noaptea s-au suit într-o scafă şi cu ruşine şi mare perdere au fugit în Ţarigrad. Acestea toate le scriu : avtorul *Mischellei* [1], sînţii Theofan [2] şi Nichifor [3], Anastasie Bibliothecariul [4], Zonara [5], Şenleben [6].

Eu însemn aci că, după ce au cuprins bulgarii Dachiile şi Mesia-de-Gios, pre împăraţii din Ţarigrad mulţi avtori nu i-au mai numit „ai romanilor“, ci „ai romaichilor“, precum se numesc pre sine grecii de-acum, căci grecii, fără ajutoriul românilor n-au putut moşteni gloria sau slava strămoşilor noştri, după cum se va arăta la anii viitori.

---

193 [1] Author *Miscellae*, lib. 20. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 3 Iustiniani II aug. [3] S. Nicephorus in *Breviario Hist.*/ad ann. Chr. 708. [4] Anastasius Bibliothecarius, p. 121. [5] Zonaras, tom. 2, p. 96. [6] Schönleben in *Hist. Carnioliae*, tom. 1, part. 3.

Anul 709. La anul acesta aşa scrie Svídas[1] : „Supt Iustinian cel cu nasul tăiat (adecă al doilea) florea Terbellie, craiul bulgarilor, şi şi Iustinian şi Constantin, feciorul lui Iraclie, acestuia îi da tribut (sau haraci). Pentrucă îşi întindea gios scutul (sau pavăza), pre carele îl purta cu sine în războiu, şi flagéllul (sau corbaciul), cu care îşi bătea calul, şi pînă cînd se acoperea amîndoao, le căuta (împăraţilor Constantin IV şi Iustinian II) se toarne bani. Cînd îşi împlînta şi suliţa în pămînt, trebuia se o învălească pînă sus cu veşmînturi de mătasă şi se dea ostaşilor (lui Terbellie) lădăţuici pline de aur şi de argint, împlîndu-şi dreáptă cu áur, iară stînga cu argint.“

Pînă aci, Svidas. Tu ia bine sama la acelea, care le-am scris la anul îndată mai dinnainte.

---

[1] Svidas, *Ecclog. Hist.*, *de rebus Byzantinis*, p. 37.

Anii 710 şi 711. Iustinian al doilea, carele nici prin ferici, nici prin nefericiri s-au îndreptat, nici prin ură, nici prin faceri de bine s-au îmblînzit [1], în anul 710 s-au pornit asupra lăcuitorilor Hersonului sau ai Crimului de-acum, pentrucă fiind el în sîrgunire, i-au fost tins cursă de perire, şi pre boiarii lor cei mai de frunte i-au fript de vii, iară dintră prunci, ca la 87.000 i-au înecat în apă [2]. Pentru carea tyránnie a lui Iustinian, hersonitele au năzuit la hazari şi, cu ajutoriul lor, au pus împărat pre Filíppic Pergameul, carele

și Vardanes s-au chiemat [3]. Filippic așadară, după ce fu întărit și
prin ostași, cam pe la dechemvrie al anului 711, au trecut la Țari-
194 grad și prinzînd pre Iustinian / al doilea, carele au fost cel mai de
pre-urmă din vița împăratului Iraclie, în vîrstă de 42 de ani, i-au
tăiat capul și așa tăiat l-au trimis prin toate cetățile, ca se-l vază
cu toții că au perit [4].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Hofmannus in *Lexico universali;* Paulus Diaconus, lib. 20. [3] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 1-mum Philippici aug.; S. Nicephorus in *Breviario Hist.* ad ann. Christi 711. [4] Katona, SS. Theophanes et Nicephorus, ll. cc.

Anul 712. Avgustul Filippic înșălat fiind de un monothelit, carele i-au fost ursit viață și împărăție îndelungată, numai de va strica soborul cel al șeselea ecumenic, în zădar s-au nevoit spre apărarea monothelitelor și stricarea ortodoxilor, pentrucă Dumnezeu în anul acesta doi nemici i-au rădicat asupra, pre sarachini și pre bulgari, dintră carii sarachinii i-au luat de supt împărățiia Resăritului Mysia cea din Asia [1], iară bulgarii, supt povățuitoriul Filéa [2] trecînd Hemul, au purces pînă la Poarta cea de Aur a Țarigradului, de-unde cu atîta pradă și ucidere s-au întors la locurile sale, cîtă nu se poate spune [3].

[1] Katona in *Synopsi chron.*; Autor *Miscellae*, lib. 20, in *Philippicum aug.* [2] Cedrenus tom. 1, p. 448; Zonaras, tom. 2, p. 98. [3] S. Nicephorus in *Breviario Hist.* ad ann Chr. 712; S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 1-mum Philippici aug. /

195 **Anul 713.** Filippic avgustul lezne au putut simți că împărățiile
prin eresuri nu numai nu se întăresc, ci mai vîrtos se slăbesc, pen-
trucă în trei zile ale lui iunie, scoțîndu-i-se ochii, împărăția o-au
apucat Artemie, carele, ca împărat, s-au numit Anastasie al doilea [1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 20; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anii 714, 715. Împăratul Anastasie al doilea, după ce au întărit soborul al șeselea ecumenic, mare oaste de mare au trimis în coantra sarachinilor; ci oastea, în ostrovul Rodului, pre povățuitoriul Ioann l-au omorît și pre Theodosie al treilea, cel din Adramíttul Tróadei, fără de voia lui l-au rădicat împărat, apoi au încungiurat Țarigradul și pre Anastasie al doilea l-au închis întrînsul [1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 20; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 716. Împăratul Anastasie II, după ce au perdut Țarigradul, s-au făcut călugăr și pentru mai lină viață s-au mutat în Thessalonica cu lăcașul, iară Theodosie al treilea au stătut împărat în locul lui [1], asupra căruia s-au rădicat Leon al treilea, cel din Isavria, și sarachinii au încungiurat Pérgamul [2].

Tot la acest an scriu sîntul Theofan [3] și Anastasie Bibliothe-
cariul [4] că Cormesie sau (cum îl numește s. Theofan) Comérsie, dom-
nul sau craiul búlgarilor, au făcut legătură cu avgustul Theodosie
al treilea, ca pribegii să se întoarne de îmbe părțile, tocma de ar fi
vinovați și împrotiva maestatului; a doaoa, ca neguțătoria întră
196 îmbe părțile se cură; a treia, ca / otarele între amîndoao stăpîniile se
fie de la Meleónul Thrachiei; a patra, ca se i se dea lui Cormesie în
tot anul veșmînturi și pei roșii, după s. Theofan de 30, iară după
Anastasie de 50 de funți de aur. Așa s-au făcut legătura între avgus-
tul Theodosie și între Cormesie; ci Sigebert scrie [5] că legătura aceasta
nu s-au făcut cu Cormesie, ci cu Terbellie, pentrucă Terbellie au
trăit și stăpînit pînă la anul 727 și atunci i-au urmat Cormesie [a].

[1] Author *Miscellae*, lib. 20; Katona in *Synopsi chron.* [2] Katona, l. c. [3] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 1-mum Theodosii III. [4] Anastasius Bibliothecarius, p. 178. [5] Sigebertus in *Chronico* ad ann. 727; Ios. Simonius Assemani in *Kalendario eccl. univ.*, tom. 2, part. 2, cap. 2.

Anul 717. După ce au bătut sarachinii și luat cetatea Pérgamului, în anul acesta, supt povățuirea lui Márdasan au încungiurat Țarigradul [1], carea văzîndu-o Theodosie al treilea s-au lăsat de împărăție și împreună cu feciorul s-au călugărit, apoi au trecut în Efes și acolo ș-au săvîrșit viața, iar în locul lui au stătut împărat rivalul lui, Leon al treilea, cel din Isavria, carele și Iconómah s-au numit, pentru gonirea sîntelor Icoane. Leon acesta, cît s-au făcut împărat, multe corăbii ale sarachinilor sau le-au ars sau le-au înecat[2].

---

[a] Terbelie domnește între anii 701—718, încît tratatul dintre bizantini și bulgari, din anul 716, a avut loc în timpul lui Terbelie.

[1] Author *Miscellae*, lib. 21; Katona in *Synopsi chron.* [2] Iidem, ll. cc.; Item S. Theophanes in *Chronographia* ad annum 1-mum Leonis Isauri aug.

Anul 718. Sarachinii mult pătimind lîngă Țarigrad și dintră dînșii mulți perind de foame, de bătae și de ciumă, au lăsat încungiurarea 197 cea de al treilea/ an a Țarigradului[1] și întorcîndu-se în coantra lui Terbellie, craiului bulgarilor și al românilor (căci românii, precum s-au zis la anii 679, după venirea bulgarilor pînă mai tîrziu au fost supt stăpînirea lor), de dînsul încă au fost bătuți, tăind bulgarii cu românii doaozeci și doao de mii de sarachini[2], după carea perdere a sa, sarachinii au fugit în corăbiile sale și luntrind în altul mărei, de viforul ce s-au stîrnit, foarte mulți au perit, înecîndu-li-se sau stricîndu-li-se luntrile[3].

[1] Paulus Diaconus, lib. 6, *De gestis Longobardorum*, cap. 47; Ioseph. Simonius Assemanus in *Kalend. eccl. univ.*, tom. 2, part. 2, cap. 2. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 1 Leonis Isauri; Author *Miscellae*, lib. 21; Cedrenus, tom. 1, p. 451; Zonaras, tom. 2, p. 101. [3] Paulus Diaconus et Assemanus, ll. cc.; Sigebertus ad ann. 718; Volfgangus Drechslerus in *Chron. Saracenor.* ad ann. 718; Schönleben in *Historia Carnioliae*, tom. 1, part. 3.

Anul 719. Avgustul Anastasie al doilea, despre carele am scris la anul 716 că s-au fost călugărit, urînd călugăria, iarăș au rîvnit a fi împărat, ci prin bulgari, cu al cărora ajutoriu vrea a-și dobîndi pofta, fu vădit și prin avgustul Leon III omorît[1].

[1] S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 3 Leonis Isauri; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 721. Iezid, al șesesprăzecelea califă al sarachinilor, în anul acesta dă grea poruncă asupra sîntelor icoane[1].

[1] Idem S. Theophanes ad ann. 4 Leonis Isauri; Katona, l. c./

198 **Anul 726.** Avgustul Leon III, bun mergătoriu înainte, ș-au luat pre Iezid, califa sarachinilor, pentrucă lui urmînd, au început a goni sîntele icoane[1].

[1] S. Theophanes et Katona, ll. cc.

Anul 727. Murind Terbellie, craiul bulgarilor și al românilor, în anul de-acum, i-au urmat Cormesie, carele au domnit pînă la anul 760[1][a].

[1] Sigebertus Gemblacensis in *Chronico*; Ios. Simonius Assemanus in *Kal. eccl. univ.*, tom. 2, part. 2, c. 2.

Anul 730. Avgustul Leon III, în anul acesta, dă groaznică poruncă ca s. icoane se nu se mai cinstească și pre neascultătorii de dînsa, adecă pre creștinii cei pravoslavnici, foarte îi gonește[1] și năcăjește.

[1] S. Theophanes in *Chronographia*; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 741. Leon III, cel din Isavria, carele și Iconómah s-au poreclit, după ce pre mulți au omorît, pre mai mulți au izgonit pentrucă n-au lepădat cinstea sîntelor icoane, în anul acesta ș-au vărsat sufletul în 18 iunie, cui i-au urmat fiiul său, Constantin al cincilea, carele și Coprónym s-au poreclit, pentrucă, atunci cînd l-au botezat, au spurcat apa din s. botez, gunoindu-se întrînsa, cu aceasta încă prognosticînd ce om va să se aleagă din dînsul [1].

---

[a] După cum s-a mai arătat, Terbelie domnește pînă în anul 718. În legătură cu urmașii acestuia se știe de domnia lui Kornissos, dar cîți ani a domnit este greu de precizat. De altfel, pînă la sfîrșitul secolului al VIII-lea nu avem știri sigure despre conducătorii bulgari.

[1] S. Nicephorus in *Breviario* ad h.a.; S. Theophanes in *Chronographia* ad ultimum ann. Leonis Isauri; Katona in *Synopsi chronologica.*/

199 **Anul 743.** Constantin V Copronym, în anul acesta, după ce au învins de doao ori pre Armabásd tyrannul și au cuprins Țarigradul, aceluiaș Armabasd și feciorilor lui le-au scos ochii [1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica*; S. Theophanes in *Chronologia*; Author *Hist. Miscellae*, lib. 22.

Anul 753. Împăratul Constantin V Copronym, în anul acesta, au adunat un sobor din 338 de episcopi, în care sobor cinstea sîntelor icoane s-au osîndit; ci soborul acesta, ca de eritíci ținut, s-au stricat prin soborul al șeptelea ecumenic, cel a doaoa oară ținut în Nichea, precum se va arăta la anul viitoriu 787 [1].

[1] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Christi 753; S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 13 Constantini Copronymi; Anastasius Bibliothecarius, p. 146; Cedrenus ad ann. 13 Copronymi.

Anul 755. Împăratul Constantin Copronym, după ce au săvîrșit soborul asupra sîntelor icoane, de dînsul ținut, precum scrie S. Nichifor [1], „au zidit cetățuici prin Thrachia, în care au așezat pre sýrii și armenii cei din cetatea melitinenilor și din Theodosiópoiu aduși și acelora le-au dat de biu toate cîte le era de lipsă. Cetățuicile acestea încă cînd se zidea, văzîndu-le bulgarii, au cerut tribut (haraci, dajde) de la împăratul, care nedîndu-le, ei culegîndu-și oastea, au prădat Thrachia și mai pînă la Zidul cel Lung au străbătut. Ci întîmpinîndu-i împăratul și lovindu-se cu ei, i-au fugărit și mai aspru gonindu-i, mulți bulgari au omorît." Pînă aci s. Nichifor despre lucrurile în anul acesta întîmplate; căci care le mai scrie tot la acest an, se țîn de alt an, doară de anul îndată viitoriu, la care le voiu și scrie./

200 Almintrelea scrie sîntul Theofan la anul acesta despre bulgari, ale căruia cuvinte urmează așa [2]: „Tot întru acelaș an bulgarii, pentru zidirea cetăților celor noao, nou tribut poftesc, și nebăgîndu-se în samă de împăratul solul lor, ei, ca se-și izbîndească hula și batjocura, s-au pornit cu oaste bine gătită și au străbătut pînă la Zidul Lung spre cetate și făcînd multă moarte, cu mulți robi s-au înturnat nevătămați și neatinși la casele sale".

Așișderea scriu Anastasie Bibliothecariul [3] și Chedren [4], dintru a cărora mărturie poți culege că împăratul Copronym de-astă dată n-au fugărit pre bulgari, după cum scrie s. Nichifor, la locul mai sus adus [a].

[1] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Chr. 753. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 15 Copronymi. [3] Anastasius Bibliothecarius, p. 146. [4] Cedrenus ad ann. 15 Copronymi.

Anul 756. Îndată după acelea, care le-am tîlcuit la anul mai dinnainte, așa scrie s. Nichifor [1]: „După aceaia cu prea mare oaste, pre pămînt și pre mare, s-au dus asupra lor (a bulgarilor) împăratul. Însă flota fiind de 500 de corăbii, pre Marea Neagră au agiuns la Dunăre și de-acolo au început a prăda țarinile bulgarilor și pre mulți dintră dînșii a-i robi. Împăratul însuș, la Marchélle [b], carea cetățuică e lîngă otarele bulgarilor, bătîndu-se, au fugărit pre varvari și mulți au omorît dintră dînșii. După atîta perdere, bulgarii au trimis soli de pace și pruncii și i-au dat zălog.

[1] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Christi 753./

201 **Anul 759.** În anul acesta, precum scrie s. Theofan [1]: „Împăratul (Copronym) pornind armele asupra Bulgariei, au venit la Beregaba; ci bulgarii întîmpinîndu-l la curmătura Hemului, pre mulți din ostașii lui i-au tăiat, între carii au fost Leon patrichiul și povă-

---

[a] În anul 756 bulgarii au bătut pe bizantini la Veregava. Abia după 759 încep bizantinii să repurteze victorii asupra bulgarilor.

[b] Lupta de la Marcellai are loc în 759.

ţuitoriul ostaşilor celor din Thrachia, iarăş alt Leon, logofătul tabellărilor (al poştelor) şi din cei de rînd încă mulţi au perit, ale cărora arme le-au luat bulgarii şi aşa romanii batjocoriţi s-au întornat la ale sale".

Aşişderea scriu Anastasie Bibliothecariul [2], Chedren [3] şi Zonara [4].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 19 Copronymi. [2] Anastasius Bibliothecarius, p. 146. [3] Cedrenus, tom. 1, p. 464. [4] Zonaras, tom. 2, p. 109.

Anul 760. În anul acesta au murit Cormesie, craiul bulgarilor şi a românilor, cel ce au fost urmat lui Terbellie în anul 727, întru al căruia loc au stătut craiu Télesie [1].

Sigebertus in *Chronico;* Ios. Simonius Assemanus in *Kalend. eccl. universae*, tom. 2, part. 2, cap. 2.

Anii 762, 763. Care le-am scris la anul 760, din Sigebert, despre urmarea lui Telesie sau Téleţin, avthorii greceşti almintrelea le-au însemnat; eu, drept aceaia, zisele acestora le pun la aceşti doi ani, şi ale sîntului Theofan zise [1] le pun din cuvînt în cuvînt, precum urmează : „Bulgarii rădicîndu-se asupra domnilor săi, carii pînă acuma tot dintr-o viţă au stăpînit, i-au omorît; şi pre un Teleţin, om de treizeci de ani şi cu nărav reu, l-au făcut şie povăţuitoriu. Pentru aceaia dintră sclavi, de bună voia sa, mulţi ş-au lăsat patria şi au trecut la împăratul (Copronym), pre carii el i-au aşezat în Artána. Iară în 17 iunie, împăratul au purces spre Thrachia, trimeţînd flotă de mare de doao mii de helándii cu cîte 12 cai pre Marea Neagră.
202 Teleţin auzind că s-au gătat asupra lui, pre/ uscat şi pre apă, au chiemat întru ajutoriu 20.000 din neamurile vecine şi împărţîndu-şi oastea prin locuri întărite, el însuş s-au închis într-o tărime, iară împăratul ş-au aşezat oastea lîngă Anhial. De-aci Teleţin în 30 de zile ale lui iunie[a], în indictionul dîntîiu, întru a cincea zi a septămînei s-au văzut a porni cu mare mulţime de ajutători şi lovindu-se oştile, prea multă moarte s-au făcut de îmbe părţile, pînă cînd s-au fugărit oastea lui Teleţin, şi el încă au fugit. Ţinut-au bătaia de la cinci ceasuri pînă seara şi prea mulţi bulgari au picat întrînsa, mulţi s-au prins, iară alţii de bună voia lor au trecut la romani. Împăratul, mîndrindu-se pentru învingere, întrarmat cu toată oastea, cu triumf au întrat în cetatea (împărătească) şi cu bucurie fiind priimit de toată cetatea, pre bulgari legaţi i-au dus întrînsa şi după aceaia i-au scos dinnaintea porţei ce se numea Hrisin (de aur), ş-au poruncit cetăţenilor ca acolo se le tae capetele.

Iară bulgarii făcînd răscoală în coantra lui Teleţin (precum zice Sigebert [2], în anul 762) l-au omorît cu toţi boierii lui şi ş-au rădicat povăţuitoriu pre Sabín, ginerele craiului Cormesie. Sabin acesta îndată au trimis soli de pace la împăratul; ci bulgarii, adunîndu-se, i-au stat împrotivă, zicîndu-i : « Bulgaria pentru tine trebue se cadă supt jugul romanilor ?» Îngroşîndu-se mai pre-urmă răscoala, Sabin au fugit în Mesemvria şi de-acolo s-au dus la împăratul, iară bulgarii au făcut, în locul lui, craiu pre Pagán."

Aşişderea scriu s. Nichifor [3] şi avthorul *Mischellei* [4]. Sigebert[5] zice că pre Pagán l-au rădicat craiu în anul 763 şi că au domnit pînă la anul 770.

[1] S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 22 Copronymi. [2] Sigebertus in *Chronico.* [3] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Chr. 763. [4] Author *Miscellae*, lib. 22. [5] Sigebertus, l. c./

203 **Anii 764, 765.** La anul 765, s. Nichifor [1] aşa scrie : „În indictionul al treilea, Constantin (Copronym) pentru aceaia, pentrucă bulgarii lepădînd pre Umár, pre carele Sabin îl pusese povăţuitoriu de oaste, în locul lui au pus pre Toct bulgarul, fratele lui Baian, s-au sculat cu oastea asupra bulgarilor, carii la venirea împăratului s-au tras la pădurile de lîngă Dunăre, tătuşi mulţi s-au omorît, între carii Toct cu frate-său Baian încă au perit cu mai mulţi împreună. Iară Compagan, unul dintră povăţuitori, fugind în Varna şi scăpat ţinîndu-se, fu omorît de şerbii săi. În care tîmp mare parte a Bulgariei fu arsă, stricată şi prădată de romani."

---

[a] Lupta de la Anhialos are loc la 10 iunie 762.

Ci mai pre înţeles scrie avthorul *Mischellei* [2], la aceşti doi ani, zicînd : „În anul 24 al împăratului Constantin Copronym, Pagan, domnul Bulgariei, au poftit ca se poată vorbi de faţe cu împăratul şi luînd securitate s-au pogorît cu boerii săi. Iară împăratul şezînd împreună cu Sabin, i-au priimit şi le-au împutat nerînduiala şi pizma lor, carea o-au avut asupra lui Sabin, apoi au făcut pace făţarnică. Ci împăratul, trimeţînd pe-ascuns în Bulgaria, au prins pre Sevér, prinţul sclavinilor, carele multe rele făcuse în Thrachia. Prins-au şi pre Hristin........ căruia la sîntul Thoma i-au tăiat mînile şi picioarele; apoi au adus doftori se-l tae de viu din pept pînă la sfîrşitul coşului, ca se cerce alcătuirea omenească, şi aşa l-au ars după aceaia. Preste aceaia fără de veste eşind împăratul din Ţarigrad şi aflînd Bulgaria fără de pază, pentru pacea cea făţarnică, prin curmătura Hemului au întrat întrînsa pînă la Zite (s. Theofan scrie Gúnzas) şi aprinzînd curţile, s-au înturnat fără vreun folos.“ Aşişderea scrie s. Theofan [3].

[1] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Chr. 765. [2] Author *Miscellae*, lib. 22.
[3] S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 24 Constantini Copronymi.

204 **Anul 766.** Întru acesta an iarăşi au pornit Copronym cu/ mare oaste asupra bulgarilor, carii spăimîntîndu-se au început a vorbi de pace, ci pînă a se face pacea, s-au pornit un vînt despre mează-noapte şi toate corăbiile lui Copronym, care se aşezasă la Mesembria şi Anhial, le-au stricat[a] , perind mulţi ostaşi, pentru carea nenorocire împăratul încă s-au înturnat la Ţarigrad, fără nici o ispravă [1].

[1] S. Nicephorus in *Brev. Hist.* ad ann. Chr. 766; S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 25 Constantini Copr.; Anastasius Bibliothecarius, p. 150; Cedrenus, tom. 1, p. 466; Zonaras, tom. 2, p. 111.

Anul 770. În anul acesta au murit Pagan, craiul bulgarilor şi al românilor, întru al căruia loc au stătut craiu Telleric, carele au domnit pînă la anul 777 [1].

[1] Sigebertus in *Chronico;* Ios. Simon. Assemanus in *Kalend. eccl. univ.*, tom. 2, part. 2, c. 2.

---

[a] Expediţia maritimă care eşuează din pricina furtunii are loc în anul 765.

Anul 771. La anul acesta scrie Assemani[1], din Sigebert, precum urmează : „Împărăţînd preste bulgari Telleric, în anul 771, Constantin împăratul vrînd să se bată pre apă cu bulgarii, după ce i-au stricat vîntul Borea mai doao mii de corăbii, mai toată oastea şi-o-au perdut[a]“.

[1] Ios. Simonius Assemanus, l. c.

Anul 774. La anul acesta aşa scrie avthorul *Mischellei* [1] despre lucrurile întîmplate între Constantin Copronym, împăratul Resăritului, şi între Telleric, craiul Bulgariei : „În anul 33 al împărăţiei sale, în îndictionul al doisprăzecelea, în luna lui martie, Constantin Copronym au pornit o flotă de mare de 2.000 de corăbii asupra Bulgariei şi suindu-se el în corabia cea roşie, au pornit se între în Dunăre, lăsînd pre pretórii călăreţilor afară de curmătura Hemului, ca de cumva ar năvăli bulgarii în coantra lui, ei să între în Bulgaria pre 205 din dărăpt. Iară venind împăratul la Varna, se temea şi/ gîndea să se întoarne; ci bulgarii, aşişderea temîndu-se şi pizmuind împăratului, au trimis de pace pre Hóila şi pre Zígaton, pre carii văzîndu-i împăratul, s-au bucurat şi au făcut pace, jurînd unul altuia ca nici bulgarii să iase asupra Romaniei, nici împăratul să se silească a întra asupra Bulgariei; şi făcînd despre aceasta zapísuri de îmbe părţile, împăratul s-au înturnat în Ţarigrad, lăsînd călăreţii în cetăţuicile care le făcuse[b].

Iară în luna lui octomvrie, întru al doisprăzecelea (nu al unsprăzecelea, precum scrie, uitîndu-şi merşii) îndiction, împăratul au luat înştiinţare din Bulgaria de la pretenii cei ascunşi (carii poate că au fost români, fiind ei supt jugul bulgarilor, pe vremea aceasta) cum că domnul bulgarilor vrea se trimită 12.000 din norod cu un Boilád (generariu), se robească Berzíţia şi pre lăcuitorii eii se-i aducă în Bulgaria.

Toc atunci vema nise solii domnului Bulgariei la împăratul, carele făcîndu-se a merge asupra aravilor, au trimis steagurile, sculele şi gătirile împărăteşti şi slobozînd pre soli, după ce s-au înştiinţat de eşirea lor, îndată au pornit şi adunînd pre trazíte şi pre thrachesiani dimpreună cu ceialalţi ostaşi, au strîns la 80.000, şi mergînd la locul ce se chiamă Lithsória, fără de surle şi búcin, au năvălit asupra celor ce era trimişi în coantra Berziţiei şi fugărindu-i pre ei, cu multă pradă şi robi s-au înturnat ca un biruitoriu."[a]

---

[a] E vorba de fapt de expediţia lui Constantin al V-lea, care are loc în anul 772, cînd deşi pe mare flota a fost distrusă de furtună, pe uscat ea s-a încheiat cu victoria categorică de la Lithosoria.

[b] Campania combinată pe mare şi pe uscat la care se referă Şincai are loc în anul 765, şi nu în anul 774, şi se încheie cu o pace între bulgari şi bizantini.

Aşişderea scriu s. Theofan [2], Chedren [3] şi Zonara [4].

[1] Author *Miscellae*, lib. 22. [2] S. Theophanes ad ann. 33 Constantini Copronymi. [3] Cedrenus, tom. 1, p. 467. [4] Zonaras, tom. 2, p. 112.

Anul 775. „În anul 34 al împărăţiei sale (scrie avthorul *Mischellei* [1]) Constantin (Copronym) stricînd pacea cu bulgarii, iarăşi au făcut mare flotă de mare şi băgînd întrînsa 12.000 de călăreţi, pre toţi **206** pretorii i-au aşezat în dînsa, iară el temîndu-se au remas cu/ călăreţii ceialalţi; ci venind flota pînă la Mesemvria şi întrînd întrînsa au început a sufla tare vîntul de-amează-noapte şi stricînd corăbiile, prea mulţi ostaşi au perit; drept aceaia împăratul s-au înturnat fără de nici un folos.

Deci pricepînd domnul Bulgariei că prin pretenii săi i se vădesc sfaturile, au scris împăratului zicînd: « Aşi vrea se fug şi vin la tine, drept aceaia dă-mi securitate şi mă înştiinţează pre carii ai aici preteni, ca, încrezîndu-mă lor, se vină cu mine». Iară împăratul, slab fiind la fire, i-au scris pre toţi şi ştiindu-i Telleric, pre toţi i-au tăiat în doao; care lucru auzindu-l Constantin, pînă la o vreme ş-au smult căruntețele sale."

Aşişderea scrie s. Theofan [2], Anastasie Bibliothecariul [3], Chedren [4] şi Zonara [5]. Adaogă Stefan Catona [6], nu ştiu din ce avthor zicînd: „Copronym vrînd se meargă în coantra bulgarilor, au început a se arde de foc nevăzut şi strigînd că de viu iaste în flacără, au murit în 13 septemvrie, în vîrstă de 56 de ani [a]," căruia i-au urmat fiiul său, Leon al patrulea, carele s-au numit Házar, de pre viţa mîne-sa, Irinei [7].

[1] Author *Miscellae*, lib. 22. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. ultimum Copronymi. [3] Anastasius Bibliothecarius, p. 155. [4] Cedrenus, tom. 1, p. 465. [5] Zonaras, tom. 2, p. 112. [6] Stephanus Katona in *Synopsi chronol.* [7] Idem Katona, l. c.

Anul 777. „Întru al doilea an al împăratului Leon (zice avthorul *Mischellei* [1]), Telleric, domnul Bulgariei, au fugit la împăratul, carele l-au făcut patrichiu, măritînd pre vara muerei sale, a Irinei, după dînsul, şi după ce i-au fost nănaş în botez, mult l-au cinstit şi l-au iubit."

Aşişderea scriu s. Theofan [2], Şenleben [3], Inhofer [4] şi Sigebert [5], **207** numai cît că Sigebert/ fuga lui Telleric o pune la anul 778 [b] şi zice că întru acelaş an bulgarii ş-au pus craiu în locul lui Telleric pre Cardam, carele au trăit pînă la anul 807.

[1] Author *Miscellae*, lib. 23. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 2 Leonis IV Chazari. [3] Ioan. Ludov. Schönleben in *Hist. Carnioliae*, tom. 1, parte 3. [4] Melchior Inchofer in *Annal. eccl. regni Hung.*, tom. 1, p. 55. [5] Sigebertus in *Chronico.*

Anul 780. Leon al patrulea, fiiul lui Copronym şi bărbatul Irinei, în anul acesta au început a goni pre cinstitorii sîntelor icoane şi au răpit coroana din beserica sîntei Sofiei, cu carea încununîndu-se au căzut în lîngoare, şi în 8 zile ale lui septemvrie au murit în vîrstă de 30 de ani, căruia i-au urmat fiiul său, Constantin al şeselea, prunc de 10 ani, cu mumă-sa Irina, carea au desarmat pre unchii fiiului său şi i-au pus la rînd [1].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. ult. Leonis IV, dicti Chazari; Katona in *Synopsi chronologica.*

---

[a] Faptele relatate de Şincai au avut loc în anul 772. Atunci cînd au venit solii bulgari la Constantinopol, bizantinii i-au lăsat să creadă că pregătirile pe care le fac au ca scop o expediţie împotriva arabilor. În secret, armata bizantină a pornit în marşuri forţate spre Balcani, i-au surprins pe bulgari nepregătiţi şi i-au înfrînt la Lithosoria.

[a] După istoricii moderni, Constantin al V-lea a murit în primăvara anului 775, cînd se întorcea dintr-o expediţie împotriva bulgarilor,

[b] Venirea lui Teleric (Telerig) la Constantinopol are loc în anul 777.

Anul 781. Theodor pre Elpídie, carele îmbrăcase porfyra în Sichilia, îl învinge şi-l alungă în Africa, iară Irina avgusta rescumpără pacea cu aur de la sarachini [1].

[1] Katona, l. c.

Anul 787. Împărăteasa Irina, după ce au desarmat pre protivnicii săi, în anul acesta au adunat al doilea sobor la Nichea, care, între soboarele ecumenice, au fost al şeptelea. În soborul acesta s-au afurisit iconoclastele şi s-au întărit cinstea sîntelor icoane [1].

Despre soborul al şeptelea vorbind Lecvien [2], aşa scrie : „Se ceteşte că în soborul al şeptelea au şezut şi s-au iscălit Urs, episcopul abariţianilor. Numele « Urs » însemnează « om » pre limba lătinească şi, precum mi se pare, nu fără fundămînt se suppune
208 a fi fost episcopul Abritului / din Mesia-de-Gios, mai ales aflîndu-se iscălit şi întru a şeptea actă a soborului, între episcopii Thrachiei." Din care cuvinte ale lui Lecvien, poţi doao culege : întîiu, că Urs au fost român, a doaoa, că bulgarii pre românii, şie suppuşi, nu i-au gonit pentru credinţa creştinească; almintrelea cum ar fi putut avea episcop?

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 7 Irenes imperantis cum filio Constantino VI; Baronius ad h. a. [2] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1221.

Anul 790. În anul acesta, precum scriu sîntul Theofan [1], avtorul *Mischellei* [2] şi Anastasie Bibliothecariul [3], Constantin VI au lepădat pre mumă-sa, Irina, din împărăţie şi în luna lui aprilie au pornit asupra lui Cardám, craiului bulgarilor, cu carele lovindu-se de cătră seară, la cetăţuica Provátului, lîngă rîul S. Gheorghie, romanii, adecă resăritenii, s-au spăriat şi de cu noapte fugind, cu ruşine s-au întornat. Ba, ce-i mai mult, bulgarii încă s-au temut şi s-au întornat. Nu ştiu dară cum au putut Chedren [4] scrie acestea : „În anul dintîiu, împăratul (adecă, în care au lepădat pre mumă-sa) pornind în coantra bulgarilor, biruitoriu s-au întornat".

[1] S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 1 solius Constantini VI. [2] Author *Miscellae*, lib. 23. [3] Anastasius Bibliothecarius, p. 163. [4] Cedrenus, tom. 1, p. 472.

Anul 791. Despre Constantin VI, aşa scrie avthorul *Mischellei* [1] la anul acesta : „În luna lui iulie au pornit cu oaste în coantra bulgarilor şi deregînd cetăţuica Marchellilor, în 12 calende ale lui avgust, i-au eşit înainte Cardam, domnul Bulgariei, cu toată puterea sa şi au stat în tărîmi. Iară împăratul, încredinţat fiind de proroci mincinoşi că va învinge, ne băgînd de samă şi fără de rînd s-au bătut şi tare învingîndu-se şi fugărindu-se, s-au întornat în cetatea împără-
209 tească, perzînd pre mulţi, nu / numai din oamenii cei de rînd, ci şi din cei de frunte, între carii au fost magistrul Mihail Lahanodrácon, Barda patrichiul, Stefan protospatariul, Nichita şi Theognóst făcuţi pretóri şi din oamenii crăeşti nu puţini, încă şi Pancratie, prorocul cel mincinos, carele i-au fost prorocit că va învinge. Iară bulgarii au răpit toată bagagia, banii, caii şi sculele de curte cu tot gătitul împărătesc."

Aşişderea scriu s. Theofan [2], Chedren [3] şi Zonara [4].

[1] Author *Miscellae*, lib. 23. [2] S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 6 solius Constantini VI. [3] Cedrenus, tom. 1, p. 472. [4] Zonaras, tom. 2, p. 118.

Anul 796. „Întru al şeselea an al împărăţiei lui Constantin (al şeselea, sîngur scrie avthorul *Mischellei* [1] la acesta an), Cardam, domnul Bulgariei, au poruncit împăratului zicînd : « Au îmi dă cele făgăduite, au voiu veni pînă la Poarta de Aur şi voiu strica Thrachia». Ci împăratul au pus balegă de cal într-o straiţă şi i-o-au trimis, zicînd : « Ce făgăduinţe am socotit că se cuvin ţie ţ-am trimis, dară fiindcă eşti bătrîn, nu voiu se te osteneşti pînă la locurile acestea, ci eu voiu merge pînă la Marchella şi tu încă eşi şi ori ce va judeca Dumnezeu, fă» ; şi trimeţînd împăratul după oastea cea de preste mare, ş-au strîns norodul şi au venit pînă la Versichínia; Cardam încă au mers pînă la pădurea Abroleva şi temîndu-se, au remas în pădure. Ci împăratul îndemnînd pre norodul său, au mers pînă la pădurea Abroleva, chiemînd la luptă pre Cardam în 17 zile, dară acesta n-au cutezat a eşi, ci s-au întors fugind la ale sale." Aşişderea scrie sîntul Theofan [2].

[1] Author *Miscellae*, lib. 23. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 6 solius Constantini VI.

Anul 797. Împărăteasa Irina în anul acesta pre mai mulţi din boierii cei de frunte i-au tras spre partea să şi prin mişlocirea lor
210 au scos ochii fiiului său,/ ai lui Constantin al şeselea, ca se poată sîngură domni, precum au şi domnit, ci nu îndelung[1].

[1] Author *Miscellae*, lib. 23; Baronius in *Annal. eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 800. Carol cel Mare, după ce au stîns crăimile avarilor şi a longobardilor, în anul acesta, 800, în 25 dechemvrie, prin Leon III, patriarhul Romei, fu vestit împărat romanilor, dară se nu oblăduiască în Roma, ci în Germania. Aşa s-au înciripat de nou împărăţia Apusului, după 324 de ani, precum scriu Baronie[1] şi Catona[2].

[1] Baronius ad h. a. [2] Katona in *Synopsi chron. Longobardorum.*

Anul 802. Carol cel Mare vrînd se unească împărăţia Apusului cu împărăţia Resăritului, se silea a se căsători cu împărăteasa Irina; nici era mult între îmbe părţile, ci s-au împedecat lucrul prin Aeţie, carele întru aceaia se nevoia ca se facă împărat pre frate-său, Leon; tătuşi Aeţie nu ş-au dobîndit pofta, pentrucă partea cea mai mare au ales împerat pre Nichifor cel dintîiu, carele, ca se poată mai lezne tyrănni, pre Irina o-au sîrgunit în ostrovul Lesbului, unde au şi murit beata împărăteasă Irina[a], după scurt tîmp, plină de laude, de vei lua afară că ş-au orbit feciorul[1].

[1] S. Theophanes in *Chronogr.* ad ann. 1 Nicephori aug.; Author *Miscellae*, lib. 23; Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*

---

[a] Se ştie că Irina este aceea care face în aşa fel ca propriul ei fiu, Constantin al VI-lea, să fie trădat în timpul unei campanii împotriva arabilor; scăpînd Constantin din această cursă, Irina reuşeşte să-şi cîştige partizani şi să-şi orbească fiul în anul 797, pentru a rămîne singură stăpînă; cu toate acestea, Şincai o compătimeşte. Atitudinea istoricului nostru ar părea bizară dacă n-am ţine seamă de faptul că, datorită restaurării cultului icoanelor, contemporanii şi urmaşii lor i-au iertat pentru acest act religios toate crimele Irinei, încît, în izvoarele pe care le foloseşte Şincai, Irina apare cu aureola de „pioasă şi ortodoxă suverană“.

Anul 803. În anul acesta leghioanele împărăţiei Resăritului au rădicat împărat pre Bardane, pre carele învingîndu-l împăratul Nichifor, i-au scos ochii, şi pre fiiul său, Stavrachie, l-au numit avgust[1].

[1] Iidem authores, ll. cc.

Anul 807. În anul acesta, precum scrie Sigebert[1], au murit Cardam, craiul Bulgariei, întru al căruia loc au urmat Crumn sau Crum, împrotiva căruia, precum mărturiseşte s. Theofan[2] şi avtorul *Mischellei*[3], întru al cincilea an al împărăţiei sale au pornit avgustul Nichifor, ci numai pînă la Odriu au purces, pentrucă de-acolo s-au întornat în Ţarigrad, se aşeză pre cei ce vrea a se scula asupra lui.

[1] Sigebertus in *Chronico.* [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 5 Nicephor aug. [3] Author *Miscellae*, lib. 24.

211 **Anul 809.** „Întru al şeptelea an al împărăţiei lui Nichifor / (zice avthorul *Mischellei*[1]), cînd se dăruia norodul lîngă rîul Strimonului, năvălind bulgarii, au răpit darurile, ca la o mie şi o sută de funţi de aur, şi mult norod au omorît cu pretorul şi cei mai de frunte, că era acolo şi din alte themáturi de cei de frunte bărbaţi bine mulţi, carii toţi au perit acolo. Iară bulgarii luînd toată bagagia, s-au întornat.

Tot întru acelaş an, înaintea Paştilor, Crumn, craiul bulgarilor, cu oaste mergînd asupra Sardichei, cu înşălăciune au cuprins cetatea, şi din ostaşii romaiceşti au omorît 6.000, fără de mulţimea cetăţenilor. Iară Nichifor (împăratul) eşind împrotiva lui Crumn, mercuri înainte de Paşti, n-au isprăvit ceva ce s-ar putea povesti... tătuşi Nichifor întorcîndu-se, cu jurămînturi vrea se aducă pe ţerigrădeni se creadă cum că el au ţinut Paştile în curtea lui Crumn.“

Aşişderea scrie şi sîntul Theofan[2] cu Ioann Ludovic Şenleben[3].

[1] Author *Miscellae*, lib. 24. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 7 Nicephori aug. [3] Ioannes Ludovicus Schönleben in *Hist. Carnioliae*, tom. 1, part. 3.

Anul 811. „Nichifor, în anul cel mai de pre-urmă al împărăţiei sale (zice avthorul *Mischellei* [1]), culegîndu-şi oştile nu numai din Thrachia, ci şi din thematele cele de peste mare şi cu acestea pre săraci încă mînîndu-i pedestri, cu leafa lor şi numai cu frundze şi cu nuiele, carii îl blăstăma, au pornit în coantra bulgarilor, iară Crumn temîndu-se de mulţimi, cînd era împăratul la Marchelle, se ruga de pace. Ci împăratul Nichifor n-au voit pacea şi după multe ocoliri pe căi neîmblate, fără de sfat îndrăznind şi cu frică au întrat în Bulgaria, în 13 calende ale lui avgust, tocma în caniculă, mistuind toate şi adeseori aşa grăind : « Cine va merge şi va înşăla pre Ahav? pentrucă sau Dumnezeu sau Protivnicul mă trage fără de voia mea». Înse mai nainte de a întra în Bulgaria, Vizantie, şerbul lui 212 cel mai iubit, din Marchelle / au fugit la Crumn, ducînd cu sine veşmîntul împărătesc şi o sută de funţi de aur, carea fugă mulţi o tîlcuia spre perirea lui Nichifor. Pentrucă după bătăile de trei zile, dintîiu gîndind că iaste norocos, norocul nu-l ţînea de la Dumnezeu, carele i-l da, ci lăuda numai norocul şi sfatul fiiului său, al lui Stavrachie, şi îngrozind cu rele pre boierii carii îl oprise a întra în Bulgaria, au poruncit se omoară fără de milă toate dobitoacele, pruncii şi toată vîrsta, lăsînd trupurile ţerenilor nengropate şi numai a strînge pradă sîrguindu-se. Iarăşi închidea cu chiei şi cu peceţi cămările lui Crumn, acelea ca şi ale sale păzîndu-le. Tăia şi urechile cu alte părţi ale trupului creştinilor, carii numai se atingea de ceva pradă, mai pre-urmă au aprins şi curtea lui Crumn, fiind acesta foarte umilit şi zicîndu-i : « Iată, ai învins, ia orice îţi place şi te du în pace». Ci Nichifor, ca un dujman al păcei, pacea n-au primitu-o. Drept aceaia Crumn întărtîndu-se, toate potecile, prin care se intra şi eşea din ţeară, le-au întărit cu lemne şi le-au îmboldorit cu surcele, care lucru înţelegîndu-l Nichifor, de spaimă nu ştia ce se facă şi celor de lîngă sine le prorocea perderea, zicîndu-le : « De am avea pene, încă se nu nădăjduiască cineva că va scăpa de perire». Gătirile acestea s-au făcut în doao zile, joi şi vineri. Iară sîmbătă noaptea, pre lîngă Nichifor şi cei ce era cu dînsul, s-au auzit sunet de mulţime întrarmată, care sunet toate oştile lui Nichifor le-au îmărmurit. Iară în revărsatul zorilor, venind varvarii la cortul lui Nichifor şi al celor ce era cu dînsul, pre Nichifor şi pre ceialalţi, cu amar i-au omorît, între carii au fost patrichii Aeţie, Petru şi Sisínie Trífiles, patrichiul Theodosie, Salívara, carele multe rele făcuse împărătesei Irinei, iarăş patrichiul şi pretorul resăritenilor Epárh cu mai mulţi protospătari şi spătari şi străjarii 213 de curte şi căpetenia rîndurilor sau drongariul / străjei împărăteşti, dimpreună cu pretorul Thrachiei şi multe căpetenii ale thematelor cu nenumeraţi ostaşi, întru atîta cît creştinii ş-au perdut toată nădejdea; armele tuturor încă au perit şi vasele împărăţiei. Iară Crumn au spînzurat capul cel tăiat al lui Nichifor pe lemn, în mai multe zile, spre arătarea neamurilor care venea la dînsul şi spre obida noastră a tuturor. După aceaia luînd gios capul lui Nichifor, l-au curăţit şi învălindu-l în argint pre dinafară, de-a fala adăpa dintrînsul pe prinţii sclavinilor."

Aşişderea scriu s. Theofan [2], Anastasie Bibliothecariul [3], Chedren [4], Zonara [5], Constantin Manasse [6], Ioel [7], Glyca [8] şi Sigebert [9], numai cît că acesta pune perirea lui Nichifor la anul 810.

---

[1] Author *Miscellae*, lib. 24. [2] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. 9 et ultimum Nicephori aug. [3] Anastasius Bibliothecarius, p. 174 seq. [4] Cedrenus, tom. 2, p. 481 seqq. [5] Zonaras, tom. 2, p. 124 seqq. [6] Constantinus Manasses, p. 94· Ioel apud Acropolitam, p. 178. [8] Glycas, p. 286. [9] Sigebertus in *Chronico*.

Anul 812. Perind Nichifor avgustul, precum s-au zis la anul trecut, pre ginerele său, Mihail cel dintîiu, carele s-au poreclit Rancáve, fără de voia lui l-au rădicat împărat. Acesta au îndreptat multe în care smintise socrul-său, ci întru aceaia au smintit însuş, că întărind pacea cu Carol cel Mare, pre Crumn, craiul bulgarilor în anul de-acum mai tare l-au întăritat asupra împărăţiei Resăritului; pentrucă, după cum scrie s. Theofan [1]: „în 17 zile ale lui iunie (în îndictionul al cincilea), Mihail mergînd în coantra bulgarilor, soţie de drum au avut pre Procopia, muierea sa, pînă la Ţúrul. Întru aceaia, Crumn, craiul bulgarilor, încungiurînd Develtul şi luîndu-l, pre cetăţeni şi episcopul lor i-au trecut într-altă ţeară (preste Dunăre, la colonii lui Traian). Iară ostaşii lui Mihail, mai ales cei din Opsíchiu şi Thrachia, îndemnaţi de sfetnicii cei rei ai împăratului, s-au întors la leşuri şi la scîrbe, pre carii Mihail,

cu daruri și cu vorbe îmblînzîndu-i, i-au adus la rînd. Iară bulgarii,
214 după ce au / priceput că romanii, pentru frica de-a putea ține bătae sau în tabără sau în cetăți, s-au turburat, au prădat Thrachia și Machidonia mai în läuntru."

De-aci mai încolo scrie tot acelaș s. Theofan, că Crumn au trimis sol la împăratul Mihail, pre Dragomér, prin carele au poftit ca să se țînă condițiile la anul 716 aduse, ce se făcuse între Cormesie și Theodosie al treilea; ci împăratul n-au priimit pofta lui Crumn; drept aceaia Crumn, la mijlocul lunei lui octomvrie, au încungiurat Mesemvria și o-au și luat la sfîrșitul lunei, nimenea stîndu-i împrotivă.

Așișderea scriu Chedren [2] și Zonara [3], carele adaogă și aceste cuvinte: „Iară bulgarii luînd Mesemvria, multe celea au aflat întrînsa, încă și foc grecesc nu puțîn".

Focul grecesc era un foc cu care aprindea corăbiile pre apă, ci meșteșugul de a-l face în tîmpul de-acum nu se știe.

---

[1] S. Theophanes ad ann. 2 Michaelis I Rancabe. [2] Cedrenus, t. 2, p. 483. [3] Zonaras, t. 2, p. 126.

Anul 813. În indictionul al șeselea, adecă în anul 813, în luna lui iunie, Crumn, craiul bulgarilor și al romănilor, îngîmfat de biruințele care le avusese în anii trecuți, iarăși s-au sculat asupra împărăției Resăritului, împrotiva căruia au eșit cu oaste bine întrarmată avgustul Mihail cel dintîiu sau Rancave, și, în 22 iunie, vrînd a se lovi cu oastea lui Crumn, nu departe de Odriu, ostașii avgustului Mihail așa s-au spăriat, cît toți au fugit, carea fugă Crumn întîiaș dată o-au ținut leș, și drept aceaia pre ostașii săi în puțînă vreme i-au oprit de la gonirea nemicilor, ci apoi cunoscînd adevărul, i-au gonit dindărăpt și multă moarte au făcut, luîndu-le toate cîte au avut în tabără [1]. Catona [2] zice că perderea aceasta s-au făcut din vînzarea lui León Armeanul, ci măcar cum s-au întîmplat, Mihail Rancave au trebuit se dea porfyra lui Leon Armeanul, carele au fost al cincilea avgust cu numele acesta, și el s-au călugărit [3]. Adaogă Șenleben [4] că Procopia, muierea, și Theofilact cu Ignatie, doi fii ai lui Mihail Rancave, încă s-au călugărit cu dînsul.

Iară Crumn, după învingerea aceasta, au lăsat pe frate-său se încungiure Odriul și el, după șese zile ale împărăției lui Leon Armeanul, au mers asupra Țarigradului [5], unde, cîte au pătrat
215 Crumn, avthorul cel neștiut [6] așa / le scrie: „Au venit așadară bulgarii, nestîndu-le cineva împrotivă, pînă la poarta cetăței și Crumn, după obiceiu, jărtvind la Poarta cea de Aur oameni și foarte multe dobitoace, la țermurele mărei spălîndu-și picioarele, s-au scăldat cu totul; apoi stropind norodul cu apă, toți i-au strigat se trăiască și trecînd prin mișlocul țiitoarelor, de dînsele fu lăudat și cinstit, văzînd acestea cetățenii de pre zidurile cetăței și nici unul îndrăznind a arunca vreo săgeată asupra lui. Acestea pre voia lui făcîndu-se și după cum rînduise isprăvindu-le, au încungiurat cetatea și de toate părțile o-au închis, apoi zăbăvind mai multe zile și prădînd locurile care era aproape de cetate, au cerut tribut pe an aur și veșmînturi bine multe; afară de aceaia au poftit se i se dea o summă mare de vérgure de cele alese. Drept aceaia Leon, sfătuindu-se cu cei mai de frunte ai săi, au înștiințat pre Crumn, zicîndu-i: « Cu puțini nentrarmați vino pînă la țermurile mărei și noi iară și fără de arme vom eși cu o luntriță și vorbindu-ne îți vom da ce poftești». Acestea așa făcîndu-se, trei întrarmați au scos din cetate și la Vlaherne i-au pitulat în căsile Gallei, zicîndu-le: « Noi, vorbind cu Crumn, vom da oarece semn, care văzîndu-l, săriți afară și omorîți pre Crumn». A doaoa zi stînd bulgarii la beserica sînților Cozma și Damian, afară de poarta cetăței, Crumn, după tocmeală, au mers cătră mare cu trei alții: adecă cu logofătul său și cu Constantin, fiul lui Pațín, celui mai de mulți ani fugit în Bulgaria, carele avea de fațe iarăși fiiu din sora lui Crumn, așișderea Constantin chiemat..... neștiind leșurile șie puse. Eșit-au și din cetate cu luntrița, carii vrea se vorbească cu Crumn și dobîndind securitate, au eșit din luntriță. Crumn descălecînd au șezut gios, ținîndu-i calul cum era înșălat, înfrînat, Constantin, fiiul lui Constantin. Vorbind ei la olaltă, oarecarele din cetate au dat semn; acela au fost Exávules, carele cu mîna ș-au descoperit capul. Crumn au priceput aceasta și spăimîntîndu-se, s-au sculat și încălecînd au prins a fugi. Văzînd aceasta norodul de pre ziduri au început a striga: « Crucea au învins!». Fugind el au eșit bărbații

cei ascunşi şi săgetînd după dînsul, vrea se-l rănească. (Leon
216 Grammaticul [7] zice că l-au rănit, / dară nu de moarte.) Crumn numai
sîngur au scăpat în tabăra sa, cei trei, carii remăsese la luntriţă,
fură ţinuţi şi pre logofăt îndată l-au omorît, iară pre Constantin
cu feciorul lui i-au ţinut vii. Acestea aşa întîmplîndu-se şi mîniindu-se
Crumn, au poruncit ca a doaoa zi tot locul se-l ardă şi se-l
răstoarne; şi dînd foc, au ars toate besericile, cîte era dincolo de
limanul cetăţei şi era direse de Irina, Nichifor şi Mihail, aşişderea
şi mînăstirile, pălútele şi căsile cele din oşteze. Apoi mergînd la
s. Mamánte, pălutele de-acolo încă le-au ars, columnele le-au
frînt şi plumbul, cît au aflat, l-au răpit, státuele dobitoacelor
cele din cerc le-au dus cu sine; pre robi i-au omorît şi dobitoacelor
încă n-au părtinit. De-aci mergînd la limanul Sténului şi străbătînd
ţinutul cel de sus, au aprins corăbiile şi cu multă pradă
s-au întors. După aceaia prinzînd partea cea dreaptă a cetăţei,
de către resărit, au pus foc de la Poarta de Aur pînă la curtea
împărătească. De-aci mergînd la Athyra, cetăţuica de-acolo o-au
stricat dinpreună cu puntea cea prea tare. Mergînd de-aci la Selivria,
au stricat castellul şi besericile cu căsile le-au aprins. După
acestea au stricat castellul Daónului şi ducîndu-se la Iraclea, nici
putînd lua cetatea, căsile cele de cătră ţermure şi toate olatele cele
de lîngă cetate le-au ars. După ce au pătrat acestea, au venit la
Redest, şi stricînd cetăţuica, norodul tot l-au omorît şi neputînd
întra în cetate, toate le-au aprins. De-acolea călătorind cătră castrul
ce se numeşte Apru, pre acela încă l-au ars şi sodomit cu mai
multe cetăţuici împreună. Apoi cale de zece zile făcînd, au sosit
la munţii Ganului, unde, aflînd foarte mult norod şi mai toate dobitoacele
Thrachiei, o parte din oameni şi din dobitoace o-au junghiat,
iară ceaialaltă parte cu mulţime de prunci şi de mueri o-au
trecut în Bulgaria, la robie. De-acolo au trecut pînă la Exámilon
şi Avyd şi iarăşi spre resărit, în ţinutul cel de sus întornîndu-se,
toate cetăţile, de la cea mai mică pînă la cea mai mare, le-au sodomit
217 pînă la Odriu. Iară Odriu fiind întărit / l-au încungiurat şi neputîndu-l
lua, mai multă vreme l-au ţinut încungiurat şi făcînd maşine, au bătut
castrul. Iară cetăţenii, strînşi fiind fără de ajutoriu şi perind de
foame, s-au dat pre sine, pre carii bulgarii, fiind foarte mulţi, cu
toate sculele lor i-au trecut în Bulgaria, preste Dunăre."

Pînă aci, avthorul cel neştiut. Iară Gheorghie Mónacul[8] aşa scrie despre robirea celor din Odriu : „Mergînd Crumn şi la Odriu, au luat cetatea şi au dus robi 10.000 de bărbaţi, afară de mueri, cărora le-au dat aşezămînt peste Dunăre".

Sîntul Theofan[9] despre odriiani aşa scrie, ca şi avthorul cel neştiut; aşişderea scrie şi Simeon, magistrul şi logofătul[10] ; ci Chedren [11] aşa scrie : „În vremea aceaia, cînd Crumn .... au luat Odriul, şi pre toţi cei din cetate, între carii au fost şi Emanuil episcopul, i-au dus în Bulgaria, părinţii lui Vasilie (Machidoneanul) încă au trecut, fiind Vasilie la ţiţe. Acolo şi prea lăudatul episcop şi părinţii lui Vasilie şi ceaialaltă mulţime ţinînd credinţa în Hs. nevătămată, pre mulţi bulgari, ce nu se întîmplase mai nainte, i-au adus la legea cea adevărată şi prin Bulgaria au semănat învăţătura cea creştinească." Lui Chedren urmează Constantin Porfyroghenetul [12].

[1] S. Theophanes in *Chronographia* ad ann. ult. aug. Michaelis Rancabe. [2] Katona in *Synopsi chronologica*. [3] Idem S. Theophanes, l. c.; Sigebertus in *Chronico* ad h. a. [4] Schönleben in *Historia Carnioliae* ad h. a. [5] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. 1 Leonis V Armeni. [6] Incertus author in *Chronographica Narratione*, quae exstat ad calcem S. Theophanis, ad ann. 1 Leonis V Armeni. [7] Leo Grammaticus, l. c. [8] Georgius Monachus, p. 530. [9] S. Theophanes ad ann. 1 Leonis V Armeni. [10] Simeon, magister et logotheta, in *Annalibus*, de Leone Armeno, n-ris 8—12. [11] Cedrenus, tom. 2, p. 558. [12] Constantinus Porphyrogenetta in vita avi sui, Basilii I Macedonis, p. 135, 136./

218 **Anul 814.** La anul acesta iară scrie avthorul cel neştiut [1], precum urmează : „Fiind serin preste toată iarna şi scăzînd apele rîurilor, bulgarii cu totul în ferr îmbrăcaţi, ca la 30.000 au eşit şi trecînd rîul Regina numit, au venit pînă la Arcadiopoiu, şi foarte mult norod au robit. Iară mai nainte de a trece robii, în 18 zile au ploat atîta, cît rîul s-au vărsat ca marea. Bulgarii, neputînd trece, au păzit robii şi 15 zile au remas lîngă ţermure. Leon (împăratul), rugat fiind se trimită ajutoriu, n-au băgat sama şi nici el au eşit din

Ţarigrad, nici alt ajutoriu au trimis. Întru aceaia înserinîndu-se şi scăzînd rîul, bulgarii au silit pre robi se tae pădurea şi se facă pod; şi aşa, cu toţi robii, carii era împreună cu femeile şi cu pruncii la 50.000, au trecut rîul, luînd toate averile robilor pînă la straiurile armeneşti şi tapeturile cele cu acul cusute şi tot feliul de veşmînte şi uneltele de casă, cele de aramă, care toate le-au încărcat pre carre; luat-au şi ciurdzi de boi cu turme de oi şi aşa au întrat în Bulgaria."

Aşişderea scrie şi Simeon, magistrul şi logofătul [2].

Tot la acesta an pune avthorul cel neştiut [3] moartea lui Crumn, zicînd: „Nesosînd primăvara, precum au spus unii carii au scăpat din robia bulgărească, pe la vinerea din Septămîna cea mare, Crumn, prinţul Bulgariei cel vestit, carele vrea se ia Ţarigradul, ş-au săvîrşit viaţa, junghiat fiind de putere nevăzută, din carea rîuri de sînge au vărsat pe gură, pe nări şi pe urechi şi aşa, în reutăţi, ş-au dat sufletul". Ci Sigebert[4] şi Stritter [5] zic că Crumn au trăit pînă la anul 820.

Greşesc aşadară Şenleben [6] şi Inhofer [7] cînd întăresc că Crumn au orbit şi aşa, orb, urîndu-l ai săi, l-au sugrumat cu o fune. Greşesc şi întru aceaia că zic că pre Emanuil, episcopul Odriului, Crumn l-au omorît, ştiindu-se din Chedren[8] şi din Constantin Porfiroghenetul[9] că nu Crumn, ci Crytágon sau Mutrágon l-au omorît.

---

219 [1] Incertus author in *Chronographica Narratione*, quae extat ad calcem S. Theophanis, ad ann. 1 Leonis Armeni. [2] Simeon/, magister et logotheta, p. 409, 410. [3] Idem incertus author, l. c. [4] Sigebertus in *Chronico*. [5] Stritterus, *Bulgaricorum*, cap. 7. [6] Schönleben in *Hist. Carnioliae* ad ann. 813. [7] Inchofer in *Annalibus eccl. regni Hung.* ad ann. 813. [8] Cedrenus ad ann. 1 Basilii Macedonis. [9] Constantinus Porphyrogenetta in vita avi sui, Basilii Macedonis, p. 136.

Anul 820. Urmînd lui Sigebert şi lui Stritter, pre carii i-am adus la anul 814, moartea lui Crumn, o pun la anul acesta, şi nu pre Zoc, după cum scrie Melhior Inhofer [1], ci pe Crytagon îl pun următoriu, cum face şi Chedren [2], zicînd: „Lui Crumn i-au urmat Crytagon, carele mai tyrann au fost decît Crumn. Acesta, văzînd că bulgarii pre-ncet se fac creştini foarte, s-au mîniat şi pre Emanuil (episcopul Odriului) cu soţiile lui chiemîndu-l la sine, întîiu cu

blîndeţe l-au sfătuit să se lase de credinţa cea creştinească, după aceaia, simţînd că nu se pleacă nici cu făgăduinţă, nici cu îngroziri, amar chinuindu-i, i-au omorît."

Constantin Porfyrogheneta [3] aşa scrie ca şi Chedren, numai cît în loc de „Critagon", scrie „Mutragon", ci nu e de a te mira, pentrucă însuş Chedren pe Critagon, după aceaia îl numeşte Mortagon, precum vei vedea de-aci înainte[a].

Tot întru acesta an, în 25 decemvrie, au perit şi Leon al cincilea Armeanul, tăiat fiind de cei conjuraţi, tocma în besericâ, întru al căruia loc tot aceiaşi conjuraţi au pus împărat pre Mihail al doilea cel Gîngav, carele şi Amóriu s-au poreclit de la patria sa [4].

---

[1] Melchior Inchofer in *Annalibus eccl. regni Hungariae* ad ann. 813. [2] Cedrenus ad ann. 1 Basilii Macedonis. [3] Constantinus Porphyrogeneta in vita avi sui, Basilii Macedonis, p. 136. [4] Cedrenus ad ann. 1 Michaelis secundi, dicti Balbi seu Amoriensis; Stephanus Katona in *Synopsi chronolog.* |

220 **Anul 822.** Vrînd Mihail al doilea se-şi facă preteni şi pre orthodoxi şi pre iconómaci, oarecare Thoma s-au rădicat cu oaste asupra lui şi l-au închis în Ţarigrad, despre carea închidere aşa scrie Gheorghie Chedren[1]: „Sosind vestea, carea toată lumea o pătrunsese, şi la Mortagon, craiul bulgarilor, cum că pre împăratul romanilor îl ţîn închis între ziduri, au trimis pre-ascuns la Mihail şi i-au făgăduit că-i va da ajutoriu. Ci împăratul, sau pentrucă-i era milă de norod, sau pentrucă părtinea banilor .... lăudînd bunăvoinţa bulgarului, ajutoriul nu l-au priimit. Mortagon tătuşi, ca unul carele se desfăta în bătăi şi în prădzile prin bătăi cîştigate şi împreună poftea se ţină legătura cea pe trei ani făcută cu Leon Armeanul, s-au sculat în coantra Thomei, şi întrînd în ţînutul romanilor, tabăra şi-o-au aşezat la locul ce se numeşte Chidúct. Thoma, carele ştiia venirea bulgarilor, precum se cădea, tare s-au spăimîntat, apoi venindu-şi în ori, au poruncit la ai săi se prindă armele. Şi văzîn-

---

[a] Crytagon, Murtagon sînt denumiri ale hanului bulgar Omurtag, care domneşte între anii 814—831

du-se pre sine slab şi că lezne poate perde bătaia, pentrucă îşi împărţise oastea în doao părţi... au gîndit că mai bine va fi se-şi tragă oastea de la cetate şi se-o ducă asupra bulgarilor, socotind că va fi lor întocma la putere; şi aşa la Chiduct s-au lovit cu bulgarii. Ci în bătaia aceaia s-au învins cu foarte mare perdere, strîngîndu-se aceia carii cu fuga ş-au cercat mîntuirea la un loc nestrăbătut, şi de-acolo uitîndu-se ce va se fie. Iară Bulgarul foarte mulţi robi şi pradă ducînd cu sine, s-au înturnat înflat şi fălos pentru biruinţă.“

Aşişderea scriu Zonara[2], scriitoriul după Constantin[3] şi Gheorghie Monacul[4].

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio Hist.* ad ann. 3 Michaelis Amorii aug. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 138. [3] Constantini Continuator, p. 41, 42. [4] Georgius Monachus, p. 513.

Anul 823. Pre Thoma tyrannul, dîndu-l cetăţenii din Odriu, împăratul Mihail al doilea îl omoară[1].

---

[1] Cedrenus in *Com. Hist.*; Katona in *Synopsi chronologica.*/

221 **Anul 824.** La anul acesta, din Eginhard[1] şi din *Hronica de la Fulda* [2], aşa scrie Şenleben[3]: „Bulgarii, lăcuitorii Mesiei-de-Gios, preste carii domnea, după *Hronica de la Fulda*, Omortág (alţii îl numesc Ortomág, mai vîrtos apusenii, căci resăritenii îl chiamă Crytagon, Mutragon, dară mai cu samă Mortagon), la carii încă nu agiunsese armele frîncilor, măcar din ce pricină au trimis soli la Ludovic (cel cu Evlavie) carele zăbăvea în Francofurt, ca se poftească pace şi pretenşug. Solia întîiu s-au văzut vrednică de a se băga în samă, tătuşi era prepus despre dînsa, pentrucă de la neamul acela pînă acuma nu fusese obicinuită şi lezne se putea gîndi că numai pentru aceaia s-au trimis, ca se iscodească ţerile şi puterea frîncilor; tătuşi împăratul pre soli cu cinste priimiţi i-au trimis îndărăpt şi ca mai pre afund se poată străbate sfaturile lui Ortomag, au dat soţ de cale solilor pre oarecare Mahelin sau Mahélm din Bavaria, carele alta făcînd de faţă, se cerce sfaturile şi puterea neamului. Nici s-au înşălat cu cercarea, pentrucă bulgarii cu Mahelin au vorbit încîlcit şi nici otărîte condiţii de legătură i-au pus, nici cele de dînsul puse le-au priimit; de-unde s-au cunoscut că ei numai prilej cearcă de a-şi lăţi ţinutul. Încă nu trecuse anul acesta, cînd iarăş alţi soli au venit în Bavaria pe la Crăciun, de la aceiaşi bulgari, cărora le-au poruncit împăratul se remînă acolo toată iarna şi înaintea lui a veni nu i-au lăsat.

Întru aceaia au chiemat pre solii abotriţilor, carii se numea mai cu samă predenechénti şi fiind vecini cu bulgarii, lăcuia în Dachia lîngă Dunăre, carii se jeluia că de bulgari nu au odihnă şi cerea ajutoriu asupra lor; acestora li s-au poruncit să se întoarne acasă şi se vină la vremea bulgarilor pusă.“

Aşişderea scriu Mélhior Inhofer[4], Luchie Dalmata[5] şi Seth Calvisie din Aimonie[6].

Nu fără pricină am fost scris aşadară într-altă muncă a mea/
222 [în dialogul pe carele voiam a-l typări cu grammatica cea românească, ci nu m-au îngăduit censura Curţei ceii împărăteşti de la Vienna, pentru niscai dujmani ai românilor], cum că supt numele abotriţilor aci vin colonii lui Traian, cei în Dachia-cea-Veche remaşi, precum s-au arătat la anul 274, pentrucă de au avut odriianii cei la anul 813 robiţi de Crumn, craiul bulgarilor, povăţuitorii săi în Dachia, cu mult mai tare au trebuit colonii lui Traian, carii nu era robi, ci numai cuprinşi de bulgari, se aibă povăţuirea sa, carii au trimis soli la împăratul Apusului, Ludovic I. De te îndoeşti despre cîte le ziseiu acuma, ceteşte pre Leon Grammaticul[7], ale căruia cuvinte le voiu aduce la anul 837 şi cuvintele notariului craiului Bela, la anul 904. Greşeşte aşadară prea vestitul Enghel [vechi pretenul mieu], cînd vrea se arete [8] că pre români bulgarii i-au trecut în Dachia-cea-Veche, pentrucă românii cei în Dachia Veche lăsaţi de Avrelian numai cît s-au sporit cu reducerea prin bulgari a acelor de dînsul trecuţi în Dachia-cea-Noao.

---

[1] Eginhardus in *Annalibus* ad ann. 824. [2] *Annales Fuldenses* ad ann. 824. [3] Ioan. Ludov. Schönleben in *Hist. Carnioliae*, tom. 1, part. 3. [4] Melchior Inchofer in *Annalibus eccl. regni Hung.*, tom. 1, p. 33. [5] Lucius Dalmata, lib. 1, cap. 15. [6] Sethus Calvisius in *Opere chronologico* ad h. a. [7] Leo Grammaticus in *Chronographia*. [8] Ioann. Christianus Engel in *Antiquiore historia Valachiae*, part. 1, p. 139.

Anul 825. „Trecînd iarna (zice Şenleben[1]), în anul următoriu împăratul Ludovic, pre solii bulgarilor, carii se oprise în Bavaria mai mult de patru luni, în luna lui maiu i-au chiemat la sine în Acvistrân şi le-au ascultat poftele. Vorbitu-s-au iară despre otarele ţerilor şi împăratul scriind lui Ortomag (sau Mortagon) despre acelea care i s-au părut, l-au înştiinţat.“

[1] Ioannes Ludovicus Schönleben, l. c.

Anul 826. Avgustul Mihail al doilea, a doaoa oară căsătorindu-se, fără de lege au luat şie muiere pre Evfrosina, carea era călugăriţă; pentru carea faptă pînă ce au trăit, tot nenorocos au fost[1].

[1] Baronius in *Annal. eccl.* ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica.*/

223 **Anul 827.** La anul acesta aşa scrie Şenleben[1]: „Anul acesta au descoperit sfaturile bulgarilor, carii, fără de veste trecînd rîul Dravului, s-au sculat asupra slavilor, carii lăcuia în Pannonia, şi cu sabie şi cu foc sodomind toată ţeara, în locul povăţuitorilor carii avusese slavii, le-au dat povăţuitori bulgăreşti, gîndind că aşa vor aţiţa la arme pre împăratul (Ludovic I), cu carele nu se putuse nărăvi pentru punerea otarelor“.

Aşişderea scrie şi Inhofer[2], dară mie mi se vede că nu în Pannonia, ci în Dalmaţia au năvălit bulgarii în anul de-acum, precum şi din anul viitoriu poţi culege.

[1] Ioann. Ludov. Schönleben in *Hist. Carnioliae*, tom. 1, parte 3. [2] Melchior Inchofer in *Annal. eccl. regni Hungariae*, tom. 1, p. 40.

Anul 828. „Bulgarii în anul trecut (zice Calvisie[1], din Aimonie) prădase Dalmaţia cea de către resărit, drept aceaia s-au ţinut adunare în luna lui fevruarie în Acvistran şi duxul Baldrév, pentru a căruia nebăgare de samă întrase bulgarii, s-au măzălit şi Dalmaţia s-au împărţit în patru prefectúri. Povăţuitorii cei spănioleşti, carii în anul trecut zăbăvise cu ajutoriul, încă s-au măzălit.“

Împăratului Mihail al doilea încă nu bine i-au îmblat în anul de-acum, pentrucă au perdut Sichilia, Calabria şi Dalmaţia[2].

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronol.* ad ann. 828. [2] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 829. Avgustul Mihail al doilea, după multe nenorociri care i s-au întîmplat după căsătoria cu călugăriţa Evfrosina, precum s-au zis la anul 826, în anul de-acum, în luna lui octomvrie, au murit de durerea măruntărilor, căruia i-au urmat fiiul său, Theofil. Acesta, vrînd a se arăta iubitoriu de dreptate, au ucis pre cei ce făcuse pre tată-său împărat, tătuşi pre cinstitorii icoanelor tare i-au năcăjit[1].

[1] Cedrenus in *Compendio hist.* ad. ann. 1 Theophili aug.; Katona in *Synopsi chronologica.*/

224 **Anul 834.** Împăratul Constantin Porfyroghenetul[1] vrînd se arete urzirea ungurilor, aşa scrie: „Neamul turcilor mai de demult lăcuia lîngă Hazária, în locul care se numea Levedía, de la voivodul lor cel dintîiu, carele pe nume se chiema Levedia, ci de pe deregătorie se zicea voivod, ca şi ceialalţi următori ai lui. În locul acesta, adecă în Levedia, era un rîu ce se chiamă Hídmas sau Hínghilus. Şi atunci nu se chiema turci, ci savartiásfali, pentru oare carea pricină; şi era neamurile lor şepte, care n-au avut stăpînitoriu preste sine nici dintru ai săi, nici streini, fără numai voivodzi, între carii cel dintîiu au fost numitul Levedia. Aceştea au lăcuit cu hazarii trei ani, fiindu-le soţi în toate războaele; şi caganul, domnitoriul Hazáriei, voivodului turcilor celui dintîiu, lui Levedia, pentru vîrtutea şi soţietatea lor, i-au dat muiere pre o házară de bună viţă, strămurat fiind de vestea tăriei şi a viţei lui ceii luminate, ca se aibă prunci de la dînsul, ci s-au întîmplat de Levedia n-au avut prunci din házara aceaia.

Iară paţinachitele, carii se poreclea cángar mai de demult (căci numele acesta «cangar» la dînşii însemnează «de bună viţă şi tărie») sculîndu-se în coantra hazarilor, fură învinşi şi siliţi fiind a-şi lăsa ţeara, au trebuit a cuprinde ţînutul turcilor. Aşadară stîrnindu-se războiu între turci şi între paţinachite, carii se numea în tîmpul de-atunci cangar, s-au învins oastea turcilor, împărţîndu-se în doao părţi, dintră care una au apucat cătră resărit şi s-au aşezat într-o parte a Persiei, carii pînă în zioa de astăzi, de pe porecla cea veche a turcilor, se numesc savartiasfali; iară ceaialaltă parte cu voivodul şi povăţuitoriul său, Levedia, s-au aşezat în locurile ce se numesc Atelcúzu, unde lăcuesc în tîmpul de-acum paţinachitele."

Pînă aci, avgustul Constantin Porfyroghenetul, carele foarte amestecă numele şi faptele neamurilor, mai ales a celor de cătră mează-noapte şi hronologia încă nu-o ţîne cu de-adinsul. Drept aceaia, cetitoriule! gîndesc că-ţi va fi spre folos, de voiu adaoga niscai tîlcuri prin care să se mai uşurează înţelesul avtorului acestuia./
225 Aşadară se ştii cum că prin turci înţelege pre strămoşii ungurilor de-acum[a], precum fac mai mulţi dintră avtorii cei vechi, carea la anii viitori mai chiar se va arăta. Numele cel mai bătrîn al ungurilor, adecă savartiasfali, că l-au contras Constantin Porfyroghenetul din numele sabírilor şi al eftalítelor, zice Gheorghie Prai[2].

Despre hazari aşa scrie Hofman[3] : „Cazarii. Cazanum e cetatea tătarilor, carea o-au cuprins Ioann Vasilie, marele povăţuitoriu al muscanilor; zace lîngă rîul Cázan, carele se varsă în Volga; iaste cea mai de frunte cetate a împărăţiei Cazan zise, între Bulgaria (-cea-Veche) şi între Cheremísi. Împărăţia aceasta s-au urzit deodată cu a Astracánului şi cu a Nagoiului din împuţinarea împărăţiei tătarilor celor din Zavólha. Pentrucă mergîndu-le bine tătarilor celor din Criméa, rescoala ceo-au făcut asupra tătarilor din Zavolha,, celealalte horde încă s-au deşdinat şi fieştecarea ş-au rădicat craiu întră care au fost şi cei din Cazan, carii destul de lat au împărăţit, pentrucă supt împărăţia aceasta s-au cuprins Mórdva, Cheremísii, Nagórnii, Logóvii şi Siberia. Ci după aceaia, în anul 1518, marele povăţuitoriu al ruşilor, Ioann Vasilie, i-au făcut tributari, dîndu-le craiu pre Scheále. Iară după ce s-au deşdinat cazarii de la ruşi cătră Méndli-Chiráiu, în anul 1521, şi acesta le-au dat craiu pe frate-său, Sap-craiu, Ioann Vasílid, în anul 1551, iarăşi i-au pus supt jug şi de-atunci sînt supt stăpînirea ruşilor." Din cuvintele lui Hofman aci aduse, lezne poţi pricepe cine au fost hazarii[a].

Paţinachitele cine au fost, mai pre larg vei învăţa la anii viitori, aci numai atîta înseamnă, că mai pre-urmă pe români încă i-au numit paţinachite şi încă şi comani, în loc de romani, precum şi aceasta se va arăta la anii viitori, mai ales la anii 1160 şi 1284. Vezi şi pre Luchie Dálmata, carele înţelege aceasta, în cartea 6, cap. 5.

Levedia, după Enghel[4], au fost în Ucrainia de-acum[b] şi Atelcuzu s-au numit partea cea mai de sus a Moldovei. Aşa mărturiseşte şi Constantin Porfyroghenetul[5] zicînd : „Locul paţinachitelor,
226 în care au lăcuit/ turcii, se numeşte de la rîurile ce sînt acolo; iară rîurile sînt acestea : rîul cel dintîiu se chiamă Varúh, al doilea Cuv, al treilea Trul, al patrulea Vrut (adecă Prut) şi al cincilea Seret". Cele dintîiu trei rîuri, gîndesc eu că sînt în Podolia şi Pocútia, iară Prutul şi Seretiul sînt în Moldova, cum scrie şi Striter[6], carele se îndoieşte despre anul în carele s-au alungat ungurii din Levedia, ci nu era căci se îndoi, pentrucă Constantin Porfyroghenetul[7] mai nainte chiar scrisese că paţinachitele au lăcuit 55 de ani în Levedia şi apoi au alungat din Atelcuzu pre unguri, în anul 889, după cum scrie Porfyroghenetul[8]. Greşeşte aşadară prea vestitul Enghel[9],

---

[a] Cercetările moderne au stabilit, pe baza studiului limbii, că ungurii nu sînt de origine turcă, ci un popor fino-ugrian, înrudindu-se cu finlandezii, estonii şi laponii.

[a] Şincai, din lipsă de informaţii, acceptă ca bună explicaţia pe care o dă Hofmann. Lămurirea acestuia este şi ea greşită. Hofmann îşi bazează explicaţia pe asemănarea fonetică dintre Cazan şi cazari, şi ea era suficientă într-o epocă în care se ştiau foarte puţine lucruri despre popoarele migratoare. Studiile recente au adus unele precizări, fără să lămurească definitiv originea şi limitele Imperiului cazar. Ceea ce se ştie cu precizie e că acest imperiu este dezmembrat în timpul venirii pecenegilor şi cumanilor în Europa (secolele X—XI). De asemenea, se mai ştie că religia oficială era cea mozaică.

[b] Levedia, sau Lebedia, este teritoriul cuprins între Nipru şi Don.

cînd scrie că ungurii au fost alungaţi din Levedia în anul 883, pentrucă în anul 834 s-au alungat de-acolo şi în anul 889 din Atelcuzu[a].

[1] Constantinus Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 38. [2] Pray in *Annal. veterum Hunnorum, Avar. et Hung.*, pag. 306. [3] Hoffmanus in *Lexico univ.* [4] Ioann. Christ. Engel in *Antiqu. hist. Valachiae*, part. 1, p. 140. [5] Const. Porphyrogeneta, l. c. [6] Stritterus, *Ungricorum*, § 1. [7] Const. Porphyrogeneta, cap. 37. [8] Constantinus Porph., *ibid.*, cap. 40. [9] Engel, l. c.

Anul 837. Crumn, craiul bulgarilor şi al românilor, încă în anul 813, de la încungiurarea Ţarigradului, scrie Leon Grammaticul[1] : „Abătîndu-se în coantra Odriiului, l-au luat cu arme şi robind 12.000 de bărbaţi, afară de mueri, i-au trecut peste Dunăre şi acolo i-au aşezat. După aceaia, pe vremea împăratului Theofil, era magistru milităresc în Machidonia Córdyles. Acesta avea fecior pre Barda, atunci în vîrstă bărbătească, pre carele l-au lăsat în locul său se domnească preste machidonenii cei dincolo de Dunăre. Iară el cu meşteşug s-au dus la împăratul Theofil, pre carele împăratul cu bucurie l-au priimit şi înţelegîndu-i pofta, au poruncit se i se dea corăbii, ca să se poată machidonenii întorna în Ţarigrad. Era 227 atunci stăpînitoriu Bulgariei Baldemír (eu zic Bogóris,/ că acesta s-au numit Mihail, după ce s-au făcut creştin), nepotul lui Crumn şi tatăl lui Simeon. Iară mulţimea robilor cu muerile şi cu pruncii s-au sfătuit împreună despre întoarcerea în Románia şi mergînd Mihail Bulgarul spre Thesalonica cu averile sale, au început a trece. Care lucru înţelegîndu-l comitul, au trecut Dunărea să se bată cu dînşii. Machidonenii în primeşdie fiind, ş-au pus povăţuitori pre Ţánţes şi pre Córdyles şi bătîndu-se cu bulgarii, pre unii i-au omorit, pre alţii i-au robit. Bulgarii, carii n-au putut trece înapoi Dunărea, ca se spună ce au lucrat machidonenii, s-au abătut la unguri (în Moldova). Într-aceaia au sosit şi corăbiile, cele de împăratul trimise, se ducă robii înapoi, ci unnii încă s-au ivit nenumeraţi. Machidonenii văzînd pre unnii, cu lacrămi se văera, zicînd : « Dumnezeule al sîntului Adrian, ajută-ne ! » şi dinpreună s-au gătat la bătae. Iară turcii zicea : « Daţi-ne averile voastre şi păsaţi unde voiţi ». N-au vrut machidonenii, ci trei zile după olaltă au stat gata la războiu, iară a patra zi s-au suit în corăbii. Aceasta văzîndu-o turcii, de la al cincilea ceas al zilei pînă seara s-au bătut şi mulţimea lor gonită fiind de machidoneni au dat dosul. În zioa ce au urmat, gătindu-se la drum machidonenii, unnii iarăş s-au ivit gata la bătae; ci dintre machidoneni, oarecare Leon, din viţa ghemóştilor, carele după aceaia au fost heteriárh[a] , cu inimă le-au stat împrotivă şi împreunîndu-se cu dînsul şi alţi machidoneni din cei mai de frunte, au frînt pre nemici şi fugărindu-i machidonenii, s-au suit în corăbii şi mergînd la împăratul, cu dragoste s-au priimit de dînsul, apoi s-au întornat în Machidonia, patria sa.

Era Vasilie (carele au împărăţit la anul 867), cînd s-au înturnat din robie (în carea au fost supt toată împărăţia lui Leon şi a lui Mihail, celui din Amoriu), supt Theofil, în vîrsta tinereţilor, adecă de 25 de ani." Pînă aci Leon Grammaticul, carele supt numele unnilor şi al turcilor, tot pe unguri înţelege. În loc de βαλδιμέρ, că au trebuit să scrie βόγορις , poţi pricepe din contest, că apoi îl numeşte 228 Mihail./ Gheorghie Chedren[2] aşa scrie despre slobozirea machidonenilor din robie : „Celoralalţi robi mai pre-urmă Dumnezeu le-au făcut prilej de a se înturna în patria sa, pentrucă prinţul bulgarilor, mai adese ori fiind învins, nici putînd mai mult a sta în coantra armelor romanilor, au mai voit pacea decît războiul şi pre robi i-au slobozit, la carii, cînd era adunaţi şi gata de a pleca, uitîndu-se, au văzut pe Vasilie, carele atunci trecusă din pruncie la vîrsta tinereţelor ... şi chiemîndu-l la sine, l-au prins de mînă şi sărutîndu-l, l-au dăruit cu un măr foarte mare." Aşa, Chedren; ci mie mi se vede că mai adevărat scrie Leon Grammaticul, decît dînsul, pentrucă Chedren şi cu povestea mărului încă vrea se înalţe pre împăratul Vasilie Machidoneanul.

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad annum quo Michael III uxorem duxit.
[2] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 1 Basilii I Macedonis.

---

[a] Mutarea ungurilor din Levedia în Atelcuz nu poate fi precizată. Ea are loc între anii 860—890. Plecarea lor din Atelcuz s-a petrecut în anul 895.

[a] Heteriarh era comandantul corpului de oaste numit hetairie (ἑταιρεία), care forma garda personală a împăratului şi era alcătuită din oameni de origine străină (slavi, turci etc.). Marele heteriarh trebuia să fie prezent în fiecare dimineaţă la deschiderea porţilor palatului.

Anul 842. Împăratul Theofil, după multă perdere, carea o-au avut de la sarachini, în anul de-acum, mîncat de întristare şi de boală, au murit în 20 de zile ale lui ianuarie, întru al căruia loc au stătut împărat fiiul său, Mihail al treilea, prunc de patru anii; ci supt tutela mîne-sa, Theodorei, carea iarăş au pus la loc cinstea sîntelor icoane[1].

Iară despre începutul împărăţiei lui Mihail al treilea, supt tutela mîne-sa, aşa scrie Simeon, magistrul şi logofătul[2]: „Împărăţind Theodora, Bógore, craiul bulgarilor, înţelegînd că schiptrul împărăţiei romanilor îl ţine o muiere, au trimis soli la dînsa, zicîndu-i că va rumpe pacea şi se va oşti cu dînsa. Căruia dînsa i-au respuns, zicînd: se ştii că eu încă voiu rădica oaste asupra ta şi am nădejde că te voiu dobîndi; de cumva nu va fi aşa, tătuşi te voiu dobîndi, remînîndu-mi învingerea, pentrucă vei învinge pre o muiere, 229 iară nu pre un bărbat. Cu respunsul/ acela îmblînzîndu-se varvarul, au ţînut pacea şi au înoit legăturile."

Aşişderea scriu Continuátorul lui Constantin[3], Chedren[4], Zonara[5].

---

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Symeon, magister et logotheta, in *Annal.*, de Michaele III, nro. 21. [3] Constantini Continuator, p. 101. [4] Cedrenus, tom. 2, p. 539. [5] Zonaras, tom. 2, p. 155.

Anul 845. Despre anul în carele s-au făcut creştin Bogore, craiul bulgarilor şi al românilor, cel ce s-au numit Mihail după s. botez, avtorii nu se nărăvesc între sine, căci unii pun încreştinarea lui la anul 859 sau 860, precum face Simeon, magistrul şi logofătul[1] cu Leon Grammaticul[2], alţii o pun la anul 865, precum Bertinián[3] cu analista din Fulda[4] şi cu Sigebert[5]; alţii zic, şi cu mult mai bine, cum că Bogore s-au botezat la anul 845. Aşa fac Inhofer[6], Şenleben[7] şi Lecvien[8], pre carii însumi îi urmez în hronologhie. Ci istoria întoarcerei lui Bogore o pun din Chedren[9], carele poate că amestecă întrînsa întîmplări de mai mulţi ani, zicînd: „După aceaia (adecă după pacea din anul 842) iarăş s-au trimis soli de îmbe părţile, cerînd împărăteasa Theodora pre Theodosie Cufára, bărbatul cel prea zdravăn şi de folos împărăţiei, carele era rob în Bulgaria; iară Bogore pre sora sa, carea printr-o năvălire se robise şi de mult se ţînea în curtea cea împărătească. Aceasta, deprinsă fiind acolo în învăţătura legei creştineşti şi în alte ştiinţe, după ce s-au trimis acasă, n-au încetat a propovădui fratelui său credinţa cea creştinească şi a semîna lucruri de evlavie în inima lui, carele şi mai nainte fusese deprins întru acelea prin Cufara. Ci Bogore, după ce s-au făcut schimbul şi întorcînd pre Cufara împărătesei, au priimit pre soru-sa, măcarcă era deprins întru cele sînte, tătuşi legea sa cea înşălătoare nu o-au lepădat. Ci după ce s-au stîrnit ciumă 230 foarte mare în Bulgaria, nici s-au aflat vreun leac/ împrotiva eii, atunci Bogore au chiemat întru ajutoriu pre Dumnezeul creştinilor, întru a căruia credinţă fusese deprins prin Cufara şi prin soru-sa şi, mîntuindu-se de ciumă, au priimit credinţa cea adevărată şi s-au botezat cu mai mulţi de ai săi. Patriarhul, carele au fost trimis acolo se-l boteză, au numit pe craiu Mihail, de pe numele împăratului.

Alta încă s-au întîmplat, carea l-au adus la evlavie şi l-au înrădăcinat întrînsa. Desmerdîndu-se el fără de samă în vînaturi, poftea ca nu numai cînd eşea la vînat, ci şi acasă să se poată desmerda; drept aceaia ş-au făcut casă noao şi au poruncit călugărului Methodie, carele era prăsit din Roma (căci era diaoş român, din colonii lui Traian) şi meşter în zugrăvire, se o împodobească cu feliu de feliu de istorii şi, din pronia dumnezeiască, n-au numit ce feliu de feare vrea să se zugrăvească, ci l-au lăsat după cum va vrea, numai se fie groaznică întypuirea. Călugărul au zugrăvit a doaoa venire a domnului Hs., ştiind că nu iaste ceva mai groaznic decît aceaia. Craiul văzînd de o parte pe direpţi, de alta pe cei osîndiţi zugrăviţi şi tîlcuindu-i zúgravul ce însemneaze acestea, îndată au lepădat boscóanele şi învăţînd dumnezeeştile taine, de la dumnezeescul arhiereu, precum am zis, de cu noapte s-au botezat."

În cîtu-i despre Cufara şi despre sora lui Bogore, aşişderea scrie şi Simeon, magistrul şi logofătul[10], numai cît zice că Cufara au fost călugăr şi s-au chiemat Theodór, nu Theodosie.

[1] Symeon, magister et logotheta, in *Annal.*, nro. 25, in Michaelem III. [2] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. quo Bardas caesar fuit creatus. [3] Bertinianus, ad ann. 866. [4] Annalista Fuldensis ad ann. 866. [5] Sigebertus in *Chronico*, ad ann. 865. [6] Inchofer in *Annal. eccl. regni Hung.*, tom. 1, p. 54. [7] Schönleben in *Hist. Carm.*, tom. 1, part. 3. [8] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 288. [9] Cedrenus in *Compend. hist.*, de Michaele III. [10] Symeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 22, in Michaelem tertium. /

231 **Anul 846.** Care scrie Chedren, îndată după cele ce le-am scris din dînsul la anul mai dinnainte, pentru aceaia le pun aci, pentrucă rescoala asupra lui Bógore, acum, după botez, Mihail numit, după cum scrie Simeon logofătul[1], s-au întîmplat pentru pictura de monahul Methodie făcută, carea răscoală nu se poate pune la anul 859 sau 860, pentrucă atunci nu împărățea Theodora, pre carea o lepădase fiiul său încă în anul 857, precum arată Stefan Catona[2]. Iară Chedren[3] așa scrie : „Împrotiva lui Bogore s-au rădicat boierii bulgarilor și norodul și au vrut se-l omoară, pre carii, el cu puțini ostași, portînd înaintea sa semnul crucei, i-au învins și spăriindu-i, i-au adus la credința lui Hs".

Mai pre larg scrie Bertinian[4] despre răscoala bulgarilor, zicînd : „Craiul bulgarilor, carele în anul mai dinnainte pornit fiind de Duhul Sînt și prin semne și prin mișălătățile norodului său strămurat, gîndea să se facă creștin, s-au botezat; carea faptă nesuferindu-o cei mai de frunte din țeara lui, au invitat norodul ca se-l omoară. Drept aceaia, cîți au fost în zece ținuturi s-au adunat împregiurul polatei lui. Iară el chiemînd numele lui Hs. întru ajutoriu, numai cu 48 de oameni s-au dus asupra atîtei mulțimi și eșind prin poarta cetății, i s-au arătat lui și celor ce era cu dînsul, șepte clirici, carii purta făclii de ceară în mînile sale și așa mergea înaintea craiului și înaintea celor ce era cu dînsul. Iară acelora, carii se sculase asupra craiului, li se părea că un sat mare arzînd cade preste ei și că caii acelora, carii era cu craiul, după cum li se părea nemicilor, rădicați pe doao picioare merg și cu picioarele cele dinnainte îi lovesc pre ei. Din carea părere atîta frică au cuprins pre nemici, cît nici putea fugi, nici a se apăra, ci căzuți la pămînt nici a se mișca, putea. Iară craiul, tăind pre 52 din cei mai de frunte, carii ațîțase norodul, pre ceialalți i-au lăsat nevătămați. Apoi tri-
232 metînd la Ludovic, craiul Germaniei, cu carele avea / legătură de
pace, au cerut episcopi și preoți și pre cei trimiși, cu cinste i-au
priimit." Din cuvintele Bertinianului poți culege că răscoala bulgarilor nu s-au întîmplat în anul în care s-au botezat Bogore, ci mai tîrziu, adecă la anul de-acum[a].

[1] Symeon magister et logotheta, in *Annal.*, nro. 25, in *Michaelem tertium.* [2] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica.* [3] Cedrenus, l. c. [4] Bertinianus ad annum 866.

Anul 852. Cîte scrie Leon Grammaticul[1] la anul al unsprăzăcelea al împărătesei Theodorei, care cade în anul de-acum, despre bătaia bulgarilor cu ostașii Theodorei, mi se văd a fi fost preste voia lui Bogore celui botezat, numai pentru foametea ce era în Bulgaria, despre carea așa scrie Simeon logofătul[2] : „Ci foamete fiind în toată țeara lui Bogore, au trebuit se treacă preste otarele romanilor".

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. undecimum Theodorae augustae.
[2] Symeon magister et logotheta, nro. 22.

Anul 857. Care le voiu aduce aci din Chedren[1], pentru aceaia le pun la anul acesta, pentrucă Theodora, după cum arată Catona[2], mai îndelung n-au împărățit și drept aceaia n-au putut da Zagóra bulgarilor, precum scrie Chedren, zicînd : „După ce s-au întors toți bulgarii la creștinătate, Bogore prin cărți s-au rugat avgustei ca la ai săi, cei ce nu avea loc de agiuns, se le dea cîtva pămînt, pentrucă va uni popoarele și pacea o va face vecinică. Carea cerere prea cu bucurie o-au priimit Theodora și au dat bulgarilor tot pămîntul, cît iaste de la Sídera, otarul Romaniei şi al Bulgariei deatunci, pînă la Devélt, carele atunci era deşert, care pămînt bulgarii l-au numit Zagora. Aşa s-au întors toată Bulgaria la evlavie şi spre apus au fost adîncă pace şi au înflorit legea cea adevărată.“/

---

[a] Faptul că bulgarii au fost creștinați de Ciril și Metodie nu este confirmat de nici o știre autentică. Boris (Bogore) s-a creștinat din cu totul alte motive decît cele reproduse de Șincai. Conversiunea lui a fost dictată de situația politică a Bulgariei, care-l obliga să realizeze o legătură mai strînsă cu Bizanțul. Pentru creștinarea bulgarilor au venit în Bulgaria preoți trimiși din Constantinopol. Reacția bulgarilor împotriva creștinării își are explicația ei. Prin creștinare se consfințea de fapt evoluția societății bulgare de la democrație militară spre feudalism. Biserica devenea un instrument ideologic de mare ajutor în sprijinul regalității, și de aceea se încearcă, sub masca religioasă, o apărare a vechilor libertăți. Anul creștinării nu este 846, cum crede Șincai, și nici 860, cum confirmă alții, ci anul 864.

233 Aşişderea scrie şi Simeon logofătul[3] despre Zagora, ci numai cît întăreşte că Mihail al treilea au datu-o bulgarilor în al patrulea an al împărăţiei sale, ceii fără de mumă-sa, Theodora, pre carea în anul 857 o-au lipsit de împărăţie. Drept aceaia botezul lui Bogore încă îl pune la al patrulea an al lui Mihail, adecă la anul 859 sau 860, precum face şi Leon Grammaticul în *Hronografia* sa[4].

[1] Cedrenus in *Compendio historico.* [2] Katona in *Synopsi chronologica.* [3] Symeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 25. [4] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad annum quo Bardas caesar fuit creatus.

Anul 861. La anul acesta aşa scrie Lecvien[1]: urmează însemnarea cea grecească (carea o-au căpătat Lecvien din cartea craiului Galliei, cea de supt numerul 1004): „Methodie, fratele sîntului Chyril filosofului, carele s-au sfinţit în Roma arhiepiscop Moraviei, ceii din Pannonia, Μοραβῶν τῆς Παννονίας de papa Nicólae, după Adrian. Bulgarii tocma de la s. Chyril filosoful au priimit începerea creştinătăţei, ba încă şi de la frate-său, s. Methodie, carii lăsînd pre bulgari (în anul 861), după carii se bătea Fotie, au trecut se înveţe pre moravi.“ Acestea, Lecvien; nici e de a te mira că sînţii Chyril şi Methodie nu s-au suppus patriarhului Fotie, pentrucă acesta era grec, iară ei diaoşi români, dintre colonii lui Traian, cum s-au arătat şi la anul 845, carii fiind uniţi cu bulgarii, pre greci mai întîiu nu-i putea suferi stăpîni[a]. Pentru aceasta au început şi Bogore, acuma Mihail, a trimite soli acuş în Germania, acuş la Roma veche, pentru învăţători, după cum se va arăta la anii viitori.

Aci însemnă că Moravia, la carea au trecut sînţii Chyril şi Methodie, n-au fost Moravia de-acum, ci Slavonia de-acum s-au numit atunci Moravia-cea-Mare, ἡ μεγάλη Μοραβία, pentrucă zice Constantin Porfyroghenetul[2]: „Turcilor (ungurilor) le iaste vecină despre amează-zi Moravia-cea-Mare, ţeara lui Sfendoplóc“. Apoi iarăş[3]: „În locul acela (unde lăcuia atunci ungurii) sînt niscare
234 remăşiţe/ vechi, între care sînt Podul lui Traian, la începutul Turchiei şi Bălgradul, care e departe, cale de trei zile de la pod, unde iaste turnul Sîntului şi Marelui împăratului Constantin.“ Şi iarăş: „Pre cursul Dunărei în sus iaste Syrmiul, carele e departe de Bălgrad, cale de doao zile; de-acolo, Moravia-cea-Mare, cea nebotezată, pre carea o-au robit turcii şi al căriia prinţ au fost mai de demult Sfendoploc“.

Greşesc aşadară toţi carii ţîn că sînţii Chyril şi Methodie au trecut în Moravia de-acum şi în Boemia.

---

[a] Ciril şi Metodiu erau originari din Thesalonic. Cunoscînd limba slavă, la cererea moravilor, ei au tradus *Evanghelia* într-un dialect slav din Macedonia care se asemăna cu limba moravilor. Pentru scris, ei au inventat alfabetul glagolitic, pornind de la scrierea greacă minusculă. Abia mai tîrziu s-a trecut la scrierea slavă de astăzi, alfabetul chirilic, format pe baza majusculelor greceşti.

[1] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 289. [2] Constantinus Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 13. [3] Idem Constantinus, *ibidem*, cap. 40.

Anul 866. În anul acesta, împăratul Resăritului, Mihail al treilea, au omorît pre chesariul Barda, carele era frate cu mumă-sa, Theodora, şi în locul lui au făcut chesariu pre Vasilie Machidoneanul[1].

Iară Mihail Bulgarul, nenărăvindu-se cu grecii, au trimis soli şi la Ludovic al doilea, împăratul Apusului, şi la Nicolae, patriarhul Romei, de la amîndoi cerînd episcopi şi preoţi, pentruca se înveţe pre bulgari legea cea creştinească[2]. Despre amîndoao soliile Bertinian la anul 866 aşa scrie: „Şi trimeţînd (Bogore) la Ludovic, craiul Germaniei, cu carele avea legătură de pace, au cerut episcop şi preoţi, şi pre cei trimişi cu cinste i-au priimit. Iară Ludovic trimeţînd la Carol, fratele său, de la dînsul au cerut pre sama cliricilor vase sfinţite şi veştmînturi bisericeşti. Drept aceaia Carol, multe culegînd de la episcopii din ţeara sa, le-au trimis se le îndrepte la craiul bulgarilor.

Craiul (bulgarilor) au trimis pre fiiul său cu mai mulţi boieri de ai săi în Roma; şi armele cu care au fost încins, cînd în numele lui Hs. au învins pre nemicii săi, cu alte daruri le-au trimis sîntului Petru, şi mai multe întrebări despre cele ascunse ale credinţei îndreptînd la papa Nicolae, au cerut de la dînsul se-i trimită episcopi şi preoţi, ce au şi dobîndit."

Aşişderea scriu : Anastasie Bibliothecariul[3], carele atuncea trăia, Inhofer[4] şi Şenleben[5], dintre carii, aceşti doi mai de pre-urmă vi-
235 saze că nu Bogore, carele/ s-au numit Mihail în Sîntul botez, ci alt Mihail au trimis soliile acestea.

---

[1] Constantinus Porph. in *Vita Basilii Macedonis*, avi sui; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Sigebertus in *Chronico* ad annum 865; *Annalista Fuldensis* ad ann. 866. [3] Anastasius Bibliothecarius in *Vita S. Nicolai primi*. [4] Inchofer in *Annalibus eccl. regni Hung.*, tom. 1, p. 72. [5] Schönleben in *Historia Carnioliae*, tom. 1 parte 3.

Anul 867. Chesariul Vasilie cel dintîiu, carele s-au poreclit Machidonean, văzînd purtarea cea rea a avgustului Mihail al treilea, carele şi Pótor, adecă beţîu s-au poreclit, după ce au împărăţit acesta zece ani fără de mumă-sa Theodora, în anul acesta, în 24 septemvrie, în vîrstă de 30 de ani, l-au omorît şi însuş au stătut împărat la Resărit[1]; nici au trecut mult tîmp şi pre Fotie l-au lepădat din scaunul Ţarigradului, întorcînd iarăş în scaunul acela pre s. Ignatie, patriarhul cel mai dinnainte[2].

Iară despre Ludovic II, împăratul Apusului, acestea scrie annalista din Fulda[3] : „Craiul Ludovic ascultînd cererea bulgarilor, pre episcopul Ermenríc cu preoţi şi diaconi l-au trimis în Bulgaria se propoveduească credinţa cea catholicească; ci pînă ce au agiuns ei acolo, episcopii de la patriarhul Romei trimişi împluse tot pămîntul acela, propoveduind şi botezînd; drept aceaia Ermenric cu ai săi, luîndu-şi zioa bună de la craiu, s-au înturnat la ale sale".

Despre episcopii, de patriarhul Romei, Nicolae cel dintîiu, trimişi în Bulgaria cu epistola cea respunsătoare la 106 de întrebări ale craiului Mihail, aşa scrie Anastasie Bibliothecariul în *Viiaţa patriarhului Nicolae* : „Îndată au început a învăţa pre norod şi a boteza pre toţi, de la cel mai mic, pînă la cel mai mare, învăţîndu-i legea şi obiceiurile, după cum le poruncise prea osfinţitul patriarh.

Iară craiul cu aşa de mare rîvnă spre credinţa creştinească s-au aprins, cît pre toţi străinii i-au fugărit din ţeara sa, adecă pe greci şi pre armeni şi pre alţi înşălători, carii învăţa almintrelea de cum învaţă beserica Romei şi au poruncit ca numai de aceia se asculte, carii era trimişi de la Scaunul apostolicesc."/

236 Vezi cîtă rîvnă avea apusenii şi resăritenii pentru Bulgaria, aceia tătuşi nemica au isprăvit, pentrucă împăratul Resăritului, Vasilie cel dintîiu Machidoneanul, după cum scrie Constantin Porfyroghenetul[4] şi Chedren[5], atîta s-au nevoit într-un typ şi în altul, pînă ce au supus pre bulgari Scaunului patriarcesc din Ţarigrad. Şi Bulgaria este pricina deşdinărei besericei lui Hs.

---

[1] Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 1 Basilii Macedonis; Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Baronius ad h. a. [3] *Annalista Fuldensis* ad ann. 867. [4] Constantinus Porph. in *Vita Basilii Macedonis*, avi sui, p. 210. [5] Cedrenus, tom. 2, p. 589.

Anul 869. În anul acesta s-au ţînut al optulea sobor ecumenic în Ţarigrad, care au fost al patrulea dintră soboarele ecumenice, ce s-au ţînut în cetatea aceasta. În soborul acesta, Fotie, pentru aceaia s-au afurisit, pentrucă răpisă Scaunul patriarcesc, pînă cînd trăia sîntul Ignatie. Fotie almintrelea era prea învăţat şi pricepea toate mai mult şi mai bine decît toţi carii au trăit pe vremea lui; drept aceaia s-au şi pornit a apăra credinţa resăritenilor împrotiva apusenilor; care lucru în foarte mare pizmă l-au adus şi pizma s-au îngroşat prin cuprinderea Bulgariei. Vezi şi actele soborului al optulea ecumenic, din care vei învăţa că Bulgaria încă s-au luat de supt patriarcia Romei şi s-au dat patriarciei din Ţarigrad. Barem de nu s-ar fi întîmplat aceasta, că românii mai fericiţi ar fi fost de s-ar fi supus patriarciei din Roma, precum s-au fericit alte neamuri, care însuşi le vedem. Vezi pe Fleuri[1].

Inhofer[2] pre larg arată cum au şezut solii bulgarilor în sobor şi cum s-au certat apusenii cu resăritenii pentru Bulgaria, despre carea Lecvien[3] aşa scrie : „De cînd au cuprins bulgarii mai multe părţi ale Illyricului, nu se află a fi fost episcopi întrînsele, fiind neamul acesta prea păgîn. Ci după ce cu vrerea Tatălui ceresc, bulgarii s-au întors şi au priimit credinţa creştinească, mai întîilea al lor arhiereu şi arhiepiscop au fost Silvestru, pre carele l-au pus papa
237 Adrian II, în locul lui Marin diaconul, celui ce-l/ poftise mai na-

inte se li-l sfințească arhiereu, precum scrie Guillélm Bibliothecariul în *Viața lui Adrian al doilea*, adecă pentrucă pre Marin, Scaunul apostolicesc vrea se-l trimită la al optulea sobor, ce era să se țînă în Țarigrad.

Papa au trimis la bulgari pre un Silvestru cu episcopii Leopard din Ancóna și Domínic din Tarvís se-l aleagă. Dară lui Silvestru după scurtă vreme i s-au poruncit se iase din Bulgaria, pentrucă craiul bulgarilor au socotit a fi mai bine se priimească episcopi de la greci, ca de la niște vecini, pentru otărîrea carea o dobîndise byzantinenii de la soborul al optulea prin mișlocirea împăratului Vasilie Machidoneanul. Otărîrea aceasta țînîndu-o patriarhul Țarigradului, sîntul Ignatie, bulgarilor le-au dat și sfințit însuș episcop, în zădar împrotivindu-se Adrian, papa Romei."

Pînă aci, Lecvien, carele despre o parte bine zice că după ce au cuprins bulgarii Dachiile și Mesia-de-Gios, în anul 679, nu se află a fi fost episcopi întrînsele, pînă a se întoarce bulgarii; pentrucă carii au și fost nu putea a se însoți cu ceialalți creștini, pentru frica stăpînitorilor săi; pentru aceaia nici numele lor se poate afla în soboare; dară cum că românii, sau colonii lui Traian cei din Dachiile amîndoao, pre carii i-au supus bulgarii cu venirea lor, s-ar fi lăsat de creștinătate, încă nu se află; carii de au remas creștini, episcopi și preoți încă au trebuit se aibă, precum au și avut, căci în soborul al șeptelea încă au șezut Urs, episcopul Abritului, carele au fost român, precum s-au arătat la anul 787. Ba ce e mai mult, bulgarii încă prin români s-au întors la creștinătate. Vezi anii 845 și 861 și pre Enghel[4].

[1] Fleureus in *Hist. ecclesiastica.* [2] Melchior Inchofer in *Annalibus eccl. regni Hung.*, tom. 1, p. 83. [3] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 288. [4] Ioann. Christianus Engel in *Antiqu. historia Valachiae*, part. 1, p. 140.

Anul 870. În anul acesta, în 6 zile ale lui ianuarie, împăratul Vasilie cel dintîiu Machidoneanul au încoronat pre fiiul său cel mai mare, pre Leon al șaselea[a], ce s-au numit Înțelept.[1]

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* /

---

[a] În anul 870 Vasile I a asociat la conducerea imperiului pe fiul său mai mare, Constantin, care moare însă în anul 879. Leon a fost asociat o dată cu Alexandru, un alt fiu al lui Vasile.

288 **Anul 877.** Reposînd sîntul Ignatie, patriarhul Țarigradului, împăratul Vasilie Machidoneanul în anul acesta[1] au strîns sobor în Țarigrad și pre Fotie, dinpreună cu soborul, l-au așezat în scaunul patriarcesc, în zădar împrotivindu-se apusenii întîiaș dată, pentrucă în anul 879[2] Ioann al optulea, papa de la Roma, încă au întărit orînduiala soborului despre Fotie. „În soborul acesta, între alți arhierei, au șezut (zice Lecvien[3]) Γαβριὴλ 'Αχρίδων, ci nu s-au socotit între mitropoliți, pentrucă în Ahrída încă nu ședea arhiepiscopul bulgarilor."

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Baronius ad h. a.; Katona, l. c. [3] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 288.

Anul 878. La anul acesta așa scrie Lecvien[1], precum urmează: „Al treilea arhiepiscop al bulgarilor au fost Gheorghie, împrotiva căruia papa Ioann al optulea, în epistola 75, carea o-au trimis lui Mihail, craiului Bulgariei, se jăluește că au orînduit episcop Bălgradului pre un evnúh, așa scriind craiului: «Deci se știe mărirea ta că călugărul Serghie, carele fiind el de viță sclav și în multe rele cufundat, preoția pre afuriș o-au căpătat și apoi într-alte reutăți încă aflat de episcopul atunci al său, s-au despreoțit, iară după aceaia cu destulă nevrednicie, prin Gheorghie, carele cu strîmbul au răpștit nume de episcop, s-au înălțat la episcopia Bălgradului; cu puterea verhovnicilor apostolilor și a sîntelor canoane, încă și cu a noastră judecată, s-au pus gios. Dată în 16 zile ale lunei lui aprilie, în al unsprăzecelea îndiction.»"

De la anul acesta înainte nu mai aflu pomenirea lui Mihail, ca a unui craiu, ci numai ca a unului carele lăsîndu-se de crăie, încă au mai trăit; drept aceaia, care le scrie Sigebert la anul 865 despre dînsul, le pun aci. Sigebert[2] așadară scrie: „Craiul bulgarilor făcîndu-se creștin cu toți bulgarii, după ce i s-au trimis de la scaunul apostolicesc preoți și au priimit și de la craiul Ludovic ajutorință, așa s-au întărit în credință, cît curînd după aceaia au dat crăimea fiiului său celui mai mare și el, lepădîndu-se de lume, s-au făcut 289 călugăr. Ci văzînd că fiiul său nebunește lucră și vrea / a se întoarce la păgînătate, iarăş au încins brîul milităresc şi au îmbrăcat veşmîntul cel crăesc şi gonind pre fiiul său, l-au prins şi, scoţîndu-i ochii, l-au băgat în temniţă, apoi dînd crăimea fiiului său celui mai mic, el iarăş au îmbrăcat veşmîntul cel călugăresc şi întru acelea au remas pînă la sfîrşitul vieţei."

Aşa scrie Sigebert, ci au smintit întru aceaia că n-au însemnat anul în care s-au întîmplat istoria aceasta, căci în anul 865 nu s-au putut întîmpla. Întru aceasta încă nu bine au lucrat, că n-au pus aiavea numele feciorilor lui Bogore sau Mihail; ci despre cel mai mic se ştie din Leon Grammaticul că s-au numit Simeon. Vezi anul 837[a].

[1] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 288. [2] Sigebertus in *Chronico* ad annum 865.

Anul 885. Împăratul Vasilie Machidoneanul înşălat fiind de Santabareanul, în anul de-acum au băgat în temniţă pre fiiul său cel mai mare, Leon al şeselea[b], carele fusese încoronat cu 15 ani mai nainte[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 886. Avgustul Vasilie cel dintîiu Machidoneanul, după ce au slobozit din temniţă pre fiiul său, Leon al şeselea, au murit în întîia zi a lui martie din anul acesta; căruia îndată i-au urmat Leon al şeselea, carele s-au poreclit cel Înţelept. Acesta, cît au stătut singur împărat, îndată au sîrgunit pre Santabareanul în Athína, iară pe Fotie l-au lepădat din patriarcie şi în locul lui au pus pe frate-său, Stefan[1].

[1] Baronius ad h. a.; Katona, l. c.

---

[a] Boris (Mihail, după numele de botez) s-a călugărit în anul 889 şi s-a retras într-o mănăstire, lăsînd în scaun pe Vladimir, fiul său cel mai mare. După ce-l orbeşte şi-l închide pe Vladimir, Boris se retrage din nou la mănăstire în anul 893, lăsînd ca urmaş pe fiul său mai mic, Simeon.

[b] Theodor Santabaren era un fel de necromant la curtea lui Vasile I. Deoarece Vasile voia să-l piardă pe Leon, îl pune pe Santabaren să-l acuze că a vrut să-l omoare pe împărat. În urma acestei acuzaţii, Leon a fost arestat împreună cu soţia sa, şi dacă n-ar fi intervenit patriarhul Fotie, i-ar fi ars ochii.

Anul 887. Leon Grammaticul[1], Simeon logofătul[2], Gheorghie Chedren[3] şi Constantin Porfyroghenetul[4], scriind războaele lui Simeon, craiului bulgarilor şi al românilor, cu grecii şi cu ungurii, aşa amestecă hronologia, cît cu anevoe îmi iaste a otărî carea bătae în ce an s-au întîmplat; tătuşi a mea iaste ca, confruntîndu-i pre dînşii între sine şi încă şi cu scriitorii de la apus, se cerc adevărul. Pentru aceaia mai nainte de a scrie bătaia cea dintîiu, carea s-au întîmplat întru al treilea an al lui Leon al şeselea, care cade în anul 888[5][a],
240 pricina din carea s-au pornit bătaia o/ pun la anul de-acum, 887. Iară pricina, cum scrie Leon Grammaticul[6], aceasta au fost: „Zaúţas, socrul împăratului, avea un şerb evnúh, anume Músic. Acesta s-au însoţit cu Stavrachie şi Cosma, carii era neguţători greceşti prea bogaţi; aceştea dedaţi fiind spre cîştigul cel fără de cale şi sprîginiţi de Music, neguţătoria bulgarilor din Ţarigrad o-au mutat în Thessalonica şi încărcînd pre bulgari cu vămi, prea reu i-au năcăjit. Despre acestea înştiinţîndu-se Simeon de la bulgari, el încă au înştiinţat pre împăratul Leon despre dînsele; ci împăratul, împedecat fiind de socru-său, carele prea iubea pre Music, nu le-au băgat în samă. Drept aceaia mîniindu-se bulgarul, ş-au gătit oastea asupra romanilor."

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad an. quo obiit Stephanus, patriarcha C.P. [2] Symeon, magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 3, in *Leonem Philosophum.* [3] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 3 Leonis Phil. [4] Constantinus Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 40, p. 109. [5] Katona in *Synopsi chron.* [6] Leo Grammaticus, l. c.

Anul 888. În anul al treilea al lui Leon Filosoful, au şi trecut Simeon în Romania[1] şi, pre cum scrie Leon Grammaticul[2]: „Împăratul au trimis pe Criníte, magistrul miliţiei, cu arme şi mai mulţi de cei de frunte boieri, în coantra bulgarilor şi bătîndu-se mai adese ori prin Romania, s-au fugărit romanii, căzînd Crinite, Córtiţe Armeniul şi toţi ceialalţi. Dintră hazari, carii venise întru ajutoriul împăratului, pre cîţi au prins Simeon, întru batjocura romanilor le-au tăiat nările şi aşa i-au trimis la Ţarigrad; pre carii văzîndu-i împăratul s-au aprins de mînie şi pe Scler povăţuitoriul l-au trimis cu corăbii mai uşoare la Dunăre, se ducă daruri turcilor şi se-i aţîţe în coantra lui Simeon. Iară el s-au dus şi după ce au dobîndit ajutoriu şi au făcut legătură cu povăţuitorii turcilor, cu Arpad şi cu Cúsan, s-au întors la împăratul."

---

[a] Conflictul dintre bulgari şi Bizanţ nu poate avea loc în anul 887 sau în anul următor. Simeon devine ţar al bulgarilor în anul 893, şi luptele cu Bizanţul le începe în anul 894.

[1] Symeon magister et logotheta, l. c.; Cedrenus, l. c. [2] Leo Grammaticus, l. c.

Anul 889. În anul acesta, iarăş au trimis împăratul Leon Filosoful oaste asupra lui Simeon, pre apă şi pre uscat; pre mare au
241 trimis pre Evstatie patrichiul şi drungáriul, iară pre/ pămînt pre Nichifor Foca, carii au agiuns pînă la Bulgaria. Dar împăratul poftind pace, au trimis pre Constantinache vistieriul la Simeon, se vorbească despre dînsa; ci Simeon văzîndu-se încungiurat de oşti, pre Constantinache l-au ţînut înşălătoriu şi l-au pus supt pază, şi el s-au dus împrotiva lui Foca, cu ale căruia oşti cuprins fiind, „ungurii", precum scrie Constantin Porfyroghenetul[1], „au trecut Dunărea şi bătîndu-se cu Simeon, după ce l-au învins şi fugărit pre el, pînă la Preslava au venit, apoi închizînd pre Simeon în cetatea ce se chiamă Múndagra, s-au întornat acasă, în carea vreme au avut povăţuitoriu pre Leúntica, feciorul lui Arpad". Nici e de-a nu se crede că Leuntica au povăţuit pre unguri în războiul acesta, pentrucă Leon Grammaticul[2], din carele am scris cele mai dinnainte, numai atîta scrie la anul trecut despre Arpad şi Cusan, că Scler cu dînşii au făcut legătură, iară nu că ei au povăţuit pre unguri asupra lui Simeon.

Biruinţa, carea o-au avut ungurii de la Simeon, aşa o scrie Leon Grammaticul la anul mai sus adus: „Simeon, cuprins fiind cu oştile lui Foca, turcii au trecut Dunărea şi au robit Bulgaria. Acestea înţelegîndu-le Simeon, au pornit asupra turcilor, carii trecînd iarăş Dunărea, s-au lovit cu bulgarii şi fugărindu-se Simeon, de-abea au scăpat întreg în Drăştior. Iară turcii au cerut de la împăratul se cumpere pre bulgarii cei robiţi, carea poftă a

lor o-au şi plinit, trimeţînd cetăţeni din Ţarigrad, carii se dea preţul robilor. După acestea Simeon, prin Evstatie drungariul, au făcut vorbă de pace, carea împăratul lezne o-au priimit şi ca se-o şi facă, au trimis pre Leon Herosfáctul. Drept aceaia Nichifor vrea să se întoarcă cu oastea, aşişderea şi Evstatie drungariul. Ci pre Leon Herosfactul nici la voroavă nu l-au lăsat Simeon, ba ce e mai mult, l-au pus supt pază. După aceaia Simeon s-au gătit asupra turcilor şi neavînd aceştea ajutoriu de la romani, ba încă nici gătiţi fiind de bătae şi lipsindu-le armele, pre toţi i-au omorît." Aci înţelege că pre toţi aceia, pre carii i-au găsit acasă, i-au omorît, pentrucă Constantin Porfyroghenetul la locul mai sus adus, aşa scrie despre toate acestea: „Simeon, după ce iarăş au făcut pace cu
242 împăratul romanilor şi au dobîndit/ prilej, au trimis soli la paţinachi şi au făcut legătură cu dînşii, să se scoale împrotiva turcilor şi se-i şteargă de pe faţa pămîntului. Şi cînd s-au dus turcii la oaste, paţinachitele cu Simeon au mers asupra lor şi au omorît toate familiile, fugărind pre cei ce era lăsaţi spre paza ţerei de-acolo. Aşadară turcii întumîndu-se şi aflîndu-şi ţeara pustîe şi jăfuită, s-au mutat cu aşezemîntul în ţeara aceaia, în carea pînă astăzi lăcuesc; adecă în ţeara aceaia despre care am zis că se numeşte de la rîuri. Iară locul care îl ţînea mai nainte turcii, de la rîul ce cură printrînsul, se numeşte Etel şi Cuzu, în carele acuma lăcuesc paţinachitele, de carii fugărindu-se turcii, s-au aşezat acolo, unde lăcuesc acuma." Vezi şi acelea care s-au scris la anul 834.

Fugărindu-se ungurii prin paţinachite din Etel şi Cuzu, adecă din Moldova, au trecut în Galiţia, povăţuiţi fiind de Alm, carele încă trăia, unde au fost priimiţi de silă, bucuroşi; pentrucă scrie Anonymul Belei [3] precum urmează: „Iară povăţuitorii rutenilor, măcarcă fără de voia lor, toate le-au dat lui Alm, cîte au poftit, numai cît l-au rugat ca, lăsînd Galiţia, se treacă peste pădurea Hóvoş spre apus, în Pannonia, carea mai dinnainte au fost ţeara lui Attyla... în carea ţeară ar lăcui sclavi, bulgari şi vlahi şi păstorii romanilor". Apoi în capul al 11 aşa scrie: „După ce s-au odihnit povăţuitoriul Alm o lună în Galiţia, povăţuitoriul Galiţiei şi ceialalţi soţi ai lui, ai cărora prunci era zălog, au rugat pre Alm şi pre boierii lui ca se treacă peste pădurea Hovoş spre apus, în Pannonia, căci zicea că ţeara aceaia ar fi prea bună şi cură întrînsa prea vestite rîuri, care s-ar chiema, precum am zis mai în sus : Dunăre, Tysă, Vag, Murăş, Cryş, Timíş şi altele, carea şi mai nainte ar fi fost ţeara lui Attyla şi murind el, o-ar fi cuprins romanii, aşezînd pre păstorii săi pînă în Dunăre, iară ţeara, care zace între Dunăre şi între Tysă, o-ar fi cuprins Reán, marele povăţuitoriu al Bulgariei (vezi anul 666), moşul (moşului) povăţuitoriului Salán, pînă la otarul rutenilor şi al polonilor şi au aşezat acolo lăcuitori sclavi şi bulgari.

Iară ţeara, carea iaste între Tysă şi între pădurea Igfon, ce 243 zace spre Ardeal, de la Murăş pînă la Someş, o-ar / fi cuprins povăţuitoriul Morout, al căruia nepot s-au chiemat de unguri Menomorout, pentru aceaia, pentrucă avea mai multe ţiitoare şi în ţeara aceaia ar lăcui neamurile, care se numesc cózari[a].

Iară ţeara, carea iaste de la Murăş pînă la cetatea Urstia (Orşova sau Ruşava), o-ar fi cuprins povăţuitoriul Gáad (alţii îl chiamă Glad), carele au eşit din Vidin cu ajutoriul comanilor, dintru a căruia seminţă s-au născut Othum, pre carele mai tîrziu, pe vremea sîntului Stefan, l-au omorît Súnad, fiiul Dobúcei şi nepotul craiului, în cetatea lui, lîngă Murăş, pentru aceaia, pentrucă pururea s-au împrotivit numitului craiu; drept aceaia craiul au cinstit lui Sunad muierea lui Othum cu toate averile lui, pentru slujba cea bună.“ Merge mai încolo Anónymul Belei şi scrie în capul 12 : „Atunci cele mai de frunte persoane, care se numesc hetumogiari (şepte unguri) şi cei şepte povăţuitori ai comanilor, al cărora nume l-am zis mai sus, cu rudeniile, slugile şi sluginicile sale, din sfatul şi cu ajutoriul rutenilor, au eşit din Galiţia în ţeara Pannoniei. Şi aşa, trecînd prin pădurea Hovoş, s-au pogorît în părţile Húngului (ale Ungvárului) şi locul, care l-au cuprins dintîiu, l-au numit Múcaş, pentrucă cu prea mare muncă au sosit la ţeara, carea o poftea..... Iară sclavii, lăcuitorii ţerei, auzind venirea ungurilor, s-au prea înfricoşat şi de bună voea sa s-au supus lui Alm.“

Care fiind aşa, precum s-au scris aci, greşesc toţi carii pun venirea ungurilor în Ungaria de-acum la alt an. Greşeşte şi Anonymul Belei întru aceaia că amestecă partea Ungariei cea de-a stînga Dunărei, cu Pannonia, carea au fost de-a dreapta Dunărei, cum s-au arătat în *Istoria românilor*, § 6.

---

[a] Cozari — cazari (probabil că o dată cu plecarea ungurilor din Lebedia a plecat şi un trib de cazari cu care se învecinau).

[1] Constantinus Porph., *De administratione imperii*, cap. 40, p. 109. [2] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad annum, quo obiit Stephanus, patriarcha C. P. [3] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia septem ducum*, cap. 9 seqq.

Anul 890. După ce au învins Simeon craiul pre unguri, cum s-au arătat la anul trecut, s-au întors din Moldova în Bulgaria, „şi aflînd (zice Leon Grammaticul, la locul mai sus adus) pre Leon Herosfactul 244 în Muldagra, au zis cătră / dînsul: « Nu voiu face pace, de nu mi se vor întoarce toţi cei prinşi». Împăratul încă au voit se-i întoarcă; şi au venit cu Leon Herosfactul Theodór bulgarul, domesticul lui Simeon, carele i-au şi priimit.“ După aceasta, oarecîtă vreme au fost pace între romani şi între bulgari, ci nu prea îndelungată [1], cum se va vedea la anul 893.

[1] Ioseph. Simonius Assemanus in *Kalend. ecclesiae univ.*, t. 3, part. 2, cap. 2.

Anul 892. „Întru aceaia, scrie Asseman [1], Arnulf, craiul Germaniei, în luna lui septemvrie 892, au trimis soli la acelaş Simeon, craiul Bulgariei..... ca se înoiască pacea şi se nu dea móravilor, nemicilor lui, ajutoriu, carii soli isprăvindu-şi lucrul s-au înturnat, în anul următoriu, în luna lui maiu, la acelaş Arnulf.“ Despre Moravia, vezi anul 861.

[1] Assemanus, l. c.

Anul 893. „După ce au murit Nichifor Foca (zice Leon Grammaticul [1]), Simeon cerca prilej de a strica pacea şi poftind mai mulţi prinşi, au pornit asupra romanilor. Iară împăratul Leon au făcut domestic preste scoale pre Catacál, carele avea căsile sale la rabd şi împreună cu el au trimis pre Theodosie patrichiul şi pre protovestiariul, carii împreunîndu-se, toate legioanele şi oştile le-au trecut şi dînd bătae la Bulgarófyg, la groaznică fugă s-au dat toţi şi toţi au perit; între carii au fost şi patrichiul Theodosie, pentru carele foarte s-au întristat împăratul.“[a]

Aşişderea scriu Simeon, magistrul şi logofătul[2], şi Gheorghie Chedren[3].

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad annum quo obiit Stephanus patriarcha C. P. [2] Symeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 3, in *Leonem Philosophum*. [3] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad annum 3 Leonis Philos.

Anul 902. Avgustul Leon al şeselea sau Filosoful, în anul acesta
245 s-au însurat a patra oară şi / au luat şie muiere pre Zoe, despre carea şi după moartea împăratului Leon Filosoful se va face pomenire mai adese ori[1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 903. După ce au trecut ungurii în anul 889 în partea ţerei, ce se chiamă acuma cea de Sus, iară mai de demult s-au numit Iazígia, nu Pannonia (precum scrie Ptolemeu[1]), Alm, povăţuitoriul cel mai de frunte între cei şepte povăţuitori ai lor, i-au descălecat în Hung şi împregiurul Hungului, cum s-au arătat la anumitul an, 889, şi întîiu nu prea departe s-au lăţit. Iară după moartea lui Alm, Árpad, fiiul lui, carele i-au urmat în deregătorie, în anul 903, foarte au lăţit ţînutul ungurilor. Pentrucă, cum scrie Anonymul Belei[2]: „În anul de la întruparea domnului Hs. 903, povăţuitoriul Arpad, trimeţînd oştile sale, au cuprins toată ţeara cîtă iaste între Tysă şi Bódrog, pînă la Ugócea, cu toţi lăcuitorii eii şi încungiurînd cetatea Bórşei, a treia zi o-au luat şi i-au stricat zidurile, iară pre ostaşii lui Salan, cîţi au aflat întrînsa, în lanţuri legaţi, i-au trimis în cetatea Hungului..... Înţelegînd acelea ce se făcuse, povăţuitoriul Salan, din ostaşii săi, carii scăpase cu fuga, n-au cutezat a-şi rădica mîna, ci, trimeţînd soli, după obiceiul bulgăresc, au început a se lăuda cu rele şi pre Arpad din batjocură

---

[a] **Datarea luptei de la Bulgarophygon este greşită. Ea a avut loc în 896—897.**

l-au numit povăţuitoriul Hungariei (pentrucă şedea în Hung), şi pre ai lui, húngari, iarăş din batjocură şi lăudîndu-li-se cu reu, i-au întrebat, cine sînt şi de-unde au venit, de cutează a face unele ca acestea? Apoi le-au poruncit se-şi îndrepte greşelele şi rîul Bódrogului se nu-l mai treacă, ca nu cumva venind el cu ajutoriul grecilor şi al bulgarilor, se le întoarcă reu pentru reu şi nici pre unul se lasă, carele se ducă veste la ai săi.

Iară solii lui Salan venind la cetatea Zemplínului şi trecînd Bodrogul, a doaoa zi au agiuns la Arpad şi a treia zi spunîndu-i sînătate de la domnul lor, i-au spus şi porunca. Iară Arpad, auzind solia povăţuitoriului Salan celui fălos, nu cu mîndrie, ci cu umi-
246 linţă / au respuns, zicînd: «Măcarcă strămoşul mieu, Attila, craiul cel prea puternic, au avut ţeara, carea iaste între Dunăre şi Tysă pînă la otarul bulgarilor, şi carea acuma o biruieşte Salan, ci eu, nu pentru frica grecilor sau a bulgarilor, ca cum nu le-aşi putea sta împrotivă, ci pentru pretenşugul lui Salan, al povăţuitoriului vostru, ceiu din cădinţa mea o părticea pentru vitele mele, adecă pămîntul pînă la rîul Şiéului, şi preste acestea ceiu de la povăţuitoriul vostru se-mi trimită din graţia lui, doao lagéne pline de apă din Dunăre şi o sarcină de iarbă din fînaţul Olpar, se cerc mai dulci sînt erburile din Olpar, decît erburile din Schythia şi din Dentumogiar, şi apa Dunărei de iaste mai bună decît a Tanaidului?» Şi formos dăruindu-i ca se dobîndească bunăvoinţa lor, au poruncit să se întoarne în patria sa. După aceaia Arpad ţînînd sfat, el încă au trimis solii săi la Salan, trimeţîndu-i 12 cai albi, 12 cămile şi 12 prunci de comani. Muierea lui Arpad încă au trimis lui Salan 12 prunce de ruteni foarte înţelepte, 12 pei de ermelin, 12 soboli şi 12 lepingele întraurite. Şi s-au trimis de cei mai de frunte boieri.“

Nici s-au înşălat Arpad, pentrucă Salan, după cum scrie Anonymul în capul 16, toate i le-au dat, cîte au cerut.

[1] Claudius Ptolomaeus, lib. 3, cap. 7. [2] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem ducibus*, cap. 15.

Anul 904. Arpad, după ce au căpătat pămîntul pînă în rîul Şieului, de la Salan, nu mult au zăbăvit, ci au trimis soli şi la Menumorout, povăţuitoriul Bihărei, trimeţîndu-i şi lui daruri, ca lui Salan, şi au cerut pămîntul de la Someş pînă în Nyr şi pînă la poarta Méseşului; dară Menumorout n-au vrut se plinească cererea lui Arpad. Drept aceaia Arpad au trimis oaste şi cu puterea au luat pămîntul, cît ceruse şi generalii lui, între carii era şi Túhutum, au făcut din piatră semn de otar în poarta Meseşului[1].

Acolo zăbăvind generalii lui Arpad, Tuhutum s-au socotit
cum ar putea lua Ardealul, se fie al său, de uric. Drept aceaia au
trimis pre Ogmánd, tatăl lui Opafórcoş de au cercat pre-ascuns
247 ţeara, carele cercîndu-o, foarte i-au plăcut. / Pentru aceaia, după
ce s-au înturnat Ogman la Tuhutum, foarte au lăudat Ardealul şi
au hulit pre românii, lăcuitorii dintrînsul, zicînd: „Că sînt blahi şi
sclavi, carii nu au alte arme, fără numai arc şi săgeţi şi povăţuitoriul
lor, Gelóu, nu e strîngătoriu şi nu are buni ostaşi lîngă sine,
nici vor îndrăzni a sta împrotiva ungurilor, căci de la comani şi
de la paţinachi încă multe rele sufere". Auzind acestea Tuhutum,
îndată au trimis la Arpad de ş-au cerut slobozenie, se poată trece
preste Meseş să se bată cu Gelou, povăţuitoriul românilor, şi dobîndind
slobozenie, „s-au gătit cu ostaşii săi şi lăsînd în poarta Meseşului
pre soţii săi, au eşit preste păduri, spre resărit împrotiva lui
Gelou, povăţuitoriului blachilor. Iară Gelou, povăţuitoriul Ardealului,
auzind venirea lui Tuhutum, şi-au strins oastea şi au început
a grăbi în întîmpinarea lui, ca se-l împedece în porţile Meseşului,
ci Tuhutum, într-o zi trecînd pădurea, au agiuns la rîul Almaşului;
acolo amîndoao oştile s-au întîlnit, despărţîndu-le numai rîul.
Iară povăţuitoriul Gelou vrea se-i oprească acolo cu segetătorii
săi. Ci dimineaţa în reversatul zorilor, Tuhutum au împărţit oastea
sa în doao părţi şi o parte o-au trimis o ţiră mai în sus, ca trecînd
rîul fără de ştirea ostaşilor lui Gelou, se înceapă bătaia, carea aşa
s-au făcut. Şi pentrucă lezne le-au fost a trece, amîndoao părţile
deodată au sosit la bătae; s-au şi bătut vitezeşte îmbe oştile, ci
s-au învins ostaşii lui Gelou şi dintrînşii mulţi s-au tăiat, dară mai
mulţi s-au prins. Văzînd aceasta Gelou, povăţuitoriul lor, pentru
cruţarea vieţii sale, cu puţintei au prins fuga, pre carele, cînd fugea
la cetatea sa cea de lîngă Someş, gonindu-l nestîmpărat ostaşii lui
Tuhutum, l-au omorît lîngă rîul Copúşului. Atunci lăcuitorii ţerei
văzînd moartea domnului său, de bună voia sa dînd mînă, ş-au
ales şie domn pre Tuhutum, tatăl lui Horca, şi în locul acela ce se
chiamă Aştileu, credinţa o-au întărit cu jurămînt şi din ziua aceaia
locul acela s-au numit Aştileu (Eşculeu), pentrucă acolo au jurat;
iară Tuhutum din ziua aceaia au stăpînit Ardealul, cu pace şi cu
noroc, ci seminţa lui numai pînă la tîmpul craiului s. Stefan l-au
avut."[2]

Din cuvintele acestea ale Anonymului Belei poţi culege: că
pre românii din Ardeal, ungurii nu i-au supus cu armele sale, ci
ei, din bunăvoinţa lor, s-au supus şi unit cu ungurii, ca se fie asemeni
lor, precum au şi fost, pînă cînd s-au işdănit Approbata Ardealului,
248 căci unirea, carea o-au făcut nobilii (boierii) cu sasii / şi cu
secuii în anul 1437, nu e împrotiva a tot neamului românesc, precum
nu iaste nici împrotiva neamului unguresc, carele aşişderea nu se
numeşte în unirea aceaia, ci numai împrotiva proştilor iaste. Despre
carea unire, mai pre larg se va vorbi la anul în care s-au făcut.

Ioann Hristian Enghel, în *Istoria cea mai Veche a Ţerei Munteneşti*, partea 1, pagina 140, scrie că în anul cel de-acum, 904, au cuprins ungurii toată ţeara bulgarilor, celor de la Tysă. Ci Stefan Catona în *Synópsul* său, urmînd annalistului din Fulda, stricarea cea de plin a ţînutului bulgarilor, celor de la Tysă şi de la Murăş, o pune la anul 897, adecă cu şepte ani mai nainte; ci nu poate fi adevărat, pentrucă Anonymul Belei chiar scrie cum că ungurii, carii se aşezase în anul 889, în părţile Hungului, în anul 903 au început întîiaş dată a cuprinde cîte o parte din ţînutul lui Salan. Despre carele iarăş scrie în capetele 38—42, „Că văzînd cumu-i cuprind ungurii pre-ncet ţînutul şi temîndu-se se nu-l cuprindă cu totul, au chiemat pe greci şi pre Simeon bulgarul întru ajutoriu, ci ungurii i-au învins pre toţi încungiurînd Bălgradul, pre Simeon l-au pus supt tribut." Care lucru, de iaste adevărat, nu reu au scris Sigebert, la anul 907, că ungurii au pus supt tribut pre bulgari, numai în hronologie au greşit Sigebert cu trei ani. Vezi şi acelea, care scrie Asseman[3].

Tot la acesta an pune Enghel, în cartea mai sus numită, şi stricarea ţînutului lui Glad. Carele aşa scrie: „Armada lui Glad, stăpînitoriului Bănatului de-acum, la anul 904, au fost, după cum scrie Constantin Porfyroghenetul, din paținachi, bulgari și români". Bătaia ungurilor cu Glad așa o scrie Stefan Catona în cartea mai sus numită: „Arpad au trimis pre Zuard, pre Cadusa și pre Boita cu oști noao de ajutoriu de la cabari împrotiva lui Glad, povățuitoriului bulgarilor de preste Murăș. Glad, pre bulgari, pre comani și pre vlahi i-au scos în coantra lor la rîul Témișului; învins fiind, au scăpat în cetatea Cheve zisă, acolo încungiurat fiind, s-au dat pre sine ungurilor, carii trecînd Dunărea, au lățit groaza armelor sale."

După ce au luat ungurii Bănatul și au trecut Dunărea, după aceaia au trebuit se ia Sclavonia, carea s-au numit mai nainte Moravia-cea-Mare, cum s-au arătat la anul 861. Iară despre luarea Moraviei, vezi pre Constantin Porf. [4]

249 [1] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem/ducibus Hungariae*, cap. 19—22. [2] Idem, *ibidem*, cap. 44—46. [3] Assemanus in *Kalendario ecclesiae univ.* tom. 3, part. 2, cap. 6. [4] Constantinus Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 41, p. 110, 111.

Anul 905. Cîte scrie Anonymul Belei[1] despre luarea Bihărei de la Menumorout prin unguri, despre venirea secuilor la oastea cea ungurească și despre mărітișul fetei lui Menomorout după Zoltan, fiiul lui Arpad, toate mi se văd a se ținea de anul acesta, zică ce va zice Catona[2], carele încă trăia în anul 1808, în luna lui maiu, cînd am vorbit cu el în Buda ca cu un canonic din Colocia.

[1] Anonymus, Belae regis notarius, cap. 50 et 51. [2] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 907. Tot acelaș Catona scrie[1] că Arpad, povățuitoriul ungurilor, de la carele s-au prăsit craii unguresti, de la S. Stefan cel dintîiu pînă la Franțisc cel dintîiu, supt a căruia oblăduire scriu acestea, au murit în anul de-acum, 907, punînd mai nainte următoriu șie pre Zoltan, fiiul său.

[1] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 911. Minunat an au fost acesta, pentrucă amîndoi împărații au murit întrînsul, adecă și Ludovic al treilea, împăratul Apusului au murit în 21 ianuarie, și Leon al șeselea sau Filosoful, împăratul Resăritului, au reposat în 11 maiu.[a] În Ludovic s-au stîns vița lui Carol celui Mare. Lui Leon i-au urmat frate-său, Alexandru al doilea, feciorul lui Vasilie celui dintîiu[1]. „La Alexandru", cum scrie Chedren[2]: „Simeon, craiul Bulgariei, au trimis soli de l-au întrebat, vrea se țînă pacea și ținea-l-va și pre dînsul în cinstea în carea l-au ținut Leon împăratul? Ci Alexandru au batjocorit pre soli și aspru vorbind cu ei, au gîndit că va spăriia pre Simeon. Drept aceaia Simeon batjocura și lauda cea cu mînie a lui Alexandru nu 250 o-au suferit,/ ci rumpînd pacea, s-au rădicat cu arme asupra romanilor."

Așișderea scriu Simeon logofătul[3], neștiutul continuator al lui Constantin[4], Gheorghie Monahul[5] și Leon Grammaticul[6].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.* [2] Georgius Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. 1 Alexandri aug. [3] Simeon, magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 3, de Alexandro aug. [4] Incertus continuator Constantini, p. 234. [5] Georgius Monachus, p. 564. [6] Leo Grammaticus, p. 488.

Anul 912. Avgustul Alexandru, în anul acesta, în 6 zile ale lui iunie[b], în vîrstă de 40 de ani, au perit ca un fără de lege, vărsînd sînge pe gură; întru al căruia loc au stătut împărat Constantin al șeptelea, Porfyroghenetul, fiiul lui Leon al șeselea, carele mai întîiu au fost supt tútori pentru tinerețe, apoi pentru blăstămățiile socru-său, ale lui Roman Lacapénul, supt el, precum se va arăta la anii viitori.

În anul acesta au vrut Constantin Duca se răpească porfyra; ci ș-au perdut capul și cu aceaia s-au întors liniștea în cetate[1]; ci nu dinafară, pentrucă, cum scrie Leon Grammaticul[2]: „În luna lui avgust, Simeon, craiul Bulgariei, rădicînd oaste asupra romanilor, cu mare mulţime au agiuns la Ţarigrad, şi făcînd şanţ de la Vlaherne pînă la Poarta-cea-de Aur zisă, au încungiurat cetatea; şi sburînd cu nădejdea, gîndea că lezne o va lua. Dară cercînd întăririle zidurilor şi văzînd securitatea cetăţei pentru mulţimea norodului, a uneltelor de bătae şi a păzitorilor, înşălat de nădejde s-au întors la locul ce se zice Evdóm, ca se facă legătură de pace. Priimind tutorii împăratului cu bucurie pacea, Simeon au trimis mişlocitoriu pe Theodor magistrul. Iară patriarhul Nicolae cu magistrii Stefan şi Ioann, luînd pre împăratul cu sine şi mergînd pînă la Vlaherne, pre doi feciori ai lui Simeon i-au dus în cetate, carii în pălute s-au ospătat împreună cu împăratul. Iară lui Nicolae patriarhul, cînd au mers la Simeon, însuş Simeon ş-au plecat capul. Pentru aceaia patriarhul, cînd vrea bine se-l cuvinteze, în loc de omofor, i-au pus tipia sa pre cap. Mai pre-urmă, cu prea multe şi prea mari daruri încărcaţi, Simeon şi feciorii lui s-au înturnat în patria sa, nenărăvindu-se între sine pentru condiţiile supt care au făcut pacea." /

---

[a] Leon al VI-lea moare în anul 912.

[b] Alexandru, fratele și urmașul lui Leon al VI-lea, moare în luna mai, 913. De altfel, și încercarea lui Constantin Duca de a pune mîna pe putere are loc tot în anul 913.

251 Aşişderea scriu Chedren[3], Simeon logofătul[4] şi Avtorul cel neştiut[5].

[1] Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 1 Constantini septimi Porphyrogenetae. [2] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. 1 Constantini septimi. [3] Cedrenus, l. c. [4] Simeon, magister et logotheta, nro. 5. [5] Incertus continuator Constantini, p. 238.

Anul 914. Simeon, craiul bulgarilor şi al românilor, celor ce era de-a dreapta Dunărei, strîcînd pacea cea în anul 912 făcută cu împărăţia Resăritului, în anul de-acum,[a] după cum scrie Leon Grammaticul[1]: „Iarăş au jăfuit Thrachia; iară avgusta Zoe cu cei mai de frunte, se grijea cum ar împedeca şi îmblînzi fala lui. Aceasta înţelegîndu-o Ioann Boga, au cerut se-l facă patrichiu şi au făgăduit că, de-şi va dobîndi pofta, va aduce pre paţináchi întru ajutoriu, şi luînd daruri cu sine s-au dus în ţînutul paţinachilor, de-unde luînd chizeşi, cu aceia s-au înturnat în Ţarigrad, după ce i-au făgăduit paţinachii că vor trece şi se vor oşti cu Simeon."

Ci cu acestea nu mult au gîndit Simeon, căci au încungiurat şi luat Odriul după scurtă vreme, despre a căruia luare aşa scrie acelaş Leon Grammaticul, îndată mai în gios : „În luna lui septemvrie al îndictionului al treilea, Pancrútuca Armeanul au vîndut Odriul lui Simeon. Nu îndelung după aceaia trimişi fiind la Simeon, Vasilie patrichiul, Canícle şi Nichita protovestiariul helládiul cu multe daruri, iarăş au căpătat cetatea."

Aşişderea scriu Chedren[2] şi Simeon logofătul[3].

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. 3 Constantini septimi Porphyrogenetae. [2] Cedrenus in *Compendio hist.* ad eundem annum ejusdem Constantini. [3] Simeon magister et logotheta, nris. 7 et 9.

Anul 915. La anul îndată mai dinnainte, pentru aceaia am scris că Simeon au fost craiu numai preste cei de-a dreapta Dunărei, bulgari şi români, pentrucă ungurii, mai nainte, adecă în anii 903, 904 şi 905, cuprinsese pre bulgarii şi românii, carii au stăpînit, ci
252 supt clientela / bulgarilor şi a românilor celor de-a dreapta Dunărei, tot pămîntul cît se cuprinde între munţii Cárpatului şi rîurile Vag, Dunăre şi Olt,[a] cum scriu Anonymul Belei[1] şi Constantin Porfyroghenetul[2]. Iară paţinachii, carii încă în anul 889 au cuprins Moldova şi pre românii de-acolo de la unguri, în anul acesta, 915 (cum scrie Enghel[3]), au cuprins şi Ţeara Muntenească cu românii, lăcuitorii eii, şi Simeon craiul, n-au mai stăpînit de-a stînga Dunărei; vreu a zice : românii cei de-a stînga Dunărei n-au mai fost supt clientela bulgarilor, ci cei din Ardeal, din Bănat, din Maramurăş şi din Ţeara Ungurească cea de-acum au remas supt unguri pînă acum, în anul 1808, în care scriu acestea; iară românii din Mol-

---

[a] Simeon a încercat să cucerească Constantinopolul în anul 913. Prin pacea care s-a încheiat în acest an, şi nu în 912, cum crede Şincai, Bizanţul se obliga să plătească anual o sumă de bani lui Simeon·

[a] Pînă în anul 907, cînd moare Arpad, şeful triburilor maghiare, ungurii n-au reuşit să ajungă decît pînă la Belgrad, pe Dunăre, şi să facă incursiuni în Balcani. Spre răsărit, deci dincolo de munţii Carpaţi, fie că este vorba de Carpaţii Apuseni sau de Carpaţii Sudici, ei n-au reuşit să treacă în anii la care se referă Şincai. Avansul lor spre răsărit şi ocuparea Transilvaniei durează pînă în secolul al XIII-lea, iar o stăpînire a Olteniei nu poate fi mai înainte de anii 1225.

dova, din Bucovina și din Țeara Muntenească au fost supt paținachi sau paținachite și supt comani, pînă cînd s-au stins aceste doao neamuri și românii le-au moștenit numele, în mai multă vreme, cum se va arăta la anii viitori.

[1] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem ducibus Hungariae.* [2] Const. Porphirogeneta, *De administratione imperii*, cap. 40. [3] Ioann. Christ. Engel in *Vetere historia Valachiae*, part. 1, p. 140.

Anii 916, 917. „Avgusta Zoe“ zice Simeon logofătul[1], „După ce au văzut mîndriia și sumeţiia lui Simeon asupra creștinilor, s-au sfătuit cu ai săi se facă pace cu sarachinii și toate oștile cele din Asia se le treacă în Evropa ca se bată pre Simeon. Drept aceaia trimețîndu-se în Syria patrichiul Ioann Radénul și Mihail Toxára ca se facă pacea aceaia, Zoe dăruind toate oștile, le-au trecut în Thrachia, fiind domestic scoalelor Leon Foca, carele mai mult era văzut pentru mărimea și tărimea trupului, decît pentru știința militărească. Așadară toți povățuitorii și toți tribunii au jurat pe sînta cruce că vor ține una, apoi au pornit asupra nemicilor. Iară preste toată oastea, aceștea era mai mari : preste mergătorii înainte era Ioann Gráspon și Hicanati, fiiul lui Márul; preste oaste mai mari povățuitori era Román Arghýr și frate-său, León și Barda Foca. De față era și Mélias cu armenii. Ci Constantin Afrul cu 253 Leon povățuitoriul încă era gata se dea sfat./ Așadară în 20 de zile ale lui avgust, în îndictionul al cincilea (adecă în anul 917), la rîul Ahelóului, bătîndu-se romanii cu bulgarii, minunate sînt judecățile lui Dumnezeu! s-au făcut moarte, ca carea n-au fost din veac. Leon povățuitoriul cu fuga au scăpat în Mesemvria. În locul bătăei între alții au perit Constantin Afrul, Ioann Graspon și mai mulți povățuitori și tribuni.

Iară Roman patrichiul și drungariul cu toate corăbiile fusese trimis la Dunăre, ca se meargă întru ajutoriu lui Leon Foca; așișderea s-au trimis și Ioann Boga, ca se aducă pre paținachi, precum s-au zis mai nainte, pre carii Roman drungariul trebuia se-i treacă; ci văzînd paținachii că Roman drungariul și Ioann Boga nu se nărăvesc între sine, s-au înturnat la ale sale. După bătaie înturnîndu-se Roman și Boga în Țarigrad, toată cetatea s-au sculat asupra lor și pre Roman drungariul în primejdie ca aceaia l-au adus, cît s-au judecat se-i scoată ochii, ca unuia carele din lenevire sau din cuget reu n-au vrut se treacă pre paținachi; și pre romanii carii fugise încă nu i-au priimit în corăbii. Nici ar fi scăpat de pedeapsa aceaia, de nu s-ar fi rugat pentru dînsul patrichiul Constantin Góngulul cu magistrul Stefan, carii prea mult putea face la avgusta Zoe.

Iară bulgarii au năvălit (după învingerea de la Ahelou) pînă la Țarigrad, împrotiva cărora au eșit Leon, povățuitoriul scoalelor, cu Nicolae, feciorul său, și hetereárha Ioann cu toată oastea (cîtă mai remăsese) pînă la Catasýrte, și de noapte năvălind preste ei bulgarii, toți au perit.“

Așișderea scriu Leon Grammaticul[2] și Chedren[3], numai că Chedren scrie că la Catasýrte bulgarii au fost învinși de greci, carii pre sine pînă astăzi se numesc romani, pentru aceaia pentrucă împărăția Resăritului au fost a romanilor, iară nu a grecilor.

[1] Simeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nris. 10 et 11, De Constantino Septimo aug. [2] Leo Grammaticus in *Chronographia* et [3] Georgius Cedrenus in *Compendio historico*, uterque ad annum quintum Constantini septimi augusti./

254 **Anul 919.** Roman cel dintîiu, Lacapenul, carele au fost născut în Armenia din mic neam, în anul acesta s-au chiemat la curtea împărătească și mărităınd pre Ilina, fata sa, după Constantin al șeptelea, mai întîiu s-au numit socru împărătesc, apoi chesariu și mai preurmă avgust, nefolosind ceva starea în coantră a împărătesei Zoe, a lui Foca și a altora; la atîta poate aduce o muiere lucrul la bărbatul său[1]!

[1] Cedrenus in *Compendio hist.;* Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 920. Roman Lacapenul, împăratul cel nou, în anul acesta au numit pre Theodora, muierea sa, avgustă, și pe Hristófor, fiiul său cel mai mare, avgust; iară avgustul Constantin al șeptelea

Porfyroghenetul s-au dat cu totul la scris[1]; de-atunci au început el a scrie cărţile, cu care şi eu m-am folosit în multe rînduri, scriind *Hronica românilor*.

[1] Iidem Cedrenus et Katona, ll. cc.

Anul 921. La anul acesta, aşa scrie Chedren[1]: „Murind Adrelást, domesticul scoalelor, i-au urmat în deregătorie Poth Arghýr. Acesta, pentrucă bulgarii năvălise pînă la Catasyrte, toate prădînd, oştile le scoate asupra lor şi aşezînd tabăra lîngă Thermópoiu, pre Mihail, cel preste o cohorte pus, fiiul patrichiului Moroleon, îl trimite înainte, carele pre neştiut căzînd în leşul nemicilor, fiindcă nu era loc de a fugi, se gată la luptă, şi prăpădind mulţi bulgari, sau fugărindu-i, însuş capătă rană, din carea, înturnîndu-se în Ţarigrad, şi moare.....

Simeon, după aceasta, iarăş trimite asupra romanilor mare oaste supt povăţuitoriul Cagan, unul dintră boierii săi şi supt Mínic, prinţul călăraşilor, şi porunceşte ca de-a una se meargă la Ţarigrad. Roman avgustul înţelegînd venirea lor... réctorului Ioann şi arghyrilor Leon şi Poth le porunceşte se le iasă înainte ..... întru a cincea septemînă a păresimei tăbărîndu-se în şesul Pegelor, au stătut. Acolo îndată resărind bulgarii şi cu mare strigare şi iu-
255 ţime năvălind, réctorul/ Ioann au dat fuga, şi patrichiul Fotín, fiiul lui Latipód, bătîndu-se în locul lui, cu alţii mai mulţi, cad de sabie .... unii se prind. Bulgarii după aceasta, nimenea împedecîndu-i, aprind polata din Pega şi tot Stenul."

Aşişderea scrie Simeon magistrul şi logofătul[2].

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad annum 9 Constantini septimi. [2] Simeon magister et logotheta, in *Chronographia*, nris. 21 et 23, de eodem Constantino.

Anul 922. „În luna lui iunie" (al anului de-acum, după Catona[1]) zice Simeon logofătul[2]: „venind iarăş bulgarii pînă la polatele S. Theodorei, pre acelea le-au ars şi celealalte le-au jăfuit şi bătîndu-se iarăş, pre romani i-au fugărit". De-aci bulgarii s-au dus spre Odriu, despre carea cetate aşa scrie Leon Grammaticul[3]: „Fiind povăţuitoriu Odriului, patrichiul Moroleón..... Simeon bulgarul au încungiurat zisa cetate cu toată oastea sa şi făcînd şanţ împregiurul eii, o-au asuprit cu tari arme; iară sfîrşindu-se bucatele întrînsa, s-au făcut mare foamete.... drept aceaia cetăţenii s-au dat pre sine şi pre povăţuitoriul, oastei bulgarilor, pre carele prinzîndu-l Simeon, l-au ferecat în ferr şi cu amară moarte l-au omorît şi lăsînd bulgari pentru paza cetăţei, s-au înturnat în patria sa."

Acestea aşadară nu s-au întîmplat în anul cel viitoriu, 923, cum zice Asseman[4], ci în anul de-acum.

[1] Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Simeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 25, de Constantino septimo. [3] Leo Grammaticus in *Chronogr.* ad ann. 10 ejusdem Constantini. [4] Assemanus in *Kalendario eccl. universae*, tom. 3, part. 2, cap. 6.

Anul 923. Nu mult au zăbăvit Simeon în patria sa, ci în anul acesta iarăş s-au rădicat asupra împărăţiei Resăritului; căci scrie Leon Grammaticul[1], precum urmează: „În luna lui septemvrie a îndictionului 12 (nu 2, cum arată Págie[2]), Simeon, craiul Bulgariei, cu toate oştile sale, se gată asupra Ţarigradului. De-aci jăfuiaşte/
256 Thrachia şi Machidonia...... Apoi mergînd la Vlaherne, au poftit se trimită la el pre Nicolae patriarhul cu vro cîţiva din cei mai de frunte, ca să se sfătuiască de pace. Pentru aceaia dîndu-se chizeşi de îmbe părţile, s-au strîns la olaltă, întîiu patriarhul Nicolae, apoi patrichiul Mihail Stipiót şi Ioann Mystic, carele era al doilea după împăratul;..... şi aceştea cu Simeon se sfătuia despre pace. Iară Simeon pre aceştea i-au trimis îndărăpt şi au poftit se vadă pre împăratul Roman Lacapenul, din mulţi auzînd despre înţelepciunea, tăria şi sîrguinţa lui. Împăratul, de aceasta foarte bucurîndu-se, au priimit cererea....... Drept aceaia la ţermurile Cosmídului au făcut o mahină foarte tare în mare; la carea corabia cea împărătească cu vîsle lezne s-ar putea mîna, şi îngrădindu-o prea tare, mişlocul eii aşa l-au întocmit, ca întrînsa se poată împreună vorbi despre pace..... a cincea zi după ce s-au făcut acestea, în noao zile

ale lui noemvrie, întru al patrulea ceas al zilei, Simeon au mers, de nenumerate oşti încongiurat...... Aşadară mai nainte venind împăratul la mahina aceaia, aştepta pre Simeon; cît s-au dat chizeşi de îmbe părţile şi bulgarii au cercat mahina cu de-adinsul, ca se nu fie vreo înşălăciune sau leş, Simeon au descălecat şi mergînd la împăratul, ş-au dat bineţe, apoi au început a vorbi despre pace..... acestea grăind împăratul, au tăcut. Simeon, mirîndu-se de cuvintele lui cele blînde, au voit se fie pace. După aceaia luîndu-şi zioa bună de la olaltă, s-au despărţit, dînd împăratul lui Simeon foarte mari şi formoase daruri."[a]

Aşijderea scriu Gheorghie Chedren[3] şi Simion logofătul[4].

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. 11 Constantini septimi. [2] Pagius ad ann. 927, nro. 6. [3] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 11 ejusdem Constantini septimi. [4] Simeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nris. 27—30, de eodem Constantino.

Anul 924. Împăratul Roman Lacapenul, după ce au făcut pace cu Simeon, craiul Bulgariei, pre doi feciori ai săi, mai mici decît
257 Hristofor, iarăş i-au numit/ împăraţi, nebăgînd în vreo samă pre ginere-său, împăratul Constantin al şeptelea Porfyroghenetul, ci aşa s-au şi folosit prin feciori, după cum au lucrat drept, cum se va arăta la anul 944 [1].

[1] Cedrenus in *Compendio historico*; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 927. Despre Simeon, craiul bulgarilor şi al românilor, celor ce au fost atunci şi pînă astăzi sînt de-a dreapta Dunărei, scrie Luítpránd[1] şi Sigebert [2] că au fost mai întîiu filosof, adecă au învăţat filosofía lui Aristótel, în Ţarigrad, apoi s-au făcut mónah, iară mai pre-urmă, lăsînd călugăria, s-au făcut craiu, ci grecii nu pomenesc de acestea, numai cît scriu că au fost feciorul lui Bogore sau Mihail şi lui i-au şi urmat în crăime. Asseman [3] arată cum că Simeon au avut doao mueri; din cea dintîiu au avut pre feciorul Mihail, pre carele l-au făcut călugăr, iară dintru a doaoa muiere, carea au fost soră lui Gheorghie Sursúbul, pre carele l-au lăsat Simeon tutor fiilor săi, au avut trei feciori, pre Petru, carele i-au urmat în crăime, pre Ioann şi pre Mihail, pre carele Anonymul lui Combefísie [4] îl numeşte Veniamin, iară Alberichie [5], Baián, despre carele mai multe la anul 967.

Simeon bulgarul, cu puţin mai nainte de a muri, s-au bătut şi cu croaţii sau horvaţii, despre carea bătae aşa scrie Chedren[6]: „În luna lui maiu, în îndictionul cincisprăzece, Simeon, craiul bulgarilor, s-au pornit cu oaste în coantra crovaţilor, de carii, între munţi strîmtorit, s-au învins şi toată oastea o-au perdut". Aşişderea scrie şi Calvisie [7], numai cît perderea aceasta a lui Simeon o pune la anul 931, ce nu poate se fie adevărat, pentrucă scrie Leon Grammaticul[8]: „În luna lui maiu, în îndictionul al cincisprăzecelea, Simeon, craiul Bulgariei, au murit, lăsînd în locul său pre Petru, fiiul său cel din a doaoa muiere, adecă din sora lui Gheorghie Sursubul, pre carele l-au dat purtătoriu de grijă fiilor săi. De aci ţerile de prin pregiur, auzind de moartea lui Simeon, gîndea să se
258 rădice cu arme asupra/ bulgarilor. Şi fiind foamete şi locuste în Bulgaria, se temea de năvălirea romanilor. Drept aceaia ţinînd sfat, ei însuşi se întrarmează în coantra romanilor şi oastea o varse prin Machidonia. Iară auzind că împăratul Roman Lacapenul gată oaste asupra lui Petru şi asupra lor, pre-ascuns trimit pre un monáh, de viţă armean, anume Gheorghie Calochýr, se ducă o carte scrisă cu slove de aur, carea carte acestea cuprindea în sine: « cum că bulgarii nu numai pacea o voesc, ci aceaia încă o doresc, ca să se facă căsătorii între dînşii şi între romani». Pre călugărul acesta prea bucuros l-au priimit împăratul şi îndată au trimis cu o peiótă (corabie lungă şi îngustă) pre călugărul Theodor Avúche şi pre Rodonát, împărătescul cliríc, în Mesemvria, ca se vorbească de pace cu bulgarii. Mergînd ei şi vorbind acelea care se cuvinea, s-au înturnat pre uscat cu Stefan bulgarul. După dînşii au venit Gheorghie Sursubul şi întîlnindu-se cu toţii în Ţarigrad, au făcut legăturile de pace. Iară văzînd pre Maria, fata împăratului Hristofor, leau prea plăcut şi au scris lui Petru ca cît mai curînd se vină. Venind Petru, împăratul Roman i-au eşit înainte cu corăbiile la Vla-

---

[a] Întîlnirea dintre Roman Lecapenul şi ţarul bulgar, Simeon, are loc în anul 924, în luna septembrie.

herne, şi văzînd pre Petru, i-au dat bineţe, şi cît s-au nărăvit despre greutăţi, au legat pace, apoi au făcut contracturile cele de căsătorie. După aceaia, în 8 zile ale lui octomvrie, mergînd patriarhul Stefan cu Theofan protovestiariul, cu Maria, fata împăratului Hristofor şi cu tot senatul la beserica preasîntei născătoarei de Dumnezeu, cea de la Pega, pre Petru şi pre Maria i-au cununat întrînsa; apoi ospătîndu-se împărăteşte, Theofan protovestiariul cu Maria, fata împăratului, s-au înturnat în cetate. Iară a treia zi după cununie, împăratul Roman au dat prea minunat ospăţ în mahina de la Pega, în care ospăţ mare vrajbă s-au făcut de bulgari, ca la păharul închinărei să se numească întîiu Hristofor, apoi Constantin, ce li s-au şi îngăduit de împăratul Roman; pentrucă (după cum scrie Zonara[9]), el au fost învitat pre bulgari la acea cerere. Iară isprăvindu-se nunta şi Maria gata fiind se plece în Bulgaria, părinţii eii o-au petrecut pînă la Evdom; acolo plîngînd preste dînsa, tare s-au întristat căci se despart de dînsa, mai pre-urmă pre ginere-său l-au sărutat, şi dîndu-i fata pre mînă, s-au înturnat în cetate. Aşa s-au dat Maria pre mînile bulgarilor şi au mers în Bulgaria."

Aşişderea scriu despre toate acestea Chedren[10] şi Simeon / **259** logofătul [11]; ci Anonymul lui Combefisie, sau avtorul cel neştiut[12], aşa scrie despre moartea lui Simeon: „Ioann Astrónomul văzînd pre împăratul Roman Lacapenul, au zis cătră dînsul: «Doamne! statua, carea iaste în bolta de la Cserolóf şi caută spre apus, e semnul lui Simeon. Capul aceştia de-l vei lua, întru acela ceas va muri Simeon.» Drept aceaia trimeţînd împăratul noaptea, au luat capul státuei şi Simeon întru acelaş ceas au murit în Bulgaria..... lăsînd cu testament (diată) pre Petru craiu; ... pre Mihail, fiiul său cel din întîia muiere, l-au tuns mónah; iară Ioann şi Veniamin, fraţii lui Petru, se îmbrăca încă în stolă bulgărească."

Aşişderea scrie despre statua mai înainte zisă şi Gheorghie Monahul[13], dară cine va crede?

---

[1] Luitprandus, lib. 3, cap. 8. [2] Sigebertus in *Chronico* ad annum 926. [3] Assemanus in *Kalend. ecclesiae univ.*, tom. 3, part. 2, cap. 6. [4] Incertus continuator sive Anonymus *Combefisianus*, p. 255. [5] Albericius in *Chronico* ms. ad ann. 967. [6] Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 15 Constantini septimi. [7] Sethus Calvisius in *Opere chronologico.* [8] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad ann. 15 Constantini septimi. [9] Zonaras, tom. 2, p. 190. [10] Cedrenus, l. c. [11] Simeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nris. 33, 34, de Constantino septimo. [12] Incertus continuator, p. 255. [13] Georgius Monachus, p. 582 seq.

Anul 928. Nu îndelung au domnit cu pace Petru, craiul Bulgariei, pentrucă unii dintră cei mai de frunte bulgari au aţiţat pre Ioann, frate-său, asupra lui; despre care lucru aşa scrie Chedren[1]: „În tîmpul acela (cînd au reposat patriarhul Stefan), lui Petru, craiului bulgarilor, Ioann, frate-său, cu unii dintră cei mai puternici bulgari, i-au pus cursă, carea descoperindu-se, pre Ioann l-au bătut şi l-au băgat în temniţă, iară celoralalţi le-au tăiat capetele. Despre care lucru fiind înştiinţat prin Petru, împăratul Roman Lacapenul, acesta au trimis pre Ioann Monahul, carele fusese mai nainte rector, ca supt pretest de a face noao legătură, se cerce pre Ioann în tot typul şi se-l ducă în Ţarigrad. Şi cu adevărat rectorul au furat pre Ioann **260** şi punîndu-l în corabie, din Mesemvria l-au dus / cu sine în Ţarigrad."

Aşişderea scriu Leon Grammaticul [2], Simeon logofătul [3] şi Gheorghie Monahul[4].

Ba Anonymul lui Combefisie[5] scrie că şi Mihail Monahul, feciorul lui Simeon din întîia muiere, încă s-au rădicat asupra lui Petru. Ale Anonymului cuvinte sînt acestea: „Ba şi Mihail Monahul, fratele lui Petru, poftind crăimea bulgărească, încă s-au sculat de osebi într-o cetate a Bulgariei asupra lui Petru şi pre mulţi schythe, carii lăsase pre Petru, i-au tras la sine. Aceştea, murind Mihail, au năvălit în otarele romanilor aşa, cît de la Machetída prin Strymón, pînă la Attica, toate le-au jăfuit."

Aşişderea scrie Chedren[6].

---

[1] Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. 16 Constantini septimi. [2] Leo Grammaticus, p. 505. [3] Simeon logotheta, p. 488. [4] Georgius Monachus, p. 585. [5] Incertus continuator, p. 260. [6] Cedrenus, tom. 2, p. 627, 628.

Anul 931. În anul de-acum au murit împăratul Hristofor, socrul lui Petru, craiului Bulgariei [1], iară lui Zoltán, povăţuitoriului ungurilor, i se naşte un fiiu, anume Tox, carele i-au şi urmat în povăţuire[2].

---

[1] Cedrenus in *Compendio historico.* [2] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 933. Împăratul Roman Lacapenul, după moartea împăratului Hristofor, lepădasă pre Trifón patriarhul din scaunul Ţarigradului, întru al căruia loc, în anul acesta, au pus pre Theofyláct, fiiul său[1].

[1] Baronius ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 934. La anul acesta aşa scrie Chedren[1] : „În aprilie al îndictionului al şeptelea, turcii (ungurii) făcînd năvălire, cele de cătră apus, toate le pradă pînă în Ţarigrad. Trimis fiind patrichiul Theofan protovestiariul, face pace cu dînşii şi împăratul Roman Lacapenul 261 n-au gîndit cu toată cheltuiala, numai se poată / rescumpăra pre cei robiţi de turci (unguri)."

Aşişderea scriu Leon Grammaticul[2], Anonymul lui Combefisie[3], Simeon logofătul[4], Gheorghie Monahul[5].

[1] Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 22 Constantini septimi. [2] Leo Grammaticus, p. 506. [3] Incertus continuator in Romanum Lacapenum, p. 262. [4] Simeon logotheta, p. 489, 490. [5] Georgius Monachus, p. 588.

Anul 943. Iarăş Chedren[1] aşa scrie la anul de-acum : „În îndictionul dintîiu năvălind iarăş turcii în otarele romanilor, au eşit Theofan cubiculáriul şi făcînd pace cu dînşii, au luat chizeşi de la ei, apoi s-au înturnat". Catona[2] zice că pacea aceasta cu ungurii s-au fost făcut pe cinci ani.

[1] Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 31 Constantini septimi. [2] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 944. Doao sînt la anul acesta de a se însemna : una iaste despre Maria, alta despre împăratul Roman cel dintîiu, Lacapenul; despre Maria aşa scrie Anonymul lui Combefisie[1] : „Maria, nepoata împăratului Roman şi muierea lui Petru, craiului Bulgariei, mai adese ori veniia în Ţarigrad din Bulgaria, se vadă pre tată-său şi pre moşu-său; iară mai pre-urmă au venit, după ce au murit tată-său, Hristofor, aducînd cu sine trei prunci. Deci, dăruită cu multe avuţii de moşu-său, cu cinste s-au înturnat acasă."

Aşişderea scrie Gheorghie Monahul[2]. Doară aceasta încă au fost una dintre pricinile pentru care împăratul Stefan au sîrgunit pre tată-său, împăratul Roman Lacapenul[a], în ostrovul Triten. Vezi pre Chedren[3] şi pre Catona[4].

[1] Incertus continuator, p. 261, 262. [2] Georgius Monachus, p. 588. [3] Cedrenus in *Compendio historico.* [4] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 945. Văzînd Constantin al şeptelea Porfyroghenetul că pentru 262 sfedzile ce era între împăratul Roman / Lacapenul, cel măzălit şi sîrgunit, şi între fiii lui, au sosit tîmpul se-şi ia izbîndă de toate cîte suferisă pînă acuma, în anul de-acum, el încă au ras pre fiii lui Roman Lacapenului, carii fusese împăraţi, făcuţi de tatăl lor, adecă pre Stefan şi pre Constantin, şi i-au făcut clirici[1]; iară pre Vasilie, cel mai mic fecior, pre carele îl făcuse acelaş Roman cu o bulgară, l-au jugănit[2]; şi aşa au stătut sîngur împărat.

[1] Stritterus, *Bulgaricorum*, § 132. [2] Ioël in *Chronographia compendiaria* apud Acropolitam, p. 183.

Anul 946. Împrotiva lui Constantin al şeptelea s-au sculat unii dintră părtenii Lacapenilor, pre carii, în anul de-acum, foarte greu i-au pedepsit împăratul[1].

[1] Cedrenus ad annum 33 Constantini septimi; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 948. La anul acesta, aşa scrie Gheorghie Chedren[1] : „Turcii (ungurii) n-au încetat a jăfui ţinutul romanilor, pînă atunci pînă ce au venit în Ţarigrad Bulosúd, prinţul lor, carele făţărniceşte s-au făcut creştin şi botezîndu-se, au avut nănaş pre împăratul Constantin, de la carele Bulosud s-au făcut patrichiu, apoi frumos dăruit şi îmbogăţit s-au înturnat acasă.

---

[a] Ştefan şi Constantin, fiii lui Roman Lecapenul, îl alungă pe tatăl lor în anul 944, pentru că, într-un act oficial, pusese numele lui Constantin Porfyrogenetul înaintea numelui lor, ceea ce nu se întîmplase pînă acum. Temîndu-se să nu fie înlăturaţi de la moştenirea tronului imperial, ei se ridică împotriva tatălui lor, atunci cînd nunta lui Roman al II-lea, fiul lui Constantin Porfyrogenetul, cu Berthe de Provence se sărbătoreşte cu mare pompă, în septembrie 944.

Nu după mult tîmp, Ghyla, alt prinţ turcesc, încă au mers în Ţarigrad să se boteze; carele botezîndu-se şi aşa priimindu-se ca şi cel dintîiu, au dus cu sine pre un monah, anume Ierotheu, carele era vestit pentru evlavie şi pre carele l-au ierotonit Theofilact patriarhul, episcop Turchiei (Ardealului); şi acela, mergînd în Turchia, pre mulţi au întors de la înşălăciunea vărvărească la legea creştinească. Şi Ghyla au remas în credinţă; nici au făcut vreo năvălire asupra romanilor, ba pe creştinii cei robiţi încă i-au cumpărat şi bine grijindu-i i-au slobozit.

Iară Bulosud, stricînd legătura cea cu Dumnezeu făcută, mai adese ori au năvălit cu ai săi asupra romanilor, carea cercîndu-o şi cu frîncii, s-au prins şi din porunca lui Ioann, craiul frîncilor, s-au tras în ţapă."

Aşişderea scrie Ioann Zonara[2]./

263 Din cuvintele lui Chedren, cele mai sus aduse, se nu închidzi că doară românii din Ardeal, mai nainte de Ierotheu, n-au avut episcopi, pentrucă s-au arătat la anii trecuţi, începînd de la anul 325 şi mai dinnainte, cum că românii au fost creştini şi au avut episcopi, precum au fost Theofil din soborul cel dintîiu ecumenic de la Nichea şi alţii după dînsul; ci doară s-au întîmplat de tocma atunci au murit episcopul românilor din Ardeal, cînd s-au botezat Ghiula, nepotul lui Túhutum, şi în locul aceluia s-au ierotonit Ierotheu episcop Ardealului.

Tot întru acesta an au încoronat avgustul Constantin al şeptelea Porfyroghenetul pre fiiul său, Roman al doilea[3].

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad annum 35 Constantini septimi. [2] Ioannes Zonaras in *Annalibus*, lib. 16, nro. 21. [3] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 949. În anul acesta au murit Zoltan, povăţuitoriul ungurilor, căruia i-au şi urmat Tox, fiiul lui, pre carele mai nainte îl numise următoriu şie[1].

---

[1] Katona in *Synopsi chron.*

Anul 958. Ungurii în anul de-acum, tocma la Paşti, au prădat Thrachia pînă în Ţarigrad şi foarte mulţi creştini au robit, împrotiva cărora, cum scriu Anonymul lui Combefisie[1] şi Simeon logofătul[2], împăratul Constantin al şeptelea au trimis pre Poth Arghyrul cu bună oaste, carele, agiungîndu-i cînd vrea să se întoarne, noaptea au năvălit preste ei şi pre mulţi tăind, pre ceialalţi i-au fugărit şi au luat toată prada şi robii de la ei.

---

[1] Incertus continuator in *Constantino Porphyrogeneta*, p. 288, 289. [2] Simeon logotheta, p. 496./

264 **Anul 959.** În anul acesta, precum scrie Anonymul lui Combefisie[1]: „Turcii (sau ungurii) iarăş năvălind asupra Thrachiei, fiiul lui Arghyr, Marian patrichiul, carele avea supt sine leghionul machidonenilor şi era pus preste Apus, mergînd în coantra lor, i-au învins, şi pre mulţi prinzînd, pre ceialalţi i-au înteţit a se înturna cu ruşine la ale sale".

Tot întru acesta an, în 9 noemvrie, în vîrstă de 54 de ani, au murit şi avgustul Constantin al şeptelea Porfyroghenetul, fiiul avgustului Leon al şeselea, de boală sau de venin, căruia i-au urmat fiiul său, Roman al doilea.[2] Ci învingerea ungurilor s-au întîmplat după moartea lui Constantin, căci Anonymul o pune supt Roman.

---

[1] Incertus continuator in Romano juniore, p. 300. [2] Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 960. Roman al doilea, după ce au urmat tătîne-său, toată ocîrmuirea împărăţiei o-au încredinţat lui Iosif Bringa, şi el s-au dat desmerdărilor şi beuturei, tătuşi în anul de-acum, în zioa de Paşti, au încoronat pre fiiul său, Vasilie, carele apoi s-au poreclit Bulgaroctón, şi pre Nichifor Foca l-au trimis în Creta sau Cándia, asupra lui Amirá sarachinul[1].

---

[1] Baronius ad h. a.; Katona, l. c.

Anul 961. Nichifor Foca au luat Candia de la sarachini şi pre Amira l-au prins. Frate-său, Leon Foca, încă au bătut pre Habdan[a] sarachinul în Asia[1].

[1] *Idem*, ll. cc.

Anul 963. La anul acesta aşa scrie Gheorghie Chedren[1]: „În vremea aceaia, Petru, craiul Bulgariei, murindu-i muierea, ca se înoiască pacea, au făcut legătură cu împăraţii şi au dat chizeşi pre fii săi, pre Boríse şi pre Român, apoi, după scurt tîmp, au murit Petru şi fiii lui s-au trimis în Bulgaria se cuprindă crăimea cea părintească şi se stea împrotivă Comitopúlilor. Pentrucă David, Moise, Aaron şi Samoil, feciorii unui comit prea puternic din Bulgaria, începuse lucruri noao şi aţiţa pre bulgari."

265 Aci foarte bine însemnă că comitul acela din Bulgaria, / despre ai căruia patru feciori se vorbeşte aci şi mai multe se vor vorbi la anii viitori, n-au fost bulgar de neam, ci diaoş român, din colonii lui Traian, cei prin Avrelian traduşi în Dachia-cea-Noao. Pentrucă Ioannichie, împăratul românilor şi al bulgarilor, scriind la Innochentie al treilea, papa de la Roma, în anul 1202, chiar zice că el iaste din seminţa lui Samoil şi iaste prăsit din romanii cei vechi[b]; carea Inochentie papa încă nu o-au tăgăduit, cînd aşa au respuns lui Ioannichie[2]: „Căci mai bine-ţi iaste şi spre mărirea cea vremelnică şi spre mîntuirea cea vecinică, ca pre cum eşti de neam roman, aşa se fii şi cu urmarea, şi norodul ţerei tale, carii zic că sînt din sîngele romanilor (celor vechi), se urmeze obiceiurile Besericei Romei, ca şi în şerbirea dumnezeiască să se vadă a ţînea năravurile părinteşti". Iată că românii au fost uniţi cu bulgarii de la venirea acestora; drept aceaia nu numai bulgarii au bătut pre greci, ci doară mai mult şi mai adese ori i-au bătut românii supt numele bulgarilor, al comanilor şi al paţinachilor, cum se va vedea la anii viitori. Vezi şi anul 1187.

Tot întru acesta an, în 15 martie, în vîrstă de 24 de ani, au murit şi împăratul Roman al doilea, a căruia văduvă, Theofanóne, au chiemat în Ţarigrad pre Nichifor Foca şi din îndemnul patriarhului Poliévct, în zădar împrotivindu-se Iosif Bringa, l-au numit povăţuitoriu Resăritului. Nichifor Foca, după aceaia, din îndemnul lui Ioann Zemisca, al vărului său, fu numit de oaste împărat, în 2 iulie şi în 16 zile ale lui avgust s-au şi încoronat, nebăgînd în samă pre Vasilie, fiiul lui Roman al doilea, pentru pruncia lui. Pre Theofanone încă mai întîiu o-au lepădat Nichifor al doilea Foca, ci după aceaia o-au luat şie muiere. Ioann Zemisca încă au bătut în Chilichia pre sarachini[3].

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad ann. 4 et ultimum Romani junioris. [2] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 68. [3] Idem Cedrenus, l.c.; Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 964. Nichifor al doilea în anul de-acum au luat Mopsuestia de la sarachini[1].

[1] Iidem Cedrenus et Katona, ll. cc./

266 **Anul 965.** Acelaş Nichifor al doilea, în anul acesta au luat Tarsul şi Chyprul de la sarachini şi au trimis asupra Sichiliei pre Emanuil, prin a căruia nebăgare de samă, toată oastea s-au tăiat de sarachini[1].

[1] *Iidem*, ll. cc.

Anul 967. Impăratul Nichifor al doilea, cum scrie Chedren[1]: „În anul împărăţiei sale al patrulea, în îndictionul al zecelea, în luna lui iunie, au eşit se vadă cetăţile Thrachiei şi venind pînă la Súda Mare au dojănit prin cărţi pre Borise (nu Petru)[a], craiul Bulgariei, se nu lase pre turci (unguri) se treacă Dunărea și se jăfuiască ținutul romanilor. Neascultînd bulgarul, ci în tot typul mîntuindu-se, Nichifor pre patrichiul Calochýr, feciorul prințului Hersonului, l-au trimis la Sfendosthláv povățuitoriul Rossiei, și pre acela, făgăduindu-i daruri, l-au îndemnat să se rădice cu arme asupra Bulgarilor.“

---

[a] Principalul adversar al Imperiului bizantin în Asia Mică era emirul Alepului, Seif-ad-Daulah, din neamul Hamdanid (la Şincai, Habdan).

[b] Şincai consideră că Samuil, ţarul bulgarilor, era de origine românească, pe temeiul unei declaraţii făcute de Ioniţă, care a afirmat la un moment dat că el se trage din neamul vechilor ţari. Dar afirmaţia lui nu trebuie luată ca atare. Samuil era bulgar, iar Ioniţă era român, însă pentru a justifica pretenţiile lui la coroana regală, Ioniţă a încercat să-şi stabilească o falsă genealogie, care urca pînă la vechii ţari bulgari.

[a] Şincai se înşală de data aceasta din pricina confuziei care exista în izvoarele folosite de el. Pînă la 30 ianuarie 969 a domnit ţarul Petru, aşa că în anul 967 obiectul insultelor lui Nicefor Focas era Petru, şi nu Boris.

Așișderea scrie Zonara [2].

Tot la anul 967 scrie Alberíchie [3] că trăia încă Baián, fiiul craiului Simeon, carele întru atîta învățasă magia, cît putea face din om lup, sau orice feliu de fiară. Ci tu aceasta nu-o crede.

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 4 Nicephori secundi aug. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 205. [3] Albericius in *Chronico* ms. ad ann. 967.

Anul 968. „Rușii priimind îndemnul (împăratului Nichifor)“ zice mai încolo Chedren[1], „în al cincilea an al împărăției lui Nichifor, în îndictionul al unsprăzecelea, în luna lui avgust[a], au năvălit în Bulgaria și stricînd multe cetăți și tîrguri pînă în pămînt, cu prea mare pradă încărcați, s-au înturnat acasă“. Așișderea scrie și Zonara [2].

[1] Cedrenus, *ibidem,* ad ann. 5 Nicephori aug. [2] Zonaras, l. c./

267 **Anul 969.** Rușii îndulcindu-se cu prăzile din Bulgaria, în anul acesta nu numai o-au prădat iarăș, ci o-au și cuprins cu totul, prinzînd și pre craiul Borise, împreună cu Roman, fratele lui. Iară pre împăratul Nichifor al doilea l-au omorît în 11 dechemvrie, în vîrstă de 57 de ani, din porunca văru-său, a lui Ioann Zemisca, carele au și răpit împărăția Resăritului; ci Polievct patriarhul nu l-au slobozit în beserică, pînă ce n-au sîrgunit pre cei ce omorîse pre Nichifor al doilea, iară după aceaia l-au încoronat, tocma în zioa de Crăciun[1].

[1] Georgius Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. ultimum Nicephori Phocae secundi aug.; Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 206; Stephanus Katona in *Synopsi chronologica*.

---

[a] Expediția lui Sviatoslav are loc în anul 967. Din pricina unui atac peceneg asupra Kievului, Sviatoslav părăsește Bulgaria în anul 968, ca să revină în 969.

Anul 970. „Deci rușilor (zice Chedren[1]), după ce au cuprins Bulgaria, precum am zis, prinzînd și pre doi feciori ai lui Petru, pre Borise și pre Roman, nu le-au plăcut a se înturna acasă, ci mirîndu-se de îndămînarea locurilor, s-au lăsat de legăturile cu împăratul Nichifor făcute și au ales se remînă acolo și se stăpînească toată Bulgaria. În sfatul acesta și mai tare i-au întărit Calochyr, carele le-au făgăduit că, de-l vor ajuta să se facă împărat Resăritului, le va da Bulgaria de uríc, va face cu ei legătură vecinică, le va îmulți tributul cel făgăduit și, în toată viața lui, îi va avea amici (preteni). Rușii, înflîndu-se de cuvintele acestea, Bulgaria o-au ținut șie, ca luată cu arme, și pre solii împăratului Ioann Zemisca, care le făgăduia că toate le va da, la cîte se legasă împăratul Nichifor al doilea, i-au lepădat de la sine cu respunsuri pline de varvaricească trufie. Drept aceaia, împăratul, ințetit fiind a cerca cădința cu arme, degrabă au scris se treacă toate oștile de la resărit la apus, cărora le-au dat povățuitoriu pre Barda Scler..... și au otărît ca el însuș încă se iasă la bătae cu începutul primăverei. Ci rușii și povățuitoriul lor, Sfendosthlav, după ce au înțeles că oștile romanilor au trecut, unindu-și șie pre bulgari, pre carii îi avea supuși, chiemînd întru ajutoriu și pre paținachi și pre turcii carii lăcuia în Pannonia spre apus, au strîns oaste ca de 308.000 de bărbați și, trecînd Hemul, toată Thrachia o-au prădat și ars și tăbărîndu-se
268 lîngă Odriu, aștepta prilej de/ a se bate..... Era varvarii în trei părți despărțiți; în cea dintîiu era rușii cu bulgarii, în a doaoa turcii, în a treia paținachii.“ Pînă aci, din cuvînt în cuvînt, iară mai încolo scrie acelaș Chedren că Barda Scler au trimis înainte pre patrichiul Ioann Alacasánul, carele mai întîiu au nimerit unde era paținachii și pe aceștea trăgîndu-i în cursă, cu totul i-au stîns. Barda Scler, apoi, apriat bătîndu-se cu rușii și cu ungurii, pre aceștea încă i-au învins și i-ar fi tăiat de plin, de nu l-ar fi chiemat împăratul Ioann Zemisca, se meargă asupra lui Barda, fiiului lui Leon Foca, carele vrea se răpească împărăția.

Așișderea scrie și Zonara[2], iară Ioann Hristian Enghel[3] acestea însemnă despre paținachi: „Nu e îndoială cum că un emir de al paținachilor s-au așezat aproape de Bănat, la Poarta-de-Fer, lîngă rîul Biţéna, de-unde supuşii lui s-au numit bisseni, din carii unii, pre la anul 970, s-au aşezat supt crăimea ungurească".

---

[1] Georgius Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. primum Ioannis Zemiscae aug. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 209, 210. [3] Ioan. Christianus Engel in *Antiquiore historia Valachiae*, part. 1, p. 140.

Anul 972. În anul acesta au murit Tocs, povăţuitoriul ungurilor, întru al căruia loc au urmat Gheísa, tatăl Sîntului Stefan, carele au început a trage pre unguri de la bătăi şi a-i învăţa la neguţetorie [1]. Iară Ioann Zemisca, cum scrie Chedren [2]: „Întru al doilea an al împărăţiei sale, vrînd să se bată cu ruşii .... cu începutul primăvărei ... au eşit din Ţarigrad ..... El însuş cu 5.000 de pedestraşi şi cu 4.000 de călăraşi, trecînd Hemul, fără de veste au năvălit preste nemici şi au tăbărît lîngă Preslava, cetatea cea mare (Marchianopoiul-cel-Vechiu), unde era scaunul crailor Bulgariei, poruncind mai nainte celoralalţi ostaşi ca, supt povăţuirea lui Vasilie cubiculariul, fără de zăbavă, se-l urmeze...... Aşa luînd cetatea, pre schythe, carii fugea, i-au omorît, muerile şi pruncii i-au dus robi; prinsu-s-au/ 269 cu muierea şi cu pruncii şi Borise, craiul bulgarilor, carele încă purta stemmele crăeşti şi s-au adus la împăratul. Lui Borise, prea mare omenire i-au dat împăratul, chiemîndu-l şi atunci craiu bulgarilor βασιλέα βουλγάρων, iară pre bulgarii cei prinşi, i-au slobozit se meargă care unde vrea, zicînd că n-au venit se supue pre bulgari, ci se-i sloboadă şi că el numai pre ruşi îi numeră între nemici........ Întru acesta typ luînd Preslava numai în doao zile, o-au dires pre unde fusese stricată şi, după numele său, o-au numit Ioannopoiu; apoi aşezînd întrînsa bună pază, le-au dat toate, cîte era de lipsă spre traiul vieţei şi al ostaşilor şi al cetăţenilor dintrînsa. Deaci serbînd o zi sîntele Paşti, a doaoa zi au pornit la Doróstor, carea cetate se numeşte şi Drísta......

Agiungînd la Drăştior, au venit la dînsul soli de la Constánţia şi de la alte cetăţi de preste Dunăre, cerîndu-şi ertăciune şi supuindu-se pre sine împreună cu cetăţile sale, pre carii, cu blîndeţe priimindu-i împăratul, au trimis oameni, carii se ia cetăţile şi de odată au trimis păzitori, prin carii să se poată ţinea........

După ce au bătut împăratul cetatea Drăştiorului în 65 de zile după olaltă şi nu o-au putut lua, s-au sfătuit se-o ţină încungiurată şi se-o ia cu foamea....... Iară Sfendosthlav văzînd că nu poate avea vreo nădejde de a se mîntui cu ai săi, s-au plecat la pace şi prin soli au poftit de la împăratul ca să se priimească între prietenii şi soţii împărăţiei romanilor: lui şi alor săi se le fie slobod, fără de primeşdie, a se înturna în patria lor; şi schythelor se li se îngădue slobodă neguţătorie în ţinutul romanilor. Cererile acestea, toate le-au priimit împăratul..... Făcîndu-se legăturile, aceaia încă o-au poftit Sfendosthlav, ca se poată vorbi cu împăratul gură cu gură, carea încă i s-au îngăduit; şi după ce au vorbit cîte au vrut, s-au înturnat.

Din rugarea lui Sfendosthlav, la paţinachi încă au trimis împăratul, îndemnîndu-i se fie soţi şi amici romanilor; nici se treacă Dunărea spre jăfuirea Bulgariei; şi ruşilor se le îngădue slobodă întoarcere în patria lor, prin ţinutul său; carea solie o-au plinit arhiereul Evhaítelor, Theofil. Paţinachii la toate s-au legat, numai trecerea ruşilor prin ţinutul său nu o-au îngăduit./

270 După ce s-au încărcat ruşii în corăbiile sale şi au pornit cătră casă, împăratul încă au întărit toate cetăţuicele şi cetăţile cîte sînt în ţermurii Dunărei şi apoi s-au înturnat în Ţarigrad...... unde sosînd, cît au venit în piaţ.... înaintea norodului au desbrăcat pre Borise de stemmele crăimei bulgăreşti (acelea era: coroană de aur, cănáci de ibrişîn şi călţuni mohorîţi). De-acolo mergînd la besérica cea mare, coroana bulgarilor o-au dăruit lui Dumnezeu, acăţîndu-o în beserică, apoi făcînd pre Borise magistru, s-au înturnat în polată.

Deci Sfendosthlav, cînd se înturna în patria sa, au căzut în leşul paţinachilor şi cu ai săi împreună de tot s-au tăiat; pentrucă se mîniiase pre dînsul paţinachii, căci au făcut legătură de pace cu romanii."

Aşişderea scrie şi Zonara[3], ci Catona[4] toate acestea cîte le scriu Chedren şi Zonara la un an le desparte în trei ani, şi doară nu reu face.

Aci înseamnă şi aceasta, că ce scrie Chedren la anul de-acum, despre Constanţia şi celealalte cetăţi carea au fost de-a stînga Dunărei, nu e împrotiva a ceia ce eu am arătat la anul 915. Pentrucă paţinachii, pînă au bătut împăratul Ioann Zemisca Drăştiorul, s-au tras îndărăpt la locurile sale cele mai tari, temîndu-se se nu petreacă şi ei ca ruşii; şi aşa românii, cei din Constanţia şi din cealalte cetăţi, remînînd numai de sine, lezne au putut trimite soli la împăratul.

[1] Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 2 imp. Ioannis Zemiscae. [3] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 211 seqq. [4] Katona, l. c.

Anul 976. Împăratul Ioann Zemisca, după îndelungată boală, carea o-au căpătat din veninul cel ce i l-au fost dat în anul trecut, în anul de-acum, în 10 ianuarie, în vîrstă de 50 de ani, au murit şi i-au urmat Vasilie al doilea Bulgaroctonul cu frate-său, Constantin al optulea, feciorii lui Roman al doilea, nepoţii lui Constantin Porfyroghenetului şi strănepoţii lui Leon Filosoful, supt carii Vasilie cubiculariul pre vro cîţva povăţuitori îi pune gios[1].

Iară despre bulgari Chedren[2] aşa scrie : „Cît au murit împăratul 271 Ioann Zemisca, bulgarii s-au rădicat şi stăpînirea / preste sine o-au încredinţat la patru fraţi : lui David, Moisi, Aaron şi Samoil, feciorilor unui comit prea puternic între bulgari, de la carele s-au şi numit Comitópuli. Pentrucă pre ceialalţi din neamul lui Petru, îi luase moarte; iară Borise şi Roman, feciorii lui Petru, era duşi, cum am scris mai nainte, în Ţarigrad, şi acolo şedea : Borise, magistru făcut de Zemisca, iară Roman, jugănit de Iosif cubiculariul. Murind Zemisca, au fugit din Ţarigrad şi au vrut se meargă în Bulgaria; şi pre Borise, îmbrăcat fiind în haine greceşti şi grec socotindu-l a fi, un bulgar, cînd trecea prin o pădure, l-au omorît; Roman au remas cítov şi după aceaia s-au înturnat în Ţarigrad, cum se va arăta la locul său.

Dintru aceşti patru fraţi, David îndată au murit; Moisi, bătînd cetatea Serra, au perit lovit cu o piatră de pe zid; pre Aaron cu pruncii lui l-au omorît Samoil, suppunînd că ţine cu romanii, numai Vladosthlav, fiiul lui Aaron, carele şi Ioann s-au numit, scăpînd mîntuit prin Radomer, fiiul lui Samoil, carele şi Roman s-au chiemat.

Samoil acesta fiind hărţăgaş şi neodihnit bărbat, cînd era oştile romanilor cuprinse cu Barda Scler (unul dintre cei măzăliţi prin Vasilie cubiculariul), tot Ápusul l-au năcăjit cu năvălirile sale, jăfuind nu numai Thrachia, Machidonia şi vecinătatea Thessalonichei, ci şi Thessalia, Grecia şi Peloponnésul şi cuprinzînd multe cetăţi, dintră care cea mai de frunte au fost Laríssa, pre ai căriia lăcuitori cu toate familiile lor i-au trecut în Bulgaria cea mai din lăuntru şi numerîndu-i într ostaşii săi, cu vitejiia lor s-au folosit asupra romanilor. Dus-au şi moaştele sîntului Ahiléu, carele fusese episcop Larissei şi le-au aşezat în Prespa, unde avea scaunul său.“

Aşişderea scrie şi Zonara [3]. Vezi anul 963 şi înseamnă că în anul acesta au trecut crăimea de la bulgari la români.

272 [1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad annum/ primum Basilii secundi Bulgaroctoni; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Idem Cedrenus, l. c. [3] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 219, 220.

Anul 977. Barda Scler, carele se sculasă asupra împăratului Vasilie Bulgaroctonului, pentru măzălirea sa, cum s-au zis la anul mai dinnainte, în anul de-acum au învins pre Leon, povăţuitoriul împăratului[1].

[1] Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. 2 Bulgaroctoni; Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 978. Acelaş Barda Scler în anul de-acum învinge şi pre Barda Foca de doao ori [1].

[1] Idem Cedrenus ad ann. 3 Bulgaroctoni et Katona, l. c.

Anul 979. Barda Foca în anul acesta învinge pre Barda Scler, carele au fugit la Hosroe [1].

[1] Iidem Cedrenus ad ann. 4 Bulgaroctoni; Katona, l. c.

Anul 981. Pînă ce au ţinut tyrănnia lui Barda Scler, împăratul Vasilie al doilea Bulgaroctonul nu mult au putut lucra în coan-

tra lui Samoil, craiului bulgarilor şi al românilor celor de-a dreapta Dunărei, ci, după ce au fugit la Hosroe Barda Scler, el încă au mai resuflăţit şi în anul de-acum au lucrat aşa cum scrie Chedren[1], carele zice : „Drept aceaia împăratul Vasilie, cît s-au mîntuit de Scler, îndată au vrut se izbîndească faptele cele rele ale lui Samoil, şi culegînd toate oştile romanilor, au trecut în Bulgaria, nici lui Barda Foca, carele încă era domestic preste scoale, spunîndu-i sfatul, nici celoralalţi povăţuitori de la resărit. Aşadară intrînd în Bulgaria, prin ţînutul muntelui Ródope şi albia rîului Evro, pre magistrul Leon Melissénul l-au lăsat din dărăpt, ca se păzească strimtorile; el, trecînd prin curmăturile şi pădurile ce sînt de cătră Triadiţa, carea cetate mai de demult se zicea Sardica, au tăbărît în locul ce se numeşte Stupóniu şi de-acolo vrea se bată Sardica. Se auzea că Samoil, temîndu-se a eşi la şes, au cuprins munţii de
273 prin pregiur şi cearcă cum ar putea strica nemicilor. / Cu acestea fiind cuprins împăratul, Stefan, domesticul scoalelor celor de la apus, carele pentru micimea lui se poreclea Contostefan şi era prea mare nemic al lui Leon Melissenului, noaptea au mers la împăratul şi l-au îndemnat ca, lăsînd toate, se pornească tabăra şi să se întoarne în Ţarigrad; pentrucă Melissenul, rîvnind se răpească porfyra, se grăbeşte la Ţarigrad. De cuvintele acestea turburîndu-se împăratul, îndată au poruncit se pornească tabăra. Ci Samoil, mişcarea cea fără de rînd a nemicilor socotindu-o, precum se şi cuvenea, a fi fugă, îndată au năvălit preste dînşii cu mare larmă şi spăriindu-i i-au fugărit, luîndu-le tabăra şi toate cîte avea cu sine, pînă şi stemmele împărăteşti. Împăratul de-abea au scăpat prin curmături în Filippopoiu.“

Aşişderea scriu Zonara[2] şi Constantin Manasse[3].

---

[1] Georgius Cedrenus, tom. 2, p. 698. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 220 seq. [3] Constantinus Manasses, p. 121.

Anul 987. Barda Foca în anul de-acum au îmbrăcat porfyra împrotiva împăratului Vasilie al doilea şi pre Barda Scler îl pune supt pază[1].

---

[1] Cedrenus in *Comp. historico*; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 988. Împăratul Vasilie al doilea bate pre Calochyr, povăţuitoriul lui Barda Foca[1].

---

[1] *Iidem*, ll. cc.

Anul 989. Împăratul Vasilie Bulgaroctonul, după ce au murit în anul acesta cu moarte grabnică Barda Foca, oastea lui o-au împrăştiat şi pre Barda Scler l-au priimit în graţiă[1], apoi, după cum scrie Chedren[2] : „Mîntuit fiind împăratul de războaiele din lăuntru, s-au sfătuit să se izbîndească de pe Samoil şi de pe alţi crăişori, carii, pînă a fi el cu bătăile cele din lăuntru cuprins, multă pagubă făcuse împărăţiei romanilor. Drept aceaia au eşit în Thrachia şi Machidonia şi de-acolo s-au pogorît în Thessalonica se mulţemească marelui mucenic Dimitrie. Acolo au lăsat cu multă şi tare oaste pre magistrul Grigorie Taronítul, ca se împedece năvălirile /
274 lui Samoil, iară el înturnîndu-se în Ţarigrad, au purces în Ivéria“, carea o-au şi cuprins în anul următoriu, 990. Aşişderea scriu Zonara[3] şi Constantin Manasse[4].

---

[1] Cedrenus in *Compendio hist.*; Katona in *Synopsi chronologica.* [2] Idem Cedrenus, tom. 2, p. 701. [3] Zonaras, tom. 2, p. 223. [4] Constantinus Manasses, p. 221, 222.

Anul 995. La anul acesta, despre Samoil, craiul bulgarilor şi al românilor, aşa scrie Chedren[1] : „În tîmpul acesta, cu de-adinsul oştindu-se Samoil asupra Thessalonichei, ş-au împărţit oştile în leşuri şi au poruncit ca unii, mai puţini, se năvălească pînă la numita cetate. Carea simţîndu-o prefectul Grigorie Taronitul, au trimis pre Asót, fiiul său, ca, cercînd mulţimea nemicilor, se vină şi se-i spună. Asot mergînd, s-au întîlnit cu cei ce mergea înainte şi luîndu-i în fugă, el însuş au căzut în mişlocul leşurilor. Grigorie, înţelegînd întîmplarea, îndată au curs întru ajutoriu, ca se scoată pre fiiul său din mînile protivnicilor, ci şi el s-au încungiurat de bulgari şi vitezeşte oştindu-se, s-au tăiat.

Împăratul, înţelegînd perirea povăţuitoriului, au trimis alt povăţuitoriu, pre Nichifor Uránul, prefectul Apusului... Acesta, cît

au venit în Thessalonica, îndată s-au înştiinţat că Samoil mîndrindu-se ... au trecut preste Tempele Thessalonichei şi preste rîul Péneu şi jăfuieşte Thessalia, Beoţia şi Attica şi trecînd prin Istmul Corinthului, Peloponnesul (Morea de-acum) încă-l jăfuieşte. Drept aceaia el încă trecînd pre la poalele Olympului, au venit în Larissa şi lăsînd acolo bagagia, toată Thessalia o-au îmblat curînd şi trecînd cîmpul Farsáliei şi apa Apidánului, s-au tăbărît în ţermurele Spercheiului, întru al căruia cel din colo ţermure se tăbărîsă şi Samoil. De multe ploi ce căzuse tocma atunci, rîul Spercheiu foarte crescuse, pentru aceaia în tîmpul acela nu se nădăjduia nici o bătae. Ci Uranul în sus şi în gios cercînd rîul, au găsit vad, prin care noaptea ş-au trecut oastea şi cînd dormea fără de
275 grijă bulgarii, au dat preste ei şi nenumăraţi/ au tăiat dintrînşii, nici unul cutezînd a se apăra. Samoil cu Roman, fiiul său, încă s-au rănit şi s-ar fi prins, de nu ar fi zăcut între cei tăiaţi, şi în noaptea ce au urmat nu ar fi fugit pre-ascuns în munţii Etoliei, prin ale cărora vîrvuri au venit după aceaia la muntele Pind şi de-aci în Bulgaria.......

După ce s-au înturnat acasă Samoil, au slobozit pre Asot, fiiul Taronitului, din robia în carea căzusă în bătaia de la Thessalonica, şi ş-au măritat fata după el, pentrucă întru atîta îl îndrăgisă fata, cît zicea că se va omorî de nu o vor da după dînsul. Sfîrşindu-să nunta, pre ginere-său l-au trimis în Dyrrachiu ca se poruncească preste ţînutul acela, ci Asot mergînd acolo, au tras şi pre muiere în cugetul său şi au fugit în corăbiile care păzea marginile împărăţiei, şi cu acelea s-au dus în Ţarigrad la împăratul, de la care el s-au făcut magistru, iară muierea lui zostă.“

Aşişderea scrie Zonara[2].

Tot întru acesta an au logodit Gheza, povăţuitoriul ungurilor cel mai de pre-urmă, pre Gizela, sora Sîntului Henríc, după fiiul său, Sîntul Stefan, ci nunta o-au întîrziat pînă vor mai creşte [3].

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad annum 19 imperatoris Basilii secundi Bulgaroctoni. [2] Ioann. Zonaras, tom. 2, p. 223, 224. [3] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 997. Gheza, cel mai de pre-urmă povăţuitoriu al ungurilor, carele îndemnat fiind de Sarólta, muierea sa (fata lui Giula, povăţuitoriului Ardealului, carele încă în anul 948 priimisă credinţa în Hs.), mai nainte se făcuse creştin, după ce au întors pre mulţi unguri la creştinătate, acuma, vechiu de zile şi apropiindu-se de moarte, au strîns pre mai marii norodului său şi în anul acesta, pre Stefan, fiiul său cel din Sarolta, muierea sa cea dintîiu l-au aşezat în locul său povăţuitoriu[1], ci nu craiu, cum scrie Bonfinie[2], căci craiu după aceaia s-au făcut.

---

[1] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem ducibus Hungariae;* Chartuitius in *Legenda de S. Stephano,* f. 179; Thuroczius, folio 94; Ranzanus, fol. 354, seq.; Reva in *Centur.* f. 2. [2] Bonfinius, fol. 170./

276 **Anul 998.** Sîntul Stefan, apoi întîilea craiu al ungurilor, încă nu se aşezasă bine în scaunul părintesc şi Cupa, prefectul Simidíei, înţelegîndu-se cu Adelaída, a doaoa muiere a lui Gheza, pre carea vrea se-o ia şie muiere, s-au rădicat asupra lui, pentrucă era încă tinăr [1]. Drept aceaia în anul de-acum [2] foarte mare războiu s-au pornit între Stefan şi între Cupa, în care războiu au învins Stefan şi pre Cupa, în anul ce urmează, l-au tăiat în patru şi l-au împărţit în patru cornuri ale ţerei [3].

---

[1] Thuroczius et Ranzanus, ll. cc.; Georgius Ieremias Haner in *Periodo* 1, § 7. [2] Timon in *Epitome chronologica*, f. 1. [3] Thuroczius, f. 95; Bonfinius, f. 173.

Anul 999. În tîmpul acesta, reu mergea lucrurile craiului Samoil, pentrucă aşa scrie Chedren [1]: „În anul de la zidirea lumei 6 508, în indictionul 13, împăratul Vasilie mare oaste au trimis preste Hem, asupra cetăţilor bulgăreşti, supt povăţuitorii patrichiul Theodorocán şi protospătariul Nichifor Csífia. S-au cuprins de aceştea Preslava cea Mare şi cea Mică şi Plíscova, şi oastea romanilor s-au înturnat cu biruinţă.“

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 24 imp. Basilii Bulgaroctoni.

Anul 1000. Împăratul Vasilie al doilea Bulgaroctonul, în anul deacum iarăş s-au rădicat asupra bulgarilor şi a românilor, pentrucă aşa scrie Chedren[1]: „În anul ce urmează (după 999), împăratul iară merge în Bulgaria prin Thessalonica; acolo Dobromér, prefectul Berréei s-au dat pre sine şi cetatea împăratului, pentru carea faptă l-au dăruit cu cinste de proconsul. Ci Nicolae, carele pentru scurţimea lui, Nicoliţa încă s-au numit şi era mai mare preste cetatea Servia zisă, n-au dat cetatea cînd o bătea împăratul, ci se apăra tare şi vîrtos, pînă a lua împăratul cetatea cu carea şi el au venit în mîni. Cetatea aceaia, împăratul o-au golit de bulgari şi o-au împlut de ostaşi de ai săi; şi de-acolo înturnîndu-se în Ţarigrad, pre Nicoliţa încă l-au dus cu sine şi l-au făcut patrichiu.“

Ci Nicoliţa, după cum scrie Chedren mai în gios, nu mult au zăbăvit în Ţarigrad şi iarăş s-au întors la Samoil, cu carele fugind de la încungiurarea cetăţei Servia, iarăş s-au prins şi apoi s-au băgat în temniţă./

277 Ungurii încă văzînd vitejia Sîntului Stefan, carea o arătasă asupra lui Cupa, în anul acesta l-au rădicat craiu preste sine[2], apoi l-au şi încoronat tot întru acesta an, în 15 avgust[3], cu coroana cu carea şi acuma se încoronează craii ungureşti[4]. Trimisu-s-au coroana aceasta de la Silvestru al doilea, papa de la Roma, sau de la împăratul Resăritului, Vasilie Bulgaroctonul, nu iaste a mea a cerca; destul iaste că aceia crai ungureşti, carii nu s-au încoronat cu coroana aceasta, nu se ţin crai adevăraţi, nici li se ţin poruncile, precum poţi vedea din legile ţerei[5].

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 24 imp. Basilii secundi Bulgaroctoni. [2] Ranzanus, f. 355; Bonfinius, f. 170; Ritius, f. 840. [3] Privilegium datum abbati montis Pannoniae, anno Christi 1000, Stephani jam regis 2; Timon in *Epitome chron.* f. 1; Faschingius in *Nova Dacia*, part. 5, p. 99 et Author *De natal. archiepiscop. Coloc.*, p. 7. [4] Usus. [5] *Corpus juris Hungarici.*

Anul 1001. La anul acesta, acelaş Chedren[1] aşa scrie: „În indictionul 15, împăratul Vasilie au încungiurat Vidinul şi bătîndu-l opt luni, l-au luat cu puterea. Pînă ce au zăbăvit la Vidin împăratul, Samoil au năvălit peste odriiani în zioa de Sîntă Măria Mare, tocma cînd serba serbătoarea, după obiceiu, şi dobîndind mare pradă, s-au înturnat. Împăratul întărind Vidinul, s-au gătit să se întoarne în Ţarigrad şi călătorind, toate cetăţile bulgăreşti le bătea şi le supunea şie. Ci venind la cetatea Scopia, au aflat că Samoil preste rîul Axiu, ce se numeşte acuma Vardáriu, fără de grijă tăbăreşte; căci încrezîndu-se rîului şi gîndind că pentru vărsarea apei nu se va putea trece, se ţinea a fi fără de primejdie. Dară împăratul au trecut oastea prin vadul de oarecarele lui arătat. De un lucru nici cu gîndul gîndit, ca acesta, spăimîntîndu-se Samoil, aşa au fugit cu ai săi, cît nici unul dintre ei au dat pept cu nemicii. Cortul lui încă s-au prins şi toată tabăra. Ci şi cetatea Scopia încă o-au dat împăratului cel de Samoil pus prefect preste dînsa, Roman, fiiul lui Petru, craiului bulgarilor, fratele lui Borise, carele şi Simeon încă s-au numit, de pe numele moşu-său; pentru carea faptă împăratul încă l-au făcut patrichiu şi l-au pus mai mare preste Avyd.“ Vezi şi anul 976, despre Roman.

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad annum 26 imperatoris Basilii secundi Bulgaroctoni./

278 **Anul 1002.** Istoricii ungureşti, Turoţie[1] şi Bonfinie[2], încă şi cei mai tîrzii decît dînşii, se nărăvesc în pricinile pentru care S. Stefan au luat Ardealul de la Giula cel mai Tinăr şi l-au unit Ungariei, şi cu Anonymul Belei, carele aşa scrie[3]: „Tuhutum au născut pre Hórca; Horca au născut pre Giula şi pre Zúbor; Giula au născut doao fete, dintre care una s-au chiemat Saróld şi ceaialaltă Sarolt; şi Sarolt au fost mama craiului Sîntului Stefan. Iară Zubor au născut pre Giula cel mai Mic, tatăl lui Búe şi a lui Búcne, pre al căruia tîmp, craiul Sîntul Stefan au subjugat şie Ardealul şi pre Giula l-au dus în Ungaria şi în tot tîmpul vieţei lui l-au ţinut în temniţă, *pentru aceaia, pentrucă în credinţă era deşert şi n-au vrut se fie creştin şi mult se împrotivea craiului Sîntului Stefan, măcarcă era din neamul mîne-sa.*“

Înseamnă bine cuvintele cele trase ale Annonymului, adecă: *eo quod in fide esset vanus et noluit esse christianus et multa contraria faciebat S. regi Stephano*, care cuvinte nu le înțelege după tîlcuirea lui Turoție și a lui Bonfinie, pre carii i-au urmat ceialalți istorici ungurești, adecă că Giula cel mai Tinăr ar fi fost păgîn, ci că au fost de legea Resăritului, de carea au fost și Sîntul Stefan mai nainte de a se încorona; pentrucă Giula cel mai Bătrîn cu ungurii din Ardeal, încă în anul 948 se făcusă creștin, prin a căruia fată, Sarolta, s-au întors și Gheza, tatăl Sîntului Stefan. Așadară Sîntul Stefan nu pentru păgînătatea lui Giula celui mai Tinăr s-au sculat asupra lui, ci pentrucă nu l-au putut trage de la legea Resăritului, se-l facă de legea Apusului[a]. Adevărul acesta și mai chiar îl vei cunoaște, de vei ceti și socoti de-amăruntul legile Țerei Ungurești, cele de S.S. Stefan și Ladislav făcute, din care vei culege că Sfinții aceștea încă mai ținea multe obiceiuri de la Beserica Resăritului priimite, măcarcă se plecase spre apuseni.

[1] Ioannes Thuroczius in *Chronica Hungarorum*, part. 2, cap. 29. [2] Antonius Bonfinius, *Rerum Hung.* decadis 2 lib. 1. [3] Anonymus, Belae regis notarius, *De septem ducibus Hung.*, cap. 27.

279 **Anul 1003.** La anul 995 s-au arătat că încă atunci au logodit / Gheza pre Gizela, sora Sîntului Henric, după fiiul său, Sîntul Stefan, ci nunta o-au întîrziat pînă vor mai crește îmbe fețele. În anul acesta, drept aceaia, Sîntul Stefan ș-au adus logodnica și s-au cununat cu dînsa, din carea s-au născut S. Emeric[1].

[1] Georgius Ieremias Haner, periodi 1-mae § 10; Adelboldus apud Stiltingum, f. 72.

Anul 1004. La anul acesta așa scrie Turoție[1]: „După ce au învins S. Stefan pre Giula, ș-au pornit oastea asupra lui Cheán, povățuitoriului bulgarilor și sclavilor, care neamuri lăcuiesc în locuri din firea sa tari; pentru carea pre numitul povățuitoriu, după multe ostenele și sudori de oaste, de-abea l-au învins și omorît, dobîndind nespuse vistierii, mai ales în aur și petri scumpe; și au așezat acolo pre un strămoș al său, anume Zoltán (mai bine ar fi zis: pre unul din neamul său), carele, după aceaia au moștenit Ardealul și drept aceaia se zice de-obște Erdéli Zoltán. Pentrucă el era cel mai de demult carele au trăit pînă la tîmpul S. craiu."

Așișderea scrie Bonfinie[2], Melhior Inhofer[3] și Timon[4], ci istoria aceasta sau nu e adevărată, sau Chean au fost povățuitoriu românilor și sclavilor.[a] Căci știut lucru iaste din Anonymul Belei[5], că încă mai nainte de a lua Tuhutum Ardealul, întrînsul n-au fost bulgari, fără numai români și puținei sclavi, carii, biruindu-se și prinzîndu-se Giula cel mai Tinăr în anul 1002, în anul acesta lezne s-au putut rădica asupra Sîntului Stefan, mai vîrtos că încă nu le dăduse povățuitoriu nou. Afară de acestea, cine ar putea crede că Zoltan au fost strămoș, *proavus*, Sîntului Stefan și atîta au trăit după moartea strănepotu-său, cît au moștenit Ardealul? Ci despre povestea aceasta mai multe a scrie ar fi a perde tîmpul în zădar.

---

[a] Interpretarea lui Șincai este interesantă, totuși, textul Anonimului nu îngăduie o asemenea concluzie. Dacă în loc de „creștin" ar fi fost „eretic", atunci Șincai ar fi avut dreptate.

[1] Thuroczius in *Chronica Hungarorum*, part. 2, cap. 30. [2] Bonfinius, *Rer. Hung.* decadis 1, lib. 1. [3] Melchior Inchofer in *Annal. eccl. regni Hung.*, tom. 1, p. 276. [4] Timon in *Epitome chronologica*, f. 2 [5] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem ducibus Hungariae*, cap. 25.

Anul 1013. „Împăratul Vasilie" zice Chedren[1] la anul de-acum, „în toți anii năvălea în Bulgaria... Drept aceaia, Samoil ... au făcut
280 șanțuri pre-unde întra; și pentrucă / știia că au obicinuit a întra prin Chimva, Longul și Cleidiul, strîmturile acelea le-au îngrădit... și așa au așteptat pre împăratul. După ce au sosit acolo împăratul și au vrut se între, vitezește l-au împedecat păzitorii și pre cei ce se silea se treacă cu puterea, îi bătea și rănea din locul cel

---

[a] S-a crezut multă vreme că Kean era stăpînul unui voievodat din sud-estul Transilvaniei. Îndoiala lui Șincai este justificată, și cercetările noi arată că nu e vorba de Transilvania atunci cînd se vorbește de Kean. În afară de aceasta, Kean nu este nume, ci titlu (han). Deci cronicile ungare se referă la o luptă a regelui Ștefan cu hanul bulgar.

mai de sus. Acolo desnădăjuind despre trecere împăratul, Nichifor Csifia, prefectul Filippopoiului, îl îndeamnă se remînă acolo și se bată șanțul, că el se va duce airea și se va strădui se facă ceva de folos. Așezîndu-se întru aceasta, el cu ai săi au încungiurat, spre ameaz de la curmăturile acelea, muntele cel mai înalt, ce se numește Balathísta și în 29 de zile ale lui iulie, în îndictionul 12, din loc mai de sus, de la spate, cu mare larmă au năvălit preste bulgari, fără de veste; carii înfricoșindu-se au fugit, și împăratul stricînd gardul, s-au luat după dînșii. Mulți bulgari s-au tăiat atunci, dară mai mulți s-au prins. Samoil încă cu anevoie au scăpat prin ajutorința fiiului său, carele gonitorilor le-au stat împrotivă și punînd pre tată-său pre cal, l-au dus în cetățuica Prílapului. Bulgarilor celor prinși, carii se zic a fi fost ca la 15.000, împăratul le-au scos ochii, lăsînd din fieștecarea sută unul cu un ochiu, ca se povățuiască pre ceialalți și așa i-au trimis la Samoil. Pre carii văzîndu-i Samoil a veni cu acesta rînd, de năcaz au amețit și au picat gios, iară după ce l-au udat și uns cei ce era de față, venindu-și în ori au cerut apă rece, carea bindu-o au căpătat cardiágm și după doao zile au murit.

Lui Samoil i-au urmat fiiul său, Gavril, carele și Roman s-au numit. Acesta era mai tare decît tată-său, dar cu mai puțină înțelepciune, ca unul carele au fost născut dintr-o roabă din Larissa. Au început a domni în 15 septemvrie al îndictionului 13 și neplinind un an în crăime, la vînat s-au omorît de Ioann, almintrelea Vladisthlav, fiiul lui Aaron, pre carele el însuș l-au fost mîntuit oarecînd de moarte.“

Așișderea scriu Zonara [2] și Glyca [3].

---

281 [1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad ann. 38/ imperatoris Basilii secundi Bulgaroctoni. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 225, 226. [3] Glycas, p. 310.

Anul 1014. „Cu începutul primăvărei (scrie Chedren [1] la anul deacum), împăratul Vasilie iarăș au mers în Bulgaria și bătînd Vidinul, pre păzitorii dintrînsul, carii frîngîndu-și credința s-au fost rădicat asupra romanilor, i-au purtat în Volér; apoi au mers în Thessa-

lonica, unde au trimis la el Gavriil, almintrelea Roman, pre un Roman Heirotmétul, se-i făgăduiască în numele său că i se va supune, ci împăratul, judecînd a fi numai înșelăciune făgăduința, au trimis pre Csifia și pre Constantin Diógen cu oaste în ținutul moglenilor, carii au prădat ținutul acela și bătea cetatea Noția; au sosit și împăratul și au luat cetatea, prinzînd pre Domitian Cáucanul, carele era om puternic și consiliariu lui Gavriil și pre Elițe, prințul moglenilor cu mai mulți boieri și ostași dintre carii, pre cei harnici de-a purta arme i-au purtat în Asprocánia, iară pre ceialalți i-au jăfuit și cetatea Noția o-au ars.

A cincea zi după ce s-au întîmplat acestea, au venit Roman Heirotmetul aducînd cu sine pre unii dintre șerbii lui Ioann Vladisthlav, fiiului lui Aaron, cu epistolă (răvășăl), prin carea înștiința Ioann Vladisthlav pre împăratul cum că el au stîns viața lu Gavriil Roman și acum s-au întors la dînsul împărăția bulgarilor; și făgăduia în epistolă că va fi supus și șerb împăratului. Cetind epistola împăratul, ș-au trimis sentenția sa pecetluită cu bullă de aur. Și după puține zile s-au înturnat Roman Heirotmetul aducînd scrisorile lui Ioann Vladisthlav și a prinților Bulgariei, prin care ei mărturisea că sînt supuși împăratului. Caucan, fratele lui Domitian celui prins la mogleni, încă s-au împreunat cu împăratul și s-au ținut în cinste de dînsul.

Ci înștiințîndu-se împăratul cum că Ioann Vladisthlav îmblă cu vicleșug și alta zice, alta face, s-au înturnat în Bulgaria și 282 prădînd toate/ cîte sînt împregiurul ostrovului, al Soscului și cîmpii Pelagóniei, bulgarilor, pre cîți au prins, le-au scos ochii și mergînd pînă la Ahrida, unde era scaunul crailor bulgărești, o-au luat.

Apoi s-au socotit se meargă la Dyrrahiu, că și acolo era de lipsă se fie de față. Pentrucă pînă cînd au fost Trymalia și cele mai vecine părți ale Serbiei supt Vladimer, carele au fost ginere lui Samoil, dară au fost om drept și iubitoriu de pace, Dyrrahiul au remas în pace. Ci după ce au omorît Ioann Vladisthlav pre Gavriil Roman și pre Vladimer, pre carele cu jurămînturi strîmbe l-au înșălat prin Dávid, arhiepiscopul Bulgariei, de s-au dat lucrurile Dyrrahiului, foarte s-au turburat pentrucă Ioann Vladisthlav bătea Dyrrahiul acuș-acuș el însuș sau prin povățuitorii săi.

Ci fu împedecat împăratul de la mergerea la Dyrrahiu, pentrucă mergînd în Ahrida, au lăsat înapoia sa pre Gheorghie Gonițiát şi pre Orest protospătariul cu oşti, se prade şesul Pelagoniei, pre carii, bulgarii, supt povăţuirea lui Ibáţa, celui de vestit şi puternic neam, i-au tras în cursă şi i-au tăiat de tot. Supărat fiind pentru perderea aceasta împăratul, s-au înturnat în Pelagonia şi gonind pre Ibaţa, au venit în Thessalonica şi de-acolo în Mosynopoiu, trimeţînd pre David Arionitul cu oaste se bată Strúmpiţa, carele năvălind fără de veste au luat Thérmiţa. Trimis-au şi altă oaste asupra cetăţuicilor de lîngă Triadiţa, supt povăţuitoriul Csifia, carele cuprinzînd toate cîte era pre şes, au luat cetăţuica ce se numeşte Boión.“ Aşişderea scrie Zonara [2].

La anul 963 s-au arătat că Samoil, craiul bulgarilor şi al românilor celor de-a dreapta Dunărei, carii în tîmpul de-acum se numesc coţovlahi sau ţinţari, au fost diaoş român cu toată viţa şi seminţa lui. Aci înseamnă că pre Domitian Caucanul şi pre Ibaţa, carii se pomenesc aci, numele încă-i arată a fi fost români, căci nu sînt nume sloveneşti, ci lătineşti [a].

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad annum 40 Basilii Bulgaroctoni.

[2] Zonaras, tom. 2, p. 226./

283 **Anii 1015—1017.** „Tot întru acela an“, zice Chedren [1], „în indictionul 14, împăratul eşind din Ţarigrad, au venit în Triadiţa şi încungiurînd cetăţuica Pérnicon zisă, o-au bătut în 88 de zile şi neputîndu-o lua, s-au dus în Mosynopoiu. Acolo odihnindu-şi oastea, primăvara au întrat în Bulgaria şi încungiurînd Cetăţuica-cea-Lungă, o-au luat, apoi trimeţînd în cîmpii Pelagoniei pre David Arionitul şi pre Constantin Diogen, de-acolo au adus multe dobitoace şi mulţi oameni... De-aci mergînd pînă la Castória, au cercatu-o şi aflîndu-o aşa de tare, cît nu se putea bate, s-au înturnat pentrucă luasă cărţi de la Ţiţichie, prefectul Drăştiorului, fiiul patrichiului Theudat Ivérului, prin care se înştiinţa că Crácra au strîns foarte mare oaste şi unindu-se cu Ioann Vladisthlav, pre paţinachi încă i-au tras la sine şi vreau se năvălească în ţinutul romanilor. Turburîndu-se prin cărţile acestea, îndată ş-au mutat calea şi trecînd au luat cetăţuica Bosógrada şi o-au ars, Berréa o-au dires şi stricînd cetăţuicile din pregiurul ostrovului şi al Moliscului, au stătut, înştiinţîndu-se că năvălirea lui Cracra şi a lui Ioann Vladisthlav, carea voise a o face, s-au împedecat, necăpătînd ajutoriu de la paţinachi. Înturnîndu-se au bătut Seténa, unde avusese cetate Samoil......

După acestea au trimis asupra lui Ioann Vladisthlav, carele nu era departe de el, pre Constantin Diogen cu scoalele Apusului şi ale thessalonicenilor. Acelora, după ce s-au dus, Ioann Vladisthlav le-au pus leşuri. Aceasta văzîndu-o împăratul, el însuş au mers călare înaintea oştilor şi numai atîta zicînd: « Cine e ostaş vie după mine! » au strins calul în pinteni. Văzînd cei înainte trimişi ai lui Ioann Vladisthlav îndrăznirea împăratului, s-au spăimîntat şi înturnîndu-se la tabăra lor, alta n-au strigat, fără numai: «βεζεῖτε ὁ Τζαίσαρ!, vedeţi pre împăratul!» şi toţi au prins fuga 284 dimpreună cu Ioann Vladisthlav. Diogen cu ai săi, căpătînd/ inimă, i-au gonit şi mulţi au tăiat; prins-au şi 200 de călăreţi îmbrăcaţi în ferr şi cai şi bagagia lui Ioann Vladisthlav şi pre văru-său. Împăratul săvîrşînd acestea s-au înturnat la Bodéna şi de-acolo, după ce au întocmit toate, în Ţarigrad, în 9 ianuarie al îndictionului 15, în anul de la zidirea lumei 6526 (iară de la naşterea lui Hs. 1017).“

Aci încă înseamnă că ostaşii lui Ioann Vladisthlav au fost mai cu samă români de viţă, precum şi el, almintrelea cum ar fi strigat: „Vedeţi pre împăratul!“ chiar româneşte, măcarcă Chedren, ca grec, reu au scris cuvintele.

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad ann. 41 imperatoris Basilii II Bulgaroctoni.

---

[a] Şincai utilizează etimologia în cercetarea lui istorică. Totuşi, progresele acesteia erau încă destul de mici pentru ca rezultatele obţinute să fie trainice. Ibaţa, în orice caz, nu pare românesc.

Anii 1018, 1019. „Ioann Vladisthlav (iarăş Chedren[1] zice) scăpînd de primeşdia mai sus zisă, s-au dus se bată Dyrrahiul şi începînd războiul s-au omorît, nu se şti de cine, după ce au domnit doi ani şi cinci luni; despre a căruia moarte înştiinţîndu-se împăratul prin prefectul Dyrrahiului, patrichiul Nichifor Pegonítul, îndată au pornit. Şi după ce au venit la Odriu, l-au întîmpinat fratele şi feciorul lui Cracra celui vestit, aducîndu-i bună veste, că se supune împăratului Pernicul cel Mare şi alte cetăţuici, pînă în 35, cărora după vrednicia lor mulţemindu-le, pre Cracra l-au făcut patrichiu şi el au venit în Mosynopoiu. Acolo au venit la dînsul soli din Pelagonia, din Morovísd şi din Lipéniu, supunîndu-se cu cetăţile lor împăratului. De-acolo au mers la Serra împăratul şi au venit la dînsul Cracra, aducînd cu sine pre aceia carii fusese preste cele 35 de cetăţuici, ce se supusese, şi toţi s-au priimit cu cinste; venit-au şi Dragomúz dînd Strumpiţa şi aducînd cu sine pre patrichiul Ioann, prefectul Háldiei, carele, prins fiind de Samoil craiul, 22 de ani robise şi pentru aceaia pe Dragomuz încă l-au făcut patrichiu, împăratul. Cît s-au apropiat de Strumpiţa împăratul, au venit la dînsul David, arhiepiscopul Bulgariei, cu cărţi de la Maria, văduva lui Ioann 285 Vladisthlav,/ carea făgăduia că va da toată Bulgaria, numai de va dobîndi niscare cereri.

Venit-au şi Bogdan, domnul cetăţuicilor, celor din lăuntru ὁ τῶν ἐνδοτέρῳ κάστρων τοπάρχης şi el încă s-au făcut patrichiu, pentrucă de mult ţînea cu împăratul şi omorîse pe socru-său.

De-acolo au mers la cetatea Scopia zisă şi lăsînd mai mare preste dînsa pre patrichiul David Arionitul, s-au înturnat prin cetăţuicile Stypeiu şi Prósac ..... De-acolo plecînd spre dreapta, au întrat în Ahrida ..... carea cetate era cea căpetenească în toată Bulgaria şi scaunul crailor era întrînsa şi acolo se ţînea visteriile pre care deschizîndu-le împăratul, au aflat întrînsele mulţi bani, coroane alcătuite din petri scumpe, veşminte întraurite şi o sută de măji de aur, care toate le-au cheltuit în ostaşi, în loc de congiariu. Preste Ahrida au pus mai mare pre patrichiul Evstatie Dafnomél, dîndu-i buni păzitori. Apoi au eşit în tabără, de au priimit pre văduva lui Ioann Vladisthlav cu trei feciori şi şese fete. Aducea dînsa cu sine şi pre un fecior de căpătat al lui Samoil şi doao fete ale lui Radomer (almintrelea Gavriil Roman), feciorului lui Samoil, şi cinci feciori tot ai aceluia, dintre carii unul fusese orbit de Ioann Vladisthlav atunci cînd au omorît acesta pre Radomer şi pre muierea lui şi pe Vladimer, ginerele lui Samoil. Mai avea Maria, din Ioann Vladisthlav, şi alţi trei feciori; ci aceştea fugise în muntele Tmor, carele e unul din vîrvurile munţilor Cheraunniceşti. Împăratul pre Maria o-au priimit cu blîndeţe şi au poruncit se-o ţînă cu ceialalţi.

Afară de aceştea şi alţi bulgari din cei mai de frunte s-au împreunat cu împăratul, precum Nestoríţ, Zaríţ şi Dobromer cel mai tinăr, fieştecare cu ostaşii săi, şi pre toţi i-au priimit împăratul cu blîndeţe şi i-au cinstit, cum i se cuvinea lui.

Ba, ce e mai mult, şi Prusian, feciorul lui Ioann Vladisthlav, cu fraţii săi, despre carii am zis mai în sus că fugise în muntele 286 Tmor, îndelungata încungiurare / ne mai putîndu-o răbda..... au poftit de la împăratul securitate, şi au făgăduit că se vor supune, cărora omeneşte le-au respuns....... Din Prespa s-au dus împăratul în Diáboiu şi acolo şezînd în thron, au priimit pe Prusian cu fraţii lui; pre carii mîngăindu-i cu cuvinte dulci şi pline de omenie, pe Prusian l-au făcut magistru, iară pre cei doi fraţi ai lui i-au făcut patrichii.“

După acestea scrie acelaşi Chedren că pre Maria, muma lui Prusian, încă o-au făcut împăratul zostă, carea cinste era între mueri, ca şi a fi patrichiu, între bărbaţi.

Bogdan, domnul cetăţuicilor celor din lăuntru, despre carele scrie Chedren la anii aceştea, mi se vede a fi fost topárh preste Constanţia şi celealalte cetăţi, ce sînt de-a stînga Dunărei, adecă în Valahia de-acum, despre care s-au făcut cuvînt la anul 972, carea părere a mea, căci are fundămînt, mă face a crede că Bogdan încă au fost român, ca şi Cracra şi toţi cei ce sînt din seminţa Comitópulilor. Vezi şi acelea care am scris la anul 963.

Aşa au cuprins deodată Vasilie al doilea Bulgaroctonul toată Bulgaria şi, precum scrie Nichita Honiat[2], am făcut testămînt (diată) ca, de cumva se vor scula oarecînd şi românii, aşa se lucreze cu dînşii, cum au lucrat el cu bulgarii, carea diată o-au pus în mînăstirea lui Sosthenie în Ţarigrad, precum mai pre larg se va arăta la anul 1187.

---

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad ann. 41 imp. Basilii secundi Bulgaroctoni. [2] Nicetas Choniates, lib. 1, cap. 6, de imp. Isaacio Angelo.

Anul 1021. Bessi sau bisseni, despre carii s-au făcut pomenire la anul 970, în anul de-acum, fără de veste au năvălit în Ardeal şi multă pagubă făcînd, iară s-au înturnat la ale sale[1]. Gheorghie Ieremie Haner[2] se îndoiaşte de n-au omorît în anul de-acum Sunad pre Othum, despre carii am cuvîntat la anul 889.

[1] Bonfinius, f. 181; Chartuitius, f. 187; Timon in *Epitone chronologica*, f. 3.
[2] Georgius Ieremias Haner, periodi primae § 14. /

287 **Anul 1024** Murind în anul acesta, fără de moşteni, împăratul Apusului, S. Henríc al doilea, fratele Gisélei şi cumnatul Sîntului Stefan, craiului unguresc, acesta au cercat cădinţa carea o avea fiiul său S. Emeric, în Bavaria, de pre mumă-sa, Gisela, şi drept aceaia s-au şi certat cu împăratul Apusului, Conrád al doilea, următoriul Sîntului Henric, pentru Bavaria[1].

[1] Kortholt, p. 396; Stiltingus, f. 136 seq.

Anul 1026 Murind împăratul Vasile al doilea[a] Bulgaroctonul, i-au urmat frate-său, Constantin al optulea, supt a căruia împărăţie, precum scrie Chedren[1]: „Paţinachii au năvălit în Bulgaria şi pre mulţi oameni, povăţuitori şi oşti, au omorît şi prins. Drept aceaia împăratul Constantin al optulea au făcut povăţuitoriu Bulgariei pre Constantin Diogen, prefectul Syrmiului, carele mai adese ori lovindu-se cu paţinachii, mai pre-urmă i-au bătut şi întirindu-i preste Dunăre, i-au silit se rămînă acolo." Aşişderea scrie Zonara[2].

[1] Georgius Cedrenus in *Comp. historico* ad ann. 1 imp. Constantini octavi.
[2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 228.

Anul 1029 Despre Prusian, fiiul lui Ioann Vladisthlav, craiul Bulgariei, despre carele am cuvîntat la anul 1019, aşa scrie Chedren[1] la anul de-acum: „În vremea aceaia pîrît fiind Prusian bulgarul

---

[a] Împăratul Vasile al II-lea Bulgaroctonul a murit la 15 decembrie 1025.

(mai bine ar fi scris «românul») şi magistrul că înţelegîndu-se cu Theodora, sora avgustei Zoe, vrea se răpească împărăţia, s-au pus supt pază în mînăstirea lui Manoil şi îngroşindu-se prepusul, i-au scos ochii, şi pre mumă-sa, Maria zosta, o-au lepădat din Ţarigrad." Aşişderea scrie Zonara[2].

[1] Georgius Cedrenus in *Compendio historico* ad ann. 1 imp. Romani tertii, Argyri.
[2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 230.

Anul 1030. Certarea carea o avea S. Stefan, craiul ungurilor, cu împăratul Apusului, Conrád al doilea, pentru Bavaria, cum s-au zis la anul 1024, atîta au crescut cît în anul acesta s-au venit la 288 arme, ci nu îndelung/ au ţinut războiul, căci murind S. Emeric, pentru a căruia cădinţă se pornise, în grabă s-au aşezat[1].

[1] Chartuitius in *Vita S. Stephani*, f. 190; Thuroczius, f. 97; Ranzanus, f. 356; Timon in *Epitome chronologica*, f. 3.

Anul 1031. Despre Prusian mai pre-urmă aşa scrie Chedren[1]: „În anul de la zidirea lumei 6539, în îndictionul 14, pe Prusian l-au tuns călugăr, iară pre mumă-sa, de la mînăstirea Vuchelláriului din Mantinéu, o-au trecut în Thrachia".

Tot întru acesta an au murit şi S. Emeric, fiiul Sîntului Stefan, craiului unguresc[2], şi după dînsul au murit şi mumă-sa, Gisela; căci, scrie Ens[3]: „Muma lui Emeric încă nu mult au trăit după fiiul său, după a căriia moarte Stefan ş-au luat altă muiere, iarăş Gisela numită, din familia burgundilor". Gisela aceasta, nu cea dintîiu, au îndemnat pre Sébus se scoată ochii lui Vázul, pre carele vrea S. Stefan, după ce i-au murit feciorul Emeric, se-l lase craiu în locul său[4]. De o întîmplare ca aceasta s-au temut şi Andreiu, Bela şi Levénta, rudeniile Sîntului Stefan, şi drept aceaia au fugit întîiu în Bohemia, apoi în Polonia[5].

[1] Cedrenus, tom. 2, p. 729. [2] Chartuitius, Thuroczius, Ranzanus et Timon, ll. cc. [3] Ens, p. 41. [4] Thuroczius, f. 97, 98; Bonfinius, f. 185. [5] Thuroczius, f. 98 et 103; Bonfinius, f. 185 et 194.

Anul 1032. La anul acesta, aşa scrie Chedren[1]: „În anul de la zidirea lumei 6540, în 28 iulie, sîmbătă, la doao ceasuri ale nopţei, au trecut o stea de la ameaz spre mează-noapte, carea au luminat tot pămîntul cu razele sale. Şi puţin după aceaia, tristă veste au venit despre lucrurile romanilor, adecă, cum că aravii jăfuesc Mesopotamia; paţinachii, trecînd Dunărea, Mesia-de-Gios; sarachinii — marginile Illyricului ... Şi ceialalţi s-au întumat acasă nevătămaţi. numai sarachinii s-au bătut.“ Aşişderea scrie Zonara[2] şi Calvisie[3].

[1] Cedrenus, tom. 2, p. 730. [2] Zonaras, tom. 2, p. 232. [3] Calvisius in *Opere chron.* ad h. a.

Anul 1035. În anul de-acum, după cum scriu Chedren şi Zonara[2],
289 paţinachii, trecînd Dunărea, au prădat / toată Bulgaria, Thrachia şi Machidonia, în carea pradă, ce n-au trebuit se pătimească şi beţii români?[a]

[1] Cedrenus ad annum primum Michaelis quarti Paphlagonis augusti. [2] Zonaras tom. 2, p. 236.

Anul 1036. „La anul de la urzirea lumei 6544, în îndictionul 4, primăvara (zice Chedren[1]), paţinachii de trei ori s-au slobozit în ţînutul romanilor, stricînd toate cîte le-au fost înainte, şi pre cîţi au prins, pre toţi i-au omorît cu nespuse chinuri, nepărtinind la vreo vîrstă; vii încă au prins pre 5 povăţuitori, pre Ioann Dermocaítul, pre Barda Peţ, pre Leon Calcotúba, pre Constantin Pterótul şi pre Mihail Strabotricariu.“ Aşişderea scrie Zonara[2].

[1] Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. 2 Michaelis quarti Paphlag. augusti. [2] Zonaras, l. c

Anul 1038. Anul acesta e foarte vestit, nu numai la istoricii cei ungureşti, ci şi la cei streini, pentru moartea Sîntului Stefan, celu dintîiu craiu al ungurilor; ci nu toţi istoricii se nărăvesc în anul acesta. Eu am urmat celor mai vrednici de credinţă, lui Turoţie[1] şi lui Ranzan[2] şi pentru aceaia pun moartea Sîntului Stefan la anul acesta. Tu ceteşte pre Haner[3] şi mai multe vei afla întrînsul.

[1] Thuroczius, f. 98. [2] Ranzanus, f. 356. [3] Georgius Ieremias Haner, period. 1 § 18.

Anul 1039. După moartea Sîntului Stefan, prin ajutoriul Giselei văduvei, crăiesei ceii din familia burgundilor, s-au făcut craiu unguresc Petru Alemannul[1], pre carele l-au şi încoronat ungurii în anul acesta[2].

„Întru acesta an[a], zice Chedren[3], s-au rădicat şi bulgarii asupra romanilor, cu acest prilej: oarecare bulgar, anume Petru, poreclit Delean, şerbul unui ţarigrădean, au fugit din Ţarigrad şi îmblînd
290 prin Bulgaria, au venit pînă la Morava şi Bălgrad, care sînt / cetăţile Pannoniei de-a dreapta Dunărei, vecine cu ţînutul unguresc şi zicînd că el iaste fiiul lui Roman şi nepot lui Samoil (craiul Bulgariei), au pornit pre bulgari — de l-au crezut şi l-au făcut craiu Bulgariei. De-aci l-au dus în Nais şi Scopia, cele mai de frunte cetăţi ale Bulgariei, pretutindenea craiu binevestindu-l şi amar omorînd pe grecii pe carii afla. Aceasta înţelegîndu-o Vasilie Synadém, prefectul Dyrrahiului, în grabă au strîns oştile de-acolo şi le-au dus în coantra lui Delean ... iară după ce au sosit la locul ce se chiamă Debra, s-au sfădit cu tribunul Mihail Dermocaitul, carele l-au pîrît că vrea se răpească împărăţia; pentru aceaia împăratul l-au măzălit şi trimeţîndu-l în Thessalonica, l-au pus supt pază. Dermocait, căci acesta au urmat lui Synadem, nebuneşte purtînd deregătoria, în scurt tîmp toate le-au răscolit. Pentrucă aceia, pre carii i-au jăfuit fără dreptate, — s-au sculat asupra lui, şi el, sîmţînd leşurile, au fugit noaptea. Ei, aşadară, temîndu-se de împăratul, aiavea s-au desdinat de către împăratul; şi pre unul dintre ostaşi, carele era ştiut de înţelept şi de tare, anume Teihomér, l-au rădicat împărat Bulgariei. Despărţîndu-se în doao bulgarii şi cunoscînd craiu, unii pre Delean, alţii pre Teihomer, Delean au chiemat prin cărţi pre

---

[a] Pecenegii năvălesc de două ori peste Dunăre. Şincai fixează ca date anii 1032 şi 1035. Ambele cifre trebuie însă corectate cu un an — 1033 şi 1036.

[a] Răscoala lui Petre Dolianus sau Delean a avut loc în anul 1040.

Teihomer să se unească la olaltă, apoi după ce ş-au unit oştile, pre toţi i-au chiemat şi le-au cuvîntat că de-l cred pre dînsul a fi din sînge crăesc, precum şi iaste din Samoil prăsît, şi poftesc se le fie craiu, se lepede pre Teihomer, almintrelea el însuş se va lăsa şi crăimea o va da lui Teihomer. — După ce au zis acestea, s-au făcut mare larmă şi strigînd că numai pre Delean îl voesc craiu, pre Teihomer îndată l-au ucis cu petri. Delean remînînd craiu sîngur, oştile sale le-au povăţuit la Thessalonica împrotiva împăratului. Ci împăratul, fără vreun rînd, ş-au tras oastea spre Ţarigrad, lăsînd toată bagagia, aurul, argintul şi sculele, se le ducă după dînsul domesticul Manuil Ibaţa, carele luînd toate la sine, cu oarecare
291 evnuh/ şi cubiculariu, anume Cheonít, au trecut la Delean....

Almintrelea Delean bine s-au purtat, căci trimeţînd cu oaste pre Caucan, au luat Dyrrahiul. Anthim încă trimis fiind cu altă oaste în Grecia, au bătut pre Alacasséu la Theba, omorînd mulţi thebani. Atunci s-au plecat bulgarilor şi ţînutul Nicopoiului, luînd afară Naupáctul. Pentrucă trimis fiind în ţînutul acela, un ţarigrădean, anume Ioann Cuţomýt se scoată tributul, mai aspru şi nedrept purtîndu-se cu lăcuitorii, şie însuş ş-au căştigat osîndă şi lor le-au dat prilej de a se pleca de la împărăţie. Căci l-au tăiat tot dăraburi, pentru scumpetea lui şi blestămînd pre împăratul romanilor, scuturînd jugul, s-au unit cu bulgarii, nu atîta pentru dragostea lui Delean, cît pentru ura Orfanotrófului. — Pentrucă împăratul Vasilie (Bulgaroctonul), cînd au supus pre bulgari, nemica au mutat din cele obicinuite, nici au stors mai mare dare, de cum au fost supt Samoil; adecă, ca fieştecare bulgar (şi român) carele avea un jug sau o păreche de boi se dea în commun un modiu sau găleată de bucate şi altul de meiu sau mălaiu mărunt şi o vadră de vin. Orfanotroful acestea le mutase în bani; care lucru, nesuferindu-l nicopolitanii, — s-au înturnat la cei de un neam cu dînşii.“

Adecă la români, pentrucă, începînd de la Samoil, toţi craii Bulgariei au fost români pînă atunci, pînă ce au cuprins turcii de-acum Bulgaria. Precum s-au arătat la anii mai dinnainte, începînd de la anul 963 şi se va arăta la cei viitori. Despre Ibaţa şi Caucan, vezi care am scris la anul 1014. Doară şi Anthim au fost român, căci cam aşa îi sună numele.

---

[1] Thuroczius, f. 98, 99; Ranzanus, f. 357. [2] Petrus de Reva, *Centur.* f. 3, in margine. [3] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad ann. 6 Michaelis quarti Paphlagonis aug.

Anul 1040. La anul acesta scrie Chedren[1], zicînd: „În anul de la
292 facerea lumei 6549, îndictionul 9, luna lui septemvrie,/ patrichiul Alusian, prefectul Theodosiopoiului, fiiul al doilea al lui Aaron (fratelui lui Samoil), fugind fără de veste din Ţarigrad, au trecut la Delean. Pentrucă, pîrît fiind de nedreptate, mai nainte de a i se lua şi cerca causa, Ioann, fratele împăratului, au stors 50 de funţi de aur de la dînsul şi i-au luat şi o mueruşcă frumuşică, pre carea o ţînea în Harsian; şi după ce mult s-ar fi rugat împăratului şi n-ar fi dobîndit se i se facă dreptate, desnădăjduind despre lucrurile sale, s-au îmbrăcat în veşmînt armenesc şi făcîndu-se a fi şerbul lui Vasilie Theodorocánul şi că merge în Thessalonica la împăratul, pre-ascuns au fugit şi au mers în ostrov, unde se tăbărîsă Delean cu toată oastea. Cu mare bucurie au priimit Delean pre Alusian, temîndu-se ca nu cumva să se închine bulgarii lui Alusian, ca unuia ce era născut din sînge crăesc; drept aceaia l-au priimit (precum se vedea) soţ şi l-au trimis cu 40.000 de ostaşi se bată Thessalonica, preste carea atunci era mai mare patrichiul Constantin, vărul împăratului. Agiungînd acolo Alusian, cetatea o-au închis cu şanţ şi ducînd maşine, cu tot de-adinsul o-au bătut; ci după ce în zădar o-ar fi bătut în şese zile, de pretutindenea fiind alungat şi desnădăjduind de a o putea lua, s-au sfătuit se-o cuprindă cu îndelunga încungiurare. Ci cetăţenii în oarecarea zi au eşit la mormîntul mucenicului Dimitrie şi toată noaptea rugîndu-se s-au uns cu mirul care izvoreşte din mormînt, apoi deschizînd porţile, cu o inimă s-au slobozit asupra bulgarilor, avînd şi Leghionul celor Inimoşi cu sine şi spăriind pre nemici cu năvălirea lor cea fără de veste, i-au fugărit, nendrăznind cineva a sta sau a se apăra. Povăţuitoriul oastei romanilor au fost însuş mucenicul... Au căzut dintre bulgari ca la

15.000 şi s-au prins nu mai puţini, ceialalţi cu ruşinoasă fugă au scăpat la Delean, dimpreună cu Alusian." Aşişderea scrie Zonara[2].

---

[1] Georgius Cedrenus ad ann. 7 imp. Michaelis quarti, Paphlagonis. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 241.

293 **Anul 1041.** „După ce s-au întîmplat perderea, la anul/ trecut spusă (zice Chedren[1]), împreunîndu-se Delean cu Alusian, au început a gîndi reu unul de altul; acesta, ruşinat fiind pentru perdere, acela, judecînd că au fost vînzare; pentru aceaia unul altuia tindea laţ şi cerca prilej de a se perde. Mai pre-urmă Alusian sfătuindu-se cu unii din pretenii săi, au chiemat pre Delean la ospăţ şi acolo, după ce s-au îmbătat Delean, neştiind vrunul dintre bulgari, i-au scos ochii, apoi el au fugit în Mosynopoiu la împăratul. Pre Alusian împăratul l-au făcut magistru şi l-au trimis în Ţarigrad la Orfanotrof, iară el au trecut prin Thessalonica în Bulgaria şi prinzînd pre Delean, l-au trimis în Thessalonica. De-acolo mergînd mai în lăuntru, împlătura cea din lemne făcută de Manuil Ibaţa ca se împedece oştile împăratului, şi el se ţînă cele din lăuntru, în grabă o-au stricat şi rîsipind adunarea bulgarilor, au prins pre Ibaţa. După aceaia rînduind lucrurile Bulgariei şi cine se fie mai mare preste dînsa, s-au înturnat în Ţarigrad, ducînd cu sine pre Delean şi pre Ibaţa."

Aşişderea scrie Zonara[2].

Petru Alemannul, al doilea craiu al Ungariei, nebăgînd în vreo samă pre unguri, al cărora craiu era, deregătoriile cele mai mari le-au dat nemţilor şi tălianilor, pentru carea faptă a lui ungurii s-au busurcat şi l-au lepădat din crăime[3], punînd în locul lui craiu pre palatinul Aba[4], carele, fost-au ungur sau coman, adecă român, iarăş fost-au cumnat sau nepot Sîntului Stefan? vezi pre Haner[5].

---

[1] Georgius Cedrenus ad ann. 7 imp. Michaelis quarti, Paphlagonis. [2] Zonaras, tom. 2, p. 242. [3] Thuroczius, f. 99; Ranzanus, f. 357; Bonfinius, f. 189. [4] Iidem Ranzanus et Bonfinius, ll. cc. [5] Georgius Ieremias Haner, period. 2 § 23, nota h.

Anul 1042. Petru, al doilea craiu al ungurilor, după ce s-au măzălit, au fugit în Bavaria, la împăratul Apusului, Henric al treilea, de carele s-au priimit cu dragoste; pentru aceaia craiul Aba s-au mîniat foarte şi în anul acesta au prădat Austria şi Bavaria, apoi/
294 cu mare dobîndă înturnîndu-se, ca se îmblînzească pre Henric, se nu-ş facă destul, multe i-au dăruit şi mai multe i-au făgăduit[1].

---

[1] Thuroczius, f. 100; Bonfinius, f. 190.

Anul 1044. Aba, al treilea craiu unguresc, aşezîndu-se în scaun, fără de vreo frică pre supuşii săi mai tare i-au năcăjit decît Petru; drept aceaia unii dintre unguri au fugit la împăratul Henric şi s-au rugat se-i mîntue de tyrănnia lui Aba. Iară împăratul, în anul deacum, luînd pe Petru (despre carele gîndea că se va omeni de-aci înainte) cu sine, cu mare oaste au întrat în Ungaria şi bătîndu-se cu Aba la Iaurin, l-au învins şi fugărit, pre carele în fugă l-au şi omorît ungurii săi, iară pe Petru l-au dus în Alba cea crăiască şi l-au încoronat a doaoa oară, fiind de faţă şi împăratul.[1]

---

[1] Thuroczius, f. 102; Bonfinius, f. 191; Timon, f. 4.

Anul 1047. Petru Alemannul, întru a doaoa crăime, mai întîiu s-au purtat bine, iară după aceaia mai reu au fost decît în crăimea cea dintîiu[1]. Pentru aceaia Visca, Búa şi Búcnav (dintră carii aceşti doi de pre-urmă au fost feciorii lui Giula celui mai Tînăr, despre carele am scris la anul 1002) s-au sfătuit se aducă pre Andreiu, despre carele am cuvîntat la anul 1031, din Polonia şi se-l pună craiu; ci vădindu-li-se sfatul, cu amară moarte s-au omorît de Petru[2]. Întîmplarea aceasta văzîndu-o ţeara, s-au strîns şi în anul de-acum au trimis solii săi se aducă pre Andreiu[3] şi pre Leventa, căci Bela s-au fost căsătorit în Polonia[4], apoi au omorît pre toţi streinii carii fusese de Petru înălţaţi la deregătorii[5]. De una ca aceasta temîndu-se şi Petru, au vrut se fugă în Austria, ci l-au tras din cale cei ce păzea şi l-au istovit, dară cum? vezi pre Haner[6]. După moartea lui Petru, aşadară, ungurii ş-au încoronat craiu tot întru acesta an pre Andreiu cel dintîiu[7], carele fiind bătrîn şi neavînd moşteni, căci Leventa murise, au chiemat pre frate-său, Bela, din Polonia și i-au dat a treia parte din Ungaria se-o stăpînească[8]. Fașing[9] zice că partea a treia au fost Ardealul.

295 [1] Thuroczius, f. 104; Ranzanus, f. 357. [2] Thuroczius, l. c.; Bonfinius, f. 194. [3] Thuroczius, f. 107; Bonfinius, f. 196. [4] Thuroczius, f. 104/; Bonfinius, f. 194. [5] Thuroczius, f. 104 seqq.; Bonfinius, f. 195; Ranzanus, f. 357 seq. [6] Georgius Ieremias Haner, period. 2 § 31. [7] Thuroczius, f. 108. [8] Thuroczius, f. 108; Bonfinius, f. 199. [9] Faschingius, *Novae Daciae* part. 3, p. 108.

Anul 1048. Andreiu întîilea uitîndu-și făgăduința carea o făcuse frate-său, lui Bela celui dintîiu, ca el se-i urmeză în crăimea ungurească, în anul de-acum s-au căsătorit, luînd pre oarecarea Agmúndă, fată de rus, din carea au născut doi feciori, pre Salomon și pre David[1].

[1] Thuroczius, f. 108; Bonfinius, f. 199; Ranzanus, f. 358.

Anii 1049 și 1050. Cine vrea a ști tot neamul paținachilor, carii almintrelea s-au numit paținachite și peucenégi, cetească pre Constantin Porfyroghenetul[1], pre Chedren[2] și pre Zonara[3], carii destul de larg scriu nu numai urzirea și împărțirea neamului acestuia, ci și lăcașurile lui. Eu numai acelea le voiu însemna la anii aceștea, care se țîn de *Cronica românilor*. Așadară știut se fie că paținachii, pe vremea aceasta, țînea tot pămîntul, cît iaste întră o parte a munților Carpatului, întră Boristen, întră Marea Neagră și întră Dunăre; adecă țînea și Moldova cu Bessarabia și o parte a Țerei Muntenești, căci toată Valahia nu o-au stăpînit, precum s-au arătat la anul 972. Preste paținachi, la anii de-acum, stăpînea ca un mai mare voivod, Týrah, om de luminată naștere, dară nici o vîrtute. Era între dînșii și alt bărbat, anume Cheghén, de prost neam, dară foarte bun ostaș. Tyrah, neputînd suferi vîrtutea lui Cheghen, vrea se-l potoapă; ci prinzînd de veste Cheghen, în anul 1049 au tras la sine doao neamuri din cele treisprăzece ale paținachilor și s-au apărat, tătuși l-au învins Tyrah, avînd unsprăzece neamuri în partea sa; drept aceaia Cheghen cu doaozeci de mii de paținachi au scăpat preste Dunăre la romani și făcîndu-se creștin cu toți ai săi, au dobîndit de-a dreapta Dunărei trei cetăți de la împăratul Constantin al noaolea Monómahul, din care adese ori se slobozea și jăfuia pre
296 paținachii lui Tyrah./ Pentru aceaia Tyrah au trimis la împăratul și s-au certat cu el pentru ce îngădue unele ca acestea; ci împăratul l-au rîs și pre soli i-au slobozit fără nici o ispravă. Tyrah încă după ce au înghețat Dunărea, au trecut cu 800.000 de paținachi în ținutul romanilor și în anul 1050 foarte mare pradă au făcut, ci nu îndelung le-au slujit norocul, pentrucă aflînd mult med în Bulgaria, a căruia dulceață și putere încă nu o știia, s-au îmbătat de med, carea înțelegîndu-o Cheghen de la unul carele fugise la el, cu magistrul Constantin Arionîtul, povățuitoriul Odriului, cu Vasilie Monahul, povățuitoriul Bulgariei și cu Mihail, fiiul lui Anastasie, prefectul Drăștiorului, au dat preste dînșii, carii, spăimîntîndu-se, au lepădat armele și s-au dat romanilor. Cheghen vrea ca pre toți se-i tae, ci Vasilie Monahul, pre aceia carii scăpase de mînile lui Cheghen, luîndu-le armele, i-au așezat în șesurile Sardichei, ale Naissului și ale Evțapélului. Pre Tyrah cu 140 de bărbați lîngă sine l-au dus la împăratul în Țarigrad, unde toți s-au botezat și foarte cinstindu-se, acolo au trăit în odihnă. Așa le scriu toate acestea Chedren și Zonara, la locurile mai sus aduse.[a]

Tot în anul 1050, s-au rădicat cu oaste asupra lui Andreiu, craiului unguresc, Henric al treilea, împăratul Apusului, pentru uciderea craiului Petru, și au încungiurat Pozonul, ci fără folos, pentrucă s-au întețit a se trage îndărăpt[4].

[1] Constantinus Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 37, p. 105. [2] Georgius Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. 7 imp. Constantini noni Monomachi. [3] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 257 seq. [4] Thuroczius, f. 109; Bonfinius, f. 199; Csatári, p. 147.

Anul 1051. De-anul acesta se văd a se țînea, care le scrie Zonara[1], zicînd: „Avînd romanii războiu cu turcii de la resărit, împăratul (Constantin Monomahul) au ales 15.000 de paținachi, și dîndu-le

---

[a] Evenimentele relatate de Șincai au loc în anii 1047—1048.

arme, cai și povățuitori din neamul lor, i-au trecut în Hrisópoiu și le-au poruncit se meargă în Iveria, dîndu-le și călăuzi. Carii, mergînd pînă la Damátrin, au stat, nici au vrut se meargă mai
297 încolo, ci înturnîndu-se pînă la strîmtoarea mărei, / lîngă mînăstirea sîntului Tarásie, au trecut marea înotînd cu caii, nici s-au oprit pînă n-au agiuns la neamul lor. Împreunîndu-se cu ceialalți paținachi și întinzîndu-și corturile lîngă țermurii Dunărei, au năvălit în Thrachia și de vro cîteva ori au învins oștile împărătești, cele asupra lor trimise, întru atîta sumețîndu-se, cît prin toată Thrachia și Machidonia alerga fără de vreo bîntuială și prăda toate, nu numai cele mai de departe, ci și cele mai aproape de Țarigrad. Mai pre-urmă au făcut pace cu romanii, pe 30 de ani; așa s-au sfîrșit războiul cu paținachii[a]." Așișderea scriu Chedren[2] și Glyca[3].

Henric al treilea încă gîndind că în anul acesta va fi mai norocos asupra ungurilor, s-au sculat cu oaste în coantra craiului Andreiu celui dintîiu, ci tare s-au înșălat cu nădejdea, pentrucă iarăș s-au învins și au trebuit se facă pace cu Andreiu, logodindu-și și fata, pre Sofia, după Salomon, fiiul lui Andreiu, carele era numai de cinci ani în vîrstă[4].

[1] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 258, 259. [2] Cedrenus, tom. 2, p. 778 seqq. [3] Glycas, p. 321. [4] Thuroczius, f. 110 seq.; Bonfinius, 200 f. seq.; Ranzanus, f. 358.

Anul 1053. Andreiu cel dintîiu, craiul ungurilor, fiind mai nainte logodit Salomon, fiiul său, cu Sofia, fata lui Henric al treilea, în anul acesta, preste făgăduința carea o făcuse frate-său Belei, l-au ncoronat craiu Ungariei; pentru care lucru supărîndu-se Bela, s-au dus la socru-său, în Polonia[1].

Iară despre paținachi, așa scrie Enghel[2]: „În Moldova și Bessarabia, care mai cu samă le lăsase paținachii, pre la anul 1053 s-au așezat uzii, polóvții și cumanii, carii era prăsiți dintr-un neam cu paținachii, drept aceaia lezne s-au amestecat cu remășițele paținachilor, carii s-au strîmtorit în Valahia de-acum". În cît iaste că paținachii sînt prăsiți dintr-un neam cu comanii, Anna Comnena[3] încă mărturisește, întărind că tot o limbă au.

Tot pe acest tîmp trăia Leon, arhiepiscopul Ahridei, carele multe au scris asupra lătinilor, pentru azime și sîmbete, supt împăratul Constantin Monomahul și patriarhul Cherulárie, pre cum
298 arată Lecvien[4]. / Ba încă și alt Leon, arhiereul Preslavei, carele iarăș au scris împrotiva lătinilor, precum iarăș Lecvien arată[5].

[1] Thuroczius, f. 111; Bonfinius, f. 201; Ranzanus, f. 358. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiquiore historia Valachiae*, part. 1, p. 140. [3] Anna Comnena, p. 235. [4] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 292. [5] Idem Lequien, tom. 1, p. 1220.

Anul 1057. La anul acesta așa scrie Ioann Schylițe[1]: „După ce ungurii au stricat pacea cu romanii, și paținachii au eșit din gaurile în care se ascunsese și vătăma țerile din vecini, împăratul (Isaachie Comnén) gătind acelea care sînt de lipsă oștilor la războiu, cu toate puterile au trecut în Triadița și acolo priimind solie de la unguri, după ce au făcut pace cu aceștea și după putere o-au întărit, au pornit în coantra paținachilor, ai cărora povățuitori (căci era împărțiți după neamuri) toți s-au plecat împăratului și au priimit pacea și pretenșugul; sîngur Sélte n-au vrut se dea mîna cu împăratul, bizuindu-se locurilor de lîngă Dunăre, unde fugise, și stanului de peatră ce era acolo, în care punîndu-și nădejdea, pre șes încă au eșit, gata fiind a se bate cu împăratul; ci în scurtă vreme au luat plata nebuniei sale. Pentrucă numai puțini ostași împărătești mergînd asupra lui, au fugit și locul cel de scăpat al lui, cuprinzîndu-se, din fundămînt s-au stricat. Iară împăratul, după ce l-au stricat pre el de tot, s-au dus la Lobíț, și acolo ș-au întins cortul."

Așișderea scriu Zonara[2], Glyca[3] și Anna Comnena[4]; iară Stritter[5] așa scrie: „În anul acesta, adecă de la facerea lumei 6566, în indictionul 2, întîia zi a lui septemvrie, s-au făcut împărat Isaachie Comnen, — și lucrurile aci spuse, curînd după aceaia s-au întîmplat“. Ci şi Zonara la locul mai sus adus zice că s-au întîmplat către sfîrşitul lui septemvrie din anul acesta.

---

[a] Pecenegii sînt trimiși împotriva turcilor în anul 1049. Au loc lupte cu pecenegii între anii 1050—1053 cînd se încheie o pace pe 30 de ani.

[1] Ioannes Scylitzes, p. 809, 810. [2] Ioannes Zonaras in *Annalibus*, lib. 18, num. 6. [3] Glycas, p. 323. [4] Anna Comnena, p. 89, 90. [5] Stritterus, *Patzinacicorum*, § 54 ad a.

Anii 1059 şi 1060. Bela cel dintîiu, carele în anul 1053 fugise în
299 Polonia, în anul acesta au venit cu ajutoriu/ leşesc în Ungaria, căruia eşindu-i înainte frate-său, Andreiu cel dintîiu, la Tysă fu lăsat de ai săi şi învins de Bela, apoi şi prins la Móşon, din sus de Iaurin (doară fugea la cuscrul său, pruncul Henric al patrulea, la carele trimesese mai nainte şi pre Salomon, fiiul său), din carea prinsoare, de au şi scăpat Andreiu, dară după aceaia tot au fost ucis în pădurea ce se chiamă Bócon, întru al doisprăzecelea an al crăimei sale. După a căruia moarte, ungurii n-au luat în samă încoronarea lui Salomon, ci în anul 1060 au încoronat loruşi craiu pre Bela cel dintîiu[1].

[1] Thuroczius, f. 111 seq.; Bonfinius, f. 202; Ranzanus, f. 359; Nadanyi, p. 76; Parschitius, p. 15; Timon, *Epit. chronol.*, f. 6.

Anul 1063. Craiul unguresc Bela cel dintîiu, în anul acesta, mergînd în Démeş, iară nu în Timişoară, cum amestecă Ciatári[1] Timişoara cu Demeşul, care nu e departe de Vísegrad[2], ş-au făcut un thron sau scaun crăesc foarte înalt, din care căzînd, aşa s-au zdrobit, cît în scurt tîmp au murit, întru al patrulea an al crăimei sale; după a căruia moarte, prin mişlocirea lui Henric al patrulea, sau al ministrilor lui, căci Henric era prunc de 13 ani, Salomon, fiiul lui Andreiu cel dintîiu, iarăş s-au făcut craiu unguresc şi s-au încoronat a doaoa oară[3].

[1] Tsatari, p. 151. [2] Anonymus in *Decretis et vitis regum Ung.*, part. 2, p. 45. [3] Thuroczius, f. 113 seq.; Ranzanus, f. 359; Bonfinius, f. 204 et 206.

Anul 1064. Gheza şi Ladislav, cei dintîiu apoi numiţi, fiii Belei celui dintîiu, carii fugise în anul trecut, după moartea tătîne-său, în Polonia, în anul de-acum au adus oaste leşească asupra lui Salomon, dară nu s-au bătut, căci s-au împăciuit se li se dea a treia parte din Ungaria şi Salomon fu încoronat a treia oară, ce nu s-au mai pomenit[1].

[1] Thuroczius, f. 114; Bonfinius, p. 207 seq.; Reva in *Centur.*, f. 6; Timon, *Epit. chron.*, f. 6.

Anul 1065. Despre descălecarea uzilor în Moldova şi Bessarabia
300 am vorbit/ la anul 1053, iară la anul de-acum, aşa scrie despre dînşii Ioann Schyliţe[1]: „Neamul uzilor — trecînd Dunărea — pre ostaşii carii îi oprea de la trecere, pre bulgari, zic, şi pre roman şi cei ce era cu dînşii, îndată i-au bătut. — Împăratul (Constantin IX Dúca) trimeţînd soli la mai marii neamului, cerca, fi-va cu putinţă se-i împace şi se-i tragă la sine cu daruri? — ci fiind neamul prea mare, drept aceaia năvălea în părţile Bulgariei, ca se aibă leafă şi acuma asuprea şi Thrachia cu Machidonia. Deci gătindu-se împăratul asupra lor, au venit veste că după ce s-au suit în luntri şi au trecut Dunărea, povăţuitorii lor, cei remaşi, de foame, de ciumă şi de bulgarii şi paţinachii cei din vecinătate bătuţi, cu totul s-au stîns.“

Aşişderea scriu Zonara[2] şi Calvisie[3], iară Enghel[4] zice: „Atunci prin multe perderi s-au fost împuţinat uzii, ci după aceaia au chiemat pre mai mulţi de la muntele Caucazului şi de la rîul Cuma la sine şi aceştea s-au numit apoi cumani“.

[1] Ioannes Scylitzes, p. 815 seq. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 274. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [4] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. historia Valachiae*, part. 1, p. 141.

Anul 1066. La anul de-acum, acestea scrie Schyliţe[1]: „Diogen, povăţuitoriul Sardicei, fiind el patrichiu, au cerut de la împăratul Constantin Duca se-l facă vestárh; iară împăratul i-au respuns: «Arătîndu-ţi lucrul, pofteşte plata» şi l-au slobozit deşert. Drept aceaia, eşind Diogen şi mergînd la Sardica, au dat preste nişte paţinachi, carii eşise se prădeze ţinutul acela, şi i-au bătut prinzînd pre mulţi vii, pre carii, cu căpetele celor morţi, i-au trimis la împăratul; pentru aceaia împăratul l-au făcut vestarh, scriindu-i : « Nu e darul mieu, o, Diogene ! ci e al vîrtutei şi tăriei tale »." Aşişderea scrie şi Zonara[2]./

301 Tot în anul 1066, ba şi în cel următoriu, au ţinut patriarhul Ţarigradului, Ioann Csifilín, sobor despre căsătoria cliricilor, în care sobor au fost de faţă arhiepiscopul Gothiei, ὁ και Γοτθίας, doară al Ardealului. Vezi anul 325 şi pre Lecvien[3].

[1] Ioannes Scylitzes, p. 820. [2] Ioannes Zonaras, tom. 2, p. 276. [3] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1244.

Anul 1067. Salomon, craiul ungurilor, întru atîta dragoste au trăit noao ani cu vării săi, Gheza şi Ladislav cei dintîi, cît în anul deacum laolaltă s-au sculat asupra bohemilor, carii năvălise în Ungaria[1].

[1] Thuroczius, f. 115; Bonfinius, f. 208; Ranzanus, f. 359.

Anul 1070. În acesta an iarăş laolaltă au bătut acei trei vări pre Osul, genărariul lui Giula, povăţuitoriului cunilor, carii năvălise prin Méseş în Ungaria, pre carii Ranzan[1] îi numeşte comani, iară Cheméni[2] şi Ciatári[3], vlahi sau români. Şi poate fi că Giula au fost următoriul lui Zoltan, povăţuitoriului Ardealului, precum scrie Haner[4], ci Ens[5] zice că cunii sînt remăşiţele gothilor. Dară eu mai zice-i-aş, remăşiţele romanilor celor vechi, din colonii lui Traian, căci şi Reva[6] nu-i chiamă cuni, ci comani, cum s-au chiemat şi românii după stîngerea cumanilor celor adevăraţi[a]. Vezi şi pre Turoţie[7] cu Bonfinie[8].

[1] Ranzanus, f. 359. [2] Kemény, p. 39. [3] Tsatari, p. 153. [4] Haner, periodi 3 § 55. [5] Ens, p. 50. [6] Reva, *Centur.*, f. 7. [7] Thuroczius, f. 116. [8] Bonfinius, f. 208.

---

[a] **Este adevărat că românii din Ţara Românească şi Moldova au fost sub stăpînirea cumanilor şi că uneori sub numele acestora erau cuprinşi şi românii supuşi lor; dar a-i identifica pe cumani cu românì este o eroare.**

Anul 1072. Pe vremea aceasta trăia Nichifor, episcopul cetăţei Belesbugdului din Bulgaria, cum scrie Lecvien[1].

[1] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1239./

302 **Anul 1073.** Bissenii, despre carii am cuvîntat la anul 970, în anul de-acum au năvălit în Ungaria, supt povăţuitoriul Cázar, dară fără de noroc, pentrucă fură învinşi de Salomon şi Gheza; şi învingîndu-se şi ajutătorii lor, grecii şi bulgarii, ungurii au luat Bălgradul din Serbia de-acum[1]. Cu prilejul acesta au început Salomon a se mînca cu Gheza[2].

[1] Thuroczius, f. 119; Bonfinius, f. 210; Reva, *Centur.*, f. 6. [2] Timon in *Epit. chron.*, f. 7.

Anul 1074. Sfada din anul trecut la atîta au venit între Salomon, Gheza şi Ladislav cei dintîiu, cît în anul de-acum s-au mers la arme, dară cu nefericirea lui Salomon, pentrucă acesta fu învins la Vaţ, de Gheza şi Ladislav, cu ajutoriul din Bohemia, de la Otón, cumnatul lui Gheza, şi silit se fugă în Ştiria cu muma şi muierea sa, după a căruia fugă, tot în anul de-acum, Gheza cel dintîiu fu încoronat craiu Ungarieĭ[1].

Iarăş la anul acesta, scrie Zonara[2] precum urmează : „În al treilea an al împărăţiei lui Mihail Parapinác, neamul crovaţilor, pre carii unii îi chiamă servii, vrînd se cuprindă Bulgaria, au luat vro cîteva locurí, ci învinşi fiind şi mulţi perind dintră dînşii, au perdut şi ce luase şi au fost siliţi a se înturna la ale sale.

Deci şi un şerb părintesc al împăratului, anume Nistor, carele era vestarh şi povăţuitoriu ţermurelui Dunărei, au strins arme asupra împăratului şi înţelegîndu-se cu un povăţuitoriu al paţinachilor, anume Tatu, s-au tăbărît tocma înaintea Ţarigradului şi dojenindu-se de împăratul se pună armele, au respuns că va face, de-i va da împăratul în mînă sau va istovi pre logofătul Nichifor, carele e ciuma împărăţiei şi perirea norodului. Nedobîndind aceasta de la împăratul, au lăsat Ţarigradul şi au prădat Thrachia, Machidonia şi cele mai de aproape ale Bulgariei, apoi au trecut la paţinachi."/

303 Aşişderea scrie Schyliţe[3], ci Striter[4] acestea le pune la anul 1070.

---

[1] Thuroczius, f. 121 seq.; Bonfinius, f. 215 seq.; Ranzanus, f. 360; Timon in *Epitome chron.* f. 7. [2] Zonaras in *Annalibus*, lib. 18, nro, 17. [3] Ioannes Scylitzes, p. 853. [4] Stritterus, *Patzinacicorum*, § 57.

Anul 1075. Henric al patrulea, împăratul Apusului, în anul acesta au venit în Ungaria, cu mare oaste, asupra lui Gheza, ca se-l lepede din thron şi se întoarcă pre Salomon, ci nebătîndu-se cu ungurii, s-au înturnat înapoi.[1]

---

[1] Thuroczius, f. 127; Bonfinius, f. 221 seqq.; Timon in *Epitome chronologica*, f. 7.

Anul 1077. La anul acesta, precum mi se pare, zice Zonara[1] scriind: „Întru aceaia mulţime de paţinachi au încungiurat Odriul şi tăbărîndu-se au prădat oştezele, pre carii cu bani i-au mulcumit Bryénnie, de s-au tras de la cetate". Aşişderea scrie şi Ioann Schyliţe[2].

Pre acest tîmp trăia şi Theofilact, arhiepiscopul Bulgariei, cel vestit pentru învăţătură[3].

Întru acesta an au murit şi Gheza cel dintîiu, craiul ungurilor, în 25 aprilie, căruia i-au urmat Ladisláv cel dintîiu, frate-său, carele tătuşi nu s-au încoronat, pînă ce nu s-au împăcat cu Salomon, în anul 1080, ci numai ca un povăţuitoriu au ocîrmuit Ungaria[4].

---

[1] Ioannes Zonaras in *Annalibus*, lib. 18, nro. 18. [2] Ioannes Scylitzes, p. 860. [3] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1224; Guilielmus Cave in *Historia litteraria*, tom. 2, p. 153. [4] Thuroczius, f. 129; Bonfinius, f. 224 seq.; Ranzanus, f. 360; Reva, *Centur.*, f. 6.

Anul 1079. La anul acesta au urmat lui Theofilact, arhiepiscopului Ahridei din Bulgaria, Leon Múngul, carele au hirotonit pre diaconul
304 Ioann cel trunchiu/ de o mînă, într-o sîmbătă, preot, apoi în dumineca ce au urmat, episcop Grebenului din Bulgaria[1].

---

[1] Dositheus Hierosolimitanus, lib. 3, *De patriarchis Hierosol.*, cap. 2, § 4; Michael Lequien in *Oriente christ.*, tom. 2, p. 294.

Anul 1080. Salomon, craiul ungurilor, după moartea lui Gheza celui dintîiu, destul au îmblat să se pună iarăş în scaun, ci ungurii nu l-au voit; drept aceaia în anul de-acum au făcut tocmeală ca Ladislav se remînă craiu şi lui se-i dea atîta venit, cu cît se poată trei ca un craiu[1]. Aşa întocmindu-se, Ladislav cel dintîiu încă s-au încoronat[2]; ba încă s-au şi însurat tot întru acesta an. Pentrucă scrie Schyliţe[3]: „Leon — Diabatenul trimis fiind în Mesemvria, acolo ocîrmuia lucrurile şi s-au împăciuit cu paţinachii şi cu comanii. Craiului Ungariei, Τῳ κράλη Οὐγγαρίας, încă i-au dat muiere pre Synadéna, fata soru-sa, cea născută din Theódul Synadén, carea, murindu-i bărbatul, iarăş s-au întors în Ţarigrad." Greşeşte aşadară Haner[4] scriind că numele muierei Sîntului Ladislav nu se află scris, dară mai reu greşesc Ranzan[5] şi Deseríchie[6], cînd scriu că Ladislav cel dintîiu în viaţa lui n-au fost însurat; căci Turoţie[7], Bonfinie[8] şi Petru de Reva[9] chiar arată cum că Prisca, carea s-au măritat după Ioann, cel întîiu născut fiiu al avgustului Alexie Comnen, în anul 1109, au fost fata Sîntului Ladislav.

Pre Mihail, episcopul Sardicei, îmbrăcat în veşmînturile arhiereşti, încă întru acest an l-au omorît un manihéu, anume Leca, pentrucă au ţinut cetatea sa supt ascultarea de împăratul Nichifor III Botoniát, carele s-au măzălit în anul viitoriu, 1081, prin Alexie Comnen[10].

---

[1] Thuroczius, f. 130; Bonfinius, f. 225; Ranzanus, f. 361; Timon in *Epitome chronol.*, f. 8. [2] Georgius Ieremias Haner, periodi 3, § 65, nota, p. 3; [3] Ioannes Scylitzes, p. 867. [4] Haner, periodi 3, § 33, nota hh. [5] Ranzanus, p. 363. [6] Desericius, tom. 2, f. 124. [7] Thuroczius, f. 140. [8] Bonfinius, f. 232. [9] Petrus de Reva, *Centur.*, f. 9. [10] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 303./

305 **Anul 1081.** Precum mi se vede, de anul acesta se ţîn care le zice Anna Comnena[1] scriind: „Oarecare neam schythicesc, prăsit din

saurómate, lăsîndu-şi locurile sale, au venit la Dunăre; şi pentrucă avea op de a se întocmi cu lăcuitorii cei de lîngă Dunăre, de îmbe părţile s-au trimis, carii să se sfătuiască; din cei noi coloni s-au trimis 5 bărbaţi, iară din ceialalţi s-au trimis Tatu şi Hale şi Sesthláv şi Saţa. — Dintre carii cel dintîi poruncea în Drăştior, al doilea în Bidína, ceialalţi în alte cetăţi sau locuri de lîngă Dunăre. Aceştea vorbindu-se în destul, au făcut legătură, după carea schythele fără de primejdie au putut trece Dunărea se jăfuiască ţinuturile de prin pregiur, bătînd şi cuprinzînd încă şi tîrgurile din marginea aceaia. După aceaia tătuşi făcîndu-se pace cu dînşii, s-au dat spre lucrarea pămîntului, semănînd bucate şi meiu.“

[1] Anna Comnena, p. 182.

Anul 1083. Schythele, despre carii vorbi mai nainte Anna Comnena, au fost comanii şi paţinachii, despre carii aşa scrie Enghel[1]: „Strimtorindu-se paţinachii prin uzi sau comani, la atîta au agiuns, cît în anul 1083 au golit Valahia şi s-au aşezat în Bulgaria“. Ci aceasta mai nainte s-au întîmplat! nu în anul de-acum[a].

Salomon, craiul unguresc, încă nendestulindu-se cu tocmeala, carea o făcuse cu S. Ladislav şi cu ungurii în anul 1080, au început a întinde cursă Sîntului Ladislav, pentru carea neodihnă, în anul de-acum, sau, cum scrie Han[2], în anul 1081, fu prins şi ţinut în Vissegrad, pînă ce au făgăduit că nu se va mai scula în coantra craiului Ladislav; aşa s-au slobozit în anul 1084[3].

[1] Ioannes Christ. Engel in *Antiquiore historia Valachiae*, part. 1, p. 141. [2] Han, p. 114. [3] Thuroczius, f. 130; Ranzanus, f. 361; Bonfinius, f. 225; Timon in *Epitome chronol.*, f. 8.

Anul 1085. Salomon n-au ţinut făgăduinţa făcută craiului Ladislav celui dintîiu, ci au fugit în anul de-acum la Cutesc, povăţuitoriul cunilor, căruia i-au jurat că-i va da de uric Ardealul, de-l va ajuta

306 se-şi capete îndărăpt scaunul cel crăesc[1]. La care/ cuvinte ale lui Turoţie, acestea înseamnă Haner[2]: „Cuvintele lui Turoţie: «*juravit quod Transilvanam provinciam proprietario jure ipsi traderet*» au jurat că Ardealul i-l va da se-l stăpînească cu propria sa cădinţă», sînt de a se lua bine în samă. Pentrucă de se zice chiar de acelaş Turoţie, că Cutesc au fost povăţuitoriul cunilor şi acesta au fost ardelean, cuvintele: *dux cunorum* atîta pot însemna, cît *dux Transsilvanorum*, drept aceaia Cutesc, căruia i-au făgăduit Salomon Ardealul de uric, mai nainte au stăpînit numai *jure alieno*, cu a altuia cădinţă, ca un ocîrmuitoriu supus craiului unguresc. Eu ţîn că Cutesc au fost îndată următoriu lui Giula.“ Pînă aci Haner. Iară tîu socoteşte acelea, care am scris la anii 1004 şi 1070 şi însuş vei judeca, că pe vremea aceasta românii din Ardeal se numea cuni sau comani, în loc de romani.

[1] Thuroczius, f. 130. [2] Haner, periodi tertiae *Regum Hung.*, § 67, nota u.

Anul 1086. Cutesc, priimind cererea şi făgăduinţa craiului Salomon, în anul de-acum, cu mare oaste au întrat în Ungaria, ci fu fugărit împreună cu Salomon, prin craiul ungurilor, Ladislav cel dintîiu[1].

[1] Thuroczius, f. 130; Bonfinius, f. 227; Timon in *Epitome chronologica*, f. 8.

Anul 1087. Salomon, fiind bătut de Ladislav cel dintîiu, în anul trecut, în anul de-acum au cercat norocul său în coantra Bulgariei şi a Thrachiei, mergînd cu ajutoriul cunilor, dară aşa încă nu s-au folosit, pentrucă împăratul Resăritului, Alexie cel dintîiu Comnen, supt carele era atunci Bulgaria, pre cuni[a] mai cu samă i-au tăiat şi Salomon încă a nevoe au scăpat din perire, carele după aceaia s-au făcut săhastru şi ca săhastru au şi murit[1].

[1] Thuroczius, f. 131; Ranzanus, f. 361; Bonfinius, f. 227; Peterfius, *Conciliorum Hungariae* tom. 1, f. 14 seq.; Iongelinus in *Notitia abatiarum ordinis Cisterciensis*; [1]Anna Comnena./

---

[a] Pecenegii au treout Dunărea în anul 1055. Despre ei vorbeşte Ana Comnena mai înainte. După trecerea Dunării, pecenegii aşezaţi între fluviu şi Balcani reuşesc să constituie unităţi politice idependente, rezistă încercărilor de creştinare şi constituie un permanent pericol pentru Imperiul bizantin pînă în anul 1091, cînd au fost distruşi în întregime: bărbaţi, femei, copii.

[a] Cunii din Şincai sînt pecenegii, care năvălesc în anul 1087, dar sînt înfrînţi în apropiere de Rodosto şi obligaţi să se retragă la nord de Balcani.

307 **Anul 1088.** După ce au bătut în anul trecut Alexie Comnen, împăratul Resăritului, prin genărarii săi, Nicolae Mavrocatacál și Rempețiotat, pre cunii craiului Salomon, carii se însoțise cu comanii și cu paținachii, cu carii mai de mulți ani se bătea împăratul Alexie Comnen, paținachii n-au trecut Dunărea, ci s-au așezat în Bulgaria. Aceasta înțelegîndu-o împăratul și temîndu-se ca nu cumva iarăș se treacă curmăturile Hemului paținachii, el însuș au pornit asupra lor cu oaste bine gătită, și venind pînă la locul ce se zice Lardéa, între Diámpoiu și Góloe, nu departe de Odriu, de-acolo au trimis pre Gheorghie Euforbén cu o samă de ostași ca se meargă pre mare la Drăștior, mergînd el pre uscat. Agiungînd la Drăștior împăratul și Euforben s-au bătut cu paținachii, dară fără de folos, pentrucă s-au învins de paținachi, carii au trecut apoi Dunărea cu foarte mare dobîndă.[1]

După ce au trecut paținachii Dunărea, au sosit și Tatu paținacul cu ajutoriu mare de la comani, carii văzînd prada și robii de paținachi aduși, au poftit să se împartă cu dînșii toate. Aceasta nevrînd a o face paținachii, comanii s-au sculat asupra lor și bătîndu-i, i-au strimtorit la lacul Ozolímna, de-unde neputîndu-i scoate și sfîrșindu-și zăhăreaoa, comanii s-au înturnat acasă[2].

Despre Ozolimna așa scrie Ducangie[3] : „Au fost lacul acela preste Dunăre, în Valahia de-acum. Iară Strabón doao lacuri însemnă în cartea 7, dintre care lacuri unul iaste lîngă mare (doară Tiágola lui Ptolomeu), altul nu cură. Adevărat se știe că rîul Ierasului, care nu departe de Drăștior cură în Dunăre, unde s-au ținut războiul acesta, prea mare lac face, carele doară e Ozolimna."

Tot întru acesta an s-au sculat cunii iarăș asupra Ungariei, și venind pînă în Tysă, mult au prădat și pre mulți au robit, mai ales dintre muerile și fetele boierilor, după carii luîndu-se S. Ladislav, la apa Témișului i-au agiuns și nu numai prada și robii/ i-au luat 308
înapoi, ci pre Copúlc, povățuitoriul lor, încă l-au tăiat[4].

---

[1] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 188 seq. [2] Eadem Anna, p. 202. [3] Du-Cangius in *Notis ad Alexiadem* Annae Comnenae. [4] Thuroczius, f. 132; Ranzanus, f. 362; Bonfinius, f. 228; Reva, *Centur.*, f. 7; Timon in *Epitome chronol.*, f. 9.

Anul 1089. După ce s-au înturnat comanii de la Ozolimna se-și gate zăhărea, paținachii au trecut Dunărea și curmăturile munților, carii sînt între Goloe și Diampoiu și s-au tăbărît la Marchella. Auzind aceasta împăratul Alexie Comnen, au trimis pre Synésie, de au făcut pace cu paținachii, cum au putut.

Întru aceaia comanii s-au înturnat la Ozolimna, gata de a se bate cu paținachii și ne aflîndu-i, au trimis soli la împăratul, se le fie slobod a trece curmăturile Hemului și a se bate cu paținachii, ci împăratul nengăduindu-le ce cerea, au dăruit și pre soli și pre ceialalți comani, și mulțemindu-le de ajutoriu, i-au trimis acasă.

Așa mîntuindu-se paținachii de frica comanilor, n-au ținut legătura cu Synesie făcută, ci iarăș au început a prăda cetățile și țerile de prin pregiur.[1]

---

[1] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 203.

Anul 1090. De anul acesta mi se văd a se ținea cele ce zice Anna Comnena[1], scriind : „(Alexie avgustul auzind că Țaca turcul vrea se năvălească în țerile de la apus, au poruncit chesariului Nichifor Melissén se meargă în tîrgul En) cu leghioanele de curînd alcătuite, pentrucă îi poruncise mai nainte ca se stringă cît mai mulți ostași, nu din cei bătrîni, — ci noi și nenvățați la războiu, spunîndu-le feliul din carii ar vrea să se stringă aceștea, adecă din bulgari și din tinerii cei dați spre păstorie, carii nu au stătornice lăcașuri și de obște se chiamă vlahi".

De ce feliu de neam au fost Țaca turcul, nu poci zice, căci pre unguri Anna Comnena[2] îi numește dachi, dară aceasta zic că vestitul Iosif Carol Eder[3], al mieu oarecîndva soț în direcția scoalelor
309 foarte/ reu s-au înșălat, judecînd din cuvintele Annei Comnenei, cele mai sus aduse, că pe vremea eii, românii au fost numai păstori și, neavînd stătornice lăcașuri, se muta din loc în loc ca și țiganii; pentrucă însa Anna Comnena[4] scrie că orașul Exeban de lîngă Andrónia au fost oraș românesc, și așa românii în commun au avut

lăcaşuri şi oraşe, cu mult mai vestite decît sasii din Ardeal[a], măcarcă pentru mărimea şi lăţimea neamului românesc, carea nici Eder o poate tăgădui, mulţi dintre români îmbla razna şi atunci, ca şi acuma.

[1] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 226. [2] Eadem Anna, p. 415 seq. [3] Josephus Carolus Eder in *Chrisi ad Instantiam Valachorum e Trannia.* [4] Eadem Anna Comnena, p. 138.

Anul 1091. Precum arată Enghel[1], în anul acesta s-au întîmplat perirea cea mare a paţinachilor, cea de la Coerén, carea perire Anna Comnena[2] aşa o scrie : „A patra zi după ce au venit împăratul Alexie în tabăra de la Coeren, s-au văzut venind oastea comanilor, ca de 40 de mii, spre tabăra romanilor de carii temîndu-se împăratul, ca se nu se unească cu paţinachii, au trimis se chiame pre povăţuitorii lor la vorbă. Au mers mulţi alţii cu Tagortác şi Maniác, cei mai de frunte povăţuitori, petrecuţi de mulţi viteji dintre comani. Apropiindu-se comanii şi neştiindu-se, amici vin (au nemici), împăratul, pentru măcar carea întîmplare, poruncise ca ai săi se treacă iarăş rîul şi în loc fără de primeşdie să se tăbărească. În tabăra cea noao chiemîndu-se povăţuitorii comanilor, au venit încă şi Maniac, măcarcă dintîiu se cam trăgea. Poruncise mai nainte Alexie se li se gătească prînz împărătesc şi împărăteşte priimindu-i la slujba şi dragostea carea le-au arătat, au adăogat tot felul de daruri, poftind şi de la dînşii jurămînt şi chizeşi. — Toate le-au plinit bucuroşi şi, ca se-şi arete inima, au cerut ca, după trei zile, să se poată bate cu paţinachii, făgăduind că, de le va ajuta Dumnezeu se învingă, vor da prada de jumătate împăratului. Lăudînd împăratul
310 pre comani,/ în loc de trei, le-au dat zece zile, de vor vrea să se gate de războiu şi gimătatea prădzei, carea o făgăduise împăratului, încă o-au îngăduit lor. Deci stînd comanii dinprotiva paţinachilor şi pînă atunci încă se scărmăna unii pre alţii (pînă ce bătîndu-se romanii şi comanii cu paţinachii, pre aceştea i-au mai stins). Căzut-au zioa cea de perire a paţinachilor în 29 aprilie, într-o mercuri.“ După acestea, scrie Anna Comnena în pagina 235 cum au fugit comanii în noaptea cea de după bătae către casă, temîndu-se se nu-i omoară grecii şi pre ei, cum au omorît Synesie, ci fără ştirea împăratului, pre paţinachii cei prinşi, tot întru aceaia noapte, şi cum au trimis împăratul Alexie Comnen darurile cele făgăduite după comanii cei fugiţi, adăogînd şi aceasta, că paţinachii au fost ὁμογλῶττοι, de aceaiaş limbă cu comanii.

Tot întru acesta an au tăiat însuş S. Ladislav cu mîna sa pre Acús românul, carele venise se izbîndească moartea lui Copulc, povăţuitoriului cunilor sau românilor[a] (vezi anii 1070, 1085 şi 1088) şi au cuprins Croaţia, în carea au pus craiu pre Alm[3].

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. historia Valachiae*, part. 1, p. 141. [2] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 228—234. [3] Thuroczius, f. 130; Bonfinius, f. 229; Timon in *Epit. chron.*, f. 8, 9.

Anul 1092. Ioann Zonara [1], după ce au adus înainte perirea paţinachilor mai almintrelea de cît cum o-au scris Anna Comnena la anul trecut, aşa scrie : „Aşadară mare mulţime de paţinachi au perit; ceialalţi s-au ţînut în obedzi şi s-au vîndut. Iară împăratul alegînd pre cei mai tari dintre dînşii, mare numer au aşezat în Mogléna cu muerile şi pruncii lor împreună, făcînd un prea zdravăn leghion dintrînşii, carii pînă astăzi/custă din neam în neam, poreclindu-se
311 de la locul în care s-au aşezat paţinachii, să se zică moglenite.“

[1] Ioannes Zonaras in *Annalibus*, lib. 18, nro. 23.

Anul 1093. Cîte scrie Anna Comnena [1] prea pre larg, după obiceiul eii, despre Pseudo-Diogen, ne putîndu-le şti de ce an se ţîn, le pun la anul de-acum, din Ioann Zonara[2], carele, mai pre scurt, aşa scrie :

---

[a] Începînd cu Eder, adversarii continuităţii poporului român au încercat să demonstreze, folosind parţial informaţiile din Ana Comnena, că românii erau numai păstori. Datorită acestei ocupaţii ei ar fi mers cu turmele din munte în munte şi ar fi ajuns prin secolul al XIII-lea la nord de Dunăre şi de Munţii Carpaţi. De la începutul disputei în jurul problemei continuităţii poporului român, Şincai, folosind integral informaţiile Anei Comnena, demonstrează că românii au avut aşezări statornice, unul dintre oraşele Traciei fiind locuit de ei, dar, unde locul le-a îngăduit-o, s-au ocupat şi cu păstoritul.

[a] Şincai confundă la pagina 306 pe cuni cu ungurii, cu toate că era vorba despre pecenegi; la pagina 307 cunii sînt cumani, iar aici ei sînt cumani, deci români, ceea ce este inexact.

„Și altă răscoală s-au făcut împrotiva împăratului (Alexie Comnen) prin unul, carele zicîndu-se pre sine a fi feciorul împăratului Diogen și trăgînd la sine pre comani, prăda și jăfuia Thrachia poftind să se priimească în cetăți și să se cunoască împărat[a]. După aceaia, întrînd într-o cetate a Thrachiei și cu înșălăciunea cetățenilor rădicîndu-se împărat, au întrat întrînsa și prinzîndu-se, i s-au scos ochii. Așa s-au sfîrșit tyrănnia lui, și comanii, carii scăpase vii, s-au înturnat la locurile sale.“

Anna Comnena, la locul mai sus adus, zice că oarecare Pudíl, din cei mai de frunte vlahi sau români, au spus mai întîiu împăratului că au trecut Targóta cu comanii Dunărea și că pre comani, românii i-au povățuit preste curmăturile Hemului.

[1] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 272 seqq. [2] Ioannes Zonaras in *Annalibus*, lib. 18, nro. 23.

Anul 1095. Craiul ungurilor, Ladislav cel dintîiu, carele după aceaia s-au numerat între sfinții Besericei Apusului, în ce an au murit, mare întrebare iaste. Căci Sentivani[1] pune anul 1096, Fașing[2], anul 1093, Turoție[3] și Ranzan[4] cu ceialalți istorici ungurești, anul 1095. Pre acești mai de pre-urmă îi urmez și eu, pentru firul istoriei, măcarcă Anna Comnena[5], sora lui Ioann Comnen, ginerelui lui Ladislav celui dintîiu (vezi anul 1080), apriat scrie că în anul de la facerea lumei 6617, de la Hs. 1109, în îndictionul 2, cînd au făcut pace împăratul Alexie cel dintîiu, tatăl eii, cu Baimund, **312** în luna lui septemvrie, au fost de față și solii craiului unguresc,/ ai cuscrului, συμπενθέρου, împăratului, adecă ai lui Ladislav, și s-au iscălit păcei. Carea poveste, de e adevărată, Ladislav, în anul 1109 încă trăia, ci eu, cum am zis, urmez avtorii mai sus numiți și zic cu dînșii că în locul S. Ladislav celui dintîiu ungurii încă în anul de-acum au ales craiu pre Colomán, feciorul lui Gheza celui dintîiu.

[1] Szentiváni, *Dissert. Paral.*, p. 2. [2] Fasching, *Novae Daciae* part. 3, p. 111. [3] Thuroczius, f. 134. [4] Ranzanus, f. 362. [5] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 415 seq.

---

[a] Este vorba de un oarecare Leon, care se declarase fiul împăratului Roman Diogene. Exilat la Cherson, vine în anul 1094 (nu 1093, cum este la Șincai) și atacă cu ajutor cuman Imperiul bizantin.

Anul 1096. În anul acesta s-au încoronat Colomán, craiu Ungariei, dînd frate-său, Alm, pentrucă i-au îngăduit crăimea, ducatul Ungariei[1].

[1] Thuroczius, f. 135; Ranzanus, f. 363; Bonfinius, f. 234; Reva, *Centur.*, f. 8; Timon in *Epit. chron.*, f. 10.

Anul 1097. În anul de-acum s-au căsătorit întîiaș dată Coloman, craiul ungurilor, luînd pre Adelháida din Sichilia[1].

[1] Timon in *Epitome chronologica*, f. 11; Lucius, f. 178.

Anul 1102. Croația, din ce pricină nu se știe, scuturase jugul ungurilor; pre croați, drept aceaía, în anul de-acum iarăș i-au supus craiul Coloman și au cuprins deodată și o parte din Dalmația[1]; ci că s-ar fi încoronat craiu Croației și Dalmației, în Bălgradul din Serbia, anevoe se poate crede, măcarcă unii zic aceasta[2], că Bălgradul, în tîmpul acesta, era supt împăratul Resăritului.

[1] Thuroczius, f. 138; Ranzanus, f. 364; Lucius, f. 179 seqq.; Timon in *Epit. chron.*, f. 11. [2] Haner, period. 4 § 183.

Anul 1109. Timon[1] zice că în anul acesta au împăcat Henric al cincelea, împăratul Apusului, pre Coloman craiul, cu fratele său, Alm, ci **313** Turoție[2], Ranzan[3] și Bonfinie[4] împăcarea aceasta o/ pun la anul 1113, dară măcar cînd s-au întîmplat, nu îndelung au ținut pacea. Vezi și anii 1080 și 1095.

[1] Timon in *Epit. chron.*, f. 13. [2] Thuroczius, f. 137. [3] Ranzanus, f. 364. [4] Bonfinius, f. 246.

Anul 1113. Am zis la anul 1109 că nu îndelung au ținut pacea între Coloman și Alm făcută, pentrucă Coloman, temîndu-se ca nu cumva se vină crăimea ungurească la Alm sau la Bela, apoi al doilea, fiiul lui, pre amîndoi i-au prins în anul de-acum și cu hoheriul le-au scos ochii; dinprotivă pre fiiul său, Stefan al doilea, l-au încoronat craiu Ungariei, în vîrstă de 12 ani[1]; ci tot nu i s-au împlinit voia, căci în Stefan al doilea i s-au stins semînța și Bela, orb încă au domnit, cum se va arăta la anul 1131.

[1] Thuroczius, f. 137; Ranzanus, f. 364; Bonfinius, f. 246; Baksai, f. 917; Reva, *Centur.*, f. 8; Timon in *Epitome chron.*, f. 14.

Anul 1114. Ducangie[1] scrie: „Împăratul Alexie Comnen, gătindu-se asupra comanilor, au eșit din Țarigrad în noiemvrie al îndictionului 8, adecă în anul de la Hs. 1114". Iară Anna Comnena[2] așa scrie despre războiul cu comanii: „Nu trecuse un an (după războiul cu turcii), cînd iată, vine veste la începutul toamnei, în îndictionul 8, că comanii se gată se treacă Dunărea. Se gată drept aceaia îndat avgustul și în luna lui noiemvrie pornind din Țarigrad, au strins de pretutindenea oștile romanilor și le-au orînduit prin marginea aceaia. — (El apoi s-au deprins în întoarcerea bogomîlilor și a pavlichianilor) cînd iată, vine unul cu o căruță de la Dunăre și spune că au trecut comanii; la graiul acela au rupt zăbava împăratul și îndată au pornit spre Dunăre, luînd cu sine ostașii cei de prin pregiur. Cu aceștea au venit cît mai curînd la Bidena (Vidin), ci pre varvari, cum nădăjduise, nu i-au aflat acolo. Adecă auzînd ei venirea împăratului, au trecut Dunărea și s-au tras înapoi. Aci împăratul, alegînd din toată oastea vonici, i-au trimis după cei ce fugea. Trecînd aceștea Dunărea, au curs cît au putut mai tare,
314 trei zile și trei nopți, după nemici și mai/ pre-urmă i-au văzut la un rîu, dincolo de Dunăre (de-a stînga), că trec apa cu șeicile, care le purta cu sine; carea întîmplare i-au făcut de s-au înturnat la împăratul fără vreo ispravă."

[1] Ducangius in *Notis* ad Annae Comnenae *Alexiad.*, p. 412. [2] Anna Comnena in *Alexiade*, p. 412.

Anul 1115. În anul acesta au murit Coloman, craiul ungurilor[1], căruia i-au urmat fiiul său, Stefan al doilea, prunc fiind, în vîrstă numai de 14 ani.

[1] Pistorius, f. 762; Timon in *Epit. chron.*, f. 14. [2] Thuroczius, f. 138; Bonfinius, f. 247; Reva, *Centur.*, f. 9.

Anul 1117. În anul acesta au urmat împăratul Ioann Comnen[*], ginerele Sîntului Ladislav celui dintîiu, tătîne-său, avgustului Alexie Comnen celui dintîiu[1].

[1] Nicetas Choniates, *De Ioanne Comneno aug.*, cap. 1.

Anul 1122. Paținachii, cîți scăpase din bătaia în anul 1091 ținută cu romanii și cu comanii, trecuse de-a stînga Dunărei și se așezase în Valahia de-acum, căci Moldova și Bessarabia le cuprinsese comanii mai nainte de la dînșii, cum s-au arătat la anii trecuți.

Paținachii aceștea în anul de-acum iarăși au trecut Dunărea; ci spre cea de săvîrșit perirea sa, pentrucă scrie Nichita Honiát[1], precum urmează: „Întru al cincelea an al împărăției sale, cînd schythele (paținachii), trecînd Dunărea, prăda Thrachia și cîte le vinea înainte ca lăcustele le strica, avgustul Ioann Comnen stringînd toate oștile, — le-au dus asupra lor. — Și întîiu trimețînd soli ca aceia la schythe, carii le știia limba, au cercat, oare putea-i-va aduce la tocmeli și la pace, de nu pre toți, încai pre unii, că era în mai multe neamuri împărțiți, nici avea numai un povățuitoriu. — Pînă a fi ei încă îndoiți cu gîndul, face-vor pace cu romanii, pentru făgăduințele cele multe, au nu? oștile le-au pus în rînd. — Scoțînd dară oștile din Berrea, că acolo se tăbărîsă, în reversatul
315 zorilor s-au lovit cu paținachii .../ carii venind la brînci și la rușinoasă fugă dîndu-se de romani, carii cu tot de-adinsul îi gonea, mulți s-au tăiat dintre hamaxóbiii aceia; și luîndu-li-se tabăra, nenumerați s-au prins; ba desertorii încă se aduna de dorul celor

---

[*] Alexis Comnenul moare la 15 august 1118.

robiţi din neamul lor, întru atîta, cît s-au făcut apoi sate întregi de dînşii într-o ţeară de cătră apus a romanilor; ale cărora rămăşiţe încă mai custă; nu puţini s-au amestecat între oştile soţilor, iară cea mai mare parte a celor prinşi s-au vîndut de ostaşi.

Dobîndind biruinţa aceasta, împăratul Ioann au rînduit serbătoarea, ce se chiamă în tîmpul nostru serbătoarea paţinachilor, pentru aducerea aminte a biruinţei şi ca se mulţemească lui Dumnezeu pentru dînsa.“

Aşişderea scrie Ioann Chinnam [2], iară Enghel [3] însemnă că prin biruinţa aceasta cu totul s-au stîns paţinachii, numai o hordă au mai remas, în pădurile Bucovinei, pînă la anul 1152, cînd şi aceştea s-au alungat preste muntele Tenihorm Τενουορμον, carele e în marginea Tavro-Schythiei, dinpreună cu comanii, precum se va arăta la numitul an 1152. După carii ani vlahii sau românii cei din Dachia Vechea s-au numit după numele varvarilor acestora, adecă românii cei din Ţeara Muntenească s-au chiemat paţinachi, iară cei din Moldova şi din Bessarabia comani, pentrucă neamurile acestea i-au stăpînit mai pre-urmă. Vezi pre Luchie [4] şi pre Asseman [5].

[1] Nicetas Choniates in *Annalibus*, de Ioanne Comneno aug., cap. 4 et 5. [2] Ioannes Cinnamus, p. 3, 4. [3] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. historia Valachiae*, part. 1, p. 141. [4] Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, lib. 6, cap. 5. [5] Iosephus Simonius Assemani in *Calend. eccl. universae*, tom 1, part. 2, c. 3.

Anul 1125. Stefan al doilea, craiul ungurilor, la atîta tyrănnie agiunsese, cît le-au căutat lui Alm şi lui Bela, celor de Coloman orbiţi, în anul acesta, a fugi la împăratul Resăritului, Ioann Comnen [1], carele avea muiere pre Pirísca, fata Sîntului Ladislav, pre carea
316 o-au numit grecii, Irină [2]. Împăratul i-au şi priimit / bucuros, precum scrie Ioann Chinnam [3], pentru pricina mai sus adusă.

[1] Bonfinius, f. 251; Timon in *Epit. chron.*, f. 15. [2] Du Fresne in *Notis ad Cinnamum*. [3] Ioannes Cinnamus, p. 4.

Anul 1126. „Craiul ungurilor, cum scrie mai încolo Chinnam [1], auzînd acelea care se zicea despre Alm, au rugat pre împăratul prin soli ca Alm să se alunge din ţînutul romanilor, carea cerere neplinindu-i-o Ioann, el trecînd Dunărea, au bătut şi luat Bălgradul de lîngă Dunăre şi stricîndu-l din fundămînt, au cărat cu luntrile petrile de-acolo şi au zidit dintrînsele Zeugmen sau Zeugminul din Syrmiu; carea cetate au stătut mulţi ani, pînă cînd nu o-au stricat împăratul Emanuil Comnen iarăş din fundămînt şi din petrile e. iarăş au dires zidurile Bălgradului.

Acestea înţelegîndu-le împăratul au pornit cătră Dunăre cu toată oastea sa. — Iară Stefan (al doilea), măcarcă era neputincios şi zăcea bolnav în părţile cele mai din lăuntru ale ţînutului său, nezăbăvind strînge cît poate mai mulţi ostaşi, cu carii se împedece pre împăratul a merge mai încolo, poruncind la ai săi se remînă de-a stînga Dunărei. Au şi ascultat ungurii. Ci împăratul, ca se poată fără de putere dobîndi acelea care se vedea mai grele, aceasta au făcut. Osebind oştile soţilor, cele de ajutoriu, le porunceşte să se tragă de la rîu ca şi cînd ar merge cătră Tîmpa, χωρίον Τέμπαν, şi la dealul carele, începînd din Ungaria, merge pînă în rîu, se treacă apa, pînă cînd au remas el cu ceaialaltă oaste din dreptul cetăţuicei Hraneului, făcîndu-se că îndată vra se treacă pre acolo. Carea făcîndu-se, lezne au trecut romanii şi ungurii, nebătîndu-se au prins a fugi cît au putut. Gonindu-i romanii pînă la rîu, ungurii au întrat puntea ce era preste Dunăre, şi rumpîndu-se puntea, mulţi au căzut în apă şi s-au înecat, mai mulţi au venit în mînile romanilor, între carii au fost doi bărbaţi de frunte dintre unguri, Acúse şi Cheláde. Isprăvindu-le acestea cu noroc împăratul şi luînd cetăţuica Cráneului, îndată au trecut iarăş în ţînutul
317 romanilor şi punînd păzitori în / Branízova, supt povăţuirea lui Curtíchie, s-au întumat în Ţarigrad.[*]“

Aşişderea scrie Nichita Honiat [2], iară Dufresne [3] zice: „Turoţie, cap. 71, şi Bonfinie scriind despre perderea aceasta a ungurilor, zic că în bătaia aceaia au perit dintră unguri oarecare comit Chiz sau Ciz, carele poate că au fost Acuse de la Chinnam“. Ci eu nu poci înţelege cum au fost, de ungurii, după Chinnam, n-au trecut Dunărea şi tătuşi puntea de preste Dunăre s-au rupt cu ei.

---

[*] Luptele dintre Ioan Comnenul şi regele Ştefan al Ungariei au loc în anul 1128.

[1] Ioannes Cinnamus, p. 5. [2] Nicetas Choniates, p. 12. [3] Dufresne in *Notis* ad hunc Cinnami locum.

Anul 1127. „Ci în scurt tîmp după aceaia, scrie mai încolo Chinnam,[1] ungurii au bătut şi luat Branizova, tăindu-se unii romani dintrînsa, alţii prinzîndu-se, alţii scăpînd cu fuga. Întîmplarea aceaia foarte cu greu au căzut împăratului Ioann Comnen, drept aceaia pre Curtichie, punîndu-i zi, l-au osîndit ca pre un vînzătoriu şi au poruncit de l-au corbăcit, măcarcă el nu s-au pogorît de pe ziduri, pînă ce n-au luat şi aprins ungurii cetatea.

După aceaia iarăş s-au dus împăratul la Branizova şi au dires cetatea, cît mai curînd. Ci zăbăvind în lucrul acela mai multe zile, de iarnă şi de lipsa zăhărelei, foarte s-au năcăjit oastea. Carea înţelegîndu-o craiul ungurilor au rînduit ca trecînd prea curînd Dunărea, fără de veste se dea preste romani; ci era la unguri o muiere, lătină de viţă, carea întrecea pre toţi cu avuţia şi cu boerimea neamului său. Aceasta au descoperit împăratului, prin solii săi, sfaturile nemicilor. Drept aceaia împăratul, neavînd atîta putere cîtă avea ungurii, n-au îndrăznit a se bate cu ei, ci întărind cîtva cetatea, s-au înturnat îndărăpt pre calea Scala-cea-Rea numită de lăcuitori, ca se nu se întîlnească cu ungurii şi se aibă op de a se bate cu ei. Acolo lovind ungurii fără de veste oştile cele de pre-urmă, alta n-au stricat romanilor, fără numai au luat avléile cu care se aşternea cortul împărătesc, care le şi lăsase romanii, neavînd dobi-
318 toace se le poarte; şi aşa/ au eşit de-acolo oastea romanilor fără vreo primeşdie."

Aşişderea scrie Nichita Honiat [2].

Tu bagă de samă că lătina aceaia, carea au descoperit împăratului sfatul ungurilor, au trebuit se fie română prăsîtă din colonii lui Traian, carii se numea cuni de unguri[a], cum s-au arătat la anii mai dinnainte, căci Stefan al doilea foarte iubea pre cuni, adecă pre românii cei de supt sine, după cum scrie Turoţie [3] şi Bonfinie [4], şi aşa cuna sau româna aceasta lezne au putut şti sfaturile craiului Stefan.

[1] Ioannes Cinnamus, p. 6. [2] Nicetas Choniates, p. 13. [3] Thuroczius, f. 141. [4] Bonfinius, f. 252.

Anul 1128. Pînă s-au oştit împăratul Ioann Comnen cu ungurii, după cum scrie Bonfinie [1], Alm au murit sîrgunit, iară pre fiiul lui, pre Bela al doilea, l-au adus în Ungaria oarecare boieriu unguresc şi l-au ţinut ascuns pînă în anul de-acum, sau pînă în anul trecut, în care Stefan al doilea, neavînd prunci, l-au priimit şie fiiu şi următoriu în crăime şi l-au şi însurat în anul 1129 [2], dîndu-i muiere pre Ilína, fata palatinului Uros.

[1] Bonfinius, f. 252. [2] Timon in *Epitome chron.*, f. 16.

Anul 1130. Pentrucă Stefan al doilea foarte iubise pre cuni sau pre românii din Ardeal şi din Ungaria, s-au supărat ungurii şi mulţi au tăiat din români, avînd aceştea atunci povăţuitoriu pre Tătár [1].

[1] Thuroczius, f. 141; Bonfinius, f. 252.

Anul 1131. În anul acesta s-au bolnăvit Stefan al doilea, craiul ungurilor, şi înainte de moarte călugărindu-se, au şi murit, căruia i-au urmat văru-său, Bela al doilea cel orb [1].

[1] Thuroczius, f. 142; Bonfinius, f. 253./

319 **Anul 1133.** Anul acesta pentru aceaia e vrednic de a se însemna, pentrucă întrînsul au cuprins ungurii Rama sau Bosnia de-acum [1].

[1] Timon in *Epitome chronologica*, f. 16; Csatari, p. 16; Thuroczius, f. 143; Bonfinius, f. 255.

---

[a] Ungurii nu i-au numit niciodată pe români cuni. În documentele lor mai vechi, în care folosesc limba atină, termenu onsacrat pentru român este *valachus*.

Anul 1140. În anul acesta au murit Bela al doilea cel orb, căruia i-au urmat fiiul lui cel mai mare, Gheza al doilea[a], în vîrstă de zece ani [1].

[1] Timon in *Epitome chron.*, f. 17; Thuroczius, f. 144; Bonfinius, f. 258; Ranzanus, f. 366.

Anul 1143. În anul acesta sau în cel trecut, au chiemat Gheza al doilea pre sasi în Ardeal [1], despre a cărora urzire, vezi pre Haner [2], căci despre privilegiile sau cădințele lor voiu vorbi la anii viitori[b].

[1] *Annales templi Coronensis.* [2] Georgius Ieremias Haner, periodi 5-tae *Reg. Hungarorum* § 104.

Anul 1147. Mergînd în anul de-acum la Palestina asupra necredincioșilor, Conrád al treilea, împăratul Apusului, și Ludovic al șeptelea, craiul frîncilor, și trecînd prin Ungaria, cel dintîiu nu bine s-au purtat, iară al doilea ș-au ținut oastea, pînă ce au trecut, în frîu [1].

Tot întru acesta an s-au ținut sobor în Țarigrad, în care s-au măzălit patriarhul Cozma Atticul pentru eresul bogomililor. În soborul acesta au fost de față arhiepiscopii: al Drăștiorului, León, și al Gothiei (doară al Ardealului; vezi anul 325), Constantin [2].

[1] Thuroczius, f. 146; Bonfinius, f. 261, 262. [2] Leo Allatius, *De consens.* lib. 2, cap. 12; Michael Lequien in *Oriente christiano*, *tom.* 1, p. 1227, 1245.

---

[a] Bela al II-lea moare cu un an mai tîrziu. Așadar, domnia lui Gheza al II-lea începe în anul 1141.

[b] Sașii au început să vină în Transilvania în timpul domniei lui Gheza al II-lea (1141—1161). Ei n-au venit toți odată. Mai întîi, în vremea lui Gheza al II-lea, au fost aduși flandrezii, și apoi, pînă în secolul al XIII-lea, au venit succesiv germanii din regiunea Moselei și Luxemburgului și mai tîrziu cei din dreapta Rinului și din Saxonia, după care li s-a acordat numele generic de sași (saxoni). Scopul colonizării Transilvaniei cu sași a fost dublu. Fiind puțini, ungurii au adus străini care să le asigure stăpînirea și apărarea Transilvaniei de sud și nord-est. În al doilea rînd, sașii au fost aduși ca să ridice din punct de vedere economic anumite regiuni, ceea ce însemna un sprijin pentru statul feudal maghiar.

Anul 1152. Împăratul Emanuil Comnen au pornit asupra lui Rogérie, craiului Longobardiei[a], carele prăda insulile (ostroavele) de
320 la apus și „venind / la Filipopoiu“, cum scrie Chinnam[1], „au venit veste că oștile schythelor (ale comanilor) au trecut Dunărea și nu numai răpesc și prădează toate cîte le vin înainte, ci și orașul Démnițic de lîngă Dunăre l-au luat. Auzînd acestea împăratul, au purces de-acolo și au poruncit ca corăbiile se plece cătră Dunăre. Pînă au sosit corăbiile, el au petrecut tîmpul în vînat, prin cîmpurile de prin pregiur, pentrucă fiind locurile deșerte, nelucrate și largi, prea multă feară selbatică se sporisă întrînsele.

Cu vînatul fiind cuprins împăratul, i-au venit veste că schythele, după ce au cules foarte mare pradă din ținutul romanilor, mai dăunăzi au trecut Dunărea și nu departe de-acolo ș-au întins corturile. Care auzindu-le, au grăbit cît mai curînd la Dunăre. Acolo aflînd o luntre dintr-un lemn scobită, cum sînt care stau în termurii Dunărei, au poruncit se-o mîne la el. Ci vîslătoriul, fără de omenie fiind, după ce au văzut că împăratul îl chiamă, au zis: « De ar fi avut grijă împăratul de lucrurile noastre, nici Demnițicul, — nici averile noastre le-ar fi prădat varvarii și dus, după cum le-au plăcut ». La acestea, zic că cu mînie au respuns împăratul: « Se nu fiu eu acela, căruia de la Dumnezeu i s-au dat împărăția romanilor, de nu se vor pedepsi îndată schythele ».

Pentru aceaia lăsînd ceaialaltă oaste în tabără lîngă țermuri, căci nu sosise încă, cum s-au zis, corăbiile, legînd laolaltă plute, cu 500 din cei de lîngă sine, au trecut Dunărea și vrînd se meargă mai încolo, au agiuns la doao rîuri de luntrit, și ne aflînd acolo luntri ca se poată trece, au poruncit alor săi ca se lege luntrile de la Dunăre, de cai, și așa se le tragă la rîuri. Carea isprăvindu-se, lezne au trecut. De-aci trecînd preste un loc larg, au venit la muntele Tenihórm, carele e în marginea Tavro-Schythiei (Crimului).

Acolo aflînd deșartă tabăra schythelor, pentrucă ei cu o țiră mai nainte se dusese de-acolo, au purces mai înainte. Ci mergînd
321 și mai încolo, o gimătate / de zi, și pre nimene aflînd dintră nemici,

---

[a] Roger al II-lea, regele normanzilor din Sicilia, și nu al longobarzilor, pornește împotriva insulelor bizantine în anul 1147, cînd flota imperială transporta pe cruciați spre Antiohia. Luptele cu normanzii au durat pînă în anul 1158.

au ales împăratul pre vro cîțva dintră schythele carii se oștea pentru romani și supt povățuirea lui Ghifárd, celui priceput la bătăi i-au trimis ca se gonească pre nemici din dărăpt și de vor avea prilej, să se lovească cu ei, pînă va sosi și el, mai încet pășînd.

Nu mult călătorise Ghifard, cînd au și dat preste nemici; ci n-au cutezat a se bate cu ei, fiindcă era mai mulți cu mult decît ai săi, drept aceaia au sitirít pre împăratul prin soli se grăbească. Înțelegînd acestea împăratul, se întrarmează el, se întrarmează și toată oastea și lovindu-i din dărăpt, — au trecut prin toată oastea schythelor. Prea mulți au căzut atunci dintră varvari, ca la o sută s-au prins, între carii au fost și Lázar, unul din cei mai de frunte povățuitori schythicești. Pre ceialalți i-au mîntuit fuga cailor și desimea munților celor de-acolo. Iară romanii, după ce au prădat toate, s-au înturnat. În carea vreme Sota, cel de neam mare și bogat, pre carele îl prinsese schythele, avînd prilej, au fugit în tabăra romanilor."

Așișderea scrie Nichita Honiat [2], dară foarte pre scurt. Tu, aci iarăș înseamnă : întîiu, că Chinnam, prin schythe înțelege pre comani, din carii sînt prăsîți cozacii de-acum [a], a doaoa, vezi acelea care le-am scris la anul 1122 și de-aci înainte unde vei ceti în istoricii grecești : comani, paținachi sau schythe, înțelege pre românii cei de-a stînga Dunărei.

[1] Ioannes Cinnamus, p. 53—55. [2] Nicetas Choniates, p. 52.

Anul 1160. Lui Gheza al doilea, craiului unguresc, i-au urmat în anul de-acum[b], fiiul lui cel mai mare dară în vîrstă numai de zece sau unsprăzece ani, Stefan al treilea, carele, cu începutul crăimei, au ertat toată darea țerei pre trei ani [1].

[1] Nadányi, p. 99; Timon in *Epit. chron.*, f. 18; Thuroczius, f. 146; Bonfinius, f. 266; Haner, periodi 6 § 112./

---

[a] Afirmația lui Șincai este greșită. Cazacii sînt slavi, pe cînd cumanii sînt de neam turc.
[b] Ștefan al III-lea este făcut rege în anul 1161, cînd moare tatăl său, Gheza al II-lea.

322 **Anul 1170.** Veneţianii, în anii mai dinnainte, luase multe cetăți de la unguri, în Dalmația. Drept aceaia Stefan al treilea, în persoana sa, au mers împrotiva lor și au luat îndărăpt de la ei Spalátul, Tragúriul și Sibénnicul [1].

[1] Bonfinius, f. 267; Lucius, f. 220; Timon in *Epit. chron.*, f. 18.

Anul 1171. Pînă ce s-au oștit Stefan al treilea cu veneţianii, Ladislav al doilea și Stefan al patrulea, frații tătîne-său, și al lui Gheza al doilea, s-au rădicat asupra lui, și Ladislav al doilea s-au încoronat în anul de-acum, craiu Ungariei, ci numai șese luni au domnit, căci au murit în făurariu al anului viitoriu [1].

[1] Thuroczius, f. 147; Bonfinius, f. 269; Timon in *Epit. chron.*, f. 19; Reva, *Centur.*, f. 11.

Anul 1172. De-abea murise Ladislav al doilea, și frate-său, Stefan al patrulea, carele luase șie muiere pre o frăție a împăratului Emanuil Comnen, s-au încoronat și el craiu Ungariei, în 11 fevruarie al anului 1172. Împrotiva căruia apărîndu-și cădința, ca un adevărat craiu al Ungariei, Stefan al treilea au ațîțat asupra sa pre împăratul Emanuil Comnen, a căruia războiu în coantra lui Stefan al treilea, așa îl scrie Chinnam [1] : „Ci împăratul Emanuil Comnen, pentru acelea nu puțin mîniindu-se, s-au sfătuit ca iarăș se meargă în Ungaria și aceasta o-au gîndit a fi bună : pre Alexie, căruia își logodise fata, cu multe oști l-au trimis spre Dunăre, ca să se facă că iarăș va, din locurile cele obicinuite, a năvăli în Ungaria. Iară lui Leon Batâțe i-au poruncit ca, din locurile de către Marea Neagră, de unde pînă acum nimenea izbisă din vecii, dintîi preste unguri se năvălească în Ungaria, cu așa de mare oaste, mai ales cu prea mare mulțime de vlahi sau români, carii se zic a fi fost oarecînd coloni din Italia, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι. Alexie, drept aceaia, și altă oaste a romanilor vinind la Dunăre, au înfricoșat pre unguri, ca cum 323 ar vrea îndată se treacă. Iară Batațe năvălind din locurile/ cele zise, prădînd toate, cîte i-au venit înainte le-au stricat și prea mulți oameni au tăiat și nu cu mult mai puțini au robit. Pre lîngă acestea mînînd de-acolo ciurdzi de boi, stave de cai și turme de oi cu alte dobitoace, s-au înturnat la împăratul."

Pînă aci, Chinnam. Dintru ale căruia cuvinte, lezne poți vedea : că în Moldova, Bessarabia și Valahia de-acum, după alungarea paținachilor și a comanilor din țerile acestea, numai colonii lui Traian sau românii de-acum au remas întrînsele și pentru aceaia zice și Chinnam că vlahii sînt coloni din Italia. Din carea zicere a lui Chinnam se nu închidzi că doară el au mărturisit aceasta mai întîiu; căci alții încă au mărturisit aceasta, cu mult mai nainte de el, cum s-au arătat la anii trecuți.

Enghel [2] încă bine zice că Batațe, cînd au trecut de la Marea Neagră spre Ungaria, n-au aflat paținachi și comani în țerile mai sus zise, pentrucă și Nichita Honiat [3] mărturisește că pre Andronic Comnen, carele fugea din prinsoare în Galiția, vlahii sau românii l-au prins în marginea Galiției, adecă în Moldova de-acum. De-unde cu dreptate poți închide că atunci, adecă pre tîmpul împăratului Emanuil Comnen, la carele au dus românii pre Andrónic, în Moldova lăcuia românii, carii, de alți scriitori, ba încă și de însuș Honiat, după aceaia s-au numit comani și schythe, ca să se osebească de vlahii cei ce sînt de-a dreapta Dunărei. Aceasta de o-ar fi socotit Enghel [4], n-ar fi scris că la anul 1186 doară iară s-au înturnat comanii și paținachii în Moldova, Bessarabia și Valahia. Vezi și ce scrie Pahimer la anul 1284[a].

Istoricii ungurești [5] tot la acesta an scriu că mai pre-urmă
Stefan al treilea cu ungurii săi au învins pre Stefan al patrulea cu
ungurii lui și pre greci și că Stefan al patrulea fugind în Zemlín,
(nu în Zemplín, cum se înșală Haner [6]) acolo s-au bolnăvit de su-
324 părare și/ au murit, de-unde apoi l-au dus și l-au astrucat în Alba
Crăiască, tot întru acesta an.

[1] Ioannes Cinnamus, lib. 5, cap. 3. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. historia Valachiae*, part. 1, p. 141. [3] Nicetas Choniates, p. 85 seq. [4] Engel, l. c.

---

[a] Faptul că izvoarele bizantine vorbesc de românii de la nord de Dunăre nu însemnează că în secolul al XII-lea cumanii părăsiseră teritoriul românesc. Cumanii au locuit efectiv în sudul Moldovei și în șesul Munteniei, în locuri priincioase păstoritului. În locurile împădurite sau deluroase locuiau românii.

[5] Thuroczius, f. 147; Bonfinius, f. 269; Reva, *Centur.*, f. 11; Timon in *Epit. chron.*, f. 20. [6] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.* periodi 6-tae § 118, nota a.

Anul 1173. După ce au învins Stefan al treilea, în anul trecut, pre unchiul său, Stefan al patrulea, și pre împăratul Emanuil Comnen și au remas sîngur craiu Ungariei, nu mult au viețuit, ci au murit în anul de-acum și i-au urmat frate-său, Bela al treilea [1].

[1] Thuroczius, f. 147; Bonfinius, f. 270; Timon in *Epit. chron.*, f. 20.

Anul 1174. Împăratul Emanuil Comnen, pînă au trăit Stefan al treilea, craiul ungurilor, chiemase la sine pre Bela al treilea și-l însurase cu Maria, fata sa, căci scrie Timon [1] : „Bela al treilea mai nainte de a se da îndărăpt ungurilor se le fie craiu, se însurase, luînd pre Maria, fata lui Emanuil, a împăratului grecesc"; iară murind Stefan al treilea, frate-său cel mai mic, Bela al treilea, au venit în Ungaria și, în anul 1174, în luna lui ianuarie, s-au încoronat craiu [2].

[1] Timon in *Imagine Hungariae novae*, p. 133. [2] Thuroczius, . 147; Bonfinius, 270.

Anul 1183. De anul acesta se văd a se țînea care le scrie Lecvien [1], din Nichita Honiat, că, după ce s-au omorît împăratul Alexie al doilea, din îndemnul lui Andronic Comnen, lada cu carea au purtat mortul se-l arunce în mare o-au petrecut cu cîntări de veselie între ceialalți și Ioann, arhiepiscopul Bulgariei.

[1] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 295./

325 **Anul 1186.** S-au arătat la anii 963 și 976 cum că stîngîndu-se vița crailor Bulgariei, celor mai de demult, carii de la venirea bulgarilor de la Volga au stăpînit nu numai preste bulgari, ci și preste

români, în amîndoao Dachiile, multă vreme, crăimea bulgărească au venit la români, din carii cel mai dintîiu craiu au fost Samoil; apoi semînța lui și a fraților lui, pînă cînd au supus cu totul grecii [carii fără cădință s-au numit și se numesc romani, numai din acea cauză, pentrucă mai pre-urmă au apucat și repus împărăția romanilor cea de la resărit] pre românii cei de-a dreapta Dunării și pre bulgari, cum s-au arătat la anii trecuți.

Din neamul Comitópulilor, din carele au fost și Samoil craiul, unul dintre patru frați, s-au prăsit Asan, Petru și Ioann sau Ioaníchie, tustrei frați laolaltă, cum arată însuș Ioanichie în cărțile la Inochentie al treilea, papa de la Roma, trimise, care cărți eu le voiu aduce la anii viitori; [Aci numai atîta înseamnă acum de odată, că toată partea aceasta a *Hronicei românilor* cu acela rînd va merge, ca și cea mai dinnainte, începînd de la acești trei frați, Asan, Petru și Ioannichie și pășind din an în an și nu numai despre ei și semînța lor, ci și despre toți românii vorbind.] La anul 1186, așa scrie Nichita Honiat[1]: „Murind muierea, împăratul Isaachie Angel ș-au băgat în cap se ia șie muiere streină și prin soli au pețit pre fata Belei, craiului Ungariei, carea încă nu era în vîrstă de 10 ani; și cruțînd numai din scumpete veniturile fiscului, au poruncit ca cheltuialele cele de nuntă să se adune de la cetăți și de la țeri; care lucru au năcăjit pre cetăți, mai ales pre cele din pregiurul Anhialului și pre varvarii lăcuitori ai Hemului, carii mai demult se numea mysi, iară acuma se zic vlahi, i-au făcut șie și împărăției romanilor prea nemici. Pentrucă aceștea, încrezîndu-se strîmtorilor și cetățuicilor, de
326 care prea multe au zidit pre stani de petri, și mai nainte / puțîn gîndea cu romanii, iară acuma, pentru luarea vitelor sale și alte stoarceri care suferise, apriat s-au sculat la arme. Căpeteniile și începătorii răscoalei aceștia au fost doi frați din neamul acela (adecă din români), Petru și Asan, carii, ca se nu se vadă fără de vreo pricină a se scula la arme, au mers la împăratul în Chypsélla și au cerut să se priimească în numerul ostașilor și se li se lase locul din muntele Hem, care nu mult venit aducea. Nedobîndindu-și pofta, — mornăia ca niște nebăgați în samă și nefolosiți și au grăit vorbă mai cu îndrăzneală, cu carea descoperea ce vor se facă, dacă se vor înturna acasă, mai vîrtos Asan, carele era mai îndrăzneț și mai groaznic, căruia din porunca sevastocrătorului Ioann i s-au dat o palmă pentru neomenia lui. Așa, nu numai nedobîndindu-și cererea ci încă și de batjocuri ațîțați, fiind oamenii acei fără de lege, cîte au făcut împrotiva romanilor, cine le poate spune?“

Gheorghie Codín[2] mai pre scurt scrie despre răscoala aceasta a românilor, zicînd: „Au împărățit așadară domnul Isaachie Angel noao ani. Pe vremea lui au început războiul românilor și al bulgarilor în coantra romanilor celor creștini; în care războiu tot sufletul s-au robit și mai toate țerile de cătră apus, care fusese supt romani, s-au prădat.“

Mai pre larg scrie Gheorghie Acropolitul[3] tot despre răscoala aceasta, numai cît el pre români nu-i osebește de bulgari, măcarcă Petru și Asan n-au fost de viță bulgari, ci diaoși români și românii au făcut de-astă dată mai mult, de au și fost uniți cu bulgarii, cum poți pricepe din Honiat și Codin. Zice așadară Acropolitul: „Cînd împărățea Isaachie Angel în Țarigrad, murindu-i muierea — s-au însurat, luînd unguroaică, pre fata craiului ungurilor, și gătindu-se de nuntă crăiască, multe și mari cheltuieli au vrut se facă. Pentru aceaia din tot ținutul romanilor s-au cules oi, porci și boi și fiindcă de acestea e prea roditoare Bulgaria, dintrînsa și mai multe s-au poftit. Bulgarii, carii și mai nainte fusese nemici romanilor și pricină de multe bătăi, robiri, stricări de cetăți și de mai
327 multe nenorociri în mai mulți ani, mai pre- / urmă, de împăratul Vasilie, pre carele pentru aceaia l-au numit Bulgarocton, după cum știm din veste și din auz[a], bătuți, pînă pe vremea împăratului Isachie Angel da tribut romanilor; atunci au făcut răscoală, îndemnați fiind de un Asan, carele au cuprins ținutul cît iaste între Hem și Dunăre și toate le-au supus șie; prin carea faptă a lui, foarte s-au slăbit lucrurile romanilor, pentrucă bulgarii ajutîndu-i schythele (românii cei de-a stînga Dunărei), pre romani (greci) mult i-au jăfuit. Pentru aceaia mîniindu-se împăratul Isaachie, au adu-

---

[a] Originea românească a fraților asănești este de netăgăduit. Totuși, pe baza celor scrise de Acropolitul s-a încercat să se nege contribuția esențială pe care au avut-o românii în răscoala din anul 1186. Scrierea Acropolitului nu poate fi considerată ca document de primă mînă în cercetarea istorică, deoarece, așa cum o mărturisește el însuși, cunoștințele lui sînt „din auzite“, adică a scris mai tîrziu, după ce s-au petrecut evenimentele relatate. Cînd își scria *Cronica*, rolul românilor începuse să scadă în cadrul țaratului bulgar.

nat toate oștile romanilor și au purces asupra lor și lăsînd cele de lîngă mare cu cetatea Mesemvria, au întrat în muntele Hem. Asan cu oastea sa au remas în cetățuica ce se numește Strínav și împăratul Isaachie întinzînd corturile, au încungiurat pre bulgari, ci s-au înșălat de dînșii. Căci unul dintrînșii făcîndu-se a fi desertoriu, au zis cătră împăratul că au trecut schythele preste Dunăre. Împăratul turburîndu-se pentru vestea aceaia, măcarcă a doaoa zi ar fi luat cetățuica, au pornit de-acolo și nu s-au înturnat pre calea pre carea pornise, ci înșălat fiind de bulgar, mai pe scurtă cale au mers. Drept aceaia cînd mergea într-o strîmtoare, bulgarii au dat preste el, au bătut oastea, au prădat toată bagagia, încă și sculele împărătești le-au răpit; dintre romani, pre mulți au tăiat, tocma puțini au scăpat cu împăratul, și aceia încă goli. Cu biruința aceasta și jafurile de la romani, bulgarii prea tare s-au mîndrit, ca și carii au dobîndit cele mai scumpe din sculele împărătești, afară de aceaia píramidzi crăești, fiale prea rari, bani nenumerați; încă și crucea cea împărătească, carea o lepădasă oarecare preot, nu după mult tîmp o-au aflat în rîu, carea era toată de aur și avea în mișloc o cruciță făcută din lemnul Prea sîntei crucei lui Hs. cu mai multe răcluțe împregiur, în care era moaște de a sînților mucenici, lapte de a născătoarei de Dumnezeu și cîtva din brîul eii. Împăratul Isa- **328** achie, așadară fugind,/ au scăpat în Țarigrad."

Craiul ungurilor, a căruia fată o-au luat Isaachie Angel, au fost Bela al treilea, iară pe fată o-au chiemat Constantia, după cum mărturisesc Timon [4], Ciatari [5] și Nadani [6].

Tu, cetitorule bune! poftorește acelea care le-am arătat la anii 1122, 1152 și 1172 și cetește pre Páhimer [7], carele apriat scrie că „Vlahii sau românii, carii lăcuia de la oștezele Țarigradului pînă la cetatea Bízia și mai încolo, ἀπὸ τὴν ἐξωτέρω τῆς ἐς Βιζύην καὶ πόῤῥω, era de un nărav și doară și de un neam cu schythele de preste Dunăre". Care făcînd, lezne vei pricepe că românii cei de-a stînga Dunărei se numesc de greci schythe și comani. Aceasta de o-ar fi înțeles Eder [8], n-ar fi bîrfit atîtea în coantra românilor.

Tot întru acesta an au murit și Maria, fata împăratului Emanuil Comnen, muierea Belei al treilea și soacra lui Isaachie Angel, întru al căriia loc au luat Bela pre Margareta, fata craiului frîncilor, a lui Ludovic al șeptelea[9]. Pre Vladimir, povățuitoriul Galiției, încă în anul acesta l-au gonit Cazimir, craiul Poloniei, din țeara lui, carele fugind la Bela, craiul ungurilor, aceaia au dobîndit, ca Bela, în loc de a-l ajuta, se pună în Galiția pre fiiul său, Andreiu al doilea; ci nu îndelung au domnit acolo Andreiu, pentrucă în anul 1188 Vladimir, cu ajutoriul lui Cazimir, l-au fugărit din Galiția [10].

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 1, *De Isaacio Angelo*, cap. 4. [2] Georgius Codinus, *De originibus Constantinopolitanis*, circa finem. [3] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 11. [4] Timon in *Epit. chron.*, f. 23. [5] Tsatari, p. 171. [6] Nadanyi, p. 106. [7] Georgius Pachymer, lib. 1, *De Andronico seniore*, cap. 37. [8] Iosephus Carolus Eder in *Chrisi ad Instantiam Valachorum*. [9] Timon in *Epit. chron.*, f. 22 [10] Reva, *Centur.*, f. 12; Kemeny, p. 52; Nadanyi, l. c.

Anul 1187. Despre răscoala românilor asupra grecilor, la anul deacum, iarăș așa scrie Honiat[1]: „Ci nici aceasta e de a se lăsa. Cînd **329** se îngrozea vlahii sau românii/de cutezarea la care se îndemna de Petru și de Asan, temîndu-se de greutatea lucrului, frații aceștea ca se scoată frica din norodul său, au făcut o beserică în cinstea marelui mucenic Dimitrie și au băgat întrînsa mulți îndrăciți, bărbați și mueri, carii cu ochi crunți și sperliți și cu părul despletit, toate le făcea, cîte au obicinuit a face îndrăciții; și pre aceștea i-au învățat se strige cu mînie: « că lui Dumnezeu i-au plăcut ca neamul bulgarilor și al românilor, scuturînd jugul cel îndelungat al grecilor, se-ș cerce slobozenia sa și că pentru aceaia Dimitrie, mucenicul lui Hs., lăsînd mitropolia Thessalonichei și beserica cu obiceiul grecilor, au venit la dînșii ca se le ajute ». Pentru aceaia îndrăciții aceștea, puțîn zăbăvind și venindu-și în ori, iarăș se stropșea și cît putea striga ca niște prilostiți: « că nu e de a se lenevi, ci că prinzînd armele, e de a se apuca de greci; și că pre carii îi vor prinde, nu trebuie ținuți sau vînduți, ci fără de vreo milă omorîți, ne priimind vro rugăminte sau vrun preț și că trebue se fie tari ca diamantul». Drept aceaia întărîtîndu-se tot neamul de prorocii aceștea, au venit la arme; și fiindcă începerea răscoalei au fost cu noroc, au crezut că Dumnezeu vrea mîntuirea de supt jugul grecilor; nici îndestulindu-se cu atîta, s-au slobozit în cetățile și

satele cele mai de departe de Hem. Iară Petru, unul dintre frați, ș-au pus coroană de aur pre cap și s-au încălțat cu călțuni mohorîți. De-aci au încungiurat Preslava, — și văzînd că nu o vor putea bate o-au lăsat și pogorîndu-se din Hem, au bătut multe orașe de ale grecilor, robind mulți oameni de cinste și mînînd mulți boi, cai și alte dobitoace nenumerate. Venind împăratul Isaachie, iarăș s-au ascuns în strîmtori și în locuri ne îmblate și de-acolo au stat împrotivă. Ci lăsîndu-să o negură de la Dumnezeu, ale căruia ascunsuri sînt în întunerec și acoperind munții, carii se apăra de varvari păzind strîmtorile, grecii pre neștiut au asuprit pe români și spăriindu-i, așa i-au împrăștiat, cît începătorii reutăței aceștiia
330 și căpeteniile cu prietenii săi, ca și cîrdul cel de/ porci în evanghe-
lie în mare, așa și ei în Dunăre sărind, au trecut la schythele (românii) din vecini. Iară împăratul, cînd de niminea fiind oprit, putea îmbla toată Mysia (Bulgaria), și pune păzitori în toate cetățile, care mai toate sînt în muntele Hem, ci mai multe sau mai toate sînt zidite pre stanii cei mai mari de piatră, nici una au făcut, ci aprinzînd stogurile cele de bucate și înșălîndu-se prin rugările cele fățarnice ale vlahilor, îndată s-au înturnat, lăsînd răniți pre români. De-unde s-au întîmplat după aceaia, de varvarii (românii) cu mai mare îndrăzneală au năcăjit pre romani.“

Merge mai încolo și zice Nichita [2] : „Împăratul Isaachie înturnîndu-se în Țarigrad, se fălea ca cum ar fi potolit răscoala, iară unul dintre judecători, anume Leon Monasteriote, glumea zicînd : că-i pare reu după inima lui Vasilie Bulgaroctonului, carele, atunci cînd au stricat cu totul pre bulgari, au dat poruncă ca, de cumva oarecînd s-ar rădica vlahii și ar vrea se facă rescoală, pilda lui să se urmeze; și acela carele va vrea a se bate cu ei se îmble toată țeara și se țînă taberi întrînsa, acățînd porunca aceasta în mînăstirea lui Sosthenie. Carea poruncă acuma nu se ține, pentrucă împăratul, acelea care au poruncit el să se facă în mai mulți ani, așa de curînd le-au isprăvit, cît nemica de acestea i-au venit în minte.

Iară Asan întorcîndu-se cu prea mari oști de ajutoriu de la schythe, care le alesese după plăcerea sa, și aflînd Mysia, patria sa, curățită și goală de oștile romanilor, mai tare s-au mîndrit și sumețit și nendestulindu-se cu fericirea și stăpînirea Mysiei, ș-au pus în cap se facă cît mai multă pagubă romanilor și cu tot de-adinsul se unească domnia mysilor (a vlahilor sau românilor) cu a bulgarilor, cum au fost mai de demult.

De ar fi eșit însuș împăratul iarăș la războiu ca mai nainte, doară ar fi mers bine lucrul, ci lăsîndu-și destoinicia pe altă vreme, împăratul au trimis mai mare preste oaste pre unchiul său Ioann Sevastocratorul, carele nu orbește, ci tocma cu laudă povățuind oastea, nu puțînă pagubă au făcut nemicilor, carii se pogorîse la
331 șes; dară pentru prepusul că vrea/ se răpească porfyra, s-au mă-
zălit și în locul lui s-au pus chesariul Ioann Cantacuzen, carele avea muiere pre sora împăratului. — Cantacuzen auzind că varvarii (românii) ferindu-se de șes, se țîn în munți, n-au priceput că pentru aceaia se țîn acolo, ca se-ș înoiască puterea și se fie mai fără de primeșdie, ci fapta aceaia o-au tîlcuit a fi frică; drept aceaia s-au tăbărît în mișlocul cîmpului nentărindu-și tabăra, nici punînd păzitori. Drept aceaia asuprindu-se noaptea de varvari, de-abea au scăpat cu oastea foarte bătută, pentrucă unii s-au omorît zăcînd în corturi, alții s-au prins, fugind fără de arme. — Așa învingîndu-se și fugind romanii, s-au prădat toată tabăra, s-au prins steagurile și s-au luat veșmintele cele de aur ale chesariului, cele cu colór de ferr străpunse, care le-au îmbrăcat Petru și Asan și mergînd în fruntea oșilor s-au tăbărît pre șes.“

Scrie mai încolo tot acelaș Honiat că, după perderea aci zisă, în locul chesariului Cantacuzen s-au rînduit povățuitoriu oștilor grecești asupra românilor Alexie Brana, carele așa au povățuit pre al săi, cît mare nădejde făcuse de a învinge pre români; ci rîvnind ei împărăția, au lăsat pre români și au purces în coantra împăratului Isaachie, la Țarigrad, unde s-au și tăiat de chesariul Conrád, cumnatul împăratului. Vezi și pre Calvisie [3] și care le-am scris la anii 1018, 1019, 1122, 1152 și 1172 și vei pricepe că unde se scrie : mysi sau vlahi, se înțeleg românii cei de-a dreapta Dunărei, iară unde stă : schythe sau comani, se înțeleg românii cei de-a stînga Dunărei[a] ;

---

[a] Mysii sînt o denumire a bulgarilor, după obiceiul de a folosi numele antice la populațiile mai noi. Prin sciți sau cumani se pot înțelege și românii de-a stînga Dunării, dar și cumanii.

apoi prin romani, tu înțelege pretutindenea greci, pentrucă aceș-tea ș-au apropriat șie fără de vreo cădință, numele cel prea mărit al strămoșilor românilor de-acum.

[1] Nicetas Choniates, lib. 1, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 5. [2] Idem Choniates, *ibidem*, cap. 6. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*.

Anul 1188. „Părîndu-i reu împăratului că nu bine au orînduit lu-
crurile (zice Honiat[1]) cînd au fost dintîiaș dată în Mysia (Bulgaria)
332 — de nou s-au rădicat / cu arme asupra vlahilor și au eșit însuș
cu puțini, carii se afla. Pentrucă auzise că nemicii nu se țin mai
mult în munți și dealuri, ci luînd ajutoriu de la schythe, în păr-
țile Agathópoiului s-au tăbărît și jăfuesc locurile de prin pregiur.
Iară întru aceaia s-au chiemat și celealalte leghioane. — Venind în
Tavrocóm, care e un sat ce se lățește pre aici și pre colo, nu depar-
te de Odriu așezat, au așteptat pînă se vor stringe oștile și au
poruncit și chesariului Conrad ca se iase fără de zăbavă. Acesta—
vra se meargă în Palestina, carea se cuprinsese de sarachinii din
Eghipt și pre cînd luase șie muiere, pre sora împăratului. Au și fă-
găduit Conrad împăratului că va veni și împreună cu dînsul se
va oști, ci mutîndu-și sfatul, s-au suit într-o corabie mare și noao,
și au pornit în Palestina.

Iară împăratul alegînd o mie de feciori, cărora le-au dat arme și cai buni, din Tavrocom au pornit asupra nemicilor, trimețînd bagagia cu șerbii în Odriu. Întru aceaia, carii s-au trimis înainte, unii au adus veste că vlahii prădează locurile de lîngă Lardea și omorînd pre mulți, pre mulți au și prins și cu prea mare dobîndă vreau să se întoarne. Drept aceaia noaptea pornind, după ce au sosit la locul ce se numește Vastérne, au odihnit oastea. Cu trei zile după aceaia, dimineața au pornit spre Verrea și netrecînd patru parasánge, iată vine un om, carele gîfăind spune că nemicii, nu departe deacolo, se întoarnă cu prada, încet pășind, pentrucă nu aflase vreun protivnic și era încărcați de dobîndă. Pentru aceaia îndată împărțind oastea între povățuitori, cu dînșii bine gătiți s-au dus spre calea pre carea mergea nemicii. Pre carii, după ce i-am vezut și ne-au vezut (căci eu încă mergeam cu împăratul, ca un scriitoriu), schythele și vlahii dînd prada la niscare cohorte de alor săi, i-au trimis pre calea cea mai scurtă, se agiungă la munți; cealalți împreunîndu-se, călărimea romanilor o-au așteptat nemișcați, bătîndu-se după obiceiul patriei sale. — Și atunci împăratul scoțînd puținei robi de la dînșii, ca din gurile fearelor, au lăsat calea carea o apucase, și s-au înturnat în Odriu. Ci fiindcă var-
333 varii nu se odihnea, iarăș s-au / înturnat la calea carea o lăsase și mer-
gînd în Berrea, năvălirile schythelor și ale vlahilor cît prin povățuitori
învățați la bătae, cît prin sine le-au oprit. Carii măcarcă se temea
de romani și se sfiia de aceaia, că împăratul era de față, tătuș,
pre ascuns iarăș leșuia și așa năvălea, cît se vedea gata la bătae
și trecea dintr-un loc într-altul, nelăsînd vreun prilej. Cînd se gră-
bea împăratul la Agathopoiu se-i oprească, ei prăda cele din pregiu-
rul Filippopoiului; cînd ajuta pre o parte, ei mergea în partea
aceaia carea o lăsase împăratul. Acestea le făcea Asan, carele era prea
isteț la minte și prea știia descîlci cele îndoite.

Mai pre-urmă împăratul vrînd se meargă de nou în Zagora și se cerce, în cîtu-i va fi slobod, putea-va aduce pre mysi (români) la aceaia, ca să se dea, din Filippopoiu au mers în Triadița (Sardica). Pentrucă auzise că de-acolo lezne ar putea merge în muntele Hem și că pre-undeva și cale ar fi întrînsul, afară de aceaia că ar afla apă destulă și pășune pre sama dobitoacelor, de vor merge oștile tîmpuriu. Ci pentrucă se apropiia bruma, — lucrul acela l-au lăsat pînă în primăvară și poruncind oștilor se erneze în țeara aceaia, el cu cei mai de frunte s-au înturnat în Țarigrad, să se desfăteze cu jocurile din cerc."

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 1.

Anul 1189. Împăratul Isachie Angel, cum scrie Honiat,[1] „cu începutul primăvărei iarăș eșind asupra mysilor și în zădar bătînd cetățuica Lobîzului în trei luni întregi, nemica isprăvind s-au înturnat acasă.—Măcarcă prinsese pre muierea lui Asan, și pre fratele lui, pre Ioann (sau Ioannichie) îl luase chizeş, tătuş în mai reu curea lucrurile."

Frideríc Barbaróssa, împăratul Ápusului, încă în anul acesta au trecut prin Ungaria cătră Palestina; ci sosînd în Bălgradul Serbiei, în 29 iunie, de-acolo de-abea au trecut în doao luni prin Bulgaria[a], aşa l-au scărmănat românii[2].

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 1. [2] Arnoldus Lubecensis in *Hist.*, de Friderico Barbarossa./

334 **Anul 1190.** „Românii în anul de-acum iarăş au bătut pe greci. Iară împăratul Isaachie Angel", cum scrie Honiat,[1] „pre Constantin Aspiát, pentrucă ş-au apărat oastea, carea o povăţuia asupra vlahilor, zicînd că nu se pot bate ostaşii cu doi prea puternici nemici, cu vlahii şi cu foamea, ci trebue plătită simbria, îndată l-au lepădat din deregătorie şi i-au scos ochii, avînd prepus că, prin apărarea aceaia, aţiţe pre ostaşi asupra lui".

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 2.

Anii 1191, 1192. La aceşti doi ani, nemica am aflat despre bătaia între români şi între greci; ci pe vremea aceasta au trăit Lenstatie sau Levstatie, voivodul Ardealului, cum arată Haner[1].

[1] Georgius Ieremias Haner, periodi septimae *Reg. Hungariae* § 129, nota h.

Anul 1193. La anul acesta iarăş aşa scrie Nichita[1]: „Cînd mergea lucrurile de cătră apus din reu în reu şi vlahii cu comanii (românii cu moldovenii) strica ţerile romanilor (grecilor) cu sabie şi cu foc, împăratul iarăş eşind şi trecînd Anhialul, prin încurcături merge în muntele Hem. Ci neputînd face lucru vrednic de persoana sa, eşirea aceaia o-au sfîrşit în doao luni. — Iară vrînd împăratul să se întoarcă nu pre aceaia cale pre carea venise, ci pre alta, carea era mai scurtă şi ducea la Berrea prin văi formoase, şi cea mai mare parte a oştilor o-au perdut, şi el ar fi perit, de nu l-ar fi ţinut pronia dumnezeiască. Pentrucă trebuind se meargă pre calea aceaia, carea undeva se mai lăţeşte şi e bună de călărit, el s-au băgat în strîmtori şi rîpele munţilor, pre-unde curea un rîuşor şi s-au închis şi pre sine şi oastea. — Iară despre varvarii carii se arăta de amîndoao lăturile strîmtorei, lezne putea supune că nu bine cugetă. Şi leghioanele, care au mers mai întîiu, fără de bîntuială au trecut, căci nu sosise încă vlahii, carii judecase a fi mai bine ca, lăsînd pre

335 cei din frunte, de/ cei din mişloc să se apuce, între carii era împăratul, ministrii lui şi toată boerimea; nici s-au înşălat vlahii." Că foarte reu au stricat aci pre greci, cum zice şi Calvisie[2].

[1] Nicetas Choniates, lib. 3 *De imp. Isacio Angelo*, cap. 3. [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico.*

Anul 1194. „Sumeţindu-se vlahii, zice Nichita[1], de biruinţele cele multe şi îmbogăţîndu-se cu prădzile de la romani luate, căpătînd şi tot feliu de arme, de-aci înainte nu s-au mai putut înfrîna, nici au bătut mai mult numai satele şi ţarinile, ci şi cetăţile cele întărite. Pentrucă Anhialul l-au jăfuit, Varna o-au supus, partea cea mai mare a Triadiţei, ce se zicea mai de demult Sardica, o-au stricat, din Stúmpiu pre cetăţeni i-au alungat, din Nissa încă mulţi oameni şi dobitoace au dus. Drept aceaia împăratul împărţînd oştile între povăţuitori, Varna o-au dires şi Anhialul l-au întărit cu turn şi cu pază. Care, măcarcă se vedea a fi vrednice de pronia împărătească, tătuşi protivnicii au remas de-asupra. Ci şi împăratul cu începutul toamnei s-au tras în ţinutul Filippopoiului, ducînd muerile vlahilor cu sine şi împedecînd bărbăteşte năvălirile schythelor."

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De Isaacio Angelo* aug., cap. 4.

---

[a] Românii şi bulgarii i-au cerut lui Frederic Barbarosa să-i ajute să ia Constantinopolul. În schimb, ei îl vor ajuta în timpul cruciatei. Frederic Barbarosa a respins propunerile românilor şi bulgarilor, din care pricină aceştia l-au atacat şi cu greu a reuşit să ajungă în Imperiul bizantin.

Anul 1195. „Împăratul Isaachie Angel“, zice Nichita [1], „neputînd mai îndelung suferi năvălirile și răpirile vlahilor și ale schythelor și iarăș înfricoșat fiind, pentrucă Alexie Gvído, povățuitoriul oștilor de la resărit, și Vasilie Batațe, al acelor de la apus, la Arcadopoiu bătîndu-se cu protivnicii, nu numai reu s-au purtat, ci Gvido, după ce au perdut partea cea mai mare a oștilor, au și fugit, iară celălalt dinpreună cu oștile au perit, de nou au purces în
336 persoana sa / asupra nemicilor. Se culeg și se scriu pretutindenea leghioanele grecești și nu mic ajutoriu se plătește. De la socrul său, craiul Ungariei (Bela al treilea), încă ș-au cerut ajutoriu și lezne au dobîndit de acesta i-au făgăduit că va trimite oștile sale cele de ajutoriu prin Vidin. Drept aceaia avînd oaste întreagă și luînd cu sine cincisprăzece măji de aur și mai mult de șese zeci de măji de argint și cu alte lucruri de lipsă bine gătit fiind, — în luna lui martie au eșit din Țarigrad cu inimă aprinsă și împetrită asupra varvarilor, nepunîndu-și alt termin de înturnat, fără numai cînd va isprăvi toate pentru care mergea. — Cu inima și sfatul acesta, mergînd la perire, — precum au arătat sfîrșitul, biruindu-ne pre noi vlahii.“ Pînă aci vorbi Nichita despre împăratul Isaachie, apoi îndată scrie cum au scos Alexie Angel ochii fratelui său, Isaachie, și au răpit împărăția Resăritului.

De-aci înainte tot acelaș Nichita Honiat [2] așa scrie despre împăratul Alexie Angel, zicînd: „Alexie, dobîndind împărăția, au trimis soli la Petru și la Asan, vrînd se facă pace cu vlahii, ci în zădar, pentru respunsul cel fălos și sumeț al varvarilor și pentru condițiile cele rușinoase și nesufericioase romanilor. Iară cînd era împăratul la resărit, romanii au năvălit în țarina bulgărească de lîngă cetatea Serra, ci biruindu-se leghionul romanilor, vlahii pe prea mulți romani reu i-au priimit și pre povățuitoriul lor, pre Alexie Aspiat, l-au prins și multe cetățuici au cuprins, care întărindu-le, cu nespusă pradă s-au înturnat acasă. Iară împăratul, vrînd se împedece uneie ca acestea, de-aci înainte au trimis pre ginere-său, sevastocratorul Isaachie, cu multe oști într-acolo.... De acestea băgînd în cap la ai săi, varvarul Asan, cu mai mare crudzime au întrat în ținuturile de la rîul Strimón și de la cetatea Amfípoiu. Iară sevastocratorul, om tinăr fiind și aflîndu-se pentru perderea vlahilor cea mai dinnainte, după ce au auzit că nemicii prădează țarina de la Serra, necercînd mai nainte puterea lor, îndată au dat semn cu bucinul și întîiu întrarmîndu-se și suindu-se pre cal, întîiu au și săgetat sulița în nemici, ca și cînd ar merge
337 la vînat de cerbi sau la oarece joc. Așadară mergînd cît putea, / fugi ca la 30 de stadiuri; întru atîta ș-au ostenit și călărimea și pedestrimea, cît nu era harnici de bătae în vremea războiului. Cît s-au mai apropiat, Asan partea cea mai mare a oștilor sale o-au împărțit în leșuri. Carea înșălăciune nepricepîndu-o Isaachie sevastocratorul, ținînd amînă biruința, s-au apucat de bătae. Iară sculîndu-se cei din leșuri, încurcat fiind ca într-o mreajă, mulți au perdut dintru ai săi și mai pre-urmă el încă fu prins de unul dintre schythe. Deunde varvarii mai mare inimă au căpătat la năvăliri, ca și leii ce năvălesc în ciurdzi...

Schytha, carele prinsese pre sevastocratorul, destul s-au silit se-l ascundă, ca se nu-l știe Asan, nădăjduind că va dobîndi mulți bani pentru rescumpărarea lui, de-l va putea duce în Schythia. Ci vestindu-se că s-au prins povățuitoriul protivnicilor și cercîndu-se cu de-adinsul, s-au aflat și s-au dus la Asan.“

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 8.

[2] Idem Nicetas, lib. 1, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 4.

Anul 1196. După ce s-au înturnat Asan în Bulgaria, de la biruința cea la anul mai dinnainte scrisă, acestea scrie Nichita Honiat [1] despre dînsul: „Nu mult după aceaia înturnîndu-se în Mysia, Asan fu omorît de un amic al lui, carea ucidere așa s-au întîmplat: unul, carele cu firea și cu năravurile era asemenea lui Asan și mare prieten al lui, anume Ivánc (așa se chiamă Ioann de vlahi), pre-ascuns trăia cu sora muerei lui. Aceasta înțelegîndu-o Asan, întru început certa pre muierea sa și zicea că e vrednică de a-și perde capul, pentrucă au tăcut nelegiuirea aceaia. De la o crudzime ca aceasta s-au întors prin respunsurile muerei sale Asan, zicîndu-i dînsa că el încă au știut, și toată mînia și-o-au întors asupra lui Ivanc și fără de vreo zăbavă l-au chiemat la sine, în vreme de noapte. Iară Ivanc gîn-

dind că în vreme necuvioasă nu fără de mare pricină și pîră se chiamă, mergerea sa o-au lăsat pre dimineața. Ci Asan iarăș au trimis și
338 nevenirea o-au luat spre batjocura sa. Ivanc, cît au /înțeles pricina
pentru carea îl chiamă, s-au sfătuit cu prietenii și cu frățiile, carii l-au îndemnat se ducă sabie lungă cu sine, ascunsă supt haine și de-l va dojăni numai cevaș Asan, sfîrșind dojana cu sudălmi, fără de a-l vătăma în trup, se rebde și se-și ciae ertăciune, iară de va pofti arme, el încă să se arete bărbat și să se silească a întrece pre omul fără de rușine și vărsătoriu de sînge și cînd va da, se dea pe moarte. Sfatul acesta l-au și isprăvit Ivanc, pentrucă nici un bine gîndind varvarul Asan, cît au întrat Ivanc, îndată au cercat sabia; iară Ivanc curînd împungîndu-l cu sabia, au omorît pre Asan, și fugind de-acolo, îndată au mers la prietenii săi și spunîndu-le moartea, s-au sfătuit să se deșdine; căci nu vor lăsa întru atîta moartea lui Asan, frații, frățiile și prietenii lui. Care lucru, de le va eși bine, ei mai cu dreptate vor stăpîni toată Mysia, decît Asan, — iară de se va întîmpla almintrelea de cum gîndesc, și așa își vor cerca mîntuire la împăratul romanilor. Acestea în noaptea aceaia nu numai le-au sfătuit, ci pre mulți au și tras în partea sa, apoi cuprinzînd Ternóvul, — au stat împrotiva lui Petru. Pentrucă cît s-au făcut zio, vestea uciderii lui Asan, nu numai Ternovul, ci și alte părți mai de departe ale Bulgariei le-au împlut; ci fiindcă nici Petru putea bate pre Ivanc, nici acesta putea lezne a se apăra de Petru, Petru vrea se învingă pre Ivanc cu încungiurarea, iară Ivanc au năzuit la împăratul. Zicea unii că Ivanc au omorît pre Asan, și din îndemnul sevastocratorului Isaachie, carele i-ar fi făgăduit afară de alte daruri, pre Theodora, fata sa, muiere; ci Isaachie au murit în legături mai nainte de a se ucide Asan.

Iară Ivanc au îndemnat pre împăratul, spunîndu-i cum stau lucrurile, se trimită pre cineva cu oaste, se cuprindă Ternovul și toată Mysia, că el va ajuta. Și doară ar fi fost spre folosul romanilor, de ar fi trimis îndată, căci luînd Ternovul, lezne putea lua și toată Mysia. Ci el nebunește închizindu-se în pălută, — au tri-
339 mis mai tîrziu pre protostratorul / Emanuil Camițe cu oști. Acesta,
pornind din Filippopoiu, de-abea au întrat în otarele Mysiei și s-au înturnat; pentrucă ostașii cu larmă întreba unde-i duce, și cu cine vrea să se bată?... Cînd au vrut după aceaia și împăratul, cu mai mare oaste, se cerce lucrul acela, iarăș nu s-au folosit. Drept aceaia, Ivanc, cînd nici unul dintre romani vrea să se bată cu varvarii și Petru din zi în zi se întărea, venindu-i mai mari oști, desnădăjduind, din Ternob pre-ascuns au fugit la împăratul. Așa au venit de nou toată țeara supt Petru. Dară el încă n-au murit cu moarte firească, ci curînd după aceaia, omorîndu-se de unul din neamul său, crăimea au trecut la Ioann (sau Ioannichie), al treilea frate, pre carele îl luase atunci Petru părtaș ostenelilor și împărăției. Acesta multă vreme fusese chizeș la romani, cînd s-au sculat a doaoa oară cu arme asupra misilor (românilor) împăratul Isaachie (în anul 1189); ci fugind pre-ascuns, se înturnase acasă, carele n-au fost mai blînd decît Asan în jăfuirea romanilor......

Iară Ivanc, după ce au venit la împăratul, fu priimit cu cinste și romanilor în multe lucruri le-au fost de folos. Era om înalt, isteț la minte și tare în trup; ci mînia și împetrirea inimei, ce se vedea din față-i, îi arăta crudzimea; pentru aceaia, măcarcă trăia între romani, tătuși năravurile sale nu le întocmea după ale romanilor. Împăratul tătuși nu l-au socotit nevrednic de logodna fetei sevastocratorului, ci trecînd nunta pînă va fi prunca de vîrstă, pre el l-au priimit în numerul cumnaților săi, al oamenilor celor prea puternici, dăruindu-l cu prea mare putere și cu prea multe avuții. Iară Ivanc, socotind tinerețele logodnicei sale și frumuseța mumei eii, a văduvei Annei, și lăcomind la mai bogată nuntă, au zis odineoară: «Ce-mi iaste mie cu melușaoa, carea încă suge, cînd am op de oae, cu carea se trăesc?» Și bărbatul acesta, în vecinătatea Filippopoiului mult s-au trudit și ca un zid sta împrotiva vlahilor și a schythelor, cînd toate le prăda; cu împăratul încă au eșit cînd și cînd și preste alții s-au purtat în bătăi. Iară cine ar putea numera năvălirile și prădzile schythelor și ale vlahilor? Stricarea țerilor, celor
340 vecine Hemului, și jăfuirile Machidoniei / și ale Thrachiei, mai
chiar arată ce s-au făcut decît toate státuele, tablele și istoriile."

Cu mult mai chiar scrie Acropolitul [2] despre unele, zicînd: „Asan au avut doi frați, pre Petru și pre Ioann; Ioann era lîngă dînsul, lui Petru i-au dat o parte din domnie se-o ocîrmuiască.

După ce au ocîrmuit Asan noao ani întregi pre bulgari (și prevlahi), s-au omorît de vărul său, Ivan, παρὰ πρωτεξαδέλφου αὐτοῦ Ἰβανοῦ. Au remas moștian împărăției Ioann, frate-său, fiindcă Ioann, fiiul lui Asan, încă era tinăr." Din care cuvinte ale Acropolitului poți culege că pentru aceaia s-au mîniat Asan pre Ivan, căci trăia cu sora muerei, pentrucă Ivan îi era văr primare și nu se cuvinea să se culce cu sora muerei sale, după obiceiul creștinilor de-atunci.

Codin[3] încă așa scrie despre românii și cei de-a dreapta și cei de-a stînga Dunărei, adecă și despre vlahi și despre comani sau moldovenii de-acum, precum urmează, zicînd : „Și au împărățit domnul Alexie Angel ani șepte. Dară, vai! Romaniei în zilele acelea, căci trăind împăratul ca și Sardanapál și nici el, nici ministrii lui purtînd grijă de régula militărească și de ocîrmuirea împărăției, multe din cetățile și țerile cele remase la apus și la mare au venit în mînile vlahilor și ale comanilor, iară cele mai multe s-au cuprins apoi, prin Ioannichie."

Tot întru acesta an au murit și Bela al treilea, craiul ungurilor și socrul împăratului Isachie Angel, căruia i-au urmat în crăime fiiul său cel mai mare, Emeric, carele au fost încoronat craiu, prin tată-său, încă în anul 1185[4].

[1] Nicetas Choniates, lib. 1, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 5 et 6. [2] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 12. [3] Georgius Codinus, *De originibus Constantinopolitanis*, circa finem. [4] Boksai, f. 919; Pistorius, f. 763; Han, p. 121; Lucius, f. 237.

Anul 1197. Doară de anul acesta se ține ce scrie Nichita[1] despre împăratul Alexie Angel, zicînd : „După aceaia au mers în Chypsella se ajute cetățile Thrachiei, pre care le prăda vlahii și schythele, **341** și se prindă și pe Hrys/ sau barem se împedece năvălirile lui, care le făcea pre-ascuns în țarina Serrei. Hrys acesta era vlah de neam, om mititel, carele nu se nărăvise în răscoala lui Petru și Asan să se lasă de romani, ci făcînd legătură cu romanii, acuș-acuș se scula asupra lui Petru și Asan cu cinci sute de ostași ce avea. Ci cu puțin după aceaia s-au prins, căci se vedea plecat spre vlahi și pururea pășind își cerca stăpînire și s-au pus la închisoare; din carea slobozîndu-se, după aceaia s-au trimis se apere Strummița. Dară au înșălat pre împăratul și cuprinzînd pre sama sa cetatea aceaia, pre romanii din vecini greu i-au jăfuit. Împrotiva acestuia mergînd împăratul și chiemînd oștile în Chypsella, curînd după aceaia au poftit să se întoarne acasă."

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 3.

Anul 1198. Iarăș Nichita[1] scrie : „Nensînătoșîndu-se deplin împăratul, ca cel ce nu putea sta pre picioare, s-au dus în Chypsella, gata fiind toate cîte sînt de lipsă la bătae. Ci pînă a fi el încă bolnav, schythele au trecut Dunărea și cu mulțimea vlahilor, μετὰ μοίρας Βλάχων, au prădat orașele Thrachiei cele din pregiurul Mesénei și al Zúrului în zioa de Sîngiorz. Și se zicea că s-au vorbit varvarii ca să se întîlnească în Cupériu (acesta iaste un loc, nu departe de Zurul, în care se serba serbătoarea muceniculul, de mulțime de oameni). Ci slobozîndu-se demineața mare negură, cea mai mare parte a varvarilor s-au dus într-alte locuri, pogorîndu-se pînă la Radéstul de lîngă mare; tătuși o parte dintrînșii au năvălit în Cuperiu. Deci mulțimea carea se adunase la serbătoare, judecînd a fi mai bine a se apăra, decît a pătimi, întrarea varvarilor lezne o-au oprit, încungiurînd beserica cu carrele venite; pentrucă schythele n-au obicinuit a bate satele și de întărimile cetăților, încă se sfiesc, ca cei ce cu năvălirea dintîiu, ca și vîntoasele, toate le strică, cîte le vin înainte, apoi se întoarnă acasă. Pre aceia tătuși, carii lăsînd beserica, mergea în Zurul, pre toți i-au prins...... Iară pre schythele, **342** carii/ se înturna cu mare pradă, oastea romanilor, carea apăra Vízia, i-au tăiat și fugărit, luîndu-le partea cea mai mare din pradă, carea tătuși nu îndelung o-au ținut... Pentrucă pre cei ce fugea i-au întors asupra sa și mai pre-urmă ei s-au fugărit."

Tot acelaș Nichita[2] scrie că după ce s-au întîmplat cele mai sus zise, „împăratul din Chypsella au trecut în Thessalonica și de-acolo s-au dus în coantra lui Hrys, carele, afară de Strummița, cuprinsese și Prósacul, care și din fire și cu meșteșug e foarte întărit și își pusese scaunul întrînsul". Mai încolo Nichita scrie sau zugrăveşte tărimea Prósacului şi cum s-au bătut de împăratul fără vreun folos, în mai multe zile, apoi zice: „Drept aceaia împăratul, văzînd că nu-şi poate dobîndi scopul şi nevrînd a mai zăbăvi, s-au întocmit cu Hrys se-i lase Strummiţa şi Prosacul cu ţinuturile vecine şi măcarcă avea muiere, i-au făgăduit una din frăţiile sale şi înturnîndu-se în Ţarigrad, au trimis lui Hrys pre fata protostratorului (Emanuil Cámyţe), carea era despărţită de bărbat, prin sevástul Constantin Radénul"...

Merge mai încolo Nichita [3] şi zice: „Pre aceaia vreme schythele, împărţîndu-se în patru laturi, cu mai mare groază decît de altă dată, toată Machidonia o-au jăfuit, cercînd şi cetăţile cele întărite şi vîrvurile munţilor şi cercetînd şi muntele Gánului, multe mînăstiri au prădat, mulţi călugări au omorît, nimenea cutezînd a le sta împrotivă, pentru mulţimea lor."....

Apoi scrie jocurile care le-au dat împăratul Alexie Angel, cînd ş-au măritat îmbe fetele, şi zice: „Jocurile acestea încă nesfîrşindu-le bine, rea veste au venit din Filippopoiu despre răscoala lui Ivanc. Acesta, cum am zis mai nainte, mutîndu-şi numele în Alexie şi logodind pre nepoata împăratului, mai mare cinste au dobîndit de cum se cuvinea şi făcîndu-se mai mare preste oastea carea sta împrotiva vlahilor la Filippopoiu, ba făcîndu-se domn locurilor acelora, care ocîrmuia după plăcerea sa, căci fiind om
343 viclean şi nepregetătoriu, cîte avea în/inimă, toate le plinea, şi pre vlahii săi îngrăşindu-i cu daruri şi împodobindu-i cu arme, îi deprindea la bătae şi locurile cele din vecinătatea Hemului, aşa le-au întărit cu cetăţuici, cît de acelea a se apuca nu cuteza nemicii. Pentru care lucruri, de împăratul se lăuda şi se cinstea, nici cerea ceva, ce să nu i se fie dat...... Ci întîmplîndu-se, de ce şi era frică, împăratul ş-au perdut merşii şi îndată au trimis la el pre un prieten al lui, se-i aducă aminte tocmelele şi legăturile cele mai dinnainte... Pre acela, după scurt tîmp, l-au urmat ginerii împăratului cu ministrii, cumnaţii şi toată oastea, ce se afla în pălută."

Ci cel trimis au spus lui Ivanc că vin ginerii împăratului cu ceialalţi se-l prindă şi l-au sfătuit să se tragă la munţi, precum au şi făcut. Drept aceaia ginerii cu Emanuil Camyţe n-au mers după dînsul, ci s-au sfătuit se bată întîiu cetăţuicile de el făcute, căci zice mai încolo Nichita:

„Care sfat mai plăcîndu-le, au început a bate cetăţuica cea în locul Críţim chiemat, de Ivanc făcută, unde bătîndu-se cu toată inima romanii, mulţi bărbaţi mari au perdut, între carii cel mai de frunte au fost Gheorghie Paleologul. Luînd cetăţuica aceaia, au mai luat şi altele, unele cu sînge, altele supunîndu-se iale. Iară Alexie (Ivanc) fiind om viclean şi bun ostaş, multe semne milităreşti au arătat, ci cu o înşălăciune militărească pre însuş protostratorul Emanuil Camyţe încă l-au prins. Pentrucă scoţînd multe dobitoace la cîmp şi acelea cu o parte a robilor trimeţîndu-le în Hem, la Ioann, craiul Zagórei, cu carele făcuse legătură asupra romanilor, de cinste şi ca se-şi arete dragostea, au pus leşuri romanilor, ştiindu-le rîvna spre răpire şi dragostea spre ai lor, pentru care ar fi gata la perire. Nici s-au înşălat cu cugetul. Pentrucă protostratorul înţelegînd aceasta, din Vatrahocástru, unde avea
344 oastea, au trecut în Vactúniu şi s-au înşălat cu lucrul./ Căci nepricepînd înşălăciunea lui Alexie, au poruncit ostaşilor săi se prădeze acelea care le avea înainte şi el se uita de pre un cal, ce nu era de bătae. Atunci Alexie au eşit din leş şi încungiurînd pre protostratorul ca într-o mreajă, l-au prins. Cu scornirea aceasta a desertoriului, romanii carii au mai remas ş-au perdut inima, iară vlahii s-au sumeţit. Nici au mai cutezat romanii a se bate cu Ivanc, ci cîţi era la Filippopoiu se ţinea fericiţi de vor putea apăra cetatea. Ci Ivanc, întocmind după plăcerea sa tîrgurile şi cetăţuicile care sînt din direptul Hemului în munţii cei mai înalţi zidite, celealalte încă nu le lăsa în odihnă, ci pre acelea care sînt de cătră Mosynopoiu pînă Csánthia, muntele Pangeu şi Avdéra încă le-au răscolit şi au supus ţinutul smolenilor şi toate cele mai de aproape, ca o ciumă păscîndu-le, pre romani sau i-au prins sau i-au omorît sau i-au slobozit pentru bani; iară pre vlahii săi, carii s-au dat de bună voe, i-au lăsat se remînă întru ale sale. Crescînd aşa, de cît toţi cei mai dinnainte protivnici mai reu şi fără de îndurare au fost, agiungînd şi la acea tyrănnie, carea mai toţi varvarii o ţin vitejie, ca, pre romanii cei robiţi, se-i tae dăraburi între păhare.

Iară împăratul au arătat cu faptele sale că el judecă a fi norocirea sa robirea protostratorului, pentrucă luîndu-i averile cele prea mari și tocma crăești, nelăsînd vreun lucru ne cercat, pre muierea și fiiul lui i-au pus la prinsoare, nu știu din ce sfat, apoi s-au dus în Chypsella."

Tot acelaș Honiat [4] zice: „Împăratul Alexie Angel mergînd în Chypsella, precum am zis, oastea, cîtă era strînsă acolo, o-au luat cu sine și trecînd în Oreștiadă, mai multe zile au zăbăvit... Pre Ivanc, prin tabellarii săi cei mai credincioși, l-au chiemat la tocmeală; moarte încă i-au gătit de vro cîteva ori prin înșălăciune și tătuși n-au încetat cu totul de la războiu. Deci mergînd în ținutul Filippopoiului, ș-au așezat oastea lîngă Stenímah, în care fugise mulți varvari. Acesta încungiurîndu-l și luîndu-l cu puterea, pre
345 robi i-au făcut șerbi. Iară desertoriul/ Ivanc nici au vrut se vie la împăratul, nici se știe de pace almintrelea, fără numai dacă i-i va da împăratului diplomat, că-i va lăsa cetățile și ținuturile care le cuprinsese mai nainte și-i va trimite pre logodnica Theodora (fata sevastocratorului Isaachie) cu stemmele împărătești. De-abea făcîndu-se tocmelele și jurămînturile, după cum voia Ivanc, împăratul s-au sfătuit, cum nu se cuvine povățuitorilor și împăraților, carii trebue se țină jurămînturile mai mult și mai bine decît alții, pentrucă pre Ivanc, trimețîndu-i sînta *Evanghelie* prin Alexie Paleologul, ginerele său cel mai mare, l-au înșălat la sine, și după ce au jurat, cum am zis, de îmbe părțile, l-au pus la prinsoare, reu trăind cu cuvintele psalmistului David: «Cu cel sînt, sînt vei fi, cu cel fără de lege, fără de lege vei fi». De-aci dobîndind cetățile și tărimile fără de vreo osteneală, pre Mítul, fratele lui Ivanc, l-au sîrgunit."

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 6. [2] Idem Choniates, lib. 3, De eodem, cap. 1. [3] Idem, *ibidem*, cap. 2. [4] Idem, *ibidem*, cap. 4.

Anul 1199. La anul acesta iarăș scrie Nichita [1], acestea zicînd: „În anul următoriu (după ce s-au prins Ivanc) vlahii și comanii, năvălind în Thrachia și jăfuind cele mai bune părți ale eii, fără de bîntuială s-au înturnat. Și doară ar fi venit pînă la poarta Țarigradului, de nu s-ar fi sculat întru ajutoriu rușii, neamul cel mai creștin și prinții lor, porniți din sine însuși și prin rugămintea arhipăstoriului său, ταῖς τοῦ 'Αρχιποίμενον αὐτῶν λιταίς, fiindu-le milă de creștinii carii reu se purta de varvari și mîniindu-se, căci s-au dus mai adese ori întru acela an și s-au vîndut neamurilor celor depărtate de creștinătate. Pentru aceaia prințul Galiției, Roman, ὁ τῆς Καλίτης ἡγεμὼν Ρομανός, stringînd îndată mare și tare oaste, au năvălit în ținutul comanilor (în Moldova) și lezne l-au prădat și l-au jăfuit și făcînd aceasta mai adese ori
346 întru mărirea și înmulțirea / credinței creștinești, — năvălirile comanilor le-au contenit și romanilor, carii era în primejdie de a peri, le-au ajutat cu ajutoriu neașteptat și negîndit, numai de la Dumnezeu trimis prin oameni de aceaiaș credință."

Scriu Timon [2] și Luchie Dálmatul [3] cum că Emeric, craiul Ungariei, s-au bătut în anul trecut cu românii și cu polonii și pre români i-au înfrînt. Doară în anul de-acum s-au sculat și Roman, prințul Galiției, asupra moldovenilor, carii pe vremea aceaia se numea comani în loc de romani, ca să se osebească de greci, carii în zădar s-au numit și se numesc romani, cum am mai zis. Innochentie al treilea, papa de la Roma, încă în anul de-acum ș-au adus aminte de oile cele rătăcite și netunse. Și drept aceaia au trimis pre Dominic, protopresvyterul din Brundisiu, carele știia grecește și lătinește, la Ioann sau Ioannichie, împăratul românilor și al bulgarilor, cu epistola, carea se află între ale lui Innochentie [4], în carea epistolă arată că Ioannichie cu toți românii e născut din sîngele romanilor celor adevărați și vechi și-l dojenește ca, împreună cu supușii săi, se fie supt ascultarea patriarhului Romei, făgăduindu-i că, de va face aceasta, soli mai de frunte încă va trimite la el [5], cum au și făcut, după cum se va arăta la anii viitori.

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 5. [2] Timon in *Epitome chronologica*, f. 22. [3] Lucius Dalmata, f. 237. [4] *Epist. Innocentii tertii*, lib. 2, epist. 266. [5] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 65.

Anul 1200. Precum mi se vede, de anul acesta[a] se ţîn, care le scrie iarăş Nichita[1] zicînd: „Pe vremea aceasta, Ioann (împăratul românilor şi al bulgarilor) eşind din Mysia cu prea mare şi prea întrarmată oaste, au cuprins cetatea Constantia din ţînutul muntelui Ródope, fără de împedecare, şi stricîndu-i zidurile, vineri, înaintea Paştilor, foarte tare au încungiurat Varna. Ci fiindcă aceia 347 carii păzea cetatea mai toţi era lătini şi viteji, / şi cu deadinsul apăra cetatea, au făcut o mahină în patru cornuri, a căriia lungime era cît lăţimea şanţului şi lărgimea cît înălţimea zidurilor, carea o-au pus pre roate şi împingîndu-o pînă în marginea şanţului, o-au resturnat şi au cuprins amîndoao marginile şi folosindu-se cu mahina aceaia şi la implerea şanţului şi la suirea preste ziduri, în loc de scară, în trei zile au luat Varna... şi stricîndu-i zidurile, s-au înturnat în Mysia...

Iară Emanuil Camyţe, protostratorul, fiind multă vreme rob în Mysia, au rugat pre vărul său, împăratul Alexie Angel, ca să se rescumpere pre banii săi, nici să se lasă îndelung, ca un făcătoriu de reu, în mînile varvarilor. Ci cu epistola aceaia au isprăvit nemica; drept aceaia desnădăjduind despre ajutoriul vărului său, au năzuit la Hrys şi rescumpărîndu-se prin el, au mers în Prosac şi de-acolo încă au rugat pre împăratul ca se plătească lui Hrys doao măji de aur, căci mai mult răpisă de la el, afară de vasele cele de aur şi de argint, de pînza cea de mătasă şi hainele cele scumpe, de care avuse mai multe decît toţi cei ce trăia pre pămînt. Iară împăratul cumpănind şi averile protostratorului şi frăţînătatea lui, au tras mai mult averile decît frăţînătatea; pentru aceaia rugămintea lui nu o-au auzit. Camyţe încă desnădăjduind, au început dinpreună cu Hrys a prăda cele de prin pregiurul Prosacului şi în grabă au supus Pelagonia şi luînd Prílapul, s-au apucat de celealalte; pre cele depărtate le-au silit să se dea, prin Tempele Thessalonicei au străbătut, cele de pre şes le-au cuprins, Greciia toată o-au pornit, Peloponnesul (sau Morea de-acum) l-au aţiţat la răscoală.....

Iară răscoala protostratorului Emanuil Camyţe, după ce ar fi ţînut lungă vreme, cu norocire s-au sfîrşit. Pentrucă împăratul cu multe meşteşuguri şi înşălăciuni au tras la sine pre Hrys şi dîndu-i muiere 348 pre / Theodora, logodnica lui Ivanc (şi fata sevastocratorului Isachie), au dobîndit iarăş Pelagonia şi Prílapul şi pre Cámyţe încă l-au fugărit din Thessalia şi cetatea chiemată Stan, unde scăpase ca într-un asyl. După îndelungă lenevire aşa de bine s-au purtat împăratul, carele apoi s-au înturnat în Ţarigrad, după ce au înşălat pe Hrys, de i-au dat şi Strummiţa şi au făcut pace cu Ioann (împăratul românilor şi al bulgarilor).“

---

[a] Cucerirea Constanţiei şi Varnei are loc în anul 1201.

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 7.

Anul 1201. „Iară Ioannichie, zice scriitorul *Vieţei lui Innochentie al treilea*, papei de la Roma[1], luînd sólii şi cărţile domnului patriarh, aşa i-au respuns: « Cinstitului şi preaosfinţitului părintelui, arhiereului celui prea mare. Eu, Caloioann, împăratul bulgarilor şi al vlahilor, îţi trimit bucurie şi sînătate. Te înştiinţem pre sfinţenia ta cum că am priimit preaosfinţitele cărţi, care ni le-au adus cucernicul arhipresvyterul din Brundusiu; şi noao ne-au mai plăcut acelea decît tot aurul şi petrile cele scumpe. Pentru aceaia am mulţemit atotputernicului Dumnezeu că ne-au cercetat pre noi, nevrednicii şerbii săi, — şi ne-au adus aminte sîngele şi patria din care sîntem prăsîţi. Şi acum, sfinte părinte! ca păstoriul cel bun şi capul tuturor creştinilor celor credincioşi, pre fiii sîntei catholiceştei şi apostoliceştei beserici vrînd a-i aduna laolaltă, ne-ai cercat pre noi, cei despărţiţi cu trupul. Şi măcarcă fraţii miei cei reposaţi mai demult au vrut se trimită la sfinţenia ta, tătuşi n-au putut agiunge la voi, pentru mulţi duşmani ai noştri. Şi noi încă voind a trimite la voi odată, a doaoa şi a treia oară, nu ne-am putut folosi. Şi acuma vezînd că sfinţenia voastră s-au milostivit a trimite la împărăţiia noastră, ca nişte proprii şi prea iubiţi fii, trimitem la milostivirea voastră, ca la un prea drag şi prea dorit părinte, pre cucernicul preotul Vlasie, alesul episcop al Brandizubérului, credinciosul nostru, împreună cu credinciosul solul vostru, arhipresvýterul din Brundusiu, închinîndu-vă voao mulţemitele, / 349 pretenşugul şi slujbele noastre, ca unui părinte sufletesc, mai mare arhiereu. Preaosfințite părinte! ne-ați făcut de știre prin osfințite cărțile voastre, ca se vă înștiințem ce poftim de la Beserica Romei? Iară împărățiia noastră aceasta poftește de la scaunul apostolicesc, ca se fim întăriți în Beserica Romei, ca și fiii în mama sa. Mai întîiu cerem de la Beserica Romei, ca de la mama noastră, coroană și cinste ca un fiiu iubit, precum au avut împărații noștri cei bătrîni, dintre carii unul au fost Petru, altul Samoil și alții, carii ne-au întrecut pre noi, precum aflăm scris în cărțile noastre. Iară acum de va plăcea sfințeniei voastre a ne împlini aceasta, orice ne veți porunci se va plini, spre mărirea lui Dumnezeu și cinstea Besericii Romei. Nici ve mirați că solul vostru nu s-au înturnat mai repede, că noi ne prepuneam despre dînsul; căci mulți vin în împărățiia noastră, cugetînd se ne înșale, ci noi ne știm bine feri de toți; dară noi am priimit mărturisirea lui Pretaxat despre dînsul și ne-am odihnit. Ci de va plăcea voao, preaosfințite părinte! trimíteți-ne soli mai mari, despre carii pomeniți în cărțile voastre și pre acesta îl trimiteți cu ei și atunci vom fi încredințați despre trimiterea cea dintîiu, așișderea și despre a doaoa. Dea-vă Domnul voao mulți ani.»"

„Luînd cartea aceaia domnul papa", zice acelaș scriitoriu[2] „au trimis la el pre Ioan, capellanul său, cu cărți apostolicești care sună așa:

« Lui Caloioann, domnului vlahilor și al bulgarilor, scaunul apostolicesc, în care măcarcă cu nevrednicie ședem ș.c..... Ai poftit cu umilință ca se-ți dea Beserica Romei coroană, cum se cetește în cărțile tale, că au dat celor de luminată pomenire, lui Petru, Samoil și altor strămoși ai tăi, *progenitoribus tuis.* Pentru aceaia noi ca se avem mai mare încredere, regestrurile noastre le-am 350 cercat de-amăruntul, din care apriat/ se vede că în țeara ție supusă mulți crai încoronați au fost. Afară de aceasta se află întrînsele că pe vremea reposatului predecéssorului nostru, papei Nicólae, craiul Bulgariei, la ale căruia întrebări mai adese ori respundea, cu toată țeara sa, prin propoveduirea lui s-au botezat și craiul au cerut arhiepiscop de la dînsul. Și solul lui Mihail, craiului bulgăresc, cu daruri împărătești au dat epistola craiului, papei Adrian, predecessorului nostru, și au cerut de la dînsul ca se-i trimită pre unul dintre cardinali, se-l aleagă arhiepiscop, apoi ales, se-l trimită iarăș la Adrian, se-l sfințească. Și trimețînd Adrian pre un ipodiacon cu doi episcopi, bulgarii, înșălați fiind prin darurile și făgăduințele grecilor, lepădînd pre romani, au priimit preoți grecești. Drept aceaia aducerea aminte de o slăbiciune ca aceasta, măcarcă ne-au contenit de la trimiterea vrunuia dintre frații noștri, adecă dintre cardinali, tătuși trimitem la tine pre Ioann, capellanul și prietenul nostru, ca pre un sol al scaunului apostolicesc și bărbat înțelept, — căruia i-am și poruncit ca, în locul nostru, în țeara ta, cele duhovnicești se le îndrepte și se le orînduiască, de vor fi de îndreptat și de orînduit.

Tot prin Ioann capellanul trimitem și arhiepiscopului țerei tale mándia, carea e stemma puterei ceii arhierești, se i-o dea, după forma în bulla noastră scrisă. Aceasta încă am poruncit solului nostru ca, de cumva vor fi în țeara ta vrunii de hirotonit, sau episcopi de sfințit, pre aceștea, prin episcopii numai cei catholici din vecini se-i hirotonească și se-i sfințească. Mai poruncim solului nostru ca despre coroana prin Beserica Romei strămoșilor tăi dată, se cerce și prin cărțile cele vechi și prin alte scrisori cu tot de-adinsul adevărul și despre toate să se înțeleagă cu tine ca, după ce vom fi încredințați prin el și prin solii tăi despre toate, mai cu îndrăzneală și mai înțelepțește se putem face cele de făcut.

Deci pre boerimea ta o îndemnăm în Domnul, ca pre solul acesta, tocma ca pre persoana noastră se-l priimești și se-l cinstești, dojanele și orînduialele lui și tu însuț priimindu-le, și făcînd ca toată mulțimea bulgarilor și a vlahilor se le priimească și se le țină./ 351 Căci mai bine-ți iaste și spre mărirea cea vremelnică și spre mîntuirea cea vecinică, ca, precum ești de neam roman, așa se fii și cu urmarea și norodul țerei tale, carii zic că sînt din sîngele romanilor, se urmeze obiceiurile Besericei Romei, ca și în șerbirea dumnezeească să se vadă a ținea năravurile părintești.»"

---

[1] *Gesta Innocentii tertii,* nro. 66. [2] Eadem Gesta, nro. 68.

Anul 1202. „Sosind Ioann capellanul în Bulgaria (iarăş în *Viaţa lui Innochentie*[1] se zice) au dat mandia, mitra şi inelul arhiepiscopului Vasilie din Zagora, jurînd acesta că pururea va fi credincios şi ascultătoriu de papa şi de Beserica Romei. Şi cu cinste priimindu-se de Ioannichie sau Calo-Ioann, domnul vlahilor şi al bulgarilor, din sfatul şi voinţa lui au mai făcut doi mitropoliţi în ţeara aceaia, adecă în Belesbugd şi în Preslava, pre carii i-au supus celui din Zagora, ca unui arhiepiscop şi primat şi au pus primăţia în Trinób sau Ternób, cetatea cea mai de frunte în ţeară. Bine sfîrşindu-se acestea, Ioannichie pre sine şi ţeara sa o-au supus besericei Romei, prin priviliglion scris cu litere de aur, care sună aşa :

« În numele Tatălui şi al Fiiului şi al Sîntului Duh, amin. Fiindcă i-au plăcut Domnului nostru, Isus Hristos, a mă face domn şi împărat a toată Bulgaria şi Vlahia, am cercat scrisorile şi cărţile mai marilor noştri şi legile reposaţilor împăraţilor şi predecessorilor noştri, de-unde au priimit ei crăimea Bulgariei, mărimea împărătească, coroana preste capul lor şi binecuvîntarea patriarcească. Şi cercîndu-le cu de-adinsul am aflat în scripturile lor cum că reposaţii împăraţii aceia ai bulgarilor şi ai vlahilor, Simeon, Petru şi Samoil, ca predecessorii noştri, coroana împărăţiei lor şi binecuvîntarea patriarcească o-au priimit de la preasînta beserica lui Dumnezeu din Roma, de la scaunul apostolicesc şi verhovnicul 352 apostolilor, Petru. Deci şi împărăţiia mea au vrut ca/ binecuvîntarea şi întărirea cea împărătească a coroanei capului împărăţiei sale şi binecuvîntarea patriarcească se-o priimească de la Beserica Romei, scaunul apostolicesc şi verhovnicul apostolilor , Petru, şi de la preaosfinţitul părintele nostru, ecumenicul papă Innochentie al treilea, de la carele, fiindcă s-au dat patriarcească binecuvîntare şi poruncă în Trinov, cetatea împărăţiei mele, ca să se poată sfinţi arhiepiscopi, mitropoliţi şi episcopi şi să se poată face şi sluji toate tainele besericeşti, împărăţiia mea încă îngădue ca în tot ţinutul şi toate părţile împărăţiei mele se aibă ei cea mai deplinită putere. Căci iată, toţi cei din toată împărăţiia mea şi ţinutul şi patriarhul mieu, mitropoliţii, episcopii şi toţi preoţii, se fie supuşi Besericei Romei şi se ţînă legea şi obiceiurile care le-au ţînut răposaţii împăraţii a toată Bulgaria şi Vlahia, predecéssorii noştri cei de demult şi noi încă vom urma paşii lor.

Iară împărăţia mea pentru mai mare securitate îşi iscăleşte hrysóvolul său, cum că împărăţiia mea nu se va lăsa pururea de Beserica Romei, scaunul apostolicesc şi verhovnicul apostolilor, Petru, şi boierii împărăţiei mele încă nu se vor deşdina, ci ca chiemat iubit fiiu al preaosfinţitului şi apostolicescului scaun din Roma şi al verhovnicului apostolilor, Petru, voiu remînea. Şi de-aci înainte ori ce ţeri va cuprinde împărăţiia mea de la creştini sau de la păgîni, vor fi supt puterea şi porunca preaosfinţitei besericei din Roma şi a scaunului apostolicesc. Şi ca hrysóvolul acesta al împărăţiei mele se fie priimit şi întărit, l-am dat în mînile preacinstitului bărbat, ale lui Ioann capellanului, solului preosfinţitului scaunului apostolicesc şi capellanului domnului papei, în care şi împărăţiia noastră, cea cu evlavie şi de la Dumnezeu dată, s-au iscălit în anul 6712, îndictionul 7.»“

Aci înseamnă că românii şi bulgarii prin hrysovolul lui Ioannichie 353 cel mai/ în sus adus, nu ş-au lăsat legea şi obiceiurile cele mai dinnainte, ci numai aşa s-au supus Besericei Romei, ca se ţînă pre papa, cel mai întîiu între patriarci şi se nu hulească pre lătini şi obiceiurile lor, cum au făcut şi cei din Ardeal români, cînd s-au unit. [Iară ruşii din Polonia şi Ungaria nu bine au lucrat cînd au adăogat în sýmvolul credinţei cuvintele : „şi din Fiiul“ căci legea şi obiceiul cel vechiu au trebuit ţînut.] Aşa şi este unirea adevărată, ca apusenii se ţînă obiceiurile sale şi resăritenii iarăş ale sale şi unii pre alţii se nu se hulească.

Trimesese Ioannichie craiul pre Vasilie, arhiepiscopul Trinovului, în îndictionul al şeselea, luna lui iulie, adecă în anul acesta, 1202, în al optsprăzecelea an al arhipăstoriei lui, se meargă la Roma, carele au şi mers pînă la Dyrrahiul, lîngă mare, ci de-acolo mai nainte nu l-au slobozit grecii, lăudîndu-i-se că-l vor arunca în mare. Drept aceaia Vasilie s-au înturnat în satul Cavatocór, de-unde s-au chiemat îndărăpt prin craiul Ioannichie, după ce au sosit la dînsul Ioann capellanul, în luna lui septemvrie. Iară Ioann capellanul, în 8 zile ale lui septemvrie, au îmbrăcat pre Vasilie cu mandia cea de Innochentie al treilea trimisă, fiind de față și craiul Ioannichie cu mai mulți episcopi și boieri. Acestea toate le scrie arhiepiscopul Vasilie papei în cartea carea i-o-au trimis prin Ioann capellanul. Și fiindcă pe vremea aceaia, la atîta mîndrie venise patriarcii, de numai ei sfințea sîntul myr, Vasilie se roagă de Innochentie se-l sloboadă și se-l învețe cum se sfințească sîntul myr[2].

Înturnîndu-se din Bulgaria Ioann capellanul, Blasie, episcopul Brandizuberului, din porunca craiului Ioannichie, l-au petrecut pînă în Roma, prin carii au trimis craiul frumoase daruri patriarhului Innochentie și pre lîngă hrysovolul și epistola mai sus adusă, el încă au rugat pre Innochentie se facă pre arhiepiscopul Vasilie
354 patriarh, se-i dea putere de a sfinți myr și cu/coroana se trimită unul dintre cardinali, carele se-l și încoroneze. Mai pre-urmă, despre sfada, carea o avea cu craiul Ungariei, așa scrie :

„Și despre otarele Ungariei, Bulgariei și ale Vlahiei, las se judeci sfințenia ta și se îndrepți lucrul acesta, cum va fi mai drept; ca se nu aibă păcat sufletul sfințeniei tale și așa se aibă împărăția mea cădința Bulgariei și a Vlahiei, precum are craiul unguresc cădința Ungariei și se încete uciderile creștinilor, între împărățiia mea și între unguri. Iară se știe sfințeniia ta că cinci episcopíi ale Bulgariei se țîn de împărățiia mea, care le-au cuprins și le ține craiul Ungariei cu cădințele bisericilor, și episcopiile acelea s-au făcut nemica; și de s-au făcut aceasta cu direptul, fie așa[3].“

De ce țeară s-au ținut episcopiile acestea nu știu, tătuși mi se pare că s-au ținut de Serbia, căci scriu istoricii unguresti că Andreiu, apoi al doilea, frate lui Emeric, craiului Ungariei, pretîmpul acesta, multe neamuri au bătut, și pre frate-său în numai o țiră de nu l-au lepădat din crăime[4].

Anul 1203. „Venind episcopul și capellanul cei mai nainte numiți (zice avtorul[1] *Vieței lui Innochentie*) la scaunul apostolicesc, domnul papa cu dragoste i-au priimit și sfătuindu-se despre pofta lui Ioannichie, celui mai de multe ori numit, după cum o-au arătat episcopul, l-au făcut craiu vlahilor și bulgarilor, trimețînd la dînsul pre Leon cardinalul, preotul sîntei cruci, ca pre un sol al scaunului apostolicesc, și trimețînd printrînsul schiptrul și coroana crăiască, ca în locul papei, se-l ungă și se-l încoroneze craiu, ducîndu-i și privilegiul apostolicesc, care sună așa :

« Lui Calo-Ioann, luminatului craiu al bulgarilor și al vlahilor, și următorilor lui, celor ce vor urma lui și în crăime și în ascultarea de scaunul apostolicesc, de-apururea.

355 Împăratul împăraților și Domnul domnilor, / Isus Hristos, ș. c.... Fiindcă din porunca Domnului, detori sîntem a paște oile lui, vrînd se avem părintească grijă de popoarele bulgărești și românești, carii mai de multă vreme se rezlețise de la țițele mamei sale, și nădăjduind în puterea aceluia, prin carele Samoil au uns craiu pre David, te punem craiu preste ei, și prin iubitul fiiu, Leon cardinalul, preotul sîntei cruci, solul scaunului apostolicesc, — îți trimitem schiptrul împărăției și coroana crăiască, ca se ți-o pună pre cap, ca și cum ți-o-am pune noi, luînd jurămînt de la tine că vei rămînea noao, următorilor noștri și Besericei Romei, plecat și ascultătoriu și toate ținuturile și neamurile, cele ce sînt supuse împărăției tale, le vei ținea supt ascultarea și plecăciunea scaunului apostolicesc.

Afară de aceasta, la cererea cinstitului fratelui nostru Blasie, episcopului Brandezubérului, pre carele l-ai trimis la scaunul apostolicesc, îți dăm slobozenie se bați bani însemnați cu caractérul tău, în toată crăimea ta.

Cinstitului fratelui nostru, arhiepiscopului Trinovului, încă îi dăm privileghion în toate țerile, în care împărățești, de primăție, carele împreună cu următorii săi, pre următorii tăi, de-aci înainte, luînd asemenea jurămînt de la ei, cu puterea scaunului apostolicesc se-i încoroneze și în țeara ta se aibă putere de primați și lor se le fie supuși mitropoliții și din Bulgaria și din Vlahia, și după canoane se dea cinstea carea se cuvine unui primat....

Dat în Anágnia, prin Ioann, ipodiaconul și notariul s. Besericei Romei, în 6 calende ale lui martie, îndictionul 7, anul întrupărei Domnului 1203, în anul patriarciei domnului Innochentie al treilea 7.»“

---

[1] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 70. [2] Eadem, nro. 72. [3] Eadem, nro. 71. [4] Bonfinius, f. 275, seq.; Lucius, f. 245 et 255; Timon in *Epit. chron.*, f. 23; Kemeny, p. 55; Tsatari, p. 173.

Trimisu-i-au și steag craiului Ioannichie, cu mare pofală[2], iară arhiepiscopului Vasilie, acesta privileghion i-au dat[3] :

„Arhiepiscopului din Trinov, primatului bulgarilor și al vlahilor, și următorilor lui, celor după canoane puși, carii vor fi supt ascultarea scaunului apostolicesc, depururea.

356 Împăratul împăraților ș. c..... Pre tine încă te punem/primat în împărățiia bulgarilor și a vlahilor, și Besericei Trinovului, prin privileghionul acesta, îi dăm putere de primație, rînduind ca tu și următorii tăi, carii îți vor urma în ascultarea de Beserica Romei, se întreceți cu vîlfa primației pre ceialalți mitropoliți ai Bulgariei și ai Vlahiei, și ei ție și următorilor tăi se vă dea cinstea, carea după canoane se cuvine primaților. Despre aceasta încă vrînd a înștiința pre frăția ta că la noi aceste doao nume : primat și patriarh, tocma una însemnează, fiindcă patriarcii și primații tot o formă țîn, măcarcă numele li se osebește.

Tot prin privileghionul acesta, dăm slobozenie ție, și prin tine următorilor tăi, ca de-aci înainte se ungeți, binecuvîntați și încoronați pre craii bulgarilor și ai vlahilor.

Iară murind tu, carele ești acuma primatul Besericei mitropolitane, altul prin vreo înșălăciune acolo se nu se pună, fără numai carele va fi, după canoane, ales la scaunul acela, cum iaste obiceiul. Iară cel ales, prin mitropolit și prin episcopii de supt el, cîți vor putea fi de față, să se sfințească episcop. Iară cel sfințit se trimită solii săi la scaunul apostolicesc, pentru mándia, carea se va lua de pe trupul fericitului Petru, adecă pentru semnul deplinirei deregătoriei arhierești. Întru a căriia îmbrăcare va pune jurămîntul acela noao, următorilor noștri și Besericei Romei, care ni-l pun noao și alți primați și mitropoliți, după obiceiul cel de obște, și tu încă ni l-ai pus, cînd ai îmbrăcat mandia. Forma jurămîntului acestuia, spre pomenire de pururea, o trimitem însemnată în bulla noastră, și aceasta însemnînd întrînsa ca încoronînd pe vrunul dintre următorii numitului craiu, prescrisul jurămînt totdeauna se-l poftiți de la dînsul.

Iară murind vrunul dintre mitropoliții, ție, din cădința primației, supuși, vei întări alegerea canonicească de persoană vrednică făcută, și pre persoana cea aleasă o vei sfinți episcop. Iară pentru mandiă, vei trimite la scaunul apostolicesc pre solii tăi cu solii
357 besericei preste carea iaste mitropolitul și/ noi bucuroși îți vom trimite mandia, ca se îmbraci cu dînsa pre mitropolitul, după forma carea o vei lua cu bulla noastră, ci întîmplîndu-se ca se fie și solul nostru de față, aceaia o vei face împreună cu dînsul.

Îți dăm și la aceaia slobozenie, ca să se poată sfinți hrísmă și oleu pentru cei chiemați și cei bolnavi, în tot anul, în cina Domnului, așa în Beserica Bulgariei, ca și în Beserica Vlahiei, după obiceiul Besericei Romei, ca de cîte ori va fi op, cei de botezat să se boteză și cei de myruit să se myruiască prin episcopii locurilor și nici sfințirea episcopilor, nici hirotonirea preoților, sau să se împedece cu totul sau să se lase mai îndelung. Căci măcarcă la voi pînă acuma preoții în hirotonirea sa și episcopii în sfințirea sa nu s-au uns, tătuși voind ca de-aci înainte (nu atîta ritului nostru, cît poruncei dumnezeești urmînd, prin carea se poruncește în lege ca arhiereii și preoții să se ungă) mînile acelora, carii se hirotonesc preoți și și mînile și capul acelora, carii se sfințesc episcopi, să se ungă.

Afară de aceasta, frăției tale dăm slobozenie să se poarte cruce, adecă semnul patimei Domnului, înaintea ta prin toată Bulgaria și Vlahia."

După aceaia (cum se scrie tot în *Viața lui Innochentie al treilea*[4]) episcopul Albanului Ioann, carele era cel dintîiu dintre cei șese episcopi, carii sînt cei mai de frunte între cardinali, din porunca papei au uns pre Blasie din Brandizuber, solul craiului Ioannichie și arhiepiscopului Vasilie încă i-au poruncit Innochentie ca, priimind mai nainte el ungerea de la cardinalul Leon, apoi se ungă el pre mitropoliți și mitropoliții pre episcopii săi, iar aceștea pe preoți.

Tot întru aceaia *Viață*[5] se aduce forma, cu carea s-au dat mandiile la doi mitropoliți și jurămîntul de dînșii și de primatul pus, care eu nu le scriu, pentru lungimea lor.

---

[1] *Acta Innocentii tertii*, nro. 73. [2] *Eadem*, nro. 74. [3] *Eadem*, nro. 75. [4] *Eadem*, nro. 76. [5] *Eadem*, nro. 77./

358 **Anul 1204.** Emeric, craiul ungurilor, în anul de-acum strînsese țeara se încoronèze pre Ladislav al treilea, fiiul său cel unul născut[1],

cînd iată au sosit la el Leon cardinalul, solul lui Innochentie al treilea, cu Blasie, episcopul Brandizuberului, vrînd prin Ungaria se treacă în Bulgaria, la încoronarea lui Ioannichie, craiului Bulgariei şi al Vlahiei, despre a căruia împedecare aşa scrie însuş Innochentie al treilea[2], craiului Emeric :

„Înturnîndu-se la scaunul apostolicesc Ioann, atunci capellanul nostru, iară acuma episcopul Furcóniului ne-au spus că cu mare dragoste s-au priimit prin tine, — şi au dobîndit de la tine ca, nu numai el, ci şi alţi soli ai scaunului apostolicesc, se poată trece prin Ungaria în Bulgaria şi Vlahia şi a se înturna... Pentru aceasta am trimis prin ţeara ta, în Bulgaria şi Vlahia pre fiiul nostru, Leon cardinalul şi preotul sîntei cruci, solul scaunului apostolicesc, la propoveduirea credinţei creştineşti; pre carele, cum el ne-au scris, mai mult l-ai cinstit decît au crezut. — Şi dîndu-i sărutare de pace, cu bucurie mare aţi făgăduit unul altuia pretenşug, şi dăruindu-l, nu numai i-ai îngăduit se poată trece, ci ai şi poruncit oamenilor tăi ca cu cinste se-l treacă în Bulgaria, făgăduindu-i şi aceasta, că-i vei trimite la otare scrisoarea ta, care se-o ţînă ascunsă şi după cuprinderea eii, se lucre pentru pace. Mergînd aşadară cu trimişii tăi pînă la marginea Ungariei, au venit la cetăţuica ce se chiamă Cheve, unde numai Dunărea desparte Ungaria de Bulgaria, mulţi aşteptîndu-l cu dorire de ceaia parte. Ci după zăbava de o zi, fără de veste au sosit unii, carii alergînd l-au oprit şi pre el şi pre episcopul bulgar de la trecere, din poruncă crăiască, zicîndu-i să se întoarne la o tărime a ta, de la carea trecuse cale de trei zile mai nainte şi remînînd acolo se poruncească domnului bulgarilor ca se vină degrab la un ostrov care iaste între otare, ca acolo mai întîiu se
359 judece/ despre sfada dintre voi şi se-o aşeze cum se cuvine, almintrelea nu va putea trece. Iară cardinalul între altele au respuns că aceasta aşa a-o face nu trebue, şi pentrucă de l-ar priimi pre el cu legături de-acestea, — s-ar vedea a fi simonia şi pentrucă nu-l poate sili la ceva mai nainte de a fi legat scaunului apostolicesc prin legătură duhovnicească. Deci nevrînd să se întoarne, îndată au eşit poruncă de la comitul cetăţuicei ca nimenea se îndrăznească a vinde ceva cardinalului sau numitului episcop, supt perderea capului şi a averilor. Şi cardinalul cu numitul episcop se

păzeşte ca de trei sute de ostaşi, carii întru atîta îl asupresc, cît uşa cămerei, de se poate zice cămară, încă o străjuesc; se tăcem alte necuviinţe ce i se fac."

Cardinalul Leon n-au aşteptat se meargă epistola aceasta în mîna craiului Emeric, ci au scris şi la adunarea Ţerei Ungureşti; drept aceaia temîndu-se craiul ca nu cumva se împedece papa încoronarea fiiului său, au slobozit şi pre Leon cardinalul şi pre Blasie episcopul, mai nainte de a lua epistola[3]. Tătuşi luînd craiul Emeric epistola mai în sus adusă, au respuns papei, foarte pîrînd pe craiul Ioannichie, la care pîri patriarhul Romei Innochentie al treilea[4] aşa-i respunde :

„La a doaoa ... ce ai scris, că numitul Ioannichie au cuprins ţeara, carea o-au dat zestre tatăl tău, sororei tale, împărătesei grecilor, şi că Ţeara Serbiei, carea e supusă coroanei tale, luînd cu sine mulţime de păgîni, o-au jăfuit fără de milă, întru atîta, cît, afară de cei ce s-au omorît prin tyrănnia lui, mulţi creştini s-au dus în robia păgînilor... se ştii, de bună samă, că noao nu ne place, ori ce s-au făcut spre vătămarea şi paguba ta şi ca se ţi se facă destul, cu de-adinsul ne vom sîrgui.

La a treia, îţi respundem aşa : că măcarcă ai scris că numitul Ioannichie nu iaste domn a vreunei ţeri, de au şi cuprins o parte
360 din ţeara ta, altă parte/ din ţeara altuia şi numai pînă la o vreme le ţine cuprinse, deci te miri că pre un apriat nemic al tău, nentrebîndu-te, aşa în grabă voim se-l încoronăm craiu, tătuşi (ci iartă!) almintrelea iaste lucrul, despre o parte, fiindcă nu ştii deplin adevărul. Căci în vecii trecuţi, mulţi crai s-au încoronat în Bulgaria prin scaunul apostolicesc, precum Petru, Samoil şi alţii după dînşii. Pentrucă prin propoveduirea fericitului Nicolae, predecéssorului nostru, craiul bulgarilor, la ale cărora întrebări mai adese ori respundea, cu toată ţeara sa s-au învrednicit a se boteza. Dară cu vreme împuternicindu-se grecii, bulgarii ş-au perdut împărăţia, ba, ce e mai mult, au fost siliţi supt greu jug a sluji împăratului din Ţarigrad, pînă atunci, pînă cînd mai pre-urmă, doi fraţi, adecă Petru şi Ioannichie, născuţi din viţa crailor mai dinnainte, ţeara părinţilor săi nu atîta o-au cuprins, cît o-au cîştigat îndărăpt, aşa cît într-o zi au bătut mari prinţi şi nenumărate noroade. Aşadară

nu zicem că doară vro parte de ţeară nu o-au cuprins cu puterea, ci stătorniceşte întărim că partea cea mai multă a ţerei o-au cîştigat din cădinţa părintească. Pentru aceaia noi nu vrem se-l încoronăm craiu preste ţeara altuia, ci preste a sa, după cum au făcut şi predecessorii noştri, vrînd şi aceaia, ca şi el se întoarcă ţeara carea o ţine cu nedreptul, şi lui încă se i se întoarcă ţeara carea s-au luat de la el cu nedreptate, fiindcă şi el ne-au rugat ca se facem dreptate între tine şi între el.“

Sosind în Trinóv, Leon cardinalul, în 15 septemvrie, au plinit toate cîte i-au fost poruncit patriarhul Innochentie şi încoronînd craiu pre Ioannichie în zioa arhanghelului Mihail, în 15 zile ale lui noemvrie, au pornit cătră casă, ducînd şi doi prunci cu sine, se înveţe lătineşte, dintre carii pre unul l-au chiemat Vasilie, pre celalt Vithleim[5].

Iară Emeric, craiul ungurilor, după ce au încoronat pre pruncul său, Ladislav al treilea, în 25 septemvrie[6], nu mult au trăit, ci au
361 murit în/ dechemvrie, lăsînd tútor fiiului său pre frate-său, Andreiu, apoi ca craiu numit „al doilea“[7].

---

[1] Timon in *Epit. chron.*, f. 24. [2] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 78. [3] *Eadem*, nro. 80. [4] *Eadem*, nro. 79. [5] *Eadem*, nris. 80 et 81. [6] Bonfinius, f. 277. [7] Thomas Spalatensis, f. 569.

Anul 1205. Lătinii, adecă italianii, frîncii şi germanii, carii priimise crucea asupra păgînilor, ca se cîştige îndărăpt Palestina şi alte ţeri de la dînşii, ş-au uitat detorinţa sa şi începînd a vărsa sîngele creştinesc, în loc de cel păgînesc, în anul trecut, în 12 zile ale lui aprilie, au cuprins Ţarigradul, făcîndu-şi împărat pre Balduin Flandrul[1]. Fiind aşadară preste lătinii cei încruciţi împărat Balduin, iară povăţuitori, Henric, fratele lui Balduin, marhionul Monteferratului Bonifatie, Henric Dandulul, duca Veneţiei, şi comitul Pleei, Ludovic (iară nu Doloíc, cum îl numeşte Nichita[2], după obiceiul grecilor, carii numai cît au întunecat istoria prin mutarea numelor celor proprie), la lătinii aceştea trimeţînd Ioannichie, craiul românilor şi al bulgarilor, nu numai nu s-au ascultat ca un craiu, ci încă i s-au şi lăudat lătinii cu tot feliul de reu, de nu le va da lor toată Mesia-de-Gios, carea o cîştigase îndărăpt de la greci[3]. Deci Ioannichie au scris patriarhului din Roma, lui Innochentie al treilea, se aşeze pre lătini de-asupra lui[4], ci nemica au isprăvit. Drept aceaia Ioannichie pe grecii ce fugise la el, după ce nu s-au priimit de lătini în oştile lor, după luarea Ţarigradului, i-au trimis acasă, ca fieştecare se aţiţe pre ai săi la răscoală asupra lătinilor, precum au şi făcut[5]. Iară Ioannichie chiemînd întru ajutoriu pre schythe (pre carii Henric, fratele lui Balduin, în epistola lui Innochentie al treilea trimisă[6], mai bine îi numeşte comani, căci au fost românii cei de-a stînga Dunărei), ce au mai făcut? ne înveţe Nichita[7], zicînd : „Şi ca se le spunem pre rînd care s-au întîmplat
362 mai încolo :/ romanii (grecii, trebuia scris, de i-ar fi lăsat mîndria pe greci se-şi ţină numele şi se nu-şi schimbe neamul), carii ţînea Odriul şi Didymóticul, bizuindu-se românilor, remînea acolo. Iară Ioannichie, carele aducea oştile sale şi mai mare ajutoriu de la schythe, se grijea se nu-l priceapă lătinii. Deci cît au înţeles Balduin cu cei trei povăţuitori răscoala românilor, — îndată au trimis oşti în coantra cetăţilor care se răscolise. — Iară împăratul Balduin au eşit în luna lui martie, cu comitul Pleei, Doloic, şi cu Eric Dandul, duca Veneţiei, după dînşii, fieştecare cu leghioanele sale şi şănţuind la Odriu, mai departe decît agiunge săgetătura, a doaoa zi, oştile le-au apropiat de ziduri şi au făcut mahine... Preste puţine zile Ioannichie încă au poruncit unei părţi a schythelor se năvălească asupra cailor şi a dobitoacelor, care păştea în rîturile de lîngă tabăra lătinilor, ca se cerce sfaturile şi vitejia nemicilor. Iară aceştea, cît au văzut pre schythe, — îndată au apucat suliţile şi suindu-se pre cai, au dat după dînşii, carii îndată au întors spatele şi fugind tot într-una, segeta îndărăpt şi aşa au trecut zioa aceaia. — De-aci Ioannichie s-au tras la strîmtori şi s-au ascuns între dealuri, păzindu-se ca se nu priceapă nemicii că e de faţă; şi iarăş au trimis pre mai mulţi dintre schythe, al cărora povăţuitoriu era Coţa, ὁ Κοτζᾶς, în tabăra lătinilor, îndemnîndu-i ca să se poarte ca şi cei dintîiu şi tot pre aceaia cale să se întoarne. Lătinii văzînd de nou pre schythe, iarăş s-au întrarmat şi mai cu mare inimă s-au luat după dînşii; ci fugind schythele, — lătinii nebu-

neşte i-au alungat pînă la locurile în care era întinse cursele şi leşurile şi au dat de odihnite oşti, fiind ei şi caii lor obosiţi de cale, şi s-au cuprins în mişlocul schythelor, de mulţimea cărora asupriţi fiind, s-au bătut gios de pe cai. — Căzut-au cei mai buni călăreţi,
363 căzut-au şi comitul Pleei, Doloic, cu cei mai viteji / lătini şi Balduin s-au prins şi viu s-au dus în Mysia, carele ducîndu-se în Ternob, s-au băgat în temniţă, încărcat de lanţuri pînă în grumazi. Iară capul reutăţilor, Dandul, duca Veneţiei, carele era în coada oştilor, înţelegînd perderea, din cei ce fugea, s-au înturnat în tabără şi după ce au înoptat, că bătaia au fost de cu seară, au poruncit se aducă lumini în corturi şi se facă bobotăi, ca se gîndească romanii că n-au perit toată oastea nici se trage de la bătae; de-aci, după straja cea dintîiu a nopţei, s-au dus în Redestul de lîngă mare şi de-acolo întîlnindu-se cu Henric, fratele lui Balduin, — în Ţarigrad."

Întru al cincilea cap scrie Nichita că perirea lătinilor, carea s-au scris mai în sus, s-au întîmplat în 15 aprilie al anului de-acum şi că Ioannichie, pentru biruinţa aceasta, au dat comanilor toate cetăţile Thrachiei, cele de supt lătini, se le prade. Apoi îndată zice :

„Ci Ioannichie nu mult zăbăvind în cetăţile Thrachiei, s-au grăbit în Thessalonica ca se îndrepte ţinutul acela, după plăcerea sa şi se cuprindă cetăţile care se deşdinase de la lătini. Drept aceaia mergînd la Serra, s-au bătut cu lătinii carii era acolo şi pre aceia încă i-au învins, dară cu multă vărsare de sînge; pentrucă lătinii, bizuindu-se în meşteşugul milităresc, au întîmpinat pre Ioannichie cu inimă şi mulţi ostaşi de-ai lui au tăiat, dară în scurt după aceaia biruindu-se, au fugit în cetatea Serra şi mai nainte de a închide porţile, românii şi grecii carii îi gonea au întrat tot de odată cu ei. Şi aşa s-au prins cetatea Serra şi stricat zidurile eii. Carii s-au prins din lătini s-au dus în robie.... Învingîndu-se şi Bonifatie, marhiónul Munte-ferratului, de doao ori s-au închis în Thessalonica, iară Ioannichie au cuprins Berrea şi alte cetăţi de ale marhionului, precum i-au plăcut." Aşişderea scrie şi Acropolitul[8] despre perderea lătinilor la Odriu şi prinderea lui Balduin, dară Henric, fratele lui Balduin, în epistola lui Innochentie al treilea trimisă [9], mai înfrîmseţează lucrul. /

364 Tot întru acesta an au murit şi pruncul Ladislav al treilea, craiul Ungariei, căruia i-au urmat îndată unchiul şi tutorul său, Andreiu al doilea [10].

---

[1] Nicetas Choniates, *De Balduino Flandro*, cap. 5. [2] Idem, *ibidem*, cap. 4. [3] Idem, l. c. [4] *Gesta Innocentii tertii*, nris. 80 et 108. [5] Nicetas Choniates, cap. 4. [6] *Gesta Innocentii*, nro. 105. [7] Nicetas, capp. 4 et 5. [8] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 13. [9] *Gesta Innocentii*, nro. 105. [10] Timon in *Epit. chron.*, f. 24; Georgius Ieremias Haner, *Regum Hung.* periodi 8-vae, § 142, nota g.

Anul 1206. Henric, fratele împaratului Balduin, de cît care nimenea au ştiut mai bine lucrurile, în anul de-acum, aşa scrie la patriarhul Innochentie al treilea [1] :

„Precum credem, destul de ştiut vă iaste cum s-au prins, pentru păcatele noastre, domnul nostru, împăratul, omorîndu-se şi prinzîndu-se o mare parte din ostaşii lui, de comani, în războiul de la Odriu. După aceaia adunîndu-se prinţii, baronii şi ostaşii şi alegîndu-mă pre mine, se port grijă de împărăţie, am eşit din cetatea împărătească şi cu oaste creştinească am supus mai multe cetăţi şi castelluri, care se răscolise asupra noastră, apoi iarăş ne-am înturnat în Ţarigrad, pre la Sîntul Remigie. Iară spre paza cetăţei, ce se chiamă Rossa sau Rúşiu, am lăsat pre Thoma de Terramunda, bărbat sîrguitoriu şi isteţ, cu mulţi ostaşi şi steaguri şi remînînd ei acolo, pe la Stretenie li s-au spus că vlahii au cuprins o cetăţuică de lîngă Rossa. Carii de noapte eşind întrarmaţi din Rossa, pre vlahii cei acolo aflaţi i-au omorît şi stricînd cetăţuica, cu prada vlahilor şi cu caii lor au început a se întoarce. Cărora, cînd se înturna, din leşuri le-au eşit înainte mulţime de vlahi şi de comani şi lovindu-se la olaltă, o vai! din izbîndă dumnezeiască ai noştri mai toţi s-au omorît sau s-au prins. Iară carii fusese lăsaţi spre paza cetăţei, ca la 40, de noapte eşind cu steagurile, s-au înturnat la noi, sînătoşi."

Vezi că mai bine respică Henric cine au fost schythele, carii au ţinut cu Ioannichie, decît grecii, carii n-au ştiut alta, sau n-au vrut se ştie alta, fără se poreclească neamurile cele de-a stînga Dunărei schythe, iară cele de către apus, lătini, ca se-şi facă propriu

365 numele/ romanilor, ai cărora numai supuşi au fost grecii, iară nu din sîngele lor prăsiţi, precum sînt prăsiţi românii şi italianii, de la carii împărăţia încă numai cu viclenşug o-au fost luat.

Acropolitul[2], carele în loc de vlahi pune bulgari, încă aşa scrie la anul acesta: „Craiul bulgarilor, Ioann (sau Ioannichie), bizuindu-se în făgăduinţele odriianilor, au mers se-i dea cetatea, ci ei n-au vrut se-i-se supună; drept aceaia mîniindu-se au încungiurat cetatea. Ci neştiindu-o bate, — s-au dus de-acolo şi bătînd desăvîrşit pre italiani, au curs prin toată Machidonia şi cu prea mare pradă s-au îmbogăţit, aşa jăfuind cetăţile cu lăcuitorii împreună şi strîcîndu-le, cît se nu mai poată resufleţi romanii. Pentrucă au strîcat tocma din fundămînt Filippopoiul, Iraclea, Pánicul, Redéstul, Harióрoiul, Traianópoiul, Macra, Clavdiópoiul, Mosynópoiul, Peritheóriul şi altele, care a le numera nu iaste op. Mînînd mulţimile la Dunăre, περὶ τας παραῤῥοίας τοῦ Ἴστρυ, le-au aşezat şi de pe numele tîrgurilor şi cetăţilor celor stricate, au numit coloniile sale, zicînd că izbîndeşte pagubile care le făcuse împăratul Vasilie bulgarilor, despre carele mărturisea căci cu cădinţă se zice Bulgaroctonul, dară pe sine încă se numea Romeocton“ (tocma bine, căci Romanocton nu se putea numi, ne fiind grecii romani).

Despre stricarea cetăţilor prin Acropolitul însemnate, tocma aşa scrie şi Nichita[3], numai cît adaogă, vorbind despre cetăţile de către Marea Neagră, aceasta: „Dintre cele mai multe şi mai mari cetăţi, numai Bizia şi Selíbria au scăpat şi de jăfuire şi de strîcare, fiind nu numai cu tari ziduri încungiurate, ci şi în locuri nestrăbătuincioase aşezate“.

Scris-au şi patriarhul Romei, Innochentie al treilea[4] craiului Ioannichie ca se sloboadă pre împăratul Balduin din prinsoare ci Ioannichie[5] i-au respuns că nu-l poate slobozi căci murise; despre a căruia moarte mulţi multe scriu. Eu voi aduce zisele celor mai
366 buni istorici şi tu judecă adevărul. Aşadară/ Acropolitul[6] visînd despre aceaia ce au făcut Crumn în anul 811 cu capul împăratului Nichifor, zice: „Iaste veste că capul lui Balduin, înfrîmseţat de toate părţile, au slujit în loc de păhar varvarului (Ioannichie)“.

Nichita[7] scrie: „Deci moartea lui Balduin aşa s-au întîmplat. În războiul cu schythele, prins fiind şi încărcat cu legături, precum am zis, în lung tîmp au fost în Ternob. Iară deşdinîndu-se Aspiét şi trecînd la lătini, Ioannichie supărîndu-se şi crescîndu-i mînia din zi în zi mai turbat, pre Balduin l-au scos din temniţă şi tăindu-i cu firăstăul, τενεθίῳ, mînile de prin coturi şi picioarele de prin genunchi, au poruncit de l-au aruncat într-o vale, unde a treia zi, mîncarea corbilor, cu greu au murit; şi nu numai pre el, ci şi pre romeii cei prinşi tot cu aceaia crudzime i-au omorît.“

Annalistul Flandriei, la Asseman[8], zice: „Odriul, cetatea cea tare a grecilor, nici frîncilor, nici veneţianilor vrea să se supună. Acolo fugise mai mulţi greci de ura lătinilor şi chiemînd întru ajutoriu pre neamul românesc, *accitaque in auxilium Valachorum gente*, ţinea orbeşte cetatea în coantra alor noştri. Cetatea aceaia vrînd se-o bată Balduin, prinsu-s-au, omorîtu-s-au în bătae, nu se ştie, căci nu s-au mai văzut după aceaia. Sînt carii zic: „Că Ioannichie, craiul românilor, pre-ascuns i-au retezat capul“. Iată că Annalistul Flandriei pre schythe sau comani încă-i numeşte válahi sau români, cuprinzîndu-i tot supt un nume.

Ci mai înţelepţeşte scrie Brieţie[9], zicînd: „Iară ce i s-au întîmplat lui Balduin, după ce l-au dus în Bulgaria, nu se ştie, dar e mai de a se crede că au murit în temniţa lui Calo-Ioann, pentrucă nu e de a se crede ce scriu grecii, că tăindu-i mînile şi picioarele, l-au aruncat în vale şi acolo au murit, după trei zile, pradă paserilor şi fearelor“. Adevărat iaste că Ioannichie au fost om groaznic şi fără de milă; s-au numit Romeocton sau ucigătoriu de greci;
367 ci dintru aceaia unui bărbat şi viteaz, cum au/ fost Ioannichie, nu trebue cleită o tyrănnie aşa de mare.

---

[1] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 106. [2] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 13. [3] Nicetas Choniates, *De Balduino Flandro*, capp. 7 et 8. [4] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 107. [5] *Eadem*, nro. 108. [6] Georgius Acropolita, l. c. [7] Nicetas Choniates de eodem, cap. 10. [8] *Annales Flandriae* apud Assemanum in *Kalendario eccl. universae*, tom. 5, part. 1, cap. 4. [9] Philippus Brietius in *Chronico universali* ad ann. 1205.

Anul 1207. Nemica au folosit tot norocul şi toată vitejia craiului Ioannichie, căci în anul acesta au reposat în Domnul. Despre carele aşa scrie Acropolitul[1]: „Ioannichie agiungînd pînă la Thessalonica, ş-au sfîrşit viaţa din giunghiuri sau cum zicea alţii, au murit din osînda dumnezeiască. Pentrucă au visat că un om întrarmat stă lîngă el şi-i străpunge coastele[a]. Pentru aceaia i-au dat nume de cîne şi de toţi s-au poreclit Schylo-Ioann, pentrucă încumnăţîndu-se cu schythele, pre aceştea nu numai i-au tras la sine, ci şi năravurile lor încă le-au supt, foarte mult desfătîndu-se în uciderile romeilor. Murind acesta, Bóryla, nepotul lui din soră, căsătorindu-se cu mătuşă-sa, Schythida, τὴν Σκυθίδα θείαν γαμετὴν εἰληφὼς, au apucat împărăţia; iară Ioann, fiiul lui Asan, pre ascuns s-au dus la schythe (mai bine : la ruşi, cum se zice la anul 1221).“

Aci înseamnă că de ar fi fost adevărate cîte bîrfeşte grecuţul Acropolita asupra lui Ioannichie sau Ioann I, împăratului românilor şi bulgarilor, prinţii Moldovei şi ai Valahiei dintru-nceput pîn-acum n-ar fi priimit ca se pună numele de Ioann înaintea numelui lor, celui din botez; iară aceasta o-au făcut pururea pentru pomenirea lui Ioann I şi pentru ca se mărturisească că noi, românii care sîntem de-a stînga Dunării, măcarcă grecii ne-au poreclit schythe şi comani, tot de-un neam sîntem cu românii cei de-a dreapta Dunării.

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 13.

Anii 1207-1210. În anul 1207, Colománn, al doilea născut fiiu al lui Andreiu al doilea, craiului Ungariei, s-au încoronat craiu Galiţiei, ci în anul 1209 s-au pus la arîşte prin ruşi, apoi în anul 1210 iarăş s-au slobozit[1].

[1] Timon in *Epitome chronologica*, f. 25; Georgius Ieremias Haner, *Regum Hung.* period. 8 § 145.

Anii 1212-1214. Turoţie[1] scrie că în anul 1212 au omorît Banco
368 banul pe crăiasa Getrúde, nefiindu-i acasă bărbatul, / Andreiu al doilea. Timon[2] încă arată dintr-o donaţie, carea s-au făcut oarecărui

---

[a] Ioniţă a fost omorît prin trădare de către unul din şefii cumanilor, Manaster. Cauza morţii trebuie să fi fost neînţelegerile asupra împărţirii prăzii şi a duratei campaniei.

Mişca, în anul 1214, pentru aceaia pentrucă atunci, cînd s-au omorît Getrude, au mîntuit de moarte pre Bela, cel dintîiu născut fiiu al lui Andreiu, cumcă uciderea crăiesei s-au întîmplat mai nainte de anul 1214; aşadară greşeşte Bonfinie[3] şi Bacşai[4], cînd scriu că Getrude s-au omorît după ce au pornit craiul Andreiu către Palestina; căci Andreiu au putut a nu fi acasă, însurînd în anul 1214 pre Colomann cu Sálomia, cu carea au dobîndit Galiţia de uric, de-unde au şi luat craii ungureşti, de se scriu, crai Galiţiei şi Lodomériei[5].

[1] Thuroczius, f. 148. [2] Timon in *Epit. chron.*, f. 25. [3] Bonfinius, f. 279. [4] Baksai, f. 919. [5] Anonymus in *Decretis et vitis regum Hung.* part. 2, p. 30.

Anul 1215. Cum că colonii cei în anul 105 şi 106 duşi în Dachia Veche de împăratul Traian, s-au despărţit prin împăratul Avrelian şi unii s-au trecut în Dachia Noao, iară partea cea mai mare s-au lăsat pe loc, am arătat la anul 274; cum le-au îmblat şi ce li s-au întîmplat colonilor acestora, după despărţirea lor, pînă la venirea bulgarilor, încă am arătat la anii ce au urmat. După venirea bulgarilor, carea s-au întîmplat la anul 679, toţi colonii aceştea s-au cuprins de dînşii, dară nu ca robi, ci ca nişte soţi, cum ai putea vedea la anii trecuţi. Venind ungurii au cuprins o parte a Moldovei, ci în anul 889 s-au alungat de-acolo prin paţinachi şi au venit în Ungaria-de-Sus, de-unde pogorîndu-se au cuprins, în anul 904, tot Ardealul[a] şi Bănatul, împreună cu românii, carii era acolo şi ţîn ţerile acestea pînă astăzi. Pre românii din Bucovina, Moldova, Bessarabia şi Valahia de-acum, i-au cuprins în anul 889 şi după aceaia paţinachii, apoi în anii 1053 şi 1065 comanii. Perind paţinachii, în anii 1122, au remas în ţerile acestea comanii stăpîni românilor. Ci comanii, strămoşii cozacilor, încă s-au alungat dintrînsele, în anul 1152, şi aşa au remas numai românii, pre carii după aceaia istoricii, mai ales cei greceşti, i-au numit cománi, în loc de romani şi şi schythe, cum s-au arătat la anul 1186.

Aşadară în zădar scrie Ioann Filştih[1] că Ţeara Muntenească s-au împoporît prin Negru Vodă, după ce au robit tătarii, în anul

---

[a] Ungurii au reuşit să cuprindă în întregime şi efectiv Transilvania abia în secolul al XIII-lea.

369 1233 Ardealul şi ţerile de prin pregiur, căci zice/ Anonymul românesc[2]: „Hronica cea veche, se vede a greşi cu 75 de ani, findcă fără nici o dovadă face începere de la anul 1290 şi după anii aceştea pune şiraoa domnilor, dară începerea cea adevărată se dovedeşte din înscripţia (pisania) mînăstirei de la Cîmpullung, în carea se zice că mînăstirea aceasta o-au zidit întîiul domn, Radul Vodă Negru, în anul 1215[a] ...

Radul Vodă Negru era vodă în Ardeal şi hérţeg pe Amláş şi Făgăráş şi au coborît la Ţeara Românească pre apa Dîmboviţei, la Cîmpullung, unde ş-au făcut curţi şi mînăstire la acest an. Venit-au şi Bessarab, banul Craiovei, şi s-au supus lui; şi au stăpînit numitul domn toată Ţeara Românească cu cinci judeţe ale Craiovei, pînă în Dunăre şi pînă în apa Siretului şi în Ardeal, Amlaşul şi Făgăraşul, cum şi cei mai din urma lui domni. Multă vreme au stăpînit acestea, după cum se dovedeşte din titulii hrisoavelor. Iară după aceasta au mutat Radul Vodă Negru scaunul la Curtea de Argiş şi făcîndu-şi curţi, au făcut şi beserică, în carea, după moartea lui, s-au îngropat şi i-au făcut şi statul de peatră, adecă chipul lui, care iaste în slona aceii beserici[b]".

Enghel[3] zice că de ar custa înscripţia de la Cîmpullung, carea o aduce Anonymul aci, o-ar fi văzut şi Sulţer; dară eu zic că Sulţer încă nu le-au putut vedea toate şi ştiu că Andreiu al treilea, în decretul său din anul 1291, apriat zice că Făgăraşul iaste al lui Ugrín şi au fost mai nainte al mai marilor lui, de-unde închid şi eu că Făgăraşul n-au putut fi al lui Negru Vodă în anul 1290, cînd zice *Hronica cea veche* că au trecut Negru Vodă în Valahia drept aceaia au trebuit se treacă cu mult mai nainte; şi după Anonymul încă n-au împoporît el Valahia, ci numai o-au cuprins[c].

---

[a] Radu Negru este un nume creat tîrziu; tradiţia populară ştie de Negru-Vodă. Evenimentele la care se referă Şincai, după Anonimul românesc, trebuie să se fi petrecut spre sfîrşitul secolului al XIII-lea.

[b] Textul Anonimului românesc este plin de inexactităţi. Aşa cum ni-l prezintă pe Radu Negru, însemna că, la începutul secolului al XIII-lea, Ţara Românească se constituise deja în hotarele pe care le cunoaştem în vremea lui Mircea cel Bătrîn. Or, este ştiut, aşa cum reiese din *Diploma Ioaniţilor*, dată în anul 1247, că, la mijlocul secolului al XIII-lea, existau formaţiuni politice româneşti, dar fără o unitate între ele, şi, pe deasupra, unele dependente de coroana maghiară.

[c] Şincai este primul istoric român care afirmă pe bună dreptate că întemeierea Ţării Româneşti n-a însemnat şi colonizarea ei de către descălecători. Ultimele cercetări au confirmat afirmaţia lui Şincai, demonstrînd însă că întemeierea a fost posibilă datorită unei evoluţii sociale interne.

[1] Ioannes Filstich in *Schediasmate historico*. [2] Anonymus Valachicus, cap. 44.
[3] Ioannes Christianus Engel in *Literali Historia Valachiae*, p. 97.

370 **Anul 1216**. După moartea Getrudei, Andreiu al doilea,/ craiul Ungariei, s-au însurat a doaoa oară şi au luat, precum scrie Pistorie[1], pre Iolanda, oarecarea prinţesă dintre greci, mai nainte de a porni la Palestina, din carea s-au născut Ioclesia, carea s-au măritat după craiul Arragoniei[2].

Pre Bela al patrulea, fiiul său cel întîiu născut, încă l-au încoronat Andreiu al doilea, mai nainte de a porni cătră resărit[3], drept aceaia doară în anul 1216.

[1] Pistorius, f. 763. [2] Anonymus in *Decretis et vitis regum Hung.*, part. 2, p. 11; Timon in *Epitome chron.*, f. 30; Thuroczius, f. 154. [3] Timon in *Epit. chron.*, f. 28, 29; Faschingius, *Novae Daciae*, part. 5, p. 106.

Anul 1217. Andreiu al doilea, craiul Ungariei, în anul acesta au pornit cătră Palestina, asupra necredincioşilor[1], din porunca patriarhului Romei[2] şi alegerea tuturor crailor creştineşti[3]. Carea mergere a lui Andreiu, fost-au spre folosul Ungariei şi al ţerilor de prin pregiur sau nu, vor arăta, la anii viitori, jafurile şi prădzile cele multe ale tătarilor, care s-au urzit din mergerea aceaia.

[1] Thomas Spalatensis, f. 573. [2] Thuroczius, f. 149; Bonfinius, f. 279. [3] Privilegium Andreae secundi, datum cuidam Matthiae Estoras, anno 1225, quod exstat apud Khevenhüler, tom. 2, f. 319 seq.

Anii 1218-1221. Agiuns-au Andreiu al doilea în Syria în anul 1218[1], luat-au Damiáta de la sultanul din Vavylón[a], în anul 1219[2] şi înturnatu-s-au după ce l-au otrăvit ai săi sau alţii, nu ştie Thoma din Şpalát[3], în anul 1220[4], căci în anul 1221, iarăş i-au venit carte din Roma să se întoarne în Palestina, ci nu s-au înturnat[5].

[1] Timon in *Epit. chron.*, f. 26 seq. [2] Thuroczius, f. 149; Reva, *Centur.*, f. 14; Timon, l. c., f. 28. [3] Thomas Spalatensis, p. 574. [4] Timon, l. c., f. 28. [5] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.* periodi 8 § 150, nota f.

---

[a] Damietta este port la Mediterana în Egipt. Sultanul Vavylonului este echivalent cu sultanul Egiptului, pentru că, în evul mediu, occidentalii au numit oraşul Cairo Babilon.

371 **Anul 1222.** Doao lucruri s-au întîmplat în anul de-acum/ vrednice de a se lua în samă, unul între românii cei de-a dreapta Dunărei, altul între unguri şi între românii carii sînt între unguri şi sînt boieri.

Despre românii cei ce sînt de-a stînga Dunărei, scrie Acropolitul[1] aşa: „Cel dintîiu crai al bulgarilor (şi al românilor), Asan, au avut doi feciori, pre Ioann şi pre Alexandru. Ioann (în anul 1207) cu fuga scăpînd la ruşi, περὶ τὰ ρώσων χωρεῖ, şi acolo zăbăvind o vreme şi aducînd pre unii dintre ruşi, au poftit se-şi cîştige îndărăpt împărăţia părintească şi au prins arme asupra lui Boryla şi învingîndu-l, au cuprins mare parte a ţerei. Boryla intrînd în Trinov şi închis între ziduri, şepte ani s-au apărat, ci soţiile ostenindu-se s-au deşdinat către Ioann al lui Asan. După aceasta pre Boryla l-au prins din fugă şi i-au scos ochii, din porunca lui Ioann; şi aşa au cuprins Ioann II toată Bulgaria[a]."

Iară ungurilor şi românilor, carii sînt supt coroana ungurească şi sînt boieri, cum iaste şi familia mea [şi cu mult mai nainte au fost], craiul Andreiu al doilea le-au dăruit un privileghion foarte mare[b], care cuprinde în sine acestea bune voinţe[2]:

„Întîiu, ca nici un boer să se poată pedepsi sau prinde mai nainte de a-l soroci şi învinge.

A doaoa, ca ţinuturile boereşti şi beserriceşti se nu plătească vreo dare.

A treia, ca boierii se nu fie detori a merge afară de patria sa la oaste, cu cheltuiala lor, fără numai cu a craiului.

A patra, ca nici un strein să se priimească la deregătoriile cele mai mari ale ţerei, fără de bună voinţa mai marilor ţerei.

A cincea, ca orice lucru stătătoriu vor cîştiga boierii, se fie de uric.

372 A şesea, ca streinii se nu-şi poată cumpăra locuri/ stătătoare supt coroana Ungariei şi de-şi vor cumpăra, fiii patriei se le poată rescumpăra de la ei.

---

[a] Evenimentele pe care le descrie Acropolitul s-au petrecut în anul 1218, şi nu în anul 1222. (Borilă a domnit între anii 1207—1218.)

[b] Acest privilegiu nu este altceva decît celebra Bulă de aur a lui Andrei al II-lea. Datorită faptului că Andrei al II-lea a fost mulţi ani departe de ţară, din pricina cruciatei, nobilii şi-au întărit poziţiile, şi la întoarcerea regelui au reuşit să obţină acest privilegiu, care consfinţeşte fărîmiţarea feudală în cadrul regatului maghiar. Este interesant de remarcat că Şincai vorbeşte laudativ despre acest privilegiu. Poziţia lui este determinată de originea lui nobiliară.

A şeptea, ca fieştecare boieriu, fără de notă, în carea îşi perde capul şi tot ce are, să se poată scula împrotiva craiului, carele va lucra împrotiva vrunui punt dintru acelor aci zise."

Privileghionul acesta se ţine pînă astăzi ca un prea scump odor şi toţi craii, cînd se încoronează, trebue se joare că-l vor ţinea, numai puntul al şeptelea s-au şters în adunarea ţerei, din anul 1696, pentru cuvioase pricini, cum se va arăta la numitul an.

Ioann II, fiiul lui Asan, cum mi se vede, încă n-au cuprins Bulgaria numai cu ajutoriul ruşilor, de la Boryla, ci şi cu al ungurilor, căci Colomann al doilea, feciorul lui Andreiu, craiului Ungariei, era craiu ruşilor, cum s-au arătat la anul 1214 şi Ioann au avut muiere pre sora lui Bela al patrulea, fata lui Andreiu al doilea, cum însuş Bela mărturiseşte în epistola carea o-au trimis papei Grigorie al noaolea, în anul 1238. Greşeşte aşadară Pistorie[3] cînd scrie că Anna, fata Belei al patrulea, au fost măritată după craiul Bulgariei; greşeşte şi întru aceaia că pre Ioann, fiiul lui Asan, îl numeşte Roţislâv.

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 20. [2] *Corpus iuris Hungarici.* [3] Pistorius, f. 764.

Anul 1223. Sigler[1], carele au fost notariu public în Sibiiu, scrie că în anul de-acum, Andreiu al doilea, craiul Ungariei, ar fi dat un diplomat foarte frumos Sibiiului, care se chiema încă atunci satul lui Hermann. Ci diplomatul sau hrisovul acesta, Haner încă nu l-au putut vedea, cum scrie însuş[2], măcarcă au fost super-înten-
373 dent preste sasii din Ardeal. Ci au dat/ Andreiu al doilea, în anul de-acum, un diplomat mînăstirei din Cherţ, care sună aşa:

„În numele Sîntei Troiţe şi al nedespărţitei Unimi, Andreiu, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei, Ramei, Serbiei, Galliţiei şi Lodomeriei, de pururea. Fiindcă fieştecarea cerere direaptă e de a se priimi de mărimea crăiască, aceaia, carea se face din inimă, de Duhul Sînt aşa pornită, ca se arete voinţa celui ce cere, cu mult mai vrednică se socoteşte de a se dobîndi, dînd pămînteşti pentru cele cereşti şi cu lucruri vremelnice a dobîndi cele duhovniceşti. De-aci iaste că voim ca, prin rîndul acestora, se vină la înştiinţarea tuturor cum că, după ce am dăruit credinciosului

și iubitului nostru cliric, Gocelin, pentru nemișcata lui credință cătră noi, muntele Sîntului Mihail cu beserica și pămîntul ce se ține de el (care munte iaste în părțile Ardealului, și noi l-am schimbat de la beserica Sibiiului cu pămîntul Borótnic, cu toate cîte se țin de dînsul), cu aceaia cădință de slobozenie, cu carea l-am fost căpătat noi, se-l moștenească nebîntuit și în pace pururea, și i l-am dat prin Póuca, feciorul lui Eliachim celui orb; după aceaia însuflat de sus (Gocelin), pentru spăsenia sufletului său, de carea fieștecare în commun are op, l-au dăruit mînăstirei din Cherț și venind la noi, cu mare plecăciune s-au rugat ca noi, dăruirea aceasta se-o îngăduim și se-o întărim prin privileghionul nostru, cu puterea cea crăiască. Așadară detoare fiind mărimea crăiască a ținea întregi cădințele fieștecăruia supus și a întări orînduialele cele din evlavie făcute, noi încă socotind rugăciunea lui a fi direaptă și întărindu-i dăruirea, dăm muntele acela, beserica și pămîntul cu toate cîte se țin de dînsul, cu acelaș titul de slobozenie, cu care l-au ținut numitul magistru Gocelin, mînăstirei din Cherț, ca, prin privileghionul acesta, pururea se le aibă. Marginea cea dintîiu a otarului muntelui Sîntului Mihail începe de cătră resărit în poala munților și se pogoară spre rîușorul ce cură din munții aceia cătră
374 satul Ruétel, cum sînt puse semnele pre lîngă rîușor, pînă / în calea ce se pogoară din munte în Ruetel; de-acolo trecînd calea, se sue pre o cale pînă la semnul ce desparte otarele satelor Hermann și Ruetel.

Iarăși întărim prin privileghionul acesta pămîntul care scoțîndu-l de la români, *terram exemtam de Blaccis*, pentru spăsenia sufletului nostru, l-am fost dat numitei mînăstiri, prin credinciosul și iubitul nostru Benedict, atunci voivodul, dîndu-i-l în mînă. Iară marginea pămîntului acestuia, începînd de la apa Oltului, unde se sfîrșește un ostrov, se sue prin lacul ce se chiamă Egnerpótac, pînă la fagii ce se zic Noghebic, și în marginea fagilor cade rîușorul, ce se zice Árpaș; și de-acolo, prin rîușorul acela, se sue pînă în munți, și din munți mergînd cătră ameaz, se pogoară în rîușorul ce se zice Cîrț, *qui dicitur Kwrtz*, și prin rîul acela vine în apa Oltului și așa se sfîrșește.

Iară pentru ca se remînă privileghionul acesta al nostru totdeuna nemișcat, am dat cartea aceasta, întărită cu pecetea noastră, de pururea. Dat prin mînile lui Clet cănțellariului curței noastre și prepósitului din Agria, în anul de la întruparea Domnului 1223, fiind gol scaunul Strigonului și fiind arhiepiscop Colocei cinstitul Ugrin, în Cianáde Desidérie, în Vesprím Robért, în Zagrábia Stefan, în Ágria Thoma, în Vaț Brícchie, în Peci Vîrtolomeu, în Ardeal Raináld, și alți episcopi îndreptînd bessericele lui Dumnezeu; fiind palatin și comit Budrugului Iola, ban Salomon, comit curței crăiesei Nicolae și al Suprúnului Botez, comitul curței noastre și comitul Bechéșului, Búzad al Pozonului, Martin al Mușúnului, Lavrentie al Iaurinului, și alți comiti ținînd județele; iară al crăimei noastre, în anul 20.“

Privileghionul acesta l-am înturnat din cuvînt în cuvînt, din scrisoarea lui Daniil Córnides[3], vechiu prietenului mieu, [decît carele mai învățat n-au avut Coroana Ungurească pe vremea mea].

---

[1] Sigler, f. 52. [2] Georg. Ierem. Haner, *Reg. Hung.* periodi 8 § 153, nota s.
[3] Daniel Kornides, mss. tom. 2., p. 59. /

* * *

375 **Anul 1224.** Din privileghionul la anul trecut adus, ai putut vedea rădăcina românilor din Ardeal, pre carii numai din batjocură i-au zis „suferiți“ Ioann Chemeni[1], românul cel ploat, cum voiu arăta la locul său, numai ca se-și ascundă neamul. Iară din privileghionul care-l voiu aduce la anul acesta, și mai pre larg vei vedea că românii nu sînt numai suferiți în Ardeal, ci ei sînt vatra Ardealului, pentrucă sasii nu au altă dreptate, fără numai carea o-au și românii, precum arată privileghionul, care din cuvînt în cuvînt așa sună:

„În numele Sîntei Troițe și nedespărțitei Unimi.

Andreiu, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galliției și Lodomeriei, de pururea. Precum se ține de deregătoria crăiască a asupri cerbicea mîndrilor, așa se cuvine aceiiași crăieștei mili a rădica cu milă pre cei asupriți, a măsura slujba credincioșilor și fieștecăruia a-i resplăti grații pentru vredniciile sale.

Venind drept aceaia, credincioşii oaspeţii noştri, téutonii (sasii) cei din Ardeal şi cu umilinţă căzînd la picioarele mărimei noastre, jăluindu-se ne-au arătat că de la slobozenia cu carea s-au fost chiemat prin cel prea cu evlavie craiu, Gheza, moşul nostru, au căzut, de nu-ş va deşchide ochii săi crăiasca milă, pentru carea sărăcie, crăimei noastre nu ne-au putut sluji. Noi, drept aceaia, plecînd urechile obicinuitei milei noastre la drepte cererile lor, vrem se vină la ştirea celor de-acum şi a celor ce vor urma că noi, călcînd urmele mai marilor nostri şi porniţi din fundul milei, le-am întors lor slobozenia cea mai de demult, ci aşa, ca tot poporul lor, începînd de la Varoş (Orăştie) pînă la Borlált (sau Baroldt), cu pămîntul săcuilor, al pămîntului Sébus şi al pămîntului Dáraus, se
376 fie un popor,/ şi să se socotească supt un jude toate comitaturile (judeţele), luînd afară al Sibiiului, ştergîndu-se din rădăcină. Iară comitul Sibiiului, ori cine va fi, se nu îndrăznească a pune pre cineva purtătoriu de grijă în comitaturile acelea, de nu va fi lăcuitoriu dintre ei şi nu-l vor alege noroadele, după cum li se va mai părea; şi comitatul Sibiiului încă nici unul se-l cumpere cu bani[a]. Iară vistieriei crăeşti se fie detori a da pre an cinci sute de marce de argint. De la darea aceasta, pre nici un moştean[b] sau lăcuitoriu dintre dînşii, vrem se fie scos, de nu va avea osebită scutinţă despre aceaia. Aceasta încă le îngăduim, ca banii, carii trebue se ne plătească, se nu se măsure, fără cu marca de argint carea li-o-a orînduit cel de fericită pomenire, tatăl nostru, Bela, adecă de patru fertóni şi o gimătate a măsúrei Sibiiului cu denari din Colonia, ca se nu se schimbe în cumpănă. Iară trimişilor de la crăiasca mărime ca se culeagă banii aceia, în toate zilele cît vor zăbăvi acolo, se li se dea cîte trei sloţi pentru cheltuialele lor.

Iară ostaşii spre slujba craiului, în ţeară să se dea 500, afară de ţeară 100, de va merge craiul în persoana sa, iară de va trimite afară de ţeară pe vrunul dintre iobagii săi sau întru ajutoriul prietenului său, sau în lucrurile sale, numai 50 de ostaşi se fie detori

---

[a] De fapt, este vorba de altceva, şi anume, că nici o dregătorie din comitatul Sibiului să nu se cumpere pe bani.
[b] Moştean — stăpîn predial.

a da şi nici craiul se poată mai mulţi pofti. Iară preoţi se-şi aleagă după plăcerea lor şi pre cei aleşi se-i presente şi se le dea dişmă şi toate celea se le plinească, după cea veche cădinţă bisericească.

Mai vrem şi tare şi poruncim ca pre dînşii altul se nu-i judece, fără numai noi sau comitul Sibiiului, pre carele îl vom pune noi; iară de se vor chiema înaintea altui judecătoriu, numai după obiceiu se ţînă judecată. Şi înaintea noastră încă se nu se poată soroci, fără numai cînd nu se va putea isprăvi cauza înaintea judelui lor./

377 Iară preste cele mai sus zise, le-am dat lor pădurea vlahilor şi a bissenilor cu apele, ca se le folosească în commun cu cei mai sus zişi, adecă cu vlahii şi cu bissenii, ca avînd tot o slobozenie, de-acolo nimenui se fie detori a sluji[a].

Preste acestea le-am mai îngăduit ca se aibă o pecete, carea se fie cunoscută noao şi boierilor noştri. Iară de va vrea cineva dintre dînşii să se legiuiască cu altul, pentru bani, în faţa judelui său, se nu poată chiema alte mărturii, fără numai dintre dînşii. Scutindu-i pre ei de toate judecăţile streine, le îngăduim ca, după obiceiul cel vechiu, tuturor se li se dea sări mărunte pe la Sîn-Giorz în opt zile, pe la Sîntul Stefan craiul, în opt zile, şi pe la Sîntul Martin aşişderea în opt zile.

Le mai îngăduim preste acestea ca nici unul dintre tributari se îndrăznească a-i împedeca pre ei, sau suindu-se, sau pogorîndu-se. Iară pădurea cu toate petecele eii şi apele cu cursurile lor, care se ţîn numai de donaţia crăiască, se le folosească seracii ca şi bogaţii, tot într-un typ.

Vrem şi tare poruncim şi aceasta, ca niminea din iobagii noştri se cuteză cere vrun sat sau vrun prediu din ale lor de la crăiasca mărire, iară de va cere neştine, cu puterea de la noi dată se-i poată sta împrotivă.

Îngăduim preste acestea numiţilor credincioşi ca întîmplîndu-se se mergem noi la dînşii, numai trei scoboriri se ne plătească, iară de va merge voivodul, pentru folosul crăesc, numai doao scoboriri se-i plătească, una cînd va întra, alta cînd va eşi.

---

[a] Din textul respectiv se poate conchide aşa, cum a făcut-o şi Şincai, că românii au fost vatra Ardealului, pentru că ei sînt stăpînii pădurii şi din pădurea lor li se dă saşilor dreptul de folosinţă.

Adăugăm la scutinţele cele zise ale mai sus numiţilor cum că neguţetorii lor pot vinde şi îmbla în toată crăimea noastră, fără vre-un tribut; ca aceasta şi între dînşii să se ţînă, cu de-adinsul poruncim.

Iară ca se remînă toate cîte am zis mai sus, tari şi nemişcate,
378 cartea aceasta am făcut să se/ întărească cu îndoit pecetnicul nostru. Dat în anul de la întruparea Domnului 1224, iar al crăimei noastre 21."

Diplomatul acesta aşa se află în judecata palatinului Mihail Orsag, carea o-au făcut spre partea capítulului din Oradea-Mare, în anul 1478[2]; din care tu poţi vedea că românii, carii se zic vlahi, cu bissenii, carii au fost, după Enghel[3], paţinachi, ci apoi s-au amestecat cu românii, mai nainte au moştenit locul cît iaste de la Poarta-de-Ferr pînă la scaunul Şépşi, de cît sasii din Ardeal, carii numai cît au dobîndit parte din păduri şi din rîuri, ca şi românii şi bissenii, ci n-au stăpînit atunci, fără numai satele de lîngă calea cea de poştă de-acum, începînd de la Orăştie pînă la Baroldt. Reu se înşeală aşadară şi la puntul acesta vestitul Eder[4].

---

[1] Ioannes Kemeny in *Approbatis Constitutionibus magni principatus Transilvaniae.* [2] *Diplomatarium regnicolare*, tomo 2. [3] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. historia Valachiae*, part. 1, p. 140. [4] Ios. Carolus Eder in *Chrisi ad Instantiam Valachorum de Trannia.*

Anul 1228. Încă în anul 1222, Bela al patrulea, întru atîta disarmoníe au fost venit cu tatăl său, Andreiu al doilea, pentru mai multe pricini, ci mai vîrtos că ş-au fost lepădat muierea, precum arată Timon[1], cît i-au căutat a fugi în Austria şi acolo a zăbăvi pînă la anul acesta, în care s-au împăciuit cu tatăl său şi s-au înturnat acasă[2].

Tot întru acesta an au dăruit Andreiu al doilea lui Dionýsie tavérnicului, Séplacul de lîngă Réghen şi Ţeaca, care le-au fost cuprins de la Simon banul, pentru uciderea Getrudei, cea în anul 1212 întîmplată[3].

---

[1] Timon in *Epit. chron.*, f. 28. [2] Idem, *ibidem*, f. 29. [3] Diploma exstans in *Diplomatarii regnicolaris* tomo 2.

Anul 1230. Între familiile cele mari din Ardeal, cea mai de frunte
379 şi mai veche iaste familia/ comitilor Vos din Sîntul Eghidie, iară acuma numită a grofilor Vaş de Ţeaghe. Familia aceasta au venit cu întîia întrare a ungurilor în Ardeal, în anul 904, din Moldova, şi pecetea o arată că nu numai au fost de frunte între moldoveni, ci tocma din casa ce oblăduia Moldova; căci pînă în zioa de-acum ţine ţimirul sau stemma Moldovei în pecetnicul său. După aceaia s-au amestecat şi cu familia lui Drácula, a oblăduitoriului Ţerei Munteneşti, prin căsătorie, cum voiu arăta la anii viitori. Aci aduc numai diplomatul din anul acesta, dat prea luminatei familiei aceştia, care sună aşa:

„Capitulul besericei Ardealului tuturor binecredincioşilor creştini, şi celor de-acum şi celor viitori, carii vor vedea scrisoarea aceasta, sînătate de la Mîntuitoriul tuturor. La înştiinţarea tuturor vrem se vină, prin rîndul cărţei aceştia, cum că boieriul, prea măritul Nicólae, fiiul lui Ioann al fiiului lui Emic, din Sîntul Eghidie, venind în faţa noastră, ne-au dat un privileghion al lui Bela, craiului Ungariei, rugîndu-se cu cuviinţă ca, pentru mai mare bizuinţă şi încredere, se-l scriem din cuvînt în cuvînt, şi pecetluindu-l se i-l dăm afară, care privileghion sună aşa:

« Bela, din mila lui Dumnezeu craiul cel întîiu născut al Ungariei, tuturor celor ce vor vedea cartea aceasta, sînătate de la cel ce iaste mîntuirea tuturor. Cînd, din voinţa tatălui nostru şi din rescopt sfatul boierilor ţerei noastre, am stricat donaţiile cele de uric, cele fără de cale făcute, ne-au dat noao Ciama (Chama), fiiul lui Lob, boieriul ţerei noastre, un privileghion de la reposatul moşul nostru, Bela, oarecînd craiul, dat de pre dăruirea a noao pămînturi sau sate, care privileghion, după aceaia s-au perdut la noi, din întîmplare sau din nebăgare de samă. Noi drept aceaia socotind credincioasa şi prea buna slujbă a lui Lob, tătîne-său, şi a lui Thoma, fratelui aceluia, carea o-au arătat în Ţeara Grecească, cu credinţă/
380 păzînd mărimea crăiască şi pînă la vărsarea sîngelui bătîndu-se pentru cinstea eii, netemîndu-se a se da pre sine la moarte, ale cărora prea mari fapte şi slujbe cu credinţă făcute, Ompudín, banul de-atunci, şi Leustachie voivodul, cu carii numiţii bărbaţi s-au oştit în Ţeara Grecească, le-au spus şi arătat craiului Belei, şi pentru

aşa de mari vîrtuţi şi căci vredniciile nu trebue se remînă ne resplătite, acelaşi Bela craiul, moşul nostru, au dat şi au dăruit lui Lob şi lui Thoma, pentru stătornicia credinţei lor, satele acestea, adecă : Veşşed, Ombúzteleche, Fízeşteleche, Pápteleche, Cudumát, Móhal, Devecíériul-de-Gios, Devecieriul-de-Sus şi satul Igalia de lîngă Şieul Mic, în carea e beserica Sîntului Andreiu, toate din varmégia (judeţul) Dăbîcei, cu toate folosurile şi veniturile lor, adecă cu pămînturile de arat, cu fînaţele, pădurile, rîturile, apele, munţii şi rîurile lor, care se ţîn de dînsele, ca Lob şi Thoma, printrînşii fiii şi fiii fiilor lor, pururea se le moştenească. Noi drept aceaia vrînd se slujim vechimei şi satele de la moşul nostru dăruite, în nemica se le mişcăm, ca se ne aflăm vrednici următori ai mai marilor noştri, acelea le întărim şi întărirea făcîndu-o să se scrie, o şi pecetluim. Dat prin mînile lui Matia, prepositului din Zagrabia, canţellariului curţei noastre, în anul Domnului 1230, fiind magistrii Póus al tavérnicilor, Gab al bucătarilor, Pousa al agazónilor, Mihail, fiiul lui Opud, al culcierilor, şi Iola, fiiul lui Leostachie, voivod. »

Noi drept aceaia îngăduim cererei ceii pe lege a prea măritului Nicolae, după detorinţa noastră, privileghionul făcîndu-l se-l scrie din cuvînt în cuvînt, nemica adăugînd sau scoţînd dintrînsul, l-am întărit cu pecetea noastră, cea de dînsul acăţată. Dat mercuri, după serbătoarea s. vérgurei Lúchiei, în anul Domnului 1319, fiindu-ne preposit Domínic, cántor Mihail, custód Loránd, protopop al Clujului, şi noao decan, Nicolae."

Privileghionul acesta l-am luat din *Analectele* lui Carol Feiérvari[1].

381 Tot întru acesta an au căpătat sasii din / Satmar-Németi, privileghionul său de la Andreiu al doilea, craiul Ungariei, care îl poţi ceti în *Culegerea mea cea mare*[2][a].

[1] Carolus Fejérváry in *Annalectis*, tom. 2, nro. 359. [2] Georgius Sinkay de eadem in *Collectione annalium Daco-Romanorum* ad annum 1230.

Anul 1231. La anul acesta, aşa scrie Acropolitul[1] despre bulgari şi despre românii cei de-a dreapta Dunărei, zicînd : „Iară Theodor Comnenul (domnul Epirului) au făcut legătură cu Ioann, fiiul lui Asan, craiul Bulgariei, şi pre Maria, fata lui, o-au logodit cu Emanuil, fratele său. După aceaia turburîndu-se legăturile, s-au sculat asupra bulgarilor şi trecînd Odriul, au mers prin partea cea de sus a Hebrului să se bată cu bulgarii. Căci i se vedea că bulgarii înfricoşindu-se, nici năvălirea cea dintîiu a oştilor lui o vor suferi. Ci Ioann Asan, încredinţîndu-se în nedreptatea lui Theodor, numai puţini schythe (adecă români de preste Dunăre) chiemînd întru ajutoriu şi acăţînd de steagul milităresc şi jurămîntul lui Theodor, la locul de lîngă Hebru ce se chiamă Clocóniţa[a], au năvălit cu ostaşii săi şi s-au învins Theodor Angel cel Nou şi s-au prins cu mulţi cumnaţi de-ai lui şi cu alţi bărbaţi vestiţi, luîndu-li-se şi toată bagagia. Ioann Asan, purtîndu-se omeneşte cu cei prinşi, partea cea mai tare a oştilor lui Theodor o-au slobozit, sau din omenie, sau pentrucă prin aceasta îşi cerca mai mari folosuri şi dobîndzi, căci vrea se-şi cîştige şie domnia lor, precum au şi făcut; pentrucă, pre carii îi gonea fără vărsare de sînge, toţi se supunea lui. Aşa i s-au supus Odriul, Didymóticul, Bolérul, Serra, Pelagonia, Prílapul şi locurile de prin pregiur; năvălit-au şi în Vlahia-cea-Mare şi luînd Elbanul,

382 pînă în Illyric, toate le-au prădat. Iară după ce/ au plinit cîte-şi băgase în cap şi toate le-au orînduit după plăcerea sa, s-au înturnat acasă; lăsînd unele cetăţi supt ocîrmuirea romeilor, dară cele mai multe ţinîndu-le pentru sine, au aşezat ostaşi şi povăţuitori întrînsele şi s-au judecat de toţi minunat şi fără vreo îndoială norocos; n-au tăiat, nici au omorît pre nemicii săi şi pentru aceaia, de romei încă se iubea."

Tot Acropolitul[2] scrie mai încolo aşa : „Theodor Angel se ţinea omeneşte de Ioann Asan, ci vrînd el se facă răscoală, i s-au scos ochii. Fratele lui Theodor, Emanuil Angel, carele fusese făcut despot de frate-său, au fugit în Thessalonica şi chiemîndu-se despot... domnea preste cetăţile de la apus, nebîntuindu-se de bulgari, pentrucă se culca cu fata cea de căpătat a lui Ioann Asan."

---

[a] Şincai se referă la cele 27 de volume din colecţia de documente.

[a] Lupta de la Clocotniţa a avut loc la 9 martie 1230.

Despre Vlahia-cea-Mare, carea s-au pomenit aci, aşa scrie Nichita[3] : „Preste aceştea, alt toparh ţînea cele de la munţii Thessaliei, carea se numeşte acuma Vlahia-cea-Mare“.

---

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 25. [2] Idem Acropolita, cap. 26. [3] Nicetas Choniates, *De Balduino Flandro*, cap. 9.

Anul 1232. Andreiu al doilea, craiul Ungariei, afară de sasii al cărora privileghion l-am adus întreg la anul 1224, au mai dat şi alt privileghion teutonilor, pre carii i-au aşezat în Ţeara Bîrsei, la Braşău şi despre carii Haner[1] cel învăţat nu face vreo pomenire, ci tot jarul îl traje la oala sasilor săi.

Privileghionul teutonilor din Ţeara Bîrsei, dat prin Andreiu al doilea, se culege din epistola lui Grigorie al noaolea, papei de la Roma[2], carea sună aşa :

„Grigorie episcopul, şerbul şerbilor lui Dumnezeu, celui mai creştin în Hs. fiiu, Belei, celui mai întîiu născut al prea iubitului nostru în Hs. fiiu, al lui Andreiu, prea luminatului craiului Ungariei, sînătate şi apostolicească binecuvîntare!/

383 Iubiţii fiii, magistrul şi fraţii Căsei ceii de oaspeţi a Sîntei Măriei teutonilor din Ierusalim, cu umilinţă şi rugare ne-au arătat că, după ce au dăruit tatăl tău cel prea iubit în Hs., fiiul nostru Andreiu, luminatul craiul Ungariei, din osebită evlavie, Căsei lor, Ţeara Bîrsei, precum am vezut în privileghioane, ei, ca se lucre şi se întărească ţeara aceaia, prin carea întra şi eşea comanii, cînd adese ori turbura crăimea ungurească, mulţi bani au cheltuit, făcînd acolo, cu mare trudă şi vărsare de sînge, cinci cetăţuici; dară, măcarcă acelaş craiu ţeara o-au luat de la dînşii, tătuşi iarăş li-o-au întors, precum trebuia, ba încă le-au mai dăruit dincolo de munţi o parte neîmblată din Comania, pentru ca se li se întoarcă pagubele, în carea parte, după ce au făcut numiţii magistru şi fraţii o cetăţuică foarte tare, comanii spăriindu-se şi părîndu-le reu că li s-au luat tot prilejul de a putea întra şi eşi, strîngînd nenumerată oaste, au năvălit preste fraţii carii era acolo, ci, cu ajutoriul Celui de Sus, s-au biruit şi s-au învins, ba încă, unii, carii s-au supus numiţilor fraţi, s-au şi botezat cu muerile şi pruncii săi. Ci numitul craiu întrînd în ţeara aceaia şi vezîndu-o lucrată, pe fraţii din ţeara carea li-o-au întărit lor scaunul apostolicesc şi o-au priimit supt apărarea sa, i-au alungat cu puterea, carea o ţii tu cuprinsă, nu fără paguba Besericei Romei, pentrucă, ne avînd ţeara aceaia alt episcop, afară de patriarhul Romei, Besericei Romei îi plătea pe an doao marce de aur. Şi măcarcă şi numitului tatălui tău şi ţie mai adese ori ne-am rugat ca se întoarceţi acelora ţeara aceaia, tătuşi nu ne-aţi ascultat, ba, ce e mai mult, mergînd magistrul acela la curtea crăiască, nu numai nu ş-au dobîndit cererea, ci încă s-au şi păgubit foarte tare. Drept aceaia ca se nu te vezi neplecat, de nu o vei întoarce, ce se nu fie, aţîţat fiind de sfetnicii cei rei, pre mărimea ta te rugăm şi te dojănim în Domnul, poruncindu-ţi întru ertarea păcatelor 384 ca, avînd bună grijă de cunoştinţa/ sufletului şi de vestea ta, fiindcă nu se iartă păcatul, de nu se va înturna furatul, numiţilor magistru şi fraţi se întorci ţeara aceaia şi se le faci destul, pentru toate pagubele. — Dat în Laterán, 6 calende ale lui maiu, întru al şeselea an al patriarciei noastre[a].“

Epistola aceasta se aduce şi de Catona[3]. Tu ia sama că prin comani aci se înţeleg moldovenii sau românii cei din Modova, carii nu s-au botezat prin fraţii teutoneşti, căci era creştini, de nu cumva i-au botezat a doaoa oară, cum au mai făcut unii dintre apuseni cu creştinii de la resărit, după cum se va arăta şi la anii viitori.

---

[1] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.* periodi 8 § 153, nota u. [2] Exstat in *Diplomatarii bibliothecae regnicolaris* tomo 3. [3] Katona, *Historiae criticae* tom. 5, p. 604.

Anul 1233. După ce s-au alungat comanii şi paţinachii carii mai remăsese, din partea Dachiei-ceii-Vechi, cum s-au arătat la anul 1152, colonii lui Traian, carii au remas în partea aceasta, supt nume de comani şi de schythe, nu mult s-au asuprit de neamurile de prin pregiur, pînă ce nu s-au ivit tătarii în Evropa; iară după ivirea acestora, destule rele au pătimit de la dînşii, după cum se va arăta la anii viitori, începînd de la anul de-acum, în care întîiaş dată au prădat nu numai Bessarabia, Moldova şi Valahia, ci şi Ardealul cu o parte a Ungariei, precum mărturisesc *Annalii besericei Braşăului*[1], Sígler[2] şi Tímon[3].

---

[a] Cavalerii teutoni, numiţi şi cavalerii Ordinului Sfintei Maria, au fost aduşi de Andrei al II-lea, regele Ungariei, în Ţara Bîrsei, pentru a apăra regatul de năvălirile cumane. După ce au fost aşezaţi aici şi şi-au ridicat cetăţi, după ce au ocupat un teritoriu la sud de Carpaţi, cavalerii teutoni au încercat să iasă de sub suzeranitatea regelui ungur, supunînd teritoriul ocupat de ei jurisdicţiei papii de la Roma. Din această cauză regele i-a alungat, iar papa a făcut, prin scrisori, intervenţii să fie reprimiţi în Ţara Bîrsei.

De-unde au venit tătarii în Evropa, avtorii nu se nărăvesc între sine: împăratul Frideric[4], în epistola craiului Angliei trimisă, zice
385 că au venit de supt zona cea aprinsă, spre mează-noapte[a], / Thoma din Spalat[5], Turoţie[6] şi Bonfinie[7] zic că sînt móngoli sau mángoli.

Tot întru acesta an au dăruit Bela al patrulea Ţeara Loista chiemată comitului Corlard, fiiului lui Ipan din Tălmaci, precum arată hrisovul, ce se află la Lachici[8].

---

[1] *Annales templi Coronensis.* [2] Sigler, f. 53. [3] Timon, f. 29. [4] Imperator Fridericus apud Pray, part. 1, p. 263. [5] Thomas Spalatensis, f. 608. [6] Thuroczius, f. 150. [7] Bonfinius, f. 286 seq. [8] Georgius Lakits in *Mss. Adversariis.*

Anul 1234. Grigorie al noaolea, papa de la Roma, carele ca un prea bun păstoriu alta nu dorea, fără numai se poată trage supt stăpînirea sa pre români şi pre bulgari, aşa au scris în anul de-acum către Bela al patrulea, cel întîiu născut fiiu al lui Andreiu al doilea, craiului Ungariei, zicînd: „În episcopia cumanilor, precum am înţeles, sînt nişte oameni carii se numesc válahi (adecă români), carii, măcarcă se socotesc supt nume creştinesc, tătuşi supt o credinţă avînd alte obiceiuri şi năravuri, acelea lucruri patră, care se împrotivesc numelui creştinesc. Căci nebăgînd în samă Beserica Romei, nu de la cinstitul fratele nostru, episcopul cumanilor, carele iaste episcop locului, ci de la alţi pseudo-episcopi, carii ţin obiceiurile grecilor, priimesc toate tainele beserîceşti, şi unii din crăimea ungurească, aşa unguri ca şi teutoni şi alţi orthodoxi, trecînd la dînşii şi făcîndu-se mai un popor cu valahii aceia, nebăgînd sama, toate tainele le priimesc la olaltă, spre grea scándală a orthodoxilor şi nu puţină scădere a credinţei ceii creştineşti. Drept aceaia ca nu cumva să se nască primeşdii sufletelor, din osebirea obiceiurilor, vrînd se împedecăm primeşdiile acelea, ca se nu aibă numiţii valahi prilej /
386 de a merge la episcopi shismatici pentru taine, episcopului cumanilor îi poruncim, prin cartea aceasta, ca neamului acelui se-i dea episcop catholic, după legea lor, carele se-i fie lui ca un vicariu şi după aşezarea soborului celui general în toate supus şi ascultătoriu ş.c. Dat în Perúsiu în 18 calende ale lui dechemvrie, în anul 8 al patriarciei noastre."

Din epistola aceasta, carea e din cartea 8, epist. 313, şi se aduce de Asseman[1], de Rainald[2] şi de Gverra[3], poţi culege că pre comani, carii au fost românii cei din Moldova, i-au fost despărţit legea în doao părţi, în lătini şi în greci şi cei de legea lătinească s-au numit numai comani sau cumani, iară cei de legea grecească s-au zis válahi[a]. A doaoa, tot din epistola aceasta poţi pricepe că cu direptate am scris, care le-am însemnat la anul 1232.

Tot la acesta an scrie Acropolitul[4] că împăratul Resăritului, Ioann Duca, ginerile lui Theodor Láscare, carele s-au numit şi Vataţe, „din împărăteasa Irina au avut un fecior, pre carele l-au numit Theodor, de pre numele unchiului său, de unsprăzece ani în vîrstă, în anul de-acum. Ioann al lui Asan încă au avut o fetişoară de noao ani, anume Ilina, carea o-au avut din unguroaica. Împăratul au trimis la acesta soli pentru logodna pruncilor şi Ioann al lui Asan (craiul Bulgariei) încă bucuros au priimit solia."

Despre unguroaica, muierea lui Ioann II, craiului Bulgariei, vezi şi acelea care le-am scris la anul 1222.

---

[1] Ios. Simonius Assemanus in *Kalendario eccl. universae*, tom. 5, part. 1, cap. 3. [2] Raynaldus ad ann. 1234, nris. 38, 39. [3] Aloysius Gverra in *Epitome constitutionum pontif.*, tom. 2, p. 271, nro. 16. [4] Georgius Acropolita in *Chronico comp.*, cap. 31. /

387 **Anul 1235.** Despre împăratul Ioann Duca şi craiul Bulgariei, Ioann II, fiiul lui Asan, aşa scrie Acropolitul[1]: „Făcînd legătură împă-

---

[a] Tătarii sînt originari din Mongolia.

[a] Deoarece Şincai credea că cumanii plecaseră din Moldova cu aproape un secol mai înainte, încearcă să explice care sînt cumanii care apar în documentele deceniilor al 2-lea, al 3-lea şi al 4-lea din secolul al XIII-lea. Soluţia pe care ne-o oferă este greşită. Cumanii încă locuiau în sudul Moldovei şi şesul Munteniei, aşa că nu românii de rit catolic se numeau cumani, ci cumanii înşişi.

ratul, din Lámpsac au trecut cu oştile în Callióроiu, şi aducînd máhinile, au început a bate cetăţuica, carea o-au şi luat în scurtă vreme de la veneţiani; Ioann al lui Asan cu muierea şi fetişoara sa încă au venit în Calliopoiu, unde au vorbit cu împăratul şi au întărit pretenşugul. Apoi Ioann al lui Asan cu muierea şi cu fata s-au înturnat în Lampsac, unde era împărăteasa Irina şi au gătit nunta pruncilor, isprăvindu-o patriarhul Gérman.

Atunci şi arhiereul Trinovului, carele era supt cel din Ţarigrad, au dobîndit prin decretul împărătesc şi al soborului se aibă cădinţa sa şi se nu mai fie supt altul.

Isprăvindu-se acestea, Irina cu feciorul şi cu noru-sa au remas în părţile Resăritului, muierea lui Ioann al lui Asan s-au înturnat acasă; iară împăratul Ioann cu craiul Bulgariei aducînd oşti, partea de la apus, carea slujea lătinilor, o-au făcut pustîetate, după cum iaste zicala, schythicească, împărţind cetăţile şi ţerile între sine."

Aşişderea scrie şi Nichifor Grégora[2]; iară Lecvien[3] scrie: „Următoriul lui Vasilie, primátului Trinovului, au fost German, carele lăsîndu-se de unirea cu Roma făcută, au trecut la patriarhul din Ţarigrad, de la carele au şi dobîndit ca scaunul său se fie avtochéfalos, ba, ce e mai mult, el să se chiame patriarh. German îl numeşte pre el Efrénie, hronógraful grecesc, unde scrie nunta feciorului împăratului Ioann Vataţe cu Ilina, fata lui Ioann al lui Asan, craiul Bulgariei, a cărora cununie o-au binecuvîntat German al Trinovului..... Adaogă numitul Efrenie că el nu ştie din ce pri-
388 cină s-au făcut, de el au dobîndit cinste/ de patriarh şi prin cel sobornicesc şi prin cel împărătesc decret; tătuşi judecă că pentru încuscrire o-au făcut aceasta împăraţii. Dară Nichifor Gregora, în cartea 2, zice că cinstea aceasta s-au dat trinovitanului ca bulgarii şi românii cei de-a dreapta Dunărei se-şi întoarcă armele în coantra lătinilor."

Întru acesta an au murit şi Andreiu al doilea, craiul Ungariei, precum mărturisesc toţi istoricii ungureşti, vezi pre Haner[4], după ce au ocîrmuit Ungaria nu 30 de ani, cum scrie Turoţie[5] şi Ranzan[6], ci mai mult de 30 de ani, pentrucă însuş zice, în diplomatul ce se aduce de Catona[7]: „Dat în anul Domnului, 1234, iară al crăimei noastre 30". Lui Andreiu al doilea îndată i-au urmat Bela al patrulea, fiiul lui cel întîiu născut, carele, măcarcă au fost cu mult mai nainte încoronat, tătuşi în anul de-acum s-au încoronat a doaoa oară[8].

---

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 33. [2] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 16. [3] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1234. [4] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, periodi 8 § 158, notis c et d. [5] Thuroczius, f. 149. [6] Ranzanus, f. 366. [7] Katona, *Hist. crit.*, tom. 5, p. 703. [8] Rogerius, f. 295.

Anul 1236. Creştinii în tîmpurile de-acum se mînca unul pre altul şi aceasta o făcea din îndemnul arhiereilor celor mai mari, carii numai întru aceaia se sîrguia, ca se-şi lăţească domniile, iară nu adevărul, nici credinţa şi dragostea creştinească. De-aci au urmat de lătinii vărsa sîngele grecilor, şi grecii al lătinilor; românii cei de-a dreapta Dunărei, uitîndu-şi de fraţii şi făcătorii de bine, carii era de-a stînga Dunărei, dinpreună cu bulgarii avea grijă de la carii vor putea mai mult răpi, de la greci sau de la lătini; iară ungurii, îndemnaţi de Grigorie al noaolea, papa de la Roma,
389 numai de aceaia/ se grijea, cum ar putea supune şie pre români şi pre bulgari; drept aceaia Bela al patrulea încă din anul 1233 ş-au dat şie titulul acesta: „Bela, din mila lui Dumnezeu întîiu născut al craiului Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei, Ramei, Serbiei, Galliţiei, Lodomeriei, Bulgariei şi al Cumaniei craiu[1]", negîndind despre aceaia ce i s-au întîmplat după aceaia mai de multe ori, prin tătari, despre carii zic *Annalii Besericei Braşăului*[2]: „1236. Tătarii de nou au prădat Ungaria şi în Ardeal au zăbăvit şepte ani." Aşişderea scrie Timon[3], iară Bonfinie[4] zice: „Cádan, unul dintre craii lui Bat supuşi, venind între Cumania şi Rutenia, în trei zile au călătorit prin păduri şi au venit la Rodna, cea aşezată pre munţi, unde sînt văi de aur şi de argint. Pre carele l-au întîmpinat teutonii, carii lăcuia pre munţi, în păduri, gîndind că se vor încărca de dobîndzi, ci Cadan s-au făcut a fugi, iară sasii s-au înturnat veseli şi lepădînd armele se ospăta, cînd Cadan i-au asuprit fără de veste şi pre mulţi au tăiat; iară lui Aristáld, comitului ţînutului aceluia, varvarul i-au dat parólă şi pre şese sute de ostaşi ai lui i-au amestecat între ostaşii săi.

Iară Bóchetor, prefectul ostaşilor lui Bat, cu ceialalţi crai tătăreşti, trecînd Seretul, au venit la ţînutul episcopiei comanilor, pre carea, după ce au bătut şi fugărit pre lăcuitori, o-au cuprins şi ars.“

Rogerie[5], carele au vezut mai toate cu ochii săi, scrie că Bălgradul din Ardeal încă întru acei şepte ani l-au jăfuit Cadan; oare cuprins-au atunci tot Ardealul Cadan?[a] cum scrie Thoma din Spalat[6]. Ci eu, din cele ce voiu arăta la anul 1238, nu poci crede
390 că şepte ani ar fi zăbăvit tătarii în Ardeal./ Cum că nu numai Ardealul şi Moldova le-au jăfuit tătarii în anul acesta, ci şi Ţeara Muntenească cu Bessarabia, arată şi Acropolitul[7], scriind: „Tot întru acela tîmp, schythele (românii) carii mai remăsese din uciderile tătarilor, cu pruncii şi cu muerile lor, măcarcă se împrotivea bulgarii, înotînd preste Dunăre cu foii şi trecînd Hemul, fiind mulţi fără de samă, au cuprins locurile din Machidonia“. Aşişderea scrie şi Gregora[8].

Iară în cît iaste pentru lucrurile lui Ioann II al lui Asan cu împăratul Ioann Vataţe, aşa scrie Acropolitul[9]: „Ioann al lui Asan urînd legăturile care le făcuse cu împăratul Ioann, cerca cum ş-ar putea trage fata de la bărbat. Pentrucă se înfricoşase de sporiul romeilor. Au gîndit aşadară pricină şi au trimis la împărăteasa se-i spună că venind el cu muierea sa pînă la Odriu, ar pofti se-şi vadă şi se-şi sărute fata. Împăraţii, măcarcă pricepea înşălăciunea, tătuşi au trimis fata la Ioann Asan zicînd aceasta, că, de va opri el fata, iaste Dumnezeu, carele va resplăti şi va izbîndi. Ci Ioann Asan priimindu-şi fata, s-au dus, trimeţînd îndărăpt pre cei de lîngă dînsa, şi trecînd Hemul mergea în Trinov şi iaste veste că Ioann Asan, cînd lăcrăma şi se văera fata, o-ar fi lovit preste obraz şi i s-ar fi foarte lăudat.“

[1] Donatio Belae quarti facta comiti Corlardo, anno 1233 super terra Loysta, quae exstat in *Adversariis* Georgii Lakits. [2] *Annales templi Coronensis.* [3] Timon in *Epit. chron.*, f. 30. [4] Bonfinius, decad. 2 lib. 8. [5] Rogerius, f. 320. [6] Thomas Spalatensis, f. 608. [7] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 35. [8] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 20. [9] Idem Acropolita, cap. 34.

---

[a] Faptele relatate de Şincai pentru anul acesta (1236) s-au petrecut în anul 1241, cînd are loc marea invazie tătară.

391 **Anul 1237.** Acropolitul[1] scrie la anul acesta că/ văzînd lătinii sporiul ce-l făcea împăratul Ioann Duca sau Vataţe asupra lor: „mai nainte au tras în partea sa pre Ioann II, cu carele au făcut pace, apoi pre schythe, pre varvari, pre cobîrlăi, pre streini şi pre vinitíci, cu puţine daruri, ci cu mai multe făgăduinţe însoţindu-i şie, cu mari oşti de ajutoriu au pornit în coantra împăratului Ioann, şi fiindu-le mai aproape Zúrului, împrotiva cetăţei aceştiia ş-au întors toată puterea, fiind de faţă şi Ioann Asan cu mii de români şi de bulgari şi cu mahine itălieneşti... Pînă au bătut Zurulul, lui Ioann Asan în pripă i-au venit veste că i-au murit muierea cea dintre unguri şi că tot întru acel tîmp i-au murit şi feciorașul şi episcopul Trinovului. Pentru aceaia gîndind că iaste pedeapsă dumnezeiască, mahinele le-au ars, şi el cît mai curînd s-au înturnat în Trinov. Drept aceaia italianii, neputînd sînguri bate cetatea, — ei încă s-au înturnat în Ţarigrad şi cetatea aceaia s-au mîntuit de baterea nemicilor... Ioann al lui Asan, prea cucerniceşte socotind că pedeapsa aceaia i s-au întîmplat pentru călcarea jurămîntului, s-au căit din inimă, şi trimeţînd soli, el însuş s-au pîrît pre sine de nelegiuire şi de fapta cea rea. Iară împăraţii, ca cei mai înţelepţi, pre soli i-au priimit cu dragoste şi au poftit logodnica îndărăpt, carea s-au şi înturnat la bărbat şi iarăş s-au făcut pace între dînşii.“

Cum că Lecvien[2] greşeşte cînd scrie că Anna, muierea lui Ioann II al lui Asan, au murit pre la anul 1245, poţi culege din epistola craiului Belei al patrulea, carea o voiu aduce la anul îndată următoriu, în carea Bela chiar scrie că soru-sa au fost reposat.

[1] Georgius Acropolita in *Chronico comp.*, cap. 36. [2] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1234.

Anul 1238. Ioannichie sau Calo-Ioann, împăratul românilor şi al bulgarilor şi unchiul lui Ioann II, fiiul lui Asan, carele mai cu samă
392 se numeşte numai/ Asan, de pe numele tătîne-său, unise mai nainte de 30 de ani pre români şi pre bulgari cu Beserica Romei, pentrucă atunci el se bătea cu grecii sau romeii, al cărora jug nu demult îl scuturase românii şi bulgarii, ci împuternicindu-se după aceaia lătinii asupra grecilor şi pre ai noştri încă nebăgîndu-i în samă,

însuș Ioannichie s-au sculat asupra lătinilor, măcar că unirea cu Beserica Romei apriat nuo-au stricat, precum s-au arătat la anii trecuți. Iară nepotul său de frate, Ioann II, sau cum îl chiamă în commun, Asan, măritîndu-și fata după fiiul împăratului Ioann Vatațe și dobîndind trinoviteanul cinste de patriarh, de unirea aceasta cu totul s-au lăsat, împrotiva căruia așa scrie Grigorie al noaolea, papa de la Roma, cătră Bela al patrulea, craiul Ungariei, carea epistolă se află la Rainald[1] și la Gverra[2]. Eu numai închiderea epistolei o aduc, carea sună așa : „Dintru al cărora numer iaste și Asan cel fără de lege, carele lăsîndu-se de unimea besericei, și ne vrînd a fi dintre oile lui Hs., nici îngăduind să se pască cu cuvîntul învățăturei, cu pilda lucrărei și cu împărtășirea trupului Domnului Hs., priimește în țeara sa eretíci și-i apără, de carii toată țeara lui se zice a fi plină.

Așadară fiind lucru vrednic ca sîngele lor se vină preste dînșii, ca și al ammoréilor, am poruncit fraților noștri, cinstiților arhiepiscopi de la Strigón și de la Colócea, episcopului din Perúsie, solului scaunului apostolicesc, și tuturor episcopilor prin Ungaria, ca, împrotiva zisului Asan și a țerei lui, se vestească cuvîntul crucei, dînd toate părtinirile *(indulgentias)*, care se dau tuturor carii trec la Palestina, acelora carii, sau în persoana sa, sau cu ajutoriu, vor merge împrotiva lui Asan.

Iară fiindcă între lucrurile de evlavie, prin care vrea mărimea cea crăiască se placă Împăratului împăraților, acesta e cel mai de frunte, de te vei apuca, din rîvna legei dumnezeești, în coantra
393 acelora / și asupra acelora să se aprindă mînia ta, carii sînt sau mergătorii înainte ai lui Antihîrț, sau însuși sînt antihîrți, carii ne gonesc legea, fără de samă, pre exțellenția ta o rugăm cu deadinsul, și de la tine, cel mai creștin între prinți, cu rugăminte cerem, rugîndu-te pentru Tatăl, Fiul, Duhul Sînt, pentru vărsarea sîngelui lui Hs. celui răstignit, ca se te scoli întru ajutoriul Hristosului Tău; scoală-te spre stricarea neamului celui reu și întors, carele mult bîrfește împrotiva numelui creștinesc.

Aprindă-te pre tine rîvna credinței ceii pravoslavnice și așa te întrarmează în mînă tare și arc întins, ca fugărind pre cei ciumași, ca și cum fugărește acvilonul norii dinnaintea feței tale, se

puni în locul lor pre unșii domnului. Pentrucă noi, din mila atotputernicului Dumnezeu, cu puterea S.S. Petru și Pavel, apostolilor lui, ție și tuturor carii s-au căit adeverat și s-au mărturisit și cu tine se vor duce în persona sa, sau te vor ajuta, le dăm părtinire deplin și țeara aceaia ți-o închinăm ție, după soborul general, și altor catholici se-o cuprindeți. Dat în Lateran, în 6 calende ale lui fevruarie, în anul patriarciei noastre al 11."

Vezi pizma, cît e de mare și cîtă face stricare ?[a] Tătarii, creștini robesc, pre unguri mai sodomesc! Românii, supt grea unință, remîn fără de credință.

Ci Bela al patrulea mai înțelepțește au respuns lui Grigorie al noaolea, scriindu-i așa :

„Prea osfințitului în Hs. părintelui Grigorie, din mila lui Dumnezeu patriarhului s. Besericei Romei, Bela dintru aceaiaș milă craiul Ungariei, cinste și închinăciuni întru toate.

Porniți fiind din îndemnările sînțeniei tale, pre Vatațe, împă-
394 ratul grecilor, a-l îndemna ca, de scaunul / apostolicesc se fie ascultătoriu, în tot typul ne-am sîrguit, și cînd cu mare nădejde lucram, iată am priimit a doaoa oară cartea sînțeniei tale și pre cinstitul episcopul din Perusiu, solul scaunului apostolicesc, carele după modrul soliei sale, cu osîrdie și cu înțelepciune, nelăsînd ceva din cele viitoare, au lucrat la noi ca țerile lui Asan, ca ale unui șismatíc se ne milostivim a le cuprinde cu puterea scaunului apostolicesc, întru ertarea păcatelor noastre. Ci fiindcă pre noi ne-au împreunat legăturile pretenșugurilor și ale cumnăției, pentrucă din reposata sora noastră are fiiu și moștean și de poruncile noastre așa ascultă, cît se vede a fi nu prieten, ci supus noao, pentru a căruia vătămare se vor supăra toți prietenii și cumnații, cîți am avut pînă acuma în părțile Romaniei, pentrucă Vatațe pre nepoata noastră o-au măritat după fiiul său și fiind frate cu prea iubita muierea noastră, crăiasa Ungariei, cu atîta dragoste iaste cătră noi, cît e gata să se dea pre sine și ale sale, pentru noi, carele va țînea a fi a sa vătămarea lui Asan, pentru carele tătuși cu umilință ne rugăm milei sînțeniei voastre, ca se ve milostiviți a-l priimi cu obicinuita bună-

---

[a] Pasaj în versuri!

tate, de se va întурna, după dojănirea noastră, la unimea sîntei maicei beserici, carea nu numai de șepte ori, ci și de șeptezecișișepte de ori e detoare a erta pre cel greșit ș.c. ..... Dat în Zolum 7 idus iunie, în anul grației 1238, iară al crăimei noastre 3.“

Cartea aceasta se află la Pray[3], unde poți ceti și cele ce sînt afară, pentru aceaia, lăsate, pentrucă nu se țîn de istoria românilor, fără numai cuvintele acestea: „Afară de aceasta, fiindcă de cătră părțile Bulgariei, în pămîntul ce se numește Zemrám, care mai de demult era deșert, s-au îmulțit lăcuitorii, carii încă nu s-au supus vreunei episcopii, ca pre aceștea se-i putem da oarecărei episcopii, după plăcerea noastră, poftim slobozenie de la sînțenia ta“.

Pămîntul Zemram mi se vede a fi Banatul Severinului, adecă al Craiovei[a], despre care mai multe voiu arăta la anul viitoriu, 1247./

395 Nici s-au îndestulit papa Grigore al noaolea numai cu ațițarea de lei, ci pre Balduin II, carele era împărat preste lătinii de la Țarigrad, încă l-au ațițat asupra lui Asan, după cum arată Gverra[4].

Dară Asan nu mult gîndea cu toate acestea, pentrucă în anul de-acum, precum scrie Acropolitul[5], „s-au însurat a doaoa oară, luînd pre Irina, fata lui Theodor Angel, neuitîndu-se la cumnăția, carea o avea cu fratele tatălui eii, carele se culca cu fata lui, cea din țiitoare născută. Avea Theodor Angel feciori pre Ioann și pre Dimitrie, și fete, pre Anna și pre Irina, cu carea Asan au avut trei prunci, pre Mihail, pre Theodora și pre Maria. Pentru aceaia slobozîndu-se din prinsoare Theodor Angel, prin voința ginerelui său, ș-au pus în inimă ca se cuprindă Thessalonica, cu toate țerile cîte le avusese mai nainte.“ Vezi și acelea, care le-am scris la anul 1231.

[1] Raynaldus ad ann. 1238, § 7. [2] Aloysius Gverra in *Epitome Constitutionum Pontif.*, tom. 2, p. 272, num. 18. [3] Pray, *Annalium*, part. 1, p. 248. [4] Idem Gverra, l. c. [5] Georgius Acropolita in *Chronico comp.*, cap. 38.

---

[a] Este vorba de Banatul Severinului, dar nu trebuie confundat cu Banatul Craiovei. Banatul Severinului, despre care avem o primă mențiune din anul 1233, cuprindea vestul județului de mai tîrziu Mehedinți și estul Banatului Timișan, dar nu ajungea la Jiu.

Anul 1239. Vezînd comanii, sau, se zic mai bine, românii cei din Moldova, că nu au vreo tihneală de tătarii carii se prea apropiase de dînșii, fiindcă cuprinsese pe vremea aceasta Crimul și Oțacóvul, și de-acolo din an în an prăda pre neamurile vecine, precum au lucrat românii cei din Valahia de-acum și din Bessarabia, de au trecut Dunărea, cum s-au arătat la anul 1236, așa au lucrat și românii din Moldova, de o parte dintre dînșii au trecut în Ungaria, supt povățuirea lui Cutén, ca la 40.000, din îngăduința lui Bela al patrulea. Cum că atîța au fost cu numerul comanii carii au trecut în Ungaria, arată Rogerie[1], Bonfinie[2] și Reva[3], dară în ce an au trecut, nu se nărăvesc istoricii între sine, căci Han[4] pune anul 1237, Chemeni[5] anul 1239, iară Rogerie[6] anul 1242. Eu țîn cu Haner[7] și pun anul 1239, cel de Chemeni pus; că și după Rogerie[8], cînd au venit tătarii supt povățuirea lui Bat, în Ungaria, la anul 1241,
396 comanii era aci. La anii trecuți am arătat că comanii/ de pe vremea de-acum au fost o parte a colonilor celor prin împăratul Traian duși în Dachia; drept aceaia în zădar vreau Reva[9], Anonymul[10] și Timon[11] a-i face remășițele hunnilor, pentrucă, de iaste așa, eu întreb: Comanii, carii s-au așezat, după toți istoricii unguerești, lîngă Criș și lîngă Murăș, pentru ce vorbesc numai românește? Mă va întreba doară neștine și pre mine, zicîndu-mi: Dară comanii, carii s-au așezat în amîndoao Comaniile, în cea Mare și în cea Mică, pentru ce vorbesc numai unguerește? Eu respund la întrebarea mie pusă, că comanii din Comania-cea-Mare și cea Mică fiind amestecați cu ungurii, au uitat limba cea românească, precum o-au uitat și românii din Olafalău și cei din Chirț fiind amestecați cu secuii, cum se va arăta la anii viitori. Dară ei ce vor respunde la întrebarea de mine pusă? Doară îmi vor zice cu Anonymul aci adus că multe tîrguri și sate din Moldova au nume unguresc pînă astăzi, ci aceasta e numai bîrfeală, pentrucă Iașii, Tămășeștii ș.c. numai de secui se numesc Iasvașar, Tamașfálva ș.c. iară nu și de moldoveni. Apoi ungurii, carii nu știu vreun cuvînt românește, deunde au zicala aceasta: „Cît e Țeara Ungurească, nu e ca fata românească“? au nu de la craiul lor, Ladislav al patrulea? pre carele l-au prăpădit dragostea comanelor sau a românelor, cum se va arăta la locul său.

Tot la acest an pune Anonymul cel românesc[12] moartea lui Radul Vodă Negru şi zice că acestuia i-au urmat în scaunul Valahiei, întru acesta an, Mihail cel dintîiu, carele ar fi domnit pînă la anul 1258. Greşeşte aşadară Hornie[13], cînd scrie că lui Radul Vodă Negru i-au urmat Váilad Vodă.

---

[1] Rogerius, f. 294. [2] Bonfinius, f. 290 seq. [3] Petrus de Reva, *Centur.*, f. 15. [4] Han, p. 123. [5] Kemeny, p. 57. [6] Rogerius, l. c. [7] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.* periodi 9 § 165, nota m. [8] Rogerius, f. 305. [9] Reva, l. c. [10] Anonymus in *Decretis et vitis reg. Hung.*, part. 2, p. 82, § 4. [11] Timon in *Epitome chron.*, f. 162. [12] Anonymus Valachicus in ms., cap. 44. [13] Hornius in *Arc a Noe*, p. 309.

Anul 1241. Acropolitul[1] la anul acesta scrie întîiu moartea
397 împărătesei Irinei, a muerei lui Ioann Duca sau Vataţe,/ apoi zice : „Nu mult după aceaia au murit şi Ioann al lui Asan, craiul Bulgariei, bărbat ca acela dintră varvari, carele nu numai cu ai săi, ci şi cu cei streini au fost prea bun; pentrucă celor ce venea la dînsul, şi mai ales romeilor, prea bine şi omeneşte le plătea leafa. Murind el, i-au urmat în domnie feciorul lui cel din unguroaica născut, Callimán, carele avea o soră, ce se numea Thámar. Iară din fata lui Theodor Angel avea Ioann al lui Asan, precum am zis, trei prunci, pre Mihail, pre Theodora şi pre Maria. Calliman moştenind crăimea părintească, au înoit pacea cu împăratul Ioann, şi aşa era tot în linişte.“

Ci nu era în linişte Moldova, Ardealul şi Ungaria, cu ţerile de prin pregiur, pentrucă în anul de-acum, cum scrie Turoţie[2] şi Thoma din Spalat[3], iară nu în anul 1242, cum vrea Timon[4], au venit Bat cu 500.000 de tătari, după zisa lui Rogerie[5], şi ţerile aci numite aşa le-au jăfuit şi stricat, precum scrie împăratul Apusului, Frideric, cătră craiul Angliei[6], zicînd : „După ce au venit la cea împoporîtă colonià a comanilor — *ad populosam Cumanorum coloniam*, numiţii tătari... pre ei cu totul împrăştiindu-i, i-au învins, şi pre carii nu i-au mîntuit fuga, i-au tăiat sabia cea încruntată. A cărora vecinătate, pre rutenii, cei ce nu sînt departe de ei, nu i-au înţeleptit să se păzească de neamul necunoscut..... ci bătînd tătarii Cleva, cetatea lor cea mai mare, crăimea acea vestită a lor, încă s-au sodomit, tăindu-se lăcuitorii.

Perirea rutenilor ar fi trebuit se deştepte pre ungurii cei din vecini, ca să se păzească şi să se întărească, ci n-au făcut, căci craiul lor au fost leneş şi prea secur, pînă cînd i-au venit soli şi cărţi de la tătari, ca, de vrea se trăiască el şi ai săi, prin închinarea sa şi a ţerei sale se grăbească a-şi cîştiga graţiă. Dară nici aşa înfricoşat, au voit a da pildă la ai săi şi la alţii, ca tîmpuriu să se gătească a sta în coantra nemicilor, ci nebăgînd în samă pe protivnici şi bizuindu-se locurilor, cu sumeţie sau din nepricepere au dormitat pînă cînd i-au împresurat tătarii de toate părţile. Văzîndu-se ungurii fără de veste împresuraţi, ca cei ce nu era gătiţi, au vrut se pună tabără împrotiva lor; şi fiind oştile numai cinci miluri departe de la olaltă, tătarii carii îmbla înainte, în reversatul zorilor
398 au năvălit în grabă preste tabăra ungurilor/ şi omorînd întîiu pre episcopi, apoi pre mai marii ţerei, carii stătuse împrotivă, nespusă mulţime de unguri au tăiat, făcînd ucidere neauzită, ca carea nu s-au mai făcut într-o bătae, din veac. Craiul, avînd cal foarte bun, de-abea au scăpat cu fuga şi au mers la cea frăţească soarte din Illyric, cu puţinei ostaşi, ca barem acolo să se mîntuiască. Biruitorii drept aceaia au cuprins tabăra şi toată bagagia ungurilor, şi cuprinzînd partea cea mai bună a Ungariei, carea e de-a stînga Dunărei, pre lăcuitori i-au tăiat, toate prădînd şi arzînd, îngrozînd şi pre cei remaşi, că toate le vor sodomi, precum ne-au spus cinstitul episcopul Vaţului, solul numitului craiului Ungariei la curtea noastră, apoi la cea din Roma trimis. Acesta, trecînd întîiu pre la noi, aşa au mărturisit despre acestea, care le-au văzut cu ochii săi şi mărturisirea lui iaste foarte adevărată.“

Perirea aceasta de tătari nimenea o-au putut mai chiar şi mai pe scurt scrie, decît cum o-au scris împăratul Frideric, ale căruia cuvinte : „împoporîtă colonià a comanilor“, bine le înseamnă, pentrucă în Dachia Veche, de la urzirea eii, n-am cetit se fie fost altă colonià, fără numai colonia lui Traian; aşadară cînd au scris aşa Frideric, prin *comani* au trebuit se înţeleagă pre români sau doară au şi scris el şi numai scriitorii cei mai tîrzii au scris *c* în loc de *r*, pentrucă originalul (izvodul) nu l-am văzut cu ochii miei. Care lucru, de cumva iaste așa, toate bîrfelile despre comani și despre români se cioantă odată[a].

Cum că tătarii trei ani întregi au petrecut în Ungaria[b], mărturisesc Turoczie[7], Ranzan[8], Bonfinie[9] și Reva[10].

[1] Georgius Acropolita in *Historia*, cap. 39. [2] Thuroczius, f. 149. [3] Thomas Spalatensis, f. 610. [4] Timon in *Epit. chron.*, f. 31. [5] Rogerius, f. 294. [6] Imperator Fridericus in epist. ad regem Angliae data, quae exstat apud Pray in *Annalibus*, p. 263. [7] Thuroczius, f. 150. [8] Ranzanus, f. 367. [9] Bonfinius, f. 301. [10] Petrus de Reva, *Centur.*, f. 15.

Anul 1243. La anul acesta alta n-am aflat, fără numai hrisovul acesta al lui Bela al patrulea :

„Bela, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galliției, Lodomeriei și al Cumaniei. 399 Tuturor creștinilor carii vor ceti cartea/ aceasta, sînătate în Mîntuitoriul cel adevărat. Mărimea crăiască, poftele cele drepte ale supușilor, trebue se le priimească, ca plinindu-le cererile cu atîta mai ascultători se-i facă. Pentru aceasta înștiințăm pre toți cei de-acum și cei viitori că după ce am trimis noi pe credinciosul nostru, Lavrentie voivodul, după bătaia cu tătarii, cătră părțile Ardealului, ca se adune popoarele cele răsipite și se îndrepte în locul și cu puterea noastră toate cîte va judeca că sînt spre folosul nostru și al țerei, numitul Lavrentie voivodul socotind slujba și credința spre noi arătată prin unii sasi, adecă prin comitul Léntec și fratele lui, Hermann, acestora le-au dăruit de uric niște sate din ținutul cetățuicei noastre din Dăbîca, adecă Fátateleche, Baciunateleche, Cegheteleche, iară cumnatului numiților Lentec și Hermann, lui Hristian, un pămînt din satul Noșfalău, ca de 20 de pluguri, iarăș pentru slujba și credința lui, care pămînt se ținea de noi. Și aceasta ne-au spus cu graiul lui acelaș Lavrentie, cînd au venit după aceaia la noi. Iară numiții Lentec și Hermann cu Hristian, cumnatul lor, venind la noi au cerut ca se ne milostivim a întări darul, de numitul credinciosul Lavrentie voivodul, lor făcut. Noi drept aceaia priimind dreaptă cererea lor, dăruirea numitului credinciosului nostru, a lui Lavrentie voivodul, avîndu-o plăcută și stătornică, o întărim prin scrisoarea aceasta, carea o pecetluim cu îndoit pecetnic. Dat în anul Domnului 1243, 16 calende ale lui fevruarie, în al zecelea an al crăimei noastre."

Ci anul crăimei trebue se fie al optulea, așa se va lovi cu anii crăimei lui Bela, în alte hrizoave puși. Iară hrizovul se află și la Catona[1] și la comitul Secéni[2]. Mie se vede a fi dat din Dalmația, căci Bela în anul acesta încă nu se întursase în Ungaria.

---

[a] Șincai are dreptate cînd conchide că românii, în număr mare, locuiau în Moldova, Muntenia și Transilvania. Greșește, așa cum am mai arătat, atunci cînd îi confundă pe cumani cu românii.

[b] Tătarii n-au rămas în Ungaria timp de trei ani. S-au retras în grabă în 1241 deoarece murise Ogodai, iar Batu-han, conducătorul invaziei, voia să ajungă în Asia, pentru a fi de față la alegerea noului conducător.

[1] Stephanus Katona, *Hist. criticae*, tom. 5, p. 10. [2] Diplomatum c. Francisci Szetsényi, tom. 2.

Anul 1244. Plinind tătarii trei ani în Ungaria, în anul de-acum o-
400 au lăsat deșartă și năcăjită, iară Bela/ al patrulea, craiul Ungariei, prin ajutoriul hospitalilor din Rod sau al ioannitelor și prin strădania comitilor de Franghepán s-au întumat acasă și au început a lecui cele stricate[1].

[1] Parschitius, p. 44; Freyerus, p. 665, not. d.; Rogerius, f. 321; Bonfinius, f. 301; Petrus de Reva, *Centur.*, f. 16.

Anul 1245. Știind Calliman că Ioannichie, împăratul românilor și al bulgarilor, carele au fost foarte bun cu moșul-său Asan, s-au fost unit cu Innochentie al treilea, papa de la Roma, el încă ș-au pus în inimă ca să se unească cu Innochentie al patrulea, măcarcă Grigorie al noaolea prea multe făcuse împrotiva tătîne-său, al lui Ioann II, al lui Asan, cum s-au arătat la anul 1238.

Cugetul lui Calliman înțelegîndu-l Innochentie al patrulea, carele n-au fost așa de înfocat la fire, cum era Grigorie al noaolea, antecessorul lui, îndată au trimis la Calliman și l-au îndemnat să se unească cu Beserica Romei, făgăduindu-i și aceaia, că de nu se va putea face unirea fără de sobor, sobor încă va stringe pentru Calliman, numai se trimită Calliman solii săi.[1]

Mai pre-urmă scrie acelaș Innochentie cătră Calliman, pre carele îl numește „împărat în Bulgaria" că trimite la dînsul niște minoriți, oameni învățați și cucernici, pre carii ca se-i asculte și se le dea diplomatul său, cînd se vor duce la tătari și alte neamuri mai departe, se roagă din Lugdun, în 12 calende ale lui aprilie anul patriarciei sale 2, al Domnului 1245, precum se vede din bulla lui, carea se află la Rainald[1].

Iară Aloisie Gverra[2] scrie că nemica au isprăvit Innochentie al patrulea, pentrucă Calliman, craiul Bulgariei, au reposat în anul de-acum, în vîrstă de 18 ani.

Acropolitul[3] încă așa scrie la anul acesta : „Oblăduind Bulgaria Calliman, fiiul lui Ioann al lui Asan, în vîrstă de 18 ani, împăratul Ioann Vatațe, — au venit la Hebru, care cură pre lîngă mînăstirea Béris chiemată și se numește Marița; acolo s-au înștiințat de 401 ocîrmuitoriul Ahridei, cum că Calliman au murit; de-acolo/ grăbindu-se în Filíppi, s-au sfătuit, năvăli-vor preste bulgari? și fi-le-va lezne a bate Serra? Unii se împrotivea, dară marele domestic Paleolog zicea că trebue cercată Serra... Sfatul acestuia i-au plăcut împăratului, și mergînd la Serra, au aflat cetatea stricată pînă în pămînt și deschisă, iară cetățuica, păzită de Dragóta. — Cetatea o-au cuprins după cîteva ceasuri și o-au jăfuit. — Dragota încă au închinat cetățuica împăratului, și dobîndind bani și haine au făgăduit că și Melénicul încă-l va da.

Și aflînd pre Litobou, prefectul cetăței, bólnav de picioare și zăcînd în pat... au venit lăcuitorii și au dat Melenicul, de bună voe. Afară de acestea au luat Stenímahul, Țepéna și toate tîrgurile și satele de supt muntele Ródopei și au remas otar rîul Hebrului. Au cuprins și despre mează-noapte Stúmpiul, Hittóbul, Belesbúdiul, Scópiul, Beléssul, pămînturile pînă în Prílap și Pelagonia, Nevstápoiul și Prosacul, apoi, făcînd legătură cu bulgarii că preste acelea nu vor trece, mai multe n-au cercat.“

Iară în locul lui Calliman au stătut craiu Bulgariei Mihail, fratele lui cel din Irina, fata lui Theodor Angel, născut, cum s-au zis, la anii 1238 și 1241.

---

[1] Raynaldus ad ann. 1245, § 11. [2] Aloysius Gverra in *Epit. Constit. Pontif.*, tom. 2, p. 530, num. 6. [3] Georgius Acropolita in *Chronico compend.*, capp. 43, 44.

Anul 1246. Fiindcă la anul de-acum alta n-am de a scrie, voi întoarce diplomatul lui Bela al patrulea pe românie, ca se poți vedea cîtă pagubă au făcut tătarii și în Ardeal și cîte și ce sate au avut episcopul cel lătinesc din Ardeal, pre vremea aceasta, care diplomat așa sună :

„Bela, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Gallіției, Lodomeriei și al Cumaniei. Tuturor creștinilor carii vor vedea cartea aceasta, sînătate și tot binele. Luarea cea bună de samă a crailor, din deregătoria ocîrmuirei aduce cu sine ca cererile cele drepte ale credincioșilor se le priimească și 402 se le plinească. Drept aceaia/ prin rîndul acestora voind se vină la înștiințarea tuturor celor de-acum și celor viitori, cum că venind înaintea noastră cinstitul părintele Gall, episcopul Ardealului, cu umilință și cu plecare ne-au arătat că pustiindu-i-se eparhía prin protivnica gonire a tătarilor, la atîta rărime de lăcuitori au venit, cît de pe vremea gonirei pînă la vremea lui, sau nici unii, sau tocma puțini lăcuitori sînt în Alba, scaunul episcopiei sale, și în celealalte curți episcopești, care se chiamă : Herina, Bileagul din varmegia Dăbîcei, Gilăul din varmegia Clușului, Zelaul și Tășnadul din varmegia Sólnocului (de Mișloc). Nici se adună întrînsele, de nu ne vom milostivi a le da mai mari slobozenii. Noi drept aceaia gîndind că din creșterea cinstei episcopești mărimea crăiască încă se înalță, ca beserica aceaia să se poată reduce la starea eii cea mai dinnainte, din osăbită mila crăiască grația aceasta i-o facem, ca și cei mai dinnainte lăcuitori din numitele sate, de cumva încă mai custă, și colonii cei slobozi carii se vor aduna de nou, de judecata voivodului, carele va fi, a ispravnicilor și a tuturor judecătorilor cu totul se fie scutiți și înaintea judecăței vrunuia a sta, se nu fie detori, fără numai înaintea episcopului și a deregătoriului pre carele îl va pune el. Și de cumva episcopul sau deregătoriul lui au n-ar vrea se le facă dreptate, au n-ar putea face, pentru greutatea lucrului, cauza aceaia numai mărimei crăești să se trimită pentru judecată. Și ca grația îngăduinței aceștia se fie de pururea, cartea aceasta o dăm cu înduplecată pecetea noastră întărită. Dată în anul Domnului 1246, 2 none ale lui maiu, al crăimei noastre 11.“

Precum arată Feiervari[1], la carele se şi află, diplomatul acesta s-au întărit de Stefan al cincilea, în anul 1273.

---

[1] Carolus Fejérváry in *Analectis*, tom. 2, nro. 367.

Anul 1247. Craiul Ungariei, Bela al patrulea, vrînd se resplătească
facerea de bine a ioannitelor, cu al căror ajutoriu s-au înturnat
403 acasă, în anul 1244, în anul acum/ curgătoriu le-au dăruit mare
parte a banatului Craiovei, prin hrizovul, care sună aşa :

„În numele Sîntei Troiţe şi al nedespărţitei Unimi. Amin. Bela, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmaţiei, Croaţei, Ramei, Serbiei, Galliţiei, Lodomeriei şi al Cumaniei, de pururea.

Mărimei crailor şi deregătoriei celor înălţaţi se cuvine ca, între celealalte, cu atîta mai mare rîvnă să se silească a-şi îmulţi supuşii, cu cît mai mult li se înalţă vîlva cu mulţimea noroadelor celor de supt dînşii, mai vîrtos ştiindu-se că puterea, pacea şi securitatea crailor şi a crăimilor stă în tărimea supuşilor lor. La aceasta mai vine încă şi cuprinde în sine partea cea mai mare a grijei crăieşti, ca pre aceia cu mai milostivi ochi se-i vadă şi cu mai mari faceri de bine se-i încarce, de la carii şi folos vremelnic se aşteaptă şi Împăratul împăraţilor mai mult se cinsteşte.

Drept aceaia aşa cugetînd şi îndelung sfătuindu-ne cu cinstitul bărbat, fratele Rembáld, marele magistru al Căsilor hospitalului din Ierusalim, celor dincoace de mare, iubit prietenul nostru, şi cu prinţii şi baronii ţerei noastre, cum am putea împopori crăimea noastră, carea mare pagubă au suferit prin protivnica năvălire a neamului varvar, ce se numeşte tătari, nu numai în perderea averilor, ci şi în uciderea lăcuitorilor, cu toţii în commun, întru aceasta ne-am nărăvit ca :

(pentrucă acelaş magistru, cu numele Căsei hospitalului, s-au legat pre sine şi Casa hospitalului, din bună voinţa sa, că întru ajutoriul crăimei noastre, spre apărarea credinţei creştineşti, va prinde arme după forma mai gios aduse şi că întru împoporirea ţerei noastre ne va ajuta cu sfatul şi cu credincioasă împreună lucrare, nici se va trage de la condiţiile ce se vor pune acuş, în cartea aceasta)

se-i dăruim şi dăm lui şi printrînsul numitei Căsi tot pămîntul
404 Zevrinului cu munţii şi cu toate ce se ţîn/ de dînsul, aşişderea
cu chenezaturile lui Ivan şi al lui Farcaş, pînă în rîul Oltului, luînd
afară pămîntul chenezatului voivodului Limoiu, care îl lăsăm ola-
chilor (adecă românilor) precum l-au avut aceştea şi pînă acuma.

Tătuşi aşa le dăm, cît ţinem pentru noi şi pentru următorii noştri gimătate din toate folosurile, veniturile şi slujbele din tot pămîntul Zevrinului şi al chenezaturilor ce s-au numit; numai ceaialaltă gimătate dîndu-o spre traiul numitei Căsi; şi de-aci luînd afară besericele cele făcute şi care se vor face în toate pămînturile mai sus zise, dintru ale cărora venituri nemica ţinem pentru noi, remînînd în loc cinstea şi cădinţele arhiepiscopilor şi ale episcopilor, care le-au avut mai nainte.

Luîndu-se afară şi toate morile împregiurul otarelor acelora făcute şi cele de a se face, măcar unde, afară de cele dintră Litva cu olatele şi semănăturile făcute cu cheltuielile fraţilor Căsei aceiia, cu fînaţele şi cu păşunile pentru dobitoacele lor, aşişderea cu pescăriile care sînt acuma sau se vor face prin dînşii, care toate le lăsăm spre folosul fraţilor acestora.

Pescuitul din Dunăre şi pescăriile din Celeg le ţinem noao şi zişilor fraţi, de commun; aşişderea şi gimătatea tuturor veniturilor şi a folosurilor, carii se vor culege craiului de la românii carii lăcuesc în Litva, cu ţinutul Hârşocului, va fi a craiului, Casa hospitalului va lua ca mai în sus.

Aceasta încă o voim, ca numiţii români se fie detori a sta întru ajutoriul zişilor fraţi, bine gătiţi de oaste spre apărarea ţerei şi spre izbînda necuviinţelor ce ni s-ar face prin streini, şi în asemenea întîmplare, fraţii încă se fie detori a ajuta pre olachi sau români, cît le va fi cu putinţă.

La acestea, din sările care se vor putea duce din măcar carea
ocnă din Ardeal, cu cheltuielele de commun, adecă cu ale noastre
405 şi ale fraţilor, spre folosul numitului/ pămînt sau ţinut şi al păr-
ţilor celor de către Bulgaria, Grecia şi Cumania, remînînd în locul
său cădinţa episcopească.

Aşişderea şi din banii carii vor cură acolo din voinţa crăiască şi sfatul magistrului Căsei, carele va fi, gimătatea o ţinem noao, precum s-au zis, şi despre celealalte venituri, iară ceaialaltă gimătate se va da spre folosul numitei Căsi, remînînd întregi cădinţele bisericilor.

Orînduialele, care le va face numita Casă şi magistrul despre scutinţele şi judecăţile boierilor şi ale altora, care li s-au dat lor, pentrucă de airilea au venit se lăcuiască acolo, încă le vom avea plăcute şi stătornice, remînînd întreagă partea noastră din venituri şi din folosuri. Adăogînd aceasta, că de se va da sentenţie de vărsare de sînge împrotiva mai marilor ţerei aceia şi se vor sîmţi îngreuiaţi, pot face recurs la curtea noastră.

Adăugăm şi aceasta, că, de ar veni vro oaste asupra crăimei noastre, de ce se ne ferească Dumnezeu, atunci a cincea parte din ostaşii ţerei aceiia se fie detori a veni şi a se bate pentru crăimea noastră. Iară de vom porni noi oastea noastră asupra Bulgariei, Greciei şi a Comaniei, a treia parte din cei harnici va eşi, şi din dobînda, şi cea mişcătoare şi cea nemişcătoare, numita Casă va lua parte, după numerul ostaşilor din Zevrin şi după armele lor.

Lîngă acestea am dăruit numitului magistru şi prin dînsul Căsei hospitalului, de la rîul Oltului şi de la munţii Ardealului, toată Cumania, supt acelea condiţii, care s-au zis mai în sus despre Zevrin, luînd afară ţeara lui Seneslăv, voivodului olachilor (românilor), carea o lăsăm aceloraş, precum şi pînă acuma o-au ţînut şi tocma supt condiţiile acelea, care s-au orînduit mai în sus despre ţeara Litva.

Iară aceasta nu vrem a o trece, ca de la întrarea cea dintîiu a mai adese ori numiţilor fraţi, pînă la 25 de ani, toate veniturile Cumaniei, întregi le va avea numita Casă, afară de ţeara lui Seneslav, cea mai nainte zisă, din carea numai gimătatea veniturilor şi a folosurilor o va dobîndi./

406 Iară după ce vor trece acei 25 de ani, gimătatea tuturor veniturilor, folosurilor şi a slujbelor, prin fraţii numitei Căsi, pre carii îi va priimi şi jura mărimea crăiască, se va plăti fiscului, ci aşa, ca tot al cincilea an să se socotească prin trimisul nostru, toate veniturile, slujbele şi folosurile, care vin de-acolo. Iară cheltuialele care se vor face în paza cetăţilor sau a tărimilor, precum noao, aşa şi fraţilor trebue se fie commune, remînînd alte condiţii pentru noi şi luări afară pentru Casa hospitalului în Cumania, precum despre beserici, mori şi altele, care toate s-au însemnat mai în sus, despre Zevrin.

La zidirea cetăţelor în Cumania şi la apărarea eii împrotiva ori căror nemici, vom fi întru ajutoriu fraţilor, cu sfatul şi cu puterea, cînd va fi de lipsă şi vom fi poftiţi, încă şi în persoana noastră mergînd acolo, de nu vom fi împedecaţi cu altele.

Le-am mai dăruit acelor fraţi pămînt de 400 de pluguri în Felcetíg sau airilea în Ardeal vom împlea numerul acesta, unde ni s-a părea că iaste mai de folos fraţilor la întrarea în Cumania sau în Zevrin; despre carea dăruire vom da carte osebită.

Deci ca Casa hospitalului mai pre uşor se poată aduce pre mare, de ce va avea op spre folosul ţerei noastre şi a lor, le-am dăruit cetatea Scardóna[1] de lîngă mare, cu toate cădinţele, cîte se ţîn de dînsa şi prediul Teisát, cu otarele şi folosurile, cu care le-au ţînut prea iubitul nostru frate, reposatul craiul Coloman, remînînd cădinţele besericilor întregi. Preste aceasta am dăruit mai sus numiţilor fraţi pămîntul Váila chiemat, de lîngă Dunăre, nu departe de Zemlín, scoţîndu-l de supt cetăţuica Craşşăului, cu toate cădinţele şi folosurile lui, cum l-au fost ţînut Nicolae, fratele lui Hugolín.

Mai încolo, magistrul adese ori zis mai nainte pentru darurile
407 noastre, care le facem sau le-am făcut,/ apoi pentru pricinile mai gios scrise, au făgăduit, cu numele zisei Căsi, că va prinde arme asupra tuturor păgînilor, ori de ce neam vor fi, aşişderea şi împrotiva bulgarilor; iară în coantra altor şismatici, numai atunci cînd vor vrea să se apuce de crăimea noastră va da ajutoriu; şi acuma va aduce spre slujba ţerei noastre 100 de fraţi bine întrarmaţi şi cu cai buni gătiţi. Iară în coantra oastei creştineşti, carea ar vrea se între în ţeara noastră, s-au legat, cu numele zisei Căsi, că va da 50 de fraţi întrarmaţi, spre paza şi apărarea cetăţilor şi tărimilor celor din margini, precum sînt Pojonul, Mojonul, Şoprónul, Cetatea-de-Ferr, Cetatea-Albă şi mai în gios, unde va vrea craiul se-i aşeze; şi 60 împrotiva tătarilor, de se va întîmpla ca ei se între în ţeara noastră, ce se nu dea Cel de Sus! Cărora tuturor, pînă ce vor fi în paza cetăţilor şi a tărimilor, craiul le va da leafă.

S-au adăogat şi aceasta, cu numele Căsei, că magistrul carele se va trimite de preste mare sau de airilea, spre ocîrmuirea Căsilor din crăimile noastre, în întrarea sa va fi detoriu a făgădui, supt jurămîntul cel în cinul său obicinuit, că va fi credincios craiului şi ţerei, că va ţinea el şi pre ai săi încă-i va sili se ţină fără de înşălăciune toate cîte s-au zis mai sus, că va avea grijă şi se va sîrgui ca să se împoporească zisele ţeri ale creimei noastre şi că pre proştii din crăimea noastră, ori de ce condiţie sau neam vor fi, şi pre sasii sau teutonii din crăimea noastră, nu-i va priimi se lăcuiască în ţerile mai sus zise, fără de osebită crăiască îngăduinţă.

Preste acestea am adăogat noi şi au priimit zisul magistru, cu numele numitei Căsi, că de s-ar întîmpla ca magistrul, carele va fi, prin sine sau prin ai săi, se calce vruna sau mai multe din condiţiile la care s-au legat mai sus, şi a treia oară dojenindu-se, n-ar băga de samă, şi marele magistru, cel de preste mare, cercat fiind despre partea craiului, după cuviinţă, încă n-ar îndrepta sminteala, supt cursul unui an, după ce înştiinţat, sminteala se-o îndrepte judecata crăiască, după plăcerea eii, luînd veniturile numitei Căsi sau almintrelea, cum va fi şi sminteala./

408 Aşadară, ca toate şi fieştecarea dintre cele ce s-au cetit acuma în auzul nostru şi al baronilor noştri, se aibă tărime de pururea, în cît iaste din persoana noastră, am dat dreapta cea crăiască şi am făgăduit ca, pînă cînd se vor ţinea legăturile cele despre partea Căsei făcute, noi încă toate cîte s-au scris mai în sus, le vom ţinea şi vom face ca să se ţină şi de alţii, dînd cartea aceasta întărită cu bulla noastră cea de aur şi pre mai adese ori zisul magistru, în numele Căsei hospitalului ceii numite, am poruncit se-l stătuiască credinciosul şi iubitul nostru magistrul Ahil, prepositul din Alba şi suptcancellariul curţei noastre. Dat prin mînile cinstitului părintelui Benedict, arhiepiscopului Colocei şi căncellariului curţei noastre. Fiind c.p. Stefan, arhiepiscopul Strigonului, iară episcopi...... în anul de la întruparea Domnului 1247, 3 none, iunie, în anul crăimei noastre 12."

Din diplomatul acesta, care se află la comitul Franţisc Seceni[1], poţi vedea că românii, după ce au perit paţinachii şi s-au alungat comanii cei adevăraţi din Dachia Veche, cum s-au arătat la anii 1122, 1152, 1186, nu numai numele varvarilor acestora l-au priimit, dîndu-li-se lor de alţii, ci forma împărăţiei lor încă o-au ţinut, pentru aceaia au avut atîtea chenezaturi, cîte vezi în hrizovul acesta; ba încă şi mai multe, căci cine ştie cîte chenezaturi au fost în toată Comania? de vom lua pentru Comania tot pămîntul cît iaste de la Olt şi munţii Ardealului, între Nistru şi Dunăre, pînă în Marea Neagră, cum face craiul Bela, carele Cumania aşa luată nu o-au avut supt sine vreodată, fără numai au dorit se-o aibă şi pentru aceaia o-au şi dăruit ioannitelor, despre carii aşa scrie Enghel[2]:

„Mi se vede că ioannitele sau n-au întrat la stăpînirea Zevrinului, sau, de au întrat, au trebuit curînd se iasă, pentru puterea protivnicilor din vecini, sau că doară s-au chiemat de însuş Bela al patrulea la războiul din Ştiria, care l-au început în anul 1249[a]."

[1] Comes Franciscus Szetsenyi, *Diplomatum*, tomo 2. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, § 1, p. 146./

409 **Anul 1252.** Daniil Cornides[1], omul cel mai învăţat pe vremea mea, la anul de-acum, aduce diplomatul acesta:

„Bela, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei, Ramei, Serbiei, Galliţiei, Lodomeriei şi al Cumaniei, tuturor carii vor vedea cartea aceasta, sînătate în Mîntuitoriul cel adevărat. Purtarea bună de grijă a craiului trebue se întîmpine cu cuvioase daruri pre cei ce-l ascultă pre el, ca şi alţii dintr-o pildă ca aceasta să se aprindă spre faptele credinţei; drept aceaia voim ca, prin rîndul acestora, la a tuturor înştiinţare se vină că venind la noi Vinchentie comitul, fiiul secuiului Acadáş din Sébuş, au poftit de la noi ca se ne milostivim a-i dărui lui pămîntul Zec, care fusese oarecînd al sasului Fúlcum, ce remăsese gol şi fără de lăcuitori, prin jăfuirile tătarilor, care iaste între ţinuturile olahilor (romănilor) din Chirț, sasilor din Barâșșu și ținutul secuilor din Sebuș. Și noi plecîndu-ne cererilor celor drepte, socotind vredniciile care din pruncia lui și în țeară și afară de țeara noastră, în ducerea soliilor s-au sîrguit a le arăta cu îndestulare, pămîntul numit, cu folosurile și cădințele lui, l-am dăruit lui și, prin el, moștenilor și strămoștenilor lui de pururea, care pămînt i l-am și dat în mînă prin credinciosul și iubitul nostru Ladislav, voivodul Ardealului și comitul din Volcu. Iară metele sau terminii pămîntului aceluia, precum ne-au înștiințat însuș Vinchentie, așa se osebesc : meta dintîiu începe de la resărit, preste un deal, anume Vécul și vine la Olt, pînă în partea de către ameaz, și prin numita apa Oltului se pogoară la niște rîpe pînă la mează-noapte și merge mult pre un rîușor, pînă la capul rîușorului, și de-acolo se sue la o dîlmă, carea se chiamă Berc, și de-acolo apropiindu-se de zisul deal, Vecul, de către resărit, și așa se otărește. Iară pentru ca zisa dăruire se aibă tărime de pururea, i-am dat cartea aceasta, întărită cu duplicată pecetea noastră. În anul Domnului 1252, 13 cal. sept., al crăimei noastre 17.“

---

[a] Pentru paza hotarelor, Bela al IV-lea a chemat în anul 1247 Ordinul Cavalerilor Ioaniţi sau Ospitalieri. Pentru aceasta li s-a dat un document scris, cu drepturile şi obligaţiile lor, cunoscut sub numele de *Diploma cavalerilor Ioaniţi*. Acest document este de cea mai mare importanţă pentru noi, deoarece atestă primele formaţii social-politice româneşti din evul mediu.

Lăudatul Cornides, după ce au adus înainte hrizovul acesta,/
410 care iaste a grofilor Nemeș de Hídvég, zice că pămîntul Zec au fost unde iaste acuma Hidvegul și Arapataca, că Sebușul iaste scaunul Șepși și că locurile românilor din Chirț le-au cuprins secuii.

---

[1] Daniel Cornides, diplomatum mss. tom. 2, p. 82.

Anul 1253. Innochentie al patrulea, papa de la Roma, văzînd că antecessorul lui, Grigorie al noaolea, n-au răzbit cu iuțimea, cît s-au făcut patriarh Romei, îndată almintrelea au început a lucra cu cei rătăciți, pentrucă pre bulgari și pre românii cei de-a dreaptea Dunărei, în anul 1245, cu blîndețe îi chiemase la unire, făgăduindu-le că sobor încă va strînge pentru ei. Vezi pre Gverra[1]; iară în anul de-acum, românilor celor de-a stînga Dunărei, carii vin aci supt nume de comani, multe deslegări[2] și mai multe părtiniri[3] le făgăduiește, numai se-i poată uni cu Beserica Romei.

---

[1] Aloysius Gverra in *Epitome Constit. Pontificiarum*, tom. 2, p. 530, num. 6. [2] Regestum, ann. 10, *Litt. apost. Innocentii quarti*, epist. 418. [3] Idem Regestum, epist. 416.

Anul 1255. S-au arătat la anul 1245 că murind Calliman, craiul românilor și al bulgarilor, împăratul Ioann Vatațe nemica au socotit pre Mihail II[a], următoriul lui Calliman, pentrucă era prunc ca de șese ani, și rădicîndu-se cu oaste asupra Bulgariei, au luat Serra și Melenicul cu mai multe alte cetăți, nebăgînd în samă legăturile care le făcuse cu Calliman. Nedreptatea aceasta a romeilor, precum scrie Acropolitul[1], s-au resplătit în anul de-acum : „Căci Mihail, craiul Bulgariei, fratele muierei împăratului Theodor, auzind moartea împăratului Ioann Vatațe și văzînd că în părțile de către apus nu sînt oști împărătești, ș-au băgat în inimă ca cetățile, care le luase romeii de la (români și) bulgari, se le cuprindă
411 iarăș spre Bulgaria; așa trecînd Hebrul, multe au și cuprins./ Așadară s-au bătut Stenimahul, Perístița, Crífimul, Țepéna și toate cetățuicile Ahridei, luînd afară Mníacul, care au remas credincios romeilor. Preste acestea s-au mai luat prin bulgari Ustra, Perperáchiul, Crévul și Efrem de lîngă Odriiu.“

Mai încolo scrie Acropolitul[2] că venind împăratul Theodor de la resărit în Odriu, bulgarii și românii cu Mihail II, craiul lor, de lîngă rîul Hebrului, unde se așezase cu tabăra, s-au tras mai în lăuntru, în Bulgaria, iară împăratul Theodor eșind au luat și prădat Berrea, apoi pre iarnă iarăș s-au înturnat în Odriu.

---

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 54. [2] Idem, *ibidem*, cap. 56.

Anul 1256. Tot Acropolitul[1] scrie că împăratul Theodor au luat înapoi de la bulgari multe cetăți din cele în anul trecut de ei cuprinse și că Dragota, despre carele s-au făcut cuvînt și la anul 1245, în anul de-acum, ca un prefect al oștilor din Melenic, s-au lăsat de greci şi iarăş au trecut în partea craiului Mihail, ci n-au avut noroc, pentrucă căzînd în bătae, l-au sfîrticat caii și au murit a treia zi.

---

[a] După Căliman I (1241—1246) a urmat Mihail Asan I (1246—1257).

[1] Georgius Acropolita in *Chronico comp.*, capp. 58—60.

Anul 1257. Împăratul Theodor, carele ernasă în Lampsac preste mare, precum scrie Acropolitul[1]: „Începînd primăvara au venit oblu la apus, nădăjduind că pre carii îi lăsase în Didymótic îi va afla sînătoşi, ci pre aceia îi perduse sfaturile cele rele. Pentrucă craiul Bulgariei, Mihail, înțelegînd că s-au depărtat împăratul, au trimis la românii de preste Dunăre, pentru ajutoriu, carii i-au şi trimis ca la 4.000 de ostași carii slobozîndu-se în Machidonia și trecînd Odriul, tîrgurile care sînt pre lîngă rîul Regina și pre lîngă Didymotic, le prăda și jăfuia, cînd povățuitoriul oştilor, 412 nebăgînd în samă poruncile împăratului,/ au năvălit preste români; fiind ei cu arme grele încinși, iară românii cu uşoare și cu săgeți, românii de departe săgeta pre romei și din călărași făcea pedestrași, pînă cînd i-au fugărit Aşadară Láscare cu cal prea bun de-abea au scăpat în Odriu, Mărgărit cu alții mai mulți s-au prins și s-au vîndut la bulgari. Înștiințîndu-se despre acestea împăratul, au grăbit la locul ce se zice Bulgarófyg. Bulgarii înțelegînd venirea împăratului, au fugit și mulți dintre dînșii s-au tăiat lîngă Bízya, iară împăratul s-au tăbărit la rîul Regina zis.

Iară craiul Bulgariei, Mihail, înfricoşindu-se au cerut pace, la a căria tocmeală au trimis pre socru-său, Rosul Urul, ginerile craiului Ungariei[a], τὸν πενθερὸν αὐτοῦ τὸν Ρῶσον Οὖρον τοῦ ρηγὸς Ὀὐγγαρίας ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τελοῦντα γαμβρόν, carele mergînd la împăratul, s-au priimit precum s-au cuvinit și întărind pacea, cu jurămînt au făgăduit că cetatea Țepéna se va da înapoi împăratului și vor remînea otarele cele mai de demult; și așa luînd Urul daruri ca de 20.000 de galbeni sau ducați, s-au înturnat, iară împăratul au mai zăbăvit aşteptînd întoarcerea Țepenei."

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, capp. 61, 62.

---

[a] Pacea dintre bulgari și Teodor al II-lea Lascaris s-a încheiat în anul 1256 la Reim (azi Erkcé)

Anu 1258. Anonymul românesc[1] aşa scrie la anul de-acum: „Al treilea vodă au fost Dan, fiiul lui Radul Vodă Negru, de la 1258—1300. La mînăstirea Cîmpullungului, unde iaste zugrăvit, se numeşte fiiul Radului Vodă Negru, iară la *Letopiseț* iaste pus cu greşală, anul 1333, de-unde se cunoaşte că fiiul Radului Vodă Negru nu putea fi la acest văleat. Aceşti trei domni (Radúl Negru, Mihail și Dan) au domnit ani 85." Aşa, Anonymul; ci tocma de şi iaste 413 adevărat că la anii de el însemnați, au domnit Radul/ Negru, Mihail și Dan Vodă, dară n-au domnit preste toată Țeara Muntenească, ci numai preste o parte a eii, precum s-au arătat la anul 1247.[a]

În cît iaste despre românii cei de-a dreapta Dunărei, carii cu bulgarii la olaltă au făcut crăimea cea vestită, s-au arătat la anul 1186 și la anii acolo aduși, cum că craii mai pre-urmă au fost diaoşi români, din vița și semînța craiului Samoil, al căruia neam în partea bărbătească la anul de-acum s-au stîns, căci scrie Acropolitul[2], zicînd: „Iară împăratului Theodor aşa i s-au întîmplat: craiul Bulgariei, Mihail, fratele muerei sale, carele multe făcuse asupra împăratului și asupra romeilor, de vărul său cel primare, Calliman, πρός τοῦ πρωτεξοδέλφου αὐτοῦ Κολλιμάνου, știind unii dintră cetățenii Trinovului, afară de numita cetate lăcuind, s-au străpuns de moarte și îndată au și murit. Calliman, carele l-au străpuns, căsătorindu-se cu muierea lui, despre o parte se ținea a fi craiu Bulgariei; ci Rosul Urul venind cu oaste asupra Trinovului, pre fata sa, muierea craiului Mihail, o-au luat înapoi. Pentrucă pre Calliman, carele fugea din loc în loc, mai nainte oarecarii îl omorîsă." Nerămînînd din partea bărbătească cine se domnească preste români și preste bulgari, cum scrie Gregora[3] și Pahimer[4], boierii s-au adunat și au pus craiu pre Mițe, carele avea muiere pre una dintre sororile craiului Mihail, ci Mițe n-au fost harnic de crăime, drept aceaia l-au lepădat o parte de țeară și ş-au pus craiu pre Constantin I, fiiul lui Tih, τοῦ Τοίχου, carele, ca se aibă cădință de a împărăți, ş-au lepădat muierea cu carea avea prunci și au luat pre o fată a împăratului Theodor Lascare, trimețînd pre muierea cea dintîiu

---

[a] Informațiile Anonimului sînt socotite, astăzi, ca neîntemeiate.

414 în Nichea, la împăratul. „Şi Constantin“ /, zice Pahimer [5], „ţînea Trinovul, cetatea cea crăiască a Bulgariei, şi împodobit fiind cu toate stemmele crăeşti, se purta ca un adevărat craiu al Bulgariei. Iară Miţe ţinînd cele de prin pregiur, cîte odată se îndestulea, iară altă dată se bătea cu Constantin, şi au fost vreme cînd au bătut pre Constantin şi l-au închis în Sténimah, de-unde numai prin ajutoriul al lor noştri s-au mîntuit de nu s-au prins şi tăiat.“ Ci nu îndelung au ţinut norocul lui Miţe, cum se va arăta la anii viitori.

---

[1] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [2] Georgius Acropolita in *Historia*, cap. 73. [3] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 34, 35. [4] Georgius Pachymer, lib. 5, cap. 5. [5] Idem Pachymer, l. c.

Anul 1259. Miţe, despre carele am vorbit la anul trecut, cu ajutoriul de la unguri, mult năcăja pre Constantin, craiul Bulgariei, ci în anul de-acum întorcîndu-se norocul, Miţe s-au biruit de Constantin, şi fugînd la împăratul Theodor Lascare, i-au închinat Mesembria, pentru carea împăratul l-au dăruit cu multe venituri, lîngă Troia, nu departe de Scamandru [1].

Din ajutoriul lui Miţe dat, au început Stefan al cincilea a se chiema craiu Bulgariei, măcarcă Bulgaria întreagă, cînd o-au stăpînit ungurii? Zice Enghel [2] că la anul 1263 Stefan al cincilea ar fi bătut Vidinul; fie aşa, ci Vidinul încă nu face o ţeară.

---

[1] Nicephorus Gregoras et Georgius Pachymer, ll. cc. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 146.

Anul 1260. Scrie Enghel [1] că în anul acesta s-au împăcat Bela al patrulea cu Ottocar, craiul Bohemiei; şi bine scrie, pentrucă Ottocar
415 încă aşa scrie către / Alexandru, papa de la Roma [2], zicînd : „Fiindcă pre păstoriul cel bun îl desfătează mîntuirea oilor de lupi şi pre părintele cel milostiv îl veseleşte norocul fiilor cel de spăsenie, am vrut se te înştiinţăm despre războiul care l-am avut asupra luminaţilor crai ai Ungariei, a lui Bela şi a fiiului lui, a lui Stefan, a lui Daniil, craiului rutenilor, şi a fiilor lui şi a celoralalţi ruteni şi a tătarilor, carii i-au fost venit întru ajutoriu, şi a lui Boleslau din Cracovia şi a tinerului Lestcón din Lansáchia şi asupra nenumeratei mulţimi a oamenilor celor fără de omenire, a comanilor, ungurilor, sclavilor, secuilor şi a românilor, bezzennínilor, ismaelitelor, a şismaticilor, adecă a grecilor, bulgarilor, rasţianilor, bosnienilor ş. c.“ Vezi cîte neamuri au fost dus Bela asupra lui Ottocar, de-aci tătuşi reu ai închide că toate neamurile acestea au fost supuse ungurilor.

---

[1] Ioannes Christianus Engel, l. c. [2] Ottocarus apud Pray, *Annal.*, part. 1, p. 307.

Anul 1261. Împăratul Theodor Lascare din fata lui Ioann II al lui Asan, craiului Bulgariei, au avut trei fete şi un fecior, anume Ioann; pre fata cea mai mare, carea s-au chiemat Irina, o-au măritat după Constantin, fiiul lui Tih, craiul Bulgariei, pre Theodora, a doaoa fată, o-au dat lui Ioann, fiiului lui Miţe [1], iară pe a trea fată o-au măritat împăratul Mihail Paleologul, în anul de-acum, după ce au scos ochii pruncului Ioann, după Sfentistlav, carele era prînţip preste muntele Hemului, în partea Bulgariei [2].

---

[1] Georgius Acropolita in *Historia*, cap. 73. [2] Georgius Pachymer in *Hist.*, lib. 3, cap. 6. /

416 **Anul 1263.** Despre împăratul Mihail Paleologul aşa scrie Pahymer [1] la anul de-acum : „În cît e despre bulgari, pre aceştea încă nu-i lăsa să se odihnească, ci cît de cît îi năcăjea. Căci se ştiia ura lui Constantin bulgarului asupra împăratului, pentru orbirea pruncului Ioann, la carea ură pururea se aţiţa de Irina, muierea sa şi sora pruncului. ... Aşadară sfîrşindu-se ţînutul romeilor în Orăstiadă, nici lungindu-se mai încolo, căci celealalte le ţînea bulgarii, mulţi ostaşi au trimis acolo.... Aşa trimeţînd oastea, mai toate le-au supus şie. Pentrucă au luat Filippopoiul, au cuprins Stenimahul, şi tot muntele, afară de Hem, s-au adăogat către ţînutul romeilor; s-au luat, precum s-au zis, dîndu-o Miţe, Mesembria, cetatea cea mare, şi cu dînsa Anhialul... Îl ardea acestea pre Constantin — şi cerca modru de a se izbîndi.“

Tot întru acesta an au dăruit Stefan al cincilea, craiul cel mai tiner, povățuitoriul Ardealului și domnul comanilor, lui Iula, fiiului banului Ladislav, pentru multe vrednicii ale lui, Vizógna, Mănăradea, Hășagul și Noțígul [2].

[1] Georgius Pachymer, *Hist.*, lib. 3, cap. 18. [2] *Mss. Hevenisianorum*, tom. 68, p. 212.

Anul 1264. Nichifor Gregora [1] așa scrie la anul de-acum : „Am zis că fata împăratului Lascare s-au fost măritat după Constantin, craiul Bulgariei. Aceasta auzînd că împăratul Mihail Paleologul au scos ochii pruncului Ioann, ai frate-său, nu înceta a îndemna pre bărbat ca se izbîndească fapta, și bărbatul încă cerca modru și prilej la aceaia. Acestea gîndind Constantin, i-au dat prilej sultanul Azatin. Pentrucă nefiind acasă împăratul Mihail Paleolog, pre Azatin l-au trimis în cetatea Enos, cea de lîngă mare, și i-au
417 pus străji, ca nu cumva se fugă. Carea faptă / neputîndu-o suferi Azatin, au îndemnat pre Constantin să se scoale cu arme în coantra romeilor și i-au făgăduit mulți bani, de va putea scăpa prin mișlocirea lui. Prilejul acesta Constantin bucuros l-au priimit și înțelegînd că împăratul va să se întoarne din Thessalia în Țarigrad, au chiemat mai bine de doaozeci de mii de schythe (români[a]) de lîngă Dunăre, cu carii în grabă năvălind în ținutul romeilor, nădăjduia că pre împăratul încă-l va prinde din cale. Drept aceaia românii întinzîndu-se prin toată Thrachia ca și o mreajă, au mers pînă în țermurele mărei, cît nici dobitoc, nici om, nici împăratul putea se rezbată. Nici s-au înșălat românii, fără numai împăratul au scăpat sînătos. Pentrucă înțelegînd năvălirea românilor, prin munții carii sînt lîngă Gani, pe-ascuns s-au slobozit la mare și după doao zile au agiuns în Țarigrad. Iară românii, carii perduse prileju de a prinde pre împăratul, întru aceaia s-au sîrguit ca se nu peardă și pre sultanul Azatin. Pentru aceaia s-au grăbit la Enos — și dîndu-li-l cetățenii, s-au înturnat cu pace românii."

---

[a] Sciții de lîngă Dunăre sînt tătarii, și nu românii, cum crede Șincai.

Nichifor Gregora, în toată povestea aceasta, scrie „schythe", nu „români", ci eu am arătat la anii trecuți, mai ales la anii 1122 și 1152, că, după anii aceştia, prin comani, paținachi sau schythe, totdeauna trebue înțeleși românii cei de-a stînga Dunărei. Zisa mea o întărește și Gheorghie Pahymer [2], cînd mărturisește că schythele de lîngă Dunăre sînt de un neam cu vlahii, cei de la Bizya.

[1] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 59, 68. [2] Georgius Pachymer, lib. 1, de *Andronico seniore*, cap. 37.

Anul 1267. Craiul Ungariei, Stefan al cincilea, în anul de-acum au dăruit lui Andreiu, fiiul lui Iona, portariului său, satul Aranifalul, ce se chiamă Barth, care sat au fost mai nainte al necre-
418 dinciosului Petru, fiiului / lui Túroi. Din partea hrisovului, care se află la Cornides [1], multe se pot învăța, căci zice craiul : „Cînd pătimeam mari izgoniri prin părinții noștri, nevinovați fiind, acelaș Andreiu, ianítorul nostru, se punea pre sine în toată primejdia, și cînd au venit voivodul Ladislav și fratele lui, Giula, cu comanii asupra noastră, la Ardeal, carii tătuși, din mila lui Dumnezeu, s-au fugărit, vitejește au prins armele, pentru noi — și cînd am mers la Fechete Holm și ne-au lăsat cei mai mulți dintre baronii, ostașii și toți boierii țerei noastre, de frică că nu vor putea sta împrotiva dujmănilor, carii ne gonea, el sîngur nu s-au depărtat de noi, ci zioa și noaptea au străjuit pentru noi, în numita cetățuică și slujbe ne-au făcut, care nu le putem toate spune. Afară de acestea, cînd ne-am bătut cu Lavrentie, fiiul lui Cheméni, stînd înaintea tuturor ostașilor, pre stegariul oștei aceiia și pre alți doi viteji el însuș i-au oborit cu lancea sa și pre Lavrentie, fiiul lui Chemeni povățuitoriul, în armele sale l-au adus la noi. Cînd ne-am bătut și la Tysă cu Erne banul, cîți ostași n-au tăiat cu mîna sa! La Ilșvaseg, în bătaia cea înainte de anul 1259, unde s-au prins Henric Pal cu doi fecior ai lui, încă trei ostași au tăiat înaintea ochilor noștri."

[1] Daniel Cornides, *Dipl. mss.*, tom. 4, p. 31.

Anul 1270. Istoricii ungureşti tocma reu se nărăvesc despre anul în care au murit Bela al patrulea, ci eu ţîn cu Haner[1], carele bine arată că Bela au murit în anul de-acum, în şepte zile ale lui maiu, după ce au stăpînit 35 de ani, şi că îndată i-au urmat Stefan al cincilea, fiiul lui, carele fusese încoronat mai nainte de a muri Bela al patrulea.

Întru acesta an au murit şi Irina, fata împăratului Theodor
419 Lascare şi muierea lui Constantin,/ craiului bulgarilor şi al românilor ce sînt de-a dreapta Dunărei[2].

---

[1] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, period. 9, § 173, 174. [2] Georgius Pachymer, *Hist.*, lib. 5, cap. 3.

Anul 1271. Murind Irina, muierea craiului Constantin, cum s-au zis la anul trecut, împăratul Mihail Paleologul întru aceaia îşi sfărîma capul, cum ar putea trage în partea sa pre Constantin, fiiul lui Tih. Drept aceaia au trimis soli şi l-au îmbiat cu Maria, a doaoa fată a Evlóghiei, sororei sale, carea fusese mai nainte măritată după Alexie Fíles, marele domestic. Nici s-au lepădat de însurăciune Constantin; pentru aceaia împăratul, luînd cu sine pre patriarhul din Ţarigrad, au dus pre Maria pînă în Selibria şi de-acolo cu foarte mare pompă o-au trimis la mire, făgăduind lui Constantin că, în loc de zestre cu Maria, îi va întoarce Mesembria şi Anhialul, care le dăduse Miţe romeilor. Dară nu s-au ţinut de cuvînt, pentrucă întoarcerea numitelor cetăţi o-au tămîndat cu minciuni pînă cînd au născut Maria pre Mihail, fiiul eii. Născînd dînsa şi văzînd că unchiul său, împăratul, aşa încă nu dă înapoi cetăţile, au îndemnat pre Constantin, bărbatul său, se le ia cu războiu; ci împăratul Mihail Paleologul au măritat pre Evfrosina, fata sa cea din ţiitoare, după Noga, hanul tătarilor, de a căruia frică Constantin n-au cutezat una se cîrcăiască. Aşa scrie acestea Pahymer[1].

Tot la acesta an, această scrisoare se aduce de Catona[2]: „Noi, Matheu, voivodul Ardealului, comitul Solnócului, înştiinţăm pre toţi cum că pămîntul Abruth chiemat, care iaste lîngă Ampoiu.... al capitulului besericei S. Mihail, luminatul craiul Ungariei, Stefan, domnul nostru cel firesc, — l-au dat şi dăruit episcopiei, capitului şi besericei S. Mihail, ca cu cădinţă vecinică şi nechiemată
420 se-l aibă,/ care pămînt mai nainte l-au ţinut Giula banul, din dăruire crăiască, iară mai pre-urmă secuiul Buluzlau... Dat în Alba la anul Domnului 1271.“

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 5, cap. 3. [2] Katona in *Hist. crit.*, tom. 6, p. 573.

Anul 1272. Nu s-au putut nărăvi istoricii ungureşti despre moartea lui Bela al patrulea la anul 1270, nu se pot şi la anul de-acum nărăvi despre moartea lui Stefan al cincilea. Eu, ca se nu-mi stric vremea în zădar, despre moartea lui Stefan al cincilea, iarăş ţîn cu Haner[1], la carele vei afla că în anul de-acum s-au întîmplat, şi în anul de-acum i-au şi urmat fiiul lui, Ladislav al patrulea, carele s-au poreclit Coman sau Cun, pentru fetele de român, cum s-au arătat la anul 1239.

Zice Haner[2] că Stefan al cincilea au învins întîiaş dată Bulgaria şi el s-au şi numit mai întîiu pre sine craiu Bulgariei, ci zisa cinstitului Haner, măcarcă chiamă întru ajutoriu pre Turoţie[3], Bonfinie[4] şi pre Reva[5], nu e de a se crede, pentrucă Bulgaria întreagă, cum am arătat la anul 1259, ungurii nu o-au avut supt sine vreodată şi craiu Bulgariei încă nu Stefan al cincilea s-au numit pre sine întîiaş dată, ci tatăl său, Bela al patrulea, cum s-au arătat la anul 1236[a].

Mai de a se crede ar fi ce scrie Enghel[6]: că „În anii din pruncia lui Ladislav al patrulea, doară în anul 1272, chenézul românilor celor din partea ţerei de preste munţi, Lithen, s-au lăsat de ascultarea de Coroana Ungurească şi de banul Zeverinului şi nedînd vreun tribut, se purta ca unul cui nu-i porunceşte altul, ci oarecare generariu unguresc, anume magistrul Gheorghie, au bătut pre Lithen, şi pre Bărbat, fratele lui, l-au prins, şi aşa i-au făcut pre
421 amîndoi iarăş/ tributari.“ Pînă aci Enghel, şi i-aşi crede ca la un prieten, de n-aş fi cetit în hrisovul lui Stefan al cincilea, cu carele au întărit în anul 1272, 10 calend. iunie, alt privileghion al mînăs-

---

[a] Regii unguri se numeau şi regi ai bulgarilor pentru că ocupaseră Vidinul şi Plevna, pe care le încredinţaseră unui boier bulgar Iacob Sviatoslav, care devenea în felul acesta vasalul coroanei maghiare. Şincai are dreptate cînd afirmă că ungurii n-au stăpînit toată Bulgaria.

tirei din Cherț, că, în anul de-acum, Lavrentie au fost ban Severinului sau Craiovei, iară nu Gheorghie, precum arată Cornides [7].

[1] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, period. 9 et 10, § 177, 181. [2] Idem Haner, *ibidem*, § 176, nota z. [3] Thuroczius, f. 151. [4] Bonfinius, f. 303. [5] Petrus de Reva, *Centur.*, f. 16 seq. [6] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 147. [7] Daniel Cornides, *Dipl. mss.*, tom. 2, p. 94.

Anul 1273. Stefan Catona [1] zice că episcopul din Olomuț așa au scris în anul de-acum, lui Grigorie al zecelea, papei de la Roma: „Iară primeșdiile care pot veni creștinătăței din Ungaria sînt acestea: întîiu că în crăimea aceaia se țîn comani (sau români)[a], carii nu numai streinilor, ci și țerenilor le sînt groaznici, pentrucă nu se bat ca alții, ci nepărtinind pruncilor și bătrînilor, pre tinere și pre tineri prinzîndu-i îi fac de legea lor cea rea, întru atîta, cît așa foarte ș-au înmulțit puterea sa; de-unde Ungaria cu toate țerile vecine stă în primeșdie. Tot întru aceaia crăime se sufere aiavea eriticii și șismatícii, carii fug din alte țeri. Iată însa crăiasa Ungariei e română, ale căriia frății sînt și au fost păgîne. Doao fete ale craiului Ungariei s-au măritat după ruteni, carii sînt șismatici. Sora craiului acestui tiner s-au dat protivnicului besericei."

Româna, carea au fost crăiasa Ungariei, au fost Elisaveta, fata lui Cutén, muierea lui Stefan al cincilea și mama lui Ladislav al patrulea, după cum scrie Deserichie [2], iară prin protivnicul besericei se înțelege Andronic Paleologul [3]. Mai pre-urmă însemnă că frățiile Elisavetei, pentru aceaia se zic păgîne, pentrucă n-au fost lătine.

[1] Steph. Katona, *Hist. crit.*, tom. 6, p. 637. [2] Desericius, part. 2, f. 127. [3] Katona, l. c./

422 **Anul 1274.** Judecata lui Matheu, voivodului Ardealului, carea se află la Catona [1], nu pentru alta o aduc aci, fără numai ca să se știe a cui au fost Mirislăul mai de demult. Judecata aceaia sună așa: „Noi, magistrul Matheu, voivodul Ardealului, comitul Solnocului, facem înștiințare, prin rîndul acestora, tuturor că doamna, văduva lui Urban, și Mihail, feciorul eii, prin Paul, comitul din Diog, fratele comitului Andreiu, procâtorul eii, sorocind înaintea noastră la lege pe Petru, fiiul lui Petru celui mare din Mirislău, pentru uciderea numitului Urban — Vîrtholomeiu, protopopul din Turda, decanul atunci al besericei din Alba, în locul și cu numele au respuns. — După forma cărților cinstitului părintelui Petru, din mila lui Dumnezeu episcopului Ardealului, — pentru numitul Mirislău și pămîntul, în care Urban numai din îngăduința lui Petru celui mare lăcuia, am judecat ca să se stătuiască întrînsul capitulul din Alba. Și fiindcă capitulul, pentru starea păcei, trebuia să se împace și cu judecătoriul, cu noi încă s-au împăcat, plătindu-ne 15 marce. Și așa s-au potolit și stîns toată mînia și pizma de pururea între îmbe părțile. Dat în Alba Giulei, în ajunul Botezătoriului Ioann, anul Domnului 1274."

---

[a] Șincai crede că este vorba de români de rit grecesc. De fapt, avem de-a face cu încercări ale cumanilor păgîni de a converti pe ungurii creștinați.

[1] Katona, *Hist. crit.*, tom. 6, p. 663.

Anul 1276. Lăudatul Catona [1], la anul de-acum, mai aduce hrisovul acesta: „Capitulul fericitului Mihail din Ardeal. Voim se vină la înștiințarea tuturor celor de-acum și celor viitori, că un pămînt, — ce se chiamă Críșfeu din comitatul Bihărei, care e otăriș cu pămînturile fiilor lui Mícula și cu pămîntul Ținco, supt știute și bătrîne mete, l-am dat cinstitului părintelui Petru din mila lui Dumnezeu eppului Ardealului, prelatului nostru, și episcopiei lui, 423 în schimb / pentru pămînturile episcopești, unul din comitatul de Hunod, ce se chiamă Píspuchi și iaste lîngă Streiu, altul din comitatul Albei, de lîngă Murăș, ce se chiamă Othmar, căci sînt vecine cu celealalte prediuri ale noastre, ca zisul Crișfeu, numitul episcop sau episcopia lui, pururea se-l aibă, cu toate veniturile și folosurile lui. Dat în zioa S. Ecaterinei vergurei, din anul Domnului 1276."

Crișfeul e lîngă satul Oșorheiu, care și acuma iaste al feciorilor lui Micula, adecă al Chimineștilor și al Cobușeștilor, dară nu iaste în comitatul Bihărei, ci întru al Clujului. Pispuchi mi se vede a fi Píşchi sau Simerea.

Maria, fata Evloghiei, a sororei împăratului Mihail Paleologului şi crăiasa Bulgariei, încă nu înceta a ațița pre Constantin, bărbatul său, asupra unchiu-său, pentru Mesemvria şi a apăra pre șismatici asupra patriarhului din Țarigrad, a lui Ioann Becc [2].

---

[1] Katona, *Hist. crit.*, tom. 6, p. 701. [2] Georgius Pachymer, lib. 6, cap. 1; Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1230.

Anul 1277. Maria, crăiasa Bulgariei, în anul de-acum încoronînd pre Mihail III, fiiul eii, au început a-l creşte ca pre un craiu şi au poruncit ca aşa se-l şi cinstească, adecă îndată după părinții lui; numai pentru acestea se supăra Maria, că craiul Constantin, bărbatul eii, îşi frînsese un picior şi zăcea, şi că mai custa încă Sfentistlav, despre carele am cuvîntat la anul 1261. De Sfentistlav acesta foarte se temea Maria, ca nu cumva murindu-i bărbatul, se răpească crăimea de la Mihail, pruncul eii, căci avea mai mare cădință la crăime, nici puterea îi lipsea, fiind el despot. Drept aceaia Maria au trimis soli la Sfentistlav şi cu multe jurămînturi înşălîndu-l să vină la dînsa şi mai tare l-au înşălat cînd l-au priimit fiiu şie, dară al doilea,
424 adecă mai mic decît Mihail, şi apoi l-au omorît. Ci Dumnezeu n-au/lăsat nepedepsită o vărsare de sînge ca aceasta, pentrucă au rădicat pre un Cordócuva sau Láhana, carele au făcut izbînda, precum urmează :

Cordocuva, fiindcă însemnează ceva legumă, de greci mai preurmă s-au chiemat Lahana. Acesta au fost purcariu, şi însoțîndu-se cu şie asemeni, de multe ori se fălea că el, cu vreme, va fi craiu. Dintîiu oamenii nu-l credea, dară apoi au început a-l crede. Pentrucă neputînd îmbla craiul Constantin, pentru frîngerea piciorului, cum s-au zis, fără numai cu carul, de mulți nu se băga în vreo samă şi mai vîrtos de tătari, carii acuş-acuş prăda Bulgaria. Lahana odineoară dînd preste o mînă de tătari, pre aceştea i-au tăiat cu soții lui şi aceasta mai adese ori o-au făcut; de-unde, din zi în zi, i-au crescut puterea, întru atîta, cît nici gîndea cu craiul Constantin. Drept aceaia Constantin, bolnav cum era, s-au rădicat cu oaste asupra lui Lahana, ci Lahana l-au învins şi l-au şi omorit, adăogînd ostaşii cîți mai remăsese la ai săi şi cuprinzînd cetățile. Aşa se scriu acestea de Pahymer [1].

---

[1] Georgius Pachymer, *Historiae* lib. 6, capp. 2 et 3.

Anul 1278. Perind craiul Bulgariei, Constantin, cum s-au zis la anul trecut, împăratul Mihail Paleologul au ținut sfat, după cine se mărite pre Irina, fata sa cea mai mare, după Ioann al lui Mițe, au după Lahana? şi toți l-au sfătuit ca se-o mărite după Ioann. Drept aceaia au adus pre Ioann din Scamandru, de lîngă Troia, i-au strămutat numele în Asan, de pe numele strămoşu-său, l-au numit craiu Bulgariei şi au dat poruncă ca, supt grea pedeapsă, almintrelea se nu se chieme, fără numai Asan şi craiu Bulgariei; apoi cununîndu-i, au făgăduit împăratul ginerelui său că, de nu-l va putea aşeza craiu în Bulgaria, îl va face despot.

425 Iară crăiasa Maria, văzîndu-se strînsă şi de Lahana / şi de unchiul său, împăratul Mihail Paleologul, s-au măritat după Lahana, prin carele destul de aspru s-au purtat de multe ori, fiind el necăjit şi de greci şi de tătari. Aşa scrie Pahymer[1].

---

[1] Georgius Pachymer, *Hist.* lib. 6, capp. 5, 6 et 7.

Anul 1279. Sfîrşitul războiului cu bulgarii de airelea nu se putea aştepta, fără numai din perderea lui Lahana, carea s-au şi întîmplat, în anul de-acum, pentrucă s-au biruit de tătari, Lahana, care lucru înțelegîndu-l cetățenii din Trinov, pre Maria, îngrecată de Lahana, şi pre Mihail, pruncul eii, i-au trimis la împăratul, iară pre Ioann, fiiul lui Mițe, carele se zicea Asan, cu Irina, muierea lui, i-au priimit crai în Trinov, numai atîta lipsindu-le, ca pre Gheorghie Tértere se-l tragă în partea lor, precum l-au şi tras; căci la atîta l-au adus, cît ş-au lepădat muierea şi pre Osfentistlav, fiiul său, şi au luat pre fata lui Mițe [1].

Enghel [2] zice că Cordocuva sau Lahana, în Moldova de-acum, s-au învins de tătari, dară eu aşi mai zice că în Bessarabia sau

Bugeacul de-acum, pentrucă în Moldova în tîmpul acela lăcuia români, nu tătari.

---

[1] Georgius Pachymer, *Hist.* lib. 6, cap. 8. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae,* part. 1, p. 147.

Anul 1280. „Lahana, scrie Pahymer [1], despre carele nu era nădejde
că se va aşeza luîndu-se de la el Trinovul, şi crăiasa, muierea sa,
încă întru acela an au încungiurat pre trinovíte, cu mare oaste,
pînă a nu se duce de la ei Asan (adecă Ioann III, fiiul lui Miţe),
avînd lîngă sine Lahana pre Ţasimpáx, ca pre un protostrator, cu
carea cinste dăruise împăratul pre Ţasimpax pînă a fi el încă voi-
426 toriu de bine lui Asan. Prin încungiurarea aceaia, mai / multă moarte
s-au făcut între romei de Lahana. Pentrucă mergînd ai noştri ca
la zece mii, supt povăţuirea protovestiaritului Murín, întru ajutoriul celor încungiuraţi, Lahana, la locul ce se chiamă Diabéna, unde se tăbărise, pre aceştea, în 17 zile ale lui iulie, i-au prăpădit cu totul. Şi iarăşi puţin după aceaia, în 15 avgust, acelaş Lahana, afară de munte, năvălind preste protovestiaritul Aprén, carele povăţuia ca la 5.000 de ostaşi, pre ostaşi i-au prăpădit, iară pre povăţuitoriu l-au tăiat cu sabia. Şi şi mai multe au făcut ca acestea, pînă cînd au eşit Asan din Trinov şi au remas numai Tertere, căci atunci au trecut la Noga, pentru ajutoriu."

Mai nainte scrisese Pahymer [2] că cumnăţia lui Tertere mai mult au stricat decît au folosit lui Asan celui nou; pentrucă Tertere, pentru cădinţa muerei ceii noao, a fetei lui Miţe, mai tare rîvnea la crăimea Bulgariei. Pentru aceaia temîndu-se Asan ca nu cumva să se asuprească fără de veste, au încărcat toate avuţiile crailor Bulgariei, care era mai cu samă culese şi luate de la greci, şi noaptea le-au strecurat din Trinov, apoi el încă au eşit cu muierea sa zioa, şi făcîndu-se că merge în preîmblare, cu mare pompă s-au dus pînă în Mesemvria, iară de-acolo suindu-se într-o corabie au fugit în Ţarigrad. Şi aşa au dobîndit Tertere schiptrul Bulgariei.

---

[1] Georgius Pachymer, *De Michaele Palaeologo,* lib. 6, cap. 19. [2] Idem, *ibidem,* cap. 9.

Anul 1281. După ce s-au dus la Noga, hanul tătarilor, Lahana cu
Ţasimpax, protostratorul său, pentru ajutoriu asupra lui Gheorghie
Tertere, nu mult au zăbăvit Asan cel nou şi el încă au mers, du-
cînd cumnatului său, lui Noga, mari daruri de la împăratul Mi-
hail Paleologul, socrul amînduror, cu rugăminte ca pre el se-l ajute
427 se poată dobîndi / Bulgaria. Noga pre amîndoi i-au priimit cu mare
cinste, ci odineoară, cînd se ospăta mai bine, au poruncit de au omorît pre Lahana şi pre Ţasimpax; pre Asan cel nou, Evfrosina, cumnată-sa, muierea Nogei, l-au mîntuit de perire [1].

---

[1] Georgius Pachymer, *De Michaele Palaeologo,* lib. 6, cap. 19.

Anul 1282. Ladislav al patrulea, craiul Ungariei, în anul de-acum, tocma acela privileghion l-au dat lui Petru, episcopului celui lătinesc din Ardeal, care l-au fost dat şi moşu-său, Bela al patrulea, eppului Gall, în anul 1246, numai cît zice că Bălgradul din Ardeal şi celealalte curţi episcopeşti, acum de curînd s-au fost jăfuit prin sasi, pînă a fi el mai tiner şi că eppul Petru au stricat multe cetăţuici de lîngă Someş şi calea carea duce în Ardeal, ca se nu se ţină întrînsele hoţi şi tîlhari. Se află privileghionul întreg la Catona [1].

Turoţie [2] şi Timon [3] încă scriu că comanii în anul de-acum, supt povăţuirea lui Oldamúr, s-ar fi slobozit în Ungaria, ci s-au bătut îndărăpt.

---

[1] Katona, *Hist. criticae* tom. 6, p. 863. [2] Thuroczius, f. 151. [3] Timon in *Epit. chron.*, f. 39.

Anul 1283. Murind împăratul Mihail Paleologul, i-au urmat feciorul, Andronic cel mai Bătrîn[a], despre carele şi despre Gheorghie Tertere scrie Pahymer [1], zicînd : „Tertere, după fuga lui Asan celui nou, făcîndu-se craiu Bulgariei, precum s-au zis airelea, s-au căit că lepădîndu-şi muierea cea pe lege avută, au luat pre sora lui Asan, şi pentru aceaia s-au afurisit de beserica sa. Drept aceaia au tri-

---

[a] Andronic începe să domnească în anul 1282.

mis la împăratul soli, carii se-i spună toate acestea şi că el iaste gata a face pace, de-i va da înapoi împăratul pre muierea cea pre lege, carea se ţinea în Nichea. Care priimindu-le împăratul au scos
428 femeia de la închisoare/ şi o-au trimis la Tertere, poftind ca Tertere încă se trimită la dînsul pre sora lui Asan, precum s-au şi făcut. După aceaia văzînd împăratul că nu mai iaste vreo nădejde de a pune pre Asan craiu Bulgariei, aşa se înrădăcinasă Tertere, cu acesta au făcut pace, — şi pre Asan, după tocmeala cu tatăl său făcută, în resplătirea crăimei ceii perdute, l-au făcut despot Romaniei."

Pe vremea aceasta se libovea şi craiul Ladislav al patrulea cu românele din Ţeara Ungurească[a], precum mărturisesc Turoţie [2], Riţie [3], Nadani [4] şi Ens [5].

[1] Georgius Pachymer, *De Andronico seniore Palaeologo*, lib. 1, cap. 20. [2] Thuroczius, f. 152. [3] Ritius, f. 845. [4] Nadanyi, p. 120. [5] Ens, p. 70.

Anul 1284. La anii trecuţi mai adese ori am arătat că, după anul 1152, prin comani şi prin schythe istoricii, mai ales cei greceşti, pururea au înţeles pre românii cei din Moldova şi cei din Valahia. Aşişderea am arătat la anul 1236 că schythele carii au trecut atunci Dunărea, de frica tătarilor şi preste voia bulgarilor au trecut Hemul, au fost vlahii sau românii, despre carii, la anul de-acum, Pahymer [1] aşa scrie: „Pre împăratul Andronic cel mai Bătrîn, tot acelaş prilej l-au îngrijat pentru vlahi. Neamul acesta era cobîrlău şi nestătornic cu lăcaşul, dară pe vremea aceaia lăţit prin tracturile ce se întind de la oştezele Ţarigradului, pînă la Bizia şi mai departe, prin care locuri îmulţindu-se fără de samă, se putea avea prepus despre dînşii ca nu cumva se adaoge mare putere schythelor, carii se zicea că acuşi vor se năvălească, fiind traşi în partea lor prin asemănarea vieţuirei şi doară şi prin cuminecarea sîngelui şi a urzirei; pentrucă se zicea a fi atîţa, cîţi nu se pot lezne numera, toţi, din tinereţe, învăţaţi a suferi toate greutăţile şi
429 mişălătăţile, ca unii carii s-au născut şi crescut / în locuri aspre şi cu asprime; nici averile lipsea din venitul turmelor şi al ciurdzilor, care le hrănea în păşunile cele mai bune; mai pre-urmă în meşteşugurile de oaste încă nu era nedeprinşi, fiindcă nu numai în toate zilele vîna, ci adese ori cu bărbaţi întrarmaţi încă aşa se lupta, cît mai totdeauna era biruitori. Ca se împedece primejdia aceasta, împăratul au judecat a fi bine ca pre neamul acesta se-l treacă din partea cea de către apus în cea de către resărit şi se-l aşeze preste mare, în direptul Ţarigradului; şi afară de aceasta, ca se-i stoarcă toate avuţiile, ca nu cumva, ştiindu-şi ei puterea sa, cu numerul lor să se mîndrească şi cu biuşúgul bucatelor să se îmbuecească. Amîndoao s-au făcut cu toată sîrguinţa, pentrucă nu numai dări au stors de la ei nespuse, ci şi preste Helespont a trece i-au silit fără milă, ce lor cu mult mai greu le-au căzut, decît orice dare. Pentrucă cu prilejul mutărei, ceii în grabă făcute, pentru cruzimea ostaşilor, carii fără de milă îi înteţea, lucrurile sale, cele cu mare preţ cumpărate, acolo unde şezuse, care nu se putea lezne purta, sau trebuia se le piardă, lăsîndu-le ei de bună voe sau furîndu-le tîlharii, sau se silea a le vinde fără nici un preţ. Lîngă acestea, mutarea s-au făcut cînd era iarna mai grea, pentru carea mulţi oameni şi multe dobitoace, mai ales din cele tinere, au perit, de-unde foarte mare pagubă li s-au întîmplat. Şi nefiind dedaţi cu aerul nici oamenii, nici dobitoacele, murea cu gloata, pentru carea întîmplare au fost siliţi se-şi cumpere pe bani slobozenie de a se putea înturna la locul naşterei lor, almintrelea vedea că anevoe vor putea scăpa de perire şi ei şi familiile lor."

Gîndeam că prea vestitul Enghel, din cele ce scrie aci Pahymer, se va sili a descurca cele încîlcite, dară după mare bătae de cap, am priceput că necum se fie descîlcit cele încurcate, ci încă mai tare le-au încurcat, pentrucă zice în *Istoria Valahiei*[2]: „În anul 1284 au venit mulţime de români din Thrachia în Ungaria/
430 supt apărarea craiului Ladislav, carii, după cum arată bullele patriarhului de la Roma din anul de-acum, s-au aşezat nu numai în Maramurăş, ci şi întralte părţi ale crăimei ungureşti, mai ales în Ardeal. Doară li s-au dat lor pădurea vlahilor, adecă Ţeara Oltului de-acum, pentrucă mai cu o sută de ani după aceaia se află la anul 1372, *dux novae plantationis in Fogaras*, povăţui-

---

[a] Prin „românele din ţara ungurească" trebuie să înţelegem cumane (vezi şi mai înainte confuzia făcută de Şincai între cumani şi români).

toriu împlîntărei ceii noao în Făgăraş, ca să se vadă că ei au împoporit ţeara aceasta."

Apoi în *Istoria Moldovei* [3] iarăş scrie: „Ca se nu-mi scriu munca de doao ori, care le-am scris despre împoporirea Maramurăşului, în anul 1284, ş.c. prin români, în *Istoria Ungariei*, partea I, pagina 430, nu le mai aduc înainte. Sfărmitura, carea o aduce domnul consiliariul Şleţer în *Istoria Lumei*, cartea 50, pagina 94, din patru analişti ruseşti, sună aşa: « Craiul Ladislav au dat românilor ţeara dintre rîurile Móres şi Tisia; locul se numeşte Criş. Se aduna românii şi acolo trăia, luîndu-şi mueri de unguri, pre care le-au trecut de la legea lătinească în credinţa sa cea creştinească, pînă astăzi.»

După Miron, Cântemir, Filştih şi mai toţi istoricii moldoveni, din auzul de la cei mai bătrîni luat, de obşte ţîn cum că ei sînt prăsiţi din Maramurăş şi tradiţia sau predania aceasta a lor e tocma adevărată."

Pînă aci, preavestitul Enghel, carele apoi îndată aduce povestea despre Dragoş, despre căţaoa lui, ce s-au chiemat Molda, şi despre zimbru, carea poveste nu e vrednică de a se scrie, fiindcă iaste numai bîrfeală şi nu istorie adevărată, precum voiu a-ţi arăta, începînd de la cele dintîiu zise ale preavestitului Enghel.

Aşadară zice dînsul că pădurea vlahilor, *silva Blachorum*, despre
carea am vorbit la anul 1224, au fost Ţeara Oltului. Ci cum
au putut fi aceasta pădure, cînd la anul 1215, cum s-au arătat acolo,
au fost împoporită? Zice mai încolo că, pre la anul 1372, Ladislav,
431 domnul / Ţerei Munteneşti, s-au numit pre sine *dux novae plantationis in Fogaras*,
de-unde închide că românii, carii au venit din
Thrachia, doară iarăş au împoporit Ţeara Oltului. Ci eu întreb:
oare venit-au în anul 1284 români din Thrachia în Ardeal, sau nu?
nepentrucă Pahymer despre aceasta tace, şi eu am arătat la anii trecuţi
cum că pre români, ungurii i-au aflat în Ardeal, în Bănat
şi în partea Ţerei Ungureşti, cîtă iaste între Ardeal şi între Tisă,
adecă şi în Maramurăş. Aşadară nu era op ca ţerile acestea să se
împoporească de nou prin români veniţi din Thrachia, de au şi venit
vrunii la românii cei vechi de-aicea. Ce vrea Enghel se arate din
bullele papei şi din sfărmitura, prin Şleţer adusă, tocma face pentru mine, căci am arătat la anul 1239 că comanii, carii au venit atunci supt Cutén în Ungaria, au fost români din Moldova, şi despre aceştea vorbesc şi bullele şi sfărmitura, nu despre românii cei din Thrachia veniţi, precum însuţi poţi judeca din cuvintele sfărmiturei.

Aceaia încă am arătat, la anul 1241, cum că nu toţi românii au trecut cu Cuten în Ungaria. Ba, ce e mai mult, la anul 1282 încă am arătat că Oldamur, povăţuitoriul comanilor, adecă al moldovenilor, în anul acela s-au bătut cu ungurii. Cum poate fi dară ca Dragoş din Maramurăş se fie împoporit Moldova? pentrucă tocma de ai zice că comanii nu sînt tot una cu românii, tătuşi te voiu întreba, dară colonia cea vestită, despre carea vorbeşte împăratul Frideric la anul 1241, ce s-au făcut din Moldova?

În cît iaste pentru căţaoa Molda şi zimbrul lui Dragoş, numai
atîta zic, că sînt poveşti ce nu trebue luate în samă, căci rîul Moldova,
de la care s-au numit mai pre-urmă toată ţeara, şi mai
nainte tot aşa s-au chiemat; iară capul cel de bou, nu de la zimbru l-au
432 priimit Ţeara Moldovei în / ţimiriul său, ci de la cetatea carea o-au
zidit împăratul Traian, în Dachia-cea-Veche, şi s-au chiemat Capul
boes, Capul-Boului, precum s-au arătat la anul 106, din Procopie [4].

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 1, *De Andronico seniore Palaeologo*, cap. 37. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, § 1, pag. 147. [3] Idem Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, pag. 103 seq. [4] Procopius, *De aedif.*, lib. 4, cap. 6.

Anul 1285. Nicolae al treilea, papa de la Roma, precum arată Petérfi [1], destul s-au sîrguit în anii trecuţi se poată desbăra pre Ladislav al patrulea, craiul Ungariei, de la dragostea românilor, ci nemica au isprăvit, sugînd acesta dragostea aceaia de la mumă-sa, carea şi dînsa au fost română, cum s-au zis la anul 1273. Drept aceaia în anul de-acum, pre Ladislav l-au certat Dumnezeu pentrucă comanii sau moldovenii, după ce s-au învins de unguri în anul 1282, s-au însoţit cu tătarii şi în anul acesta foarte reu au prădat ținutul ungurilor [2], mai ales Ardealul[a], cum se va vedea din hrisovul lui Ladislav al patrulea, cel în anul 1289 dat secuilor din scaunul Ariieșului.

[1] Peterfi, *Concil. Hung.*, part. 1, pag. 93 seqq. [2] Thuroczius, f. 152; Bonfinius, f. 305; Nadanyi, p. 120; Timon in *Epit. chron.*, f. 39.

Anul 1288. Ladislav, vițe-voivodul din Ardeal, în anul acesta au ținut judecată în satul cruțiférilor din Turda, împrotiva Chimínei și a lui Ioann, fiilor lui Micúla din Oșorheiu, în carea s-au osîndit ca se piardă trei sate ale sale: Oșorheiul, Ztara și Zalonnatélche, de nu vor plăti, pînă la anul, 160 de marce pentru pagubele făcute lui Petru, eppului celui lătinesc din Ardeal [1].

[1] Katona, *Hist. crit.*, tom. 6, pag. 981.

Anul 1289. Ladislav al patrulea, craiul Ungariei, în anul acesta au dăruit tot scaunul Ariieșului secuilor, pentru mai multe slujbe ale lor[b], dară mai vîrtos pentrucă în anul 1285 au bătut pre moldoveni 433 la Hóod, pre tătari/ la Trăscău, scoțind de la ei mai mulți de o mie de robi și pentrucă în lipsă fiind craiul, i-au dat 80 de cai. Dat-au Ladislav hrisovul acesta, în anul Domnului 1289, 14 calende ale lui octomvrie, în anul crăimei sale 18, și s-au întărit de Andreiu al treilea, în anul 1291, prin Cárol Robért în anul 1313. Vezi pe Cornides[1].

[1] Daniel Cornides in *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 542.

Anul 1290. Pre Ladislav al patrulea, craiul Ungariei, întru atîta îl lăsase acuma norocul, cît unii dintre mai marii țerei, mai nainte de a muri el, au trimis de au chiemat pre Andreiu al treilea, din Veneția, se-l pună craiu [1], și pre Ladislav numai hérțog vrea se-l lasă [2], ci nu ș-au dobîndit scopul, pentrucă în anul de-acum [3] Ladislav fu omorît în cortul său, noaptea, de comani [4], după ce au domnit 18 ani [5], și i-au urmat Andreiu al treilea[a], carele s-au și încoronat în septemvrie al anului de-acum [6].

---

[a] Deoarece Șincai confundă pe cumani cu români, luptele pe care le-au dus cumanii cu ungurii le consideră lupte între români și unguri.

[b] Documentul este foarte important pentru istoria pătrunderii ungurilor în Transilvania. Din documentul adus de Șincai se poate constata că secuii au ajuns să stăpînească scaunul Arieșului abia în anul 1289, ceea ce înseamnează că, pînă la această dată, acest scaun se afla în stăpînirea regelui, iar populația lui era românească.

[1] Thuroczius, f. 153; Bonfinius, f. 306; Reva, f. 18. [2] Ranzanus, f. 374. [3] Madius, f. 637; Thuroczius et Ranzanus, ll. cc. [4] Reva, l. c. [5] Haner, *Reg. Hung.*, period. 10 § 188, nota z. [6] Madius, l. c.

Anul 1291. Nicolae al patrulea, papa de la Roma, cînd trăia încă împăratul Mihail Paleologul, fusese trimis de antecessorul său, numai ca un sol la Țarigrad, ca se lucre pentru unirea besericei. Acolo, în polata de la Vlaherne, odineoară s-au întîlnit cu Ioahím, arhiepiscopul Bulgariei, carele i-au făgăduit înaintea împăratului că el nu se va trage de la unire. Drept aceaia făcîndu-se Nicolae patriarh după aceaia, ș-au adus aminte de făgăduința arhieppului, și în anul de-acum, trei cărți au scris: una craiului Gheorghie Tertere, pre carele îl numește împărat, alta arhieppului și a treia Ilinei, crăiesei Serbiei; celor doi, îndemnîndu-i la unire, iară aceștia dojănindu-o ca se stea de dînșii. Tute trele cărțile acestea se află la Rainald [1] 443 și la Aloisie Gverra [2]./ Iară craiul Ungariei, Andreiu al treilea, încă au dat trei hrisoave în anul de-acum, unul lui Ugrín, altul faurilor din Trăscău, al treilea ocnenilor din Turda. Al lui Ugrin [b] sună aşa : „Noi Andreiu, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, înştiinţăm pre toţi, cărora se cuvine a şti, cum că făcînd noi tuturor boierilor (nemişilor), sasilor, secuilor şi vlahilor, în părţile Ardealului, cu însuşi ei adunare la Alba-Iulia, pentru îndreptarea statului lor, din sfatul tuturor mai marilor bisericeşti şi al baronilor, carii ne sta întru ajutoriu, magistrul Ugrin, iubitul şi credinciosul nostru, sculîndu-se în adunarea aceaia, au poftit ca prin noi se-i-se întoarcă şi dea îndărăpt nişte sate, ce sînt lîngă Olt; se chiamă Făgăraş şi Zúmbotheli (Sîmbăta) şi sînt luate cu nedreptul de la dînsul, arătînd despre dînsele hrisoavele şi privileghioanele sale şi noi încă vrînd a ne mai înştiinţa despre numitele sate, oare fost-au ale magistrului Ugrin, sau nu? cu aceiaşi nemişi (nobili sau boieri), sasi, secui şi olahi (sau români), cu de-adinsul am făcut să se cerce, oare zisele sate sînt cu direptul şi după lege ale magistrului Ugrin? carii toţi, şi fieştecare, ne-au spus că mai sus zisele sate, Făgăraşul şi Zumbothelul, sînt şi au fost ale magistrului Ugrin şi ale mai marilor săi. Noi drept aceaia fiindcă am cunoscut că ştim că satele acelea, cu direptul şi după lege, se ţin de magistrul Ugrin, cu toate folosurile şi veniturile lor le-am dat şi întors îndărăpt aceluiaş magistru Ugrin şi prin dînsul moştenilor lui şi următorilor moştenilor lui, ca se le aibă cu cădinţă de pururea şi neputincioasă de a se chiema îndărăpt, cu acela modru şi deplinire, cu care le-au avut şi ţinut mai marii lui. Dat în Alba-Giulei, în dumineca Invocavit, anul Domnului 1291 ."[1]

---

[a] Andrei al III-lea era din Veneția, însă înrudit cu familia Arpazilor. Omorîrea lui Ladislau și aducerea lui Andrei demonstrează gradul de fărîmițare feudală la care ajunsese Ungaria în această vreme. Nobilii unguri l-au ales pe Andrei al III-lea pentru că, fiind străin, ei puteau să-și întărească puterea lor cu mai mare ușurință.

[b] Acest document atestă continuitatea românilor în Transilvania și, datorită lui, putem să urmărim raporturile care s-au stabilit între români și unguri după ce aceștia din urmă au pus stăpînire pe Transilvania. Unul din argumentele adversarilor continuității poporului român era și acela că românii au ajuns în Transilvania venind ca păstori transhumanți din sudul Dunării, în secolele XII—XIII. De aceea, românii au ocupat regiunile înalte. Pe baza unei asemenea concluzii se susținea în vremea lui Șincai, și după aceea, că românii constituie o populație tolerată, care nu se poate bucura de drepturi politice și economice, ca celelalte populații care locuiau în Transilvania. Aceste argumente și concluzii sînt strălucit infirmate de documentul pe care Andrei al III-lea l-a dat lui Ugrin. Din acest document reiese limpede că românii s-au bucurat în primele secole ale stăpînirii ungurești de aceleași drepturi pe care le aveau ungurii înșiși. Se poate constata pe baza acestui document că românii nu erau o populație de păstori sosită în acest moment în Transilvania, ci că ei aveau o pătură de nobili care se bucurau de drepturile și obligațiile nobilimii regatului maghiar. Una din aceste obligații era aceea de a asista pe rege în timpul judecății. Această obligație era costisitoare pentru epoca respectivă, pentru că nobilii trebuiau să vină la locul de judecată cu o suită potrivită rangului lor, pe care o întrețineau ei înșiși pe întreaga perioadă cît dura rezolvarea litigiilor aduse spre rezolvare în fața regelui. Participînd la judecățile regale, nobilii români se bucurau deci de aceleași drepturi și obligații ca nobilii unguri.

Hrisovul acesta se ţine în capitulul Bălgradului din Ardeal şi din porunca împărătească s-au dat afară în anul 1768 satului
435 Brúlia din scaunul Şincului Mare. / Despre care aşa scrie Enghel[3]: „La anul 1290 era un născut român, anume Ugrin, domn şi stăpîn Făgăraşului şi Sombotheiului. Familia Văcărescului ţine stemma sau ţimiriul Făgăraşului pînă astăzi, întru aducerea aminte că l-au stăpînit oarecînd, precum scrie Eder[4]."

Tocma bine că Eder, collega mieu cînd şi eu eram director preste scoale, îmi veni aci înainte, pentrucă el iaste acela carele încă au cutezat scrie în *Hrísul Inştanţei românilor din Ardeal*, că aceştea pururea au fost numai suferiţi în numita ţeară, iară nu priimiţi. Eu în *Antihrisul* mieu am fost respuns la toate bîrfelele lui, ci dacă nu s-au putut typări pentru teleagă, îl întreb acum din căruţă, au nu e priimit un neam în ţeara aceaia, în care şede şi judecă dinpreună cu craiul său? — Ci tu mai ceteşte, care le-am scris la anii 1215 şi 1224.

Faurii cei de ferr din Trăscău, precum arată hrisovul iarăş al lui Andreiu al treilea, din anul de-acum, care se află la Cornides[5], au fost chiemaţi din Austria-de-Sus în Ardeal, ca se aibă acelea cădinţe, scutinţe şi slobozenii şi aci, care le-au avut în patria sa, ci năvălind tătarii în Ardeal, le-au ars toate dreptăţile. Drept aceaia numitul craiu iarăş li le-au înoit.

Aşişderea au făcut şi cu ocnenii din Turda, cu carii iarăş au fost lucrat aceiaşi tătari. Hrisovul pentru aceştea dat tot la acelaş Cornides[6] se află.

/

---

[1] Raynaldus ad ann. 1291, § 37, 38, 40. [2] Aloysius Gverra in *Epit. Const. Pontif.*, tom. 2, pag. 530, 531, 535. [3] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 147. [4] Ios. Carolus Eder, *Obss. crit. et pragm.*, p. 53. [5] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 368. [6] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 2, p. 465.

Anul 1292. La anul 1279 am fost zis că Noga cu tătarii lui atunci
436 se lăţise pînă în Bugeacul de-acum. / Noga acesta după aceaia atîta de înfricoşat se făcuse vecinilor, cît lui Gheorghie Tertere, craiului Bulgariei, în anul de-acum sau în cel trecut, i-au căutat se fugă la împăratul Andronic cel mai Bătrîn, de carele, pentru frica lui Noga, nu fu priimit, ci au trebuit mişelul se se ascundă pre lîngă Odriu. Noga drept aceaia au dat crăimea Bulgariei lui Smilţ; ci nu îndelung s-au putut veseli şi Noga, pentrucă în anul acesta au venit asupra lui alt han tătăresc, anume Túctai, şi învingînd pre Noga, l-au omorît şi i-au luat ţeara cu toată tătărimea, numai puţini tătari au scăpat cu Ţaca, feciorul lui Noga, din muierea Alácca chiemată[1].

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 3, *De Andronico seniore Palaeologo aug.*, cap. 26; Petrus Possinus in *Indice chronologico Pachymeriano*.

Anul 1294. Ţaca, carele avea muiere pre fata lui Tertere, cu tătarii săi ş-au băgat în cap se cuprindă Bulgaria, din cădinţa muerei sale; pentru aceaia au luat cu sine şi pre Osfentistlav, fratele muerei, carele venise la foarte mare serecie după măzălirea tătîne-său, ci norocul l-au făcut iarăş foarte bogat, pentrucă au dat de un om prost, anume Pantóleon, carele, neavînd prunci şi avînd bogăţie nespusă, priimise fată de suflet şi moşteană pre o fetişoară, frăţie a sa, anume Encóne, născută din Mancús şi botezată de Evfrosina, muierea Nogei. Pre fetişoara aceasta, ca un fecior de craiu, lezne o-au căpătat muiere, cu toată avuţia de la Pantoleon. Îmbogăţîndu-se aşa Osfentistlav, au mers cu cumnatu-său, Ţaca, în Bulgaria şi lezne l-au aşezat în Trinov, pentrucă Smilţ, craiul cel de Noga pus, încă lezne au lăsat schyptrul lui Ţaca[1].

În anul acesta au murit şi Fennéna, crăiasa Ungariei şi muierea lui Andreiu al treilea [2].

---

[1] Pachymer et Possinus, ll. cc. [2] Timon in *Epitome chronologica*, f. 41./

437 **Anul 1295.** Fiind acuma Osfentistlav şi bogat şi în mare cinste la cumnatu-său, Ţaca, din zestrea muerei, cu atîta mai lezne au putut trage la sine pre mai mulţi din lăcuitorii Bulgariei, cu cît era el mai aproape de dînşii cu amestecarea sîngelui, căci tatăl său, Gheorghie Tertere, era coman, adecă român din Moldova de-acum, iară mumă-sa, búlgară, şi lăcuitorii Bulgariei era, cum am zis la anii trecuţi, bulgari sau români. Pre aceştea aşadară lezne i-au şi tras în partea sa; carea făcîndu-o, pre Ţaca l-au prins şi l-au pus la închisoare, pînă la o vreme, — iară pre tătarii lui au început a-i tăia [1].

Carol Martéll, tatăl lui Carol Robert, carele, din îndemnul patriarhului Romei, se încoronase craiu Ungariei — ci afară de Ungaria — împrotiva craiului celui adevărat, a lui Andreiu al treilea, încă în anul de-acum au murit [2].

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 3, *De Andronico seniore Palaeologo aug.*, cap. 26. [2] Madius, f. 637; Lucius Dalmata, f. 303.

Anul 1296. Osfentistlav în anul de-acum au trimis nişte jídovi de au sugrumat pre Ţaca în temniţă, unde era închis, şi pre Ioahim, patriarhul Trinovului, încă l-au aruncat de au murit, pentrucă avea prepus despre dînsul că vrea se închine ţeara tătarilor. Cu acestea s-au făcut deplin craiu Bulgariei.

Iară împăratul Andrónic Paleologul cel mai Bătrîn văzînd cum cură lucrurile în Bulgaria, întru aceaia se sîrguia cum ar putea da craiu bulgarilor pre Mihail, fiiul Mariei şi al lui Constantin, craiului celui înainte de Lahana, că şi unii dintre bulgari voia aceasta, dară prea slăbise oastea lui Tuctai în bătaia cu Noga, în carele avea toată nădejdea, ca în cel ce era mare protivnic lui Osfentistlav[1].

438 Andreiu al treilea, craiul Ungariei, tot întru acesta/ an s-au însurat a doaoa oară, luînd pre Agnes [2]. Prea vestitul Cornides [3] încă aduce un hrisov al craiului Andreiu al treilea, care sună aşa :

„Noi Andreiu, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, facem înştiinţare tuturor, cărora se cuvine, prin rîndul acestora, cum că noi socotind credinţa şi vrednicia şerbirei lui Ioann, fiiului lui Mícola din Călata, tributul, carele s-au obicinuit a se lua din vechime în satul lui, ce se chiamă Oşorheiu, care tribut pînă acuma l-au luat cu puterea voivodul Roránd, precum se zice, i-l întoarcem şi dăm îndărăpt aceluia Ioann, luîndu-l de la numitul Rorand voivodul, ca se-l aibă cu plină cădinţă acelaş Ioann, precum se cunoaşte că l-au avut din vechime; şi voim ca aceasta să se vestească prin tîrgurile de ţeară. Dată în Buda, joi, înaintea Sîngeorzului, în anul Domnului 1296."

Cum că Micúla au fost român de neam, numele încă-l arată, aşadară cei dintrînsul prăsiţi n-au la ce se lepăda de români.

---

[1] Pachymer, l. c. [2] Han, p. 127; Timon in *Epitome chron.*, f. 41. [3] Daniel Cornides, *Mss. dipl.* tom. 1, p. 231.

Anul 1297. Împăratul Andronic cel mai Bătrîn, în anul acesta au trimis pre Mihail III, fiiul craiului Constantin, în Bulgaria, dară cei ce-l chiemase nu l-au putut aşeza în Trinov, fiind acolo craiu Osfentistlav, ci numai pre dinafară îmbla ca şi un privat [1].

Lui Andreiu al treilea încă nu bine i-au curs lucrurile în Ungaria, în anul de-acum, pentrucă unii dintre boierii țerei au năzuit la Bonifatie al optulea, papa de la Roma, şi ş-au cerut alt craiu [2].

---

[1] Pachymer, l. c. [2] Thuroczius, f. 154; Ranzanus, f. 374; Bonfinius, f. 307.

Anul 1298. Smilț, despre carele am zis la anul 1292 că s-au pus de Noga, craiu Bulgariei, în locul lui Tertere, era, în tîmpul acesta, 439 cel mai de frunte om în Bulgaria,/ căci avea ginere pre Eltimér, iară Eltimer avea cumnați din doao surori ale sale pre Gheorghie Tertere craiul, tatăl craiului Osfentistlav, şi pre Radostlav, carele fusese ca un sevastocrátor în Bulgaria, mai nainte de a cuprinde Țaca şi Osfentistlav Bulgaria, dară apoi s-au stricat cu totul şi au fugit la împăratul Andronic cel mai Bătrîn. Vrînd acuma împăratul se aşeze pre Mihail, fiiul lui Constantin, craiu în Bulgaria, cum s-au zis la anul trecut, pre Radostlav acesta l-au trimis cu oaste asupra lui Osfentistlav, dîndu-i povățuitori pre mai mulți dintre curtenii săi. Mergînd aceştea, Eltimer, despótul Crunului, care loc se ținea de Bulgaria, le-au eşit înainte şi învingîndu-i, au prins pre Radostlav cu 13 curteni împărăteşti şi scoțînd ochii lui Radostlav, l-au trimis la soru-sa, muierea lui, în Thessalonica. Iară pre cei 13 curteni i-au dus la craiul Osfentistlav, în Trinov [1].

Iară Andreiu al treilea, din boierii carii năzuise la papa de la Roma, cum s-au arătat la anul trecut, pre vro cîțva i-au sîrgunit în anul de-acum din Ungaria, cum mărturisesc Ens [2] şi Deserichie [3], căci ce scrie Bonfinie [4], că craiul Andreiu au răbdat şi înghițit toate, nu e de a se crede.

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 3, *De Andronico seniore*, cap. 26. [2] Ens, p. 72. [3] Desericius, part. 2, f. 128 seq. [4] Bonfinius, f. 307.

Anul 1299. Pe craiul Bulgariei Gheorghie Tertere, împăratul Andronic cel mai Bătrîn, după ce au văzut cum merg lucrurile în Bulgaria, l-au fost pus supt pază. Drept aceaia Osfentistlav, în anul de acum, înturnînd împăratului pre cei 13 curteni, carii era prinşi, au rescumpărat pre tatăl său, dară crăimea nu i-au datu-o, fără numai o cetate, ca se poată trăi domneşte întrînsa[1].

Despre Stefan, craiul Serbiei, iarăş la acesta an, aşa scrie Nichifor Gregora [2]: „Craiul Serbiei, prin solii săi, cerea pre Evdochia (sora împăratului Andronic celui mai Bătrîn) muiere şie, ca se facă 440 pace vecinică/ cu romeii. Pentrucă era puternic şi nu înceta a turbura lucrul romeilor, despre o parte cuprinzîndu-le cetățile, despre alta prădîndu-le ținutul. Lucrul acela în mare grijă au băgat pre împăratul, întîiu, că pretenşugul craiului îi era de mare folos, a doaoa că Evdochia nici a auzi vrea despre treaba aceaia, a treia, că căsătoria aceaia ar fi a patra. Pentrucă craiul cu muierea cea dintîiu, fata prințului Vlahiei, trăise vro cîțva ani, apoi trimețîndu-o în patria eii, se căsătorise cu sora muerei fratelui său, desbrăcîndu-o mai nainte de hainele călugăreşti, dară împrotivindu-se beserica triballilor aceii fără de lege căsătorii, după multă vreme pre aceaia încă o lepădase, şi-şi luase a treia muiere, pre sora lui Osfentistlav, prințului Bulgariei. Şi nu avusese prunci din tute trele muierile acestea, ci potolindu-se dragostea şi cătră aceasta, mai luminată cumnăție cerca. Deci nepriimind Evdochia căsătoria aceaia, iară el în tot typul rîvnindu-o şi cu reu încă lăudîndu-se, împăratul, de silă, l-au înştiințat despre Simónida, fata-sa, carea îmbla întru al cincilea an, ca se-o ducă şi se-o crească la el, pînă cînd va fi de măritat."

Aşişderea scrie Pahymer [3], numai cam pre larg, ci eu nu poci otărî, prin Vlahia de Gregora aduse înainte, carea trebuie să se înțeleagă, cea de-acuma, carea sa chiamă şi Țeara Muntenească, au Vlahia-cea-Mare, ce se zice şi Mogléna? pentrucă, după 24 de ani, adecă la anul 1323, Țeara Muntenească, de Ioann Cantacuzen [4] se chiamă Ungrovlahia. De cumva prin Vlahia lui Gregora se înțelege Țeara Muntenească, prinț întru aceasta, pre acele vremi, au fost Dan I, fiiul lui Radul Negru. Vezi anul 1258.

Bonifatie al optulea, papa de la Roma, încă nu s-au aşezat pînă ce n-au numit în anul de-acum, în locul lui Andreiu al treilea, craiu Ungariei, pre Carol Robért, în vîrstă numai de 11 ani [5].

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 3, *De Andronico seniore Palaeologo aug.*, cap. 26; Petrus Possinus in *Indice chronologico Pachymeriano*. [2] Nicephorus Gregoras,

tom. 1, p. 124 seq. [3] Pachymer, tom. 2, p. 185 seqq. [4] Ioannes Cantacuzenus tom. 1, p. 109. [5] Thuroczius, f. 154; Ranzanus, f. 374; Bonfinius, f. 307; Sigler, f. 54./

441 **Anul 1300.** La anul acesta aşa scrie Anonymul românesc [1]: „4. Stefan Vodă Mailát, leat 1300, la *Letopiseţ* nu iaste, iară la hronica stăpînitorilor sirbeşti îl arată că la acest văleaţ domnind au făcut cetatea Făgăraşului". Ci Haner [2] zice că cetatea Făgăraşului s-au făcut prin orînduiala lui Ladislav, voivodului din Ardeal, la anul 1308.

[1] Anonymus Valachicus, cap. 44. [2] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, periodi 11 § 203.

Anul 1301. La anul de-acum aşa scrie Pahymer [1] despre despotul Mihail Angel, ginerele împăratului Mihail Paleologului, tatălui lui Andronic celui mai Bătrîn: „Întru aceaia Mihail, murindu-i muierea cea dintîiu, carea fusese soră împăratului (Andronic celui mai Bătrîn), ş-au aruncat ochii la fata lui Tertere, carea, precum am zis, se despărţise de craiul Serbiei şi învoindu-se la olaltă, o-au luat şie muiere, ne împrotivindu-se împăratul, şi beserica după aceaia întărind căsătoria, ba, după ce o-au luat şi au avut prunci cu dînsa, mai tîrziu déspină încă o-au făcut, căci el mai de demult era despot".

Carol Robert încă venind în Dalmaţia, în anul de-acum, numai cît s-au uns craiu Ungariei prin mitropolitul din Strigon, din porunca papei Bonifatie al optulea, că să se încoroneze n-au îngăduit craiul Andreiu al treilea. Iară pre Andreiu al treilea l-au otrăvit duşmanii[a] şi aşa s-au stîns cu dînsul şi în dînsul toată partea bărbătească în neamul lui Arpad [2].

[1] Georgius Pachymer, lib. 4, *De Andronico seniore*, cap. 13. [2] Thuroczius, f. 154; Bonfinius, f. 313, seq.; Ranzanus, f. 374; Timon in *Epit. chron.*, f. 42.

---

[a] Cu anul 1301 începe perioada de interregn, care va dura pînă în anul 1308, cînd se va încorona ca rege al Ungariei Carol Robert de Anjou. Luptele pentru coroana Ungariei reprezintă o perioadă de anarhie, care a dus la consolidarea puterii marilor feudali şi, în acelaşi timp, a favorizat întărirea formaţiilor politice româneşti de la sud de Carpaţi şi întemeierea Ţării Româneşti.

Anul 1302. După moartea lui Andreiu al treilea, ungurii, carii nu ţinea cu Carol Robert, au agiuns la Venţeslav, craiul Bohemiei, strănepotul lui Bela al patrulea, şi l-au chiemat se le fie craiu, dară acesta n-au priimit crăimea [1], ci le-au dat pre fiiul său, Ladislav al cincilea,/ 442 pre carele l-au şi încoronat în anul acesta arhiepiscopul din Colocea în Alba-Crăiască [2], în vîrstă de 13 ani [3].

[1] Ranzanus, f. 375; Reva, *Centur.*, f. 19; Timon in *Epit. chron.*, f. 42. [2] Bonfinius, f. 314; Ranzanus, l. c.; Thuroczius, f. 155. [3] Bonfinius, l. c.

Anul 1303. Ladislav al cincilea bine că se încoronase craiu Ungariei ci aceaia nemica au folosit, pentrucă pentru pruncia lui, nu era băgat în samă şi pentru cei ce ţinea cu Carol Robert încă era în mare primeşdie. Drept aceaia au venit tată-său în anul de-acum cu mare oaste în Ungaria, şi l-au dus acasă ducînd şi coroana Ungariei cu sine în Bohemia [1].

[1] Thuroczius, f. 157; Bonfinius, f. 314 et Pistorius, f. 765.

Anul 1304. Văzîndu-se cei ce ţinuse cu Ladislav al cincilea înşălaţi de Venţeslav, craiul Bohemiei, tatăl lui Ladislav, au trimis soli în anul de-acum, la Otón, prinţul Bavariei şi nepotul lui Bela al patrulea, se-l chieme se le fie craiu, carele au şi priimit chiemarea. Iară papa Benedict al unsprăzecelea au afurisit pre toţi carii nu vor ţinea cu Carol Robert, ci aceştea încă au afurisit pre papa şi pre toţi carii îl vor asculta pre el [1].

[1] Thuroczius, f. 156 seq.; Bonfinius, f. 315; Ranzanus, f. 375; Timon in *Epit. chron.*, f. 43.

Anul 1305. „Întru aceaia", zice Pahymer [1] la anul de-acum, „Osfentistlav, craiul bulgarilor, sau în izbînda sororei sale, fetei lui Tertere, pre carea o lepădase craiul Serbiei şi luase în locul eii pre

fata împăratului, sau pentrucă se scîrbise pentru prinderea iubitului său cumnat, a despotului Mihail (Angel), bărbatului aceiaş surori şi ţinerea supt pază de împăratul Andronic cel mai Bătrîn, pentru prepusul că vrea se facă rescoală, sau în batjocura împărăţiei, pentru slăbirea oştilor noastre, înflîndu-se cu nădejdea, au năvălit cu arme asupra cetăţilor romeilor, care sînt în marginea de
443 către / Hem şi pre acelea, puţine luînd afară, sau le-au luat cu puterea, sau le-au înteţit să se supună cu condiţii; şi cu atîta nu se vedea a fi îndestulit.... Drept aceaia împăratul s-au grăbit a întări ţerile, asupra cărora socotea că va merge. Afară de acestea, pre fiiul său, avgustul Mihail, l-au trimis în părţile de către apus şi pînă a se face acestea, temîndu-se ca nu cumva să se însoţească cu Osfentistlav, Eltimer, ginerile lui Smilţ şi exarhul Crunului... pre acesta s-au silit a-l trage la sine cu orice fel de daruri, nădăjduind că nu numai nu se va însoţi cu nepotul muerei lui, ci încă va apăra pre romei. — Afară de daruri, lui Eltimer i-au dat din fiscul său sîmbrie pre an şi au pus, carea se-l îndemne, pe soacra lui, muierea Smilţului şi nepoata sa din frate." Vezi şi acelea, care le-am scris la anul 1298.

Oton, prinţul Bavariei, încă atîta s-au lingărit lui Venţeslav, craiului Bohemiei, pînă ce au scos de la dînsul coroana Ungariei, cu carea s-au şi încoronat în anul de-acum, în Alba-Crăiască [2].

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 5, *De Andronico seniore aug.*, cap. 18. [2] Thuroczius, f. 157; Ranzanus, f. 357; Bonfinius, f. 315; Timon in *Epit. chron.*, f. 43; Lucius Dalmata, f. 304.

Anul 1306. Precum scrie Pahymer [1], Eltimer n-au ţinut făgăduinţa cea în anul trecut făcută împăratului Andronic celui mai Bătrîn, ci în anul de-acum s-au însoţit cu Osfentistlav, craiul Bulgariei şi nepotul muerei sale, şi amîndoi multe cetăţi greceşti au prădat şi unele le-au cuprins, nici au încetat de la merşii lor, pînă ce n-au întrat, în 23 de zile ale lui avgust, în ţinutul bulgarilor, cel dincolo de Hem, împăratul Mihail, fiiul lui Andronic celui mai Bătrîn şi tatăl celui mai Tiner şi l-au prădat bătînd mai adese ori pre bulgari.

---

[1] Georgius Pachymer, lib. 5, *De Andronico seniore*, cap. 28.

Anul 1307. Împăratul Mihail Paleologul făcînd pace, cum au putut,
444 cu bulgarii, pre primichérul cel mare/ l-au trimis cu oştile de supt el, se bată cetatea Callíopoiului [1]. Iară Osfentistlav, craiul Bulgariei, murindu-i muierea cea dintîiu, despre carea am cuvîntat la anul 1294, vrea să se căsătorească în casa cea împărătească, ci nu ş-au dobîndit scopul pînă mai tîrziu. Drept aceaia avînd prepus de Eltimer pentru soacra lui, carea mersese în Ţarigrad şi doară şi lucra împrotiva căsătoriei ceii dorite, că şi el ţîne cu împăratul, au luat de la dînsul doao cetăţi prea bune, Iámpoiul şi Lardea, care el le dăruise mai nainte lui Eltimer [2].

Oton, craiul Ungariei, încă vrînd se-şi cunoască ţerile, au mers în Ardeal, ducînd cu sine şi coroana ţerei, unde fu prins de voivodul din Ardeal, Ladislav, şi pînă atunci ţinut, pînă cînd i-au făgăduit, în anul 1308, că se va lăsa de crăime [3]. Coroana încă au remas în mînile voivodului Ladislav, cum se va arăta la anul 1310.

---

[1] Georgius Pachymer, tom. 2, p. 376. [2] Idem Pachymer, *ibidem*, p. 387 seq. [3] Thuroczius, f. 157 seq.; Bonfinius, f. 316; Timon in *Epit. chron.*, f. 43; Sigler, f. 54.

Anul 1308. La anul acesta scrie Pahymer [1], zicînd : „S-au întîmplat de la amîndoi împăraţii de li s-au plinit anii domniei, la cel mai Bătrîn (adecă Andronic) 23, la cel mai Tiner (adecă Mihail) 12, cînd — în partea apusului — Osfentistlav numai aceasta vină băgînd lui Eltimer, că e plecat spre partea împăratului, îi prăda şi lua toate ţerile cîte avea supt sine, nici marginilor romeilor părtinind ceva".

De-abea sosise vestea la Roma despre nenorocirea craiului Oton, şi papa Climent al cincilea toată sîrguinţa sa întru aceaia o-au pus, ca, pre Carol Robert, carele de la anul 1299 numai cu nume.

le fusese craiu Ungariei, se-l facă craiu deplin [2]. Drept aceaia îndată au şi trimis pre cardinalul Gentil la unguri, carele au agiuns în Ungaria în 27 noemvrie al anului de-acum [3].

[1] Pachymer, tom. 2, p. 393. [2] Thuroczius, f. 158; Bonfinius, f. 316. [3] Peterfi, *Concil. Hung.*, part. 1, f. 150.

445 **Anul 1309.** După ce au venit în Ungaria, în anul trecut, cardinalul Gentil, în tot typul s-au sîrguit ca se/ aducă pre ţereni la aceaia, ca se priimească pre Carol Robert şie craiu; ci la puţin au mers cu frumosul, aşa se împărăchease între sine supuşii Coroanei Ungare. Pentru aceaia au fost silit Gentil a-i afurisi pre toţi carii nu vor asculta, carea afurisanie s-au vestit în Buda, în 8 maiu al anului de-acum [1].

Tot la acesta an scrie şi prea vestitul Enghel [2], precum urmează: „Domnul Ghebhardi în *Istoria românilor*, pretutindenea, dară mai ales în cartea 4, pagina 284 (vorbind despre Bessarab Vodă), n-ar fi trebuit se urmeză pre Lúccari din Raguza. Ce ştie necriticul raguzan despre lucrurile românilor? Vlaico, fiiul lui Radul, ca un prinţ al Valahiei, şi fata lui, Slava, ca muierea lui Stefan Uroş, nici au vieţuit pre pămînt. Vlaico lui Luccari iaste Ladislav, voivodul Ardealului, pre a căruia fată, la anul 1309, o-au avut muiere Stefan Milutin. Vezi *Istoria Ungariei*, cartea 3, p. 244. Mutări ca acestea şi anahronísmuri nu sînt lucruri noao la Luccari."[a] Pînă aci prea vestitul Enghel, despre carele bine am scris la anul 1284 că nu descurcă, ci încurcă toate, pentrucă şi aci, vrînd se arete că Luccari iaste necritic şi anahronist, pre sine a fi aşa, cum vorbeşte despre alţii, chiar se arată, ba, ce e mai mult, se arată pre sine că nu-şi aduce aminte ce au scris de la o pagină pînă la alta, căci zice aci că Vlaico, ca prinţ Valahiei, şi fata lui, Slava, ca muierea lui Stefan Uroş, nici au trăit pre pămînt, tătuşi cu doao pagine după aceaia, el însuş mărturiseşte că Vlaico, prinţul Valahiei, au fost socru lui Stefan Uroş, de pe fata sa, Ilina, pre carea nu trebuia se-o numească Ilină, ci Slavă, pentrucă aşa o numeşte şi Dufrésne [3], precum se va arăta la anul 1360. Nu trebuia aşadară judecat Luccari, ci mai bine urmat.

---

[a] Observaţia lui Engel este judicioasă atunci cînd îl face pe Vlaicu, Ladislav, pentru că Gebhardi îl confundă pe Vlaicu, domnul Ţării Româneşti (1364— circa 1377), cu voievodul Transilvaniei din anul 1309. Şincai însă are dreptate cînd dovedeşte că se contrazice asupra existenţei lui Vlaicu.

[1] Thuroczius, f. 158; Bonfinius, f. 316; Peterfius, *Concil. Hung.*, part. 1, f. 156. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, pag. 151. [3] Carolus Dufresne seu Ducangius, *De familiis Serbicis et Dalmaticis*, nro. 63.

446 **Anul 1310.** La atîta agiunsese în anul de-acum Carol Robert,/ cît alta nu-i lipsea, fără numai să se încoroneze, ci coroana Ungariei se ţinea oprită de Ladislav, voivodul Ardealului. Ca şi aceasta să se poată căpăta la mînă, cardinalul Gentil au afurisit pre Ladislav voivodul, de nu-o va da [1], carele drept aceaia o-au şi dat supt forma carea urmează şi se aduce de Cornides [2], aşa sunînd:

„Noi, Ladislav, voivodul Ardealului şi comitul de Zónuc, prin rîndul acestora, facem înştiinţare tuturor cărora se cuvine, că din ceasul şi zioa această mare, pre domnul Carol, din mila lui Dumnezeu craiu Ungariei, îl cunoaştem şi-l priimim în firesc şi legiuit domnul nostru şi priimim ca lui cu cădinţă se-i slujim, ca unui domn al nostru, în propria persoană şi în toate frăţiile noastre, care vor voi se priimească sfatul nostru şi se stăm lîngă dînsul întru toate, cu ajutoriul şi cu puterea, cîtă vom avea şi avem; şi atingînd lemnul făcătoarei de viaţă crucei Domnului, în mînile cinstitului părintelui domnului Thomei, arhiepiscopului Strigonului, am făgăduit pre credinţă că măcar cînd va vrea domnul nostru craiul, se vină la părţile acelea, unde vom fi noi, cu toată cinstea şi sfiala, precum se cuvine domnului nostru, îl vom priimi şi fără de vreo primeşdie i-om sluji cu credinţă. Şi coroana crăimei lui, la zioa pusă, pre opt zile ale sîntului Ioann Botezătoriului, i-o vom duce îndărăpt, sau de cumva acelaş domn al nostru, mai nainte de terminul zis, măcar cînd ar veni cătră părţile Ardealului, însuş lui i-o vom da şi întoarce; ci aşa, ca în zioa aceaia se-i dăm cererile noastre şi se cerem prin darul crăesc ca pre noi se ne iubească şi se ne dăruiască, precum se cuvine mărirei crăeşti. Iarăş i-am făgăduit că-i vom întoarce şi lăsa baia de argint din Rodna, comitatul ... comitatul de Schybún, comitatul secuilor, satele Déej, Cluş

și Zehéli (doară Zlacna), cu deregătoria cămerei, carea au obicinuit a se ținea în numitele sate. La care, că se vor tare ținea și face prin numitul Ladislav voivodul, ne legăm : Omodeu palatinul, magistrul Dominic, supt pedeapsa jurămîntului strîmb, supt făcătoriul de viață lemn al crucei Domnului, împreună cu numitul Ladislav voivodul, cinstitului părintelui domnului Thomei, arhieppului din Strigon, și cucernicului bărbat, fratelui Dionysie, léctorului din cinul fraților minoriți, penitențiarului și capellanului cinstitului
447 părintelui și domnului fratelui Gentil,/ din mila lui Dumnezeu cardinalului dintre preoții ai besericei sîntului Martin din munți, solului apostolicesc, jurînd de față. Întru a căruia lucru mărturie și tărime de pururea, am făcut să se întărească cartea aceasta cu pecețile : a mea și ale numiților palatinului Omodeu și magistrului Dominic. Dat în Seghedin, joi după dumineca Iudica, în anul Domnului 1310.“

Așa căpătînd coroana Carol Robert, s-au și încoronat în Alba-Crăiască, în 28 avgust al anului de-acum[3].

Cîte smintește Bonfinie vorbind despre încoronarea lui Carol Robert, le arată Haner[4], nici e minune că greșește Bonfinie, căci au fost strein și au scris despre Ungaria mai mult pentru bani decît pentru adevăr.

---

[1] Thuroczius, f. 158; Bonfinius, f. 316 seq. [2] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, pag. 520. [3] Bonfinius, f. 317; Thuroczius, l. c. [4] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, periodi 11 § 206, nota h.

Anul 1311. În anul acesta au dat craiul Carol Robert hrisovul care va urma lui Ioann, fiiului lui Géubul, din carele s-au prăsit Betlenești. Cum că Geubul au fost român, numele lui încă-l arată. Iară hrisovul, la Cornides[1] sună așa : „Noi, Carol, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei ș.c. prin acestea înștiințăm pre toți cărora se cuvine că noi, pentru credința și vrednicile șerbiri ale lui Ioann, fiiului lui Geubul din Bistriță, care ne-au arătat, cu toată căldura credinței, în multe fapte și ne arată, satul ce se chiamă Pettendorf și iaste între Iad și între munți, în comitatul Bistriței, care sat iaste crăesc și se ține de dăruirea crăiască, l-am dat, cinstit și dăruit numitului Ioann, cu toate veniturile și folosurile și prin dînsul, moștenilor lui și următorilor moștenilor lui, ca cu cădință de pururea și cu pace se-l țină, aibă și moștenească, făgăduindu-i că, cît se va aduce scrisoarea aceasta la noi, îndată vom întări dăruirea aceasta a noastră, cu privileghionul nostru. Dat în Buda, la începutul Păresimei, în anul Domnului 1311.“

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, pag. 40./

448 **Anul 1312.** Măcarcă Carol Robért era încoronat craiul Ungariei, tătuși avea destui vrăjmași ascunși și apriați, pentrucă fusese cu sila dat craiu prin papa de la Roma. Între cei apriați, cel mai cumplit dujman al lui era Matheu din Trencín, pentrucă avea foarte mulți cu sine, ci pre acesta încă l-au învins și așezat în anul de-acum[1].

---

[1] Thuroczius, f. 159 seq.; Bonfinius, f. 317; Reva, *Centur.*, f. 21.

Anul 1315. La anul acesta iarăș frumos hrisov vine despre luminații comiti Vaș, despre carii am scris și la anul 1230. Hrisovul acesta se află la Copi[1] și sună așa : „Noi, fratele Nicolae, din mila lui Dumnezeu, arhimandritul mînăstirei din Cluș și tot conventul locului aceluia, facem înștiințare prin rîndul acestora tuturor, cărora se cuvine, pentru aducere aminte, cum că Ioann, fiiul lui Toșnaci (Tosnach) despre o parte, Ioann, fiiul lui Emic și Iacob, fiiul lui Ciama (Chama), pentru sine și pentru comitul Nicolae, castellanul din Ciceu, despre altă parte, dinpreună cu omul nostru, carele au fost trimis mărturie, ne-au spus cu gura că într-un sat al lor, carele se chiamă Vașúntelche și iaste în comitatul Dăbîcei, din commun sfatul și voința lor, așa s-au împărțit între sine : că tot satul Vașuntelche, fiind de față mărturia noastră și oamenii măritului bărbat Nicolae, voivodului Ardealului și comitului de Zonuc, Lorand, fiiul lui Artólf, și Giula, fratele lui, și Ioann, fiiul lui Martin, solgăbiráele din comitatul Dăbîcei, l-ar fi împărțit în trei părți asemene, deschilinîndu-le de laolaltă prin metele și

marginile mai în gios scrise. Din care doao părți, de către resărit cu toate folosurile și veniturile lor, ar fi venit și remas lui Ioann, fiiului lui Toșnaci, și moștenilor lui, ca se le țină și aibă de pururea, iară ceaialaltă a trea parte, carea iaste de către apus, așișderea cu toate folosurile și veniturile eii, ar fi venit fiilor lui Emic și lui Iacob și moștenilor lor, ca se-o moștenească, ţină și aibă cu cădință
449 de pururea. Iară metele, cu care se osebesc părțile/ de laolaltă, precum ne-au spus numiții părtași și omul nostru, în rînd așa se osebesc : că începe întîiu de la partea de către apus, preste trei mete mari, de demult și căpetenești, dintră care una osebește de la satul ce se chiamă Șucócna (Sec), alta de la Buziáș, și a treia iaste meta lor; de-acolo iase către resărit oblu și vine la o metă de pămînt, ce iaste într-un loc berc, de-aci se sloboade oblu și începe așișderea o metă, ce iaste pusă într-un deluț; de-unde pogorînd tot întracolo, vine la o metă, ce iaste în pămînturile cele de arat, și tot oblu se mai pogoară și vine la un izvor, lîngă care sînt doao mete, una veche și alta noao, prin părăul acela mergînd, împreună alte doao mete în capul satului, de-acolo se întoarce spre ameaz și în mișlocul satului împreună o metă și din metă în metă mergînd în mișlocul satului împreună trei mete și încă mergînd într-acolo, vine la o metă, carea iaste înaintea căsei preotului; de-acolo se sue la dîlmă și vine la o metă, ce iaste lîngă cale; de-acolo se sue pe dîlma aceaia și vine la o metă, carea iaste pusă la arburi, de-unde mai suindu-se pînă în vîrful dîlmei, vine la trei mete căpetenești, dintre care una se numește Lucașár, carea desparte de la pămîntul Púlin și acolo se sfîrșește.

Afară de acestea s-au legat numiții părtași ca niciodată se trebue sau se poată zisa împărțire vrunul dintrînșii a o strica sau a o chiema înapoi. Iară de cumva o-ar strica sau chiema înapoi, numitul comitul Nicolae Vaș, numiții săi Ioann și Iacob se fie detori a-l sili și a-l stringe ca se-o țină. Mai încolo numiții Ioann și Iacob, și despre partea sa și despre partea comitului Nicolae, s-au legat că lui Andéca și lui Petru, fiilor lui Ioob, în pîra carea o-au împrotiva numitului Ioann, fiiului Toșnaci, nu le vor fi întru ajutoriu nici cu sfatul, nici cu părtinirea, nici cu banii lor.

Încă ne-au mai spus acelaș om al nostru că fieștecarele dintre numiții părtași, partea sa, carea o-au avut mai nainte, au
450 făcut se-o reîmble de la părțile pămînturilor/ celor vecine, prin metele cele mai de demult, fiind de față omul nostru și oamenii domnului voivod, cei mai în sus numiți, cu unii dintre lăcuitorii satelor Țaga și Sîntioana și cu alți vecini și cometanei; și despre reîmblare și îndreptare nu s-au aflat vreun contradictor (împotrivitoriu), mai ales ne-au spus noao, omul nostru, că numiții oameni ai domnului voivod, fiind el de față, pre toți vecinii și cometaneii i-au oprit, după legi, de la cuprinderea și luarea roadelor și folosurilor numitelor porții. Dat în Clúșmonóstra, a trea zi după serbătoarea S. Mărturisitoriului Martin, în anul Domnului 1315.“

Iară Osfentistlav, craiul Bulgariei, carele pururea, ziderea și năcăjea pre romei, pentrucă nu vrea împăratul Andronic Paleologul cel mai Bătrîn se-i dea muiere pe vruna din semînța cea împărătească, voind acuma pacea, pre Ioann, patriarhul Țarigradului cel măzălit, pre carele îl robise împreună cu cei din Sozópoiu, l-au trimis iarăș pentru acela lucru la împăratul, ci acuma încă n-au dobîndit ce poftea, tătuși au dobîndit nădejdea, carea s-au plinit la anul 1318, și el încă au îngăduit romeilor de au purtat atîtea bucate, din Bulgaria în Țarigrad, unde era mare foamete, de cîte au avut op[2].

---

[1] Copi, *Mss.*, tom. 31, pag. 101. [2] Georgius Pachymer, tom. 2, pag. 438.

Anul 1318. Încă în anul 1315 murise Maria, muierea cea dintîiu a craiului Ungariei, Carol Robert, în locul căria, în anul de-acum, au luat pe Beátrix[1].

Osfentistlav, craiul Bulgariei, după multă rîvnă și așteptare, încă ș-au dobîndit pofta, în anul acesta, să se însoare în semînța Paleologilor, căci scrie Gregora[2] : „Împăratul Mihail, din Maria, muierea sa, carea era armeancă, au avut doao fete, pre Anna și pre Theodora; pre Anna o-au măritat după Thoma, prințul Epirului și Etoliei — Theodora s-au măritat după Osfentistlav, craiul Bulgariei“. Așișderea scrie Ioann Cantacuzenul[3].

Ci craiul Ungariei, Carol Robert, au dat un privileghion sasilor
451 din scaunele Mediașului și ale/ Șéicilor, care se află la Cornides[4] și sună așa :

„Carol, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, ş.c. tuturor creştinilor, aşa celor de-acum ca şi celor viitori, carii vor vedea scrisoarea aceasta, sînătate în Cel ce dă sînătatea. Mărimea crăiască aşa trebue se ia sama la toate trebile şi folosul crăimei sale, ca neamurile eii supuse, se crească cu numerul şi credinţa şi să se mîngăe cu darurile mai marilor săi. Drept aceaia voim se vină la înştiinţarea tuturor, prin rîndul acestor cărţi, că vrînd noi folosul iubiţilor noştri sasi din Mediaş, Şeica şi Şadşeica, şi acelor ce se ţin de dînsele, voim ca ei, în vremile noastre, cu numerul norodului să se înmulţească şi se trăiască în pace şi în linişte; drept aceaia din sfatul prelaţilor şi al baronilor crăimei noastre, rînduim ca aceste daruri şi slobozenii se aibă, adecă, ca sasii din scaunul Mediaşului, al Şeicei şi al Şadşeicei, şi toţi, carii se ţîn de scaunele acelea, se fie mîntuiţi şi slobodzi de a se oşti împreună cu noi; iarăş îi scutim de darea zăhărelei şi sălaşurilor, ci tătuşi supt această condiţiă, ca aceiaşi sasi din Mediaş, Şeica şi Şadşeica, şi toţi, carii ori cum se ţin de scaunele acelea, în fieştecare an, pre la serbătoarea S. Martin Mărturisitoriului, se fie detori a ne da 400 de marce de argint de cel bun şi fin, cu măsura Sibiiului, fără de vreo mîntuinţă. Voim şi aceasta, ca în judecăţi şi pîri, acela obiceiu şi cădinţă se aibă, care le au sasii din Sibiiu. Întru a cărora aducere aminte şi tărime de pururea, aceste cărţi le-am dat pecetluite cu duplicată pecetea noastră. Dat prin mînile cucernicului bărbat, magistrului Ioann, prepositului besericei din Alba, viţe-cancellariului curţei noastre şi protopopului de Chicheléu, iubitului şi credinciosului nostru, în anul Domnului 1318, ş.c.“

---

[1] Thuroczius, f. 160; Pistorius, f. 766; Bonfinius, f. 318. [2] Nicephorus Gregoras, tom. 1, pag. 174. [3] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, pag. 10. [4] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, pag. 3.

452 Anul 1320. Murind şi a doaoa muiere a craiului/ Carol Robert, în anul de-acum, au luat a treia, pre Elisaveta, carea au fost de neam, după Madie[1] şi Turoczie[2], polonă, iară după Ritie[3], bohemă; Elisaveta aceasta au fost muma lui Ludovic celui dintîiu şi au trăit pînă la anul 1380, precum scrie Paul de la Paul[4].

Ioan Filştih[5] despre Valahia aşa scrie: „I-au urmat lui Negru Vodă, în anul 1320, Vailádo, precum zice Hórnie în *Arca lui Noe*, pag. 428. După acesta au domnit Radu cel mai Bătrîn şi fiiul lui, Radu cel mai Tiner, pre carele l-au scos din domnie Mircea Vodă.“ Ci, precum am arătat la anii 1215 şi 1239 şi se va mai arăta la anii 1329 şi 1330, aceasta e numai bîrfeală.

Gheorghie Ieremia Haner în cartea despre craii Ungariei foarte multe hrisoave aduce, care la alţi avtori la olaltă nu se află, tătuşi hrisovul voivodului Thoma, din anul de-acum, nu-l pomeneşte; pentru ce? el au ştiut; ci eu nu-l poci trece, pentrucă cuprinde în sine o întîmplare, care nu e de a se tăcea. Hrisovul acesta se află la Cornides[6] şi sună aşa: „Noi, Thoma, voivodul Ardealul şi comitul de Zonuc, prin rîndul acestora, facem înştiinţare tuturor, cărora se cuvine, că, după ce s-ar fi rădicat toţi sasii din Ţeara Ardealului orbeşte şi dujmăneşte în coantra puterei domnului craiului nostru şi prin aceaia ar fi căzut în necredinţă, comitul Henninghie din satul lui Petru, rădicînd steag şi adunînd mulţime de sasi ca un prinţipuláriu al lor, ar fi cercat pre comanii domnului craiului nostru, pre carii i-au fost trimis domnul craiul nostru întru ajutoriul nostru şi s-ar fi bătut cu dînşii şi vrînd Dumnezeu şi cu ajutoriul sîntei coroni, aceiaşi comani ar fi dobîndit biruinţă împrotiva lor, şi numitul comitul Henninghie în bătaia aceaia ar fi fost ucis cu sabia şi prin aceaia ar fi căzut în necredinţă împrotiva maestatei crăeşti, şi pentru o necredinţă aşa de mare a lui, toate moşiile lui, aşa satele, ca şi pămînturile arătoare, fînaţele, rîturile, morile, căsile şi bunurile mişcătoare şi nemişcătoare ni li-ar fi dăruit
453 noao,/ ca pururea se le moştenim, ţinem şi avem, noi văzînd credinţa şi şerbirile lui Nicolae, fiiului lui Salomon şi ale lui Nicolae, fiiului lui Daniil, ale fraţilor mai adeseori numitului comitului Henninghie, care ni le-au arătat pînă acuma şi ni le vor arăta de-aci înainte, moşiile mai sus zise, satele, pămînturile arătoare, fînaţele, rîturile, morile, căsile şi bunurile mişcătoare şi nemişcătoare, care ni s-au dat prin numitul craiul nostru şi dăruit de pururea, numiţilor nepoţilor numitului comitului Henninghie, pentru 200 de marce de argint curat, le întoarcem, ca cu plină cădinţă se le moştenească, ţină şi aibă, precum le-au moştenit mai nainte mai sus numitul

comitul Henninghie, împunînd tăcere tuturor frăţiilor numitului comitului Henninghie şi altora, carii, măcar cum ar vrea să se pîrească şi legiuiască pentru moşiile acelea, fiindcă numiţii nepoţi moşiile acelea le-au cumpărat cu bani de la noi, precum am zis. Întru a căruia lucru pomenire şi tărime de pururea, dăm acestea, întărite cu pecetea noastră. Dat în Deva, sîmbătă după Paşti, în anul Domnului 1320.“

---

[1] Madius, f. 644. [2] Thuroczius, f. 160. [3] Ritius, f. 846. [4] Paulus a Paulo, f. 723. [5] Ioannes Filstich in *Schediasmate historico.* [6] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 236.

Anul 1321. La anii 1230 şi 1315 am adus doao hrisoave, ce se ţîn de pre luminată familia comitilor Vaş; la anul acesta aduc alte doao, din care foarte mult se reschiră istoria Ardealului de pre tîmpurile acestea; cel dintîiu hrisov se află la Cornides[1] şi sună aşa :

„Noi, Thoma, voivodul Ardealului şi comitul de Zonuh, facem înştiinţare tuturor cărora se cuvine, că pentrucă comitul Nicolae, fiiul lui Emíc, mai nainte castellanul Ciceului, în semnul credinţei sale, ca se dobîndească graţia domnului craiului nostru, castelul Ciceu numit, care pînă acuma l-au ţinut pentru fiii voivodului 454 Ladislav, acum / domnului craiului nostru i l-au întors în persoana noastră, pentru aceaia ştiind voia domnului craiului nostru despre partea aceasta şi urmînd orînduialelor noastre, care le-am avut cu dînsul, nişte moşii sau sate Suhutárd, Ţeaga şi Sas-Silvăş chiemate, însuş comitului Nicolae şi printrînsul moştenilor lui, le dăm de pururea şi făgăduim că vom lucra la domnul craiul nostru, ca printrînsul încă să se întărească dăruirea aceasta, ca se fie de pururea şi nechiemăcioasă înapoi, ce, de n-am putea dobîndi, în persoana domnului nostru, îi vom da atîtea şi asemene moşii, din moşiile noastre cele de uric.

Iarăş încredinţîndu-ne domnului nostru, toate moşiile comitului Nicolae, şi cele de uric şi cele cîştigate, i le întoarcem şi dăm înapoi şi, de-ar fi măcar de cine cuprinse, am face ca să se chiame înapoi, prin domnul craiu şi să se ţină pentru el şi moştenii lui pururea.

Iarăş o parte a moşiei sale, ce se chiamă Sîntul Jude, carea acuma nu iaste a lui, ci a altora, în persoana domnului craiului nostru am vrut se-o dobîndim comitului Nicolae şi se i se dăruiască de pururea, tătuşi ca se nu se facă cu paguba altuia, ceialalte părţi, domnul craiul nostru îi va da schimb sau bani, cîţi i se vor cuvini.

Iarăş dăm satul Bonţída cu morile, tributul şi toate folosurile comitului Nicolae, ca de la datul acestora într-un an se lăcuiască întrînsul; şi orînduind, cu puterea domnului craiu, ca se fie ertate toate reutăţile care le-au pătrat acelaş comit Nicolae, pentru ţinerea castellului în ucideri, faceri de reu, aprinderi, stricări de moşii, luări de orice averi pînă acum, fără de pîra şi asuprirea sau a lui sau a ortacilor lui pentru iale.

I-am dat şi aceasta, ca pre şerbii şi iobagii lui se nu-i poată altul judeca, fără numai însuş comitul Nicolae se fie detoriu a face destul, după direptate, celor ce se vor jălui. Iară de se va jălui neştine asupra comitului Nicolae, domnul craiul nostru sau noi vom face dreptate şi nu altul cineva, carele va fi judecătoriu pînă la o vreme.

455 Aceasta încă se nu-o lăsăm, ca feciorii şi următorii / comitului Nicolae, pentru reutăţile tatălui lor se nu se poată osîndi nici prin noi, nici prin judecători, de vor fi întru acelea vinovaţi, care s-au ertat tatălui lor.

Aceasta se nu-o lăsăm, că acestea sînt moşiile acelea, care le zice numitul comitul Nicolae ale sale, de uric : Sîntioana, Bicióul, Coudumátul şi Sîntul Judele; iarăş zice că are în satul Bonţníreş o parte cumpărată, care am făgăduit, precum am zis, că prin mişlocirea craiului nostru, i le vom face de uric, de vor fi chiar ale lui.

Mai pre-urmă am făgăduit şi făgăduim că toate şi fieştecarea din cele mai sus zise, vom face ca să se dea şi să se întărească comitului Nicolae, — pre credinţa noastră şi credinţa magistrului Simon, fiiului lui Mihail —. Dat supt castellul Ciceu, în serbătoarea Tuturor sînţilor din anul Domnului 1321.“

Al doilea hrisov iarăş la Cornides[2] se află şi sună aşa : „Capitulul Besericii Ardealului, tuturor credincioşilor noştri, carii vor vedea pagina aceasta, sînătate în Mîntuitoriul tuturor! Voim se vină la înştiinţarea tuturor, şi celor de-acum şi celor viitori, că venind de față magistrul Nicolae, fiiul lui Emic, ne-au dat privileghionul domnului Carol, luminatului craiului Ungariei, despre moșiile sale, de uric făcut, rugîndu-se ca se-l scriem de nou și se i-l dăm întărit cu pecetea noastră, pentru paza viitoare, care privileghion sună așa :

«Carol, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Gallitiei, Lodomeriei, Cumaniei și al Bulgariei, tuturor credincioșilor noștri, celor de-acum și celor viitori, carii vor vedea pagina aceasta, sînătate în Mîntuitoriul tuturor! Se cuvine maestatei crăești ca se privească cu ochi milostivi la șerbirile cele credincioase ale supușilor săi și se-i aprindă, și pre cei ce ascultă cu credință se-i înzestrează cu moșii, înaltă cu deregătorii și îmbogățească cu daruri crăești, ca alții, prin/ pilda lor,
456 mai lezne să se îndemne la lucruri de vîrtute. De-aci iaste că voim se vină la înștiințarea tuturor că comitul Nicolae, fiiul lui Emic, oarecînd castellanul din Ciceu, credinciosul nostru, lăsînd calea necredinței, pre carea îmblasă, în anii trecuți, împrotiva noastră și înturnîndu-se la cărarea credinței, din rîvna dreptăței, în multe slujbe s-au cunoscut a fi cu cea mai mare dorire a supunerei, și pentru aceaia maestatei noastre foarte au plăcut. Noi, carii din deregătoria priimitei oblăduiri trebue se căutăm cu milostivi ochi la vredniciile fieștecărora, vrînd se facem pre numitul comitul Nicolae părtaș dăruirei noastre și se-l cinstim cu cinstirea dragostei noastre, niște moșii sau sate ce se chiamă Suhutard, Țeaga și Sas-Silvaș, cu cădința, cu carea se țin de dăruirea noastră, cu toate folosurile și veniturile lor, supt metele cele mai de demult și adevărate, întorcînd și dînd înapoi lui, moștenilor lui și următorilor moștenilor lui, toate moșiile cele de uric și cele cu dreptate cîștigate, i le-am dat, cinstit și dăruit, ca se le moștenească, țină și aibă.

Afară de aceasta ertăm și slăbim pururea din osebită grație toate stricările și relele, care le-au făcut numitul comitul Nicolae în uciderі și răniri, pînă cînd au ținut castellul Ciceului. Întru a căruia lucru pomenire și tărime de pururea, dăm acestea, întărite cu înduplicată pecetea noastră. Dat prin mînile alesului bărbat Ioann, prepositului besericei din Alba, supt-cancellariului curței noastre și protopopului de Chicheleu, iubitului și credinciosului nostru, în anul Domnului 1321, al crăimei noastre așișderea 21.»

Noi, drept aceaia, ascultînd cererile lui cele drepte, pe cale și pe lege făcute, și aflînd privileghionul întreg, cu grația și pecetea, nu mînjit, nu ras, nu în vro parte stricat, cuprinderea lui am făcutu-o
457 să se scrie și să se întărească / cu pecetea noastră. Dat în serbătoarea Tăerei-împregiur a D.n.I.Hs., în anul Domnului 1322, fiind preposit Nicolae, cantor Sanct, custód Thoma, protopop de Dăbîca Domínic, și decan besericii noastre."

Din diplomatul acesta, precum și din altele, se vede că Carol Robert n-au numerat anii crăimei sale de la anul 1310, cînd s-au încoronat, ci de la anul 1301, cînd s-au uns craiu Ungariei, măcarcă în zece ani mai dinnainte n-au domnit în Ungaria.

Pînă cînd ținea închis în Țarigrad pre moșu-său, împăratul Andronic cel mai Tiner, Bóesila, fratele lui Osfentistlav, craiului Bulgariei, precum scrie Cantacuzenul[3], au fugit de la dînsul la împăratul Andronic cel mai Bătrîn.

Anul 1322. Lucrîndu-se de pace între împărații Andronici cel mai Bătrîn și cel mai Tiner, Paleologi, precum scrie Cantacuzenul[1] „Osfentistlav, craiul mesilor (bulgarilor), după carele era măritată sora lui Andronic celui mai Mic, au murit de boală, întru al căruia loc au stătut craiu fiiul lui, Gheorghie Tertere". Așișderea scrie și Gregora[2]. Iară Stritter[3] zice : „Ducange, în *Familiile din Dalmația*, pune moartea lui Osfentistlav la anul 1323".

Gheorghie Tertere al doilea, cît s-au făcut craiu, cum scrie iarăș Cantacuzenul[4], îndată au început a bate cetățile romeilor, care era supt muntele Rodope și au cuprins Filippopoiul fără de veste și tocma lezne, fiind unii dintre cetățeni duși cu Andronic cel mai Tiner asupra celui mai Bătrîn, alții culegîndu-și bucatele de pe cîmp.

Craiul Ungariei, Carol Robert, încă au dat în anul de-acum, precum arată Cornides[5], un diplomat arhimandritului și mînăstirei

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 301—303. [2] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 2, pag. 369. [3] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 84.

din Cherţ, prin care dă putere să se ia toate bunurile cele mişcătoare ale lăcuitorilor celor neascultători de arhimandritul din Cherţ,
458 din Créuţ, din Meşendorf, din/satul Sîntului Nicolae, din satul arhimandritului, din muntele sîntului Mihail, din Feldioara, din Colonia, din Hárabaci şi din Cherţul românilor şi să se împartă în trei, dîndu-se o parte arhimandritului, alta mînăstirei, a treia comitului din Sibiiu, ca acesta, sau carele va fi în locul lui, se fie detoriu a apăra mînăstirea, în toate trebile eii.

---

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 105. [2] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 196. [3] Stritterus, *Bulgaricorum*, § 394. [4] Cantacuzenus, l. c. [5] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 130.

Anul 1323. La anul de-acum, Cantacuzenul[1] scrie aşa: „După ce au făcut pacea, împăratul cel mai Tiner au mers în Didymóthic, iară Tertere (Gheorghie al doilea) au prădat tîrgurile de lîngă Odriu. Gonind împăratul pe prădători şi agiungîndu-i în marginea Mesiei, au năvălit fără de veste şi tăind pre unii, pre ceialalţi i-au prins vii, puţini au fugit, ajutîndu-le noaptea, tabăra lor încă o-au jăfuit şi au întors prada... Apoi s-au dus împăratul în Ţarigrad se spună veste bună moşului său.

Încă în Ţarigrad zăbăvea împăratul cel mai Tiner, cînd au murit Gheorghie Tertere cel mai Tiner, craiul Bulgariei, după a căreia moarte cetăţile mesilor, de la Mesemvria pînă la Stilbnu, de bună voia sa s-au supus împăraţilor romeilor, cărora Andronic cel mai Bătrîn le-au dat prefecti aleşi de sine. Boésila, după moartea craiului, celealalte cetăţi ale Mesiei, de la Stilbnu pînă la Cópsin, le-au luat fără de bătae, dîndu-se însele pentru neamul lui, apoi trimeţînd la împăraţi, au făgăduit că împreună cu cetăţile şi cu oştile sale, va fi ascultătoriu de dînşii; drept aceaia i s-au îngăduit să se cheame despotul Mesiei.

Nepotul, din porunca moşului său, stringînd oştile din Vyzántiu şi din Thrachia, s-au dus se bată Filippopoiul. Acolo au mers şi Boesila cu ostaşii săi întru ajutoriul romeilor. Încungiurînd cetatea au isprăvit o nemica, apărîndu-se vitezeşte cei din lăuntru; pentrucă Tertere, după ce au cuprins cetatea Filippopoiul, temîndu-se ca nu cumva se-o ia înapoi romeii cu aceaiaş înşălăciune, că era în marginea amînduror împărăţiilor, aşezase întrînsa o mie de
459 călăreţi de cei aleşi, dintre/ alani şi mesi şi doao mii de pedestraşi — ca se-o apere, ai cărora povăţuitori era Itile şi Témere, prăsiţi din alani, şi Inaş dintre unguri şi era mai mare preste dînşii Ivan Rusul, carele era mai viteaz şi prea învăţat în lucrurile de războiu. Aceştea, măcarcă murise craiul, apăra cetatea.“

Merge mai încolo Cantacuzenul[2] şi zice: „Pînă a bate Andrónic cel mai Tiner Filippopoiul, cei mai de frunte ai mesilor (bulgarilor şi ţinţarilor) murind craiul Gheorghie Tertere al doilea fără de moşteni, au chiemat pre Mihail IV, fiiul lui Streanţimér despotului, prefectul Vidinului, carele era prăsit din mesi şi din comani (moldoveni) şi l-au rădicat craiu, dîndu-i Trinovul şi toată ţeara. Acesta stringîndu-şi laolaltă oştile şi luîndu-şi ajutoriu de la ungrovlahi şi de la schythe (moldoveni), de împăratul romeilor, carele bătea Filippopoiul (gîndind că iaste mai slab decît el), nu s-au apucat, ci bătea cetăţile, care se închinase romeilor şi era la munţi, prădîndu-le ţinuturile.“

De-aci mai încolo mergînd Cantacuzenul[3], scrie că împăratul Andronic cel mai Tiner lăsînd baterea Filippopoiului, au mers se întimpine pe craiul Mihail Streanţimer, ci mai nainte au făcut pre Gheorghie Briennie comendant preste Stenimah şi Ţepena şi pre Boesila l-au slobozit se meargă pre acasă, ca după trei zile se vină la Potúca, oarecare castell vec şi stricat, de-unde era departe Mihail cale numai de o zi.

Tăbărîndu-se împăratul lîngă Potuca, i-au venit veste că au murit Boesila, în cetatea Copsin. Drept aceaia desnădăjduind despre venirea ostaşilor lui Boesila şi afară de aceaia împuţinîndu-i-să oastea prin cei răniţi la Filippopoiu şi prin cei lăsaţi cu Briennie, n-au cutezat a se bate cu Mihail IV, ci s-au înturnat în Odriu, unde agiungînd au înţeles că Boesila n-au fost murit, numai cît au fost leşinat, mîncînd nişte bureţi.

Craiul Mihail IV încă au supus după aceaia cetăţile, care se închinase grecilor, şi trimeţînd altă oaste se schimbe pre cea din Filippopoiu, Ivan Rusul au ieşit întru întîmpinarea oştei ceii noao,
460 cu toată oastea sa din cetate/ şi au mas în noaptea aceaia afară

de cetate, ca se-o dea a doaoa zi celor ce venise. Dară nebunește au lucrat, pentrucă Gheorghie Briennie, commendantul Stenimahului, mersese cu ostașii lui noaptea se fure dobitoace, și aflînd cetatea deșartă, o-au cuprins întru aceaia noapte. Dimineața, văzînd aceasta oștile craiului Mihail IV s-au înturnat în Bulgaria, cu buzele drămboiate."

Enghel[4] pune datul ajutoriului de la românii cei din Dachia Veche lui Mihail, craiului Bulgariei, la anul 1324, zicînd : „Mihail Bessarab întru atîta își întărise țeara, cît în anul 1324 au trimis ajutoriu lui Mihail Strășimírovici, prințului Bulgariei. Oastea aceasta o numește Cantacuzenul a ungrovlahilor, ca se arate că și grecii au ținut Valahia ca o provincià ungurească." Ci zisa lui Enghel nu iaste adevărată[a], căci grecii nu pentru aceaia numesc Țeara Muntenească Ungrovlahiă, pentrucă ar întări că iaste provincià ungurească, ci pentru ca se-o osebească de la Vlahia-cea-Mare sau Moglena, despre carea am cuvîntat la anii 1092 și 1299. Mihail IV încă n-au fost firșt, ci craiu Bulgariei, măcarcă craii ungurești se numea pre sine și craii Bulgariei, carea nu o-au avut vreodată întreagă. După Anonymul românesc[5] încă n-au fost Mihail Bessarab, ci Stefan Mailat, voivod Țerei Muntenești pe vremea aceasta.

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 106—108. [2] Idem, *ibidem*, p. 109. [3] Idem, *ibidem*, p. 110 seq. [4] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 150. [5] Anonymus Valachicus, cap. 44.

Anul 1324. Carol Robert, craiul Ungariei, pînă s-au așezat bine în crăime, foarte multe scutințe dăduse unora, mai ales lăcuitorilor din Ardeal; scutințele acestea, mai vîrtos care era ca se nu-i poată judeca altul[b], fără numai craiul, în anul de-acum, prin decretul,

---

[a] Ungrovlahi era numele pe care bizantinii îl dădeau românilor din Țara Românească, pentru a-i deosebi de românii din Peninsula Balcanică. Reproșul pe care Șincai i-l face lui Engel, care socotea că numele de Ungrovlahia a fost dat pentru că românii erau supuși ungurilor, este justificat.

[b] Așa cum am arătat mai înainte, schimburile și luptele dintre pretendenții coroanei ungare au dus pînă la urmă la slăbirea puterii centrale, adică a puterii regale. Documentele la care se referă Șincai ne arată că regele Carol Robert, pentru a-i cîștiga pe marii nobili de partea sa, a fost constrîns ca la începutul domniei sale să acorde o serie de privilegii, care știrbeau, în fond. autoritatea regală. Cel mai des privilegiu acordat este acela al dreptului de judecată.

care se află la Lachici[1], toate le-au tras înapoi, și puterea voivozilor din Ardeal o-au pus la treapta în carea fusese mai de demult.

Despre Mihail IV, craiul Bulgariei, scrie Cantacuzenul[2], la anul acesta, precum urmează : „După aceaia Mihail pre Boesila,
461 carele avea Cópsin și alte patru tîrguri, foarte/ l-au strins și trimețînd ostași l-au încungiurat, carele mai mult de un an s-au apărat bărbătește, fiind ajutat și de împăratul cu călăreți și cu pedestrași. Mai pre-urmă văzînd că ai săi, pentru năvălirile cele multe și oprirea celor de lipsă spre traiul vieței, se pleacă cătră Mihail, i-au lăsat și au fugit la împăratul; atunci tîrgurile acelea îndată s-au închinat lui Mihail. Care ținut dobîndindu-l, cu toată oastea au pornit asupra grecilor și Thrachia-de-Sus pînă la Bera, cale de doaosprăzece zile o-au prădat, măcarcă nu mari prădzi au dobîndit, pentrucă lucrătorii de pămînt simțind aceasta, se trăsese la cetăți și la castelluri.

Împăratul din Didymotih, pentru nedestule oști, nu cuteza se iase asupra mesilor și părîndu-i reu că nu poate resplăti nemicilor, cîte făcuse, dînd în pămînt cu piciorul, mînios, au înștiințat pre Mihail, cînd se înturna, că.. neputîndu-se bate cu toată oastea lui, bucuros s-ar bate numai el cu Mihail singur. I-au respuns mesul că faurul acela nu are crieri, carele avînd clește, prinde ferrul ars cu mîna goală... Drept aceaia că el nu va face, la ce îl îndeamnă împăratul și împăratul încă numai din mînie poftește aceasta; dară va sosi vremea cînd însoțindu-se la olaltă, la olaltă se vor și oști în coantra nemicilor săi. Dînd respunsul acesta, Mihail s-au înturnat în Mesia."

După aceaia scrie acelaș Cantacuzen[3] așa : „Iară cumpănind vorbele care le zisese Mihail, craiul mesilor, cînd au respuns împăratului Andronic celui mai Tinăr.. alta n-au putut gîci, fără că Mihail vrea se ia muiere și pre Theodora, sora lui Andronic celui mai Tiner, carea fusese măritată după craiul Osfentistlav; și s-au sfătuit ca cel mai Tiner, afară de Țarigrad, se stringă oști, ca se năvălească în Bulgaria, iar de cumva ar trimite mesul se facă pace ca se ia pre sora sa, ostașii să se lase acasă; de nu ar face aceasta, să se țină de ce s-au apucat. După acestea eșind împăratul cel mai Tiner, stringea ostași.

462 Cînd se strîngea oastea, iată vin soli din Mesia, / Grid și Panț, a cărora cuvîntare acestea cuprindea în sine : « că craiul lor poftind pretenșugul împăraților romeești, au luat pre sora împăratului muiere și nunta s-au isprăvit; pentru aceaia se cuvine ca toate sfezile și pricinile de războae să se așeze și romeii făcînd legătură de pace cu mesii, să se împreune și ferindu-se de a scîrbi unii pre alții, se trăiască ca și cum ar fi supt o împărăție» .

Bucuros i-au priimit împăratul și i-au dăruit împărătește și au mărturisit că pre voia lui s-au întîmplat cumnăția aceasta. Apoi au trimis la acelaș craiu, acuma ca la un cumnat, cu numiții soli, pre Andronic Paleolog stratopedárhul și pre Ioann Aplésfare ca se facă pace și au remas romeii și mesii îndelung în pacea aceaia.“

Pînă aci Cantacuzenul, carele pre Mihail IV nu-l chiamă firșt, ci craiu, și pre lăcuitorii Mesiei ceii de demult, încă nu-i zice bulgari, ci mesi, ca se arată că o parte a lăcuitorilor Bulgariei de-acum au fost români[a] .

[1] Georgius Lakits in suis *Adversariis.* [2] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 111. [3] Idem Cantacuzenus, p. 115 seq.

Anul 1327. La anul acesta, așa scrie Gregora[1] : „Carii ținea cu Andronic cel mai Tiner, văzînd îndelungata viață a celui mai Bătrîn,... au trimis soli la Mihail IV, carele domnea în Bulgaria, între Dunăre, după moartea lui Osfentistlav, ca se facă unire tare și necurmată laolaltă. Pentrucă văzînd Andronic cel mai Tiner că craiul Serbiei prea ține cu cel mai Bătrîn, pentru căsătoria carea nu de mult o făcuse cu (Simónida) fata împăratului, se temea ca nu cumva se-i stea împrotivă, ca se nu poată face ce vrea; el au năzuit la Mihail, după carele nu de mult se măritase soru-sa, muierea lui Osfentistlav. Căci făcîndu-se craiu Mihail au lepădat pre muierea sa cea dintîiu, pre Nédea, sora lui Stefan, craiului Serbiei, din carea avusese prunci, și în locul eii luase pre Theodora, sora împăratului (celui mai Tiner), pre carea o aflase văduvă în Trinov.

---

[a] Cantacuzenul îi numea pe bulgari mesi nu pentru a arăta că sînt români în Bulgaria, cu toate că în această vreme era o populaţie românească destul de numeroasă în aceste părţi, ci dintr-o tendinţă de arhaizare, lucru frecvent în istoriografia bizantină.

463 Drept aceaia în tîmpul acesta fiind și mama / împăratului în Didymotih, s-au trimis soli la Mihail ca se-l chieme dinpreună cu muierea la împăratul și la soacră-sa, împărăteasa, pentru multe pricini. Căci împărăteasa de mulți ani prea dorește se-și vadă fata, fiind 23 de ani de cînd nu o-au văzut, împăratul încă poftește se vadă și pre soru-sa, pre carea nu o-au văzut vreodată și pre bărbatul eii și pentru aceaia că-i iaste cumnat și pentru ca să se sfătuiască laolaltă despre lucruri ascunse. Care fiind așa și Mihail cu muierea mergînd în Didymotih, multe zile s-au ospătat împărătește.

Mai pre-urmă așa s-au întocmit la olaltă, ca Mihail se ajute pre împăratul asupra moșului său, împăratului celui mai Bătrîn, iară împăratul se ajute pre Mihail asupra craiului Serbiei, făgăduind lui Mihail că, de va putea măzăli pre moșu său și lua toată împărăția, îi va da mulți bani, multe pămînturi și multe cetăți din împărăția romeilor și ca la un cumnat, în loc de zestre, și ca la un soț. Făcîndu-se acestea așa, Mihail cu muierea s-au înturnat acasă, ducînd multe daruri și așteptînd mai multe în tîmpul viitoriu.“

Așișderea scrie și Cantacuzenul[2], ci eu nu înțeleg cum au fost de pre Theodora, frate-său, Andronic cel mai Tiner, pînă acum nu-o văzuse vreodată și mumă-sa, de 23 de ani, cînd dînsa s-au măritat după Osfentistlav, în anul 1318. Doară au fost crescută de moșul său, împăratul Andronic cel mai Bătrîn?

[1] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 238, 239. [2] Ioannes Cantacuzenus, tom. 128 seqq.

Anul 1328. Mihail IV, craiul Bulgariei, după tocmeala în anul trecut cu Andronic împăratul cel mai Tiner făcută, au trimis pre Ivan Rusul cu trei mii de călăreți întru ajutoriu, dară nu lui, ci după cum se făcea, celui mai Bătrîn Andronic. Ajutoriul acesta mergînd pînă la Țarigrad, nu s-au slobozit în cetate, ci le-au căutat
464 să se tragă îndărăpt și să se tăbărească / lîngă Marea Neagră, căci amîndoi împărații se temea de înșălăciune. Drept aceaia Andronic cel mai Tiner, după ce bătuse oștile lui pre oștile celui mai Bătrîn, au grăbit se între în Țarigrad, ci au fost oprit de străjari. Pentru aceaia el încă s-au tras la cetățuica ce s-au chiemat Lógos, nu departe de-acolo unde se tăbărîse Ivan Rusul cu ai săi, și trimețînd la dînsul cu daruri, l-au făcut de s-au înturnat acasă[1].

După aceaia, în 24 ale lui maiu, au luat împăratul cel mai Tiner Ţarigradul şi „auzind, zice Gregora[2], că Mihail, craiul Bulgariei bate cetăţile şi ţerile romeilor, cele din margini şi se va duce cît mai curînd la Didymotih şi la Odriu, avînd cu sine pe plată oaste nu mică din schythele (românii) carii lăcuesc la Dunăre, el însuşi cît mai în grabă au mers la Odriu şi trimeţînd soli la Mihail, l-au întrebat pentru ce au stricat pacea. Cui i-au respuns acestea : « Tu nu ai fi întrat în Ţarigrad, nici ai fi cuprins toată împărăţia de-aşi <fi> vrut eu se ajut pre moşul tău, carele mi-au făgăduit mie şi bani şi ţeara din margini, care le-am perdut pentru tine. Căci cu cîte făgăduinţe m-ai încărcat, tu ştii, şi cu mai mari decît moşul tău, nu numai ca se nu-l ajut pre el, ci pentru căsătoria cu soru-ta şi cumnăţia cu tine. » Ci împăratul, ca se nu se vadă fricos, măcarcă nu era în stat de a putea sta în coantra lui Mihail, tătuşi au voit se cerce norocul. Căci mai mult lucra după firea sa decît după sfat şi înţelepciune, ori ce s-ar fi întîmplat. Deci tare se gătea oştile de îmbe părţile, iară împărăţia romeilor sta în mare primeşdie şi frică, cînd muma şi doamna temînd pre fiiul său, au trimis la amîndoi soli de pace şi i-au împăcat ca o mumă amînduror, carea nu se îndoia a dojeni pre amîndoi. Aşa făcîndu-se pacea, Mihail dobîndind foarte mulţi bani, s-au înturnat acasă.“ Aşişderea scrie şi Cantacuzenul[3].

Daniil Cornides[4] aduce un hrisov al lui Thoma, voivodului din Ardeal, dat în Deva, în zioa lui Ilie proroc, în anul 1328, cu **465** care Thoma îmbucură pre/lăcuitorii Ependórfului şi ai Bîrgăului, carii era supuşii lui Ioann Hénul, fiiului lui Ioann al fiiului lui Geubul, din carele s-au prăsit familia comitilor Betlen din Ardeal, ca se nu se teamă de vreo resmiriţă, nici se fugă din numitele sate, că el îi va apăra pre credinţa sa şi pre ei şi pre aceia carii de-aci înainte vor merge se lăcuiască acolo.

---

[1] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 256 seq.; Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 181. [2] Idem Gregoras, tom. 1, p. 264. [3] Idem Cantacuzenus, tom. 1, p. 200 seqq. [4] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 161.

Anul 1329. La anul de-acum scrie Anonymul românesc[1], zicînde- „Al cincilea Bessarab Vodă, de la anul 1329 pînă la anul 1340, la letópiseţ nu iaste, dară în hronica sirbilor şi în hronologhia ungurilor scrie că la acest vălat au avut rezboiu cu Carol neapolitanul, craiul ungurilor şi s-au biruit craiul. Se găseşte acest Bessarab Vodă cu doamna lui, Marghíta, la pomelnicul mînăstirei Cîmpullungului.“ Enghel, cum s-au arătat la anul 1323, zice că Béssarab acesta s-au numit Mihail. În cît iaste pentru rezboiul lui Carol Robert cu Bessarab Vodă, războiul acesta toţi istoricii îl pun la anul 1330 şi eu încă acolo, adecă la anul viitoriu, voiu cuvînta despre dînsul, numai Haner[2] zice că s-ar fi întîmplat la anul de-acum, pentru un hrisov, care l-au dat Carol arhimandriei din Cherţ, în 6 dechemvrie al anului 1329; şi încă îndoindu-se zice aceasta.

Anul 1330. „Văzînd Mihail, craiul Bulgariei, zice Gregora[1], că Stefan, craiul Serbiei, nu se va aşeza pînă cînd nu se va izbîndi despre dînsul, căci au lepădat pre soru-sa, din carea avea prunci de a urma în crăime, şi s-au căsătorit cu sora împăratului, au trimis **466** soli la împăratul/ şi l-au îndemnat ca se năvălească în Serbia, prin ţinutul romeilor, pentrucă el încă va năvăli cu mare oaste pre de altă parte, ca stringîndu-l de doao laturi, se nu se poată apăra, ci perzînd mult din ţinutu-şi se slăbească. Drept aceaia pînă la sfîrşitul primăvărei s-au gătit de oaste şi cu începutul vărei, împăratul, carele nu avea oşti de agiuns împrotiva sirbilor, s-au tăbărît în şesul Pelagoniei, lîngă cetăţuicile ce era supuse romeilor, şi acolo aştepta pînă va auzi ce s-au întîmplat cu năvălirea cea mai mare a lui Mihail, ca el apoi se facă cum i s-a vedea mai bine. Iară Mihail adunînd oaste mare (căci avea din ţeara sa 12.000 şi trei mii de români, pe plată), prin partea cea de către meazănoapte a Hemului, au năvălit în Serbia, mai pre acolo, de-unde începe rîul Strimonului. Deci patru zile după olaltă, toate le-au prădat şi ars, cîte i-au venit înainte, tăind şi arborii, nici stîndu-i cineva împrotivă. A cincea zi s-au ivit craiul Serbiei, în resăritul soarelui, aducînd mari oști cu sine, ale cărora arme cu strălucirea lua vederea ochilor. Stînd oștile gata de a se bate și rădicîndu-se steagurile, Stefan craiul pre ai săi i-au îndemnat să se bată cu inimă, el cu o mie de călăreți frîncești, carii era mari în trup, tari și foarte învățați la bătae, s-au slobozit la steagul lui Mihail și luîndu-l fără de muncă, s-au grăbit la oastea lui Mihail și tăind sau culcînd mare parte dintrînșii, pre însuș Mihail l-au prins viu, ci rănit, ceaialaltă oaste a lui Mihail mai toată au perit acolo; cîți au mai remas, li s-au luat armele și hainele și goli s-au lăsat acasă. Iară Mihail după aceaia au mai trăit trei zile, dară așa de rănit, cît nu-și cunoștea perderea sa, apoi nemaiputînd răbda ranele, au murit a patra zi și împăratul auzind aceasta, nici făcînd sau perzînd ceva, s-au înturnat în Țarigrad."

---

[1] Anonymus Valachicus, cap. 44. [2] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, periodi 11 § 212, nota v.

Așișderea scrie Cantacuzenul[2], numai cît zice că Stefan cu trei sute de alemanni s-au răpezit de au luat steagul de la Mihail IV și că pre bulgarii cei prinși, pentru aceaia nu i-au ținut sirbii robi, pentrucă sînt omófili și au gîndit a fi păcat a-i ținea robi./

467 Iară despre Bessarab Vodă așa scrie Turoție[3]: „În anul acela, cînd au perit Felician cel nevrednic de pomenire, adecă în anul Domnului 1330, după ce au strins craiul Carol Robert mare oaste, dară nu toată puterea sa... prin Zevrín au trecut în țeara lui Bessarab, voivodului romînilor, în luna lui septemvrie, îndemnat fiind de Thoma, voivodul Ardealului, și de Dionysie, fiiul lui Nicolae, al fiiului lui Anha, carea țeară nu e de a se lăcui de neam strein, ca din țeara aceaia se scoată craiul pre Bessarab sau se-o dea vrunuia dintre acei doi îndemnători, ca se-o moștenească, măcarcă prințul (Bessarab) tributul sau haraciul totdeauna l-ar fi, cu credință, plătit maestatei crăești. Iată după ce au cuprins craiul Zevrinul și castellul lui, toate le-au dat numitului Dionisie, cu cinste de ban. Carea făcîndu-se, Bessarab așa au vorbit cu craiul prin soli de omenie: « Pentrucă voi, domnule al mieu craiu! ați lucrat în stringerea oștilor, munca voastră vi-oi plăti cu șepte mii de marce de argint; Zevrinul încă l-ați luat cu puterea și-l aveți în mîni, vi l-oi lăsa de bună voe; preste acestea haraciul cu care sînt detoriu coroanei voastre, vi l-oi plăti cu credință în tot anul; și tătuși pre unul din fiii noștri l-oi da curței voastre se slujească cu cheltuialale noastre, numai vă înturnați cu pace și vă feriți de primeșdii, că, de veți veni mai încoace, nu veți scăpa de dînsele». Care auzindu-le craiul, cu sumeție au grăit cătră soli, zicînd: « Așa spuneți lui Bessarab: că el iaste păstoriul oilor mele, de barbe îi voiu scoate din bîrloagele sale. » Atunci un baron credincios, comitul Zóliului și al Liptóului, anume Donci, așa au grăit craiului: « Doamne! cu mare umilință și spre cinstea voastră vorbește Bessarab, pentru aceaia scrieți-i îndărăpt cu milă crăiască și cu dragoste ». Atunci craiul au poftorit cuvintele mai sus aduse și lăsînd sfatul cel mai înțelept, îndată au purces mai încolo să se bată și neputînd afla zăhărea, pre sama sa și alor săi, în țeară necunoscută, între munți și între păduri, în scurt tîmp au început

468 a flămînzi însuș craiul, ostașii/ lui și caii lor. Carea întîmplîndu-se, s-au făcut trevgă sau încetare de la arme cu Bessarab și făgăduind acesta că va fi ascultătoriu și craiului îi va da securitate de a se înturna cu ai săi și le va arăta cale direaptă. Craiul se înturna secúr, și încredințat în făgăduința necredinciosului shismatic, au venit într-o cale, cu toată oastea, carea cale încungiura și de îmbe părțile se închidea cu rîpe prea înalte și mai nainte, unde era calea mai largă, era împlută tare de români, pre mai multe locuri. Neștiind acestea craiul și băgîndu-se cu ai săi în calea aceaia, mulțime nenumerată de români îmblînd pre țermurii căei, arunca segeți în oastea craiului, carea era în fundul căei, ce nici cale se poate zice, ci ca o corabie strimtă, unde, pentru strimtoare, cădea caii cei mai tari cu călăreții de toate părțile, pentrucă nici se putea sui împrotiva românilor, pentru țepíșul de îmbe laturile, nici putea merge mai încolo, nici putea fugi pentru împlături, ci sta ca și peștii în veise sau în mreajă; cădea tinerii și bătrînii, prinții și cei puternici, fără de alegere, ținînd mișaoa întîmplare de sîmbătă pînă marți.... Și s-au făcut acolo ucidere prea mare și au căzut mulțime nespusă de ostași, de prinți și de boieri, sîmbătă în ajunul Sîntului Martin și duminecă. Acolo au perit și trei prepoziți, adecă Andreiu, prepositul Albei-Crăești, bărbat foarte de cinste, și sub-cancellariul maestatei crăești, cu pecetea craiului au perit, iarăș Mihail, prepositul din

Póşega, şi Nicolae, prepositul din Alba Ardealului, iarăş Andreiu, plebánul din Şárub şi fratele Petru dintre dominicani, bărbat de omenie, au priimit păharul morţei cel amar, pentrucă în capetele lor au bătut cue de lemn. Omorîtu-s-au şi nişte preoţi, carii era capellanii craiului, căzut-au şi dintre comani mulţime nespusă......
Dus-au românii aşadară mulţi prinşi, vătămaţi şi citóvi, luat-au
multe arme şi veşmînturi scumpe, aurul şi argintul şi vasele cele
scumpe, multe pungi de bani şi mulţi cai înşălaţi, înfrînaţi, care
toate le-au dat lui Bessarab. Craiul mutîndu-şi armele şi hainele
469 au îmbrăcat cu iale pre Déjeu, feciorul lui Dionysie, pre/ carele
socotindu-l a fi craiul, amar l-au omorit. Iară craiul cu puţinei, prin
apărarea unor credincioşi, de-abea au scăpat... Cădea prin pregiurul
oştilor şi din cîneasca mulţime a românilor, ca muştele... Numerul
românilor, carii s-au ucis acolo prin unguri, numai computísta din
iad l-au cules. Craiul, după întîmplarea aceasta, au venit la Timişoară şi de-acolo la Víssegrad."

De vei lua afară slăbăciunea inimei, carea o arată Turoţie în sfîrşit asupra românilor[a], aşişderea scriu Bonfinie[4], Dlugoş[5], de Reva[6], Spondan[7] şi alţii mai mulţi.

Cum că pecetea, care au perit cu Andreiu, prepositul Albei-Crăeşti, au fost pecetea cea noao a craiului Carol Robert, se vede din hrisovul ce s-au dat lui Dejeu din elefant, tot întru acesta an mai nainte de a peri Andreiu, care hrisov se aflâ la Feiervari[8] şi se închide aşa : „Am dat cartea aceasta, întărită cu pecetea noastră cea înduplicată, noao şi avthentică. Dat prin mînile cucernicului bărbat Andreiu, prepositului besericei Albei, sub-cancellariului curţei noastre, — în anul Domnului 1330, al crăimei noastre iarăş 30."

[1] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 279 seq. [2] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 262. [3] Ioannes Thuroczius in *Chronica Hung.*, part. 2, cap. 97. [4] Antonius

---

[a] Şincai face relatarea bătăliei de la Posada, din anul 1330, după istoricul ungur Thurocz. De aceea, atunci cînd se încheie relatarea, Şincai face malițios remarca asupra slăbiciunii inimii lui Thurocz cînd vorbeşte la sfîrşit despre români. În realitate, întregul text pe care Şincai îl reproduce, în afara unor prescurtări care-i aparţin, este împrumutat de istoricul ungur din *Cronica pictată de la Viena*, cronică scrisă în jurul anului 1368.

Bonfinius, *Rer. Hung.*, decad. 2, lib. 9. [5] Ioannes Dlugossius in *Hist. Pol.*, lib. 9. [6] Petrus de Reva, *Centuria* 4. [7] Spondanus ad ann. 1330, nro. 13. [8] Carolus Fejérvári in *Analectis*, tom. 2, nro. 310.

Anul 1331. Cum s-au purtat împăratul Andronic cel mai Tiner,
după ce au murit cumnatul său, Mihail IV, craiul Bulgariei, Cantacuzenul[1] pre scurt scrie, zicînd : „Cu puţin după aceaia înştiinţîndu-se împăratul că mai marii mesilor, după ce le-au murit craiul,
sau ca se îmbuneze pe Stefan, craiul Serbiei, sau pentru altăceva,
pre Theodora, muierea lui Mihail şi sora împăratului, cu pruncii eii,
o-au lepădat din Mesia şi crăimea cu curtea cea crăiască o-au dat
sororei lui Stefan, carea fusese mai nainte măritată după Mihail,
şi pruncilor eii.... ş-au strins oştile şi năvălind în Mesia au prădat
470 multe şi prin închinarea de bună voe au cuprins/ Anhialul, Mesem-
vria, Etul, Cténia, Rosocástrul şi Diámpoiul, apoi s-au înturnat
în Ţarigrad".

Aşişderea scrie şi Gregora[2]; Cantacuzenul[3] mai pre-urmă aşa scrie despre Theodora : „Sora împăratului Andronic, muierea lui Mihail, craiului Bulgariei, după ce i-au murit bărbatul şi s-au înturnat la frate-său, urînd viaţa de curte, s-au călugărit, şi din Theodora s-au numit Theodosia".

Ioannichie Basílovici[4], proto-egumenul din Muncaci, încă aşa scrie la anul trecut şi cel de-acum : „Coriát, prinţul Novogródului, au avut patru feciori : pre Alexandru, Constantin, Gheorghie şi Theodor, pre carii luîndu-i întru ajutoriu Olighérd, în anul 1330 s-au dus asupra curuţilor, carii luase Samoghiţia şi omorîse pre tatăl lui. Luînd înapoi Samoghiţia, al doilea an s-au sculat asupra tătarilor, carii de la anul 1241, cînd au venit Bat cu 600.000 în Polonia, Silesia, Moravia, Ungaria ş.c., ţinea Ucraina şi toată Podolia şi mult năcăja pre litvani, vecinii Podoliei, şi i-au bătut în anul 1331, tăind şi pre trei crai ai lor, pre Catlabáh, Caţibéiu şi Dimeiter şi curăţînd de dînşii toată Ucraina şi Podolia. Olighérd, după ce au curăţit Podolia de tătari, o-au dat nepoţilor săi, lui Alexandru, Constantin, Gheorghie şi Theodor Coriatovici, dîndu-le şi oaste spre paza şi apărarea eii. Scrie Coiálovici, pag. 290, că afară de Becóta şi Smótrica, Camenécul încă pe vremea acestor patru fraţi s-au zidit. Ci preste puţin tîmp chiemîndu-se Gheorghie se domnească în Valahia şi Moldova şi murind otrăvit în Suceava, Theodor încă mergînd după moartea tatîne-său, se domnească în Novogrod din Litvania, Podolia toată au remas lui Alexandru şi lui Constantin.“

Se fie fost chiemat Gheorghie Coriatovici se domnească în Moldova, poate fi, dară în Valahia n-ar fi încăput de Bessarab Vodă. Mie mi-ar plăcea a şti de-unde au scris acestea Basilovici, carele almintrelea nu scrie minciuni.

Întru acesta an au cumpărat şi comitii Vaş partea din Sîntul Jude, carea mai naintea n-au fost a lor, precum arată hrisovul, care se află la Copi[5] şi sună aşa : „Capitulul Besericii Ardealului, tuturor creştinilor, carii vor vedea pagina aceasta, sînătate în Mîntuitoriul/
471 tuturor! Voim se vină la înştiinţarea tuturor, şi celor de-acum şi celor viitori, că venind de faţă înaintea noastră Ladislav Benci, Ioann şi Paul, feciorii lui Ioann, boieriului de Ceamafáia din comitatul Dăbîcei, despre o parte, şi Nicolae Vaş, cel mai mare fecior al lui Emic, Iacob, fiiul lui Ciama, şi Nicolae, fiiul lui Ioann, al fiiului numitului Emic, pentru sine şi pentru fraţii săi, cei ce nu sînt de faţă, despre altă parte, acelaş Ladislav Benci, Ioann şi Paul, feciorii numitului Ioann, boieriului din Ciamafaia, ne-au mărturisit cu gura lor cum că partea lor, carea o-au în satul Vaşúntelec, unde iaste beserica S. Egidie, în comitatul Dăbîcei, şi-o-au căpătat de moşie, pentru 15 marce de argint, măsurate cu greutate de pămînt, de plin o-au dat, vîndut şi stătuit numitului Nicolae Vaş, celui mai mare fecior al lui Emic, lui Iacob, feciorului lui Ciama, şi lui Nicolae, fiiului lui Ioann al fiiului lui Emic, cu toate folosurile şi ce se ţin de dînsa, precum am zis. Şi înaintea noastră o-au dat, vîndut şi stătuit, ca de pururea şi de a nu se chiema înapoi se-o ţină şi moştenească cu pace şi se-o aibă ei, moştenii lor şi următorii moştenilor lor, legîndu-se preste aceasta numiţii Ladislav Benci, Ioann şi Paul, fiii lui Ioann, boieriului din Ciamafaia, că vor mîntui cu munca şi cu cheltuielele lor pre Nicolae, fiiul lui Emic, Iacob, fiiul lui Ciama, şi pre Nicolae, fiiul lui Ioann, sau pre moştenii lor, sau pre următorii moştenilor lor, de toată pîra, carea cu vreme s-ar putea face de măcar cine. Întru a căruia lucru mărturie şi tărime de pururea, la rugăciunea îmbe părţilor am dat acestea, întărite cu pecetea noastră. Dat sîmbătă înaintea Rusaliilor, în anul Domnului 1331, fiind preposit Dominic — besericei noastre.“

---

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 263 seq. [2] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 281 seq. [3] Idem Cantacuzenus, tom. 2, p. 469. [4] Ioannicius Basilovits, *De fundatione Koriatovitsiana*, part. 1, cap. 2. [5] Kopi, tom. 31, p. 98/.

472 **Anul 1332.** Reu destul cînd cineva nu se ţine de cuvînt, căci oamenii se leaghe cu cuvîntul, dobitoacele cu funea. Cantacuzenul mai nainte zisese că muierea cea dintîiu a lui Mihail IV, craiului Bulgariei, au fost soră lui Stefan, craiului Serbiei, acum zice că i-au fost mătuşă. Eu nu cerc neamurile, ci numai istoria Bulgariei, în cît au fost bulgarii una cu românii, precum am arătat la anii mai dinnainte. Aşadară scrie Cantacuzenul[1], la anul de-acum, zicînd : „Începînd primăvara, din Ţarigrad s-au luat cărţi, că, doi mai mari ai mesilor, Raxína protovestiariul şi Filip logofătul, pe crăiasa sa, muierea reposatului Mihail şi mătuşa craiului Stefan, o-au lepădat din crăime, carea cu pruncii săi s-au dus la craiul Stefan, fiiul sororii sale. Aceia trăgînd în partea sa şi pre alţi mesi ş-au pus craiu pre Alexandru, vărul lui Mihail şi fiiul lui Streanţimer, carele, cît s-au făcut craiu, au strîns toate oştile mesilor şi chiemînd mulţi români întru ajutoriu, au purces împrotiva cetăţilor care se închinase romeilor şi toate le-au luat îndărăpt, afară de Mesemvria.“

Aşişderea scrie şi Gregora[2], luînd afară rudenia craiului Stefan cu muierea lui Mihail IV. Stritter[3] scrie că numai Halcocóndila zice că pre Alexandru l-au pus craiu Bulgariei Stefan, craiul Serbiei.

Pînă a face care s-au zis mai în sus Alexandru, craiul Bulgariei, împăratului Andronic celui mai Tiner, în 18 iunie al anului de-acum, i s-au născut fiiu din împărăteasa Anna, al căruia botez cu mare pompă s-au ţinut în Didymotih şi de-abea isprăvindu-se, „împăratul“ precum scrie Gregora[4] „mai nainte de a-i spune, s-au rădicat cu oaste asupra lui Alexandru, ca se cuprindă iarăş cetăţile, care se închinase lui Alexandru, cu puţin mai nainte. Drept

aceaia întrînd în ţeara nemicului, toate le-au prădat şi ars, încă şi bucatele care era strinse de pre cîmp, şi îmblînd cu îngrozire pre la cetăţi, unele i s-au închinat, din care păzitorii de Alexandru puşi cu tocmele au eşit. Acestea înţelegîndu-le Alexandru şi supărîndu-se, au trimis soli de pace. Căci nu se cuvine creştinilor ca să se mînce unul pre altul, putîndu-se face pace între dînşii şi al-
473 mintrelea, ci armele mai bine se le întoarcă asupra / necredincioşilor. La care împăratul au respuns că drept iaste ca cetăţile, cele de romei făcute, se fie supuse romeilor şi au slobozit solii fără de ispravă, pentrucă moşul său, împăratul Andronic, prin Glaba, carele ocîrmuia atunci Thrachia, zidise sau diresese mai bine de 15 cetăţuici în vîrfurile şi stanii Hemului, ca se oprească năvălirile schythelor, ca cu un părete. Care auzindu-le Alexandru nici putîndu-le suferi, ş-au strins oştile, ca la 8.000, şi au chiemat pe plată ca la 2.000 de schythe (moldoveni) şi pornind din Trinov, a cincea zi au sosit la Rosocastru şi acolo s-au tăbărit, căci auzise că acolo e şi împăratul."

Acestea aşa le scrie şi Cantacuzenul [5], numai despre solia lui Alexandru scrie aşa : „Soliei i-au dat loc şi pacea o-au făcut supt acestea condiţii : ca între romei şi mesi se fie legătură de pace şi unii altora se nu se împrotivească; mesii se ia înapoi Anhialul, şi Diampoiul se-l dea îndărăpt şi despre celealalte se fie în pace. Aşa s-au făcut legătura între oblăduitori, în 16 calende ale lui sextíl, orînduind amîndoi şi cetatea şi oamenii săi, unde se joare.

În noaptea aceaia, cînd trebuia se joare a doaoa zi, schythele au venit întru ajutoriu lui Alexandru, împrotiva unchiului său Bălaur, ἐπὶ Μπελαυρον τὸν θείον, chiemaţi de dînsul, care Bălaur stropşise ţeara şi trăgînd o parte a ţerei spre sine, pustîia toate. Gîndind Alexandru că cu prilejul acesta va avea ceva folos, de va slobozi pre schythe asupra împăratului, au zis că unchiul său iaste aproape şi trebue se dea preste dînsul... Aşa au înşălat pre varvari... Drept aceaia, în zevărsatul zorilor, întrarmaţi, pre o cale strimptă, au purces asupra romeilor. Priveghetorii îndată au vestit venirea nemicilor şi împăratul au întrarmat pre ai săi... Şi iată cînd mergea, au auzit bucinul schythicesc, care nu sună ca celealalte bucine, ci groaznic, carea e destul varvarilor să se aprin-

474 dă la bătae. Pentru carea cît de / departe, se cunoaşte. Tătuşi gîndind împăratul că nu sînt schythe, ci că sînt gete de preste Dunăre, carii tot acelea arme au, care le au şi schythele, fiind mai toţi săgetători, zic gete, carii venise întru ajutoriu mesilor şi ca se facă mai mare spaimă, sufla cu bucin schythicesc, în carii nădăjduind Alexandru, bucuros ar eşi la bătae;... după ce s-au apropiat, s-au cunoscut că sînt schythe, căci nu s-au amestecat cu mesii.... Biruinţa fără nici o îndoială au fost a mesilor, pentrucă romeii au fugit în Rosocastru. Alexandru, craiul mesilor, pre la ameazi au trimis pre Ivan, unul dintre boierii săi, la împăratul şi au poftit ca pacea de eri se fie stătornică şi pentru mai mare întărire, se dea împăratul pre fata sa, după feciorul lui."

Aşişderea scrie şi Gregora [6], ci destul de încîlcit şi reu, că n-au scris apriat pre cine înţeleg prin schythe şi gete. Eu cu Stritter [7] înţeleg prin schythe pre moldoveni, prin gete pre românii din Ţeara Muntenească.

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 280.
[2] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 282.
[3] Stritterus, *Bulgaricor.*, § 434.
[4] Idem Gregoras, tom. 1, p. 297.
[5] Idem Cantacuzenus, tom. 1, p. 281 seq.
[6] Idem Gregoras, tom. 1, p. 298—300.
[7] Stritterus, *Bulgaricorum*, § 440.

Anul 1334. Prea vestitul Daniil Cornides [1] aduce la anul acesta, trei diplomaturi ale comitilor Betlen, tute trele date în partea lui Ioann Henul împrotiva sasilor din Iad, carii cuprinsese cu puterea Ependorful de la Ioann Henul.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 162, 163.

Anul 1337. Murind Ioann Henul şi remînînd de dînsul un fecior, anume Martin, pentru slujbele tătîne-său, craiul Carol Robert pre Martin
475 l-au priimit supt apărarea sa, poruncind lui Ladislav, comitului / secuilor şi al Bistriţei, şi lui Stefan Pógan în locul lui Thoma, voivodului din Ardeal, carele era lîngă craiu, aşişderea şi lui Ioann Hórvat se-l apere de sasii din Iad, carii îl năcăja pentru Epéndorf.

Dat-au craiul hrisoavele acestea, unul la numiţii bărbaţi, altul la sasii din Bistriţă, din Vissegrad, în anul 1337, şi se află la Cornides [1].

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 163 seq.

Anii 1339, 1340. „Împăratul Andronic cel mai Tiner, zice Cantacuzenul [1], gătind toate cîte era de lipsă la nunta fetei sale, din Ţarigrad s-au dus în Odriu, ca acolo se ţînă nunta. Acolo au mers şi Alexandru, craiul mesilor, cu fiiul său, Mihail Asan, pre carele îl numise craiu. Şi binecuvîntările nunţei, după legi, se făcea în cetate, iară ospăţul era în rîturile, ce se zic Comnéni, nu departe de cetate, lîngă rîul Tunţa. Opt zile s-au ospătat şi a noaoa zi craiul Alexandru cu mesii, luînd pre fata împăratului, pre Maria, crăiasa sa, din neamul Paleologilor, o-au dus în Mesia, petrecîndu-o mulţi dintre romei pînă în Trinov, unde remînînd aceia pre carii îi dăduse tată-său spre slujba eii, ceialalţi s-au înturnat."

Gregora încă zice [2]: „Împăratul cu muierea sa, Domna, mergînd în Odriu, au făcut căsătoria, cea mai de demult făgăduită, dînd pre fata sa, carea împluse noao ani, feciorului lui Alexandru, carele îmbla în 15 ani. De-unde s-au făcut tare pace între mesi şi între romei."

Iară Vasilovici [3] aşa scrie la anii aceştea: „Theodor Coriatovici, povăţuitoriul Novogrodului, murind frate-său Constantin, din voinţa lui Olgherd, au urmat în toată Podolia, ci dobîndind şi Podolia, Theodor au început a se împrotivi unchiului său Olgherd, povăţuitoriului Litvaniei, nevrînd a-i da tributul, care îl poftea. Drept aceaia mîniindu-se Olgherd, s-au sculat cu războiu asupra nepotului său. Acesta, ca să se poată apăra, au venit în Ungaria,
476 la craiul Carol Robert, pentru ajutoriu asupra unchiului / său, luînd cu sine toate avuţiile şi întărind cetăţile Podoliei: Camenecul, Scala şi Socolécul cu străjari de români. Venirea aceasta în Ungaria a prinţului Theodor Coriatovici s-au întîmplat în anul 1339. Iară al crăimei lui Carol (nu 31, ci 39). Stricovschie, cartea 12, cap. IV, Ocolschi, pagina 541.

Întru aceaia zăbăvind Theodor Coriatovici în Ungaria, Olgherd au cuprins toate cetăţile din Podolia, tăind pre români şi prinzînd pre Niéstah, generariul lui Theodor Coriatovici, au pus în locul lui preste Podolia pre Gastóld litvanul, în anul 1340."

În anul 1339 au dat craiul Carol Robert un hrisov, prin care au poruncit cápitulului din Iaurin ca se reîmble Cratca sau Bancfeuldea din comitatul Iaurinului, pentru 8 feciori ai lui Ioann, fiiului lui Emic Vaş, carii se strămutase din Ardeal în Ungaria, pentru groaza comitului Nicolae Vaş, a celui mai mare fecior al lui Emic, carele la atîta au venit în anul 1340, cînd era comit de Cluş, cît au dobîndit un hrisov iarăş dela Carol, ca tot Suhutardul, Ţeaga, Sas-Silvaşul şi Sîntioana se fie numai ale lui şi alţi Vaşeşti, de vor pofti ceva din satele acelea, să se judece cauza numai prin craiul Ungariei, carele va fi. Hrisoavele acestea se află la Copi [4].

Anonymul românesc [5], la anul 1340, iarăş aşa scrie: „Al şeselea Vladislav Vodă Bessarab, de la anul 1340 pînă la anul 1345, la letopiseţ nu iaste, dară se dovedeşte dintr-un hrisov al lui Mircea Vodă, ce iaste la mînăstirea Tismana, întru care zice că la acest văleat domnea unchiu-său, Vladislav Vodă Bessarab. La istoria ungurească scrie că la acest văleat, Ludovic, craiul Ungariei, au supus pre Laiót Vodă, domnul Ţerei Moldovei, supt haraci şi bătîndu-se şi cu domnul Ţerei Româneşti, la Bran, la Aputúrdu, şi s-au biruit craiul. Ci după văleat se vede că nu cu acest domn au avut războiu."

477 Pînă aci Anonymul, ale căruia / zise nu mi se văd a fi adevărate, pentrucă istoricii ungureşti la anul 1342 zic că la anul acela în Ţeara Românească domnea Alexandru Bessarab, apoi Laiot din Moldova au domnit pre la anul 1370.

---

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 307. [2] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 337 [3] Ioannicius Basilovits, *De fundatione Koriatovitsana*, part. 1, cap. 3. [4] Copi, *Mss.*, tom. 31, pag. 104, 127, 130. [5] Anonymus Valachicus, cap. 44.

Anul 1341. De Ioann Henul, strămoşul comitilor Betlen, au remas trei feciori: Martin, Ladislav şi Nicolae; de la aceştea iarăş cuprinsese sasii din Iad, Ependorful, pentru aceaia craiul Carol Robert înfruntă pre comitii din Braşău şi Bistriţă, Ioann şi Iacov, fiii lui Nicolae, şi porunceşte în anul de-acum ca Ependorful se li-l dea îndărăpt, precum arată Cornides [1].

Cantacuzenul [2] încă aşa scrie după moartea împăratului Andronic celui mai Tiner, cînd el încă nu răpise împărăţia, zicînd: „Craiul mesilor, Alexandru, cerea prin soli, de la împărăteasa şi de la romei, pre Sismán, fiiul lui Mihail IV, cui îi urmase, cel ce era ca un sîrgunit în Ţarigrad şi era născut din sora lui Stefan, craiului Serbiei, carea fusese lepădată de bărbat, după ce s-au căsătorit acesta cu sora lui Andronic celui mai Tiner, iară după moartea lui au domnit puţintel în Mesia, pînă ce iarăş s-au pus gios din crăime, prin unii din cei puternici, şi atunci cu Ioann, unul dintre fiii săi, s-au dus la fratele său, craiul Serbiei. Sisman, celalalt fecior al eii, s-au fost dus în sîrgunire, la schythe (adecă la comani sau moldoveni, din carii se prăsise tată-său, Mihail IV. Vezi anul 1323); şi nu mult zăbăvind acolo, după moartea împăratului, de bună voia sa se trăsese la romei. Pre acesta îl cerea aşadară Alexandru, ca pre un mai mare nemic al său, dînd alegere romeilor ca, sau se-i dea pre Sisman se-l giunghe, sau să se gate la războiu, căci nu poate fi prieten romeilor, pînă cînd vor ţinea aceştea pre nemicul lui la sine.“ /

478 Aşişderea scrie Gregora [3], apoi amîndoi scriu că Cantacuzenul, ca mare domestic, au venit pînă la marginea Bulgariei, cu oştile greceşti şi ne dînd pre Sisman, s-au împăcat cu Alexandru.

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 158. [2] Ioannes Cantacuzenus, tom. 1, p. 352. [3] Nicephorus Gregoras, tom. 1, p. 370.

Anul 1342. Ioann Cantacuzenul, marele domestic, după moartea împăratului Andronic celui mai Tiner, s-au rădicat asupra împărătesei Annei şi a fiiului eii, a lui Ioann Paleologul, şi au răpit împărăţia, iară odriianii, carii ţinea cu împărăteasa, au chiemat întru ajutoriu pre Alexandru, craiul Bulgariei, carele au şi mers gîndind că va putea supune şie Odriul, ci odriianii nu l-au priimit în cetate, zicînd că lor nu le trebue domn, ci soţ. Drept aceaia Alexandru s-au tras la Didymotih şi de-acolo au trimis se prade Thrachia, dară au perdut mulţi prin greci şi turci, carii venise întru ajutoriu Cantacuzenului; pentru aceaia au trimis soli de pace la Cantacuzenul [1].

Carol Robert, craiul Ungariei, avînd patru feciori, pre Carol, Ladislav, Ludovic şi Andreiu, cei dintîi, Carol şi Ladislav, au murit în vîrstă tineră, pre Ludovic l-au numit craiu Ungariei, iară pre Andreiu craiu Neapoiului, apoi au murit în anul de-acum, în 16 iulie, după ce au domnit, de la ungerea sa în craiu, 42 de ani, iară de la încoronarea sa, 32 de ani [2].

În locul tătîne-său, al lui Carol Robert, fu încoronat craiu Ludovic cel dintîiu, în vîrstă de 16 sau 17 ani [3], fiind de faţă şi Thoma, voivodul Ardealului, în Alba-Crăiască [4].

---

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 2, p. 444 seq. [2] Thuroczius, f. 165 seq.; Bonfinius, f. 322 seq. [3] De Küküllö, f. 173. [4] *Chronicon Budense* apud Thuroczium.

Anul 1343. Ioann Cantacuzenul din zi în zi întărindu-se în împă-
479 răţie, în anul de-acum au dat un hrisov, cu/ slove de aur scris, lui Ioann Angel, prefectului Thessaliei, în care scrie [1]: „Puterea noastră porunceşte, orînduieşte şi pune pre iubit fratele maestatei noastre, domnul Ioann Angel, cap sau prefect cetăţilor şi ţerei Vlahiei, pînă cînd va trăi. — Ca prefectura Vlahiei se-o ţină pînă la sfîrşitul vieţei sale, ci se nu-i fie slobod a o da fiiului său, de nu va îngădui aceasta de nou mărimea noastră. — Se vestească aceasta prin toată Vlahia şi se facă pomenire şi de doamna Anna Paleologa şi de fiiul eii, împăratul Ioann ş.c.“

Din hrisovul acesta, doao poţi culege: întîiu, că Valahia deacum se numeşte Ungrovlahia, ca să se osebească de cea din Thessalia, adecă de Moglena, a doaoa, că Cantacuzenul tot ţinea în cinstea lor pre împărăteasa Anna şi pre Ioann, fiiul eii, măcarcă aceştea nu vrea se-l cunoască împărat pre Ioann Cantacuzenul. Căci şi în anul de-acum, precum însuş mărturiseşte [2], aşa de tare au fost bătut Cantacuzenul de oastea împărătesei, cît i-au căutat a fugi la craiul Serbiei, carele ţinea pre Elena, sora lui Alexandru, craiului Bulgariei. Pre Alexandru iarăş îl trăsese în partea sa cei ce ţinea cu împărăteasa şi-i făgăduise Didymotihul, de nu se va mai înturna Cantacuzenul; pentru aceaia Alexandru au şi lucrat la cumnatul său se potoapă pre Cantacuzenul, ci împrotivindu-se mai ales soru-sa, crăiasa Serbiei, n-au dobîndit plinirea voei sale; apoi înţelegînd că turcii vin întru ajutoriul Cantacuzenului, el s-au înturnat în Bulgaria.

Cum că Ludovic cel dintîiu, craiul Ungariei, curînd după încoronarea sa ar fi aşezat larma sasilor din Ardeal, precum scriu Turoţie [3], Bonfinie [4], de Reva [5] şi mai toţi istoricii ungureşti, e de a se crede, pentrucă Petéu [6] pricina încă o spune, pentru carea s-au fost lărmuit sasii, adecă pentru nedreptăţile care le suferise supt Carol Robert; dară că Alexandru Bessarab, oblăduitoriul Ţerei Româneşti, ar fi venit la marginea Ardealului şi s-ar fi închinat şi supus craiului, precum zic tot aceiaşi istorici, eu unul nu poci crede şi din acelea, care le voiu arăta la anii viitori, tu încă vei vedea că iaste numai bîrfeală. Înse au putut fi că Alexandru Bessarab s-au întîlnit cu Ludovic cel dintîiu, ca cu un bun vecin, nu ca cu un stăpîn. Şi dintru
480 aceaia au / iscodit aceaia că s-au supus lui Ludovic.[a]

---

[1] Ioannes Cantacuzenus, tom. 2, p. 491. [2] Idem Cantacuzenus, tom. 2, p. 536. [3] Thuroczius, part. 3, cap. 3. [4] Bonfinius, decad. 2, lib. 10. [5] Petrus de Reva, *Centur.* 4. [6] Pethö G., b.

Anul 1344. În anul acesta sau în cel îndată viitoriu s-au căsătorit Ludovic, craiul Ungariei, cu Margareta, fata împăratului Apusului, Carol al patrulea, din carea n-au avut prunci şi dînsa stearpă au şi murit în anul 1349. [1]

Tot întru acesta an s-au dat hrisovul acesta familiei comitilor Vaş, care se află la Feiervari [2] şi sună aşa: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, credincioşilor săi, măritului bărbat, lui Nicolae, voivodului Ardealului, şi celor ce sînt în locul lui, sînătate

---

[a] Istoriografia modernă explică închinarea lui Nicolae Alexandru din 1343 ca un act necesar unităţii de luptă împotriva tătarilor. Această închinare avea ca rezultat practic pentru situaţia voievodului Ţării Româneşti faptul că trebuia să recunoască de suzeran pe regele Ungariei fără să contracteze şi alte obligaţii.

şi graţie. Fiindcă Nicolae şi Ladislav Vaş, fiii lui Ioann, ai fiiului lui Emic, sînt în cetăţuica noastră, ce se chiamă Holevem, lîngă Braşău, în marginea crăimei noastre, de ţîn şi apără cetăţuica aceaia, şi Petru Ruf e cuprins în deregătoria agazoniei lîngă noi şi pentru aceaia în pîra, carea ei şi Nicolae cel mai bătrîn Vaş cu fiii săi, Ioann şi Ladislav, iarăş Lavrentie, Ioann, carele se chiamă Aţél, Deşéu şi Thoma Ruf, feciorii numitului Ioann, ai fiiului lui Emic, ar avea împrotiva altora, sau alţii oricine împrotiva lor, în măcar ce termini înaintea voastră de faţe a veni, cu anevoe pot, vrem şi tare vă poruncim prin acestea ca, pînă la venirea noastră în părţile acelea, cu nici o greutate se încărcaţi bunurile lor, ci se le lăsaţi în statul în care sînt... Dat în Vissegrad — în anul Domnului 1344."

Iarăş întru acest an au făcut pace Ludovic între Andreiu, episcopul Ardealului, între nemişi, secui şi sasi, şi hrisovul l-au dat în Alba Ardealului, a treia zi după serbătoarea Sîntului Iacob, din anul 1344, care hrisov se află la Cornides [3].

---

[1] De Küküllö, f. 176; Bonfinius, f. 329; Pistorius, f. 767; Timon in *Epit. chron.*, f. 49. [2] Carolus Fejervari in *Analectis*, tom. 2, nro. 364. [3] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 84.

Anul 1345. Anonymul românesc [1] aşa scrie la anul de-acum, zicînd: „Al şeptelea Alexandru Vodă, leat 1345—1360. După letopiseţ la acest văleat au avut războiu cu Ludovic, craiul Ungariei. La leat
481 1346 / întrînd tătarii în Ardeal, au mers şi el întru ajutoriul tătarilor; iară la hronologhia cea veche se vede a fi pus anul 1356, cînd au intrat tătarii."

Anonymul nostru bine zice că Alexandru[a], domnul Ţerei Româneşti, au bătut pre Ludovic, craiul Ungariei, că şi Ludovic I încă mărturiseşte aceasta, cum voiu arăta la anul 1360, măcarcă nu spune anul în care s-au întîmplat războiul acesta. Cum s-au supus așadară lui Ludovic în anul 1343? Întrarea tătarilor în Ardeal eu oi aduce la anul 1352.

---

[a] Ca şi pentru anul 1343, Şincai, datorită sărăciei documentelor din vremea lui, crede că Nicolae Alexandru era domnul Ţării Româneşti (după cum se ştie, Basarab-Vodă a domnit pînă în anul 1352, iar Nicolae Alexandru era asociat la domnie de către tatăl său, Basarab).

Andreiu, craiul Neapoiului, fratele lui Ludovic, craiului Ungariei, încă nu bine au îmblat în anul de-acum, pentrucă din îndemnul Ioannei, muerei sale, fu sugrumat, din carea faptă mare războiu s-au stîrnit la anii viitori [2].

Din hrisovul lui Stefan, voivodului din Ardeal, care l-au dat în octavele Sîntului Mihail, din Turda, în anul 1345, și se află la Copi [3], acestea se culeg : în anul 1291, Petru, fiiul lui Farcaș, au mers în fața capitulului din Ardeal cu Petru, fiiul lui Pousa, cu Bofa secuiu, fiiul lui Pétus, și cu Emeric, fiiul lui Bátus, și au mărturisit că el au vîndut gimătatea din Țeaga și din Sîntul Jude numiților trei bărbați, lui Petru al Pousei, lui Bofa secuiului și lui Emeric, pentru 15 marce, și despre aceasta au dat carte capitulul, cu carea carte, în anul de-acum, în adunarea din Turda, Stefan cel mare, fiiul lui Thoma, al fiiului lui Pousa, ca un nepot al lui Petru al Pousei, au cercat se ia gimătatea Țegei și a Sîntul-Judelui de la Comitul Nicolae Vaș cel mai bătrîn și de la doi feciori ai lui, Ioann și Ladislav; ci arătînd aceștea dreptățile sale, Stefan cel mare au perdut pîra și i s-au poruncit tăcere de pururea, făcîndu-se mincinoasă cartea capitulului.

[1] Anonymus Valachicus, cap. 44. [2] De Küküllö, f. 179; Bonfinius, f. 333; Pistorius, f. 767; Timon in *Epit. chron.*, f. 49. [3] Copi, *Mss.*, tom. 31, p. 121.

Anul 1346. Ludovic, craiul Ungariei, cu hrisovul cel în Víssegrad **482** dat, a șesa zi după serbătoarea S. Martin din/ anul de-acum, întărește hrisovul tătîne-său, cel în anul 1321 dat comitului Nicolae Vaș, castellanului din Ciceu. Și hrisovul acesta al lui Ludovic se află la Fejérvari [1].

[1] Carolus Fejérvari in *Analectis*, tom. 2, nrum. 360.

Anul 1347. După cum arată hrisovul craiului Ludovic cel de la Cornides [1], Iordan, arhimandritul mănăstirei din Mănășturul Clujului s-au fost geluit craiului că Deme, șerbul lui Stefan Pogan, au cuprins și ține cu puterea prediul Tiburtelchea din otarul Caiantăului, zicînd că lui i s-au dăruit de craiul Carol Robert. Pentru aceaia Ludovic poruncește din Buda, în Păresima anului 1347, lui Stefan, voivodului Ardealului, ca se cerce lucru și, de va giudeca că Tiburtelchea s-au ținut de Caiantău, prediul acela se-l dea mănăstirei. Precum au și făcut.

Același Cornides [2] mai aduce un hrisov al capitulului din Bălgradul Ardealului, prin carele se arată că Deveciariul cu cădință s-au luat de Nicolae, fiiul lui Andreiu, pentru multe furtișaguri și tîlhării, și s-au dat în mînile voivodului Stefan, nefolosind ceva punerea împrotivă a lui Lavrentie, fiiului lui Avel și vărului numitului Nicolae.

Lambechie[3] încă arată că în soborul palamítelor din anul 1347, în carele s-au măzălit Ioann Caleca, patriarhul din Țarigrad, s-au iscălit și Metodie, mitropolitul din Varna.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, pag. 28. [2] Idem Cornides, *ibidem*, pag. 240. [3] Lambecius, libr. 8, c. 6.

Anul 1348. Vrînd Ludovic, craiul Ungariei, se izbîndească moartea fratelui seu, a lui Andreiu, craiul Neapoiului, încă în anul trecut s-au gătit asupra neapolitanilor, și în anul de-acum, în luna lui ianuarie, au agiuns la ei. Crăiasa Ioanna au scăpat mai nainte cu fuga, iară pe ceialalți vinovați i-au prins și pre unii i-au potopit, pre alții i-au pus la închisoare. Pre pruncul Carol, nepotul seu, l-au trimis în Ungaria, și el, mai zăbăvind acolo, au chiemat pre Stefan, voevodul din Ardeal, și punîndu-l se ocîrmuiască țeara, s-au înturnat în țeara sa, luînd între titulii cei mai vechi și titulul craiului din Neapoiu, supt carele și bani au bătut [1]./

483 Ziseiu că au chiemat pre Stefan, voivodul din Ardeal, și l-au pus se ocîrmuiască țeara, căci Cornides [2] aduce un hrisov al lui Stefan, carele l-au dat în Turda, pre la Sîngiorz, în anul de-acum, din care hrisov chiar se vede că Stefan n-au mers deodată cu craiul în Italia.

[1] Lucius, f. 366; Ioannes de Küküllö, f. 180; Bonfinius, f. 335. [2] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom 1, p. 239.

Anul 1349. De s-au fost și strămutat cei opt nepoți ai lui Emic în Ungaria, de groaza unchiu-său, comitului Nicolae Vaș celui mai bătrîn, cum s-au arătat la anul 1339, dară bunul din Ardeal nu l-au părăsit, pentrucă se află la Copi [1] hrisovul acesta :

„Noi, capitulul Besericei Ardealului, facem înștiințare tuturora, cărora se cuvine, cum că venind înaintea noastră boierii, adecă magistrul Nicolae zisul Vaș cu frații sei, Ladislav zisul Vaș, Ioann zisul Ațel, Lavrentie, Petru Ruf, Thoma Ruf și Deșeu zisul Vaș, despre o parte, iară despre alta Mihail, Nicolae, Toma și Iacob, feciorii lui Iacob, ai fiiului Ciama, ne-au spus că ei, ca să se desrădăcineze toată scîrba sfezei din mijlocul lor și frumusețea păcei se înflorească, și unii pre alții să se poată îmbrățoșa cu dragoste frățească, lăsînd toate pîrile, care fusese între dînșii, prin oameni buni și nobili sau boieri, așa s-ar fi întocmit între sine, și s-au întocmit înaintea noastră : ca numiții fii lui Iacob, al fiiului lui Ciama, Mihail, Nicolae, Toma și Iacob să vîndă partea sa din patru sate, adecă din Suhutard, din Țeaga, din Sîntioana și din Silvaș, care sînt în comitatul Dăbîcei, pentru patruzeci de marce de argint de cel curat, **484** numiților/ verilor săi, lui Nicolae, Ladislav, Ioann, Lavrentie, Petru, Thoma și lui Déșeu; și o-au vîndut înaintea noastră, luînd și priimind banii deplin, supt legătura aceasta, ca de cumva, cu vreme, ar voi numiții Mihail, Nicolae, Thoma și Iacob sau moștenii lor să se legiuiască cu ceaialaltă parte pentru numitele sate, înaintea oricărui judecătoriu, se fie pedepsiți ca și carii fac duell. Dat pre la Bobotează, în anul Domnului 1349."

Am zis mai nainte că nepoții lui Emic, din Ioann, al doilea fecior, au fost opt, pentrucă atîta am aflat în hrisovul la anul 1339 adus, ci în hrisovul acesta Mihail, al optulea, nu se pomenește, doară au fost murit.

Tot la acesta an se aduce un hrisov și de Cornides [2] și de Feiervari [3], care l-au dat în Bistriță, pre la Sîn-Nicoară, în anul 1349, în partea lui Ioann, fiiului lui Gégul, asupra sasilor din Căpúș și Váldhit : „Andreiu, comitul secuilor, al Brașăului, Sătmariului și Maramurășului".

---

[1] Kopi, *Mss.*, tom. 31, p. 114. [2] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 243. [3] Carolus Fejérvári in *Analectis*, tom. 2, nro. 342.

Anul 1350. Stefan Lățcfi, voivodul din Ardeal, lăsat fiind se ocîrmuiască crăimea din Neapoiu, foarte multă gîlceavă au avut cu cei ce ținea cu crăiasa Ioanna, pentru aceaia Ludovic, craiul Ungariei, în anul de-acum, iarăș au trecut în Italia, unde au lăsat, în locul lui Stefan, întîiu pre Nicolae, apoi pre Andreiu Lațc, iarăș voivodzi din Ardeal, ci fără de noroc, măcarcă Andreiu bine s-au purtat în trei ani [1].

Halcocondila,[2] la anul de-acum, așa scrie : „Alexandru au oblăduit Bulgaria pînă ce au murit, trăindu-i feciorul Susmán, carele au urmat în crăimea părintească. Împrotiva acestuia s-au sculat Amurat, fiiul lui Orcane. (Căci bătînd pre sirbi) au prins arme în coantra lui Susman, craiului Mesiei, și bătîndu-se cu mesii, nu mulți au tăiat dintrînșii, căci au scăpat nevătămați spre Dunăre. Susman de-acolo au trimis soli la Amurat și făcînd pace, s-au pri-
485 imit ca de-aci înainte se fie între prietenii lui/ Amurat. Deci și-n cumnăție au pășit cu Amurat, luînd muiere pre fata lui, cea din Bráida născută, pre carea o luase Amurat cînd au fost rănit; pre ceaialaltă fată o dăduse Amurat craiului grecesc, lui Andronic, fiiului împăratului Ioann Paleolog, căci acuma alungase Ioann din împărăție pre Cantacuzenul."

La anul 1339 am arătat că Alexandru, craiul Bulgariei, au avut fiiu pre Mihail V Asan, pre carele mai nainte de a-l însura, l-au fost numit craiu Bulgariei; la anul 1341 iarăș am arătat că acelaș Alexandru au cerut la moarte pre Sisman, fiiul craiului Mihail IV, Streanțimer. Cum poate fi așadară ca Susman, despre carele vorbește aci Halcocondyla, se fie fost fecior lui Alexandru? Doară au fost murit Mihail V Asan, și Susman au fost al doilea fecior al lui Alexandru? Vezi și acelea, care le voiu scrie la anul 1358 și am scris la anul 1332.

---

[1] De Küküllö, f. 181 seqq.; Bonfinius, f. 336; Timon in *Epitome chronologica* f. 48. [2] Chalcocondylas, p. 18.

Anul 1351. În anul acesta, Ludovic, craiul Ungariei, au întărit privileghionul care l-au dat boierilor Andreiu al doilea în anul 1222 și au mai adăogat 25 de închieturi, care toate se pot vedea în *Legile Țerei Ungurești* [1].

Iară magistrul Thoma Vaș, precum arată Copi [2], acest contract au făcut cu verii săi, doi feciori ai comitului Nicolae Vaș, castellanului oarecînd din Ciceu, prin hrisovul conventului din Cluș-Mînăștur, care hrisov după aceaia s-au înoit prin capitulul din Bălgrad și sună așa :

„Noi, capitulul Besericii Ardealului, facem înștiințare tuturor, cărora se cuvine, cum că boieriul, măritul Thoma, fiiul lui Ioann al fiiului lui Emic, castellanul din Cereng, Cherengh, venind înaintea noastră de față, ne-au dat niște cărți deschise ale cinstitului convent al Preacuratei Vergurei Mariei din Cluș-Mînăștur, rugîndu-se ca noi cărțile acelea se le înoim, care sună așa : «Noi, conventul Preacuratei Vergurei Mariei din Cluș-Mînăștur, facem înștiințare tuturor, cărora se cuvine, că venind de față înaintea noastră, Ioann /
486 și Ladislav, feciorii lui Nicolae Vaș, despre o parte, iară despre alta magistrul Thoma, fiiul lui Ioann, al fiiului lui Emic, prin numiții Ioann și Ladislav, ni s-au spus cu gura că ei, de mare lipsă fiind asupriți, gimătatea lor din satul Sîntioana chiemat, din comitatul Dăbîcei, carea începe de la un izvor din partea de cătră mează-noapte și merge pre curgerea izvorului cătră resărit, pre supt rîtul cel mare despre partea Bissărului, cu toate folosurile și veniturile eii, de la datul acestora într-un an, o-ar fi zălogit numitului măritului Thomei, fiiului lui Ioann, al fiiului lui Emic, pentru 100 de florinți de aur și o-au zălogit înaintea noastră deplin și întreagă, plătind și priimind banii întru acesta typ : ca, de n-ar rescumpăra, sau de n-ar putea rescumpăra numiții Ioann și Ladislav gimătatea lor din Sîntioana de la magistrul Thoma la terminul pus, înaintea noastră să se învingă în îndoită summă de bani; iară de vor vrea sau putea rescumpăra numiții Ioann și Ladislav zisa gimătate, în terminul pus, magistrul Thoma va fi detoriu a li-o da îndărăpt, pentru summa aceaia. Despre carea întărim acestea cu pecetea noastră. Dat a șesa zi după serbătoarea apostolului Thomei, în anul 1351.»

Noi drept aceaia văzînd că magistrul Thoma, fiiul lui Ioann, al fiiului lui Emic, castellanul de Cereng are drept, numitul contract, carele, fără de vreo îndoială, iaste adevărat, l-am scris de nou în acestea, care le dăm întărite cu pecetea noastră aceluiaș magistru, Thoma, castellanului de Cereng. Dat în serbătoarea Sîntului Lavrentie, din anul Domnului 1354.“

Precum se vede din înoirea hrisovului acestuia, feciorii comitului Nicolae Vaș celui mai bătrîn, Ioann și Ladislav, nu s-au ținut de termin și pentru aceaia gimătatea lor din Sîntioana au remas la Thoma Vaș.

[1] *Corpus Iuris Hung.*, tom. 2, p. 53—59. [2] Copi, *Mss.*, tom. 31, p. 139.

Anul 1352. Clemént al șeselea, papa de la Roma, ca un bun păsto- /
487 riu, dorind se-și înmulțească / turma, în anul de-acum, în luna lui iulie, din Avenión au îndemnat pre Ludovic, craiul Ungariei, ca se cuprindă toate țerile de prin pregiur, în care lăcuiesc shismatici, numai se-i unească cu Beserica Romei [1].

Cum că Andreiu Lațc, voivodul Ardealului, au bătut pre tătari[a], carii jăfuia Țeara Secuenească, omorînd pre Athlám, povățuitoriul lor, și prinzînd mulți dintrînșii, pre carii i-au trimis craiului Ludovic, la Vissegrad, mărturisesc Ioann de Chichileu [2], Ranzan [3], Bonfinie [4] și Petru de Reva [5], dară anul în care s-au întîmplat, nu-l otăresc; drept aceaia Timon [6] pune anul 1352, Sigler [7] 1353, Hartnacchie[8] 1344, Han[9] anul 1346 ș.c. Eu țin cu Timón; tu poftorește acelea care le-am scris la anul 1345.

[1] Raynaldus ad ann. 1352; Aloysius Gverra in *Epit. Constit. Pontif.*, tom. 2, p. 278. [2] Ioannes de Küküllö, f. 177. [3] Ranzanus, f. 377. [4] Bonfinius, f. 329. [5] Petrus de Reva, *Centur.* 4, f. 24. [6] Timon in *Epit. chron.*, f. 49. [7] Sigler, f. 55. [8] Hartnacius,.p. 4. [9] Han, p. 131.

Anul 1353. Daniil Cornides [1] aduce un hrisov al conventului din Cluș-Mînăștur, din care se vede că în anul de-acum s-au reîmblat otarul

---

[a] Luptele cu tătarii, pe care Șincai le fixează în anul 1352, au fost datate de istoriografia modernă în anii 1343 sau 1345.

Noşfalăului şi al Decei, de către otarul Unguraşului, în partea magistrului Thomei şi a lui Nicolae, feciorilor lui Paul, castellanului din Balvánios sau Unguraş.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 68.

Anul 1354. La anul acesta mi-au venit înainte un hrisov al prealuminatei familiei comitilor Vaş, care astăzi, în 28 fevruarie al anului 1809, cînd tocma am plinit 56 de ani de cînd m-am născut pre lume, îl scriu în Sînnea, satul comitatului Alba-Uivár din Ungaria, în curtea măririlor sale, ca se le arăt mulţămita, carea li se cuvine, nu numai de la mine, carele scriu, ci şi de la aceia, pentru al cărora folos scriu acestea. Hrisovul se află la Copi[1] şi sună aşa :

„Nòi, capitulul Besericii Ardealului, facem înştiinţare tuturor cărora se cuvine că am priimit cartea boieriului Dominic, viţe-voivodului din Ardeal, noao / **488** scrisă cu cuvintele următoare :

« Înţelepţilor şi cucernicilor bărbaţi, cinstitului capitulului Besericei din Ardeal, domnilor şi prietenilor săi, Dominic, viţe-voivodul din Ardeal, pofteşte întărirea pretenşugului şi a cinstei! De la pretenşugul vostru poftim prin acestea, cu cuviinţă, ca cărţile, care vi le-a da magistrul Nicolae Vaş, castellanul din Cohálm, închise şi supt pecetea voastră, se le deschideţi şi făcînd să se înoiască, supt pecetea voastră, în formă de transcrípt, deschise se le daţi numitului magistrului Nicolae, după obiceiu şi precum pofteşte dreptatea. Aceleaşi cărţi nerase şi deschise, însemnîndu-le cu vîrvul peceţiei voastre. Dat în Sîntimbru, a treia zi a octavelor serbătorei apostolului Iacob, în anul D. 1354.»

Iară cărţile, care ni le-au dat numitul magistru Nicolae Vaş închise supt pecetea noastră, sună aşa :

« Noi, capitulul Besericei Ardealului, facem înştiinţare că boieriul Nicolae Vaş din Sîntul-Jude, venind înaintea noastră, cu numele său şi al fraţilor săi, Ioann şi Ladislav, ne-au făcut protestaţie, că Benedict Téxtor, deregătoriul magistrului Mihail, camerariului domnului nostru craiu, din Sec, între metele satului Sîntul-Jude, în locul chiemat Fiuzeş şi Senegheteu, ar fi luat de la un obagi [a] al lor, românul Cristian, 200 de oi, doi cai, doi boi şi 36 de porci, împrotiva căruia Benedict Textor, pentru luarea numitelor dobitoace, el s-ar fi jăluit adunărei nemişilor, ceii ţinute în Turda în anul de-acum, în dumineca dinnaintea Ispasului; care Benedict Textor ar fi respuns că el n-ar fi luat numitele dobitoace în locul ce se ţine de Sîntul-Jude, ci în locul ce se ţine de Sec; iară adunarea nemişilor din partea Ardealului cu un cuvînt ar fi mărturisit şi zis că locurile acelea, adecă Fiuzeş şi Senegheteul nu s-au ţinut vreodată de Sec, ci pururea ar fi fost ale boierilor din Sîntul-Jude şi de satul acela s-ar fi ţinut. Carea mărturisire cum că aşa s-au făcut, prin toţi boierii din adunarea aceaia, în cărţile craiului închise, ne-au spus de faţă magistrul Mihail, protopopul din Dăbîca, soţul şi concanonicul nostru, carele au fost trimis în locul nostru la numita adunare, şi Gheorghie, fiiul lui Iacob, unul dintre judecători, despre / **489** care au poftit se-i dăm cărţile noastre de protestaţie, care le-am şi dat aducînd cu sine dreptatea de obşte. Dat în agiunul Rusarilor, în anul Domnului 1354. »

Noi drept aceaia priimind cererea cea direaptă şi legiuită a domnului viţe-voivod, cărţile noastre cele închise, am făcut să se tae şi să se deschidă şi deschise, şi tăiate, să se scrie în formă de patént, din cuvînt în cuvînt, şi întărindu-le cu pecetea, numitului Nicolae Vaş le-am dat, cărţile noastre cele mai dinainte tăiate şi deschise cu vîrvul peceţei noastre însemnîndu-le. Dat a treia zi din octavele serbătorei apostolului Iacob, în anul mai sus însemnat.“

[1] Copi, *Mss.*, tom. 31, p. 131.

Anul 1356. La anul acesta aduce Cornides[1] un hrisov al lui Andreiu, voivodului din Ardeal, dat din adunarea tuturor nemişilor, în Turda ţinută, pre la zioa Tuturor Sfinţilor, în care hrisov satul Bevna din comitatul Cluşului s-au judecat a fi al lui Martin, fiiului lui Ioann din Calian, împrotiva mînăstirei din Cluş-Mînăştur.

---

[a] Iobag — termen care are în diplomatica maghiară din secolele XII-XIV înţelesul de supus prin jurămîntul feudal. De exemplu, mari nobili şi demnitari ai regatului erau numiţi în documentele vremii ca iobagi ai regelui. Aici e totuşi iobag.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 30.

Anul 1357. Precum se dovedeşte din hrisovul care se aduce de Copi[1], Petru Ruf, feciorul lui Ioann, fiiului lui Emic Vaş, în anul de-acum, era castellan în Ciceu.

[1] Copi, *Mss.*, tom. 31, p. 132.

Anul 1358. La anul 1350 am arătat ce scrie Halcocondyla despre bătaia sultanului Amurat celui dintîiu cu bulgarii, aci voiu înturna de pre itălienie în românie, care le scrie Foresti[1] tot despre aceaia bătae, zicînd : „Amurat, cît au dobîndit schiptrul împărăţiei turceşti, ca se întreacă pre mai marii săi, carii nu mult s-au norocit împrotiva împăraţilor din Ţarigrad, pentru ajutoriul bulgarilor, îndată ş-au pus în inimă să se izbîndească despre bulgari, apucîndu-se de Alexandru, craiul lor. Numai aceaia împedeca pre Amurat de la trecerea în Evropa, că nu avea corăbii; drept aceaia au
490 năzuit la genovezi şi i-au adus la atîta, cît i-au trecut / oastea, plătind cîte un galben pentru fieştecare ostaş, şi genovezilor mai plăcîndu-le banii decît legea creştinească. Aşadară au întrat în părţile Bulgariei şi remînînd întrînsele, s-au îndrăgit într-o fată a lui Uroş, craiului Serbiei; pentru aceaia au întrat în Serbia şi au luat-o muiere şie, cu puterea, de la tată-său. Îmbucurîndu-se de învingerea aceasta, vrea se cerce mai mari triumfuri în Bulgaria, ci oarece răscoală din Asia l-au chiemat acasă pre Amurat. Dară fiindcă pomenirăm de bătăile lui Amurat cu bulgarii, de lipsă iaste ca se spunem şi pricina pentru carea s-au pornit acestea. Supt povăţuirea lui Marco Cráiovici, a despotului Bulgariei, se sculase cea mai mare parte a grecilor împrotiva împăratului Ioann Paleolog şi el era aproape de a-şi pierde împărăţia. Văzînd aşadară împăratul Ioann că nu iaste în stat de a putea răzbi şi pre bulgari şi pre greci, au năzuit la Amurat, carele îndată au trimis întru ajutoriul lui 12.000 de turci, pre carii împreunîndu-i cu oastea sa, lezne au bătut pre cei ce se sculase asupra sa. Unii zic că Amurat însuş ar fi trecut în Thrachia cu aceste 12.000 de ostaşi.“

Calvisie[2] nu mult schimbă istoria, numai anul îl mută, zicînd : „În anul 1360, Ioann, împăratul Ţarigradului, fiind încungiurat de Marco, despotul Bulgariei, au cerut ajutoriu de la turci, carii prea bucuroşi au mers întru ajutoriu şi pre Marco l-au fugărit; pentru aceaia Amurat, din învoirea împăratului, au ţinut Callióпoiu, şi cu puţin după aceaia, după ce au fugit prefectul Odriului în Ost şi au lăsat cetatea fără de povăţuitoriu, Odriul încă l-au cuprins şi ş-au pus scaunul întrînsul în anul heghirei 761“.

Ioann Baptísta Egnátie[3] încă zice despre Amurat : „După aceaia fiind chiemat de împăratul Paleolog asupra bulgarilor şi a frate-său, prinţului Moreei, carii se sculase cu arme în coantră-i, au trecut în Evropa cu doaosprăzece mii de ostaşi şi au luat izbîndă de pre bulgari şi alţi nemici ai împăratului. De-aci îndulcindu-se cu avuţiile Evropei, făcîndu-se că vrea se aşeze pre duşmanii împărăţiei, au trecut Hellespontul pre la Avyd cu corăbiile genovezilor
491 şi au cuprins Calliopoiul cu alte cetăţi. Acelea au fost anul 1363. / După ce au cuprins Odriul, puţin tîmp au trecut şi au bătut pre sîrbi şi pre bulgari, tăind pre Lazar, prinţul Serbiei, în bătae; ci după aceaia Amurat încă fu omorît de un şerb al lui Lazar, în izbînda domnului său.“

Vezi cum schimbă Halcocondyla, Foresti, Calvisie şi Egnatie nu numai anii, ci şi oblăduitorii Serbiei şi ai Bulgariei de pe vremea aceaia, cînd s-au întîmplat acestea; tu gîceşte care are mai drept.

---

[1] Antonio Foresti nel *Mappamondo istorico*, tom. 6, lib. 2, cap. 2. [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [3] Ioannes Baptista Egnatius, *De romanis principibus*, lib. 2.

Anul 1359. „Murind Stefan[a], voevodul Moldovei, zice Dlugoş [1], la români, mai marii cărora fugăriţi fiind din Italia, se cred a fi fost din neamul vólscilor. Aceştea fugărind pre ruteni sau ruşi din Moldova, întîiu cu înşălăciuni, apoi cu puterea, mai pre-urmă au priimit legea şi obiceiurile rutenilor, ca, cu atîta mai lezne se poată cuprinde Moldova de la dînşii. Grea price s-au stîrnit între doi feciori ai reposatului voevod, adecă între Stefan şi Petru, pentru stăpînirea Moldovei. Pentrucă cu Petru, măcarcă era mai tiner în vîrstă, ţinea cea mai mare parte a boierilor, pentru isteţimea minţei lui; şi el cu sîrguinţa sa şi cu ajutorinţa ungurilor, fugărind pre Stefan şi pre boerii, pre carii nu i-au putut trage în partea sa, au cuprins toată Moldova. Iară Stefan cu boierii săi neputînd răbda nedreptatea ce i se făcuse, şi temîndu-se ca nu cumva Petru dobîndind domnia se-i facă ceva mai reu, au năzuit la Cazimir, craiul Poloniei carele avea şi bani şi oaste destulă, rugîndu-se ca se-l ajute şi legîndu-se că, de va dobîndi domnia Moldovei, toată ţeara, el şi următorii săi, vor fi credincioşi supuşi ai craiului Cazimir şi ai următorilor lui. Carea condiţie priimindu-o Cazimir, din sfatul divanului său, au trimis oaste din Cracău, Sandomír, Lublín şi din Rusia, cu Stefan, ca se-l pună în scaunul Moldovei. Oastea aceasta pornind îndată după Sîn-Petru şi agiungînd la pămîntul nemicilor vro cîteva bătăi mici au şi sprîginit cu noroc de la nemici, carii
492 se/ ferea de vreo bătae deplin. Iară Petru încungiurînd bătaia deplin cu Stefan şi cu leşii, s-au întors la înşălăciuni. Era în ţinutul Sepenícului nişte păduri foarte mari şi neagonisite, ce se chiema Ploníni de români, prin care trebuia se treacă Stefan cu oastea leşească, ca se străbată în Moldova. Pădurile acestea, cei despre partea lui Petru, pre lîngă căi le-au tăiat cu firézuri aşa, cît copacii de îmbe părţile, şi de-a dreapta şi de-a stînga, au stat numai înţînaţi, ca împingîndu-i de amîndoao capetele, unul se oboară pre altul spre drum. Întrînd aşadară polonii sau leşii în pădure, românii

---

[a] Relatarea lui Dlugosz despre Ştefan şi luptele dintre fiii săi este foarte interesantă, şi problema interpretării ei este una dintre cele mai dificile din istoria Moldovei. Data pe care o propune Dlugosz şi pe care Şincai o acceptă în legătură cu evenimentele relatate este aceea de 1359. Este ştiut şi sînt documente precise pentru acest an că în Moldova domnea atunci Bogdan I, întemeietorul Moldovei. Interpretările moderne plasează evenimentele furnizate de cronica lui Dlugosz în anii care au urmat morţii lui Laţcu, fiul lui Bogdan, deci după 1373.

au împins copacii cei din capete şi căzînd copacii, unii pre alţii au oborit preste drum şi au zdrobit şi încurcat nu numai pre vonici, ci şi pre cai şi armele, fără de războiu. Pentrucă trupinele şi ramurile, pre cei mai viteji vonici încă i-au turtit şi le-au vătămat la unii mînile, la alţii picioarele şi la mai mulţi alte părţi ale trupului. Ceaialaltă mulţime spăimîntîndu-se au priimit jugul supunerii şi cu ceva mai mulţi s-au prins decît s-au tăiat. Prada carea o-au dobîndit, cu atîta au fost mai plăcută nemicilor, cu cît au fost mai întreagă. Căci măcarcă caii mai mare parte era strugiţi de arburi, tătuşi armele, veşmintele şi uneltele, fiindcă nimenea au putut scăpa sau a duce ceva îndărăpt, s-au cuprins de biruitori..... Auzind Cazimir craiu de perderea aceasta, au trimis pre unii dintre ai săi se rescumpere pre cei prinşi, şi dîndu-i românii pre uşor, cu mic preţ au rescumpărat şi pre ostaşi şi pre celalalt norod. S-au fost prins în perirea aceasta Sbignéiu din Oléşnica şi Casa lui Dambno, moşul cardinalului şi episcopului Cracoviei, Sbigneiu, carele pînă la moartea sa au şchiopătat pentru vătămarea fluerilor picioarelor, carea atunci o-au căpătat. Navógie din Tâţin, feciorul lui Andreiu din Taţin, palatinului din Cracovia, fugind din primeşdia aceaia, s-au ruşinat a se mai întîlni cu tatăl său şi cu prietenii, şi din locul în care s-au întîmplat perirea au mers la Roma şi s-au
493 hirotonit preot..... Pădurile acestea, cu vreme, / lucrîndu-se, s-au făcut cîmpuri. Doaosprăzece steaguri s-au prins de la poloni, trei crăieşti şi noao şlectceşti."

Aşişderea scriu Cromer [2], Brietie [3], Albin [4], Sarnichie [5], Spondan [6], Mihovie [7], Stricovschi [8]. Calvisie [9] pune întîmplarea aceasta la anul 1360, iară Hofmann [10], la anul 1369.

Iară prea vestitul Enghel, după obiceiul său, aşa încîlceşte toată istoria aceasta: Întîiu [11] aduce cuvintele lui Stricovschi, carele aşa scrie, ca şi Dlugoş, precum scriseiu mai nainte, apoi scrie aşa: „Se vede a fi adevărat că aci se amestecă doi Cazimiri, unul din anul 1359 şi altul din anul 1450". A doaoa [12]: La anul, cum i se pare, 1361, scrie: „§ 8: Sas, fiiul şi următoriul lui Dragoş, au domnit 4 ani, de la 1361 pînă la 1365. Mai mult nu ştim despre dînsul. Îmi aduc aminte că din numele *Sas*, oare unde s-au închis că Sas Vodă au fost de neam sas, sau că mumă-sa au fost sască sau săsoaică. — Istoria Moldovei întru început nu bine merge. De au stăpînit aşa de puţin domnii cei dintîiu, după cum scrie Miron, adecă : Dragoş 2 ani, feciorul lui, Sas, 4 ani, despre ale căruia fapte nemica se scrie, Laţco, fiiul lui Sas, 8 ani, Dragoş au trebuit se fie bine bătrîn, cînd s-au strămutat românii din Maramurăş, şi nu numai pre fecior, ci şi pre nepot, se-i ducă cu sine.“

Mai pre-urmă, acelaş Enghel [13] aduce cuvintele lui Peissonél din pagina 216, care întorcîndu-le de pre frîncie pre românie, sună aşa : „După cum scrie Ureche vornicul : Dragoş au domnit 2 ani, Sas Vodă 4 ani, Laţco Vodă 8 ani, Bogdan Vodă 6 ani, Petru Vodă 16 ani, Roman Vodă şi Stefan Vodă 7 ani, carii fac la olaltă 43 de ani“.

Îndată după acestea, care le aduseiu aci mai sus, iarăş scrie Enghel [14], precum urmează : „ § 9. Fiiul lui Sas, Laţco, au domnit 8 ani, de la 1365 pînă la 1373“. De-aci păşind mai nainte tot acelaş Enghel [15] scrie : „ § 10. Bogdan au domnit 6 ani, de la 1373 pînă la 1379... Pre acesta îl numeşte Cantemir : fiiu lui Laţco şi-l porecleşte Muşat. Despre acestea tac *Annalii ruseşti* şi *Hronica Iaşilor ;* însemnarea lui Scarlát Vodă nici pomeneşte pre Bogdan Vodă. Miron zice că Bogdan Vodă au fost următoriu, iară nu fecior lui Laţco Vodă.“/

494 Acestea scrie preavestitul Enghel, adevărat urmînd pre Miron, pre Peissonel, pre Cantemir şi pre Annalistul rusesc, ci eu avtorilor pre carii i-au urmat preavestitul Enghel, cum am zis şi la anii 1284 şi 1309, nu poci crede, pentru hrisovul lui Ludovic celui dintîiu, craiului Ungariei, care hrisov se află la Vagner [16], scris din avtentică copiă a conventului din Léles şi sună aşa :

„Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, ş.c., întorcîndu-ne cugetul inimei noastre spre sîrguitoriul bărbat Balc, fiiul lui Sáaz, voivodul nostru din Maramurăş, iubitul şi credinciosul nostru, şi aducîndu-ne aminte de prea nemăsurate slujbele lui, care ni le-au făcut de-atunci, de cînd cu aşa de ferbinte dragoste s-au lipit de maestatea noastră, cît din Ţeara noastră cea Moldovenească lăsînd şi punînd după spate pre iubiţi părinţii săi şi pre mai multe frăţii sau rudenii ale sale, aşişderea şi toate bunurile sale, cîte au avut în ţeara aceaia a noastră, au venit în crăimea noastră a Ungariei supt sinul dragostei noastre, ca se plinească slujbele, care din sîrguinţa cu el născută le cunoscuse a ne fi spre creşterea cinstei şi a puterei noastre, făcîndu-se plăcut maestatei noastre, iar noi socotind acestea şi alte prea mari vrednicii ale slujbelor lui, care cunoscîndu-le că le-au făcut cu cea mai mare rîvnă a sîrguinţei, pretutindenea şi mai ales în zisa Ţeara noastră cea Moldovenească, nu fără de vărsarea propriului său sînge şi suferirea ranelor celor de moarte, cu omorîrea cea tyrănnească a fraţilor lui şi a mai multor slujitori, cu de-adinsul credem că le va face şi de-aci înainte, şi aşa judecînd a fi dirept, ca celor vrednici, vrednice, celor mari, mari daruri să se dea, şi sudorile cu ostenelile bogată simbrie se le şteargă şi se le resplătească, în semnul mai alesei noastre iubiri şi arătarea dragostei, un sat, ce se chiamă Cúhnia (Cuhnya) din Ţeara noastră a Maramurăşului, cu alte sate, chiemate Ióod, Bacicóu, doao Bizóu, Móize, Borş şi doao Selîşte din numita Ţeară a Maramurăşului, care se ţin de acelaş sat Cuhnia, cu toate folosurile lor, adecă cu apele, pădurile şi munţii şi cu toate cîte se ţin de dînsele, măcar cum se chiamă, care au venit la mînile
495 noastre cele crăeşti de la/ voivodul Bogdan şi de la fiii lui, adecă de la cunoscuţi necredincioşii noştri, pentru blăstămată însemnarea necredinţei lor, drept aceaia că acelaş Bogdan şi feciorii lui, fulgerîndu-i diavolul, nemicul neamului omenesc, carele tare rănind inima lor cu săgeata reutăţei şi cu veninul înşelăciunei, la aceaia i-au îndemnat, ca să se lase de calea dreptăţei, şi mai adese ori rătăcind de la stătornicia detorinţei ceii credincioase, se treacă pre-ascuns din crăimea noastră a Ungariei în zisa Ţeara noastră cea Moldovenească şi să se silească a o ţinea spre ruşinea maestatei noastre, supt aceleaşi mete directe şi vechi, supt care s-au avut şi ţinut şi pînă acuma, din bună voinţa şi învoirea preanălţatei prinţipessei doamnei Elísavet, crăiessei Ungariei, maicei noastre ceii prea iubite, şi din sfatul cel rescopt al prelaţilor şi baronilor crăimei noastre, luîndu-se de tot numitele sate de la acelaş Bogdan şi de la fiii lui, ca de la nişte nevrednici, spre pilda altora, ca se nu patre şi alţii unele ca acestea, stricîndu-se şi chiemîndu-se îndărăpt şi toate cărţile cîte au fost avut numitul Bogdan şi feciorii lui, despre zisele sate, le-am dat, dăruit şi cinstit, numitului voivodului Balc şi printrînsul lui Drag, Drágrmer şi Stefan, fraţilor lui celor

de un pîntece, moştenilor lor şi următorilor tuturor, cu cădinţă de pururea şi nechiemăcioasă îndărăpt, ca se le moştenească, ţină şi aibă, mîntuite remînînd cădinţele altora. Întru a căruia lucru pomenire şi tărime de pururea, am dat acest privileghion, întărit cu avtentica şi înduplicata pecetea noastră, ce spînzură de dînsul. Dat prin mînile cinstitului în Hs. părintelui domnului Nicolae, arhiepiscopului din Strigon, şi al locului aceluia comitului de pururea, cancellariului curţei noastre, iubitului şi credinciosului nostru, a patra none ale lui fevruarie, în anul Domnului 1365, iară al crăimei noastre 24, fiind arhiepiscopi cinstiţii în Hs. părinţi şi domni, acelaş Nicolae al Strigonului, Thoma al Colocei, Ugolín al Spalatului, Nicolae al Iadrei şi Elia al Raguzei; episcopi, Dimitrie al Orădzei, Dominic al Ardealului ş.c. măriţii bărbaţi, Nicolae cont. palatin, Dionysie, voivod Ardealului ş.c.“

Diplomatul sau hrisovul acesta, împrotiva căruia numai acela
496 va grăi, carele nu ştie critica, chiar arată că toate/ zisele prea vestitului Enghel, cîte aduseiu mai nainte, la anul acesta, sînt tocma bîrfele, de vei lua afară ce scrie despre mama lui Sas Vodă, carea au putut fi sască din comitatul Scepúsiului sau din ţinutul Bistriţei, de-unde o-au putut lua şie muiere Dragoş, carele oare eşit-au din Maramurăş în Moldova? şi în ce tîmp? Căci pe vremea, carea o otăreşte preavestitul Enghel cu avtorii de el aduşi, se fie eşit, nu lase hrisovul, pentrucă arată că bunurile lui Bogdan şi ale feciorilor lui, cele din Maramurăş, craiul Ungariei, Ludovic cel dintîiu, pentru aceaia le-au dat şi dăruit, în anul 1365, feciorilor lui Sas Vodă, lui Balc, Drag, Dragmer şi Stefan, pentrucă aceştea, după ce au omorit Bogdan cu feciorii săi pre Sas Vodă, tatăl lor, şi au cuprins Moldova, au venit în slujba lui Ludovic, închinîndu-i şi Moldova, carea o perduse. Aşadară cu fundămînt închid eu : întîiu că Bogdan nu după Laţco, de la anul 1373, pînă la anul 1379 au domnit în Moldova, ci cu mult mai nainte de anul 1365, căci zice Ludovic craiul, în hrisovul său, că Bogdan au cuprins Moldova, se-o ţină pururea; a doaoa, că Laţco n-au putut fi fecior lui Sas Vodă, ai căruia feciori au trecut în Ungaria; a treia, că istoricii leşeşti nu amestecă pre doi Cazimiri, cum scrie preavestitul Enghel, ci scriu adevărul, luînd afară ce scriu despre urzirea românilor, despre carea mai multe am cuvîntat la anii trecuţi. Pentrucă, după hrisovul acesta, se poate zice că Stefan, ai căruia feciori, Stefan şi Petru, s-au sfădit în anul de-acum pentru domnia Moldovei, au fost fecior lui Bogdan Vodă. Părerea aceasta a mea, de li se va părea şi altora, precum trebue se li se pară, după puterea hrisovului adus, care se ţine în original în arhivul preanălţatei cămerei ungureşti de curte din Buda, toată sireaoa domnilor din Moldova, începînd de la Dragoş Vodă, pînă la Petru Muşat Vodă, va merge aşa : 1. Dragoş, 2. Sas, fiiul lui Dragoş, 3. Bogdan, ucigătoriul lui Sas, 4. Stefan I, fiiul lui Bogdan, 5. Petru I, fiiul lui Stefan celui dintîiu, despre carele scriu istoricii leşeşti la anul de-acum, 6. Laţco, fiiul lui Petru celui dintîiu, 7. Petru Muşat sau al doilea, despre carele voiu cuvînta mai multe la locul său.

Ci aşa întocmind sireaoa domnilor din Moldova, avtorii, de prea vestitul Enghel aduşi, remîn de scădere, dinpreună cu dînsul. Tu/
497 cetitorule! gîceşte dintre domnii Moldovei cei aci numeraţi care cînd şi cît au domnit? dară mai almintrelea gîceşte, decît cum au gîcit cei ce n-au cetit hrisovul mai sus adus. Vezi şi anul 1387.

---

[1] Ioannes Dlugosius in *Historia Polon.*, lib. 9, ad ann. Chr. 1359. [2] Martinus Cromerus, *De origine et rebus gestis Polonor.*, lib. 12. [3] Philippus Brietius in *Chronico universali* ad ann. Chr. 1359. [4] Petrus Albinus in *Commentatiuncula de Valachia*, pag. 160. [5] Stanislaus Sarnicius in *Annalibus polonicis*, lib. 7, cap. 1. [6] Henricus Spondanus in *Continuatione Baronii* ad ann. 1359, nro. 10. [7] Michovius, lib. 4, cap. 10. [8] Strijkovski, ediţi Königsberg, p. 440. [9] Sethus Calvisius in *Opere chronol.* [10] Ioannes Iacobus Hofmannus in *Lexico universali.* [11] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, pag. 106, 107. [12] Idem Engel, *ibidem*, p. 107, 108. [13] Idem Engel, l. c. [14] Idem Engel, l. c. [15] Idem Engel, *ibidem*, pag. 109. [16] Carolus Vagner in *Dissertatione de Cumania*, nro. 4.

Anul 1360. Am făgăduit la anul 1309 că la anul de-acum voiu aduce zisele lui Ducangie [1]; iată acelea, vorbind el despre Stefan Uroş, craiul Serbiei, sună aşa : „În curtea lui era atunci cei mai de frunte, carii era prăşiţi din comitatul Hélmei : despotul Vucascín şi fratele lui, Ugliesca Margnaucíhul şi comitul Voisáv din Uscia, fiiul lui Voic, carii atîta putea la Uroş, cît el pre despotul Vucascin l-au numit craiu, ţinîndu-şi şie numele de împărat şi lepădînd după aceaia pre Slava, muierea sa, fata lui Vulcaic, voevodului Valahiei, au luat pre Elisaveta, fata comitului Voisav“. Cuvintele acestea ale lui Ducangie sînt destul de chiare, tătuşi prea vestitul Enghel [2] scrie aşa : „Despre Vlaic ştim că Ilina, fata lui, s-au măritat după Stefan Uroş al cincilea, în anul 1355, şi prin acesta s-au lepădat pre la anul 1360“, ci nu avea, căci numi pre fata lui Vlaico sau Laţco celui din Ţeara Muntenească, Ilină, cum am zis şi la anul 1309 [a].

Anonymul românesc [3] încă scrie : „Al optulea, Nicolae Vodă, sin Alexandru Vodă, leat 1360—1366, la letopiseţ nu iaste, dar la mînăstirea Cîmpullungului se vede zugrăvit ctitor, ţiind beserica, din carea se cunoaşte că în domniia lui s-au înoit beserica, sau au **498** prefăcutu-o. Se găsesc / şi hrisoave ale lui, din care se cunoaşte că au domnit. Murind, s-au îngropat în mînăstirea Cîmpullungului. Scrisă iaste piatra mormîntului : « Leat ...Nicolae Vodă, sin Alexandru Vodă. Aceşti doi domni au domnit ani 21»[b].“

Prea vestitul Enghel [4] adaogă, zicînd : „Acest credincios crăimei ungureşti voevod Alexandru, după bullele papei (precum scrie Peiáchevici în *Istoria Serbiei*, pagina 317, numai cît greşeşte că urmînd pre Luccari, zice că Alexandru Vodă au murit în anul 1350), au avut întîiaş dată muiere de legea Resăritului, cu carea au făcut pre fiiul şi următoriul său, Ladislav sau Vlaic ; după aceaia au avut altă muiere catholică, anume Clara, carea au trăit şi după moartea lui şi a căriia o fată s-au măritat după Straşimir, bulgărescul ban din Vidin ; a doaoa fată Anca, precum se vede, s-au măritat după craiul Serbiei, Simon Stareţ, pre la anul 1370.

O scrisoare de mormînt de la Cîmpullung arată şi pre alt fecior al lui Alexandru Vodă, anume Nicolae, carele au murit în anul 1366 (*Breviario chronologico*). Noi nu ştim din carea muiere s-au născut Nicolae şi mai puţin ştim, domnit-au în Valahia sau nu ? tăcînd despre aceasta hronicile.“

Eu aduc întîiu un hrisov al craiului Ludovic, apoi mi-oi spune judecata, care hrisov îl aduce Vagner [5] din originalul ce se ţine în conventul Lelesului şi sună aşa :

„Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul (Ungariei), tuturor credincioşilor săi, prelaţilor, arhimandriţilor, prepoziţilor, priórilor şi celoralalte feţe beserıceşti ; aşişderea baronilor, comitilor, castellanilor nemişilor (sau boierilor) şi olătaşilor şi altor oameni, de măcar ce stat şi treaptă vor fi şi trebue să se oştească, carii lăcuiesc în comitatul de Ung şi vor vedea acestea, sînătate şi graţiă ! Fiind că oarecînd... voevodul Ţerei Munteneşti, ca un neaducătoriu aminte de facerile noastre cele de bine şi nemulţemitoriu, credinţa sa şi cărţile care s-au legat şi făcut între noi şi el despre nişte făgăduinţe, dări şi cădinţe.. ale domniei noastre ceii fireşti noao cuviincioase.. încă trăind pre lume, cu sumeaţă îndrăznire a le călca nu s-au înfricoşat şi mai pre-urmă murind el, Ladislav, fiiul lui .. prin noi, ca prin domnul său cel firesc .. nentrebîndu-ne şi necercîndu-ne pre noi, întru aceaiaş a noastră Ţeară Muntenească, carea se cuvine **499** noao, din / cădinţa şi rîndul naşterei, (stemme) rădicînd în (batjocura) domnului său, de la carele ar trebui se aibă stemmele sale, întru aceiiaş ţeri a noastre (scaun) din necredincioasa voe şi înţelegere a românilor şi a lăcuitorilor ţerei aceiia, în locul tătîne-său (au început) a domni .. avînd noi slobozenie şi putere de a apăra cădinţele noastre .. carii din vec obiceiul sînţilor crailor celor mai dinnaintea noastră şi după obiceiul cel priimit în crăimea noastră, sînteţi detori a vă scula la înoirea metelor şi mîntuirea otarelor crăimei noastre din mînile oricăror resvrătitori, ca se le împreunăm iarăş cu crăimea noastră, cu toată vîrtutea se ne sculăm şi cu toată puterea se ne silim, credincioşilor noştri, celor din adunarea voastră, cu nemişcată zisă crăiască poruncim ca auzind porunca aceasta, cu toţii în commun şi fieştecarele deosebi se vă gătiţi cu cai, cu arme şi cu altele, care sînt de lipsă la războiu, ca în serbătoarea viitoare, a sîntului apostolului Mathia, se ne agiungeţi în Timişoară, fără de zăbavă, ca se zdrobim împetrirea numitului nemic şi resvrătitoriu, credincioase şi plăcute şerbiri, bărbăteşte făcînd pentru noi şi sîntă coroana noastră. Carii, de veţi face aşa, credinţa voastră cu bunăvoinţă crăiască priimindu-o, o vom avea comîndată şi plăcută, iar de cumva neştine dintră voi, cu iscodite prilejuri şi orice pretest, n-ar veni la steagurile noastre, atunci voao, comitului şi judecătorilor boereşti din comitatul de Ung, vă poruncim, supt luarea cinstei şi perderea . . voastre, ca, pre toţi nemişii şi pre ceialalţi ostaşi, carii se vor trage de la oastea noastră, se ni-i scrieţi drept şi fără de vreo părtinire, carii, cum să se pedepsească pentru neascultarea lor, numai noi vom judeca, şi atunci n-or putea împuta maestatei noastre. Şi voim ca acestea, în numitul comitat, pretutindenea să se vestească. Dat în Vissegrad, în ajunul Bobotezei din anul Domnului 1365."

---

[a] Vlaicu domneşte mai tîrziu decît anul în discuţie. Întreaga confuzie, aşa cum am arătat şi mai înainte, vine de acolo că Valahia Mare a fost socotită drept Ţara Românească.

[b] Inscripţia de pe mormîntul lui Nicolae Alexandru are textul următor : „În luna lui novembre, 16 zile, a răposat marele şi de sine stătătorul domn, Io Nicolae Alexandru Voevod, fiul marelui Basarab Voevod, în anul 6873 (1364), indicţia 3 [a] ; veşnica lui pomenire“.

Pagubă că hrisovul acesta e mîncat de molii şi drept aceaia nu pretutindenea se poate ceti şi înţelege; tătuşi poţi culege dintrînsul: *intîiu*, că Anonymul românesc, la anul 1360, cu totul ş-au perdut merşii pentru inscripţia mormîntului din Cîmpullung, căci hrisovul chiar arată că Ladislav au urmat tătîne-său, adecă lui Alexandru, măcarcă Anonymul pre Ladislav, Laţco sau Vlaico, cu totul îl
500 lase din/sireaoa domnilor Valahiei, fără de vreun fundămînt, cum voiu arăta la anii viitori. Înscripţia mormîntului pentru aceaia tătuşi poate fi adevărată, pentrucă Nicolae, ca un fecior de vodă, s-au putut numi vodă, ba încă şi hrisoave au putut da, măcarcă n-au domnit el, ci frate-său; *a doaoa*, prea vestitul Enghel încă greşeşte şi aci scriind că Alexandru Vodă pururea au fost credincios crăimei ungureşti, căci hrisovul nu zice aşa, ci tocma împrotivă[a]. Vezi şi anul 1345.

[1] Carolus Ducangius, *De familiis Servicis et Dalmaticis*, nro. 63. [2] Ioann. Christianus Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, pag. 153. [3] Anonymus Valachicus, cap. 44. [4] Engel, l. c. [5] Carolus Vagner in *Ms. dissertatione de Cumania*, nro. 3.

---

[a] Şincai, neavînd posibilitatea să verifice veracitatea cuprinsului inscripţiei, este de acord că ar putea fi adevărat, pornind de la principiul că orice citat trebuie să fie exact. Bazîndu-se pe documentul citat, respinge cu bun temei afirmaţia Anonimului că n-ar fi domnit Vlaicu. Şincai îl pune pe Vlaicu după Nicolae Alexandru, respingîndu-se astfel afirmaţia lui Engel că Nicolae Alexandru a fost un bun supus faţă de regele maghiar, iar prin documentul reprodus demonstrează contrariul celor afirmate de Engel şi restabileşte un adevăr istoric, dar numai pe jumătate, pentru că, în timpul domniei lui Nicolae Alexandru, relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria au fost de bună înţelegere, iar domnul a recunoscut suzeranitatea regelui ungur.

Anul 1362. Cornides[1] aduce un hrisov al craiului Ludovic, dat din Chémnec, în octavele Ispasului al anului 1362, cu care craiul dăruieşte satul Zlasd din ţinutul Devei românului comitului Ladislav, fiiului lui Múşad din Almaş, şi printrînsul fiilor săi, lui Petru, Ioann, Laţco şi Muşat, şi-l dăruieşte din recomîndarea voivodului Dionysie, pentru multe vrednicii ale românului comitului Ladislav, împreună cu pădurea ce se chiamă Títoş.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 165.

Anul 1363. După cum arată hrisovul viţe-voevodului Petru, de la Cornides[1], în anul acesta s-au stătuit românul comitul Ladislav, cel de la anul trecut, în Zlasd, prin capitulul din Bălgrad şi prin Simon, fiiul lui Paul, al fiiului lui Barcea, de la carele se trag Bărciăeştii din Ardeal. Zéic şi Stroia încă se pomenesc în hrisovul acesta, ci numai ca nişte chenézi[a] între români.

Tot întru acesta an au poruncit viţe-voevodul Ardealului, Petru, ca omul capitulului din Bălgrad cu Mihail din Şílea se reîmble[b] pămîntul Lápuş, ce se ţinea de Almacheréc, de la satele Căpuş şi Valdhíd, în partea magistrului Ioann, fiiului lui Ghégus din Almacherec, carele era de o viţe cu Betleneştii şi stremoş prinţului Apafi; ci n-au lăsat reîmblarea sasii din Căpuş şi din Valdhid, carii pre doi au săgetat de moarte, dintre reîmblători, precum arată hrisovul iarăş de la Cornides[2].

501 Copi[3] încă aduce un hrisov al prea luminatei familiei/ comitilor Vaş, care, precum îmi aduc aminte, s-au fost şi typărit într-o cărticea, dat de comitul Mihail Vaş cel mai bătrîn, la ai căruia feciori mă şi ocrotesc ca la nişte ucenici ai miei, pînă voiu săvîrşi munca aceasta, pentru folosul românilor, dintre carii unii mai vream-ar mort, decît că scriu de acestea. Hrisovul zis sună aşa :

---

[a] Chenezii — cnezii — erau conducătorii obştiilor săteşti. Din secolele X—XI unii din ei ajung nobili, alţii decad. În documentele aduse se surprinde acest proces de înnobilare al unor cnezi din Transilvania. Ladislau românul ajunsese comite, şi lui i se dăruia de rege un sat cu pădure cu tot. Specificarea pe care o face Şincai că Zeic şi Stroia, pomeniţi în hrisovul de danie, sînt „numai ca nişte chenezi între români", trebuie interpretată în sensul că nu toţi cnezii s-au ridicat în rîndul nobilimii, devenind stăpînitori de sate, ci o parte dintre ei rămîn şi mai departe ca simpli conducători de obşte. Aşadar, documentul prezentat de Şincai surprinde procesul de diferenţiere care a avut loc în secolele XIII—XIV în rîndul cnezilor din Transilvania.

[b] A reîmbla înseamnează în cazul de faţă a restabili hotarele unei moşii feudale sau săteşti. Cei care îndeplineau această sarcină se numeau umblători, şi după ce umblau din semn în semn, în cazul în care acestea erau (dacă dispăruseră, cu ajutorul megieşilor restabileau locul vechi la semne sau puneau altele noi), se stabilea prin hrisov care erau adevăratele hotare ale unei moşii. În cazul de faţă, avem de-a face cu o uzurpare de moşie, din care pricină uzurpatorii încearcă să împiedice cu forţa „umblarea" hotarelor.

„Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, facem înştiinţare prin rîndul acestora tuturor cărora se cuvine, că noi .. pentru credincioasele slujbe ale nobililor bărbaţi, magistrilor Petru Ruf şi Déşeu, fiilor lui Ioann din Pintíc, ostaşilor maestatei noastre, care ni le-au făcut cu toată sîrguinţa în locuri şi tîmpuri cuviincioase şi de-aci înainte ne vor face cu vrednicíi de laudă şi la umilită rugămintea lor, aşişderea şi pentru ştergerea şi desrădăcinarea furilor, tîlharilor şi altor făcători de reu şi pentru tihneala şi odihna celor credincioşi şi buni, însuş magistrilor Petru şi Deşeu, iarăş lui Paul şi Stefan, fiilor lui Nicolae, lui Simon şi Léucuş, fiilor lui Vladislav Vaş, şi lui Ioann, fiiului lui Thoma, verilor săi de pe tată, din plinirea puterei ceii crăeşti şi graţia noastră cea de osebi, am vrut se le îngăduim, ba le-am dat şi îngăduit ca ei, în otarul satului lor, Ţeaga, din comitatul Dăbîcei, şi în pămîntul propriu al lor, ce se ţine de Ţeaga, ori unde vor vrea, se poate face şi rădica furci şi tot feliul de chinzuituri şi ei înşii împreună cu moştenii şi următorii lor pururea se le ţină, ca pre toţi furii, tîlharii, ucigătorii şi facătorii de reu, pre carii îi vor prinde întră terminii şi metele cele adevărate ale numitului sat Ţeaga şi ale tuturor satelor lor, celor din comitaturile Dăbîcei, Cluşului şi Turdzei, se-i poată totdeauna şi de cîte ori vor vrea, în divanul lor din Ţeaga, judeca[a], osîndi, pedepsi şi chinui, după cum va fi paguba şi reutatea; ba li s-au dat putere deplin de a face acestea, fără de chiemarea comitilor sau a viţe-comitilor [b] sau a judecătorilor celor boereşti din numitele comitaturi, numai se ţină cursul legilor. Iară acestea, după ce ni se vor aduce îndărăpt, le vom da în formă de privilegion, supt pecetea noastră cea mare. Dat în Blim, în baterea cetăţuicei Sócol din Bosnia, în sîmbăta după octavele apostolilor Petru şi Pavel, în anul Domnului 1363.“ /

502 Hrisovul acesta s-au înoit prin capitulul din Bălgradul Ardealului, în anul 1606, cînd luase puterea de la preoţi, rugaţi fiind recvizítorii la aceaia de Gheorghie Vaş cel mai bătrîn din Ţeaga.

Iară Spondan[4], la anul de-acum, scrie aşa : „În anul 1363 împăratul Carol al patrulea mergînd în Cracovia, acolo au făcut legătură împrotiva turcilor cu craii Cazimir al Poloniei, Ludovic al Ungariei, Valdemar al Dániei şi Petru al Chyprului, dintră carii acest mai de pre-urmă venise pre mare şi pre Dunăre în sus în Valahia şi de-acolo pre uscat, prin Russia, în Cracovia“.

---

[a] Dreptul de judecată era un drept regalian, adică numai regele sau reprezentanţii puterii regale puteau să judece. În cazul de faţă avem de-a face cu un caz tipic al procesului de fărîmiţare feudală, cînd regele renunţă la un drept al său în favoarea unor nobili.

[b] Comitele şi vicecomitele, la începutul organizării statului feudal maghiar, erau reprezentanţii puterii regale şi conduceau după modelul occidental comitatele, unităţi administrative ale regatului ungur, avînd ca reşedinţă cetăţile regale. Cu timpul, comiţii devin ereditari, iar posesiunile care pînă atunci fuseseră regale devin posesiunile lor, în schimbul cărora trebuiau să meargă la oaste, cu un anume număr de oameni, după mărimea domeniilor lor, atunci cînd regele o cerea. Profitînd de slăbiciunea regală, ei uzurpă drepturile regale şi devin singurii stăpînitori pe domeniile lor, fără ca funcţionarii regali să poată interveni în treburile financiare şi administrative ale domeniului, ca în cazul de faţă.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 166. [2] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 1, p. 13. [3] Copi, *Mss.*, tom. 31, p. 143. [4] Henricus Spondanus in *Continuatione Baronii* ad ann. 1363, nro. 3.

Anul 1364. Din privilegionul comitilor Vaş, care l-am adus la anul trecut, chiar se vede că Ludovic, craiul Ungariei, atunci cînd l-au dat, se bătea în Bosnia. Poate fi aşadară că şi în anul de-acum au ţinut războiul acela, precum scrie Ioann de Chichíulleu[1]. În războiul acesta au perit amîndoao peceţile craiului Ludovic, drept aceaia au fost op ca să se înoiască toate hrisoavele lui, ba încă şi ale tătîne-său, Carol Robert, cîte s-au dat mai nainte de anul acesta, precum s-au şi înoit, cum arată legile Ungariei[2]. Iară peceţile n-au fost almintrelea perdute, fără numai furate, căci după aceaia s-au vîndut la oarecare argintariu din Bistriţă, de au făcut altă ceaia dintrînsele, după cum arată Haner[3].

[1] Ioannes de Küküllö, f. 190. [2] *Corp. iuris Hung.*, tom. 2, f. 52 seq. [3] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, period. 12 § 227, nota c.

Anul 1365. În anul acesta au dăruit craiul Ungariei, Ludovic cel dintîiu, pre feciorii lui Sas Vodă din Moldova, cu toate bunurile lui Bogdan Vodă, cele din Maramurăş, cum s-au arătat la anul 1359.

Întru acesta an au sculat Ludovic cel dintîiu şi pre nemişi asupra lui Ladislav II sau Laţco, domnului Valahiei, precum arată hrisovul cel la anul 1360 adus, măcarcă Ladislav în anul de-acum nu s-au bătut, fără numai cît au cuprins Vidinul de la Straşimír, banul bulgăresc; căci scrie Turoţie[1]: „După acestea (adecă după războiul din Bosnia) au întrat cu mare putere în crăimea Bulgariei, carea era supusă sîntei coroni ungureşti, şi luînd cetatea Vidinului, crăimea o-au supus şie, prinzind pre Strahmer, domnul eii, carele 503 se numea pre sine/ împărat, şi trimeţîndu-l în Ungaria, vro cîtăva vreme l-au ţinut supt pază omenească şi cuviincioasă, în Gómneh, cetăţuica episcopiei din Zagrabia, apoi l-au trimis cu bucurie îndărăpt, în Vidin, ca se ocîrmuiască ţeara, cu numele maestatei sale, supt unele legături şi sluşbe; precum au şi ţinut după aceaia prinţul acela făgăduinţele făcute maestatei sale".

Aşişderea scriu Petru de Reva[2] şi Foresti[3], iară Enghel[4] zice: „În anul 1365, Ludovic, craiul Ungariei, au luat Vidinul din Bulgaria. În anul 1366 au bătut acelaş Ludovic, cu ajutoriul lui Vlaico, pre turci şi pre Sisman." Carea, de au fost aşa, Vlaico sau Ladislav, împrotiva căruia s-au fost gătit Ludovic, precum am zis, au trebuit să se împace mai nainte de a veni la arme cu dînsul.

De-au venit Sisman cu turci asupra craiului Ludovic, nu e de a te mira, pentrucă el era craiu Bulgariei, nu Straşimir, carele era numai ban de Vidin. Şi aşa, de au şi luat Ludovic Vidinul, n-au luat toată Bulgaria. Vezi cele scrise la anul 1350 şi 1358.

Precum arată hrisovul de la Cornides[5], tot întru acesta an au scris Dionysie, voivodul Ardealului, din tabăra de lîngă Vidin lui Petru din Iara, viţe-voivodului său, ca se apere pre Ioann, fiiul lui Ghegus din Almacherec, împrotiva sasilor din Căpuş şi Váldhid, pentru otarul Lápuş.

---

[1] Ioannes de Thurocz. in *Chronica Hung.*, part. 3, cap. 34. [2] Petrus de Reva, *Centur.* 4. [3] Antonio Foresti nel tomo 4 del *Mappamondo*, lib. 11. [4] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 153. [5] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 2.

Anul 1366. Îmulţindu-se făcătorii de reu în Ardeal, Ludovic, craiul Ungariei, în anul de-acum şi luna lui iunie, au trimis ardelenilor un hrisov, ce se află la Cornides[1], în care acestea se cuprind, mai cu samă: *Întîiu.* Făcătorii de reu să se pedepsească fără de alegerea statului, arătîndu-se a fi vinovaţi cu cincizeci de mărturii din feliul lor, adecă nemişii sau boierii cu 50 de boieri, proştii cu 50 de proşti. *A doaoa.* Proştii se poată mărturisi în coantra boierilor, ci aşa, ca un chenéz sau jude dintre români, carele de la craiu are cărţi de chenezat, se agiungă cu un boieriu; chenezul de rînd să se socotească ca a patra parte a unui boieriu, adecă patru chenezi de rînd se facă cît un boieriu; iară un prost să se socotească ca gimătate 504 de chenez de rînd, adecă opt proşti se facă atîta, cît un/ boieriu. Aşa mergea judecăţile de-atunci, dară pre vremile noastre s-au schimbat, cunoscîndu-se că în tot statul se află buni şi răi, drepţi şi strimbi. *A treia.* Boierii şi supuşii lor se nu se poată prinde şi judeca prin cetăţeni, fără numai cînd se vor găsi faţă fătiş în faptă rea. *A patra.* Putere pre putere a face se nu fie slobod, supt îndoită pedeapsă, ci fieştecine se-şi cerce vătămarea cu lege. *A cincea.* Supuşii se nu se poată judeca, fără numai de domnii săi sau de deregătorii lor, carii, de n-ar face destul celor ce se jăluiesc, să se poată soroci înaintea voivodului sau a viţe-voivodului. *A şesa.* Castellanii şi alţi deregători, de vor face reu din deregătoriile sale, să se sorocească înaintea voivodului sau a viţe-voivodului. *A şeptea.* Proştii, carii se vor sîrguni prin voivodul sau viţe-voivodul Ardealului sau prin comitii, carii au putere la aceaia, de pretutindenea să se poată prinde. *A opta.* Boierii, carii numai prin divanul voivodului se pot sîrguni, sîrguniţi de vor fi, măcar unde să se poată prinde şi da voivodului, la pedeapsă. *A noaoa.* Pre rebélli şi resvrătitori, cine nu-i va prinde şi da în mînile craiului, el se cadă în pedeapsa lor. *A zecea.* Toate pîrile boierilor să se isprăvească în divanul voivodului sau întru al viţe-voivodului, numai care vor fi pentru moşii şi vor trebui să se arete cu mărturii, să se treacă în curtea crăiască, ca şi pînă acuma. *A unsprăzecea.* Boierii se fie scutiţi de toată darea, numai se fie detori a se rădica cu voivodul asupra nemicilor ţerei. *A doaosprăzecea.* Tot din hrisovul acesta se adeverează că Dionysie, voivodul Ardealului, în anul 1366 era şi ban de Vidin.

Ioann, fiiul lui Ghegus din Almacherec, atîta sfadă avea cu sasii din scaunul Mediaşului, cît şi în anul acesta, doao hrisoave s-au făcut în partea lui, unul de viţe-voivodul Petru din Iara, pentru Hansfalău, ce se află la Feiervari[2], altul de craiul Ludovic, din Alba-Giulei, dat în 13 iulie, pentru otarul Lapuş, care iarăş la Cornides[3] se află.

Copi[1] încă aduce un hrisov, dat din Alba-Giulei, în sîmbăta dinnaintea serbătorei sîntei Margarete, adecă în iulie din anul 1366, prin care dăruieşte craiul Ludovic magistrului Deşeu din Ţeaga a cincizecea din Măhál, pentru vitejiia lui, carea parte se lua mai nainte pre samă crăiască, de la românii din Măhal.

Tot la anul acesta, aşa scrie Anonymul românesc[5]: „Radul Vodă, de la 1366—1383, tatăl lui Mircea Vodă, fratele lui Vladislav Vodă. La letopisaţ nu iaste ci iarăş, după un hrisov al Mircei Vodă
505 de la mînăstirea Tismana, în/ care se arată că au domnit tatăsău, Radul Vodă, iară nu arată la ce văleat, dar din cursul anilor se vede moartea lui Nicolae Vodă la 1366, şi ştiut fiind că Mircea Vodă au domnit la anul 1383, se vede la mişloc lipsă ani 17. De-aci se vede că în anii aceştea au domnit tatăl Mircei Vodă. Tot întru acel hrisov arată că au avut Mircea Vodă şi frate pre Dan Vodă, ale căruia hrisoave găsîndu-se, s-au aşezat după văleatul lor. Acesta au domnit ani 17."

La acestea preavestitul Enghel[6] bine zice, scriind: „Cum că tatăl lui Mircea Vodă s-au chiemat Radul şi cum că Radul acesta şi fiiul lui cel mai mare, Dan, au domnit mai nainte de Mircea, poate fi adevărat, pentrucă şi Halcocondila zice că Dan au fost antecessorul lui Mircea; apoi *Annalii* lui Grecean încă întăresc că Dan au fost frate cu Mircea şi tatăl lor au fost Radul, carii au putut domni după Vlaic, de la 1372—1383".

Ci reu face Anonymul cînd toată hronologhia o mestecă, căci am arătat, la anul 1360, că lui Alexandru Vodă, nu Nicolae, ci Ladislav II i-au urmat în domnie, care Ladislav s-au numit de unii Laţco, de alţii Vlaic sau Vulcáic. Lui Ladislav acestuia i-au urmat

Radul II, frate-său; lui Radul i-au urmat Dan II, fiiul cel mai mare, şi acestuia i-au urmat Mircea I, precum scrie şi Halcocondyla[7].

N-au trebuit aşadară Anonymul nostru se amestece pre Dan II, fratele Mircei, cu Dan III, nepotul Mircei I, nici pre Ladislav II, fiiul lui Alexandru, cu Ladislav III, cel de la anul 1451.

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 62. [2] Carolus Fejérvári in *Analectis*, tom. 1, nro. 343. [3] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 245. [4] Copi, *Mss.*, tom. 31, p. 145. [5] Anonymus Valachicus, cap. 44. [6] Iohann Christian Engel in der *Litteratur der Valachischen Geschichte*, nro. 85. [7] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, lib. 2.

Anul 1367. Daniil Cornides[1] aduce un hrisov chiar din original scris, prin care, craiul Ludovic, din Coprónţa, în 15 dechemvrie al anului 1367, tare şi vîrtos porunceşte nemişilor şi celoralalţi ostaşi din tot Ardealul ca aşa să se gate la războiu, cît fără de zăbavă se poată porni, cînd va merge el între dînşii, dară nu le spune încătrău va se-i ducă. Din alt diplomat, care l-au dat familiei comitilor Vaş, şi eu îl voi aduce la anul viitoriu, iarăş se dovedeşte că Ludovic în anul 1368 au mers în Ardeal şi tătuşi pre ardeleni nu
506 i-au pornit în vreo parte la războiu. De-unde eu închid a nu/ fi adevărat ce scrie preavestitul Enghel[2], adecă că craiul Ludovic, în anul acesta, s-ar fi bătut cu Ladislav, domnul Valahiei[a].

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 38. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 153.

Anul 1368. Diplomatul familiei comitilor Vaş, care l-am pomenit la anul trecut, se află la Copi[1] şi sună aşa:

„Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei ş.c. facem înştiinţare prin rîndul acestora tuturor, cărora se cuvine, că

---

[a] În anul 1367 şi la începutul anului 1368 există raporturi de bună vecinătate între Vlaicu şi unguri. Ocupînd însă Vidinul în anul 1368, domnul Ţării Româneşti intră în felul acesta în conflict cu ungurii, care stăpîneau această cetate, şi în cursul aceluiaşi an are loc o campanie ungurească în Ţara Românească. Pîrcălabul Dragomir bate armata voievodului Transilvaniei, care trecuse Carpaţii, iar regele, care coborîse pînă la Severin, se întoarce fără nici o ispravă în Ungaria.

Deşeu Vaş, fiiul lui Ioann al fiiului lui Emic din Ţeaga, ostaşul noao credincios şi iubit, venind înaintea mărirei noastre, cu jele au făcut se ni se spună că perzîndu-se din rea întîmplare, cărţile noastre cele deschise care i le-am fost dat, despre satul Măhal din comitatul Dăbîcei, lui şi fraţilor lui celor mai în gios scrişi, în casa lui Nicolae, fratelui său celui de un pîntece, a fiiului aceluiaş Ioann, carele fiind însuş magistrul Deşeu în Bulgaria, în tabăra noastră, din judecata dumnezeiască au reposat, acuma nu au vreo scrisoare despre satul acela, şi s-au rugat cu umilinţă de culmea noastră cea crăiască, ca se ne milostivim a găsi ceva leac pentru el şi pentru fraţii lui. Noi drept aceaia socotind credinţa şi prea mari slujbele numitului Deşeu, care cu toată sîrguinţa le-au făcut înălţimei noastre n toate trebile noastre şi ale crăimei noastre, pentru care el, măcarcă de mai mari daruri ar fi vrednic, tătuşi în oarece resplătire, dară mai ales pentrucă ştim din credincioasa înştiinţare a mai multora că însuş Deşeu şi fraţii lui, de mai multă vreme trecută, au moştenit şi acuma încă moştenesc satul acela cu pace, numitul sat Măhal, din numitul comitat al Dăbîcei, cu toate folosurile şi veniturile, nebăgînd samă că s-au perdut cărţile despre dînsul, aceluia magistru Deşeu şi printrînsul lui Petru, celui de un pîntece, aşişderea lui Stefan şi Paul, fiilor numitului Nicolae, şi lui Ioann, fiiului Thomei, rudeniilor lui despre tată, şi moştenilor lor şi următorilor acestora, tuturor, luînd afară pre ceialalţi fraţi de-aproape şi rudenii ale lor, supt titul de dăruire noao, de nou li-l dăm, cinstim şi dăruim cu cădinţă de pururea şi nechiemăcioasă îndărăpt, ca se-l moştenească, ţină şi aibă, mîntuită remînînd cădinţa altora. Dat în satul Sas-Halóm, a patra zi a Singiorzului din anul Domnului 1368.“

Din diplomatul acesta poţi vedea că Ludovic, craiul Ungariei, în anul acesta au fost în Ardeal, pre ardeleni tătuşi nu i-au dus asupra lui Ladislav II, domnului muntenesc; ba, ce e mai mult, Ladislav în acesta an s-au bătut cu Vucascin, pentru uciderea/
507 lui Uroş, căci însuş Enghel[2] scrie : „În anul 1368 Vlaico s-au sculat cu războiu asupra lui Vucascin, pentru uciderea ginerelui său, Stefan Uroş, chiemînd şi pre turci întru ajutoriu; ci Vucascin, precum se vede, de astă dată au aşezat pe Vlaico şi pe Straşimir, sau cu armele sau cu frumosul“.[a]

Urban al cincilea, papa de la Roma, în anul de-acum, laudă pre Ludovic că în anii trecuţi, cuprinzînd el Vidinul, s-au nevoit a uni pre bulgari cu Beserica Romei şi-l îndeamnă se facă aşa şi cu celealalte ţeri de prin pregiur[3].

[1] Kopi, *Mss.*, tom. 31, p. 141. [2] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Historia Valachiae* part. 1, p. 154. [3] Aloysius Gverra in *Epit. Constit. Pontif.*, tom. 2, p. 531.

Anul 1369. Grigorie, fiiul lui Ioann al fiiului lui Iacob de Bétlen, se jeluise viţe-voivodului Ioann că viţe-castellanul din Unguraş cu doi deregători din Viţa au cuprins cu puterea, de la dînsul, nişte păduri din Bend şi nişte pămînturi din Málim, care sînt în comitatul Solnocului din lăuntru; drept aceaia viţe-voivodul au poruncit conventului din Cluş-Mînăştur se trimită pre un om al său cu Ladislav Vaş, se cerce lucrul. Hrisovul s-au dat din Turda, în dumineca cea de după Înălţarea crucei, în anul 1369, şi se află la Cornides[1].

Ladislav II, domnul muntenesc, încă n-au perdut vremea în zădar, ci văzînd că Ludovic, craiul Ungariei, se gată asupra lui, în anul 1369 au trecut Dunărea întru ajutoriul cumnatu-său, Streanţimer sau Straşimir, şi scoţînd pre străjarii lui Ludovic din Vidin, au aşezat întrînsul iarăş pre Straşimir. Iară pre cinci minoriţi, carii propoveduia împrotiva resăritenilor obiceiurile apusenilor, i-au dat pre mîna preoţilor şi a călugărilor se-i judece[2]. Cum s-au chiemat minoriţii aceia şi cum s-au judecat, arată *Annalii* cinului lor şi dintrînşii Enghel[3], în carii, Ladislav II se zice craiul Bessarab. Aceasta e pricina războiului, care îl voiu scrie la anul viitoriu.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 79.[2] Pejachevich in *Historia Serviae*, p. 314. [3] Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 154.

Anul 1370. Neputînd suferi Ludovic cel dintîiu, craiul Ungariei,
508 ruşinea şi paguba carea i-o făcuse în anul trecut/ Ladislav II Bes-

---

[a] **Luptele dintre Uroş, turci şi Vucaşin nu au nici un raport cu Ţara Românească, în timpul domniei lui Vlaicu Vodă.**

sarab, domnul Ţerei Munteneşti, alungînd pre unguri din Bulgaria şi dînd iarăş Vidinul cumnatului său Straşimir, au trimis oaste şi iarăş au luat Vidinul, apoi s-au apucat de doao laturi de Ladislav[a], cum arată Turoţie[1], zicînd : „Însuş craiul, în persoana sa, din Bulgaria s-au apucat de părţile de preste munte, *partes Transalpinas*, care era supuse Sîntei Coroni, iară de altă parte dincolo de Ţeara secuilor, cu tare oaste, şi cu secuii şi cu nemişii din părţile Ardealului, au trimis pre Nicolae, voivodul Ardealului, cu Símon, feciorul lui Mauríchie, şi cu alţii din ostaşii cei mai zdraveni, ca se vadă părţile de preste munte, împrotiva lui Laic, voevodul părţilor acelora, resvrătitoriul şi rebellul maestatei crăeşti, carele atunci cu mare oaste leşuia lîngă Dunăre, în dreptul Bulgariei, ca se împedece trecerea oştilor domnului craiu. Voivodul acesta, Nicolae, după ce au trecut cu oastea rîul Ilúmţa, unde făcuse românii multe cetăţuici şi tărimi, şi au bătut unele dintrînsele, s-au întîlnit cu mare oaste a voevodului Laic, a căriia căpitan era comitul Dragmer, de neam român, castellanul din Dîmboiţa, şi bătîndu-se foarte tare, au învins Nicolae, şi omorînd pre mulţi, pre căpitan l-au fugărit; ci după aceaia fără de băgare de samă mergînd mai încolo, s-au închis în locuri strimpte, lutoase şi neîmblate, şi încungiurat fiind de mulţimea românilor din păduri şi din munţi, acolo s-au omorît împreună cu sîrguitoriul bărbat Petru, viţe-voivodul său, aşişderea şi cu Deşeu Vaş şi cu Petru Ruf, castellanul din Cetatea-de-Baltă, şi cu Petru şi Ladislav, secuii cei viteji, şi cu mai mulţi ostaşi, şi cu nemişii cei mai de frunte.... Trupul voivodului Nicolae, cu mare bătae l-au luat din mînile românilor şi l-au adus în Ungaria, se-l îngroape în beserica preacuratei fecioarei Mariei. Mai pre-urmă înturnîndu-se norocul, Nicolae Gara, banul din Mahău, bărbatul cel sîrguitoriu şi viteaz, cu puterea au trecut oastea crăiască preste Dunăre, împrotiva săgetătorilor voevodului Laic, carii arunca săgeţile ca ploaea; şi cît au trecut oastea craiului cu şeicile, au fugit şi s-au stîns ca fumul, iară oastea craiului au cuprins Zevrinul. Atunci craiul au zidit mai întîiu Zevrinul, apoi după vro cîţva ani

---

[a] Luptele dintre Vlaicu (Ladislav) şi unguri au avut loc în anul 1368. După aceste lupte se ajunge la o împăcare, şi Vlaicu reuşeşte să păstreze feudele sale de peste munţi : Amlaşul şi Făgăraşul.

Térţul de lîngă Braşău, din marginile Ţerei Munteneşti, şi amîndoao cetăţuicile le-au întărit cu străjari şi cu baliste angliceşti.“

509 Aşişderea scriu Cromer[2], Petru de Reva[3] şi Bonfinie[4],/ carele numai de fală pune Terţul lîngă rîul Ierăşului, ca să se vadă ungurii a fi biruit Valahia pînă în Ieraş, ce n-au fost vreodată, cum voiu arăta la anul 1377, tocma din mărturisirea craiului Ludovic; ci banatul Craiovei[a] acuş au fost supt unguri, acuşi supt români, după cum au fost aceştea sau aceia mai tari şi mai norocoşi; aşa arată hrisoavele cele bătrîne, care totdeauna mai mult se preţuesc, decît minciunile acelora, carii, cu supunerea Valahiei întregi, numai se lingăresc ungurilor.

Cum că războiul cu Ladislav II Bessarab, fiiul lui Alexandru şi domnul Ţerei Româneşti, nu în anul 1367, cum zice Enghel[5], ci în anul acesta s-au întîmplat, arată şi hrisovul lui Ludovic, care l-au trimis lui Emeric, voivodului Ardealului, în partea lui Petru, fiiului lui Petru de Chévrus, pentru Deşfalău, dat din satul Géumţe, *Geumche*, locul tăbărirei sale, întîia zi a lunei lui avgust, 1370. Hrisovul acesta se află la Cornides[6].

Urban al cincilea, papa de la Roma, carele îndemnase pre Ludovic, craiul Ungariei, să se bată cu toţi resăritenii, nebăgînd în samă războiul care era să se aprindă între români şi unguri în anul de-acum, după cum scrie Rainald[7], aşa au scris Clarei, văduvei lui Alexandru Bessarab :

„Urban ş.c. văduvei lui Alexandru, reposatului voevod din Valahia, Clarei, sînătate şi mîntuire!

Ne bucurăm în Domnul, iubită fiică! şi-i mulţemim din inimă că, după cum am înţeles, tu, luminată de Duhul Sînt, toată viaţa ţi-o petreci în şerbirea dumnezeiască şi între celalte fapte bune, pe prea iubita în Hs. fiica noastră, împărăteasa Bulgariei, fata ta, de la deşdinare şi ereticeştile smintele, în care multă vreme fusese, o-ai întors. Ci fiindcă se zice că ai şi altă fată, pre Anca, crăiasa Serbiei, carea încă remîne în deşdinare şi smintele, pre iubirea ta, te dojenim, îndemnăm şi rugăm cu de-adinsul ca se te nevoeşti

---

[a] E vorba de banatul Severinului, şi nu de banatul Craiovei, pentru că nu exista în această epocă un banat al Craiovei. Pe de altă parte, ca o completare la cele spuse de Şincai, ungurii, după întemeierea Ţării Româneşti, nu au mai stăpînit niciodată Oltenia, ci cel mult Severinul.

a întoarce pre numita crăiasă şi pre alte persoane mai multe, de la deşdinarea şi smintelele în care se tăvălesc, la credinţa cea adevă-
510 rată, afară de carea nu iaste mîntuire,/ pentru ca se dobîndeşti
pre mai mulţi Domnului Is. Hs. În cît iaste că ai cinstit pre fericiţii apostoli Petru şi Pavel, besericile lor şi pre noi, cu potiriuri de aur şi cu odăjdii scumpe, spre sluşba dumnezeiască, neputînd lăuda destul dărnicia ta, îţi mulţemim. Dat în Roma la S. Petru, în 11 calende ale lui fevruarie, întru al optulea an al patriarciei noastre."

Lui Ladislav Bessarab, domnului Ţerei Româneşti, cum scrie mai încolo Rainald[8], încă aşa i-au scris acelaş patriarh:

„Urban, ş.c. nobilului bărbat Ladislav, voevodului Valahiei, poftim acum darul prin care se dobîndească mărirea cea viitoare.

Din oameni vrednici de credinţă am înţeles că, măcarcă mărturiseşti credinţa aceluiaş păstoriu, adecă a Domnului nostru Is. Hs., tătuşi zăbăveşti afară de numitul staur, adecă afară de sinul şi ascultarea preaosfinţitei catholiceştei şi apostoliceştei Besericei Romei, maicei şi magistrei tuturor binecredincioşilor, afară de carea nu iaste mîntuire, fiind învăluit în deşdinarea şi prea multele smintele, care le-ai luat de la mai marii tăi, şi doară crezînd că eşti în statul mîntuirei, pre turcii cei fără de lege şi nemicii credinţei ceii catholiceşti, pentru cinstea lui Dumnezeu şi a numitului scaun, îi goneşti şi-i ţii a fi nemicii tăi. Ci ne pare reu din lăuntru, de nu te oşteşti pre lege, fiindcă nu altora, fără numai celor ce se oştesc după lege, se dă cununa cea după frumseţa neamurilor; şi cu atîta mai ferbinte rîvnim mîntuirea ta, cu cît mai tare credem că, de te vei întoarce din toată inima la Domnul, cu mult mai viteaz ostaş al lui Hs. vei fi. Drept aceaia te dojenim în Domnul şi rugăm pre mărirea ta, prin cea din lăuntru milă a Dumnezeului nostru, ca, lăsînd deşdinarea şi toate rătăcirile, prin propoveduirea catholicilor şi cucernicilor bărbaţi (de carii se zic a fi mulţi în ţeara ta, mai ales din străduirea iubitei în Hristos, fiicei, nobilei femei, Clarei, maştehei tale, carea nu numai iaste catholică, ci şi cu multe vrednicii ale credinţei şi dragostei şi altor fapte bune e împodobită), se vii secúr la numitul staur, ca pururea se remîi întrînsul cu ceialalţi catholici şi se priimeşti resplătirea cea vecinică. Căci noi, de vei face aceasta cu credinţă şi cu dreptate, vrem se te avem pre
511 tine prea iubit fiiu şi se-ţi fim/ de ajutoriu în toate trebile tale şi
ale ţerei tale, cu graţiile scaunului apostolicesc. Dat în Roma, la Sîntul Petru, VI idus aprilie, în al optulea an al patriarciei noastre."

Despre Laţco, domnul Moldovei, precum scrie iarăş Rainald[9], acelaş patriarh al Romei, Urban al cincilea, aşa scrie către arhiepiscopul din Praga şi episcopii din Vratislavia şi Cracovia:

„Urban ş.c. arhiepiscopului din Praga şi episcopilor din Vratislavia şi Cracovia.

Nobilul bărbat Laţco, duxul (sau povăţuitoriul) Moldovei sau al neamului românesc, ne-au înştiinţat prin iubiţii fii, Nicolae Mélsat şi Pavel din Svídniţ, din cinul minoriţilor, că el şi poporul ducatului sau Ţerei Moldoveneşti măcarcă se fălesc cu numele creştinesc, tătuşi ei şi părinţii lor pîn-acuma au fost shismatíci şi mai sînt unii dintră dînşii; ci prin propoveduirea şi învăţătura unor fraţi minoriţi aduşi, vreau să se lase de deşdinare şi se priimească credinţa carea o ţine, învaţă şi propoveduiaşte catholica şi apostolica beserică şi se fie ascultători de noi, de următorii noştri şi de sîntă Beserica Romei, precum ascultă şi alţi prinţi şi neamuri creştineşti; şi s-au rugat de noi cu umilinţă acelaş povăţuitoriu ca tîrgul său, Serét, din mitropolia Haliţiei.. care iaste mare, plin de lăcuitori şi vrednic de a se rădica în cetate, se-l numim cetate şi se punem întrînsul episcop catholic, carele pre acelaş povăţuitoriu şi pre norod se-i înveţe şi ţină în zisa credinţă catholică şi alte lucruri de folos a face se ne milostivim. Noi drept aceaia pentru spăsenia numiţilor dux şi norod, carii zic că ei pururea se oştesc în coantra nemicilor crucei... fraţilor voastre.. din sfatul fraţilor noştri, prin scrisori apostoliceşti, vă poruncim ca voi, sau doi, sau unul dintre voi, prin voi, sau prin alt sau alţi bărbaţi credincioşi catholici şi înţelepţi, de veţi găsi că numiţii Laţco şi norodul vreau se priimească credinţa cea catholică cu de-adinsul curat, luminat, cu umilinţă şi cu evlavie.... numitul tîrg Seret şi tot ducátul Moldoviei, se-l scoateţi şi se-l sloboziţ de pururea de supt puterea, domnia, stăpînirea şi cădinţa şi cea de rînd şi cea episcopească a epis-
512 copului din Haliţia, şi de supt puterea,/ domnia, stăpînirea şi că-

dința măcar căruia, carele ar vrea se aibă ceva cădință bisericească în tîrgul și ducatul acela; făcînd și orînduind ca în cele besericești, numai scaunului apostolicesc se fie nemișlocit supus; și după aceaia numitul tîrg se-l rădicați și se-l cinstiți cu nume de cetate, și toată țeara sau ducatul Moldovei, cîtă se ține de numitul dux, se-o dați și supuneți cetăței aceia, în cele duhovnicești, otărîndu-i marginile ș.c. Dat la munte-Flascón, în 11 calende ale lui avgust, în anul patriarciei noastre al 8."

Bine zice prea vestitul Enghel[10] că nu trebue amestecați Lațco din Moldova cu Ladislav II din Țeara Muntenească sau Valahia, pentrucă bullele lui Urban al cincilea încă aceasta arată, ci greșește întru aceaia că zice că Lațco din Moldova au fost feciorul lui Sas Vodă, precum s-au zis la anul 1359.

Luca Vaddíng[11] aduce altă bullă a lui Urban al cincilea, prin carea poruncește lui Nicolae Melsat se trimită 25 de minoriți în părțile Russiei, Litvaniei și Valahiei, ca se propoveduiască întrînsele obiceiurile apusenilor.

Iară Lecvien[12] scrie: „În Moldova s-au pus episcopi lătinești de pe vremea lui Urban al cincilea, dintre carii cel dintîiu au fost minoritul Andreiu din Cracovia, bărbat foarte învățat în scripturi și cu evlavie, carele au șezut în Seret, iară următorii lui s-au pus odată din minoriți și altă dată din dominicani. Astăzi (în anul 1740) iaste episcop Ioann Damaschin Lubinieschi din cinul dominicanilor."

Tot întru acesta an au murit și Cazimir, craiul Poloniei, fratele Elisavetei, mumînei lui Ludovic, craiului Ungariei, în 5 noemvrie[13], și au lăsat crăimea Poloniei cu diată nepotului său, lui Ludovic[14].

---

[1] Thuroczius in *Chronica Hung.*, part. 3, cap. 38. [2] Cromerus, *De Originibus et gestis Polonorum*, lib. 13. [3] Petrus de Reva, *Centur.* 4. [4] Bonfinius, Decad. 2, lib. 10. [5] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 153. [6] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 167. [7] Odoricus Raynaldus in *Continuatione Baronii* ad ann. 1370, nro 5. [8] Idem Raynaldus, *ibidem*, nro 6. [9] Idem, *ibidem*, nro 7. [10] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 108. [11] Lucas Vaddingus in *Annalibus Minorum* ad ann. 1370, nro 12. [12] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1255. [13] Engel 518 in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 108./ [14] Ioannes de Küküllö, f. 192; Ranzanus, f. 378; Pistorius, f. 767; Author *De statu Poloniae*, p. 20 seq; Timon in *Epit. chron.*, f. 51.

Anul 1371. Precum arată hrisovul de la Cornides[1], **Ioann**, **vițe-**voivodul Ardealului, în anul de-acum au zălogit a **patra parte** din Sîncraiu, carea o cuprinsese în gloabă de la Ioann, **fiiul lui** Gheréu din Oșorhéiu, pentru sfada cu Ottón, **arhimandritul din** Mînăsturul Clușului, lui Ioann, fiiului lui Nicolae din **Somoșfalău**, pentru o sută de marce.

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 248.

Anul 1372. La anul acesta, din Peiachevici[1] și Sulțer[2], așa scrie prea vestitul Enghel[3]: „Îndemnul care au adus pre Lațco să să unească cu Beserica Romei se vede a fi venit așa de la Cazimir (+5 noemvrie, 1370), craiul Poloniei, precum de la Ludovic, craiul Ungariei, și de la mumă-sa, Elisaveta. Războiul lui Ludovic în coantra lui Ladislav, din anul 1367, se vede a fi împlut și pre Lațco din Moldova de frica ungurilor și a polonilor. Lîngă aceasta Lațco au mai avut și altă pricină de a se uni: adecă Lațco se săturase de muierea sa și gîndea, măcarcă cu greșală, că de se va face catholic, mai pre ușor se va despărți de dînsa. Drept aceaia s-au lăsat de ascultarea de mitropolitul din Halícia, supt carele fusese pînă acuma Moldova, și au rugat pre patriarhul Urban al cincilea se-i pună episcop catholic în Seret, la beserica Mergătoriului înainte și Botezătoriului Ioann. Numitul patriarh i-au plinit cererea și au pus episcop în Seret pre Andreiu din sămînța Acțípiter, cu porecla Vasíto, din cinul minoriților, duhovnicul Elisavetei, în anul 1370, carele se numește și Andreiu din Cracovia. Ci Curtea Romei nu s-au plecat se-l despărțească de muiere. Pentru despărțirea aceasta Lațco au agiuns și la Grigorie al unsprăzecelea, ci Grigorie încă nu l-au ascultat."

De vei lua afară războiul craiului Ludovic cu Ladislav, domnul Valahiei, la anul de-acum, tocma adevărat scrie preavestitul Enghel, căci și Aloisie Gverra[4] așa au scurtat bulla lui Grigorie al unsprăzecelea: „Patriarhul laudă întoarcerea lui Lațco la beserica cea catholică, și foarte se bucură; ci îi pare reu de împetrirea muerei lui în deșdinare. Să se silească Lațco a o întoarce cu dojăniri de/

514 spăsenie și cu adevărate pilde de credință; « tătuși nu vrea patriarhul se silească pre Lațco ca se-o lepede în orice tîmp». Se bage de samă Lațco ca nu cumva trăind cu dînsa să se desbare de credința cea adevărată și să se întoarcă iarăș la deșdinare. Dat în Avenión, în 8 calende ale lui fevruarie, întru al doilea an al patriarciei, 1372 de la Hs."

Mai vrednic iaste de a se ceti hrisovul lui Ladislav II Bessarab, domnului Valahiei, din anul de-acum, care se aduce de Cornides[5] și sună așa:

„Ladislav, voevodul Țerei Muntenești, banu de Zevrin și duxul împlîntărei ceii noao din Țeara Făgărașului, înștiințăm pre toți cei de-acum și cei viitori că magistrul Ladislav, sîrguitoriu ostaș, fiiul reposatului Ianoș, méister de Dóbca, nepotul banului Míched, rudenia noastră cea iubită și credincioasă, cînd s-au făcut slobod de preamăritul prințul Ludovic, luminat craiu Ungariei, și noi eram încă pururea supt jug și în grația numitului craiu am fi strins tare oaste împrotiva turcilor celor fără de credință și a împăratului de Tirna (Trinov), în Bulgaria, acelaș magistru, Ladislav de Dobca, sîrguitoriul mai sus numit ostaș, carnea noastră și sîngele nostru din naștere, cu noi și cu oastea noastră, s-au grăbit împrotiva tyrannilor și necredincioșilor turci și a împăratului din Tyrna, și năvălind asupra lor și făcînd acolo vitejie boerească și de cinste pentru credința creștinească, au dobîndit grația prealuminatului prințului Ludovic, craiului Ungariei, așa, cît Laslo, meister de Dobca, acesta, în năvălirea asupra numiților necredincioși, pentru atotputernicul Dumnezeu și cea mai sus zisă grație a craiului, nu ș-au întors vreodată capul său înapoi, de frică, și, după ce am cunoscut, văzut și găsit totdeauna atîta credință în acelaș Laslo, din partea domnului craiului nostru și a noastră, i-am dat și însemnat lui, pentru unele slujbe credincioase ca acestea, care pururea ne-au făcut, și pentru împărtășirea sîngelui cu carea sîntem legați, orașul sau tîrgul Șercchenghen (*Scherkkengen*, doară: Șercăia) din Țeara Făgărașului, de lîngă Olt, cu cele ce se țîn de dînsul. Așișderea satul Véneţe, satul Cóțalad, satul care se chiamă Apa Caldă, satul Dobca, cu toate cădințele și părțile lor, precum le moștenea și le avea oarecînd fiii lui Várnava, ca pururea se le moștenească. Și pre acelaș Ladislav de Dobca, rudenia noastră cea iubită, carele împreună cu noi au fost credincios și supus prealuminatului prințului Ludovic, luminatului/
515 craiului Ungariei, domnului nostru celui firesc, îl îmbrăcăm și împururim în urícurile și moșiile mai sus zise, supt credința noastră, cu această condiție: de se va întîmpla ca oarecînd se moară acelaș Ladislav de Dobca, nepotul banului Miched, Nicolae, fiiul lui Ladislav Dobca, sau fata, carea va remînea după dînsul, sau vor remînea, sau unul dintre dînșii, și carii se vor naște din dînșii, de-aci înainte numitul tîrg Șercchenghen și mai nainte zisele sate și moșii trebue cu cădință de uric se le moștenească pururea pre rînd, carea o făgăduim supt jurămîntul credinței și al capului, fără de a se muta, nici se trebuim sau putem chiema înapoi cuvîntul, precum l-am dat și întărit cu jurămîntul nostru. Carea donație sau dăruire, atunci o-am făcut iubitei rudeniei noastre, lui Ladislav de Dobca și următorilor lui de pururea, cînd eram în multă grație la domnul nostru Ludovic, craiul Ungariei. Drept aceaia ne rugăm prealuminatului domnului nostru Ludovic, luminatului craiului Ungariei, domnului nostru celui firesc, și următorilor lui, ca se întărească aceste cărți ale noastre și donația noastră așa se-o întărească și stătuească iubitei rudenii și fratelui nostru, precum s-au zis pentru următorii noștri, carii vor urma în domnia voevodatului nostru; și baronilor ne rugăm și asemenea poruncim ca se nu vateme aceste cărți ale noastre, nici se le chieme înapoi, ca se nu se rumpă jurămîntul nostru împrotiva spăseniei și în paguba sufletului nostru; și că donația noastră cea făcută iubitei rudeniei noastre, lui Ladislav de Dobca, sîrguitoriului ostaș... precum se cuprinde în pagina aceasta, pentru prea credincioase slujbe s-au făcut vrednic înaintea noastră și au dobîndit acea donație, ca pururea, împreună cu următorii săi, se moștenească mai sus numitele sate. Și de am vrea noi sau vrunul din următorii noștri, de-aci înainte, cărțile noastre acestea și mai sus scrisa donația aceasta, a-o chiema înapoi, a-o împedeca, a-o lua îndărăpt și cărței aceștiia și donației i s-ar împrotivi, se fie preste acela sau aceia, mînia și iuțimea mîniei lui Dumnezeu, a fericitei vergurei Mariei, a tuturor sînților, mînia sînților crai Stefan, Ladislav și Emeric. Întru a cărora mai sus ziselor tuturor mărturisire și tărime de pururea, am făcut să se scrie acestea și să

se întărească cu pecetea noastră cea mai mare. Dat în Argiş, în
516 curtea noastră, supt anul Domnului 1372,/ în zioa Despărţirei apos-
tolilor, mai de curînd trecută.“

Zice Cornides după ce au scris hrisovul acesta, că pecetea spînzura de dînsul acăţată cu şinór de mătasă roşie; pagubă că n-au însemnat ce ţimír au fost în pecete şi de-unde au scris hrisovul. Vezi şi cele de la anul 1284, care toate mai mult se întăresc prin hrisovul acesta, din care tătuşi se nu închizi că doară Ţeara Muntenească pe vremea aceasta au fost supusă lui Ludovic, căci Ladislav II Bessarab numai pentru ducatul Făgăraşului şi banatul Craiovei, care le dobîndise de la craiul Ludovic ca se remînă pacinic şi ajutătoriu asupra turcilor, era supus acestuia, cum se va arăta şi mai apriat la anul 1377.

---

[1] Pejachevich in *Historia Serbiae*, p. 319. [2] Sulzer, tom. 3, p. 546. [3] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 108 seq. [4] Aloysius Gverra in *Epit. Const. Pontif.*, tom. 2, nro. 14. [5] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 43.

Anul 1373. Cîte scrie preavestitul Enghel[1] la anul acesta despre Bogdan I Vodă din Moldova, toate sînt bîrfele, cum s-au arătat la anul 1359; acelea, care le scrie Striicovschi[2] despre chiemarea lui Gheorghie Coriátovici la domnia Moldovei, încă nu se ţin de anul de-acum, după cum ar vrea Enghel[3], ci de anul 1331 sau nu cu mult mai tîrziu. Vezi pre Bazílovici[4].

În anul 1373 s-au stătuit şi Balc cu Drag, feciorii lui Sas Vodă, în satul Bócico din Maramurăş, precum arată hrisovul, ce se ţine în arhivul preanălţatei cămerei ungureşti de curte din Buda[5], din care hrisov se vede că mai multe sate au dobîndit atunci Balc şi Drag. Din Drag acesta s-au prăsit apoi Dragfi cel vestit din Belteúc, pre carele cine îl va zice a nu fi fost romîn de viţă şi seminţă?

---

[1] Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 109. [2] Strijkovski, p. 418. [3] Engel, l. c. [4] Ioannitius Basilovits, *De fundatione Koriatovitsiana*. [5] *Relatoriae statutoriae* in *Bochko filiorum Záz vayvodae Bálk et Drág.*

Anul 1374. Preavestitul Enghel[1] scrie: „Precum supt Laţco din
Valahia se vede a se fi făcut episcopia din Milcóv, tocma aşa s-au
făcut episcopia din Seret, supt Laţco cel din Moldova, şi s-au făcut
în anii 1370, 1371, 1372“. De înţelege Enghel că episcopia Seretului
s-a făcut la anii aceştea, bine zice; dară de zice că şi episcopia
Mîlcovului tot la aceia ani s-au făcut, mult se înşală. Pentru că
517 scrie Rainald[2]: „Ca se îmulţească/ şi în Valahia legea catholicească,
vicariul lui Hristos au socotit se facă întrînsa scaun episcopesc,
fiindcă puţini preoţi ungureşti slujea tainele la români şi aceia încă
nu se lovea în limbă şi în năravuri cu românii, de-unde veniia de mări-
rea dumnezeiască, în neamul acela, nu se putea lăţi şi mai mult se
nădăjduia, de li se va da episcop împodobit cu frica lui Dumnezeu şi cu
învăţătură şi carele se ştie limba românească. Drept aceaia au scris
arhiepiscopilor din Strigon şi din Colocea ca înţelegîndu-se cu
Ludovic, craiul Ungariei, se cerce în ce cetate s-ar putea pune scaunul
episcopesc, ce otare ar trebui se aibă episcopia şi supt care metro-
politan se fie; iarăş minoritul Antonie din Spalát, carele mult se
ostenisă în întoarcerea românilor, fi-v-ar harnic de a purta sarcina
episcopiei?“

Aşişderea scriu Spondan[3] şi Brentan[4]; iară Vadding[5] aduce pre larg bullele lui Grigorie al unsprăzecelea, care le-au dat din Avenión, în octomvrie al anului 1374, şi din care au scris Rainald acestea.

Drehsler[6] încă scrie: „Pre Marc Crévici, despotul bulgarilor, cu toţi boierii lui, l-au stîns Baiazet, în războiul din anul 1374“. Aşişderea scriu Fabrichie[7] şi Egnatie[8].

---

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 108. [2] Raynaldus in *Continuatione Baronii* ad ann. 1374, nro 9. [3] Spondanus ad ann. 1374, nro. 1. [4] Ignat. Brentanus in *Epitome chronologica* ad ann. Chr. 1374. [5] Lucas Vaddingus in *Annalibus Minorum* ad ann. 1374, nris 7 et 8. [6] Volfgangus Drechslerus in *Chronico*, pag. 82. [7] Georgius Fabricius in *Volumine rerum Germaniae magnae.* [8] Ioannes Baptista Egnatius, *De Romanis principibus*, lib. 2.

Anul 1375. La anul de-acum, acest hrisov aduce Copi[1], care se ţine de prealuminată familia comitilor Vaş şi sună aşa:

„Noi, Ladislav, vițe-voivodul Ardealului, aducem aminte că în octavele Sîngiorzului acuma de curînd trecute, Ladislav, fiiul lui Deșeu din Țeaga, venind înaintea noastră, în formă de tudumană, au făcut se mi se spună că românii din Oșorheiu, mergînd la cetățuica Ungurașului, au venit la satul său, Suhutard, noaptea, cu puterea, și stricînd gardul slugei sale, al lui Ianco, au dus cu ei 518 patruzeci de oi ale sale, cu mieii împreună, ca niște furi, / din numitul Oșorheiu eșind și acolo înturnîndu-se. Despre carea faptă au poftit se-i dăm cărți de tudumană, care i le-am și dat, aducînd aceaia direptatea cu sine. Dat în Sîntimbru, a opta zi a terminului, în anul 1375."

---

[1] Kopi, *Mss.*, tom. 31, p. 135.

Anul 1377. Hrisovul, care l-am făgăduit la anul 1372, se află la preanălțatul Daniil Cornides[1] și sună așa :

„Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Poloniei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galliției, Lodomériei, Cumaniei și al Bulgariei ș.c., înștiințăm pre toți, carii vor vedea acestea, că pentrucă credincioșii noștri, bătrînii, județii, jurații și toată communitatea sasilor din scaunul Brașeului, noao și Sîntei Coroanei noastre pururea și necurmat așa de credincioase și așa de plăcute șerbiri ne-au făcut, cît în plecate vredniciile lor, inima noastră prea lin s-au odihnit, mai ales pentrucă acum nesiliți și nentețiți, ci din voia și dărniciia lor, în commun au făgăduit că în Piatra lui Tidríc vor zidi cetățuică noao, cu propria sa muncă, și o vor găti cu cheltuielele lor, și pădurea de-acolo, după voia noastră, o vor tăia în lung și în lat, o vor lăzui și o vor obli, aducînd și dînd petri, var, lemne și altele, care vor fi de lipsă la zidirea numitei cetățuici și plătind ei zidarii, săpătorii petrilor și cărăușii. Pentru aceaia și noi dinprotivă, unele fapte ca acestea vrînd se le resplătim cu grație crăiască, voim ca satele mai în gios numite : Voidenób, Cetatea Noao, Roșnóu, satul Volcan, Țídinis, Merghenburg, satul Nucilor, Rîpa Roșie, satul Heltevén, muntele Mierei, muntele Sîntului Petru, Brigondorf și Tortálen chiemate, să se țină de aceaiaș cetate a Sîntei Coroni și de-aci înainte, precum s-au ținut și pînă acum, și lăcuitorii satelor acelora se fie detori a sluji credincios, cu aceaiaș cetate și oamenii numitelor sate, pădurile, apele, vînaturile, pescuiturile, erburile și cîmpurile, care sînt între otarele lor cele adevărate, după vechiu obiceiu lor, se le aibă în commun, cîmpul Turceán, *Turchan*, chiemat, care se zice a fi între metele zisei cetăți, de va fi așa, încă se fie al lor. Iarăș făgăduim că, de va veni la mînile noastre *Țeara Muntenească*, 519 / precum nădăjduim din voia lui Dumnezeu, atunci tributul sau darea ce s-au obicinuit a se da maestatei noastre la Arburea Roșie, vom porunci ca să se culeagă la cetățuica acea noao, ca credincioșii noștri sasi, resplătirea numitei sale șerbiri și a muncei, cu atîta mai bine se-o sîmtă, făgăduind și aceasta că, pre dînșii, în plătirea tributului, care ni-l plătesc noao în numita cetate, după cum vom judeca, îi vom ușura. Iară în tîmpul, pînă cînd va veni *Țeara Muntenească* la mînile noastre, adese ori numiții credincioșii sasii noștri, după cădințele și obiceiurile lor cele vechi, alt tribut se nu dea, fără numai în numita cetate. Tătuși reschirăm că avem și ținém puterea de a pune în numita noao cetățuică și în cetățuica Heltevén, comiti, județi și castellani, măcar unguri, măcar teutoni sau nemți, măcar de alt neam, pre carii vom voi, carii vor ținea pre aceiaș credincioși sasii noștri, în toate cădințele și obiceiurile lor cele vechi. Adăogînd și aceasta, ca, de se va întîmpla se meargă județii noștri la dînșii, se fie detori a le da în tot anul un prînz, o cină și un cal, prețuit în 20 de florinți, tătuși, după cum va aduce cu sine slobozenia lor, înțelegîndu-se aceaia că despre judecățile și cădințele lor, sînt detori a respunde comitilor noștri, în locuri și-n tîmpuri cuvioase. Întru a cărora tuturor mărturisire, dăm acestea, care le vom da supt mare pecete a noastră, cînd ni se vor aduce îndărăpt. Dat în Zóliu, în serbătoarea fericitei Elisavetei, în anul Domnului 1377."

Iată că trei lucruri se dovedesc din hrisovul acesta : ***Întîiu***, că Țeara Muntenească sau Valahia pînă în anul de-acum, n-au fost supt unguri, fără numai cît avea nădejde craiul Ludovic că o va dobîndi; ci au murit cu nădejdea, ca și ceialalți crai ungurești. *A doaoa*, că Terțburgul nu s-au zidit îndată după bătaia cu Ladislav II Bessarab, domnul Valahiei, cum scrie Haner[2], ci mai tîrziu.

A treia, că sasii din vidicul Braşeului era osebiţi cu cădinţele de ceialalţi sasi/.

520 Aduce Cornides [3] şi alt hrisov al craiului Ludovic, care l-au dat din Caşovia în dumineca cea dinnaintea Sînpetrului din anul de-acum, din care hrisov se dovedeşte că Ludovic au fost trimis în Ardeal pre Dimitrie, episcopul Zagrabiei şi cancellariul său, şi pre Nicolae de Zeci, banul Croaţiei, ca se îndrepte metele între bunurile fişcuşeşti şi cele bisericeşti, carii au îndreptat şi metele Aiudului, între capitulul din Bălgrad, al căruia era Aiudul, şi între boierii din Trăscău.

Neavînd Ludovic cel dintîiu, craiul Ungariei, feciori, fără numai doao fete, pre Maria şi pre Hedvíga, în anul 1377 au logodit pre Maria după Sigismund, feciorul lui Carol din Brandeburg, şi stringînd ţeara, au făcut se joare Mariei că-i vor fi credincioşi, căriia apoi i-au dat tutor pre palatinul Nicolae Gara [4].

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 46. [2] Haner, *De regibus Hung.* ad h. a. [3] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 2, p. 84. [4] Ioannes de Küküllö, f. 197; Bonfinius, f. 351—360; Petrus de Reva, f. 27; Thuroczius, f. 200; Timon in *Epit. chron.*, f. 53.

Anul 1378. Cornides [1] şi la anul acesta aduce un hrisov, care sună aşa : „Cinstiţilor bărbaţi, capitulului Besericii din Ardeal, domnilor şi prietenilor săi, Ioann, viţe-voivodul Ardealului, pretenşug cu cinste! Zice Ioann, fiiul lui Nicolae din Vizócna, în persoana doamnei muerei sale, adecă a fetei reposatului Mihail, fiiului lui Hennínghie de Şégușvar, că doamna muierea sa, după obiceiul cel vechiu şi priimit al ţerei, ar vrea se între în stăpînirea satului Cund întreg, în gimătatea satului Hondorf, în a patra parte a satelor Gogán, Ibaşfalău şi Diacúş, de nu-i va sta cineva împrotivă. Despre carea vă cercăm cu dragoste, ca se trimiteţi omul vostru, mărturie vrednică de credinţă, înaintea căruia Thoma, fiiul lui Acuş de Bólia, sau Dionysie, fiiul lui Nicolae de Hidegvíz, sau Petru, fiiul lui Pavel din Blajul-de-Sus, sau Grigorie, tot de-acolo, ne fiind alţii de faţă, omul nostru mergînd în faţa numitelor sate, chiemînd acolo pre toţi vecinii şi commetáneii, acele părţi de moşie, care sînt în numitele sate, după privilegioanele voastre, care le veţi face despre dînsele, cu toate folosurile lor, se le stătuiţi doamnei numite, se le moştenească pururea, cu aceaiaş cădinţă, carea se cunoaşte a-o avea, de
521 nu va fi împrotivire, iară pre împrotivitori, de vor fi,/se-i sorociţi înaintea noastră ş.c. Dat în Sîntimbru, în octavele serbătorei fericitului Mărturisitoriului Martin, în anul Domnului 1378."

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 50.

Anul 1379. Cine greşeşte temeiul, acela casă stătornică nu-şi va face. Tocma aşa s-au întîmplat şi cu preavestitul Enghel[1], că necetind hrisovul care l-am adus la anul 1359, pre Bogdan Vodă îl pune după strănepotu-său, Laţco cel din Moldova, ce, de nu ar fi făcut, la anul de-acum nu ar fi amestecat toată istoria, precum o amestecă, ci ar fi lăsat avtorii, pre carii aduce, în zisele sale cele adevărate, adecă că Petru Muşat, fiiul lui Laţco, cum mi se pare, au domnit 16 ani. Tu mai ceteşte care le-am scris la anul 1359 şi la anul 1373.

---

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 110.

Anul 1380. La anul acesta, preaînvăţatul Daniil Cornides aduce doao hrisoave, vrednice de a se tipări, pentru descurcarea istoriei Ardealului; dintre care cel dintîiu [1] sună aşa :

„Cinstiţilor prietenilor săi, conventului besericei din Cluş-Mînăştur, Ioann, viţe-voivodul Ardealului, pretenşug gata cu cinste! Se ştiţi căci că în octavele Sîngiorzului, Stefan, literatul din Sînger, legiuit procatorul lui Iob, fiiului lui Grigorie din Sînmărtin, pentru acelaş Iob au rescumpărat gimătatea satului Miche chiemat (carea o-au fost zălogit Grigorie, tată-său, pentru 12 marce de argint, socotind toată marca în 72 de groşiţe, reposatului Augustin din aceaiaş Miche, după cum arată cărţile cinstitului capitulului din Ardeal) acuma înaintea noastră şi înaintea lui Ioann, fiiului aceluiaş Augustin, înaintea lui Petru Babo, a lui Mihail, fiiului lui Blasie, a lui Emeric, strămoşului din aceaiiaş Miche, şi înaintea lui

Ioann, fiiului lui Petru din Silágiseg, cu aceleaş 12 marce, după ţinerea scrisorei măritului bărbat, domnului Ladislav, voivodului Ardealului şi comitului de Solnoc, carea cuprinde modrul şi forma judecăţei lui, şi după prorogáta noastră. Drept aceaia pe pretenşugul vostru, vă cercăm cu de-adinsul ca se trimiteţi omul vostru, 522 pentru / mărturie vrednică de credinţă, înaintea căruia Ioann, fiiul lui Beche din Sînmărtin, sau Petru din Dindeleg, sau Ioann Tóut din Ciumăfaia, sau Gheorghie, fiiul lui Cúrtul din Corpáde, sau Dimitrie, tot de-acolo, nefiind alţii de faţă, omul nostru mergînd în faţa numitului sat Miche, cu vecinii şi commetáneii şi cu acelaş Iob sau legiuitul procatorul lui, tocma gimătatea satului, cu toate folosurile şi veniturile eii se-o stătuiască lui Iob, fiiului lui Grigorie, cu aceaia cădinţă, cu carea se cunoaşte a fi a lui, ca se-o moştenească şi aibă, nefolosind ceva împrotivirea numiţilor Ioann din Silágiseg, Mihail, fiiului lui Blasie, Ioann, fiiului lui Augustin, Emeric strămoşului, Petru Babo şi a altora, măcar cărora şi făcîndu-se acestea, aceiaşi oameni, al nostru şi al vostru, acolo iobagilor, carii vor veni în partea lui Iob, se le spună şi poruncească, cu cuvîntul nostru, ca, de cumva ar vrea oarecarii dintre dînşii a se muta de pre locul acela airilea, să se mute pînă a cincisprăzecea zi de la zioa statúţiei, plătind terrágiul şi alte detorii mai nainte, şi după acestea se ne scrieţi preteneşte cum au curs toată statuţia, după cum se cuvine. Dat în Sîntimbru, a opta zi a numitului termin, în anul Domnului 1380.“

Al doilea iarăş [2] sună aşa :

„Noi, conventul mînăstirei fericitei Mariei Vergurei din Cluş-Mînăştur, înştiinţăm că după ţinerea scrisorei măritului bărbat, domnului Ladislav, voivodului Ardealului şi comitului de Solnoc, prin carea arată modrul şi forma judecăţei sale, ca Ioann Ghereu, Grigorie şi Ladislav, fiii lui Ghereu din Vaşarheiu, Ladislav şi Thoma Chemen din Somoşfalău, şi Nicolae, fiiul lui Iacob din Mînăştur, cu 14 lîngă sine, adecă fieştecare dintre dînşii cu cîte 2 nemişi lîngă sine, se joare înprotiva lui Nicolae, fiiu lui Nicolae din Valcón şi împrotiva lui Ilie, fiiului lui Gheorghie din Thomaşfalău, în octavele cele trecute ale Sîngiorzului despre aceaia că ei, dinpreună cu ai săi, în sîmbăta dinnaintea Sîntămăriei Mari cea trecută, întrarmaţi şi cu puterea, din Sîn-Mihaitelche cu 62 de carre, bucate n-au dus în satul lor Berînd şi sînt întru aceaia tocma nevinovaţi, pentru aceaia nici au făcut pagubă de 600. Care jurămînt l-au şi făcut înaintea noastră aceiaşi Ioann Ghereu, Grigorie şi Ladislav, fiii lui Ghereu, Ladislav şi Thoma, fiii lui Chemen, şi Nicolae, fiiul lui Iacob, cu conjurátorii lor, precum se cădea. Dat a doaoa zi a zisului termin, în anul Domnului 1380.“ /

523 Tot la acesta an aşa scrie Ducangie [3] despre Maria, fata lui Lazar, despotului Serbiei, zicînd : „Déspina, pre carea alţii o numesc Maria, s-au măritat mai întîiu după Sisman, pre carele Laonic îl numeşte, al odrisiilor, Luccari, al bulgarilor, alţii, al Moldovei craiu, apoi s-au măritat după Gheorghie Straşimir Balza, domnul amînduror Zéntelor“.

Sisman n-au putut fi craiul nici al sirbilor, carii se înţeleg prin odrisii, nici al Moldovei, ci au fost al Bulgariei, precum s-au arătat la anii trecuţi, mai ales la anul 1350, unde şi aceaia s-au arătat din acelaş Laonic, că Sisman mai întîiu au fost luat pre fata sultanului Amurat. Vezi şi acelea, care le voiu scrie la anul 1389, despre acesta.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 532. [2] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 1, p. 250. [3] Carolus Ducangius, *De stemmate despotarum Serviae et Rasciae.*

Anul 1382. Foresti [1] scrie : „În anul 1381 muri Ludovic cel dintîiu şi rutenii, bulgarii şi românii, cei mai adeseori învinşi şi supuşi de dînsul, îşi tăiară barbele în semn de jele; în Ungaria încă trei ani au ţinut jelea fără de pompe, jocuri şi ospeţe publice“. Ci precum au greşit anul, aşa i se poate crede şi în celealalte; pentrucă Ludovic cel dintîiu, craiul Ungariei, n-au murit în anul 1381, ci în anul 1382, după ce au trăit 55 de ani, luni 4, zile 6 [2] şi au stăpînit ani 40, lună 1 şi vro cîteva zile [3]; întru al căruia loc ungurii au încoronat pre Maria, fata lui cea mai mare, nu crăiasă, ci craiu [4]; iară Hedviga, a doaoa fată a lui Ludovic, au dobîndit Polonia şi s-au măritat după Ladislav Iaghello, duxul Litvaniei [5].

Antonio Foresti nel quarto tomo del *Mappamondo istorico*, lib. 11. [2] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, periodi 12 § 234, nota x. [3] Ioannes de Küküllö, . 198; Ranzanus, f. 378; Paulus a Paulo, f. 724. [4] Thuroczius, f. 200 seqq.;

Bonfinius, f. 355; Paulus a Paulo, l. c.; Ranzanus, l. c.; Timon in *Epit. chron.*, f. 53. [5] Thuroczius, f. 197; Bonfinius, f. 351; Author *Status Poloniae*, p. 21 etc.

Anul 1383. Maria, fata lui Ludovic celui dintîiu, după ce s-au încoronat craiu, și nu crăiasă, Ungariei, cum s-au arătat la anul trecut, îndată au început a ocîrmui crăimea după plăcerea tútorului său, palatinului Nicolae Gara, și întră celealalte, în anul de-acum, au dat lui Balc și fraților lui hrisovul acesta, care se află la Cornides[1], **524** și sună / așa : „Exțellenției sale doamnei lor, doamnei Mariei, din mila lui Dumnezeu crăiesei Ungariei ș.c. Dominic, prepositul și conventul besericei Sîntei Cruci din Leles, rugăciuni în Domnul, pentru viața și sînătatea eii. Scrisoarea serenitatei voastre, noao trimisă, cu cinstea, carea s-au cuvinit, o-am priimit, precum sună :

«Maria, din mila lui Dumnezeu crăiasa Ungariei, Dalmației, Croației ș.c. credincioșilor săi, conventului din Leles, sînătate și grație. Zic noao Balc voevodul, comitul din Sătmariu, și Drag și Ioann, frații lui, că ei ar vrea legiuit să între în moștenirea oarecării cetățuici a noastre[a], ce se chiamă Araniáș și iaste în ținutul Silagiului și în cele ce se țin de dînsa, carea cetățuică li-o-am fost dăruit prin alte cărți ale noastre, supt condiția : pînă cînd vom voi a li-o lăsa. Despre carea, credincioșiei voastre tare vă poruncim ca se trimiteți omul vostru, mărturie vrednică de credință, înaintea căruia Lavrentie de Vátar, sau Dominic de Șașvar, nefiind celalalt de față, omul nostru, mergînd în fața numitei cetățuici și a pertinențiilor[b] eii, și chiemînd acolo legiuit de față pre toți vecinii și commetaneii, se-i bage pre ei în moștenirea acelora și se stătuiască acea cetățuică și pertinențiile eii, voevodului Balc și fraților lui, ca pururea se le moștenească, de nu va fi împrotivire. Iară pre împrotivitori, de vor fi, se-i sorocească în coantra numiților voevodului Balc și a fraților lui, înaintea noastră, pre termin cuviincios, se dea pricina împrotivirei sale. Și după acestea se ne scrieți cu credință toată sireaoa lucrului, cu numele celor sorociți, de va fi op și terminul lor pus. Dat în Buda la Paștile din anul 1383.»

---

[a] În cazul de față avem de-a face cu dania unei cetăți regale.

[b] Pertinențiile sînt toate lucrurile care țin de acea cetate : sate, obligații ale oamenilor față de cetate atît în bani, cît și în muncă etc.

Noi, drept aceaia vrînd se plinim porunca serenitatei voastre, după cum ne iaste detorința, împreună cu Dominic din Șașvar, omul maestatei voastre, am trimis pre unul dintră noi, adecă pre fratele Ioann preotul, mărturie, ca se facă statúția cetățuicei Araniáș și a pertinențiilor eii, carii mai pre-urmă întumîndu-se la noi, ne-au spus tot într-un typ că ei, în dumineca dinnaintea Sîngiorzului acum trecut și în alte urmate zile, s-ar fi dus în fața numitei cetățuici Araniaș și a pertinențiilor eii, și chiemînd de față pre toți vecinii și commetaneii, ar fi băgat pre numiții voevodul Balc și pre frații **525** lui în moștenirea zisei cetățuici și a pertinențiilor / eii, după dăruirea maestatei voastre, și ar fi stătuit cetățuica aceaia cu toate pertinențiile eii, voevodului Balc și fraților lui, cu condiția carea se cuprinde în celealalte cărți ale înălției voastre, ca pururea se le moștenească, țină și aibă, nefiind vreun împrotivitoriu. Dat la Ispas, în anul mai sus însemnat."

Eu ziseiu la începutul anului acestuia, că Maria s-au încoronat craiu și nu crăiasă Ungariei, pentrucă așa scriu Paul de la Paul[2], Bonfinie[3] și Turoție[4], ba, ce e mai mult, Han[5] scrie că și bani au bătut cu înscripția aceasta : „*Maria, rex Hungariae*", adecă, „Maria, craiul Ungariei", ci, în hrisovul mai sus adus, nu se numește pre sine craiu, precum nici întru acest următoriu, care iarăș la Cornides[6] se află și sună așa : „Maria, din mila lui Dumnezeu crăiasa Ungariei, ș.c. Credincioșilor săi, capitulului din Oradea Mare, sînătate și grație ! Fiindcă noi un sat al nostru crăesc ce se chiamă Omlaș, din Țeara noastră a Ardealului, dintre scaunele noastre, al Sibiiului și al Mercurei, cu patru sate românești, adecă cu Grosdórful sau Galusdórful, cu Grafindórful, cu Budinbáhul și cu Crișbáhul, așișderea și cu toate folosurile și pertinențiile lor, am vrut, prin alte cărți ale noastre, se le dăruim de pururea supt titul de noao donație cinstitului în Hs. părintelui, domnului Boblín, episcopul Besericei Bălgradului din Ardeal, și cucernicului bărbat, domnului Leon, protopopului aceiiași beserici episcopești, așișderea lui Hencmánn și Hristian, fraților aceluiaș domn episcop de un pîntice, și prin dînșii sororilor lor, Catharinei și Dorotheei, și fetei, carea iarăș Catharină se chiamă, nepoatei lor, pentru credincioase șerbirile mai sus zișilor, domnului eppului Goblin și ale fraților lui, și vrem ca legiuit să se

bage în moştenirea acelora, credincioşiei voastre, drept aceaia tare vă poruncim ca se trimiteţi omul vostru, mărturie vrednică de credinţă, înaintea căruia Petru, fiiul lui Martin de Thate, sau Baco din Mihaifalău, sau Nicolae din Lúduş, sau Stefan, fiiul lui Lucásie din Dióg, nefiind alţii de faţă, omul nostru mergînd în faţa mai sus zisului satului Omlaş şi a satelor româneşti şi legiuit chiemînd acolo de faţă pre toţi vecinii şi commetaneii, se bage pre numitul
526 domnul Goblin, eppul, şi /pre fraţii şi sororile lui în moştenirea acelora şi se le stătuiască acelea, aceluiaş domn episcop, aşişderea fraţilor şi sororilor lui, celor mai sus zişi, supt titulul donaţiei noastre ceii noao, ca pururea se le moştenească, de nu va fi împrotivire. Iară pre împrotivitori, de vor fi ş.c. Dat în Buda, în serbătoarea fericitului mucenic Nicoméd, în anul D. 1383.“

Cum au putut fi, de Maria au dăruit de uric Omlaşul lui Goblin, cînd după puţini ani l-au avut Mircea Vodă, nu poci pricepe.

Gheorghie Fabrichie [7] aşa scrie la anul de-acum : „În anul 1383, Baiazet cel dintîiu, al patrulea sultan al turcilor, au jăfuit Bosnia, Croaţia, Illyricul, Albania şi Valahia, şi omorînd multe mii de creştini, pre ceialalţi i-au dus în şerbire.“

Aşişderea scrie Drehsler [8]. Iară Anonymul românesc [9] zice : „Mircea Vodă, leat 1383—1400. Acest domn au închinat întîiu ţeara (Românească) la turci, cu haraci, ca se dea pe an 3.000 de bani roşii. După aceasta cerînd turcii de la el se înalţe haracii şi se dea şi robi 500 de prunci pe an, au deschis războiu cu turcii, şi bătîndu-se la Rovină, în judeţul Ialomiţei, cu însuş împăratul, sultan Amurat al doilea, au biruit pre turci şi i-au gonit pînă în otarul Odriiului; şi la anul 1386 au zidit mînăstirea Coziei, în malul Oltului. Acesta au domnit ani 17.“ Vezi anii 1414 şi 1419.

Destul de încîlcit vorbeşte aci Anonymul nostru, dară prea vestitul Enghel încă nu mult descurcă istoria Ţerei Munteneşti, cînd scrie [10] : „Dan al doilea, domnul Valahiei, ca de la 1373 pînă la 1383.. Custarea şi domnirea lui se razemă în arătarea lui Halcocondyla, ci mai multe nu ştim despre dînsul, fără numai că ar fi domnit, s-ar fi omorît şi ar fi făcut loc lui Mircea (după *Annalii* lui Filştih, fratelui său). După *Hronica Ţerei Munteneşti*, Dan acesta s-au învins de Sisman bulgarul.“ Apoi mai încolo scrie tot acelaş Enghel [11], zicînd : „Fiindcă Sisman, prinţul Bulgariei, era ginerile lui Amurat, precum se vede, Mircea, ca şi antecessorul Dan, au avut războiu cu Sisman, în anii 1383—1387, şi de s-au şi învins vrodată după hronístul ţerei, tătuşi se vede a fi fost fericit mai pre-urmă, pentrucă în anul 1390 se numeşte pre sine despot Dobrodíchiului şi domn Drăştiórului... Aşadară cu fundămînt scrie Halcocondyla că Valahia pe vremea lui Mircea s-au întins pînă în Marea Neagră; de-unde se poate culege pentru ce s-au stîrnit războiu, adecă pentru
527 Dobrodichiu şi Drăştior.“ Ci tu/ mai poftoreşte acelea, care le-am scris la anul 1366, şi vei afla că Dan al doilea cu tată-său, Radul, au domnit de la anul 1373 pînă la anul 1383, dară care, cîţi ani au domnit, nu poci zice.

Ladislav, voivodul Ardealului, încă au dat o poruncă lui Ioann, viţe-voivodului său din Sîntioana, în agiunul Sînziianelor din anul 1383, ca pre Léucuş, fiiul lui Ladislav Vaş din Ţeaga, carele era în slujbă lîngă crăiasa Maria, se nu-l asuprească cu vreo pîră, fără de ştirea sa. Hrisovul acesta se aduce de Feiervari [12].

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 296. [2] Paulus a Paulo, f. 724. [3] Bonfinius, f. 355. [4] Thuroczius, f. 202. [5] Han, p. 132. [6] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 3, p. 48. [7] Georgius Fabricius in *Volumine rerum memorabilium Germaniae et Saxoniae*, lib. 2. [8] Volfgangus Drechslerus in *Chronico*, p. 82. [9] Anonymus Valachicus, cap. 44. [10] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 156. [11] Idem Engel, *ibidem*, p. 157. [12] Carolus Fejérvári in *Analectis*, tom. 2, nro. 362.

Anul 1384. La anul acesta aşa scrie Enghel [1] : „Ca să se înoiască legătura între Moldova şi Polonia, încă în anul 1384, s-au pus de pre partea Poloniei un minorit episcop în Seret, anume Nicolae“.

În Ungaria, la anul de-acum, foarte încîlcit au curs lucrurile, pentrucă palatinul Nicolae Gara tutorul, cum s-au zis la anii trecuţi, la multe nedreptăţi au adus pre beata crăiasa Maria, pentru care supărîndu-se supuşii eii, au început a se rescoli, şi unii dintre dînşii au trimis pre episcopul din Zagrabia în Neapoiu, de au chiemat pre Carol cel Mic, craiul de-acolo, se-l pună craiu Ungariei, carele au şi venit îndată în Zagrabia. Zăbăvind Carol cel Mic în Zagrabia, ca se înţeleagă mai bine voinţa ungurilor, Elisaveta, mama crăiesei Mariei, n-au luat lucrul în glumă, ci au trimis după Sigismund, după carele încă în anul 1377 se logodise Maria, și au făcut nunta deplin, dară Sigismund nu mulți pureci au făcut în Ungaria, ci s-au înturnat în Brandeburg. Înțelegînd Carol cel Mic ducerea lui Sigismund, din Zagrabia au mers în Buda, nu în cetate, fără numai în oraș, pînă la o vreme, de-aci s-au mutat în cetate, și numindu-se pre sine gubernátor Ungariei, au strîns țeara și silind pre Maria să se lase de crăime, el însuș s-au încoronat craiu Ungariei, în Alba-Crăiască în 5 zile ale lui dechemvrie din anul 1384, fiind de față amîndoao crăiesele,/ 528 și Maria și mumă-sa, Elisaveta; ci nu i-au fost spre bucurie crăimea, precum se va arăta la anul 1386 [2].

---

[1] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 110. [2] Thuroczius, f. 202—207; Bonfinius, f. 359—362; Reva, f. 28.

Anii 1385 și **1386.** Hrisovul, care l-au dat Elisaveta din Timișoară, în agiunul Sîntămăriei Mari cătră Uból din Cálloca, se nu se însoțească cu rebellul sau resvrătitoriul Stefan, oarecînd voivodul Ardealului, nici cu aleșii lui, nu poate fi din anul 1385, cum vrea Secheli [1], pentrucă în anul 1385 stăpînea craiul Carol cel Mic sau al doilea; așadară au trebuit să se dea acelaș hrisov, în anul 1384, precum vrea Cornides [2], adecă mai nainte de a se încorona Carol cel Mic.

Iară cum că Carol cel Mic au domnit ca un craiu al Ungariei preste tot anul 1385, arată hrisovul lui, care se află la Cornides [3] și sună așa :

„Carol, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Ierusalymului și al Sichilici ș.c. credincioșilor săi, capitulului Besericei Albei din Ardeal, grațiă și bunăvoință! Ne-au spus noao, acum de curînd, nobilii bărbați, magistri Grigorie, fiiul lui Ioann de Betleem, Petru și Ladislav, fiii altui Ioann din Almacherée, iubiții credincioșii noștri, că ar vrea legiuit se între în moștenirea unor sate ale lor, Enéh, Bîrgău și Epinaldóh din comitatul Dăbîcei, care s-au dat de pururea de maestatea noastră, prin alte cărți ale noastre, pecetluite cu pecetea noastră cea mică, aceluia Grigorie în gimătate și numiților Petru și Ladislav, în altă gimătate, supt titulul noao donației noastre, pentru credincioase slujbele lor, de nu le va sta cineva împrotivă în partea aceasta. Despre carea credincíoșiei voastre tare vă poruncim ca se trimiteți pre omul vostru, mărturie vrednică de credință, înaintea căruia Stefan din Thate, sau alt Stefan din Orózfa, sau Thoma Ghebárdi din Șilcherée, sau Mihail, fiiul lui Petru din Níma ș.c. Nefiind alții de față, omul nostru mergînd în fața mai sus ziselor sate, Eneh, Bîrgău și Epinaldoh, și legiuit chiemînd de față pre toți vecinii și commetaneii se bage pre numitul magistrul Grigorie în gimătatea ziselor sate, și pre mai sus zișii Petru și Ladislav, în ceaialaltă gimătate, cu toate folosurile, pertinențiile și cădințele și cu căsile din cetatea noastră a Bistriței și alte cădințe ale lor, și se le stătuiască acelea numiților magistrilor Grigorie, Petru și Ladislav, supt cel mai sus zis titul al donației noastre ceii noao, ca se le moștenească pururea,/ 529 de nu se va face împrotivire. Iară pre împrotivitori, de vor fi ș.c. Dat în Buda supt pecetea noastră cea mică, în 15 ianuarie din anul Domnului 1386.“

Iată se vede din hrisovul acesta că Carol cel Mic sau al doilea încă domnea în Ungaria, în 15 ianuarie al anului 1386. Așadară greșesc Turoție [4] și Timon [5], dinpreună cu Haner [6], tocma cu un an, cînd scriu perirea lui Carol cel Mic la 13 fevruarie din anul 1385.

Iară perirea lui Carol al doilea așa s-au întîmplat : acesta, după ce s-au încoronat craiu Ungariei, cum s-au arătat la anul 1384, se purta ca un craiu ce era și de foastele crăiese nu mult se păzea. Drept aceaia crăiasa cea mai bătrînă cu palatinul Nicolae Gara au îndemnat pre Blásie Fórgaci, de au tocat în cap pe craiul Carol în 13 fevruarie al anului, nu 1385, ci 1386, și așa rănit l-au dus din Buda în Vissegrad, unde au și murit, după scurt tîmp, și s-au astrucat în mînăstirea Sîntului Andreiu din gios de Vissegrad, de-unde, din porunca papei Urban al șeselea, prin carele fusese afurisit pentru neplătirea tributului, fu desgropat și vro cîțva ani desgropat lăsat [7].

Maria, crăiasa cea mai tineră, după moartea lui Carol al doilea, ca o legiuită crăiasă, iarăș au început a ocîrmui țeara, precum se vede din hrisovul ce se află la Cornides [8] și e dat din Strigon, în dominica dinnaintea serbătorei Sîntei Margaretei, adecă în iulie din anul 1386, prin care poruncește Maria ca tîlharii carii jăfuise pre neguțătorii din Sibiiu pretutindenea să se cerce și să se prindă. Ci nu îndelung au domnit în pace, pentrucă în 25 iulie, zioa sîntului apostolului Iacob, preîmblîndu-se dînsa cu mumă-sa Elisaveta, cu Nicolae Gara şi cu Blasie Forgaci, numai de şerbii din curte urmată, au venit fără de veste Ioann Horvat, banul Croaţiei, cu mulţime de călăreţi, şi încungiurînd pe crăieşe cu toţi carii era cu dînsele, au tăiat pre Gara, pre Forgaci şi pre toţi curtenii, şi pe crăiese le-au dus prinse la închisoare în Nóvigrad din Croaţia [9], unde au şi murit crăiasa cea mai bătrînă, Elisaveta, în 16 ianuarie al anului 1387 [10] şi s-au îngropat în Iadra, în 9 fevruarie [11].

---

[1] Székely in *Mss. dipl.* [2] Daniel Cornides in *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 299. [3] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 1, p. 303 seq. [4] Thuroczius, f. 211. [5] Timon in *Epit. chron.*, f. 54. [6] Georg. Ierem. Haner, *Reg. Hung.*, period. 13 § 247, nota a. [7] Thuroczius, f. 212; Bonfinius, f. 365; Reva, f. 26. [8] Cornides, *ibidem*, tom. 2, p. 124. [9] Thuroczius, f. 214; Bonfinius, f. 368. [10] Paulus a Paulo, f. 726. [11] Lucius Dalmata, f. 409, ex Caresino./

530 **Anul 1387.** Auzind de moartea craiului Carol al doilea şi neştiind întîmplarea cea rea a crăieselor, Sigismund, în anul de-acum, au venit cu bună oaste din Boemia, şi cît au întrat în Ungaria, mulţi viteji au stat lîngă dînsul, cu carii mergînd oblu în Buda, acolo s-au strins mai marii ţerei la el şi, după multă sfătuire, l-au dus în Alba-Crăiască şi l-au încoronat craiu Ungariei, în anul 1387, în 31 martie, carea zi au căzut tocma în Dominica Floriilor [1].

După încoronarea sa, Sigismund întru aceaia s-au nevoit, cum se sloboadă pre Maria de la închisoare, pre carea o-au şi slobozit în 4 iunie, şi în 4 iulie s-au şi întîlnit la olaltă, carea atunci au dat toată cădinţa crăimei lui Sigismund, bărbatului său [2].

După toate acestea întru aceaia s-au sîrguit craiul Sigismund, ca se prindă pre Ioann Horvat, banul Croaţiei, pre carele l-au şi prins, dară foarte anevoe, şi prinzîndu-l l-au dus în Peci sau Cinci-Beserici, unde, sfîşiindu-l mai întîiu cu cleşte înfocate, l-au legat de coada unui cal şi tîrîindu-l pre toate uliţile cetăţei aceiia, mai preurmă l-au tăiat în patru părţi şi l-au acăţat de porţile cetăţei, spre pilda altora şi înfrînarea făcătorilor de reu, iară soţiilor banului Ioann Horvat le-au tăiat capetele [3].

Isprăvind Sigismund şi pedeapsa resvrătitorilor, s-au apucat cu de-adinsul de ocîrmuirea ţerei, şi între celealalte fapte ale lui au dat hrisovul care urmează. Se află la Cornides [4] şi sună aşa :

„Noi, Sigismund, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei ş.c. marhionul Brandeburgului ş.c., facem înştiinţare tuturor, cărora se cuvine, prin rîndul acestora, că noi, precum îndeamnă crăiasca grijă pre maestatea noastră, ca vredniciile tuturor, credincioşilor noştri se le măsurăm cu milostivă inimă, şi acelora, pre carii faptele vîrtuţilor sale îi fac vrednici de resplătirea crăiască, se le dăm dar cuvios vredniciilor. Drept aceaia socotind curata credinţă şi adevărata stătornicie a nobilului bărbat, românului Ivan, fiiul lui Dragmer, al fiiului, adecă al sororei de un pîntece a măriţilor bărbaţi Balc şi Drag voevodului, între celealalte deregătorii, comitilor secuilor, a credincioşilor noştri, carea el o-au avut şi o are cătră noi şi cătră Sîntă Coroana noastră. Mai ales socotind slujbele cele credincioase, cu care el, în toate trebile noastre şi ale crăimei noastre şi în mai multe războae norocoase şi nenorocoase, suferind sudoroase osteneli şi grele cheltuieli, s-au sîrguit a plăcea maestatei noastre, doao sate ale noastre, chiemate Izan şi Vapsa-de-Gios, din pertinenţiile cetăţuicei noastre Hust şi din comitatul Maramurăşului, scoţîndu-le acelea şi despărţîndu-le de supt domnia şi proprietatea numitei cetăţuicei noastre, cu toate folosurile şi pertinenţiile acelora, adecă cu pămînturile cele lucrate
531 şi nelucrate,/ cu apele şi cursurile apelor, cu morile, rîturile, viile şi cu toate folosurile, supt metele lor cele adevărate şi vechi, supt care s-au moştenit şi ocîrmuit pînă acuma, cu numele crăiesc, şi pentru slujbele mai sus zise şi pentru moartea tătîne-său, a reposatului mai sus numitului Dragomer şi a lui Thatamír, fratelui celui de un pîntece al aceluia Ivan, carii nu s-au înfricoşat a muri în fericite războaele reposatului prealuminatului prinţului domnului Ludovic, craiului Ungariei, părintelui nostru celui prea iubit şi de neştearsă pomenire, împrotiva nemicilor Sîntei Coroni oştindu-se, adecă Dragomer, supt Vidin, şi Thatamir, supt Bolţ, mai sus zisului Ivan, fiiului numitului Dragomer, şi printrînsul moştenilor lui şi următorilor moştenilor lui, din bunăvoinţa prealuminatei prinţipíssei, doamnei Mariei crăiesei, muerei noastre ceii prea iubite, şi

din rescopt sfatul prelaţilor şi baronilor noştri, din crăeşti mînile noastre şi din adevărată ştiinţă, supt titul de donaţie noao şi cu toată cădinţa, cu carea sînt supt dăruirea noastră, le-am dat şi dăruit, ba le dăm, dăruim şi cinstim, prin scrisoarea aceasta, ca pururea şi nechiemăcios îndărăpt se le moştenească, ţină şi ocîrmuiască, remînînd nevătămată cădinţa altora. Şi acestea, cînd ni se vor aduce înapoi, le vom face să se scrie în formă de privilegion. Dat în Buda, în zioa Sîntei Vergurei şi Muceniţei Catharinei, în anul 1387."

Donaţia aceasta, în original, se află în arhivul preanălţatei cămerei ungureşti, ceii de curte, din Buda; iară tu, vezi şi hrisovul lui Ludovic, care l-au dat lui Balc, şi eu l-am scris la anul 1359, în care Dragmer se zice a fi fost frate lui Balc, nu nepot din soră.

Învrăjbindu-se aşa, precum am zis mai uainte, ungurii, Hedvíga, fata cea mai tineră a reposatului craiului Ludovic celui dintîiu, intru aceaia s-au silit ca se tragă pre români în partea sa şi a polonilor [5], bine ştiind de ce folos şi razăm au fost românii şi tătinesău. Drept aceaia la atîta au adus pe Petru Muşat, domnul Moldovei, cît în anul de-acum, s-au unit cu polonii; căci zice regestrul de la Doghiel [6] : „În anul 1387, în zioa Aducerei moaştelor sîntului Stanislav. Cărţile în care se cuprinde supunerea şi omagiul de credinţă ce l-au pus Petru, palatinul Moldovei, cu neamul său, craiului Ladisláv, crăiesei, următorilor lor şi crăimei Poloniei, cu jurămîntul lui, care l-au făcut, după obiceiul Besericei Resăritului, sărutînd
532 semnul vieţei din mînile lui/ Chyprián, mitropolitului Chioviei." Iarăş alt regestru de la acelaş Doghiel [7] zice : „În anul 1387, consiliarii lui Petru, palatinului Moldovei, întăresc omagiul făcut craiului Ladislav şi crăiesei Hedvigei şi făgăduesc că ei cu tot neamul vor fi supuşi craiului şi crăimei poloniei şi joară, după legea Resăritului, sărutînd crucea din mînile lui Chyprian, mitropolitului Chioviei". Sarnichie [8] încă scrie : „Întorcîndu-se Iaghéllo din Litvania în Polonia, pe Petru, palatinul Moldovei sau Valahiei, cu boierii săi, jurîndu-l, l-au priimit în clientela sa".

Mie mi-ar plăcea a vedea hrisoavele, ale cărora regestruri le aduce Doghiel, în original, pentrucă nu cred eu să se fie supus Petru II Muşat pre sine polonilor, precum nici următorii lui s-au supus vreodată, fără numai cît au făcut mai adese ori alleanţă cu polonii, cum voiu arăta la anii viitori. Iară alleanţa nu e supunere; aşadară se dovedeşte că polonii numai din falā deşartă amestecă alleanţa cu supunerea, precum dintru aceaiaş falā amestecă şi titulii domnilor româneşti cu palatinii lor, pentrucă de voiu întreba eu, avut-au vreun palatin leşesc atîta putere, cîtă au avut măcar care vodă din Moldova sau din Valahia, ce-mi vor respunde? ci despre întrebarea aceasta voiu cuvînta airilea mai multe. [a]

[1] Thuroczius, f. 215; Bonfinius, f. 369; Pistorius, f. 768; Timon in *Epit. chron.*, f. 55. [2] Paulus a Paulo, testis oculatus, f. 726. [3] Thuroczius, f. 217; Bonfinius, f. 373. [4] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 255. [5] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 110. [6] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 597. [7] Idem Dogiel, l. c. [8] Stanislaus Sarnicius in *Annalibus Polon.*, lib. 7, cap. 4.

---

[a] Şincai, în dorinţa lui de a demonstra mărirea trecutului Ţărilor Române, nu acceptă ideea supunerii celor două ţări faţă de regatul polon şi ungur. În realitate, din nevoi de ordin politic şi militar, atît Moldova, cît şi Ţara Românească aveau nevoie de un aliat puternic împotriva vecinilor care voiau să le cotropească. Moldova, pentru a scăpa de ameninţarea ungurească, acceptă suzeranitatea polonă, iar Ţara Românească va accepta suzeranitatea Ungariei pentru a avea un sprijin împotriva turcilor, şi în general se accepta suzeranitatea unui vecin mai puternic, pentru a înlătura, în felul acesta, pericolul pe care-l reprezenta însăşi vecinătatea lui. Dar a accepta suzeranitatea cuiva pentru obiceiurile lumii feudale nu însemna şi supunerea nemijlocită a ţării. De multe ori acest lucru se rezuma la un simplu act formal, acela al omagiului, fără ca prin aceasta să fie afectată independenţa unei ţări. Nu sînt rare cazurile în care vasalul era mai puternic decît suzeranul. În vremea lui Şincai nu era încă pe deplin lămurit caracterul omagiului feudal, şi unii istorici, în mod tendenţios, încercau să exploateze o asemenea situaţie pentru a demonstra că de fapt Ţările Româneşti n-au fost independente, ci supuse Ungariei sau Poloniei. Era o încercare de minimalizare a rolului politic al celor două ţări româneşti şi prin aceasta a românilor în general, ceea ce convenea adversarilor aspiraţiilor românilor din Transilvania. Şincai, reînviind trecutul de glorie al celor două ţări româneşti, nu acceptă această idee, şi datorită stadiului în care se afla cunoaşterea istoriei noastre medievale şi în general cunoaşterea lumii feudale, el respinge cu pasiune acest punct de vedere.

Unul din argumentele sale este acela că nu are documentul original pentru a verifica sau a stabili care era adevărul istoric, „regestele" citate nepărîndu-i-se concludente. Un altul este că nici un palatin polon n-a avut atîta putere cît un voievod moldovean, afirmaţie îndreptăţită. El conchide că închinarea de care vorbesc autorii citaţi n-a fost decît o alianţă, o legătură, concluzie într-un fel judicioasă, pentru că un act omagial în condiţiile relaţiilor dintre Ţările Române şi vecinii lor, la, epoca de care ne ocupăm, avea conţinutul unui act de alianţă.

Documente descoperite ulterior au demonstrat fără putinţă de tăgadă că în anul 1387, la Liov, Petru I, domnul Moldovei, a depus jurămîntul de omagiu. Acest lucru se făcea în momentul în care Haliciul era anexat de poloni, iar Ţara Sepeniţului, teritoriul din jurul Hotinului, Hmielovului şi Ţeţina (de lîngă Cernăuţi) intrau în stăpînirea statului moldovean. Cît era de puternic statul moldovean o dovedeşte şi faptul că în acelaşi an, la Luck, Moldova împrumută Polonia cu 3.000 de ruble de argint, luînd ca zălog Haliciul şi regiunea înconjurătoare.

Anul 1388. La anul acesta așa scrie Enghel[1]: „La anul 1388 se află a fi fost un dominican, anume Stefan Ruténi, episcop lătinesc în Seret, ce iaste semn că polonii se amesteca în Moldova și atunci[a]“.

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 110.

Anul 1389. Halcocondyla[1], la anul de-acum, scrie despre Lázar, despotul Serbiei, precum urmează: „Eleázar avînd fete, pre una o-au dat lui Sisman, craiului odrisiilor sau al moldovenilor, făcîndu-l șie ginere[b]“. La care zise ale lui Halcocondyla înseamnă Stritter[2], zicînd: „Tîlcuitoriul nu bine adaogă, sau al moldovenilor, știindu-se din cele mai dinnainte că Sisman au fost craiul bulgarilor /
533 și nu al moldovenilor“. Eu te îndrept la anul 1380, unde am cuvîntat despre aceasta.

Gheorghie Fabrichie[3] încă așa scrie: „În anul 1389, Baiazet cel dintîiu, craiul turcilor, au învins pre Lazar, prințul bulgarilor“, ci greșește Fabrichie, pentrucă Lazar au fost prințul sau craiul sirbilor, nu al bulgarilor, se nu zic mai multe. Iară Doghiel[4] aduce hrisovul, care urmează:

„Noi, Magn și Román Heríszschi[c], comiti luminatului prințului domnului Mircei, voevodului Valahiei ș.c., așișderea Dugóiu, marșálul măritului prințului domnului Petru, voevodului Moldovei, trimiși soli, cunoaștem prin rîndul acestora, de obște mărturisînd că fiind noi trimiși la prealuminatul prințul domnul Vladislav, craiul Poloniei ș.c. în deregătorie de soli, această orînduială am făcut cu acelaș domn Vladislav craiul, în numele și partea mai

---

[a] Existența unui dominican la Siret nu presupune și amestecul polon în Moldova, ci, cel mult, se poate vorbi de propaganda catolică făcută de poloni în Moldova în această perioadă.

[b] Este greu de stabilit ediția lui Chalcocondil, după care a lucrat Șincai. Textul lui Șincai nu corespunde cu cel din traducerea românească: „Eleazar avea două fete și pe una din acestea a dat-o după Susman, împăratul odrisilor (misilor — corectează traducătorul român) făcîndu-și-l ginere“... Așadar lipsește, cum spune Stritter, mențiunea că Sisman era craiul moldovenilor, și, după cum îl citează Șincai pe Stritter, reiese că istoricul român a folosit o traducere sau o ediție în care în mod greșit a fost introdusă și această mențiune.

[c] E vorba de Manea și Roman Herescul, trimișii lui Mircea Vodă, și de Drăgoi, vornicul lui Petru I, voievodul Moldovei, care încheie alianța dintre Mircea și Vladislav Iagello, regele Poloniei, la Radom, în 10 decembrie 1389, alianță ratificată la 20 ianuarie 1390.

sus numitului domnului Mircei, domnului nostru, a căruia putere o avem în noi vărsată, făcînd legătură de pretenșug neschimbat, de îmbe părțile, carea să se țină pururea nemișcată, și pre domnul Vladislav craiul, mai sus zisul domnul Mircea voevodul, cu toată puterea sa, cînd i se va pofti ajutoriul, va trebui și va fi detoriu în tot tipul a-l ajuta împrotiva craiului Ungariei și împrotiva tuturor supușilor lui, iară împrotiva altor nemici ai numitului domnului Vladislav, numai după plăcerea sa îl va ajuta, după cum se cuvine unui prieten. Așișderea domnul Vladislav craiul, cînd va pofti domnul Mircea voevodul, va trebui și va fi detoriu a-l ajuta cu toată puterea sa împrotiva numitului craiului Ungariei și împrotiva tuturor supușilor lui, iară împrotiva altor nemici ai numitului domnului Mircei voevodului îl va ajuta numai după plăcerea sa, ca un prieten. Preste acestea făgăduim că despre alleanța aceasta și neschimbat pretenșugul acesta, la mișlocul Păresimei acum viitoare, sau dîndu-se vreo împedecare legiuită, la opt zile după aceaia, pentru întărirea celor mai sus zise, mai sus numitul domnul Mircea va trimite cartea sa, pecetluită cu pecetea lui cea mai mare, în Moldova, prin buni și mari solii săi, căriia cărți asemenea a trimite supt
534 titulul său și pecetea sa cea mai mare / la numitul loc prin mari solii săi, detoriu va fi și numitul domnul Vladislav craiul, prin mărturisirea întăritelor cu pecețile noastre cărților acestora. Dat în Rádom, vineri, după zămislirea fericitei Mariei Vergurei, în anul D. 1389.“

Din hrisovul acesta încă poți culege că jurămîntul lui Petru II Mușat[a], domnului Moldovei, care l-am adus la anul 1387, n-au fost de supunere, fără numai de alleanță. Poți culege și aceaia, că Cromer[5] mult sminteşte, cînd scrie despre alleanța aci adusă, zicînd: „Custă și în arhivul crăesc hrisoave despre alleanța, carea cu puțin mai nainte o-au făcut Vladislav cu Mircea, palatinul Valahiei, federatul craiului Ungariei, prin care s-au legat ca, unul fără de altul, se nu se bată cu craiul Ungariei, nici pace să se facă cu dînsul, de nu-o vor întări amîndoi“. Căci hrisovul numai atîta zice, ca unul pre altul se-l ajute cu toată puterea împrotiva lui Sigismund, craiului Ungariei, înse la anul viitoriu s-au făcut ce zice Cromer.

---

[a] Petru al II-lea Mușat trebuie înțeles Petru I.

Mai pre-urmă, la anul de-acum, preavestitul Enghel [6] scrie : „În 8 dechemvrie al anului 1389 s-au făcut o întreită alleanţă în coantra lui Sigismund, carea o-au isprăvit boierul Dugoiu din Moldova, în numele domnului său, Petru Muşat Vodă. În altă alleanţă dintră Vladislav şi Mircea Vodă, din 20 ianuarie al anului 1390, nu se mai află Petru Muşat; doară au fost murit în sfîrşitul anului 1389[a] ; după moartea lui Petru Muşat au trebuit boierii se tragă la sine cădinţa alegerii lui vodă. Tot despre Petru Muşat mai iaste de a se însemna că el, după însemnarea lui Scarlat, au fost feciorul lui Costea Muşat, *de quo non scitur, ubi principaverit, dicitur quod ejus genus sit ex familia despotiana regum Serviae*, ci din cuvintele acestea, pentru *dicitur*, nemica se poate închide cu temeiu.“

De zisele acestea ale preavestitului Enghel, eu încă nu mă feresc, ci tu vezi acelea care le-am scris la anul 1359 şi care le voiu scrie la anul viitoriu.

[1] Laonicus Chalcocondylas, p. 27. [2] Stritterus, *Bulgaricorum*, § 497. [3] Georgius Fabricius, lib. 2. [4] Mathias Dogiel in *Codice diplomatico regni Poloniae*, tom. 1, p. 597. [5] Martinus Cromerus, lib. 15, p. 253. [6] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 110.

535 **Anul 1390.** La anul de-acum aşa scrie preavestitul Enghel[1] : „§ 12. După Petru Muşat au domnit Stefan, trei ani, de la anul 1390 pînă la anul 1392...... După Annalistul rusesc/ şi după însemnarea din Iaşi a lui Scarlat şi a lui Cantemir, lui Petru Muşat necurmat i-au urmat Roman, frate-său, carele au domnit trei ani, şi după Roman acesta, au domnit Stefan 7 ani; ci, după istoricii ungureşti, nu poate sta aceasta, pentrucă întru al patrulea an, cum scriu aceştea, după încoronarea lui Sigismund, adecă întîia iunie 1390, domnea în Moldova Stefan. Aceasta aşa se poate înţelege, că Stefan au domnit mai întîiu 3 ani, de la 1390 pînă la 1392, după aceaia s-au măzălit prin frate-său, Roman, trei ani, de la anul 1392 pînă la anul 1395, apoi iarăş s-au rădicat şi au mai domnit 4 ani, pînă la anul 1399[a] . Împrotiva lui Stefan acestuia s-au sculat Sigismund întru al patrulea an al crăimei sale, adecă în anul 1390, după iunie.“

Pînă aci, preavestitul Enghel şi, după cum mi se pare, nu reu, pentrucă şi Leunclavie[2] zice că împrotiva lui Stefan II, domnului Moldovei, în anul 1392, s-au făcut mare rescoală, pentru carea el au năzuit la ajutoriul turcesc, ci tîrziu, căci el s-au pus la închisoare mai nainte de a sosi turcii. De-unde eu culeg că frate-său, Roman I, au făcut rescoala asupra lui şi aşa Enghel are dirept că Stefan II au domnit în doao rînduri.

La anul 1359 am arătat cum trebue să se pună sireaoa domnilor Moldovei, începînd de la Dragoş Vodă pînă la Petru Muşat sau al doilea Vodă; aci voiu pune sireaoa celoralalţi domni, începînd de la Petru II Muşat Vodă, pînă la Alexandru Vodă cel dintîiu. Aşadară după Laţco Vodă au domnit Petru Vodă Muşat, fiiul lui Laţco (căci au fost frate cu Roman I, iară Roman au fost fecior lui Laţco cum mărturiseşte Cantemir şi însemnarea din Iaşi[3], de la anul 1373—1389). Lui Petru II Muşat i-au urmat Stefan al doilea, în trei ani, de la 1390—1392, apoi Roman I, în alţi 3 ani, de la 1392—1395. După Roman I, iarăş au domnit Stefan al doilea, precum s-au zis, patru ani, de la 1395—1399. Stefan acesta, carele au domnit în doao rînduri, după Miron, au fost frate cu Roman, drept aceaia şi cu Petru II Muşat, şi aşa Petru II Muşat, Stefan II şi Roman I au fost feciori lui Laţco Vodă. Lui Stefan al doilea Vodă, după însemnarea din Iaşi, cea mai sus adusă, i-au urmat fiiul său, Petru al treilea, carele au domnit numai un an şi i-au urmat fiiul său Iuga, carele iarăş numai doi ani au domnit, de la 1400—1401, şi au făcut loc frate-său, lui Alexandru celui dintîiu. Care fiind aşa, căci se minunează preavestitul Enghel[4], cum au putut domni în cursul de zece ani moşul, tatăl şi nepotul? au doară cu neputinţă iaste aceasta? Eu, se zic adevărul, nu văd în ce ar sta neputinţa

---

[a] Petru I sau Petru al Muşatei domneşte pînă la începutul anului 1392, cum afirmă Engel. În legătură cu domnia lui Costea, aşa cum am arătat şi în altă parte, istoriografia modernă o acceptă.

[a] În legătură cu şirul domnilor moldoveni, istoriografia românească modernă s-a stabilit la următorul: Petru I (care la Şincai este Petru al II-lea) — 1375—1392; Roman I, 1392—1394, frate cu Petru I; Ştefan I, 1395—1399, frate cu cei doi dinainte, sau nepotul lor de soră, sau fiul lui Roman (la Şincai este Ştefan al II-lea); Iuga, 1399—1400; Alexandru cel Bun, 1400—1432.

aceasta; pentrucă fiind Stefan II, frate cu Petru Muşat, cînd au încetat a domni, au trebuit se fie bătrîn, şi Petru III, feciorul lui,
536 încă au putut fi/de zile, ba şi nepotu-său Iuga încă au trebuit se fie atunci în vîrstă, pentru ce n-au putut dară şi domni întru acei zece ani? Mai bine ar fi lucrat preavestitul Enghel[5], de ar fi urmat însemnarea din Iaşi, că aşa, la anul 1400, nu ar fi greşit atîta cît greşeşte, precum voiu arăta acolo.

Aci, pentru mai mare uşurarea şi a cetitorilor şi a mea, ca deaci înainte se poci scrie pre fieştecare domn moldovenesc al cîtelea au fost cu acel nume, sireaoa lor o pun, precum va urma, începînd de la Dragoş pînă la Alexandru cel dintîiu, nu că doară aş crede că Dragoş au fost domnul cel dintîiu al Moldovei, ci pentrucă sireaoa domnilor celor dinnaintea lui eu însumi nu o ştiu, de am şi arătat numele unora. Aşadară au domnit: 1. Dragoş, 2. Sas, 3. Bogdan I, 4. Stefan I, 5. Petru I, 6. Laţco I, 7. Petru II Muşat, 8. Stefan II, 9. Roman I, 10. Iarăş Stefan II, 11. Petru III, 12. Iuga, 13. Alexandru I.

După ce am scris cele mai din sus, pentru mai bună înţelegere, viu la istoria anului de-acum, în carea vine înainte: *Întîiu*, hrisovul lui Mircea Vodă, care se aduce de Doghiel[6] şi sună aşa:

„Mircea, din mila lui Dumnezeu voevodul Valahiei, duxul Făgăraşului şi al Omlăşului, comitul Severinului, despotul Dobrodichiului şi domnul Drăştiorului, facem înştiinţare tuturor, celor deacum şi celor viitori, cărora se cuvine a şti şi vor auzi acestea, că vrînd şi poftind noi a face legătură de pretenşug nemişcat cu prealuminatul prinţul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul polonilor, domnul şi moşteanul ţinuturilor Cracoviei, Sandomiriei, Lanţiţiei, Cuiaviei, Litvaniei, cel mai mare, Pomeraniei şi al Russiei, din sfatul tuturor boierilor noştri, orînduială ca aceasta am făcut şi facem de îmbe părţile, de a se ţinea pururea nevătămată, carea o şi întărim prin cărţile noastre, adecă că pre numitul prealuminatul prinţul domnul Vladislav, craiul Poloniei ş.c. şi pre supuşii lui, cînd vor pofti ajutoriul nostru, de către năvălirea şi năpădirea craiului Ungariei şi a supuşilor lui, pururea vrem a-i apăra cu toată puterea noastră, iară împrotiva altor nemici numai după plăcerea noastră făgăduim că-i vom ajuta, precum se cuvine unui prieten; şi acelaş domn craiu va fi detoriu a ne ajuta pre noi numai împrotiva craiului Ungariei şi a supuşilor lui, cu toată puterea sa; iară împrotiva altor nemici, după plăcerea sa, cum s-au zis despre noi. Întru a căriia mărturisire şi tărime, dăm scrisoarea aceasta întărită cu avthentica şi cea mai mare pecetea noastră. Dat în Lúblin în ajunul sîntei vergurei Agnes, în anul Domnului 1390."/

537 Serbătoarea sîntei Agnes cade în 20 ianuarie, aşadară în ianuarie din anul 1390, Mircea Vodă au trebuit se fie fost de faţă în Lublin[a].

A doaoa, hrisovul solilor lui Mircea Vodă, carele iarăş se aduce de Doghiel[7] şi sună aşa:

„Noi Roman Hériţchi şi Cadlus Şádchi, soli trimişi la cele mai în gios scrise, vrem a înştiinţa pre toţi şi pre fieştecare, la carii vor veni acestea, că după ce am fi ţinut noi adunare în Suceava, oraşul Moldovei, din porunca prealuminatului domnului Mircei, voevodului Valahiei ş.c., a milostivului nostru domn, din plină puterea lui, despre o parte, cu sîrguitorii ostaşi, jupînii Gervásie din Dáloviţ şi Bensón din Zábocruţ, carii iarăş au plină poruncă de la prealuminatul prinţul domnul Vladislav, craiul Poloniei ş.c. despre altă parte, despre unirea şi alleanţa cea de nemişcat pretenşug, care s-au făcut pînă acuma şi de-aci înainte se va face deplin, din voia lui Dumnezeu, făcînd, avthenticînd şi pecetluind cărţile despre aceasta, am judecat, făcut şi, după cum ni s-au văzut a fi mai dirept îmbelor părţi, am orînduit, şi cercînd cu de-adinsul, am aflat nişte închieturi, care unirea aceaia o vor întări; adecă ca numitul domnul craiul Poloniei se nu înceapă vreun războiu în coantra craiului Ungariei şi a supuşilor lui, de nu va înştiinţa mai nainte pre domnul nostru, Mircea Vodă, şi pre divanul lui, despre toate pricinile războiului şi de nu vor fi întărite acelea şi prin divanul crăesc. Preste aceasta, de s-au făcut vreo pace sau încetare de la arme sau întocmire între numitul Mircea Vodă, domnul nostru, şi între craiul

---

[a] După cum am văzut, o înţelegere între Mircea şi regele polon s-a încheiat la Radom în decembrie 1389. Ratificarea acestei înţelegeri de către regele polon a fost făcută la Lublin, în ianuarie 1390. Pentru acest lucru nu era nevoie să vină Mircea la Lublin, pentru că ratificarea nu însemna altceva decît confirmarea unei înţelegeri printr-un act pe care se punea pecetea regală.

Ungariei, adecă sau de s-au priimit pînă la o vreme, sau de s-au orînduit de pururea, sau de s-au aşezat măcar cum, pre domnul, craiul Poloniei, nelăsîndu-l dintrînsele, acelea, numitul domnul craiu va trebui se le lase, se le placă şi se le priimească şi se trebuiască a le avea plăcute, lăsate şi priimite în toate închieturile, osebirile şi punturile lor, prin întărirea cu avthentică pecetea sa, pînă la o vreme sau de pururea, precum va aduce cu sine orînduiala aceaia. Iarăş pentru ca fericită unirea aceasta în toate condiţiile se remînă statornică, am aşezat că de ar vrea oricine dintre cei alleaţi, măcar cum s-au priimit în alleanţă aceasta, să se deşdine ori cum de la
538 legătura unirei, /atunci pre deşdinatul acela, ceialalţi alleaţi, după
ce îl vor dojeni cu de-adinsul, trebue şi-l pot sili ca se ţină făgăduinţa sa deplin. Şi carii vrem se venim pre Sînziianele viitoare în Suceava, cu solii mai sus zişi ai numitului domnului craiu, cu toate cărţile şi peceţile lui cele despre unire sau alleanţă, ca să se facă osebită aşezare despre făgăduinţele numiţilor prinţilor domnilor noştri ş.c. — Dat în Suceava în zioa s. Getrudei vergurei (adecă în 15 noemvrie) din anul D. 1390."

Din hrisovul acesta se vede că afară de Vladislav, craiul Poloniei, şi de Mircea, domnul Ţerei Româneşti, au mai fost cineva în alleanţa împrotiva lui Sigismund, craiului Ungariei, făcută, carele bine că nu se numeşte, altul a fi n-au putut, fără numai Stefan II, domnul Moldovei, pentrucă el era domn între Valahia şi Polonia şi almintrelea încă, de nu ar fi fost el amestecat în alleanţa mai sus adusă, cum ar fi îndrăznit a îngădui ca solii alleaţilor să se adune în Suceava, cetatea sa? Bîrfeşte aşadară Turoţie[8], cînd scrie că trăgîndu-se moldovenii şi muntenii de supt ascultarea ungurilor, cînd ocîrmuia muiere pre unguri, Sigismund în al patrulea an după încoronarea sa, adecă în anul 1390, au bătut pre Stefan II, domnul Moldovei, şi l-au adus iarăş supt ascultare, pentrucă Moldova şi Valahia, cum s-au arătat la anii trecuţi şi mai ales la anul 1377, n-au fost vreodată, de la începutul Ungariei, supt ascultarea crailor ungureşti; şi mai mult bîrfesc Bonfinie[9] şi Petru de Reva[10], dintre carii acesta zice că Stefan II au fost domnul Valahiei, iară celalalt că au fost domnul amînduror Valahiilor, cînd se ştie că în Valahia domnea Mircea Vodă. Ci aceasta o-au scris numai de fală goală Turoţie şi dintrînsul ceialalţi dinpreună cu Foresti[11], pentrucă Stefan II, în anul de-acum, s-au bătut cu Baiazet, sultanul turcilor, nu cu Sigismund; căci scrie Cantemir[12]:

„Din perderea carea o-au pătimit mai nainte de doi ani seraschirul Soliman başa de la moldoveni, înfricoşindu-se (sultanul Baiazet), n-au mai cutezat a-şi încredinţa oastea pre alţii, ci el însuş s-au gătit asupra moldovenilor. Drept aceaia după ce ş-au trecut oastea în Evropa, au făcut pod preste Dunăre şi au prădat toată Moldova, apoi s-au tăbărît la satul chiemat Războae, de lîngă Siret. Prinţul Moldovei, Stefan, încă au mers acolo curînd după aceaia, cu bună oaste şi după o sîngeroasă bătae s-au învins moldovenii
539 şi s-au împrăştiat. Stefan însuş /încă cu fuga au scăpat la Cetatea
Neamţului, în carea lăsase pre mumă-sa cu tare strajă. Au agiuns acolo în revărsatul zorilor şi poruncind se-i deschidă porţile, mumă-sa spăimîntată de-o veste ca aceasta, însa s-au suit pe zid şi nu l-au slobozit în lăuntru, zicîndu-i: « Fiiul meu! de cînd trăeşti pre pămînt nu te-am văzut a te întoarce de la războiu fără de biruinţă; dacă ţ-ai uitat acuma vitejia, mai vrut-aşi fi eu ca tu se pei de mînile nemicilor, decît să trăeşti cu ruşine şi se mulţemeşti scăparea ta de la moarte unei mueri. Mergi drept aceaia îndărăpt şi sau vino biruitoriu, sau nu mai veni mai mult. » Pe Stefan aşa l-au pătruns cuvintele mîne-sa, cît îndată s-au înturnat de la cetate, şi întîmpinîndu-se cu un trîmbiţaş, i-au poruncit se sufle de războiu şi au strîns 12.000 din cei scăpaţi de sabiile nemicilor, pre aceştea i-au jurat se învingă sau se moară, apoi au năvălit preste nemici, carii se înprăştiiase la pradă şi bătîndu-i, i-au fugărit. După aceaia la Vaşluiu, care e departe de Iaşi numai 20 de miluri, au prădat cortul împăratului, au împrăştiat pre turci şi au înteţit pre împăratul, de carele se cutremura lumea, de însuş s-au spăimîntat şi cu puţini de-ai săi au fugit în Odriu[a]."

Podésta[13] încă scrie: „În anul 1390, Baiazet au cuprins Ţeara Sirratoului cea aducătoare de aur şi argint. Firc Beg avînd poruncă se prade ţerile de lîngă Sirratou, mai pre-urmă au prădat Valahia."

---

[a] Asupra luptelor dintre unguri şi moldoveni şi dintre moldoveni şi turci, pe care Şincai le fixează în anul 1390, vezi prefaţa, p. LXII—LXIII.

Aşişderea scriu şi *Annalii turceşti*, cei de Leunclavie întorşi pre lătinie, la anul heghirei 791, de la Hs. 1390, numai cît în loc de Sirratou şi Firc Beg, pun Chirratou şi Fóris Beg, ci carea ţeară se numeşte Sirratou sau Chirratou, gîceşte tu.

Tot de acest an se ţin şi hrisoavele lui Sigismund, care le aduce preanvăţatul Cornides : unul, dat în 12 avgust 1390[14], prin care se porunceşte conventului din Leles ca se reîmble otarul satului Alşo-Apşa chiemat, din Maramurăş, pentru Balc şi Drag, feciorii lui Sas Vodă din Moldova, altul dat în 4 calende ale lui aprilie, dintru acestaş an [15], prin care se orînduieşte ca neguţătorii din Cluş mergînd la tîrg în Baciu şi de-acolo în Hoedin sau Almas, numai în Baciu se plătească obicinuitul tribut.

---

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 110 seq. [2] Leunclavius 540 in *Hist. Turcica*, p. 18. [3] Cantemir et *Index Iassiensis*/ apud eundem Engel, l. c., p. 112 seq. [4] Idem Engel, l. c., p. 113. [5] Idem Engel, l. c., p. 114 seq. [6] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 598. [7] Idem Dogiel, l. c. [8] Thuroczius in *Chronica Hungarorum*, part. 4, cap. 5. [9] Bonfinius, *Decad.* 3, lib. 2. [10] Petrus de Reva, *Centuria* 5. [11] Foresti nel *Mappamondo istorico*, lib. 11. [12] Princeps Demetrius Cantemir in *Historia Osmanici Regni*, lib. 1, cap. 5, nro 2. [13] Ioannes Baptista Podesta in *Annalibus Turcicis*, part. 1, cap. 5. [14] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tomo 2, p. 498. [15] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 7, p. 308.

Anul 1391. Mircea Vodă în anul de-acum iarăş au întărit alleanţa cu Vladislav, craiul Poloniei, împrotiva lui Sigismund, craiului Ungariei, prin hrisovul său, care se aduce de Doghiel[1] şi se închide aşa : „Întru a căriia tărime de pururea, am făcut să se acheţe de acestea pecetea noastră cea mai mare, prin credincioşi comitii noştri, Maína şi Vólcul. Dat în Lembúrga, a opta zi după Sînpetru din anul Domnului 1391.“

Sarnichie[2] încă aşa scrie : „În anul 1391, cróatele, bosnenii, bulgarii, românii şi muntenii, urînd ocîrmuirea muerei şi a lui Sigismund ca a unui craiu strein, s-au plecat spre rescoală şi pre Hedvíga o-au cunoscut adevărată moşteană a Ungariei. Aşa palatinul Bessarabiei cu toată ţeara sa s-au dat supt clientela craiului Vladislav şi a crăiesei Hedvigei.“ Ci Sarnichie trage foc la oala sa şi tocma aşa scrie aci adevărul, precum au fost pe vremea aceasta supt unguri Bulgaria, carea mai de mult o stăpînea turcii.

---

[1] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 599. [2] Stanislaus Sarnicius in *Annalibus Polon.*, lib. 7, cap. 4.

Anul 1392. La anul 1390 am arătat din Leunclavie că în anul de-acum mare rescoală s-au făcut împrotiva lui Stefan al doilea, domnului Moldovei, în carea el s-au măzălit şi i-au urmat frate-său, Roman I, despre carele aşa scrie preavestitul Enghel[1] : „Roman au domnit în Moldova 3 ani, de la 1392—1395. Se vede a fi fost alleatul lui Theodor Coriatovici şi cu dînsul a fi fost şi repus[a]. Cum că Roman au fost frate cu Petru Muşat, întru aceaia se nărăvesc toate însemnările despre domnii Moldovei. Scarlati adaogă că Roman au avut muiere pre Anastásia, fata prinţului Laţco (doară fata lui/ 541 Stefan Láţcovici, voevodului Ardealului), din carea el au avut 6 prunci. Dositheu, mitropolitul Moldovei, ne încredinţează că au cetit un hrisov al lui din anul 1392.“

Eu mă mir ce are atîta preavestitul Enghel cu Theodor Coriatovici, cînd acesta încă în anul 1340 au remas în Ungaria, cum s-au arătat la anul acela, nici au putut trăi pînă la anul 1392. Anastasia, muierea lui Roman, încă nu ştiu pentru ce n-au fost fata lui Laţco, domnului Ţerei Munteneşti, că acesta se poate zice a fi fost prinţ, nu voivodul Ardealului, carele nici fata şi-o ar fi numit Nastasie, fiind numele acesta necuviincios ungurilor.

Turoţie[2] la anul al şeselea al crăimei lui Sigismund, adecă la anul 1392, iarăş bîrfeşte că Sigismund ar fi bătut pre Mircea Vodă şi pre turci[b], carii fusese chiemaţi întru ajutoriu de Mircea Vodă, şi că ar fi cuprins şi Nicopoiul cel Mic de la Mircea, şi pre Turoţie îl urmează Bonfinie[3], apoi pre aceştea îi urmează mai toţi streinii, afară de Spondan, ale căruia cuvinte le voiu aduce la anul îndată

---

[a] Izbucnind un conflict între marele cneaz al Lituaniei Vitold şi cneazul Theodor Coriatovici din Podolia, Roman, domnul Moldovei, l-a sprijinit pe Coriatovici, a trecut în Podolia, dar a fost înfrînt la Braclav.

[b] Pentru anul 1392 nu există nici o informaţie despre un conflict munteano-ungar. Faptele povestite de Thurocz sînt posterioare şi au o altă desfăşurare şi un alt conţinut.

următoriu, din care lezne vei culege că Turoţie aci încă numai de-a fala vorbeşte şi greşeşte, precum au greşit şi punînd moartea crăiesei Mariei în anul de-acum, întîmplîndu-se aceaia în anul 1395, precum nici preavestitul Enghel[4] tăgăduieşte, măcarcă el pretutindenea, unde poate, tot jarul îl trage la oala ungurilor, necăutînd mai de multe ori adevărul, care iaste tocma de lipsă în fieştecare istoric.

Din pricina aceasta, că istoricii cei mai mulţi nu cearcă se scrie adevărul, ci numai cum se înalţe pre un neam, ca se-i dobîndească bunavoinţă şi se surpe pre altul, căruia îi pizmuesc urzirea, vîrtutea şi lauda, au ijdănit şi Héltai sasul iarăş, sau propoveduitoriul sasilor din Cluş, despre carele mai multe voiu zice la anii viitori, povestea sau minciuna, carea spre hula mai mult a ungurilor, decît a românilor, Borşai Paal[5] o aduce aşa : „În anul 1392, cînd s-au dus craiul Sigismund cu oaste asupra lui Dan, voevodului muntenesc, s-au sălăşluit craiul în Deva din Ardeal şi au poruncit se-i aducă pre fata unui boieriu, carea era prea frumoasă, la sine, ci fata nu i-au/
542 plinit pofta, pînă ce nu i-au făgăduit craiul că, de se va face tăroasă, şi de dînsa şi de pruncul carele se va naşte dintrînsa va avea grijă, după a căruia tare făgăduinţă, îngăduind au pornit grea de dînsul. Mai pre-urmă înturnîndu-se craiul biruitoriu din Ţeara Românească iarăş acolo au sălăşluit, şi fata chiemată fiind la el, i-au spus că iaste tăroasă, pentru carea bucurîndu-se craiul, i-au dat un inel, zicîndu-i că, de va naşte fiiu, se-l ducă în Buda şi-l va face domn, şi i-au dat şi bani destui. Iară plinindu-se vremea, au născut fiiu şi l-au numit Ioann, apoi cu vreme femeia au spus lucrul fratelui său, lui Margínai Gáspar, şi l-au rugat ca se-o ducă cu pruncul împreună în Buda, carele i-au făgăduit că o va duce şi au şi pornit după vro cîteva zile. Mergînd ei, odineoară femeia au spălat rufe sau haine la un izvor, şi dînd inelul pruncului ca să se joace, un corb au văzut inelul că sclipeşte la prunc şi, apucîndu-l, l-au dus pre o arbure; începînd pruncul a plînge, au alergat mumă-sa, şi neaflînd inelul, s-au uitat în sus şi au văzut inelul în gura corbului. Drept aceaia spăimîntîndu-se, cu vaete au înştiinţat pre fratele său despre întîmplare, carele săgetînd, întîiu, de grabă mare, nu l-au nimerit, ci a doaoa oară aşa l-au săgetat tocma în pept, cît îndată au căzut de pre arbure, şi luînd inelul, cu bucurie au plecat cătră Buda, unde ajungînd, au întrat la craiul, tocma cînd se preîmbla în păluţă şi i-au dat inelul, care priimindu-l Sigismund, întîiu s-au roşit la faţă, apoi îndată au zimbit a rîde cătră prunc, şi dînd inelul iarăş femeei, i-au zis : «Bine ai făcut că ai adus pruncul !» şi rînduindu-le sălaş, i-au dat în grija lui ban Frenţ. După vro cîteva zile au dăruit pruncului Hînedoara din Ardeal, dîndu-i şi carte cu pecete, despre dînsa. De pre cetatea aceasta s-au numit apoi pruncul Huniadi Ianoş, căruia i-au dat pentru ţimir corbul cu inelul în gură.“

Povestea aceasta din sine se vede a fi ocită minciună, pentrucă în anul acesta nu era domn Ţerei Munteneşti Dan, ci Mircea; a doaoa, corbul cu inelul în clonţ iaste ţimiriul sau stemma Ţerei Munteneşti pînă astăzi; aşadară nu s-au dat prin Sigismund lui
543 Ioann/ Huniadi, ci l-au moştenit prin părinţii lui, carii s-au tras din viţa domnilor Ţerei Munteneşti, cum se va arăta la anii viitori[a].

Înse se dăm lui Heltai, iscoditoriului minciunei, că Ioann Huniadi au fost născut din Sigismund şi din mai sus zisa fata de român, ce laudă vor avea ungurii sau sasii dintru aceaia? au nu va remînea şi atunci lauda românilor, de nu întreagă, încai de gimătate, dîndu-se ceaialaltă gimătate germanilor sau nemţilor? Drept aceaia ruşinea ce mînce obrazul acelora carii pre viteazul cel mai mare şi apărătoriul cel mai tare al Sîntei Coroni îl răpesc de la Buti, cel legiuit al lui părinte, şi-l dau acum craiului, iară apoi şi împăratului Sigismund, făcîndu-l şi pre acesta curvariu.

[1] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 112. [2] Thuroczius, part. 4, cap. 6. [3] Bonfinius, *Decad.* 3, lib. 2. [4] Idem Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 158. [5] Borsai Pál in ms. *Chronico*, ubi de Ioanne Hunyadi sive ad ann. 1445.

Anul 1393. Împăratul turcilor, Baiazet, în anul de-acum începusă a bate Ţarigradul, despre carele aşa scrie Spondan[1] : „Dară auzînd cu cît de mare oaste bate Sigismund (craiul Ungariei) Nicopoiul, au lăsat Ţarigradul, şi grăbindu-se acolo, au zdrobit pre unguri şi mai i-au stîns, ducînd în robie pre cei remaşi şi de-abea scăpînd

---

[a] Şincai respinge cu temei povestea inventată în legătură cu originea Corvineştilor. Documentele contemporane dovedesc în mod de netăgăduit originea românească a lui Ioan de Hunedoara.

cu fuga craiul dimpreună cu vro cîţva boieri. Pentrucă aşa arată lucrul la anul 1393 Leunclavie din *Istoria turcilor* şi-l întăresc *Annalii* lui Beccán, cei de Leunclavie typăriţi, carii tătuşi zic că noaptea şi fără de veste s-au întîmplat perderea aceasta a creştinilor. Înse scriitorii ungureşti, Turoţie, despre Sigismund, cap. 6, şi Bonfinie, *Decad.* 3, cart. 2, vreau că în tîmpul acesta Sigismund s-au bătut cu românii şi că şi pre aceştea şi pre turci, ajutătorii lor, tare i-au înfrînt, şi luînd Nicopoiul, după ce au împăcat ţeara, s-au înturnat în Ungaria. Cărora cu atîta mai tare le-am crede, că *Annalii* lui Leunclavie şi a lui Beccan numai o perire creştinească pun la Nicopoiu, carea istoricii creştineşti o pun la anul 1396, cum vom zice acolo, de n-ar scrie apriat Ioann Juvenal Ursin, arhiepiscopul reménsilor,
544 carele tocma atunci vieţuia, / că Sigismund, craiul Ungariei, întru acesta an, 1393, au înştiinţat pre Carol, craiul frîncilor, despre biruinţa carea o-au avut turcii despre dînsul, scriindu-i şi modrul şi forma bătăei şi cu de-adinsul rugîndu-se pentru ajutoriu. Carea înştiinţare ne sileşte a cunoaşte că altă perdere a creştinilor au fost, carea o-au pătimit acuma, şi alta iarăş, carea o-au pătimit în anul 1396, carea i Juvenal o scrie la acelaş an, dinpreună cu ceialalţi istorici. Iară biruinţa, carea o-au avut ungurii cu ajutoriul frîncilor, o pune la anul 1395, la care an Valsíng încă cu mai mulţi alţii mari perderi pun despre partea turcilor.“

Iată fala cea goală a lui Turoţie şi Bonfinie, carea şi mai mult se va adeveri la anul 1395, din diplomatul lui Mircea Vodă.

La anul acesta şi Doghiel[2] aduce regestrul unui diplomat, ce se afla în arhivul Poloniei, din carele s-ar culege că, în anul 1393, Roman cel dintîiu, domnul Moldovei, cu consiliarii lui au jurat credinţă lui Vladislav Iaghello şi crăimei leşeşti; numai pagubă că diplomatul acesta au fost scris româneşte şi Doghiel n-au ştiut limba aceasta, precum el însuş mărturiseşte[3] [a].

[1] Henricus Spondanus in *Continuatione Baronii* ad annum 1393, nro 10. [2] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 599. [3] Idem Dogiel, l. c., p. 597.

---

[a] În anul 1393 Roman a reînnoit omagiul de vasalitate faţă de Vladislav Iagello. În actul omagial se restrîngeau obligaţiile militare pe care voievodul moldovean le avea faţă de regele polon, adică Moldova nu era datoare să trimită ajutoare militare în cazul în care polonii vor ataca în Prusia, Lituania sau dincolo de Cracovia.

Anul 1394. La anul acesta numai prea vestitul Enghel[1] scrie atîta, zicînd: „În anul 1394 Baiazet au bătut Drăştiorul[a] şi Nicopoiul[b] (*Istoria Ungariei* I, pag. 466). Fost-au strajă ungurească în Nicopoiu, sau n-au fost, noi nu ştim.“ Bine zice aci Enghel că nu ştie; dară ştie Spondan, la anul mai dinnainte, că n-au fost.

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 158.

Anul 1395. Cum că Stefan al doilea, în anul de-acum, iarăş au dom-
545 nit în Moldova, arată hrisovul de la Doghiel[1], / care zice că „în anul 1395 boierii româneşti făgăduiesc că voevodul Stefan va veni la craiul Vladislav, dinpreună cu consiliarii săi, şi vor jura lui credinţă şi că, de nu vor veni vrunii dintre consiliarii aceia, vor trebui se joare înaintea solilor crăeşti“.

Iară Enghel[2] zice: „Despre dînsul (Roman cel dintîiu) ştim atîta, că în anul 1393 el cu boierii lui au jurat crăimei leşeşti, tătuşi lui Theodor Coriatovici i-au dat ajutoriu în anul 1395[c] împrotiva lui Vitóld, ci Vitold au biruit oastea podolenilor şi a moldovenilor la Braţlau, luînd cetăţile una după alta; şi aşa au cuprins şi Cameneţul, nenărăvindu-se oştile moldoveneşti cu cele din Podolia, şi însuş Theodor Coriatovici s-au prins şi s-au dus în Vilna (vezi *Istoria Galiţiei*, pag. 618). Întîmplarea aceasta se vede a fi fost spre stricarea lui Roman, că el nu mai vine înainte, şi în locul lui au început a domni frate-său cel prins, Stefan. De la Roman acesta, se vede a se chiema şi cetatea Romanului.“

Aci destul de chiar vorbeşte preavestitul Enghel (de vei lua afară acelea care le scrie despre Coriatovici, despre carele vezi anul

---

[a] Drăştiorul — Durostorul (Silistra) — a fost cucerit de turci în toamna anului 1394, reluat apoi de Mircea pînă în 1417.

[b] Şincai nu cunoaşte nici o dată în legătură cu lupta de la Rovine dintre Mircea şi Baiazid din anul 1394. În legătură cu „fala cea goală a lui Turoţie şi Bonfinie“, care afirmau că în anul 1392 Sigismund i-ar fi bătut pe Mircea şi pe turci (p. 541), cei doi istorici unguri, din lipsă de documente, amestecaseră lucrurile, şi faptele şi relatarea lor ar trebui puse în legătură cu evenimentele anului 1394. În acest an, în urma luptei de la Rovine, cu toate că-i bătuse pe turci, Mircea a trebuit să se retragă în Transilvania, de unde, în urma înţelegerii cu Sigismund din anul 1395, înţelegere făcută pe picior de deplină egalitate, Mircea s-a reîntors în Ţara Românească cu ajutor unguresc.

[c] Ajutorul de care vorbeşte Engel că l-a dat Roman lui Coriatovici a fost dat în anul 1393, cînd Roman însuşi, în urma luptei de la Braclav, a fost prins.

1392), că şi alţii aşa scriu, dară destul de reu încîlceşte care le scrie în paragraful 14 al *Istoriei moldoveneşti*, care eu le-am descurcat la anul 1390.

Care le scrie aci despre moldoveni preavestitul Enghel, treacă-meargă, ducă-se; dară ce zice în *Istoria Valahiei* [3], adecă că Mircea Vodă au fost *chenígliher ungrişer Cronvasál*, adecă iobagiul crăesc al Coronei ungureşti, tocma nu-mi încape în stomac, pentrucă hrisovul lui Mircea Vodă, care l-am scris din Vagner [4], aşa sună :

„Noi, Mircea, voevodul Valahiei, duxul Făgăraşului şi banul Severinului, facem înştiinţare tuturor, carii vor vedea acestea, sau altora, carii vor auzi despre acestea, că, pentrucă preanserinatul prinţ şi domnul domnul Sigismund, luminat craiul Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei ş.c. marhionul Brandeburgului ş.c. cu osebită bunăvoinţa maestatei sale, din pretenească iubire s-au purtat spre noi, de cînd ne-au cunoscut, şi spre noi de sine şi prea milostiveşte/ **546** au fost plecat şi ne-au prins partea, mai ales în coantra turcilor, fiilor reutăţei, celor groaznici, nemicilor unirei şi mai vîrtoşi protivnicilor, lucrînd cu noi pururea şi întru toate, cu iubire şi cu milostivire; drept aceaia noi din bunăvoinţa şi slobodă dărnicia noastră, nesiliţi, neînşelaţi, supt credinţa şi jurămîntul nostru şi al boierilor noştri, care le-am pus mai nainte, după cuviinţă, numitului domnului craiu i-am făgăduit şi făgăduim, prin rîndul acestora, că vom băga de samă şi vom ţinea nevătămat toate cîte se cuprind mai în gios. Adecă întîiu : că noi, cînd şi de cîte ori se va duce de-aci înainte numitul domnul craiu în persoana sa cu oastea sa asupra turcilor sau asupra alleaţilor lor, atunci şi noi se trebuim a merge în persoana noastră, cu oastea, oamenii şi toată puterea noastră, asupra acelora, şi de nu se vor duce domnul craiu în persoana sa, ci ar trimite numai oastea sa, atunci şi noi se trebuim şi se fim detori a trimite aşişderea numai oastea şi oamenii noştri cu oastea domnului craiu asupra acelora, şi tătuşi se fim detori a da numitului domnului craiu, oştilor şi oamenilor pre carii va duce cu sine, de va merge în persoana sa sau va trimite, precum s-au zis, asupra lor, la părţile ... sau la măcar care alte părţi, prin pămînturile, coşteele, ţinuturile, plaiurile, limanele şi prin orice locuri supuse domniei şi oblăduirei noastre, slobodă, pacinică şi secură sau fără de primeşdie trecere şi zăhărea, pururea pre cheltuiala sau banii lor .. acolo mergînd şi acolo remînînd şi de-acolo întorcîndu-se şi la ale sale înturnîndu-se. Iarăş cînd şi de cîte ori se va întîmpla se meargă domnul craiu la părţile cele zise cu zisele oastea şi oamenii săi, precum s-au zis, şi acolo cu ajutoriul lui Dumnezeu se cuprindă cetăţi, pămînturi, coştee, tărimi, plaiuri, limane, ţinuturi şi măcar ce locuri şi se le iae, cîştige sau aibă ori cum, şi pentru aceaia se remînă în persoana sa şi se zăbăvească acolo, cu oastea, oamenii şi cu toată puterea noastră se trebuim şi se fim detori a remînea cu numitul domnul craiu şi se zăbăvim acolo, cît va zăbăvi el; şi de ar lăsa acolo domnul craiu oastea sa, atunci se trebuim şi se fim detori şi noi a lăsa oastea şi oamenii noştri, cu oastea domnului craiu, ci destulă oaste şi destoinică de a sta în coantra nemicilor/ **547** şi a puterei părţei ceii împrotivitoare, ca să se ţină şi să se apere ce cu ajutoriul lui Dumnezeu se va lua, cuprinde, prinde, cîştiga sau avea printrînsul, cum s-au zis, măcar cum, în părţile acelea; şi se vor întîmpla ca puterea nemicilor se fie numai atîta, cît noi singuri se-i putem sta împrotivă, atunci şi nefiind de faţă domnul craiu, se trebuim şi se fim detori acolo, cum se zice, cu oastea, oamenii şi cu toată puterea noastră, în persoana noastră, a ajuta oastea şi oamenii domnului craiu, a sta lîngă dînşii şi a le prinde parte, ca să se ţină şi apere împrotivă măcar cărora, cîte se vor prinde, cuprinde, lua, cîştiga şi avea pentru domnul craiu. Iarăş se trebuim şi se fim detori a da şi a trimite din domnia noastră, numitului domnului craiu, oştilor şi oamenilor lui, pre carii va duce cu sine sau va trimite, cum s-au zis, la părţile acelea, zăhărea destulă şi la vremea sa, pre banii lor, pururea, cînd, de cîte ori, şi măcar cum va fi de folos, spre sprijineală, ţinere, apărare, prindere, cuprindere, luare, cîştigare sau avere. Iarăş cînd şi de cîte ori se va întîmpla ca numitul domnul craiu se meargă în persoana sa sau se trimită oastea şi pre oamenii săi la părţile acelea, pre airilea, nu pre locurile domniei şi oblăduirei noastre supuse, adecă pre lîngă Dunăre, pre locurile cele vecine domniei noastre şi Dunărei, atunci noi, numitului domnului craiu, oştilor şi oamenilor lui, celor mai sus zişi, totdeauna, unde, cînd, şi de cîte ori se va întîmpla, cum s-au zis, aproape de Dunăre, se tre-

buim şi se fim detori a le trimite şi da zăhărea preste Dunăre, cum s-au zis, pre banii lor, la vreme cuvioasă şi pînă unde se va putea duce zăhăreaoa la ei. Iarăş, de se va întîmpla, din pronia lui Dumnezeu, carele toate le ocîrmuieşte, ca oarecarele dintre ostaşii şi oamenii numitului domnul craiu în părţile acelea să se bolnăvească, rănească sau măcar cum să se împedece în persoana lui, şi drept aceaia ar trebui se remînă şi zăbăvească acolo, atunci acela se poată slobod, cu pace şi fără de primeşdie, remînea, zăbăvi şi şedea acolo, pînă cînd îi va plăcea, fără de vătămare, pagubă, împedecare şi bîntuială, scutite fiind totdeauna persoana, lucrurile şi bunurile unuia ca aceluia şi toate legăturile, cîte s-au făcut pînă acuma între numitul domnul craiu şi între noi, despre
548 aceasta,/ remînînd în puterea sa, prin mărturisirea cărţei aceştiia, carea pentru mai mare reschirarea şi încredinţarea celor mai sus zise, care trebue se le ţiném, cum s-au zis, nevătămate, o-am dat numitului domnului craiu, pecetluită cu pecetea noastră cea mai mică, neavînd la noi pecetea cea mai mare şi făgăduind că vom da altă carte în asemenea formă, pecetluită cu pecetea noastră cea mai mare, şi acăţată. Dat în Braşeu, în a doaoa duminecă a Păresimei din anul Domnului 1395."

Hrisovul acesta arată că Mircea Vodă n-au fost vasalul, fără numai alleatul Coroanei Ungureşti[a], pentrucă vasalii nu dau pe bani, de ce au op oştile, nici le lase, cînd le lase şi craii, ci plinesc toate cum li se poruncesc, de care toate foarte departe au fost Mircea Vodă, şi aşa întru aceasta preavestitul Enghel remîne de nu mică scădere.

Mai cu fundămînt scrie tot acelaş Enghel [5], după ce au adus hrisovul mai sus scris, zicînd: „Sigismund au trecut Dunărea, au ars Nicopoiul cel Mic[b] şi i-au stricat aşa zidurile, cît iarăş l-au luat de la străjarii turceşti, ci războiul cu atîta s-au sfîrşit, pentrucă lui Sigismund i-au venit veste de poştă despre bolnăvirea cea de moarte a Mariei, muerei sale, şi s-au înturnat în Ungaria, nepăgubind prea mult pre turci. Maria s-au astrucat în Oradea-Mare, prin Ioann de Canisa, arhiepiscopul Strigonului, carele au contenit şi pre poloni de la întrarea în Ungaria şi au ţinut cinstea craiului Sigismund, în ţeară." Aşişderea scrie şi Calvisie [6], din Dubrávie. Aşadară greşeşte Turoţie [7] şi toţi carii pun moartea Mariei la anul 1392.

---

[a] Concluziile lui Şincai pe marginea tratatului reprodus sînt îndreptăţite de cuprinsul acestuia şi au fost acceptate de istoriografia modernă.

[b] Pentru cucerirea Nicopolului cel Mic nu era nevoie să se treacă Dunărea, pentru că el se afla pe malul stîng al fluviului (e vorba de cetatea Turnu, cunoscută şi sub numele de Nicopolul Mic pentru că se afla în faţa Nicopolului, cetatea mare de dincolo de Dunăre).

[1] Mathias Dogiel in *Codice dipl. regni Poloniae*, tom. 1, p. 599. [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 112. [3] Idem Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 159. [4] Carolus Vagner in *Dissertatione de Cumania*, pro V. [5] Idem Engel, l. c. [6] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [7] Thuroczius, I. 219

Anul 1396. Cum că în anul de-acum sultanul Baiazet cel dintîiu foarte reu au bătut pre craiul Sigismund la Nicopoiu, tăind 20.000 de unguri, mărturisesc Turoţie [1], Bonfinie [2] şi Petru de Reva [3]. Ci biruinţa aceasta a turcilor mulţi în multe typuri o scriu. Eu, pentru mai mare înţelegere, o voiu aduce din vro cîţva avtori.
549 Aşadară/ scrie Calvisie [4]: „În anul 1396 Baiazet au încungiurat Ţarigradul, şi prinţii Germaniei şi ai Galliei au judecat se-i stea în coantră. Drept aceaia burgundul au trimis pre Ioann, fiiul său, cu mare oaste, şi în Ungaria culegîndu-se toate oştile, au pornit spre Thrachia şi au venit pînă la Nicopoiu; Baiazet auzind de venirea lor, au lăsat Ţarigradul şi le-au mers înainte. Acolo Ioann au ocîrmuit fruntea oştilor preste voia lui Sigismund, carele dăduse fruntea prinţului Valahiei (lui Mircea). Turcii cei din frunte s-au făcut a fugi, pre carii burgundul cu mare rîvnă i-au gonit; ci turcii împlîntase pari după nişte tufe, care nu se putea vedea de ai noştri. Drept aceaia sosind acolo, nici putînd păşi mai încolo şi îmboţindu-se de ai noştri, carii urma, s-au tăiat de turci. Burgundul s-au prins între cei dintîiu cu mai mulţi boieri. Sigismund, craiul Ungariei, au scăpat cu o corabie în Ţarigrad. S-au întîmplat perderea aceasta în 28 septemvrie, în ajunul Sînmihaiului, vineri, carea se cuvine anului de-acum şi aşa scriu mai toţi scriitorii creştineşti. Dară *Annalii turceşti* şi ai lui Zacúth scriu perderea aceasta la anul heghirei 794, care iaste de la Hs. 1392, şi e de a te mira

că în patru ani nu se nărăvesc cu ai noştri.“ Tu, cetitoriule! vezi şi acelea care le-am adus la anul 1393, din Spondan.

Iară Enghel [5] adaogă : „La războiul acesta, după spunerea madamei de Lússan, vine înainte că oştile frînceşti au trecut prin Valahia şi cele ungureşti prin Serbia; iarăş, după aceiiaş zisă, s-au aflat de faţă la armada ungurească Jean, *prince de Valaquie et le prince de Moldavie* [a] (adecă, Ioann Mircea, prinţul Valahiei şi prinţul Moldovei)...... Tot după madama de Lussan, în 27 septemvrie, generarii ungureşti au aşezat să se pună în frunte muntenii şi moldovenii, supt povăţuirea prinţilor săi, ca aceştea să se bată întîiu cu azaghii turceşti, apoi să se bată ungurii şi frîncii cu ianicearii şi cu spáhisii, ci frîncii n-au priimit sfatul, pentru rîvna laudei, şi de-aci au urmat perderea cea din 28 septemvrie al anului 1396, după carea Sigismund cu Ioann şi Stefan de Canisa de-abea au scăpat în Ţarigrad şi numai în anul 1397 s-au întors în Ungaria.“

550 Ca se fie fost şi moldoveni în războiu de la Nicopoiu/, precum scrie madama de Lussan, la Enghel, eu nu poci crede, pentru jurămîntul care l-au făcut Stefan II, domnul Moldovei, în anul trecut lui Vladislav şi Hedvigei, căci aceştea era nemici lui Sigismund şi moldovenii era alleaţii lor; dară mai zice-aş că au fost Vlad Vodă cu bessarabii lui, pentrucă acesta se numea pre sine comit Severinului, cum arată hrisovul de la Doghiel [6], care sună aşa :

„În numele Domnului, amin. Vlad, voevodul Bessarabiei şi comitul Severinului ş.c. înştiinţăm pre toţi, carii vor auzi acestea şi li se cuvine, că luînd în minte mulţemitoare, cu inimă neuitătoare, darurile cele multe şi mergerea noastră înainte, care ni le-au arătat noao şi domniilor noastre preanserinaţii prinţi şi domnii noştri, domnii Vladislav, craiul Poloniei, arhiprinţul Litvaniei şi moşteanul Russiei ş.c. şi muierea lui, Hedviga, crăiasa Poloniei şi moşteana crăimilor Ungariei, fata carea trăeşte a lui Ludovic, reposatului craiului Ungariei, şi mai ales cum ne-au dăruit noao aceiaşi domni, craiul şi crăiasa, mai dăunăzi voevodatul Bessarabiei şi domniile care le avem în crăimea Ungariei şi prin cărţile sale ni le-au dat şi întărit de pururea, judecăm a fi cu vrednicie şi cu direptate, ca cu atîta mai întinsă stătornicie se fim ascultători de dînşii, cu cît mai mult ne aflăm mîngăiaţi prin înălţarea noastră, cea de dînşii făcută, la vîrful domniei. Şi pentrucă am găsit că crăimea Ungariei de mult au venit la numita doamna Hedviga, crăiasa Poloniei, ca la o singură moşteană a crăimei ungureşti, ce trăeşte acuma, şi drept aceaia şi la numitul domnul Vladislav, craiul Poloniei, soţul eii cel de căsătorie, cu cădinţă de moştenire, precum am înţeles că se cuprinde în cărţile care s-au făcut despre aceasta prin însuş craiul Ludovic şi prin lăcuitorii crăimilor ceii ungureşti şi ceii poloneşti, aşa şi noi cu domniile noastre ne legăm a remînea supuşi numiţilor domnilor Vladislav, craiului Poloniei, şi crăiesei Hedvigei şi crăimei lor, a Poloniei şi Ungariei. Pentru aceaia, din adevărată ştiinţă, cu bună credinţă, fără de înşălăciune, prin rîndul acestora, de-aci înainte ne facem, supunem şi mărturisim că vom fi pururea credincioşi domnilor Vladislav craiului şi Hedvigei crăiesei, pruncilor şi moştenilor lor, crailor şi crăieselor Poloniei şi Ungariei şi crăimilor acestora, cu toate domniile şi supuşii noştri; făgăduind şi aceasta cu aceaiaş bună credinţă, că domnilor cra-
551 iului/ Vladislav şi crăiesei Hedvigei, pruncilor şi moştenilor lor, celor mai sus zişi, noi, domniile şi supuşii noştri cei zişi, pururea le vom fi ascultători şi vom sta lîngă dînşii cu sfatul, ajutoriul şi bunavoinţă, împrotiva tuturor nemicilor lor şi, de vom auzi ceva de reu, noi, cu toată puterea noastră, vom pune împedecare. Protivnicilor lor nu le vom prinde parte, în coantra crăimilor şi ţerilor lor nu ne vom rădica, nici le vom cuprinde, şi toate pricinile şi împrotivirile ce s-au făcut sau se vor face asupra lor, prin ori carii nemici, cu cuvîntul sau cu fapta, le vom împedeca, şi vîlva şi cinstea lor o vom înălţa, cu toată puterea noastră, prin mărturisirea cărţilor acestora, care le-am întărit cu pecetea noastră. Dat în oraşul Argiş, în serbătoarea Preasîntei şi Nedespărţitei Troiţe, din anul Domnului 1396.“

Bessarabia, al căriia voevodat doară l-au dobîndit Vlad de la Mircea Vodă şi numai s-au întărit lui prin Vladislav şi Hedviga, n-au fost munţii lui Bessarab, cei din banatul Craiovei, precum se înșală preavestitul Enghel [7], pentrucă banatul Craiovei era supt Mircea Vodă, nici îl putea dărui Hedviga cu bărbatul eii, Vladislav, ci au fost Bugeacul de-acum, cum arată hrisovul. Nici te mira că Vlad se scrie pre sine comitul Severinului și dă hrisovul din Argiș, pentrucă de n-au și fost fiiul lui Mircea Vodă, dară au trebuit se fie dintr-un neam cu dînsul și au putut se-și țină titulul Severinului și se lăcuiască în Argiș, mai nainte de a merge în Bessarabia, și încă și după ce au dobîndit el oricum Bessarabia [a].

---

[a] Despre participarea moldovenilor la cruciata din 1396 nu se ştie nimic precis, şi istoriografia românească modernă n-a acceptat ca veridic informaţia transmisă prin intermediul lucrării lui Engel. Tratatul lui Ştefan, domnul Moldovei, cu polonii nu l-ar fi putut împiedica să participe la cruciata din 1396.

[1] Thuroczius, f. 221 seq. [2] Bonfinius, f. 377 seq. [3] Petrus de Reva, f. 28 seq. [4] Sethus Calvisius in *Opere chron.* [5] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 160. [6] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 623. [7] Idem Engel, l.c.

Anul 1397. Îndată după moartea Mariei, crăiesei Ungariei, carea s-au întîmplat în anul 1395, o parte a ungurilor se plecase spre Hedviga, crăiasa Poloniei și cea mai tineră fată a lui Ludovic celui dintîiu, dintre carii pe 32 i-au tăiat Sigismund [1]. Pentru uciderea acelora și pentru perderea cea din anul trecut, de la Nicopoiu, dară mai vîrtos pentrucă Sigismund se ținea perit, Stefan Lațcovici, fostul voivod al Ardealului, s-au răscolit asupra lui Sigismund [2] și cu mai mulți dinpreună s-au sfătuit se pună în locul lui craiu, pre Ladislav, fiiul lui Carol celui Mic sau al doilea, despre/
552 carele am cuvîntat la anul 1386 [3]. Preavestitul Enghel [4], după ce

---

[a] Șincai, pe baza documentului pe care-l dă Vlad Vodă în anul 1396, conchide că : 1. Vlad a participat la cruciata din anul 1396 și 2. că acest Vlad ar fi fost voievod al Basarabiei, voievodat pe care i l-a dat Mircea cel Bătrîn, voievodat care ar corespun de Bugeacului. Actul a fost dat din Curtea-de-Argeș, și Vlad s-a intitulat conte al Severinului pentru că, fiind fiul sau ruda lui Mircea, putea să stăpînească Severinul și să locuiască la curtea lui Mircea.

Vlad este însă un pretendent la scaunul domnesc, pe care turcii îl așază în scaunul Țării Românești în anul 1394, cînd Mircea s-a retras în Transilvania. Încercarea lui Mircea și Sigismund de a-l alunga, în anul 1395, a eșuat. În timpul cruciatei, Mircea participă alături de Sigismund cu o parte din oastea Țării Românești, pe care reușise să o recupereze în parte, în timpul în care trupele de cruciați au atacat imperiul otoman. După înfrîngerea creștinilor, Mircea se retrage iar în Transilvania, de unde cu ajutorul lui Știbor, voievodul Ardealului, vine în Țara Românească, îl bate și-l prinde pe Vlad. Așadar, Vlad este un domn al întregii Țări Românești, iar faptul că este întărit de Hedviga și Vladislav Iagello în posesiunile de peste munți se datorează faptului că cei doi se considerau moștenitorii de drept ai regatului ungur, mai ales că moștenitoarea regatului maghiar Maria, sora Hedwigăi, murise.

au adus cuvintele *Annalilor besericii din Brașeu*, scrie : „Ci aci nu trebue înțeles Stefan (al doilea), voevodul Moldovei, ci Stefan Lațcovici, voivodul Ardealului, carele ținea cu Ladislav din Neápol și vrea se-l căsătorească cu o fată a lui Baiazet“. Iarăș Enghel [5] scrie : „Vlad, fiiul cel de căpătat al lui Mircea Vodă, carele viețuia în Buda, ca un chizeș, pe vremea aceasta au vrut se fugă în Polonia și au mers pînă în Scepús, ci acolo l-au prins Túrzo din Betlenfalva și l-au dus îndărăpt, în Buda *(dipl. apud Catona ad ann. 1430)*“.

[1] Thuroczius, f. 220; Bonfinius, f. 375 seq. [2] *Annales templi Coronensis;* Timon in *Epitome chron.*, f. 56; Volfgangus Drechslerus, p. 83; Georgius Fabricius, lib. 2; Cromerus, lib. 15; Georgius Ierem. Haner, *Reg. Hung.*, periodi 13 § 260 seq. [3] Thuroczius, f. 223; Bonfinius, 378; Petrus de Reva, f. 30. [4] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 113. [5] Idem Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 161.

Anul 1398. Mîniindu-se Baiazet cel dintîiu pe Mircea I Vodă, pentru ajutoriul lui Sigismund dat în anul 1396, în anul de-acum, după cum vrea preavestitul Enghel [1], s-au rădicat cu războiu asupra Mircei, căci scrie Halcocondyla [2], zicînd : „Iară peste puțin tîmp (după războiul de la Nicopoiu) s-au rădicat cu războiu asupra Mircei, duxului Dachiei, vinovățîndu-l că unindu-se cu ungurii mai nainte, s-au bătut cu dînsul. Dachii (adecă daco-românii) sînt prea buni ostași, măcarcă legile lor nu sînt prea bune. Mai tot prin sate lăcuesc, urmînd pășunile. Se întinde țeara lor, începînd de la Ardeal pînă în Marea Neagră. De-a dreapta, cum se întinde spre mare, are Dunărea; de-a stînga, țeara ce se numește Bogdánia (Moldova)[a]. Despărțește țerile acestea muntele ce se chiamă Prasóv, care lung se întinde ..... Neamul acesta, măcarcă se împarte în doao ținuturi, în Bogdania și Istria (în Moldova și Valahia), tătuși cu acelea cădințe trăesc între sine. Au obicinuit a nu ținea tot aceiași pova-

---

[a] Traducerea lui Șincai din Chalcocondil este corectă, dar interpretează greșit atunci cînd pune muntele Prasov (Brașov) între Țara Românească și Moldova. Însă textul este altul — „De Peonodacia îi desparte un munte...“ — deci este vorba de Ungaria, și nu de Moldova, Peonodacia însemnînd la Chalcocondil Ungaria.

țuitori, ci, precum li se vede, își mută prinții, acuș pre unul, acuș pre altul punîndu-l prinț. Pre Mircea acesta, carele era prăsit din vița cea mai bătrînă a povățuitorilor acestora, chiemîndu-l l-au pus șie povățuitoriu, omorînd pre Dan, carele au tyrănnit mai nainte. Mircea acesta, culcîndu-se mai adese ori cu țiitoare, dintrînsele au avut mulți feciori de căpătat. De-aci iaste că murind Mircea,
553 adese ori s-au mutat domnii, carea și acuma remîne în țeară./ Împrotiva lui Mircea acestuia au mers Baiazet, băgîndu-i vină că mai nainte ar fi însoțit armele cu Sigismund, împăratul romanilor, și, trecînd Dunărea, multă robime au prins din țeara aceasta. Mircea stringînd nu puțină oaste se sfătuia cum ar putea întîmpina pre nemici și cum s-ar putea bate cu ei; și așezînd femeile și pruncii în muntele Prasov, urma oastea lui Baiazet prin pădurile cele cu ghinde, de care mai multe sînt în țeara aceaia și o fac nestrăbătută. Urmînd Mircea oastea lui Baiazet, multe vitejii făcea, bătîndu-se cu cei ce remînea sau se ducea se prade bucate sau dobitoace. Așa urmînd oastea cea protivnică, cu mare îndrăznire s-au bătut cu dînsa. Zic unii că Mircea, cînd trecea oastea lui Baiazet prin oarecarea strimptoare, n-au încetat a tăia pre nemici ... pînă cînd nu s-au tăbărît acolo Baiazet, din sfatul lui Brenéz, și o zi au odihnit oastea; iară a doaoa zi trecîndu-și oastea cît mai fără de primeșdie preste Dunăre, s-au înturnat în țeara sa."

Așișderea scrie și Gheorghie Frânțes [3], numai cît amestecă lucruri de mai mulți ani la un loc. Din cuvintele lui Halcocondyla, care le aduseiu aci, încă poți mai multe culege, adecă : că antecessorul Mircei au fost Dan II Vodă, că Bessarabia mai nainte s-au ținut de Valahia [a], că muntele de la Focșani s-au numit Prasov ș.c.

---

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 162. [2] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, lib. 2. [3] Georgius Phranzes, lib. 1, cap. 29.

Anul 1399. La anul 1390 am arătat, din însemnarea din Iași, că Stefan al doilea au domnit a doaoa oară în Moldova, pînă la anul 1399, în care an i-au urmat Petru al treilea, feciorul lui, carele n-au domnit un an deplin și au murit.[1]

Preavestitul Enghel [2] încă zice : „Vlad acela, carele era chizeș la unguri, în anul 1399 sau 1400 au căpătat prilej de a fugi din Ungaria în Valahia și de-acolo în Țarigrad, cu mai mulți români, unde au priimit slujbă de la împăratul grecesc, preste voia tătînesău, Mircei Vodă, și în tot typul s-au silit ca se poată măzăli pre tatăl său și se apuce el domnia prin ajutoriul grecilor. Pentru aceaia au fost Mircea nespus nemic al vyzantinenilor și n-au avut nici o grijă de unguri."/

554 Tot întru acesta an au eșit și hrisovul, care se aduce de Cornides [3] și sună așa : „Stiborie, voivodul Ardealului și comitul Solnocului, tuturor și fieștecărui nobil ungur sau român, castellanilor, vițecastellanilor și mai ales castellanilor din Hățeg și Hinedoară, așișderea tuturor deregătorilor, carii se vor cerca prin acestea, sînătate! Cu curgerea a tot binelui vă cercăm pre voi și, în persoana maestatei crăești, fieștecăruia dintră voi tare vă poruncim ca ori cînd vor veni la voi sau la ținuturile voastre credincioșii noștri cetățenii din Sibiiu, pedeștri sau călăreți, cu marfele sale, pentru uciderea oamenilor crăești, acum de curînd făcută, se nu-i împedecați, prindeți sau măcar cum să nu-i năcăjiți; almintrelea se nu îndrăzniți a face. Dat în Sibiiu, mercuri, în ajunul Tăerei împregiur, în anul 1399."

Iarăși acesta Stiborie au dat în anul 1396 alt hrisov, care se află iarăși la Cornides [4] și prin care au slobozit cauza lui Nicolae Vaș din Sîntul-Jude împrotiva lui Petru, fiiului lui Apa din Almacherec, de la scaunul voivodesc la scaunul vițe-voivodesc, din care hrisov se vede că Stiborie, încă în anul 1396, era voevod Ardealului.

---

[a] Basarabia își trage numele de la Basarab, adică de la faptul că Țara Românească a stăpînit în vremea lui Mircea cel Bătrîn o parte din sudul Moldovei.

[1] Index Iassiensis. [2] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 162. [3] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 17. [4] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 2, p. 156.

Anul 1400. Murind Petru al treilea, domnul Moldovei, precum mi să pare, în sfîrșitul anului 1399[a], i-au urmat fiiul său, Iuga Vodă, despre carele aşa scrie Miron logofătul[1][a] : „După moartea lui Petru Vodă au stătut domn Iuga Vodă. Acest Iuga Vodă au întrecut pre alţi domni, carii au fost înaintea lui; trimis-au la patriarcia de la Ahrida şi au luat mai întîiu binecuvîntare şi au pus mitropolit pre Theoctíst şi au descălecat oraşe prin ţeară, pre la locuri bune, şi le-au făcut ocoale prin pregiur, şi au început a da moşii prin ţeară la vonici şi la buni ostaşi şi au domnit doi ani[b] şi l-au luat Mircea Vodă la sine."[c]

---

[a] După lista genealogică stabilită de Șincai, în anul 1399 domnea în Moldova Petru Voievod. Din documente pe care Șincai nu le-a avut la îndemînă se știe cu certitudine că a domnit în Moldova între 1395 și 1399 Ștefan I Voievod.

Cum au luat Mircea Vodă pre Iuga Vodă la sine, pare că arată Peissonel [2], zicînd : „*Ioga batit des villes et des villages et commença de monter une cavallerie reglée*; adecă, Iuga au zidit oraşe şi sate şi au început a strînge călărime" ; nu împrotiva altuia, fără numai împrotiva lui Mircea Vodă, pentru aceaia l-au şi prins./

555 De au fost Theoctist făcut mitropolit Moldovei de Iuga Vodă, precum scrie Miron mai sus, greşeşte Lecvien [3], cînd scrie că Anthim au fost episcopul Moldovlahiei cel dintîiu; dară mai reu greşeşte preavestitul Enghel [4], cînd scrie că Roman, Ivaşco, Vilţo, Iuga şi Alexandru cel dintîiu au fost feciorii lui Petru II Muşat, pentrucă tuscinci au fost feciorii lui Petru al treilea, cum s-au arătat la anul 1390, din însemnarea Iaşilor, şi întăreşte Miron, cînd scrie că Iuga Vodă au urmat lui Petru Vodă, care Petru n-au fost Muşat, cel în anul 1373 reposat, ci al treilea.

Nici ajută preavestitului Enghel regestrele de la Doghiel [5], dintre care cel dintîiu sună aşa : „În anul 1400, Ivaşco, fiiul lui Petru, palatinului Moldovei, şi Vilţo se bagă chizeşi craiului Vladislav, pentru Roman, fratele lor". Al doilea : „În anul 1400, Roman

---

[a] Prin Miron logofătul trebuie să înţelegem la Şincai pe Grigore Ureche. Această confuzie se datorează. aşa cum explică M. Kogălniceanu în prefaţa la prima ediţie a cronicilor moldoveneşti, pretenţiei unor copişti ignoranţi, care, compilînd cronicile mai vechi, ajunseseră să prezinte într-un singur trup *Letopiseţul* lui Ureche şi Miron Costin, atribuit cînd unuia, cînd altuia dintre cei doi cronicari moldoveni. Şincai a folosit pesemne o copie care, cuprinzînd şi letopiseţul lui Ureche, era atribuită lui Miron Costin.

[b] În legătură cu organizarea Bisericii şi a statului de către Iuga, istoriografia modernă nu este de acord. Interpolarea lui Misail Călugărul în legătură cu domnia lui Iuga e tîrzie şi neconfirmată documentar, lucru pe care Şincai n-avea cum să-l ştie. În vremea lui Iuga nu putea fi mitropolit Theoctist. De altfel, încă din vremea înaintaşului său, izbucnise conflictul dintre Biserica moldovenească şi Patriarhia Constantinopolului, iar acest conflict va fi aplanat abia în timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

[c] Citatul reprodus din Şincai după Miron logofătul nu este altceva decît interpolarea lui Misail Călugărul din *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Grigore Ureche.

făgăduieşte credincioşire craiului Vladislav şi duxului Vitold, de va căpăta îndărăpt domnia părintească, şi dăruieşte craiului şi crăimei ţinutul Sepenícului, după otarele cele vechi, şi iartă banii carii i-au fost dat craiului împrumut". Pentrucă din regestrurile acestea, numai atîta se culege, că numiţii trei fraţi, Roman, Ivaşco şi Vilţo, au fost feciorii lui Petru, dară ai căruia Petru?

Cum că Roman ar fi domnit vro cîtva tîmp după tată-său, Petru al treilea, se culege nu numai din regestrurile mai sus aduse, ci şi din un hrisov, ce se aduce de preavestitul Enghel [6], prin care Roman, în anul de la plăsmuirea lumei 6908, iară de la Hs. 1400, în 18 noemvrie au dăruit la patru fraţi, lui Theodor, Petru, Mihail şi Dimitrie Dragomir, satul Vicşani; ci eu pentru aceaia pre Roman acesta nu-l pun în sireaoa domnilor Moldovei acum deodată, dară l-oi pune la anul 1403.

Anonymul românesc [7] încă încîlceşte istoria Valahiei foarte tare, cînd zice : „Al unsprezecelea, Vlad Vodă, Ţepeş, la leat 1400; la acest văleat au făcut mînăstirea Sinagóvului[a] , după cum se vede la hrisovul mînăstirei. El au făcut şi cetatea de la Poenari. Iară la letopiseţ iaste scris cu greşală, numindu-l Radul Vodă Ţepeş, la leat 1412." Pentrucă la anul 1400, n-au domnit Vlad Vodă ci tatăsău, Mircea I Vodă, carele au reposat în anul 1419, precum se va arăta de-aci înainte şi ales la anul acela. Dară mînăstirea Sinagovului
556 o-au putut face Vlad, încă nu vodă deplin, /în anul de-acum, pentrucă el în anul trecut au fugit din Ungaria în Valahia şi au zăbăvit întrînsa pînă cînd s-au dus în Ţarigrad.

[1] Constans Miron, logotheta Moldaviae, in ms. *Chronico.* [2] Peyssonel, p. 229. [3] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1251. [4] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 114. [5] Dogiel, tom. 1, p. 599. [6] Engel in *Introductione litteraria ad Hist. Moldaviae*, nro 70. [7] Anonymus Valachicus in *Ms. Valachico*, cap. 44.

Anul 1401. La anul acesta aşa scrie Miron [1] : „După Iuga Vodă stătut-au la domnie Alexandru Vodă, în anul de la facerea lumei 6909.

---

[a] Mănăstirea Snagov este o ctitorie mai veche decît bănuia Şincai. După tradiţie, ea ar fi fost zidită de Mircea cel Bătrîn, şi documentele vorbesc de faptul că Mircea a dăruit acestei mănăstiri unele sate. Sînt date care demonstrează că înainte de Mircea cel Bătrîn a existat aici o mănăstire din vremea lui Vlaicu.

Alexandru, cît au stătut la domnie, îndată au început multe şi bune lucruri în ţeară : au făcut doao mînăstiri mari în Moldova, adecă Bistriţa şi Moldoviţa, înzestrîndu-le cu multe sate şi cu veştmînte scumpe în lăuntru şi cu odoare. Şi la al doilea an al domniei sale, fiind mai întreg la minte decît cei trecuţi mai nainte de el domni, rîvnind şi întrebînd lucruri spre folosul sufletului său, adus-au cu mare cheltuială din ţeri păgîne, de la Trapezónt, sîntele moaşte ale marelui mucenic Ioann Nou, şi le-au pus în vestita cetate Celóste, în oraşul Sucevei, cu mare cinste; şi vrînd să se urmeză de săvîrşit lucrurile spre podoaba besericei ceii pravoslavnice, au trimis la patriarcii Besericei Resăritului, de au luat binecuvîntare întîiu, după Iuga Vodă, şi au făcut mitropolit şi i-au ales scaunul mitropoliei o mînăstire în oraşul Sucevei, lîngă curtea domnească, cu multe sate şi ocit se fie de slujba mitropoliei.

Mai făcut-au şi al doilea episcop, după mitropolit, la sînta beserica din Roman, şi i-au dat eparhie o parte de ţinuturi de supt munte din gios. Aşişderea şi al treilea, la Rădăuţ, dîndu-i eparhie Ţeara-de-Sus despre Ţeara Leşească. După ce au aşezat vlădicii, le-au făcut cinste mare, dîndu-le scaune de-a dreapta domnului, înaintea tuturor sfetnicilor lumeşti, aproape de scaunul domnesc.

Tocmit-au şi orînduială boierilor de sfat, pentru ocîrmuirea ţerei :

Logofăt mare, judecătoriu şi alegătoriu de ocini, ispravnic pre o frunte de oameni de ţeară ce sînt curteni şi judecătoriu tuturor, ce
557 /sînt cu strîmbătăţi în ţeară lăcuitori de sama tuturor ispravnicilor, ce sînt la curtea domnească.

Vornic mare în Ţeara-de-Gios, judecătoriu tuturor, carii au strîmbătăţi în ţeară şi gloabnic de morţi de om şi de şugubini, ce se fac în părţile de Gios şi vornic Bărladului.

Vornic mare în Ţeara-de-Sus, judecătoriu tuturor din ţeară, cu strîmbătăţi şi gloabnic de morţi şi de şugubini ce se fac la părţile cele de Sus şi vornic Dorohoiului.

Părcălab de Hotin, la margine, despre Ţeara Leşească şi Căzăcească, judecătoriu tuturor la acest ţinut. Hătmán şi părcălab de Suceava şi ispravnic preste toate oştile ţerei. Postelnic mare de vorbitori înaintea domnului şi părcălab de Iaşi, măcarcă Iaşi

atunci nu era (înţelege : oraş aşa de mare) şi tălmaci al limbei streine.

Spătariu mare şi staroste de Cernăuţ şi, după obiceiu, îmbrăcat la zile, cu haină scumpă domnească şi vorbitoriu încins cu arme domneşti, la spatele domnului, întru acele zile.

Păharnic mare şi boieri, cîte le vedem pînă astăzi. Înse pre acestea vremi numai umbra au remas acelor vechi deregătorii."[a]

Cum că pre acestea vremi s-au făcut întîiaş dată în Moldova mitropolie, mărturiseşte şi Codin la Stritter [2], Episcopia cea lătinească din Serét încă în tîmpul acesta s-au mutat de-acolo la Bacóv[3].

La anul 1397 s-au arătat că ungurii nu toţi ţinea cu craiul Sigismund, pentru pricinile acolo aduse. Ura acestora la atîta au agiuns în anul de-acum, cît primăvara din anul 1401, au prins pe Sigismund şi l-au băgat în temniţa din Sócloş [4], dîndu-l pre mîna feciorilor lui Gara, celui omorît, se-l păzească, prin a cărora mumîni mijlocire au şi scăpat după aceaia din robime[5]. Iară ungurii au pus craiu în locul lui Sigismund pre Ladislav, craiul Neapolului, ci acesta numai cît s-au încoronat craiu Ungariei, în Dalmaţia, dară în Ungaria n-au cutezat a întra, aducîndu-şi aminte de petrecerea tătîne-său, cea scrisă la anul 1386[6].

[1] Constans Miron in *Chronico* ms. *Valachico*. [2] Stritterus, tom. 2, p. 936. [3] Sulzer, tom. 3, p. 603. [4] Bonfinius, f. 379; Petrus de Reva, f. 30. [5] Thuroczius, f. 224;
558 Timon in *Epit. chron.*, f. 57. [6] Paulus,/ a Paulo, p. 747 seq.; Lucius Dalmata, f. 420 seqq.; Timon in *Epitome chronologica*, f. 57.

Anul 1402. „În anul 1402 (zice Enghel [1])), după ce au prins Tamerlán pre Baiazet cel dintîiu şi au tăiat pre Mústafa, feciorul lui cel mai mare, ceialalţi feciori ai lui Baiazet au început a se bate întru sine pentru împărăţie, şi Solimán, al doilea născut, au fugit în Ţarigrad, supt scutinţa împăratului Emanuil Paleolog şi a lui Stefan Lazárovici, craiului Serbiei, şi au făcut de l-au vestit împărat. Aşa au ajutat creştinii împărăţia turcească, cînd tocma era în primejdie! Vlad (fiiul lui Mircea Vodă, despre carele am vorbit la anul 1399) încă au ţinut cu Soliman, vrînd se dobîndească domnia Valahiei printrînsul. Mircea Vodă drept aceaia au avut pricină de a cerca un împrotivitoriu lui Soliman; au şi găsit pre Musa sau Moisí, al treilea născut al lui Baiazet, pre carele chiemîndu-l din Asia în Evropa, au şi venit, lăsînd ocîrmuirea Asieiceii-Mici fratelui său, lui Mahomet celui dintîiu. Musa au venit prin Sínope oblu în Valahia şi s-au întocmit cu Mircea Vodă, ca Mircea se-l ajute cu oşti, şi el, de va avea noroc, se dea Mircei multă avuţie şi mare dărab de ţeară de la greci. Mircea i-au şi dat îndată formoasă şi tare oaste, supt povăţuirea nepotului său, celui din frate, a lui Dan; şi mulţime de turci din Evropa încă stringîndu-se la Musa, l-au dus în Odriu şi l-au rădicat împărat, dară au perdut bătaia cu Soliman după aceaia, în anul 1403, lîngă Ţarigrad; deunde Musa au fugit la munţii Hemului şi de-acolo în Valahia şi de-aci încă pre-urmă în Asia.“[a]

---

[a] Textul pe care-l reproduce Şincai, cu mici deosebiri, este acela al lui Misail Călugărul, interpolat în *Letopiseţul* lui Grigore Ureche.

Aşişderea scriu Halcocondyla[2] şi Duca[3], din carii au scris acestea şi preavestitul Enghel; ci *Annalii turceşti*, cei de Leunclavie tălmăciţi[4], şi Doglioni[5] scriu acestea, la anul 1411, ce mie încă nu mi se pare.

Tot la acesta an zice regestrul de la Doghiel[6]: „În anul 1402, Alexandru, palatinul Moldovei, făgăduieşte credincioşire craiului Vladislav şi crăimei leşeşti“.

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 162 seq. [2] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, lib. 4. [3] Ducas in *Hist. Byzant.*, cap. 19. [4] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad annum Hegirae 813, qui est Christi Domini 1411. [5] Giovani Nicoló Doglioni nel tomo 2 del *Teatro universale*, part. 7, p. 302. [6] Mathias Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 600./

559 **Anul 1403.** La anul acesta scrie Cromer[1]: „În anul următoriu, care au fost de la Hs. 1403, palatinul Valahiei (Moldovei), Alexandru, şi după aceaia Roman II, fiiul lui Petru, după ce s-au scos din legăturile şi de supt puterea lui Svitrighél, prin craiul Vladislav, jurînd cu sfetnicii lor, au mărturisit că sînt şi vor fi supt puterea lui şi a crăimei. Iară Roman au făgăduit şi însoţirea armelor împrotiva oricăror nemici, luînd afară pe pruşi şi pre litvani, pentru mijlocirea locurilor.“ Aşişderea scrie Miron logofătul[2].

Iară preavestitul Enghel[3] zice deodată: „Întîmplarea că contracturile cele cu voevozii moldoveneşti făcute, care se ţin în arhivul crăimei leşeşti, sînt scrise româneşte, pe Cromer, carele nici au ştiut româneşte, nici au avut buni tălmaci, l-au adus la mai multe greşele. Aşa se află p.p., la anul 1403, greşală, pentrucă zice: « Palatinul Valahiei, Alexandru, şi după aceaia Roman, fiiul lui Petru ş.c.». Jurămîntul lui Roman, de Doghiel se aduce la anul 1400, al lui Alexandru, la anul 1402.“ Apoi iarăş zice tot acelaş Enghel[4]: „§ 16. Alexandru au domnit 32 de ani şi 8 luni, de la 1401—1432. În anul 1402 au încredinţat el crăimea leşească despre credincioşirea sa, prin jurămîntul de la Doghiel, pagina 600. În jurămîntul acest dintîiu se vede a fi fost închis că Alexandru cu frate-său, Roman II, craiului Poloniei, lui Iaghello vreau se-i ajute împrotiva tuturor nemicilor, numai împrotiva litvanilor, carii era prea aproape, în Podolia şi împrotiva pruşilor, carii era prea departe, nu.“

Prin zisele acestea ce voiaşte preavestitul Enghel, eu nu înţeleg, pentrucă de n-au ştiut româneşte Cromer, Enghel încă nu ştie, şi în regestrul de la Doghiel, cum poţi vedea la anul trecut, încă nu se cuprind care le zice preavestitul Enghel.

[1] Martinus Cromerus, lib. 16, p. 259. [2] Constans Miron logotheta in *Chronico* ms. *Valachico*. [3] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 114. [4] Idem Engel, *ibidem*, p. 115.

Anul 1404. După ce au luat Ladislav Iagello, craiul Poloniei, Cameneţul de la fratele său, Svidrighel, în anul de-acum au chiemat pre Alexandru cel dintîiu, domnul Moldovei, în Cameneţ, de au jurat a doaoa oară credincioşire, care jurămînt iaste întărit cu 15 peceţi[1]./

---

[a] Luptele dintre fiii lui Baiazid se prelungesc pînă în anul 1413. În tot acest timp Mircea avea să se amestece în aceste lupte ca sprijinitor al lui Musa sau, după aceea, ca sprijinitor al lui Mustafa. Cu ajutorul lui Mircea, Musa se proclamă sultan în anul 1411. În luptele cu fratele său Soliman, Musa e omorît în 1413. După moartea acestuia, Mircea l-a susţinut pe un oarecare Mustafa, însă fără succes.

560 Mircea Vodă, în anul 1404, se bătea cu turcii, după cum arată *Annalii din Flandria*[2] dintr-o epistolă a craiului Sigismund lui Filip, herțógului din Burgundia, trimisă.

Iară despre Sigismund zice Haner[3]: „Tîmpul în care s-au căsătorit Sigismund a doaoa oară nu se poate otări, tătuși, după stările împregiur, așa se vede, că el în anul 1404 au făcut nunta cu Vîrvára, fata comitului din Chília, cu carea se logodise pre cale, cînd au mers din Socloș în Moravia“, carele aduce mărturie pre Bonfinie[4].

---

[1] Dogiel, tom. 1, p. 600; Cromerus, lib. 16, p. 261; Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 115. [2] *Annales Flandrici* Maerii ad ann. 1404. [3] Georgius Ierem. Haner, *Reg. Hung.*, period. 13 § 269. [4] Bonfinius, f. 381.

Anul 1405. În anul acesta de doao ori s-au adunat Țeara Ungurească[1]. La adunarea cea dintîiu s-au dus și Stefan Lațcfi, fostul voivod al Ardealului, iară nu al Valahiei, precum se înșală Ens[2], pre carele, pentru multe resvrătirile lui, ce s-au adus la anii trecuți, l-au prins în casa adunărei și tăindu-i capul, trupul l-au zvîrlit pre fereastă, în uliță[3].

Tot la acesta an aduce și Cornides doao hrisoave ale Betleneștilor, dintre care, în cel dintîiu[4], Iacob Lácic de Santo, voivodul Ardealului și comitul de Solnoc, poruncește din Turda, duminecă, înaintea Tăerei capului Sîntului Ioann, din anul 1405, comitului și celoralalți deregători ai comitatului de Cluș, ca satul Biuzcút, luîndu-l de la Petru, Simon, Ladislav și Grigorie, feciorii lui Ioann, ai feciorului lui Ioánca, se-l dea îndărăpt magistrului Ioann de Betlen; în al doilea[5], Petru de Stridiu și Vladislav de Nadaș, vițe-voivozii Ardealului, iarăș de-acolo și întru acelaș an, în 2 fevruarie, scriu tudumana aceluiaș Ioann de Betlen, împrotiva castellanului din Unguraș, pentru satul Málin făcută.

---

[1] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, period. 13 § 270. [2] Ens, p. 103. [3] Thuroczius, f. 227; Bonfinius, f. 384. [4] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 78. [5] Idem Cornides, l.c.

Anul 1407. Doghiel[1] mai aduce și la anul de-acum un hrisov, al căruia regestru sună așa: „În anul 1407, cărțile aceluiaș Alexandru, prin care întărește omagiul lui Vladislav și crăimei Poloniei făcut“.

---

[1] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 600./

561 **Anii 1410 și 1411.** Alegătorii împăraților Apusului, carii pe vremea cînd scriu acestea s-au pus gios prin Napoleon Bonaparte, împăratul Galliilor și craiul Italiei, văzînd purtarea cea bună a craiului Ungariei, Sigismund, în anul 1410 l-au ales și rădicat craiu romanilor[1], carea deregătorie atîta făcea la apuseni, cît și a chesarilor la strămoșii noștri, romanii cei vechi, sau la resăriteni.

Despre Mircea Vodă așa scrie Enghel[2]: „Mircea cu ceialalți alleați așa au ajutat în Asia pre Musa, cît acesta iarăș ș-au strins tare oaste, în carea era și români. Musa, în anul 1410, iarăș au perdut o bătae împrotiva lui Soliman, în Asia-cea-Mică, ci nu de tot, căci au trecut în Evropa cu multe oști, în Odriu ș-au întărit oștile și îmbărcîndu-se, în anul 1411, iarăș au trecut în Asia, unde au învins pre Soliman, tocma în Caramánia și prinzindu-l, l-au dus în Odriu și l-au omorit. Așa au apucat Musa, prietenul lui Mircea Vodă, împărăția turcilor, dară nu îndelung.“

Doghiel[3] încă aduce un diplomat, care l-ar fi dat Mircea Vodă lui Vladislav Iaghello, craiului Poloniei, așa:

„Noi, Muhe, voevodul Valahiei ș.c. (*nos, Muche, voevoda Transalpinus* etc. *Datum in civitate nostra Imoiovv, die dominico «Vocem jucunditatis». Anno Dni* 1411). Dat în cetatea noastră, Imoiov, în dumineca «Cuvîntul bucuriei». În anul D. 1411.“ În tot diplomatul acesta, numai atîta se cuprinde, ca se ajute unul pre altul împrotiva ungurilor, ca și în hrisovul, care l-am adus la anul 1390, adăogînd și cuvintele acestea: „*Imo multo magis jam quia consangvinitatis amor hoc facere compellit amicos*: ba cu mult mai tare de-aci înainte, pentrucă dragostea cea de rudenii silește pe prieteni a face aceasta“. Apoi iarăș: „*Quemadmodum consangvinitas et inviolabilis amor et amicitia jam nos constringit*: precum ne înteţeşte pre noi sîngele şi nevătămăcioasa dragoste şi pretenşugul". Din care cuvinte s-ar vedea că Mircea Vodă s-ar fi făcut rudenie cu Vladislav; ci mie mi se vede că hrisovul acesta nu iaste adevărat al lui Mircea Vodă, pentrucă, de ar fi al lui, l-ar fi început şi închis ca şi pre celealalte hrisoave ale sale.

Mai încîlcit scrie Cromer[4] la anul acesta, zicînd: „Cu Alexandru, palatinul românilor, alleatul şi clientul său cel mai de demult, Vladislav, craiul Poloniei, au făcut noao însoţire asupra lui Sigismund, craiului Ungariei, şi i-au zălogit lui Sniatínul, Coloméa **562** şi toată Pocuţia, pentru o mie/ de ruble de argint. Şi întru acela an, Stefan, cel ce au urmat în domnie lui Alexandru, pre carele sau l-au omorît, sau l-au măzălit, trimeţînd patru soli la craiul Poloniei, au făgăduit că va fi şi remînea supt clientela lui, ca şi cum au fost mai marii săi, şi unde se va chiema de dînsul, va merge şi va jura, nici va pofti îndărăpt Pocuţia, ci de faţă va aşeza lucrul, după voia craiului. Carea se ştie din hrisoavele ce se ţin în arhiv. De-unde se culege că Pocuţia sau nu s-au dat lui Alexandru, sau, de s-au dat, îndată au fost luată îndărăpt prin craiul. Almintrelea pentru ce ar fi făgăduit Stefan că nu-o va mai pofti îndărăpt? Iară cum că s-au zălogit Pocuţia, arată diplomatul prin care craiul o-au zălogit, care aşişderea se află în arhiv, fără vreo îndoială dat înapoi prin români."

La care zise ale lui Cromer înţelepţeşte respunde preavestitul Enghel[5], zicînd: „Tot argumentul lui Cromer slăbeşte, cît se va socoti că Cromer amestecă nişte hrisoave mai tîrzie, de la anii 1433 şi 1435, cînd feciorii lui Alexandru, Stefan şi Ilie, se sfădea la olaltă, şi Stefan, de frica craiului Poloniei, ş-au lăsat cădinţa carea o avea în Pocuţia, cu alt hrisov mai dinnainte. Că hrisovul despre zălogirea Pocuţiei lui Alexandru s-au aflat în arhiv, de-acolo au venit, că toate hrisoavele de acesta feliu au obicinuit a se scrie îndoite, dintre care un exemplar remîne la zălogitoriu."[a]

---

[a] Cromer amestecă mai multe lucruri. Regele Vladislav Iagello recunoştea prin actul din anul 1411 că e dator Moldovei cu 1.000 de ruble de argint „frîncesc" şi se obliga să le plătească în timp de doi ani. În cazul în care nu plătea, Alexandru putea să ocupe Sneatinul, Colomea şi Ţara Pocuţiei. Ştefan care renunţă la orice pretenţie asupra Pocuţiei este Ştefan I, cel care domneşte între anii 1394—1399, şi nu urmaşul lui Alexandru cel Bun, cum crede Engel.

Înse despre zălogirea aceasta scrie şi Miron logofătul[6], tocma ca Cromer, numai cît zice că s-au făcut la anul 1422, ce nu iaste adevărat.

Precum arată Antonie Sírmai [7], întru acesta an au dobîndit şi baronii Préni o donaţie pentru vitejia comitului Petru de Péren, căci zice craiul Ungariei, Sigismund, în donaţia lui dată din Visegrad, în anul 1411: „Cînd au năvălit turcii în Valahia, comitul Petru, încins cu tărime de leu, acolo aşa s-au purtat, cît steagul nemicilor cu vitejia l-au luat şi l-au adus la mărimea crăiască, unde s-au şi rănit la un picior, şi prea mulţi oameni, bărbaţi şi mueri, au mîntuit de robimea turcească.

[1] Thuroczius, f. 227; Petrus de Reva, f. 31; Timon, f. 58. [2] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 163. [3] Dogiel, tom. 1, p. 600. [4] Cromerus, lib. 17, p. 278. [5] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 116. [6] Constans Miron, logotheta Moldaviae, in *Chronico* ms. *Valachico*. [7] Antonius Szirmai in *Topographia cottus Zempleniensis*, § 56./

563 **Anul 1412.** Din cele ce s-au zis la anii trecuţi şi se vor zice la anii viitori, lezne poţi vedea că pre neamul românesc mai mult l-au stricat întîiu neînţelegerea între dînşii şi pizma din lăuntru, carea şi pre strămoşii noştri, romanii cei vechi, sîngură i-au mîncat, apoi pizma şi fala creştinilor din vecini, şi mai vîrtos a leşilor, decît neamurile cele păgîne, tătarii şi turcii, căci de aceştea lezne şi pre uşor s-ar fi apărat românii, mai ales de nu s-ar fi despărţit moldovenii şi muntenii în doao domnii, ci ar fi fost toţi supt un cap, ţinînd la olaltă. Dară despărţindu-se românii între sine, pre moldoveni îi asuprea leşii sau polonii, pre munteni, ungurii, şi cînd şi cînd, pre moldoveni, şi polonii şi ungurii, precum s-au întîmplat şi în anul de-acum. Pentrucă în anul acesta, 1412, în 15 martie, după cum scriu Dlugoş[1], Cromer[2] şi Enghel[3], Vladislav Iaghello, craiul Poloniei, şi Sigismund, craiul Ungariei, s-au întîlnit în Lublin şi despre Moldova aşa au aşezat între sine: „Despre Ţeara Moldovei aşa s-au aşezat: fiindcă măritul Alexandru, acum voevodul Moldovei, iaste legat spre plăcerea şi poruncile lui Vladislav, noi, Sigismund, încă nevrînd a turbura legătura aceaia, pentru dragos-

tea lui Vladislav ... pentru dînsa s-au orînduit ca de cîte ori ar năvăli turcii și păgînii cu puterea și cu mare oaste în țerile Coronei Ungurești supuse, sau noi, Sigismund, măcar cum ne-am rădica asupra turcilor, atunci, la facerea noastră de știre, craiul Poloniei va fi detoriu a porunci Moldoveanului ca acesta, în persoana sa și cu toată puterea sa, se ne fie noao și oștilor noastre întru ajutoriu și se facă slujbă credincioasă. De cumva, din porunca lui Vladislav, nu ne-ar veni în persoana sa întru ajutoriu, sau fiind el bolnav, n-ar trimite toată puterea sa, de-atunci, noi amîndoi .. vom fi detori a ne rădica asupra Moldovei, cu puterea, pre voevod a-l măzăli, și dobînda așa a o împărți între noi, ca pădurile cele mai mari, ce se chiamă Bucovina, care încep de la munții craiului Ungariei și sînt între Moldova și ținutul Sepenicului întinse pre lîngă Siret pînă la pădurea cea mai mică, ce se chiamă Bucóvița și pînă în Prut, să se împartă în doao. Și orașul Iașúta (doară Iași), cel de-a stînga, remîne lui Vladislav, iară orașul sau satul Berlam (doară Bărlad), cel de-a dreapta, remîne lui Sigismund. Iară trecînd Prutul, celealalte păduri, dirept mergînd spre cîmpurile cele deșerte pînă în mare, așișderea cu cîmpurile cele deșerte,
564 se vor împărți în gimătate, așa, / ca Bialogródul cu o gimătate se remînă lui Vladislav, și Chilia cu ceaialaltă gimătate lui Sigismund. Și partea carea va veni craiului Vladislav se-i remînă lui, ca și Russia (adecă să se cerce, după cinci ani, cărei Coroni, ceii ungurești sau ceii leșești se mai cuvin țerile acestea). Iară de va asculta Moldoveanul stătornicește poruncile, atunci Țeara Moldovei va remînea la el și după moartea unuia dintre noi, în cinci ani, supt legătura numitelor trevge sau împăciuiri. Întreagă remînînd cădința îmbe părților." Vezi în ce își rumpea capetele și Sigismund și Vladislav, craii, ci nemica au isprăvit, pentrucă Moldova atunci nu s-au dărăburit; ci mai tîrziu, cum se va arăta la anii viitori.

---

[1] Ioannes Dlugossius, lib. 11, p. 324. [2] Martinus Cromerus, lib. 17, p. 279. [3] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 116 seq.

Anul 1413. Gheorghie Franțes[1] scrie : „Mahomet cel dintîiu, după atîtea osteneli și năcazuri, împărăția părintească o-au dobîndit în anul de la plăsmuirea lumei 6907, care iaste de la Hs. 1399. Fapta cea dintîiu i-au fost ca se înmulțească tributul Mavrovlahiei sau Bogdaniei, cît au putut." Pînă aci Franțes, destul de reu, pentrucă Mahomet cel dintîiu au început a împărăți în anul 1413, precum arată Freier [2], avtorul despre *Statul turcilor* [3] și Duca [4], carele scrie : „că Mahomet, pre solii trimiși de la sirbi, români și bulgari ș.c. i-au priimit cu milă și cu dragoste, și punîndu-i la o masă cu sine, fieștecăruia i-au închinat pre nume, cînd au beut, și mai pre-urmă i-au slobozit cu pace, zicîndu-le : «Spuneți domnilor voștri că eu dau pace tuturor, și carea o dau ei, eu o priimesc ; cine îmblă cu înșălăciune, se-l strice dumnezeul păcei»." Dară nici tributul sau haraciul Maurovlahiei sau Moldovei l-au putut înmulți, căci Moldova tocma tîrziu au căzut supt haraciul turcilor, cum voiu arăta la locul său; ba și Țeara Munteanească încă numai în anul îndată următoriu au căzut supt haraci întîiaș dată.

---

[1] Georgius Phranzes in *Chronico*, lib. 1, cap. 31. [2] Freyerus, p. 732. [3] Author de *Statu Turciae*, p. 22. [4] Ducas in *Hist. Byzant.*, p. 53.

565 **Anul 1414.** Halcocondyla [1], după ce au arătat cum / au omorît în anul trecut Mahomet cel dintîiu pre Musa, fratele său, și au cuprins toată împărăția turcească, scrie : „Trimețînd oștile, jăfuia Dachia, la carele, prințul Dachiei au trimis soli, făgăduind că-i va da atîta haraci, cît va pofti, și așa s-au făcut pacea". Mai chiar scriu *Annalii turcești*, cei prin Leunclavie tălmăciți [2], zicînd : „Mahomet înturnîndu-se în Prusa, n-au zăbăvit, ci s-au grăbit în Odriu, ca să se bată cu românii. La războiul acela au căpătat ajutoriu și de la Garamânul și de la begul Isvendiár, care oști împreunîndu-se cu ale sale, s-au tăbărît lîngă Dunăre; de-unde, pînă cînd au făcut un castel, o mare parte din ostașii săi o-au trimis preste apă în Valahia, ca se-o prade. Ostașii s-au înturnat cu mare pradă de preste Dunăre, nevătămați. Carea vezîndu-o voevodul țerei, n-au avut alta de a face, fără numai să se împace și se făgăduiască că va da în fieștecare an tribut și, pentru încredințare, au dat

pre fiiul său chizeş. După acestea Mahomet s-au înturnat în Prusa."

Aşişderea scriu Podesta [3], Petru Albin [4], *Annalii bisericei din Braşău* [5], Gheorghie Fabrichie [6], Drehsler [7], Foresti [8] şi Doglioni [9], carele zice : „că Mahomet cel dintîiu au trecut întîiaş dată Dunărea, de o-au cuprins."

Cuvintele lui Doglioni le întăreşte Cantemir [10], cînd scrie : „După ce au biruit Mahomet pre toţi vrăjmaşii săi din Asia, ş-au strins toate oştile şi au trecut din Prusa în Odriu. De-aci s-au rădicat cu războiu asupra românilor, le-au bătut oastea şi au prădat mare parte a Ţerei Munteneşti. Au cuprins Severinul[b] .. şi au luat cetăţile Sácce şi Cale, cele de ceaialaltă parte a Dunărei, şi au întărit Girgeul cu cetăţuică şi cu bună pază, ca românii se nu mai poată trece preste Dunăre. Strimtorindu-se aşa românii, ca se nu-şi peardă toată slobozenia, le-au căutat se făgheduiască haraci pre an şi se dea împăratului turcesc pre doi feciori ai domnului şi pre trei feciori de boieri de cei mai de frunte. După aceaia Mahomet s-au înturnat în Odriu." Vezi şi anul 1383.

[1] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, p. 98. [2] *Annales Turcici* ad ann. hegirae 816, qui est Christi 1414. [3] Ioannes Bapt. Podesta in *Annalibus Turcicis* 566 a se versis, part. 1, cap. 8./ [4] Petrus Albinus in *Commentatiuncula de Valachia*, p. 160. [5] *Annales Coronenses*. [6] Georgius Fabricius, lib. 2. [7] Volfgangus Drechslerus, p. 83. [8] Antonio Foresti nel tomo 6 del *Mappamondo istorico*, lib. 2, cap. 2. [9] Giovanni Nicolò Doglioni nel tomo 2 del *Teatro universale dei principi*, part. 7, p. 309. [10] Princeps Demetrius Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 2, cap. 3, nro 8.

Anul 1415. Leşii negîndind că turcii din zi în zi se lăţesc şi, asuprind pre români, de ei încă se apropie, şi i-ar fi şi înghiţit, de nu ar fi împedecat moldovenii pre turci, după reu obiceiul lor, ca să se poată foli fără de vreun folos, în anul de-acum iarăş au poftit ca Alexandru, domnul Moldovei, se joare de nou, pentrucă scrie Cromer [1] : „Craiul Vladislav mai după olaltă au îmblat Litvania, Polonia şi Russia, şi fiind în Sniatin la Rusalile din anul 1415, au venit la dînsul Alexandru, palatinul românilor (din Moldova) cu mulţime prea mare şi strălucită de boieri, şi închinîndu-se înaintea tuturor craiului şi plecînd steagul la picioarele lui, au jurat că va remînea pururea credincios şi client craiului şi polonilor şi mari daruri au dat şi au priimit."

Aşişderea scrie Dlugoş [2], numai cît adaogă că şi doamna lui Alexandru au fost cu el, precum şi crăiasa Anna cu Vladislav, şi că Alexandru au dat prînzul, nu Vladislav.

[1] Martinus Cromerus, lib. 18, p. 283. [2] Ioannes Dlugossius, lib. 11 ad ann. Chr. 1415.

Anul 1418 şi **1419.** La anii aceştea preavestitul Enghel [1] scrie aşa : „Haraciul acesta de an (din anul 1414), precum se vede, nu i-au căzut la maţe lui Mircea Vodă; la anul acesta, 1418, un Pseudo-Mustáfa au venit din Asia-cea-Mică şi s-au vestit pre sine a fi feciorul lui Baiazet Mustafa, carele nu s-au tăiat în războiul cu Tamerlan, fără numai s-au rătăcit, şi că el iaste acela. La greci, carii tremura de Mahomet, nu ş-au căpătat prieteni, dară mai bine s-au priimit de Mircea Vodă, măcarcă cu sine nu avea mai mulţi decît 300 de turci. Mircea s-au şi plecat ca pre acest pretendent de coroană se-l ajute. I-au dat nu numai scutinţă în Valahia, ci au tras spre dînsul 567 pre turcii din Evropa cît mai curînd şi i-au dat şi oşti / româneşti cu care Mustafa au şi străbătut în Thessalia, în anul 1419. Dară ce au putut face Mustafa cu aşa de mică oaste împrotiva lui Mahomet, carele îşi strinsese toate oştile la olaltă? Mustafa s-au biruit şi Mahomet au dat poruncă de au prădat turcii a doaoa oară Valahia.....

Pînă au ţinut prada aceasta, sau îndată după dînsa, au murit Mircea Vodă, în anul 1419[a]. Mai pre-urmă au trebuit se dea şi oşti de ajutoriu turcilor asupra Ţarigradului, supt povăţuirea nepotului său, Dan.“

---

[a] Un atac turcesc asupra Ţării Româneşti are loc în anul 1414. După retragerea turcilor se ajunge la o înţelegere între Mircea şi Mahomed, prin care Mircea se angaja să plătească numai o sumă de bani, anual, pentru a-şi feri ţara de incursiunile pustiitoare ale achingiilor şi azapilor. După anul 1415 Mircea nu mai dă suma promisă şi sprijină pe Mustafa şi pe Badr-ed-Din împotriva ultanului Mahomed. După înfrîngerea acestora, în anul 1417, Mahomed atacă Ţara Românească, ocupă Giurgiul şi, poate, Turnul-Măgurele şi-l forţează pe Mircea să plătească tribut şi să trimită la curtea sultanului pe unul din fiii săi ca ostatic.

[b] Severinul a fost ocupat pentru o vreme de către turci în anul 1419, în timpul în care domnea Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrîn. Curînd după aceea, ungurii ocupă Severinul sub conducerea lui Pippo Spano şi cu ajutorul românilor din Banat.

[a] Despre luptele dintre turci şi amestecul lui Mircea în aceste lupte vezi nota I, 565, a. În privinţa morţii lui Mircea cel Bătrîn, analele sîrbeşti o fixează la 31 ianuarie 1418, dată acceptată de istoriografia noastră modernă.

Aşişderea scriu acestea Halcocondyla [2] şi Duca [3], din carii le-au şi scris Enghel, ci tu mai ceteşte care eu le-am scris la anii 1383 şi 1400, pentrucă Anonymul românesc fără de pricină încîlceşte istoria Valahiei la acei doi ani.

Regestrul de la Doghiel [4] încă zice: „În anul 1419, omagiul lui Alexandru, palatinului Valahiei (mai bine, Moldovei), făcut craiului Vladislav, şi făgăduinţa că-i va fi întru ajutoriu împrotiva tuturor nemicilor, iară mai vîrtos împrotiva craiului Ungariei“. La care regestru zice preavestitul Enghel [5]: „Sfădindu-se Iaghello iarăş, în anul 1419, cu Sigismund pentru răitării nemţeşti din Prusia, au poftit de la Alexandru, domnul Moldovei, ca se joare că-l va ajuta împrotiva lui Sigismund, ci întîlnindu-se iarăş Iaghello cu Sigismund, în Caşovia, s-au împăcat laolaltă“.

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 164. [2] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, p. 108. [3] Ducas in *Hist. Byzantina*, p. 65. [4] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 600. [5] Idem Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 117.

Anul 1420. Tot acelaş Enghel [1] scrie şi la anul de-acum, zicînd: „După moartea lui Mircea Vodă au apucat scaunul domnesc feciorul lui, cel din ţiitoare, Mirhe (sau Mircea iarăş)[a], ci nu îndelung l-au ţinut. Dan, nepotul cel din frate al lui Mircea Vodă, generariul cel vestit al românilor, au auzit de moartea unchiului său, în tabăra cea turcească de lîngă Ţarigrad, şi s-au furat din tabără în cetate, supt pretest că va se facă o probă iscusită şi au slujit după aceaia împăratului din Ţarigrad în multe întîmplări. Soliman (Mahomet 568 cel dintîiu) au trebuit se lase baterea Ţarigradului în scurt / şi Dan s-au rugat de împăratul grecesc se-l lase şi se-l ajute să se întoarne în patria sa; împăratul i-au şi dat o frumoasă şi mare corabie, cu carea Dan, pre Marea Neagră, au venit la Dunăre. De-abea au sosit în Valahia şi s-au plecat o samă de boieri, tătuşi au învins Mirhe

---

[a] Mirhe, de care vorbeşte Engel, nu este altul decît Mihail, fiul şi urmaşul lui Mircea cel Bătrîn.

dintîiaş dată. Dan au chiemat pre turci întru ajutoriu; Mirhe au năzuit la Sigismund, craiul Ungariei, carele au poruncit lui Stefan de Loşónţ ca se ducă pre Mirhe şi se-l aşeze în Valahia. Stefan de Loşonţ au şi mers cu Mirhe, în anul 1420, precum arată hrisovul lui de la Catona [2], cel dat: *in descensu campestri, prope Sebes*, în pornirea la tabără, lîngă Şébiş, în zioa sîntului apostolului Iacov, din anul 1420; ci sosînd în Valahia şi bătîndu-se au biruit Dan, omorînd şi pre Stefan de Loşonţ şi pre Mirhe“ sau Mircea al doilea.

Aşişderea scriu Turoţie [3], Bonfinie [4], Albin [5] şi Bulliald [6], carii greşesc punînd întîmplarea aceasta la anul 1415, pentrucă hrisovul mai sus adus, de la Catona, nu îngădue aceasta. Tot acela hrisov face şi împrotiva lui Duca [7] (măcarcă dintrînsul au scris toată istoria aceasta Enghel), carele pune întîmplarea istoriei supt Amurat al doilea, cînd se ştie că, atunci cînd s-au întîmplat, trăia şi încă împărăţea Mahomet cel dintîiu, carele au murit în anul 1421[8].

Fiindcă în anul de-acum au remas domn Valahiei Dan al treilea[a], ca de-aci înainte mai lezne să se poată otări care domn muntenesc al cîtelea au fost de acelaş nume, de folos va fi ca se scriu aci sireaoa domnilor munteneşti, începînd de la Radul Negru, pînă la Drácula, tocma aşa cum am scris la anul 1390 sireaoa domnilor moldoveneşti. Aşadară au fost: 1. Radul I Negru, la anul 1215; 2. Mihail I; 3. Dan I, fiiul lui Radul Negru; 4. Stefan Mailat; 5. Mihail II Bessarab; 6. Vladislav I Bessarab; 7. Alexandru I Bessarab; 8. Vladislav II sau Laţco şi Laic Bessarab; 9. Radul II Bessarab, fratele lui Laţco şi fiiul lui Alexandru celui dintîiu; 10. Dan II, fiiul lui Radul al doilea; 11. Mircea I, fiiul lui Radul al doilea; 12. Mirhe sau Mircea II, fiiul lui Mircea I; 13. Dan III, fiiul lui Dan II; 14. Radul III, fiiul lui Dan II; 15. Vlad sau Vladislav III, almintrelea Dracula, fiiul lui Mircea celui dintîiu[b]. Vezi şi care le voiu scrie din Duca, la anul 1431.

---

[a] Dan al III-lea din *Hronica* lui Şincai este Dan al II-lea din istoriografia noastră modernă.

[b] Din şirul domnilor Ţării Româneşti propus de Şincai, istoriografia modernă înlătură pe Radul I Negru, Mihail I, Dan I, Ştefan Mailat, Mihail al II-lea Basarab, Vladislav I Basarab. Este recunoscută domnia lui Basarab I, pe care Şincai îl identifică cu Mihail al II-lea Basarab. Alexandru I Basarab este Nicolae Alexandru; Vladislav sau Vlaicu Vodă nu poartă în istoriografia noastră nici un număr; Radul al II-lea al lui Şincai este Radu I, iar Dan al II-lea este Dan I, încît Dan al III-lea, cel care-l înlocuieşte pe Mihail, fiul lui Mircea, în 1420, este Dan al II-lea, iar Radu al III-lea este Radu Praznaglava.

569 [1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 164 seq./ [2] Katona, p. 360 ad h. a. [3] Thuroczius, part. 4, cap. 17. [4] Bonfinius, *Decad.* 3, lib. 3. [5] Petrus Albinus in *Commentat. de Valachia*, p. 160. [6] Ismael Bullialdus in *Notis* ad cap. 29 *Historiae Ducae.* [7] Ducas in *Historia Byzantina*, cap. 29. [8] Freyer, p. 732; Author de *Statu Turciae*, p. 22.

Anul 1421. La anul acesta se scrie în regestrul de la Doghiel[1]: „În anul 1421 Alexandru, palatinul Moldovei, cu Elia, fratele său, Ringalei, sororei craiului Vladislav, leagă, pînă cînd va trăi, orașele Seret și Rotcovieț cu toate pertinențiile și veniturile lor și, afară de acestea, șese sute de ducați sau florinți roșii unguréști făgăduesc că-i vor da, în tot anul, supt pedeapsă de a plăti de doao ori atîta, de nu-și vor ținea făgăduința. Dat în 13 dechemvrie[a]."

La care scrie preavestitul Enghel[2], zicînd: „Înțelegerea cea bună dintre Iaghello și Alexandru nu numai au remas necurmată, ci s-au și întărit prin o căsătorie. În dechemvrie din anul 1421, au luat voevodul Alexandru în a doaoa muiere, pre Ringala, sora lui Iaghello, și fiindcă avea din muierea cea dintîiu doi feciori, pre Elia și pre Stefan, feciorul cel mai mare, Elia (nu fratele lui Alexandru, cum reu face estractul Doghiel, pag. 600) încă au întărit că Ringalei, pînă va trăi, se-i dea Seretul și Rotcovieţul cu toate pertinențiile și veniturile lor și, preste acestea, 600 de . . florinți roșii unguréști, supt legătură de îndoită pedeapsă.""

Așa prea vestitul Enghel și bine zice că Elia au fost fecior și nu frate lui Alexandru celui dintîiu, domnului Moldovei, dară greșește, întîiu, zicînd că Doghiel reu au făcut scurtarea diplomatului mai sus adus, pentrucă Doghiel n-au scurtat vreun diplomat, fără numai au scris estracturile de alții făcute, precum însuș mărturisește în tom. 1, pag. 597, văerîndu-se că nici au știut românește, nici au aflat pre altul carele se știe; greșește a doaoa, scriind că feciorii lui Alexandru, Elia și Stefan, amîndoi au fost născuți din muierea cea dintîiu a lui Alexandru, pentrucă Dlugoș[3] chiar zice
570 că au fost născuți din doao mumîni;/ dară și mai reu greșește, a

---

[a] În anul 1421 Alexandru cel Bun se desparte de Rimgailla, cu care ocazie îi dă ca venit 600 galbeni și Siretul cu Volhovățul. După despărțirea de Rimgailla, Alexandru cel Bun s-a căsătorit cu Marina, fiica lui Marin, sora boierului Bratu.

treia, pentrucă uitîndu-și ce au fost scris, în pagina 117, după aceaia, în pagina 122, pre Stefan îl zice a fi fost fecior Ringalei (de au fost Ringala vrodată muiere lui Alexandru celui dintîiu, cum mărturisește nimenea), ce nu iaste cu putință, pentrucă așa Stefan s-ar fi bătut cu fratele său, Elia, cînd încă nu au putut fi de 12 ani, cum vei vedea din acelea, care le voiu aduce la anul 1433[a].

Tu cetitoriule! vezi regestrul carele-l voiu aduce la anul 1456, iarăș din Doghiel, și vei vedea că Ringala n-au fost soră cu Vladislav, ci cu crăiasa Sofia și aceasta au fost Maria, muierea lui Elia, de-unde poți culege că făcătoriul estractului au greșit, nu Doghiel.

Foresti[4] scrie la anul de-acum, precum urmează: „În tîmpul cînd Mehmet cel dintîiu au ales pre doi feciori ai săi, adecă pre Amurat al doilea și pre Mustafa, pre unul la împărăția din Evropa, pre celalalt la cea din Asia, au trimis, supt povățuirea lui Coța, casnicului Terócei, mare oaste în șesurile Valahiei, carele, după ce au jăfuit toate întrînsele, ș-au vărsat mînia și împrotiva Ardealului și a Slavoniei".[b]

Annalii besericei din Brașău încă zic[5]: „În anul 1421, Amurat al doilea, împăratul turcilor, carele se chiamă Murat bec, Țeara Bîrsei o-au jăfuit cu sabie și cu foc, și au dus tot senatul Brașăului în robie, scăpînd numai o parte de norod în cetățuică".

Așa scriu și Foresti și *Annalii din Brașău*, ci *Annalii turcești*, cum vei vedea la anul 1425, acolo scriu jăfuirea Valahiei. Tu judecă, carii au dirept?

[1] Mathias Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 600. [2] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 117. [3] Ioannes Dlugossius, lib. 11 ad ann. 1433. [4] Antonio Foresti nel tomo 6 del *Mappamondo istorico*, lib. 2, cap. 2. [5] *Annales templi Coronensis* ad h. a.

---

[a] Fiii lui Alexandru cel Bun: cu Ana a avut pe Iliaș; cu Marina pe Petru; cu o țiitoare, Stanca, pe Ștefan.

[b] În anul 1421, turcii îl ajută pe Radu Praznaglava să ocupe tronul Țării Românești, și după ce îl înfrîng pe Dan II, care se refugiază în Transilvania, turcii trec și ei munții și jefuiesc sudul Transilvaniei, în special Țara Bîrsei. Deoarece luptele pentru tron dintre Radu Praznaglava și Dan al II-lea vor dura pînă în anul 1427, au loc mai multe intervenții turcești în favoarea lui Radu. În anul 1424 Dan, ajutat de unguri, a fost bătut și alungat. Și de data aceasta turcii au trecut în Transilvania.

Anul 1422. La anul acesta scrie logofătul Miron [1] : „Pornindu-se craiul Poloniei, Vladislav Iaghello, asupra crugeacilor, i-au trimis și Alexandru Vodă 400 de moldoveni întru ales, carii au arătat mare vitejie și dobîndă asupra crugeacilor, că deodată făcîndu-se moldovenii a da dos și crugeacii eșind dintr-o cetate, ce-i zic Marienburg, 571 gonind pre moldoveni pînă/ i-au înșirat spre o pădure și acolo pedestrindu-se moldovenii, după obiceiul lor, și suppunîndu-se în pădure, crugeacii încă au descălecat, gîndind că au fugit moldovenii prin pădure și acolo au început moldovenii a săgeta pre crugeacii nemțești, așa i-au săgetat, cît le-au căutat nemților a da dos și atunci au încălecat și mare moarte au făcut întrînșii, și s-au înturnat moldovenii cu mare izbîndă la tabără, unde era craiul Vladislav, cu mare mulțemită și laudă de la craiul[a]".

Așișderea scriu Dlugoș [2], carele adaogă : „Și în semnul biruinței, mulți robi au dus craiului, crugeaci deplin, ostași pre bani și cetățeni" și Cromer [3].

[1] Constans Miron logotheta, in ms. *Chronico Valachico.* [2] Ioannes Dlugossius, lib. 11 ad ann. 1422. [3] Cromerus, lib 19, p. 290.

Anul 1423. Amurat al doilea neîndestulindu-se cu orînduiala tătînesău, cea din anul 1421, după cum scrie preavestitul Enghel [1] : „În anul 1423 au bătut pre Mustafa, nemicul său; Mustafa drept aceaia cu toată averea sa au vrut se fugă în Valahia, ci l-au prins de pe cale și ducîndu-l la Amurat, l-au sugrumat. Curînd după aceaia, Dan al treilea, domnul Valahiei, au trimis soli la Amurat al doilea ca se-i poftească norocire la împărăție și se-și arate plecăciunea sa, ci Dan smintise în doao lucruri: într-una, că Mustafa au vrut se fugă la el, în alta, că Dan se înțelesese cu Sigismund, craiul Ungariei, și Amurat își știia ascunde mînia sa asupra lui." Pentrucă despre Amurat al doilea scrie și Duca [2], zicînd : „El drept aceaia au trimis soli în Valahia și Serbia, carii se vestească că el s-au făcut împărat; așadară din toate părțile au mers apocrisării, carii se-i poftească noroc la împărăție. Venit-au și de la despotul Serbiei și de la voevodul Valahiei, cu carii au întărit pacea." Dară nu îndelung, cum se va arăta la anii viitori.

Anonymul românesc [3] la anul de-acum greșește : întîiu, că face pre Dan al treilea, frate lui Mircea celui dintîiu, fiindu-i Dan nepot din frate, greșește a doaoa, zicînd că Dan al treilea în anul de-acum 72 au început a domni, care greșele le poți pricepe/ din cele ce am scris la anul 1420. Greșește a treia, zicînd că Dan al treilea au domnit numai pînă la anul 1427, căci voiu arăta la anul 1430 că pînă la anul acela au domnit.

[1] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 166. [2] Ducas in *Historia Byzantina*, cap. 28. [3] Anonymus Valachicus in *Ms. Valachico*, cap. 44.

---

[a] În legătură cu lupta dintre moldoveni și cavalerii teutoni, din anul 1422, prima relatare a fost făcută de istoricul polon Dlugosz. Din Dlugosz, Grigore Ureche a reprodus pe scurt această descriere pe care, se pare, Nicolae Costin o amplifică, traducînd cuvînt cu cuvînt textul lui Dlugosz. În a doua ediție a cronicilor, Kogălniceanu reproduce această traducere în notă. Pesemne că în manuscrisul folosit de Șincai, această traducere era interpolată în textul *Letopisețului* lui Ureche.

Anii 1424 și 1425. Mînă mai încolo istoria preavestitul Enghel [1] și zice : „În anul 1424 au făcut Amurat al doilea cu Sigismund trevgă pre doi ani și de-abea s-au isprăvit trevga (încetarea de la arme), cînd iată au sosit vestea cea slabă, în Buda, precum scrie Vîndec, « că turcii au alungat pre voevodul Dan din Valahia-cea-Mare și au prădat Țeara Românească și Țeara Bîrsei, pînă la munții cei cu omăt, carea veste au supărat cîtva pre Sigismund». Vindec nu scrie pre cine au pus Amurat în locul lui Dan, ci din diplomaturile ungurești chiar se vede că Amurat au pus pre Radul (III), fratele lui Dan."

Annalii turcești [2] încă zic : „După acestea s-au înturnat sultanul Amurat în Odriu, unde venind au auzit deșdinarea voevodului Valahiei; pentru aceaia ducînd oștile în Valahia și prădînd toată țeara, cu mare dobîndă s-au înturnat iarăș în Odriu".

Așișderea scrie și Podesta [3], ci tu vezi anul 1421, pentrucă, de vom urma lui Vindec și *Annalilor turcești*, jăfuirea țerilor Valahiei și Bîrsei nu s-au întîmplat la anul 1421, ci la anul 1425.

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 166. [2] *Annales Turcici* a Leunclavio versi ad ann. hegirae 827, qui est Christi Domini 1425. [3] Ioann. Bapt. Podesta, part. 1, cap. 9.

Anul 1426. Plinindu-se trevga sau încetarea de la arme, carea o făcuse Sigismund, craiul Ungariei, cu Amurat al doilea, în anul 1424, în anul acesta, 1426, vrînd se ajute pre Dan al treile, domnul Valahiei, s-au gătit la războiu și au scris la Vladislav, craiul Poloniei, pentru ajutoriu, despre care ajutoriu așa scrie Cromer[1]: „Vladi-
573 slav, / în vremea aceaia, din boierii Russiei, carea iaste supt stăpînirea Poloniei spre ameazi, au trimis întru ajutoriu chesariului Sigismund împrotiva turcilor cinci mii de ostași călăreți, supt povățuirea lui Cobilénie Grimálie, prefectului din Sanoțén. Carii venind pînă la Brăila . . doao luni au remas acolo cu românii (moldovenii), carii și ei, din porunca craiului, după legătură, au fost de față, așteptînd pre chesariul mai îndelung de cum fusese terminul. Iară după ce au înțeles că nu va veni, împedecat fiind cu lucrurile Bohemiei, s-au înturnat cu tabăra, cu liniște, îndărăpt, precum s-au fost dus.“

Legătura, ca moldovenii se ajute pre unguri asupra turcilor, s-au fost făcut în anul 1412, precum poți vedea la anul acela. Drept aceaia vrînd Sigismund în anul de-acum se ajute pre Dan al treilea, domnul Valahiei, moldovenii nu s-au tras îndărăpt, tătuși Sigismund nu dirept au vrut se lucre cu dînșii în anul 1429, cum voiu arăta acolo.

[1] Martinus Cromerus, lib. 19, p. 292.

Anul 1427. Aci zice preavestitul Enghel[1]: „Sigismund s-au arătat la sfîrșitul anului 1426 în Ardeal și înaintea ernei au întrat în Valahia, de-unde, dînd commanda lui Ioann de Márot, s-au înturnat în Ardeal, de ernat . . . Ioann de Marot s-au folosit de vremea cea împrotivitoare turcilor, i-au fugărit din Valahia, au înfrînt pre boierii carii ținea cu Radul și întru atîta au curățit țeara de nemici, cît primăvara, / cînd au întrat Sigismund întrînsa, lezne au putut așeza în
574 scaun iarăș pre Dan[a].“ Pînă aci preavestitul Enghel, și nu reu, dară Anonymul românesc[2] destul de reu lucră, cînd scrie lucrurile ce se țîn de anul 1430, la anul de-acum, 1427, fiind încă Vlad sau Vladislav al treilea, almintrelea Dracula, fiiul lui Mircea celui dintîiu, pe vremea aceasta în șerbirea lui Ioann Paleolog, împăratului din Țarigrad.

Radul acesta, fratele lui Dan al treilea și fiiul lui Dan al doilea, carele iaste în rînd Radul al treilea, va veni iarăș înainte la anul 1430, cînd și pre el l-au omorît Dracula[a].

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 166. [2] Anonymus Valachicus in *Ms. Valachico*, cap. 44.

Anul 1428. În anul acesta Sigismund, craiul Ungariei, sumețindu-se în norocul ce au avut în Valahia, în anul trecut, iarăș s-au rădicat cu oaste asupra lui Amurat al doilea, împăratului turcesc, dară foarte s-au biruit în Serbia, la Golumbâț, precum mărturisesc istoricii ungurești[1], dinpreună cu Enghel[2].

[1] Thuroczius, f. 277 seq.; Petrus de Reva, f. 30; Timon, f. 60 et Podlusani, p. 179. [2] Ioann. Chr. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 118.

Anul 1429. Sigismund, craiul Ungariei, perzînd bătaia de la Golumbaț în anul trecut, cu rîvnă au rîvnit se-și întoarcă paguba prin stricarea beților moldoveni, ci nemica au isprăvit pentru pricina
575 carea așa o scrie Dlugoș[1]: „Vladislav, / craiul Poloniei, petrecînd Crăciunul din anul 1429, în Grodno din Litvania, prin obicinuitele locuri s-au dus în Luțco, pre Bobotează, se țînă adunare cu Sigismund chesariul și craiul Ungariei . . . . în zilele ce au urmat s-au ținut sfaturi. Sfatul chesariului și craiului Ungariei avea casă osebită, sfatul craiului Poloniei, altă casă, și sfatul lui Alexandru Vitold, povățuitoriului Litvaniei, a treia casă; și preste fieștecare sfat era mai mare prințul său, cercîndu-și folosul său. Chesariul Sigismund trimețînd niscari prelați și baroni la Vladislav, craiul Poloniei, l-au cercat pre el, « ca în vara viitoare, dinpreună să se rădice asupra

---

[a] În urma expediției din anul 1427, Dan al II-lea a fost repus în scaunul Țării Românești, unde rămîne netulburat pînă la moartea sa. De la această dată, Radu Praznaglava dispare.

[a] Radu al III-lea, cum îl socotește Șincai, și care, în istoriografia modernă românească, este consemnat sub numele de Radu Praznaglava, era fecior din flori al lui Mircea cel Bătrîn.

Moldovei, după tocmelele şi legăturile cele cu dînsul făcute şi cu jurămînt întărite mai nainte, care le şi arăta în original, şi măzălind pe prinţii eii, ţeara, după orînduiala întră dînşii făcută (adecă în anul 1412), se-o împartă ». Solii între mai multe pricini băga vină moldovenilor că ei cu domnii lor nimenui sînt credincioşi şi tuturor sînt protivnici, trăind numai cu furtul, că au cuprins locurile cele mai bune, fugărind pre lăcuitorii şi moştenii cei adeveraţi; şi că lui Sigismund în coantra turcilor n-au vrut a-i trimite ajutoriu. Cererei aceştiia s-au respuns prin craiul Vladislav : « Că nu iaste dirept a se scula asupra românilor, carii sînt creştini şi ascultători de craiul şi crăimea Poloniei, fără de vreo pricină, şi că ar fi cruzime vărvărească a împoncişa armele în inimile celor supuşi poruncilor, dintre carii, de şi trăesc vrunii cu furtul şi cu răpirea, dară aceasta nu se poate zice de toţi. Iară că n-au mers întru ajutoriu asupra turcilor, nu se pot vinătui. Pentrucă din porunca craiului, pre anul şi zioa făgăduită, s-au unit cu oastea cea crăiască
576 şi au mers pînă la Dunăre, de-unde mai după doao luni / au trebuit
să se întoarne; mai de vină iaste Sigismund, carele pre zioa pusă n-au venit, fiind lucrul lui[a]. » Aşa s-au respuns lui Sigismund, carele cu rîvnă aprinsă rîvnea împărţirea Moldovei, înaintea mai multor şi aleşi boieri moldoveneşti, carii au văzut şi acuma stătornicia şi credinţa craiului Vladislav şi alor săi; şi măcarcă vro cîteva zile s-au petrecut în sfada aceasta, neclătirea craiului Vladislav, tătuşi, au învins mai pre-urmă, şi craiul Sigismund au fost silit a se lăsa de pofta sa şi a urzi altele, cu mult mai primejdioase crăimei Poloniei.“

Mai nainte de a se întîmpla care le-am scris mai în sus, adecă în 5 fevruarie din anul de la plăsmuirea lumei 6957, care iaste de la Hs. 1429, au dat Alexandru cel dintîiu, domnul Moldovei, un hrisov prin care au întărit gimătatea satului Vicşani lui Ivaşco Dragomir, precum i se dăduse prin tată-său, Giurge Dragomir, după cum arată preavestitul Enghel [2].

[1] Ioannes Dlugossius in *Hist. Polonica*, lib. 11, ad ann. 1429. [2] Ioann. Christ. Engel in *Hist. Moldaviae*, p. 1, p. 75.

---

[a] Este vorba de expediţia lui Vladislav Iagello şi Alexandru cel Bun, din anul 1426.

Anul 1430. La anul în care au luat turcii Thessalonica de la veneţiani, adecă la anul 1430, despre Dan al treilea şi Vlad sau Vladislav, iarăş al treilea, almintrelea numit Dracula, domnii Valahiei, aşa scrie Duca [1] : „În vremea aceaia unul dintre fiii cei din ţiitori ai lui Mircea, voevodului Valahiei (de carii mulţi au avut, fiind foarte dat spre curvie), au eşit din Ţarigrad, unde lăcuise în curtea împăratului Ioann[a], în haine milităreşti, şi se însoţise cu mai mulţi feciori de români carii fusese în Ţarigrad şi totdeauna era gata a face resvrătiri.
577 Pre acesta ei l-au adus într-o cetate a Valahiei şi / la ei adunîndu-se
mai mulţi, mare oaste s-au rădicat, fiind neamul românesc plecat spre aceaia, ca să se scoale asupra prinţilor săi. Românilor le era atunci domn Dan, nepot de frate lui Mircea Vodă, iarăş din Dan născut . . . . (Vezi anul 1420[b].) Ci se ne înturnăm la Dracula, căci aşa se chiamă, fiind reu din fire. Acesta au învins pre Dan şi i-au tăiat capul, cuprinzînd ţeara părintelui său. Fapta aceasta nu o-au suferit Amurat, ci avînd la sine pre fratele lui Dan, l-au numit prinţ şi dîndu-i oşti, l-au trimis în Valahia. Dracula, bătîndu-se vitejeşte, au biruit pre asupritori, i-au fugărit şi, tăind pre fratele lui Dan, i-au stîns şi au cuprins ţeara.“ Pînă aci Duca; pagubă că nu numeşte pe fratele lui Dan al treilea, despre carele vezi anul 1425.

Vezi şi anul 1420.

Care le scriseiu din Duca, le aduce şi preavestitul Enghel [2], iară *Annalii besericei din Braşău* [3] zic : „În anul 1430, Sigismund, murind voevodul Dan, au întrat cu ardelenii în Valahia, să se bată cu nemicii“. Adaogă Turoţie [4] că puţin au isprăvit Sigismund cu întrarea aceasta, pentrucă Dracula au remas domn în Valahia.

Iarăş preavestitul Enghel [5] scrie despre Moldova zicînd : „În anul 1430 au murit Vitold, domnul Litvaniei şi al Podoliei; următoriul lui, Svidrigaîl, au vrut se ţină
578 / şi Podolia cu Litvania şi
drept aceaia s-au sculat cu războiu asupra leşilor. Ajutătoriu i-au fost Alexandru, domnul Moldovei. Alexandru se vede a se fi rădicat lîngă Svidrigail, una, că era de o lege cu el, alta, pentru bani, a treia, ca se moştenească de pururea Pocuţia.“

---

[a] Este vorba de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, care a domnit între 1425—1448.

[b] Şincai sare pasajul referitor la Dan al II-lea pentru că l-a reprodus, după sistemul său analistic, la anul 1420, cu toate că Ducas prezintă acest eveniment în cadrul descrierii luptelor pentru tron din Ţara Românească din anul 1430.

[1] Ducas in *Historia Byzantina*, cap. 29. [2] Ioann. Christianus Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 167. [3] *Annales templi Coronensis*. [4] Thuroczius, f. 231. [5] Idem Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 119.

Anul 1431. La anul trecut am arătat din Duca ce s-au întîmplat între Dan al treilea şi Vlad sau Vladislav iarăş al treilea, domnii Valahiei; aceaia încă s-au arătat, că Sigismund, craiul Ungariei, numai în zădar au fost trecut în Valahia împrotiva lui Dracula în numitul an; ci ori cum s-au purtat Dracula atunci, la anul deacum, preavestitul Enghel [1], din Víndec, carele tocma întru acelaş tîmp trăia, aşa scrie despre dînsul: „Cînd s-au dus craiul Sigismund întru începutul anului 1431 în Nirenberg (cetatea Germaniei), după cum scrie Vindec: „au mers la dînsul solie din Valahia, precum au murit voevodul Dan şi ţeara i-au trimis un viţel, după obiceiul eii, şi s-au rugat de craiul se le dea alt vodă". (La acestea înseamnă Enghel, zicînd:) „Purtătoriul viţelului au trebuit se fie însuş Vlad, carele vrea să se întărească în domnie şi prin craiul Ungariei". Deci iarăş scrie Vindec: „S-au socotit Sigismund, şi fiind lîngă dînsul mai de multă vreme fiiul lui Póngraţ celui înţelept, din îndemnul acestuia . . . pre Ioann Vlad l-au făcut domn în Valahia-cea-Mare şi cea-Mică, dăruindu-l cu stemmele sau ţimiriul cinului celui drăcesc, *ordinis draconis*..." (La care zice Enghel:) „Numele Dracula poate că
579 l-au căpătat Vlad / Vodă mai întîiu de la ţimiriul cinului celui drăcesc, care l-au purtat cu sine în Valahia, ci după aceaia s-au făcut vrednic de un nume ca acela, prin asprimea sa".

Eu încă nu mă împrotivesc întru aceasta preavestitului Enghel, pentrucă de-amăruntul cercînd lucrul la istoricii cei vechi, pre Vlad sau Vladislav al treilea mai nainte de anul 1431 nu-l aflu numit Dracula, fără numai la Duca, ci acesta încă mai tîrziu au scris cuvintele care le-am adus la anul trecut.

Despre faptele lui Alexandru celui dintîiu, domnului Moldovei, care numai pre scurt le-am atins la anul trecut, aşa scrie Dlugoş [2] la anul de-acum, de care se şi ţin: „Asemenea rană au primit şi de la români în vremea aceaia crăimea Poloniei. Pentrucă Alexandru, voevodul Moldovei, măcarcă era crăesc şi legat crăimei, şi-i era dăruite şi înscrise în féud, prin craiul Vladislav şi prin crăimea Poloniei, cetăţile Podoliei, adecă Ţecimul, Cmielóvul şi Neamţul cu ţinuturile sale, ca cu atîta se fie mai credincios, tătuşi s-au făcut nemulţemitoriu, stricat fiind prin darurile cele multe care i se trimetea prin Svidrigail, povăţuitoriul Litvaniei, şi cercînd voia şi plăcerea lui, pre carele îl ştiia a fi foarte iubitoriu de legea grecească, de carea se ţinea şi voevodul, cu toţi supuşii săi. Voevodul acesta stringîndu-şi toate oştile, pînă cînd bătea craiul Vladislav cetatea Lucico, nici se nădăia de una ca aceasta, au întrat în Podolia şi Russia, care era supuse crăimei poloneşti şi fără de milă au jăfuit ţinuturile Sniatinului, Haliciului şi al Cámeneцului, ducînd mari prăzi de oameni, de dobitoace şi de alte feliuri. Cît s-au auzit aceasta în oastea crăiască, îndată au trimis craiul pre Theodoríc Mihail de Musilo, pe fraţii de Buceáci cu alţi lăcuitori din Podolia şi Russia, carii au venit în Podolia cu mare grabă, şi aflînd oastea lui Alexandru Vodă împrăştiată la pradă, o-au lovit
580 fără de veste, o-au fugărit şi au luat îndărăpt toată prada. Pre mulţi au tăiat în fugă şi pre mai mulţi au prins. / Ci şi însuş Alexandru Vodă, carele scăpase cu fuga, din căirea carea o avea pentru greşala asupra craiului Vladislav şi a crăimei leşeşti, s-au bolnăvit şi nu îndelung au trăit după aceaia."

Aşişderea scriu Cromer [3], Miron logofătul [4] şi Striicovschi [5], dară eu mă mir de Striicovschi, căci scrie că fraţii de Buceaci au fost tătarii din Bugeac, cînd tătarii pe vremea aceasta încă nu cuprinsese Bessarabia, carea apoi s-au numit şi pînă astăzi se numeşte Bugeac.[a] Înse Alexandru Vodă tot nu s-au supus în anul de-acum leşilor, cum se va arăta la anul viitoriu.

[1] Ioannes Christ. Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 167. [2] Ioannes Dlugossius, lib. 11 ad ann. Chr. 1431. [3] Martinus Cromerus, lib. 20, p. 304. [4] Constans Miron in *Ms. Valachico*. [5] Strijkovski ad ann. 1431.

Anul 1432. La anul acesta aşa scrie preavestitul Enghel [1]: „În anul 1432, Theodor, prinţul din Ostrog, iarăş au dus întru ajutoriul lui Svidrigail tătari şi moldoveni, dară au perdut într-o bătae asupra craiului Vladislav 12 steaguri. Biruinţa aceasta a craiului au fost pricina de Alexandru iarăş i s-au supus[a]." Eu zic : de Alexandru cel dintîiu, domnul Moldovei, iarăş s-au împăcat cu Vladislav al doilea, craiul Poloniei, pentrucă nu ştiu a fi supunere, ci numai împăcare, cînd neştine nu pierde ce au avut mai nainte, fără numai nu se pofteşte de la dînsul ca se plătească pagubele care le-au făcut. Iară hrisovul craiului Vladislav Iaghello, care se aduce de Doghiel [2] şi iaste dat în anul 1433, aceasta, carea o ziseiu, chiar o arată; drept aceaia preavestitul Enghel nu trebuia se facă supus pre Alexandru, nici trebuia se mute anul hrisovului, pentrucă hrisovul s-au dat în anul în care au reposat Alexandru, iară cum că Alexandru n-au reposat în anul 1432, ci în anul 1433, voiu arăta la anul îndată următoriu.

---

[a] Bugeacul a fost luat de turci şi alipit raialei Cetatea-Albă în urma expediţiei sultanului Soliman, din anul 1538.

Cu mult mai reu s-au întîmplat ardelenilor în anul 1432, pentrucă Amurat al doilea iarăş au prădat Ţeara Bîrsei [3].

[1] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 119. [2] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601. [3] *Annales templi Coronensis* ad h.a; Sigler, f. 57; Timon, f. 61./

581 **Anul 1433.** Ca se descîlcesc cele de preavestitul Enghel încîlcite, la anul de-acum voiu aduce zisele avtorilor pre care el n-au vrut se-i urme din cuvînt în cuvînt, apoi îţi voiu spune şi judecata mea. Aşadară zice Dlugoş [1] : „În vara de-acum, în carea se făcea acestea (adecă în anul 1433), Alexandru, voevodul Moldovei, carele reu au respuns lui Vladislav, craiului Poloniei, pentru facerile de bine cele multe, ajutînd pre dujmanul lui, au murit, şi între doi feciori ai lui, între Elia şi Stefan, carii au fost născuţi din doao mumîni, mare pricină s-au stîrnit, care trebuie se domnească în locul tătîne-său. Ci fiind Elia cel mai mare şi de tată-său, încă

---

[a] Este adevărat că moldovenii care-i sprijineau pe lituanieni au fost înfrînţi. Că Alexandru cel Bun s-ar fi închinat polonilor nu se poate afirma, mai ales că voievodul moldovean moare la 1 ianuarie 1432. Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun şi urmaşul său la tron, este înfrînt, împreună cu lituanienii şi teutonii, la Kopostrzin la 30 noiembrie 1432. Abia în iunie 1433 se încheie la Suceava o înţelegere între Iliaş şi poloni, înţelegere prin care voievodul moldovean promitea credinţă şi ajutor regelui polon. Erorile de cronologie se datorează cronicarului polon Dlugosz, pe care Şincai îl urmează.

cînd trăia, numit următoriu, lezne au cuprins domnia Moldovei, şi lepădînd pe fratele său, Stefan, pre muma lui o-au înecat. Iară Stefan fugind de faţa fratelui său şi năzuind la munteni (adecă la Dracula)[a] , pre aceştea lezne i-au tras în partea sa, căci era foarte isteţ la fire; ci şi la împăratul turcesc au năzuit şi, dobîndind ajutoriu, s-au înturnat în Moldova. Carea înţelegîndu-o Elia, ş-au strins toată oastea şi au întîmpinat pre Stefan, nădăjduind că lezne îl va învinge, fiindcă numai streini avea cu sine. Dară fiindcă neamul românesc, carele se crede a fi prăsit din Italia şi a fi cuprins de la slavi pămînturile cele prea roditoare[b], iaste din firea sa isteţ la minte, socotind că Elia iaste nebunatec şi uşor la fire, ş-au întors inima de la dînsul spre Stefan, gîndind că el mai bine va ocîrmui ţeara. Întîmpinîndu-se aşadară îmbe oştile şi bătîndu-se mai toată zioa, Elia s-au părăsit de ai săi şi de-abea au scăpat cu fuga. Iară oastea lui Elia, luînd afară pre puţini, carii se temea de Stefan, toată s-au supus lui Stefan, puţini urmînd pre Elia, şi pre Stefan, ca pre un bărbat rescopt la fire şi înţelept, l-au priimit domn şi prinţip. Iară Elia temîndu-se ca nu cumva Stefan, pentru înecarea mîne-sa, se facă ceva mai aspru asupra lui, asupra muerei şi asupra pruncilor lui, cu muierea sa, cu pruncii săi, şi cu toată avuţia sa nu s-au oprit pînă în Polonia, la craiul Vladislav, carele atunci mergînd din Prizişóv în Nepolemîţă,
582 pe zioa Sîntului Martin cu prelaţii şi/ baronii săi acolo se sfătuia pentru trebile ţerei. Pre carele craiul Vladislav ca pre un spăimîntat din fugă l-au priimit şi cu multe daruri ca pre un mişel l-au mîngăiat. Au urmat îndată şi de la Stefan formoasă solie cu daruri la craiul Vladislav, cerînd ca se nu-l ţină nemic, şi fratelui său, lui Elia, se nu-i dea ajutoriu, căci iaste gata, după obiceiul mai marilor săi, se joare şi se fie ascultătoriu întru toate. Acestea cernîndu-se în sfatul ţerei, le-au plăcut ca pre Elia se-l ţină în Polonia, dîn-

---

[a] Ca şi mai înainte, pentru anii respectivi 1431—1436, în loc de Dracula trebuie înţeles Alexandru Aldea, cel care domneşte în acest răstimp în Ţara Românească. Vlad Dracul (Dracula, la Şincai) domneşte după această dată.

[b] La cronicarii poloni, începînd cu Dlugosz, formarea statului independent al Moldovei a avut loc prin înlăturarea slavilor. Această teorie inexactă îşi are obîrşia în dorinţa justificării politicii polone de cucerire, pentru că, în ceea ce priveşte pe slavii care au fost pe pămîntul Moldovei, aceştia au fost asimilaţi cu cîteva secole mai înainte de întemeierea statului moldovean de către populaţia românească

du-i oraşe şi sate spre vieţuirea cu cinste, şi de la Stefan se priimească jurămîntul de credinţă, ca cu atîta mai credincios şi mai ascultătoriu se facă pre Stefan. După ce au dat craiul lui Elia curţi, oraşe şi sate, după orînduiala sfatului, ca se poată trăi domneşte, Elia, lăsînd pre toţi ai săi, au fugit pre ascuns, dară din fugă l-au prins nobilul Ioann Cola şi l-au dus înapoi la craiu, carele drept aceaia, din sfatul consiliarilor săi, l-au dat lui Petru Şafranéţ, palatinului Sandomirului şi căpitanului Sirádiei, ca se-l ţină închis în Siradia. Şi s-au păzit şi ţinut în Siradia multă vreme, şi toate îi era slobode, afară de eşire. Acolo petrecea şi muerea lui cu pruncii. Care lucru întru atîta au tras pe Stefan în partea craiului şi a crăimei, cît toate poruncile le plinea cu mare sîrguinţă. Pentru aceaia, după scurt tîmp, oastea tătărească, carea vrea se treacă în Russia şi Podolia, nu numai o-au oprit, ci bătîndu-se cu tătarii, i-au şi învins. Afară de aceaia, Braţlávul din Podolia, carea cetate o cuprinsese rutenii, luîndu-l, l-au dat craiului Vladislav şi crăimei; carea cetate de-atunci s-au încredinţat prin craiul Vladislav lui Dersláv Vlostovschi se-o ţină. Căci măcarcă Elia Vodă avea muiere pre Maria, sora Sofiei, crăiesei Poloniei, tătuşi mai mult s-au preţuit lucrul de obşte decît cumnăţia."

Cromer zice : „În Nepolemiţa era craiul Vladislav, unde poroncise să se facă adunare de ţeară pe zioa S. Martin. Acolo au venit Elia, fiiul lui Alexandru, palatinului Moldovei celui reposat, fugărit din domnie prin fratele său cel mai tiner, Stefan, cerînd ajutoriul craiului şi făgăduindu-se că va fi credincios craiului, /
583 pruncilor lui şi crăimei. Sosit-au după dînsul şi solia fratelui său, Stefan, cu daruri strălucite. Urmînd pre craiul pînă în Lamcicia şi poftind ca mai bine se ţină craiul lîngă el decît lîngă fratele lui, care tuturor era neplăcut. Pentrucă va fi şi el, ca mai marii săi, supt clientela polonilor. Iară greşala şi pagubile care făcuse tatăl său în Podolia mai nainte de moarte se le iarte craiu. Avea Elia muiere pre sora Sofiei, ci socotindu-se lucrul, tuturor sfetnicilor le-au plăcut ca Stefan, pre carele îl iubea neamul, după ce va jura credinţă craiului şi crăimei, se ţină Moldova, şi ţinutul Sepenicului, cu Hoţímul, Ţeţíumul şi Hmelovia cu cădinţă vecinică se le dobîndească îndărăpt. Iară lui Elia, ca cu atîta mai tare să se ţină Stefan supt ascultare, de frica lui, i s-au dat prin craiul, moşii, în Polonia. Ci nendestulindu-se el cu acelea şi rîvnind domnia părintească, s-au dus îndărăpt din fugă, s-au ţinut supt pază de cinste, împreună cu muierea şi pruncii, iară Stefan, după tocmeală, au jurat înaintea solilor crăeşti în Suceava şi au făgăduit că va merge şi în Russia, cînd va avea poruncă, şi iarăş va jura. După aceaia preste puţin, ca se mulţămească craiului, au înfrînt pre tătari, de la năvălirea în ţinuturile leşeşti, şi Bratislavia cuprinzîndu-o, o-au dat iarăş craiului."

Miron logofătul [3] tocma aşa scrie, ca Dlugoş, numai cît adaogă că bătaia cea dintîiu s-au întîmplat la Lolómic, ci greşeşte cînd numeşte pre muierea lui Elia, Sofia, şi zice că au fost soră cu Vladislav Iaghello, pentrucă aceasta s-au chiemat Maria şi au fost soră cu Sofia, fata lui Andreiu, duxului Chioviei[a] şi a patra muiere a lui Vladislav Iaghello. Iară la sfîrşit zice : „Acest Alexandru Vodă au domnit 32 de ani şi 8 luni şi multe lucruri bune au făcut aici
584 în ţeară, / pentru care pre-urmă ţeara l-au zis Alexandru cel Mare".

Doghiel [4], încă acele hrisoave, sau, se zic mai bine, aceste extracturi ale hrisoavelor din anul 1433, aduce :

„În anul 1433 Vladislav, craiul Poloniei, iartă pe Alexandru, palatinul Moldovei, pentrucă au stricat pacea şi au făcut multe pagube."

„În anul 1433, hrisov în care se cuprinde omagiul cel de Elia, palatinul Moldovei, făcut craiului Vladislav şi crăimei Poloniei, în 3 iunie."

„În anul 1433, sfetnicii crăimei Poloniei întăresc legăturile care s-au făcut prin Mihail Buceaţchi, castellanul şi căpitanul din Haliţia, între craiul Vladislav, moştenii lui şi crăimea Poloniei, şi între Stefan, palatinul Moldovei, şi moştenii lui, dinpreună cu omagiul cel de însuş palatinul făcut craiului şi crăimei Poloniei."

„În anul 1433, Vladislav, craiul Poloniei, întăreşte pre Stefan palatinul în moştenirea Moldovei şi-i dăruieşte Ţerzónul, Hmielovul şi ţinuturile dintre Sniatin şi Sepín, care au marginile sale de la rîul Potocín pînă la Mare, rîul Nistrului. Dat în Lanţiţia, în 13 dechemvrie."

---

[a] Greşeala pe care o impută Şincai lui Ureche (Miron logofătul) în legătură cu Sofia se dovedeşte a fi o greşeală a copistului pe care l-a consultat Şincai, pentru că în ediţiile ştiinţifice moderne Sofia este regina Poloniei : „Petru care lucru, măcarcă Iliiaşu Vodă au fost ţiind o sor a crăiasii, a Zofiei..." în ediţia a II-a a *Cronicilor*, scoasă de Kogălniceanu, la subsol, este reprodus şi textul greşit, în care Sofia apare ca soţia lui Iliaş.

Toate cîte le aduseiu aci, iară mai vîrtos hrisoavele de la Doghiel, sînt mărturii nemişcate. Cum poate dară scrie preavestitul Enghel [5] aşa :

„Elia n-au putut cu linişte domni un an întreg singur; un an şi noao luni s-au războit cu Stefan şi au domnit împreună cu dînsul opt ani, adecă au domnit preste tot ca la unsprăzece ani, de la 1433—1444.

Alexandru au lăsat după sine, afară de vro cîţva prunci din ţiitori, doi feciori din doao legiuite mueri, adecă pre Elia şi pre Stefan. Elia au trebuit se nu fie aşa de harnic de a domni, ca Stefan, al căruia hrisov din 9 noembrie 1433 sau 6941 încă custă, prin care au dăruit boieriului Danco satul Frătăúţ. Au şi cercat Stefan, încă în anul 1432, bunăvoinţa leşilor, prin jurămîntul ce
585 l-au / făcut în Suceava. Ci Elia era carele trebuia se domnească, după vrerea tătîne-său, şi muierea lui era soră cu crăiasa din Polonia, pentru aceaia prin poloni încă s-au cunoscut domn Moldovei. De Doghiel se aduce un hrisov, din 3 iunie 1433, în care se cuprinde omagiul lui, cel şi de Iaghello priimit. Ci mâşteha lui, Ringala, sora lui Iaghello, s-au nevoit se ţină o parte a Moldovei pentru Stefan, fiiul său. Elia pentru aceaia o-au înecat. Fiiul eii, Stefan, s-au depărtat în Turcia şi au adus ajutoriu turcesc (după Peissonel şi Miron, numai muntenesc, de la Dracula) cu sine ş.c."

În trei punturi greşeşte aci preavestitul Enghel : întîiu, că se împrotiveşte şie însuş, căci pune moarte lui Alexandru celui dintîiu la anul trecut, şi tătuşi pre Elia, carele îndată, necurmat, au urmat tătîne-său, în anul acesta îl zice a fi început întîiaş dată a domni, ci aceasta o face numai ca se-şi arete arama asupra lui Doghiel, carele n-au scris alta fără numai ce au găsit în arhiv; a doaoa, că pre Ringala o face mumă lui Stefan al treilea, despre carea vezi ce am scris la anul 1421; [a treia, că numai din mintea sa zice că Stefan III au năzuit la turci şi tace pe munteni, sau nu-i bagă în vreo samă]. Ci tu ţine acelea, care le zic mărturiile mai sus aduse, şi nu te mira de încîlcelele preavestitului Enghel, căci omul carele se apucă de multe [ca şi el] lezne poate greşi.[a]

[1] Dlugossius, lib. 11 ad ann. 1433. [2] Cromerus, lib. 20, p. 310. [3] Constans Miron in *Chronico* ms. *Valachico*. [4] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601. [5] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 122.

Anul 1434. Stefan al treilea[b], domnul Moldovei, precum se vede la Doghiel [1], în anul de-acum, prin un hrisov mărturisind că el în anul trecut au jurat credinţă craiului leşesc înaintea lui Mihail Buceaţchi, au trimis oamenii săi cu dînsul, pre carii aşteptîndu-i Vladislav II sau Iaghello, precum scrie Miron logofătul [2], la tîrgşorul Gródec, nu departe de Liov, au mas supt cort, ca se asculte privighitorile, şi fiind primăvara aceaia răcoroasă, au răcit noaptea şi au căzut în friguri cu lungoare, din care nu s-au mai tămăduit, ci au murit în luna lui maiu, întru al căruia loc au urmat fiiul lui cel mai mare, Vladislav III, carele după aceaia s-au făcut /
586 craiu Ungariei, şi au perit la Varna în anul 1444. La încoronarea lui Vladislav III, precum scrie Stricovschi [3], au fost de faţă şi solii lui Stefan III[c].

[1] Mathias Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*. [3] Strijkovski, lib. 16, § 1.

Anul 1435. „După coronarea sa, Vladislav, craiul leşesc, zice Miron logofătul [1], în anul 1435, s-au pogorit la Sirád pentru seimul

---

[a] Şincai reproduce „regestele" lui Dogiel pentru a demonstra netrăinicia celor spuse de Engel, cît şi inconsecvenţa istoricului german. Cu această ocazie, ne demonstrează încrederea în documente, pe care o are Şincai, cu toate că, aşa cum s-a constatat mai tîrziu, cu ocazia descoperirii şi publicării documentelor în legătură cu această perioadă, primul „regest" reprodus de Şincai este infirmat, pentru că în 1433 Alexandru cel Bun nu mai domnea. Inconsecvenţa lui Engel, care pune moartea lui Alexandru cel Bun la 1432, ceva mai înainte, ca după aceea să o fixeze în anul 1433, este evidentă.

[b] Aşa cum am mai arătat, cronologia şi succesiunea domnilor Moldovei, aşa cum a stabilit-o Şincai, nu a fost confirmată în întregime de istoriografia noastră modernă. Ştefan al III-lea este de fapt Ştefan al II-lea.

[c] Ştirile pe care le aduce Şincai din aceeaşi cronică a lui Miron logofătul sînt completări la cronica lui Ureche, pe care le-a făcut Nicolae Costin (Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 142—143).

(adunarea ţerei); iară o samă de boieri leşeşti, prietenii lui Iliaş Vodă, au poftit pe craiu se sloboadă de la opreală pre Iliaş, ci craiul n-au voit, căci agiunsese Stefan Vodă cu solii săi şi la acest craiu.[a] Iară curînd după aceaia, cu ştirea starostelui Siradului, ori, cum scriu unii, din nepaza străjarilor ce era păzitori lui Iliaş, au scăpat din cetate Iliaş şi au întrat în ţeară, de au turburat o parte asupra lui Stefan Vodă; ci eşind Stefan înainte la Podrága, iarăş nenorocirea lui Iliaş Vodă au fost, căci şi acolo au remas învins."

Aşişderea scriu Dlugoş[2] şi Cromer[3], iară Miron adaogă că tot întru acesta an s-au bătut şi la Pipereşti şi iarăş au perdut Elia, dară eu nu poci crede, pentrucă se găseşte la Doghiel[4] extractul acesta:

„În anul 1435 palatinul Elia mărturiseşte că s-au împăcat cu fratele său, Stefan, şi dimpreună cu el făgăduiaşte credinţă lui Vladislav, craiului Poloniei."

Tot acolo alt extract sună aşa:

„Omagiul palatinului Elia, care l-au făcut craiului şi crăimei Poloniei."

Din care extracturi eu închid că la Pipereşti bătaia între dînşii au fost dubiă şi pentru aceaia s-au împăcat şi s-au făcut împărţirea Moldovei, carea o voiu spune la anul viitoriu[b].

La anul acesta, despre Dracula sau Vlad sau Vladislav III,
587 domnul Ţerei Munteneşti, aşa scrie Duca[5]: „Dracula, / voevodul Valahiei, trecînd şi preste Mare, au mers la împăratul Amurat în Prusa şi, închinîndu-se, au mărturisit că-i iaste supus şi l-au încredinţat că-i va îngădui se treacă prin Valahia, oricînd va vrea se meargă asupra Ungariei, şi-l va povăţui pînă la otarele Germaniei şi Russiei. De atîtea făgăduinţe pornit fiind Amurat, l-au pus cu sine la masă, şi cinstindu-l şi pre el şi pre soţiile lui, carii era mai mulţi de trei sute, cu multe daruri, preteneşte i-au slobozit."

---

[a] Avem de-a face iarăşi cu un adaos al lui Nicolae Costin.

[b] Ştirea din Ureche în legătură cu victoria lui Ştefan de la Pipereşti (Chipereşti) n-a fost contestată de istoriografia noastră modernă. Împăcarea dintre cei doi se datorează însă boierimii, care vedea în luptele nesfîrşite dintre cei doi fraţi prilej pentru adîncirea luptei de clasă, deci periclitarea drepturilor lor feudale.

La care cuvinte zice Stritter[6]: „Cum că Amurat s-au bătut cu Caramanul în anul 1435, arată tîlcuitoriul în margine, iară cum că cele ce s-au zis aci despre Dracula, s-au întîmplat cu puţin mai nainte de rezboiul acesta, zice Duca".

Hrisovul de la Cornides[7] arată că împăratul Sigismund, a doaoa zi după serbătoarea S. Grigorie Diálogului, în anul de-acum, din Poşon, au întărit toate privileghioanele sasilor din Ardeal, înfruntînd de faţă pre voivodul Ardealului, Ladislav Ciachin, căci le-au vătămat.

Evghenie IV, papa de la Roma, încă au scris în anul 1435, în luna lui martie, din Florenţia, lui Grigorie, mitropolitului Moldovei, o epistolă, al căriia extract aşa sună la Aloisie Gverra[8]:

„Grigorie, arhiepiscopul Moldovei, priimindu-se cu toată cinstea de patriarhul Evghenie, i-au făgăduit de faţă că va ţinea deplin toate obiceiurile Besericei Romei. Atunci Evghenie au dobîndit mare nădejde că se vor putea aduce toţi cei de legea grecească, carii era supt stăpînirea arhiepiscopului, ca se mărturisească aceaiaş credinţă. Drept aceaia aceaiaş mărturisire se-o poftească Grigorie de la ai săi în cît iaste şi pentru purcederea Duhului Sînt şi pentru vîlfa Besericei Romei ş.c."

Din carea epistolă poţi culege că mitropolitul Damian, carele s-au iscălit în soborul de la Florenţia, au urmat lui Grigorie. Epistola aceasta se aduce şi de Rainald[9] şi de Lecvien[10].

[1] Constans Miron logotheta in ms. *Chronico Valachico*. [2] Dlugossius, lib. 12 ad ann. 1435. [3] Cromerus, lib. 21, p. 316. [4] Dogiel, tom. 1, p. 601. [5] Ducas, p. 114. [6] Stritterus, *Valachicorum*, § 25. [7] Daniel Cornides, *Dipl.*, tom. III, p. 18. [8] Aloysius
588 Gverra in *Epitome Const./Pontif.*, tom. 2, p. 531. [9] Raynaldus ad ann. 1436, nro 27. [10] Lequien in *Oriente christiano*, tom 1, p. 1251.

Anul 1436. La anul acesta aşa scrie Cromer[1] despre Moldova: „Deci sfada dintre doi fraţi moldoveni o-au aşezat craiul Vladislav III atunci prin soli, aşa împărţind ţeara între dînşii[a], ca partea de gios, de lîngă mare, carea se chiamă Bessarabia, unde sînt cetățile Bialogradul și Chilia, se fie a lui Stefan; iară cea de sus, adecă cea de către apus și mai vecină de ruși cu Suceava, cetatea cea mai de frunte, se fie a lui Elia, și Elia fără de zăbavă au venit la Liov și împreună cu boierii săi au jurat craiului, carele era de față, îmbrăcat în haine crăești, că va remînea credincios supt clientela lui și supt a următorilor lui, iară jurînd, steagul l-au plecat la picioarele craiului, după obiceiu. Făgăduit-au și ajutoriu craiului în coantra tuturor nemicilor. După carea faptă, rădicîndu-l craiul l-au sărutat, iară boierilor lui le-au întins dreapta se o sărute și au poftit ca se-i dea Elia în fieștecare an în loc de tribut (haraci) 100 de cai, atîtea pînze de mătasă ce se chiamă cámhe, sau cum vreau alții 400 de camhe, 400 de boi, 200 de carre de morón, de carii mulți aduce Dunărea; măcarcă unii zic că boii și peștii numai de cinste i-au dat craiului de-acea dată. Iară ținutul Sepenicului și diplomatul părintesc, prin care s-au dăruit acela lui Stefan, l-au poftit îndărăpt, pentru pagubele care le-au fost făcut Alexandru, tatăl lui, în prefectúrile [a] din Colomea și Sniatin; măcarcă am aflat că în anul acela, în care au perit craiul Vladislav (III, la Varna) s-au dat cetățile ținutului acestuia, prin Maria, muierea lui Elia, și prin părcălabul din Hotin, lui Ioann din Țizóv, castellanului Cracoviei, și lui Petru Odrovanz, palatinului Russiei. Deci cetatea Haliției o-au dat craiul lui Elía pînă cînd va trăi, pentru ale căruia rugăciuni au pus craiul arhiepiscop Liovului pre Ioann Odrovanz ș.c. Stefan încă aráta prin solii săi, pre care îi trimisese la craiul cu multe daruri, că și el vrea se facă asemenea jurămînt craiului și aducea vredniciile sale cele multe. Ci nu știu pentru ce n-au jurat mai nainte Stefan, doară că jurase lui Elia, fratelui său, în Bialógrad. Dară după patru ani au jurat și Stefan și Elia, fieștecare cu divanul său, aceluiaș craiu."

---

[a] Împărţirea Moldovei între Iliaş şi Ştefan s-a făcut în anul 1435, şi nu în anul 1436.

589 Așișderea scriu Dlugoș [2] și Miron logofătul [3]. / Doghiel [4] încă aduce extractul acesta: „În anul 1436 consiliarii Moldovei, omagiul palatinului său, Elia, care l-au făcut craiului Vladislav și crăimei în

---

[a] Prefectura este egală, în cazul de față, cu ținutul, și apariția acestui termen care desemna o instituție română se explică prin tendința clasicizantă a istoricilor și gînditorilor din Renaștere.

Liov, îl întăresc și făgăduesc ajutoriu în coantra tuturor nemicilor. Cu treizeci și cinci de peceți."

Despre Țeara Românească, așa scrie Duca [5] la anul de-acum: „Venind vara, Amurat au mers asupra Ungariei și, trecînd Dunărea, la Nicopoiu, l-au întîmpinat Dracula, carele cu bucurie i-au dat binețe, și împreunîndu-și oastea, carea o avea cu sine, s-au făcut povățuitoriu lui Amurat; și povățuindu-l cale de patru zile, în Ungaria, toate le-au aflat deșerte. Pentrucă înțelegînd ungurii despre venirea lui Amurat, pre oameni din satele și din orașele cele mai mici îi purtase în cetăți; drept aceaia, mergînd turcii pînă la Sibiiu, care e dintră cetățile cele mai de frunte ale Ungariei, n-au cutezat a-l bate, căci văzînd cetățenii pre turci, cu mînie au eșit și pre mulți i-au tăiat. Drept aceaia turcii s-au înturnat, povățuindu-i tot Dracula, de carele se temea Amurat, ca se nu îmble cu înșălăciune, și sosind la Dunăre, iarăș o-au trecut."[a]

Despre războiul acesta al lui Amurat scrie și Leunclavie [6] dinpreună cu Ismail Bulliald [7], pre carii îi poți vedea.

Împăratul Sigismund și craiul Ungariei încă acest diplomat au dat în partea episcopului celui lătinesc din Ardeal [8]:

„Sigismund, din mila lui Dumnezeu împăratul romanilor, pururea avgust și craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației, ș.c., credincioșilor noștri tuturor și fieștecăruia, baronilor, nemișilor și tuturor oamenilor, de orice stat sau treaptă sînt, carii sînt detori a da dișmă episcopului Ardealului, în măcar care comitat, sînătate și grația! Grea jalbă am priimit, carea s-au dat mărimei noastre, în partea cinstitului în Hs. părintelui, domnului Gheorghie, 590 episcopului numitei Beserici a Ardealului, și cuprinde / în sine că sînt unii dintre voi, carii depărtîndu-se de frica lui Dumnezeu, dișmele din roduri și din tot feliul de bucate, care s-au obicinuit a se plăti cu bani gata numitului domnului episcop despre partea voastră și din satele și bunurile voastre, nu i le plătiți lui sau dișmașilor lui după orice cereri și încă și afurisanii, de care cu cerbice tare nici samă nu băgați, nici cu cei mai mari și noi bani ai noștri, ce se bat în crăimea noastră a Ungariei, nici cu alţi bani ai noştri, ce se chiamă cvartlíng, ca se facă atîta, cît fac banii noştri cei mai mari, după ţinerea decretului nostru.... care lucru se face spre neplăcerea noastră, spre perderea sufletelor celor ce nu plătesc şi spre mare pagubă a numitului domnului episcop.... Dat în Praga, în zioa după serbătoarea Sîntului Egídie, în anul D. 1436.“

---

[a] În anul 1436 are loc o incursiune turcească de pradă în Țara Românească. Vlad Dracul îi însoțește pe turci într-o campanie purtată în sudul Transilvaniei, dar această campanie n-a avut loc în anul 1438.

Prin diplomatul acesta, ca dişmele să se plătească cu bani gata episcopului Gheorghie Lépeş, aceaia s-au agonisit, de proştii, carii nu avea bani, s-au rescolit asupra nemişilor din Ardeal, cum se va arăta la anul îndată următoriu.[a]

[1] Cromerus, lib. 21, p. 317. [2] Dlugossius, lib. 12 ad annum Chr. 1436. [3] Constans Miron in *Chronico Valachico* ms. [4] Dogiel in *Cod. dipl.*, tom. 1, p. 601. [5] Ducas in *Hist. Byzantina*, cap. 30. [6] Leunclavius, lib. 14. [7] Ismael Bullialdus in *Notis* ad Ducam. [8] Antonius Szeredai, *De eppis Transylvaniae*, p. 149.

Anul 1437. Stoarcerea banilor, cea prin Gheorghie Lepeş, episcopul Ardealului, făcută de la proşti pentru dişme sau zeciueli, cum s-au arătat la anul trecut, mai multe rele au pricinuit în Ardeal, de care pînă astăzi nu sîntem mîntuiţi. Pentrucă proştii cei de supt zeciuială ş-au ales mai întîiu povăţuitoriu pre Antonie Chiş [1], apoi, după perirea acestuia pre oarecare Martin, şi s-au sculat asupra boierilor, carii îi silea se plătească cu bani dişmele; ci nobilii sau boierii s-au rădicat cu droaia în coantra proştilor şi tăind pre povăţuitorii lor, 591 pe proştii i-au însemnat la buze, la nas şi la urechi, apoi i-au / slobozit[b] pre-acasă [2]. Supărîndu-se nobilii din Ardeal, pentru dese rescoalele proştilor, tot întru acesta an s-au adunat în Căpîlna şi chiemînd pre sasii şi pre secuii din Ardeal, această unire o-au făcut între sine, asupra proştilor, precum arată Cornides [3] şi Vagner [4]:

„Noi, Loránd Lepeş de Varáşchezi, viţe-voivodul Ardealului, cunoaştem prin acestea înaintea tuturor, şi celor de-acum şi celor viitori, că adunîndu-ne noi în oraşul Căpîlna, a doaoa zi după Înălţarea Sîntei Cruci, cu măriţii Mihail Iacci de Cúşal şi cu Henríc de Tamáşi, comitii secuilor, dinpreună cu toţi nobilii, cu sasii din şepte şi doao Scaune săseşti şi a Bistriţei şi cu lăcuitorii tuturor Scaunelor secueneşti, şi stringîndu-ne ca se îndreptăm cauzile cele grele ale părţilor acestora, între numiţii : nobili, sasi şi secui, această frăţească unire o-am orînduit, şi atingînd toţi semnul crucei Domnului, au jurat că pururea vor ţinea acestea : adecă că Sîntei Coroni şi preaputernicului prinţ domnului domnului Sigismund, împăratului romanilor şi craiului Ungariei, Bohemiei, Dalmaţiei, Croaţiei ş.c., domnului nostru celui firesc şi prea înfricoşat, pururea îi vor fi credincioşi şi vor sta împrotiva tuturor vrăşmaşilor, măcar de ce treaptă vor fi, carii se vor rădica asupra crăimei aceştiia, şi au jurat că nu se vor despărţi de la olaltă în apărarea ţerii aceştiia, ci supt condiţia aceasta, ca atunci, cînd prea puternicul prinţul şi domnul domnul nostru, Sigismund, din mila lui Dumnezeu împăratul romanilor şi craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmaţiei, Croaţiei ş.c. ar vrea se facă ceva împrotiva vrunei dintru aceste trei părţi, adecă dintre nobili, sasi şi secui, celealalte doao părţi, nu almintrelea, ci îngenunchind să se nevoiască a căpăta graţiă şi milă la a treia, nici într-alt typ se îndrăznească a-i ajuta. Afară de aceasta au orînduit ca, atunci cînd ar vroi vruna dintre numitele părţi să se tăbărească, aceasta se-o facă în tîmp de vară, şi bătrînii satului celui mai de aproape se fie 592 detori a da zăhărea celor / tăbăriţi, nu cu mai mare preţ, fără numai ca la săteni şi tăbăriţii încă se nu se tragă de la plată; iară oricine va îndrăzni a vinde mai scump, prin judecătoriul său se nu se pedepsească almintrelea, fără numai cu perderea capului. Au mai orînduit ca iarna se poată descăleca în cetăţi, oraşe şi sate şi se li se dea sălaş, ci supt condiţia aceasta, ca fieştecare nobil, sas sau secuiu, de orice treaptă va fi, gazdei sale se nu-i facă vreo pagubă. Iară carele va îndrăzni a păgubi pre sălăşluitoriul său, pre acela judecătoriul cu povăţuitoriul oştilor se-l pedepsească după legi, cu moarte sau cum îi va fi vina. Iară de va fugi şerbul sau ostaşul oarecărui nobil, sas sau secuiu, domnul aceluia va trebui se joare că n-au fugit din sfatul şi voia lui, apoi jurînd îşi poate face destul din bunurile celui fugit. Preste aceasta, scoată carte de la povăţuitoriul oş-

---

[a] Este vorba de răscoala ţărănească din anul 1437, cunoscută sub numele de răscoala de la Bobîlna.

[b] Şincai rezumă evenimentele petrecute în timpul răscoalei de la Bobîlna. După cum se ştie, la început ţăranii au fost aceia care i-au înfrînt pe nobili, şi numai după ce tabăra ţăranilor a fost desorganizată prin atragerea micii nobilimi de partea marilor feudali, şi prin alianţa cu patriciatul săsesc şi fruntaşii secuilor, a putut fi înăbuşită răscoala şi au putut fi impuse ţăranilor condiţii mai grele decît cele avute pînă în anul 1437.

tilor, că iaste șters din registrul ostașilor, și după aceaia pre cel fugit îl pedepsească după vina lui, unde va mai voi. Au mai orînduit, tare să se țină, ca, de se va întîmpla vro împrotivire sau jăfuire între nobili, sasi și secui, și o parte va chiema pre alta întru ajutoriu, partea chiematǎ se fie detoare a porni a doaoa zi și a călători trei miluri în toată zioa pînă va sosi unde iaste chiemată, iară carea parte nu va priimi aceasta să se pedepsească cu moarte și nu cu altă gloabă. Aceasta încă legiuit o-au orînduit și supt tare jurămînt o-au așezat, ca lăsînd toată pizma și sfada, măcar de ce feliu au fost între cinstitul în Hs. părintele și domnul domnul Gheorghie Lepeș, episcopul Ardealului, capitulul besericei lui și între nobili, sasi și secui, acelea cu totul să se șteargă și stingă, nici se îndrăznească vruna dintră numitele părți, de-aci înainte, a mai înoi pizma și sfada, iară carea parte le-ar înoi, aceaia să se țină călcătoare de jurămînt și celealalte părți se nu cutează a-o ajuta. Iară de va avea vro parte pîră cu altă parte, pîrîșul de sus se cerce cu lege pe pîrîșul de gios înaintea judecătoriului lui și acesta se fie detoriu, fără zăbavă, a-i face direptate. Iară părțile mai sus numitei uniri frățești, adecă nobilii, sasii și secuii, cu umilință s-au rugat de noi, ca cărțile acestea, pentru tărimea și vecinica bunăstarea lor, se le întărim cu
593 pecetea noastră. Dat în/ zioa și terminul mai sus însemnat, în anul Domnului 1437[a] ."

Din hrisovul acesta poți vedea că osebirea, carea iaste acuma între neamurile din Ardeal, nu se cuprinde întrînsul; pentrucă în anul acesta, ungurii și românii nu se osebea de la olaltă, fără numai de la sasi și de la secui, ca de la niște neamuri, ce nu era în treapta nobililor, cum era ungurii și românii, între carii nu s-au socotit proștii, cei ce era din toate neamurile. Drept aceaia s-au și numit numai nobilii cu sasii și secuii cei slobozi, adecă cu aceia care lăcuia în scaune, iară nu cu ungurii sau cu românii cei proști[b]. Așadară reu

---

[a] Această înțelegere, care are loc între nobili la Căpîlna, în anul 1437, a fost înnoită la 2 februarie 1438, după o nouă adunare a nobililor și a fruntașilor sași și secui. Această uniune frățească *(fraterna unio)*, cum au numit-o autorii ei, este cunoscută în istorie sub numele de *Unio trium nationum*.

[b] Șincai, prin demonstrația sa, încearcă să acrediteze ideea că *Unio trium nationum* a avut numai un caracter de clasă, în sensul că această înțelegere a avut loc numai între nobili. Acest punct de vederea exprimat de Șincai avea ca scop să demonstreze că românii au fost egali în drepturi cu

au lucrat Ioann Chemeni, cînd în *Aprobatele* Ardealului au despărțit pre români de cătră unguri și cu atîta au lucrat mai reu, cu cît se știe mai chiar că Micúla, din carele au fost el prăsit, au fost diaoș român, cum s-au arătat la anii trecuți. Vezi și anul 1399.

Sigismund, împăratul și craiul Ungariei ș.c, încă în anul acesta, 1437, în 8 sau 9 dechemvrie au reposat, după ce au viețuit 70 de ani și au domnit în Ungaria și Ardeal 51 de ani. Mai nainte de a muri au chiemat la sine pre mai marii țerei, și pre Albért din Casa Avstriei, carele avea muiere pre Elisaveta, fata lui, l-au comîndat următoriu șie, precum l-au și priimit ungurii craiu șie, și l-au încoronat întîia zi a lui ianuarie, din anul 1438 [5].

Despre Damian, mitropolitul Moldovei, așa scrie Lecvien[6] : „În soborul de la Florenția au fost de față și s-au iscălit : Damian, mitropolitul Moldovlahiei, avînd locul mitropolitului din Sevástia. Ci și în soborul care se zice a fi fost ținut în beserica s. Sofiei, pre la anul 1440, au ținut locul lui Damian, mitropolitului Moldovlahiei, Macarie, mitropolitul Nicomediei, precum scrie Allátie [7]. Almintrelea cu doi ani mai nainte de soborul din Florenția, lui Damian îi poruncise împăratul Ioann Paleologul, cînd s-au înturnat din Țarigrad, unde mersese, ca se stea tare pentru unire, în soborul care era să se țină în Italia; ba, ce e mai mult, carte încă i-au trimis și lui și prințului Moldovei, pentru lucrul acesta. Drept aceaia Damian, peste un an, iarăș s-au înturnat în Țarigrad, ducînd cu sine pre un protopop."

594 Pagubă că nu scrie Syrópul[8], din carele le-au scris/ acestea Lecvien, la care prinț al Moldovei au scris împăratul Ioann, la Stefan III sau la Elia I, căci Moldova pe vremea aceasta era împărțită între dînșii. Eu tătuși gîndesc că la Elia au scris, pentrucă

---

celelalte populații ale Transilvaniei, deci să susțină pe baze istorice, drepturile politice pe care le revendicau românii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Că *Unio trium nationum* a avut un caracter de clasă nu se poate tăgădui, și este meritul lui Șincai de a fi subliniat acest caracter al ei, însă trebuie arătat că rolul nefast pe care l-a jucat ea în viața social-politică a Transilvaniei s-a răsfrînt în mod negativ îndeosebi asupra românilor din Transilvania. Cu toate că românii formau majoritatea populației transilvane , ei au fost excluși de la viața politică, și exploatării de clasă i s-a adăugat și asuprirea națională.

scaunul mitropoliei atunci era în Suceava și Suceava era supt Elia, despre carele așa vorbește extractul de la Doghiel[9]:

„În anul 1437, hrisov prin care se dă îndărăpt craiului Vladislav și crăimei Poloniei Ţeara Sepenicului cu cetățile și orașele Hóțim, Cénin și Cmielóv prin Elia, palatinul Moldovei, pentru pagubele care le-au făcut tată-său, Alexandru, în ținuturile Colomiei și al Sniatínului, cu legătură că va înturna și hrisoavele crailor, prin care s-au fost dăruit țeara aceaia tătîne-său."

[1] Fasching, *Novae Daciae*, part. 3, p. 131. [2] *Annales templi Coronensis* ad h. a.; Thuroczius, f. 235 seq.; Bonfinius, f. 401 seqq.; Haner, *Reg. Hung.*, period. 13, § 286 seq. [3] Daniel Cornides, mss. *Dipl.*, tom. 2, p. 125. [4] Carolus Vagner in *Dipl.* ms. [5] Thuroczius, f. 237; Bonfinius, f. 406; Pistorius, f. 768; Sigler, f. 57; Timon, f. 61. [6] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1253. [7] Leo Allatius, add. ad librum de *Cons.*, p. 1387. [8] Syropulus, sect. 3, *Hist. concilii Florentini*, cap. 18. [9] Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601.

Anul 1438. Despre întîmplările din Ardeal așa scriu *Annalii besericei Brașăului*[1]: „În anul 1438 împăratul Amurat II, după ce au perdut zece mii de ostași la Bălgradul din Serbia, cu rușine au lăsat cetatea după șepte luni și, înturnîndu-se, au trimis pre Mezít, povățuitoriul Evropei, se năvălească în Ardeal și se i-l supună lui. Mezit drept aceaia au prădat Şébeșul și prea mulți oameni au dus robi prin ținutul Brașăului, arzind satele de prin pregiur și oștezele[a]".

Așișderea scrie Sigler[2], adăogînd și aceaia, că Ţeara Muntenească încă n-au remas neprădată și poate fi. Pentrucă ce ar fi căutat almintrelea Dracula sau Vladislav III la Amurat II, despre carii așa scrie Duca[3]: „În vremea aceaia Dracula încă s-au dus se curtenească lui Amurat, pre carele l-au prins Amurat și legat trimețîndu-l în
595 Callípoiu, l-au închis în turn. Lui Dracula / îi arunca că au vrut se vîndă pre Amurat, cînd l-au fost povățuit în Ungaria, și alte vini încă-i băga, care toate le iscodea Faduláh. Iară remînînd mai multe zile Dracula la închisoare, au poftit de la dînsul se-și dea amîndoi feciorii chizeși, pre carii, în tînără vîrstă, chiemîndu-i la sine, i-au și dat. Pre aceia împărat Amurat i-au trimis în Nimféiu,

---

[a] În anul 1438 expediția turcească în Transilvania a fost condusă de sultanul însuși; Mezid-beg pustiește Transilvania în anul 1442.

orașul din Asia, și au poruncit se-i țină supt bună pază. Iară pre Dracula, după ce au jurat că de-aci înainte va remînea credincios, l-au slobozit în Valahia[a]."

[1] *Annales templi Coronensis* ad h. an. [2] Sigler, f. 57. [3] Ducas in *Historia Byzantina*, cap. 30.

Anul 1439. Despre Moldova așa scrie Miron logofătul[1] la anul de-acum: „La anul 6947, prădat-au tătarii țeara pînă la Botoșeni, ars-au și tîrgul Botoșeni. Iară la anul după această pradă, la dechemvrie, au prădat Ţeara-de-Gios, ars-au Bărladul și Vasluiul."

Ignatie de Luca[2] încă scrie: „Limba românească iaste o amestecătură din lătinie, italienie și ungurie. Pînă la anul 1439, cînd Damian, mitropolitul Moldovei, s-au iscălit soborului din Florenția, românii s-au folosit cu limba lătinească, ci următoriu lui Damian, fiind mare împrotivitoriu unirei cu Beserica Romei, au băgat literele slavinilor." De-unde are acestea Ignatie de Luca, el nu însemnă, ci eu am arătat, la anii trecuți, cumcă românii mai nainte s-au făcut creștini, decît bulgarii și ceialalți slavini, și că episcopii românilor în soboarele cele dintîiu numai lătinește s-au iscălit; așadară adeverat scrie Ignatie de Luca.

Tot întru acesta an, s-au iscălit soborului din Florenția și Ignatie, mitropolitul Trinovului, cu Calíst, mitropolitul Drăștiorului, precum arată Lecvien[3].

Albert, craiul Ungariei și al romanilor, vreau a zice chesariul, în anul de-acum au strins toată boerimea de supt Coroana Ungariei în Buda și au dat decretul care se află între legile țerei[4]; ci încă bine nu se sfîrșise adunarea țerei, și craiul Albert în persoana sa au trebuit se întîmpine pre Amurat II, împăratul turcesc, carele por-

---

[a] În anul 1438 Ţara Românească n-a fost prădată de turci. Se pare că acest lucru, ca și prinderea și închiderea lui Vlad Dracul, au avut loc în anul 1436. De data aceasta, Vlad Dracul i-a însoțit pe turci în campania lor în Transilvania. După terminarea campaniei, sultanul, întorcîndu-se prin Ţara Românească, a fost ospătat de Vlad Dracul. După aceea Vlad Dracul a mers la Constantinopol, unde a lăsat ca ostatici pe cei doi fii ai săi, Vlad și Radu, viitorii domni ai Țării Românești: Vlad Țepeș și Radu cel Frumos.

nise asupra Ungariei. Înse, precum scriu Turoție [5] și Bonfinie[6],
596 acum deodată nu s-au bătut, pentrucă / Amurat, după ce au cu-
prins Senderóvul, s-au înturnat îndărăpt; întră ostașii craiului Albert
încă au întrat inima cea rea, de carea boală, cum zic mai sus numiții
Turoție și Bonfinie, împlîndu-se și craiul, sau, cum vreau Ens [7] și
Reva [8], bolnăvindu-se din mîncarea pepenilor, s-au grăbit să se
întoarne în Buda, și de-acolo vrînd se meargă în Vienna Avstriei,
au murit pe cale, în Nesmíl, în 28 octomvrie 1439, în vîrstă de 45
de ani, cum mărturisește Mellen[9], și l-au astrucat în Alba-Crăiască,
remînîndu-i muierea greoae.

---

[1] Constans Miron logotheta in *Chronico Valachico* ms. [2] Ignatius de Luca in *Geographia Bucovinae*, tom. 5, p. 325. [3] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. 1, p. 1228 et 1235. [4] *Corpus iuris Hung.*, tom. 2, p. 100. [5] Thuroczius, f. 239 seqq. [6] Bonfinius, f. 413 seqq. [7] Ens, p. 108. [8] Petrus de Reva, f. 34. [9] Mellen, p. 14.

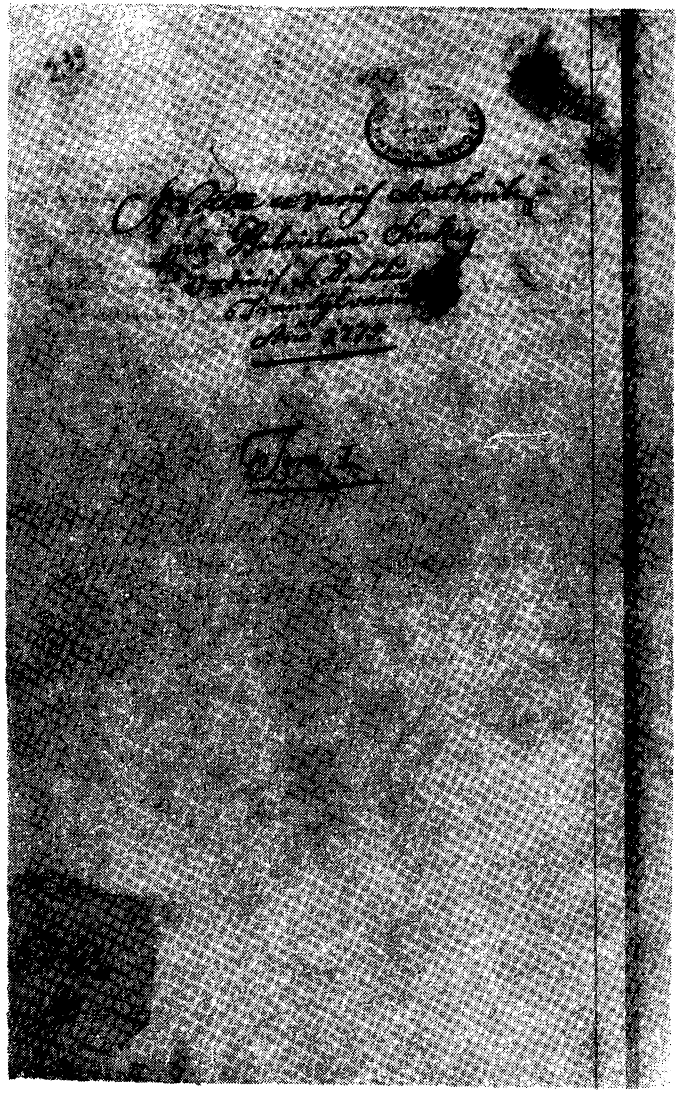

Notata ex variis Authoribus per G. Gabrielem Sinkay Ordinis S. Basilii M., Transilvanum, Anno 1775, Tom. I. (*Notări din diferiți autori* de G. Gabriel Șincai, din Ordinul Sfîntului Vasile cel Mare, transilvan, în anul 1775, Tom. I.) Originalul în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, secția Manuscrise

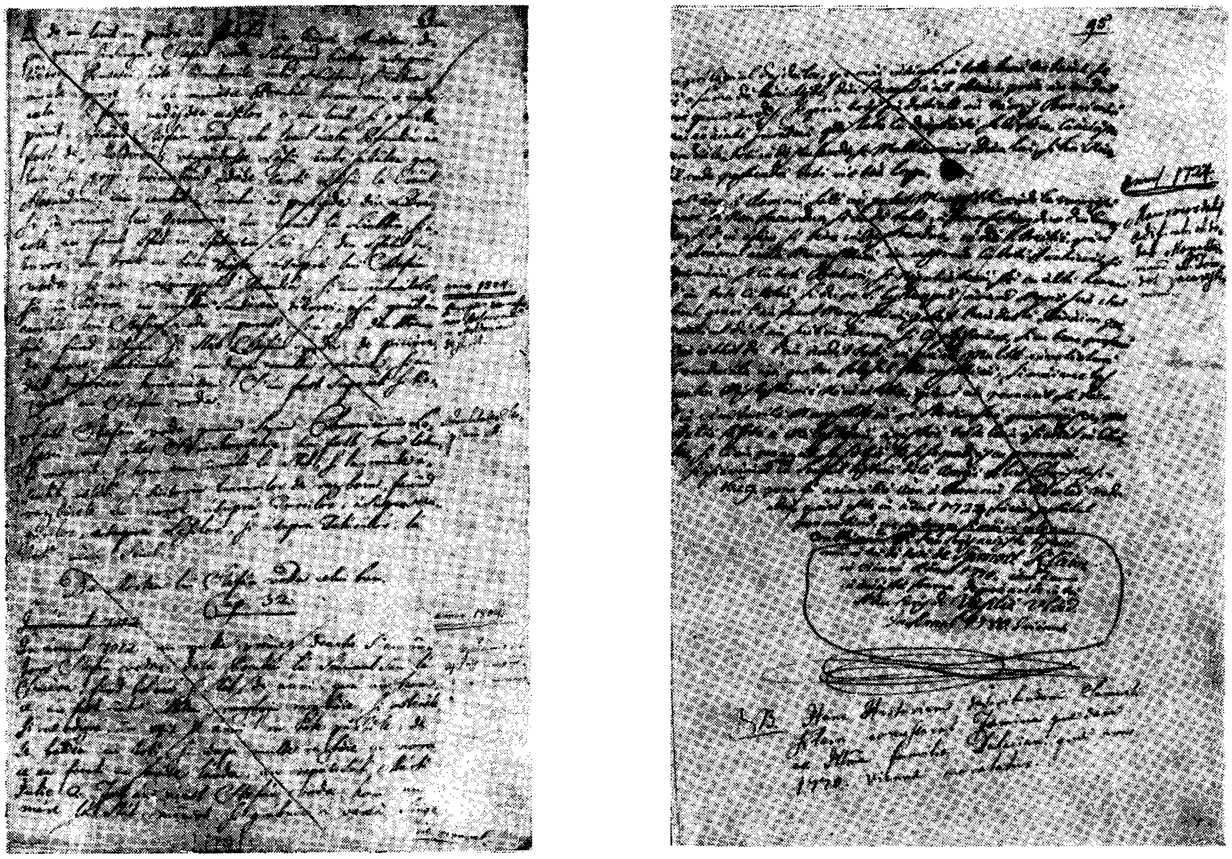

Cronici românești folosite de Șincai: pagina 69 a volumului al XXV-lea al Colecției de documente; ultima pagină transcrisă de Șincai din manuscrisul pe care îl numea Constantis Miron Logotheta *Principatus Moldoviae Chronica*. (Originalul păstrat în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, secția Manuscrise.)

Ultima pagină a *Cronicii Bălăceneşti (Istoria Principilor Țării Româneşti)* transcrisă de Vasile Vlad în volumul al XXV-lea de documente, cu însemnarea și semnătura copistului și cu o notă a lui Șincai, în josul paginii. (Originalul în Biblio-

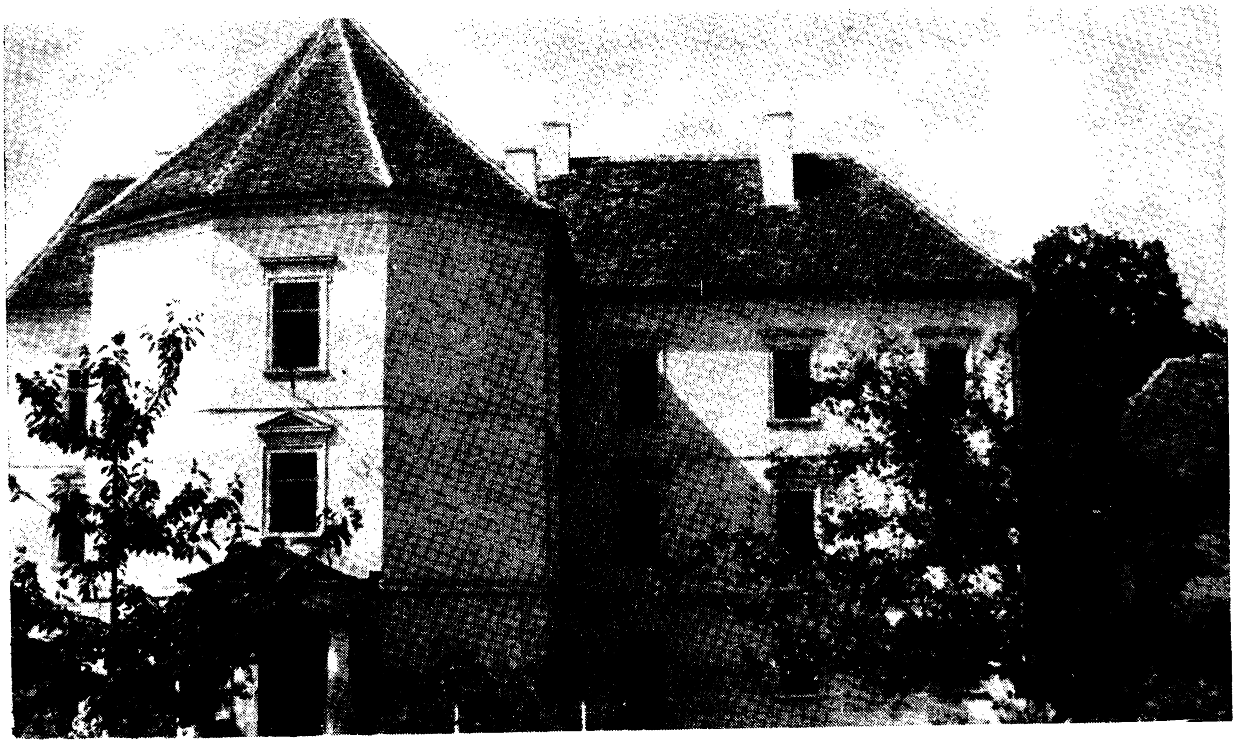

Reședința episcopilor uniți din Blaj. (După Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, E.P.L., 1965)

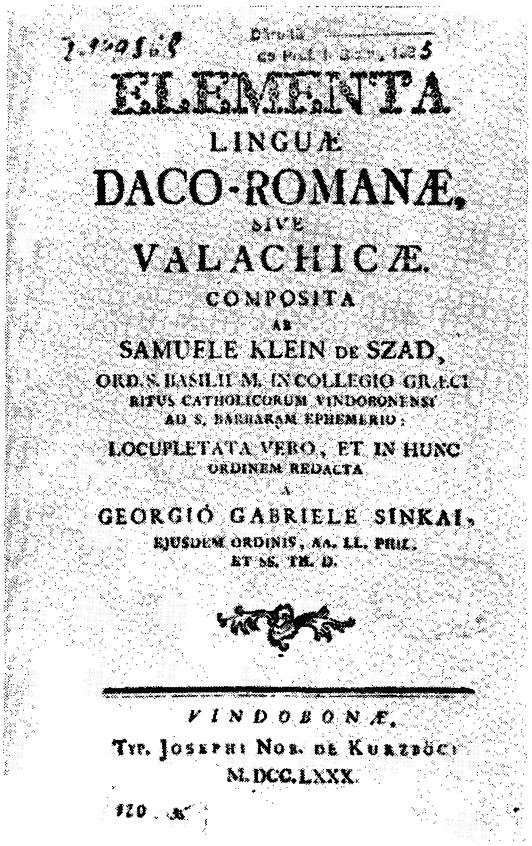

1.1295 b.8

ELEMENTA
LINGUÆ
DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ.
COMPOSITA
AB
SAMUELE KLEIN DE SZAD,
ORD. S. BASILII M. IN COLLEGIO GRÆCI
RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSI
AD S. BARBARAM EPHEMERIO:
LOCUPLETATA VERO, ET IN HUNC
ORDINEM REDACTA
A
GEORGIO GABRIELE SINKAI,
EJUSDEM ORDINIS, AA. LL. PHIL.
ET SS. TH. D.

VINDOBONÆ,
TYP. JOSEPHI NOB. DE KURZBÖCK
M.DCC.LXXX.

120.

Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae...
Vindobonae... MDCCLXXX (pagina de titlu)

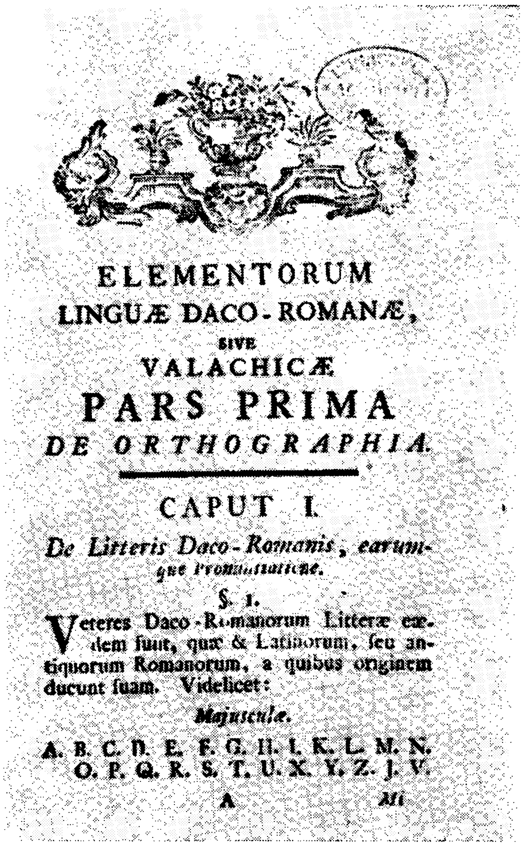

ELEMENTORUM
LINGUÆ DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ
PARS PRIMA
DE ORTHOGRAPHIA.

CAPUT I.

De Litteris Daco-Romanis, earumque Pronunciatione.

§. 1.

Veteres Daco-Romanorum Litteræ eædem ſunt, quæ & Latinorum, ſeu antiquorum Romanorum, a quibus originem ducunt ſuam. Videlicet:

Majuſculæ.

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N.
O. P. Q. R. S. T. U. X. Y. Z. J. V.

A Mi

Prima pagină din *Elementa*... Vindobonae...

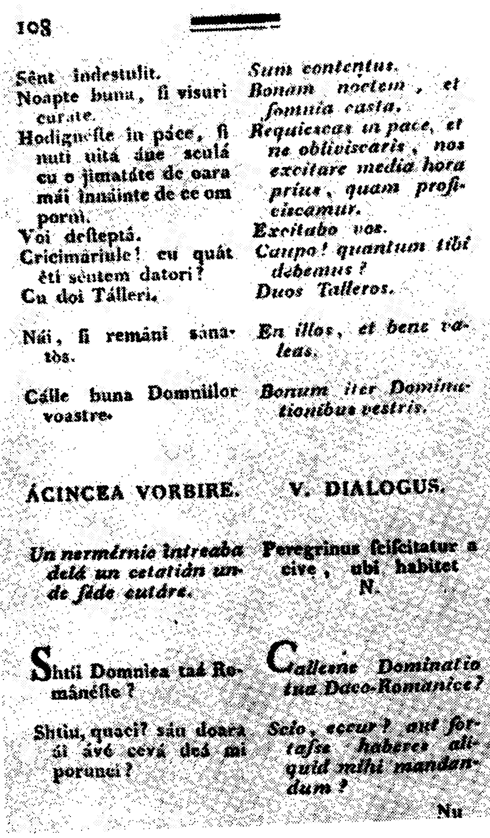

108

Sênt indestulit.	*Sum contentus.*
Noapte buna, ſi visuri curate.	*Bonam noctem, et ſomnia casta.*
Hodigneſte in páce, ſi nuti uitá áne sculá cu o jimatáte de oara mái innáinte de ce om porni.	*Requiescas in pace, et ne obliviscaris, nos excitare media hora prius, quam proficiscamur.*
Voi deſteptá.	*Excitabo vos.*
Cricimáriule! cu quát èti sêntem datori?	*Caupo! quantum tibi debemus?*
Cu doi Tálleri.	*Duos Talleros.*
Nái, ſi remâni sânatòs.	*En illos, et bene valeas.*
Cálle buna Domniilor voastre.	*Bonum iter Dominationibus vestris.*
ÁCINCEA VORBIRE.	V. DIALOGUS.
Un nermérnic întreaba delá un cetatián unde ſáde cutáre.	Peregrinus ſciſcitatur a cive, ubi habitet N.
Shtii Domniea taá Românéſte?	*Calleene Dominatio tua Daco-Romanice?*
Shtiu, quaci? sáu doara ái ávé cevá deá mi porunci?	*Scio, eccur? aut fortaſse haberes aliquid mihi mandandum?*

Nu

Pagina 108 din *Elementa*... Vindobonae... 1780, cu dialogurile anexate

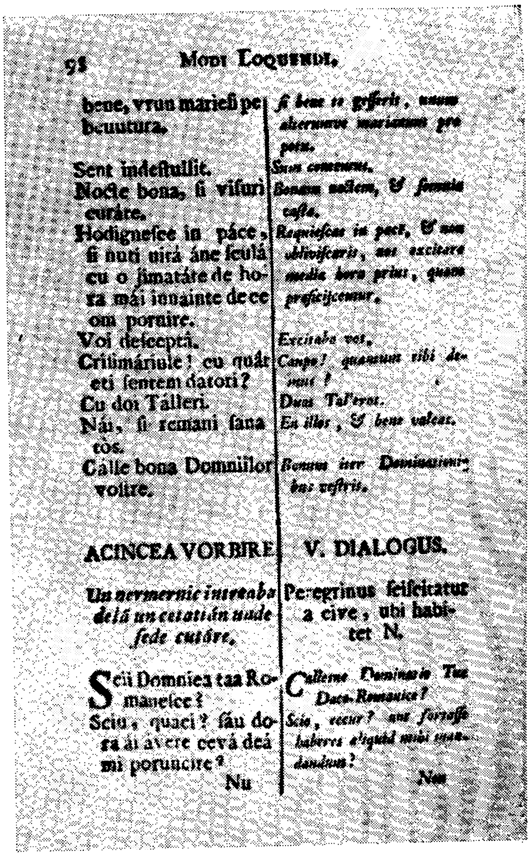

93 MODI LOQUENDI.

bene, vrun marieſi pe beuutura.	*ſi bene te geſſeris, unum alterumve mariaſium pro potu.*
Sent indeſtullit.	*Sum contentus.*
Nocte bona, ſi viſuri curáte.	*Bonam noctem, & ſomnia caſta.*
Hodigneſce in páce, ſi nuti uitá áne ſculá cu o jimatáte de hora mái innainte de ce om porníre.	*Requieſcas in pace, & non obliviſcaris, nos excitare media hora prius, quam proficiſcemur.*
Voi deſceptá.	*Excitabo vos.*
Criſmáriule! cu quât eti ſentem datori?	*Caupo! quantum tibi debemus?*
Cu doi Tálleri.	*Duos Talleros.*
Nái, ſi remani ſanatòs.	*En illos, & bene valeas.*
Cálle bona Domniilor voſtre.	*Bonum iter Dominationibus veſtris.*
ACINCEA VORBIRE.	V. DIALOGUS.
Un nermernic intreaba delá un cetatián unde ſede cutáre.	Peregrinus ſciſcitatur a cive, ubi habitet N.
Scii Domniea taa Romaneſce?	*Callene Dominatio Tua Daco-Romanice?*
Scio, quaci? ſau doara ai avere cevá deá mi poruncire?	*Scio, eccur? aut forſan haberes aliquid mihi mandandum?*

Nu Nu

Pagina 93 din *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae*... Budae... 1805, cu dialogurile anexate

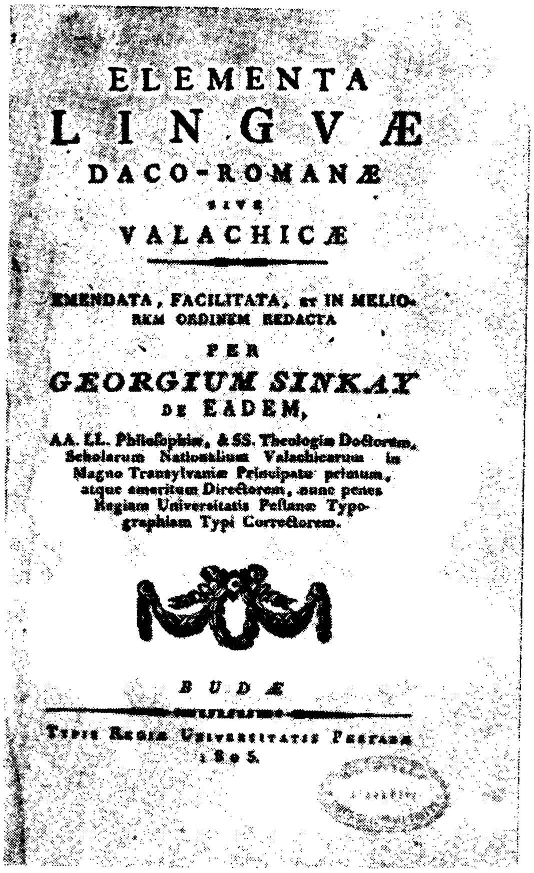

ELEMENTA
LINGVÆ
DACO-ROMANÆ
SIVE
VALACHICÆ

EMENDATA, FACILITATA, ET IN MELIOREM ORDINEM REDACTA
PER
GEORGIUM SINKAY
DE EADEM,
AA. LL. Philoſophiæ, & SS. Theologiæ Doctorem, Scholarum Nationalium Valachicarum in Magno Transylvaniæ Principatu primum, atque emeritum Directorem, nunc penes Regiam Universitatis Peſtanæ Typographiam Typi Correctorem.

BUDÆ
TYPIS REGIÆ UNIVERSITATIS PESTANÆ
1805.

Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae... Budae, 1805 (pagina de titlu)

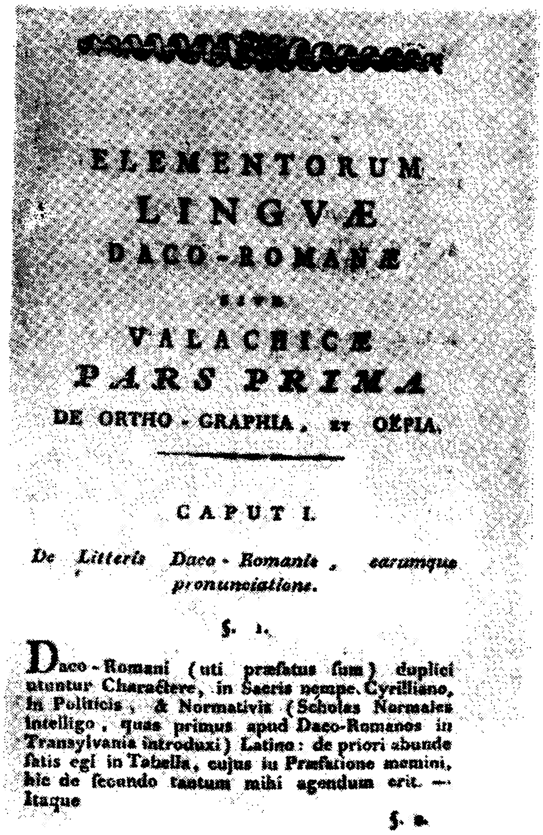

ELEMENTORUM
LINGVÆ
DACO-ROMANÆ
SIVE
VALACHICÆ
PARS PRIMA
DE ORTHO-GRAPHIA, ET OÉPIA.

CAPUT I.

De Litteris Daco-Romanis, earumque pronunciatione.

§. 1.

Daco-Romani (uti præfatus ſum) duplici utuntur Charactere, in Sacris nempe Cyrilliano, in Politicis, & Normativis (Scholas Normales intelligo, quas primus apud Daco-Romanos in Transylvania introduxi) Latino: de priori abunde ſatis egi in Tabella, cujus in Præfatione memini, hic de ſecundo tantum mihi agendum erit. — Itaque

§. 2.

Pagina 9 din *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae*... Budae, 1805

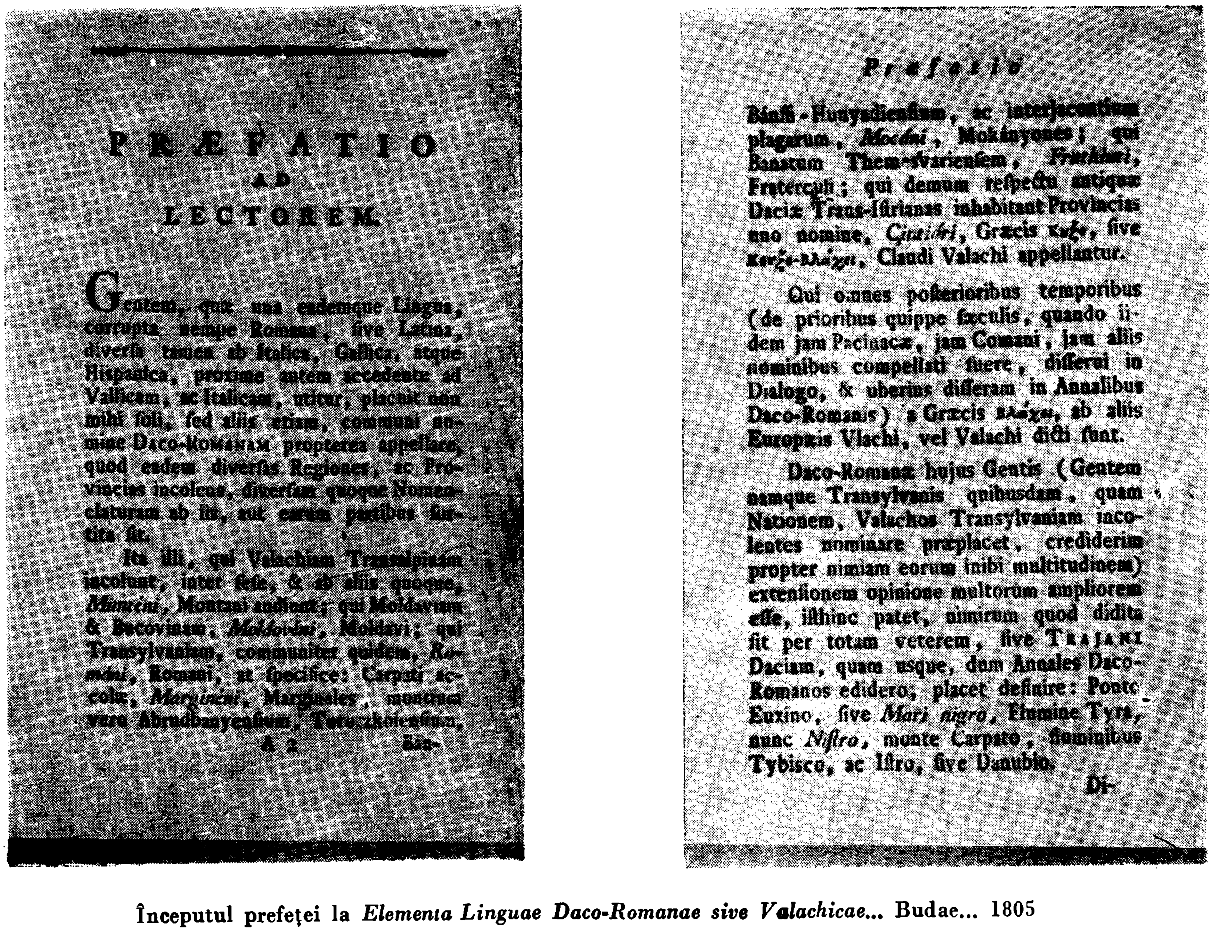

PRÆFATIO
AD
LECTOREM.

Gentem, quæ una eademque Lingua, corrupta nempe Romana, ſive Latina, diverſa tamen ab Italica, Gallica, atque Hiſpanica, proxime autem accedente ad Vallicam, ac Italicam, utitur, placuit non mihi ſoli, ſed aliis etiam, communi nomine DACO-ROMANAM propterea appellare, quod eadem diverſas Regiones, ac Provincias incolens, diverſam quoque Nomenclaturam ab iis, aut earum partibus ſortita ſit.

Ita illi, qui Valachiam Transalpinam incolunt, inter ſeſe, & ab aliis quoque, *Munténi*, Montani audiunt; qui Moldaviam & Bucovinam, *Moldovéni*, Moldavi; qui Transylvaniam, communiter quidem, *Români*, Romani, at ſpecifice: Carpati accolæ, *Marginéni*, Marginales, montium vero Abrudbanyenſium, Toroczkoienſium,

A 2 San-

Præfatio

Biaſſi-Hunyadienſium, ac interjacentium plagarum, *Mocáni*, Mokányones; qui Banatum Themesvarienſem, *Fruchieri*, Fraterculi; qui demum reſpectu antiquæ Daciæ Trans-Iſtrianas inhabitant Provincias uno nomine, *Ciuciári*, Græcis κȣζι, ſive κȣζι-βλάχοι, Claudi Valachi appellantur.

Qui omnes poſterioribus temporibus (de prioribus quippe ſæculis, quando iidem jam Pacinacæ, jam Comani, jam aliis nominibus compellati fuere, differui in Dialogo, & uberius differam in Annalibus Daco-Romanis) a Græcis βλάχοι, ab aliis Europæis Vlachi, vel Valachi dicti ſunt.

Daco-Romanæ hujus Gentis (Gentem namque Transylvanis quibusdam, quam Nationem, Valachos Transylvaniam incolentes nominare præplacet, crediderim propter nimiam eorum inibi multitudinem) extenſionem opinione multorum ampliorem eſſe, illhinc patet, nimirum quod dìdita ſit per totam veterem, ſive TRAJANI Daciam, quam usque, dum Annales Daco-Romanos edidero, placet definire: Ponto Euxino, ſive *Mari nigro*, Flumine Tyra, nunc *Niſtro*, monte Carpato, fluminibus Tybisco, ac Iſtro, ſive Danubio.

Di-

Începutul prefeței la *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae*... Budae... 1805

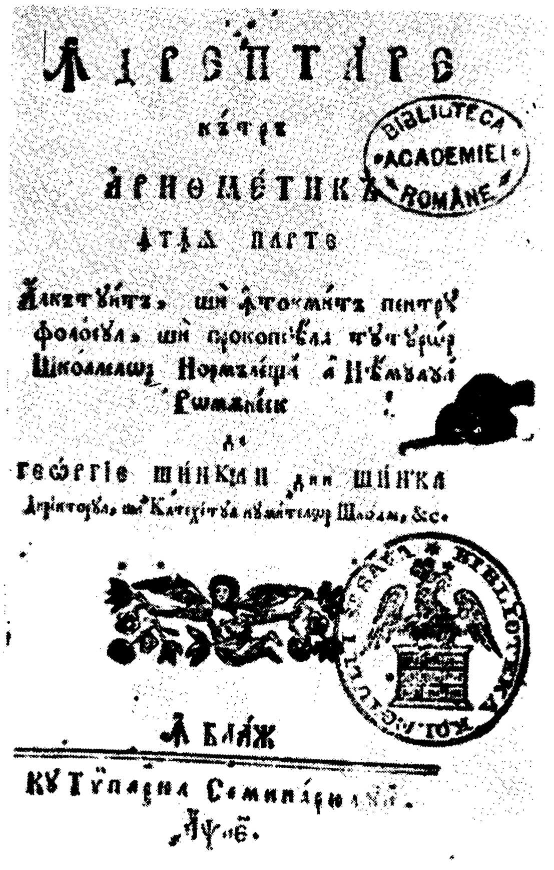

Ꙟдрептаре
кътрꙋ
Аріѳметікъ
Ꙟтѫѧ парте
Алкътꙋитъ, ши ꙟтокмитъ пентрꙋ
фолосꙋл, ши прокопселꙋл тинерилор
Школарилор Нормалиещи а Нѣмꙋлꙋи
Романеск
де
Георгіе Шинкаи дин Шинка
Директорꙋл, ши Катихетꙋл Нормалилор Школе, &c.

Ꙟ Блаж
кꙋ Тѵпарꙋл Семинарꙋлꙋи.
҂аѱпе.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Îndreptare către Arithmetică... în Blaj... (pagina de titlu)

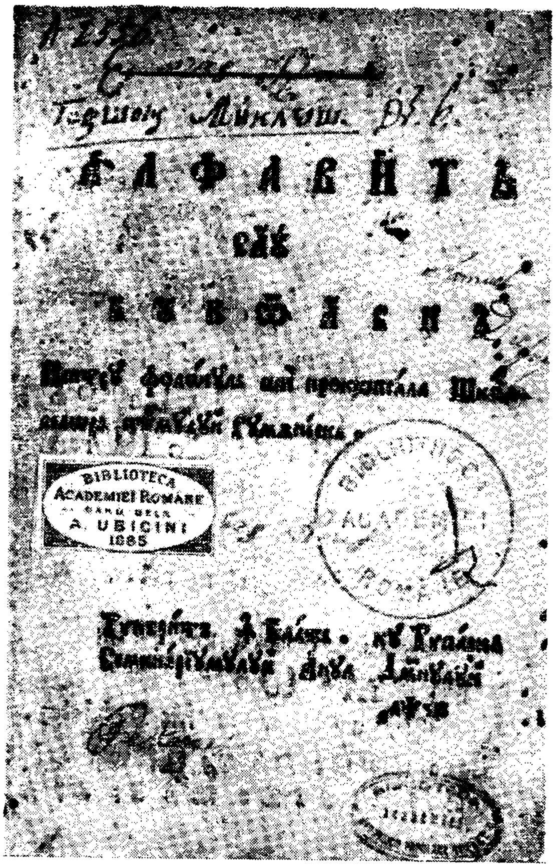

Алфавитъ
сеꙋ
Бꙋкоавнъ

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE
DARUL DELA
A. UBICINI
1885

Alfavitu sau Bucoavnă... în Blaju... 1785 (pagina de titlu)

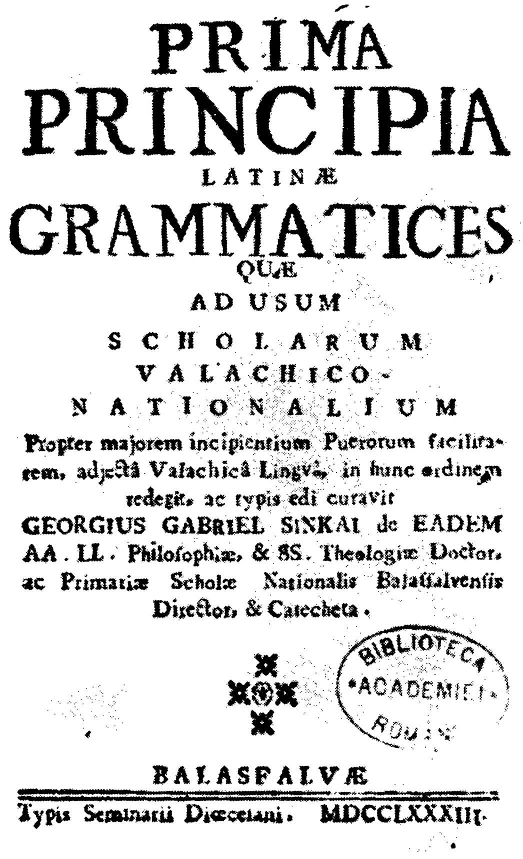

PRIMA
PRINCIPIA
LATINÆ
GRAMMATICES
QUÆ
AD USUM
SCHOLARUM
VALACHICO-
NATIONALIUM
Propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjectâ Valachicâ Lingvâ, in hunc ordinem redegit, ac typis edi curavit
GEORGIUS GABRIEL SINKAI de EADEM
AA. LL. Philoſophiæ, & SS. Theologiæ Doctor, ac Primariæ Scholæ Nationalis Balaſfalvenſis Director, & Catecheta.

BALASFALVÆ
Typis Seminarii Diœceſani. MDCCLXXXIII.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Pagina întîi din *Prima Principia latinae Gram-*

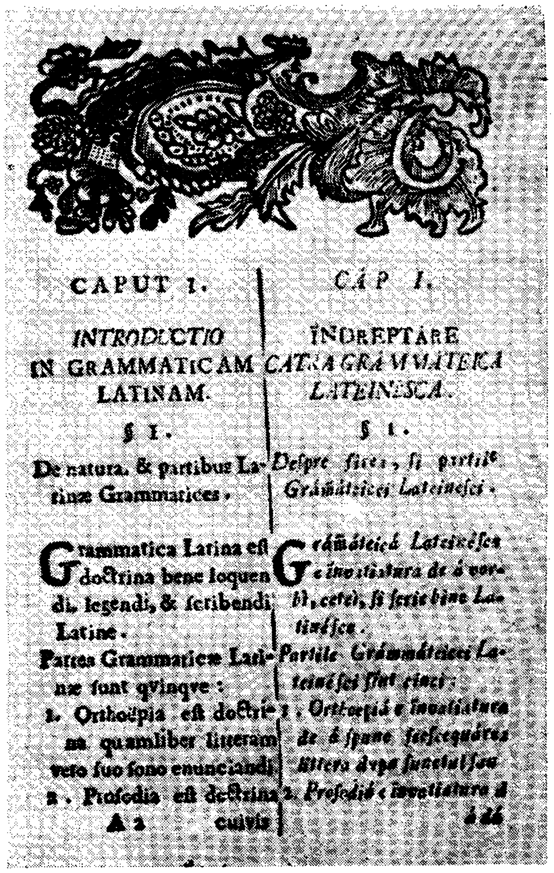

CAPUT I.	*CAP. I.*
INTRODUCTIO IN GRAMMATICAM LATINAM.	ÎNDREPTARE *CATRA GRAMMATECA LATEINESCA.*
§ 1.	§ 1.
De natura, & partibus Latinæ Grammatices.	*Deſpre fire, ſi partile Grămăticei Lateineſci.*
Grammatica Latina eſt doctrina bene loquendi, legendi, & ſcribendi Latine.	*Grămătică Lateineſcă e învăţiatura de a vorbi, cetei, ſi ſcrie bine Lateineſce.*
Partes Grammaticæ Latinæ ſunt qvinqve:	*Partile Grămăticei Lateineſci ſunt cinci:*
1. Orthoëpia eſt doctrina quamlibet literam vero ſuo ſono enunciandi.	*1. Orthoepia e învăţiatura de a ſpune fieſcequare littera dupa ſunetul ſeu*
2. Proſodia eſt doctrina cuivis	*2. Proſodia e învăţiatura a da*

A 2

Prima Principia latinae Grammatices... Balasfalvae...

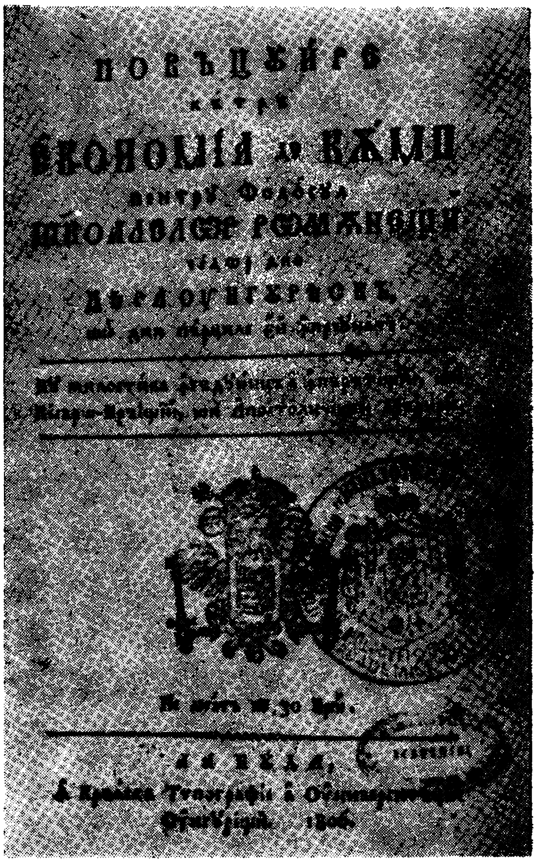

Povățuire către economia de cîmp pentru folosul școalelor românești... la Buda... 1806 (pagina de titlu)

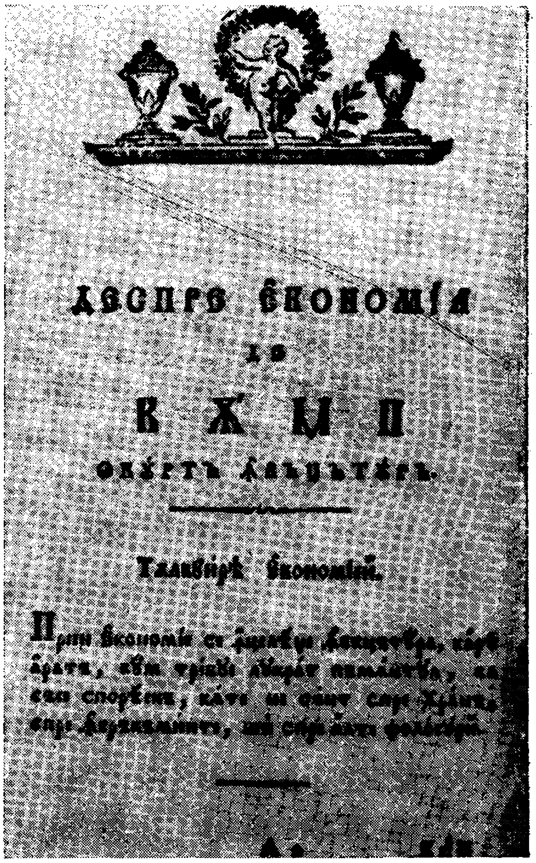

Despre economia de cîmp... (Prima pagină din *Povățuire către economia de cîmp*...)

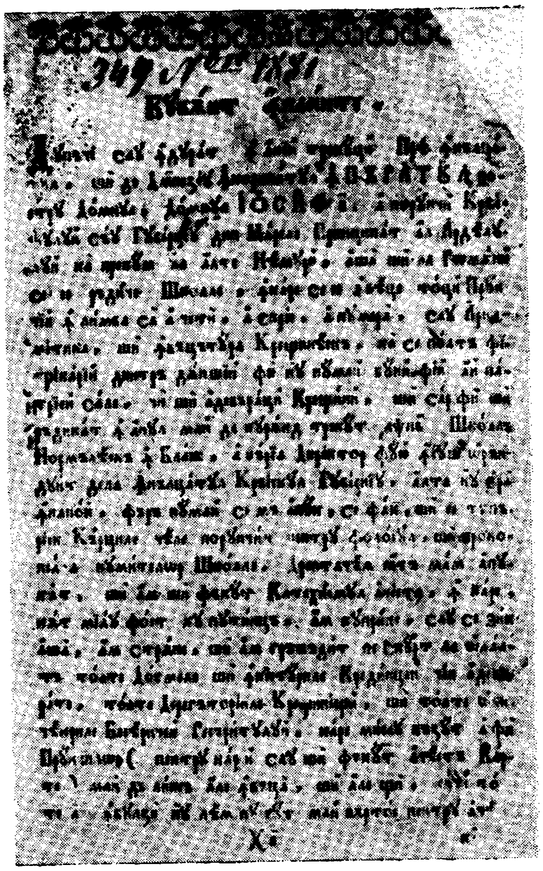

Catehismul cel mare, Blaj, 1783 (Prefață)

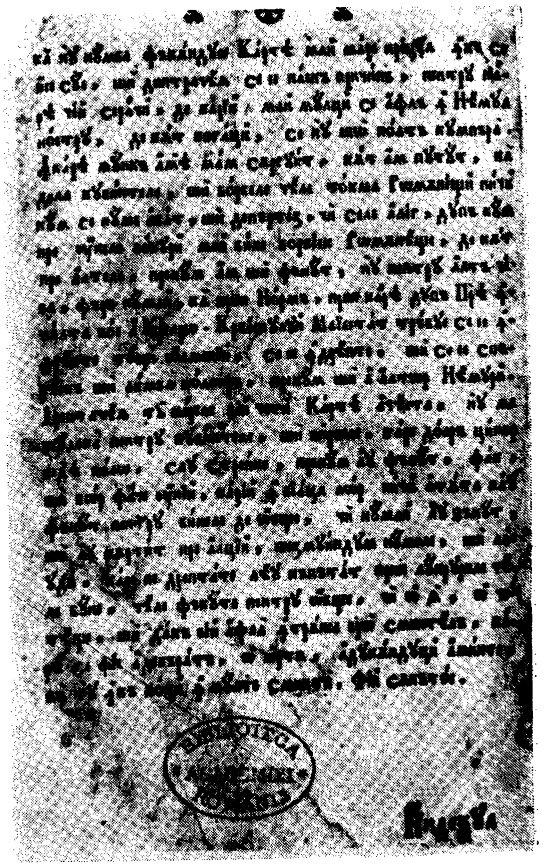

Prefața *Catehismului* (Pagina doua)

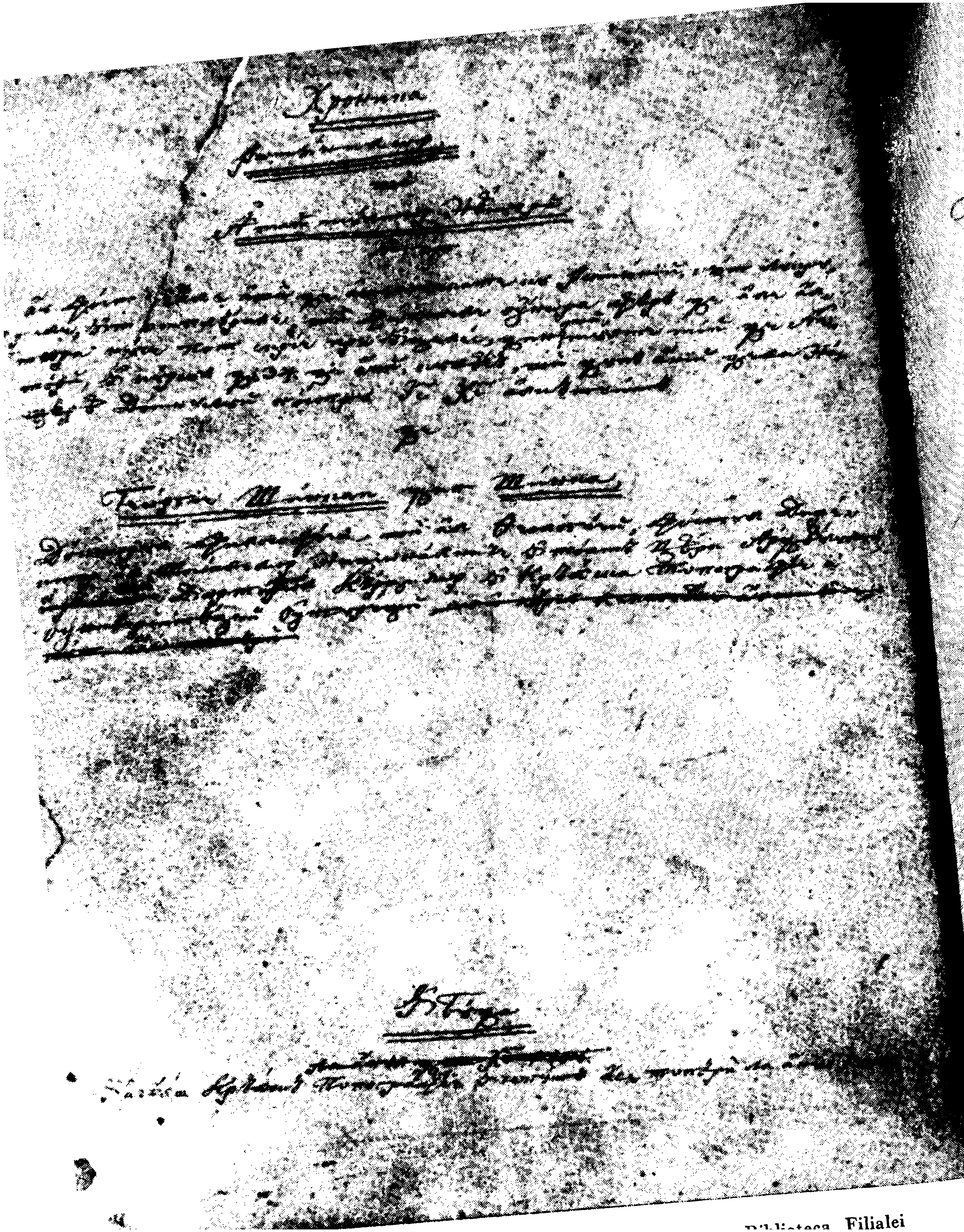

Хроника

[illegible]

Biblioteca Filialei

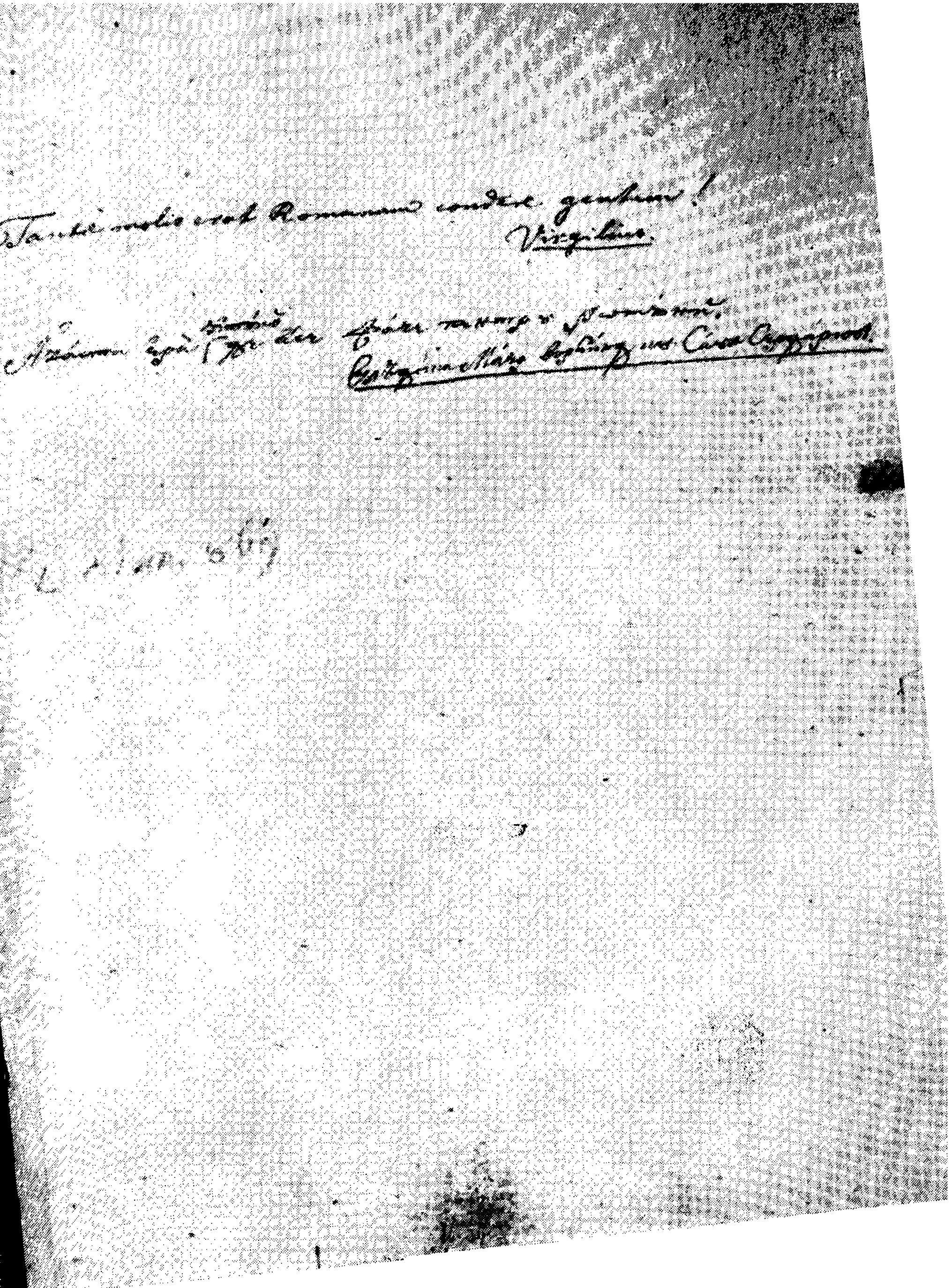

Tantae molis erat Romanam condere gentem!
Virgilius

[illegible]

Reversul paginii de titlu cu două motouri

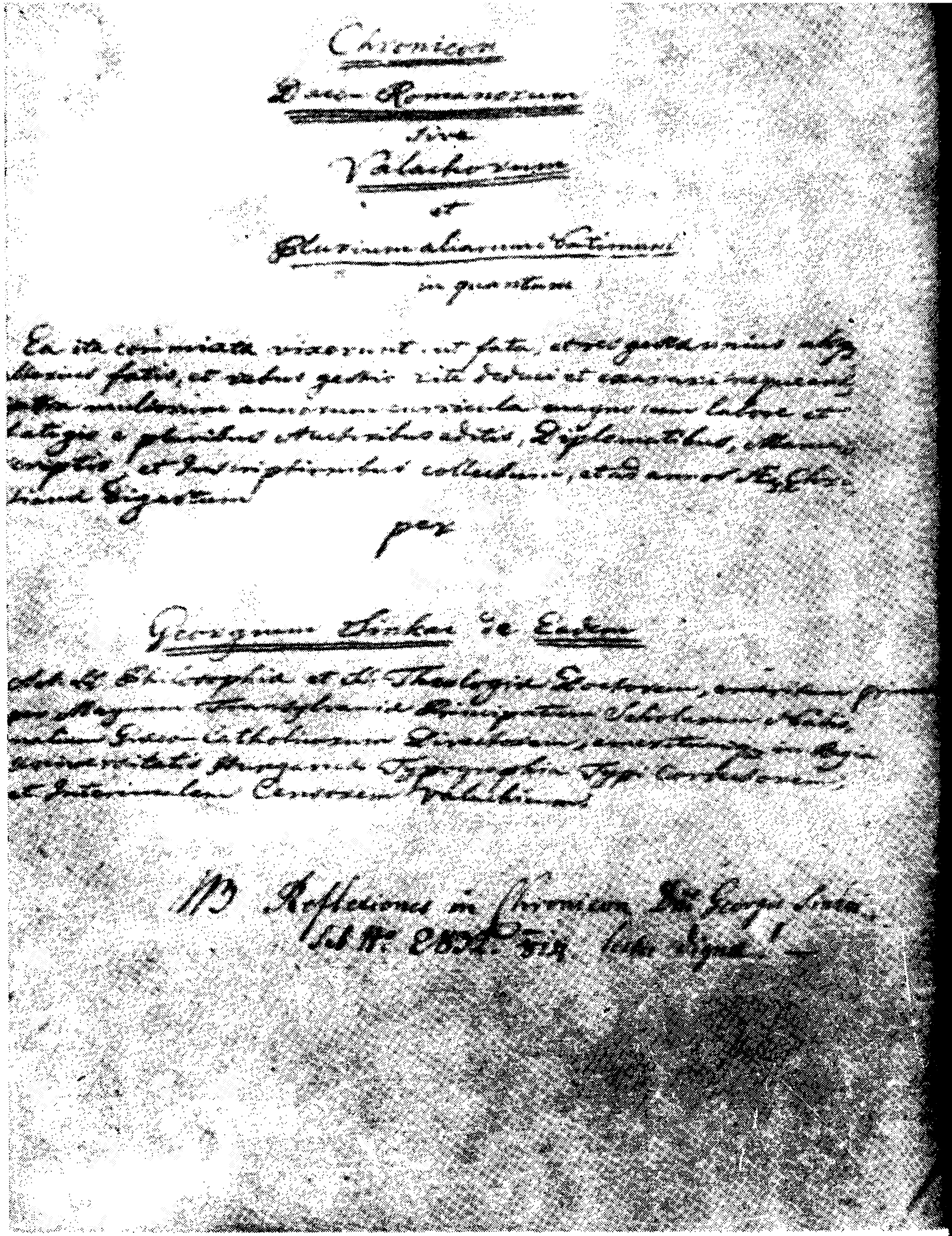

Chronicon

Daco-Romanorum

sive

Valachorum

et

plurimarum aliarum nationum

in quantum

Ea ita commixta vixerunt, ut fata, atque gesta unius absque alterius fatis, et rebus gestis rite edoceri et enarrari nequeant, intra multorum annorum curricula magno cum labore et fatigio e pluribus auctoribus editis, diplomatibus, manuscriptis, et inscriptionibus collectum, atque ad annos Christi digestum

per

Georgium Sinkai de Eadem

AA. LL. Philosophiae et SS. Theologiae Doctorem, antehac per Magnum Transylvaniae Principatum Scholarum Nationalium Graeco-Catholicarum Directorem, nec non in Regiae Universitatis Hungaricae Typographia Typi Correctorem et Interimalem Censorem Valachicum

1/3 Reflexiones in Chronicon Dni Georgii Sinkai sub Nr. 2852 [illegible] [illegible]

Pagina de titlu a manuscrisului latinesc al *Cronicii* lui Şincai, *Chronicon Daco-*

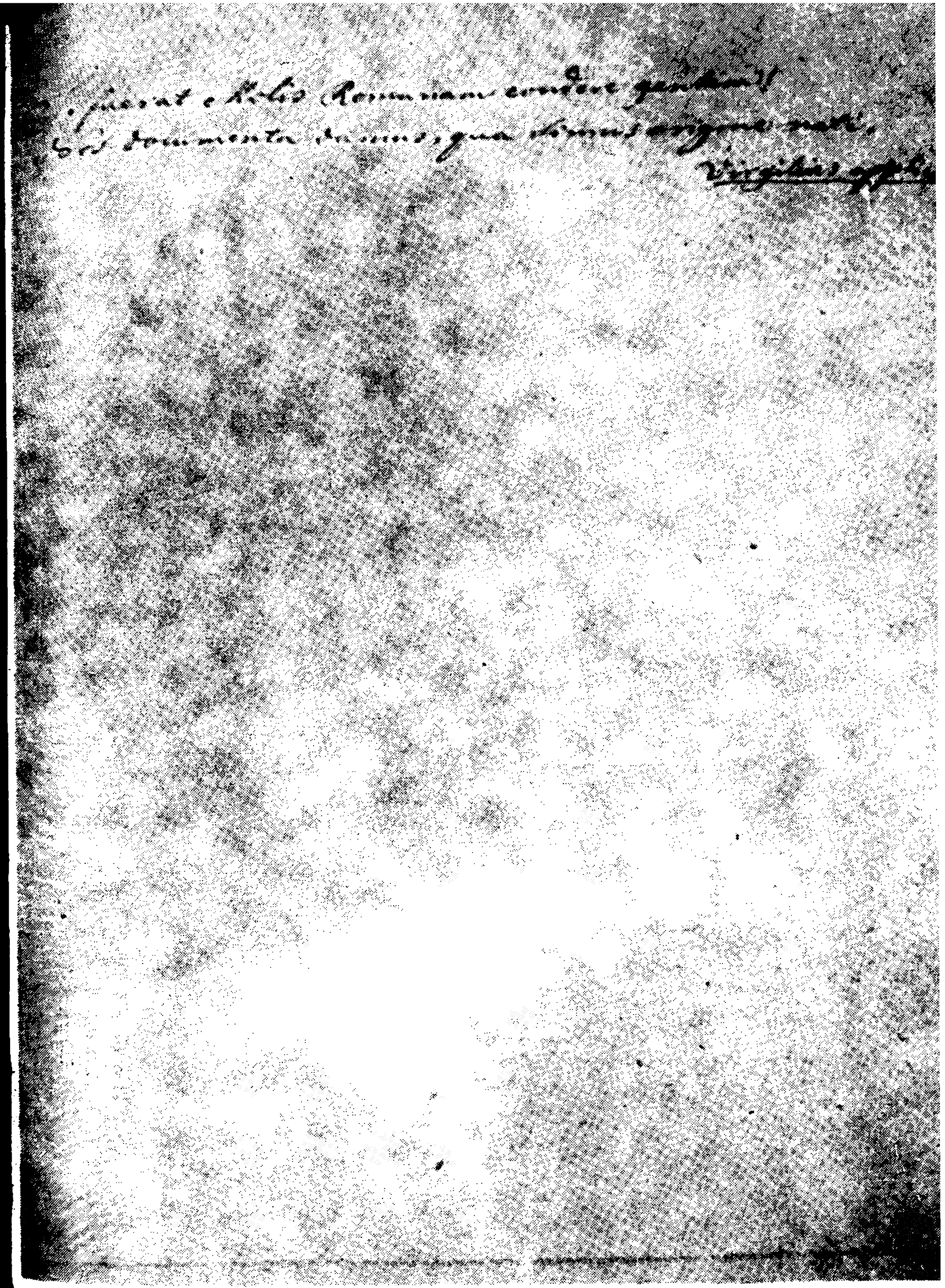

...fuerat e Iliis Romanam condere gentem!

Sed documenta damus, qua simus origine nati.

Virgilius [illegible]

Reversul paginii de titlu a manuscrisului latinesc al ***Cronicii*****, cu un moto**

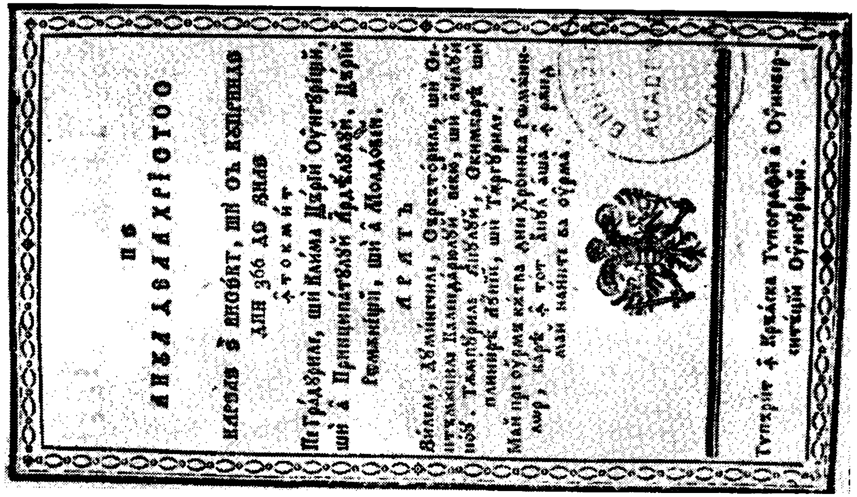

Pagina de titlu a *Calendarului* de la Buda, pe anul 1808, la finele căruia Şincai a tipărit începutul *Cronicii*

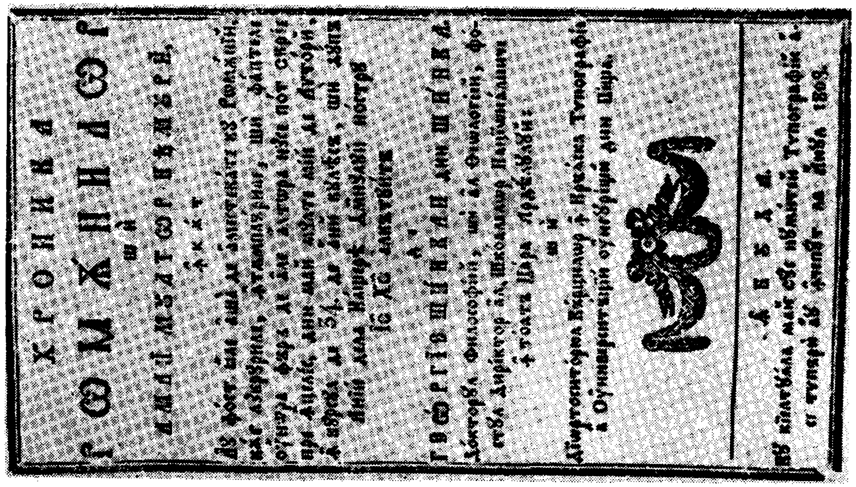

Titlul *Cronicii* în *Calendarul* de la Buda, pe anul 1808

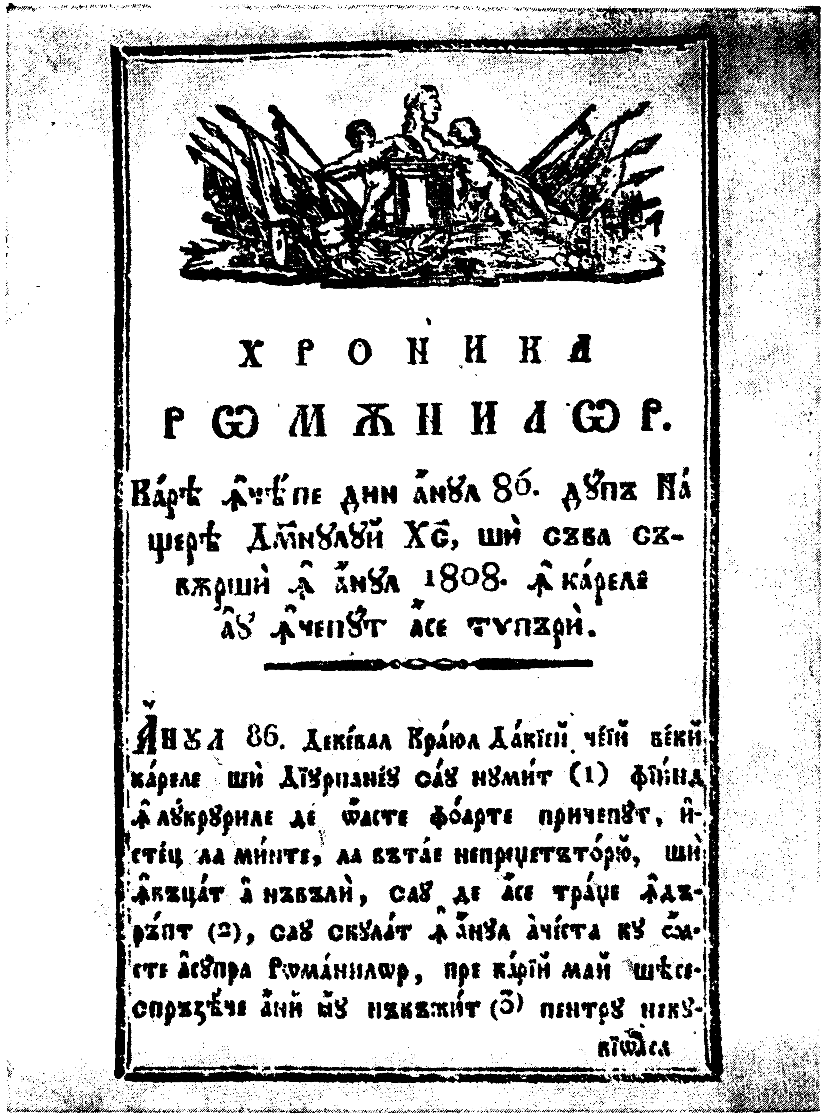

ХРОНИКА
РѠМѪНИЛѠР.
Ка́рѣ ꙟчѣ́пе дин ӑнȣл 86. дȣпъ На́-
щерѣ Дм҃нȣлȣй Хс҃, ши се ва съ-
вѫрши ꙟ ӑнȣл 1808. ꙟ ка́реле
ӑȣ ꙟчепȣт ӑсе тѵпъри.

Ӑнȣл 86. Декі́вал Кра́юл Да́кіеі, чеі̆ ве́кі̆ ка́реле ши Ді̆ȣрпане́ȣ са́ȣ нȣми́т (1) фіі́нд ꙟ лȣкрȣриле де ѡасте фо́арте причепȣт, ище́ц ла ми́нте, ла бъта́е непрецетъто́рю, ши ꙟкъца́т ꙟ нъвъли, саȣ де ӑсе тра́џе ꙟдъръ́пт (2), саȣ скȣла́т ꙟ ӑнȣл ачі́ста кȣ ѡасте ӑсȣпра Рѡма́нилѡр, пре ка́ріі май ꙟ-се-спрезе́чє ӑни і̆ȣ нъкъжи́т (3) пентрȣ никȣ-
кі́ѡѫса

Prima pagină de text a *Cronicii*, în *Calendarul* de la Buda, pe anul 1808, cu menţiunea că „începe din anul 86" şi se va continua pînă la „anul 1808"

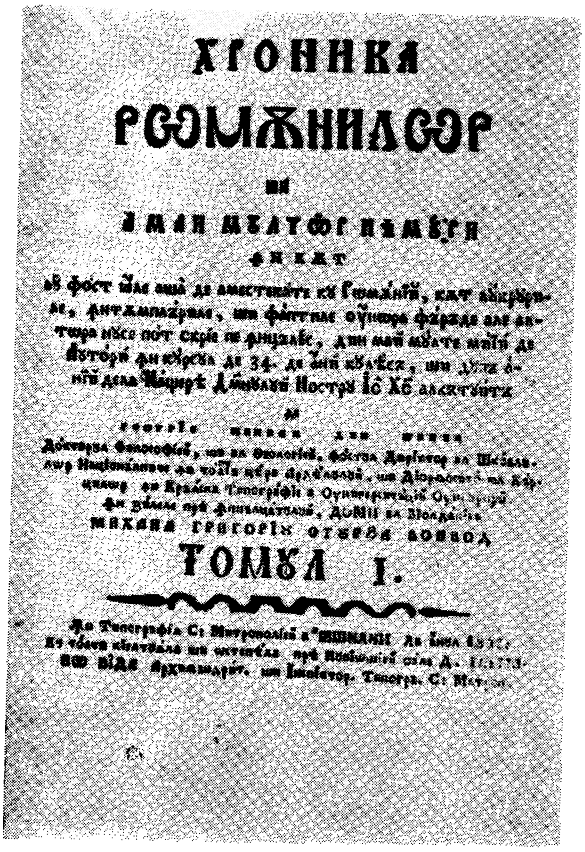

ХРОНИКА
РОМѪНИЛОР
ШИ
А МАИ МУЛТОР НЕМУРИ

ТОМУЛ I.

Pagina de titlu a *Ediției Iași*, 1843

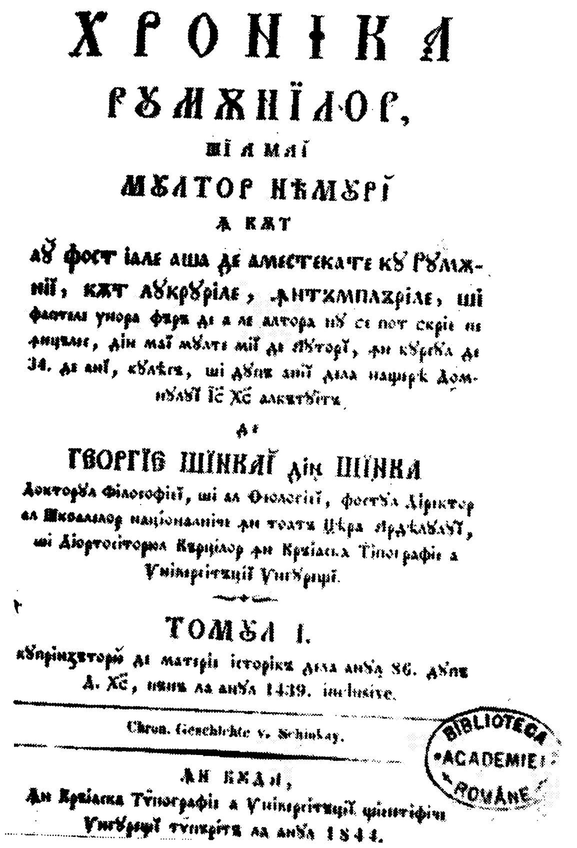

ХРОНІКА
РУМѪНІЛОР,
ШІ А МАЇ
МУЛТОР НѢМУРЇ
ꙟ КѪТ
АУ ФОСТ ІАЛЕ АША ДЕ АМЕСТЕКАТЕ КУ РУМѪНІЇ, КѪТ ЛУКРУРІЛЕ, ꙟТѪМПЛѪРІЛЕ, ШІ фаптеле унора фѫрѫ де а ле алтора нꙋ се пот скріе пе ꙟцелес, дін маї мꙋлте мії де Авторї, ꙟ кꙋрсꙋл де 34. де анї, кꙋлесе, ші дꙋпѫ анії дела наштереа Домнꙋлꙋї Іс Хс алкѫтꙋіте
де
ГЕОРГІЕ ШІНКАЇ дін ШІНКА
Докторꙋл Філософіеї, ші ал Феологіеї, фостꙋл Дірӗктор ал Школелор націоналниче ꙟн тоатѫ Цара Ардеалꙋлꙋї, ші Діортосіторюл Кърцілор ꙟн Крѫіаска Тіпографіе а Ꙋніверсітѫції Ꙋнгꙋріеї.

ТОМꙋЛ І.
кꙋпрінзѫторю де матеріе історікѫ дела анꙋл 86. дꙋпѫ А. Хс, пѫнѫ ла анꙋл 1439. inclusive.

Chron. Geschichte v. Schinkay.

ꙟН БꙊДА,
ꙟн Крѫіаска Тіпографіе а Ꙋніверсітѫції Щіенціфіче Ꙋнгꙋріеї тіпѫрітѫ ла анꙋл 1844.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Pagina de titlu a *Ediției Gavra*, 1844

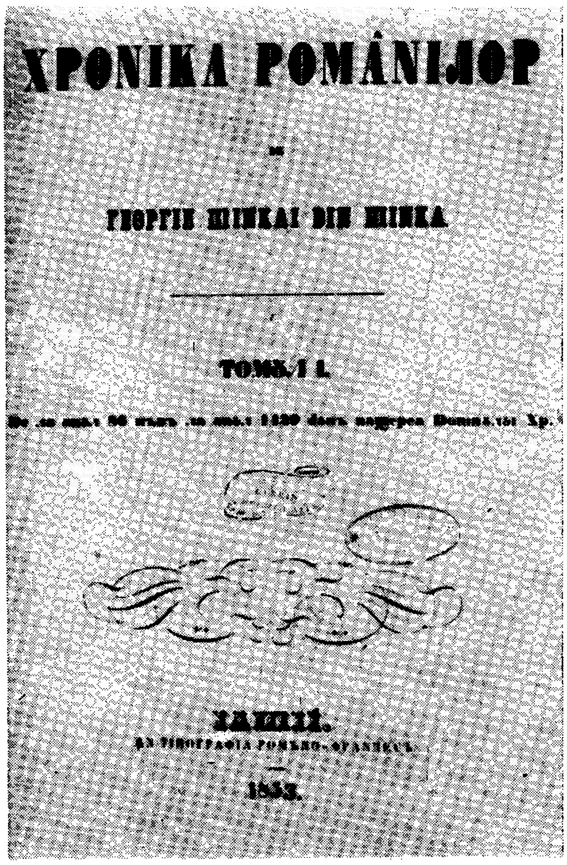

ХРОNIKA РОМÂNIЛОР
ДЕ
ГЕОРГІЕ ШІНКАІ ДІН ШІНКА

ТОМꙋЛ І.

1853.

Pagina de titlu a *Ediției Iași*, 1853

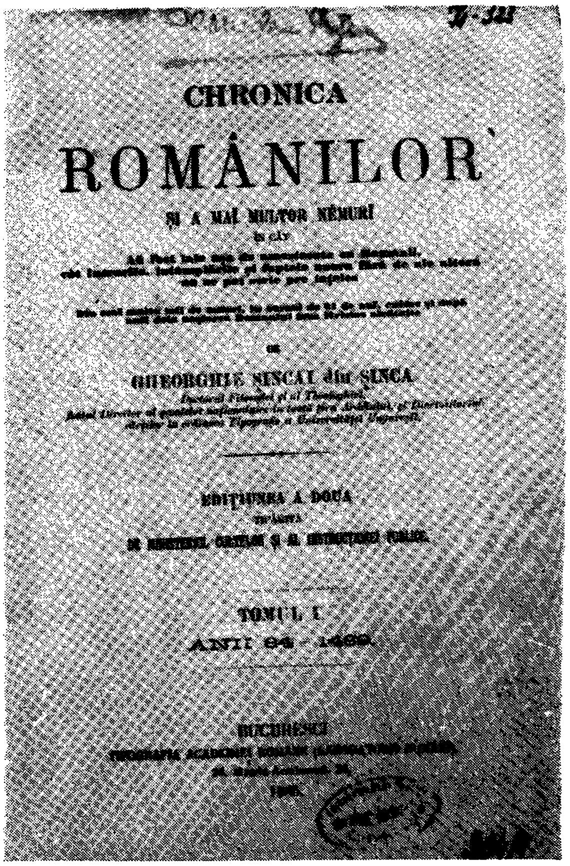

CHRONICA
ROMÂNILOR
ȘI A MAÎ MULTOR NEMURI
de
GHEORGHIE ȘINCAI din ȘINCA

EDIȚIUNEA A DOUA

TOMUL I

Pagina de titlu a *Ediției București*, 1886

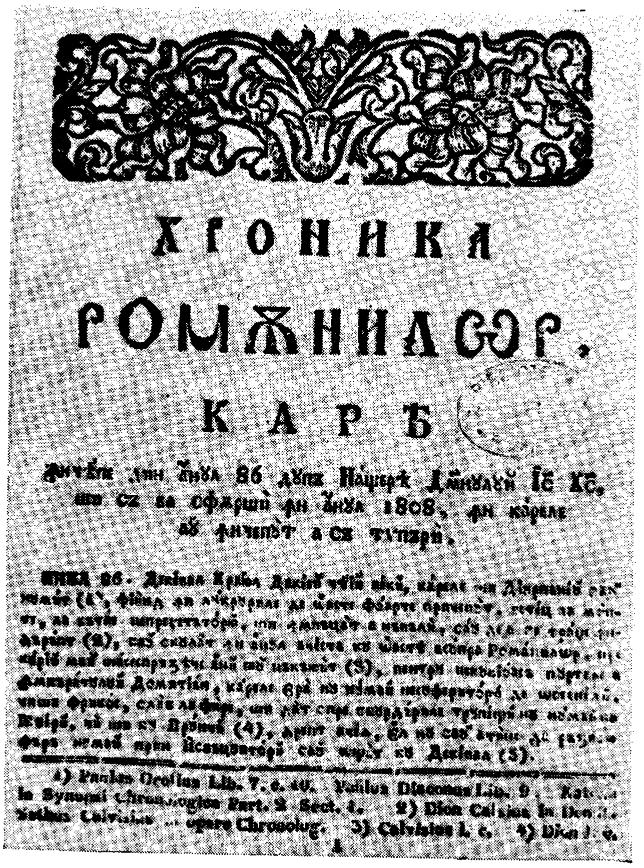

ХРОНИКА
РОМѪНИЛѠР,
КАРЕ

ѫнчепе дин анѹл 86 дѹпъ Наштере Домнѹлѹі Іс Хс, ши се ва сфѫрши ѫн анѹл 1808, ѫн кареле аѹ ѫнчепѹт а се тѵпъри.

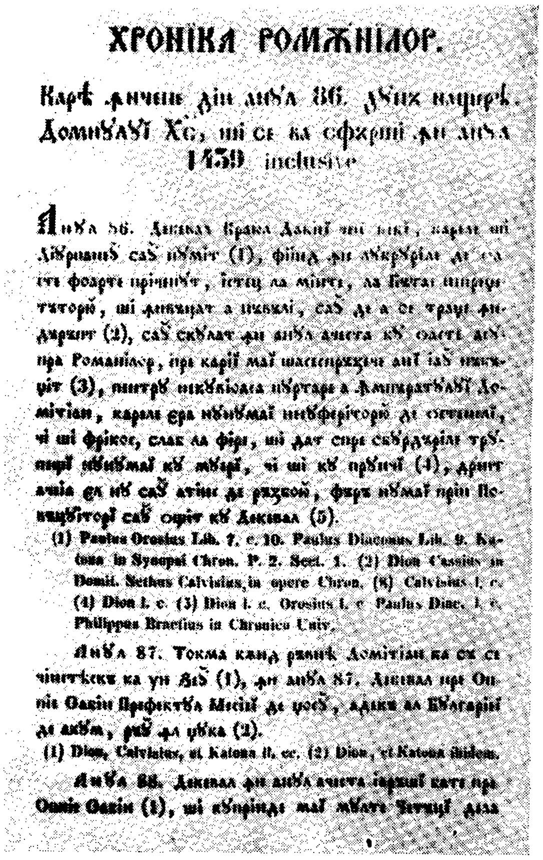

ХРОНІКА РОМѪНІЛОР.

Каре ѫнчепе дін анѹл 86. дѹпъ наштере Домнѹлѹі Хс, ші се ва сфѫрші ѫн анѹл 1439 inclusive

Prima pagină a textului *Cronicii* în *Ediţiile Iaşi*, 1843 şi *Gavra*, 1844

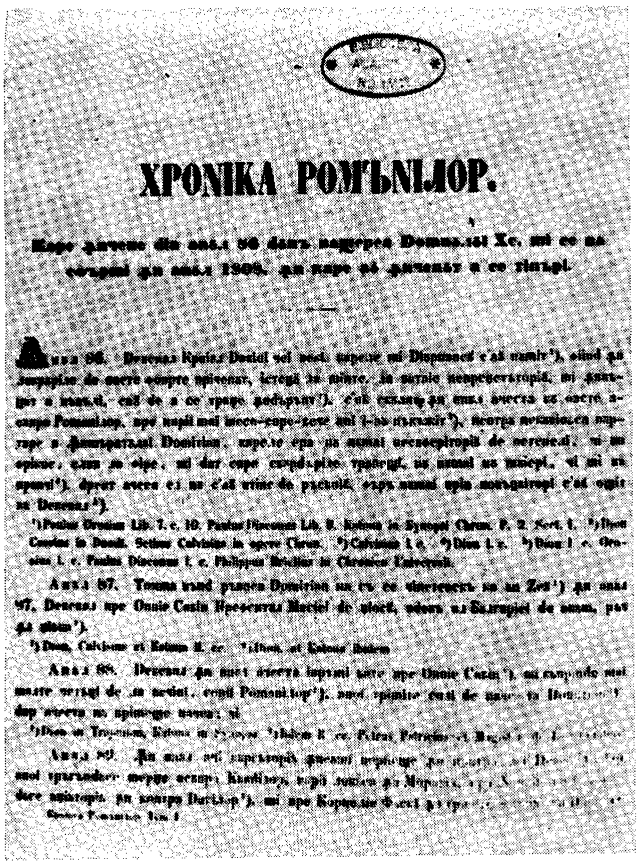

ХРОNІКА РОМЪNІЛОР.

Каре ѫнчепе дін анѹл 86 дѹпъ нащерѣ Домнѹлѹі Хс. ші се ва сфѫрші ѫн анѹл 1808. ѫн каре аѹ ѫнчепѹт а се тіпърі.

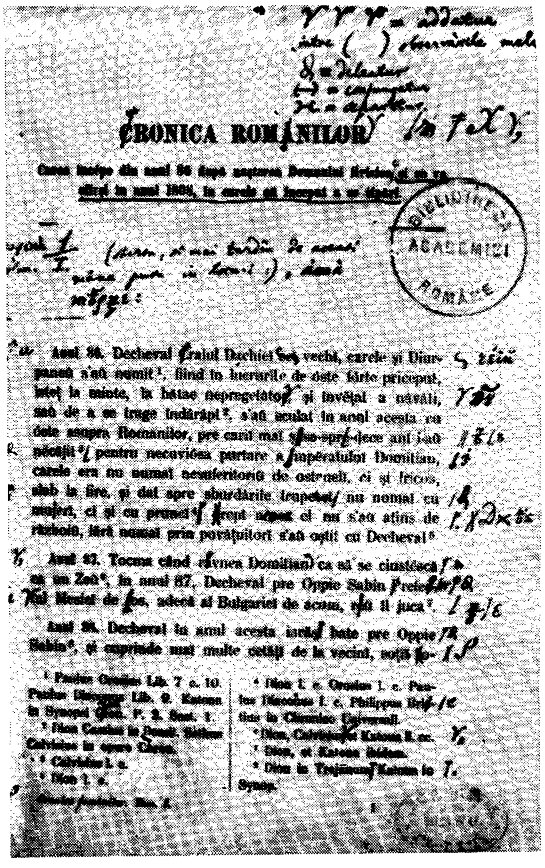

CRONICA ROMÂNILOR

Carea începe din anul 86 după nașterea Domnului Hristos și se va sfârși în anul 1808, în carele au început a se tipări.

Prima pagină a textului *Cronicii* din *Ediţia Iaşi*, 1853 şi prima pagină a unui exemplar din ultima ediţie, *Bucureşti*, 1886, cu corecturile lui Grigorie Silaşi, în urma colaţionării cu manuscrisul autograf (pe care îl editäm) —

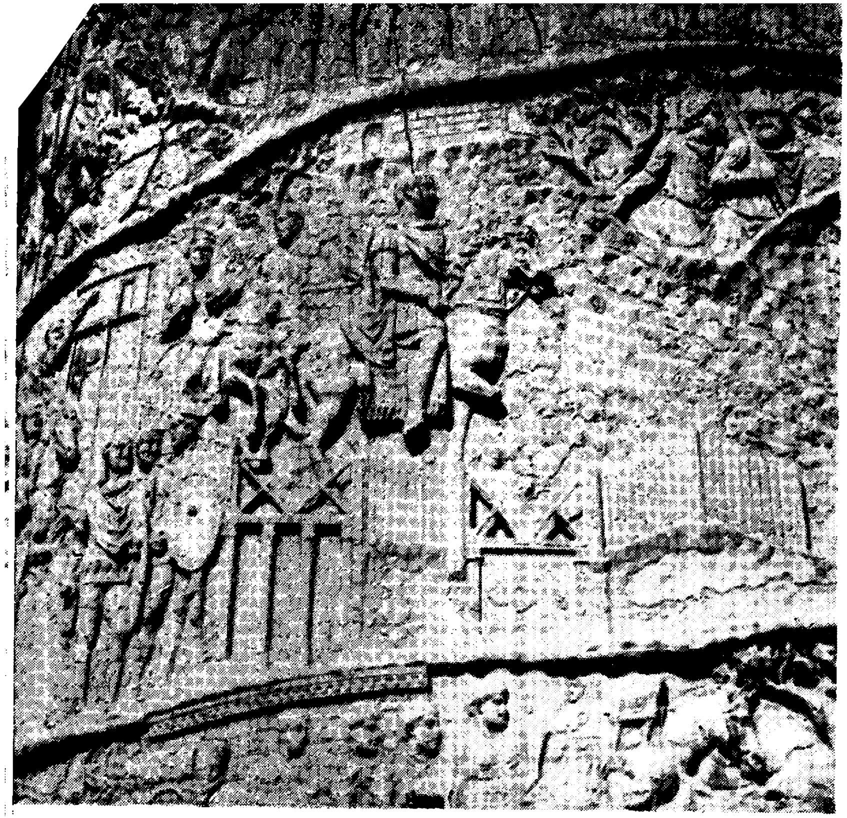

Traian trecînd podul, în fruntea armatelor. Sus, dreapta, dacii considerînd rezistența inutilă se retrag în munți (detalii de pe Columna lui Traian, în albumul *La colonna Traiana*, Roma... Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

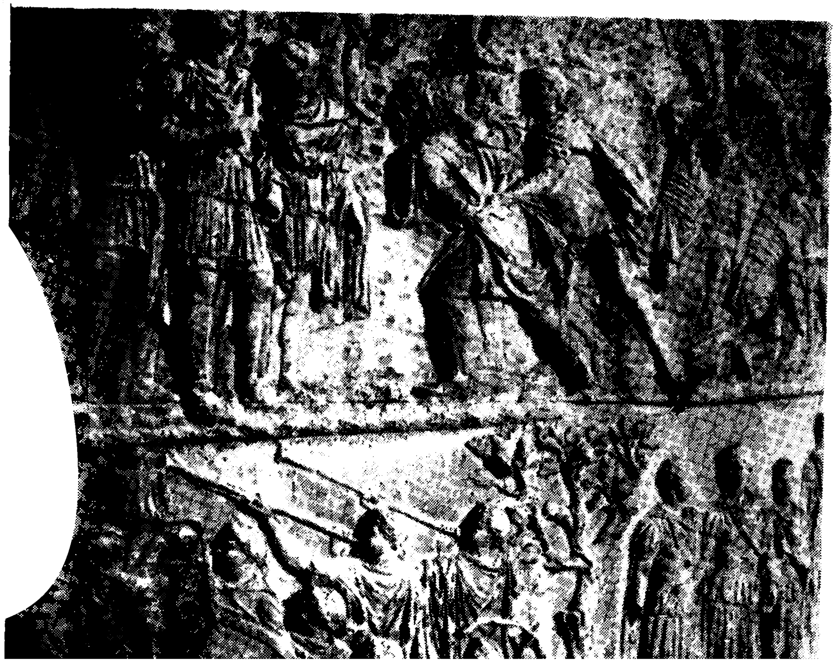

Un prizonier dac este adus înaintea lui Traian. Jos, trompeți și buciumași romani (detalii de pe Columna lui Traian, în albumul *La colonna Traiana*, Roma... Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România,

Traian primind omagiul dacilor după primul război (detaliu de pe Columna lui Traian, în albumul *La colonna Traiana*, Roma... Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

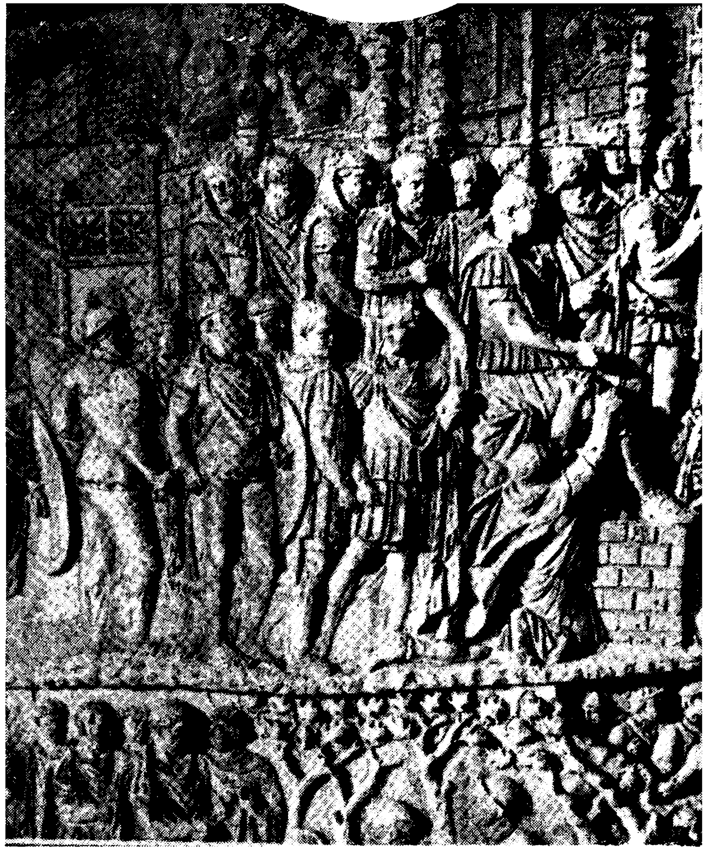

Doi soldați conduc un șef dac înaintea împăratului Traian (detaliu de pe Columna lui Traian, în albumul *La colonna Traiana*, Roma... Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

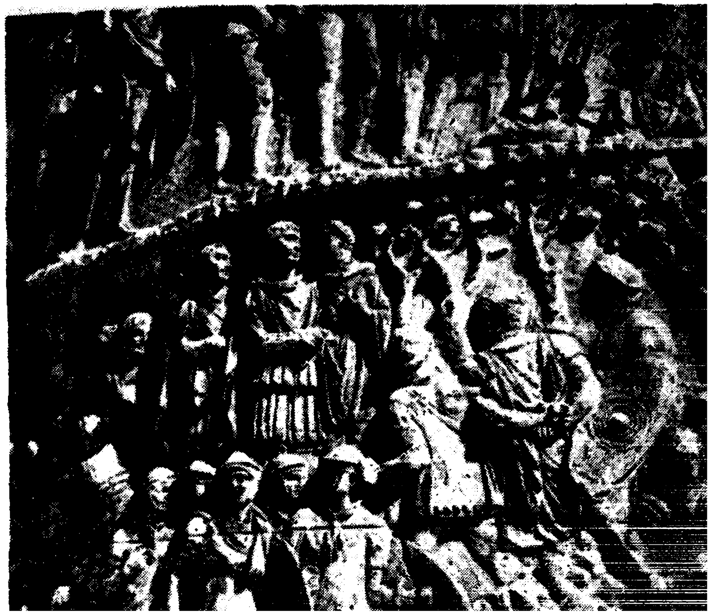

ie dacă cerînd pace de la Traian (detaliu de pe Columna an, în albumul *La colonna Traiana*, Roma... Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

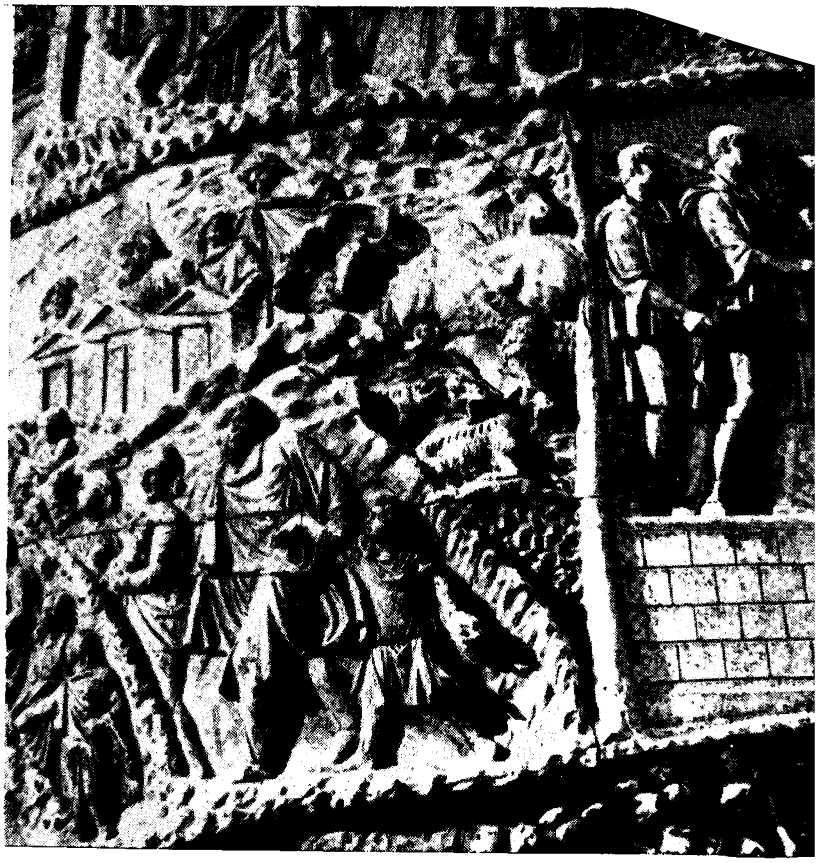

Locuitori refugiaţi se întorc la căminele lor (detaliu de pe Columna lui Traian, în albumul *La colonna Traiana*, Roma... Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

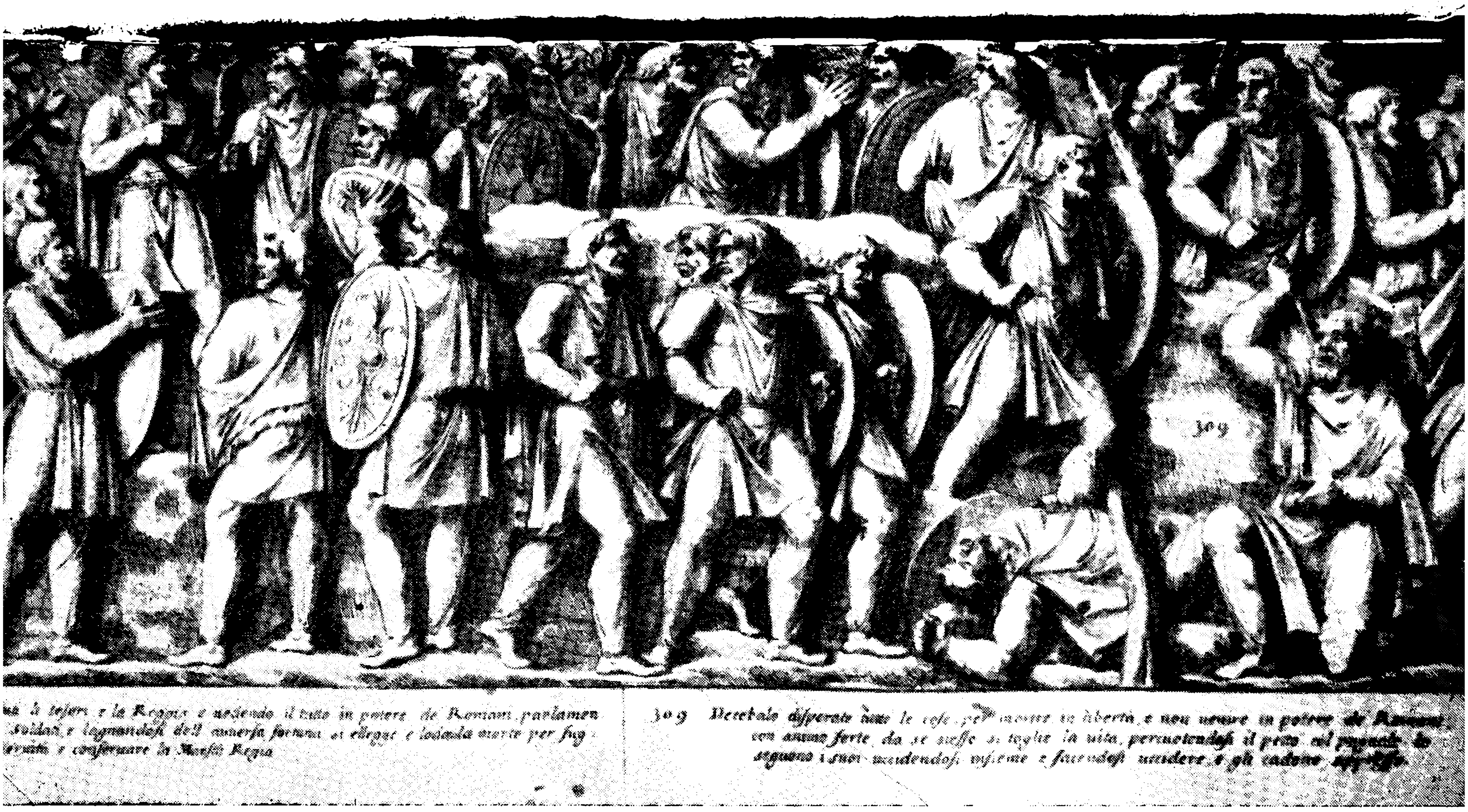

:ebal preferă moartea în locul sclaviei (detaliu de pe Columna lui Traian, în Pietro Santi Bartoli, *Colonna Traiana*, planşa nr. 104, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

Împăratul Traian (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

Vederea Columnei lui Traian (*Expozițiunea generală română din 1906, Columna lui Traian,*

Monede emise de împăratul Traian. Sus : efigia împăratului (avers) ; jos : aceleaşi monede, cu podul de la Drubeta (revers)

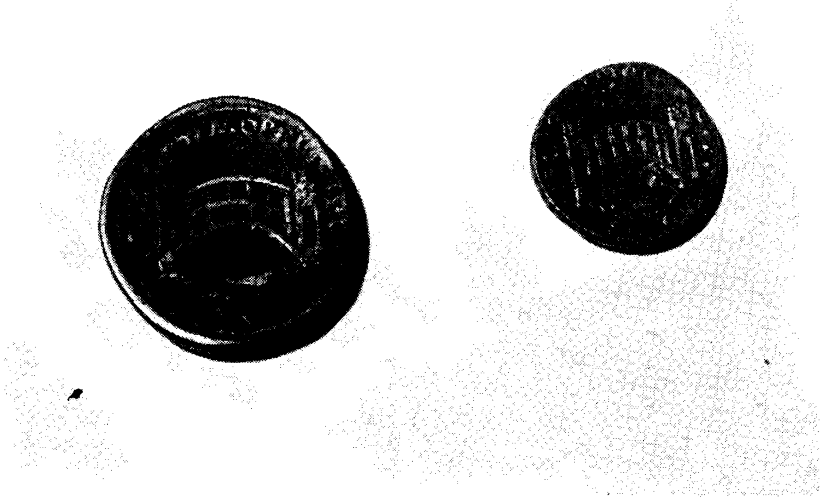

Monede emise de împăratul Traian : Dacia capta şi zeul Danuvius

Monede romane : Columna lui Traian (sus) ; Provincia Dacia (jos)

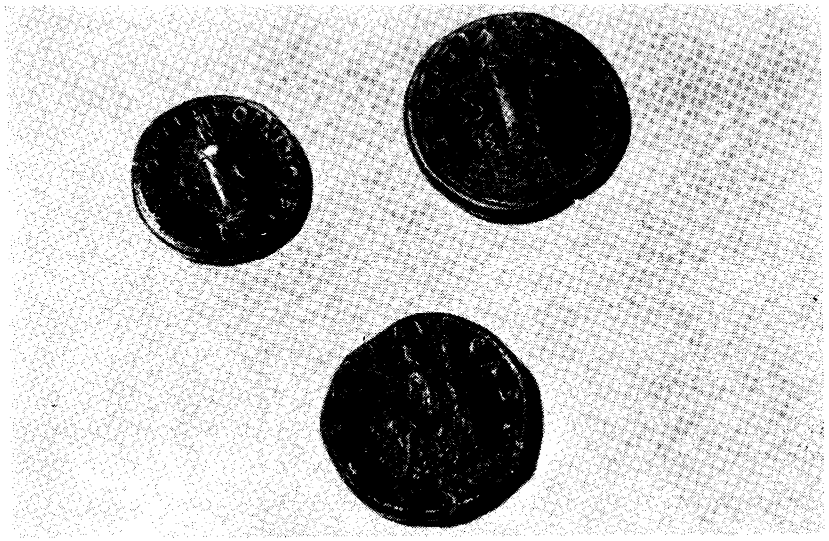

Arcul de Triumf al lui Traian *(Vederi din Italia*, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Stampe)

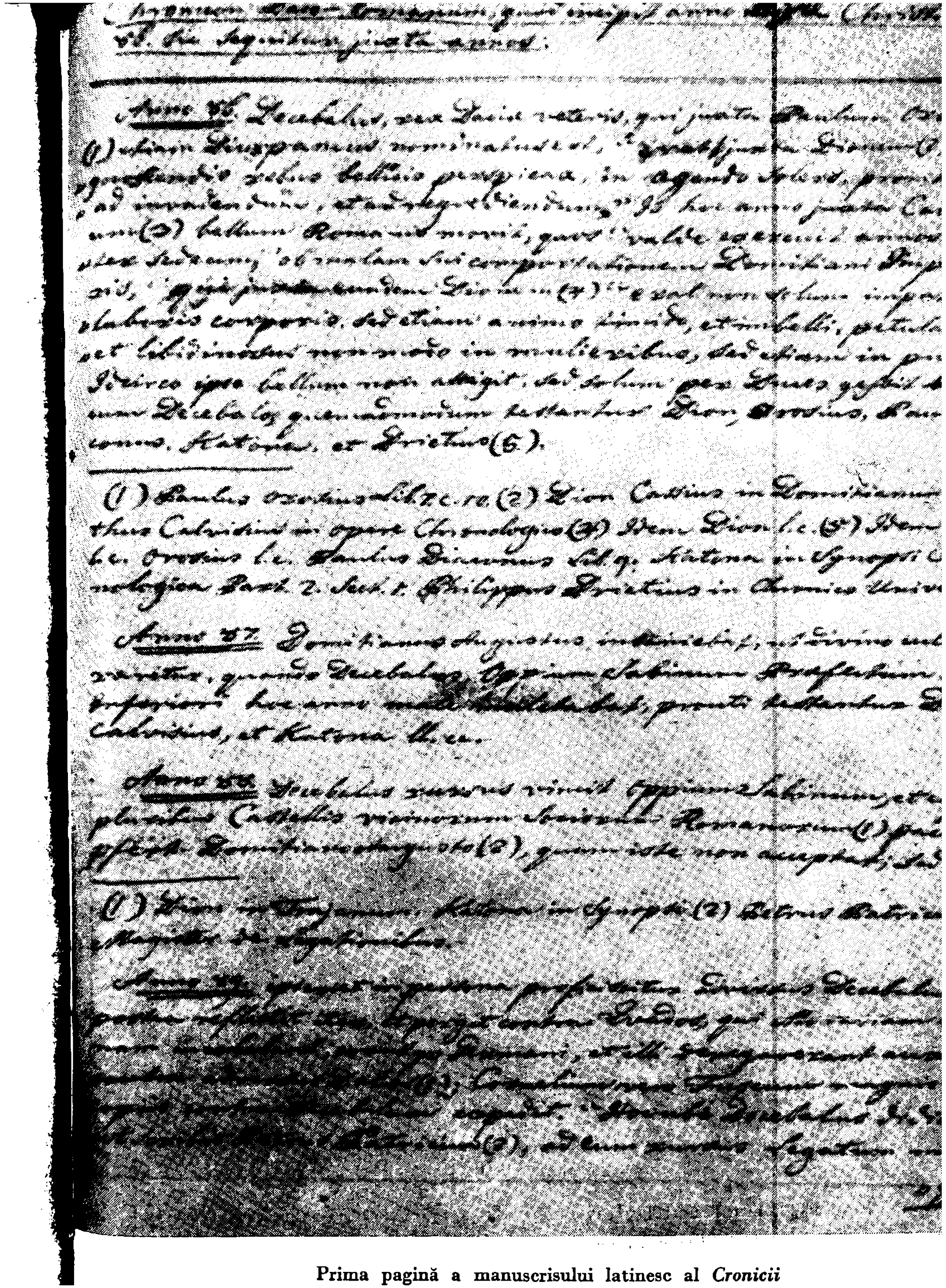

Prima pagină a manuscrisului latinesc al *Cronicii*

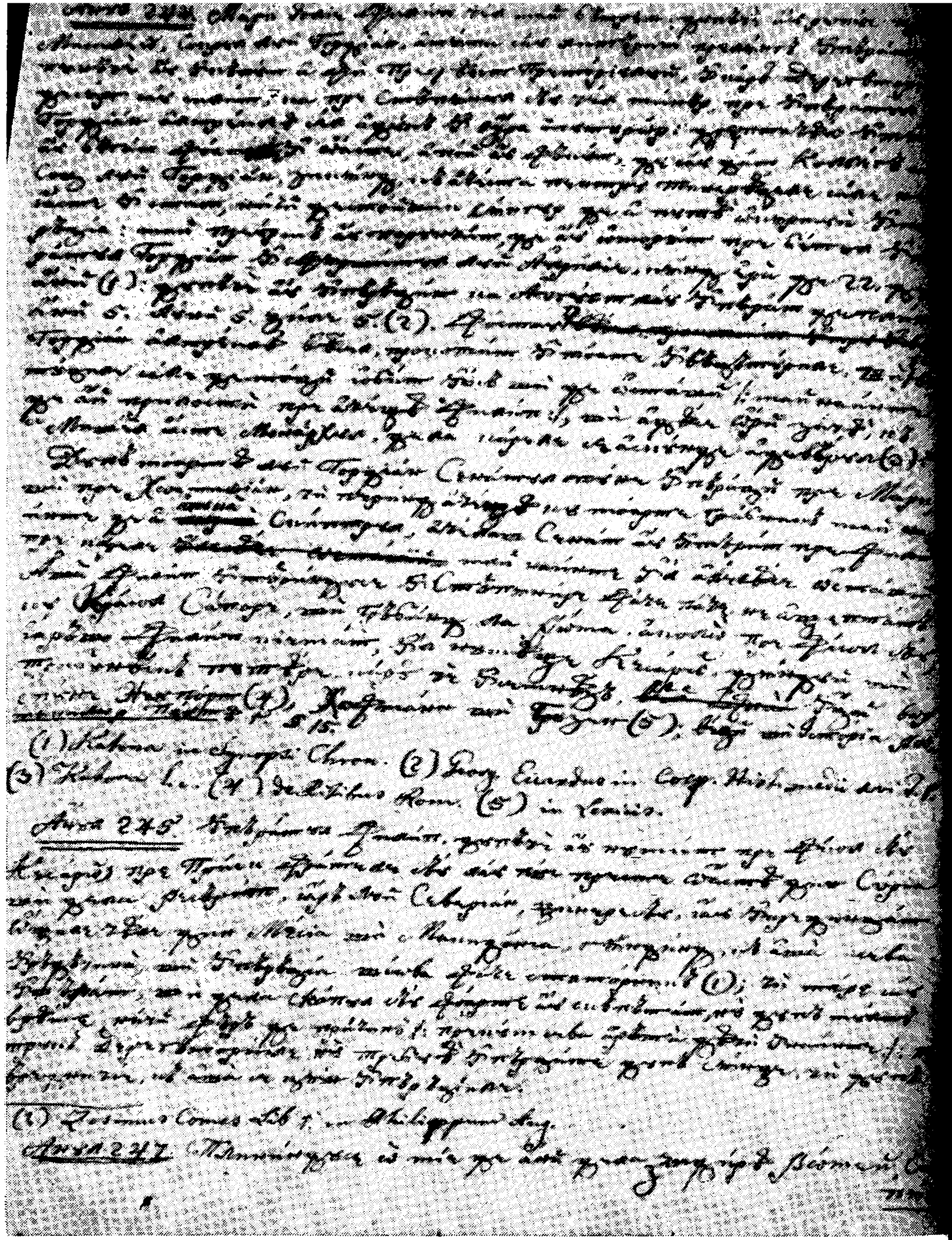

Pagina 28 din Tomul I al manuscrisului românesc al *Cronicii*, din care rezultă concepţia antifeudală şi iluministă a lui Şincai

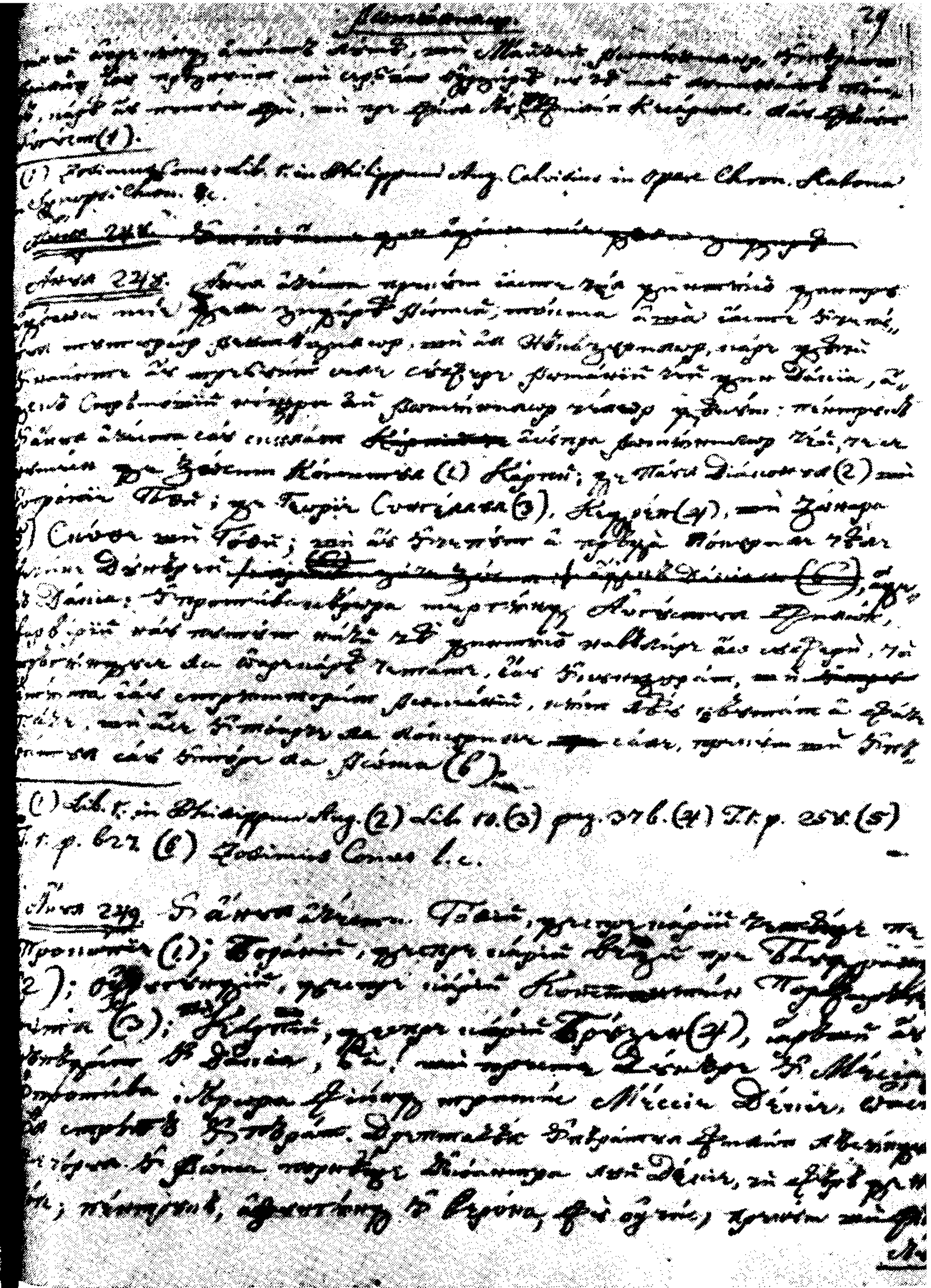

Pagina 29 a manuscrisului românesc al *Cronicii*, Tom. I, cu elogiul Romei: „Stăpînei oarecînd a toată lumea şi maicei românilor“

Pagina 434 din manuscrisul românesc al *Cronicii*, Tom. I, cu Diplomatul dat, în 1291, de regele maghiar, Andrei al III-lea, magistrului Ugrin, din care reiese că românii din Transilvania aveau o pătură nobiliară care se bucura de drepturi egale cu nobilimea maghiară

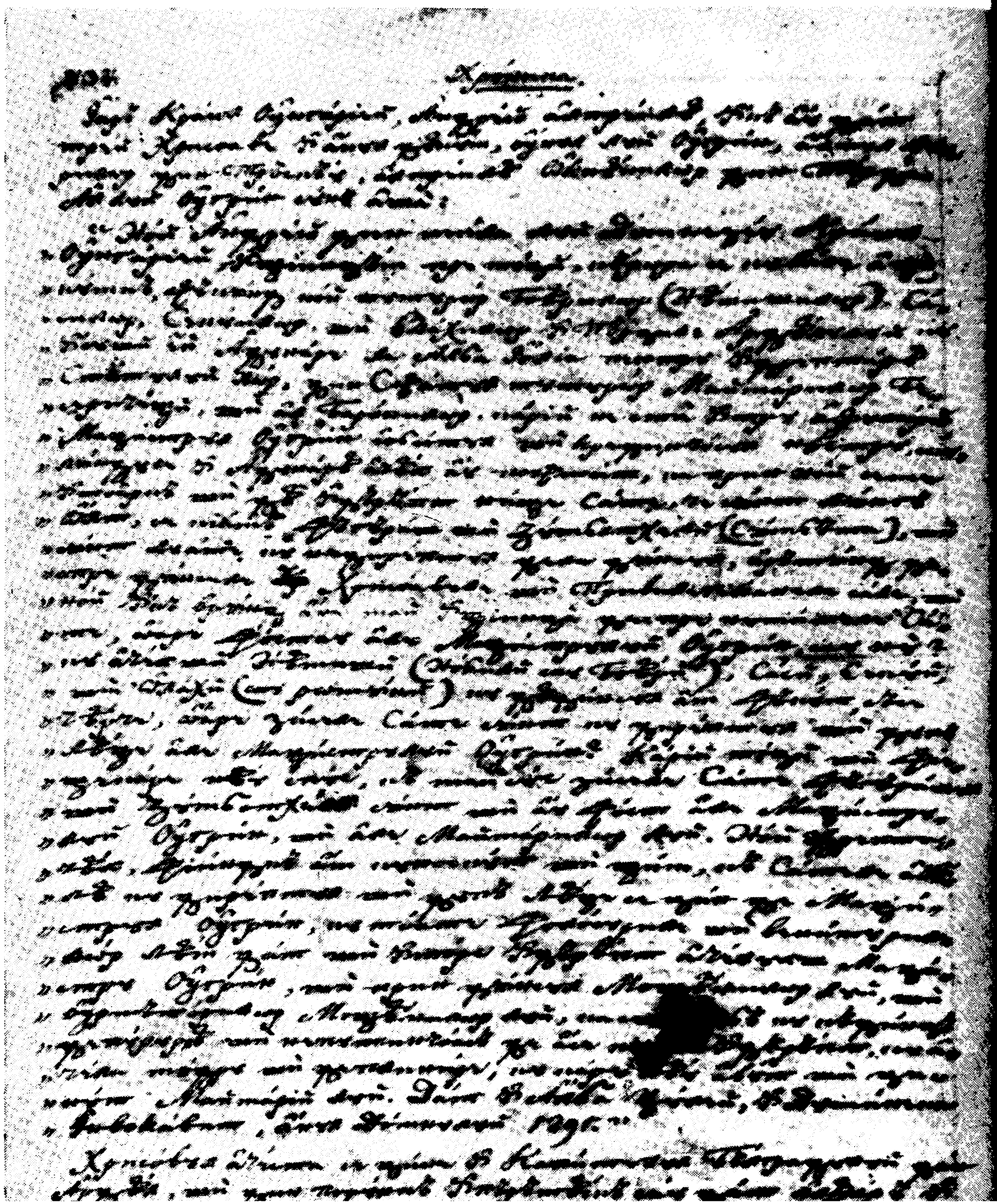

Pagina 435 cu continuarea Diplomatului dat lui Ugrin şi cu un citat din istoriei Engel: „La anul 1290 era un născut român, anume Ugrin, domn şi stăpî Făgăraşului şi Sîmbotheiului..."

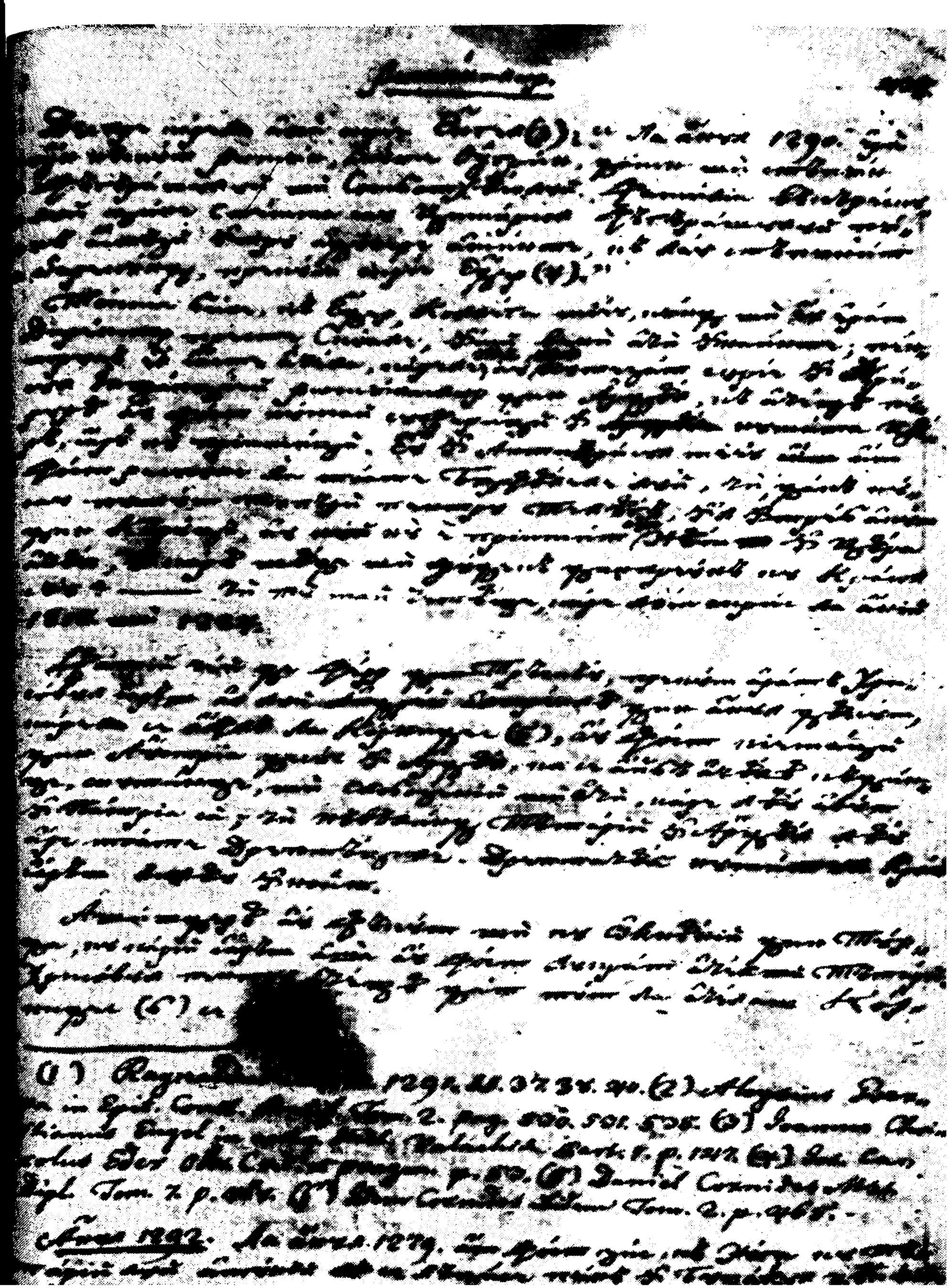

Pagina 42 a manuscrisului românesc al *Cronicii*, Tom. I, în care Şincai, respingînd teoria lui Eder, argumentează continuitatea românilor în Dacia

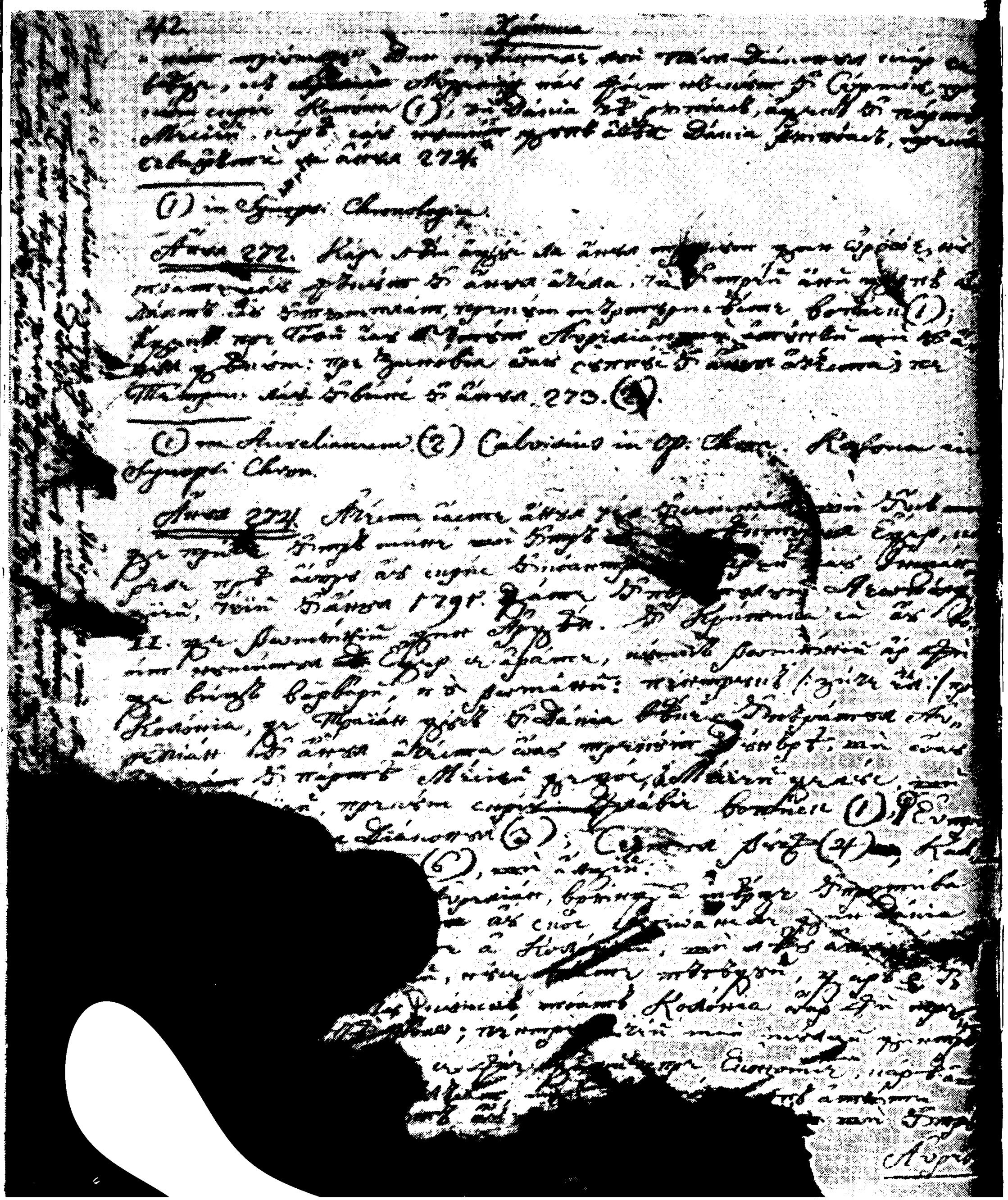

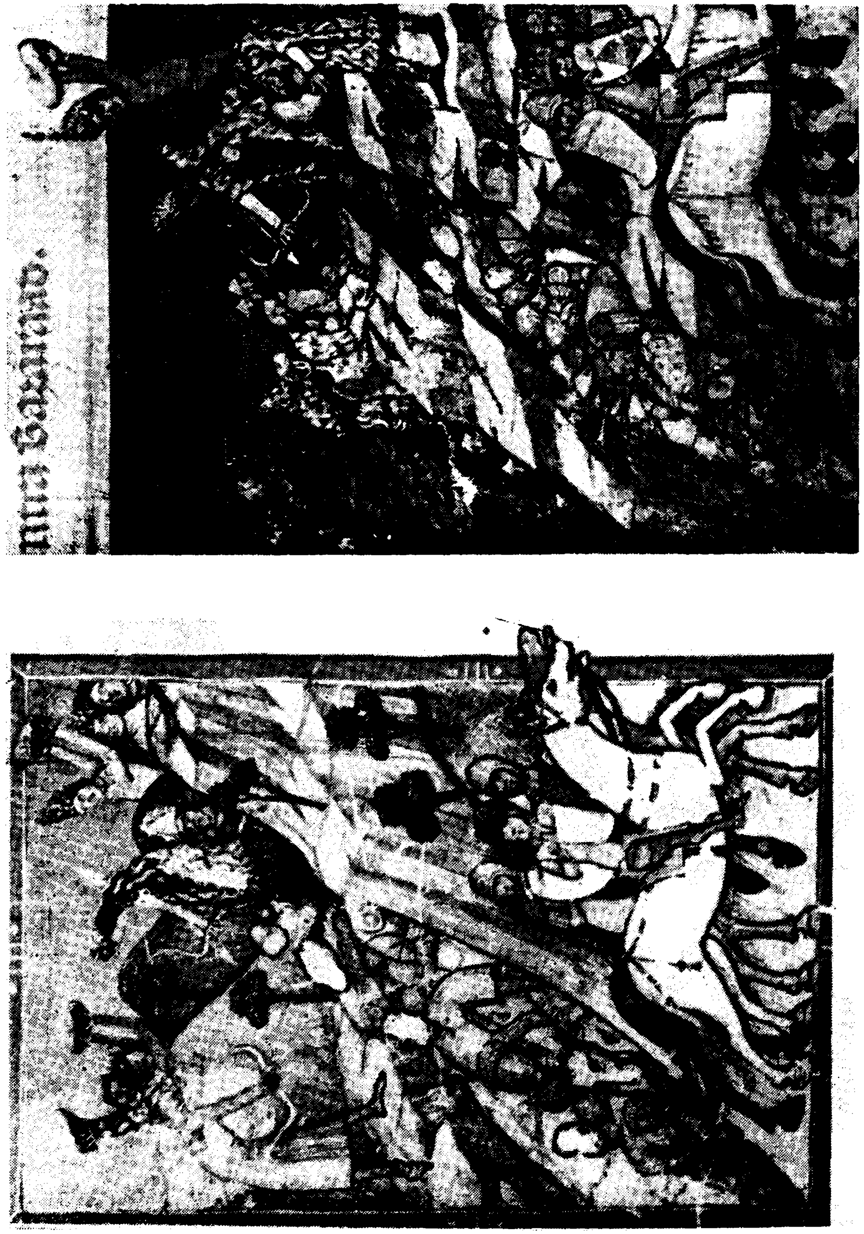

Miniaturi din *Cronica pictată* de la Viena, reprezentînd bătălia de la Posada (*Chronicon*

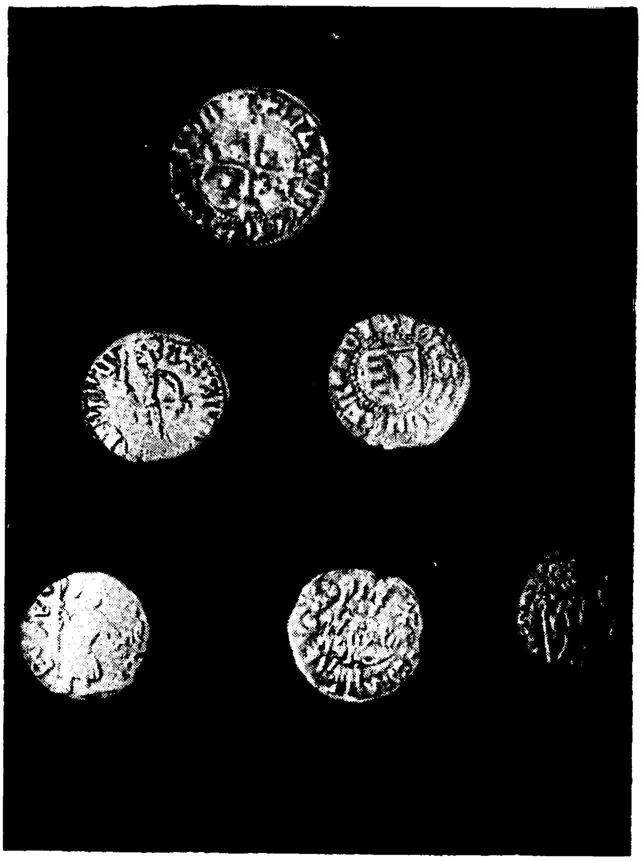

Primele monede emise de domnii români: 1 Vlaicu Vodă; 2—3 Radu I; 4—5 Mircea cel Bătrîn; 6 Mihail I (avers)

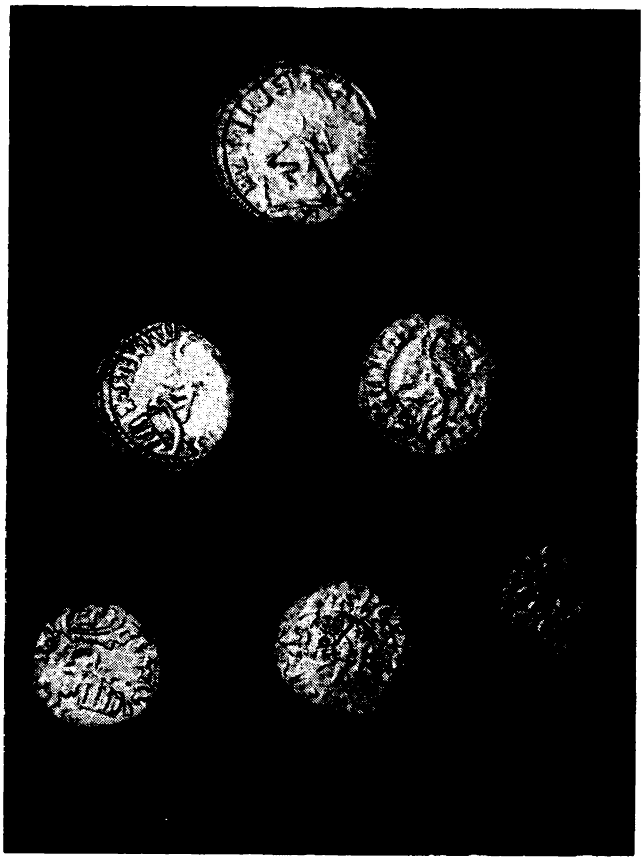

Aceleași monede (revers) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Numismatică)

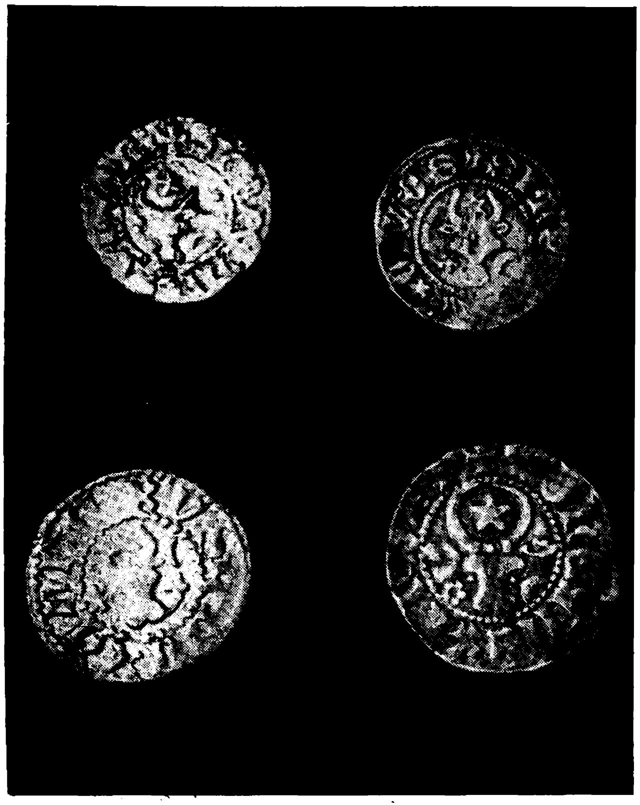

[illegible] Alexandru cel Bun (jos). (Avers)

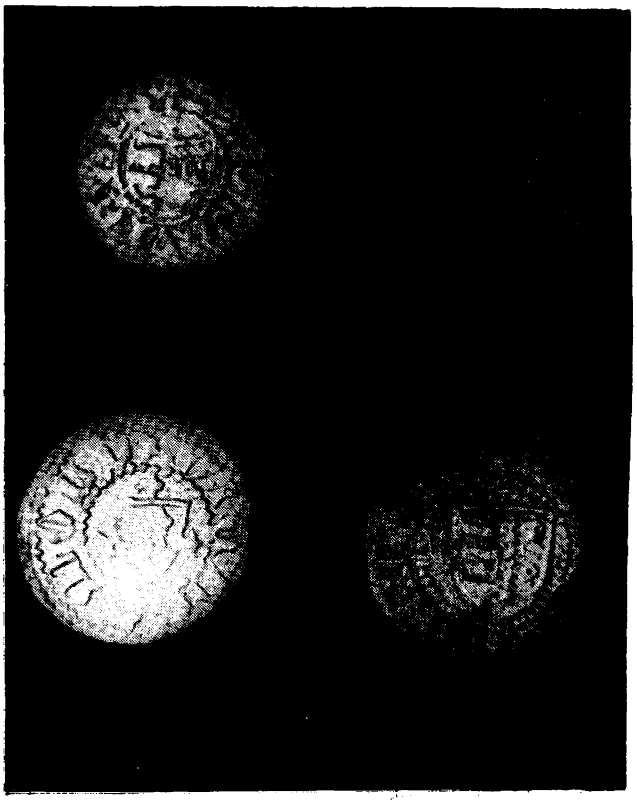

Aceleași monede. (Revers) (Biblioteca Ac[illegible] blicii Socialiste România, Numismatică)

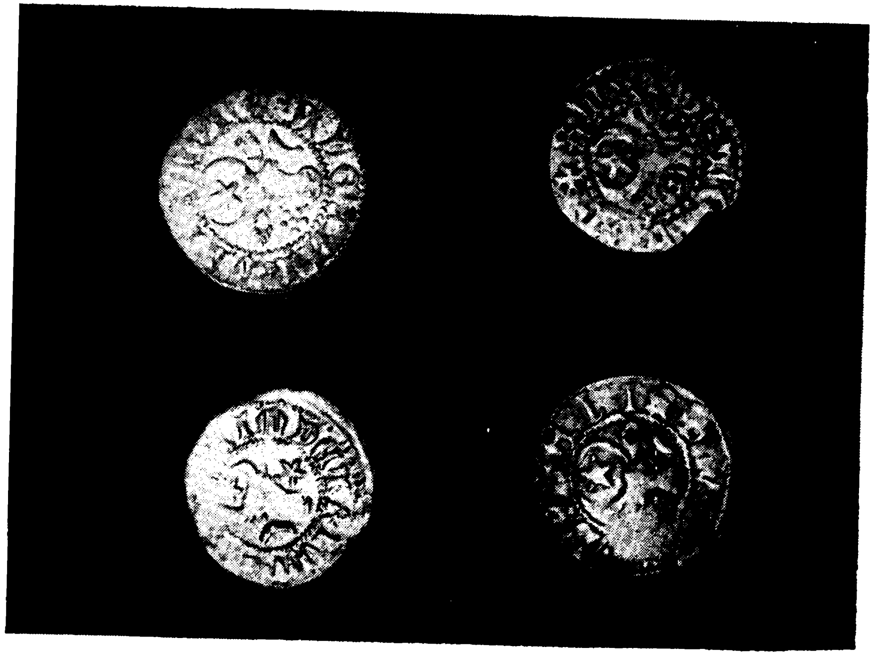

Monede emise de Alexandru cel Bun; Petru Mușat (sus); Ștefan II; Iliaș (jos) (avers)

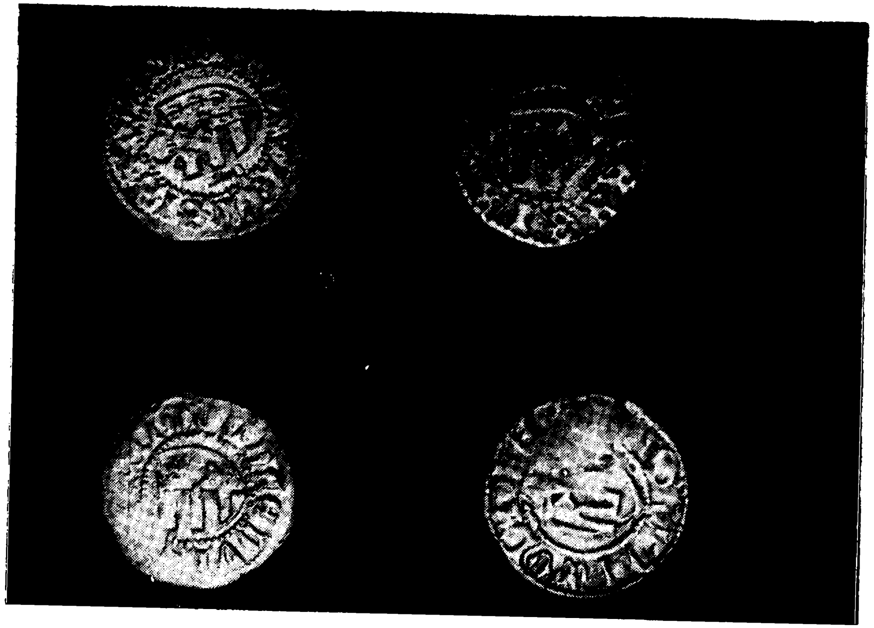

Aceleași monede (revers) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Numismatică)

CUPRINS

Prefață V
Limba lui Șincai CIX
Notă asupra ediției CCXVII

HRONICA ROMÂNILOR 1

Redactor responsabil : CONSTANTIN MOHANU
Tehnoredactor : ION TUDOR

Dat la cules 17.06.1966. Bun de tipar 11.10.1967. Apărut 1967. Tiraj 6660 ex. 1/1 legate. Hîrtie scris tip I A de 63 g/m². Format 600×900/16. Coli editură 51,35. Coli tipar 52,5. Planșe tipo 21. A. nr. 5366/1966. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 R. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 R—0.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexndrescu 89—97, București
Republica Socialistă România
Comanda nr. 3550